

ఓం త త్స త్.

అ- చంతులూర్వ్యయః పీఠవారిచాని హిమాంశునా।
 నారాయణగజపతిరాజ్ఞేయం రచితా మదా।
 అహ్నికాచారవిషయా చతుర్వర్గ ఫలప్రదా।
 మన్వాదిస్తృతవిఖ్యాత శాస్త్రసారేణ యోజితా।
 సంబోధిని సత్ప్రియాతాం మునిభావసుబోధిని।
 తద్రాజవ ద్యా కేతస్యాస్సాన్వితంత్ర్యం పరిగృహ్యతం।
 విన్నకోబ్యవ్యయోత్పన్న సరసింహుఖ్యత్రేస్త్రినం।
 శారదామహాటాఖ్యానం మమ వై శోభపట్టణే।
 శ్రీమద్రామరశాలానాం జయనామకవత్సరే।
 మా శుమాసి నితే పక్షే ద్వితీయాభాసువాసరే।
 వెంపరాలాస్వయోద్భూత శ్రీజగన్నాథశాస్త్రీణాం।
 సవ్యక్సంశోధయిత్యావై ధీమతా బుధసేవినా।
 సుధు ముద్రాపయిత్యాను ప్రియకీర్తియతే మయా॥

ర
౫
౬
౭

శ్రీమన్నారాయణధూరమణపుత్రులు
 శ్రీబుచ్చివేంకయారా గర్భశక్తి ముక్తామణులనగు
 శ్రీచంతులూరి నారాయణ గజపతి రాజశిరోమణులచేత
 మన్వాది ధర్మశాస్త్రములనుండియు, తదితరగ్రంథములనుండియు
 అహ్నికాచారాద్యశేషవిశేషంబుల సంగ్రహించి
 తత్త్వగ్రంథాంతర్జ్ఞానకవాక్యంబులకు తెలుగుపదంబుల స్వమతరంబగు
 భావంబులంజెలిపి రచింపబడిన
 ముని భా వ బో ధి ని

తద్రాజశిరోమణులవలన స్వాతంత్ర్యమును పొందిన
 విన్నకోట అప్పల సరసింహులుగానిచేత
 స్వకీయ శ్రీశారదామహాటా ముద్రామరశాలలో
 ముద్రింపించి ప్రచురింపబడియె.

VIZAGAPATAM :

Printed by A. VENKATAREDDI, at the S. S. M. Press. 27-1-95

కా పీ ఠై యు.

మనిషావబోధిని ప్రథమాధ్యాయము విషయసూచిక.

౧

విషయ సంఖ్య.	విషయము.	పుటసంఖ్య.	
		సంస్కృతము	తెలుగు
౧	సుంగళారంభము. ...	౧	౧
౨	గ్రంథరచనాప్రయోజనము. ...	౧	౨
౩	జీవాత్మనిరూపణము. ...	౨	౩
౪	పరమధర్మలక్షణము. ...	౪	౪
౫	ఆత్మసద్భావమున కనుమాన శబ్దప్రమాణములను జేపుట ...	౪	౫
౬	జగదుత్పత్తి హేతు కథనము. ...	౫	౬
౭	ఒకటియగు నాత్మయంత్రీప్రపంచ భేదమెట్లుల ఘటించెననుటకుత్తరము ...	౪	౪
౮	చతుర్వింశతితత్వనిరూపణము. ...	౪	౪
౯	క్షేత్రజ్ఞునకు సుఖదుఃఖాది సంబంధము లేదనుట కుపమానప్రమాణనిరూపణము ...	౯	౯
౧౦	బ్రహ్మజ్ఞానకథనము. ...	౧౦	౧౦
౧౧	సాక్ష్యయోగోపాసన గాంధర్వాదులు చిత్రైకాగ్రతనొనర్చుకున్నమైసవియని వాటిలక్షణములను జేపుట. ...	౧౧	౧౨
౧౨	మంత్రజపమును బ్రహ్మైక్యానుసంధానమునొనర్చుననెఱుపుట. ...	౧౩	౧౩
౧౩	అవిద్యాస్వరూపకథనము. ...	౧౪	౧౪
౧౪	హృదయములయందున గాదిపంచకమున జెప్పుటకు హేతువు. ...	౧౪	౧౬
౧౫	పంచలక్షణధర్మనిరూపణము. ...	౧౭	౧౭
౧౬	పురాణములయందున సర్గప్రతిసర్గ రామకృష్ణాద్యతార రాజవంశాది కథనమందనేక భేదములను జేపుటకు హేతువులు ...	౧౮	౧౯
౧౭	సూమియొక్క-కొలతనుగూర్చి సిద్ధాంతములకును, పా		

విషయ

సంఖ్య.

విషయము.

పుటసం

సంస్థల తైలుగు.
తము.

	రాణికులకును, యింగ్లాండువారికిని గలిగినవివాదము			
	గూర్చిన సమాధానము	౨౧	౨౩
౧౮	గ్రహమండలమునమృతపాణములున్నవనుయింగ్లాండువారివాదమునుగూర్చి సమాధానము.	...	౨౪	౨౫
౧౯	మేఘ వర్ష గర్జన విద్యుదింద్రధన్వశని హిమ పుస్తాకాదుల యుత్పత్తిప్రకారమును జెప్పుట	..	౨౫	౨౭
౨౦	గ్రహణములుగలుగుటకు హేతువులు.	..	౨౯	౩౦
౨౧	చంద్రకళలకు వృద్ధి క్షయద్యోతనకారణము.		౩౨	౩౩
౨౩	సదాచారనిరూపణము. త్రివిధకర్తృలక్షణము.	..	౩౩	౩౩
౨౪	బ్రాహ్మముపూర్ణమున చతుర్వర్గవిచారణము.		౩౪	౩౭
౨౫	భూప్రాధానావిధి.	౩౭ ౪౧
౨౬	మూత్రపురీషోత్సర్జనవిధి.		..	౪౧ ౪౩
౨౭	కౌశలవిధి.	౪౫ ౪౭.
౨౮	ఆచారవిధి.	౫౦ ౫౨
౨౯	అనుకల్పాచారవిధి.	౫౪ ౫౪
౩౦	దంతధావనవిధి.	౫౪ ౫౭
౩౧	స్నానవిధి.	౫౯ ౬౦
౩౨	సంక్షేపస్నానవిధి.	౬౬ ౭౯
౩౩	నద్యాదిజలగుణములు.	౬౮ ౮౨
౩౪	వస్త్రధారణవిధి.	...	౮౫	౮౬
౩౫	ధూపవర్గము.	...	౮౮	౯౦
౩౬	తిలకవిధి.	...	౮౮	౯౨
౩౭	అంజనవిధి.	...	౯౬	౯౬
౩౮	సంధ్యావిధి.	...	౯౭	౯౮
౩౯	ఆచారవిధి.	...	౯౯	౯౯
౪౦	పాణిదాయామవిధి.		౧౦౦	౧౦౨

విషయ సంఖ్య.	విషయము.	పుటసంఖ్య.	
		సంస్కృతము.	తెలుగు.
౪౦	శ్లోకరూపసంధ్యామంత్రభాష్యము.	... ౧౦౪	
౪౧	బౌపాసనహోమవిధి. ౧౦౪	౧౦౫
౪౩	అభివాదనవిధి. ౧౦౬	౧౦౯
౪౪	సుంగళద్రవ్యవీక్షణప్రకారము.	... ౧౦౭	౧౧౨
౪౫	యోగక్షేమాంధము రాజాదిదర్శనవిధి.	... ౧౧౩	౧౧౫
౪౬	దైవపారుషవిమర్శ. ౧౧౪	౧౧౫
౪౭	రాజాశ్రయణవిధి. ౧౧౪	౧౧౯
౪౮	గజారోహణఫలములు. ౧౧౪	౧౧౯
౪౯	గజలక్షణములు. ౧౧౪	౧౧౯
౫౦	అశ్వలక్షణములును వాటియారోహణవిధియును.	౧౩౩	౧౪౫
౫౧	వృషభలక్షణాదులు. ౧౬౨	౧౬౪
౫౨	ఉస్థూరోహణదుర్గణములు.	... ౧౬౭	౧౬౭
౫౩	శివీకారోహణగుణములు. ౧౬౭	౧౬౭
౫౪	రథారోహణగుణములు.	... ౧౬౭	౧౬౭
౫౫	బలీవద్దవహన శకటయాగదుర్గణములు.	౧౬౮	౧౬౮
౫౬	నిరోపేష్టనగుణములు. ౧౬౮	౧౬౮
౫౭	శత్రుదండపాదత్రధారణగుణములు.	... ౧౬౮	౧౬౮
౫౮	రత్నధారణగుణములు, నవరత్నములలక్షణములు, ఆ భరణములు ధరించుటచేసగు ఫలములు మొదలగునవి	౧౬౯	౧౭౦
౫౯	పద్మరాగమణిగుణములు.	... ౧౭౦	౧౭౦
౬౦	వసీక్తాఫల లక్షణములును తద్ధారణఫలమును.	౧౭౩	౧౭౫
౬౧	వేద్యులలక్షణాదులు. ౧౭౮	౧౭౯
౬౨	సురకతరత్నలక్షణాదులు. ౧౮౦	౧౮౨
౬౩	పుష్కరాగమణిగుణములు. ౧౮౪	౧౮౫
౬౪	వజ్రలక్షణాదులు. ౧౮౫	౧౮౭
౬౫	నిలరత్నలక్షణాదులు. ౧౯౦	౧౯౦

విషయం / సంఖ్య	విషయము.	పుటసంఖ్య.	సంఖ్య ౨ తెలుగు.
౬౬	గోమేదికమణిగుణాదులు.	... ౧౯౨	౧౯౨
౬౭	వైచూర్యరత్నలక్షణాదులు.	... ౧౯౩	౧౯౪
౬౮	అభరణరచనయు తద్ధారణఫలములును.	౧౯౫	౧౯౬
౬౯	సుమహూర్త దుర్దుహూర్త తిధినక్షత్రలగ్నభేదమున నాయాయీకర్త లొనర్చుటచేస గలుగుఫలములు, శకునఫలములును	... ౯౭	౨౦౦
౭౦	జాతకప్రకరణము.	... ౨౦౫	౨౦౬
౭౧	రాజాశ్రయణధర్మములు.	... ౨౧౩	౨౧౩
౭౨	కుసుమాలాదిబ్రహ్మణజీవికావిధి.	... ౨౨౪	౨౨౬
౭౩	చాతుర్వర్ణ్యమునకునాపద్వ్య తి కథనము, కృషియును.	౨౨౮	౨౩౧
౭౪	పంచయజ్ఞవిధి.	... ౨౩౬	౨౩౬
౭౫	బలిహరణప్రకారము.	... ౨౩౭	౨౩౮
౭౬	విశ్వేశాధవిధి.	౨౩౯	౨౪౦
౭౭	దేవపూజావిధి.	... ౨౪౨	౨౪౫
౭౮	శివవిధిపూజావిధి.	... ౨౪౯	౨౫౧
౭౯	భోజనవిధి.	... ౨౫౩	౨౫౪
౮౦	వచనభేదములు, వాటిలేపనగుణములు.	౨౫౬	౨౫౭
౮౧	జవాదిలేపనవిధియు, గుణములు.	... ౨౫౯	౨౬౦
౮౨	కస్తూరీలక్షణములు, వాటిగుణములును.	౨౬౦	౨౬౧
౮౩	అగరును. దానితైలగుణములును, ధారణవిధియును.	౨౬౩	౨౬౪
౮౪	కుంకుమపువ్వుయొక్క భేదములును వాటిగుణములును.	౨౬౪	౨౬౫
౮౫	కర్పూరభేదములు వాటిగుణములును.	౨౬౬	౨౬౮
౮౬	కర్పూరతైలాదికథనము.	... ౨౬౭	౨౭౦
౮౭	గుత్తకర్దమాదుల గుణాదికథనము.	౨౭౦	౨౭౧
౮౮	దేవయోగ్యపుష్పములు వాటిగుణములు మొదలగునవి.	౨౭౨	౨౭౩
౮౯	భోజనప్రకరణము.	... ౨౭౭	౨౭౮

విషయ సంఖ్య.	విషయము.	పుటసంఖ్య.	
		సంస్కృతము	తెలుగు.
౯౦	ప్రాణాహుతులను బుచ్చుకొనువిధి	... ౨౮౦	౨౮౦
౯౧	భోజనకాలకృత్యములు. ౨౮౧	౨౮౨
౯౨	ఘృతగుణములు. ౨౮౩	౨౮౪
౯౩	నవనీతగుణములు. ౨౮౪	౨౮౬
౯౪	ఘృజించుపరిమితిమొదలగునవి.	... ౨౮౬	౨౮౬
౯౫	అన్నశబ్దనిర్వచనము. ౨౮౭	౨౮౭
౯౬	శాలిభేదములు వాటిగుణములు.	... ౨౮౭	౨౮౯
౯౭	గోధుమగుణములు ౨౯౨	౨౯౩
౯౮	యవగుణములు. ౨౯౩	౨౯౩
౯౯	యావనాల (జొన్నలు) గుణములు.	... ౨౯౪	౨౯౪
౧౦౦	శించిధాన్యగుణము. ౨౯౪	౨౯౪
౧౦౧	ముద్గ (పెసల) గుణములు. ౨౯౪	౨౯౪
౧౦౨	ఆధక సూప (కందిపప్పు) గుణములు.	... ౨౯౪	౨౯౪
౧౦౩	మాష (మినుముల) గుణములు	... ౨౯౬	౨౯౬
౧౦౪	చణక (సెనగల) గుణములు.	... ౨౯౬	౨౯౬
౧౦౫	కుశుద్ధ (ఉలవ) గుణములు.	... ౨౯౭	౨౯౭
౧౦౬	అతినీటిజ (పిండి) గుణములు.	... ౨౯౮	౨౯౮
౧౦౭	మసూర (మొసరపప్పు) గుణములు.	... ౨౯౮	౨౯౮
౧౦౮	తిల (నువ్వుల) గుణములు. ౨౯౮	౨౯౯
౧౦౯	సర్వప (ఆవాల) గుణములు.	... ౨౯౯	౩౦౦
౧౧౦	తృణధాన్యములు అనగా కొర్రలు, నివ్వరధాన్యము, ఆళ్లు, సామలు, వగరలువీటిగుణములు. ...	౩౦౦	౩౦౧
౧౧౧	వాపితాదిధాన్యములు. అనగా వెడ, ఊడుపు, విత్తనములుచల్లకనే స్వయముత్పన్నములగునవి, అడవికాల్చినఘామిని, దున్నెకొర్రుఘామిని, కోసివేసినపయిని తిరుగ చిగిర్చిపండినవి, ఉప్పునీటినిపండినవి, తి		

మునిభావబోధిని ప్రథమాధ్యాయము విషయసూచిక.

విషయ సంఖ్య	విషయము.	పుటసంఖ్య.	
		సంస్కృతము.	తెలుగు.
	య్యనీటనిబుట్టినవి, చిక్కనిఘామిని, యిసుకఘామిని, సంచత్సరమునకులో గాపుట్టినవి, అంతకంటెనిలవచేసిన ఈధాన్యములయొక్క గుణములు. ...	300	309
002	భృష్టధాన్యములు- అనగా వేయించినమరీబు, పేలాలు, అటుకులు మొదలగువాటిగుణములు. ...	302	303
003	సిద్ధాన్నప్రకరణము. అనగా అన్నము, పులగము, పాయసము, పప్పు, పొంగలి, హరిద్రాన్నము, దధ్యన్నము, కిచిడి, పూరీ, కొట్టె, పోలెలు, అట్లు, అరిశెలు, గారెలు, లాడూ, ఫేడా, బర్ఫీ, జిలేబీ, వడియములు, అప్పడములు మొదలగువంటలును, వండుప్రకారములు, వాటిగుణములును. ...	308	304
008	శాకప్రకరణము. అనగాదుంపలు, ఆకులు, కాయలు, అంకురములు, ఫలములు, కాండములు, త్వక్కు, పుష్పములు, మొదలగునవివండెనురీతి వాటిగుణములు.	313	312
004	ఫలగుణములు. ...	330	332
006	ఊరగాయలు వాటిగుణములు ...	344	344
008	మాంసప్రకరణము. ...	346	347
009	భక్ష్యభక్ష్యమృగపక్షి మత్స్యమాంసములు. ...	349	348
009	భక్షణయోగ్యమృగపక్షి మాంసగుణములు- ...	346	348
010	మాంసపవనప్రకారము. ...	350	351
010	పానకగుణములు ...	358	354
011	క్షీరగుణములు. ...	366	367
013	క్షీరమిత్రములు. ...	383	383
014	క్షీరవిరోధిద్రవ్యములు. ...	383	384
014	దధిగుణములు... ...	384	386
016	శిఖిణీలక్షణము గుణములును ...	388	387

విషయ సంఖ్య.	విషయము.	పుటసంఖ్య.	
		సంస్కృతము.	తెలుగు.
౧౨౭	తక్ర (మజ్జిగ) లక్షణములును గుణములును.	... ౩౮౧	౩౮౩
౧౨౮	నవనీతప్రకరణము.	... ౩౮౫	౩౮౫
౧౨౯	శక్తిరాదిమధుర ద్రవ్యగుణములు.	... ౩౮౬	౩౮౬
౧౩౦	తేనెవండురీతి.	... ౩౮౬	౩౮౭
౧౩౧	చెరుకులజాతులు వాటిగుణములు.	... ౩౮౭	౩౮౮
౧౩౨	తైలభేదములు, వాటిగుణములు.	... ౩౮౮	౩౮౯
౧౩౩	నారికేళోదకగుణములు.	... ౩౮౯	౩౯౦
౧౩౪	శతపత్రజలము శ్లేసేడుప్రకారము.	... ౩౯౦	౩౯౧
౧౩౫	శరత్కాలోదక పానగుణములు.	... ౩౯౧	౩౯౨
౧౩౬	ఉష్ణోదక శీతోదకగుణములును పానవిధియును.	౩౯౨	౩౯౩
౧౩౭	కాష్ఠవిశేషములచే కాచినజలగుణము.	... ౩౯౪	౩౯౫
౧౩౮	విషయుక్తాన్నపరీక్ష.	... ౩౯౫	౩౯౬
౧౩౯	విరుద్ధద్రవ్యములును వాటిశాంతులును.	... ౩౯౭	౪౦౧
౧౪౦	పథ్యాపథ్యముల నభ్యసించుక్రమమును, విడుచుక్రమమును.	... ౪౦౬	౪౦౬
౧౪౧	తాంబూల వర్గము. అనగా తాంబూలదళ, పూగ, చూర్ణాదులగుణములు మొదలగునవి, తాంబూలపు మాత్రలూనర్చురీతియును.	... ౪౦౭	౪౦౮
౧౪౨	భోజనానంతరకృత్యములు. అనగావిద్యలు, కళలయొక్కలక్షణములు శ్రేయస్సాధనకృత్యములును	... ౪౧౫	౪౨౦
౧౪౩	వృక్షాయుర్వేదము.	... ౪౨౮	౪౩౦
౧౪౪	వృక్షారోపణమహిమ.	... ౪౩౧	౪౩౧
౧౪౫	గృహశ్రమ తరుశుభాశుభఫలములు.	... ౪౩౨	౪౩౩
౧౪౬	వృక్షారోపణఘానిరూపణము	... ౪౩౩	౪౩౪
౧౪౭	పాదపవివక్ష.	... ౪౩౫	౪౩౫
౧౪౮	నీజావాపనవిధి	... ౪౩౬	౪౩౬

విషయ సంఖ్య.	విషయము.	పుటసంఖ్య.	
		సంస్కృతము.	తెలుగు.
౧౪౯	రోషణవిధానము. ౪౩౭	౪౩౮
౧౫౦	వృక్షనిషేచనవిధి. ౪౪౦	౪౪౦
౧౫౧	వృక్షరక్షణజేయవిధి. ౪౪౦	౪౪౧
౧౫౨	ఉపవనకూపాది విధానము. ౪౪౨	౪౪౨
౧౫౩	కూపానుకూలభూపరీక్ష. ౪౪౩	౪౪౬
౧౫౪	తరుగుల్లలతాదుల పోషణవిధి. ౪౫౦	౪౫౨
౧౫౫	కుణపలక్షణము. ౪౫౧	౪౫౪
౧౫౬	స్త్రీకృతదోహదములు. ౪౫౧	౪౫౫
౧౫౭	హరమేఖలాక్తదోహదలు. ౪౫౧	౪౫౫
౧౫౮	వృక్షవైచిత్ర్యము. ౪౫౬	౪౫౭
౧౫౯	తరుచిక్షిత్స. ౪౬౦	౪౬౨
౧౬౦	సస్యనిష్పత్తిజ్ఞానము. ౪౬౪	౪౬౪
౧౬౧	శయనాదివిధి. ౪౬౪	౪౬౫
౧౬౨	దారోపగమము. ౪౬౬	౪౬౯
౧౬౩	స్వప్నఫలములు. ౪౬౬	౪౬౭
౧౬౪	దుష్టస్వప్నశాంతులు. ౫౧౦	౫౧౩

విషయ సంఖ్య.	విషయము.	పుటసంఖ్య.	
		సంస్కృతము.	తెలుగు.
౧	సూద్రకర్తాధికారవిచారణ.	... ౫౧౬	౫౧౯
౨	కుండగోళకషండాదులు.	... ౫౨౩	౫౨౫
౩	అనులోమవిలోమజాత్యుత్పత్తియు వారివృత్తులును.	౫౨౮	౫౩౦
౪	ప్రతిలోమజాతులు.	... ౫౩౧	౫౪౧
౫	సూద్రులకును తత్తుల్యులకును ప్రతిదినము చేయతగిన విధులు.	... ౫౬౨	౫౬౩
౬	ఆచమనవిధానము.	... ౫౬౪	౫౬౪
౭	వంతధావనకృత్యము	... ౫౬౫	౫౬౫
౮	స్నానవిధి	... ౫౬౬	౫౬౭
౯	తర్పణవిధానము	... ౫౬౮	౬౭౦
౧౦	కాంశ్యపాత్రాజ్యావలోకనదానములు.	... ౫౭౩	౫౭౪
౧౧	బ్రహ్మయజ్ఞ విధానము.	... ౫౭౪	౫౭౪
౧౨	దేవతర్పణవిధానము.	... ౫౭౫	౫౭౭
౧౩	ఋషితర్పణవిధానము.	... ౫౭౬	౫౭౮
౧౪	పితృతర్పణవిధానము	... ౫౭౬	౫౭౮
౧౫	స్వపితృతర్పణవిధానము.	... ౫౭౬	౫౭౯
౧౬	తిలకవిధానము.	... ౫౮౦	౫౮౧
౧౭	దేవపూజాప్రకారము.	... ౫౮౨	౫౮౩
౧౮	సూద్రులవైశ్యదేవము.	... ౫౮౫	౫౮౭
౧౯	ఘాతయజ్ఞము.	... ౫౮౯	౫౯౦
౨౦	నిత్యశ్రాద్ధవిధానము.	... ౫౯౨	౫౯౩
౨౧	మనుష్యయజ్ఞము.	... ౫౯౪	౫౯౫
౨౨	గోగ్రాసవిధానము.	... ౫౯౫	౫౯౬
౨౩	భోజనవిధానము	... ౫౯౬	౫౯౭
౨౪	దారోపగమము.	... ౫౯౮	౫౯౯

ఉ పో ధ్వా త ము.

ఈ గ్రంథము, శ్రీతాధ్యయన సంపన్నులకును, వేదాంతులకును, భోగరాగాదులయందాసక్తిగలవారికిని, కృషివాణిజ్యాదికార్యములయందభిరుచిగలవారికిని, విహికామష్టికములను గోరువారికిని, శరీరాలోగ్యాచి సంరక్షణలయందపేక్షగలవారికిని, గృహారామాదిసమస్తస్థితుల నభివృద్ధిచేయుటయందు వేడుకగలవారికిని, పండితులు పామరులు మొదలగు ప్రపంచమందలి సర్వజనులకు నావశ్యకంబైన ప్రతియంశము నితరగ్రంథాసేక్షలేకుండ మన్వాద్యష్టాదశ ధర్మశాస్త్రములనుండియు, నష్టాదశపురాణేతి హాసాదులనుండియు, చరకసుశ్రుత చాహటాది వైద్యగ్రంథములనుండియు, నానావిధ జ్యోతిష గ్రంథములనుండియు నింకననేకేతర గ్రంథములనుండియు మిగులశ్రద్ధతోను జాగ్రత్తోను సంగ్రహింపబడిన శ్లోకంబులకును వాక్యంబులకును మృదుతైలితో బాలబోధకంబగునటుల తెలుగుటీక జేర్చి శ్రౌదంతలుారి నారాయణ గజపతి రాజశేఖరులచే రచియించి మొదటముద్రింపించి ప్రచురింపబడినది.

ఇదిమైని వివరించినప్రకార మనేకోపయుక్తాంశంబులుండుటచే మొదటి కూర్పు పుస్తకములన్నియు నచిరకాలములో విక్రయమయినవి.

పిదప నీగ్రంథమందత్యాసక్తిగలవారనేకులు పడేపడేకోరగా నీగ్రంథకర్తలగు నారాజశ్రేష్ఠ లితరవ్యాపారములచేత తిరిగి ముద్రింపించుటకు నవకాశములేకయును మాకృతముగనైనయెడల గ్రంథము జగద్విశ్రాంతిగ ప్రచురమగుననియు నెంచి మాయందలి దయచేత నేతద్గ్రంథస్వాతంత్ర్యమును మాకొసగినందున మేమచ్చగెకొని సంతసముతో రెండవపర్యాయము విషయసూచికా సహితంబుగ లేఖక ప్రమాదజనితదోషంబు లపనోదించించి ముద్రింపించి ప్రచురించడమైనది.

దీనివెల అంచెకూలిసహా రు 3- 0- 0 లు.

విన్నకోట అప్పలనరసింహులు,
శ్రీకారదామకుట ముద్రాక్షరశాల పొప్పయిటరు.

శ్రీ గణేశాయ నమః.

— (0) —

శ్రీ రఘు.

ము ని భా వ బో ధి నీ.

— (5) —

యే నేదం నిర్మితం విశ్వం తద్విశ్వముపజీవితమ్ । అంతఃప్రవిష్టశ్చాన్తా
మస్త్వవిష్టశ్చరణం మమ॥ * * * *

ఎవనిచే నీపరిదృశ్యమానప్రపంచము నిర్మించబడినదో ఆజగత్తును బ్రహ్మింపజేయుట కంతర్యామియగుచు నెవడునియామకుడైయుండెనో, అట్టివ్యాపకుడగువాడు నాకు రక్షకుడని గ్రంథకర్తయనును.

ధర్మశాస్త్రార్థ సంఘాతవిమర్శవిశదీకృతం । యస్యచేతో విధిసతీ వినో
 కమశురాయతే॥ సోయంనారాయణగజపతిరాష్ట్రవిభావబోధినీంధర్మార్థాం ।
 యశసేషదధాత్యైతాం బహుమునికృత శాస్త్రీపద్ధతిం దృష్ట్వా ॥

ధర్మశాస్త్రార్థ శాస్త్రములయొక్క సంఘర్షణముచేత నిర్మలముగ జేయబడినదై యెవనిచిత్తముసరస్వతికి విలాసార్థమగు శబ్దమువలె నుండునో, అట్టి నారాయణగజపతిరాజు, ధర్మము నేడబాయకుండునటుల మునిభావబోధియింప గ్రంథమును, ఋషులచే జేయబడిన శాస్త్రమార్గమునుజూచి, తనకు కీర్తిని శాశ్వతముగ నుంచుటకు రచించుచుండెను.

శృంగువీరచిత్రమేతద్ధర్మశాస్త్రం మునీంద్రైస్తదను లఘుమయేదంతప్ర
దిష్టార్థమేవ కృతమహహి సహేతుజ్ఞాపకం నోక్తపూర్వం యది ననదిదము
క్రం సజ్జనైః శుభ్యతాం తత్ ॥

మునుల చేతను విస్తృతముగ ధర్మశాస్త్రములు రచించబడెను. వారిమతములననుసరించి సంగ్రహముగ పూర్వమందనుకొన్న మైన హేతువులను నాచేతెప్పబడెనట్టి యుక్తులలో నయుక్తములైన నది సత్పురుషులచే తీయించబడుగావుత.

ఇహులు పాణినామాయురారోగ్యైవ్యర్వాది ప్రాపణాయనిష్కా
మనయానిత్యనైమిత్తిక కర్తాచరణేన దురితక్షయద్వారాజ్ఞానినః కర్తుం మోక్ష

సామాజ్యం ప్రాప్తముతుంచ సర్వజ్ఞాస్సకలనిగమాగమశాస్త్రజ్ఞాస్త్రీకాల
జ్ఞాస్సకలకళావిదోమనయః పరమకారణికాజగత్ప్రవృత్తయేధర్మానూచు
రితివదామః ప్రత్యక్షాగమానుమానైః ॥

ప్రాణులకాయురారోగ్యశ్రవ్యములనొందించుటకును, విధిబోది
తుడై పరమేశ్వరారాధన బుద్ధిచేతను సంధ్యాపంచయజ్ఞాది నిత్యకర్మములను
వ్రతపూజాదినైమిత్తిక కర్మములను, శేయుటచేత పాపనివర్తనపూర్వకముగా
జ్ఞానవంతులనుజేసి, మోక్షరూపపూజ్యరాజ్యమునొందించుటకు, సర్వనిగమాగ
మములను దెలిసినవారలగుటచే, సర్వజ్ఞులు, భూతభవిష్యద్వ్యతకమానములను
దెలిసినవారలు, సకలవిద్యావేత్తలతిదయాళులు, మననశీలరగు ఋషులచే
నీప్రపంచమును నడపించుటకు నిశ్చయముగా ధర్మములు జెప్పబడెనని ప్రత్య
క్షశబ్దప్రమాణోక్తులచేత నిగ్రంధమందున జెప్పుచున్నారము.

అధజీవాత్మా నిరూప్యతే.

పృథివ్యాది మహాభూతాని సత్యాని ప్రమాణగమ్యత్వాత్తథాత్మాపి
సత్యభితి సూక్ష్మదృష్టయోమన్యంతాం । అన్యథాయది బుద్ధిం యవ్యతిరిక్తో
జ్ఞాతానుప్రసక్త్యాత్ । తద్వైకేన నేత్రేంద్రియేన దృష్టం స్త్రీతరేణ స్పర్శ
నేంద్రియేణ కోవిజానాతి । యమహమదాత్మం తమహం స్పృశామితి త
థా కస్యచిత్పురుషస్య వాచం పూర్వం శ్రుత్వా తున శుద్ధాయమా
ణాం వాచం తస్య వాగయమితి తత్ప్రత్యభిజానాతి । తత్తాజ్ఞానేంద్రియవ్యతి
రిక్తోజ్ఞాతానిశ్చితభితి సిద్ధం । ఉత । యద్యాత్మాద్రుహోనస్యాత్తర్హ్యనుభూ
తార్థగమ్యాస్తృతిః పూర్వానుభవభావిత సంస్కారోద్బోధనిబంధనాకస్య
భవేన్నస్య స్వేన దృష్టేవస్తువ్యవస్థాస్తృతిరుపపద్యతే । తథాకస్య స్పృశ్జ్ఞాన
స్యకారకః । సహేంద్రియాణాముపరతవ్యాపారాణాం తత్కారకత్వం । త
థాహ మేవాభిదంత్యాది సంపన్న ఇత్యేవం విధానుసంధాన ప్రత్యయః క
స్యభవతి । స్థిరాత్మవ్యతిరిక్తస్య తథా శబ్దస్పర్శాది విషయోపభోగ సిద్ధ్యర్థ
మద్యోగం మనోవాక్కాయైః కః కుర్యాత్తత్తాదపి బుద్ధింద్రియ వ్యతిరిక్తా
త్వాస్థితః । అపిచ మమేదంశరీరమిత్వాది దేహతిరిక్తత్వానుభవైఃకన్నమరణా
భ్యాంజన్తాంతరానుస్థిత ధర్మనియతాభ్యాం దేహతిరిక్తత్వానుమానంజన్తాం
తరగతకర్తానుష్ఠాత్పనియతతయా తథాగమనాగమనాభ్యాంజ్ఞానేచ్ఛాప్రియ
త్వాధారనియతాభ్యామపి భౌతికదేహతిరిక్తత్వానుమానంతథాశుభకర్తాను
ష్ఠానా శుభకర్తృపరిత్యాగైశ్చ జ్ఞాననియతైర్దేహతిరిక్తత్వానుమానం భూకం

పశకునజ్ఞానగ్రహాదిసంయోగవిఫలైశ్చ నక్షత్రసంచారజాగరావస్థాజన్యసచ్చిద్రూపిత్యోదర్శనైశ్చ స్వప్నజ్ఞైః ఖరవరాహాదియక్తరధాగోహాదా జ్ఞానైశ్చ సాత్త్వికశుభంపరయావా అత్మనోద్యోతకాని దృశ్యంతే తస్మాదస్తి దేహాతిరిక్తతత్వేతి సిద్ధం॥

ఈపైని జీవాత్మను నిరూపింతుము.

భూమిమొదలైనమహాభూతపంచకము సత్యము- ప్రమాణముచేత నగపడుటవలన ఆలాగుననే అత్మయును సత్యమని సూక్ష్మదృష్టిగలవారలు తలచవలెను. ఆలాగునగాకుండిన బుద్ధినియములకంటె వేరైన జ్ఞాత తేకవిధమును. అయితే ఒకటియగు సేత్రేయముచే జూడబడిన వస్తువిలేరమగు స్వస్థేంద్రియముచేత నెవడు దెలుసుకొనును. ఎవడు నాచే జూడబడినాడో వాడు స్పృశించబడినాడనియును ఆలాగుననే పూర్వముకపురుషునిమాట విని కాలాంతరమందున దిగుగ నిను నాచూటను మొదట వినినవానిదిగా దెలిసికొనును గనుకను జ్ఞానేంద్రియాదులకు వ్యతిరిక్తుడగు జ్ఞాత నిత్యుడని చెప్పగలము. ఇంతియె కాదు ఒకవేళ అత్మ నిత్యుడు గానటులైతే అనుభూతమగు ప్రయోజనమును గోచరించు స్మృతి పూర్వమనుభవించుటచేత నూహించబడిన వాననచేతను స్ఫురించడియుంకొన సంబంధమెవ్వరికయ్యెను. ఇతరునిచేత జూడబడిన వస్తువునందు మరియొకనికతితార్థమును గోచరించిన జ్ఞానము సంభవించదు. అప్రకారముగానే స్వప్నవిషయజ్ఞానమును బుట్టించువాడెవడు- వ్యాపారశూన్యమైన చక్షురాదీంద్రియములకు స్వప్నమును బుట్టించుట సంభవించదు. నేనేకులము ధనము గలుగువాడనిను అనుసూధానజ్ఞానమెవనికవుచున్నది. నిత్యుడగు నాత్మకంటె వేరగు నెవనికి శబ్దస్పర్శాద్యనుభవసిద్ధికొరకు ప్రయత్నము మనోనాక్కాయకర్మములచే నెవడొనర్చును. ఈ హేతుశ్రవణలననుబుద్ధినియములకంటెను వేరైన అత్మ గలదు. భౌతిక దేహము లింద్రియములు బుద్ధి మొదలగునవియాత్మ కాదని- అణుస్వరూపము, స్వల్పము కానిది, కురచ కానిది, హస్త పాదములు లేనిది యాత్మ యని వేదప్రమాణములచేతను ఇవి నాశరీరమను మొదలగు దేహముకంటె వేరైన అత్మానుభవములచేతను జ్ఞాంతరమందు చెయ్యబడిన ధర్మము నియామకముగాగలిగిన జన్మమరణములవలన దేహాతిరిక్తాత్మానుమానము జ్ఞాంతరమును బొందినటువంటి కర్మను జేయుటకు నియామకమగుటచేత నాప్రకారముగానే జ్ఞానము ఇచ్చ ప్రయత్న మార్థారముగాగల గమనాగమనములచేతను పృథివ్యాదిభూతవికారమైన దే

హముకంటె వేరగువాడాత్మయని యనుమానము. * * *

ఆ ప్రకారముగానే జ్ఞానముచేత నియమించబడిన శుభకర్మముల నాచరించుటయు నశుభకర్మముల బరిత్యజించుటచేతను దేహముకంటె భిన్నమైన ఆత్మనుమానము. భూకంపము శుభాశుభసూచక శకునజ్ఞానము- శుభారిష్టగ్రహముల సంయోగవియోగములవలనగలుగు ఫలములచేతను నక్షత్రగమనములవలన వచ్చెడి యనిష్టము నిష్టమును జాగ్రదవస్థలయంగుత్పన్నముల య్యెడి ఛాదయుక్తమైన సూర్యదర్శనముచేతను స్వప్నమందునబట్టి గర్భభవరాహాదులను బూన్చిన యరదమందధివసించిన జ్ఞానముచేతను స్వతహా లేక పరంపరచేతనైనను ఆత్మయొక్క స్థితిని సూచనజేసినవియై బూడబడుదున్నవి గనుక దేహాతిరిక్తుడును సర్వవ్యాపియునగు నాత్మ కలదని స్పష్టము.

హతం జ్ఞానం క్రియాహీనం హతాస్త్రస్వజ్ఞానతః క్రియాః । అపశ్యన్నం ధకోదగ్ధః పశ్యన్నపిచ పంగుకః ॥

ఆచరణకు దేకుండిన తెలివియును, తెలివిలేక జేసినదియును వ్యర్థము. చూడక గుడ్డివాడును, చూచి నడువలేక కుంటివాడును గాలునింటిమంట చే మంటినంటును.

అథాతో ధర్మం వ్యాఖ్యాస్యమః

ఇదం ధర్మలక్షణమసూత్రయత్ । చోదనాలక్షణార్థో ధర్మ ఇత్యుభయం చోదనయా లక్ష్యత ఇతి జైమినిః॥ శ్రేయస్సాధనం ధర్మః ప్రత్యవాయ సాధనమధర్మఇతి సూతార్థః॥ తత్ర ధర్మోద్వీవిధః పరోఽపరశ్చ । అత్ర పరమధర్మో నిరూప్యతే । ఆత్మజ్ఞానమేవ పరమధర్మః । తదుక్తం యోగీశ్వరేణ॥ ఆయంతు పరమో ధర్మో యద్యోగేనాత్మదర్శనమితి॥

ఆత్మసద్భావే కింప్రమాణమితిచేతన్నిరూప్యతే । తథాశ శ్రుతిః॥ యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతే । యేన జాతాని జీవంతి । యత్ప్రియంత్యభిసంవిశంతి । తద్విజ్ఞానస్స । తద్భ్రష్టేతి॥ 'జగదుత్పత్తిస్థితిలయోపాదానత్వం బ్రహ్మణో లక్షణం॥ ఏతదాత్మలక్షణమనుమానసిద్ధమపి॥

నిర్విఘ్న పరిసమాప్తికొరకు మంగళాచరణమొనర్చి గ్రంధారంభ ప్రయోజనమును జెప్పి యనంతరము ధర్మమునుం బల్కుదుము.

శ్రేయస్సాధనము ధర్మమనియు, ప్రత్యవాయజనకమగునది యధర్మమనియును జైమినిసూత్రము.

ధర్మము ధరమనియు నపరమనియు రెండు విధములు. ఈపైని పరమధర్మము నిరూపింపబడును. ఆత్మను తెలిసికొనుటయే పరమధర్మము. యజ్ఞసల్యర్థి యుపాయముగా నాత్మను దస్థించుటయే పరమధర్మమనిబల్కెను.

ఈ ప్రపంచనిర్మాణపాలన లయములకు కారణమగుటయే బ్రహ్మలక్షణమని శ్రుతి.

అట్టిబ్రహ్మమును బొందించుటకు మేతువగు నాత్మజ్ఞానమే స్వరూపముగాగలది పరమధర్మము. ఈఆత్మలక్షణము శబ్దరూపాణమిగాక ననుమానసిద్ధమును.

ననుఆత్మసప్తకాశాదేతజ్జగత్కథముత్పన్నమిత్యోకాంతోయామాహ యథాహి సంభవారిః చక్రమృత్స్నాదికం కరణజాతం స్వీకృత్య కరక శరావాదికం నానావిధం ర్యజాతం రచయతి యథా వావర్థకి ఘనమృత్కృత్తైః పరస్పరసాదే త్యైవం గృహదికం కార్యం కరోతి యథావా స్వర్గకారకః కేవలం హేమోపా వాయు కటకమకటాదికార్య ముత్పాదయతి యథావా కీటవిశేషో నెజలా. యా ఆర్భమూత్మబాధనం కోశాఖ్య మారభతే తథాత్మాపిష్యధిగ్యుతేని చ దనాని పరస్పరసాపేక్షాణి తథాకరణానిచ శ్రోత్రాదీని స్వీకృత్య అస్మిన్ సంసారే తాసుతాసు సురాదియోనిషు స్వయమేవాత్మనం స్వకర్మబంధబద్ధం శతీతయా నృజతి॥

యవ్యభి - ఈశ్వరః స్వరూపేణ సత్యజ్ఞానానంద లక్షణ స్తథాశ్రయి ద్యానమాపకవశా నర్తేహరాగాదిభావై రుభూయమానో నానాహీన యోనిజననసాధనం మానసాచిత్రివిధం కర్తృనిచయ మాచరతి తేనచాంత్యాది హీనయోనిమ ఉచ్యతే॥ తథాచమనుః॥ ప ప్రజ్యేష్వభిధ్యానం మనసానిష్ఠచింత నం విశధాభి వేశ్యప్రవిధం కర్మ మానసం పాపవ్యమన్మలంచైవ పైశున్యం చాపసర్వశః అనుబద్ధరూపశ్చ వాక్తృమూల్యాచ్యతుర్విధం అబ్రతానాముపాహనం హింసాచైవావిధానతః పు దాహంపసేనాచ శారీరంతివిధంస్మృతం మానసం మనసైవాయమపభుక్త్యేశుభాశుభం వాచావాచాకృతంకర్మ కాయేవైవచకాయీకం శరీరజైకర్మదోషైర్యాతిస్థావరతాంసరః వాచికైఃపక్షిమృగతాం మానసైరంశ్యజాతితాం వాగ్దండోధ మనోవఙ్మః కాయదండస్తదైవచయస్యైతేనిహితాబద్ధాత్రిదండీతినడవ్యతే॥ త్రిదండమేతన్నితీప్య సర్వభూతేషుమానవః కామక్రోధాతు సంయమ్య తతస్సిద్ధినియచ్ఛతీతి॥

అత్యవలన సకలమగునీజగమేరితిని బుట్టినదని శంకించుకొని బల్కుచున్నారము.

ఈమృతి మన్ను, చక్రము మొదలగు పరికరములను బరిగ్రహించి నా నావిధమృత్యుత్రుల నెటుల రచించునో, ఒడ్డురీ గడ్డి, కర్రలు, మృత్తిక మొదలగు సహ్యోన్మాదపీడిత గలవాటివేతను గృహనిర్మాణ మెటులానర్చునో, ఒంగరు పనివాడొక బంగారమును మాత్రమే గ్రహించి కడియము కీలము మొదలగు నలంకారకార్యముల నెటుల బుట్టించుచున్నాడో, కీటవిశేష మెటులటనిటులగల లకనుండ వచటొంగచే నారంభించినకోశమును దనబంధమును జేయునో అతీతి నాత్మయుసహ్యోన్మాదపీడితములగు పృథివ్యాదిసాక్షములను శ్రోత్రాదీంద్రియములను స్వీకరించి యీసంసారమందాయాయి సురసరావయోనిలందు తానే దనకర్త బంధమువలనబద్ధుడై శరీరమును సృజించుకొనినది. అలాచించగా నీశ్వరుడు సుత్యజ్ఞానానందస్వరూపుడైనప్పుడు మాయాగమావేశము, అన మోహరాగాదిచేష్టలచేతను తిరస్కృతుడై యనేకవిముతైన హీనయోనులందు జరించుటకు కారణమైన వనోవాక్యాయకర్తములను జేయుచు నున్నాడు. పరద్రవ్యాభిలాష, ఇహులకనిష్ట చింతనము, దేహాత్మభ్రమయు, నీమూడువిధములగు మానసకర్తయును పుష్పము, ఆనృతము, కొండెను, పృథ్వీప్రలాపము యీనాలుగువిధములగు వాగ్మ్యపారమును దొంగించుట, దేవచోదితముగానిహింస, పరదారాగమనము యీమూడువిధములగు శారీరకర్తములు నియదుగున వివరించురీతి ననగా, మానసికకర్తము మనస్సుచేతను, వాక్మ్యతము వాగ్మ్యపారముచేతను, శారీరము శరీరముచేతను శుభాశుభములను దేహీయనుభవించును. శరీరముచే జేయబడు కర్మలచేతను స్థావరత్వమును, వాచకముచేతను పక్షివృగత్వమును, మానసికముచేత సంత్యజత్వమును నరుడొందును.

వాగ్మడవనోదండ కాయదండములనగా, సత్యప్రియవచనకీలతయును, అసత్యసంకల్పశూన్యతయును, నిషిద్ధవ్యాపార రాహిత్యమెవని బుద్ధియందుండు నట్టివాడు త్రిదండియనంబడును. త్రిదండమును సర్వభూతములకు నుపవరించునటులజేసి యనిగా మనోవాక్యాయదమనమును గాని క్రోధనియమనమనర్పి, మోక్షసిద్ధినాబరిశుద్ధుడొందగలదని మనువచనములు.

నను ప్రాకృతికప్రళయసమయే మహాదాద్యభిల వికారనాశే కర్తృణా నాశాత్కథం తస్మి బంధనః ప్రథమపిండపరిగ్రహ ఇత్యాశంకాయాం బ్రూ

మః । మనోహంకారా సంసరణహేతుభూతో దోషరాశిశ్చ । కర్మఫలం చిం
గాన్మకుం శరీరంచ । బ్రహ్మసాక్షాత్కారం వినా నమచ్యతే । అతః బ్రహ్మసా
క్షాత్కారాదయమాత్మామచ్యతే॥

ప్రాకృతక పోషయ సమయమున మహదాది సకల వికారములకు ను విచాశముగలుగుచునుండగా కర్మములకును చాశము గలుగుచునున్నది. ప్ర ధమిండిపరిగ్రహముగున్నట్టి కర్మములు లేకున్న నెట్లు మొదటిపిండి పరిగ్రహ మగుచున్నదని శంకించుకొని జన్మచున్నాము.

మనోహరమయ, సుసరణకు కారణమైన దోషరాశియే, కర్మఫలమైన లింగగోరము బ్రహ్మసాక్షి తానగు ము లేకుండిన పిడుపబడవు.

ననుప్రాగ్నివియజ్ఞానస్యాప్నాత్ప్రకాశత్వాత్స్యవస్వతస్సద్విశ్వా
న్నానుకలంభో యుక్తజ్ఞత్వాశక్త్య యోగీశ్వరేణోక్తం॥ మలినోహి యథా
దర్శో రూపాలోకస్య సత్తమః॥ తథాఽవిసంక్షరణతత్త్వానస్య సత్తమః॥ కి
టూర్ణోనాయథాఽప్య మధురస్సనరసోఽపి॥ ప్రాప్య తేహ్యత్తని లిథా నాప
క్వకరణేజ్ఞతా॥ సర్వాక్రయాన్నిశేదేహి దేహీవిందతివేదనాం॥ యోగముక్త
శ్చ సర్వాసాం యోగచాప్నోతి వేదనాం॥ యః పునర్దేహీ దేహభిమానయు
క్తః స సర్వాత్మికా మార్ధ్యాత్మికాది రూపాం వేదనాం స్వకర్తృర్జితః॥ దే
హో చాప్నోతి॥ దేహంతంగత భోగాయతనారంభాదృష్ట వైలక్షణ్యదేవ
యస్తుయోగీముక్తో ముక్తాహంకారాదిః సకలక్షేత్రజ్ఞగతానాం సుఖసుఖా
ది సంవిదాం వేత్తా భవతి పరిపక్వకరణత్వాత్॥

ప్రాజన్తజ్ఞాన మత్తను బ్రకాశింపజేసేదవుటవలన నది గతస్థి
జ్ఞమైనందువలన, నిందయుక్తముకాదని శంకించుకొని యోగిశ్చరణచేతను
జెప్పబడినది.

మలినమగునద్దములో రూపమును జూచుటకు పయోగించడు. అలాగుననే ఇంద్రియజయము లేనివాడు ఆత్మజ్ఞానమునకనుమర్దుడు. చేతిదోసకాయయందు మధురరసము మొదలునుండును గాని పండనిది మధురరసముగ పడదు. అలాగుననే ఆత్మయందు అపక్వేంద్రియుడగుటవలన నజ్ఞానుడై యుండును. వాడు దేహభిమానయుక్తుడై ఆధ్యాత్మికాది రూపమైన నానావిధపీడను దనప్రాగ్జన్మకర్మచే నార్జించబడిన యాదేహమందుననే బొందును. దేహంతరమును బొందినటువంటి సుఖదుఃఖములకు సాధనమైన శరీరమునకు జనక

మైన యద్యవశేషమువలన విడువబడిన యహంకారముగల ముక్తుడైన యోగియైతే గమస్తజీవులను బొందినట్టి సుఖదుఃఖాది జ్ఞానమును, పరిపక్వమైన ఇంద్రియములు గలవాడౌటవలన జ్ఞానము గలవాడగును.

నన్నొకస్మిన్నాత్మని దేవమనుష్యాది శరీరేషు భేదప్రశ్నయోనఘటత ఇత్యాశంకలచదామః॥

యదైకమేవ వియత్కూప కుంభాద్యపాధిభేదం నానేవానుభూయతే | యదావైకో విభాకరో విభిన్నేషూపకభాజసేషు కరణ మణిక మల్లికాదిషు నానేవానుభూయతే | తదైకో వ్యాత్తా అంతఃకణో పాధిభేదేన నానా ప్రతియతి | కంచాత్తనస్సర్వాత్మకత్వదర్శనేన రాగద్వేషాభావా దధర్మచిత్త త్విరూపం దృష్టఫలంచ దృశ్యతే॥ సర్వమాత్మని సంపశ్యన్నాథరై కురుతే మన ఇతి మనుః |

ఒకడగునాత్మయందు దేవమనుష్యాది శరీరభేదజ్ఞానము సంభవించదని శక్తిమఱిని బల్కెదము. ఒకటియైన యాకాశము, నుయ్యి, కంఠము దలగు సుపాధిభేదమందనేకాకాశములవలె నగుపడరీసి, సూర్యుడొకడే నానావిధన లైన కమండలము, కాగు, మండిగ మొదలగు జలపూరిత పాత్రలంద నేక సూక్ష్మలవలె గోచరుడగునో అప్రకారము గా నొకడగు నాత్మయంతఃకరణో . ధి భేదములవలన ననేకాత్మలుగా ప్రతీయమానమగును- సకలమాత్మ గాను చుటచే సమతగలిగి యధర్మమును జేయకుండును గానదీనిచే దృష్టఫలంబును గనబడుచున్నదని మనువు.

వత్సర్వింశతితత్వాని తేత్రమిత పంచవింశకోటీః తేత్రజ్ఞాత్థి యోగిశ్చరేత్ క్తం॥తద్యథా॥ బుద్ధింద్రియాణిసార్థాని మనఃకర్తేంద్రియాణిచ | అహంకారశ్చ బుద్ధిశ్చ పృథివ్యాదీనిచైవహి | అవ్యక్తమాత్మా తేత్రజ్ఞః తేత్రస్యో విగద్యత ఇతి॥

ఇరువది నాలుగు తత్వములు తేత్రమనియు నిరువదైదవవాడు జీవుడు తేత్రజ్ఞుడనియును యోగిశ్చరునిచేతను జెప్పబడెను. అది యెటులనిన, త్వత్ప్రకృత్యోత్రజిహ్వఘ్రాణములైదును జ్ఞానే ద్రియములు. వాటివిషయముల గు శబ్దస్పర్శ రూపరస గంధములైదు మనంబొకటి వాక్పాణి పాదపాయూపస్త్రై పు కర్తేంద్రియములు. అహంకారము, బుద్ధియును, రెండు-పృథివ్యాపస్తేబో వాయ్వాకాశములైదు, నవ్యక్త మొకటి- యీ యిరువదినా లుగును తేత్రమనబడును- తేత్రజ్ఞుడిరువదైదవవాడు.

సను చేహంద్రియస్యతిరిక్తాత్మ సద్భావేనత్యాధిభౌతికాధ్యాత్మికాధి
దైవికదుఃఖ మనుభవామీతి పురుషఃసంధ్యతే వస్తుసోపి తదైనదుఃఖం సు
ఖంచానుభూతఇవ దృశ్యతేచ తస్మాదప్యదేహద్వ్యతిరిక్తఃక్షేత్రజ్ఞఇతి కథం
న్యామహే ఇత్యాశంభవచామః॥

సత్యజ్ఞాననిర్మలనిర్వాణమయోహ్యత్వాసుఖదుఃఖాజ్ఞానాదయోధర్మాః
ప్రకృతివికృతయవన యథా స్థావ్యగ్నిసంహర్కాత్తద్గతోదకస్యశబ్దోద్రేకాద
యోధర్మాన్యశ్యంతేతద్వత్ప్రకృతి సంసర్గాదహంభావాది దూషితః ప్రాకృ
తాన్ధర్మాన్సజతవభాతి. అవ్యయస్సపురుషో గృహనేభ్రఇవ నిర్లేపశ్వరీరే తిష్ఠతి
శ్యవగతవ్యం॥

తథాచ శ్రీవిష్ణుపురాణే॥ నిర్వాణమయవాయమాత్మాజ్ఞానమయోః
మలః।దుఃఖాజ్ఞానమయాధర్మాఃప్రకృతేస్తేతు నాత్మనః। జలస్య నాగ్నిసంసర్గ
స్థానీసంగాత్తథాపిహ। శబ్దోద్రేకాదకాన్ధర్మాన్సంకరోతి యథాన్యప। తథా
త్మా ప్రకృతేస్సంగాదహంమానాదిదూషితః। భజతే ప్రాకృతాన్ధర్మా నన్యస్తే
భ్యోహిసోవ్యయఇతి॥

చేహంద్రియములకంటె వేరైనవాడాత్మై నటులై తే భూతములు
మిత్తముగా జేసికొనునయ్యెడు నది యాధిభౌతికమనబడు ననగా మృగము
లు మొదలగువాటివలన గలుగు దుఃఖము. అత్మనుచేహాదికమును నిమిత్తముగ
జేసికొనివచ్చేదాధ్యాత్మికము. రోగాదులను, కామక్రోధాదులను, కేవలము
దైవమునే నిమిత్తముగా జేసికొనివచ్చేది యార్థిదైవికము. శీత వాతాదులచే
బుట్టినవి. ఈదుఃఖములననుభవించుచున్నాడనని పురుషుడేలతలచును. నిజము
గా సుఖదుఃఖములననుభవించువానివలె గనబడుచున్నాడు. గాననీచేహముకం
టె వేరైనవాడు క్షేత్రజ్ఞుడని మేమెటులదలచెద మీలాగునశంకించుకొని జెప్పు
చున్నారము.

సత్యజ్ఞాన నిర్మలకైవల్యస్వరూపుడాత్మ. సుఖదుఃఖాదిధర్మములు
మాయాకార్యములు స్థావరికగ్నిసంహర్కము గలుగుటచేతను దానియందుండు
నుదకమునకు పొంగుట, కాగుటచే బుట్టుశబ్దము మొదలగు ధర్మము లెటులగ
పడుచున్నవో, అటువలెనే ప్రకృతిసంబంధమువలన యహంకారమమకారము
లచేతను దూషితుడై మాయాజనిత కృత్యములను బొందుచు నున్నవాడువలె
నుండును. నిత్యుడగు నాపురుషుడు, అకాశమందు మేఘునివలె నిద్రిస్తుడై శరీర

మందుండుసిందునిపయ్యెన్నెవానిన విశ్వపురాణ వచనములనబాడుడు.

అపిచ సనజాగ్రద్ధవా యామనుభూత శీతోష్ణాదిరూప సుఖదఃఖా
దికంచానుభూత సదనదీ పురపల్లి పర్వత సురనర సరీస్పత మృగ కట పక్ష్యా
ద్యఖిల జీవకోటిశ్చ, బాల్య యౌవన వృద్ధత్వాద్యవస్థాశ్చ, స్వర్గనరకాద్యను
భూతీశ్చ, కథం విస్తృత్యేంద్ర జాలికావస్థాపద్ధృదయే ధారియామ ఇతిచే
త్రూపమః యథాస్వప్నానుభూత పూజ్యరాజ్య లలిత వనితాస్రచ్ఛందనాద్య
ఖిలభోగ్యాని జాగ్రద్వేళాయామనత్ప్రతిలేతదితి మన్యామహే తదవ్యర్థ
హృమాత్రధిపతావస్థాయామేతజ్జాగ్రదపి సర్వం మనఃపరిణామవిషమ్ తథాచ
శ్రీవిష్ణుపురాణమ్ మనఃప్రీతికరస్సర్వరో నరకస్తద్వివర్ణయమ్ । సర్వస్సర్వసంక్షే
పై పాపపుణ్యే ద్విజోత్తమ! వస్తేష్వకమేవ దుఃఖాయ సుఖాయేష్వోర్భృవా య
చ! కోపాయచ యతస్తస్మాద్వస్తువస్తాత్సకం కుతః! తదేవప్రీతయేభూత్వా
పునర్దుఃఖాయజాయతే తదేవకోపాయచపునఃప్రసాదాయచ జాయతే । త
స్మాద్దుఃఖాత్సకంనాస్తి సచకించిత్సుఖాత్సకమ్ మనఃపరిణామోయమ్ సుఖ
దుఃఖాదిలక్షణః జ్ఞానమేవ పరమ్ బ్రహ్మ జ్ఞానం బంధాయ నేష్యతే జ్ఞానాత్మ
కమిదంవిశ్వం నజ్ఞానాద్విద్యతేపరమ్ విద్యావిద్యేవ మైత్రేయ జ్ఞానమేనోప
ధారయేతి॥ శ్రీభాగవతమ్॥ మనోమయత్యాత్మస్వేధా స్వప్నజాగరయోస్స
మా ఇతి॥ * * * * * * *

ఇతియెకాదు- జాగ్రదవస్థయందనుభవింపబడు శీతోష్ణాదిరూప
సుఖదుఃఖములనుభూతములైన పురములు పల్లియలు పర్వతములు సురనరనదీ
సదసరీస్పతపశుపక్ష్యాదికమగు జీవసముదాయమును బాల్యయావన వార్ధికావ
స్థలను స్వర్గనరకములననుభవించుటయును మేమెటులమరచి యింద్రజాలికావ
స్థలవలె దలంచెదమని శంకించి సమాధానమును జెప్పుచున్నారము.

స్వప్నమందనుభవింపబడిన పూజ్యరాజ్య రమారమణీచరిగ్రహము
పరవనితాస్రద్దామచందనాద్యఖిలభాగైశ్చవర్ణములును జాగ్రద్దశయందలియ
న్నియును మాయాజనితములని దలంచినటులనే యాత్మానుభవసమయమున
నీజాగ్రదవస్థయును దలంపబడునుగాన సుఖదుఃఖాద్యఖిలమును మనోవికార
ములేను. * * * * *

శ్రీవిష్ణుపురాణవచనములిందుకుప్రమాణములు- స్వప్నజాగరాను

శూన్య కలాగములును మనంబుచేసగును గాన స్వప్నకాగ్రదప స్థలకు భేదములే
చని భాగవతము. * * *

శ్రీమి. య ఏనంబురమ్మ తాస్తేభవంతీతి బ్రహ్మవిద్బ్రహ్మో నభవతి
చ యదుక్తం తద్విశదీకరోమి యే పురుషా ఏనం పరిమాత్మానం ఏకాగ్రీణ
మనసా ఏదుః సాక్షాత్కుర్వంత్యహోక్షజ్ఞానినోభవంతి సేపురుషా అస్మి
మరిగరిహితా భవంతి దేహాత్పాదానామత్కాంతిర్నరణం తచ్చ సర్వవి
దాం నాస్తి సతస్యప్రాణాడత్కామంత్యత్రైవ సమహాయంత ఇతిశ్రీసే
ఘటాశీతాకాశో విభిన్నే ఘటే మహాకాశే యదైకత్వమాద్యతే పద్వతీ
బృంహతీతి బ్రహ్మ తద్వేత్తీతి బ్రహ్మవిత్ విదజ్ఞానే తస్మిన్వ్యాపకే బ్రహ్మ
ణ తత్ప్రతిబింబచైతన్యాని వ్యాప్యాస్యేకీభవంతీత్యర్థః॥

ఎవరియాత్మను ఏకాగ్రమగు మనంబుచేతను సాక్షాత్కారమొనర్చి
కొనుదురో వారలు మోక్షమనొందుదురని బ్రహ్మనుదెలిసినవాడు బ్రహ్మ
మనొందునని జెప్పిన శ్రుత్యర్థములను స్పష్టపరచుచున్నారము- దేహమువలన
ప్రాణములు బయలుదేరుట మరణము- అది తత్వమును దెలిసినవారలకులేదు.
ముక్తిని ప్రాణములకుత్క్రమణములేదు. అచటనే అంతర్యామియందగగును.
ఘటమందగునాకాశమాఘటమునకు విఘాతమైన మహదాకాశమందెటులీన
మగునో అటువలెనే బ్రహ్మశబ్దమునకు విస్తృతవర్ధమట్టివ్యాపకమైన బ్రహ్మ
మందున నాబ్రహ్మముయొక్క ప్రతిబింబచైతన్యములేకమగుచున్నవి.

సాంఖ్యయో గాదయో ఉపాసనావిధయశ్చ గాంధర్వాదయశ్చ విద్య
స్సకలాశ్చిత్రై కాగ్రీతామపపాదయంతశ్చోత్పన్నాఇతి వదామః॥

సాంఖ్య నిరీశ్వరాః కేచిత్కేచిదీశ్వరదేవతాః । పంచవింశతితత్త్వా
నాం వివేకనాత్మదర్శనం । యస్మిన్సవతి తత్సంఖ్యం వదామస్తుతిబోధనా
త్ । సాక్షాన్నారాయణోవ్యాస స్సృష్టృతావుక్తవానిదం । శుద్ధాత్మతత్వవి
జ్ఞానం సాంఖ్యమిత్యభిధీయత ఇతి॥ సమ్యఖ్యాయతే అనయేతి సంఖ్య సంఖ్య
యాఃభవం సాంఖ్యం యోగ్యాయయాబుధ్యా తత్త్వాని విమృశ్య తత్సాక్షిత్వే
న ప్రకాశమానమాత్మానమహమితి నిశ్చినోత సజీవన్ముక్తోభవతి తథాచ శ్రీ
తిః జీవఃపంచవింశకః స్వకల్పితచతుర్వింశతితత్త్వం పరిత్యజ్య వడ్వింశకపర
మాత్మాహమితి నిశ్చయాజ్జీవన్ముక్తోభవతీతి॥ ఆత్మాక్షేత్రజ్ఞసంజ్ఞాయం సం
యుక్తః ప్రాకృతైర్గుణైః । త్రైవేద విగతశ్శుద్ధః పరమాత్మా నిగద్యత ఇతి భ్రీవి
ష్ణుధర్మోత్తరే॥

సాంఖ్యము, యోగము, ఉపాసనావిధులు, గాంధర్వాది సకలవిద్యలును చిత్తైకాగ్రతను గలుగజేయుటకు సత్సన్నమైనవని జెప్పగలము. .

నిరీశ్వరసాంఖ్యులనియును, నీశ్వరసాంఖ్యులనియును ద్వివిధముండును. ఇరువదైదుతత్వములయొక్క వివేకముచేత నాత్మదర్శనమునిర్వచము నేనియవగుచున్నదో అదియే సాంఖ్యమని వ్యాసులవారు తమస్తృతియందు చెప్పడముచేతను శుద్ధమగు నాత్మతత్వవిజ్ఞానమే సాంఖ్యమని జెప్పుచున్నారము. దీనిచేతను లెస్సగా జెప్పబడుగాన సాంఖ్యమనబడును. సంఖ్యవలనబుట్టేది సాంఖ్యమనబడు నెవడు నిశ్చియాత్మికమైన బుద్ధిచేతను తత్వవిచారణనుజేసి వాటిని సాక్షియాటచేతను ప్రకాశమానుడైన యాత్మ దానిని నిశ్చయముకలవాడగునో నాడు జీవన్ముక్తుడగుచున్నాడు.

ఇరువదైదువవాడగు జీవుడు తనచేతను గల్పించబడిన యిరువదినాలుగు తత్వములను త్యజించి యిరువదారవవాడగు పరమాత్మ దానను నిశ్చయమువలన జీవన్ముక్తుడగుచున్నాడని శ్రుతిప్రమాణము. ప్రకృతిగుణములతో గూడినయాత్మ క్షేత్రజ్ఞుడనబడును. ప్రకృతిగుణముల నొందని బరిశుద్ధాత్మ పరమాత్మయని విష్ణుధర్మోత్తరమునందుండెను.

చిత్తవృత్తైర్విషయాంతరతరస్కారేణాత్మని ఛన్ద్యం యోగః॥ యోగశ్చిత్తవృత్తినిరోధఇతి పాతంజలం సూత్రం॥

శ్రీవిష్ణుపురాణేపి॥ ఆత్మప్రయత్నసాపేక్షా విశిష్టాయా మనోగతిః॥ తస్యాః బ్రహ్మణిసంయోగో యోగః॥ ఇన్ద్రభిధీయతఇతి॥ అస్యార్థః॥ ఆత్మనః ప్రయత్నో యమనియమాదివిషయః॥ తత్సాపేక్షా తదధీనావిశిష్టా సత్వమయీ॥ మనసోవృత్తిః॥ తస్యాః బ్రహ్మణ్యేవ సంయోగో యోగః॥

చిత్తవ్యాపారమునకు నితరవ్యాపారస్పర్శనములేక నాత్మయందే నిశ్చలమైయుండుట యోగము. చిత్తవృత్తినిరోధమే యోగమని పాతంజలసూత్రము. యమనియమాదియత్నముచేతను తవధీనమైన సత్వవృత్తి గలమనంబును బ్రహ్మయందునగుర్చుటయే యోగమని శ్రీవిష్ణుపురాణము.

ఆత్మవ్యతిరిక్తవిషయేభ్యో మనోబుద్ధిస్తృతీంద్రియాణి ప్రత్యాహృత్య ఆత్మైకవిషయాణి కృత్వా ఆత్మాధ్యయః యోసా ప్రభుర్నివాతస్థదీపవదైవీ ష్యమానో నిష్ప్రకంపో హృది తిష్ఠతి॥ ఏతదేవ తస్య ధ్యేయత్వం॥ యశ్చిత్తవృత్తైర్చసార్విషయావభాసతిరస్కారేణాత్మప్రవణతానామ శరావసంపుట నిమగ్నప్రభావతానప్రసరస్యేవ ప్రదీపైకనివృత్త్యం తథావ యోగీశ్వరః॥ అన

స్వవిషయంకృత్వా మనోబుద్ధిస్త్పరీంద్రియం ధ్యేయ ఆత్మాస్థితో యోసాహ్య
దయే దీపవత్ప్రభుః॥

ఆత్మకంటె వేరై నవిషయములవల్లనుండిసంకల్పవికల్పాత్మికయగు
నంబును, నిశ్చయాత్మికయగు బుద్ధిని, వ్యతీతవిషయకజ్ఞానముగల స్త్పరిని, ఇం
ద్రియములను మట్లించి యాత్మను గోచరించునటులజేసి ధ్యానగోచరునిగ జే
యవలెను. ఏమూజగదుడయస్థితిలయకర్త వాతరహితస్థలదీపమువలె సచలు
డై దహరాకాశమందుండును.

మనోవ్యాపారమునకు ప్రాసంగికవిషయములందున స్ఫురించకుం
డ మట్లించి ఆత్మయందుఁ గూర్చుటనగా నభియుఖముగ జోడించబడిన రెండ
గు మూకుడులమధ్యను వెలగు దీపదీప్తిప్రసారమువలె నితరమునందు వ్యాపిం
చక నిశ్చలముగ విశేషదీప్తిగలుగుటదయే అట్టి యాత్మను ధ్యానించదగుట
యోగీశ్వరుండగు యాజ్ఞవల్క్యుర్ని యిటుల నెను.

మంతారం త్రాయత ఇతి మంత్రాః మంత్రాస్స ర్వే బ్రహ్మైక్యానుసం
ధానచణావవ మహావాక్యానుబోధేన తదుపాసకాన్బ్రావీత్సభూతాన్బ్ర
త్వా సంసారార్థ వాత్త్రాయంతై తథాచ శ్రుతిః॥ నమస్త్యమగ్ధోవిశ్లేయారా
మసస్పిదముచ్యతే ఆసీత్సర్థే చతుర్థీవ్యాదేవంమంత్రేషుయోజయేదితి॥

నన్వఖిలవాక్యయబిజఘాతపంచాశద్వర్ణ పఠనేనాశేషవైశేషికాముష్టి
కాది ఫలదాయినో మంత్రాస్స ర్వే జపితా ఇతి మన్యామహాఇతిచేత్తన్నసదితి
సదృష్టాంతం బోధయామః॥

తూరగంధకాంగారకా యథాభాగమేళనేన బహువిధాగ్నిబాణా భ
వంత్యేవ సఏవ భాగమేళనమనాదృత్యేకీకృత్యాగ్నినా దహ్యతేచేత్కిమపి వై
చిత్రం నరచయతి తద్వత్పంచాశద్వర్ణాః నిగమాగమోక్తరచనేన మంత్రీభూ
తా జప్తూశాం ఫలదాభవంత్యేవ న కేవలమఖిలవర్ణ పఠనేన॥

మననముజేయువానిని రక్షించునది గాన మంత్రములనబడును. అట్టి
మంత్రములన్నియును బ్రహ్మైక్యబోధకములగుట ప్రసిద్ధములయ్యున్నవి. మహా
వాక్యానుసంధానమువలన నట్టి యుపాసకులను మంత్రములు బ్రవీత్సభూతు
లను జేసి సంసారార్థవమును దరింపజేయుచున్నవి.

నమః యనుశబ్దము త్వమనియెడిపదమునకర్ధము. రామః యనునది
తత్పదవాచ్యము. చతుర్థీవిభక్తి యనియనుబచార్ధబోధకము. ఈరీతి నన్నిమం

త్రములయందు సర్వసందర్భమొనర్చుమని శ్రుతి.

నిఖిలశబ్దములకు మూలమైన పంచాశద్వర్ణ పఠనమువలన సకలమగు నిహపరఫలముల నిచ్చుననియును మంత్రములన్నియు జపించినవాడగుననియును శంకించి యదియుక్తము గాదని దృష్టాంతయుక్తముగ బోధించెదము.

గంధకము సూరాకారము, బొగ్గును వాటివాటి పాల్గొనవున మేళన చేసిన తుపాకిమందు, మహతాబ్, చక్రములు, బుద్ధు, ఋషులు, నైజవము, రవ మనేక చిత్రవిచిత్రవర్ణములుగలవయ్యగ పడును. అవి యేభాగా తిక్రమమైనను బ్రత్యేకమైన నట్టిగుణమేమియును బుట్టించవు. అటువలెనే పంచాశద్వర్ణములు నిగమాగ మోక్త రీతిని గూర్చిన మంత్రములై జపితలకు ఫలము లనిచ్చును గాని యఖిలవర్ణములు పఠించుమాత్రముచేత నేమియును గార్యకారులు గావు. * * * *

గాంధర్వవిద్యాచణ్డు తదనువిధబ్రహ్మ పాసనతయా తాలాదిభంగ భయాచ్చిత్తవృత్తైరాత్మైకాగ్రతాయాం సుకరత్వాదల్పాయాసేనైవముక్తిపథం నియచ్ఛతి తథాచయోగిశ్వరేణోక్తం॥ వీణావాదనతత్పజ్ఞశ్శ్రుతిజాతివిశారదః తాలజ్ఞశ్చాప్రయాసేన మోక్షమార్గం నియచ్ఛతీతి॥

గాంధర్వవిద్యావేద్యుడైతే దానితోగూర్చబడిన బ్రహ్మపాసన గలవాడౌటచేతను తాలరాగాదిభంగభయమువల్లనుండి చిత్తవృత్తికి ఆత్మయే ముఖ్యస్థానముగాగలుగుటయందును సాధ్యమైనదౌటవల్లనుండి యల్పత్రమచేతను ముక్తిమార్గమునుబొందుచున్నాడని యాజ్ఞవల్క్యచే జెప్పబడెను.

అవిద్యాయాస్వరూపజ్ఞానేనతి విద్యావిర్భావో భవతీత్యాశయేన తత్స్వరూపం వివృణ్మహే॥ * * *

అర్థమృతే యత్ప్రతీయేత ఆత్మని యన్నప్రతీయేత తదాత్మనో మాయామితి వింద్యాత్ యథా ద్వివంద్రాదిప్రతీతిరసతోపి సదితిభాగితౌ దృష్టాంతః యథా గ్రహమండలే రాహుస్థితోపి నదృశ్యతే ఇతి సతోష్యనత్ప్రతీతౌ దృష్టాంతః తథాచ పాతంజలంసూత్రం॥ అవిద్యావిపర్యయరూపాయా అనిత్యాశుచిదుఃఖానాత్మను నిత్యశుచినుఖాత్మభ్యాతిరవిద్యేతి॥ శ్రీవిష్ణుపురాణే పి॥ అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యా చాస్వే స్వమితి యామతిః సంసారతరుసంఘాతి బీజమేతద్విధాన్ధితమితి॥ * * *

అవిద్యను నిరూపించుటచేత విద్యాసంపత్తియగునని మాయాస్వ
రూపమును జెప్పుచున్నారము. * * *

వాస్తవము వినాగా నేది బోచబడుచున్నదో సత్యమగునాత్మయం
దేదితోచబడదో అది ఆస్మయొక్క మాయనుగా దెలసికొనదగును. ప్రతివిం
బాధకమువలన రెండవచంద్రుడున్నటులదోచుట లేనిది యున్నట్లుగ పడుటకు
దృష్టాంతము. గ్రహమండలమున రాహువుండియు తమోమయుడైనందున
యగ పడకనుండుట సత్యవస్తువుయందయధార్థజ్ఞానము గలుగుటకు నిదర్శనము.
విసర్గయముగ స్ఫురించుట స్వరూపముగాగలదియు నిశాశ్వతము. దుఃఖదా
యియు నిత్యవస్తువందు విపరీతభావనలను బుట్టించునదియును మాయయని
పాతంజలసూత్రము. శ్రీవిష్ణుపురాణమునందునగూడ నీరీతినేజెప్పబడెను.

అష్టాదశసు పురాణేషు సర్గాదిపంచకోక్తి హేతుః కిమిత్యాశంక్య
వచామః || * * *

సర్గశ్చ ప్రతిసర్గశ్చ పంచమన్వంతరాణిచ | వంశానుచరితంచేతి లక్ష
ణానాంతు పంచకం || పంచలక్షణాన్యస్యేతి పంచలక్షణం || పురా పూర్వస్థి
స్థూతమితి పురాణం || యథోక్తం మాత్యే || పురాణం సర్వశాస్త్రాణాం
ప్రథమం బ్రహ్మణా స్మృతం | అనంతరంతు వక్త్రేభ్యో వేదాస్తస్య విసిర్గ
తాః | పురాణమేకమేవానీచ్ఛతకోటిప్రవిస్తర మితి || ధర్మసగ్గహితాయాంచ ||
బ్రహ్మమేవకృతంచాద్యం పురాణం శ్రుతిసంమితం | అష్టాదశవిధంతచ్చ శత
కోటిప్రభేదతః | తస్మాత్త్రేతాయుగే ప్రోక్తం శతమేకాదశోత్తరం | పురా
ణసంహితాకర్తా ద్వాపరే వ్యాసఏవహీతి || పునర్వాణ్యే || తదధోత్ర చతుర్ల
త్రైస్సంక్షేపేణ నివేశితః | పురాణాని దశాష్టాచసాంప్రతంతదిహూత్యత్య
తి || సర్గస్సృష్టిః | ప్రతిసర్గప్రళయః || ఉభయమప్యారోపాపవాదాభ్యాం స
ర్వదా కేవలం బ్రహ్మైవావశిష్యత్యతి బోధయితుమాక్తం | తథాచశ్రీమద్భా
గవతే || అహమేవాసమేనాగ్రే నాన్యద్యత్సదసత్పరం | పశ్చాదహంయదేతచ్ఛ
సోవశిష్యేతసోస్యహమితి || కళాకాష్ఠాదికాలనిర్ణయ భూర్భువస్సువ మహర్జ
నస్తపస్సత్యలోకాదిసంస్థితీశ్చ మన్వంతరాద్యనువర్ణనంచ వేదతదంగస్మృతిపు
రాణేతిహాసాద్యశేషవాక్త్యయంచాత్మని సర్వాత్మకత్వ దృష్టిదా ర్థ్యాయ తచ్చ
క్తికాలరూపేణచ తత్సృష్టలోకరూపేణచ తత్తల్లోకస్థభూతరూపేణచ త
ద్బోధకశబ్దబ్రహ్మరూపేణచ చతుర్థోపాసనార్థముచ్యత్యత్యవగంతవ్యం || వం
శో మనువుత్ర పృథు ప్రియత్రత వంశానువర్ణనం వంశానుచరితం సూర్య వంశ

వంశీయరాజును కరితకధనం వంశవంశానుబంధసాక్షి : కై రాశ్యాత్పదనా
ర్థం తదుక్తం శ్రీవిష్ణుపురాణే॥ భగవద్ధాద్యాస్సగరః కకుభ్యో దశాననో
రాఘవలక్ష్మణౌచ॥ యథిష్ఠిరాద్యాశ్చ బధూపురేతే సత్యం నమిధ్యా క్వసుతే
నవిత్త ॥ యేసాంపతం యేచస్ససాభవిష్యాః పోక్తామయా విప్రవరోగ్రహి
ర్యాః । ఏతే తథాన్యేచ తథావిధేయాస్సర్వేభవిష్యంతి యదైవ తూర్వే॥ ఏ
తద్విదిత్వాననరేణకార్కృత మమత్వమాత్మన్యపి పండితేన । తిష్ఠంతి తావత్తన
యాత్మజాయా క్షేత్రాదయో యేచ శరీరిణోన్యే ఇతి॥

తస్మాత్సుష్టూక్త మాత్మజ్ఞానం పరమోధర్మఇతి॥

పదునెనిమిదిపురాణములయందును సర్గాది పంచకకధనమొనర్చుట
కు హేతువేమిమని శంకించి జెప్పుచున్నారము.

విమలక్షణములుగలదియైనందున పంచలక్షణమనిపురాణమునకుపే
రు. వేదములకంటెనుపూర్వమునందావిర్భూతములైనందునపురాణమనియును.
శతకోటిగ్రంథమైన పురాణమును ముందుగా బ్రహ్మ చెప్పినాడనియును దరు
వాత నతని ముఖములనుంచి వేదములావిర్భూతములైనవనియును మత్స్యపు
రాణమందును, శ్రుత్యర్థమును దెలుపునట్టి బ్రాహ్మ్యమును సంజ్ఞకలదియై మొ
దట శతకోటివిస్తృతమై పదునెనిమిదివిధములను జెప్పబడినదనియును, విస్తార
మగుటవలన త్రేతాయుగమున నూటపదునొకలక్షగ్రంథమునుగానది జెప్పబ
డెననియును ధర్మసగహితలోను జెప్పబడెను. ఆలర్థమును నాలుగులక్షల సం
ఖ్యకలదిగా సంగ్రహమొనర్చి త్రేతాయుగమున పదునెనిమిది పురాణములను
గా వేదవ్యాసమహర్షి యొనర్చుచున్నారని తత్కాలకృతమగు మాత్స్యమున
దిరుగ వివరించబడెను. సర్గమనగా సృష్టి. ప్రతిసర్గమనగా ప్రళయము. ఇవి
రెండును శుక్తియందురజితమువలె నారోపించడమువల్లను నట్టిభ్రాంతి నశిం
చడముచేత నెల్లప్పుడొకబ్రహ్మమే మిగిలియుండునని బోధించుటకొరకు చెప్ప
బడెను. సృష్టికంటెను బూర్వము స్థూలసూక్ష్మములకును వాటికి కారణమగు
ప్రధానమునకును పరుడగు తనకంటె వేరగునదిలేక తానే యుంటిననియును
సృష్ట్యనంతరమందు నీదృశ్యమగు ప్రపంచమే స్వరూపముగా గలవాడనైయుం
టిననియును ప్రళయానంతరమవశేషించినవాడనై యుంటిననియును శ్రీమద్భా
గవతమున భగవంతునిచేతను జెప్పబడెను. ఈలాగనుట అద్యంతములులేక న
ద్విత్వీయుడగుటవలన పరిపూర్ణుడని జెలియవలయును. కళయు కావ్యయు మొ

దలగు కాలనిర్ణయమును, ఛూర్భువస్సువర్తహర్తన స్తవ సత్సత్వలోకముల స్థితియును, మన్వంతరాదులును, వేదములును, వాటికవయవభూతములగు మన్వాదిస్త్వతులు, బ్రాహ్మ్యది పురాణములు, భారతాదీతిహాసములు మొదలగు సఖిలవాఙ్మాలమును, ఆ యాత్మయొక్క కాలరూపకమగు శక్తివలన నాయాత్మచే సృజించబడిన లోకరూపముచేతను, ఆయాలోకములందుండు భూతములయొక్క రూపము చేతను, ఆ యాత్మను బోధించు వేదాది రూపముచేతను ఆత్మయందు సర్వస్వరూపుడను దృష్టి దార్ధ్యముకొరకు నాలుగు విధముల నుపాసననిమిత్తమై జెప్పబడెనని తెలియవలయును.

వంశమనగా మనువుతులగు పృథు ప్రియవ్రతాదుల వంశవర్ణనము. వంశాను చరితమనగా సూర్యచంద్రవంశీయులగు రాజన్యుల చరిత్రను జెల్పుట నివి రెండును వైరాగ్యమును బుట్టించుటకు జెప్పిరి. భగీరథులు, సగరకకుత్స్థులు, దశాననుడు, రామలక్ష్మణులు, యుధిష్ఠిరాదులగు నధికబలశాలురు పూర్వముండిరను నది నిజమదియనత్యముకాదు. వారిపుడెవలనుండినదియును దెలియదు. ఇపురెవరుండిరో ముందెవరు కాగలరో వారలందరును బూర్వులవలెనే కాగలరు. ఈ సంగతిని దెలిసికొని తన శరీరమందును, బుత్రకళత్ర వైభవములందును, జీవితమందును మమత్వార్థభిమానముంచకూడదని శ్రీ విష్ణు పురాణమందున జెప్పబడె నిందువలన నాత్మజ్ఞానము పరమధర్మమని యోగ్యముగా మార్చుచేతను జెప్పవలెనది.

అపరఃపంచవిధః తథావ భవిష్య పురాణే॥ ధర్మశ్రేయ స్సముద్దిష్టం శ్రేయోభ్యుదయలక్షణం సతుపంచవిధః ప్రోక్తో వేదమూలస్సనాతనః॥ అన్య సమ్యగనుష్ఠానాత్స్వర్గో మోక్షశ్చ జాయతే ఇహలోకేనుభైశ్చర్య మతులంచఖగాధిపఇతి॥ శ్రీమహాభారతేన్య వివరణంకృతం॥ ప్రభవాద్ధాయ భూతానాం ధర్మప్రవచనంకృతం ధారణార్థర్థ మిత్యాహుర్ధర్మో ధారయతేప్రజాః॥ యస్తాద్ధారణ సంయుక్త స్సధర్మ ఇతినిశ్చయః॥ అహింసాసత్యవచనం సర్వభూతాను కంపనం శమోదానం యథాశక్తి గార్హస్థోధర్మ ఉత్తమః॥ పరదారేక్ష్యసంసక్తో న్యాసస్త్రీపరిరక్షణం॥ అదత్తాదానవిరమోమధుమాంసస్యవర్జనం॥ ఏషపంచ విధోధర్మో బహుశాఖ స్స్పృహోదయః॥ దేహీభిర్ధర్మపరమైః కర్తవ్యో దేహసంభవఇతి॥

అపరమైన ధర్మమైదువిధములు. ధర్మమనగా శ్రేయ మది యభ్యుదయము స్వరూపముగాగలదని మైదువిధములై వేదము దానికి మూలము.

అది యనాదియునియును, దాని జక్కగ నాచరించుటచేతను స్వర్గము, మోక్షము నీ లోకమునందమితైశ్వర్యమును బొందునని భవిష్యోత్తర పురాణము॥ భూతహితార్థము ధర్మము జెప్పబడెను. ప్రజలను ధరించునది గనుక ధర్మము నబదును. అహింస, సత్యవచనము, భూతదయ, ఇంద్రియనిగ్రహము, యథా శక్తి దాసము నివి గృహస్థధర్మములు. పరదారియందనాసక్తి, రిక్షణార్థముంచబడిన స్త్రీని సంరక్షించుట, దొంగలించమి, మద్యమాంసత్యాగము నీ యైదు విధములగు ధర్మము ధర్మేశ్వరగల వారలచే నాచరింపదగినదని శ్రీ మహాభారతోక్తి.

ననుధర్మప్రతిపాదక వేదోప బృంహకల్పేశ త్వివ్రహ్మ విద్యాస్థానే వ్యంతర్యాత పురాణేషు. సర్గప్రతిసర్గ రామకృష్ణాద్యవతార రాజవంశాది ఘట్టేషు వివిధవిచిత్ర చరిత్రేషు భేదాభిధానాత్పురాణ సగహితాయాం కథప్రత్యయం ప్రాప్నువామ ఇత్యుచ్యతే చేత్తద విమర్శక పారాణిక జల్పకత్వమితిబ్రూమః॥

తథాహి కల్పభేదేన సర్గప్రతిసర్గాదయో భిన్నభిన్నతయా పురాణ సగహితామష్టాదశధా విభజ్య భగవతా నారాయణాంశ సంఘాతేన వేద వ్యాసార్చ్యేణ ప్రకటికృతాః॥ తదుక్తంమాత్యైః॥ బ్రహ్మణాభిహితం పురస్వం యావత్సాత్రం మరీచయే॥ బ్రాహ్మంతద్దశ సాహస్రంపురాణంపరికీర్త్యతే॥ ఏతదేవచవైబ్రాహ్మం పార్శ్వకల్పేజగద్భితం॥ పార్శ్వం తత్సంచపంచాశత్సహస్రాణి నిగద్యతే॥ వరాహకల్పవృంతాంత మధికృత్యపరాశరః॥ యాన్ప్రాహధర్మానఖిలాన్తద్యుక్తంవైష్ణవంవిదుః॥ విష్ణోఖ్యమష్టసాహస్రంతత్పురాణంవిదుర్బుధాః॥ శ్వేతకల్ప ప్రసంగేన ధర్మాన్వాయు రివాబ్రవీత్ । యత్రోతద్వాయవీయంస్యాద్రుద్రమాహత్యై సంయుతం । చతుర్వింశత్సహస్రాణి పురాణం శైవముచ్యతే॥ యత్రాధికృత్యగాయత్రీం వర్ణ్యతే ధర్మవిస్తరః॥ వృత్రాసురవధో యిత్రతద్భాగవత ముచ్యతే॥ సారస్వతాయమునయే యచ్చుడ్యేయ ర్నరామరాః॥ అష్టాదశ సహస్రాణి తద్భాగవత ముచ్యతే॥ యత్రాపినారదోధర్మాన్సుహృత్కలాక్రయాణిహ॥ పంచవింశత్సహస్రాణినారదీయంతదుచ్యతే॥ యత్రాధికృత్యశకునేధర్మం ధర్మవిచారణాత్ । తద్వాత్రింశత్సహస్రంవై మార్కండేయమిహోచ్యతే॥ శాపావసానే భృగుణాఋషిణా సంప్రకాశితం । చయనానాం సముత్పత్తి రిష్టకాగణనంతథా । క్రతు సంఖ్యాదితః కృత్వా హ్యక్షేయంతదిహోచ్యతే॥ ఆక్షేయం చాష్టసాహస్రం సర్వక్రతుఫలద్రుదం । శతానైకేనపుష్పేనవ్యాసశిష్యేణ ధీమతా॥ సారాధర్మవిశేషేణవ్యాఖ్యాతాస్తసు

మంతునా । ఏకత్రింశత్సహస్రాణిభవిష్యాఖ్యం సుభాషితం । యత్రైవైష్ణవా
ధర్మ్యా వశిష్టేన మహాత్మనా । అంబరీషస్యైవప్రోక్త స్సర్గో బ్రాహ్మస్తదైవచ ।
పురాణం బ్రహ్మకైవర్తం తద్వాదశ సహస్రకం ॥ యత్తదీశానకల్పస్య వృ
త్తాంతమధిక్యత్యచ । నందినాలైంగ్యమిత్యుక్తమేకాదశసహస్రకం । మహావరా
హస్యవపుర్వాహా త్యమధిక్యత్యచ । విష్ణునాభిహితం ట్లోణ్యాస్తద్వారాహమి
హోహ్యతే ॥ మానవస్యప్రసంగేనకల్పస్యమునిసత్తమాః । చతుర్వింశత్సహస్రాణి
తత్పురాణ మిహోహ్యతే ॥ యత్ర మాహేశ్వరాన్తర్వా నధిక్యత్యచ షష్ఠాఖిః ।
కల్పైతత్పురుషేరుద్రచరితేడపబృంహితం । సాగ్రదంనామపురాణంతత్సహస్రశ
తసంమితం ॥ త్రివిక్రమస్యమాహా త్యమధిక్యత్య చతుర్ముఖః । త్రివర్గంచత్రిదైవ
త్యంవామనంపరిక్తి ర్త్యతే ॥ చతుర్దశసహస్రాణి శ్వేతకల్పానుగంశివం । యత్రధర్మా
ర్థకామానాం మోక్షస్యవరసాతతే । మాహా త్య్యంకధయామాసకూర్మరూపీ
జనార్దనః । ఇంద్రద్యుమ్న ప్రసంగేన ఋషిభ్యశ్శక్రసన్నిధౌ । కౌర్మం తత్తట్యహ
సాగ్రీణి అగ్నికల్పానుషంగికం । శుక్తినాంయత్రకల్పాదౌప్రవృత్త్యర్థంజనార్దనః । మ
త్స్యరూపీచమనవెనరసింహోపవర్ణనం । అధిక్యత్యాబ్రవీత్సప్తకల్పవృత్తంసహ
వ్రతం । తస్మాత్స్యమితినాసిద్ధ్వంసహసాగ్రీణి చతుర్దశ ॥ యథాచగారుడేకల్పే వి
శ్వాండంగారుడోద్భవం । అధిక్యత్యాబ్రవీద్విష్ణుర్గారుడంతదిహోహ్యతే । తస్మో
డశసహసాగ్రీణిస్తపతేత్విహపత్యతే ॥ బ్రహ్మ బ్రహ్మాండమాహా త్య్యమధిక్యత్యాబ్ర
వీత్పునః । తచ్చద్వాదశ సాహస్రం బ్రహ్మాండం ద్విశతాధికం । భవిష్యాణాంచ
కల్పానాం శ్రూయతే యత్రవిస్తరః । తబ్రహ్మాండ పురాణంతు బ్రహ్మణాన
ముదాహృత మిత్యాది ॥

ధర్మమును విస్తృతమునర్చి ప్రతిపాదించెడి వేదార్థములను జెప్పు
టచేతను బ్రహ్మవిద్యకు స్థానములగు నాటిలో నంతర్భూతములగు పురాణము
లందున విచిత్రచరిత్రములైన సృష్టి ప్రళయ రామకృష్ణాద్యవతారరాజవంశ
ముల నచటచటను భేదముగ జెప్పుటచేతను పురాణసగ్రహితయందు మేమెటు
టుల విశ్వాసమును బొందగలమని శంకించిబలికినట్లయితే యది విమర్శించబడ
ని పౌరాణిక వచనములు గలుగువారగుటయని జెప్పుదుము- అదియే జెప్పుచు
న్నారము. నారాయణాంశముచేత నవతరించిన వేదవ్యాసభట్టారకులచేతను
పురాణసగ్రహిత నష్టాదశవిధముగ విభజించి సృష్టిస్థితిలయములను జెప్పుట
లో కల్పభేదముననుసరించి వేరువేరు ప్రకారములను ప్రచురపరచబడెను. మ
త్స్యపురాణమండలుల జెప్పబడినది. పూర్వము బ్రహ్మచేతను మరీచికొరకు
పదివేల సంఖ్య గలదిగా నేదిచెప్పబడినదో యదియే బ్రాహ్మపురాణము.

పాద్యకల్పవృత్తాంతమనుసరించి యేదిజగదుపకృతికొరకేబడియై దువేలసంఖ్యగలదిగ జెప్పబడినదో యది పద్మపురాణము. పరాశరులవారు వరాహకల్పవృత్తాంతమనుసరించి సకలధర్మములనష్టసహస్రీసంఖ్యతో జెప్పినదియే విష్ణుపురాణమని పెద్దలు తెలుసుకొనుదురు.

శ్వేతకల్పమును జెప్పెడి ప్రసక్తి చేతను వాయుదేవుడు రుద్రమహిమను ధర్మములతో నెచట జెప్పెనో యది యిరువది నాలుగువేల సంఖ్యగలదియై వైవపురాణమగు వాయుపురాణమని చెప్పబడుచున్నది. గాయత్రిను ద్వేషించి యచట ధర్మములు విస్తృతముగ వర్ణించబడుచున్నవో, వృత్రాసుర వధకథన మెచట కలదో, సారస్వతమునికొరకు జెప్పబడిన దేని శ్రవణ పఠనములచే సురనరులు శుద్ధులగుదురో పదునెనిమిది వేలసంఖ్యగల యది శ్రీమద్భాగవతమని పలుకబడుచున్నది. బృహత్కల్పము నాశ్రయించబడిన ధర్మముల నెచట నారదునిచే జెప్పబడినదో యిరువదైదు వేల సంఖ్యగలయది నారదీయమని చెప్పబడుచున్నది. ధర్మవిచారణవలన బతులెచట జైమినినుద్దేశించి ధర్మములను జెప్పినవో యది ముప్పదిరెండువేల సంఖ్యగల మార్కండేయమని యిచట జెప్పబడుచున్నది.

శాపాంతమునందు భృగుమహర్షిచేతను చైనములయొక్క పుట్టుగయు, నిష్టకలగణనయును, క్రతుసంఖ్యయును మొదలుగ జేసుకొని యెనిమిది వేల సంఖ్యగలదియై సకల క్రతుఫలముల నిచ్చునది యాజ్ఞేయము.

ప్రశ్ననుజేసినశతానీకనితోవ్యాసశిష్యుడునునుబుద్ధియునగు సుమంతునిచేతను సారములగు ధర్మముల జెప్పబడిన ముప్పదియొక వెయ్యిసంఖ్యగలది భవిష్యమను బురాణము. బ్రహ్మసర్గవృత్తాంత మంబరీషునికొరకు వైష్ణవధర్మములను మహాత్ముడగు వశిష్ఠునిచేతను జెప్పియున్నది. బ్రహ్మకైవర్తమను బురాణము పదియు రెండువేలు. ఈశానకల్పవృత్తాంతమనుసరించి నందిచే పదకొండువేల సంఖ్యగలది లింగపురాణమని జెప్పబడినది.

మహావరాహమూర్తి మాహా త్యముననుసరించి భూదేవికొరకు విష్ణుదేవునిచేతను మానవకల్పవృత్తము నిరువదినాలుగువేల సంఖ్యగల గ్రంథముచేతను జెప్పునది వారాహమని పలుకబడుచున్నది. మాహేశ్వర ధర్మములనుద్దేశించి కుమారస్వామిచేతను తత్పురుషకల్పమందలి రుద్రీచరిత్రమును విస్తరింపజేసి నూరువేల గ్రంథమును జెప్పినయది స్కాందమును బురాణము.

వామనమూర్తిమహిమననుసరించి బ్రహ్మబ్రోక్తము, ధర్మార్థకామప్రదము, త్రిమూర్తిదేవతాకము, శ్వేతకల్పముననుసరించినదియు, మంగళప్రదమును పదునాలుగువేలసంఖ్యగలదియు వామనపురాణమని చెప్పబడుచున్నది.

ఇంద్రసన్నిధినిండద్యుష్టుప్రసక్తిచేతను ఋషులవలన ధర్మార్థకామమోక్షమలయొక్క మహిమను పాతాళమందగ్నికల్పముననుసరించిన చరిత్రలు గలుగునటులగాను కూర్చుంపముగల విష్ణువుచేత నారువేల సంఖ్యతో జెప్పబడినది కొర్మమనుబురాణము. భగవంతునిచేతను గల్పాదిశుక్తిలయొక్క ప్రవర్తనకొరకు నరసింహమహిమానువర్ణనముననుసరించి యారునొక కల్పముల వృత్తమును వ్రతములతోగూడ పదునాలుగువేలసంఖ్యగలదిగా మత్స్యమూర్తిచేతను మనువుకొరకు జెప్పబడినది మాత్స్యపురాణమని చెలసికొనుడు. గరుడకల్పమందు గరుడునిచే నృజింబబడిన బ్రహ్మాండముననుసరించి పదారువేలసంఖ్యగలదిగా విష్ణువుచే జెప్పబడినది గారుడమని బలుకబడుచున్నది. భవిష్యకల్పవృత్త మెచటవిస్తారముగ వినబడునో యది పదిరెండువేలనిన్నూరుసంఖ్యగలిగి బ్రహ్మచేతను బ్రహ్మాండమాహాత్మ్యముననుసరించి జెప్పినది బ్రహ్మాండపురాణము.

* * * * *

నను మహీయం పంచాశతోక్తివిస్తారేతిశతకోటివిశాలేతిచ పురాణే చూక్తం సూర్యసిద్ధాంతాదిషు భూకర్ణోషోడశశతమత్యూచ్యుషితద్విరోధపరిహారో కథమసూచ్యస్తుతోభూపరిమితిఃకియతీతి వ్యవస్థా ఇష్యతఇతిచేత్ || పంచాశతోక్తివిస్తారా సేయముర్విమహామునే సహైవాండకటాహేన సప్త్విపాభిమనీధరేతి శ్రీవిష్ణుపురాణే || సూర్యాండగోళయోర్మధ్యే కోట్యస్యఃపంచవింశతిరితి శ్రీశుకోక్తిః ||

భూమండలంతు శతకోటివిస్తారం సాండకటాహమితి వారాహోక్తో టిద్వయం త్రిపంచాశల్లక్షాణిచ తతఃపరం | పంచాశచ్ఛ సహస్రాణి సప్తద్విసాస్యసాగరాః | తతో హిరణ్మయీభూమిర్దశకోట్యో వరానన | దేవానాం క్రీడనాథాయ లోకాలోకస్తతఃపరం | పర్వతో వలయాకారో యోజనాయుతవిస్తృతః | తస్మాద్భూహ్యం తమోఘారం దుష్ప్రేక్ష్యం జీవవర్జితం | పంచత్రింశత్స్పృతాకోట్యో యక్షేకోనవింశతిః | చత్వారింశత్సహస్రాణి యోజనానాం వరానన | సప్తసాగరమానస్తు గర్తోదస్తదనంతరం | కోటియోజనమానస్తు కటాహశ్చ వ్యవస్థితఇతి స్కాందే శివరహస్యేచ || కల్పభేదాదిభిః న్యూనాధికభేదోక్తిరితి శ్రీధరాచార్యాదికృత విష్ణుచిత్రియాది టికాకారాదిభిరుక్తం || క్వచిత్పురాణేషు విరోధో యదిలక్ష్యతే కల్పభేదాదిభిస్తత్రవ్యవస్థా

సద్విరిష్యత ఇతి॥ యోజనానాం శతాన్యష్ట ధూకర్ణోద్విగుణానితు॥ తద్వగతో
 ధశగుణాత్పదంభూపరిధిర్పవేదితి సూర్యసిద్ధాంతే॥ ధూకర్ణో భూమధ్యసూ-
 త్రం॥ పరిధిర్వలయాకారరేఖా॥ అథ శాస్త్రీయయోజన కోశ హస్త వితస్తి
 సంఖ్యానిర్ణయం బ్రూమః॥ తిర్యగ్యవోదరాణ్యష్టాపూర్వావా వ్రహ్మయస్త్రీ
 యః॥ ప్రమాణమంగుళసోక్తం వితస్తిర్ద్వాదశాంగుళా॥ హస్తో వితస్తిర్ద్విత-
 యం దండోహస్త చతుష్టయం॥ తత్సహస్రద్వయంకోశో యోజనం తచ్చతుష్ట-
 యం॥ హూణమైల్పు త్రితయషష్ట్యుత్తరవితస్త్రయో హిందూకోశోభవతి॥ అ-
 శీత్యుత్తరద్విశతాధికపంచసహస్రవితస్త్రయో మైలితి॥ హూణాః॥ తత్సూనేన
 ధూకర్ణో ద్వాదశోత్తర సవశతాధికసప్తసహస్రమైల్పవః॥ సూర్యసిద్ధాంతో-
 క్త్యా ద్విసప్తత్యుత్తర చతుశ్చతాధికై కాదశసహస్రమైల్పవశ్చ చత్వారింశదు-
 త్తర ద్విశతాధిక దశసహస్రవితస్త్రయశ్చ తస్మిన్ హూణశాస్త్రీయ ధూకర్ణ-
 ద్వాదశోత్తరసవశతాధికసప్తసహస్రమైల్పవో హరేచ్చేత్ షష్ట్యుత్తరపంచశ-
 తాధికత్రిసహస్రమైల్పవశ్చ చత్వారింశదుత్తరద్విశతాధిక దశసహస్రవితస్త్ర-
 యశ్చ జ్యోతిశ్శాస్త్రీయ ధూకర్ణాదధికమితి ప్రతిభాతి॥ లోకాలోకాద్రిం మే-
 రోరభితస్థితాచ॥ కర్కటాకఖ్యా ధూశ్చ తమోగర్తోదాచ॥ తామసఘాతా-
 వాసఘాతానగర్తోదస్తమసఃపరస్తాత్॥ పరితఃప్రతిదిశమండకటాహదర్వాక్॥
 మహాపురుషనివాసఘాతో శ్రీవైకుంఠలోకః॥ తతఃకటాహ ఇతిజ్ఞేయం॥ శ్రీభా-
 గవతే హరివంశేచ బ్రాహ్మణపుత్రానయనప్రస్తావే భగవత్సానన్య తతో వ-
 ర్జితత్వాత్॥ ఏవమూర్ధ్వాధికకటాహావధిశ్చండఉచ్చాయాది ఇద్ధం సంహృ-
 త్య పంచాశతోక్తిభూవిస్తార ఇత్యవగంతవ్యమ్॥

శంకరభగవత్పాదైస్సర్వజ్ఞైర్వ్యాసైః కిమన్యథా ప్రతిపాదిత మిత్య-
 క్త్యా పంచాశతోక్తివిస్తారా సేయమర్హితి నిఖిలపురాణేతిహాసస్త్వత్పాది-
 వ్యాసైర్వ్యాసైర్యదుక్తం తన్నహాభూరాదికం సంహత్యేతి బోధ్యం॥ తదు-
 క్తం॥ దివార్కరశ్చయోయత్ర ప్రభాం తన్వంతి నాతపం॥ శశినశ్చ నశీతాయ
 నిశిద్యోతాయ కేవలం॥ యత్ర నక్షాయతేలోకా గతోపి దనుజాదిభిరితి కాశీ-
 ఖండే॥ ఉత పురాణకారస్య వైరాగ్యోత్పాదన భగవత్సహత్వ్యజ్ఞాపనేచ
 తాత్పర్యాన్నలోకసంఖ్యాగణితత్వాదభిజ్ఞేయం తథాచ సూర్యసిద్ధాంతే॥
 పంచాశతోక్తివిస్తీర్ణం కేవలం కల్పితే మహీ॥ అల్పరాజ్యమదాంధానాం
 విషాదాయ విరక్తయేతి॥

ఈభూమి యేబదికోట్ల విస్తారము గలదనియును నూరుకోట్లవిశా-

తమైనదియును పురాణమలయందున జెప్పియున్నది. మూర్ఖసిద్ధాంతముమీదలగు బోధితశాస్త్రములందున భూమియొక్క మధ్యకొలత పదారువందలా మడయని జెప్పియున్నది. పురాణబోధితశాస్త్రములకట్లుకలిగిన విరోధపరిహారమెట్లగుననియును నిజముగ భూమంతవిస్తృతముగలదనియును తర్కించి వ్యవస్థాపూర్వకముగ విరోధపరిహారమునర్చుచున్నారము.

ఈపృథివి యేబదికోట్లనియు నాప్రకారముగా సముద్రములు పర్వతములు ద్వీపములతో నండకటాహముకలదని విష్ణుపురాణము. సూర్యనక్షత్రనండగోళమునకును మధ్యమందిరువదియైదుకోట్లని శుకోక్తి. అండకటాహముతో భూమండలము నూరుకోట్లవిస్తారముకలదని వారాహపురాణము. రెండుకోట్ల యేబదిమూడులక్షల యేబదివేలయోజనముల సంఖ్యగలది సప్తసముద్రద్వీపములతోనుండిన భూమి యటుపైని స్వర్ణభూమి పదికోటులు. దేవతలకు విహారయోగ్యమైనది. అపైని లోకలోకపర్వతమదికడియమువలె పదివేలామడ విస్తృతముకలదై యుండును. దానికి వెలుపల జీవరహితమునగవ్యమునగు ఘోరమగు తమస్సు ముప్పదైదుకోటుల బందొమ్మిదిలక్షల నలుబది నాలుగువేల యోజనములు ప్రమాణముకలిగియుండును. అటుతర్వాత గర్భోదము సప్తసాగరసంఖ్యగలదియైయుండును. అండకటాహము కోటియామడ కలదియైయున్నదని స్కాందమందును శివరహస్యమందును జెప్పియున్నది. కల్పభేదాదికమువలన సంఖ్యాభేదోక్తియని శ్రీధరాచార్యులవారును విష్ణుచిత్రియమను విష్ణుపురాణటీకాకారులును జెప్పిరి.

ఇటుపైని శాస్త్రీయమగు యోజన కోశ హస్త వితస్త పరిమాణములను జెల్పుచున్నారము.

అద్భుతగుణచతు యవోదరములైమిదియైనను నిడువుగనుంచును యవలు మూడైన యంగుళమునకు ప్రమాణము జెప్పబడెను. అట్టియంగుళములు పదిరెండు వితస్తీయగు. వితస్తీద్వితీయము హస్తమగు. నాలుగుహస్తములు దండమగు నట్టిదండములు రెండువేలు కోశమగు. కోశచతుష్టయము యోజనమనబడును. హాణిమానముచే మూడుమైల్సులపైని నూటయిరువదియడుగుల కొలగలది హిందూకోశమగుచున్నది. అయిదువేలరెండువందలయెనబదేనడుగులు మైలుకు పరిమాణమని హాణినిర్ణయము. ఈపరిమాణముచే భూమధ్యసూత్ర మేడువేలతోమ్మన్నూటపదిరెండుమైల్సులగును. సూర్యసిద్ధాంతోక్తిచే పదకొండువేల నన్నూట దెబ్బదిరెండు మైల్సులపైని పదివేల

లయిన్నూటనలుబదియడుగులు హాణశాస్త్రీయ భూమధ్యసూత్ర పరిమాణ మగు యేడువేల తొమ్మిన్నూట పన్నెండు మైల్లుల తీసివెయ్యగా మిగిలిన మూడువేలయేనుట యిరువదిమైల్లులమైన పదివేలయిన్నూటనలుబది యడుగులు జ్యోతిశ్శాస్త్రీయభూమధ్యసూత్రపరిమాణముకంటె సధికమగుపడుచు న్నది. లోకాలోకాద్రియు మేరుగిరియొక్క యావత్ప్రదేశము కర్మలోకమను భేరుగల యీ భూమియు తమఃప్రదేశము గర్తోదము తామసభూతములకు ని వాసభూతమైన గర్తోదముతోనున్న తమస్సుక్కు వెలపలను ప్రతిదిక్కుయందు నంతట నండకటాహమునకు లోపలను శ్రీమహాపురుషస్థానమైన శ్రీవైకుంఠలో కమామైనయిండకటాహమని దెలియదగును. భాగవతము హరివంశమునందు ను బ్రాహ్మణపుత్రులనుదెచ్చిన కథను జెల్పుటలో వైకుంఠము నటుల వర్ణిం చుటచేత నీ ప్రకారముగా నండకటాహముయొక్క మీదుక్రిందు లవధియు సం ఛోభియమును గలిపి యేబదికోటులు భూవిస్తారమని దెలియతగినది.

పూజ్యులగు శంకరాచార్యులవారిచేతను సర్వమును దెలిసిన వ్యా సులవారిచేతను వాస్తవముగ జెప్పబడినదాయనిన నట్లులేదని బల్కి పంచాశ త్కోటివిస్తారమీ భూమియని సకలవేదపురాణేతిహాసస్మృతులను విస్తృతియొ నర్చిన వ్యాసులవారిచేత నేదిచెప్పబడినదో యది సర్వభూమియు నండకటా హాదికమును గలసినదని దెలియదగును. పగటియందు సూర్యకిరణము లెటట యండను గాంతిని జేయవో దనుజాదులచేతవైన నేప్రదేశమందున గతమగు కాలమును దెలియబడదో అట్టి తమస్సుని కాశీఖండమందు జెప్పబడెను. ఇంతి యకాదు- పురాణకారులు వైరాగ్యముదయించుటకు భగవత్సహిమను దెల్పు టకొరకును తాత్పర్యము గలవారలై జెప్పిన భూసంఖ్యగాని లోకసంఖ్యను గణించుటయందాదరముగలవారలై గాదని దెలియదగును. అల్పరాజ్యముచే నంధులగువారికత్యంతవిరాగము విషాదముదయించుటకై పంచాశత్కోటి వి స్తీర్ణముగా భూమిని గల్పించురని సూర్యసిద్ధాంతమునందున జెప్పబడెను.

ఇంగ్లాండు భూపభూగోళశాస్త్రీస్త్రిస్సుక్తవానిదం! మృత్యాహణమ యాస్సర్వే గ్రహణాం మండలా ఇతి || ఇమంభ్రమం ప్రమృజ్యామి పశ్యంతు శ్శక్త్యబుద్ధయః! అప్రేక్షోమండలేష్యేతచ్చంద్రభృగ్వాదికేషుచ! దూరదర్శనయం త్రేణ పశ్యంతి ప్రతిబింబితం! ప్రతిబింబితమూర్ధ్వస్థముకురే పర్వతాడికం! స త్యంచేత్స్మృత్తికాతైలాస్సత్యాస్సుర్గ్రహమండలం||

ఇంగ్లాండు రాజులభూగోళశాస్త్రీమునందున గ్రహమండలములన్ని

యు మృత్యాపాణమయములని చెప్పబడెను. ఈభ్రమ నివారణను జేసెదను. సూక్ష్మబుద్ధిగలవారలు చూడవలెను.

అగ్న్యైదకమయములగు చంద్రశక్రాద్రిమండలములందు ప్రతిబింబితమైన భూపర్వతాదికమును దూర్చినులవలనను జూచుచున్నారు. ఉపరిభాగమందుండిన యద్దమున ప్రతిబింబితమగు పర్వతభూములు సత్యముగ నందుండిన గ్రహమండలమున మృచ్ఛిలలుండుట నిజము.

ఘన వర్ష గర్జన విద్యుదింద్రధను రశనీ హిమ ప్రస్రవ

శాదీనా ముత్పత్తిం వ్యాఖ్యాస్యామః॥

చండ చండకర కర తాపవశా జ్వలం పృథివ్యా ఉద్ధితం సల్లఘతయా వియన్తంశలె తిష్ఠేత్ బాష్ప మతిసూక్ష్మమదృశ్యంచ అర్ధాజ్ఞలీయ పరమాణుర్యచ్చాకాశే సముత్పత్తి యదాచ సంఘాయ సంకీర్ణస్సందృశ్యోభవతి తదా మేఘఇత్యభిధీయతే॥ తదుక్తం॥ యదా బాష్పైర్వాయురీదృక్పూర్ణోభవతి యదాన్యత్కిమపి ధారయితుం నశక్నోతి తదా సంఘాయ కృత్స్నం బాష్పం స్వస్వగురుత్వేన కర్ణికాకారైః పతేత్ తస్మాఖ్యా వృష్టిరితి కణికారూపేణ వృష్టేఃపతనే ఈశ్వరస్య కీదృశాభిజ్ఞతా ప్రకాశతే యది కరికరవత్ ధారయా వృష్టిః పతేత్ తదా పృథ్వీ ప్రణసేత్ ఇత్యనేనరూపేణ జగతాం మహతీ హనిర్దాయేత ఇతి తథావ శ్రూయతే స్మర్యతేచ॥ యాభిరాదిత్యస్తపతి రశ్మిభిస్తాభిః పర్జన్యో వర్ష తీతి॥ ఆదత్తే రశ్మిభిర్యత్తు క్షీణిసంస్థం రసంరవిః॥ తముత్స్పృజతి భూతానాం పుష్కర్థం సస్యవృద్ధయఇతి॥ ధూమజ్యోతిస్సఖిలమరుతాం సన్నిపాతవివ ఘనఇతి ఘనశాస్త్రజ్ఞా వదంతి॥

మేఘాభ్యంతరే యద్వహ్నిమయంవస్తస్మి తద్వహ్నిమయం వస్తేష్వక్తాస్తేఘాదపరమేఘం ప్రవిశతి తదా విద్యుదుపపద్యతే॥

ఏవంమేఘాంతరప్రవేశమాత్రేణ గంధకముఖ్యవస్తువత్ప్రజ్వలన్తహం తంశబ్దంకరోతి తదేవ మేఘగర్జనమిత్యభిధీయతే సా విద్యుద్బాధాజనక బాష్పం నాశయతి సమీరణంచేతస్తతశ్చాలయతి యేన వాయుర్నిర్మలస్సాగ్రత్ ఏవం వృష్టిముత్పాదయతి గ్రీష్మస్య చాల్పత్వం విదధాతిచ లవణవిశేషగంధకమయవస్తునోర్బాష్పం ఖరకరతాపేన పృథివ్యా ఉద్ధాయ యదా మేఘేన యుక్తం భవతి తదా తస్మిన్మేఘే జ్వలిత్వా చిన్నభిన్నతాంగతే తద్గర్జనముపజాయతే కారణాంతరంచ యదా తటిద్విర్వాయుమయం వస్తు చిన్నభిన్నతాయాతి తదా తేనాపి మేఘగర్జనం భవతి ప్రతిధ్వనినా కఠోరత్వం తస్యజాయ

తే శబ్దగుణకాకాశే వాయోగ్గత్యా ప్రతిధ్వనిరుత్పద్యతే యతోహి యది వ
యరుద్యైర్నిచభిస్తపస్వతాదీనా ముపరి నిపతతి తదాసౌ ప్రతిధ్వనిజనిర్భ
వీత్యవగంతవ్యమ్॥

వృష్టిర్యదానిపతతి తత్కణాసుచ రశ్మయః | లగంతీనస్య తద్వృశ్యేధ్వన
రాకృతివద్ధృవం॥ ఉత్పద్యంతే యాస్తుజలకణికాసు రవేప్రభాం॥ ప్రవిశ్యతాః
స్వరంతోఽదృశ్యంతే లోహితప్రభాః | కణేషుయేషు దృశ్యంతే రశ్మయోదే
ప్రభానిధేః | నిర్గచ్ఛంతి ప్రవిశ్యాశు సాభా నీలా ప్రదృశ్యతే | అనేకవర్ణాః
హుధా జాయంతే కణికాస్ఫుటం | సపిపేంద్రస్య ధనురిత్యుచ్యతే భువనేజవైః
పర్జన్యనాథోదేవేశస్తస్మాదేతదీతీర్యతే॥ సూర్యస్య వివిధావర్ణాః పవనేన
ఘట్టితాః॥ కరాస్సాభే వియతి ధనుస్సంస్థానా యేదృశ్యంతే తదింద్రధనుః |

కేచిదనంతకులోరగనిశ్వాసోద్భూతమాహురాచార్యాః॥ ఇతిప్రవదంతి
సంహితాయాం వరాహమిహిరాచార్యేణ॥

దృశ్యంతే యాబహువిధా మేఘే శుక్లాదికాఃప్రభాః | కరాస్త్రినస్య
తేహిక్రాస్సురిభిస్తత్ప్రవేదిభిః॥ దివాకరస్య నికటే స్ఫుర్గున బహుధావిభా
వాయునా చలితో మేఘా దృశ్యతే వివిధాకృతిః॥

యచ్ఛితేనాంబుకణికా స్సంకీర్ణభూమితేంబరే | తత్ప్రతేత్కరకాకా
రా కరినాదృతశీతలా॥

శీతంహిమశ్చ సమయేష్వభిలేషు వాయో రాయాతి తత్రచ విశేషత
జాత్రరాత్రే | ఆధిక్యతస్తదుభయాయుపకారవీప లోకస్యసంభవతి తచ్ఛృణోతే
హ వత్స్యే॥ విధాయదేహం సురసంతు నీరసం తతోబలం తేష్వధికం పితన్వతః |
ధరాంసమస్తాం సఫలాంచకుర్వతో ఘ్నతశ్చతా శీతహిమా కుకీటాన్॥ తథా
చ సుశుతే॥ దక్షిణాయనం వర్షాదేమంతేషాత్తరోత్తరం సర్వపాణినాం
బలంవర్ధతఇతి॥

సూర్యాహృతం యదవనీరసదాప్యమభే సంతిష్ఠతేత్రచ వసత్యనిలో
యతోతః | భానోఃకరస్య గగనేభిలవర్ణభాజ స్సందృశ్యతేచ శిశిమాభ్రమతో
విసీలం॥

రవ్యాహృతాభిలపదార్థసుబాప్యయక్తవహ్నింశలేశనిచయాః ఖగ
తాస్తవీవ | వాయోర్వశేన విధుతాః క్వచిదాపతంతి నక్షత్రపాతనమితి ప్రవ
దంత్యతజ్ఞాః ॥

యదాయదాద్వౌ బలవత్సమీరనౌ పరస్పరం సమ్ముఖవర్తనౌ స్తః | త

ధాధవా సుస్థిర వాయువిస్త రేప్యధఃపతత్యాశ్వశనిస్తతస్తతః॥ మేఘమయల్ల
వణగంధకవస్తునీ స్తః శుష్కేయదాచ లఘునీ గగనోర్ధ్వభాగః తద్యోగతో
జ్వలతి విద్యుదిమేగురుత్వాన్నిర్ఘాతమాపహతలర్చి కృదుర్విగానాం॥

సంమూర్ఛితా రవీంద్రోః కిరణాః పవనేన మండలిభూతాః | నానావ
ర్ణాకృతయస్తవ్యస్థైర్హోమ్ని పరివేషాః॥

మేఘము, వర్షము, ఉరుము, మెరుపు, నింద్రధనస్సును, పిడుగు
ను, మంచుబడుటయునివి మొదలగువాటియుత్పత్తిని జెప్పుదుము.

తీక్షణమగు సూర్యకిరణ తాపమువలన జలము భూమివలనపైకి నా
కర్షించబడినదై చులకనిదవుటచేత నాకాశమందు నిలిచియుండునదియే యుబ్బు
గావున నతిసూక్ష్మమై యదృశ్యమైయుండి యాకాశమందలి జలసూక్ష్మైశ్వ
ములొకప్పుడీ యుబ్బులతోకలసినందున నది దిట్టమైనపడును. దానిని మేఘము
నిబల్కుదురు. ఎప్పుడీయుబ్బులతో నిట్టివాయువులు పూర్ణములగునో యపుడు
దీనిని వేరోకటి ధరించలేకుండునో యపుడాకలసిన యుబ్బంతయు తమతమబ
రువుచేత కణికాకారములై భూమియందుబడు నిదియే వృష్టియనబడును. కణి
కారూపముచే వర్షము గురియుటయందీశ్వరునకేమి తాత్పర్యమనిన నేనుగతుం
డమువలె వర్షధారలు పడినభూమి నశించునందువలన జగంబులకధికమగు హా
నియగునని బరమేశ్వరుడు కణికారూపముగా జలమునువర్షించుటకు సంకల్పిం
చెనని. ఇందుకు ప్రమాణము. ఏ కిరణములచే సూర్యుడుతపించు నాకిరణముల
చే పర్జన్యుడై వర్షించునని శ్రుతి- సూర్యుడు కిరణములచే భూమియందలి యే
రసము నాకర్షించునో మరల నారసమును భూతములయొక్క చుట్టికొరకు స
స్యాభి వృద్ధియగుటకు వర్షించునని విష్ణు పురాణవచనము. పొగయును, జ్యోతి
స్సును, జలమును, గాలియును వీటిమేళనమే మేఘమని ఘనశాస్త్రజ్ఞులు బలు
కుదురు.

మేఘమందలి వహ్నింశంభేదిగలదది మేఘాంతరమున బ్రవేశించు
నప్పటిప్రకాశమే మెరుపనదగును.

ఇటులాకమేఘము భేదించుకొని రెండవమేఘమును బ్రవేశించునపు
డు గంధకాదివస్తువులవలె వెలింగి యొకమహాధ్వనిని బుట్టించు నదియే మేఘగ
ర్జనమనబడును.

మెరుపుపీడనుజేసే యుబ్బును బోగొట్టును- మెరుపువలన గాలినిర్మ

అయితే యిటునటుకదల్చబడు నిందువలన వర్ణమును కలిగించును. చేసనివి స్వల్పముగా జేయును.

మరియును భూగతమైన లవణవిశేష గంధకమయములైన వస్తువులయొక్క ఉబ్బ సూర్యకిరణ తాపముచేత భూమినుండి పైకి నాకర్షించబడినదై యెల్లప్పుడు మేఘముతోగూడుకొనునో, యెల్లప్పుడు మేఘమందు ప్రజ్వలించి తునకతునకలైనపుడు పుట్టినధ్వని గర్జనమందురు. మరియు నెల్లప్పుడుమెరుపులచేత మేఘగతమగువాయువు భేదించబడునో యందుచేబుట్టినధ్వనియును గర్జనంబనబడునది ప్రతిధ్వనిచే కఠోరత్వమునుబొందును. శబ్దగుణకమైనయాకాశమందు వాయువుయొక్క గమనముచేతను ప్రతిధ్వని బుట్టించబడును. ఉన్నతస్థలమునుండి వాయువు కిందుగా నున్న పర్వతములు మొదలగువాటిపైని బడుచున్నపుడందువలన ప్రతిధ్వని గలుగుచున్నదని యిందుచేదెలుసుకోతగినది.

వర్ణము గురుయునపుడు జలకణములందు సూర్యకిరణములు ప్రసరించినందున నింద్రధనురాకృతిగ నగపడును. వర్ష జల కణములయందు సూర్యకాంతలు ప్రవేశించి బయలుదేరుటవలన యెర్రనికాంతలును మరికొన్ని కణములందున గనుపడు సూర్యప్రభనల్లనైదోచును. వర్ష జల కణిక లనేకవర్ణములుగలవై యుండడమువలన యాయాయి సంపర్కంబువలన సూర్యప్రభ నానా వర్ణములుకలవై యేదగుపడునో యదియింద్రధనుసని చెప్పబడును. పర్వత్యుడన నింద్రుడన భేదములేనందున యాసంబంధముచే నింద్రధనువందురు. మరియును సూర్యుని నానావిధవర్ణములగు కిరణములు మేఘయుక్తమగు నాకాశమందుధనురాకారముగా నేవి కనపడునో, యవి యింద్రధనువందురు. కొందరనంతుని వంశ్యులగు నాగవరుల నిశ్వాసమువలన నింద్రధనురాకృతిగ వర్షకమార్గమువలన బయలుదేరునని పలుకుదు రాచార్యులని వరాహమిహిరాచార్యుల వారిచేతను సగపీతయందున జెప్పబడెను.

మేఘమందునదెల్లపు మొదలగుననేక విధములగు కాంతులేవిచూడబడునో యవిమేఘులన్నిసూర్యకిరణప్రభలని తత్వవేదలగు విద్వజ్జనులచేజెప్పబడెను. మరియుసూర్యసన్నిధిని మేఘమందనేక కాంతులుచూడబడును. వాయువుచేగదల్చబడు మేఘములు నానాకృతులై చూడబడును.

ఆకాశమందు మేఘములనుండు జలముతో సంపర్కముగల మంచుగట్టిపడి ఘటికాకారములై చల్లని ప్రసావము కలవైపడునని వడగల్గెందురు.

చల్లనిమంచు నానాసమయములందనగా ప్రచురముగా నుత్తరవాయువులచేత నాకర్షించబడి భూమియందు ప్రసరించునది లోకమున తుపకార

మగు నిందునుగూర్చి చెప్పెదము వినుండు. మంచును, చలియును నీరసమగుశరీరమును రసయుక్తముగ జేయును. బలమునువర్ధిలజేయును. సమస్త భూమినిఫలంపజేసును. కీటకమలననశింపజేయును. సుశ్రుతమునదక్షిణాయణమందలి వర్షరుతువుకంటె శరదృతువు దానికంటె హేమంత దినములందంతకంతకు సకల ప్రాణులకును బలవృద్ధియగునని.

సూర్యునిచే భూమివలన నాకర్షించబడు నేరసమాకాశమందుండు నో యందు గాలియును వసించు నిందువలన నానావర్ణముగల సూర్యకిరణమునకు నాకాశమందు నీలిమ సంభవించినందువలన నాకాశమును నీలిమని యందురు.

సూర్యునిచే నాకర్షించబడు సకల పదార్థములయందుగల యుబ్బతోగూడిన వహ్నియశ లేశములాకాశమందుండును. వాయువుచే నొకప్పుడవి చిమ్మపడి తేజోరూపములై పడును. ఇది తెలియనివారు నక్షత్రములు బడునందురు.

ఎపుడెపుడు ప్రతికూలములగు వాయువులు పరస్పరాభిముఖములై వర్తించునో, లేక స్థిరవాయువును గొట్టినందుననో, అవాయుగతమగువహ్నియశమతివేగముగ బడు నది పిడుగనబడును.

సూర్యచంద్ర కిరణములాకప్పుడు వాయువశముచే మండలాకారములై నానావర్ణములై కనబడు నవి గగనమందు పరివేషము లనబడును.

గ్రహణోత్పత్తికారణాని.

నను భగవంతో వుష్ణవంతో పర్వణి రాహుకేతుభ్యాం గ్రస్తా భవత ఇతి శుక్రిపురాణేతిహాసాగమేషు శూర్యితే । సూర్యాది సిద్ధాంతగ్రంథేషు గభస్తీమాలినం శశీ శశినం భూఛాయాచాచ్ఛాదయతీత్యుక్తం॥

శుక్రిస్త్రుతిపురాణానాం విరోధోయత్రజాయతే। తత్ర శ్రావితం ప్రమాణంతుతయోద్వేషే శుక్రిర్వరేతి స్తరణాచ్ఛృతింప్రతిశుక్రిరేవ ప్రమాహేతుస్తదన్యద్భ్రమమాత్రమితి మన్యామహాఇత్యాశంకాయాం నిశ్చంకముపచాదయిష్యామః॥

ఛాదకోభాస్కరస్యేందరధస్థోఘనవద్భవేత్ । భూచ్ఛాయాం పాఞ్చభిశ్చంద్రో విశత్యస్యభవేదసావితి సూర్యసిద్ధాంతే॥ యత్వాసూర్యస్వర్చానుస్తమసా విధ్యదాసురః। అక్షేత్రవిద్యధాముగ్ధో భువనాన్యధీధయిరితి శుక్రి

తిః || అస్మాద్ధః || యత్వానూర్జ్యేతి || సూర్యః హే సూర్య సర్వస్య ప్రేరక
త్వాత్వాం యత్ యదాసురః అసురస్యపుత్రస్వర్చానుసంక్షకః తమసా
మాయానిర్మితేన అవిధ్యతే అవ్యణోత తదా భువనాని త్రిభువనం తతత్వా
లోకా లక్ష్మ్యంతే సర్వేషినాః తథా అధీధయః దృశ్యంతే యథా అక్షేత్ర
విత్ ముగ్ధః సక్షేత్రం వేత్తీత్యక్షేత్రవిత్ స్వస్థానమజానన్ యథా ముగ్ధోమూ
ఢోభవతి తథా అసన్నిత్యర్థః ||

పురాణవేదినా యతో మూర్తిమానా హరిత్యుపగమ్యతే తదనత్
చంద్రోపరాగస్య సర్వగ్రాసనమయే వృక్షచ్ఛాయాంతర్గతపురుషవచ్చాచ్ఛ
యాంతర్గతశ్చంద్రమా దృశ్యతే తస్మాచ్ఛంద్రస్య భూచ్ఛయైవాచ్ఛదికా ||
తద్దైవోక్తం || త్రిలోకైకదీపాద్విధోర్భార్గసంస్థాద్దినేశాన్తహీవృత్తశక్తిః ప్ర
భాయాం ప్రవిష్టే విధౌ పర్వణీహ ప్రసిద్ధం వృధా రాహుణా గ్రస్తమిత్త్యుక్త
మనైః || లంకాయాం నతురామసేతునికపే సప్తాంశశిర్కగ్రహస్థీతైలే
దశబిప్తికా వసుకలా శ్రీకాళహస్తీస్తలే | తత్ప్రావంతిపురేర్ధమానమమరావ
త్యంచ కేదారకే తస్మాసౌ గ్రహణస్య హేతురితిచే తస్యర్చానవ ప్రేకతీతి
దైవజ్ఞాభరణే వశిష్ఠః || ఉద్భూతాఖిలధరణీ ఛాయా ఛాదయతి చంద్రముపరి
స్థం స్థగయతి రవిముపరిస్థం పశ్చాదాగత్య శీఘ్రగచ్ఛంద్రః || బ్రహ్మసిద్ధాంతే ||
ఛాదకోధస్థితశ్చాద్యముపరిస్థం శశీ రవిం ఛాదకాధస్థితా రాజ్ఞో భూ
చ్ఛాయా మునిసత్తమ || స్ఫుటశశిమాసాంతేర్కంపాతాసన్నో యదా ప్రవిశ
తీందుః | భూచ్ఛాయాం పక్షంతే తదాదికోసౌ గ్రహణమధ్యం || ఇత్యుక్తవచ
నైర్గణ్యతే || చంద్రపాతస్తు విక్షేపమాత్రహేతుః నాచ్ఛాదకః తథాపి బలా
ద్వ్యభిచారమాపాదయంతీతి తత్సంహితా పురాణవేదినః చంద్రగ్రహణే రా
హుర్భూచ్ఛాయామాశ్రిత్యార్కగ్రహణే శశినమాశ్రిత్య గ్రస్తమిత్త్యుక్తే సర్వా
గమానా మవిరోధస్సాన్యదిత్యుక్తం సిద్ధాంతశిరోమణా || దిగ్దేశకాలావరణాది
భేదాన్నాచ్ఛాదకో రాహురితిబుద్ధివంతి | యస్మాదీనః కేవలగోళవిద్యా తత్సం
హితా వేదపురాణబాహ్యం || రాహుః కుభామండలగచ్ఛాంకం శశాంకమా
శ్చాదయతీ నబింబం | తమోమయశ్చంభువరప్రసాదాత్పర్వాగమానా మవిరు
ద్ధమేతత్ ||

గ్రహణములు గలుగుటకు హేతువులు.

ఓయీ పూజ్యులగు సూర్యచంద్రులు పర్వమందు రాహుకేతువు
లచే మింగబడుదురని శ్రుతిపురాణేతిహాసములయందు వినబడుచున్నది. సూ

ర్యసిద్ధాంతాదిగ్రంథములయందు సూర్యమండలమును చంద్రబింబము చంద్రుని భూచ్ఛాయయు నాచ్ఛాదించునని జెప్పబడియున్నది. శుక్రతిప్త్యతి పురాణములకు విరోధమేషయమందగపడునో యచట శుక్రత్యుక్తము ప్రమాణము. స్త్యతిపురాణములకు విరోధమగునపుడు స్త్యతిప్రమాణమనుటచేతను శుక్రతులకు శుక్రతియే ప్రమాణము. దీనికంటె నన్యము భగినుమాత్రమని దలచెదము. ఇటుల శంక గలుగుచునుండ నిశ్శంకముగనుపపాదించెదము. చంద్రుడు దిగువ నుండి మేఘమవలెను రవి నాచ్ఛాదించును. చంద్రుడు పూర్వాభిముఖముగ భూచ్ఛాయయందు బ్రవేశించును. ఇవి వీరలకు గ్రహణములని సూర్యసిద్ధాంతము. * * * * *

సర్వజగత్ప్రేరికకైన ఓసూర్యుడా నిన్ను నెపుడనురబుత్తుడగు స్వర్చానుడను పేరుగలవాడు తనమాయానిర్మితమగు చీకటిచేతను గప్పెనో అపుడు భువనస్థజనులు తమస్థలమునే గుర్రైరుగక మూఢుడగు జనునివలెను యథార్థము నెరుగకుండురని ఋగ్వేదశుక్రతి.

పురాణవేదలచే రాహుపుస్వరూపముగలవాడని జెప్పబడు నది గాదు. చంద్రగ్రహణమునకు సర్వగానమందు వృక్షచ్ఛాయను బ్రవేశించిన పురుషునివలె భూచ్ఛాయనుబ్రవేశించి చంద్రుడగపడును. దీనివలన జందురుని కాచ్ఛాదకము భూచ్ఛాయయేయని జెప్పబడును.

త్రిలోకదీపమగు చంద్రునకు నేడవరాశియందున్న సూర్యునివలన బ్రవృత్తమగు భూగోళచ్ఛాయను పర్యమందు చంద్రుడు ప్రవేశింపుచుండ చంద్రగ్రహణమగు నివి సుప్రసిద్ధమన్యులచే రాహువు చంద్రుని గ్రసించునని వృధాగా బలుకబడును.

ఎత్తుడు లంకయందు గ్రహణమగుపడదత్తుడు రామసేతుప్రాంతమందు సూర్యగ్రహణమేడంశలగపడును. శ్రీశైలమందు పదిలిప్తలుగు కాలహస్తియందెనిమిది కళలు నవతీపురమందు సగమమరావతియందును కేదారమందును బూర్ణముగ సూర్యగ్రహణమగపడును. ఇట్టిగ్రహణమునకు రాహువు కారణమైనయడల రాహువులెందరుండురని దైవజ్ఞాభరణము. భూచ్ఛాయలులుచేరి పైనియున్న చంద్రుని గల్పుననియును పైనియున్న సూర్యునివెనకనుంచి శీఘ్రగతిగల చంద్రుడాచ్ఛాదించునని వశిష్ఠమునిజెప్పెను. ఇటువలెనే బ్రహ్మసిద్ధాంతమందును జెప్పబడెను. ఇట్లు వచనములచే బ్రమాణముగ జెప్పబడెను. * * * * *

చంద్రపాతమైతే విశేషమాత్రమునకు హేతువుగాని యాచ్ఛాదకముగాదు. అలాగై నప్పటికీ బలాత్కరించి వ్యభిచారమును జెప్పుచున్నారు. అయిన పురాణవేదములు చంద్రగ్రహణమందు రాహువు భూచ్ఛాయనాశ్రయించియు సూర్యగ్రహణమందు చంద్రునినాశ్రయించియు గ్రసించునని బలికిన సకలశాస్త్రములకు విరోధము లేదని జెప్పబడెను.

సిద్ధాంతశిరోమణియందును దిక్కు, దేశము, కాలము, ఆవరణము మొదలగు భేదమువలన రాహువాచ్ఛాదకుడుకాడని జెప్పుచున్నారు. ఇది కేవలగోళవిద్యాభిమానులు వేదపురాణవిరోధముగ జెప్పినమాట యికనేమంటే- తమోమయుడగు రాహువు భూచ్ఛాయనాశ్రయించి చంద్రుని చంద్రునినాశ్రయించి సూర్యుని శివవరప్రసాదమువలన నాచ్ఛాదించునని సర్వశాస్త్రావిరుద్ధము గానిట్లు జెప్పబడెను.

చంద్రకళానాం వృద్ధిక్షయద్వ్యోతనే కారణమ్.

కళానాధస్య కళానామేవ వృద్ధిక్షయా నతు క్షపానాధమండలస్యేతి సహేతుకం బ్రూమః॥ అప్యమండలశ్చంద్రమాః॥ తేజోమండలశ్చంద్రశ్చిః॥ తయోరేకనక్షత్రావస్థానేన దృశ్యతే శశీ చక్షుషాం మార్తాండమండలేన సమదేశస్థితేన వ్యవధానాత్ సా అమావాస్యా॥ అథ షష్టిరాడికాభిశ్చంద్రమా నక్షత్రాంతరం గచ్ఛతి అరుణకిరణస్తు త్రయోదశభిరహారాత్రైః అతః ప్రతిపదమారభ్య విషమస్థితస్యాదిత్యమండలస్య పంచదశాభాగః అప్యమండల ప్రతిబింబతో దృశ్యతే సా కళేత్సుచ్యతే ఏవంపంచదశేహ్ని త్రయోదశభిర్వక్షత్రైరంతరమితి రాశిచక్రస్యసప్తవింశతినక్షత్రాత్కస్యమధ్యే సమ్ముఖాశిశిర ఖరమయూఖా యదా తిష్ఠతః తదా సంపూర్ణప్రతిబింబం భూచ్ఛాయాలాంఛితం దృశ్యతే సాపూర్ణిమా తస్యాం పార్ణిమాస్యాం సంపూర్ణప్రతిబింబేన షోడశకళశ్చంద్రఇత్యుపచర్యతే తతః పునః ప్రతిపదమారభ్య మండలయోర్విషమభావాత్కళాహాసఇతి జ్ఞేయం ॥ తథాచ స్మర్యతే ॥ సఖిలమయే శశిని రవేద్గీధితయో మూర్చితాస్తమోనైశం । క్షపయంతి దర్పణోదరనిహితా ఇవ మందిరస్యాంతః॥ తరణికిరణసంగా దేవపియూషపింఛో దినకరదిశి చంద్రశ్చంద్రికాభిశ్చకాన్తి॥ తదితరదిశి బాలాకుంతల శ్యామలశ్రీర్లుటఇవనిజ మూర్తిశ్చాయయోనాతపస్థః॥ తేజసాంగోళకస్సూర్యోగ్రహక్షాణ్యంబుగోళకఇతిభాస్కరాచార్యః॥

చంద్రకళలకు వృద్ధిక్షయములుగలుగునట్లగ పడుటకుకారణము.

చంద్రునియందగపడు కళలకే వృద్ధిక్షయములుగాని చంద్రుని కవి లేవని సహేతుకముగ జెప్పెదము.

చంద్రుడు జలమయుడు సూర్యుడు తేజోమయుడు వీరిరువురునేక తారయందున్నతరిని చంద్రుడగపడడు. సూర్యచంద్రమండలములు సమము గానున్నందున క్రిందిప్రజలకు చంద్రుడు కనపడని దినమమావాస్య. ఇందుకు హేతువరువదిగడియలకు చంద్రుడొకనక్షత్రము సతిక్రమించును. పదమూడు దినములకు సూర్యుడొకనక్షత్రము సతిక్రమించు నిందువలన పాడ్యమి మొదలు జలమయుడగు చంద్రుడు విషమస్థితుడైనందున సూర్యుని పడేనవభాగము ప్రతిబింబించి కనబడునపుడు చంద్రుడేకక్షివంతుడై యగపడు నిటులాక్కరి నమందొక్కొకకళ ప్రతిబింబితమగుచు నధికముగా గనబడును. ఇటులు పది యేనవదినమందు సప్తవింశతినక్షత్రాత్మక రాశిచక్రమధ్యగతులై చంద్రసూర్యులనోన్యముఖముగ నుండునపుడు సంపూర్ణ చంద్రబింబమగపడును.

అథాతస్సదాచారం వ్యాఖ్యాస్యామః

సతాం సాధూనా మపగతకిల్బిషాణాం య ఆచారస్సదాచారః తం వ్యాఖ్యాస్యామః విశేషేణాభిధాస్యామః॥ తదుక్తం శ్రీవిష్ణుపురాణే॥ సాధవః ణదోషాస్తు సచ్ఛబ్దస్సాధువాచకః తేషామాచరణంయత్తు సదాచారస్స ఉచ్యతఇతి॥

సదాచారనిరూపణము.

ద్వివిధధర్మార్పదినిరూపణానంతరమందు గతపాపులగు సత్పురుషుల యాచారమును జెప్పుచున్నారము. * * *

సాధువులనగా క్షీణదోషులగువారు. సచ్ఛబ్దము సాధువులందున వర్తించును. వారాచరించునది సదాచారమనబడునని శ్రీవిష్ణుపురాణము.

త్రివిధకర్మలక్షణమ్.

కర్మాణి త్రివిధాని దృష్టఫలజనకానిచ కానిచి ద్వైష్టాదృష్టఫల జనకానిచ యథామతి తాన్యుపపాదయిష్యామః॥

కర్మములు మూడువిధములు దృష్టఫలమునుబుట్టించునవియు సదృష్టఫలమునుబుట్టించునవియును కొన్నిదృష్టాదృష్టఫలజనకములును వాటిని మాపరిజ్ఞానముకొలది ప్రతిపాదనము జేసెదము.

బ్రాహ్మముహూర్తై చతుర్వర్గవిచారణమ్.

బ్రాహ్మముహూర్తై బుధ్యేత ధర్మార్థాచానుచింతయేత్ | కామ్యక్ష
శాంశ్చ తన్ములాన్వేదతత్త్వార్థమేవచేతి మనుః || బ్రాహ్మముహూర్తో రాత్రే
స్సంధ్యాపూర్వదండద్వయాత్మకః కాలః తత్రబోధో అభ్యనుజ్ఞాతః | ధర్మార్థా
చ పరస్పరావిరోధేనానుష్ఠానార్థ మవధారయేత్ | తథా | ధర్మార్థనహే
తూన్కాయక్షేశాన్నిరూపయేత్ | యదిమహాన్కాయక్షేశోల్పశ్చ ధర్మార్థోవా
తదాతంపరిహరేత్ | వేదస్యతత్త్వార్థం బ్రహ్మకర్మాత్మకం నిశ్చిన్మయాత్ | తస్మి
న్సమయే బుద్ధిప్రకాశాత్తదుక్తం బ్రహ్మపురాణే || బ్రాహ్మముహూర్తై స్వ
ధేచ మానసేమతిమాన్మృపః | విశుద్ధశ్చింతయేద్ధర్మమర్థంచాస్యావిరోధినం |
అపీదయా తయోః కామముభయోరపి చింతయేత్ || బాహుటస్తు || బ్రాహ్మము
హూర్తఉత్తిష్ఠేత్స్వస్థోరత్సార్థమాయుషశత్యుక్తత్వాత్ | నైశే చతుర్దశేము
హూర్తై ప్రబోధనమాయుర్వృద్ధికరమిత్యవగంతవ్యం | స్వస్థశ్చింతన్ముహూర్తై
ప్రతిబుద్ధజనవిశేషణం | తస్మిన్ముహూర్తై సమదోషస్సమాగ్నిస్సమధాతుర్భవ
తీతిచగమ్యతే || తథాహుః || సమదోషస్సమాగ్నిశ్చ సమధాతుమలక్రియః | ప్రస
న్నాత్మేంద్రియమనస్స్వస్థశ్చిత్తభిధీయతే ఇతి || ధర్మార్థకామయోరవిరోధేన సే
వనం శ్రేయశ్చి మన్వాదయోవదంతి తయోరన్యోన్యపీదనే కాపీదా అసేవనే
కింస్యాశ్చిత్వాకాంతాయాం వదామః || ధర్మార్థాచుచ్యతే శ్రేయః కామార్థా
ధర్మవేదాదా అర్థవేదానా శ్రేయస్త్రివర్గశ్చిత్తుస్థితిః || ధర్మార్థా శ్రేయోవిధియే
త కామహేతుత్వాదితి కేచిదాచార్యా మన్యంతే అన్యేత్వర్థకామా సుఖహే
తుత్వాత్ శ్రేయోభిధీయేతే ధర్మవేదత్యపరే అర్థకామయోరప్యపాయత్వాత్
అర్థవేదాలోకే శ్రేయశ్చిత్త్యన్యే ధర్మకామయోరపి సాధనత్వాత్ సంప్రతిస్వ
మతమాహ ధర్మార్థకామాత్మకః పరస్పరావిరుద్ధః త్రివర్గవ పురుషార్థత
యా శ్రేయశ్చి వినిశ్చయః || తదుక్తం || పరిత్యజేదధికామా యా స్యాత్
ధర్మవర్జితా | ధర్మమప్యనుభోదర్కం లోకవిక్రీష్టమేవచేతిమనుః || విక్రీష్టం లో
కానాంవిక్రీశం || ధర్మార్థకామాస్సమమేవ సేవ్యా యోహ్యేకసక్తస్సనరో
జఘన్యశ్చితిచ || ధనానితు యథాశక్తి విప్రేభ్యః ప్రతిపాదయేత్ | వేదవిత్సు
నివిక్తేసు ప్రేత్య స్వర్గం సమశ్చుతశ్చి మనుః || అస్మార్థః ధనాని గోఘాహీ
రణ్యాదీని శక్త్యనతిక్రమేణ బ్రాహ్మణేషు వేదజ్ఞేషు వివిక్తేషు పుత్రకళతా
ద్యవసక్తేషు ప్రతిపాదయేత్తద్వశాచ్చ స్వర్గప్రాప్తిర్భవతీతి ||

నను ధనాని ప్రతిపాదయేదిత్యుక్తం తదాజ్ఞనోపాయాశ్చ అర్జితేద్ర

ధర్మార్థకామేషు కీయత్పరిపాట్యా ప్రజ్ఞాపాటవేన వ్యయః కర్తవ్యః
నోక్తమితిచేద్భూమిః॥

అలబ్ధమీహేథర్మేణ లబ్ధం యత్తేన పాలయేత్ | పాలితం వర్ధయేన్నీ
త్యా వృద్ధం పాత్రేషు నిక్షిపేదితి యోగీశ్వరః॥ అస్యార్థః॥ అలబ్ధలాభాయ ధ
ర్మశాస్త్రానుసారేణ యతేత తల్లబ్ధంతు స్వయమపేక్షయా రక్షేత్ పాలితం
నీత్యా వాణిజ్యాదికయా వృద్ధినయేత్ వృద్ధంచ పాత్రేషు ధర్మార్థకామయో
క్తేషు త్రివిధేషు నిక్షిపేద్దద్యాదితి॥

ధర్మేణార్థస్సమాహార్యో ధర్మలబ్ధం త్రిధాధనం | కర్తవ్యం ధర్మపర
మం మానవేన ప్రయత్నతః ॥ ఏకేనాంశేన ధర్మార్థా కర్తవ్యా భూతిమిచ్ఛ
తా | ఏకేనాంశేన కామార్థమేకమంశంవివర్ధయేదితి శ్రీమహాభారతే ఆనుశా
సనిక పర్వణి॥ కచ్చిదాయస్యచార్ధేన చతుర్భాగేనవాలినః | పాదభాగైస్త్రీభి
ర్వాపి వ్యయస్సంశోధ్యతే తపేతి సభాపర్వణి కచ్చిత్యర్థే॥ అస్యార్థః॥ సుభిక్ష
సామ్యమర్చిక్షేషు ఆయుస్య పాదేన పాదాభ్యాం త్రిభిః పాదైర్వా వ్యయస్సం
శోధ్యతేతపేతి కచ్చిత్కామప్రవేదనం॥

యావద్విత్తస్య వృద్ధౌచ జీవనం పుత్రపౌత్రయోః | తావద్ధనం స్థాపనీ
యం శేషద్రవ్యంప్రదాపయేదితి వృద్ధమనుః॥ వృద్ధౌచ మాతాపితరా భార్య
సార్ధ్య సుతశ్శిశుః | అప్యకార్యశతంకృత్వా భర్తవ్యా మనురబ్రవీత్॥ శక్తఃప
రజనేదాతా స్వజనే దుఃఖజీవిన్ | మధ్యాపాతో విషాస్వాద స్పధర్మప్రతిరూ
పకః॥ భృత్యానామపరోధేన యత్క్రోత్యార్థ్యదైహికం | తద్భవేదనుభోద
ర్మం జీవతశ్చ మృతస్యతేతి మనుః॥

మాతాపితా గురుర్భార్య ప్రజా దీనస్సమాశ్రితః | అభ్యాగతోతిధి
శ్వాపి పోష్యవర్గడదాహృతః॥ భరణం పోష్యవర్గస్య ప్రశస్తం స్వర్గసాధనం |
నరకఃపీడనే యస్మాత్తస్మాద్యత్తేన సంభరేత్॥ జ్ఞాతిబంధుజనక్షీణస్తధానా
ధస్సమాశ్రితః | అన్యోపిధనయ్యక్తస్య పోష్యవర్గడదాహృతః దక్షః ॥ మా
తాపితృషు యద్దత్తం భార్యేషు శ్వశురేషుచ | జాయాపత్యోశ్చ యోదద్యా
త్సోనంతస్వర్గసంక్రమః॥ పితృశ్శతగుణందానం సహస్రం మాతృరుచ్యతే | భ
గిన్యాం శతసాహస్రం సోదరే దత్తమక్షయమితి వ్యాసస్త్పతిః॥

నకేవలం బ్రాహ్మణావాం దానం సర్వత్ర శస్యతే | భగినీభాగినీయో
నాం మాతృలానాం పితృష్వసుః | దరిద్రాణాంచ బంధూనాం దానంకోటిగు

అం భవేదితి భవిష్యేత్తరత్రరాజే॥ సమమదాగ్నితే దానం ద్విగుణం చాగ్ని
హ్వయబ్రీచే॥ సహస్రసింగుణమాచార్యే అనంతంవేదపారగజ్ఞిమనుః॥

విత్తకామస్సమమతి ద్దాతు రాయవ్యయా వీత్య విహింసన్నాచేతేతి
నియమలరణ్యకేపర్వణి కుంభసంభవోపాఖ్యానే ఖ్యాతః॥

అగస్త్యః॥ విత్తకామావిహపాప్రా విద్ధ్యావాం పృథివీపతే యథా
శక్త్యవిహింసాన్యాన్యాన్సంవిభాగం ప్రయచ్ఛనా॥ లోమశఉవాచ॥ తతలయవ్య
యా పూర్ణా తాభ్యాం రాజాన్యవేదయేత్॥ తతోజ్ఞాత్వాతు గృహీతం య
దత్ర వ్యతిరిచ్యతే॥ తతలయవ్యయా దృష్ట్వా సమా సమమతిర్ద్విజః॥ సర్వధా
పాణినాం పీడా ముపాదానాదమన్యతేతి॥

ఇష్టాపూర్తకర్మణా మధికారిణం ధనినం ప్రతిపాదయతిమనుః॥ యస్య
త్రైవర్నికం భక్తం పర్యాప్తం భృత్యవృత్తయే॥ అధికంవాపి విద్యేత ససో
మంపాతుమర్హతి॥ అతస్త్వల్పీయసిద్రవ్యే యస్సోమం పిబతిద్విజః॥ సపితసో
మపూర్వోపి నతస్యాహ్నోతి తత్ఫలమితి॥ కామసేవనేపి నియమస్త్సర్వతే॥ త
ద్యథా॥ సేవేత విషయాన్కాలే ముక్త్యా తత్పరతాం వశీ॥ సుఖంహి ఫలమర్థ
స్య తస్మిరోధే వృధా క్రియః॥

కామాదీనామాచరిణే కాలం దర్శయతిదక్షః॥ పూర్వాహ్లాచారేద్ధ
ర్మం మధ్యాహ్నార్థముపార్జయేత్॥ సాయాహ్నాచారేత్కామ మిత్యేవా
నైదిశీశుచిరితి॥

ధర్మకామార్థసిద్ధిశ్చ భృత్యాదీనాం భరణం మిత్రప్రాప్తిః కోశాదేవ
భవేదితి స్మర్యతే॥ భృత్యానాం భరణం దానం భూషణం వాహనక్రయః॥
ధనైర్ధనం పరోపజాపశ్చ దుర్గసంస్కారవీచన॥ సేతుబంధోవణిక్కర్తృ ప్రజా
మిత్రపరిగ్రహః॥ క్షీణప్రజాశ్చ మిత్రాణి కోశేనైవచ గృహ్యతే॥ ధర్మకామా
ర్థసిద్ధిశ్చ కోశాదేవ ప్రవర్తతేతి॥

ఉద్ధాయ పశ్చిమే యామే శాంతమానసో వినీతనిద్ర స్సతివిరోధే తం
త్యక్త్వా నోచేత్తత్ర సంస్థిత స్సమా ప్రాణాపానా ద్యత్వా దివాకరం సము
ద్ధాప్య దివాకరేణ పోత్థల్లితే పద్మే మానసం మాంసం సమాశ్రయే దంగుఢ
మాత్రం పురుషం పరాపరం జ్యోతిరూపమాలోక్యదివ్యం దివ్యేనవత్సూరాయ
ధాలాభముషఃకాలే స్థిత్యాస్తోత్రైరనేకధా స్తుత్యేతి గాతమప్రసీతమార్గే
ణ ధ్యాత్వా ధర్మార్థకామచింతనం కర్వంత్యితి వదామః॥

భూప్రార్థనా విధి:

శమద్రవసనేదేవి పర్వతస్తనమండలే! విష్ణుపత్నినమస్తుభ్యం పాదస్పర్శం శుమన్వమే ఇతిభూదేవిం ప్రార్థయేదితి॥

వేదతత్వార్థచింతనప్రపంచోత్ర నవిస్తృతః ప్రకరణాంతరే ప్రకటితత్వాత్॥ * * * * *

బ్రాహ్మీముహూర్తమున చతుర్వర్గవిచారణము.

ప్రాతస్సంధ్యాకాలమునకు పూర్వముగు రెండుగడియల వేళ్లకు బ్రాహ్మీముహూర్తమని పేరు. అట్టినమయమున నిద్రించకుండ లేచుటకు మనువు గారితే ననుజ్ఞ జేయబడెను.

ఒక దానిజేనొక దానిక పాయములేకుండ ధర్మార్థార్జునోపాయములనువాటికి హేతువులగుశరీరాయాసమును నిరూపించుకొనిధర్మార్థలాభమల్పము శరీరాయాసమధికము నేకృత్యముజేయుటచే నగు నాకర్మను జేయరాదు. బ్రహ్మమునుండల్పాప్రత్యుపాయభూతములగుకర్మలను బ్రతిపాదించుటస్వయాపముగాగల వేదతత్వమును నిశ్చయించుకొనదగును.

ముందు కాదగు మేలుకీళ్లను దెలిసి మెలగు పరిశుద్ధుడు దనమానసమున ధర్మమునకు బాధలేని యర్థము నర్థమునకు విరోధమగుపడని ధర్మమును ధర్మార్థములను లోపింపజేయని కామభ్రుహార్థమును దానోనర్చుకొరకు బ్రాహ్మీముహూర్త వేళ చిత్తమునకు ప్రసన్నత కలిగియుండును గాన నాలోచించవగునని బ్రహ్మభ్రుహావచనము-

రాతిరి పద్దెదుభాగములొనర్చిన యందు పదునాల్గవభాగముబ్రాహ్మీముహూర్తమనబడు సందాయుర్వృద్ధికోరకు స్వస్థుడగుచు నిద్రపేల్కొనదగునని బాహటుండనెను. స్వస్థుడనుశబ్దము బ్రాహ్మీముహూర్తమందున లేచినమనుజునకువిశేషణము. ధాతువులు త్రిదోషము లగ్నియును సమత కలిగి యింద్రియము లాత్మయు మనంబును బ్రసన్నమైయుండువాడు స్వస్థుడని జెప్పబడుచున్నదని వచనము.

మన్వాదులు ధర్మార్థకామములలో నొకదానికొకటి బాధకముగాకుండ సేవనమధిక శ్రేయమని జెల్పెనున్నారు. ఇతరేతరబాధవలన గలిగెడి లోపమేది యది సేవించకుండిన సేమగనను నాకాంక్షనుజేసి చెప్పేము. ధర్మార్థములు రెండును కామమునకు హేతువులగుటవలన శ్రేయములని గొలిద

రాచార్యులచేత విధించబడుచున్నది. అర్థకామములు సుఖమునకు కారణమగుటవలన శ్రేయముని కొందరిమతము. అర్థకామముల కుపాయభూతమైనందున ధర్మముకంటే సేవించతగునని గొందరందురు. ధర్మకామసాధనముగటచేత సద్భార్యనమే శ్రేయార్థమని మతాంతరము. పుస్తకవిగోధములేకుండ నన్నియును పురుషార్థములగుటవలన శ్రేయములని మామతమనుచుమనువచనముగలదు.

ధర్మవర్జితములగు నర్థకామముల సేవించకూడదు. ధర్మమును మందు బాధకమొనర్చునది లోకసిందితమును గాగ్రహముకాదని మనువచనము.

ధర్మార్థకామములను సమముగ సేవించక నొకదానియందుమాత్ర మాసక్తుడధముడని స్మృత్యంతరమును జెప్పుచున్నది.

గోవులు భూమియు స్వర్ణముమొదలగునవి తన శక్తి నతిక్రమించకుండ వేదవేత్తలు కుటుంబవంతులు బిదలునగు బ్రాహ్మణులకు దానమొనర్చి యాసుకృతమున స్వర్ణమునొందుదురని మనుస్మరణముండుటవలన ద్రవ్యదాన మొనర్చుట విధిగా విధించబడెను. అవి అర్జించునుపాయము నట్టి యార్జితద్రవ్యమును ధర్మార్థకామములందెంతమట్టుకు తనప్రజ్ఞచేసి స్వయమును శేయవలసినదో యిది చెప్పలేదన శంకంచెరిట్లాయనా స్పష్టముగ నట్టివిధులను జెప్పుదుము.

తనకు లబ్ధముగాని యర్థలాభమునకు ధర్మశాస్త్రము ననుసరించి యశ్చమును జేయవలయు నట్టిధర్మలబ్ధము నత్యంతయత్నపరుడై రక్షణమొనర్చి వర్తకాదికముచేతను వృద్ధినిొందించి యావృద్ధమగు నర్థమును ధర్మార్థకామరూపపాత్రమందున వ్యయమునర్చుమని యాశ్చ్యవల్క్యవచనము.

ధర్మముచే నర్థమువార్జించి యాన్యాయలబ్ధమును మూడుభాగము లొనర్చి యందునొకటి ధర్మార్థములను సంపాదించుకొరకును రెండవ పాలు కామపురుషార్థలాభముకొరకును వ్యయమొనర్చి మూడవ పాలు దాచి వృద్ధినిొందించవలయునని శ్రీమహాభారతమందలి యానుశాసనికపర్వశాసనము.

తనకువచ్చునాదాయములో సుభిక్షకాలమున నొకపాలును సమకాలములో రెండుపాళ్లును దుర్భిక్షములో మూడుపాళ్లును ధర్మార్థకామములందు వ్యయమొనర్చి మిగిలినద్రవ్యమును దాచియుంచవలెనని భారతసభాపర్వమందలి కచ్చిశ్సర్గలోని నారదవచనము.

ఎంతద్రవ్యముయొక్క వృద్ధిచేతను దనపుత్రపాతులకు జీవనముగనో

అంత ధనముంచి మిగిలినద్రవ్యమును సత్సద్ధాకామపాత్రమందు వ్యయమునర్చు మని వృద్ధమనువచనము.

వృద్ధులగు తలిదండ్రులను బలివ్రతయగు భార్యను నినువగు ననుతుల్యుడగు తనశిశువును సేయదగని నూరుకార్యములైనను జేసి బోషించుమని థాపించెను మనువు. మరియును పరజనమునకు దాతయై స్వజనమును గజ్వముగ జీవింపజేయువానికి ధర్మము ప్రతికూలమైనదై తత్కాలమందు తేనెవలె తీపము జూపి విషమునాస్వాదంపజేయును. భృత్యభరణమునర్చక నామస్మికము కొరికు నెవడు వ్యయమునర్చునో వాడిహాపరిములయందు నుత్తరకాలమున సౌఖ్యమునొందజనియును మనువు చెప్పెను.

తలిదండ్రులు గురువు దీనులైన తనసంతతి భార్యయొ నాశ్రతులతి ధులు నభ్యాగతియును బోష్యవర్గమని జెప్పబడెను. వీరలను బోషించుట స్వర్గసాధనము. వీడించుటవలన దనకు నరకపీడ గలుగు నచికారణమువలన యత్నముచేతను జక్కగ బోషింపవలయును.

ధనికనకు క్షీణించిన జ్ఞాని, బంధువు, తననాశ్రయించిన యనాధయును బోష్యవర్గములో వారలని దక్షవచనములు. తల్లికిని పెద్దడికిని భ్రాతృలకు నత్తమామలకు భార్యకు దనసంతతికిచ్చునది యనంతమై స్వర్గసాగిప్తికే హేతువగును. తండ్రికిచ్చునది శతగుణము. తల్లికిచ్చునది సహస్రగుణము. భగినిచ్చునది లక్షగుణము. సోదరునకిచ్చునది యక్షయమునగునని వ్యాసస్మృతి.

బ్రాహ్మణమాతృనకిచ్చునది ప్రశస్తమని దలంచకూడదు. దదియై లగు బంధువులకును భగినిభాగినేయమాతులపృష్ఠస్థలకు నిచ్చుదానము శ్రేయస్సాధనమని భవిష్యోత్తరపురాణము.

బ్రాహ్మణేతరునకిచ్చినదానము ధనముమట్టికే ఫలదాయు యగును. బ్రాహ్మణమాతృనకిచ్చినదానము ద్విగుణఫలము. ఏకశాఖాధ్యాయికిచ్చునది సహస్రగుణము. రెండఁబూడువేదములు జదివినవానికిచ్చునది యనంతమగునని మనువచనము.

* * * * *

ద్రవ్యమును యాచించువాడు దాను సమచిత్తుడై యిచ్చువానియొ దానువ్యయములను జూచి హింసించక యాచించుట యారణ్యవర్షమందలి యగస్త్యోపాఖ్యానమున విధించబడెను. అగస్త్యులవారొక రాజునడుగుటలో ద్రవ్యకాంక్షచే నిచటికివచ్చినవారలను గా మమ్మున దెలిసుకొనవలెననియే నిత

రులకు పోస కలుగకుండ మీశక్తికొలది చక్కగ విభజించి మాకివ్వవలయు ననిరి.

రాజు తన యాదాయవ్యయములు సమముగానున్నవని దెలియజేయుటవలన నారాజునుం దోడ్చుకొని మరియొకరాజువద్దికి వెళ్లి యతని నగస్త్తులవారు యాచించిరి. యారెండవరాజుయొక్కయు సమమగు నాదాయవ్యయములనుజూచి సమమతిగల యగస్త్త్యముని సమస్తప్రకారములచేతను ద్రవ్యస్వీకారమువలన పాణింబకు పీడకాగలదని మల్లినట్లు లోమశమహాముని యుద్ధిష్ఠిరులకు జెప్పెను.

ఎవనికి భృత్యాదులతోగూడ మూడుసంవత్సరములకు సరిపడనన్న మునకు తగిన యామద్రవ్యమైన నధికమైన గలదో వాడు సోమమునుపానమొనర్చదగును. స్వల్పమగు ద్రవ్యముగల ద్విజుడు సోమపానమొనర్చినను నుదల ఫలమునొందడని మనువచనము.

కామసేవనమునకు నియమము స్మరించబడుచున్నది.

ఇంద్రియజయముగలవాడై శాస్త్రానుజ్ఞాతమలైన కామములను కాలమందున సేవించవలయును. అర్ధార్జనకు సుఖమే ఫలమందుకు నిరోధము కలిగిన సంపదలు వ్యర్థము. * * * * *

పూర్వయామమున ధర్మము మధ్యాహ్నమున నర్థము సాయంకాలమున గామమునాచరించవలయునని వేదమువలన గనబడుచున్నదని దక్షవచనము.

ధర్మకామార్థసిద్ధియు స్వజనభృత్యాదిభరణమును ఖిత్రపాప్తియు మొదలగునన్నియును ద్రవ్యమువలన గలుగును గాన ద్రవ్యార్జన మావశ్యకమని జెప్పబడెను. * * * * *

రాతిరిచరమభాగమున మేల్కొని ప్రసన్నచిత్తుడై విగతనిద్రుడగుచు శయ్యయందుండియైన నది వివిక్తస్థలముగాకుండిన విడచి ప్రాతాపానవాయుఫలను సమముగ ధరించి సూర్యప్రభోధభావనచేతను హృదయపర్వవికాసమునొనర్చి యందు మానసహంసయును పరాత్పరుడును దివ్యుడు నంగుత్తమాత్ముడును పురుషుని జ్ఞానదృష్టిని దర్శించి ధ్యానగోచరుడగునంతమట్టుకు ధ్యానించుచు సుషుకాలమందుండి యనేకస్తోత్రములచే స్తుతియొనర్చుమను

గౌతమసూత్రప్రకారముగ ముందొనర్చి యనంతరమున భర్తార్థకామబిరహమునకుఁ జేపెదము. ...

భూమిని బాగ్గించువిధి.

సముద్రములు వస్త్రములు గాగలిగినటువంటియు, పర్వతములు స్త్రీసమంజలములుగాగలిగిన విష్ణుపత్నివగు ఓఘాదేవి సీకారకు నమస్కారము. నాపాదస్పర్శమును సహించుమని భూదేవిని బాగ్గించవలెను.

వేదతత్వార్థప్రపంచము ప్రకరణాంతరమున బ్రకటింపబడవలసినటు విస్తరించబడెను.

మూత్రపురీషోత్సర్జనవిధి:

తతశ్చానశ్శంకర్తుం నైఋతిండిశమాశ్రయేత్ | గ్రామాన్తనుశ్శతం గచ్ఛేన్నగరాచ్చ చతుర్గుణమితి కాశీఖండే || తతఃకల్యం సముద్ధాయ కుర్యాన్వైత్రం సరేశ్వర | నైఋత్యామిషువిత్తేషమతీత్యాప్యధికం భువః | దూరాదావసథాన్ముత్రం పురీషంచ విసర్జయేత్పి త్రవిష్ణుపురాణే || అస్యార్థః || కాల్యముషసమైత్రం మిత్రదేవతాధిపితనాయుక్యశ్యం మలోత్సర్గకర్తృశయనస్థానానైఋత్యాంతదసంభవేషయనస్థానాదూరంమూత్రాద్యుత్సర్గం కుర్యాత్ | నైఋత్యోరాక్షసః నిఋతిదిక్ప్రసర్జనం తస్యాః విశేషేణ దేవతాచరద్భిత్తత్వాదితి గమ్యతే | రాక్షసకోటపక్రవ్యాత్కవ్యావోత్రవఆసురః | రాత్రించరోరాత్రివరః కర్పూరోనికషాత్తజః | యాతుధానిః పుణ్యజనో నైఋతోయాతురక్షసీత్యమరః || గ్రామనగరాదరాన్ముత్రపురీషోత్సర్జనేన తత్రత్యజనస్యరోగహేతుర్దేయత్వం జననికటతాంచ సస్యాదిత్యోలాచ్య దూరాదుత్సృజేతి శ్లోకవంశః ||

శుక్లైస్త్వైస్త్వైస్త్వైస్త్వైస్త్వైః పత్రైర్దేవేణదళేననా | మృగైశ్చైస్త్వైస్త్వైః జనైర్వాపి అంతర్ధాయ వసుంధరామితి వాయుపురాణే || తృణైః కుశాదివ్యుత్పరిక్తైః తృణమయాజ్ఞికంకాఠమిత్యాపస్తంబవచనాత్ | అత్రహేతుగ్గతమేన దర్శితః | కేశవస్యార్థా భూదేవి జగద్ధాత్రీ వసుంధరా విశ్వంభరా యతస్తస్మాదౌమాచ్ఛాద్య మలంత్యశేదితి || యూతోచ్చారసముత్సర్గం దివాకుర్యాదుదజ్ముఖిః | దక్షిణాభిముఖోరాత్రౌ సంధ్యయోశ్చ యథాదివేతి మనుః || సూర్యచంద్రసప్తర్షిధ్రువాద్యభిముఖం సత్తిషేదిత్యేవమర్థమ్ ||

ఉత॥ ఛాయాయామంధకారేనా రాత్రావహనివా ద్విజః॥ యథాను
ఖముఖకుర్యాత్ప్రిణబాధాభయేషుచేతిమనుః॥ అనేన స్వస్థైర్యవశాత్ప్రాగ్
క్రమణే చోషణిగమ్యతే॥ సహోవిష్కాత్రదిక్పంచాగ్నిగ్నాదిభ్యగోవిషస్త్రిదే
వతాభిముఖో మూత్రపురీషే నవిస్మయేత్పథి గోవిశ్రాంత్యుపయోగి ఛాయా
యాం నవిస్మయేత్స్వాంతం ఛాయాయా మపమేహేష్మసోహనన్ముత్రైశ్చరీషే
కుర్వాత్కృష్టేల్లుచేతి గౌతమః॥ సభః ఆన వరణస్తతః॥ తదక్తం వాయువు
రాతే॥ యదాకాశస్త్వస్థితోభిమస్తస్మాన్నానంవృతేవ్యచితే కుర్యాన్నుత్రేలు
రీషంవా నభుంజీత పిదన్నవేతి॥ విష్కాత్రాభిముఖో నత్యక్షేదితియదక్తం తతో
అమేధ్యాఘ్రాణేన రోగాద్యుపద్రవసంభవస్సాన్యదితి॥ చంద్రాగ్నిర్రా
గినామభిముఖమేహనే ప్రజ్ఞానాశోభవేదితి॥ తథాచమనుః॥ ప్రత్యక్షం ప్రతి
సూర్యం ప్రతిసోమోదకద్విజానాం ప్రతిగాం ప్రతివాతంచ ప్రజ్ఞానస్యతి మే
హతణ్ణి॥ పథి విస్మయన్వరందంజ్యోభవతి॥ తథాచమనుః॥ సముత్స్పృశేత్ప్రాగ్
మాగ్నే యస్త్యమేధ్యమనాపది సర్వాకార్దూషణా రచ్యానమేధ్యంచాశుభోప
యేత్॥ ఆపద్గతోధవా వృద్ధో గర్భిణీచాలవనా సరిభాషామర్శంతి శస్త్ర
శోధ్యమితిస్థితిరతి॥ కార్దూషణో పణద్వయం వరాటికానాం దశకద్వయం య
త్సాకాశీతాశ్చ పణశ్చతస్రణితి లీలావత్యాం॥ గోవిశ్రాంత్యుపయోగి ఛా
యాయాం స్వచ్ఛాయాయాంచాదృష్టార్థహసిస్సాన్యదితి॥ సపాదకోత్పర్జనమే
ధస్తు తయోః విష్కాత్రసంపరోగ నస్యాదితి॥ కృష్ణేక్షేత్రే యద్యవమేహేత్తు
తత్ర నిష్పన్నానాం యవాదీనాం భక్షణేరోగస్సాన్యదితి॥ విజ్ఞాని సభక్షయేదితి
యాజ్ఞవల్క్యః॥ అభిష్యాణే ద్విజాతానామమేధ్యప్రభవానిచేతిమనుః॥ అల్ప
మేహనే లోకస్య స్నానపానాదీనామననుకూలో భవేదితి॥ అమేధ్యాదకం ప
రిహరేదితి శంఖలిఖితా॥ తథాచ వైద్యకే॥ విష్కాత్రాత్పరిసరికా విషహతం
తప్తం ఘనం ధేనిలం చంద్రాగ్నాంశుతిరోహితంచ సవీతేన్నిరం సదా పం
డితభితి॥ దక్షిణకర్ణోపవీతవాన్నివీతం పృథ్వీకృత్యేతి గౌతమోక్తిః॥ కుక్షిస్థ
మలమూత్రాదివిసర్జన కుక్షిసంపరోగనభవేదితి॥ ఘ్రాణాస్యం వాససావేష్ట
యిత్యా మృద్ధాత్రీం కంఠే సమాసజ్య దక్షిణబాహువార్శ్వే కమండలుమా
దాయేతి హరితః॥ శిరఃప్రచ్ఛాద్య కుర్వీత శక్యన్ముత్రవిసర్జనమితియమః॥ మృ
ద్ధాత్రీం మృత్తికాపాత్రం॥ మనురపి॥ నియమ్య ప్రయతోవాచంసంవీతాంగోవ
కుంఠితభితి॥ ఘ్రాణాస్యయోరాచ్ఛాదనం విష్కాత్ర గంధాఘ్రాణ వాక్పిప్ల
త్యోః ప్రతిబంధార్థం అమేధ్యస్థాననిష్ఠీవనేన కంఠనాశే రోగముత్పద్యతే తస్మై
వృత్యర్థంచ సంవృతాంగత్వశిరోవేష్టన మలసంసర్గవత్కీటాదిసంపరోగ నే

హమస్తకయోర్నస్యాదితి॥ అనుజ్ఞాగస్త్యతైః పాయమలమత్స్యజేవితీ గౌత
మః॥ అనుజ్ఞాంగస్త్యజేవోత్సర్జనం తత్సంపర్కదర్శాదినా ప్రమాదాద్యభి
వినియోగోనస్యాదిత్యేతదర్థం మృజ్జలకౌచాత్పూర్వమేతదావరణబోధకం॥ తే
జలంతస్యోపకౌజలమృత్స్వయోర్నస్యాదితిజలమృత్పూజార్థమిత్యవగమ్యం॥

మూత్రపురీషోత్సర్జన విధి.

అనంతరమున మూత్రపురీషోత్సర్జనముకొరకు వైఘ్నేశిక నాత్ర
యించవలెను. గ్రామముకంటె నూరువిట్ల పెట్టును వైకివేళ్లవలెనని కాశీఖం
దము. దూరముగ విచ్చిత్రములను విడుపుమని విష్ణుపురాణము. వైఘ్నేశికము
నందు విడుపుమనుట నాదికను విశేషముగ దేవతలుండరని జెప్పినటుల దోచు
చున్నది. గ్రామనగరములకు సమీపమున మూత్రపురీషోత్సర్జనముచే నచటిను
లకు రోగ హేతువు ననన్యము జనసాన్నిధ్యమునగునని యాలోచించి దూర
మున విడువవలయునని జెప్పిరి.

ఎండినగడ్డి లేక కాష్ఠములు, పర్ణములు, వేణుదళములు, మృల్మ
యపాత్రలు నిందువేటిచేతవైచను భూమినాచ్ఛాదించి విచ్చిత్రవిస్మర్జన
మొనర్చుమని వాయుపురాణము. యజ్ఞార్థములకు తృణకాష్ఠముల వైశిమి
త్తమునకు వినియోగపరచకూడదని యాపస్తంబవచనము.

విష్ణుప్రియయు జగత్తుకు తల్లియు ధనమును ధరించినదియు విశ్వ
మును ధరించినదియును గావున భూమినాచ్ఛాదించి మలోత్సర్జనమును జేయు
మని గౌతములవారిచేతను జెప్పబడెను.

మలమూత్రోత్సర్జనము పగలు సంఖ్యల నుత్తరాభిముఖుడయ్యును,
రాత్రి దక్షిణాభిముఖుడగుచును జేయవలయునని మనువు. సూర్యచంద్రుల
ద్విధ్రువాదులకభిముఖముగనుండకూడదని యటులజెప్పుటకు హేతువు. మరి
యు ఛాయయందు, చీకటిరాత్రులను, పౌర్ణిమాధికమగు భయము ఉబిడ్డిం
చునపుడును, దివారాత్రులయందున జెప్పబడిన దిక్షియమముమాని యధాను
ఖముఖుడై యుండవచ్చునని మనువచనము. దీనిచే స్వస్థముగనున్నవానికి శా
స్త్రాతిక్రమణదోషమని దోచుచున్నది.

ఆకాశమునకు, మలమూత్రములకు, జందురునకు, అగ్నికి, సూర్యు
నకు, గోవులకు, విప్రులకు, స్త్రీలకు, దేవతలకు నభిముఖుడై మార్గమందు,
గోవులుండు నీడను, దననీడను, పాదుకులనుదొడగియు, దుస్సినభూమిని, జల
మునను విచ్చిత్రముల విడువవగదని గౌతమవచనము.

ఆకాశమునకవగా ననావరణస్థలమందని యర్థము. ఎందుకలననా
కాశము భయంకరమయినదో అందువలన ననావరణస్థలమందెవలయు మూర్తి
పురీషోత్సర్జనమును భోజనమును పానమును సేయదగదని వాయువురాణము.

విష్ణుత్రాభిముఖముగ నుండగూడదనుట నమేధ్యాఘ్రాణముచే
లోగాద్యపద్రవములు బుట్టినని చంద్రాగ్న్యదులను జూడగూడదనుట ప్రజ్ఞ
నశించుననియు మార్గమందుగూడదనుట దండార్హుడగుననియును తెలియదగును.

రాజమార్గమందాపదలేనివాడు మలవిసర్జనమును జేసినవానివలన
రెండుకార్హాపణములను దండముగ బుచ్చికొని యమేధ్యమును వానిచేతను చీ
యించవలెననియు నాపన్నుడు, వృద్ధు, గర్భిణీ, బాలుడు నటలొనర్చిన వా
గ్దండార్హులగుదురనియు వారలచే నమేధ్యమును చీయించుమనియును మనువ
చనము.

ఇరువదిగవ్వలు కాకిణియనబడు నవి నాలుగై న పణమిది డబ్బు శ్రీ
రావణి. * * * * * *

గోపిత్రమచ్చాయయందున స్వచ్ఛాయను తగదనుట యచ్చక్షణలసా
నియగునని గోవులు పూజ్యములనుటచే దానగౌరవము నొందగూడదని సపా
దుతుడై గూడదనుట పాదుకులకు విష్ణుత్రసంపర్కమగువని నున్నన భూమిని
గూడదనుట యందుబుట్టిన యవాదికములును భక్షించినరోగమగునని.

ద్విజాతులకు నమేధ్యఘ్రాణములను బుట్టిన ధాన్యాదిక మభ్యక్తిమచి
మనువచనము. జలమందునగూడదనుట స్నానపానాదులకాజలమనర్హమగునని
యమేధ్యోదకమును బరిహరించుమని శంఖలిఖితులును మలము పూత్రము. తృ
ణము, నీలి, విషము వీటిచే దుష్టమైనను తపించి చిక్కబడినను నురుగుగలిగిన
ను చంద్రసూర్యకిరణములు తగులకుండ నాచ్ఛాదము గలిగిన నీయుదకమును
బుద్ధిచంతుడు పానము సేయగూడదని వైద్యశాస్త్రము.

దక్షిణకర్ణమందుపవిత్రమును దగల్చి నివీతముగ పృష్ఠభాగమునం
దంచి మలమూత్రవిసర్జనమును జేయవలసినదని గౌతమవచనము. క్షతులనుట
కుక్షియందున్న మలమూత్రములు వినర్జించువేళ కుక్షిసంపర్కంబుపవీతంబున
కుండగదని.

నాసికయు నాస్యంబును వస్త్రముచే నాచ్ఛాదించి శౌచార్థమాని
తంబగు మృత్తికను కంఠమునంగట్టి దక్షిణదాహువుచే జలపాత్రను ధరించి

వెళ్లవలయునని హరితుడు. శిరోవేష్టమునమునుంచి శక్యస్మృతములను విసర్జించవలెనని యుముడు.

మాటలాడకుండవలెను వస్త్రముచే శరీరమును శిరమును గల్పకొని మలమూత్రవిసర్జనమొనర్చుమని మనువు. ఘృతాస్యముల యాచ్ఛాదనము విస్తృతగంధాఘృణము వాగ్వాప్యపారమును లేకుండుటకని హేతువు. మరియు నమేధ్యస్థానమందుమీసిన కంఠనాళమందున నొప్పిపుట్టును నదిగాకుల డ నాస్యబంధమును శిరము శరీరమును గల్పట మలసంపర్కముగల మక్షికాదుల సంపర్కము లేకుండుటకు.

యజ్ఞేయములుగాని తృణములచే పాయుస్థానమలమును తుడువవలయునని గౌతములు. అయజ్ఞాంగములనుట మలసంపర్కముగల దర్బలు ప్రమాదముచే యజ్ఞమందు వినియోగమగునేమోయని మృజ్జలములచేనగు శౌచముకంటె ముందు తుడచుట కేవలమలసంపర్కము పూజ్యములగు మృజ్జలములకు కాగూడదని.

శౌచ విధిః.

గృహీతశిశ్నశ్చోద్ధాయ మృద్ధిరభ్యుద్ధితైర్జలైః । గంధలేపక్షయకరం శౌచం కుర్యాదతంద్రితథితి యోగీశ్వరః॥ అనంతరం శిశ్నం పాణినాగృహీతోవ్యధ్ధాయాధఃకాయే మాత్రబిందుర్నపతేదిత్యేవమర్థే శిశ్నగ్రహణం॥ వామేన పాణినా శిశ్నం ధృతోవృత్తిప్రేత్సృప్త్యియత్నవానితి కాశీఖండే॥ శౌచవిధిర్దక్షిణం హస్తం నాధశ్చౌచే నియోజయేదితి దేవలవచనాచ్చ వామవిశేషణం॥ ఉద్భృతాభిరద్భిర్వక్ష్యమాణలక్షణాభిర్నృద్భిశ్చ గంధలేపక్షయకరం శౌచం కుర్యాదనలసః॥ ఉద్భృతాభిరద్భిరితి జలాంతశ్చౌచనిషేధః తథాకృతే మలమూత్రసంపర్కజలేన జనాదీనాం పానాద్యనుపయోగస్యాదితి అతఏవ గౌతమేన శౌచంకమండలుకైస్తోమైరాచరేదిత్యుక్తం॥ దక్షిణబాహుశాశ్చేష్వ కమండలుమాదాయేతి హరీతోప్యాహ॥ అత్ర గంధలేపయోః క్షయకరమితి సర్వాత్ర మిథాం సాధారణమిదం శౌచం॥ మృత్సంఖ్యాదినియమస్తద్వష్టార్థథితి విజ్ఞానేశ్వరః॥ ఏకాలింగ గుడేతిసప్తచైకత్ర కరే దశ॥ ఉభయోస్సప్త దాతవ్యా మృదశ్శుద్ధిమభీష్ణతా । ఏతశ్చౌచం గృహస్థానాం ద్విగుణం బ్రహ్మచారిణాం । త్రిగుణం స్యాద్వనస్థానాం యతీనాంతు చతుర్గుణమితిమనుః॥ మూత్రపురీషోత్సర్గేనతి శుద్ధిమభీష్ణతా మృద్వాన్యా దేయమర్థవిదిత్యుక్తత్వాజ్జలసహితా మృదేకాలింగ దాతవ్యా గుడేతిస్తోమృదః॥ తదైకస్త్రిన్గురే వామే ఏకైకం

పాదయోగద్యుతి కాశీఖండే॥ శౌచవిద్యక్షిణంహస్తం నాథశ్శాశే నియోజ
యేత్॥ తద్దైవ నామహస్తేన నాభేయార్ధ్యం సోధయేదితి దేవలవచనాత్త
స్యైవాధశ్శాచసాధనత్వాత్తత్రైవిదశమృదో దాతవ్యాః॥ తత ఉభయోఃర
యోస్సప్తదాతవ్యాః యదాతూక్తశాచేనాపి గంధలేపత్యయో సభవతి తదా
యావన్నాపేత్యమేధ్యాక్తాదివచనాదధికసంఖ్యాఅపి మృదో దాతవ్యాః॥ ఏ
తద్విషయాణ్యేవ ముసీనామధికమృత్సంఖ్యావచనాని॥

మృత్పరిమాణమాహ దక్షః॥ మృత్తికాతు సమాదిష్టా త్రిపర్వా ఛా
ర్యతేయయా॥ అయంచపరిమాణవిధిర్గుదంవిసయ బోధవ్యః॥ ద్వితీయావ తృతీ
యావ తద గ్ధాగ్ధాప్రకీర్తితేతి॥ దక్షిణగుడే పరిమాణాంతరవిధానాత్॥ శౌచం
చద్వివిధంపోక్తం చాహ్యమాభ్యంతరంతథా॥ మృజ్జలాభ్యాం స్పృతంచాహ్య
భావశుద్ధిస్తథాంతరమితి॥ దివావిహితశాచాచ్చ రాత్రౌవర్థం సమాచరేత్॥
రుజ్వర్థంచ తదర్థంచ పథిబోరాదిబాధితే॥ తదర్థంయోషితాంచాపి స్వస్థేన్యూ
నం నచాచరేత్॥ అపిసర్వసదీతోయైర్మృతూకైశ్చాచ్యగోత్రక్షేః॥ ఆపాత
మాచరన్శౌచం భావద్యుస్తసశుద్ధిభాగితి కాశీఖండే॥ రాత్రౌతు ఘృతానా
ముక్తశౌచార్థగ్రహణం తత్కాలస్య వైదికకర్మానుష్ఠానానర్హత్వాత్ అపి
చాస్తమితే ఆదిత్యే బహిర్గ్రామాన్ముత్రపురీషేకుర్యాదిత్యాపస్తంబః॥ తదా
అంతగ్రామేషి గృహస్య దూరతోపి సకుర్యాత్ దృష్టాగ్ధోయంప్రతిషేధః చో
రవ్యాఘాదిశంకయా నిర్భయదేశే నాయంప్రతిషేధఇత్యాహ హరదత్తమి
శ్రః॥ స్త్రీణాంతు గంధలేపత్యయకరమాత్రశౌచమేవాతం యత స్త్రీయస్స
భావతపీవ మేధ్యాః॥ పాకాగ్నిపతిశుశ్రూషావీవ తాసాం ముఖ్యకర్మాణి య
స్తాదేవం తస్మాన్మృత్సంఖ్యాదిపరిమాణాదికం నోక్తం స్వభావమేధ్యశ్శ్వం
యోగీశ్వరేణోక్తం॥ సోమశ్శౌచం దదాస్త్రీణాం గంధర్వశ్చ శుభాం గిరం॥
పావకస్సర్వమేధ్యత్వం మేధ్యావై యోషితోహ్యతఇతి॥ స్వస్థే న్యూనం నచా
చరేదిత్యనేన గృహస్థస్యాతీవ కార్యవ్యగ్రత్వాచ్చాల్పత్వం వానప్రస్థయతి
భ్యాం బ్రహ్మచారిణః గుర్వగ్నిపరివర్యాదికర్తృకలాపాధికత్వేన తయోరల్పం
గృహస్థస్యాధికం యతేరల్పత్వం వానప్రస్థస్యాపి తద్దైవేతిబోధ్యం॥

వసాశుక్రమసృజ్జామూత్రవిటర్జవిణ్ణభాః॥ శ్లేష్మశుగ్రదూషికాస్వే
దోద్వాదవై తేనృణాంఫులాజితమనుః॥ వసా కాయస్నేహః॥ మజ్జా శిరోమధ్యే
పిండితస్నేహః॥ అదదీతమృదోపత్సు వట్సుపూర్వేషుశుద్ధయే॥ ఉత్తరానుచ
వట్సువద్భిః కేవలాభిర్విశుద్ధ్యతీతి దేశలః॥ తార్గంధ్యనివారిణాయపూర్వపట
శాచేమృద్గ్రహణం॥

అహోమృదం సమాద ద్యాజ్ఞంతుశర్కరవర్జితాం విహాయ మూషకో
తాఖ శాచోచ్చిష్టాంచ నాకులామితి కాశీఖండే॥ అహరేన్ద్రుత్తి కాం విహాయ
కులాత్సనికతాం తథేతి యమః॥ విద్రుభి శాచకర్తృమాతోపలక్షణం॥ కూ
లాదితచ శుద్ధదేశోపలక్షణం॥ శౌచాచారే విహీనస్య సమస్తాః క్రియానిష్ఫలా
ఇతి గౌతమః॥ జతుసుయమృద్ధగ్రహణే పాణిహింసాస్యాదితి॥ శర్కరాయు
క్తా లింగపాయ్యాదిధానశక్త్యచర్మబాధకరీభవేతి॥ మూషకాదిభాతామృద
పవిత్రేతి॥ శాచోచ్చిష్టాన్యశాచోచ్చిష్టా ఉచ్చిష్టేతిచనగ్రాహ్యేత్యుక్తం॥ శౌ
చానంతరం హరీతి॥ గోమయేన మృదావా కమండలుం పరిమృద్య పూర్వశ
దుపస్సుస్యాదిత్యమగ్నింవా వీక్ష్యేత్॥ అత్ర దివాదిత్యం రాత్రౌ సోమ మభి
యోరభావేగ్నిమితి బోధవ్యం॥ బ్రహ్మపురాణే॥ పాదయోద్వే గృహీత్వాచ
సుప్రత్యౌళితపాణినా॥ త్రిరాచమ్య తతశ్శుద్ధస్త్వత్వా విష్ణుం సనాతనం॥ అత్ర
శంఖచిత్రం ఆచక్ష్యేశానం మనసా ధ్యాయేత్॥ వ్యాసః॥ శౌచంకృ త్వామూ
త్రోచ్చారం నపశ్యేత్॥ దృష్ట్వాదిత్యమగ్నింసోమంవా పశ్యేత్॥ ఆదిత్యాదిదర్శ
నం పవిత్రార్థం॥ శిరఃపరివేష్టనంప్రథమం॥ నివీతం ద్వితీయం॥ దిశావలోకనం
తృతీయం॥ అంతర్ధానం చతుర్థం॥ మోనంపంచమం॥ పురీషగ్ పక్షం॥ మృత్తికా
గ్రహణగ్ సప్తమముదకమష్టమ మేతదష్టకమిత్యాచక్షుతఇత్యాపస్తంబః॥ ప్రత్యే
శరాత్పాదయోర్ధ్వప్రళలం దర్శయతి సుశురీతి॥ పాదప్రత్యేశనం పాదమలం
గత్రమాసహమితి॥

శౌ చ వి ధి.

లింగమునెడమచేతబట్టుకొని లేచి మృత్పిండములచేతను గంధలేప
క్షయకరమగునట్లు తంద్రలేకుండ శౌచమాచరింపవలయునని యాజ్ఞవల్క్యి.

మేహసగ్రహణము గూరువులుమొదలగువాటియందు బడకుండుట
కు వామహస్తముచే లింగగ్రహణమని కాశీఖండోక్తమునకు హేతువు. శౌచ
వేళ దక్షిణహస్తముచే నధఃకాయశౌచము జేయగూడదను దేవలవచనమువల
న వామహస్తమని జెల్పుట. పాత్రముచే దెచ్చిన జలములచేతను శౌచము జే
యుమనుట తటాకాదులందు పాయుప్రత్యేశననిషేధమునకు నటులజేసిన నా
జలము జనమునకు పానాద్యనర్హమగునని- ఇందువలననే గౌతములవారు క
మండలజలము శౌచముజేయవలయునని జెప్పిరి. దక్షిణబాహుపార్శ్వమందు
కమండలువును ధరించుమని హరీతుడును జెప్పెను. ఇదటగంధలేపక్షయకరమ
నుట సకలశ్రమములవారికినిదిసామాన్యమగు శౌచము. మృత్పిండసంఖ్యాదిని
యనుమద్యష్టార్థమని విజ్ఞానేశ్వరుడనెను. లింగమందొకటిని పాయువందు

మూడును వామకరమందు పదియును రెండుహస్తములందునను మృత్పిండములు శుద్ధినిగోరువానిచే శౌచార్థమై గ్రహించవలయునని జెప్పబడెను.

ఇది గృహస్థులకు దీనికి ద్విగుణము బ్రహ్మచారులకు త్రిగుణము వానప్రస్థులకు చతుర్గుణము యతులకును శౌచముగావలయునని మనువు. మూత్రపురీషోత్సర్గానంతరమున శుద్ధినిగోరువానిచే మృజ్వలములు గ్రహించదగునని జెప్పబడుటవలన జలసహితమగు మృత్పిండము లింగమందొకటియును గదమందు మూడును వామహస్తమందు మూడును రెండుహస్తములందు పాదములందొకొకటియుని కాశీఖండమందు జెప్పబడెను. దక్షిణహస్తముచే నాభిశంఠే నధఃకాయమునందు శౌచముసేయకూడదటలవామహస్తము నాభికూర్చ్యభాగమునకుపయోగించవను దేవలవచనమువలన నధఃకాయశౌచసాధనమగు వామహస్తమందు పదిమృత్పిండములచే బ్రత్యక్షన గావలయు నటుపైని యుభయకరంబులనేడుమృత్పిండకములుపయోగపరచవలెను. ఇటులైనను గంధలేపక్షయము గాకుండిన జెప్పిన సంఖ్యకు నధికమైనను గంధలేపక్షయమగు పర్యంతంబు మృత్పిండంబులచే శౌచము సేయదగును. ఇందుఃపితృమే మృత్యంత్యాదికమును జెప్పిన మునివచనములు ఎంతమృత్తికచే హస్తపర్శంబులు మూడు పూరించబడు నంతమృత్తికొకమృత్పిండమని దత్తునిచే జెప్పబడెను. ఈపరిమాణవిధి పాయుస్థానమును విడచియుని దెలియదగును. చెప్పినపరిమాణములో రెండివవంతైనను మూడవవంతైన నందు సగంబైనను పాయుస్థానశౌచమునకుపయోగపరచమని దత్తునిచే పరిమాణాంతరముచెప్పబడెను- మృజ్వలములచే బాహ్యశౌచమనియు భావశుద్ధియే యాంతరశౌచమనియు శౌచము రెండుప్రకారములుగ జెప్పబడెను. పగలువిధించబడు శౌచములో సగము రాత్రియందాచరించవలయును. అందు సగము రోగమందును చోరాదిబాధితమార్గములందందుసగంబును స్త్రీలకందులోసగంబును విధించబడెను. స్వస్థుడై శౌచమును తగ్గించ రాదు.

సర్వనదులందుదకములచే బర్వతతుల్యమృత్పిండములచేనైనను శాస్త్రోక్తశౌచమొనర్చినను సంశయగ్రస్తుడు పరిశుద్ధుడు గాడని కాశీఖండము. పురుషుడు రాత్రియందున బగలులోని సగముశౌచమొనర్చునుటకు హేతువు- వైదికకర్తాధికారము పగలువలె రాత్రిలేనందున ఇతియేకాదు సూర్యాస్తమయానంతరమున గ్రామసమీపమున మలమూత్రములను విడువదని యాపసంబులు.

చోదవ్యాఖ్యాత్యపదవనారణకొరకు గ్రామ మధ్యమునంపైన ను చాత్రి గృహమునకు మారము నలమునానిమాలను విడువకూడదని ద్విష్ట కలములను బోధించుచు హరదత్తముని వారు చెప్పిరి- స్త్రీలకు గంధలేపములు లేనిమట్టుకే శౌచముచాలును- స్వయమువారలు శుచిగలవారాటవలన వారలకుపతిపరిచర్యయును పాకాగ్నియును మంత్రిము ముఖ్యకర్తములు గాన వారికి మృత్యుంఖ్యానికి ము మృగ్యముకాదు- చంద్రుడు శుద్ధిని మధురవచన రచనలకు గంధర్వ డగ్నిచేవుడు పవిత్రైశ్వర్యమును స్త్రీలకొనంగిరి గావున పవిత్రులని యాజ్ఞవల్క్యులు.

స్వస్థుడగువాడు శౌచమును తక్కువ నొనర్చరాదనుటచేతను గృహస్థుడధిక కార్య పరుడౌటవలన శౌచాల్పమును జెల్పుట వానప్రస్థయతులకంటె బ్రహ్మచారికి గుర్వగ్ని పరిచర్య వే గాభ్యాసము లధికమగుటచేతను వారికంటె తక్కువవానప్రస్థ యతులకల్పము- యతికంటె వానప్రస్థుకు తక్కువశౌచమును జెల్పుటయు నటువలెనని డెలియదగును.

క్రోధ్య, రేతస్సు, నెత్తురు, మెదడు, గులిమి, మాత్రము, విష్ట, చీమిడి, క్షేష్టము, కన్నీగు, కంటిపుసి, చెమటయునునివి పండ్రెండు విధములు పూర్వషట్కమునకు మృత్తికయు నుదకముచేతను ద్వితీయషట్కమునకు కేవలార్దకముతో శుద్ధిమని దేవల వచనము- పూర్వషట్క శౌచమందు బౌద్ధింధ్య నివారణకొరకు మృత్తికతోనొనర్చుమనుట తీటములును కంకరయును యెలుక, పండికొక్కు, ముంగియును ద్రవ్యపద్యము నితరుడొనర్చమిగిలినమన్నును శౌచార్థము తేగూడదని కాశీఖండము- విభుడు నద్యాది తటమువలనయునుకతోగూడిన మృత్తికను దేవలయునని యముడుచెప్పెను- విప్రుడనుటచేతను శౌచకర్తకు పలతుణము- కూలమనగ బరిశుద్ధ కేశమునకుపలంక్షము- శౌచాచార విహీనునకు సకల కర్తములును వ్యర్థములని గౌతములవారు చెప్పిరి- జంతువులతోగూడినమృత్తిక గ్రహించినయెడల పాపగ్రహంసయగునని- మూషకాదికము చేత్ర వ్యబధివ వృత్త పవిత్రమని- శౌచార్థిష్టముచ్చిష్టమగునయ్య గ్రహించతగడనుట- గోమయముచేత లేక మృత్తికచేతను బాత్రను శుద్ధియొనర్చి యాచమనముచేసే సూర్యునైన నగ్నినైన బాడవలయు నచట పగటియందు సూర్యుని రాత్రిచంద్రుని యుభయులు లేనియెడల నగ్నిని జూడవలయునని డెలియవలయును. ప్రత్యౌశనమొనర్చిన హస్తములచే పాదములను స్పృశించి ముమ్మా రాచమనమొనర్చి ద్విజులు బ్రాత్రునైనవిష్ణువును స్మరించి శుద్ధుడౌనని బ్రహ్మపు

రాము. ఆచమనమునర్చి యీశ్వరధ్యానము జేయవలయునని శంఖభిక్షులు- శౌచమునర్చి మూత్రోత్సర్గమును జూడతగదని వ్యాసులు- అట్లు మూత్రోత్సర్గమును జూచినటులై తే సూర్యునిగ్నిని జండురునైనను జూచి శుద్ధులగుదురని వ్యాసులు- సూర్యునిదర్శనము పవిత్రతకొరకు.

మొదటిది శిరోవేష్టనము- యజ్ఞనూత్రము నివీతముగనుంచుట శౌచవడి- దిశావలోకనము మూడవడి- ఆచ్ఛాదనము నాల్గవడి- మానమైదవడి- పురోహిత్యర్జనమారవడి- మృత్తికనుగ్రహించుట యారునొకటి- యుదకస్వీకారమెనిమిదవడి- ఇట్లు శౌచమష్టాంగమని యాచార్యులు. పాదప్రక్షాళనము పాదములందు గలిగిన మలినము పోవుననియు రోగనివారణయును శ్రమనివర్తకము నగుననియు సుశుభ్రము.

ఆచమనవిధి

అధాచమనవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ అధేతిమృత్తికాశౌచానంతర్యే ఆచమనవిధిం ఆచమ్యతే ఉదకమత్రేత్యాచమనం చము అదనే తస్యవిధిం వివేచయిష్యామః॥ త్రిరాచామేదపఃపూర్వం ద్విఃప్రమృజ్యాత్తతోముఖం॥ ఖానిచైవ స్పృశేద్దిర్భరాత్కానం శిరఏవచేతిమనుః॥ పూర్వం ప్రక్షాళితచరణకరో బ్రహ్మదిత్థిరేన జలగంచూషతీయం పిబేత్॥ బ్రహ్మతిర్ధాదిలక్షణం యోగీశ్వరేణోక్తం॥ కనిష్ఠాదేశస్యంగుత్థమూలాన్యగ్రింకరాణిచ॥ ప్రజాపతిపితృబ్రహ్మదేవతిర్ధాన్యనుకగ్రిమాదితి॥ అత్ర విశేషోదత్తోక్తః॥ ప్రక్షాళ్యపాదౌ హస్తౌచ త్రిఃపిబేదంబువీక్షితం॥ సంవత్సాంగుత్థమూలేన ద్విఃప్రమృజ్యేత్తతోముఖం॥ సంహతాభిస్త్రిభిఃపూర్వమాస్యంతు సముపస్పృశేత్॥ అంగుత్థవిప్రదేశిన్యాఘ్రిణం పశ్చాదనంతరం॥ అంగుష్ఠానామికాభ్యాంచ చక్షుశ్చోత్రే పునఃపునః॥ కనిష్ఠాంగుత్థతోనాభిం హృదయంతు తలేనవై॥ నర్వాభిస్తు శిరస్సపిన్న్య బాహూచాగ్గేణ సంస్పృశేదితి॥ త్రిఃపాశ్చాపౌ ద్విరున్మృజ్య ఖాన్యభిస్సముపస్పృశేత్॥ అద్భిస్తు ప్రకృతిస్థాభిః హీనాభిః ఘనబుద్ధ్యుదైరితి యోగీశ్వరః॥ అద్భిర్ద్రివ్యాంతరానంస్పృష్టాభిః పునరద్భిర్ద్రిహణమూర్ధ్వకాయగతదూషికాశింఘాణశింబూషలాలాదిశోధనాయ ప్రతిచ్ఛిద్రముదకస్పర్శార్థం పునస్తాఏవ విశిషిష్ట ప్రకృతిస్థాభిః గంధరూపరసస్పర్శానంతరమప్రాప్తాభిః ఘనబుద్ధ్యుదరహితాభిరుపస్పృశేత్॥ నరసింహపురాణే॥ దక్షిణంతుకరంకృత్వాగోక్షణ్ణాకృతిపత్నునః॥ త్రిఃపిబేద్వీక్షితంతోయమాస్యం ద్విఃపరిమార్జయేదితి॥ వీక్షి

అం జల ఘోషముద్భవదరహితమేవాంబు స్వీకృత్యాచమనకర్తుం మాషమగ్నజ
లంబితైత్యచమనజలఁ దినితుక్తా మాషం రామ హస్తమగ్నస్తరేఖా నకేవ
లం పంచితోత్పన్నరానంతరమేవాచమనం భుక్త్యాద్యఖిలసింతైష్వానశ్యకిపి
తీ దర్శయంతి ఋషయః॥ సుప్త్యా తుప్త్యాచ భుక్త్యాచ నిష్ఠీవ్యోక్త్యాచైవ
చరిః పీత్వా యోగ్యేష్యమాణసస్యదాచామేత్ప్రయోగిన్ ॥ సంవర్తః॥ చ
ర్తాణంరజకం వేణుంధీవరంనటమేవచ॥ ఏతాంతస్సప్తస్త్వానగో మోహదాచామ
స్త్రియతోపినన్॥ బ్రహ్మపురాణే॥ అథమన్త్యశ్చండాలాదిః॥ నాయుపురాణే॥ నిష్ఠీ
నేతథాభ్యం గతథాపాదావనేచనే॥ ఉచ్ఛిష్టస్యచ సంభాషాచశుద్యుపహత
స్యచ॥ సందేహీభుచ సర్వేసునిఖం ముక్త్యా తన్తేచచ॥ ధైరీనసిం॥ కలిలంకాన
శ్వాపాగమే రధ్యాచత్వరత్వ శానాన్విక్రమ్యాచాంశశునరాచామేత్॥ కలిలం
కరినశ్లేష్టాశ్వానోత్ర విత్తత॥ యమః॥ సకర్తమేతు వర్షాసు ప్రవిశ్య గ్రామ
సంకరం॥ జంఘాభ్యాం మృత్తికాస్త్రీస్త్రీః పద్మాన్వితరీమిగుణాస్త్యతా॥ సుభ
ప్తిసమయే లాలాదూషికాంభాణంబిజామాంసాహో భవతీత్యాచమనమను
మతంభవతి॥ తులేతు లాలాశింఖాణాస్రావస్సాదితి॥ పీత్వాముకటుకనాయా
దీని పీత్వాస్య సౌమ్యార్థం॥ అగ్యేష్యమాణో కంఠగత శ్లేష్మశోసనేనకుంఠితస్త్వ
రో విశుద్ధస్సప్తరేదితచ రజకాదిహీంకర్మకరాదీనాం పాణిజపహోపజీవి నాం
ధీవరాదీనాం స్పర్శనై చండాలభాషణేచ్యతవాదే ప్రశ్యవాయీ స్యాదితి
జ్ఞాపయితుం మేధ్యాపస్పర్శన తదంగవిష్టుస్పరణాదిత్యదర్శన విప్రభాషణాది
నా పూతోభవతి॥ పాపకారిణా మసకృద్దర్శన స్పర్శన సహవస్థానాదీనా త
త్సంయోగిచ పంచమణి స్త్రుత్యుక్త మహాపాతకే నస్యాదితి॥ చండాలదర్శనే
జ్యోతిషాం దర్శనం॥ చండాలభాషణే బ్రాహ్మణసంభాషణమిత్యాపస్తంబః॥
రధ్యాచత్వరగమనే పతితసంభాషణస్పర్శనాదిక నిమిత్తం స్త్రశానేష్ట్యం గార
చితభస్మస్పర్శప్రయిక్తా శుచినివారణాయ గ్రామసంకరకర్తమస్పృష్టతత్ప్ర
త్యేశనాచమనాది భావిరుగ్వనర్థప్రతికారాయ శుద్ధ్యర్థఽర్థజ్ఞాః కరిష్యంతి॥ త
స్త్రిన్కర్తమే గ్రామస్థ మనుష్య కుర్కుర కుక్కుట మార్జారాది విష్వాత్ర సం
పర్కాదికమస్త్రేవేతిచ ప్రాగే తత్తత్యేశనమనంతరమాచమనమితి బోధ్యం॥
తైలాభం ఘేనిలం స్నిగ్ధం పురాణోదకమిత్రితమిత్యాదీనుప్రకమ్య తత్కుర్వా
త్సానపానాభ్యాం తృప్తాధ్వానోదరజ్వరాన్॥ అర్హ భగంధర గ్రంధిశోభ
పాండు హలీమకాన్॥ కామావసాదాభివ్యంద కంఠా గండాదికాన్త దానిత్య
యుర్వేదే॥ ఘక్తోత్రరే తథా ఉషస్యదకాచమనేన దృష్ట ఫలజనకం దర్శయం
తి బాహటాదయః॥ పీతంవారినిశావసానసమయే సర్వామయధ్వంసనం భు

క్వాచాన్యమథక్య పుష్పజనం ప్రాచీనపక్షేమతః। రుద్రం జాతరహస్మిణా
 టవకిగం పథ్యంచ భుక్తోత్తరే॥ అత్యంబుపానాదపిషక్వకంచ మధ్యాంబువా
 నాచ్చ సమవదోషః। తస్మాన్నరో వహ్నివివర్ధనాయ మహర్ముహూర్వాం ప
 తేదధానా॥ యత్సాసీయం పిబతి శిశిరం స్వాద నిత్యం సోధే ప్రత్యాజేవా
 పిబతి యదివా ఘృణిరంధ్రేణ దీరః। సోయంసద్యః తగవశవద్వర్ధతే నేత్రక
 యో స్వగ్రాచార్యం ప్రహసన్ ధియా ద్వేష్టిదస్తౌచతన్వా॥

ఆచమనవిధి.

శోచప్రకరణమును జెప్పితిమి యాచమనవిధిని శిష్యుచన్వారము.
 ఉదకమీరిత్యనుండు పానము జేయబడును గాన నాచమనమనబడును.

మందుగనుదకము ముమ్మారాచమనమునర్చి ముఖమును రెండు ప
 ర్వాయములు తుడచి యటుపైని నేత్రాదిపద్రియములను శిరస్సును దకమణి
 స్పృశించి మందుగ హస్త పాదములను గడగి బ్రహ్మతీర్థముచే ముమ్మారు జ
 లమును పానము చేయవలయును. కనిష్ఠికామూలమునుంచి ప్రజాపతీర్థమున
 గా ఋషీర్థముయు తర్జనీమూలమునుంచి పితృతీర్థముయు సంగుప్తమూల
 మునుంచి బ్రహ్మతీర్థమనియు- హస్తాగ్రమునుంచి దేవతీర్థమనియు యోగిశ్వరు
 లచే నిర్వహింపబడెను. ఈవిషయమై దత్తునిచే విశేషము చెప్పబడెను. హస్త పాద
 ప్రత్యాశనము చేసి పరిశోధితజలమును ముమ్మారు పానముజేసి యంగుళముల
 ను ముగించి యంగుప్తమూలముచే నాస్యము రెండుమార్లు తుడచి మూడువే
 ల్లు దగ్గరబట్టి వాటిచే మందుగ నాస్యమును స్పృశించి తర్జన్యంగుప్తములచే
 ఘృణిణము సంగుప్తానామికములచే చతుశ్శ్రోత్రములను కనిష్ఠాంగుప్తములచే
 నాభిని. కరతలముచే హృదయమును, వేల్లచే శిరస్సును, యంగుళాగ్రముల
 చే చాహువులను స్పృశించవలయునని దత్తుడు- స్వచ్ఛమై శేనబుద్ధుడర
 హితములైన యుదకములచే నాచమించవలయునని యాజ్ఞ వల్లి. ఈవచన
 మందుమరలమరలనపశ్యబ్ధప్రయోగమూర్ధ్వకాయస్థసింఘాణాది మలమోచన
 మనకు జలయుక్తముగ స్పృశించవలయునని- ప్రకృతీర్థములనగా నితరగంధా
 దిస్తుర్ధర హితములని- గోకర్ణాకృతిగల దక్షిణహస్తముచే చూడుబడిన జలము
 ముమ్మారుపానముజేయుమని నరసింహపురాణము. చూడడము జంతు క్షిణు
 ద్బుదరహితమగు జలము స్వీకార్యమని.

మాషమగ్నజలము నాచమించవలెనని విధియందు జలపరిమితశాస్త్ర
 బడెను. మాషమనగా హస్తమధ్యరేఖ యదిమునుగునంతజలమని- ఈవచనము

మలముతో శుభ్రముగా నుండెడిది. నిద్రలేచి, తుమ్మి, భుజించి, యుమిసి, యన్యతము బలికి, పానముజేసి, యధ్యాయనారంభమందును నియమముగ నుండినను నీవేళల నాచమించవలయును. చర్మకారుని, రజకుని, మేదరిని, జాలరిని, నటుని, యధములగు చండాలులను వీరల నక్షానముజే జూచిన నాచమించవలయునని సంవర్తుడును, బ్రహ్మపురాణమును.

స్నానముజేసి పదములుగడగి యుచ్చిష్టజనముతో సంభాషించి యశుచిస్పర్శనముజేసి మరియు నేసందియముగలిగినను శిఖముడివిడినను శ్లేష్మస్నానముకలిగినను కాసశ్వాసలైనను వీధులను చత్వరములను త్తశాసములను మట్టినవాడు ముందాచమించినను మరలనాచమించవలయునని మైతీనసి. వర్షకాలమందు గ్రామ్యకర్షమమున నడచి పదములు గడగునపుడు మూడైన నారైన మృత్పిండములతో గడుగవలయునని యముడు.

నిద్రాంతమందు తుమ్మియు లాలాశింఘాణాది స్నానదోషవివృత్త్యర్థమును భోజనానంతరమందుచ్చిష్టశోధనార్థమును నిష్ఠీవనమందు శ్లేష్మశోధనముకొరకును అష్టకటుకషాయాదికమును పానముజేసి ముఖస్నానముచేసి నధ్యయనముసేయబోవునపుడు కంఠగతశ్లేష్మశోధనముజే స్వరశుద్ధియగునని రజకాదులు పీనకర్మకరులు ధీవరాదులు పాణిహింసకరులు వీరల జూచిన భాషించిన నన్యతము బలికినను బ్రత్యవాయమగుననియు నాచమనముచితము. విప్రసంభాషణవిష్టుస్తరణరవిదర్శనములచే పవిత్రుడగును. పాపకారులతోటి మాటిమాటికి దర్శన స్పర్శన భాషణ సహవస్థానాదికము గలుగుటవలన మహాపాతకులతోగూడినవాడై అయిదవవాడగుననువచనమువలన మహాపాతకుడగునని నీచసంపర్కమందాచమించుట సూచించబడెను. చండాలుదర్శనమైన జ్యోతిర్దర్శనమును చండాలుభాషణమైన విప్రభాషణమును జేయవలయుననియు పస్తంబులు. వీధులనడచిన పతితులతో భాషణ స్పర్శనములగుననియు త్తశాసమందస్థ్యంగారాద్యశుచిస్పర్శనమగుననియు గ్రామసంకరకర్షమస్పర్శచేసనంతరమునగు రోగాదినివృత్తికొరకును పాదప్రత్యేకనాచమనాదికములు విధించబడెను. గ్రామములి యాబురదయందు నర కుర్కుర కుక్కుట మూర్ఖారాది విఘ్నాశ్రమంపర్కము కలిగియుండునని ముందుగా బురదను గడగి యనంతర మాచమనమని చెల్లించుదగును.

చమురువలెనుండిన శురుగుగలిగిన చిక్కనైన ప్లాచిన్లతో గలసిన జలము స్నానపానములకు తగదను నీవచనము మొదలుకొనియుడకదోషములను బాహులు జెల్పుచున్నాడు.

దాహము, కడుపుపొంగు, ఉదరములు, జ్వరములు, మూలశంక, భగంధరము, గ్రంధి, పొంగు, పాండు, హలీమకములు, వీర్యహాని, బహుమూత్రము, దురద, గండమాల మొదలగురోగములను బుట్టించు గావున పూర్వోక్తమగు దుష్టజలమును విడువవలయునని యాయుర్వేదము.

భోజనోత్తరమందు నుషఃకాలమందును ఆచమనమనగా జలపాన మగును గావున నది సర్వరోగములను పోగొట్టును. పుష్టిజేయును. రుచిగలిగించును. జఠరాగ్నిని దీప్తిపజేయును. పాచీనులకుసమ్మతమై పథ్యమగుననియు నంబుపానమధికమైన స్వల్పమైన నన్నమరుగదు గావున మాటిమాటికి నించు కించుకజలమును జఠరవృద్ధికై పానముసేయవలయుననియు, చల్లని జలము న పరరాతిరియందు పానముజేసినను, ముక్కురంధ్రములనుంచి బీల్చి క పాలశోధన మభ్యసించిన నట్టివరుడు చూపు బలిమికి గరుత్తంతుని, బుద్ధికి బృహస్పతిని, శరీరసౌక్యవముచే యశ్వినీదేవతలను బోలుననియు బాహటాదులు చెప్పిరి.

ఆచమనానుకల్పవిధి:

అనుకల్పకల్పాభావవిహితతత్వాత్ ద్విధింబూమిః॥ తత్ర మార్కం డేయపురాణే॥ కుర్యాదాచమనం స్పర్శం గోపుష్టస్సార్కదర్శనం। కురీష్టా లంభనంవాపి దక్షిణశ్రవణస్యచ । యథావిభవశోహ్యేతత్సూర్వాభావే తతః పరం॥ నవిద్యమానే పూర్వేస్మిన్నుత్తరప్రాప్తిరివ్యతథితి॥ పరాశరః॥ తుతేని స్థీవసేచైవ దంతశ్లిష్టేనృతే తథా । పతితానాంచసంభాషే దక్షిణం శ్రవణం స్పృశేదితి॥ అత్రబోధాయనః॥ ఆర్ద్రం తృణం భూమిం గోమయంచోపస్పృశేదితి॥ తత్రాపస్తంబః॥ ఆర్ద్రంవాశకృద్ధౌషధింవాభూమింవా॥ శకృద్గోమయం॥

ఆచమనానుకల్పవిధి.

అనుకల్పమనగా ప్రథమవిధానము జరగనిచోట దానికి ప్రతినిధి- గోపుష్టమును స్పృశించుట- సూర్యునిజూచుట- కుడిచేవినిముట్టుట- యివియాచమనసములు. పూర్వపూర్వముసంభవించనిచోట నుత్తరోత్తరము కర్తవ్యమని మార్కండేయ పరాశరాదులు. తుమ్మిన నుమిసిన పల్లుగుట్టిన నన్నతమాదిన పాతకులతో భాషించిన గుడిచెవిముట్టవలెనని పరాశరులు. ఆర్ద్రతృణమును భూమిని గోమయమును స్పృశించవలయుననిబోధాయనులపస్తంబులును.

దంతధావనవిధి:

దంతస్న శోధనం దంతధవనం తన్యవిధానం బూమిః॥ తద్దృష్టార్థం

వాద్యప్రార్థమేవనేత్యాశంక్య తదుభయమభయహేత్వధే ఋషయో బుధన్॥
 తద్యధా॥ తత్రాదా దంతధవనం ద్వాదశాంగులమాయతం॥ కనిష్ఠికాపరీణా
 హమృజ్యగ్రంధితమవణం॥ అయుగ్మగ్రంధి మచ్చపి ప్రత్యగ్రం శస్త్రధూమిజం॥
 అవేక్ష్యర్తుంచదోషంచ రసవీర్యంచయోజయేత్॥ కషాయం మధురం తిక్తం క
 టుకం పాితరుద్ధితః॥ నింబశృతిక్త శేషేష్ఠః కషాయే ఖదిరస్తథా॥ మధూకో
 మధురేశేష్ఠః కరంజఃకటుకతథా॥ ఔద్రవ్యాషత్రివగ్గోక్తం సత్రైలంసైంధవే
 నచ॥ చూర్ణేన లేజోవత్యాశ్చ దంతాన్నిత్యం విశోధయేత్॥ ఏతైకంఘర్షయేద్దం
 తం మృదునా కూర్చకేనచ॥ దంతశోధితచూర్ణేన దంతమాంసాస్యబాధయన్॥
 తద్దాగ్రంధ్యోపదాహేతు స్థేష్ఠ్యాణంచాపకర్షతి॥ వైశద్యమన్నాభిరుచిం సౌమ
 నస్యంకరోతిచ॥ నభాజేద్గలతాల్వప్తజిహ్వోగనముద్భవే॥ అధాస్యపాకే
 శ్వాసేచ కాసహిక్వావమీషుచ॥ ఉర్బలాజీర్ణభుక్తశ్చ మూర్ఛార్తో మదపీడి
 తః॥ శిరోగురార్తస్తృపితశ్శాంతతఃపానక్లమాన్వితః॥ అగ్నితీకర్ణశూలీచ దంత
 రోగీచమానవః॥ జిహ్వనిర్లభానంరౌప్యంసౌవర్ణంవార్షమేవచ॥ తన్నులాపహరం
 శస్త్రం మృదుశ్లక్ష్యందశాంగులం॥ ముఖవైరస్యద్దాగ్రంధ్యశోభజాద్యహరంసుఖం॥
 దంతచార్ధ్యకరంరువ్యం స్నేహగంధూషధారణం॥ క్షీరవృక్షకషాయైర్వాష్ఠీ
 రేణచవిమిశ్రితైః॥ భిల్లోదకకషాయేణ తదైవామలకస్యవా॥ ప్రత్యేయేస్తుఖం
 నేత్రే స్వస్థశ్శీతోదకేనవా॥ నీలికాం ముఖశోషంచ పిండకాంవ్యంగమేవచ॥ ర
 క్తపితృకృతానోగాన్సద్యఏవ వినాశయేదితి సుశ్రుతి॥ లేజోవతీ జ్యోతిష్కృతి
 ఔద్రబృహతీవిజాని॥ వ్యోషత్రికటుకం॥ త్రివగ్గోక్తం త్రిఫలం॥ భిల్లా ధూనించ॥
 ఉశీరోవా॥ ఏతద్దృష్టార్థమాయుర్వేదోక్తం అధాదృష్టార్థం బ్రూమః॥ తత్ర
 దక్షిణః ఉషఃకాలేతు సంప్రాప్తై శౌచంకృత్వా యథావిధి॥ తతస్సాన్నంప్రకు
 ర్వీత దంతదావనపూర్వకం॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ పాితస్సంధ్యాముపాసీత దం
 తధావనపూర్వకం॥ ముఖేపరుషిణేనిత్యం భవత్యప్రయతో నరః॥ తస్మాత్పూ
 ర్వం ప్రయత్నేన భక్షయేద్దంతధావనమితి॥ వృద్ధశాతాతపేనాచమనవత్ స్వ
 తంత్రవైశ్యవ శుద్ధిహేతుతయాభిధానాత్॥ దంతాన్ప్రత్యక్ష్యాన్నయాదితి ఛం
 దోగపరిశిష్టేపి॥ కాలార్ధస్సంయోగః॥ ఉద్ధాయనేత్రే ప్రత్యక్షశుచిర్భూత్వా
 సమాహితః॥ పరిజప్యచ మంత్రేణ భక్షయేద్దంతధావనం॥

మంత్రాస్తు॥ అన్నాద్యాయప్రూహధ్వంసోమోరాజాయమాగమత్॥
 సమేముఖంప్రవేక్ష్యేత యశసాచ భగేనచ॥ వ్యాఘ్ర హేదంతాః॥ అన్నాద్యా
 య అన్నభక్షణాయ॥ ప్రూహధ్వం స్థిరపాక్షైర్దృఢీభవతే॥ యతస్సోమో
 రాజా స్వయంకాష్టరూపమగమత్॥ మేముఖంప్రవేక్ష్యతి శోధయిష్యతీతి మం

తార్థ్యము. ఆయురిత్యస్యమంత్రస్య ప్రకాపతిఋషిః। వనస్పరిధేవతా త్రిష్టుప్తం
దః కాభాభిమంత్రణే వినియోగః॥ ఆయుర్బలంయశోవర్చఃప్రకాంపకువనూని
చ। బ్రహ్మప్రజ్ఞాంబ మేధాంబ త్వంనోదేహీవనస్స తే ॥ మంత్రానేతాన్సము
చ్చార్య యఃకుర్యాద్దంతధావనం। వనస్పతిగతసోమస్తస్యనిత్యం ప్రసేదతీతి భ
క్షయేదితి దంతఘర్షణాభిప్రాయం॥ ప్రత్యేకభక్షయేత్కాంతం ప్రత్యేకైవ
తు సంత్యజేదిత్యంగిరాః॥ తతఃకాంతంప్రత్యేక్య నైఋత్యాం త్యజేత్। రాత్ర
స్యాముత్స్పృశేత్కాంతమత్యాశ్వలాయనస్థరణాత్॥ ఆచాంతోఽప్యకుచిర్వస్తా
దకృత్వా దంతధావనం । ప్రతిపద్ధర్మ వష్టిషు నవమ్యాం రవివాసరే ।
దంతానాంకాంతసంయోగే దహేదాసప్తమంకులం॥ ఏతేష్వశేషపర్వాదిషుదం
తానాం కాంతస్మర్మనేనాస్య క్నాహోస్యాదితి నిషేధం దర్శితం ॥ అలాభేదంత
కాష్టానాం నిషిద్ధేవాధవాసరే। గంధూషాద్వాదకాగ్రాహ్య ముఖస్య పరిశు
ద్ధయే॥ కనిష్ఠాగ్రపరిమాణం సత్వదం నిర్వీణం ఋజు। ద్వాదశాంగుళమానం
చ సాద్రంస్యాద్దంతధావనం॥ ఏకై కాంగుళహ్రస్వేన వర్ణేష్వస్యేషు కీర్తితం।
ఆమ్రామ్రాతకధాత్రినామంకోలఖదిరోద్భవం। శమ్యాపామార్గ ఖడ్జూరీ శే
లుశ్రీపర్మిపీలుజః। రాజాదనంచ నారంగం కషాయకటుకంటకం। క్షీరవృక్షో
ద్భవంచాపి ప్రశస్తం దంతధావనఇతి కాశీఖండే॥ తృణపల్లైస్సదా కుర్యాద
మామేకాదశీంవినా। తయోరపిచకర్తవ్యం జంబూప్లక్షరసాలకైః॥ ద్వాదశాం
గులాదిపరిమాణోక్తిః వర్ణ తారతమ్యజ్ఞాపనార్థం। యతవాగ్భక్షయేద్దంతధా
వనమితి విష్ణూక్తిః॥ మంత్రానుష్ఠానార్థం యతవాగ్భక్షయేదిత్యుక్తం॥ నాంగు
ళీభిర్దంతాన్పత్రిత్యేకయేదిత్యుక్తనాః ॥ తృణపల్లైర్మధ్యమాంగుష్ఠైర్వా నిషిద్ధా
హేపి కుర్యురితి స్మృత్యర్థసారే॥ అన్నాద్యాయేతి మంత్రాభిమంత్రితవనస్పతి
భక్షణేన తద్గతసోమప్రసన్నతామాభూదిత్యంగుళీభిర్దంతాన్పత్రిత్యేకయేదిత్యు
క్తం॥ ఆయురిత్యాదిమంత్రోయముక్తశ్చాభాభిమంత్రణం। తూక్ష్ణం వృధాస్యా
ద్దంతధావనమిత్యంగిరాః॥ దంతకాష్ఠభక్షణ నిషిద్ధదినేష్వంగుళినా కుర్యురేవ ॥
భానావభ్యుదతేనవికృతేనవినా దంతధావనంనకుర్యాత్కుర్యాచ్చేన్ననయో
మంత్రా దేవాః పితరస్తత్పరాఙ్ముఖాభవంతి। పూర్వాభిముఖో ధృతి శరీరా
రోగ్యవాన్ దక్షిణాస్యో రోగీ పశ్చిమాస్యో నిర్ధన ఉత్తరాస్యో భోగీస్యాదితి
గౌతమః॥ ఖరకరోదయానంతరదంతధావనే పశ్చాద్భావిస్నానసంధ్యాహౌ
మాదికాలాతిక్రమస్సాగ్రుతపివ మునయో మంత్రా దేవాః పితరః పరాఙ్ముఖా
భవంతి యథాకాలకృతకృషివదళలాస్సర్వేక్రియా భవేయః॥ దిగ్భేదేన ఘ

లభేదప్రకర్షనమదృష్టార్థమేవ మంత్రానుష్ఠానార్థమేవ పాగ్రుత్తరముఖదంత
ధావనపాకస్త శంసని॥

దంత ధా వ న వి ధి.

ఇదిదృష్టఫలము, నదృష్టఫలమును, జేయునని యుపివచనములు గలవు.

దంతకాష్ఠము పదిరెండంగుళముల పొడవు. కనిష్ఠికతోసమమగువఱ
మును గలిగి తిన్నది గుంపులులేనిది పుష్పిలేనిది జేసిగుంపులు గలది కొత్తపి
మంచిధూమిరిబుట్టునది యుతువును దోషమును రసమును వీర్యమునుయోజించి
గ్రహించవలెను. వగరు చేదు మధురము వజ్రన గాలకాష్ఠమునగావలెను. జే
దువాటిలోకి వేపపుల్ల శ్రేష్ఠము. వగరువాటిలోకి చంద్రువుడక- తీపులలోనిప్పు
వుడక- వర్రగలవాటిలో కాగువుడక యివిమంచివి.

వాకుడుగింజలు, శుంఠి, పిప్పలి, మిర్జిము, కరకతాడి, యుసిరిక
లు, నూనియ, సైంధవలగము, మాలయెరికతగింజల పొడుము నివి యున్నియు
చూర్ణముచేసి దంతములనొక్కొక్కటిని వేరువేర దంతమాంసమునుబాధించ
కుండ చూర్ణయుక్తముగ వృదువగుకుంచిచేత దంతములను దోమిన వాటి దౌ
ర్గంధ్యము బోవుటయే గాక శ్లేష్మమును హరించును. ముఖము విశదమగు నన్న
మందు రుచిగలుగును. మనంబు స్వచ్ఛమగును. కంఠతాల్వాప్త జిహ్వారోగము
లు శమించును. ముఖరోగము, శ్వాస, కాస, హిక్కు, వమనము, నీరసము,
అజీర్ణము, మూర్ఛ, బద్ధకము, శిరోరోగము, వివాహము, అతియక, పాన
ముచేసిగుడ్లాని, కర్ణశూల, దంతరోగమివిగలవారలకు మైనిచెప్పినప్రకారము
దంతధావనమారోగ్యకరము.

బంగరుబద్ధతోనైన వెండిబద్ధతోనైన నాస్యక్షునంబంధమగు బద్ధతోనై
న నాలుకనుగీసి యాపాగ్నిని బరిహరించవలె నది నునుపుగలదియై పరియం
గుళములపొడవుగలదియై యుండవలెను. ఇందు లన ముఖమందగు నరుచియు
దౌర్గంధ్యము పొంగును నశించును. పాలచెట్టుకపాగుముతోనైన, నేలచేము
తేక వట్టిచేళ్లు, ఉసిరికపప్పు వీటికషాయములల పాంసగలిపి గండ్మాషముజే
సిన దంతదార్ధ్యకరమగును. రుచిపుట్టును. ముఖమేను నేత్రములు చల్లని జలము
జే గడిగిన పుసియును, ముఖశోషమును, ముఖపొక్కులును, రక్తపిత్తమును
హరించబడునని నుశుశ్రుతమందునదృష్టఫలము జెప్పబడెను.

దృష్టఫలమునుజెప్పితిమి యదృష్టార్థమునిట్లుమైని జెప్పుచున్నారము.

ఉషఃకాలమునందు పూర్వోక్తప్రకారముగ శౌచమును జేసి దంత

భావనమొనర్చికొని స్నానమును జేయుమని దత్తుడు. దంతధావనపూర్వకముగ స్నానమొనర్చవలెను. ముఖము పర్మపితమైయుండిన బరిశుద్ధుడుగాడునరుడుగానముందుగ దంతశోధనమతిప్రయత్నముతో నొనర్చుమని యాజ్ఞ వల్లించె. పృథ్విశాలాతమృతలవారితేత నాచమనమువలె స్వతంత్రమైనదిగ శుద్ధిహేతువగుటచేతను జెప్పబడెను. ఛాందోగపరిశిష్టమందును దంతప్రక్షాళనమొనర్చి స్నానమొనర్చుమనియుండెను.

నిద్రాముద్రితములగు నేత్రములను గడిగి యశ్యంతసమాహితుడై శుచియగుచు మంత్రమును జపించుచు దంతధావనమొనర్చవలెను.

మంత్రములయర్థమును వ్రాయుచున్నారము.

ఓదంతములారా అన్నభక్షణకొరకు స్థిరమగు పక్షిగలవారలై స్థిరముగ నుండుడు. రాజగు చంద్రుడు స్వయం మేదికారణమువలన నేవనస్పత్రయందు బ్రవేశించెనో అది కీర్తితో వైశ్వర్యముతోగూడ నాముఖమును బ్రవేశించు గాత.

ఆయుః అనేమంత్రమునకు ఋషిప్రజాపతి- దేవత వనస్పతి- ఛందస్సనష్టక- శాఖాభిమంత్రణమందు వినియోగము. ఓవనస్పతీ ఆయువును, బలమును, కీర్తిని, తేజమును, ప్రజను, పశుధనాదినను పత్ని త్రోకాల్యగోచరమగు ప్రజ్ఞ నది నవనవోన్నేషశాలియైన పేదయనబడు స్వజ్ఞానమును నీవు మాకు నొసగుమని యీయర్థములుగల మంత్రములనుచ్చరించి యెవడుదంతశోధనమొనర్చునో వానికి కాష్ఠమందధివసించిన చంద్రుడు నిత్యమును బ్రసన్నుడగును. అశ్వలాయనులవారు రాక్షసదిశననగా వైఘ్నేశ్వర్యమున దంతధావనకాష్ఠమును బరిత్యజించుమని. పుడకను గడిగి పళ్లుతోమవలెను మరలదానిగడిగి త్యజించుమని యంగిరసులు. ఆచమనమొనర్చిననుదంతశోధనమును జేయకుండినయశుచియనియు, పాడ్యమి నమవన వష్టిని నవమిని యాదత్యవాసరమందునను కాష్ఠమును దంతములకు తగల్పుటవలన దన సప్తకులములను దహించుననియును దంతకాష్ఠముదొరికకుండినను నిషిద్ధవనమునను ముఖశుద్ధికి పదిరెండుగండూషములను జేయుమని యున్న కనిష్ఠాగ్రసమపరిమాణము త్యక్తుగలిగి గంటులేక తిన్నపై చచ్చికలిగియున్నదియును, వర్ణక్రమమున పదిరెండు, పదకొండు, పది, తొమ్మిది యంగుళములున్నతమైన ముమిడి, అంబాలపుడిసరిక, చిట్టియంతుడు, చంద్ర, జమ్మి, ఉత్తరేణి, భర్జూరీ, నెరిజి, గుమ్మడి, వరగోకిపుల్ల, పాలపుల్ల, నాభంజిపుల్లలు, చేదు, వగరు, ముళ్లు, పాలుగలిగినచెట్టుపుల్లలు దంతధావనమునకు ప్రశస్తమని కాశీఖండము.

అమవసరేకాదగనిదప్పు నితరదినములను తృణపర్ణములచేదంతశోధనము జేయువలయుననియు నారెండుదినములందును గూడ వేరేడు జువ్వ మును చాకులతో దోమవచ్చుననియును జెప్పియున్నది. పర్వములందును సుపవాసదినములదంతకావసంపర్కముచేతను రక్తస్రావముగ నుండును. యశుచిహేతువు గావున నిషేధమగపరచెను. వర్ణతారతమ్యజ్ఞానముకొరకేకై కాంగుళ హస్తానిష్ఠాక్షి-హానముగానుండి దంతభావనమునర్చునా యెడి విధువచనము- పూర్వోక్తముంత్రానుష్ఠానముకొరకు నంగుళుల చేతను దంతాక్షి నము నూడదని యు శనశులు.

తృణపర్ణములచేతనైన మధ్యమాంగుష్ఠములచేతనైన నిషిద్ధదినములందైనను దంతశోధనమునర్చుచు నిష్కర్మసారము. వనస్పతిహేతుంచిన చంద్రప్రస్థతనిమిత్తము జపమునకు. దంతశోధనము కాష్ఠములేకుండిన గాక విశేషచని యంగుళుల చేతను శోధి. నకూడదని యుశనసోక్తికి హేతువు. అంగుళులవారు మంత్రానుష్ఠానముజేయుక దంతశోధనముజేసిన యది నిష్ఫలమనుట చేతను దంతకాష్ఠనిషిద్ధదినములయందగుళుల చేతను శోధనమునర్చి కొనవచ్చునని స్మృత్యర్థసారోక్తికి తాత్పర్యము.

రోగముచేనవశుడైయుండినతప్ప సూర్యుడుదయించినవిమ్మట దంతభావనముజేసిన మునులు మంత్రములు పితృదేవతలును పరాక్షులులగుదురనియును బూర్వాభిముఖుడై దంతభావనమునర్చిన ధృతియు శరీరాగోగ్యము దక్షిణముఖుడైయాచరించిన రోగియు పశ్చిమముఖుడై యెనర్చిన నిర్ధనుడు నున్న రాస్యుడై శోధించిన భోగియునగునని గౌతములు.

సూర్యోదయానంతరమున దంతశోధనమునర్చిన యనంతరమున ర్చదగు స్నానసంధ్యాజపహోమాదికమకాలకృతమై యఫలమగు నకాలకృతకృషికలెను గాన మంత్రములు మునులు దేవతలు పితృదేవతలు పరాక్షులుల ద్యౌదర్శనుట.

దిగ్భేదముచే ఫలభేదమగపరచుట కేవలమద్యష్టార్థము. మంత్రముల జపించుకొఱకు సుత్తరపూర్వదిబ్బులుడగుచు దంతభావనమునర్చిన శ్రేష్ఠఫలపాప్తియగునని జెప్పుట.

స్నాన విధి:

స్నాత్కనీన స్నానం ప్రా శౌచే తత్తు నిత్యనైమిత్తిక కామ్యమలాపకర్షణగౌణభేదే దశార్థం న తత్ ॥ అస్నాత్వాశీమలంబుడై అజపిహాయశోణి

తం! అహుత్వాశీక్రిమింభుత్కై- అదత్వావిషమత్తుతేపారాశరీ స్పృత్యక్-
జపహేమూద్యనుకూలశోచార్థమహరహఃకర్తవ్యం నిత్యం గ్రహణసంక్రాంతి-
త్వాదీనధిక్యత్యతం! శ్వకాశచందాలాదీనాం స్పృశ్యనే మృతజన్మశాపేచ|
మృతేజన్మనిసంక్రాంతౌ శాశ్వదేజన్మదినేతథా| అస్పృశ్యస్పృశ్యనేచైవ నస్నా-
యాదుష్టవారిణేతి స్మారితనిమిత్తేనకృతం స్నానం నైమిత్తికమితిస్ఫుటం|| దర్శ-
న్యతీపాతరథసప్తమ్యాదౌ స్నానం కార్తికమాఘస్నానాదికం చాద్యష్టస్వర్ణా-
దికామనయా కృతం కామ్యం|| కేవలం తనుకాంతితుష్టిలభ్యర్థమభ్యంగస్నానే
నాభిలమలమార్దవం మలాపకర్షణం||

మంత్రైర్జలావగాహే వారుణం! భస్మనాగ్నేయం! గోరజసా వాయు-
వ్య మాసోపిష్ఠాదిభిర్మంత్రైర్మంత్రస్నానం | నాభేరథఃప్రత్యేశనం ఉర్ధ్వం
చాద్రవాససా శరీరసంమార్దవం కాపిలమవ్యయానందచిత్స్వరూపం విష్ణుచి-
తనంమానసం యత్సౌతవర్షం తద్దివ్యస్నానం! శరీరస్యాసామర్థ్యాదేశకాల-
యోర్వైషమ్యాత్సానాన్యేతాని తుల్యాని శ్రేష్ఠంమానసముచ్యతే| భేషజా-
నక్తేసరుశేరాజహోరాద్యుపద్రవే మంత్రస్నాన మాసోపిష్ఠాదిభిర్మంత్రైర్విధీ-
యతఇతి గౌతమప్రగీతస్నానాని గౌణాని| గౌణస్నానైర్జప సంధ్యాదౌ శుద్ధి-
ర్మతుశాశ్రద్ధదేవార్చనాదౌ బ్రహ్మయజ్ఞేవికల్పః||

నను సర్వకర్తాచరణానుకూలస్నానమదృష్టఫలజనకంవాదృష్టాదృష్టఫ-
లజనకమేవేత్యౌశంక్యాగ్నేయవాయవ్యమంత్రస్నానాదివ్యదృష్టఫలంవినాన్యం
నవశ్యామౌ తద్వదశేషేషు స్నానేషు కేవలమదృష్టార్థమితవదామః ఇతిచేత్త-
న్నసత్కీర్త్యదృష్టదృష్టఫలజనకంస్నానమితిబూమిమనివచనరచనైః ప్రత్య-
క్షైశ్చ|| అలక్ష్మీకాలకర్ణీచ దుస్స్వప్నం దుర్విచింతితం! అమ్మత్రేణాభిషిక్త-
స్య నశ్యంతి ఇతిధారణేతి మార్కండేయపురాణే|| ప్రాత్రస్నానం ప్రశంసం-
తి దృష్టాదృష్టకరంహితం! సర్వమర్హతి పూతాత్మా ప్రాత్రస్నానయాజపాది-
కమితదక్షిణం|| అస్యార్థః| దృష్టం స్థూలశరీరవైర్మల్యారోగ్య మనఃప్రసన్నతాది-
ఈశ్వరార్పితజపయజ్ఞదానాదిరూపం! అదృష్టం జపాదినా దురితక్షయద్వా-
రా జ్ఞానినో భవతః మోక్షసామ్రాజ్యప్రాప్తిః| వీరచ్యుసర్వమర్హతి|| అత్యం-
తమలినఃకాయో నవభిద్రవమన్వితః| స్రవత్యేవ దివారాత్రా ప్రాత్రస్నానం
విశోధనమితి మనుః|| ప్రాత్రస్నానాద్యతత్కుడ్యేతాగ్నేయాయం మలినస్సదా|
ఛిద్రితోనవభిశ్చిద్రైస్సగ్ధత్యేవదివానిశం! ఉత్సాహమేధాసౌభాగ్యరూపసంక-
త్ప్రవర్తకం! మనఃప్రసన్నతాహేతుః ప్రాత్రస్నానం ప్రశస్యతే| ప్రస్నేక-
కాలాద్యాగ్నేయోనిద్రాధీనోనరాయతః | ప్రాత్రస్నానాత్తతోర్హస్యస్థిత్తం

త్రస్తోత్రజపాదిషుః తతఃప్రాతస్తు యత్సాన్నినం సంజాతే చారుణోదయే
ప్రాజాపత్యసమంప్రాహుస్తన్మహాఘవిఘాతకృత్ | ప్రాతస్సాన్నినంహరేత్సా
పమలక్ష్మీంక్లానిమేవచ | అశుచిత్వంచ దుస్స్వప్నం తుష్టిం భుష్టిం ప్రయచ్ఛతి ||
నోపసర్పంతిచైద్రుష్టాః ప్రాతస్సాన్నియజనంకృచిత్ | దృష్టాదృష్టఫలం యస్మా
త్ప్రాతస్సాన్నినంసమాజరేదితి స్కాంధే కాశీఖండే || ఉభేసంధ్యేచస్నాతవ్యం
చాహ్వానైర్గృహమాగతైః | తిస్సవ్యపిచసంధ్యాసు స్నాతవ్యంచ తపస్వినేతి
యోగియాజ్ఞవల్క్యైః ||

విష్ణుర్దర్శయతిప్రాతస్సాన్నినవేశాం || ప్రాతస్సాన్నియ్యరుణకరగ్రస్తాం
ప్రాచీమవలోక్య స్నాయాదితి ||

అభ్యంగమాద్యవకరః కఫవాత నిరోధనః | ధాతునాం భుష్టిజననో
మృజావర్ణబలప్రదః | సేకశ్చరీమహ్నానిలహృద్భగ్నసంధిప్రసాధకః | శ్మితా
గ్నిదగ్ధాభివృద్ధిమహాపహః | జలసిక్తస్య వర్ధంతే యథామూలేం
కురాస్తరోః | తథాధాతువివృద్ధిం సేహసిక్తస్యజాయతే | శిరాముఖే రో
మకూచైః ధమనీభిశ్చ తర్పయేత్ | శరీరబలమాధత్తే యుక్తస్నేహోవగా
హనే | తత్రప్రకృతిసాత్వ్యైర్దేశదోషవికారవిత్ | తైలం ఘృతంవా మతిమా
న్యంజాదభ్యంగసేకయోః | కేవలంసామదోషేషు నకథంచనయోజయేత్ | త
రుణజ్వర్యజీర్ణేన నాభ్యక్తవ్యాకథంచన | తథావిరిక్తోవాంతశ్చ నిరూఢో య
శ్చమానవః | పూర్వయోఃకృచ్చితావ్యాధే రసాధ్యత్వమధాపివా | శేషాణాం
తదహఃప్రోక్తాః అగ్నిమాంద్యాదయోగదాః | ఉద్వర్తనంవాతహరంకఫమేదో
విలాపనం | స్థిరీకరణమంగానాం త్వక్ప్రసాదకరంపరం | సిరాముఖ వివిక్తత్వం
త్వక్స్పస్సస్యగ్నేశ్చతేజనం | ఉద్వర్తణోత్సాదనాభ్యాం జాయేయేతా మసంశ
యం | ఉత్సాదనాద్భవేస్తీణాం విశేషాత్కంతిమద్వపుః | ప్రహర్షసాభాగ్య
మృజా లాఘవాదిగుణాన్వితం | ఉద్వర్తణంతు విజ్ఞేయం కందూకోష్ఠానిలాప
హం | ఊర్వోస్సంజనయత్కాశు ఫేనకధైర్యలాఘవే | కందూకోష్ఠానిలస్తంభ
మలరోగాపహశ్చనః | తేజనంత్యగ్గతశ్చగ్నేశ్శిరాముఖవిరేచనం | ఉద్వర్తణంత్య
ష్టకయాకందూకోష్ఠవివాశనం | నిద్రాదాహశ్రమహరం స్వేదకందూత్పషాప
హం | మృద్యంమలహరంశ్రేష్ఠం సర్వేంద్రియవిశోధనం | తంద్రాపాపాపశమ
నం తుష్టిదం భుంస్త్యవర్ధనం | రక్తప్రసాదనంచాపి స్నానమగ్నేశ్చదీపనం | ఉ
ష్ణేనశిరసస్సాన్నినమహితశ్చతుషస్తథా | శీతేనశిరసస్సాన్నినశ్చతుష్యమితి నిర్ది
శేత్ | శ్లేష్మమారుతకోపేతు జ్ఞాత్వావ్యాధిబలాబలం | కామముష్ణం శిరస్సాన్ని

నం బైషజ్యార్థం సమాచరేత్ | అతిశీతాంబుశీతచ శ్లేష్మమారుతకోపనం | అ
 త్యుష్ణమష్ణకాలేచ పిత్తశోణితవర్ధనం | తచ్చౌచిసారజ్వరిత కర్ణశూలానిలార్తి
 ఘ్నః | ఆధ్వానరోచకాజీర్ణభుక్తవత్సుచ గర్భితమితి సుశుక్రితే | అస్మాత్స్యవరీర
 స్య వహ్నిస్సర్వాంగగోచరః | స్నానేనైకత్వమాపన్నం తస్మాత్స్నానం స
 మాచరేదీతి బాహుః || స్నానం సర్వాంగశుద్ధిర్నలినశుచికరం దేహః శాంతిః క
 రోతీకండుఘ్నం స్వేదహారిశ్రమకరణహరం ప్రైత్యదాహాదిమేహాన్ | దీప్తాగ్ని
 ధౌతువృద్ధిస్సుఖతరిమపి సంస్తంభకృత్వావనంచ నానారోగోపశాంతిర్నిత
 కరణకరం చిత్రశుద్ధికరోతీతి చరణే || నదీఘ దేవఖాతేషు తటాకేషు సరస్సు
 చ | స్నానం సమాచరేన్నిత్యం గర్భేప్రసవజేషుచేతి కూర్మపురాణే | ఉత్తమం
 తు నదీస్నానం తటాకే మధ్యమం ధృతం | కూపేస్నానం తు సామాన్యం ఛాం
 దస్నానం తద్దేవచ | నదీఘ దేవఖాతేషు పాతస్నానార్థి నేదినే | తదభావే
 తటాకేవా కూపేవా స్నానమాచరేత్ | నదీంగతుమశక్త శ్చేద్య హేవాస్నా
 నమాచరేత్ | స్యయం చైవాధశిమ్యైర్వా పుత్రైర్కోర్ధ్వతవారిణేతి విష్ణుః || నస్నా
 యాచ్ఛాద్రహస్తేన నైకహస్తేన వాతధా | ఉర్ధ్వతాభిరపి స్నాయా దాహృతా
 భిర్ద్విజాతిభిరితి పరాశరః || ప్రభూతే విద్యమానేతు విమలేతుమనోహరే | నా
 ల్పదశేద్విజస్నాయాన్మదీంబోత్సృజ్యకృత్రిమేతి యోగియాజ్ఞవల్క్యః || పం
 చపిండాననుద్ధృత్య నస్నాయాత్పరవారిణి | నిపానకర్తుస్సౌ త్వాతు దుష్కృ
 తాంశో నలిప్యతే ఇతి మనుః || పంచపిండానితి సేతుకూపవ్యతిరీకజలాశయో నిరు
 ధ్ధానుచమృత్పిండాన్మూపాత్తు త్రీన్ టాంస్తథేతి బోధాయునవర్చనాత్ | త
 త్ర పాపింః అప్రతిష్ఠితమాత్రేతు పింషోద్ధార స్తస్యైవ పరకీయత్వాదిత్యా
 హుస్తన్నేతి హరిహరాదయః | అప్రతిష్ఠితజలత్వేన తత్రస్నానాభావాత్ పర
 సోపయోగే చార్యాపత్రైర్నవాదౌ పరకృతస్వరూపం పరకీయత్వావగమా
 చ్చ || పంచపిండాననుద్ధృత్య నస్నాయాత్పరవారిణి | అన్యథా ఫలమాప్నోతి
 స్నానస్యార్థం తటాకేనామితి స్నానం దేధర్మఖండే || ధనుస్సహస్రాన్యష్టాచగ
 తిర్యాసాం సవిద్యతే | నతానదీశబ్దవహగర్తాస్తాః పరికిర్తితా ఇతి ఛందోగ పరిశి
 ష్టే || ధనుస్తస్తచతుష్టయం | పవ్యద్యయం శ్రావణాది సర్వానద్యోరజస్వలాః |
 తాసు స్నానం నకుర్వీత వర్జయిత్వా సముద్రగాః | ఉపాకర్తృణిబోత్సజై పౌ
 తస్నానేతి ధైవచ | చంద్రసూర్యగ్రహే చైవ రజోదోషోనవిద్యతే ఇతి ఛందోగ
 పరిశిష్టే || అగ్నిహోత్రాగతా ఆపోనద్యాః ప్రథమవేగికాః | ప్రత్యుభితాశ్చ కేనా
 పి యాశ్చ త్రీర్ధాద్విసమితా ఇతి యోగియాజ్ఞవల్క్యః || గంగాది ప్రవాహవిచ్చి
 న్నాః పంకిలేషు నిఖాతేషు నస్నాయాత్స్వేదాచనేతి కూర్మపురాణే | పవ్యో

నం దైవజ్యోర్ధంసమాచరేత్ | అతిశీతాంబుశీతేన శ్లేష్మమారుతకోపనం | అ
 త్యుష్ణమష్ణకాలేన పితృశోణితవర్ధనం | తచ్చాప్తిసారజ్వరిత కర్ణశూలానిలార్తి
 ఘ్నః | అధ్వానరోచకాజీర్ణభుక్తవత్సుచ గర్భితమితి సుశుభ్రతే || అస్మాతస్యశరీర
 స్య వహ్నిస్సర్వాంగగోచరః | స్నానేనైకత్వమాపన్నం తస్మాత్స్నానం స
 మాచరేదీతి బాహుః || స్నానంసర్వాంగశుద్ధిర్నవనకుచికరం దేహః త్రింక
 రోతీకండుఘ్నం స్వేదహారిశ్రమకరణహరం మైత్ర్యదాహాదిమేహాన్ | దీప్తాగ్ని
 ధౌతవృద్ధిస్సుఖతరమపి సంస్తంభకృత్వావనంచ నానారోగోపశాంతిర్హిత
 కరణకరం చిత్తశుద్ధికరోతీతి చరణే || నదీషు దేవఖాతేషు తటాకేషు సరస్సు
 చ | స్నానంసమాచరేన్నిత్యం గర్భేప్రసవణేషుచేతి కూర్మపురాణే || ఉత్తమం
 తు నదీస్నానం తటాకే మధ్యమం స్త్పృతం | కూపేస్నానంతుసామాన్యం ధాం
 డస్నానం తద్దైవచ | నదీషుదేవఖాతేషు పాతస్నానాయాద్ధినేదినే | తదభావే
 తటాకేవా కూపేవా స్నానమాచరేత్ | నదీంగంతుమశక్త శ్చేద్ధృహేవాస్నా
 నమాచరేత్ | స్వయంవైవాధశిమ్యైర్వాపుత్రైర్వోద్భృతవారిణేతివిష్ణుః || నస్నా
 నాయాచ్ఛాద్రహస్తేన నైకహస్తేనవాతధా | ఉద్భృతాభిరపిస్నానాయాదాహృతా
 భిర్ద్విజాతిభిరితి పరాశరః || ప్రభూతే విద్యమానేతు విమలేతుమనోహరే | నా
 ల్పదీకేద్విజస్నానాయాన్నదీంచోత్సృజ్యకృత్రిమేతి యోగియాజ్ఞవల్క్యః || పం
 చపిండాననుద్భృత్య సస్నానాయాత్పరవారిణి | నిపానకర్తుస్సాన్త్యాతు దుష్క్రు
 తాంశోనలిప్యతఇతిమనుః || పంచపిండానితి సేతుకూపవ్యతిరిక్తజలాశయోనిరు
 ధ్ధాసుచమృత్పిండాన్కూపాత్తు త్రిన్దుటాంస్తథేతి బోధాయనదర్శనాత్ | త
 త్రప్రాచీచః అప్రతిష్ఠితమాత్రేతు పింషోద్ధార స్తస్మైవ పరకీయత్వాదిత్యా
 హుస్తన్నేతి హరిహరాదయః | అప్రతిష్ఠితజలత్వేనతత్రస్నానాభావాత్ పర
 స్తోపయోగే చౌర్యాపత్రేర్నవాదౌ పరకృతస్యరూపం పరకీయత్వావగమా
 చ్చ || పంచపిండాననుద్భృత్య సస్నానాయాత్పరవారిషు | అస్యధా ఫలమాప్నోతి
 స్నానస్యార్థం తటాకీనామితి సాగ్రంధే ధర్మఖండే || ధనుస్సహస్రాణ్యష్టాచగ
 తిర్యాసాంసవిద్యతే | నతానదీశబ్దవహగర్తాస్తాఃపరికిర్తితాఇతి ఛందోగపరిశి
 ష్టే || ధనుర్నస్తచతుష్టయం | పవ్యద్వయంశ్రావణాది సర్వానద్యోరజస్వలాః |
 తాసు స్నానం నకుర్వీత వర్షయిత్వా సముద్రగాః | ఉపాకర్తృణిహోత్సజ్జైపే
 తస్మానేతద్దైవచ | చంద్రసూర్యగ్రహేచైవ రజోదోషోనవిద్యతఇతి ఛందోగ
 పరిశిష్టే || అగ్రాహ్యుతగతాఅపినద్యాఃప్రథమవేగికాః | ప్రత్యుభితాశ్చ కేనా
 పి యాశ్చత్రీర్ధాద్వినిసుతాఇతి యోగియాజ్ఞవల్క్యః || గంగాదిప్రవాహవిచ్చి
 న్నాః పంకిలేషు నిఖాతేషు సస్నానాయాద్వైకదావసేతి కూర్మపురాణే || పవ్యో

మానశ్శాసితాదీ ద్వయమాసౌ శాసితామాథా సర్వానద్యోరజస్వలాః రజస్వస్యాసామితరజస్వలాః వర్తాసు ప్రథమవేగికా అపః పంకిలాస్తాస్సానపానే నాపాయో శరీరస్య భవేతితి నిషేధంతి తదాకంవైద్యకః సద్యఃప్రావృషిజాస్తు పీనసకఫశ్వాసాదికాసప్రదాః॥ క్రిమికీటకపత్రపంకశంఖ త్యేణ లూతావిషదుర్గసంగమంచ। నపిచేన్నతిమాన్మజాతుతోయం యుజిపీతం విదధాతిరోగమాశు॥ పాననిషేధేనైవస్నానమపి॥ సింహకర్కటయోర్మశ్యే సర్వా నద్యా రజస్వలాః। తాసుస్నానం నకుర్యేత వర్జయిత్వామహానదీః। గంగాచయమునాచైవస్నక్ష గాచసరస్వతీ। గోదావరీకృష్ణవేణీ మహానద్యః। ప్రకీర్తితా ఇతి స్నాం దేధర్మఖండే॥ సముద్రగానద్యోగంగాద్యాః పరమపావనాస్సదా ఇతి దర్శయితుః చంద్రసూర్యోపరాగాద్యావశ్యకకాలేషు నదీస్నానాదరణార్థ మదోషోక్తిరిత్యవగమ్యం॥ అస్పృశ్యస్పర్శనేవాంతలశుక్రపాతేషు రేభగే। స్నానంనైమిత్తికంకార్యం నైవపిశ్యేవివర్జితమిత్థాపస్తంబః॥ నిత్యంనైమిత్తికంకార్యం త్రివిధంస్నానముచ్యతే। తర్పణంతుభవేత్తస్యఅంగత్వేన ప్రకీర్తితమితి బ్రహ్మశ్రురాణవచనాత్సామాన్యతః ప్రసక్తస్య తర్పణస్యచ వ్యావృత్తిః॥ అజీర్ణేభ్యుదితే వాంతే శ్మశుకర్మణి మైథునై దుస్స్వప్నే దుర్జనస్పర్శే స్నానమాత్రం విధీయతఇతియమః॥ అభ్యుదితే అశుద్ధఆహారాదినాభివ్యక్తేపి తచ్చోత్తరకాలస్నానప్రాప్త్యర్థం అజీర్ణావస్థాయాం నిషేధాత్ అభ్యుదితేవాంతే ఇతి సంబంధే పర్యుషితవాంతఇతి విశేషః సద్యోవాంతే ఆచమనమాత్రమేవ॥ శ్వపచ మూషకప్రేతహంకశావాస్సంస్పృశ్య దేవీరాపఇత్యేతాభి రంతర్జాలే స్నాతః పూతోభవతి అజీర్ణవాంతే శ్మశుకార్తాయోనిశుచివా మైథునేచేతి హరితోక్తే॥ దుర్జనోత్రచండాలాదిః మాత్రపదేన సర్వాంగవ్యావృత్తిః తస్మాదప్రాంత్యునిమిత్రేస్నానే మజ్జనమాత్రేణ శుద్ధిః గౌతమః పతితచండాల సూతికోద క్యాశావస్పృష్టితత్సృష్ట్యపస్పర్శనై సచేలోదకోపస్పర్శనాచ్ఛుద్ధోభవతి అత్ర చశవస్పర్శనశ్చ స్పర్శే స్నానవిధానాత్ ఉపస్పృశ్యాశుచిస్పృష్టం తృతీయం వాపిమానవః। హస్తాపాదాచతోయేన ప్రక్షాళ్యాచమ్య శుద్ధ్యతితి దేవలవచనం। పతి తాదిస్పర్శి స్పర్శే సంకోచనీయం తత్సృష్టిపదంపతితాదిస్పర్శినోప్యాహేతి కేచిత్ తదయుక్తం ద్వంద్వద్వయగౌరవాత్ ఏకద్వంద్వేచ సన్నిహిత పరత్వమేవభేదః। ఉదకోపస్పర్శనం స్నానం। సచేలో యద్వస్త్రధరస్సన్ స్పృష్టస్త్రద్వస్త్రధరఇత్యర్థః। ఏకాంశాఖాం సమాయాధశ్చండాలాదిర్యదా భవేత్। బ్రాహ్మణస్తత్రాసీచస్నానైవ శుచితామియాదిత్యాపస్తంబః॥ భానవాసర మాహ్నారభిరోష్ట్రాణాం శువాంతథా। సూకరాణా మమేధ్యంచ స్పృష్టే

స్నాయాత్సచేలకమితి వ్యాసః। శ్వవిష్టాంకాకవిష్టాంకా కంకగృధ్రీనరస్యచ।
 అథోచ్చిష్టంతుసంస్పృశ్య సచేలాజలమావిశేదితి లఘుహారితః॥ అథోచ్చిష్టం
 మూతోత్సరేతాశుద్ధః॥ త్వానం శ్వపాకం ప్రేతధూమం దేవద్రవ్యోపదీవినం
 గామయాజకం యూపం చిలిం చిలికాఢ్యం మద్యం మద్యభాండం సన్నేహం
 మానుషాస్థికవస్పృష్టం రజస్వలాం మహాపాతకీనం శవం స్పృష్ట్యా సచేల
 మంభోవ గావ్య ఉత్తీర్యాన్నిముపస్పృశేద్గాయత్ర్యేష్వశతం జపేత్ । ఘృతం
 పాశ్య పునస్సాన్నిత్వా త్రిరాచామేదితి చ్యవనః। అగ్నిపుర్వనాది కామకృతే
 స్పృత్యంతరే స్నానవిధానాత్ । ఆయోనిదివాపశుమైధునేచ స్నాయాదితి । ఆ
 నుదకమూత్రపురిషకరణే స్నాయాదితిసుమంతుః । ఆతురస్నానసంప్రాప్తౌ ద
 శకృత్సన్త్యనాతురః । స్నాత్వాస్నాత్వాస్పృశేత్ప్రసం తతశ్శుద్ధేతసాతురణ
 తియమః॥ అస్తంగతే యదాసూర్యే చండాలంపతితంస్త్రియం । సూరికాంస్పృ
 శతత్యైవ కథంశుద్ధిర్విధీయతే । జాతవేదాన్సువర్ణం చ సోమమార్గం తదైవచ ।
 ద్వాపృథానుమతేచైవ దృష్ట్యాస్నాత్వాచ శుద్ధతి । ఆచాంతమనుగర్తంవా
 నిశిస్నానంనవిద్యతే । స్నానమాచమనంబోక్తం దివోద్భృతజలేనచ । జాతవే
 దాః అగ్నిః సోమమార్గం ఆకాశం ద్వాపృథానుమతే స్నాత్వా అగ్నిగ్రి
 కం స్పృష్ట్యా శుద్ధతీత్యర్థః । ఆచాంతమాచమనం అనుగర్తం జలాశయం ప్ర
 విశ్య నిశిత్యుభయత్రయోజ్యం । స్నానమగ్నేశ్వదీపనమితి సుశుతోక్త్యాజీర్ణా
 వస్థాయం పర్యుషితవాంతే స్నానమనుమతేషేవ దృష్టఫలజనక త్వేన । తృశు
 కర్మణి లోమనఖకృంతనరక్తస్రావోభవేత్తదర్థం । వ్యవాయే స్నానంహితమి
 దృష్టఫలం దర్శితం సుశుతే । స్నానంసవ్యజనంస్వప్నో వ్యవాయాంతేహితాని
 త్వితి । పశుయోనావయోనా దివామైధునేనాతీవానర్థం దర్శయతి సప్తప । త్సుధి
 తఃకుంభచిత్రశ్చ మధ్యాహ్నాత్పక్షిలోబలః । స్థితస్యహంసిం శుక్రస్య వాయోః
 కోపంచవిందతి । తిర్థగోనావయోనా చ దుష్టయోనా తదైవచ । ఉపదంశస్త
 ధావాయోః కోపశ్శుక్రస్యచక్షుయతి । స్నానేనదుస్సప్తశమనం భవతీతి కాశీ
 ఖండోక్తముక్తమేవపూర్వం । పతితసంసర్గేణ పతితోభవన్మంచమహాపాతకీభ
 వతీత్యేతన్నివారణార్థమస్పృశ్యోక్తిరిత్యాచమనప్రకరణేహితం । భాసవానర
 మార్జార ఖరోష్ఠి శున సూకర కాక కంక గృధ్రాః అభక్ష్యభక్షణత్వాచ్చా
 స్పృశ్యహీనజంతుత్వాచ్చ తేషాంవిష్టాపి శిష్టాస్పృశ్యత్వేనతిసహేతుకంస్నా
 నం ప్రేతధూమ మనారోగ్యకరం॥ దేవద్రవ్యోపదీవికాదయో దేవద్రవ్యాణి
 వంచనయా పంచత్వపర్యంతం భక్షయతి । దేవార్చిత దీపాన్మమయన్ముత తై
 లాదీనపి గ్రహివ్యంతర్వనాదివ్వనాదృత చర్పా భవంత్యేతేతీవ పాపినః॥

గ్రామయాజ్ఞానోక్త్యాజీవిత మతితౌల్యద్వైతానమరన్నాదీనాదత్రేయశ్శాండిక
రజకాచిభ్యోపి యజనాధ్యయనదానాని స్వప్నేపినాచరంత్యేతేఽస్పృశ్యామ
హపాపినతిః దర్శయన్తుర్వృత్తాన్నివారయతు మాత్సుర్యాన్మనయో బ్రువన్ |
యూపస్యాస్పృశ్యత్వహేతుత్వేదిక ర్నేవ్యప్యశేష జంతుహింసా సాధనస్య
హేయశ్వబాధనాగ్ధంమన్యంమృద్యమనవద్యమిత్యేసేవితారస్సస్పృశిర్మతిబు
ద్ధివిభ్రామేనతే విహితానమస్తానసిందితాచరిణాన్సంతోఽసంతస్సతఃపతతీతిమ
ద్యతత్పాత్రస్సర్గనమశ్యశుచికారణత్వేన చ్యవనోవదన్నస్థజం నివారణతీత్య
వగమ్యం | సరవిష్టాశ్యనరవిష్టా | మానషాస్థివసావిష్టామార్తవంమూత్రరేతసీ |
మజ్జానంశోణితంవాపి పరిస్వయదిసంస్పృశేత్ | స్నాత్వా విమృజ్యలేపాదీనా
చమ్యశుచితామియాత్ | తాన్యేవ స్వానిసంస్పృశ్య పూతస్యాత్పరిమార్జనాది
తిదేవలవచనాత్ | అనుదకమూత్రపురీషకరణై సచేలస్నానంబృష్టఫలమేవ య
స్నాత్సంపర్శస్యాదక్షాశితపాయూపస్థాపస్థాయాంఽస్పృధారణైతస్త్రింధత
లేపస్నాన్యదితి | శ్వపాకంపతిశంవ్యంగ్యమన్త్రశవహారకఽనుతికాం సూయ
కాం నారీం రజసాచపరిప్లుతాం | శ్వకుక్కుటవరాహంశ్చ గ్రామ్యాన్సంస్పృ
శ్యమానవః | సచేలంసశిరస్సస్నాత్వా తదానీమేవశుద్ధతీతి దేవలః || శ్వాదిభి
శ్శిరస్సర్పేస్సానం | గాత్రాంతిరస్సర్పే డ్దాశనాచమనమాత్రం || తథాచ శా
తాతపః || రజశ్చర్మకృచ్చైవ వ్యాధజాలాపజీవిశా | చేలస్థైశ్చకశ్చైవ నట
శ్చైలూషకస్తథా | ముఖేభగస్తథాశ్వాచ వసితా సర్వచర్లగా | చక్రేధ్వజీ వ
ధ్వజూతీ గ్రామకుక్కుటసూకరా || ఏభిర్యదంగం సంస్పృష్టం శిరోవర్ణయత్వా
ద్విజాతిషు | తోయేనతాశఫంకృత్వా ఆచాంతశ్శుచితామియాత్ | చక్రేత్రైలికః
ధ్వజీ శౌండికః ||

అమేధ్యోదకంపరిహరేత్ తథానసమదోదక మవగాహేదితి శంఖలి
ఖితా || చంద్రసూర్యోపరాగ సోమూదిత్యవారయుక్త పూర్ణిమాదశ్య కృష్ణాం
గారకచతుర్దశ్యాదిపర్యాజీవ సింధాస్నాయా దేవాదృష్టఫలావాప్తిదర్శనాత్ |
తద్వ్యతిరిక్తదినేషు సస్నాయాద్బృష్టఫలవివర్ధత్వాత్ తథా బోధాయనచర
కౌ అధాతస్సమద్రస్నానవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామో తామీమాన్త్యుహింవా
స్నాయాన్నాన్యతిధిషు || ముదాంగారకవారాణాం కల్యేషు లవణాంభసి | సం
తానకామో సస్నాయా బ్రాహ్మారన్యత్ర దర్శనాత్ | తత్రకుజవారేశనివారే
వా సంతశ్యభివృద్ధినస్నాయాత్ | పర్వదినేషు సుస్నాయాత్ | కృష్ణాంగారక
పర్వయుక్తే సమద్రస్నాతస్య జన్మసహస్సాగ్నితపాపం సశ్యతి | బ్రాహ్మణః

పూర్వోక్తకర్తవ్యము భగవాన్ప్రధానముః॥ బలహితుడకరించు స్సాగరాంధ
స్త్రిదోషకృతి చరకః॥

అధాశ్వద్ధజలస్నానానదిత్యపురాణో క్తంవచామః॥ గురువారేత్వ
మాయాంవై అశ్వద్ధచ్ఛాయవారిణి॥ స్నానప్రయాగసద్భవం సర్వపాతకనా
శనం॥ పారిజాతే॥ అశ్వద్ధీయోదకేస్నాయాద్ధజచ్ఛాయేతి సోవ్యతే॥ అమాగు
రుసమాయోగాత్సూర్యవర్షతాధిః॥ త్రైపార్థినామంత్రః॥ జీవోబృహస్ప
తిస్సూరిరాచార్యోగురుంగిరాః॥ వాచస్పతిర్దేవమంత్ర శుభంకుర్యాత్సదామ
మ॥ ఏతైర్నామభిరష్టాభిర్గురుంవై పార్థగేతతః॥

అభ్యంగేచైవమాంగభ్యే గృహేచైవతే సర్వదా । శీతోదకేన నస్నా
యాన్నధార్యం గోపిచందనం । ఆపస్వభావతో మేధ్యాః కింపురర్వహ్నిసం
యుతాః॥ అతస్సంతఃప్రశంసంతి స్నానముష్ణేనవారిణా॥ సంక్రాంతో గ్రహ
జేచైవ హ్యమావాస్సార్క-పర్వసు॥ గృహేవాపిప్రకర్షిత స్నానం శీతోదకే
నచ॥ గృహే అభ్యంగమాంగభ్యాదివ్యతిక్రొస్తోష్ణోదక స్నానబోధకాన్యేతద్వచ
నాన్యశక్తస్నానవిషయాణి॥ తథాచయమః॥ ఆచార్యకీర్తనైః పూతం పునఃపూ
తంచవహ్నినా॥ ఆమ్నాతమాతురస్నానే నశస్త్రం శతలోదకం ॥ తద్విధిశ్చ॥
పాత్రేశీతోదకంప్రక్షిప్య తదుపరి ఉష్ణోదకంవాపూర్య శంఖోదేవీ ఆఘాయు
తంతు దృపదాదివేతి ఋతంచ ఆహోహస్తేతి పంచభిరుగ్నిరభిమంత్యేమంమ ఇ
త్యాదినా తీర్థానిస్తరస్ స్నాయాత్॥ గృహస్థాసే సంకల్పఆదమనం అఘమర్ష
ణంచన॥ ఆం తేఆచమనం మార్జనంచకార్యం॥ తదుక్తంధర్మశుండే॥ సంకల్పసూ
త్రపఠనం మార్జనంచాఘమర్షణం॥ దేవాదితర్పణంచైవ గృహేపంచ వివర్ణయే
దితి॥ నద్యాదౌ స్నాత్వే శిష్టపతర్పణాధికారీభవత్యన్యధానభవేదితి నద్యాది
స్నానమహరహఃకారయితు మపదిశ్య దృష్టఫలముఫపాదయితుమద్యతా ఋ
షయోబ్రామురితి వచామః॥ అభ్యంగమాంగభ్యాదిషు తైలఘృతాది మాలి
న్యముష్ణేనవారిణా సులభేన నివార్యత ఇతి చోపదేశవంతః॥

సంక్షేపస్నానవిధిః

నద్యాదౌగత్వా శిఖాంబధ్వా జానూర్ధ్వజలై తిష్ఠన్నత్యధాతూపవిశ్యా
చమ్య మమకాయకవాచికమాసకదోషనిరసనపూర్వకం సర్వశర్మసు శుద్ధిసి
ద్ధ్యర్థం ప్రాత్రస్నాననంతరివ్యభితి సంకల్ప్య జలంతత్వా ప్రాజ్ఞుభిః ప్రవా
హభిముఖోపా త్రివగాహ్యుగాని నిమృజ్య స్నాత్వా ద్విరాచమ్యాహోహి
ష్ఠేతిమార్జనంకృత్వా ఇమంమేగంగభితి త్రిష్టమాలోచ్యాఘమర్షణే త్రిరావృ

తేన ఋతంజతి సూత్రేణ కాత్యాయనైర్వృషదేతి ఋణా జలే నిమగ్నతయం
 కృత్యాభ్యుత్థ్యావప్య జలతర్కణం కుర్యాత్ | ఉపవీతి | బ్రహ్మదయో యదేవా
 ప్రాన్ దేవాంస్తర్పయామి- భూదేవాంస్తర్పయామి- భువదేవాగ్స్తర్పయామి-
 స్వదేవాంస్తర్పయామి- భూర్భువస్వదేవాంస్తర్పయామి- నివీతి | కృష్ణజైవ
 పాయనాదయోయేఋషయః తాన్మృషీంస్తర్పయామి- భూఋషీంస్తర్పయా
 మి- భువఋషీంస్తర్పయామి- స్వఋషీంస్తర్పయామి- భూర్భువస్వఋషీంస్త
 ర్పయామి | పాచీచిరావీతి | సోమఃపితృమాన్యమో- గిరిస్వానగ్నస్వాత్తాః కవ్య
 బాహనాదయోయేపితరః తాన్పితౄంస్తర్పయామి- భూపితౄంస్తర్పయా
 మి- భువపితౄంస్తర్పయామి- స్వపితౄంస్తర్పయామి- భూర్భువస్వపి
 తౄంస్తర్పయామి || విధిస్థానవిధా శరీరే మృద్ధోమశులేపన తిలంబుకాదిక
 మధికమితిబ్రాహ్మణః | తథావస్కాంతే కాశీఖండే || విధిస్థానం యతః ప్రాహు
 స్నానాచ్చతగుణోత్తరం | విశుద్ధాంమృదమా దాయ బర్హింషి తిలగోమయం |
 శుచాదేశ పరిష్ఠాన్య స్వాచమ్యస్నానమాచరేత్ | ఉగ్రహీ బద్ధిభో జలమ
 ధ్యే సమావిశేత్ | ఉంతువైహీతిమంత్రేణ తోయనూవర్త్యస్పృశతః | ఏతేశ
 తం తతోజప్త్యా తోయస్యామంత్రణాయచ | సుమిత్రయానోమంత్రేణ పూర్వం
 కృత్వా జలాంజలిం | ఓషేద్యేవ్యం సముద్దిశ్య జగన్మృత్తిత్రయాశ్చ | ఇదంవిష్ణు
 రిమంజప్త్యా లింపేదం గాని మృత్స్నయా | మృదేకయాశిరఃక్షాళ్యం ద్వాభ్యాం
 నాభేస్తథోపరి | నాభేరథస్తుతిస్పథిః పాదావధ్యైర్విశోధయేత్ | వజ్రేస్పృహ
 హాభిముఖతపోఅస్మానిమంజవన్ || వ్యా || ఆపో అస్మాన్మృతరిశ్యంధయంతు | ఉ
 దిదాభ్యశ్శుచిరితి మంత్రేణస్పృజ్య నేమతః | మానస్తోక ఇమంజప్త్యా లింపేద్గాత్రా
 ణిగోమయైః | ఇమంషేవరుణేత్కాది మంత్రైస్సాత్వాభిషేచనం | తత్త్వయా
 మి తథోత్పన్నస్పృశ్యన్నశ్చాప్యగత్రమం | ధామ్నోధామ్నా పానూషధీరితి
 సంజపేత్ | యదాహురఘ్నాయంవంతు మేతుచావభృదేతిద | అద్దేవతా ఇ
 మేమంత్రాః ప్రోక్తాస్సాత్వాభిషేచనై | ప్రణవేన తతోవిహో మహావ్యాహృ
 తిభిస్తతః | ఆత్మానంపావయేద్విద్వాన్ గాయత్ర్యాచతతఃకృతీ | ఆపోహిష్టేతి
 తిస్పథిః ప్రత్యృచం సావనంపరిం | ఏశేపిపావనామంత్రా ఇదమాపోహపిష్ట
 తిః | దేవీరావతపోదేవాద్యపదాదివసంజ్ఞకః | శంనోదేవీర.పాంహీరనమిశ్యపి
 లునంతుమేతిద పావమాన్యః ప్రకేర్తితాః | తతోఘమర్షణంజస్వా దృపదాంచ
 తతోజపేత్ | పాచీనాయామంచవిధివదధవాంతర్జలంజపేత్ | ప్రణవం త్రిర్జపే
 ద్వాపి విష్ణుంవాసంస్త్రేతుర్ధరితి ||

అథపద్మపురాణేయస్నానవిధిః | తత్ర పద్మపురాణం | నైర్మల్యం థావ

శుద్ధిశ్చ విజ్ఞానానం న జాయతే, తస్మాన్మనోవిమర్శ్యధం స్నానమాచా విధి
యతే, అపద్భ్రతైరుద్భ్రతైర్వా జలైస్సానంసమాచరత్ | కీర్ణం ప్రకల్పయే
ద్విద్వాన్ మూలమంత్రేణ మంత్రపత్ | ఓం నమోనారాయణాయేతి మూల
మంత్రతదాహృతః | దర్శపాణిస్తు విధినా హ్యచాంతఃప్రయతశ్శుచిః | చతుర్థ
స్తనమాయుక్తం చతురశ్రం సమంతతః | ప్రకల్ప్యావాహనేద్ధంగామేభిర్బం
త్రైర్విచక్షణః || ఓం విష్ణోః పాదప్రసూతాసి వైష్ణవీ విష్ణులాజితా | వాహి
నస్త్యేనసస్తస్మాదాజన్తమరణాంతకాత్ | తిస్రోకోట్యర్థకోటచ తీర్థానాంవా
యూరబ్రవీత్ | దివిభువ్యంతరిక్షేచ తానితేసంతి జాహ్నువి | నందినీత్యేవ తేనా
మ దేవేషు నభీనితః | బృందాచ పృథ్వీసుభగా విశ్వకాయా శివా సితా | వి
ద్యాధరిసుప్రసన్నా తథాలోకప్రసాధనీ | క్షేమ్యాచ జాహ్నువీచైవ శాంతా
శాంతిప్రదాయినీ | ఏతానిపుణ్యవామాని స్నానకాలే ప్రకీర్తయేత్ | భవేస్స
స్నిహితాతస్య గంగాత్రిపదగామినీ | సప్తవారాభిజప్తేన కరసంపుటయోజితం |
మూర్ధ్నికుర్యాజ్జలం త్రిశ్చతుఃపంచచ సప్తవా | స్నానంకుర్యాన్మృదాతద్వదా
మంత్ర్యచవిధానతః | అశ్వక్రాంతే రథక్రాంతే విష్ణుక్రాంతే వసుంధరే | మృ
త్తికేహరమేపాపం యన్నయాదుమృతంకృతం | ఉద్భృతాసి వరాహేణ కృ
ష్ణేనశతబాహునా | ఆరుహ్యమమగాత్రాణి సర్వంపాపం వ్యపోహయ | సమ
స్తేసర్వలోకానాం ప్రభవారిణి సువ్రతే || ఆదా సంధ్యాతర్పణాదీనామితి శే
షః | సప్తవారాభిమంత్రితేన పూర్వోక్తమూలమంత్రేణ ఏకవచనసర్వేశాత్
మూలమంత్రంవినా నిర్దేశస్యాసార్థకత్వాచ్చ నత్వేభిర్బంత్రైరిత్యుక్తమ్యథా
తానాంమంత్రాణాం గ్రాహకఇతి భిషిఃకార్యః | స్నానంకుర్యాదితి అగ్నిమ
మంత్రేణ మృదమామంత్ర్య తయాగాత్రాణ్యాలిప్య మజ్జనం కుర్యాదిత్యర్థః | అ
యంచస్నానవిధిః సర్వశాఖసాధారణ స్సగ్వవర్ణసాధారణశ్చ సంకోచే పృ
మాణాభావాత్పురాణశ్రవణే సర్వాధికారశ్రవణాచ్చ అనధీతవేదంప్రతిచా
యమేవస్నానవిధిః ప్రశస్తః | వేదమంత్రశూన్యత్వాత్ స్నానకాలేగాత్రలేపనం
గోమయేన దృష్టఫలజనకమితి దర్శితం చరక్ || అలక్ష్మీహరణం గోవిన్దేపకర్మ
ణి శస్యతే | సర్వశుద్ధికరంపుణ్యం శస్త్రమున్నాదహోగిణామితి || ఉపగ్రహే బద్ధప
రికరః ధృతవస్త్రాసృంసనార్థం ||

నద్యాదిజలగుణాని

గంగాదిపుణ్యసరితా మంభఃపాపాదిభంజకః | శుశిష్ట్యతిపురాణేతి
హాసాల్లోకాచ్చదృశ్యతే, ఉత ప్రత్యక్షతో బ్రాహ్మేణ పుణ్యగిర్యాదినిర్దురాః |

సకుంభాస్థీన్వాంఘసంగత్కారయంత్యయనాచ్చిలాః । ప్రత్యేకం సరితా
మంభోగుణానామ ర్నచాన్యయః । తద్వైద్యశాస్త్రరచనాం దర్శయామోసు
మోదతామ్ ॥

తత్రభాగీరథ్యాయథా । శీతంస్వాదుస్వచ్ఛమత్యంతరుచ్యం పథ్యం పా
శ్యం పాచనం పాపహారి । తృష్ణామోహాధ్వంసనం దీపనంచ ప్రక్షాం ధత్తై వా
రిభాగీరధీయమ్ ॥ తథా ॥ స్వాదుపాకరసంశీతం త్రిదోషశమనంలఘు । పవిత్రమ
తిపథ్యంచ గాంగంవారి మనోహరమ్ ॥ యమునాయాయథా ॥ పితృదాహశ
మనం శ్రమాపహం స్వాదువాతజననంచపాచనమ్ । వహ్నిదీపనకరంచ రోచ
నం యామునంజలమిదం బలప్రదమ్ ॥ సర్వదాయాయథా ॥ సలిలం లఘు శీతలం
సుపథ్యం కురు తేపితృ కఫప్రక్షోపనంచ । సకలాయుమర్దనంచరుచ్యం మధురమ్
ఖలకన్యకాసముద్ధమ్ ॥ సరస్వత్యాయథా ॥ సరస్వతీజలంస్వాదు పూతం సర్వరు
జాపహమ్ । రుచ్యందీపనకృత్పథ్యం దేహకాంతికరం లఘు । చంద్రభాగమధుమ
త్యోత్యథా ॥ చంద్రభాగసలిలంసుశీతలం దాహపితృ శమనంచవాతదమ్ । చాంద్ర
భాగగుణసామ్యదంజలం యచ్చమాధుమతమ్మగ్నదీపనమ్ ॥ చంద్రభాగామధుమతీ
కాశ్చీరే ప్రసిద్ధా ॥ శతద్రు విపాశాసింధూనాం యథా ॥ శతద్రుర్విపాశాచ
సింధుస్త్రీయాణాం సుశీతంలఘు స్వాదుసర్వామయఘ్నమ్ । జలం నిర్మలం దీప
నంపాచనంచ ప్రదత్తైబలం బుద్ధిమేధాయుషంచ ॥ శోణభద్రస్యయథా ॥ శోణ
స్వాపిజలంపరంరుచికరం సంతాపశోషాపహం పథ్యం వహ్నికరంతథాచ బ
లదమ్ క్షీణాంగపుష్టిప్రదమ్ ॥ తాపీవేత్రవత్యోర్ధ్రథా ॥ తాపీవేత్రవతీ జలం సుమ
ధురమ్ కాంతిప్రదం వృష్టిదం వృష్యం పాచనదీపనం బలకరం పానే ప్రశస్తమ్
సృణామ్ ॥ పయోష్ట్యాయథా ॥ పయోష్టిసలిలంరుచ్యం పవిత్రం పాపహాశనమ్ ।
సర్వామయహరంసౌఖ్యం బలకాంతిప్రదంలఘు ॥ వితస్తాయాయథా ॥ వితస్తా
సలిలంస్వాదు త్రిదోషశమనంలఘు । ప్రక్షాళుష్టిప్రదం పథ్యం తాపజాడ్యహ
రంపరమ్ ॥ వితస్తాకాశ్చీరే సరస్యాయథా ॥ సరయాసలిలంస్వాదు బలపుష్టి
ప్రదాయకమ్ ॥ గోమత్యాయథా ॥ గోమతీసలిలంస్వాదు బల్యంపితృకరం గురు ॥
గోదావర్యాయథా ॥ పితృర్తిరిక్తార్తిసమీరహారి పథ్యంపరం దీపనం పాపహా
రి । కుష్మాదినానామయదోషహారి గోదావరీవారి తృషాపహారి ॥ తథా ॥ కండూ
క్షుద్ధప్రశమనం వహ్నిసంధీపనంపరమ్ । పాచనంవాతపితృఘ్నమ్ వారి గోదావ
రీభవమ్ ॥ కృష్ణాయాయథా ॥ కృష్ణంజాడ్యకరంస్వాదు పూతంపితృస్రవోపనమ్ ॥
కృష్ణవేణ్యాజలంస్వస్థం రుచ్యందీపనపాచనమ్ ॥ తుంగభద్రాయాయథా ॥ తుం
గభద్రాజలంస్పృగ్ధం నిర్మలం స్వాదుదలగురు । కటుపితృప్రదంప్రాయః స్నా

నైత్యకరంపరం॥ కావేర్యాయధా॥ కావేరీసలిలంస్వాదు శ్రీమఘ్నం లఘు
దీపనం॥ దద్భీకుప్తాదిదోషఘ్నం మేధాబుద్ధిరుచిప్రదం॥ పూర్వదేశోద్భవా న
ద్యుః సర్వేవాతకఫప్రదాః॥ పశ్చిమేపిత్తలాస్సర్వే కఫవాతవిनाశనాః॥ పశ్చి
మోదధి గాశ్మీఘ్నం వహాయాశ్చామలోదకాః॥ పథ్యాస్సమస్తాస్తానద్యో విపరీ
తాస్తతోన్యధా॥ ఉపలాస్సామనాక్షేపవిశ్లేషేభేఽతోదకాః॥ హిమవన్మలయో
ద్భూతాః పథ్యాస్తావివదన్ధీరాశ్చతి॥ తత్రనద్యుఃపశ్చిమాభిముఖాఃపథ్యాలఘు
దకత్వాత్ పూర్వాభిముఖాస్తు నప్రశస్యంతే గురూదకత్వాత్ దక్షిణాభిము
ఖానాతిదోషలాస్సాధారణత్వాదితి సుశ్రుతే॥

ప్రాసౌవణం బలమమలం స్వచ్ఛం లఘు మధురరోదనం దీపం ॥ పానీ
యంఖలువర్షతోపరిగతం తశ్లేష్మవాతప్రదం హృద్యం స్వాదుసంతైత్యతిక్తహ
రణం దుర్గంధికం పిచ్ఛలం॥ కించిజ్జలం శుక్లవివర్ధనంచ సుఖప్రదం మైత్యకఫా
నిలఘ్నం॥ సత్యప్రదం తాపతృష్ణాపహంచ సందీపనం స్వచ్ఛతరం లఘూష్ణం॥

తాటాకమంధోమధురంవిశేషం నిహంతిమైత్యం కఫవాతహరి ॥ ప్రా
ణప్రదంశాంతిక రాతిరవ్యం వృష్యంమనోహరి సమస్తరోగ॥ ఉష్ణంశ్లేష్మ మరు
న్నివారణకరం కాయాగ్నిసందీపనం కుర్యాత్తైత్యవినాశనంచ కథితం వాపీ
భవం జీవనం॥ కూపోదకం త్రిదోషఘ్నం లఘుత్వంచబలప్రదం ॥ సర్వకాలేషు
పానార్హం రోగఘ్నందీపనంపరమితి॥ యథాదృష్టఫలంతద్వదృష్టమపపద్య
తే॥ సర్వజ్ఞాస్సత్యవచనామునయస్సంశితవ్రతాః॥ ప్రతిపత్తిస్తుకర్తవ్యాహృద్య
ప్తఫలకేష్వపి॥ తస్య హేతుస్తీర్థగణై కాశీఖండేబ్రువిదదం॥

భామానామపీఠానాం పుణ్యత్వేకారణం శుక్రిణా॥ యథా శరీరస్యో
ద్దేశాః కేచిన్నేధ్యతమామతాః॥ ప్రభావాదద్భుతా భూమేస్సలిలస్యచ తేజ
సా॥ పరిగ్రహస్థునీనాంచ తీర్థానాం పుణ్యతాత్ప్ర్యతేతి॥

స్నాన విధి.

దంతధావనానంతరమున స్నానవిధిని విశేషముగ జెప్పుచున్నారము.

దీనిచేతను శుచినిందుదురుగాన స్నానమనబడు నది నిత్యము, నై
మిత్తికము, కామ్యము, మలాపకర్షణము గౌణమనియు నైదువిధములు. స్నా
నజపహోమదానములొనర్చక భుజించిన మలమును, దుర్గంధరక్తమును, క్రి
ములను, విషమును వరసగ భుజించుననినపారాశరీశ్చత్యక్తమగు జపతపా
దులకనుకూలమగు శుచిశీర కాచరించుస్నానము నిత్యము, గ్రహణసంక్యాం

తులయందున, శునక కాక చండాలాది స్వర్ణనము చేతను, మృతజన్మశాచనిమిత్తమును జేయుస్నానము వైమిత్తికమదియుష్టోదకముతో జేయరాదు.

అమవస, వ్యతీపాతయోగము, రథసప్తమి, కార్తిక, మాఘము మొదలగు నదృష్టస్వర్గాదికామముచే నొనర్చు స్నానము కామ్యము, శరీరకాంతి, తుష్టి, పుష్టి, మలమార్జనముకొరకును జేయు స్నానము మలాపకర్షణమనబడును. మంత్రములచేతను జలావగాహనము వారుణము భస్మలేపనమాగ్నేయమనబడును. గోపరాగము వాయువ్యము మంత్రజలములచేతను మార్జనము మంత్రస్నానము నాభికిదిగువను ప్రత్యేకమొనర్చి సూర్యశరీరమునుం దడిచేలముచే చాలినమొనర్చిన కాపలమనబడును. అవ్యయిదానందుడు చిత్స్వరూపుడు నగు విష్ణునిజొంతించుట మానసము. ఆతపములో వర్షించునపు హొనర్చునది దివ్యస్నానము. శరీరసామర్థ్యములేనపుడును, దేశకాలముయొక్క వైషమ్యమువలన నీస్నానములు తుల్యములు. మానసస్నానము శ్రేయము. ఔషధసేవాసక్తుడై రోగమున రాజచోరాదుగృహద్రవమున ఆపోహిష్ఠాదిమంత్రముల మార్జనస్నానము విధించబడెను. గౌతములవారిచే జెప్పబడిన స్నానములు గౌణములు. గౌణస్నానములచే జపసంఘ్యాదికమందు శుద్ధియగును గాని శ్రాద్ధజేవతార్చనలయందుపయోగించదు బ్రహ్మయజ్ఞమందు వికల్పము.

ఓయీసకలకర్మములనాచరించుట కనుకూలమగు స్నానమదృష్టఫలమా దృష్టఫలమా దృష్టాదృష్టఫలమా యనిశంకిం యాగ్నేయవాయువ్యమంత్రస్నానాదులయందదృష్టఫలముదక్కనన్యముబాడమటువలెనే సకలస్నానములయందును కేవలమదృష్టార్థఫలదమె యంటిరాయదిగాదు. మరియేమనినస్నానము దృష్టాదృష్టార్థఫలదమని మునివచనములచేతను, ప్రత్యక్షముచే జెప్పేము.

అలక్ష్మీయు, కాలకర్ణియు, దుస్స్వప్నమును, దుర్విచారమును, మంత్రరహితమైనను జలమాత్రస్నానముజేయువానికి కీడునేయవని మార్కండేయపురాణము. కాలకర్ణియనగా ననాచారులకు బాధకురాలగు రాక్షసి. ప్రాతస్నానము దృష్టాదృష్టకరమై హితమనియు దీనిచే పూతాత్ముడగువాడన్నికర్మములకర్తుడనియును దత్తుడు. దృష్టఫలమనగా స్థూలశరీరవైర్మల్యరోగ్యములును మనఃప్రసన్నతయు నదృష్టఫలమనగా నీశ్వరాభిరజపయజ్ఞదానాదికము. వాటిచే నిష్పాపుడై జ్ఞానియగు నంతమోక్షసామ్రాజ్యప్రాప్తి యునగు నిందకుప్రమాణములు. నవరంద్రములవలనదివారాత్రములుమలములను స్రవించునత్యంతమలినమగుకాయము ప్రాతస్నానముచేపరిశుద్ధమగునని మనువు.

ప్రాతస్నానమువలన నవచ్చిదితమై మలినమగు నీదేహము పరిశుద్ధమగుటయెగాక ఉత్సాహము, మేధ, సౌభాగ్యము, రూపసంపదను, మనఃప్రసన్నతను గలిగించును. ప్రాతస్నానము అధికమగు చొంగ బెమట మొదలగువాటిచే నిద్రాధీనుడగు పురుషుడు తడవబడినను వానిని బరిశుద్ధునిజేయు నటుపైని మంత్రస్తోత్రజపాదులకర్తు డగును. గావున నరుణోదయకాలమున జేయు స్నానము సకలపాపనివర్తకమగు ప్రాజాపత్యసమమని పెద్దలు జెప్పిరి.

ప్రాతస్నానము పాపము నలక్ష్యిచి ఘ్నానతను అశుచిత్వమును దుస్స్వప్నమును నశింపజేయును. తుష్టి శ్రుష్టి మొదలగువాటినిచ్చును. దుష్టములగు నెవ్వియును ప్రాతస్నానముజేయువారిని నెచ్చటను స్పృశించవు. దృష్టాదృష్టఫలదంబుగావున ప్రాతస్నానమావశ్యకమని కాశీఖండము. ప్రాతర్నాధ్యాప్నాకస్నానముల గృహస్థుడును, తపస్వి త్రిసంధ్యులను జేయవలయునని యోగయాజ్ఞవల్క్యి.

అభ్యంగస్నానము శరీరమార్దవమును జేయును. కఫవాతములను బోగొట్టును. ధాతువృద్ధినిజేయును. నలుగుబెట్టుటచే శరీరకాంతి బలమును గలుగును. శ్రమను, చమటను, వాయువును శమింపజేయును. భగ్నుమగు సంధులను బాగుజేయును. నరుకుచే కాల్పుచే తుతుడగువాడును, శరీరము చితికినవాడును వీరీపీడను బోగొట్టును. జలముచే తడచిన వృక్షమునందంతురములు బొడమునట్లు శరీరమందు ధాతువులు చమరురాయుటచే వృద్ధి నొందును. నాడులు, రోమకూపములు, పెద్దనాడులు వీటివెంబడిని శరీరమునరాయు చమరు లోపలికి ప్రవేశించి స్నానమగుచుండ బలమును బుట్టించు నందుశరీరప్రకృతియు పరిణామము ఋతుభేదము దేశము వీటివలన బొడము దోషము వికారములును దెలసినబుద్ధిమంతుడు నభ్యంగాదికమందు తైలమైనను ఘృతమైననుపయోగముజూచి శరీరమున రాయించవలయును. కేవలమామదోషమునందు తరుణజ్వరమందు నజీర్ణమందును విరేచనములగువాడు వసునములగువాడును నిరూఢుడును ముందురోగముయొక్క కష్టతయు నసాధ్యముగలిగిన స్నేహలేపము తగదు. మిగిలినయన్నిమాంద్యాదిరోగములు దీనిచేతను శమించును.

శరీరమందునలుగుబెట్టిన కఫము, వాతము, మేదస్సును క్షీణించును. అవయవములు దృఢమగును. చర్మము నున్నబడును. నాడీముఖములు స్పష్టమగును. చర్మమందలి పిల్లనరములు, జఠరాగ్నియు తేజమునొందును. స్నేహమర్దనముచేతను నలుగుచేతను బూర్వోక్తగుణములగును. స్త్రీలశరీరమునకు నలుగధికకాంతిప్రదము, సౌభాగ్యము, సంతోషము, నున్నదనము, లఘుత్వము మొ

దలగు గుణములును శరీరమనకు గలిగించును. మర్దనమైతే కంఠూతియు పాక కోశమందలి వాయువును హరించును. తొడలకు తృప్తియును ధైర్యమును లాఘవమును గలిగించును. స్తంభించిన పాకకోశమందలి వాయువును శమింపజేయును. వలకోగములమాన్పును. చర్మగతమగు నగ్నినలరించును. నాడీముఖములరక్తము లెస్సనడచును. దడ్రీకండ్వాడిరోగములుగలవానికి నిష్ఠకతో తుష్టిగ మర్దనాజేసిన యవిశమించును. నిద్రాగాహ శ్రమ స్వేదకంఠూతృషణను హరించును. సకలేంద్రియములను బరిశుద్ధములగు గాఢనమలాపహరమైహృద్యమగును. తంద్రాతాపములు శమించును. శ్రుంస్త్వమును వృద్ధి నొందించును. రక్తమును స్వచ్ఛముగ జేయును. ఇదిమర్దనోద్వర్తనములనగుఫలము.

వేడినీళ్లతో శిరస్సొనము నేత్రములకు హితకరము. చల్లనినీళ్లతో శిరస్సొనము నేత్రములకు హితమగును. కఫవాయువులు ప్రకోపించునపుడు రోగబలమును దెలిసివైద్యదుష్టోదకముచే శిరస్సొనమును జేయింపవలయును. మిక్కిలి చల్లనగుజలము శ్లేష్మవాయువులను ప్రకోపింపజేయును. మిక్కిలి వేడినీరు వేసవిని ప్రైశ్యరక్తమును వృద్ధి నొందించును. ఆయుష్టోదకస్నానము జ్వరము, సతిసారము, కర్లరోగము, వాతరోగము, కడుపుబొంగు, అజీర్తియు గలిగినను, భోజనముజేసినవిమ్బుటను జేయతగదని సుశ్రుతులు.

స్నానముసేయని శరీరమయొక్క సకలావయవములవేడి స్నానముచే సమతనొందును గాఢన స్నానముసేయవలయునని బాహులు.

స్నానము సర్వావయవములను శుద్ధి నొందించి మలినమును బోగొట్టి జేహకాంతిని జేసును. కంఠూతిని, స్వేదమును, శ్రమను, ప్రైశ్యదాహాపిహములనుశమింపజేసును. జఠరాగ్నిదీపనమును, ధాతువృద్ధిని, స్తంభనమును, పవిత్రమును, సకలరోగకాంతిని, హితవును, చిత్త శుద్ధిని జేయునని చరకము. నదనదీదేవఘాతతటాకసరోగర్షనిర్మరములలో నిత్యము స్నానమాచరించవలయునని కూర్మపురాణము.

నదీస్నానమత్తమము. తటాకమున మధ్యమము. కూపోదకము కుంభములతో దెచ్చినదియును సామాన్యము. ప్రాతస్సమయమున ప్రతిదినమును నదుల దేవఘాతములను స్నానమునర్చవలయును. అటుల సంభవించకుండిన తటాకమున లేక నూతినిదలను స్నానముజేయదగను. నదికి వెళ్లుటకశక్తుడైన గృహమందు స్వయమైన పుత్రులు లేకశిష్యులచేతను దోడినీళ్లను స్నానముసేయవలెనని విష్ణు.

కూద్రహస్తముచేతనైన నేకహస్తముచేతనైన నుద్భృతముగు జలమున స్నానమొనర్చునుడదు. ద్విజాలచేతను దేబడినయుదకమున స్నానము చేయదగునని పరాశరులవారు.

మనోహరము నిర్మలము నధికమునగు నదీజలముగలిగియుండక కృత్రిమజలముల స్నానముసేయరాదని యోగియాజ్ఞ వల్కులు.

పరులచేత్రవ్యవధిన జలాశయమున వైదుమృత్పిండములనుదీసి నిలుపలవేసి స్నానమునుజేయవలె నటులైన ద్రవ్యించబడినవాడొనర్చు వాపయ్యుండు లేకుండిన బొండునని మనువచనము.

అయిదుపిండములనుదీయుట కూపసేయవ్యతిరిక్త జలాశయములందు కూపమున మూడుఘటముల జలమునుదీసి భూమిపైబోసి యాపైని స్నానమును జేయుమని బోధాయనులవారిచే జూపించబడెను. ఆయర్థమందు ప్రతిష్ఠనుజేయుని జలాశయమునమాత్రము పంచపిండోద్భృతిగాని ప్రతిష్ఠితమందు సర్వజనోపయోగముకొరకు విడువబడినది గాన పరకీయమనబడదని వ్రాసినారు గొందరనిరి. అదియుక్తముగాదని హరిహరమిత్రాదులు. ఎందుచేతనని ప్రతిష్ఠనుజేయుని జలము స్నానయోగ్యముగానిదౌటవలననుపయోగ మెకాదు. పరద్రవ్యానుభవము కలుగుచునుండగా దొంగలించుటయ్యెను. పరులచేతను జేయబడుటే పరకీయమని దేలియబడుటయని మన్వాదిస్మృతులందుండెను. గాన ప్రతిష్ఠితజలాశయమందున బంచపిండోద్భృతి యావశ్యకము. పంచపిండోద్భృతినిజేయకనితరులజలమున స్నానమొనర్చిననందలి సగముఫలము జలాశయమును గల్పించువానికి గలుగునని స్కాందమందలి ధర్మఖండము.

కూస్తచతుష్టయము ధనస్సు అట్టిధనస్సు లేనిమిది వేలమట్టుకుగ మన మొనర్చనది నదియనబడదు. అది గర్తమనబడునని ఛాందోగపరిశిష్టము.

శ్రావణాపాదమాసములందున సముద్రగిగాని నదులన్నియును రజోదోషముగలిగియుండును. ఉపాకర్తోత్సర్జనములయందు ప్రేతస్నానము చంద్రసూర్యగ్రహణములయందునుదప్ప స్నానమునుజేయరాదను. నదులందు ప్రధమమునవచ్చిన వరదనీటిని కలకనొందిననీరులలో గంగమొదలగు ప్రవాహదులచే విచ్ఛిన్నములగు వాటిలో స్నానము జేయరాదని యోగియాజ్ఞ వల్కులు. పంకిలములగు నిభాతములయందొకల్పమను స్నానముజేయరాదని కూర్మపురాణము. సింహకర్కటమాసమధ్యమమున సర్వనదులును రజోదోషము గలవగును. గంగా యమునా ప్లక్షగా సరస్వతీ గోదావరీ కృష్ణ వేణియు మ

హావదులు వీటియందునదప్ప నితరనదులను స్నానము చేయ్యరాదని స్కాంద మందలి ధర్మఖండము.

వార్షికదినములలోని మొదటివరదలో స్నానమొనర్చిన శరీరాపా యుమగునని ఋషులచే నిషేధించబడెను. పావ్యట్కాలమందలి నదీజలము పీనకఫశ్యాసకాసలనుబుట్టించుననియును, క్రిమియు, కీటములును, శుత్రము లు, పంకమును, శంఖాదిగుల్లలు, తృణము, పట్టులుండినదియు, విషమారణ్య ములనుంచివచ్చునదియునగు జలమును మతిగలిగినవాడు పానమును జేయరా దొక వేళజేసిన శిఘ్రిముగ రోగియగునని వైద్యశాస్త్రము. పానసిషేధముచే తనె స్నానము నిషేధించబడెను. గంగాదిసముద్రగామినులగు నదులు సర్వ వా పవిత్రములని జూపించుటకును చంద్రసూర్యోపరాగా ద్వావశ్యక కాలము లయ్యందు నదీస్నానమునందాదరముచేతను రజోదోషములేదని మునులనిరని చెలియదగును.

* * * * *

అస్పృశ్యస్పర్శనమున, వాంతియు, నశుక్రిపాతము, తొరమందు నైమిత్తికస్నానము దేవపితృతర్పణములేకుండ జేయదగునని యాపస్తంబులు. నిత్యనైమిత్తికకామ్యభేదమున మూడువిధములై స్నానముచేప్పబడెను. వీటిక వయవముగ తర్పణమయ్యెనను బ్రహ్మపురాణమువలన సామాన్యముగ పీన క్తమగు తర్పణమునకు నివృత్తియని చెరియుదు. అజీర్ణమువలన పర్మ్యుతాహ రవమనమునందును తొరమొనర్చికొనియును మైధునమున దుస్స్వప్నమున దు ర్జ్ఞానస్మృతుగునపుడు స్నానమును జేయుమని యముడు. తత్కాలాహార వాంతియందాచమనమాత్రమే జేయదగును. చండాలని, మూషకము, శవవా హకుని, శవమునుస్పృశించియును, అజీర్ణ వాంతమున, తొరమొనర్చికొని, ఆ యొనిమైధునమున, ఋతుకాలమైధునమున నవగాహనస్నానమొనర్చి దేవీరా పయనుమంత్రమునుబఠించిన బరిశుద్ధుడగునని హరీతుడు. గౌతములు పతితుని, చండాలని, శవమును, దానిస్పృశించువానిని, సూతికాస్త్రీని, రజస్వలాస్త్రీ ని ముట్టినవాడు కట్టినబట్టతో స్నానముజేసిన బవిత్తుడగున నెను. శవాదిస్పర్శ నమొనర్చిన వానినిముట్టిన వానిముట్టిన మూడవవాడు హస్త పాదములను గడ గి యాచమించినబవిత్తుడగునని దేవలుడు. చండాలాదులతోనొకశాఖ నధివ సించిన ద్రావిడుడు స్నానమొనర్చి శుద్ధి నొందునని యాపస్తంబులు.

కుక్కుటము, వానరము, మార్జారము, గాడిద, లాటిపిట, శునక ము, సూకరము వీటియొక్క విధనంటిన గట్టినబట్టతో స్నానమొనర్చుమని

శ్యామలు. శ్వకాక కంఠ గృహామలవిష్ణు మూర్త్యోత్సర్గమొనర్చి శౌచము నుజేయనివానిని స్పృశించిన సచేలస్నానమును జేయమని లఘుహారీతులు. శ్వానమును, శ్వపాకుని, పేతధూమము, గ్రామయాజకని, దేవద్రవ్యముచే జేపించువాని, యూపమును, చిణిని, చితికాష్ఠమును, మద్యము, నదియుంచుపాత్రను, పచ్చిదగుమనప్యాస్థిని, శవమును, దానిస్పృశించువానిని, రజస్వలను, మహాపాతకిని స్పృశించిన సచేలడై యవగాహనస్నానమొనర్చి యగ్నిస్పృశించి గాయత్ర్యప్రశతజపమును జేసి ఘృతప్రాశనమాచరించి దిరుగ స్నానమునుజేసి ముమ్మాదాచమించి బవిత్రుడగునని వ్యవసరుడు. కామకృత్యమందగ్ని స్పర్శనగాయత్రీజపాదికము గూడ గావలయు నకామకృత్యమన స్నానమాత్రమేజేయమనియునుపైస్త్యుతివచనములకు తాత్పర్యము. అయోని పశు దివామై ధునముల నుదకము లేనిచో విఘ్నాత్మోత్సర్జన మొనర్చిన స్నాన మొనర్చుమని సుమంతుడు. * * * * *

రోగియైనవాడు నైమిత్తికస్నానమొనర్చవలసినపుడు మరివకరు పదిస్నానములుజేసి యతనిబదిమారులు స్పృశించుచువచ్చిన యారోగి శుద్ధుడగునని యముడు. ...

సూర్యుడస్తమించినవిమ్మట, చందాలుని, పాలని, సూతికాస్త్రీని స్పృశించిన యగ్నిని సువర్ణమును వియత్పథమును చాగ్నాశానుమతిచే జూచుట స్నానముజేసుటచేతను శుద్ధుడగును. రాతిరి జలాశయమున స్నానము జేయరాదు. పగలు తెచ్చియుంచిన నీళ్ల వాచమనమును జేయదగును. స్నానము గ్నిదీపనమును సుశ్రుతిక్రివలన నజీర్ణానన్ధయందగు పర్కషితవాంతియందు స్నానము దృష్ట్యలమును బుట్టించేచోటచేత ననుమతమేను. క్షౌరకర్తను నఖి కృంతమున రిక్తస్రావమయ్యెనుగాననందుకొరకు స్నానము. మైధానానంతరమున స్నానము, విసరించుకొనుట, నిద్రించుట హితమగునని దృష్ట్యలము ను శ్రుతమున జూపించబడెను. మరియును బశుయోసిని, రజస్వలగానియోసిని, దుష్టయోనిని మైధునమొనర్చిన పాండు, శ్వాస, అరోచక, వమన, హిక్కు, నాడీరోగ, కాస, హృద్రోగములకు ఉపదంశమనే వైజ్ఞ యదిబుట్టును, ఇంతియెకాదు. వాయువృక్షోపము వీర్యక్షయమనగును. దివామైధునమున యుత్తిపాసలు మఃక్షోభయు బుట్టును. బలము శుక్రము నశించును. వాతవృద్ధి యగునని సుశ్రుతులు. స్నానముచేతను దుస్స్వప్ననాశనమగుననుకాశీఖండోక్తమునుబూర్వమగపరచియుంటిమి. పతితనంగర్గవలన పశుచమహాపాతకుడగు నుగాన నడిలేమందికస్పృశ్యోక్తియని యాచమనప్రకరణమునబ్రకటించితిమి.

కుక్కుట మాడ్చారోష్ట్రశునకకాకకంకగృధ్రము లభత్యమాంసాదులనుభక్షించునస్పృశ్యశుచ్యజంతువులు గానవాటివిష్టయశిష్టలచేముట్టరాని దగుటవలనస్నానమునకు హేతువు. ప్రేతధూమమనారోగ్యమును జేసును. దేవద్రవ్యోపజీవి దేవద్రవ్యములనువంచనగాదనజీవితమువరకునుభవించును. దేవునికర్పించినదీపములార్చి ఘృత తైలములగ్రహింతురర్చనజేయుటయందాదరులు గారు గానవీరలతిపావులనియు- గ్రామయాజి యాజీవితమత్యాశను దుద్దానదురన్న దుష్ప్రతిగ్రహములను శౌండికరజకాదులవలన జేసి యాజనాధ్యయనదానములను స్వప్నమందైన నాచరించరుగాన వీరలస్పృశ్యులు మహాపావులని జూపించుచు దుర్వృత్తమువలన నివారించుటకు మునులు బల్కెరి. యూపమునుముట్టరాదనుట వేదచోదిత కర్మలయందైన జంతుహింసాసాధనములకును హేయమగుటను బోధించుటకు. మద్యమతిహృద్యము దోషహేతువు కాదని యెవరు సేవించుదురో వారికి మతిస్మృతిబుద్ధులకు భ్రాంతికలవారలైహిక హితాచరణమొనర్చక నిందితకర్మలను జేయుచు పతితులగుదురు గావున మద్యము దానినుంచినబాత్రయును స్పృశించుట యశుచిహేతువని చ్యవనులు చెప్పి మద్యపానమువలనబుట్టిన యనర్థమునువారిందు నిచ్చకలవారలైరిని దెలియదగును. మలస్పర్శనమనగా నన్యనిమలమును స్పృశించిన స్నానమని గ్రహించదగును. ఇతరమనుజుని యస్థి, కొఱ్ఱివ్వ, మూత్రము, ఆర్తవము, మలము, రేతస్సు, నెదడు, రక్తమును స్పృశించిన యదిగడగికొని స్నానమొనర్చి యాచమించి శుచినొందుననియు నవి తనవి స్పృశించిన గడగికొనుటచే బవిత్రుడగుననియును దేవలవచనము.

ఉదకములేనిస్థలమున మూత్రపురీషోత్సర్జనమొనర్చినవాడు సచేలస్నానమును జేయుమనుటకు తొలినములేకుండ వస్త్రాచ్ఛాదనమువలన వాటి సంపర్కము గలుగునని యది దృష్టఫలము. రజక, చర్మకార, వ్యాధ, జ్వాలాపజీవులు, రంగులు వేయువాడు, నటువు, వేషములు వేయువాడు, ముఖేభగుడు, సర్వవర్ణములవాళ్లతో వ్యభిచరించుస్త్రీ, తెలుకులవాడు, శౌండికుడు, వధించవిధించినవానిజంతువాడు, ఊరపంది, కోడి వీరలు శిరస్సుగాక మరియే అవయవమును స్పృశింతురో ఆయవయవమును గడగి యాచమనమొనర్చిన శుద్ధుడగునని శాతాతవులు. శిరమును స్పృశించిన స్నానమొనర్చవలయును.

అమేధోదకము సముద్రోదకము స్నానయోగ్యముకాదని శంఖలిఖితులు. చంద్రసూర్యోపరాగములను సోమాదిత్యవారణుక్తములగు లున్నమయవసలను కృష్ణాంగారకచతుర్దశి మొదలగు పర్వములను సముద్రస్నాన

నమదృష్ట్యఫలావాప్తికొరకు జేయవలయు నీదినములతప్ప నితరదినములనున్నా నముజేయరాదు. అమవసను సోమసూర్యోపరాగములను కృష్ణాంగారక చ తుర్దశిమొదలగుపర్వములను సముద్రస్నానమొనర్చెడివాని జన్మదుష్కృతము నశించుననియును శనికుజవారములనుదయవేళ నితరదినముల స్నానమును సం తతనిగోరువాడు జేయరాదని బోధాయనులు. సముద్రోదకము త్రొడోషముల ను బలపౌరుషములను గలిగించునని చరకులు.

ఆదిత్యపురాణోక్తమగు నశ్వధజలస్నానమును జెల్పుచున్నారము.

గురువారమున దర్శను రావికెట్టుఞాయను స్నానము జేసిన ప్ర యాగస్నానతుల్యమై సకలపాతకముల నశింపజేసును. పారిజాతమును గ్రంథ మందశ్వధచ్ఛాయ గజచ్ఛాయయని జెప్పబడును గానఅమాగురువారసంయో గము నూరుపర్వములకంటెనధికము.

బృహస్పతిపార్ధిధనమంత్రార్ధమును జెల్పుచున్నారము. జీవః బృ హస్పతిః సూరిః ఆచార్యః గురుః అంగిరాః వాచస్పతిః దేవమంత్రః వాకెల్ల ప్పుడును శుభమును జేసుగాత. ఈ మములెనిమిదిచేతను స్నానానంతరము న బ్రార్థించవలయును.

అభ్యంగమునందును మంగళస్నానమొనర్చునపుడును సర్వదా గృ హమున శీతోదకస్నానము జేయరాదు. గోపీచందనధారణము కూడదనియు నుదకములు స్వయము పవిత్రములగ్నిసంపర్కముగలిగిన యతిపవిత్రములదికా రణమువలన సత్పురుషులుష్టోదకమును శస్త్రముగ స్నానమునకు ప్రకంసించు రు. సంక్రాంతిని గ్రహణమున దర్శను బర్వముల గృహమందైనను శీతోదక స్నానమే జేయవలయును. అభ్యంగమాంగశ్శివ్యతిరిక్తోష్టోదకవ్యతిరిక్త స్నాన బోధకములగు మైవచనములశక్తవిషయములని దెలియదగును. సూర్యకిరణము లచేతను దిరుగనగ్నిచేతను బవిత్రములగునుదకములు రోగి స్నానమొనర్చుట కు ప్రశస్తములు- శీతలోదకములుగావని యముడు.

ఆతురుడుష్టోదకస్నానమునుజేయువిధిని జెప్పేము. పాత్రయందు నశీతోదకముంచి దానిలోనుష్టోదకమునుటోసి శంఖోదేవీ, ఆఘాయతంత్రు, దృఢదాదివ, ఋతంచ, ఆపోహిష్ఠా అనువైదురుక్కులచే నభిమంతించి ఇ మంమేగం గేయనుమంత్రములచే తీర్థస్మరణజేసి స్నానమొనర్చదగును. గృహ మున సంకల్పమాచమనాఘమర్షణతర్పణములు లేవు. స్నానానంతరమందాచ

మనమార్జనములూనర్చవలె. సంకల్పసూత్రపతనము మార్జనము నఘమర్షణము చేపర్చి పితృతర్పణము నీయెదును గృహస్థానమునలేవని ధర్మశుండము.

నద్యాదికమున స్నానముజేసి జపతపస్తర్పణాధికారి యగుననియు లేకుండినగాడనియు నిత్యమును నదీతటాకనిర్వరాదికమున స్నానముజేయును నిదృష్టాదృష్టఫలమును సంపాదనజేసుటకొరకు మునులుపదేశమును జేసిరని జెప్పుచున్నారము. అభ్యంగమాంగశ్యాదులందున తైలఘృతాదిక ముష్టోదక ముచేత నతిసులభముగ బోవునని యుష్టోదకస్నానోపదేశమును జేసిరి.

సంక్షేపస్నానవిధి.

నదిమొదలగు జలాశయమునుగూర్చివెళ్లి శిఖనుముడివేసి జానువుల లోతుకుమించిన జలమందు నిలువబడి యంతకుతక్కువజలమునగూర్చుని యాచమించి శరీరముచేతను వాక్యములవలన సంకల్పముతో జేయబడినదోషము నివర్తనపూర్వకముగ సకలకర్మలయందున శుద్ధినిస్థించుకొరకు ప్రాతస్నానమును జేసెదనని సంకల్పమునుజేసి యుదకమునకు నమస్కరించి నదియందు ప్రవాహాభిముఖుడై సరస్తటాకాదుల సూర్యాభిముఖుడై ముమ్మారుములిగి యవయవములదోమి దిరుగస్నానమొనర్చి రెండాచమనములను జేసి యాపోహిష్టామయనుమంత్రమునమార్జనమొనర్చి ఇమంమేగం గేయను మంత్రముచ్చరించుచు జలము ముమ్మారుగలిపి త్రిరావృత్తాఘమర్షణము యాజుఘలు, ఋతంచయనసూక్తమాశ్వలాయనులు, దృపదయను రుక్కుచేతను కాత్యాయనులు మార్జనముచేసి జలపర్యంతము శిరస్సును వంచి యవగాహనమొనర్చి యాచమించి జలతర్పణమాచరించవలెను.

ఉపవీతియై బ్రహ్మదులగు నేసకలదేవతలుగలరో వాశలందరికిని హర్షణమునుజేయుచున్నానని భూలోకదేవతలను, భువర్లోకదేవతలను, స్వర్లోకదేవతలను, భూర్భువస్వర్లోకదేవతలను ప్రత్యేకప్రత్యేకముగ వీరిగణములకు, పత్నులకు, పుత్రులకు, పౌత్రులకును తర్పణమొనర్చెదనని, నివీతియై కృష్ణద్వైపాయనులు మొదలగు నేనమస్తఋషులుగలరో వారినందరికిని తర్పణమును జేయుచున్నానని భూలోకఋషులను, భువర్లోకఋషులను, స్వర్లోకఋషులను, భూర్భువస్వర్లోకఋషులను తర్పణమొనర్చుచున్నానని ప్రత్యేకప్రత్యేకముగ వీరిగణములకు, పత్నులకు, పుత్రులకు, పౌత్రులకును, ప్రాచీనావీతియై సోముడు, పితృమంత్రుడు, యముడు, నంగిరసుడు, అగ్నిష్వాత్తుడు, కవ్యవాహనుడు మొదలగు నేపితృదేవతలుగలరో ఆపితృదేవతలను తర్ప

ణమొనర్చుచున్నానని భూలోకపితృదేవతలను, భువర్లోకపితృదేవతలను, స్వర్లోకపితృదేవతలను, భూర్భువస్వర్లోకపితృదేవతలను తర్పణమొనర్చుచు వ్వానని ప్రత్యేకప్రత్యేకముగ వీరిగణములకు, పత్నులకు, పుత్రులకు, పౌతులకు తర్పణమొనర్చవలెను.

విధిస్నానమున శరీరమందు మృద్ధోమయలేపనము తిలతర్పణాదిక మధికమని జెల్పుచున్నారము. శుద్ధమగు మృత్తు దర్శలును తిలలు గోమయము ను దెచ్చి శుభ్రస్థలమునందుంచి యాచమించి స్నానమాచరించవలెను. నడుమునుగట్టి శిఖముడివేసి జలమధ్యమునొంది ఊరుంచైహీయను మంత్రముచే నుదకమును హస్తముచేచుట్టుగదీసి యటుపైని ఏతేశతమను మంత్రజపము నుదకప్రాధాన్యకారకు జపమొనర్చి సుమిత్రయానో యనుమంత్రముతో నుందుగా జలాంజలియొనర్చి దుర్నిత్రియాయనుమంత్రమునుజపించుచు శత్రువునుగూర్చి యాజలము సూర్ధ్వముఖముగా విధువవలయును. ఇదంవిష్ణురసమంత్రమును జపించి మృత్తికచేత నవయవలేపనమొనర్చవలెను. ఒకపర్యాయము మృత్తికచే శిరమును, రెండుపర్యాయములు నాభికిపైని, నాభికిదిగువున మూడుమారులు, పాదములనారుమారులును మృచ్ఛోచమాచరించవగును. ప్రవాహాభిముఖుడగుచు నాపొఅస్నాననుమంత్రమును జపించుచు ఉడిదాభ్యశ్యచియనుమంత్రమున్న జ్ఞనమున సమృతము మానస్తోకమనుమంత్రమునుబరించుచు గోమయముచే గాత్రలేపనమొనర్చవలెను. ఇమంతేవరుణయనుమంత్రములచేతను స్నానమొనర్చి యభిషేకమును జేసికొనవలెను.

తత్త్వాయామితథోత్పన్నః సత్త్వాన్నశ్చాప్యదుత్తమం । ధామ్నా ధామ్నా । అపాహోషధీః । యదాహోరఘ్నామ్యమంచతు । మేతించావబృదా అనునీమంత్రములు ఆత్మాభిషేచనమందు వినియోగములై జెప్పబడెను. అటుపైని వేత్తయగు బ్రాహ్మణుడు మహావ్యాహృతులతోగూడ ప్రణవముచేతను దననుబదితనజేసికొనదగు నటుమీద నేర్పరియగునతడు గాయత్రిచేతను ఆపోహిష్ఠామయనుమూడుమంత్రములచేత సభిషేచనమొనర్చికొనవలె. ప్రతిఋక్కు సతిపవిత్రము. ఇదమాపోహవివృత్తి. దేవీరాప । ఆపోదేవా । దృపదాదివ । శంనోదేవీ । ఆపోదేవీ । అపాంహారసం । పునంతుమే । ఈమంత్రములు పావమాన్యములని జెప్పబడు నాపైని యఘమర్షణము దృపదాయనునది యాబిమ్ముట విధినతిక్రమించకుండ ప్రాణాయామము లేనియడల నంతర్జలమందు జపముజేయవలెను. లేక ప్రణవము ముహూర్త జపించవలెను. లేక విష్ణువును స్మరించవలెనని కాశీఖండిము.

అధీతవేదులగువారొనర్చు స్నానవిధిని జెప్పి వేదమంత్రములందధికారములేనివారికనురూపముగ పర్వశ్రురాజోక్త స్నానవిధినిగూడజెల్పుచున్నారము.

భావశుద్ధియు నైర్మల్యము స్నానమునుజేయనివానికి బుట్టవు. గాన స్నానము ముందుగా జెప్పబడెను. తొడితెచ్చినయుదకమందైన లేక జలాశయమందవగాహనస్నానమైనను జేయదగును. మంత్రవేత్త అష్టాక్షరీమూలమంత్రముచే తీర్థమును గల్పించుకొనవలెను. నియమముగలవాడగు శుద్ధుడు దర్శపవిత్రధారియై యాచమించి నాలుగుహస్తములు చతురముగల ప్రదేశమును గల్పించి దేవుబొయ్యెడి మంత్రములచే నేర్పరి గంగనావాహనము జేయదగును. విష్ణుపాదమునందుంబుట్టితివి విష్ణుసంబంధురాలవు విష్ణువుచేగారవము జేయబడినదానవు. జన్మముదలు మరణపర్యంతమును నేజేసిన పాపములవలన రక్షించుము. జహ్నువుత్రీ నాయు దేవునిచే జెప్పబడిన దివిధూమ్యంతరితముల యందుండిన మూడుకోట్లయేబదిలక్షలతీర్థములు నీయందుగలవు. దేవతలయందు నందిని, నలినయని, బృందా, పృథ్వీ, శుభగా, విశ్వకాయా, శివా, సీతా, విద్యాధరీ, సుప్రసన్నా, లోకప్రసాధనీ, క్షేమ్యా, జాహ్నువీ, శాంతా, శాంతిప్రదాయినీయనియు నీభుజ్యవామములను స్నానకాలమున స్మరించినవానికిమూడురూపములై స్వర్గమర్త్యపాతాళములను బ్రవహించిన గంగ సాన్నిధ్యమును జేసును. హస్తసంపుటమందారునొకమారభిమంత్రించిన జలమును మూడైన నాలైన నైడైన యారునొకటియైన బర్యాయములు శిరమున సేవనమొనర్చదగును. విధానముచొప్పున మృత్తికనభిమంత్రించి యారీతిని స్నానమును జేయవలయునని మృత్తికాభిమంత్రణమును జెల్పుచున్నారము. ఓమృత్తికా శుద్ధిహేతువగు గుర్రపుపాదములచే నాక్రమించబడియును, రథసంచరణముచేతను త్రివిక్రమావతారమున విష్ణుపాదముచే స్పృశించబడియును, శుద్ధురాలవై సర్వధనములను ధరించుచున్న నీవీస్నానకర్తయందు నాశిరముచే ధరించబడినదానవై నాచేజేయబడిన బాపములను హరించుమా. ఓమృత్తికా నీవు కృష్ణవర్ణము నూరుదాహువులునుగల వరాహవతారమునొందిన విష్ణువుచేతను బూర్వముద్ధరించబడతివి. నాశరీరమునధివసించి సకలపాపములను బోగొట్టుమా యోగ్యమగు క్రతురాలా సర్వలోకోత్పత్తికిజనకురాలా మీశోమకు నమస్కారమా గాక.

మూలమంత్రమునకేవలనముగా నిర్దేశించుటచేతను ఆమంత్రము లేకుండ నుద్దేశమునకు సార్థకములేకపోవుటనుంచీయు నారునొకమారభిమం

త్రించినయిష్టాక్షరితేతనుగూడ స్నానముజేయవలెగాని తదితరమంత్రములు మాత్రమే గ్రహించవలసినది భ్రమనొందరాదు. మొదటిమంత్రముజేతను మృత్యునభిమంతించి యదిశరీరమున లేపనమొనర్చి యవగాహనస్నానమొనర్చవలెను. పురాణత్రవణాధికారమన్నివర్ణములవారికిని గలుగుటచేతను కొందరికి మాత్రమే కలదనుప్రమాణములేకుండుటనుంచియు నన్ని శాఖలవారికన్నివర్ణములకు నీస్నానవిధిసాధారణమైనది. వేదాధ్యయనములేనివారికి మంత్రాధికారములేనందున నీస్నానవిధిప్రశస్తము. గోమణులేపనమున్నాదరోగులకు ప్రశస్తమనియు నలక్ష్మీపరిహారమనియు శుద్ధికరము పుణ్యమనియు చరకమునదృష్టఫలముగూడ నగపరచెను. నడుముగట్టి స్నానముజేసుటచే గట్టినవస్త్రము జారకుండును, *

గంగాదిపుణ్యనద్యుదకములు పాపము రోగములు మొదలగువాటిని బోగొట్టునని శ్రుతిస్మృతిపురాణేతిహాసములవలన లోకవ్యవహారముచేతను గనపడుచున్నది. ఇంతియెకాదు- పుణ్యగిరిమొదలగు ధారలు అస్థులతోనున్న మృత్తయి పాత్రలనుదమజలములచేత నారు నెలలకు శిలలనుజేయుచున్నవి. ఇది ప్రత్యక్షమువలన జెప్పుచున్నారము. ఆయాప్రదేశములజలములయందనేకగుణములు గలిగియున్నవి.

సద్యాదిజలగుణములు.

సద్యాదులగుణములను బ్రత్యేకము మహర్షులుచెప్పిరి. అట్టివైద్యశాస్త్ర రచనను జూపించుదుమనుమోదింతురుగాత.

గంగోదకము శీతము స్వచ్ఛమతిరుచిప్రదము పథ్యమగ్నిదీపనము పాపమును తృప్తిమోహములను బోగొట్టు నాహారపాచనమొనర్చును. ప్రక్షాళనుగలిగించును. త్రిదోషములనుగొట్టును. అఘవయిండును. మనోహరము.

యమునానద్యుదకము మైత్ర్యదాహశ్రమనివారకము, పాచనరోచనములను, వహ్నిదీపనమును, బలమును జేయును. వాతమును బుట్టించును.

సర్వదోషకము పితృకఫములను బుట్టించును. చురకవై, శీతలమై, రుచి గలవై, మధురమై, పథ్యమై యుండును.

సరస్వతీనదీజలము స్వాదు పవిత్రము రుచియును దీపనమును చేపాఠాంతియను జేనును. అఘవై సర్వరోగములను శమింపజేయును.

చంద్రభాగయనునద్యుదకము కల్రరేత్రగుణసామ్యమునద్యును. శీతలము

దాహపీతములగుచును వాతమును జేసును. మధుమత్స్యదకమగ్నిదీపనము. ఈ నదియును చంద్రభాగయు కాశ్మీరదేశీయములు.

శతద్రు, విపాశ, సింధు- ఈమూడునదులయుదకములును నీలలము, లఘువు, స్వాదు, నిర్మలము, దీపనము, పాచనము. సర్వరోగములనుబోగొట్టును. బుద్ధిని మేధను బలము నాయువు నిచ్చును.

శోణభద్రయునునద్యుదకమత్యంతరుచినిజేయును. సంతాపమును, శోషను శోషింపజేయును. వహ్నిదీపనము, పథ్యము. క్షీణించినశరీరమునకు తృప్తినిజేసి బలమునిచ్చును.

తాపీవేత్రవతులనునదులయుదకములు కాంతిని తుష్టినితృప్తిని యగ్నిదీపనముపాచనమునుజేసును.మధురమైయుండును.మనుజులపానమునకుప్రశస్తము.

పయోష్టియునునదీజలము రుచియు, పవిత్రము, లఘువు. పాపములను, సర్వరోగములను బోగొట్టును. బలకాంతులనిచ్చును.

వితస్తయునునద్యుదకము త్రిదోషములను తాపజాడ్యమును గొట్టును. ప్రజ్ఞను తృప్తిని బుట్టించును. లఘువు పథ్యమునైయుండును. ఈవితస్తయునునది కాశ్మీరదేశమందుండెను.

సరయానదీజలము స్వాదై బలమును తృప్తియునిచ్చును.

గోదావర్యుదకము మైత్ర్యరక్తపీడలను పాపమును తృషను కుష్టు దురదలు మొదలగురోగములను బోగొట్టును. వహ్నిదీపనమును పాచనమునుగలిగించును,

కృష్ణానద్యుదకము మైత్ర్యరక్తప్రకోపమును జాడ్యమును జేసును. పవిత్రము స్వాదునయ్యుండును.

కృష్ణవేణీజలము దీపనము పాచనము రుచ్యము స్వస్థమునయ్యుండును.

తుంగభద్రోదకము తరుచుగ స్నానమొనర్చెడివారలకు నైత్యముజేసును.కటుపిత్రరక్తమునుగలిగించును. స్నిగ్ధమైనిర్మలమైగురువై స్వాదయ్యుండును.

కావేరీజలము శ్రమను వదులికుష్మాదిరోగములను బోగొట్టును. మేధను బుద్ధిని రుచిని దీపనమును జేయును. స్వాదును లఘువునైయుండును.

పూర్వోత్తేశమునబుట్టిన నదులన్నియును వాతకఫములను జేసును. పశ్చిమదేశోద్భవములు కఫవాతములను బోగొట్టును. పిత్తమునుజేసును. నిర్మలాద

కములు శీఘ్రముగ నడచునవియును పశ్చిమసముద్ర గాములునగు సకలనదులును పద్మములు. ఇందుకువిపరీతములు రోగమునుజేసును. రాత్రినిదగిలియెగసిపడు నుదకములును హిమాచల మలయాచలముల బుట్టివవియునగు నదులు పద్మము లని చరకులు.

పశ్చిమాభిముఖములగు సకలనదులును తేలికగు నుదకములగుటచేతను పద్మములు. పూర్వాభిముఖములు బరువగునుదకములగుటచేత ప్రశస్తములు గావు. దక్షిణాభిముఖములు సాధారణములగుటవలన విశేషదోషమును జేయ వని సుశుతము.

ప్రప్రవహోదకములు నిర్మలములు లఘువును మధురమునై రోచనమును దీపనమును జేయును.

పర్వతాగ్రమునందుండు నుదకము శ్లేష్మవాతములనుజేసును. దుర్గంధ మును పిచ్చలమును జేసును. పైతృతిక్తములను హరించును. ఇంచుకంతయుం డుజలము శుక్లవృద్ధియు సుఖము దీపనము బలము లఘూప్యమును జేయును. పై త్యక ఫానిలములనుబోగొట్టును. * * * *

తటాకోదకము పైతృమును కఫవాతములను శమింపజేసును. మధుర ము సమస్తరోగములందును మనోహరము. బలమును శాంతిని రుచిని బుట్టించు ను. మధురమయ్యుండును.

వాపియందుండునుదకము శ్లేష్మవాతములను పైతృమును బోగొట్టును. శరీరాగ్నిని దీపింపజేసును.

కూపోదకము లఘువై దీపనమైబలప్రదమైయుండును. త్రిదోషములనువా టివలనబుట్టుసకలరోగములనుబోగొట్టును. సర్వకాలములందును పానార్హము.

ఆయాప్రదేశజలముల జలకమాడిన దృష్టఫలమెటులగు నటు లదృష్టఫల మును బుట్టును. సర్వజ్ఞులు సత్యవంతులు నియతవ్రతులు మునులు వారుజెప్పి న యదృష్టఫలములందును నమ్మకముంచవలెను. దీనికి హేతువు కాశీఖండము నందీయడుగున వాసినటుల జెప్పబడెను.

ఘామియందగు తీర్థములకు తృణ్యముగలుగుటకు హేతువును విను. శ రీరమందగు కొన్నియవయవములకు పవిత్రతగలుగునని యటులసమ్మతించురో అటువలెనే ఆయాఘాప్రభావమువలన అద్భుతమునుంచి యుదకముయొక్క తేజముచేతను మునీంద్రులపరిగ్రహమునుండి తీర్థములకు తృణ్యత జెప్పబడినదని.

వస్త్రధారణవిధి:

అథానోవస్త్రధారణవిధిం వ్యాఖ్యాస్యమః॥ అథ స్నానానంతరం వస్త్రతేజనాంగమితవస్త్రం వసత్యాచారే తస్య ధారణప్రకారం బ్రాహ్మిణః॥ స్నానవిషసాష్టిషేధాతవాససేవిభ్యయాదివిష్టుః॥ ఉష్ణవధారణం శిరోజలప్రవ్యవార్థమాచమనాత్పాక్॥ శీతవాతోష్ణసంత్రాణం లజ్జాయా రక్షణంవరం॥ దేహంకరణంవస్త్రమితోధార్యంసవాజనైః॥ దక్షిణోత్తరయోఃకట్యోకశ్యం బధ్నాతివైద్విజః॥ నాభావవామకుక్షోచపృష్ఠేచైవయథాక్రమం॥ అష్టహస్తం సమశ్చేతం సదశం ధాతమంబరం॥ శుష్కంచధారయేద్విద్వాంతస్సర్వకర్మసుఫ్రావనమితవశిష్టః॥ నగ్నఃకామాయవాసాస్సాస్యన్నగ్నః శౌచీనకేవలః॥ నగ్నస్సంభతవస్త్రీశ్చ నగ్నోనిర్దశవస్త్రీకశ్చిహరీతేః॥ దగ్ధం శీర్ణంచ మలినం మూషకోపహతంతథా॥ ఖాదితం గోమహిష్యాద్యైస్తత్త్వాజ్యం సర్వదా ద్విజైరితి యాజ్ఞవల్క్యః॥ అష్టహస్తం ద్వాదశాంగుళవితస్తిద్వితయపరిమిత హస్తాష్టకైర్భ్యం తథారయితం నాతివిస్తారం సతసురిత్యేవమర్థం॥ సమంభిద్రరహితమవయవాచ్ఛాదకం దర్శనీయంచ భవత్యేవ॥ శ్వేతవస్త్రీధారణేనాతీవదృష్ట్యం లమసువదంతి చరికాదయోమనయః॥ శ్వేతందుకూలంమజ్జాస్యగోజోబలవివర్ధనం॥ కఫకృత్తితశమనం శ్రమతృడాహనాశనం॥ సదశమచ్ఛిన్నవస్త్రీధారణనియమందర్శయితం॥ ఉత వాససోదశాంభిచ్ఛానిధాతీతి పిండసమర్పణే దశచేదనమస్యేషుసదశస్త్వైవధారణమనుజ్ఞాతం॥ ధౌతం మలిననిరాసార్థం॥ శుష్క-మార్దవస్త్రీధారణేనుగ్లోభవేదితి॥ కామోచువసనానియతీనాం సతుగృహీతాం॥ తస్మాదవిధినాకృతమకృతప్రాయత్వాన్నగ్నశ్చ కేవలశౌచీనాచ్ఛాదికోలనాచ్ఛాదితకట్యాదిర్భవేదితి॥ కట్యతే అవియతే వస్త్రాదినేతికటిః॥ కేవద్దావరణయోః॥ తస్మాదనావృతజఘనవాన్నగ్నవః॥ సంభితవస్త్రంనామకర్తయిత్వాసూత్రేణసంధితం పాజామేతిపఠంతితురమ్కాదియః॥ గౌంతర్వస్త్రీమనాదృత్యతదేవకేవలంధృత్వా దర్శయత్యదర్శనియ్యవయవమితి నగ్నత్వగ్రహణం॥ దగ్ధ శీర్ణ మలిన మూషకోపహత గోమహిష్యాదిఖాదితధారణేన ద్రష్టాశ్రామరమ్యంచావణువదర్శనం దారిద్యాదిసూచనంచభవేదితి॥ ఏకవస్త్రోనభుంజీయాన్నకుర్యాద్దేవతార్చనం॥ నకుర్యాత్పితృకర్మాణి దానఘోషాదుపాధికమితిస్మాదే॥ ఏకచ్ఛేదుత్తరీయశ్చ నగ్నశ్చాంతంత్రవీచచ॥ శ్రౌతస్సార్థంతథాకర్తృ సనగ్నశ్చింతయేదిభ్యగుః॥ ఉత్తరీయధారణేన శీతవాతోష్ణత్రాణదేహంకరణంచస్యాదితి॥ సరక్తముల్పణంచాసో నీలంచ ప్రశస్యతే॥ మలాక్తంచ దశాహీనం వర్ణయేదంబరంబుధశ్చితి సరసింహళురాణే॥ నీలరక్తంతు

యద్వస్త్రం దూరతః పరివర్ణయేత్ । స్త్రీశాంక్రిడార్థసంయోగ శయనీయే న
 దూష్యతితిముగ్ధలః॥ ఉల్బలంవ్యక్తం ఏతచ్ఛ్రక్తవిశేషణం తేనాత్యంతరక్తవి
 త్యర్థః । రక్తవస్త్రధారణనిషేధమగోభవేదితి॥ తదుక్తంచరకః॥ తృష్ణాశోష
 విభేదనంధృతికరం కాంతిప్రదం శ్లేష్మలం త్రామంశుక్లమతీవహృద్యమమలం పి
 త్తామయధ్వంసనం । మాంజిష్ఠంచ విదాహికంచ కఫకృచ్ఛ్యం చ వాతామయ
 ధ్వంసార్హం దుశ్చిరం సుఖంచకురుతే శ్లేష్మసహంచస్త్పతం ॥ బ్రాహ్మణస్య
 సితంవస్త్రం నృపతే రక్తముల్బలమితి భృగుక్తస్య గతిః కిమిత్యవ్యం తేచేత్త
 ద్యుగ్ధసన్నద్ధయోధానాం రక్తవస్త్రధారణానుజ్ఞాపరమితి వదామః॥ రక్తం
 బరధరాస్సర్వే రక్తమాల్యానులేపనాఇతి శ్రీమహాభారతోక్తః॥ క్షతాస్సత్సా
 వేన నదృశ్యధం గచ్ఛేచ్ఛాచితమేకవర్ణత్వాత్ । శ్వేతాదివస్త్రేషుతు రక్తస్సా
 వేన భిభత్సంభవతీతి॥ నీలవస్త్రధారణేన విరహవిరామోభవేదిది మేఘసందే
 శటీకాయాం దృష్టం॥ తస్మాద్విరహీణామౌషధవత్త్వస్త్రిస్తీవరణమనుజ్ఞాత
 మన్యత్రతునధార్మమేవ॥ అధరాత్యైంవ్యతీతాయాం రాజాచండాలతాం గ
 తః॥ నీలవస్త్రధారానీలః పరుషోధ్వస్త్రమూర్ధజఇతి శ్రీమద్రామాయణే చండాలధా
 రణయోగ్యత్వందర్శితం॥ తస్మాన్నీలవస్త్రధారణమనుపపన్నంచాతుర్వర్ణస్య॥

వస్త్రధారణవిధి.

స్నానవిధినిజెప్పి శరీరమునాచ్ఛాదించునదివస్త్రమనబడును దానిధ
 రించెడిప్రకారమును జెప్పుచున్నారము.

స్నానమొనర్చి శిరోజలమునొత్తి వేయుటకు నాచమించుటకు ముం
 దు శుభ్రవస్త్రముచే శిరోవేష్టనమొనర్చికొనుమని విష్ణువు.

శీతవాతోష్ణములు శరీరమునంటకుండజేయును. లజ్జావహమగు నవయ
 వములనాచ్ఛాదించును. దేహమలంకరించును గానవస్త్రధారణమావశ్యకము.

దక్షిణోత్తరకటులను కచ్చముగట్టి యటుపైని నాభిని వామకుక్షిని వే
 నుకను క్రమముగ చేతిము చేంగులరంగుగగట్టుదు- వస్త్రమిష్టహస్తము ధవళ
 ము జీర్ణముగానిది బద్దెతోనున్నది యంతకబడినది యెండించబడినదియును స
 కలకర్తలయందున ధరించవలె నదిపవిత్రమని వశిష్ఠుడు.

కాషాయవస్త్రమును గట్టువాడు కేవలకౌపీనధారి కూర్చబడిన వశ
 నాచ్ఛాది బద్దెలేనివస్త్రమును ధరించినవాడును వస్త్రమును గట్టినవాడగునని
 హరితుడు. కాలినదియు శిధిలము మలినము యెలుకకొరకైనది అవు గద మొ

జలగునవి నవలినదియునగు వస్త్రము ద్వితీయచే ధరింపరాదని యాజ్ఞావల్క్య. పదియు రెండంగుళములొకవిత్తస్థి యదిరెండగునదిహస్త మట్టిహస్త ములెనమిది నిడువుగలిగిన వస్త్రముధరించుటకతివిస్తారము నతికొంచెము కాదను హేతువు. శిధిలముకానిదవయవములవాచ్ఛాదించును. బాపరులకు రమ్యమైయుండును.

శ్వేతవస్త్రధారణముచేతను మజ్జయు రక్తము ఓజస్సనగా మైత్ర్యము క్తహృదయరక్తము బలమును వృద్ధినిొందించును. కఫమును జేసును. మైత్ర్యము ను శ్రమను తృష్ణాహములను శమింపజేసునని చరకులు.

బద్దెను చేదించకుండ ధరించుమనుట ఛిన్నముగాని వస్త్రమును, ధరించ వలయునని దెల్పుటకు ఇంతియై కాదు పిండనమర్పణమున బద్దెనుదీసిన వస్త్రము నితరశుభకర్మలను బద్దెతోనున్నవస్త్రధారణము ననుజ్ఞాతమయ్యున్నది. ఉత్తకబడినవస్త్రమునుట మలినముగాకుండవలెనని- ఎండినదైయుండవలెనను టార్ద్రవస్త్రధారణముచే రోగియగునని- కాషాయవస్త్రధారణము యతులకుగాని గృహస్థులకుగాదది హేతువుచేతను అవిధినాకృత మకృతప్రాయమగునని నగ్నుడగుటను కాషాయవస్త్రధారికి జెప్పబడెను.

కేవలకౌషీనధారి కటిప్రదేశము మొదలగునవి గప్పకుండునని యొప్పు కుండుట- వస్త్రాధికముచే గప్పబడుప్రదేశమునకు కటియని జేరు. అట్టిస్థలమా చ్ఛాదితముగాకుండు కౌషీనధారి నగ్నుడౌను. కూర్చబడినవస్త్రమునగా పాజామా మొదలగునది యెవరులోపలవస్త్రమునుంచక ప్రత్యేకము పాజామా మొదలగుకూర్చబడినవస్త్రమునుధరింతురో వారల్గుచూపరానియవయవమును జూపుదురుగాననగ్నులనిజెప్పుట. కాలించినదియుచిరిగినదియుమూషకోపహతముగోమహిష్యాదిఖాదితమునగునదిధరించడముచేబాపరులకరమ్యమునవయవ దర్శనము దారిద్యాగ్రదిసూచనమునయ్యెను. ఉత్తరీయములేకనుఘటించుట పితృకర్తనొనర్చుట దానహోమావరణయును గూడదని ధర్మఖండిము. కచ్చును గట్టక నుత్తరీయములేక శ్రాతస్సార్తకర్మలను జేయదగదని భృగువు. అత్యంతరక్తవస్త్రము నీలీవసనము మలినమైనది బద్ధిలేనిదియు ధరించకూడదని సరసింహపురాణము. నీలరక్తాంబరము దూరముగ త్యంజించవలెను. స్త్రీక్రీడనిమిత్రము శయ్యను దూషింపబడదని ముద్గలులు. కౌసుంభాదిరక్తవస్త్రధారణము దాహమును కఫమును వేడినిజేసును. వాతరోగనివారకము కాంతి సుఖము నిచ్చును. క్లేష్టమునుబోగొట్టును. తెల్లనిపట్టవస్త్రము తృష్ణను శోషను క్లేష్టమునుశమించును. ధైర్యమునుకాంతియు నిచ్చును. శుక్లవస్త్రము మనోహరము శోషరహితము. పిత్రరోగములను బోగొట్టును. బాహ్యమునకు శ్వేతవస్త్రము

ము త్కత్రియునకత్యంతరక్తవస్త్రము ధారణయోగ్యమగు భృగుక్తి కేనిగఁగియ నిరేసి యుద్ధసన్నద్ధులగు యోధులకు వస్త్రధారణపరమని జెల్పుచున్నారము. సకలయోధులును రక్తవస్త్రధారులు రక్తమాల్యనులేపమని శ్రీమహాభారత మునంజెల్పుటనుంచి తుతరక్తస్రావమగునపుడు రక్తవస్త్రము తడచుటచే నొ కవర్ణమైనందునదృష్టికిభయంకరముకాదని శ్వేతవస్త్రమైనయితభిభత్సమగును.

నీలవస్త్రధారణమున విరహశాంతి యగునని మేఘసందేశకావ్యటీక యందున జూడబడె నందువలన విరహులకొషధమువలె ననుజ్ఞ జేయబడెను. ఇ తరులకదిధరించనర్హముకాదు. వశిష్ఠశాపమువలన త్రిశంకుడు నీలవస్త్రధరు డును నల్లనివాడును కఠినమైనవాడును శిరోజములు ముడచనివాడునునై చం డాలత్వమునొందెనని శ్రీమద్రామాయణమున చండాలధారణయోగ్యము నీల వస్త్రమని జెల్పుటచేత నాలుగువర్ణములవారికిని తగదు.

ధూ ప వ ర్త :

పాపచార్గంధ్యనాశాయ ధూపవర్గో నిరూప్యతే॥ దశాంగధూపేన శి రోరుహశాం గాత్రస్యవా ధూమనిషేవనేన॥ భంగంజయేన్ద్వాధి ముఖాషి రోగాన్సపీనసాన్వర్ధితకర్ణరోగాన్॥ అగరుంచ జటామాంసి కృష్ణంచ నఖకుంద రుం॥ పంచాంగంధూపయేత్సార్థం సీతయా దివ్యగంధియతే॥ మాసీగుగ్ధులుడే వధూపనిజయాతుల్యాచతుర్భిర్ఘనం భాగైర్ద్వాదశభిర్గుడం సముదితం కుష్ఠంత దర్ధంభవేత్॥ తైలేయంత్రగుణం ద్విభాగముదితా లాతౌనఖంపంచభిస్సర్వంస మ్మిళితం వదంతివిబుధా ధూపందశౌం గాహ్వయం॥

ధూపవర్తము.

దశాంగధూపముచేతను శిరోరుహములు భిన్నముగాకండును. శరీరా రోగ్యముజేసును. శిరోరోగ ముఖరోగాక్షిరోగ కర్ణరోగ పీనసములు నశిం చును. శ్వేతాగరు కృష్ణాగరు జటామాంసి నఖచిప్ప సాంబ్రాణి యివియైదు ను పంచదారతోగలిపి ధూపమును వేసిన దివ్యగంధముగలదైయుండును.

జటామాంసిగుగ్ధము సాంబ్రాణి విజయ యివితుల్యభాగములు నా బుగుపాళ్లు కర్పూరము పదియునురెండుపాళ్లు బెల్లము చెంగల్యకోష్ఠ మారూ పాళ్లు శిలాజితు మూడుపాళ్లు రెండుపాళ్లు లక్ష్మీ నఖచిప్పైదుపాళ్లివియన్ని మును గలిపివేసిన ధూపము దశాంగమనిపెద్దలందురు.

తిల క వి ధి:

అథాతోతిలకవిధింవ్యాఖ్యాస్యామః అథ వస్త్రధారణానంతరమాప

మ్య తిలకం తిలతి స్నిహ్యతీతి తిలకం తిలస్నేహనేతస్యవిధిం త్యాఖ్యానామ్యమః
విశేషేణవదామః॥

లలాటేతిలకంకుర్యాన్నృదాతాపిత భస్మనా । తదభావేతు శోయేన
చందనేనాపివాద్విజః॥ ఊర్ధ్వపుండ్రం మృదాశుభ్రం లలాటే యస్య దృశ్యతే ।
సచందాలాపిశుద్ధాత్వా పూతవీచనసంశయభతి సత్యవ్రతః ॥ విష్ణుపాదాక్య
తింవాపి వేణుపత్రాకృతింబిధా । పద్మస్యముకుళాకారం తద్దైవ కుమదస్యచృ
పర్వతాశ్రీనదీతీరే ధర్మక్షేత్రే విశేషతః । సింధుతీరేచవర్తితే తులసీమూలకే
పిచ । మృదవీతాస్తు సంగ్రహ్య వర్జయేదన్యమృత్తీకాః॥ శ్యామం శాంతికరం
ప్రాక్తం రక్తం వశ్యకరం భవేత్ । శ్రీకరం వీతమిత్యాహురైవ్యక్షకం శ్వేతము
చ్యుతభతి॥ జాహ్నువీతీరసంధూతాం మృదంమూర్ధ్నా బిభర్తియః । బిభర్తిరూ
పంసూర్యస్య తమోనాశాయకేవలమితి బ్రహ్మాండపురాణే । దర్శపాణిఃప్రకు
రీవైత భూమిధ్యాదివదీపవత్ । శ్రీకామఃపుష్టికామోబా యధేష్టంతిలకం చరే
త్ । స్నాత్వాపుండ్రంమృదాశుర్యాద్ధోమంకృత్వాతు భస్మనా॥ అభ్యంగోత్స
వకాలేతు కస్టురీచందనాదినా । జహోహుమస్తథాదానం స్వాధ్యాయః పి
తృతర్పణం । వ్యర్థంభవతితత్సర్వమూర్ధ్వపుండ్రం వినాకృతం । లలాటే తిలకం
కృత్వా కుర్మ్యత్యైవాశ్చవైష్ణవాః । తర్పణంచాపివైశ్రాద్ధమన్యధానిష్ఫలంభవే
దితి స్మృతిసారసముచ్చయే॥ ఏతద్భృగవతానాం॥ ఉత । ఓం అప్యాయంత్యితి
శాంతిః॥ ఓం నమస్కృత్య భగవాన్నృరదస్సర్వేశ్వరం వాసుదేవం పఞ్చమ
అధీహిభగవన్నృర్ధ్వపుండ్రవిధిం ద్రవ్యమంత్రేస్థానాదిసహితం మేఘాగ్రహీతి
తగ్ హేవాచభగవాన్వాసుదేవః । వైకుంఠస్థానాదుత్పన్నం మమప్రీతికరం మ
ద్భక్త్యైప్రీహ్యదిభిర్ధారితం విష్ణుచందనం మమాంగప్రతిదినమాలిప్తం గోపీభిః
ప్రత్యక్షనాద్గోపీచందనమూఖ్యాతం । మదంగలేపనం పుణ్యం చక్రతీర్థాంతస్థితం
చక్రసమాయుక్తం వీతవర్ణం ముక్తిసాధనం భవతి । అధగోపీచందనం నమ
స్కృత్యోర్ధ్వతల్లం గోపీచందనపాపఘ్న విష్ణుదేహసముద్భవ । చంక్రాంకితనమ
స్తుభ్యం ధారణాస్తుక్తివోభవ॥ ఇమం మేగంగేతిజలమాదాయ విష్ణోర్ముకమితి
మర్దయేత్ । అతోదేవాఅవంతు ఇత్యేతైర్మత్రైర్విష్ణుగాయత్ర్యా కేశవాదినా
మభిర్వాధారయేత్ । బ్రహ్మచారివాసప్రస్థోవా లలాటపృథ్వదయకంఠబాహు
మూలేషు వైష్ణవగాయత్ర్యా కృష్ణాదినామభిర్వా ధారయేత్ ఇతిత్రివారమ
భిమంత్యే॥ శంఖచక్రగదాపాణే ద్వారకానిలయాచ్యుత । గోవింద పుండరీకా
క్షరక్షమాంశరణాగతమితి ధ్యాత్వా గృహస్థో లలాటాది ద్వాదశస్థానేషు

అనామికాంగుల్యా వైష్ణవగాయత్యా కేశవాదివామభిర్వా ధారయేత్ । బ్రహ్మచారీ గృహస్థో లలాటహృదయకంఠబాహుమూలేషు వైష్ణవ గాయత్యా కృష్ణాదినామభిర్వాధారయేత్ । యతిస్తర్షణ్యా శిరోలలాటహృదయేషు పరిణవేనైవధారయేత్ । బ్రహ్మదయస్త్రయోమూర్తయస్తిస్సోవ్యాహృతయస్త్రీణి ఛందాంసి త్రయోగ్నయభి జ్యోతిష్సంతస్త్రయఃకాలాస్తిస్సోవస్థాస్త్రయ ఆత్మానః పుండ్రాస్త్రయఃషార్దవా అకార ఉకార మకార ఏతే ప్రణవమయోర్ధ్వ పుండ్రాస్త్ర దాత్మానజేతదోమితి- తానేకధానమభవతి । షార్ధ్వమున్నమయత ఇత్తోంకారాధికారి । తస్మాదూర్ధ్వపుండ్రంధారయేత్ । పరమహంసో లలాటే ప్రణవేనైకమూర్ధ్వపుండ్రంబాధారయేత్ । తత్ప్రదీపప్రకాశం స్వాత్మానం పశ్యన్యోగీమత్స్నాయుజ్యమవాప్నోతి । అథనా న్యస్తహృదయ పుండ్రమంధ్యేవాహృదయకమలమధ్యేవా తస్యమధ్యే వహ్నిశిఖా అణీయోర్ధ్వావ్యవస్థితః । నీల శోరుదమధ్యస్థా విద్యుల్లేఖేవధాన్వరా । నీవారశూకవత్తస్మి పరమాత్మా వ్యవస్థితఇతి । ఆతఃపుండ్రస్థం హృదయపుండరీకేషు తమభ్యసేత్ । క్రమాదేవంస్వమాత్మానంభావయేత్సంపరంహరిం । ఏకాగ్రమనసాయోమాం ధ్యాయతే హరిమవ్యయం । హృత్పంకజేచన్వాత్మానం సముక్తో నాత్రసంశయః । మద్రూపమద్వయం బ్రహ్మ అదిమధ్యాంతవర్జితం । స్వప్రభం సచ్చిదానందం భక్త్యాజానాతి చావ్యయం । ఏకోవిష్ణురనేకేషు జంగమస్థావరేషుచ । అనుస్మృతో వసత్క్యాత్మా భూతేష్వహమవస్థితః । తైలం తిలేషు కావ్యేషు వహ్నిః క్షీరే ఘృతం యథా । గంధఃపుష్పేషుధూతేషు తథాత్మావస్థితోహ్యహం । బ్రహ్మరంభే భృవోర్మధ్యే హృదయేచిద్రవింహరిం । గోపీచందనమాలిప్య తత్ర ధ్యాత్వాత్మయూత్సరం । షార్ధ్వదండోర్ధ్వరేతాశ్చ షార్ధ్వపుండ్రోర్ధ్వయోగవాన్ । షార్ధ్వంపదమవాప్నోతి యతిరూర్ధ్వం చతుష్కువాన్ । ఇత్యేతంనిశ్చితంజ్ఞానం మద్భక్త్యాసిద్ధ్యతిస్వయం । నిత్యమేకాగ్రభక్తిస్సాన్నిధ్యోపీచందనధారణాత్ । బ్రాహ్మణానాం తుసర్వేషాం వైదికానామనుత్తమం । గోపీచందనవారిభ్యామూర్ధ్వపుండ్రం విధీయతే । యే గోపీచందనాభావే తులసీమూలమృత్తికాం । ముముక్షుర్ధారయేన్నిత్యమపరోక్షాత్మసిద్ధయే॥ అతిరాత్మాగ్నిహూత్ర భస్మాగ్నేర్భసితమిదం విష్ణుస్త్రీణిపదేతి మంత్రైర్వైష్ణవగాయత్యా ప్రణవేనోద్ధాళనం కుర్యాత్ । ఏవంవిధినాగోపీచందనంధారయేత్ । యస్తస్త్వధీతేవా సర్వపాతకేభ్యఃపూతోభవతి పాపబుద్ధిస్తస్యనజాయతే ససర్వేషుతీర్థేషుస్నాతోభవతి ససర్వయజ్ఞైర్భాజితోభవతి ససర్వైర్వైదైఃపూజ్యోభవతి శ్రీమన్నారాయణే మయ్యచంచలాభ

క్రిత్యభవతి ససమ్యక్జ్ఞానంచలద్భావ విష్ణుసాయుజ్యమహాబోధి నచతనరావర్త
తే నచతనరావర్త తత్తత్సాహచరకాన్యానుదేవః యస్తేవతద్భాగ్యధీతే సోఽప్యే
వమేవ భవతిత్యోసతత్సమ్యక్సమనివత్ ఓం అప్యాయంత్యితిశాంతిరితివానుదేవో
పనివత్॥ అధవరాహోపనివత్॥ శ్రీవరాహాడివాచ॥ శ్వేతమృత్తికాం దేవీం
మృత్తికేహనమేపాపమితి నమస్కృత్య ఓంబలమితి హస్తేనోద్ధృత్య గంధద్వా
రేతిజలమాదాయ అశ్వకాంతేత్యాదిభిఃపార్థయేత్ అమంమేగంగతి జలం
నిక్షిప్య విష్ణోర్ముకమితిమర్దయేత్ మధ్యేమూలమంత్రం విభిత్వా అతోదేవా
అవంతనః ఇత్యాదిభిర్విష్ణుగాయత్ర్యాచ త్రివారమభిమంత్య॥ శ్వేతమృద్దేవి
పాపఘ్ని విష్ణుదేహసముద్భవే చక్రాంకితేనమస్తేస్తు ధారణాస్తుక్తిదాభవ॥
శ్రీచూర్ణం శ్రీకరందివ్యం శ్రీయశ్చాంగసముద్భవం తుండ్రవ్యయస్య మధ్యేతు
ధార్యం మోక్షార్థిభిర్నరైః॥ అధకాత్యాయనోపనివత్॥ తదుత్పన్నేద్వేకాభే
తత్రైవమధ్యేవకాశోంగుళాదన్యూనః సశ్శీఃప్రతిష్ఠాయై శ్రీహరిద్రావితశ్శీ
మాన్యవతి భరద్వాజః॥ ఆచమ్యధారయేత్పుండ్రాన్నదా శుభ్రేణపూర్వవ
త్ నాసికామూలమారభ్య కేశాంతంపరికల్పయేత్ తతోదివ్యంచ హరిద్రం
సామోదంతులసీదళం మంత్రేణధారయేచ్ఛూర్ణం లలాటే మస్తకేతథా॥ అ
త్రిః॥ ఊర్ధ్వపుండ్రస్యమధ్యేతు రజనీచూర్ణ ముత్తమం లక్ష్మీరూపంధరేన్నిత్యమ
న్యద్రవ్యం సధారయేత్॥ సనత్కుమారః॥ విలోక్యదర్శణం విద్వాన్సూర్యపుం
ద్రం మనోహరం కుర్యాన్నంగళమాకాంతీ హరిద్రాచూర్ణ సంయుతం॥

అధస్తూర్తానాంతు విశేషం వదామః॥ ఊర్ధ్వపుండ్రం త్రిపుండ్రంవా
చాప్యజైః కర్మకర్తృభిః వర్జయేత్తిలకం ఫాలే శాస్త్రేద్ధవైవతు తర్పణే॥ అ
భ్యంగే సూతకేచైవ విపాహేపుత్రజన్మని మాంగళ్యేషుచ సర్వేషు సధార్యం
గోపించదనమితిశాకలః॥ ఓం అధకాలాగ్నిరుద్రః భగవంతం సనత్కుమారః
పప్రచ్ఛ అధీహిభగవంస్తీపుండ్రవిధిం ససత్వం కింద్రవ్యం కియత్థానం కతిప్ర
మాణం కారేఖాః కేమంతాః కాశక్తిః కింద్రైవతం కంకర్తా కింఫలమితివ తగ్
హోవాచ భగవాన్కాలాగ్నిరుద్రః యద్దీవ్యం తదాగ్నేయం భస్మ సద్యో
జాతాదిపంచబ్రహ్మమంత్రైఃపరిగృహ్యగ్నిరితిభస్మ వాయురితిభస్మ భమితి భ
స్మ జలమితిభస్మ స్థలమితిభస్మేత్యనేనాభిమంత్య మానస్తోకఇతి సముద్భృత్య
మానోమహంతమితిజలేనసంస్పృజ్య త్రియాయుషమితి శిరోలలాటవక్షస్కంధే
షు త్రియాయుషైస్త్యుంబకైస్తీశక్తిభిస్తీర్వక్తిస్తోరేఖాః త్రియాయుషం జ
మదగ్నేకశ్యపస్యత్ర యాయుషంయదేవానాంత్రయాయుషంతస్తే అస్తుత్రయా
యుషం త్య్గింబకంయజామహే సుగంధింబ్రష్టివర్ధనం ఉర్వారుకమివ బంధనా

మూలమృత్తికలచే తిలకముంచవలె నితరమృత్తికలు గ్రహించదగినవి కావు. శ్యామమృత్తిక శాంతికరము. రక్తమృత్త్వవశ్యేకరము. పచ్చనగునది శ్రీకరము. శ్వేతమువైష్ణవమని జెప్పబడుచున్నది. ఎవడుగంగానదీతీరమృత్తికను పాలమందుధరించునో వాడు సూర్యరూపమును ధరించునని బ్రహ్మాండపురాణము. ధర్మపాణియై భూమిధ్యముమొదలగునటుల ప్రకృష్టదీపమువలె శ్రీకాముడును పుష్టికాముడును యధేచ్ఛగా తిలకముంచవలెను. స్నానమొనర్చి మృత్తికచే హోమమొనర్చి భస్తతో నభ్యంగోత్సవకాలముల కస్తూరితోడ పుండ్రముంచవలెను. జపము హోమము దానము స్వాధ్యాయము పితృతర్పణమును పుండ్రములేక జేసిన వ్యర్థమగును. లలాటమునతిలకముంచి వైష్ణవులును శైవులును తర్పణమును జేయవలెను. లేకుండిన శ్రాద్ధము నిష్ఫలమగునని స్మృతిసారసముచ్చయము. భాగవతులవశ్యమిదియచరణకు దెత్తురు.

ఇంతియెకాదు శాసుదేవోపనిషత్తుయందు శ్రీవాసుదేవులు నారదుల కొరకుపడేశించుటలో వైకుంఠమందుత్పన్నమై భగవంతులకు ప్రీతికరమై బ్రహ్మాదిభక్తులచే ధారితమై శ్రీవిష్ణుదివ్యశరీరమున ప్రత్యహము ధరించబడినదియై గోపీకలచే జేయబడు నభిషేకమువలన గోపీచందనాఖ్యనొంది పవిత్రమై చక్రతీర్థాంతమందుండి చక్రముతోగలసినదియై పచ్చనిరంగుగలిగి ముక్తిహేతువగుచున్నది. గోపీచందనమును నమస్కరించి యెత్తి ఓగోపీచందనమా విష్ణుదేహమునంబుట్టినదానా పాపములనుబోగొట్టుదానా చక్రముచేనంకితమైనదానా ధారణచేమక్తినిచ్చుదానపుగావలెను. ఇమంషేగంగయనుమంత్రముచేతను జలమునుస్వీకరించి విష్ణోర్ముకమను మనువునుజపించుచు గోపీచందనముగలిపి అతోదేవాఅవంతనెడు మంత్రములతో విష్ణుగాయత్రిచేతను లేక కేశవాదినామములతోజవైన ధరించవలెను. శంఖచక్రగదల హస్తముచేధరించిన నాశరహితుడైన ఓద్వారకావాసీ తెల్లతామరపూలదళములవంటినేత్రములగులవాడా గోవిందుడా నినుశరణునొందినసురక్షించుమని ధ్యానమునుజేసి గృహస్థులలాటముమొదలు పన్నెండుస్థలముల ననామికాంగుళిచేతను వైష్ణవగాయత్రిచేతనైన కేశవాదినామములచేతనైన ధరించవలెను. బ్రహ్మచారి వానప్రస్థును లలాటకంతభాషామూలములయందు వైష్ణవగాయత్రిచేతనైన కృష్ణాదినామములచేతనైన ధరించవలెను. యతి తర్జనితో లలాటహృదయములయందు పుణ్యముచేతను ధరించవలెను. గోపీచందనాభావమందు తులసీమూలమృత్తికను ధరించవలె నపరోక్షాత్మసిద్ధికి ముముక్షువని యుపనిషదనుగ్రాహకమై యున్నది. మంత్రములుపనిషద్ధర్మహాస్యములును దేశభాషాగ్రంథములచేవా

సుతూచారములేనందున యంతటిరహస్యార్థములదెనుగించక దిక్పాత్రోపదర్శనమునర్పితిమి.

కరహూపనిషత్తుయందు శ్వేతమృత్తికారూపముగదేవినిమృత్తిక హనమేపాపమునుమంత్రముచేతను నమస్కరించి ప్రణవయుక్తముగు బలమును మంత్రముచేతను హస్తముతోదీసి గంధద్వారమునెడిమంత్రముచేతను జలమును గ్రహించి యశ్వక్రాంతమునుమంత్రములచేతను చాగ్ధించవలెను. ఇమంమేగంగయనుమంత్రముచేతను జలమునుబోసి విష్ణోర్నుకమును మంత్రమును బరింభ్రుచు మర్దించవలెను. మృత్తికమధ్యను మూలమంత్రమును చాగిసి లతోదేవాలవంతునః త్రనుమంత్రమును విష్ణుగాయత్రిని ముమ్మారువచించి దేవతాస్వరూపియైన ట్టి ష్వేతమృత్తికా పాపములనుబోగొట్టేదానా విష్ణుదేహమునుంచి త్రుట్టినదానా చక్రముచేతను చిహ్నితమైనదానా నీకొరకు నమస్కారమౌగాక ధారణవలనముక్తినిచ్చుదానవాగాక యనిబరించి మోక్షార్థులచేత త్రుండ్రద్వయమధ్యమందు లక్ష్మీకరము దివ్యమునగు శ్రీలక్ష్మీశరీరమువలనబుట్టిన శ్రీచూర్ణమును ధరించదగునని జెప్పియుండెను.

కాత్యాయనోపనిషత్తుయందు శ్వేతమృత్తికవలనరచించిన రెండు దేఖలమధ్యమందగుళయకంఠతక్కువగానియవకాశముంచవలెనదిశ్రీహరిదాస్వరూపముగాన లక్ష్మీనంపన్నుడౌను. హరిద్ర లక్ష్మీరూపమనిజెప్పి యదిశ్వేతమృద్రచితోర్ధ్వపుండ్రద్వయమధ్యమున సూర్ధ్వరేఖాకారముగా నుంచవలెనని జెప్పబడెను.

అచమనమునర్చి శుభ్రముగు మృత్తుచే త్రుండ్రద్వయమును నాసి కామూలమునుంచి కేశములపర్యంతముంచి వాటిమధ్యను తులసీదళయుక్తముగు దివ్యమైన హరిద్రాచూర్ణమును మంత్రయుక్తముగ లలాటమున శిరమున ధరించుమని ఛరద్వాజులు.

ఉర్ధ్వపుండ్రముయొక్క మధ్యమమున శ్రేష్ఠమును లక్ష్మీరూపమునగుహరిద్రాచూర్ణమునుధరించవలెను.మరియొక ద్రవ్యముధార్యముకాదనియత్రి.

వేత్తయగువాడద్దమునుకూచి మంగళమునుగోరుచున్నవాడై మనోహరమగు సూర్ధ్వపుండ్రమును హరిద్రాచూర్ణముతో నుంచుకొనుమని సునస్కూమారులు.

స్తూర్తులకు విశేషమును జెప్పెము.

కర్మను జేయుచాక్షులచేతను కాగ్రధమందున తర్కణమందైననూర్వ్య
త్రుండ్రము లేక త్రిత్రుండ్రమును ఫాలమందుంచరాదు. అభ్యంగనమొనర్చికొని
సూతకమున బుత్రజన్మమందున మంగళావహమగు సకలకర్మలను గోపించద
నమును ధరించరాదని కాకలుడు.

సనత్కుమారులకు కాలాగ్నిరుద్రులు త్రిత్రుండ్రవిధిని కాలాగ్నిరు
ద్రోపనిషద్బ్రాహ్మణమున నుపదేశించిరి. అగ్నియమగు భస్మను సద్యోబాతాది
పంచబ్రహ్మమంత్రములచేతను గ్రహించి అగ్నిరితిభస్మ వాయురితిభస్మ ఖని
తిభస్మ జలమితిభస్మ స్థలమితిభస్మ యనుమంత్రములచే నభిమంతించి మాన
స్తోత్రేయనుమంత్రముచే నుద్ధృతమునర్చి మానోమహంతమనుమంత్రముతో జ
లమువేసి గలపి త్రియాయుషమనెడి మనువుచే శిరోలలాటవక్షస్సృంధములం
దు త్రియాయుషైస్త్వంబైస్త్రిశక్తిభిరనుమంత్రములతో నడ్డుగా మూడురే
ఖలునుంచవలెను. ఈశానసంబంధమగు నీవ్రతమును సకలవేదములందును వేద
వాదులచే జెప్పబడెను. గాన హేతుకాంక్షగలవాడాచరించవలె దిరుగజన్మ
నొందకుండుటకని శ్రుతిస్మృతులవలన నూర్ధ్వత్రుండ్రత్రిత్రుండ్రధారణముచే న
త్యోతాదృష్టఫలమునుజూపి యటువిమ్మట తమాలపత్రతలకము విచిత్రక విశే
షకమీశబ్దములు సమార్థకములని యుచుండు. తమాలపత్రమువలెనుండునది, మె
లుగైయుండునది, చిత్రమైయుండునది, ఒప్పదముతోగూడియుండునది యని తి
లక నామములకర్థముగాన లలాటశోభార్థము తిలకధారణమని గానబడుచున్న
ది. ఇంతియొకాదు. గోపీచందనధారణము లక్ష్మీనివాసాస్పదము పైత్యశాంతి
నిజేసు నగ్నిదీప్తిని బుట్టించు వాంతిని పాపములను కష్టములను దుఃఖములను
బోగొట్టును. పూర్వకృతప్రణ్యముగల శిష్టజనముచే యత్నమున సర్వచాలభం
చును. గోమయభస్మము రక్తశాంతిని శ్లేష్మమును బుట్టించును. వాతమును జ్వ
రవేగమును చీమలు మొదలగు కీటచాధను శీతపైత్యములను బోగొట్టును. వ్రీతి
ని సకలలోకేశ్వరుడు జేయును- పాషండులకు దేవనమయ్యుండుననియును చ
రకులు దృష్టఫలమగపరచిరి.

ఓయీత్రిత్రుండ్రోర్ధ్వత్రుండ్రములలో గ్రహించదగునది యొకటయ్యెను
రెండునుగావని శంకించి బలుకబడును.

శ్రుతులు ద్వివిధముగ జెల్పనవ్రతవిరెండును ధర్మములని జెప్పబడి
నవనమనుస్తరణమువలన శ్రుతులచేననుగ్రహించబడిన త్రిత్రుండ్రోర్ధ్వత్రుండ్ర

భాద్రాశ్రమ స్వరూపముగాగల పరమధర్మము సమాపబలమెయ్యగును. అందు లోను వృద్ధాచారము బలమైనది యటులజెప్పబడెను.

సకల దేశములందు నత్యంతనియమముగల పెద్దలవ్యాపారముగలిగి జక్కగశిక్షితులైనట్టియు వృద్ధులొత్తవేత్తలచంచలులు దంభశూన్యులనగు వారలయొక్క వృత్తసామ్యమును బొందినవారలిహపరములను జయింతురని యాపస్తంబులు.

సాధువులసంకేతము వేదోదితమువలె ప్రమాణమగుననియును.

అం జ న వి ధిః

అథాంజనవిధింవ్యాఖ్యాస్యామః॥ అధవస్త్రీతిలకధారణానంతరం అం జనస్య సౌవీరాంజనస్య విధిం ధారణప్రకారం వదామః॥ యథాచమనుః॥ మైత్రప్రసాధనంస్నానం దంతధావనమంజనం పూర్వాష్టాషవ కుర్వీత దేవతా నాంచపూజనమితి॥ మన్వసుక్షాతాంజనం దృష్టఫలజనకమేవ॥ తథాచసుశ్రుతే॥ సుఖిలఘునిరీతే దృఢంపశ్యతి చక్షుషా॥ మతంశ్రోతోంజనంశ్రేష్ఠం విశుద్ధం సింధుసంభవం॥ దాహకందూమలఘ్నంచ దుష్టిక్షేదరుజాపహం॥ అక్ష్మోరూపా వహంచైవ సహతే మారుతాతపా॥ ననేత్రరోగాజాయంతే తస్మాదంజనమా చరేదితి॥ ఆశ్వలాయనగృహ్యసూత్రే అశ్వనస్తేజోసి చక్షుర్మేపాహీతి చక్షు షీ అంజయీతేతి మంత్రముక్తం॥ సవ్యంశేత్రం పూర్వమాంజయిత్వా తతో ద ష్ఠిణమాంజయీత॥ సవ్యంమనుష్యాంజతే ప్రధమమితిశ్రుతేః॥

అంజనవిధి.

వస్త్రీతిలకధారణమునుజెప్పి సౌవీరాంజనముయొక్క ధారణప్రకారమును జెప్పుచున్నారము.

మిత్రదేవతాకమగు మలోత్సర్జనకర్తయు నలంకారము స్నానము దంతధావనమంజనము దేవపూజయునుపూర్వాష్టాషమందాచరించుమనిమనువు.

ఈఅంజనధారణము దృష్టఫలమునొ బుట్టించునటుల సుశ్రుతమున జెప్పబడెను.

సింధుసంభవము శుద్ధమునగు సౌవీరాంజనమువలన సుఖము సూక్ష్మమునగునట్లు దృఢముగ జూచును. దాహము దురద వుని దుగోగములు క్షేదమును బోగొట్టును. నేత్రమునకు కాంతిని జెచ్చును. వారాతపములను సహించును గాన అంజనధారణమౌవశ్యకమని.

అత్తనస్తేజోసి చక్షుర్మేపాహి యని మంత్రోచ్చారణతో సంజన ధారణమును జేయుమని యాశ్వులాయనులు. నవ్యనేత్రమందున కాటుకనుంచి యటుపైని కుడినేత్రమందుంచుమని శుక్రి.

సంధ్యావిధి:

అథాతోసంధ్యావిధింవ్యాఖ్యాన్యమః॥ అథ స్నానాద్యనంతరం సంధ్యావిధిం సమ్యక్ధ్యాయంత్యస్యామితి సంధ్యా. ధ్యైచింతాయాం తస్య విధానం బూమిః॥ యద్వా సంధాభవాపంధ్యా. ఉపాస్తే సంధివేళాయాం నిశాయాం దివసస్యచ। తామేవసంధ్యాం తస్మాత్తు ప్రవదంతి మనీషిణఃకలివ్యాసః॥ సంధ్యానామార్కచింతాభివ్యక్తదిత్యశబ్దవాచకా పరబ్రహ్మరూపా చిచ్ఛక్తిరేవ సంధ్యాదేవ తేత్యుక్తం॥ ఉద్యంతమస్తంయంతమాదిత్యమభిధ్యాయ స్కర్వన్పాప్సృణో విద్వాంత్సకలం భద్రమశ్నుతేసావాదిత్యోబ్రహ్మేతి బ్రహ్మైవావసన్ప్రప్సృష్యేతియఏవంవేదేతిశుక్రిః॥ అస్యార్థః॥ వక్ష్యమాణ ప్రాణాయామాదికర్మకుర్వన్సంధ్యావాచ్యమాదిత్యం బ్రహ్మేతి ధ్యాయన్ ఐహికాముష్మికం సకలంభద్రమశ్నుతే। యఏవముక్తధ్యానేన శుద్ధాంతఃకరణో బ్రహ్మసాక్షాత్కురుతే। సపూర్వమపిబ్రహ్మైవావసన్। అజ్ఞానాజ్ఞేవత్వంప్రాప్తః తత్సాక్షాత్కారేణ జ్ఞానావగమే బ్రహ్మైవాప్రాప్నోతీతి॥ యాసంధ్యాసాజగత్సృణోర్నాయతీతాహినిష్కళా। ఈశ్వరీకేవలాశక్తిస్తత్త్వత్రయసముద్భవా। ధ్యాత్వార్కమండలగతాం సావిత్రింనై జపేద్భృథఇతివశిష్ఠః॥ తత్రతావత్సంధ్యావందనం నిత్యం అహరహస్సంధ్యాముపాసీతేతి శుక్రి వాప్సావశాత్। అర్థమాసేఅర్థమాసేప్రవృజ్యతే। వసుంతేవసంతే జ్యోతిషాయజేతేత్యాదా తథాదర్శనాత్॥

అథసంధ్యాకాలోవిచార్యతే। తత్రముఖ్యకాలఉక్తిః॥ ఛాందోగ్యే సంధాసంధ్యాముపాసీత। జ్యోతిషాజ్యోతిషాదర్శనాత్సంధిరితి అస్యార్థః। అత్ర జ్యోతిఃపదం సూర్యనక్షత్రవాచికం। తథాచ। జ్యోతిషాదర్శనాదర్థాస్తమితసూర్యదర్శనకాలమారభ్య నక్షతోదయపర్యంతం యఃకాలస్ససంధిః। తత్ర సాయంసంధ్యాముపాసీతా। విదధీత। తదుక్తం॥ అర్థాస్తమితకాలాద్యస్సంధిరాతారకోదయాత్। తత్రసంధ్యాముపాసీత సాయంకాలే సమాహితఇతిజ్యోతిషోదర్శనాన్నక్షత్రకాలమారభ్య సూర్యదర్శనకాలాద్యస్సంధిః తత్ర ప్రాత్రస్సంధ్యాముపాసీత॥ అహారాత్రస్య యస్సంధిస్సూర్యనక్షత్రపక్షితః। తత్ర

సంధ్యాముపాసీత సాయంప్రాతస్సమాహితఇతి॥ ఉదయాత్పాక్షీసంధ్యా
ఘటికాత్రయముచ్యతే॥ సాయంసంధ్యాత్రిఘటికా అస్తాదుపరి భాస్వతః॥ ఏ
తాద్భగముఖ్యకాలాసంభవే అనుకల్పస్యాపి విహితఇతిన్యాయేన మధ్యమాధ
మకాలేప్యావశ్యకమాచరితవ్యమేతత్కర్తృత్యుచర్తునయః॥ తద్యథా॥ ఉత్త
మాసూర్యసహితా మధ్యమానుదిత తారకా॥ అథమాతారకోపేతా సాయం
సంధ్యాత్రిధామతా॥ ఉత్త మాతారకోపేతా మధ్యమా లుప్తతారికా॥ అథ
మాసూర్యసహితా ప్రాతస్సంధ్యాసమాహితా॥ ఏవంభూతోపి ముఖ్యకాల
ఏవ॥ తస్మిన్స్త్రివిధేకాలే యస్తు సంధ్యాం నానుతిష్ఠతి బ్రాహ్మణో నభవతి॥
చ్ఛ్వాదకాహమనగ్నేస్తు సంధ్యాకాలోవిపర్యయః॥ పతితాఖిలవేదోపి శూద్ర
ఏవ నసంశయిఇతి శాతాతపః॥ కాలేతువందితా సంధ్యా స్వర్గమోక్షప్రదా
యినీ॥ అకాలేవందితాసంధ్యా సాచవంధ్యావధూరివేతి గౌతమః॥

సం ధ్యా వి ధి.

స్నానవస్త్రీధారణాంజనానంతరమునసంధ్యావిధినిశెప్పుచున్నారము.
ఈకర్తవ్యమందునజక్కగ ధ్యానముజేయబడును. గానసంధ్యయనబడును. లేకదిన
పూర్వాపరమధ్యాహ్న సంధుల నుపాసనజేయునదిగాన సంధ్యయనబడునని
యును వ్యాసులు.

సంధ్యయనగా సూర్యబింబమందభివ్యక్తమగు నాదిత్యశబ్దమునకర్థ
మగు పరిబ్రహ్మవాచకమైన చిచ్ఛక్తికి బేరు. సర్వముజేదికారణమువలన స్వీక
రించునో యుదికారణముచే నాదిత్యుడనబడునని యుపనిషదవ్యుత్పత్తిచేత నశే
షవిషయభోక్తాదిత్యుడని యర్థము.

సంధ్యావాచ్యుడగునాదిత్యుని బ్రహ్మమనిభాషానమొనర్చి యైహికా
మష్టికరూపమగు సకలమంగళములనొందుననగ నీధ్యానమున శుద్ధాంతఃకర
మైన బ్రహ్మమును సాక్షాత్కారమొనర్చికొనునని శ్రుతి.

సంధ్యయనగా జగత్కారణమును సర్వనియామక మాయాతీత ని
ష్కలశబ్దమచియర్కమండలమునధ్యానమొనర్చి గాయత్రీమంత్రమును జపించు
మని వశిష్ఠులు.

సంధ్యావందనమునకుత్తమమధ్యమాధమకాలములను శెప్పుచున్నారము
సూర్యాస్తమయ సమయముమొదలు నక్షత్రదర్శనావధి యుత్తమ
కాలము సాయంసంధ్యకు. నక్షత్రాస్తమయాదిసూర్యోదయపర్యంతము ప్రా

తస్సంధ్యాకాలము. సూర్యనక్షత్రవర్జితమైన దినరాత్రుల మధ్యమమగు కాలము సంధ్యోపాసన ముఖ్యకాలమనియును. సూర్యోదయమునకు ముందును సూర్యాస్తమయమునకు విమ్మటను మూడేసిగడియలు ప్రాతస్సాయంసంధ్యోపాసనకు ముఖ్యకాలములు. నక్షత్రోదయమగుచునుండుకాలము మధ్యమము. నక్షత్రోదయమైనపైని యధమకాలము. ముఖ్యకాలమందాచరించుటకునుకూలించకుండిన మధ్యమాధమకాలములయందాచరించవలెననియును. పన్నెండుదినము లగ్నస్థాపననజేయక కాలమున సంధ్యనొనర్చకుండిన యఖిలవేదపఠనమొనర్చిన బ్రాహ్మణుడైనను నిస్సంశయముగ శూద్రుడగునని శాతాతపులు. కాలమందాచరితమగుసంధ్య స్వర్గమోక్షములనిచ్చును. అకాలసంధ్య వంధ్యాస్త్రీవలెవ్యర్థమనిగౌతములు.

ఆ చ మ న వి ధిః

ఆచమనంత్రవిధం శ్రోతం స్నాత్తం పురాణంచేతి॥ తత్ర ప్రత్యక్షశుశ్రీచోదితం శ్రోతం సూత్రోక్తంస్నాత్తం॥ కేశవాద్యైస్త్రీభిఃపితౄతి వచనోక్తంపురాణం॥ తత్రాద్యంబ్రహ్మయజ్ఞాంగతశ్చాశ్వలాయనానామపికర్తవ్యం ద్వితీయంపునస్సంధ్యాదికర్తాంగం॥ తృతీయం శౌచాద్యంగం పూర్వోక్తమితి విచేకః॥ సంధ్యాంతేచ తథాపానై స్పృష్టాస్పృష్టిప్రసర్పణే॥ పారాణాచమనంకుర్యాన్నామభిఃకేశవాదిభిరితి స్పృతిషుదర్శనాత్॥ విశేషేణ శ్రోతాచమనం షట్కర్తవ్యంచద్రియాముక్తం॥ దేవ్యాఃపాదైస్త్రీభిఃపితౄతి అల్లింగైర్నవభిస్సృశేత్॥ సప్తవ్యాఖ్యాతినంయుక్తా గాయత్రీప్రసదాశిరః॥ ఏతేనాస్యాచమనస్య చతుర్వింశతిః తత్రాభవంతితి శేషాణాంవినియోగః॥ కేశవాదీనామివ దగ్ధవ్యః॥ శ్రోతాచమనం దర్శపూర్ణ మాసాంగం॥ తథాఆశ్వలాయనః॥ ప్రాగుదగాహవసీయమవస్థాయ ప్రాప్తిఖండపవిశ్యాచమ్యేతిఅతీప్యత్తికారః॥ ఆచమ్యేత్యత్ర ఆచమనవిధానం శ్రోతాచమనప్రాప్త్యర్థమితి॥ గాయత్రీజపకాలే శ్రోతాచమనంకృత్వా ప్రాణానాయమ్య గాయత్రీంజపేత్॥ శుశ్రీత్యాచమనం స్పృత్యంతరే కథితం॥ తదోంకారేణాచమనం యద్వావ్యాఖ్యాతిభిర్భవేత్॥ సావిత్యావపికర్తవ్యస్సర్వపాపాపనుత్తయతి॥

ఆ చ మ న వి ధి.

ఆచమనము శ్రోతమని స్నాత్తమని పురాణమని త్రివిధము. ప్రణవపూర్వకమగు వ్యాఖ్యాతులతో తీరదయగు గాయత్రీ నిరవదినాలుగుముంత్రములును గాత్రేన యాచమించుట శ్రోతాచమనమని షట్కర్తవ్యంచద్రిక. ఈయాచమ

నము దర్శపూర్తిమ బ్రహ్మయజ్ఞ గాయత్రీజపాంగమని దెలియవలెనది యావ
స్తంబులు నాశ్వలానులునుగూడ జేయదగును.

స్తోత్రాచమనము శాశప్రకరణమగుదుదాహరించుటచే నివట వా
యలేదదిసంధ్యాదికర్మాంగము. కేశవాది పారాణిక నామలచే సంధ్యాంత
మున ఉదకపానానంతరమున అస్పృశ్యస్పర్శనమున యాచమించవలెను.

ప్రాణాయామవిధి:

అథప్రాణాయామంవ్యాఖ్యాన్యామః॥ ధూర్భువస్స్వర్నహర్జనస్తపస్స
త్యం తథైవచ సప్త చోంకారసంయుక్తాస్తధాతత్సవితూఃపదం॥ ఓమాపోజ్యో
తిరేతచ్చిరఃపశ్చాత్ప్రయోజయేత్ । త్రిరావర్తనయోగాత్ప్రాణాయామస్సశ
బ్దితత్తథ యోగయాజ్ఞవల్క్యుః॥ అర్థంవాసిసాధయిషురితి ప్రాణాయామకర్త
వ్యతావ్రతిపాదకమాపస్తంబమాత్రం । తత్రవృత్తికారః । ప్రయోజనం తచ్చదృ
ష్టమదృష్టంవా సిసాధయిషు స్సాధయితు మిచ్ఛుస్సన్ । అతమిత ఆశరీరగ్లానేః
ప్రాణాయామశ్చేత్ త్రివారం ప్రాణాయామం కుర్యాదితి॥ ప్రాణాయామ
త్రయంకృత్వా సంధ్యాపాసనమాచరేత్ । స్నానేదానేజపేహోమేఅశక్తావే
కమేవవేతిస్తృతిరత్నాకరే॥ పూరకఃకుంభకోరేచ్యః ప్రాణాయామస్త్రిలక్ష
ణః । నాసికాకృష్టఆత్వాసోధ్వాతఃపూరకఉచ్ఛతే । కుంభకోనిశ్చలశ్వాసోరేచ్య
మానస్తరేచకః॥ ప్రాణాయామాభ్యాసశ్శాస్త్రోక్తమార్గేణ విశేషేణకృతే
సిద్ధోభవన్మతీవదృష్టఫలముపపద్యతేఇతి శ్రీమద్భాగవతే దర్శితం । తద్యథా । ఆ
నూర్నిమత్వం దేహేస్త్నిన్దూరశ్రవణదర్శనం । మనోజవః కామరూపం పరకా
యప్రవేశనం । స్వచ్ఛందమృత్యుర్దేవానాం సహకీడానుదర్శనం । యథాసంక
ల్పసంసిద్ధిరాజ్ఞాప్రతిహతాగతిః । త్రికాలజ్ఞత్వమద్వంద్వంపరచిత్రాద్యభిజ్ఞతా ।
అగ్న్యైర్గంబువిషాదీనాం పరిష్టంభోపరాజయః । ఏతాశ్చోద్దేశతః ప్రా
క్తాయోగధారణసిద్ధయైఇతి॥

అత్రప్రాణాయామోద్వివిధస్సగర్భోఽగర్భశ్చేతి తత్త్రాగర్భం ప్రథ
మం ప్రవదామః॥ హకారేణబహిర్యాతి సకారేణ విశేష్యతః । హంసహంసే
త్యముంమంత్రం జీవోజపతిసర్వదా । శతానివక్తీమారాత్రం సహస్రాణ్యేకవిం
శతిః । ఏతత్సంఖ్యాన్వితంమంత్రం జీవోజపతి సర్వదా । ఆజపానామ గాయత్రీ
యోగినాం మోక్షదానదా । అస్యాస్సంకల్పమాతేణ సర్వపాపైఃప్రముచ్యత
ఇతి ధ్యానబిందూపనిషత్॥ నిరోధస్సర్వవృత్తీనాం ప్రాణాయామస్సఉచ్యతే ।
నిషేధనం ప్రపంచస్య రేచకాఖ్యస్సమీరితః । బ్రహ్మేవాస్తీతియావృత్తిః పూర

కోవాయురుచ్యతే తతస్తద్వృత్తివైశ్చల్యం కుంభకం ప్రాణసంయమః॥ అ
యంచాపిప్రబుద్ధానామజ్ఞానాం ఘోరిపీడనమితి తేజోబింధూపనిషత్॥ పూర
కరేచకయోరావర్త్యమానయోర్హంసస్సోహమిత్యమలోమతశ్చఅభివ్యజ్యమా
నేన అజపామంత్రేణ తత్సం పదార్థైశ్చ వ్యతిహరేణ భావయంతీత్యర్థః॥

అథసగ్ధసంధ్యాంగప్రాణాయామం యోగయాజ్ఞవల్క్యైశ్చ సూత్ర
తావద్వాప్యభ్యాస్యామః॥ అత్ర ఓంభూరిత్యాది సువరోమిశ్శంతోమంత్రోగం
సాధాచామృతనాదోపనిషది శ్రూయతే॥ సవ్యాహృతిం సప్రణవాం గాయత్రీం
శిరసాసహ॥ త్రిపరేదాయతఃప్రాణఃప్రాణాయామస్సఉచ్యత ఇతి- అవతీసం
సారసాగరాదితి- ఓం యేత్రుహః నిర్వైమిస్తి కకర్తృభిః ఫలానభిసంధీకృతైః
పరమేశ్వరం నిత్యమాదాధయంతి తేభ్యస్సాన్వితృత్వం ప్రతిపాద్య తాన్వైరి
సంసారసాగరాత్తరయతీతి తాత్పర్యార్థః॥

తారయతీతి తస్మాదుచ్యతే తారమితిశ్రుతే॥ నమస్తారాయేత్యత్రభా
ష్యకృద్విస్తరధావ్యాఖ్యాతత్యాత్ అతఏవప్రణవపర్యాయేష తారపదప్రయం
గంపశ్యామః॥ యమవైష్యణతే తేన లభ్యత ఇతి తస్మానుగ్రహస్వైవ సామో
తాకరహేతుత్వమితి తదనుకంపితవీవ శోకం తరతీతి తాత్పర్యం॥ యాపనిష్ఠ
త్తిస్తు అవరక్షణఇతిధాతోరవతేష్టిలోపశ్చేత్యేణాదికసూత్రేణ మన్విత్యయో
విహితః॥ తస్యజరత్పరేత్యాదినా ఊర్ తతోగుణః తతస్త్లిష్టోచ్చారణమితి ప్రక్రి
యయా ఓమితినిష్పన్నం॥ అకారఉకారమకారఇతి తానేకధానుభవస్తదోమ
ితినిష్పన్నం శ్రుతే॥ ఓంకారస్సర్వదేవానాం సారభూతఃప్రకీర్తితఇతివచనా
త్॥ ప్రణవస్సర్వవేదేష్వితిగీతావచనాచ్చ॥ ఓమితివైదేవం సర్వమితిశ్రుత్యాదః॥
సర్వవేదసారభూతత్యాత్సర్వమయత్యత్రవణాచ్చ॥ వేదాభ్యాసం ప్రణవాభ్యా
సఇతి విజ్ఞానేశ్వరేణోక్తం॥ న్యాయార్జితధనస్తత్వజ్ఞాననిష్ఠోఽతిధిప్రియః॥ శ్రా
ద్ధకృత్యత్యవాదీచ గృహస్థోపి విముచ్యత ఇతి యోగీశ్వరేణాత్మలాభఃపరమశ్రే
యఇతి శ్రూయతే॥ తత్రప్రణవంజపతః తదర్థంభావణుతశ్చిత్రైకాగ్ర్యద్వారా
తల్లాభస్సద్భృతీతి లోకానుజిగృక్షయా ప్రథమతస్తన్నిర్దేశః కృతః॥ భూర్భూ
లోకః ఓంప్రణవాత్మకః ప్రణవాభిధేయబ్రహ్మభిన్నఇత్యర్థః॥ శబ్దయోస్సామా
నాధికరణ్యమేకార్థమితివాచ్యం తథాచ ప్రణవాభిధేయబ్రహ్మైవ భూలోకాది
నామర్థఃపర్యవసన్నః॥ బ్రహ్మసత్తావ్యతిరేకేణ భూలోకాదిప్రపంచస్య పృథ
క్సత్తానంగీకారాదితిభావః॥ వస్తుతస్తు భూరితి భూలోకాభిమానీని దేవతా
ఓమిత్యంగీకృతావిత్యత్ర ఓంప్రశ్నేంగీకృతావితికోశేదర్శనాత్॥ భూలోకా

మూనిజేవతా మహ్యతమాహ్నికమంగీకర్యతి తత్తల్లా కాభిమానిదేవతా
 మ్రై స్వకృతమాహ్నికం సమర్పయన్ ప్రార్థ్యత ఇత్యర్థః। ప్రతిపదం ప్రణవకీ
 ర్తనమతిదార్థ్యమితిబోధ్యం॥ తదుక్తం॥ సప్తవ్యాహృతయస్సప్త లోకా భూ
 గాదయఃక్రమాత్। ప్రత్యేకం ప్రణవాదిత్యైతన్నయా ఇతిసూచ్యతే॥ బ్రహ్మది
 త్యై తురీయంచ ప్రణవస్సార్థః ఈరితః॥ ఓహ-పౌజ్యోతిరితి గాయత్యైశ్చిరః స
 స్యాయమర్థః। ఆపఃజలం ఓం బ్రహ్మైవేత్యర్థః। ఆపస్త్రీభూమ్నీతికోశాత్, జ్యో
 తిః సౌరాదికతేజః ఓం బ్రహ్మ। తేజస్తేజస్వినామహమితిగీతావచనాత్। రసః
 ఆనందస్వరూపః అమృతం అమరణధర్మకం బ్రహ్మ దేశతః కాలతోవస్తుతశ్చ
 అనవచ్ఛన్నం। భూర్భువస్స్వరోమితి ప్రాణానాం భూలోకాదీనాముపలక్ష
 ణం సర్వం పూర్వవత్ ఓంబ్రహ్మ। యద్వాబ్రహ్మశబ్దస్య పరబ్రహ్మైత్యర్థః। త
 థా। ఓంకారవాచ్యం బ్రహ్మ పరబ్రహ్మైత్యర్థః। శేవం సుగమం॥

ప్రాణాయామవిధి.

ఆచననానంతరమున ప్రాణాయామమును జెల్పుచున్నారము.

సప్తవ్యాహృతులను ప్రణవపూర్వకములనుగాను గాయత్రితో నా
 పౌజ్యోతిరను శిరమును ద్విరావృత్తమాచరించిన నది ప్రాణాయామమని యో
 గయాజ్ఞవల్క్యులు.

స్నాదానజపహోమములయందశక్తుడొక ప్రాణాయామమే జేయ
 వచ్చునని స్మృతిరత్నాకరము. పూరకమనియు కుంభకమనియు రేచకమనియు
 ప్రాణాయామము మూడులక్షణములుగలది. నాసారంధ్రముచే నాకర్షించబ
 డిన వాయువ పూరకమనిపించుకొనును. శ్వాసను నిశ్చలమొనర్చుట కుంభకమ
 నబడును. మరలనానాయువును విడుచుట రేచకమనబడును. శాస్త్రోక్తమార్గ
 మున ప్రాణాయామాభ్యాసమధికముగ జేసిన సిద్ధుడగుచు నధికదృష్టఫలమనుభ
 వించునదియుటలసిన- శోక మోహాత్కుత్సిపాసాజరామృత్యులతనిదేహమునకు
 గలుగవు. దూరశ్రవణదర్శనములు మనోజవ కామరూప పరకాయప్రవేశనము
 లును స్వచ్ఛందమృత్యువును దేవతలతో క్రీడనగపరచుట సంకల్పసిద్ధి అప్రతి
 హతగమనము భూతభవిష్యద్వర్తమానములను పరచిత్తములను దెలసియుండు
 ట సూర్యాగ్నైద్యకవిషాద్యుపద్రవములనొందకుండుట మొదలగునవి యోగ
 ధారణసిద్ధునకు గలుగునని శ్రీమద్భాగవతము.

ప్రాణాయామము సగర్భకమని యగర్భకమని రెండువిధములందు
 నగర్భమును మొదట జెల్పుచున్నారము. ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసపాతము హఠారసకా

రోచ్చారణను జేయకమువలన హంసయనుచుంత్తమును సుర్వ దినరాత్రులు జేపుడు జపించు నిరువదియొకసహస్ర మారునూరు విది యజ్ఞపాగాయత్రి. యోగులు పఠినిశ్వాసోచ్చాసమున బ్రహ్మైక్యబోధకముగ నీమంత్రార్థ భావనాపరులై సకలపాపములను బోగొట్టుకొనుదురని ధ్యానబిందూపనిషత్.

సకలవృత్తినిరోధము పూరక ప్రాణాయామమనియును ప్రపంచనిషేధము రేవకమనుబేరుగలదనియును పూర్వము బ్రహ్మమైయుండిన తానజ్ఞానముచే జీవత్వమొందినవాడై బ్రహ్మసాక్షాత్కారముచే జ్ఞానమునొందగానే దిరుగ జీవాధ్యారోపము నివర్తించి బ్రహ్మకారవృత్తి నొందుట పూరకవాయువనియును బిమ్మట నట్టివృత్తితో నిశ్చలముగనుండుట కుంభకమను ప్రాణనిరోధమనియు నిటులప్రబుద్ధులగువారి ప్రాణాయామమాత్మలాభమును జేయుననియును, అజ్ఞుల ప్రాణాయామము నానికాపిడనుతప్ప వేరొక కార్యకారి కాదనియును తేజోబిందూపనిషత్.

యోగయాజ్ఞవల్క్యైక్యమగు సగర్భమగుసంధ్యాంగ ప్రాణాయామమంత్రమిటువైని జెప్పబడును.

ఏత్రురుషులు ఘలమును గోరని నిత్యవైమిత్తి కకర్షలజేతను బరమేశుని నిత్యమారాధించుదురో వారలను స్వాత్మీయులనుగా పఠిపాదించి చుస్తర సంసార సాగరమువలన తరింపజేసునదిగాని తారమని ప్రణవమునకు పేరని శ్రుతి. అకారణకారమకారములనొకటిజేయప్రణవముగు నది సర్వజేవవేదమయమని శ్రుతులు గాన నది యభ్యసించుటచే వేదము లభ్యసించినవాడగునని విజ్ఞానయోగి.

న్యాయముగ నార్జించబడిన ధనముగలవాడును తత్వజ్ఞాననిష్ఠుడతిధి ప్రియుడు శార్ధమొనర్చడివాడు సత్యవాదియునగు గృహస్థుడును సంసార బంధముచేత విముక్తుడగుననియు నాత్మలాభము పరమశ్రేయమని యోగీశ్వరులచే జెప్పబడెను.

ప్రణవమును జపించుచు దానియర్థభావనను జేసి చిత్తైకాగ్రతమూలముగ నాత్మలాభసిద్ధి నొందునని లోకానుగ్రహముకొరకు మొదట ప్రణవనిర్రేకము జేయబడెను.

భూలోకము ప్రణవవాచ్యమగు బ్రహ్మముకంటె పేరగునది కాదని ప్రణవపూర్వకమగు ప్రథమన్యాయాతికర్థము. మరియును ప్రశ్నయందున నం

గీకృతమందును ప్రవాహమునకర్థమని యమరకోశమునఱచుటవలన భూలోకాభిమానినియగు దేవత నాచేజేయుదు నాహ్నికము నగీకరించుగాక యనియర్థముగనెలమిచున్నది. ఈలాగుననే భువస్సుచక్రపూర్జనస్త్రపస్పత్యైలోకములన్నియును బ్రహ్మముకంటె వేరగునవిగావనియు నాయాయులోకాభిమానినీలగు దేవతలందరును నాచే జేయు నాహ్నికమగీకరించురుగాకయని యర్థము.

గాయత్రి శిరమునకర్థమును జెల్పుచున్నారము. ఆపఃఅనేపదమునకు విస్తారమందర్థమనియు రసమానందస్వరూపము- అమృతము మరణధర్మరహితము తపస్సును బ్రహ్మము- తేజమచ గా సూర్యాదితేజస్సు. తేజస్సులగువారి తేజము తానను భగవద్వచనమువలన బ్రహ్మము. అనగా అప్తేజోమృతములు బ్రహ్మవ్యతిరిక్తములుగావనియర్థము.

భూర్భువస్సువరోమనునది పూర్వమె వ్యాఖ్య యొనర్చబడెను.

ప్రశస్త ముదకంబ్రహ్మముఖాభ్యేనాభిమంత్యచ । ఆపోహిష్ఠాచిభిర్నం
త్రైర్దైస్త్రిశ్చిరసమార్జయేదితి । బ్రహ్మముఖోయం మనునా నిరుక్తః॥ ఓంకార
పూర్వికాస్త్రీసోమహవ్యాహృతయోవ్యయాః । త్రిపదాచైవ గాయత్రీవిజ్ఞేయం
బ్రహ్మణోముఖమితి । ఆపోహిష్ఠీతిస్పృభిర్దైస్త్రిర్దర్శనమచరేత్ । పదేపదే
షేపేన్దుర్ధిప్రతిప్రణవసంయుతం । తిస్సభిః ఋచైర్నివభిఃపదైరిత్యర్థః । పదే
పదభిలింగాత్ । ప్రతిపదం ప్రణవసంయుతమిత్యర్థః । మార్జనస్య ఫలమాహ
వ్యాసః । రజస్త మోమోహజాతాన్ జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిజాన్ । వాఙ్మనఃకా
యజాన్సోషాన్నవై తాన్నవభిర్దహేత్॥

ప్రణవపూర్వకమగు మహావ్యాహృతులు మూడును త్రిపదయగు గాయత్రియును వేదమునకు ముఖమని యాపోహిష్ఠామయను ఋక్కులుమూడును తొమ్మిదిపదములవిప్రణవపూర్వకముగ దర్శనతో శిరమందున ప్రశస్తమగుజలమును మాటిమాటికిని సూటిగ మార్జనమొనర్చదగును. రజస్తమోమోహములు జాగ్రత్స్వప్నశుచ్యైలు వాఙ్మనఃకాయములును నీతొమ్మిదివలన బుట్టిన దోషములేతొమ్మిదిమంత్రములచే నగు మార్జనమునబోవునని వ్యాసులు.

శ్లోకరూపసంధ్యామంత్రభాష్యం.

అధనంధ్యామంత్రభాష్యం లిఖ్యతే శ్లోకరూపతః । దృష్టాదృష్టఫలాత్
తైస్రస్త్రిన్వేన ప్రదృశ్యతే॥

సత్యస్యస్యష్టిస్థితివాశ మేతోరీశస్య హోపాసన మాత్మ మేక । నమాత్మ
మాం గాదిషు మార్గ వాది నాక్రియా విశేషేణ ఫలంకి మస్యాత్ । ఇత్యాశంక్య వ
దామీదం పశ్యంతు శ్లేష్ణ బుద్ధయః॥ అరబస్థానే జలాల్పత్వమింగ్లాం డే శీతజంభ
యం । తస్మాచ్ఛృవం నకుర్వంతి స్నానాదిక కథాకుతః । కుర్వంతి ధ్యాన మేవా
త్ర కిర్వన్న్యితధరోద్భవాః । తాన్ద్రప్రస్వాహోదితం వేదైర్దృష్టాదృష్టఫలప్రదం ।
న త్యాజ్యం కర్తవ్యే శేస్తీన్ స్నానాచ మన మార్జనం । శ్రుతిర్విదత్యపాం మేధ్యం పృ
త్యక్షం చాపిదృశ్యతే । తద్విస్తృతం స్నానవిధౌ తస్మాదత్యే న విస్తృతం॥

ప్రాణాయామమును జెప్పి సంధ్యాభాగ్యము శ్లోకరూపముగ మా
చేవాయబడుచున్నది. అందువలన నగు దృష్టాదృష్ట ఫలమాశ్లోకములందు నె
గానబడును.

ఓయీ సత్యుడును సృష్టిస్థితివాశములకు కారణుడునగు సర్వలోక
నియామకుని యుపాసనము స్వీకరించదగినదేను. శిరముమొదలగువాటియందు
మార్గనాదిక్రియలూనర్చుటచే నేమిఫలమయ్యేనని శంకించుకొని జెల్పచున్నా
రము సూక్ష్మబుద్ధిగలవారలు జూతురు గాక.

అరబస్థానమున జలమల్పము ఇంగ్లాండున శీతమువలన బుట్టు భయ
మునగునంచువలన నవటివారు మలమూత్రశౌచమునైన జేసికొనరు. స్నానా
దిక మేటులూనర్చికొనుదురు. వేదచోదితకర్తవ్యేని యాభూమిని బుట్టినవారలు
సర్వేశుని ధ్యానమునుమాత్రమే జేయుదురు. వారలనుజూచి దృష్టాదృష్టఫల
మునిచ్చునదియు వేదములచే జెప్పబడినదియునగు స్నానాచమనమార్జనాదికము
నీకర్తవ్యమేమనందు విషయవదగదు. శ్రుతి యుదకములు పవిత్రములని శెల్పచు
న్నది. ప్రత్యక్షమువలనగూడ గనబడుచున్నదనిస్నానవిధియందున విస్తరించబ
డెను గాన యిచట విస్తరించబడదు.

అథ మార్జనమంత్రార్థఃకథ్యతే॥ ఆపస్సుఖక రానిత్యంతయాయంతాధత్త
నోశనం । రమ్యభూరిదృశే స్నానం అక్షంతేనహివర్ధతే॥ యోరసోవశ్శుభతమః
తం ప్రార్థయత చేవానః । స్తన్యంవ త్యాన్వాయయంతి మాతరోవత్సలాయథా ।
తస్మై తస్మిన్ధయేయుష్మానలంగచ్ఛేమసాదరం॥ యాయం యద్వాసతఃప్రీతా ఆ
పోజనయతస్ఫుటరం॥ ఆభోజనాపేయాది దుష్టవస్తుసంసర్గకరణనిబంధన ముదర
కృతం పాతకమస్తి తస్య శననివృత్తిస్యాత్తస్మాదనేకేషాం పాపానాం సత్వే
కథముత్తరేకర్తవ్యే నిశ్శంకమధికారస్యాదిత్యాశంక్య సర్వకల్పవనివర్తకం జల
పానమాదరణీయమితి తేనాంతర్బహిశ్చ నిష్కంబకా శుద్ధిర్భవతీతి తద్వినియు

క్రమం మంగ్రహమా॥ అగ్నిశ్చేతి॥ అనేవసుంలేని సాయంజలపానం కర్తవ్యం॥
సూర్యశ్చేతిమంత్రేణ ప్రాతః॥ ఆపఃపునంత్యతిమధ్యాహ్నం॥ తదుక్తం॥ సాయ
మగ్నిశ్చ మేత్యుక్త్వా ప్రాతఃసూర్యేత్యపఃపితేత్॥ ఆపఃపునంతుమధ్యాహ్నం త
తతఃపనుంచ రేదితి॥

యోయమగ్నిశ్చక్రోనశ్చ రాగద్వేషాదయస్తథా॥ మన్యుకారితపాపే
భ్యోరక్షంతాం సర్వదేవతాః॥ కృతవానస్తీయత్పాపం ప్రాతరారభ్యలుంప
తు॥ దేవతాహ్నుతత్పాపం మానసంమష్టచింతనం॥ అపియాన్యతవాగ్దోషం
హస్తంస్తేయమధావకం॥ శిష్టగోస్పర్శనంమష్టస్థానగంపాదజంతథా॥ అభోజ్యా
పేయహంపర్యమగమ్యాగమమేధృజం॥ అబుద్ధిక్యతజంచాపి కర్తృత్వాశ్రయలిం
గినం॥ మాంసత్యేకారణేవపశ్చా జహూమిహుతమస్తీవతి॥

సూర్యోమన్యుశ్చమామన్యుపతయోమన్యుజాదఘాత్॥ మంచంతుహస్త
పచ్చిశ్చమనోవాగుదరైః॥ రాత్ర్యామకార్షంపాపంయదాత్రిరేనావలుం
పతు॥ అబుద్ధిక్యతమప్యేనోయత్కించిద్భూతంమయి॥ తచ్ఛాంత్యై మామహం
సూర్యే జహూమిజ్యోతిషిస్వయం॥ ప్రక్షిప్త్యామృతయోనా మా మంచేయం
మృత్యుబంధనాత్॥ ఆపఃపునంతుపృథివీ సాతత్త్వాతాపురాతుమాం॥ తాఃపు
నంతుబ్రహ్మపతిం వేదఃపూతఃపురాతుమాం॥ యమచ్ఛిష్టమభోజ్యంక యద్వా
దుశ్చరితంమయి॥ సర్వస్త్వదంహసోస్తాన్తామసతాంచప్రతిగ్రహేత్॥ పునంత్యా
వధతిధ్యాత్వా స్వాహేత్యుక్త్వాజలంపితేత్॥

దధిక్రావరవిర్వహిర్వర్ధికామతియజ్జగత్॥ జయన్యాప్తిజితైర్లోకా
స్థిరశ్చవ్యవహరిః॥ అకారివంస్తుతికుర్యాం తస్యసంబంధినింతథా॥ సురభీణి
సుతధాని ముఖానిసకరోతునః॥ ప్రతారిషత్పదద్యాచ్చ పూర్ణాన్యాయూం
షి సఃప్రథు

హిరణ్యవర్ణాస్సవచ్చాశ్చ శుచయః పూతలక్షణాః॥ ఏతాదృశాయాస్తీ
క్షణం పావకాః పావనార్ధకాః॥ యాస్వప్నశ్చక్షుషర్షిర్వా కశ్యపః పశ్యతీతిచ॥
భవేత్సాక్షిజగచ్చక్షుర్వర్ణాద్యంతవిపర్యయాత్॥ శుక్తిస్తతైవవదతి ఇంద్రస్సా
క్షాత్సురేశ్వరః॥ సచాపుజాతోయాఆపః విరూపావివిధాకృతీః॥ అగ్నిర్బ్రహ్మ
బుమిత్యాపహర్షధిరేగర్భజతువత్॥ యాసాంశ్రీవరుణోరాజా జానంత్యత్యా
స్యతేన్యథాం॥ యాతిగచ్ఛతిహస్తాకం శంచస్యాత్సుఖహేతవః॥ స్వోనాశహ
మిత్రీసుఖవికాశ్చభవంశ్చితి॥ యాహధుమ్యోఽభిత్వత్ర అమృతస్రావిణో ఇతి॥
యాసాని ద్రావిడయాదేవాలపాంకుర్వంతిభక్షిణం॥ భవంతి యస్యాంతరిక్షే

లోకానుగ్రహవిప్లవః। యాతపోబహుధావ్యధీం ఉందంతిక్షదయంతిచ। శు
క్రాశ్శుభ్రాశ్చపథివిముగధ్ధఃపరిపద్యతే। మామాంపశ్యత హేతవశ్చివేననుఖ
గుపితా। చతుషాకరుణాద్వేణ ఉపస్సుశతమేత్వచం। శివయాతనువాభద్ర
మూర్త్యాబోయూయమిత్యపి। యుష్మాకంచాప్యత్సవోసర్వానగ్నిష్టలస్థితాన్।
ఆహ్వయామిహువేబూమికిమర్థమితి జేద్వయం। దీప్తిర్వర్చోమయిబలం శక్తి
రోజస్తధైవచ। నిధత్తమయితత్సర్వం స్థాపయంత్యితి మార్జయన్। గృహీత్వా
పాణినావారి స్వశాఖాక్రాంతం జపేద్యచం। ఉద్భృత్యదక్షిణేహస్తే జలం గోకర్ణ
వత్కృతే। నిధాయవాసికాగ్రేతు సంస్మరన్పాపపూరుషం। చిహ్నియాన్నాసి
కాయాంతు నిరుద్ధప్రాణమారుతః। వామేనక్షిప్త్యమేదిన్యాం తజ్జలం నావలో
కగ్నుత్। కర్మసాక్షీజగచ్చతురేనసోమాంచముంచతు। పాదశీలతకాష్టాద్వా
చోరంముంచత్యధీశ్వరః। స్నాత్వీస్నాత్వాస్వేదమలాత్పుతం సంస్కృతమా
జ్యవత్। ఆపశ్శుధ్యంతుమాంపాపాదితిభాష్యేషు దర్శితం॥

ఇష్టంహివిదుషాంలోకే సమానవ్యాసభారణమిత్సుక్తత్వాత్ హగ్ సే
తిమంతోసంక్షేపవిస్తరాభ్యాం వ్యాఖ్యాయతే॥

భాసతేబ్రహ్మరూపేణ జగదేతచ్చరాచరం। జ్ఞానినం ప్రతిబోధవ్యమితి
హంసేతిమంత్రతః॥ హగ్ సః పరమాత్మానశుచాశుద్ధేవమండలే। శుచిషస్త్రిద
తీత్యస్త్రిన్జగన్నివనసాద్వసుః। వాయుస్తద్రూపవానోంతరిక్షేతిత్వస్త్రితిశ్చుతేః॥
సీతతీత్యంతరిక్షేనదంతరిక్షేనదుచ్యతే। హోమనిష్పాదకో హోతా వేద్యాం
సేవతి వేదివత్। అథవాదేవదూతత్వాదగ్నిర్హోతేతిచోచ్యతే। అతిధిస్సన్ధురోజే
షు బ్రంహ్మండాఖ్యగృహేషుచ। తిష్ఠతీతచ యోదేవస్సన్ధురోణసదుచ్యతే। వై
శ్వానరస్యరూపేణ నృషుహోవసతిప్రభుః। నృషదిత్యుచ్యతేసన్ధిస్తధాగీతేషు
పత్యతే। వశేష్ఠీద్వారవత్యాదౌ క్షేత్రేఽర్చ్యాయాపతో వసన్। వరసద్వాచ
కోదేవో దర్శరాత్సర్వపాపహత్। యజ్ఞసిష్పాదకత్వేన ఋతసత్సత్వోర్మణి
వ్యోమ్నిసూర్యాదిరూపేణ తిష్ఠనోవ్యమసదుచ్యతే। అప్నోతిష్టస్థితీశ్చుతేరజ్ఞా
జలజవాచక్షాః। గోష్వంతర్యామిరూపేణ యోదేవోవసతేసదా। అథవాక్షీర
రూపేణ గోదాశ్శివితకారితః। ఋతంతుసత్వవచనం ధర్మరూపం విదుర్బుధాః।
తస్మాజ్ఞాయంతేఇతివ ఋతజాఃపరికీర్తితాః। యస్సర్వేషుచ భూతేషు తిష్ఠస్త్రి
తిశ్చుతేవ్యభిః। అద్రిభ్యోజాతవృక్షాద్యాస్సాగ్నితాఅదిచాఇతి। ఋతంతు ఈ
ద్యశంసత్యం బృహద్వృద్ధా ప్రకీర్తితం। శేషోహ్యశేషయజ్ఞాని ఈశోసిష్పాద
యంత్యితి॥

అభాగ్యుని జేపవిధిబ్రహ్మి పురుక్షమాగ్నేద్యైత్యధాతుం కా
 యాదిపత్రాదు తత్రైకమధ్యంత్రయంతకాలే ఉదయేస్తగేవ అత్రైక స్పృతివా
 క్త్యాని కర్మయిష్యామిపశ్యతాం పాజ్ఞుశస్సతతంవిప్రస్సంధ్యావందనమాచ
 రేత్ అర్ఘ్యప్రజ్ఞాపణం ర్యాదాదిత్యాభిముఖోద్విజః పాతఃపిహ్వాఃక్షిపేద
 ల్నిమగ్ధ్యాహ్నా ముజాసంస్థితః అర్ఘ్యపజ్ఞాపణం ర్యాత్సాయంతూపవిశస్స
 వి॥ పాతర్కధ్యాహ్నాసాయంసమయేష్యర్ఘ్యవానె పహ్వావ ఋజూపవేశస
 సంస్థిస్సవిత్ప మండలిసమతయాస్థితోద వ్యాదిత్యేవమర్థం॥ పాణిభ్యాం జలమా
 దాయ గాయత్యాచిచిమంత్రితం గోశ్చంగమాత్రయధృత్య జలమధ్యజలం
 క్షిపేత్॥ ఇతేత్యర్ఘ్యప్రదాతవ్యం జలమధ్యేతు సంస్థితే సంపాక్త్య వాగిగా
 సమ్యక్ గాదర్ఘ్యం యధావిధి॥ గోశ్చంగమితియత్పాక్తం తద్భూమిధ్యం
 ప్రదత్తుత ఇతి॥

మధ్యాహ్నాచాంజలిజేపం సకృదేవసమాచరేత్॥ యత్ప్రదక్షిణంప్ర
 క్రమంతి తేనపాప్సానమవధూన్వంతీతిశుతేస్సంధ్యాత్రయేపికాన్య ముద్యంత
 మితిమంత్రీస్తుపూర్వమేవవ్యాఖ్యాతః॥ క్రమాత్సంధ్యాంచగాయత్రీంచాప్రీప్త్యం
 చ నిమృజీంతధా॥ తర్పయామితివక్తవ్యం చతసోదేవతాఃప్రతి॥ ఓమిత్యేకా
 క్షరంబ్రహ్మేత్యేతద్ధృదయముఖ్యతే॥ గాయత్యాగ్నిత్యైత్యాదా జపకర్తృ స
 మాచరేదితి శానకః॥ తదిదానీం వ్యాఖ్యాయతే॥ ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ పర
 మాత్మేర్గీయతే॥ జేదాంతప్రతిపాద్యత్వాదగ్నిరంగతిగచ్ఛతి ఇతివ్యుత్పత్తితో
 బ్రహ్మ దేవతాగ్నిరుదాహృతా॥ బ్రహ్మణస్యాస్య తారస్య అగ్నిరాత్మాధిదేవ
 తా ఋషిరార్షంపరబ్రహ్మ బ్రహ్మేతిప్రతిపాద్యతే॥ గాయత్రీప్రీత్యతేతన్నా
 ద్ధాయంతంత్రాయతేయతః॥ తద్గాయత్రీధందఇతి తదభివ్యక్తినిష్ఠతః॥ పరమా
 త్మాదేవతాయం మోక్షాదావినియుజ్యతే॥ అస్తత్సకాశమాయాతు వరదాభి
 వ్ష్టదాయసి॥ దేవీప్రకాశనీనిత్యా సమ్యక్స్వేదాంతనిశ్చితం॥ అక్షరంనాశరహితం
 త్వమేవబ్రహ్మఉచ్యతే॥ అశేషవేదజనసి గృహజేదంతిపామమ॥ వేదస్తత్సంత
 పోబ్రహ్మేత్యాచుస్సర్వైమహర్షయః॥ అథవా వరదాదేవీ ప్రమాదేన సునిశ్చి
 తం॥ ఉపశేష్టంపరింతత్వమాగచ్ఛత్వితిపార్థయేత్॥ కురుతేహ్నితు యత్పా
 పం తదహ్నత్ప్రతిముఖ్యతే॥ యదాగ్నిత్యాదితివ్యాఖ్యాత మథపార్థయతే శ్రు
 నః॥ మహాదేవీపరంభోతిర్దాతృభిలయావీణే॥ సర్వవక్షేతి సంబుద్ధి స్త్వమీ
 జోసి సహాసిహ ఇంద్రియాణాం శక్తిరసి తధాదేర్షమనేషువ॥ శరీరబలయా
 పాసి దీప్తిరూపాసి దీప్తిమ॥ అగ్నింద్రాదికదేవానాం ధామతేజో యదస్తిత
 త్॥ నామాసిచాధవాధామ దేవానాంవాసధూరసి॥ విశ్వం సర్వజగద్రూపం

త్వమేవాసీతి ప్రార్థయేత్ । విశ్వాయుస్సవరాదీనాం సత్రాభవసి సర్వదా ।
యద్వాతమసిపూర్ణాయుర్నిఖిలం జంగమాదికం । త్వంసర్వమసి సర్వాయూరసి
త్వం ప్రాణధారణం । ఆవాహయామిమనసి గాయత్రీం తాదృశీంమయి । సర
స్వతీం చ సావిత్రీం తత్రైవావాహయామ్యహం । సవిత్సద్యోతనాత్సైవ సావి
త్రీపరికీర్తితా । జగతశ్చ పవిత్రీవా వాగూపత్వాత్సరస్వతీ । ఛందాంసి గాయ
త్యాగీదసి విశ్వామిత్రాదికాన్సప్తీన్ । క్రయం త్యేతాంచేతిలక్ష్మీశ్రీశబ్దేనాభిధీయ
తే । ఆవాహయామివ తథా ఛందర్షీనధ దేవతా । స్వరూపందర్శయతిచ శిష్టం
తత్సప్తమీరితం । నాగఃకృకరకూర్మశ్చ దేవదత్తోధనంజయః । ఏతైస్సహూప
ప్రాణైశ్చ ప్రాణాద్యైఃపంచకైస్తథా । యుక్తం శ్వేతాదివర్ణేతిత్యుపలక్షణ
లక్షితా । గాయత్రీతు భవేదక్తా సావిత్రీ శుక్లవర్ణికా । సరస్వతీ తథా కృష్ణా
ఉపాస్యేతిచదర్శనాత్ । సాంఖ్యాయనోనామఋషిః తస్యగోత్రేణసాసమా ।
సాంఖ్యాయనసగోత్రేతి వ్యాఖ్యాతంవేదవేదిభిః । వర్ణానిసంఖ్యయా యస్యాశ్చ
తుర్ద్విదశసాభవేత్ । చతుర్ద్వింశత్యక్షరేతి ఋగ్యజుస్సామరూపిణీ । త్రిపదాత్ర
యఃపాదాయస్యాస్సపరికీర్తితా । షట్కుక్షీరూర్ధ్వాధరేద్వే ప్రాచ్యాదిర్దిక్చ
తుష్టయం । శిక్షావ్యాకరణంకల్ప నిరుక్తం జ్యోతిషంతథా । పంచశీర్షాణి య
స్యాస్సా పంచశీర్షేతి కథ్యతే । వేదాభ్యాసార్థమాచార్యసమీపనయనాయనై
మాంజీబంధాదికంయత్త దేవోపనాయనం ॥ షట్కుర్భాష్టమేవర్షే వసంతే విన
యాన్వితః । ఉపానయస్వమాత్మానమితిబ్రాహ్మణసన్నిధౌ । బ్రూయాద్బోధా
యనమతాద్యత్త దేవోపనాయనం । వినయోగోభవేదస్త్రిన్కర్తృణీతిచ శాసనం ॥

అథ గాయత్రీజపవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః ।

కుశబృశ్యాంసమాసీనః కుశోత్తరాయాంవా కుశపవిత్రపాణిః పశ్చిమ
ముఖస్సూర్యాభిముఖోవా అక్షమాలామాదాయ దేవతాంధ్యాయస్థాయత్రీజ
పంకుర్యాదితిశంఖః ॥ ఆచమ్యప్రయతోనిత్యముభేసంధ్యేసమాహితః । శుచౌ దే
శేజపష్టప్రముపాసీతయథావిధి । పూర్వాంసంధ్యాంజపేత్తిష్టన్నావిత్రీమార్క
దర్శనాత్ । పశ్చిమాంతుసమాసీనస్సమ్యగార్క్ష విభావనాదితిమనుః ॥

తథామధ్యాహ్నసంధ్యామాసీనఃప్రాజ్ఞుభోజపేత్ । తిష్ఠన్నపి జ
పేద్దేవీమాదిత్యాభిముఖోద్విజగతి । ముసినామాసనంబృసీత్యుక్త త్వాజ్జపే మా
నాంగీకారత్వాత్ప్రవిత్రత్వాచ్చాదృష్టఫలజనకం । బృహ్మసనం ధృతవస్త్రీస్వచ్ఛ
తార్థం దృష్టఫలజనకమపి కుశాపనం భవతి । సూర్యాభిముఖత్వ సమాసీనోపతి
ష్ఠత్వ హేతుః పూర్వముదాహృతపవ । అసంఖ్యాతంతుయజ్జప్తం తత్సర్వంస్యా

త్యామాశాస్త్రపాత్రయతే యష్టాబ్జాదిసమీర్పితైః । అహేదమానో రుశగ్
 సమంతాగ్ధోలిఖ్యతేధునా ॥ ఉదాహరణీయమనబుద్ధిరీతిః ॥ అనాదరమకు
 ర్వానాదరమత్యక్తకాంస్తుతిం ॥ బోధిబుద్ధిస్త్వ వోస్త్యాకం ॥ బీజకం మాత్రమహా
 శయ ॥ యదిబిద్ధిత్యవ్యయయోర్విత్తయం బోధిభూతం ॥ హేదేవేతి స్వప్రకా
 శబోధితవాగ్ధోలిగద్యతే ॥ యత్తవోపాననద్రవం శవ్యవిద్యవి ప్రత్యుహం ॥ మనీ
 మసిప్రకరేణతర్కయామోవికోయధా ॥ ప్రజానంభా స్వబ్యాపారం తర్క
 యంతివతద్యతే ॥ హేదయతేతనసంబుద్ధితేవలోకయదర్పి ॥ దేవ్యైర్వదంతసం
 భూతే జనేనబిద్రోహమల్పకం ॥ యత్కలంబితధికంవాచి వరా ॥ కృతరామసి ॥
 అచిత్వాదిత్తి దేహావాచహంభామోమానం ॥ దయం శ్చవీయం యద్ధర్మలో
 పరూపాపరాధయం ॥ వివాకమనం సా కర్మ యమయోపియ ఇతివీతిః ॥ తస్మా
 దస్తాప్యారియార్థాహినిశ్చయోభవతి ॥ హేదేవేతనసంబుద్ధిరాచాయోబ్యు మ
 నిషేధిః ॥ కితవానంకించదూర్తాస్వాత్మసాధనతత్పరాః ॥ రిరిపుర్వాధితవంతోయ
 త్కర్తృం గం ॥ బుద్ధిజోస్త్యాకం ॥ యత్కానవాసుంతుత్వాపం సత్వేవవశ్యంకృ
 తమవజ్జితయా ॥ ఉతఅపిచ యన్మవిశ్వకృతమస్తాకవ స్తవయా ॥ తాం చానస
 ర్వాజ్యేవాంసి విద్యవిశేషగణితేషు ॥ అధికవకటాశ్చేదనవయంతేకవ ప్రియా
 చహసమీతః ॥ ప్రియాభవేమప్రకృతిపురుషాభ్యామపి ॥ ప్రియాస్యాను ॥

అథపాత్రదుపస్తానమంతోవాన్యభ్యామతేవయా ॥ వర్తమం దేహయో
 దేవో మేద్యతేసిహ్యతేతి ॥ మిప్రకృతస్యతేచాలోః ఇతిహాస్తేహానేతి ॥ చ
 ర్తచీర్తసుజాస్తేసాం ధృతోధారికజీవ్యతీ ॥ తస్యమిత్రస్యచయతసు స్క్రియతే ఇ
 తితచ్చివతి ॥ స్తామితి దేవోయోబ్యుక్త్యాదతేవజగత్సంపదే ॥ సాననింభూతాతా
 రం సత్వనిత్యమతీతి ॥ చిత్రంబాశ్చర్మకరం యానిగ్ధతచివతే ॥ హో శ్రవ
 ణం ॥ ఉదృశమకం మునిధిస్తతస్సుచిత్రత్రవన్తమండేకం ॥ తమహయతామహ
 ఇతి లిచ్చేదవదం గాగ్ధామహాపునస్తోతి ॥ దీవకృతం పమిమాణం దాతాప్రక
 ర్తతస్యప్రమిత్రం ॥ సవహామజానజ్ఞాత్వా ప్రజాగర్హితహాత్రబధికారం ॥ యా
 తయతకర్తవీ స్వేయోజయతివాన్యంభాశ్చస్పృధిమివ ॥ గామతీశ్చేతి బాగ్ధాన్య
 ద్రాధాంధృతవాసితి ॥ అనిసేమానుగ్రహం చక్షుషానిమిమాతేతు ॥ కృష్ణీకర్మ
 వతో మర్త్యానభివక్షేభివశ్యతి ॥ యత్సర్వంజగదాశ్చ సజదిత్యుత్తరీతి ॥ హేత
 దిశ్చేతి సంబుద్ధిర్మహాయోజితవేతి ॥ ప్రతేనశీతేత్యత్ర కర్తృకష్టాతుమిశ్య
 తు ॥ మిత్రేతిసంబోధవాగ్ధేః మన్తొమర్త్యస్సయోజనః ॥ ప్రయాస్వానస్తు సర్వస్య
 ఫలయుక్తోభవేదితి ॥ తోతస్త్వయాచక్షుషమజమానో సహావృతే ॥ తోగాతి
 నానపీద్యేత బీయతేదసంతైరిభిః ॥ ఉతత్వద్రవీతం హ్యేదయయోః వాస్తాంతతో

గ్రతః॥ నాశోతివైవప్రాప్తోతి దూతాన్నవ్యాప్నుయాదితి॥

మధ్యాహ్నాచోర్ధ్వబాహుస్సద్దేవంపశ్యన్తపేన్నునం । తదుపస్థానమం
త్రాణామర్థోష్ఠ్యత్రవిలిఖ్యతే॥

ఆసత్యేనేతిమంత్రస్య హిరణ్యఋషిరీరితః । త్రిష్టుప్చందశ్చ సవితాదేవ
తాపరిపత్యతే । సత్యేన దేవలోకేన రజసామానవేనచ । సవితా సూయతేతేన
జగదిత్యవగమ్యతే । సవర్తమానోదేవానామమృతంచనివేశయన్ । మర్త్యం మ
నుష్యలోకస్థజనానాంచనివేశయన్ । హిరణ్యయేనస్వర్ణేన రథేనాయాతీతై వి
భుః॥ ఆసమంతాద్యాత్యటతి భువనా భువనానివై । విపశ్యన్నభితోపశ్యన్నీదృ
శం తముపాస్త్రహే॥

మంత్రస్యోద్వయమిత్యస్య విశ్వామిత్రఋషిస్సృతః । ఛందోనుష్టుప్చందం
జ్యోతిర్దేవతాపరికిర్తితా । తమసస్పరివర్తంతం ప్రపంచాదుపరిస్థితం । ఉత్తరం
చోత్కృష్టతరంజ్యోతిరూపం తమత్తమం । దేవత్రసర్వదేవేషు దేవం సూర్యం
స్థితంవయంపశ్యంతోపాసనబలాజ్యోతిస్సూర్యంపరాత్పరం॥ ఉచ్చైరతిశయే
నచ ఆగన్నప్రాప్నువామవై । కేతవోస్వాస్తం ప్రసిద్ధం జాతీర్జగదితీరితం । వే
త్తితివేత్తా సర్వజ్ఞో జాతవేదాభితిస్సృతం । తందేవంద్వితమానంచ కేతవో
రక్షయోపిచ । ఉదుత్యమిత్యూర్ధ్వముచ్చైర్వహంతి ప్రాప్తయంతిచ । దృశేవి
శ్వాయవిశ్వస్త్వప్రాణినాందర్శనాయచ । కృతార్థతాం లభంతేతేనర్వేలభ్యా
తుదర్శనం॥ మంత్రస్యచిత్రందేవానామిత్యస్యాంగీరసాత్మజః । కృత్స్నవామా
ఋషిస్త్రిష్టుప్చందస్సూర్యస్తుదేవతా । దేవానాం దేవతానాంతు చిత్రమగ్రిమ
ముచ్యతే । అనీకంబలమిత్యాహుః ఉదగాదిత్యుదేవతై । కీదృశం తదనీకంచేన్ది
త్రోహరభిమానికః । నిశాభిమానీవరుణోద్వ్యభిమాన్యగ్నిరుచ్యతే । తేషాం చ
త్సుప్రకాశంతదనీకముదితోరవిః । జగతో జంగమస్యాపి తస్థుషస్థావరస్యచ ।
ఆత్మనియామకస్సూర్యః ద్యావాద్యాం పృథివీమిలాం । అంతరిక్షం సభశ్చా
ప్రాద్భానుభిఃపూరయత్యసౌ॥ తచ్చత్సురాదిమంత్రస్య వశిష్ఠఋషిరుచ్యతే । ఛం
దోనుష్టుప్దేవతాస్యభాస్కరఃపరికిర్తితః । మంత్రేణానేనతచ్ఛూర్యసంజ్ఞబ్రహ్మ
ఉపాసతే । తత్తస్యసర్వజగతశ్చత్సుర్భూతం సనాతనం । దేవానాంచహితందే
వహితమాహుర్తనీషిణః । పురస్తాత్పూర్వహరితి శుక్రంశుద్ధస్వరూపకం॥ తదు
చ్ఛరచ్ఛోదితసూర్యరూపం బ్రహ్మప్రపశ్యేమవయంతేతంసమాన్ । నందామ త
ద్వత్సుతపౌత్రవృద్ధిభిర్హేదామహృష్టాశ్చ భవామతద్వత్॥ భవామ తద్వత్పరి
పృద్ధిమంతస్సాగ్మేతి తద్వచ్ఛృణవామలోకే । ప్రియాశ్చవాచశ్శృణవామతద్వ

త్తత్ప్రబివామప్రియవాన్సివశ్చ । వయం భవామేతి తథాప్యజేతాస్యామాఖ
లంచాయురిహంపువామ్॥ జ్యోక్త సూర్యం దృశేకాలం చిరం సూర్యస్వయాపి
తత్ । బ్రహ్మద్రష్టుమిహాశాస్త్ర హే వయంచేతి ఫణ్యతే । మహతశ్చాధికాదర్శ
వాదభేరుపరివ్రభుః । యస్సూర్యఉదగాదద్యస్త్వశ్యతేచ చరాచరైః । సరిర
స్యాంభసోమధ్యాన్న ధ్యేఇత్యుచ్యతే బుధైః । చిభాజమానస్సందీప్యమానఇత్య
భిధీయతే । విద్వాన్విపశ్చిదిత్యస్య వృషభో ధనవర్షకః । లోహితాక్షో లోహి
తాంశుస్సూర్యోమనసాదరాత్ । మామాత్రనాత్వవతువాప్యనుగృహ్లాతువా
తథా॥ సంధ్యాత్రయేపిప్రాచ్యాదిదిగ్గేశాద్యభివందనం । పృథక్కర్తవ్యమిత్యన్యే
వదంత్యత్ర మనీషిణః । కశ్యపేనదిశాదిక్ష్ణదేవతాద్యభివందనం । సంధ్యయోరు
భయోరేవేత్యుక్తంతద్వత్ప్రవర్తతే॥

తత్రమంత్రానమఃప్రాచ్యైదిశఇత్యన్వయోభవేత్ । ఏతస్యాం దేవతా
యాస్తు ఏతాభ్యస్తు నమస్తీవతి । ఇతిసర్వత్ర యోజ్యం స్యాత్సప్తార్థఇతిచ్య
తే । కామఃకామాభిమానీయాదేవోకాన్వీత్కరోతిసః । నాహంకరేతియస్తి ఘ్నే
తుర్వన్నపి నతిప్యతే । ఇతిధ్యాత్వా నమస్కుర్యాత్కమాయచ నమస్యచ ।
పృథివ్యాదీనిభూతాని యానితేభ్యోనమోస్తీవతి॥ మంత్రేణు పంచమాయాత్ర
సాధాండసఇతిస్మృతః॥ ఓంకారవాచ్యోయో దేవస్సమగ్రైశ్శర్వవాన్సిభుః । వా
సురిత్యభిలంహ్యస్త్రిస్వసంత్యస్త్రిస్వసత్యయం । ఇతివాసుపదార్థస్యాత్సచాసాదే
వఇత్యుతః । వాసు దేవఃపరంబ్రహ్మ తస్మైనమఇతిబ్రువన్॥

చరస్థిరాణిభూతాని యాంసమస్యంతి దేవతాం । సాయంప్రాతశ్చసా
సంధ్యాత్వభిరక్షతుమామితి । అతఃఉర్ధ్వంశివాయేతి క్లోకమారభ్యబోత్తమే । శి
ఖరేఇతిపర్యంతం పురాణం స్పష్టమర్థతః॥ ధూమ్యాంస్థితః పర్యతోయా మేరు
నామాస్యమూర్ధని ఉర్ధ్వభాగే తథాజాతే విద్యమానేత్రచోత్తమే ఉర్ధ్వ
ష్టశిఖరేశ్యంకే శిఖరాకారమందిరే । స్థాతుమాకాంక్షితపదం బ్రాహ్మణేభ్యో
నిరంతరం । ఉపాసకేభ్యోవిపేభ్యోభ్యనుజ్ఞాతాయధానుఖం॥ హేదేవి హేభ
గవతి త్వమస్తాంస్త్వదుపాసకాన్ । అనుగృహ్యయథాకామం గచ్ఛేతి పిస్సు
జేచ్ఛివాం॥ శిష్టంస్పష్టమిదంధ్యావేత్యనేన మనునాద్విజః । స్వరక్షణార్థం ప్ర
స్తాతి ద్యావాభూమ్యా సమాహితః । మంత్రార్థస్తు పితర్భూతర్వేద్యులోకమ
హేతలం । ద్యావాపృథివ్యాపితరావతీయంవైశ్రుతిర్జగౌ । వాయువాంప్రతియ
ద్వాక్యమిహకర్తృణ్యుపబ్రువే॥ హేద్యావాపృథివీద్యావాపృథివ్యావితీ బోద్య
తే॥ అత్రద్వివచనాభావశ్చాండసః పరికీర్తితః । ఇదంమదీయం వచనం సత్యమ

స్తు ఋతంభవేత్ తత్కించదసమిత్కుక్తే భూతమిత్యాదినోచ్యతే । అహాభిర
స్తదీయరక్షణైరితిహోచ్యతే । ఇదంతస్సర్వభూతానాముపలక్షణమూహ్యతే । అ
వమే రక్షణభోక్తృ యువామితి తేషవాక్ । భూతంభవతమిత్కుక్తం తదర్థ
స్వయముచ్యతే । అస్తదాదికదేవానాం రక్షణభవతంత్యతి ॥ వచసం యదిదం
సత్యమస్త్విత్యన్వయఉహ్యతే । భవత్ప్రసాదాద్వయమశ్యేషమస్మమిదంహ్య
పి । వృజనంవాపరహీతం జీరదానుమితీరితం । జీవనస్యచ దాతారం విద్యామే
తి లభేమహీ ॥

శ్రీదంతులూరినారాయణజపతిరాజవర్యరచితమిదం । సంధ్యాకలదస
భాష్యం వితనోతు ముదం సదా విదుషాం ॥

జౌ పా స న హూ మ వి ధిః

అథాపాసనహూమవిధింవ్యాఖ్యాస్యామః ॥ ఓం అథ సంధ్యానంతర
మౌ పాసనహూమప్రకారంవదామః ॥ సంధ్యాకర్తవసానేతు స్వయంహూ
మో విధీయతే । స్వయంహూమే ఫలం యత్స్యోత్తదన్యేన నలభ్యతే । హూ
మేయత్ఫలముద్దిష్టం జహ్యతస్వయమేవ తం ॥ హూయమానం తదన్యేన ఫల
మర్థం ప్రపద్యతే ॥ ఋత్విక్కుతోగ్రుర్భూతా భాగినేయోధవిట్పతిః । ఏతైరపి
హుతంయస్తాత్తద్ధృతం స్వయమేవత్వతి దక్షిణః ॥ విట్పతిర్దామాతా ఋత్విగాది
హూమేపి యజమానసన్నిధానేన భవితవ్యమితి కాత్యాయనః ॥ అసమక్షంతు
దంపతోన్యోమస్సాస్సర్విగౌదినా । ద్వయోరప్యసమక్షంతుభవేద్ధృతమనర్థక
మితి ॥ అతఏవ క్వచిత్ప్రవాసానుగమస్తేవైవదన్యతః । నిక్షిప్త్యాగ్నిం స్వదారేషు
పరికల్ప్యర్విజంతథా । ప్రవసేత్కార్యవాన్విప్రశతిచ ॥ రాత్రేష్టోడశభాగే
తు గ్రహనక్షత్రభూషితే । కాలేత్వనుదితేప్రాతర్లోమంకుర్యాద్విచక్షణః । య
థాప్రభాతసమయే నష్టనక్షత్రమండలే । రవిర్యావన్నదృశ్యేత సమయాధ్యుషి
తస్త్వతః । రేఖామాత్రస్తు దృశ్యేత రశ్మిభిస్తు సమన్వితః । ఉదితంతంవిజానీయా
త్తత్రహూమం ప్రకల్పయేదితి వ్యాసః ॥ ఆశ్వలాయనస్త్వనుకల్పాంతరమా
హ ॥ ఆసంగవాంతం ప్రాతిరితి । ముహూర్తానాం త్రయః ప్రాతస్తావానేవచ
సంగవశిస్త్వతే ॥ ద్వాదశశఘటికాపర్యంతం హూమకాలఇత్యనువర్తతే ॥ అథ
గృహ్యగ్నౌ సాయంప్రాతర్లోమయో ర్దర్శపూర్ణమాసయోర్లవ్యం హూతా
రం గచ్ఛేత్కథంకుర్యాదిత్యాహగోబిలః ॥ సాయమాహుతిః ప్రాతరాహుతే
ర్నాత్యేతి వాితరాహుతేస్సాయమాహుతిరమావాస్యాయాః పౌర్ణమాసో
నాత్యేతి ఆపౌర్ణమాస్యా అమావాస్యేతి బోధాయనోపి ॥ ఆసాయంకర్తవ్యం
ప్రాతరాప్రాతస్సాయంకర్తవ్యం ఆహుతిర్నాపద్యేత పార్వణం పార్వణాంత

రాదితి ఆపస్తంబస్తు పక్షహోమంకుర్యాత్ తథామరీచిరపి శరీరాపద్భవేద్య
త్ర భయాద్వార్తిం ప్రపద్యతే తథాన్యాస్వపిచాపత్సు పక్షహోమోవిధీయ
తే ఇతి పక్షహోమమధ్యే ఆపన్నికృతై తథాప్రభృతి లుప్తహ్నోమఃకర్తవ్యః॥ ప
క్షహోమానభోక్యత్వాగత్వాతస్మాన్నివృత్తిః॥ హోమఃపునస్తథాక్యత్వా
నచాసాదోషభాగ్భవేదితి ధర్మపూర్ణమాసహోమేన పితౄణామేవాంశ్చాప్య
యయంతీత్యేవ తస్మాదహరహ్నోమాకరణప్రత్యవాయోనభవతీతి గోవిలాది
వాక్యాన్యతీవ సహేతుకాన్యేవ తథాచశ్రుతిః॥ తస్మాదహరహర్మనుష్యా అ
శసమిచ్ఛంతేర్థమాసా దేవా ఇజ్యంతే మాసి పితృభ్యః క్రియత ఇతి॥

హోమద్రవ్యమాహ శౌనకః॥ హవిష్యేచ యవాముఖ్యాస్తదనుప్రీహ
యస్తస్మృతాః॥ అభావే వ్రహ్మీయవయోర్దధ్నావాపయసాపిచాతదభావే య
వాగ్వావా జుహుయాదుదకేనవా॥ యథోక్తవస్త్యసంపత్తౌ గ్రాహ్యం తదను
సారిచ॥ యవానామివగోధూమావ్రహ్మీణామివశాలయః॥ ఆజ్యం హవ్యమనా
దేశే జుహోతీతి విధీయతే॥ మంత్రస్య దేవతాపతిరితి స్థితిరితి॥ అహుతిపరిమా
ణమాహుతిహస్యతి॥ ప్రథధాన్యం చతుష్షష్ఠిరాహుతిఃపరికీర్తితం॥ తిలానాం
తుతదర్ధంసాగ్ధ్యవస్యస్వీతి॥ స్వగృహ్లాక్ష్మీకైనవిధినా హోమం కుర్యాద్యధావి
ధితి గృహ్యపరిశిష్టే॥ బహుశుష్కేంద్రవేదాగ్నౌ సుసమిద్ధే హుతాశనే॥ వి
ధూమే లేలిహనేచ హోతవ్యం కర్తవ్యసిద్ధయే॥ యోనర్చిషి జుహోత్యగ్నౌ అం
గారేచైవమానవః॥ మందాగ్నిరామయావీచ దరిద్రశ్చ ప్రజాయత ఇతి॥ జప
హోమరతానాం మంగళాచారాభ్యాం యుక్తానాం నిత్యం శుచీనాం జలా
గ్నిపవనరూపదైవోపద్రవో మానుషోపద్రవశ్చ నజాయతేతి మనురాహ త
ద్యధా॥ మంగళాచారయుక్తానాం నిత్యంచ ప్రయతాత్మనాం॥ జపతాం జు
హ్వతాంచైవ వినిపాతో నవిద్యతే॥

బౌ పా స ప హో మ వి ధి.

సంధ్యానంతరమందౌపాసనహోమవిధిని జెప్పుచున్నారము. సంధ్యా
కర్తనాచరించి యటుపైని స్వయము హోమమాచరించవలె నన్యఁడొనర్చిన
పూర్ణ ఫలదము కాదు. స్వయమునర్చిన హోమములోని సగముఫలమునుమా
త్రమిచ్చును. ఋత్విక్తుత్ర గురుర్చాత్మభాగనేయజామాతులచే జేయించిన
స్వయమాచరించిన ఫలమునే జెందునని దత్తుడు.

ఋత్విగాదులచే జేయించిన హోమము భార్యాభర్తలలో నొకరిన
మక్షమైనను గాకుండిన ఫలదముగాదు. గావ కర్తరుడు విచ్చేడు తనభార్యల

కఠినమగ్నినిజేసి ఋత్విక్కుని హోమాచరణకు నియమించి గార్హస్థియై ప్రవాసమును జేయుమని కాత్యాయనులు.

రాతిరిలోపడియారవభాగమున గ్రహనక్షత్రములచే నాకాశమలంకృతమైయుండగ సూర్యుడుదయగిరి నలంకరించకముందును హోమమును వేత్తుగునతడాచరించుమనియును సూర్యుడు రశ్మిలతోగూడి రేఖామాత్రిమగపడినయది ఉదితమనియును హోమకాలమనియును వ్యాసులు.

ఆశ్వలాయనులవారనుకల్పవిధిని శైవుటలో నారుగడియలు ప్రాణకాలము సంతవేళయే సంగవమనియును పన్నెండుగడియలమ్ముకును హోమకాలమనిరి.

సాయంసమయాహుతి ప్రాతస్సమయాహుతిని ప్రాతరాహుతిరాసాయము దర్శయందగు హవ్యము పౌర్ణమాసీపర్యంత మతిక్రమించదనియును గోబ్రలుడు.

పక్షహోమమును జేయుమని బోధాయనులాపస్తంబులును జెప్పిరి.

రోగము భయమార్తియును మొదలగు సకలాపదలందును పక్షహోమమును జేయవలె నాపక్షమధ్యమునం దాపదమల్లిన దిరుగ ప్రత్యహహోమామాచరించదగునందువలన బ్రత్యవాయము లేదని మరీచి.

దర్శపూర్ణమాసహోమమున దేవపితృతృప్తియగును గాన ప్రత్యహహోమాకరణప్రత్యవాయములేదను మునివచనములు సహేతుకములని శ్రుతివలన గనపడుచున్నది. మనుజులు ప్రతిదినమశనమపేక్షింతురర్థమాసమున దేవతలును మాసమున పితృదేవతలును యజనముజేయబడుదురని. హవిస్సుకు యవలు ముఖ్యములు వ్రీహులనుకల్పములు. యవవ్రీహులు దొరకనియెడల పెరుగ, పాలు, గంజియు సుదకమును యథాసంభవముగా హోమమాచరించదగును. యవలకు గోధూమలు వ్రీహులకు శాలులు హవిస్సుకాజ్యమును విఘ్నైసంభవమున హోమమొనర్చదగును.

మంత్రమునకును దేవతకును బ్రహ్మయనుట మర్యాద. కుంచదుధాన్యమున కరుదదినాల్లాహుతులు దానిలోసగము తిలలు స్వగృహ్యోక్తవిధిచేతను యథావిధిగా హోమమొనర్చవలెనని గృహ్యపరిశిష్టము.

ఎండినబప్పొంధనములందగ్నిమండుచు మెండుగ జ్వాలలుండ నిర్హును

మున గర్హసిద్ధికి హేమామము జేయదగును. జ్వాలలులేని యగ్న్యంగారిమున హేమామమునిర్వినమునుజును మందాగ్నియు నామరోగియు దరిదురు నగును.

జపహేమామాసక్తులకు మంగళాచారవంతులకు నిత్యము శుచులై యుండువారలకు జలాగ్నినాయురూపదైవోపద్రవమును మానుషోపద్రవమును గలుగదని మనువు.

అ భి వా ద న వి ధి :

ఉపగమ్య గురూంత్యర్హస్వస్యాపాగ్నైశ్చైవాభివాదయేదితి వాచనమితి యే॥ ఉపాధ్యాయార్థశాచార్య ఆచార్యాకాం శతంపితా । సహస్రంశు పిశు ర్వాశా గౌ వేతాతిరివ్యతభి మనుః । మాసాన్తతోదరస్థంయూ ధృత్వా సూ లైస్సమాకులం । వేదనావివిహైర్దుఃఖైఃప్రసూయేత విమూర్చితా । పాగ్నైరపి ప్రయాన్యతాగ్న్యవ్యతే సుతవత్సలా । కస్తస్యానిష్కృతిం కర్తుం శక్తో వర్షస తైరపిశివ్యాసః॥ ఉపాధ్యాయః పితాశ్వేష్టో మాతాచైవమహీపతిః । మాతృ లక్ష్మ్యశురస్త్రాతా మాతామహాపితామహా । వర్షాజ్జ్యేష్ఠపితృవ్యశ్చ పుంస్య తే గురవస్త్వతాః॥ మాతామాతామహీ గుర్వీ పితృమాత్రాశ్చసోదరీః । శ్వ సూపితామహీశ్వేష్ఠాధాత్రీద గురవస్త్రీయభిః॥ అత్ర పితృమాతృగ్రహణం తద్వస్త్యావ్యా ఏతే ఇత్యేతదర్థం । మాతామహేణా మాతృలాశ్చ పితృవ్యశ్వశు రోగుః॥ పూర్వజస్సన్నితకశ్చర్మిజ్జన్యాశ్చ గురవస్సదా॥ మాతృవ్యసా మాతృలాని శ్వసూగ్ధాత్రీపితృవ్యసా । మాతామహీ పితృవ్యస్త్రీ గురుస్త్రీ మాతృవచ్చరేదితివ్యాసః॥ పితృవత్పాలయేత్పుత్రాన్జ్ఞేష్ఠో భాగితా యవియసః । పుత్రవత్తేషవత్తేరన్ యధైవపితరం తథా । గురోర్గురౌ సన్నిహితే గురువద్వృ త్తిమాదరేదితిమనుః॥ బ్రాహ్మణసమవాయే ప్రధమం కన్యాభివాదనమిత్యా కాంక్షాయామాహమనుః । తోకంవైదికంవాపి తథాధ్యాత్మికమేవవా । అవ ధీశయతోజ్ఞానం తంపూర్వమభివాదయేత్॥ ఏకహస్తేనాభివాదనం నిషేధతి వి స్త్వః॥ జన్మప్రభృతి యత్కించిచ్ఛేతనా ధర్మమాచరేత్ । సర్వంతు నిష్ఫలంయా తి ఏకహస్తాభివాదనాదితి । ఏకహస్తవందనే నమ్రీభావం నభవతితి మత్వా త్యంతవిసయేన పాదాపువస్త్వశ్యాభివాదయేదితి నియమార్థముక్తం ॥ తథా చమనుః॥ వృత్యస్తపాణినాకార్యం ఉపసంగ్రహణంగురోః । సవ్యేనసవ్యస్సప్ర వ్యవ్యో దక్షిణేనతు దక్షిణభిః॥ కామృతు గురుపత్నినాం యువతీనాం యథా భువి । విధివద్వందనంకుర్యాదసావహమితిబ్రువన్ ॥ విప్రీష్య పాదగ్రహణమ స్వహంచాభివాదనం । గురుదారేషు కుర్వీత సతాంధర్మమనుస్మరన్మితిమనుః॥త

త్రహేతుస్తేనైవోక్తః ॥ గురుపత్నితు యవతీ నాభివాద్యాహి పాదయోః ।
 పూర్ణవింశతివక్షేణ గుణదోషావిజానతః । అభ్యంగనం స్నాపనంచ గాత్రా
 ద్వాహనమేవచ । గురుపత్న్యనకార్యాణి కేశానాంబ ప్రసాధనమితి ॥ అభి
 వాదనేవర్జానాహ ఆపస్తంబః ॥ నసోపానద్వేష్టితశిరా అవహితపాణిర్వాభి
 వాదయీతేతి ॥ శంఖోపి ॥ నోదకుంభహస్తోభివాదయేత్ ॥ భైక్షం చరన్నపుష్ప
 హస్తో నాశుచిర్జపద్దేవపితృకార్యాణి కుర్వన్నశయానమితి ॥ అపస్తంబోపి ॥ వి
 షమగతాయగురవే నాభివాద్యం తథాఽప్రితాయాప్రియశ్చ నప్రత్యభివదేత్ ।
 సమిత్పుష్పకుశాజ్యాంబుమధ్వన్నాక్షతపాణికః । జపత హేమంచ కుర్వాణో
 నాభివాద్యస్తధాద్విజః । పాదండపతితంవ్రాత్యంమహాపాతకినంశరం । నాస్తికం
 చక్యతఘ్నంచ నాభివాద్యాత్కథంచన । ధావంతంచప్రమత్తంచమూత్రోచ్ఛార
 కృతంతథా । ఘంజానమాతురంనార్హం నాభివాద్యాద్విజోత్తమః । వమంతంజ్యం
 భమాణంచకుర్వంతందంతథావనం । అభ్యక్తశిరసంచైవస్నాన్యంతంనాభివాద
 యేత్ । సృక్పాణికమవిజ్ఞాతమశక్తంరిపుమాతురం । యోగినంచ తపస్సక్తం క
 నిష్ఠం నాభివాదయేత్ ॥ శాతాతపోపి ॥ ఉదక్యాంసూతికాంనారీం భర్తృఘ్నిం
 గర్భఘాతినీం । అభివాద్యద్విజోమోహదహూరాతేని శుద్ధతీతి ॥

ప్రత్యభివాదనమాశిషంవాకర్తుం కర్తవ్యగ్రత్యేనాశక్తోయస్తిష్ఠతి । నమ
 స్కుర్వతః శ్రేయోనాభివాంశతి యస్తస్యాభివాదనం నకుర్యాదితి మునయో
 బ్రువన్ ॥ తథాచభవిష్యపురాణే ॥ అభివాద్యే కృతోయస్తు నకరోత్యభివాదనం ।
 ఆశిషంవా కురు శ్రేష్ఠ సయాతినర కాన్యహూనితి ॥ యమోపి ॥ అభివాదేతుయః
 పూర్వమాశిషంప్రయచ్ఛతి । యద్దుష్కృతంభవేత్తస్య తస్మాద్భాగం ప్రపద్య
 తే ॥ అపిచ ॥ ప్రభాతేసంగవేచైవ ప్రసాగివే దంతథావన । స్నానభోజనకాలే
 తు మానంషట్సువిధీయతే ॥ షట్సితిసంఖ్యామానకాల దిక్పదిదర్శనార్థం నత్వి
 యత్తాగణనార్థం ॥ అన్యేషు జపహేమదేవపూజాదివ్యపి మానం విధీయతే ।
 ఉషఃకాలేవారిధ్యాంసరాయణస్సన్దేశేన వస్తవ్యత్వాత్ । సంగవే అనుష్ఠాన
 కాలత్వాత్ । ప్రసాగివే రేతోత్సర్జనకాలే మానంవిధ్యుక్తత్వాత్ ॥ సఽస్త్రుత్య
 పరమాత్మానం పత్న్యజంఘప్రసారయేత్ । యోనింస్పృష్ట్యాజపేత్సూక్తం
 విష్ణుంయోనింప్రజాపతేః । దేతస్సించేత్తతోయోన్యాం తస్మాద్గర్భం బిభర్తిసా ।
 దంతథావన ఆయుర్బలమితి మంత్రజపార్థం । స్నానభోజనజపహేమార్చన
 కాలేవ్యపి తత్తత్సంత్రాసుష్మానార్థం మానముక్తం తస్మాదేతాద్యశనియమ
 కాలేవ్యపి ననమస్కార్థం । గుర్యాదిసమవాయే అభివాదనక్రమం దర్శయతి
 జ్ఞానవాశిషే ॥ ప్రథమంపితరంపశ్చాస్తునిమాన్యైకమానితా । తతోవిప్రాంస్త

తోబంధూన్పరినామ తతోగురూన్, గురూణామపిసర్వేషాం పితా పరమకో
గురురితి, ప్రథమం పితుఃప్రణామః, తతః వశిష్ఠవిశ్వామిత్రేయోస్సర్వమునిమా
న్యత్వాత్, తతోన్యేషాంమునీనాం తతః బంధూనాం తతఃవిప్రవ్యతిరిక్తానాం
విద్యాగురూణామితి న్యాయవిదామయంప్రణామక్రమః॥

అభివాదన విధి.

సకలగురువులకును విప్రీలకు నభివాదనమొనర్చుమని శామనపురా
ణము. ఉపాధ్యాయులకంటె నుపసయనాదిసంస్కారములొనర్చిన యాచా
ర్యులు పదిరెట్లెచ్చు. ఆచార్యులకంటె శతాంశములెచ్చుతండ్రి యతనికంటె త
ల్లి సహస్రాంశమధికము గౌరవముచేతననిమనువు.

పదినెలలు గర్భమున శిశువును భరించి శూలములతో బాడచినట్లు
గు నతివేదనలను సహించి విశేషముగ మూర్ఛితురాలై శిశువును గని యాను
తునిచ్చాణముకంటె నతిశయ్యునిగాదలంచి ప్రేమతో పెంచునట్టి తల్లియొక్క
ఋణము ననేకశతవర్షములధిక సేవనాచరించినను దీర్చజాలదని వ్యాసులు.

ఉపాధ్యాయులు, తండ్రి, జ్యేష్ఠభ్రాత, తల్లి, ప్రభువు, మేనమా
మ, మామ, తననాపదనుంచి రక్షించినవాడు, మాతామహుడు, పితామహు
డు, తనకంటెనధికవయస్సుగల పితండ్రి, వీరలు పురుషునకు గురువులు.

జననియు, మాతామహి, గురుపత్ని, పితృమాతృసోదరీలు, అత్త,
పితామహీ, జ్యేష్ఠభగినీ, పెంచినతల్లియు, స్త్రీలలో గురువులు. తల్లిని దండ్రి
ని గలిపి వీరలనుశెప్పుట వారివలె వీరినిగూడ గౌరవమొనర్చుటకు.

మాతామహుడు, మాతులులు, పితృవృద్ధుడు, మామ, గురువు, ఆ
గ్రజుడు, స్నాతకవ్రతుడు, ఋత్విజుడు, వీరలుసర్వదామాన్యులగు గురువులు.

మాతృపితృసోదరీలు, మేనమామభార్య, అత్త, మాతామహీ,
పితృవృద్ధుడు, గురుస్త్రీ వీరలను తల్లివలె గౌరవమొనర్చుమని వ్యాసులు.

తండ్రివలె జ్యేష్ఠభ్రాతను తమ్ములాశ్రయించి యతనియాజ్ఞ ననుస
రించవలెను. జ్యేష్ఠభ్రాత తనతమ్ముల తండ్రివలె పాలించవలెను.

గురువుయొక్క గురువువచ్చునపుడు గురువునుజేయు గౌరవమొనర్చ
వలెననియును. చాగ్నిష్టులులలో లౌకిక వైదికాధ్యాత్మిక జ్ఞానము గలవానికి
ముందుగ నమస్కరించమని మనువు.

మనంబుచే జన్మ మొదలఁపఁగఁచిన సుకృతమంతయు నొకహస్తముచే జేసిన యభివాదమువలన నశించునని విష్ణువు.

ఏకహస్తాభివందనముచేత నమీభావము లేకుండునని దలంచి యత్యంతవినయముతో పాదములను స్పృశించి వందనమొనర్చు నియమము కొరకు జెప్పబడెను.

గురువుల పాదములను వ్యత్యస్తహస్తముల స్పృశించవలెననగా కుడిపాదమును కుడిచేత నేడమపాదము నెడమచేతను బట్టి నమస్కరించుమనియును, గురుపత్నుల పాదస్పర్శను జేయక సమీపహస్తస్పర్శన మొనర్చి తన నామోచ్చరణజేసి నిత్యము సదాచారానుసారియై నమస్కరించుమని మనువు. అందుకు హేతువేదనిన- గుణదోషములను దెలిసిన పిన్నవయసువాడగు నిరువదివర్షముల శిష్యునిచేతను గురుపత్ని పాదస్పర్శనమొనర్చి నమస్కరించబడతగదు. శిష్యునకు త్రైలోదికముచేతను దేహభ్యంగనము స్నానముజేయించుట నలుగురెట్లుట కేశములను దువ్వి పుష్పములచేత నలంకరించుటయును గురుపత్ని జేయరాదు.

పాదుకలు చొడగియుండి వేష్టితశిరుడై పనిజేయఁడముచేతను చేతులు స్వాధీనములేకను నమస్కరించతగదని యాపస్తంబులు.

ఉదకుంభహస్తాడై భైక్షమును జేయుచు పుష్పహస్తాడై అశుచిగ నుండి జపించుచు దేవపితృకర్తృలను జేయుచు నమస్కరించతగదు. విషమగతుడైయున్న గురువుకు విరోధిని మిత్రుడైనను ప్రత్యభివాదనమొనర్చనివానికిని నమస్కరించరాదు. సమిధలు, పుష్పములు, దర్భలు, ఘృతము, ఉదకము, తేనె, అన్నము, అక్షతలును జేతనున్నవాడు జపహోమాచరితుడును జేయరాదభివాదనమనియు. పాపండునకు పతితునకు విద్యుక్తకర్తాచరిణిని వ్రాత్యునకు, బ్రహ్మహత్యాదిమహాపాతకునకు, శత్రునకు, కృతఘ్నునకు, పరుగిడుచున్నవానికి, ప్రమత్తునకు, మూలోత్సర్జనమును జేయుచున్నవానికి, ఆతురునకు, వమనము ఆవలింత దంతధావనము స్నానమును జేయుచున్నవానికి, సృక్వాణికి నపరిచయన కశక్తునకు శత్రువున కాతురునకు తపమొనర్చి యోగికి కనిష్ఠనకభివాదనము జేయరాదని యాపస్తంబులు.

ప్రసవమైనదానికి రజస్వలయైనదానికి భర్తనుజంపినదానికి గర్భమును దించుకొనుదానికి మోహముచే నభివాదనమొనర్చినవాడొక రాత్రియు పగలుచేతను శుద్ధియొందునని శాతాతపులు. ప్రత్యభివాదనములే కాశీర్వచనము

ను జేయునేరని లేక వేరొకకర్తవాచరించుచు హస్తములాపనించువానికి మౌనమునుండువానికి నమస్కరించినవాని శ్రేయమును గోరనివానికిని నమస్కరించరాదని ముచులు బల్కిరి. అభివాదనమందున బూర్వమాశీర్వచనముజేయుకుండినవాడు విశేషసరకములనొందునని భవిష్యపురాణము. మరియునట్టివాడు నమస్కరించిన వానిదురితములలో భాగమొందునని యముడు.

ప్రభాత సంగవ దంతధావన రేతోత్సర్జన స్నాన భోజనకాలములను మౌనముగనుండుచుట మౌనకాలములను జూపించుటకు గాని నీయారు కాలములందుమాత్రమే మౌనమని జెప్పుటకాదితరములగు జపహోమదేవపూజాదికమందును మౌనము జెప్పబడుచున్నది.

ఉపాసకమున హరిధ్యానము సంగవమున సంధ్యాహోమాదులు రేతోత్సర్జనమున పరమాత్మను స్మరించడము దంతధావనమున మంత్రజపము స్నానజపహోమభోజనకాలములయందాయాము మంత్రపఠనవిధినుంచి యుమౌనముజెప్పబడిన గాననిట్టినియమకాలములయందునమస్కరించతగదు.

ముందు తండ్రికి బిమ్మట మాస్యలగు వశిష్టవిశ్వామితౌదుల కనంతరము బ్రాహ్మణులకు బంధువుల కటుపైని విద్యాగురువులకును శ్రీరామచంద్రులవారు నమస్కరించినారని జ్ఞానవాశిష్టము గాన గురువులుమొదలగువారి సమవాయమున నమస్కారక్రమమిటులని గ్రహించదగును.

మంగళద్రవ్య వీక్షణ ప్రకారం:

దివసస్యావ్యభాగేతు కృత్యముక్తం సమాసతః॥ ద్వితీయేచ తృతీయేచ చతుర్థే పంచమే తథా॥ షష్ఠేచ సప్తమేచైవ అష్టమేచ పృథక్పృథక్॥ భాగే ష్వేతేషు యత్కర్త తప్రీవత్యోమ్యశేషతః॥ దేవకార్యం తతఃకృత్వా గురు మంగళవీక్షణమితి దక్షుః॥ దేవకార్యం హోమః॥ మంగళమాదర్శాదిత్యాహ మాధవాచార్యః॥ శ్రోత్రియం సుభగాంగాంచ అగ్నిమగ్నిచిత్తిం తథా॥ ప్రా తరుద్ధాయ యఃపశ్యేదాపద్యస్సవిముచ్యతే॥ తథా॥ పాపిష్ఠం దుర్బ గామ ద్యం నగ్నముత్పృత్త నాసికం॥ ప్రాతరుద్ధాయ యఃపశ్యేత్తాగ్రైరుపలక్షణమితి॥ ఛందోగపరిశ్ఛే॥ ఆచాంతశ్చ తతః కుర్యాత్పూజాశ్శ్రేష్ఠసాధనం॥ ఆదర్యంజనమంగళ్యదూర్వాద్యాలంభనానిచేతి విష్ణుపురాణే॥ యతీనాందర్య నందైవ స్పర్శనం భాషణం తథా॥ కుర్వాణఃపూయతేనీత్యం తస్మాత్పశ్యేత్తు నిత్యశః॥ అగ్నిచిత్కపిలాసత్రీ రాజాభిక్షుర్నహూదధిః॥ దృష్టమాత్రాత్సునం

త్యేతే తస్మాత్త్యేక్ష్యంత్యశక్తి భాగలేయో యమోపి॥ సత్రీ అన్నాదిశీలః;
కృతసత్రయాగత్యేకే॥ భిక్షుర్యతిః॥ శ్రీమహాభారతే॥

జ్ఞానసిద్ధాంతస్థపసిద్ధాన్తప్రజ్ఞా పాపాత్పరిముచ్యతే॥ స్వమాత్మనం
ఘృతేషశ్యేద్యదిచ్చేచ్ఛిరజ్జీవితమితి॥ ఆత్మానం శరీరం॥ లోకేస్త్రిన్ద్రంగళాన్య
ష్టా బ్రాహ్మణాగార్హతాశనః॥ హిరణ్యసర్పరాదిత్యఅపారాజాతధాష్టమః॥
ఏతానిసతితంపశ్యేన్నమశ్యేచ్ఛార్పయేచ్ఛయః॥ ప్రదక్షిణంచకుర్వీత తదాస్యా
యర్హహీయతఇతి నారదః॥ కృత్వాశిరస్సానమధాహ్నికంచ సంపూజ్య తో
యేన పితౄన్సదేవాన్॥ హోమంచకృత్వా లభనంశుభానాం తతోబహ్నిర్హ
మనంప్రశస్తం॥ దూర్వాందధిం సర్పిరథోదక్షుభం ధేనుంసవత్సం వృషభం
సువర్ణం॥ మృద్దోమయం స్వస్తికమక్షతాని రాజా మధుబ్రాహ్మణకన్యకాశ్చ॥
శ్వేతాని పుష్పాణి తథాశమించ హుతాశనం చందనమర్కబింబం॥ అశ్వద్ధవృ
క్షుంచ సమాలభేత అతస్తు కుర్యాన్నిజజాతిధర్మం॥ దేశానుశిష్టం కలధర్మమ
గ్యం స్వగోత్రధర్మం నహిసంత్యశేచ్ఛ ఇతి వామనపురాణే॥ ఆహ్నికమహ
స్నానం॥ ఏతచ్ఛాఘ్నదయాదా॥ అరుగ్నివాచరేత్సానమహ్నిపాగ్నిశేషత
ఇతి వశిష్టవచనాత్॥ యదిత్వాహ్నికం సర్వమహఃకృత్యముచ్యేత॥ తదా సం
పూజ్యేత్వాదివ్యర్థస్సాగ్ధిత్॥ సంపూజ్యతోయేనేతి తర్పణపరం॥ ఆలంభనం స్ప
ర్శనం॥ శుభానాం వక్ష్యమాణదూర్వాదీనాం స్వస్తికో భవనప్రభేదః॥ అర్క
ఘంబసమాలంభనం నిరీక్షణపర్యవసితం॥

మంగళద్రవ్యవిక్షణప్రకారము.

పగటి మొదటిభాగకృత్యమును సంగ్రహముగజెప్పివీతీయ తృతీయ
చతుర్థపంచ మవస్థమసప్తమాష్టమ భాగములయందాచరించు కర్తవ్యము చేరు
వెరు విస్తృతముగ వివరించెదము.

సంధ్యా హోమాచరణానంతరమున గురుమంగళవిక్షణమును జే
యుమని దత్తుడు. దేవకార్యమనగా హోమమంగళమనగా ఆదర్శాది దర్శన
మని మాధవాచార్యులు.

శోత్రియునిశోభనమగుగోవును అగ్ని నగ్నిచితిని ప్రాతఃకాలము
నందెవరుజూతురో వారిలాపదవలన విడవబడుచున్నారు. ఆప్రకారముగానే
పాపిష్ఠుని దుష్టస్త్రీని మద్యమును వస్త్రహీనుని నాసికలేనివాని ప్రాతఃకాల
మందు ఊచిన నాదినమునందగు నశుభద్యోతకము జేయుకాలముగా దెలియ
దగునని ఛందోగపరిశిష్టము.

అచపించి యనంతరమున బురుషుడు శిరమును దువ్వకొని యద్దమును జనులకు మంగళమగు దూర్వాదులను పొందవలసినదని విష్ణువురాణము.

యతుల దర్శన స్మర్యనభావణములను జేసి పవిత్రుడగును గాన నిత్యమును యతులను జూడవలెననియు అగ్నిచితి కపిలగోవు సత్రియనగా అన్నాదిసత్రములను వేయువాడు సత్రయాగమొనర్చినవాడును జెప్పబడుదురు. వారలు రాజు యతి సముద్రము వీరందరు చూచుటమాత్రముచేతనే పవిత్రులను జేయుదురు గాన నిత్యమును వారలను జూడవలెనని భాగలేయును యముడు. విద్యుక్తముగ యజ్ఞమొనర్చువాని యిష్టాన్నదడగు సత్రిని శతాయువును ధర్మైచ్చగలవారిని శుచియగువానిని జ్ఞానసిద్ధులను తపస్సిద్ధులను మనుజులు చూచి పాపమువలన విముక్తులగుదురని శ్రీమహాభారతము. చిరకాలజీవితేచ్చగలవాడు తనశరీరమును ఘృతమందున జూడవలెను. బ్రాహ్మణుడు గోవు అగ్ని స్వర్ణము ఘృతము సూర్యుడు ఉదకము రాజు లోకమున నీయెనిమిదియును మంగళప్రదము. వీటి నెల్లప్పుడును జూచి నమస్కరించి ప్రదక్షిణ మొనర్చదగునట్టివానికాయువుక్షీణించదు. శిరస్సానమునుజేసి యాహ్నిక మొనర్చి యుదకముతో దేవపితృతర్పణమును హోమమునుజేసి మంగళవస్తువులయొక్క సేవనానంతరము పైకిబయలుదేరుట ప్రశస్తము.

మూర్వచులను దధియును ఘృతము నుదకుంభమును వత్సతోనుంకి నధేనువును వృషభమును సువర్ణమును మృత్తిక నోమయమును కశ్యాణమంట పమును అక్షతలను రాజును మధువును బ్రాహ్మణకన్యకను శ్వేతపుష్పములను ఒమ్మిని అగ్నినిరీక్షణమును చందనమును సూర్యబింబదర్శనమును అశ్వద్ధవృక్షమును స్పృశించి యటుపైని స్వవర్ణ దేశ శిష్టపూర్వులచారములతిక్రమించకుండ జేయదగినకృత్యముల నాచరింపదగునని వామనపురాణము.

యోగక్షేమార్థం రాజాదిదర్శనవిధిః

దేవతామభిగచ్ఛేత్తు ధార్మికాంశ్చద్విజోత్తమాన్. ఈశ్వరంచైవరత్నార్థం గురుమేవచపర్వసు॥ ఉపేయాదిశ్వరంచైవ యోగక్షేమార్థసిద్ధయితియోగీశ్వరః ॥ ఈశ్వరమభిషేకాదిగుణయుక్తమన్యంవా శ్రీమంతమకుత్స్యితం యోగక్షేమార్థం అలబ్ధలాభోయోగః లబ్ధపరిపాలనంక్షేమః తదర్థముపేయాత్ ఉపాసీత- ఉపేయాదిత్యనేన సేవాంప్రతిషేధతి । వేతనగ్రహణేన అజ్ఞాకరణం సేవా తస్యాః శ్వవృత్తి త్వేన మనునా నిషేధాత్॥ అక్షత్రియప్రసూతస్య రాజ్ఞోధనం నప్రతిగృహ్ణీయాత్ । క్షత్రియస్యాపి కృపణస్య శాస్త్రోల్లంఘనేన ప్ర

వర్తమానస్య ప్రతిగ్రహీనరకహేతుత్వాద్ధృత్యానకభిక్షాహమనుః॥ నరా
జ్ఞఃప్రతిగృహ్ణీయాదరాజస్యప్రసూతితః॥ యోరాజ్ఞః ప్రతిగృహ్ణాతి లుబ్ధస్యో
చ్ఛాస్త్రీవర్తినః॥ సపర్యాయే యాతీమాన్మరకానేకవింశతిమతి॥

సనుసమ్యగుపక్రాంతం కార్యమేతి విపర్యయః॥ అనుపక్రాంతకార్యో
పి పాప్రవృత్తి మహతీం శ్రియం॥ తస్మాద్వృష్టైవేవ్యరస్య యోగక్షేమార్థసిద్ధ
యే॥ దర్శనం చోదితంచార్థశాస్త్రజైరిమిచ్ఛతే॥ ఇత్యాశంక్య వదామీదంత
న్నిరాకరణమమ్॥

దైవ పౌరుష విమర్శః

దైవేపురుషకారేచ కర్మసిద్ధిర్వ్యవస్థితా॥ తత్రదైవమభివ్యక్తం పౌరు
షం పార్వదైహికం॥ కేచిద్దైవాత్స్వభావాచ్చ కాలాత్పురుషకారతః॥ సంయో
గే కేచిద్భవంతి ఫలంకుశలబద్ధయః॥ యథాహ్యేకేన చక్రేణ రథస్యనగతిర్న
వేత్॥ ఏవంపురుషకారేణ వినాదైవంనసిద్ధ్యతీతి యజ్ఞవల్క్యః॥ అన్యార్థః॥ క
ర్మసిద్ధిఃఫలప్రాప్తిరిష్టానిష్టలక్షణా సానకేవలం దైవే వ్యవస్థితా॥ అపితు పు
రుషకారేపి లోకే తథాదర్శనాత్॥ చికిత్సాది శాస్త్రే వైయర్థ్యాచ్చ॥ అపిచ
పురుషకారాభావే దైవమేవనాస్తీత్యాహ॥ యతః పూర్వదేహజ్జితం పౌరుష
మేవ దైవముచ్యతే॥ అల్పపురుషకారానంతరం మహాఫలోదయాదభివ్యక్తం
పౌరుషం పార్వదైహికం కర్మ॥ తస్మాత్పురుషకారాభావేన దైవమస్తీతి పురు
షకారోయతోఽవిధాతవ్యః॥ కేచిదితిమతాంతరాన్యాహ కేచిద్విష్టానిష్టలక్ష
ణం ఫలం దైవాదేవేచ్ఛంతి॥ కేచిత్స్వభావాత్స్వయమేవభవతి నకారణమపే
క్షతఇతి కేచిత్కాలా త్రేచిత్పురుషకారతపవేతి స్వమతమాహ॥ సంయోగ
తి దైవాదీనాం సంయోగే సముచ్చయే ఫలం భవతీతి కుశలబుద్ధయోమన్వాద
యోమన్యంతే॥ ఏకైకస్మాత్ఫలం నభవతీత్యత్ర దృష్టాంతమాహ యథేతివృష్టో
ర్థః॥ భార్గవోప్యాహ॥ ప్రాక్కర్మఫలభోగార్హా బుద్ధిస్సంజాయతే నృణాం॥
పాపకర్మణి వృణ్యేవా కర్తుం శక్యోవచాన్యథా॥ బుద్ధిర్నత్యద్యతే తాదృక్యాద్య
క్కర్మఫలోదయః॥ శహాయాస్తాదృశావీవ యాద్యశీభవితవ్యతా॥ ప్రాక్క
ర్మవశతస్సర్వే భవత్యేవేతి నిశ్చితం॥ తదోపదేశావ్యర్థాన్యఃకార్యాకార్యేప్ర
బోధకాః॥ ధీమతో వంద్యచరితాః మన్యంతే పౌరుషంమహత్॥ అశక్తాః పౌ
రుషం కర్తుం క్లిబాదైవముపాసతే॥ దైవేపురుషకారేచ ఖలుసర్వంప్రతిష్ఠితం॥
పూర్వజన్తకృతంకర్మేహజ్జితంతద్విధాకృతం॥ బలవత్ప్రతికారస్య దుర్బలస్య
సదైవహి॥ సబలాబలయాగ్జ్ఞానం ఫలంప్రాప్తాన్యధానహి॥ ఫలోపలభిఃప్రత్య

క్షహేతునాదైవస్యోశ్యతే। పాక్తికైర్వహేతుకీసాతు నాన్యదైవేతి నిశ్చయః।
యజ్ఞాయతేల్పక్రియయా నృణాంవాపి మహాత్మలం। తదపిపాక్తికనాదేవకచి
త్పాక్తిహకర్మజం। వదంతీహైవ క్రియయా జాయతే పౌరుషంనృణాంసన్నే
హవర్తిదీపస్య రక్షావాతాత్ప్రియత్నతః। రాజసేవావినాద్రవ్యం విఫలంనైవ
జాయతే। రాజసేవాతిగహనా బుద్ధిమద్భిర్విదానసాశ్చతి॥ కచ్చిత్పురుషకారం
చ దైవంచప్రతిపద్యతఇతి శ్రీమద్రామాాయణే॥

యోగక్షేమార్థము రాజాదిదర్శనవిధి.

ధార్మికులగు ద్విజులను దేవతాదర్శనమును జేయవలయును. పర్వము
లయందు గురువును సేవించవలెను. అభిషేకాదిగుణయుక్తుడగు ప్రభువును కు
త్సితుడుగాని సంపన్నుని పొందవడని యర్థసంపాదనయోగము లభ్యార్థపరిపా
లనక్షేమము వీటికొరకాశ్రయించదగును. జీతమును బుచ్చికొని యాజ్ఞానుసా
రముగ వారిబనులనుజేయుట సేవ యదిశ్యవృత్తియని మనువుచే నిషేధించబ
డెను. తర్జన భర్జన ఛేయనుట మొదలగు నవమానమును శునకమును జేయున
టులజేయుదురు గాన సేవజేయదగదు. క్షత్రియుడుగాని నృపుని ధనమును
గ్రహించరాదు. క్షత్రియుడైనను శాస్త్రోల్లంఘనమొనర్చి కృపణుడై కృపలే
నివాని ప్రతిగ్రహముగూడ నేకవింశతినరకహేతువగుటచే భయావహమని బ
ల్కె మనువు.

...

...

...

...

ఓయీ చక్కగనుపక్రమించినకార్యము విపర్యయమొందును. అం
దువలన యోగక్షేమార్థసిద్ధికొరకు ప్రభుదర్శనమొనర్చుటకు విమర్శించని య
ర్థశాస్త్రజ్ఞులచే జెప్పబడెనదివ్యర్థమని శంకించుకొని యాయడుగున దాని నిరా
కరించుటకు తగినయుక్తులను వ్రాయుచున్నారము.

దైవ పౌరుష విమర్శ.

దైవమందును బురుషకారమందును కర్మసిద్ధి యుంచున్నది. అందులో
పూర్వజన్మదేహమందాచరించబడిన పౌరుషము దైవమని స్ఫుటమయ్యున్నది.

కొందరుదైవమువలన ప్రపంచస్వభావమువలన పౌరుషమువలన
కాలమువలన ప్రత్యేకము కర్మఫలమగుచున్నదని జెల్పుచున్నారు. కుశలబుద్ధుల
గు మన్వాదులు వీటియన్నిటినమవాయమువలన ఫలము నిచ్చయించుచున్నారు.

రథగమనమునకు చక్రద్వయము లేకుండిన ప్రతిబంధము కలుగున
టుల బురుషకారము వినాగా దైవమువలన సిద్ధికానేరదని యాజ్ఞవల్క్యులు.

పురుషకారమునంగీకరించనియడల వైద్యశాస్త్రమునకు వైయోధ్యమే కలుగును. పురుషకారములేకుండిన దైవమే లేకుండును. ఎందుచేననిన- దైవమనియు దిష్టమనియు భాగధేయమనియు భాగ్యమనియు నియతియనియు విధియనియు బూర్వజన్మకర్మజన్మమగు నదృష్టమునకు సమానార్థములని యుమరుడు. ప్రాక్కర్మఫలమనుభవించుటకు దగినబుద్ధిమనుష్యులకు బుట్టుచున్నది. అందుకు వ్యతిరేకమగు బాపకర్మమునైనను బుణ్యకర్మమునైనను జేయజాలదు. ప్రాగ్జన్మకర్మఫలదయమెటులుండునటుల బుద్ధియును సహాయమునుగలుగును. ప్రాగ్జన్మకర్మముననుసరించి సర్వమునగుననుట నిశ్చయము. కార్యకార్యమును బోధించు నుపదేశములు వ్యర్థమగును. శ్లాఘ్యమగు జరితముగల బుద్ధిమంతులు పౌరుషమునకధికమగునది గా దలంచుచున్నారు. పౌరుషమొనర్చుట కశక్తులగువారలు దైవోపాసనమాత్రమే చేయుదురు. దైవమున బురుషకారమున సర్వము ప్రతిష్ఠితమైయున్నది. బలమగునటుల మల్లించదగినవానికిని దర్బలనకును సర్వదా కర్మ పూర్వజన్మాద్భిత్తమనియు వర్తమానజన్మకృతమనియు ద్వివిధము. సబలునియొక్క యబలునియొక్క జ్ఞానము ఫలప్రాప్తిలేకుండ గలుగదు. ఫలమునొందుట ప్రత్యక్షకారణముచే జూడబడదు. అదియైతే ప్రాగ్జన్మకర్మకారణముగాగలది యన్యముకాదని నిశ్చయము. అల్పముగ జేయబడిన కార్యక్రమ చేతను మనుజులకు యేగొప్పఫలప్రాప్తి యగుచున్నదో యదిప్రాగ్జన్మకర్మవలననైనదియే. కొందరు ప్రాక్కర్మవలన నిపుడుజేసినకర్మవలన గూడ నగునందురు. ఈజన్మమందైనగర్మచేతనే పౌరుషము మనుజులకగునని గొందరందురు. అది చమరందున్నవర్తిగలదీపమునకు వాతమువలన బ్రయత్నపూర్వమగు రక్షవంటిదనియు- రాజసేవలేకను విస్తారమగు ద్రవ్యము కలుగదు. ఆసేవ బుద్ధిమంతులకుతప్ప నితరులకతిగహనమైనదనియు భార్గవులు. పురుషకారము దైవము నీచేబొందపడుచున్నదిగదాయని భరతులనుగూర్చి శ్రీరామచంద్రులనిరి.

రాజాశ్రయణవిధిః.

అథ రాజాశ్రయణవిధింవ్యాఖ్యాన్యామః॥ యానంవస్త్రములంకారం యచ్చాన్యత్సంప్రయచ్చతి. తదేవధారయేన్నిత్యమేవంప్రియతరోభవేదితి శ్రీమహాభారతే॥ యానంగజరధాశ్వాండోభికాదికం॥ వస్త్రంరాంకవాది. అలంకారం నవరత్నభిరేకుండల హారాంగదాంగుళీయ కటక కటిసూత్రాది యచ్చాన్యం వస్తు దదాతి రాజా తత్సర్వంధృత్వా తన్నికటం గచ్ఛేత్ ఏవంకుర్వప్రాజప్రియో భవేత్॥

తత్ర గజాశ్వశకటవృషాః రత్నాశ్చ శుభలక్షణలక్ష్మితాపవ లక్ష్మీప్ర
దాస్తస్తాత్తచ్చభాశుభలక్షణజ్ఞాభవేరన్నితి తల్లింగీనివదామః॥

గజారోహణఫలాని.

తత్రగజారోహణేనాతీవదృష్టఫలమనువదంతి చరకాదయః॥ మాంగళ్య
మోజోబలవర్ధనంచాప్యాయస్కరం దేహదృఢత్వకారి । మేధాశ్రమఘ్నం ల
ఘుదీపనీయమారోహణంభద్రమతంగజస్య॥ మైత్ర్యానిలకరో హస్తీ లక్ష్మీభ్రష్టి
వివర్ధనం । అంగభంగకరోన్మాణాం శ్వేదారోగ్ధయశస్కరః॥ ఆరోహణం
కుంజరపుంగవస్య సామ్రాజ్యలక్ష్మీనిలయం వదంతి । అభంగకీర్తరపిహేతుభూ
తం మేదోనిలఘ్నం జరరాగ్నికారీ॥

గజలక్షణాని.

గజలక్షణాన్యాహభార్గవః॥ నీలతాలుర్మీలజిహ్వో వక్రదంతోహ్యదంత
కః । దీర్ఘదేవీకూగ్రమదస్త్రధాపృష్ఠవిధూనకః॥ దశాష్టో ననఖో మందో భూ
మిశో ధనపుశ్చకః । ఏవంవిఘ్నోఽనిష్ఠగజో విపరీతశ్శుభావహః॥ భందో మం
దోమృగోమిశో గజోజాత్యాచతుర్విధః॥ మధ్యాభదంతస్సబల స్సమాంగో
వర్తులాకృతిః । సుముఖోవయవశ్రేష్ఠో జ్ఞేయోభద్రగజస్సదా॥ స్థూలఘ్నక్షిప్తిం
హదృశ్య బృహత్స్వగ్ధలశుండకః । మధ్యమావయవోదీర్ఘ కాయో మంద్రగజస్త్వస్త్రి
తః॥ తనుకంలోదంతకర్ణ శ్శుండస్థూలాక్షఏవహి । సుముఖాధరమేధీస్తు చావ
గో మృగసంజ్ఞకః॥ ఏషాంలక్ష్మ్యైవ్విమిలితో గజోమిత్రభిత్స్త్రితః । భిన్నభిన్నం
ప్రమాణంతు త్రయాణామపికిరీతం । గజమానేహ్యంగుళంస్యాదష్టభిస్తుయవో
దరైః । చతుర్వింశత్యంగులైస్తైఃకరఃప్రోక్తోమనీషిభిః । సప్తహస్తోన్నతిర్చద్రో
హ్యష్టహస్తఃప్రదీర్ఘతా॥ పరిణాపెహాహాస్వకరః ఉదరస్య భవేత్సదా । ప్ర
మాణంమంద్రమృగయోర్హస్తహీనం క్రమాదతః । కధితంజైర్ఘ్నసామ్యంతు ము
నిభిర్భద్రమంద్రయోః॥ బృహద్ద్భూగండఫాలస్తు ధృతశీఘ్రగతిస్త్రధా । గజశ్చే
ష్టస్తు సర్వేషాం శుభలక్షణసంయుతః । శతమాయుర్మనుష్యాణాం గజానాం
పరమంస్త్రితం॥ మనుష్యగజయోర్చాల్యం యావద్వింశతివత్సరం । నృణాంహి
మధ్యమం యావత్తృప్తివర్షం వయస్త్వస్త్రితం । అశీతివత్సరం యావద్గజస్యస్యా
స్తద్ధృమంవయభితి॥

అథ బృహత్సగ్ హితోక్తగజలక్షణాని బ్రూమః॥ మధ్యాభదంతాస్సు
విభక్తదేహానచోపదిగ్ధాశ్చ కృతాః క్షమాశ్చ గాత్రైస్సమైశ్చాపసమానవం

కావరాహతులైర్జనులైశ్చ భద్రాః। వక్షోధ కక్షవళయక్షధాశ్చ లంబోద
రస్త్యస్త్యహతీగలశ్చ। స్థూలాద కుక్షిస్త్యహపేచకేన సైంహీద దృగ్గండమ
తంగజస్య। మృగాస్తుహస్వాధరవాలమేధాస్తన్వంఘ్రికంఠద్విజహస్తకర్ణాః।
స్థూలేక్షణాశ్చేతి తథోక్తచిహ్నైస్త్యసంకీర్ణనాగావ్యతిమిశ్రచిహ్నైః। పంచోన్న
తిస్త్యప్రమృగస్త్యదైర్ఘ్యమష్టాచహస్తాఃపరిణాహమానం। ఏకద్వివృద్ధావధ మ
స్త్రీభద్రా సంకీర్ణనాగోఽనియతప్రమాణః। భద్రస్యవర్ణోహరితోమదస్య మం
దగ్రస్యహరిదగ్రకస్నీకాశః। కృష్ణోమదశ్చాభిహితో మృగస్య సంకీర్ణనాగస్యమ
దోవిమిశ్రః॥ తామ్రోవృతాలువదనాః కలవింకనేత్రా స్నిగ్ధోన్నతాకృదశ
నాః పృథులాయతాస్యాః। చాపీన్నతాయతనిగూఢనిమగ్నవంశాస్తన్వేకరో
మచితకూర్మసమానకుంభాః। విష్ణీర్తకర్ణహనునాభిలలాటగుహ్యోకూక్తోన్నతి
ద్విసవవింశతిభిర్మతైశ్చ। రేఖాత్రయోపచితవృత్తకరాస్సువాలాధన్యాస్సుగం
ధిమదపుష్కరమారుతాశ్చ। దీర్ఘాంగుళి రక్తపుష్కరా స్సజలాంభోదనినాద
బృంహీణః। బృహదాయతవృత్తకంధరా ధన్యాభూమిపతేర్నతంగజాః॥ నిర్మ
దాభ్యధికహీననఖాంగాన్ముజ్జవామనక మేషవిషాణాన్। దృశ్యకోశఫలపుష్క
రహీనాన్ శ్యావనీలశబలాసితతాలూన్॥ స్వల్పవక్త్రుహమత్కుణదండస్త
స్తిసీంహ గజలక్షణయుక్తాం। గర్భిణీంహ నృపతిః పరదేశం పాప్రయేదతివి
రూపఫలాస్తే॥ శ్రీరకాకర్ణకముఖోంకుశోగజవినిగ్రహే హస్తీమైశ్చ గజహ
స్తేనవిశేయస్సుగమాయహీతి శాలిమూత్రే॥ కృష్ణతాలురసనారదాననాస
న్నతైశ్చ విషమైర్మతైర్మతాః। ఐకీపుచ్చకటిదృష్టిసంయుతాః కుంజరాజహ
నవాహనోచితాః। ఆదిశేఢ్యుదగర్భదర్శనాత్పరిధిసస్య సకలం కులక్షయం।
సౌమ్యలగ్నతిధిభాదిభిశ్శుభం వర్ధతే శుభమతోన్యధా పరం॥ గజాయుర్వేదే॥
మతంగజాస్త్యప్రదశావరైర్మతైర్మతాభవం తామ్రమయదుఃఖపీడితాః। అల్ప
యుదోయుద్ధతలేషు పత్యురనిష్ఠదాశ్చేతి వదంతితజ్ఞాః॥ ఉచ్చపృష్టై స్సూక్ష్మ
ముఖైర్మతైస్త్యప్రదశాధితైః। సమైరేవగజశ్రేష్ఠోగజీతు విషమైరపి। భద్రమం
దగ్రమృగమిశ్రదంతినాం శ్వేతరక్తకనకోపమాసితాః। భూమయో ద్వీరదపుష్టి
వృద్ధిదా భూభుజామపేయశస్సుఖావహః। పూర్వాభిముఖ్యశ్చ నిబధ్యతేయః
క్షిప్రీంహసిద్ధిం సకరోతిభర్తుః। పాప్రీప్సీతివృష్టిం చిరజీవితంచ సంగామకారే
వ్వపరాజయంచ॥ గజగీతాధ్యాయే॥ దంతస్యమూలపరిధిం ద్వీరాయతంపృక
ల్పయేచ్ఛేవం। అధికమనూనపరణాం న్యూనంగిరిచారిణాంచతత్॥ శ్రీవత్సవ
ర్ధమానశ్చత్రీధ్వజచామరానురూపేషు। భేదేష్విహద్యజ్జేష్వారోగ్యవిజయధ
నవృద్ధిసాఖ్యాని। పృహరణసదృశేషుజయోనద్యావరైప్రణిష్ఠదేశాప్తిః॥ ఓషే

తు లబ్ధపూర్వస్య భవతిహి దేశస్యసంప్రాప్తిః॥ స్త్రీయాపేశ్వవివాశో భృం
 గారేఘ్యుద్ధితే మతోత్పత్తిః॥ కుంభేనధనప్రాప్తిర్యాతావిఘ్నంచదండేన । కృ
 కలాసకపిఘజం గేవ్యసుభిక్షవ్యాధయోశుచిత్వంచ । గృహోల్పాకశ్చే నాకారే
 ఘ జనస్యమరణకరః॥ పాశేతు కంఠ దేశే నృపమృత్యుస్యాద్విరుచ్చకరక్తేశ్చ
 మేకృష్టేయాత్మే దుర్గంధేనాశుభోభవతి॥ శుక్లస్సమస్సుగంధిస్త్రిధృచ్ఛ శుభావ
 హేలాభవతిహాధేదః॥ గలనమ్లానిఘలానిచ దంతస్య సమానభంగేన॥ స్వాద్వక్షి
 ణావదనస్యబంధో జీవస్యనాశాయ భవేద్దజస్య॥ పశ్చాన్ముఖోబంధముపైతిచే
 త్స్యస్త్రిత్యంగజో రోగనిపిడితాంగః॥ నాశంచవిత్తస్యకరోతిరాజ్ఞస్తస్మాత్స
 యామ్యాపరిదిగ్వివర్జః॥ దిత్యైశాన్యాం బంధనార్థంద్విపానాంస్తంభో రాజ్ఞ
 శ్చేయిసే దంతినశ్చ॥ శ్రేష్ఠోదశోఽచ్యనవమధ్యమశ్చ స్తంభోష్టహస్తఃకధితఃక
 నీయాన్॥ సర్వేనిఖాతాశ్చతురస్వహస్తమానాధికోనాశ్చ శివాయనస్యః॥ శ్రీ
 ప్తాశ్చతుర్వింశతిహస్తశాలాద్విమ్యానితేమధ్యజఘన్యశాలే॥ విస్తారతస్తశ్చ ద్వి
 గుణాశ్చదీప్తాస్తస్సంభశ్చ విస్తారసముచ్చితాస్యః॥ప్రవేశనంవారిణి వారణస్య
 గ్రాహంకృతోవృత్తరణంసృపస్య॥ జయప్రదంస్యాదపిచక్రమీచ్ఛం కుంభస్థలం
 వృద్ధికరంచభర్తుః॥

రాజాశ్రయణవిధి.

రాజునాశ్రయించుటకు హేతువునుజెప్పి అందులవిధినిజెల్పుచున్నారము.

గజరథాశ్వాదోళికాదివాహనములువస్త్రిములలంకారములు మొదల
 గురాజిచ్చినవియె ధరించుకొని రాజసన్నిధికివెళ్లినయాశ్రితుడతనికిప్రియుడగు
 ను. వాటిలో గజాశ్వములు శకటవృషభరత్నములును శుభలక్షణములై గాన
 బడినవె లక్ష్మీప్రదములు. అదిహేతువువలన వాటిశుభాశుభలక్షణములను జె
 లసినవారలు గావలెనిని వాటిలక్షణములను జెప్పేము.

అందుగజారోహణము మంగళావహము. పితృముతో హృదయ
 మందుండు రక్తమునకు ఓజస్సనిజెప్పబడుచున్నదదియు బలమునాయువునువృ
 థ్ధినొందించును. దేహమునకు లాఘవమగ్నిదీపనము దృఢత్వమునుజేసును. శ్రీ
 మనుబోగొట్టును. ప్రైశ్వవాతరోగములవృద్ధిజేసును. శరీరమందగుసంధులుకద
 లి నొప్పిని వాటికిబుట్టించును. సామ్రాజ్యలక్ష్మీకి నివాసఘాతమై యుండునని
 యును చరకాదిమునులు దృష్టఫలమును విశేషముగ జెల్పుచున్నారు.

తాలువు జిహ్వయు సల్లనై దంతములు వంకరై లేక నవిలేకనుం
 డుట పగనిలకఢగానుండుట కూరమగుమదము పృథ్వుమును విశేషముగ విసరు

చుండుట పదునెనిమిదిగోళ్లుకలదియై మందమై భూమియందీడ్చుచు నడచుచా
లముకలదియైయుండు గజమనిష్టములనధిపతికిచ్చునివిలేనిగజము శుభమాలనిచ్చు
ను. భద్రము మంద్రము మృగము మిశ్రమనియును గజములు జాతిచే నాలుగు
విధములు. దంతములు తేనెరంగుగలవై బలముగలిగి సమశరీరము వర్తులాకృ
తి మనోహరమగు ముఖముకలదియై శ్రేష్ఠావయవములతోనుండిన గజము భ
ద్రజాతియని దెలియదగు. కడుపుపెద్ద సింహదృష్టి చర్మము కంఠము తుండ
మును విస్తారమైయుండునది మధ్యమమగునవయవములు దీర్ఘ శరీరముగలదియు
ను మంద్రగజమందురు. కంఠము దంతములు కర్ణములు తుండమును సూక్ష్మ
మైయుండి నేలీములు స్థూలమై ముఖమునధరము పేద్రమును జక్కగనుండి
రమ్యగమనముగలదైనయది మృగజాతిగజమని జెప్పుదురు. ఈత్రివిధలక్షణలక్షీ
తమైన గజము మిశ్రజాతియనిజెప్పబడినది. త్రివిధమగు గజములప్రమాణము
వేరువేరుగవివరించబడినది. గజమానాంగుల ప్రమాణమెనిమిది యవలుదరము
లోకయంగుళములవియిరువది నాల్గొకహస్తమని విద్వాంసులందు రట్టియేనిమి
దిహస్తములదైర్ఘ్యమారునొకహస్తము లున్నతియు వెడల్పు నుదరమునకు త
క్కువగు తుండమునుగలది భద్రగజము. మంద్రమృగజాతిగలగజములొకడా
నికొకటి హస్తప్రమాణము తక్కువయైయుండును. దైర్ఘ్యమున భద్రమంద్ర
గజములొకటియని మనులందురు.

అధికమగుబొమలు గండస్థలఫాలమును గలదియై శీఘ్రగమనము
గల గజము శ్రేష్ఠము- శుభలక్షణములతోనుండును. మనుజులకు గజములకు
సూరేల్లాయువు. ఇరువదివత్సరములమట్టుకునుబాల్యము మనుజులకురువదివత్స
రములు మధ్యమవయస్సు- గజములకెనబదివర్షములు మధ్యమ వయసని భార్గ
వులు. భార్గవోక్త గజలక్షణములనుజెప్పి యటుపైని బృహత్సగహితోక్త లక్ష
ణములను జెప్పుచున్నారము.

తేనెరంగుగలదంతములు చక్కగనేర్పడినవయవములు ముఖ
గురులుబడని దేహముగలదై కృశమైయుండినను భారవహన తమమై సమగా
తీమతోనుండి ధనురాకృతివెన్నుముల్లును పందిపిరుందులువంటి పిరుదులు గల
ది భద్రగజము.

వక్షస్థలముపశులు చంకలును మృదువయ్యుండును- లంబోదరము దళన
రి చర్మవిస్తారమగు గజము కడుపును తోకమొదటి చర్మమును స్థూలముగనుం
డును. సింహదృష్టివలె దృష్టిగలిగినది మంద్రగజము.

కురచగునధరము, వాలము, మేహనము, సూక్ష్మములగు పాదములు, కంఠము, దంతములు, చెవులును, స్థూలములగు నేత్రములును గలది మృగగజము.

ఈచూచుజాతుల లక్షణములును గలసియుండునది మిశ్రగజము.

మృగగజోన్నతిపంచహస్తములు. దైర్ఘ్యసూరనాకహస్తము- విశాలమెనిమిదిహస్తములు- మంద్రగజమొకహస్తమును భద్రగజము రెండుహస్తములు నధికమయ్యుండును. సంకరగజమునకు ప్రమాణనియమములేదు. భద్రగజమదము పచ్చనిది- మంద్రగజమదము పసుపురంగుగలది- మృగగజమదమునలుపుసంక్లిష్టజాతిమదము మిశ్రవర్ణమయ్యుండును.

యరసిపెదివెలు తాలువలు పిచ్చికకళ్లవంటి కన్నులు స్థిగ్ధములై యున్నతాగ్రిములగు దంతములు కలిగి విస్తారమగు ముఖము ధనస్సవలెనున్న తమై యణగియుండిన వెన్నుముల్లును సూక్ష్మములైన యొక్కొక్కరోమకుదురును తాబేలుపృథ్వుమువంటి కుంభస్థలమును విశాలమగు చెవులు దవడలు నాభి ఫాలము గుహ్యమునుగలిగి కూర్మములవలెనున్నతములైన పందొమ్మిది యిరువది గోళ్లు కలదియై చూపురేఖలు గలిగి నట్టిపుగనున్న తుండము మంచివాలము సుగంధముగల మదమును తుండాగ్రంధ్రమునుంచినచ్చు వాయువునుగలది దీర్ఘమునగునంగుళములు యజ్ఞనితుండాగ్రిము వార్షిక మేఘగర్జనమువలె గంభీరము శ్రావ్యమునగు బృంహణమును విస్తారమగు కంఠమునుగల మదాపళము రాజయోగ్యము.

మదములేకుండి యధికము లేక తక్కువయునగు నఖములవయవములును పొట్టివై వక్రములై గొట్టికొమ్ములవలె కొమ్ములుండి యండికోశతుండాగ్రంధ్రములల్పమై నలుపు ఎఱ్ఱన మిశితవర్ణము కేవలనీలవర్ణము కృష్ణవర్ణమునుగల తాలువులు స్వల్పమగువక్ర్రుహములుకలది దంతములులే క్లిబప్రకృతికలది పురుషలక్షణములేమగు స్త్రీగజము గర్భిణియగునదియును రాజును బరదేశమునకంపు నత్యంతదుష్టఫలములనిచ్చును.

పేరణజేసుటకొకటియు నాకర్షించుట కొకటియునగు ముఖములు కలదియైన యంకుశమును చేతబూని మావంతు గజమును సుగమవశిక్షించునని శాలిహూత్రము.

నల్లనితాలువులును నాలుకయును కొమ్ములును గలిగి విషమములయ్యులగు గోళ్లు పంకరగు తోక వక్రము త్రిపు పృష్ఠము విషమవృష్టిమునుగల గజ

మొవాహనమునకు తగదు. స్త్రీగజగర్భదర్శనమువలన రాజునకు కులక్షయ రూపభయమును జెప్పవలెను. లగ్నము తిధి నక్షత్రము మొదలగునవి సౌమ్యములైన శుభమగుననియును బల్కువలెను.

గజములు పదియేడుగోళ్లకు తక్కువైయున్నయడల రోగదుఃఖ మునల్పాయుర్దాయమును గలవగును. యుద్ధతలమున భర్త కనిష్టమునిచ్చునని గజశాస్త్రమును జేలసినవారిలందురనియు నున్నతమగు పృథ్వీములు సూక్ష్మములగు ముఖములు పదియేడుకంపెనధికము సమసంఖ్యయుగల నఖములుండిన గజము శ్రేష్ఠము. స్త్రీగజమునకు విషమచఖములైనను శ్రేష్ఠమనియు- భద్రమందిమృగమిశ్రజాతిగజములను గట్టుటకు వరుసగా తెల్లని యట్టని పత్తని నల్లని ధూములు శ్రేష్ఠములందుండిన గజములకు పుష్టినిజేయును రాజుకు కీర్తిని సుఖమును గలిగించుననియును- ప్రిజ్ఞుఖముగ నేనుగునుగట్టిన యజమానికి సిద్ధిని శ్రీఘ్రిముగ జేసును, పుష్టియు చిరజీవనము యుద్ధమున జయమును భొందుననియును గజాయుర్దేదము.

దంతములముయొక్క చుట్టుకొల్తును లేండుపర్యాయములు కొలచి కొమ్మునిలువుకొల్తును జేసిన యుదకమందుండు గజమునకు విస్తారము- పర్వతములందుండు గజమునకు తక్కువయు గలిగియుండును. యది పంకమందగు గజపదమునకు మిగిలియుండినను శ్రీవత్సవర్ధమానభత్రాపతాక చామరములవలె గజశరీరమందు చిహ్నాలగపడిన యారోగ్యవిజయధనవృద్ధిసౌఖ్యములు నిశ్చయముగనగుననియు ప్రహరణమువలెనుండిన జయము నదివలె సుడియుండిన నష్టమగు దేశమును రాజునొందుననియు నోష్ఠమునందుండిన పూర్వములభించని గాజ్యము లభించును. స్త్రీరూపమువలె సుడియుండిన యశ్వములకు నాశమగును. ధూరీవలెనుండిన పుత్రోత్పత్తి కలశవలెనుండిన ధనప్రాప్తి దండమువలెనుండిన యాత్రావిఘ్నము- తొండవలె కోతిభంగి సర్పరీతి నావర్తములుండిన దుర్భిక్షము రోగము దుఃఖమునగును. గెడ్డ గుడ్డగుట జేగవలె రేఖలుండిన జనమునకు మరణమును జేసును. కంఠమందున పాశమువలెనుండినను మొండితోకి కిలదియైనను యజమానికి మృత్యువును గలిగించును. రచనలు రక్త శ్యామ కృష్ణవర్ణములు గరియును గలిగి దుర్గంధమయ్యుండిన యశుభమగును. శ్వేతవర్ణమై సమము నునువును గలిగి సుగంధముగ నుండిన యారేఖలు శుభావహములు.

దంతముయొక్క సమానభంగముచేతను జారుట కాంతిహీనమగుట యును ఫలమగును.

దక్షిణముఖముగ గట్టిన గజమునకు హానియును రాజుకు ధనహానియు నగును. పశ్చిమముఖముగ గట్టిన రోగముగలుగును. ఈశాన్యదిశను బంధన స్తంభస్థాపనజేసిన రాజుకును గజమునకును శ్రేయముగను. పదిహస్తముల పొడవుగలస్తంభము శ్రేష్ఠము. తొమ్మిదిహస్తములగలది మధ్యమము. ఎనిమిదిహస్తములున్నతమైనకనిష్ఠము నాలుగుహస్తముల లోతుకు తక్కువెక్కువ యును లేకుండపాతవలె నటులగాకుండిన మంగళముగాదు.

ఇరువదినాలుగుహస్తముల విశాలముగలశాల శ్రేష్ఠము. రెండుమూడుహస్తములు తక్కువయైన మధ్యమకనిష్ఠ శాలలనబడును. స్తంభోచ్ఛ్రియము కంటెను ద్విగుణముగ శాలపొడవును విశాలమును గలిగియుండవలెను.

శ్రీరణలేకనై యుదకమండేనుగబ్రవేశించి మునిగి లేచి వడ్డుపైకి వచ్చిన రాజుకు జయమిచ్చును. క్రమముగ కుంభస్థలము వృద్ధిగొనుండిన యజమానికి వృద్ధిని జేసును.

అశ్వలక్షణ తదారోహణవిధి:

అధాశ్వలక్షణ తదారోహణవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ అశ్వారోహణే న యద్వృష్టఫలం జాయతే తదనువదతి చరకః॥ అశ్వారోహణమగ్నిమాంద్యశ మనం తేజోవయస్థాపనం మేదోఘ్నం కఫశోభశోషణకరం స్వేదోద్గమం మోదనం॥ ఓజఃకాంతివివర్ధనం తనుభృతాం కీర్తిప్రదం శీతకరం నోశస్తంజ నృణాం భగదధరవతాం మైత్ర్యాత్మర్యోజుషామితి॥ అశ్వలక్షణాన్యాహ భార్గవః॥ పంచపంచాంగులేనైవ వాజిమానం పృథక్స్పృతం । చత్వారింశాంగుళముఖో వాజీ యశోత్తమోత్తమః॥ షట్త్రింశదంగుళముఖోహ్యుత్తమఃపరికీర్తితః॥ ద్వాత్రింశదంగుళముఖోమధ్యమ స్సముదాహృతః॥ అష్టావింశత్యంగుళో యో ముఖో సీచఃప్రకీర్తితః । వాజినాం ముఖమానేన సర్వావయవకల్పరా॥ ఔచ్ఛంతుముఖమానేన త్రిగుణంపరికీర్తితం॥ శిరోమణింసమారభ్య పుచ్చమూలాంతేవహితృతీయాంశాధికంధైర్భ్యం ముఖమానాచ్చతుర్గుణం॥ పరిణాహస్తూదరస్య త్రిగుణస్త్యైంగులాధికః॥ శ్చశ్రుహీనముఖః కాంతప్రగల్భోత్తుంగనాసికః॥ ధీర్హృద్ధతగ్రీవముఖోహ్రీస్వకుక్షిఖరశ్రుతిః॥ తురప్రవండవేగశ్చ హంసమేఘసమస్వనః॥ నాతిక్రూరో నాతిమృదుర్దేవసత్వో మనోరమః॥ సుకాంతిగంధవర్ణశ్చ సద్గుణభ్రామరాన్వితః॥ భ్రామరస్తు ద్విరావృత్తో వామదక్షిణభేదతః॥ పూర్ణోపూర్ణఃపుండ్రేష్వరా ద్ద్విహ్రీస్వస్తధైవవ । స్త్రీపుండ్రేహ వామదక్షిణభేదోక్తఫలదాక్రమాత్॥ నతధావిపరీతౌతు శుభాశుభఫలప్రదౌ । నిచోర్ధ్వ

తత్త్వజ్ఞునితః కలధేదోభవేత్తయోః। శంఖచక్రగదాపద్మవేదిస్వస్తిక సన్నిభః।
 పాపాదతొరంధనుస్సుపూర్ణకలకాక్యధిః। స్వస్తికసగ్నిసఖదగ్ధతాస్సభాశ్శు
 భోభిమః। నాసికాగ్రేలలాటేద శంఖే కంఠేచ మస్తకే। ఆవర్తాజ్ఞాయతే ఏ
 పాం తేధన్యాస్తరగోత్రమః। హృదిస్సంధేగ శేచైవ కటిదేశేతద్దైవచ। నా
 భౌకుత్వేచ పార్శ్వగ్రే మధ్యమాస్సంప్రకీర్తితాః। లలాటేయస్యచావర్తద్వి
 తయస్య సముద్భవః। మస్తకేచతృతీయస్య పూర్ణహర్షోయముత్తమః। పృష్ఠ
 వంశేయదావర్తో యస్యైకస్సంప్రజాయతే। సకరోత్త్యశ్వసంఘాతాన్ స్వా
 మినమ్నాగ్నిసంజ్ఞికః। త్రయోయస్యలలాటస్థా ఆవర్తాతిర్యగత్తరాః। త్రికూ
 టస్సంభేద్యో వాజివృద్ధిరస్సదా। ఏవమేవప్రకారేణ త్రయోగ్రివాం సమా
 త్రితాః। సమావర్తాస్సవాజీశో జయతే నృపమందిరే। కపోలస్థాయధావర్తా
 దృశ్యతే యస్యవాజినః। యశోవృద్ధికరాప్రొక్తా రాజ్యవృద్ధికరామతా। ఏకో
 వాధకపోలస్థో యస్యావర్తాపదృశ్యతే। సర్వనామసవిభాగతస్సృజన్సత్త్వామి
 నాశనం। గండసంస్థోయదావర్తో వాజినో దక్షిణాశ్రితః। సకరోతి మహాసా
 ఖ్యం స్వామినం షీచసంజ్ఞికః। నహృద్వామాశ్రితః కూరః। ప్రకరోతి ధనక్ష
 యం। ఇంద్రాక్షితాపుభాశస్తా నృపరాజ్యవివృద్ధిదా। కర్ణమూలే యదావ
 ర్తాస్తనమధ్యేతథాపరా। విజయాఖ్యా ఉభౌ తాతు యుద్ధకాలే యశప్రదా।
 సూంధవాల్వేయదావర్తాసభవేత్పుల్యలక్షణః। కరోతివివిధాస్తుశ్యాన్న్యా
 మినస్సతతం సుఖం। నాసామధ్యేయదావర్తఏకోవాయదివా త్రయం। చక్రవ
 ర్తీనవిజ్ఞేయో వాజిభూపాలసంజ్ఞకః। కంఠే యస్యమహావర్తో ఏకశ్చేష్టికః। ప్ర
 జాయతే। చింతామణిస్సంభేద్యశ్శీంతితార్థసుఖప్రదః। శుక్లాఖ్యాఫాలకంఠస్థౌ
 ఆవర్తా వృద్ధిరీర్తితా। యస్యావర్తా వక్రగతా దృశ్యంతే వాజినోయది। సన్న్యా
 నంమృత్యుమాప్నోతి కుర్యాద్వా స్వామినాశనం। జానుసంస్థో యదావర్తః
 ప్రవాసక్షేతకారకః। వాజీమేధో యదావర్తో విజయశ్రీనివాసనః। త్రికసంస్థో
 యదావర్తస్త్రీవర్గస్యప్రణాశనః। పుచ్ఛమూలేయదావర్తో ధూమకేతురనర్థ
 కృతే। గుహ్యపుచ్ఛత్రికావర్తీ సకృతాంతభయప్రదః। మధ్యదండా పార్శ్వగ
 మా నైవశతపదికచే। అతిదుష్టాంగుష్ఠమితా దీర్ఘదుష్టాయధాయధా। అశు
 పాతహనూగండహృద్గలప్రోధవస్తిమ। కటిశంఖజానుముష్కకకుష్మాభిగుచే
 మచ। దక్షకుత్వేదక్షపాదౌ త్వశుభోభివరంసదా। గలకుధ్యే పృష్ఠమధ్యే ఉ
 త్తరోష్ఠేధరేతథా। కర్ణనేత్రాంతరేవామకుత్వేచైవతు పార్శ్వయోః। ఉరూ
 మహాశుభావర్తో వాజినామగ్రపాదయోః। ఆవర్తా సాంతరే ఫాలే సూర్య
 చంద్రాశుభప్రదా। మిలితాతామధ్యభూతా హృతిలగ్నాతుదుష్కృతా। ఆవర్తాతి

శయంఘాతే శుభంబోధ్యంతుసాంతరం। ఆశుభంబాతినలగ్నమావర్తద్విశ
 యంతథా। త్రికోణత్రితయంఘాతే ఆవర్తానాంతు దుఃఖం, గళమధ్యే శుభ
 స్త్రైకస్సర్వాశుభనివారణః। అథో ముఖశుభః పాదే ఘాతేచోర్ధ్వముఖభ్రమః।
 సచైవాత్యశుభాస్పృష్టముఖాశతపదీమతా। మేధాస్పృశ్యాస్పృశ్యమింద్రీయజీవ
 చాశుభః। భ్రమకర్ణసమీపేతు శృంగీచైకస్సనిందితః। గీవార్ధపార్శ్వభ్రమరీ
 హ్యోకర్ణస్సచైతః। పాదోర్ధ్వముఖభ్రమరీ కీలోత్పాతీసనిందితః। శుభాశు
 భా భ్రమో మస్త్రీస్సవాజీమధ్యమస్త్రస్యతః। ముఖపాదసతఃపంచకశ్యాగోశ్వ
 స్సదామతః। సదవ హృదయేస్కంధే చుచ్చశ్వేతోష్ఠమంగళః। కర్చో శ్యామ
 శ్యామకర్ణస్సర్వతస్త్రైకవర్ణభాక్। తత్రాపీ సర్వతశ్వేతో మేధ్యఃపూజ్యస్స
 దైవహి। వైదూగ్యసన్నిభే నేత్రే యస్సస్తోజపమంగళః। విశ్రవర్ణస్త్రైకవర్ణః
 పూజ్యస్యాత్సుందరోణుది। కృష్ణపాదో హయినంద్య స్తథా శ్వేతైకపాదపి।
 రూక్షోధూసరవర్ణశ్చ గర్దభాభోపినిందితః। కృష్ణతాళుః పుష్టజిహ్వః కృష్ణోత్త
 శ్చ వినిందితః। సర్వశక్తికృష్ణః ర్గోస్తు చుచ్చశ్వేతిస్తు నిందితః। ఉద్యోపదం న్యాయ
 సగతిర్విప్రవ్యాఘ్రగతిశ్చయః। మయూరహంసతిత్తిర పాద వతిగతిశ్చయః। మృ
 గోష్ఠీవానరగతః పూజ్యోవృషగర్జయః। అతిభుక్తశ్రమితో పిపాసాదీనపీడ్య
 తే। శ్రేష్ఠగతిస్తుసాక్షేయా సశ్రేయస్తురగోత్తమః। సుశ్వేతఫాలతిలకో విధోవ
 ర్ణాంతరేణచ। స. జీవశభంజీతు యస్సనైవాతినిందితః। సంహత్యాద్వర్ణజా
 త్తోషాన్నిధ్వవర్ణో భవేద్భది। బలాధిక్యశ్చ సుగతిర్మహాన్సర్వాంగసుందరః। నా
 తికూరిస్సచాపూజ్యోభ్రమోద్యోరపిదూషితః। వాజీనామత్యవహనాత్సుదో
 షాస్సంభవంతిహి। కృశోవ్యాధిపరీతాంగో జాయతేత్యంతవాహనాత్। అవా
 హితో భవేన్మందస్సర్వకర్మసు నిందితః। ఆపోషితో భవేత్తీహో రోగీచాత్యంత
 పోషణాత్। సుగతిర్దుర్గతిర్నిశ్చం శిక్షకస్య గణాగుణైః। జాన్వధశ్చలపాదస్యా
 దృఙ్మకాయస్థిరాసనః। తులాధృతఖనీనిస్యాత్కాలేదేశే సుశిక్షకః। మృదునా
 నాతిత్తిక్షేన కళాఘాతేన తాడయేత్। తాడయేన్మధ్యఘాతేన స్థానేవ్యశ్వం
 సుశిక్షకః। హేషితేకక్షయోర్మన్యాత్ స్థలితే షక్షయోస్తథా। భీతే కర్ణాంతరే
 వైవ గ్రీవాసూన్మార్గగామినీ। కపితేబాహుమధ్యేచ భ్రాంతిచిత్రే తథోగరే।
 అశ్వేసంతాడ్యతే పాక్షైర్మన్యస్థానేషు కర్మిచిత్। అధవా హేషితేస్కంధే
 స్థలితే జఘనాంతరే। భీతేవక్షస్థలంహవ్యాద్యక్మార్గభ్రమేపిచ। కపితే చుచ్చ
 సంఘాతే భ్రాంతేజానుద్వయం తథా। నాసకృత్తీడయేదశ్వమకాలేవ విదేశ
 కే। అకాలస్థానఘాతేన వాజీదోషాన్విరన్వతే। తావద్భవతితేదోషాయావజ్జీ

పత్యసాహయః! దుష్టచండేనాభిధవేన్నాగోపేద్దండవర్జితః॥ అశ్వచండనే చే
 శకాలాని భోజనాభిధవేన్నాగోపేద్దండవర్జితః॥ మృదునైకేనఘాతేన చండకాలేషు తాడ
 యేత్. తీక్ష్ణంమధ్యం తునర్వాభ్యాం జఘన్యనిష్ఠురైస్త్రిభిః। ఉపవేశేచనిద్రా
 యాం స్థలితే దుష్టచేష్టితే, బడబాలాకనాత్మక్యే ముహుర్విరతతపేషితే। సం
 త్రాసేచదురుద్ధానే విమార్గగమనే భయే। శిక్షాత్కాగస్యసమయే సంజాతే
 చిత్తవిభ్రామే। దండఃప్రయోజ్యోవాహం కాలేషుద్వాదశస్వపిగ్రీవాయాం
 భితమాహన్యాత్కృస్తం చైవచమీహనే। విభ్రాంతచిత్తమధరే త్యక్తచిత్తంచ
 తాడయేత్। ప్రహేషితంస్కంధబాహ్వార్చ్యడబాలాకినం తథా। ఉపవేశే
 చనిద్రాయాం కటిచేశేచ తాడయేత్। దుశ్చేష్టిశంముఖేహన్యాద్దుర్మార్గపృస్థి
 తంతథా। జఘనేస్థలితంహన్యాన్నేత్రమాగ్రేమరుద్ధిశం। యఃకుంతపకృతిర్వా
 నీ తంసర్వత్రైవతాడయేత్। గర్భ్యత్తోడశమాత్రాభిర్నత్త మోశ్వోధనుశ్చతం।
 యథాయథాన్యూనగతిరశ్వోహీనస్తథాశథా। సహస్రచాపపమితం మండ
 లంగతిశ్చక్షే। ఉత్త మోహాజినోమధ్యం నీచమర్ధంశదర్ధకం। అల్పం శతతథనుః
 ప్రోక్తమత్యల్పంచతదర్ధకం। శతయోజనగంతాన్యాద్ధివైకేన తథాహయః। గ
 తింసవర్ధయేన్నిత్యం తథామండలవిక్రమైః। సాయంప్రాగశ్చహేమంతే శిశిరే
 కుసుమాగమే। సాయంగ్రీష్మేతుశరది ప్రాతరశ్వంవహేత్సదా। వర్షానుసవ
 హేదీపత్తథావిషమభూమిషు। సుగత్యాగ్నిర్బలందార్థ్యమాగోగ్యంవర్ధతేహ
 యైః। భారమార్గపరిశ్రాంతశ్చవైశ్చక్రామయేద్ధయం। స్నేహం సహాయయే
 త్వశ్చాత్మర్కరాసక్తుమిశితం। హరిముద్గాంశ్శమామాన్వా భక్షణార్థమకుట్ట
 కాన్। కుష్మానార్ద్రాంశ్చమామాని సూఖితాని ప్రదాపయేత్। యద్యత్రస్థ
 లితంగాత్రం తత్రదండప్రపాతయేత్। తావత్తారితపశ్యాణం హయంమార్గ
 సమాగతం। దత్వాగురాంసలవణం బలసంరక్షణాయచ। గతస్వేదస్య శాంత
 స్యసుమారముపతిష్ఠతః। ముక్తపృష్ఠాదిబద్ధస్య భలీనమవతారయేత్। మర్తయి
 త్వౌతుగాత్రాణి పాంసుమధ్యేవివాసయేత్। స్నానపానావగావైశ్చ తత
 స్సమ్యక్ప్రహేషయేత్। సర్వదోషహరోశ్వానాంమద్యజాంగలగోరసం। శక్త్యా
 సంపాదయేత్తీరం ఘృతంవా వారియుక్తకం। అన్నంఘక్త్యా జలంపీత్వా తత్త్వ
 ణాద్వాహితోహయః। ఉత్పద్యంతే తదాశ్వానాం కాసశ్వాసాదికాగదాయ
 వాశ్చచణకాశ్లేష్టా కుశుద్ధామధ్యమాస్మృతా। మసూరముద్గానీచాశ్చ భోజ
 నార్ధేతువాజినః। గతయష్టద్విధాధారాస్కందితం రేచితంప్లుతం। ధారితకం
 చ వలితం తానాంలక్ష్యపృథక్పృథక్। ధారాగతిస్సావిజ్ఞేయా యతివేగత
 రామతా। పార్థి తాదాతినుదితో యస్యాంభ్రాంతోభవేద్ధయః। ఆకుంచితా

ప్రపాదాభ్యామత్తుత్యాభ్యుత్యయా గతిః । ఆస్కండితావసా శ్లేయా గతి
 విచ్ఛిన్నా వాజినాం । ఈషదుద్ధగమన మఖండం రేచితంసీ తత్ । పాతైశ్చతు
 ర్చిరుత్తుత్యగమనం స్యాత్తుత్యాగతిః । అసంవలితపద్భ్యాంతు సువ్యక్తగమ
 నం తురం ! ధారీతకంచ తత్ శ్లేయం రథసంవాహనే వరం । ప్రసంవలితప
 ద్భ్యాం యో మయూరోద్భృత కంధరిః । డోలాయిత శరీరార్థకాయో కధ్య
 తవల్లితం॥ రేచితం వలితం ప్లుతం॥ వలితం ప్లవనం ప్లుతమితిచ పాతభేదేనా
 మరకోశే వలితం వల్లితమితి రూపద్వయం గృహీతం॥ భోజభూజానిర
 ప్యాహ॥ తేజోనిసర్గజం సత్త్వం వాజినాం స్ఫురణం రజః । కోధస్తమితి
 శ్లేయా త్రయోవీ సహజా గుణా ఇతి ॥ తచ్చ ద్వివిధం సతతోద్ధితం స్ఫురి
 తంచేతి॥ ధారాసుయోజితానాంయన్నిసర్గాత్ప్రేరణంవినా అవిచ్ఛిన్నమివా
 భాతి తత్రేజస్సతతోద్ధితం । కశాపాద్వాన్యచిహ్నాత్రైత్యాద్వసంస్ఫురితంసీ త
 త్ । శతార్థార్థక్రమాదూనైర్నండలాయితవల్లితైః । ఉన్నఖస్యాశ్వముఖ్యస్య గ
 తిరర్థపులాయితం ప్లుతాంస్లవంగికామాహుర్యాధారా పులనాభిధా । పునరే
 వాంచడోలాయాం పులమిత్యాహదేశికః॥ షీపతి సమమశేషా సుషీపన్యత్ర
 పాదాన్ప్రసరితిపురతోశ్వసాన్ధధారాపులాఖ్యా । విలసతి సమపాదోత్తేపణా
 కుంచనానాం కరణమిహగతిజ్ఞాః పాహురస్యే పులాఖ్యాం॥ పార్షిప్రహరం
 ప్రవిధాయ గాఢం వల్గం ప్లుధీకృత్య వహేత్పులాయామితి॥ ఖలీనస్సోర్ధ్వఖం
 డాద్వో పార్శ్వగో ద్వాదశాంగులౌ । తత్పార్శ్వంతర్గతాభ్యాంతు సుద్య
 ధాభ్యాం తదైవచ । వారకాకర్షణండాభ్యాం రజ్వర్ధవలయైర్ముతౌ । ఏవంవిధఖ
 లీనేన వశీకుర్యాత్తు వాజినం । చతుస్త్రీంశద్వర్గాణామశ్వస్థాయః పరంస్త్ప
 తం । పంచవింశతివర్గాహి పరమాయుర్వ్యపోప్రయోః । బాల్యమశ్వవృష్టో
 స్ప్రేణాం పంచసంవత్సరంమతం । మధ్యంయాశ్చోడశాబ్దం వార్ధక్యంతు తతః
 పరం । దంతానామద్వమైర్వర్జైరాయుర్జేయం వృషాశ్వయోః । అశ్వస్యషట్పితా
 దంతాః ప్రథమాదైభవంతిహి । కృష్ణలోహితవర్ణాస్తు ద్వితీయేదై హ్యభోగ
 తాః । శృతియేదైతుసదంశోక్రమాత్కృష్ణేషడబ్దతః । నవమాబ్దాత్క్రమాత్ప్రతే
 తాసితౌ ద్వాదశాబ్దతః । దశపంచాబ్దతస్తౌతు కాచాభా క్రమతస్త్పతౌ । అ
 ప్తాదశాబ్దతస్తౌహి మధ్యాభా భవతఃక్రమాత్ । శంఖాభా చైకవింశాబ్దాన్చ
 తుర్వింశాబ్దతస్సదా । ఛిద్రం సచలనంపాతో దంతానాంచ త్రికేతికే । పోధే
 సువలయస్త్రీసఃపూర్ణాయుర్యస్యవాజినః । యధాయధాతుసీనాస్తాహీనమా
 యుస్తధాతధా॥ జానూత్పాతోవ్యక్తవాద్యో ధూంపృష్టో జలాసనః । గతి

మధ్యాసనఃపృథ పాతీ పశ్చాద్గమోద్ధ్వపాత్ | సర్వజిహ్వశ్చర్మవకాంతిరశ్వస్యా
 చ్ఛాప్తినిందితః॥ అవర్తసామ్యాదావర్తో నామసంస్థానమంగిసాం । శుభాశుభ
 ఫలానాంచ తస్మిదానంవిదుర్ముధా ఇతిహయలీలావత్సాం॥ ఇదటప్రాప్త్యో
 భిప్రాయం శాలిహూతే॥ సరిదావర్తగోలోమీ కరికాలిథశుక్తివత్ । రోమ
 జాస్తురగానాంసుగ్గరితోఅన్యాయశాలపి॥ తత్రైవ దశధృవస్థానాని॥ ద్వాపుర
 స్యా శిరస్యా ద్వా ద్వాద్వారంధ్రోపరంభయోః॥ ఏకఃఫాలలపానేదదశావ
 ర్తాధృవాస్త్పతాః॥

హాలాస్యఖండేతు॥ ఉరసిద్వాశిరసిద్వావాస్యేద్వానాసి కేద్వయః॥లలా
 టమధ్యే ష్యేకశ్చ పాయావేకఃపక్వీరితః॥ ఏతేదశధృవావర్తాప్రశస్తాస్సర్వవా
 జనాం॥ ఏతైర్విరహితాలశ్వాః పోక్తాదుర్లక్షణాఇతి॥ అవర్తోనిగళే యేషాం
 సదేవమణిరీరితః॥ స్వామిస్యేతే ప్రియచ్ఛంతి హయస్సర్వాశ్చసంపదః॥ శ్రీవ
 త్సో వక్షుసిపోక్తో స్వావర్తైఃపంచభిర్భవేత్॥ మధ్యమేత చతుర్దితు సంభూ
 తైస్సప్రదక్షిణైః॥ శ్రీవృక్షకీతురంగస్తు భర్తుస్సర్వార్థసాధకః॥ భవేతాయస్య
 చాశ్వస్య ద్వావావర్తౌ లలాటకే॥ రిపూన్తయతి తత్స్వామీ ధవధాన్యసుపుత్ర
 వాన్॥ లలాటేత్రిభిరావర్తైర్యస్యశ్రీణిరస్తిహి॥ లభతేవాజినా తేనధనధాన్య
 జయాన్నృపః॥ సవ్యావర్తైశ్చతుర్భిస్తు లలాటస్థైస్తురంగమః॥ కురుతేస్వామిసం
 సద్యః పుత్రవంశంమహీపతిం॥ అవర్తావృషభాభ్యాతుకర్ణమూలముపాశ్రితో॥
 భవేతాయస్యతత్స్వామీ లభతేభూషణానిచ॥ ఏవమాదిశుభావర్తై రంకితా
 లశ్వపుంగవాః॥హయలీలావత్సాం॥వత్సోభవావర్తచతుష్టయస్యకంలేభవాయ
 స్యచ రోచమానః॥ శ్రీవృక్షకీనామహయస్సభర్తుస్సత్పుత్రపాతార్ధవివృధయే
 స్యాత్॥ వక్షుస్థాశ్శుక్తయస్తిస్యా ఉర్ధ్వరోమాజయావహః॥ అవర్తోరోచమా
 నస్తు స్వామినోజయవర్ధనః॥ అవర్తోరోమజోదేవమణిశ్చాపినిగాళజః॥ పార్శ్వ
 భాగావలంబేషు పత్మస్సాభాగ్యవర్ధనః॥ గారుడః॥ వాజినాం కంఠదేశేతు వి
 పులశ్శుక్తికాకృతిః॥ రోచమానఇతిభ్యాతో భర్తురైవిజయప్రదః॥ యద్వాజి
 హం ముఖేవృత్తాస్త్రీతాగ్నాకృతికాస్త్రీయః॥ రోమజాస్సంతితత్స్వామీ స
 మరేష్వపరాజయీ॥ యశ్చాశ్వానాం గలోద్దేశే భిన్నశుక్తిపుటాకృతిః॥ సవై
 దేవమణిర్నామ తద్భర్తుస్సర్వసంపదః॥ కంఠపార్శ్వేతురంగాణాం వక్రశ్చం
 ద్రకనామకః॥ రోమజోయదితస్త్రిశ్యం సకలాభీష్టదాయకః॥ పోధాగ్రేతు తు
 రంగాణాం ప్రపుల్లకమలాకృతిః॥ రోమజోయదితత్స్వామీ సకలాభీష్టభాగభు
 క్తీ॥ అపాంగవర్తినా ద్వాతు వాజీనాం చామరాకృతీ॥ ధనధాన్యచిరాయుష్య

కీర్తిభూతప్రదానకాంఠి యశ్చాశ్వానాం ముఖావర్త విస్తీర్ణః పంకజాకృతిః |
 తేనస్వామీభవేన్నునం సర్వభూమండలాధిపః | గంగావర్తసమాకారో వా
 జినాంగర్భసంధితః | గంగావర్తఇతిభ్యాతః సత్యస్సంక్షేపనాశకః || యన్నాభి
 నికటేచోక్తస్తదదూరే ధుివోఽభా | త్రివేణీసంగమసామ తద్భర్తా సతతం
 సుఖీ | అల్పాయుషోధృవన్యూనా ధృవపూర్ణాచిరాయుషః | కంఠదేశేతురంగా
 కాం జాజీకోరకసన్నిభాః | కంఠమూలా భవేద్భర్త స్సర్వసాభాగ్భవద్ధయే ||
 శాలిహౌత్రే || బాహవర్తాస్తువాహనాం మేఘలాకృతయోయది | దశంతి ప
 త్యుర్విజయం భూషణానిచభూరితః || హాలాస్గఖండే || ఆవర్తాగలమధ్యస్థే భ
 ర్తుః తూర్ధ్వఃఖమ్మత్యుదౌ | చతుర్జంఘాన్యవావర్తాభయబంధసమఃఖదా || స్వా
 మినోమాతరంహంతి వ్యావర్తస్త్యధరోష్ఠజః | కక్షావర్తాస్తురంగాణాం ఘృతి
 స్వామినమాహవే | ఘాణావర్తోజనయతి కత్తలంమృత్యుమేవచ | గంగావర్తో
 భయగదజనకస్వామినోభవేత్ | జాన్వావర్తఃక్షపయతి సకలంస్వామినోధృ
 వం | ఏవమాద్యశుభావరైస్సహితాశ్చహయాధమాః || గారుడే || య్యగేహీ
 వసేద్వాజీ హృదయావర్తసంయుతః | ఘాణావర్త్యపివాతస్యమృత్యుచకింప్ర
 యోజనం || వాజినాంబిజదేశేతు సదంశోరోమజోభవేత్ | స్వామినం నిగతైర్వ
 ధ్ధం సకుర్యాన్నాత్రసంశయః | వాజినాంతుగళే తిర్యగావర్తచ్ఛురికావ్యయః |
 సస్వామినోగళచ్ఛేదం కుర్యాదేవనసంశయః | కకుదావర్తసహితః పృష్ఠావ
 ర్తయుతోపివా | సకుర్యాన్నాత్రసందేహః కుజేరమపినిర్ధనం | యస్యత్రికే ధూ
 మకేతూ రోహితోవాపిరోమజః | సహన్యాత్స్వామినంక్షీప్రం సమ్రత్రబలవా
 హనం | జంఘాదేశే తురంగాణాం రోమజఃపాశసన్నిభాః | అయశో మహదా
 ప్సీతి తద్భర్తృర్బంధనంధృవం | జతరోపరి కక్ష్యాఖ్యా మధస్యాద్భృజసన్నుభాః |
 గోలోమికాఖ్యసప్తీనాం పత్యుశ్చింతాభివృద్ధిదః || భోజః || అబ్జచామరక తోమ
 రచక్రాదర్శకోరకమణీందుసకాళాః | శంఖవజ్రకలశాంకుశఖడ్గోల్లోచమశ్యక
 లమాకృతయశ్చ | రోమజాఅపిచ శుక్తిసమానా వాజినాం ధ్వజనదీభిమ తు
 ల్యాః | పత్యుర్విష్టఫలదాశ్చ సదాతే ప్రాప్యంతి పరమాయు రధాశ్వాన్ || ని
 ధానే || వామేవామావర్తాదక్షిణభాగేదక్షిణా త్తాః | పత్యుశ్శుభాయతేస్య
 ర్విపరితాయదిభవంతి విపరితాః || కేశాంతేఽరగాణా మభిసర్వసర్పిణీసమా
 కారః | పతి మతిరుగ్ధం కురుతే తద్వల్లాంగూలశూలమపి | పృష్ఠే జానుని వస్త్రా
 సగంధేగంజేభృవోరుపరి | తురగాణామావర్తాః పత్యుర్ధూరిద్యౌహేతవో ని
 త్యం | హృదయేగలమధ్యే తలే నాభ్యాం కోశేశుపాతేచ | ఆవర్తాస్తురగా
 కాం పత్యుర్ధ్వఃఖప్రదానసతతం | అన్యావర్తయతానాం మస్తకహీనాస్సదా

త్యాగ్యాః దక్షిణకుక్షౌ కంఠే చంచా శంఖే నిగాభేదః అవత్రాస్యపతీనాం జ
యసంపత్క్తిర్నివర్ధనాఃకథితాః॥ అధవర్ణలక్షణాని హాలాస్యఖండే॥ శ్వేతాశ్వ
ణాశ్వపీతాశ్వ కృష్ణామిశ్రాస్థురంగమాః॥ వర్ణభేదాపంచవిధా భవంతిపుధిపీ
తతే॥ హరిక్షీరశశాంకశంఖరజతప్రాలేయవర్ణాశ్శితా ఆలక్తద్వ్యుతిదాడిమీ సు
మనద్యగ్రిక్తాశ్చ శోణాశ్శుభాః॥ కృష్ణస్త్యంజనకోకిలాంబుదనిభా భృగాంగ
నాంగోపమా శూమాభాహరయః ప్రదీప్తహుతభుగ్గోరోచనాభా శ్శుభాః॥
యేవర్ణభేదసంమిశ్రాఅశ్వామిశ్రాగ్రీపీర్థితాః॥ సర్వేవర్ణాఃప్రశస్తాస్యశ్వే
తవర్ణేనసంయుతాః॥ అన్యవర్ణయుతాశ్వేతా అశ్వానామప్రశస్తకాః॥ అశ్వ
స్తు కృష్ణశ్వేతోవా కుక్షౌవక్షసివారుణః॥ భర్రేదదాతిసౌభాగ్యం జయంచా
పిరణాంగణే॥ అశ్వస్తుకృష్ణశోతోవా కుక్షివక్షశ్శిరస్సితః॥ సహివైజయికోనా
మ భర్తుస్సర్వాధికః॥ అశ్వస్తు జతరేశ్వతః పుత్రం భర్రేదదాతిచ॥ ఆ
నందంవక్షసిశ్వేతో గ్రీవాయాం పాండురోధనం॥ ముఖేశుక్తస్తువిజయంసౌఖ్యం
పృష్టైచ పాండురః॥ వామపార్శ్వే సితోదారానన్యదక్షివలక్ష్యవాన్॥ యస్యా
స్యపృష్ఠవాలాస్తు శ్వేతాస్సోశ్వోజయప్రదః॥ సైన్యస్య పురతో నేయో జయా
ర్థంపుధిపీఘజా॥ శ్వేతాశ్వస్సశ్వేతతరం శిరోయస్యతు లక్ష్మ్యతే॥ భర్తుస్సర్వా
ర్థకృత్సస్యాత్సార్యకాంతాభిధానకః॥ అశ్వస్య నాభిసారోప్య పూర్వాధ్యం
బాలభానువత్॥ అపరార్థంపాండురంచేతద్ధివైజయికోహి సః॥ హయశీలావ
త్యాం॥ శ్వేతాస్యర్చాప్రక్షాణాశ్శోణాః క్షత్రియా పింగళావిశః॥ కృష్ణవర్ణా
స్తు శూద్రాస్యర్చిశ్రీవర్ణాస్తు సంకరాః॥ సర్వాంగధవళఃకర్కశ్శోణస్సర్వాం
గలోహితః॥ సర్వాంగకృష్ణోహేమాఖ్యస్సర్వపీతస్తు పింగళః॥ సర్వశ్వేతోజ
యకరస్సర్వకృష్ణో భయావహః॥ సర్వగాత్రేణాన్యవర్ణః పడేనైకేన పాండు
రః॥ విషపాదీతిసఖ్యాతః పత్యుర్నిత్యం భయప్రదః॥ మార్జాల కాక పామాణ
ఘాకవర్ణాభయావహః॥ మయూరతిత్తిరశుకప్రఖ్యామిశ్రాశ్శుభావహః॥ శ్వా
మాశ్వోనిలలేయస్తు శ్వేతపుండ్రేనసంయుతః॥ ఏకాశితశ్శ్యామకర్ణశ్వేష్ఠ ఏ
షాం పరఃపరః॥ సర్వాంగపాండురోవాజీ కర్ణయోర్లోహితద్యుతిః॥ సైలలో
హితకర్ణాఖ్యస్సర్వగంధర్వపూజితః॥ అశ్వనిదానే॥ యఃకోవా వర్ణేన శ్వేతేన
చ పుండ్రమండలేనయుతః॥ పతిమత్యంతంవాజీ సర్వార్థసౌఖ్యసంపన్నం॥ పంక
జచామరకలశచ తేగ్రిందువితానకోరకాకృతిభిః॥ పుండ్రంకుశతే పత్యుస్సకలమ
భీష్టం చిరాయురశ్వస్య॥

అశ్వః పాదైకస్సితో విషపాదీ తైస్త్రిభి ర్ముసలీ॥ పుశ్చేనైకేన సితో
విషపుచ్ఛఃపత్యురిష్టరిపవోమీ॥ ప్రసంగరత్నావశ్యాం॥ కర్ణపుచ్ఛపథకేసర కృ

ష్టో యోగ్యోస్తు కలధాతసవర్ణః। ఇంద్రనీలగతివిశ్రుతనామా భూభృతాం వి
 తనునే శ్రీ గమశ్వః॥ అథఅవయవలక్షణాం వరాహసగ్హితాయాం॥ దీర్ఘ
 గ్రీవాక్షిమూటత్రికహృదయపుష్పస్తామి తాల్వాష్ట జిహ్వ సూక్ష్మశ్చక్రేశ
 వాలస్సుశ్చగతిః॥ ఖోహస్వోద్ధోష్టపుచ్ఛః॥ ౬ ఘాజానూరువృత్తి స్సమశిత ద
 శనిశ్చారుస ధానిరూపో వాజీ సర్వాంగశుద్ధోభవతి నిరపతేశ్శత్రురాశాయ
 నిత్యం॥ హాలాస్యఖండే॥ వక్షోలలాట జఘసం హయానాం తీక్ష్ణి శస్త్రానిపు
 ధూనివి ద్యాత్॥ పృష్ఠంచక్రద్వాదధకుక్షీనాసం చత్వారి హ్రస్వాని శుభాని వి
 ద్యాత్॥ వాలంచ రోమానిచ కేస రాశ్చ త్రిణి పశస్త్రాని మహంతివిద్యాత్॥ గ
 శంచ నత్రేచ శిరోహయారాం త్రిణిపశస్త్రాని మహంతి విద్యాత్॥ ఓష్ఠాచ జి
 హ్వస్యధనిక్విణేచ త్రిణిపశస్త్రాని తనుని విద్యాత్॥ శ్రీమహాభారతే॥ త్రిషుదీ
 ఘస్త్రిషుదీఘస్త్రిషుచ్యుత్తొరుణస్త్రిషు॥ త్రిషుకృష్ణస్త్రిషుశ్వతో హయస్సర్వత్ర
 సూజ్యతే॥ ప్రసంగం త్వావశ్యాం॥ యస్త్రిషు యోగవైకముష్కం సస్తనో
 న్యూనదంతకః॥ దంతాధికఃక రాల్వాస్థాస్తందూరంపరివర్జయేత్॥ కక్ష్యోరుమూ
 లగుద మేధ్రతిలే వలీభిస్థూలాభిరంచితవపుస్తరగః॥ ప్రశస్తః॥ తద్వచ్చ చంద్రతుల
 యా ముఖరేఖయాచ యుక్తః పృషచ్చిరసితైరినిబద్ధయాశ్వః॥ హయవీలావ
 త్యాం॥ ఆరుణ్యశ్చంద్రకాకారో మేధ్రంచసముపాశ్రింః॥ స్తనాంకురభివాశ్వా
 నాం పతివంశవి నాశకః॥ కర్ణాలంబౌ పురోవక్త్రాస్థూలాభ్యోష్ఠోబృహచ్చిరః॥
 వక్త్రాస్థూనాధికాదంతాః కృష్ణాశ్చమలినంగతాః॥ ముఖంపానిరమ ర్జ్జాలవ్యా
 భూఖుసద్వశంతధా॥ అమాంసలశ్చాస్థిసంధిః పృష్ఠచంశశ్చ బంధుః॥ వక్షేన
 భిస్తేనయనే పింగళేనాంశేషతః॥ ఏతేదోషాస్తూరిం గాణాంపత్యుస్తేషాంచదుః
 ఖదాః॥ అథజ్వలలక్షణం వరాహసగ్హితాయాం॥ ఉత్సర్గాన్న శుభదమా
 సనాపరస్థం వామేచ జ్వలనమతఃపరంప్రశస్తం॥ సర్వాంగజ్వలనమకృద్ధిదంహ
 యానాం ద్వేహవే దహనకణాశ్చ ధూపసంవా॥ అతఃపరం నాశముపైతి మే
 ధ్రీకోశక్షయస్యాదుదరేప్రదీప్తే॥ పాయాచ పుచ్ఛేచ పరాజయస్యాద్వక్త్రో
 త్రమాంగజ్వలనేజయశ్చ॥ సుంధాంసనాంసజ్వలనం జయాయ బంధాయ
 పాదజ్వలనంప్రదిష్టం॥ లలాటవక్షోక్షేభుశేష ధూమః పరాజయాయ జ్వలనం
 జయాయ॥ నాసాపుటరొధశిరోశ్రుపాతనేత్రేషు రాత్రోజ్వలనంజయాయ॥
 పాలాశతామ్యాశితకర్చురాణాం నిత్యంశుకాభస్యశితస్యచేష్టం॥ తత్రైవహే
 మాలక్షణం॥ క్రొంచవదిత్రువధాయ హేషితం గ్రీవయాత్వచలయంచ సోస్తు
 ఖం॥ స్నిగ్ధముచ్యమనునాదిహృత్తవద్ద్రాసరుద్ధవదనైశ్చవాజిభిః॥ పూర్ణపాతద
 ధివిప్రదేవతా గంధపుష్పఫలకాంచనాదివ॥ ద్రవ్యమిష్ట మథవా పరం భవేద్దేవ

తాంయది సమీపలోజయః॥ వామైశ్చపాదైరభితాడయంతో మహీప్రవేశాయ
 భవంతిపశ్యః॥ సంధ్యాసుదీప్తామవలోకయంతో హేషంతిచేద్బంధపరాజయా
 య॥ అతవహేషంతి కిరంతివాలాన్ని ద్రాగితాశ్చ ప్రవదంతియాత్రాం॥ రోమ
 శ్యబోదీనఖరస్యనాశ్చ పాంసూన్ద్రసంతశ్చ భయాయదృష్టాః॥ మహుర్ముహు
 యైత్రశక్యత్రోతి నతాడ్యమానోష్యనులోమయాయి॥ అకార్యభీతోశ్చవి
 లోచనశ్చ శివంనభర్తుస్తుర విధతై॥ సముద్గవద్దక్షిణపార్శ్వశాయినః పాదం
 సముద్భ్రత్యచ దక్షిణంస్థితాః॥ జయాయ శేషేష్యపి వాహనేష్యదం ఫలం య
 ఛాసంభవమాదిశేద్బుధః॥ ఆరోహతి తీతిపతౌ వినయోపపన్నో యాత్రాను
 గోన్యతురగంప్రతిహేషదేచ॥ వక్త్రేణతుస్పృశతిదక్షిణమాత్మపార్శ్వం యోశ్చ
 స్సపత్యురచిరాత్పృతనోతి లక్ష్మీ॥ శ్రీధ్వనోయవసాంభసాం ప్రవతనం స్వే
 దోనిమిత్రాద్విना కంపోవావదనాచ్చ రిక్తపతనం ధూమాన్యవాసంభవః॥ అ
 న్యష్టశ్చ నిశీధిరాత్రిషు దివా నిద్రాలసధ్యానితా సాదోదుర్వనసాం విచేష్టిత
 మిదం నేష్టంస్మృతంవాజినాం॥ అవరోహణమన్యవాజినాం పల్యానాదియుత
 న్యవాజినః॥ ఉపవాహ్యతురంగమన్యవాకల్యప్త్యేవవిపన్నశోభనా॥ హాలాన్య
 ఖండే॥ పాతేకందుకవత్స్థితాచగిరివద్ధేషారవేషేషువన్నేతేనీరజవజ్జవేపవనవ
 బ్బస్థాలనే సింహవత్॥ విన్యాసే నటవస్తుశేకులవధూవక్త్రాబ్జవద్వాజినాం
 యోషాంతే ఘవిరాజవాహనపదే సంభావనీయాస్యదా॥ ఉపచితబలశోభాస్స
 త్వసా రైరుషేతాస్సురభితకుసుమాభాశ్శంఖవేషూభినాదాః॥ ఒహువిధశుభవ
 గ్ధాస్సంహతాంగాస్సురూపాశ్శుభగతిజవయుక్తావాహపర్యాస్సనేత్రాః॥ జీ
 మూతవన్దోఘనషిషుహేషిత స్యాద్వాన్యగంధో గజసింహగామి॥ ప్రియశ్చ
 మాత్యశ్చ విలేపనేచ సోష్యశ్వరాజో నృపవాహనస్స్యాత్॥ నిదానే॥ యద్దే
 హంగణభాగే హేషంతి హయాస్తు నిత్యశోమధురం॥ తద్దే హేనివసంతి శీః కీ
 ర్తిత్రుష్టిరాయశ్చ॥ క్రౌంచద్విపహరిషునవద్ధేషంతి హయా రిపోర్వినాశాయ॥
 రాభాగ్యాయచ సతతంశంఖవదంభోధివత్క్రితైః॥ గర్దభవద్వాన్యసవస్తాష్టా
 లచడుష్ట్రవచ్ఛక్తోకవత్॥ హేషంతివాజినో యది పత్యుర్నిత్యం భయంగదశ్చ
 స్యాత్॥ మధురం క్రమోచ్చమద్భ్రతవదన మవిష్టవదంతమనునాది॥ హేషితమి
 హనాహానామచ్చిన్నం సకలసిద్ధిదంభర్తుః॥ కటుహేనతరవనిత్యం ఛిన్నమధో
 ముఖమనాదివివృతాన్యం॥ పత్యురనిష్టదమాహు ర్యదపి స్యాదశ్చక్రికంప ధూమ
 యుతం॥ సాదిలక్షణమాహ శాలిహూతః॥ దృఢాసనోర్ధతత్వజ్ఞో జితముష్టి
 ర్నిరాలసః॥ అవిరాగీస్థిరశ్చాపి షడైతేవాజివాహకాః॥ చిత్తంయోనైవజానా
 తి తురగస్య సమాసతః॥ నవహంతి హయస్తస్య దండపాతేనతాడితాః॥ శనై

స్తువాహయేత్పూర్వం పశుతుల్యం సమావేశేత్ । నవకో నచచోత్రానో నకు
జ్జో నాప్యథోముఖః । నభవేత్సన్నగాత్రోస్తు నభవేదశ్యవాహకః । స్థిరో యధిర
పాదశ్చ స్థిరోన్నతశిరాసనః । దక్షిణాదితురగస్య చాసనేదృఢకస్సదా । అశ్వ
వాహాస్సమాఖ్యాతా శ్చేషాస్యర్చారదాయకాః ॥ ఉక్తిస్తా శిధిలా తథోక్తర
వతీ మందాచవైహయసీ విక్షప్తైకకరార్థకం ధరసమోక్త్యర్థావిభక్తా తథా ।

అత్యుత్తిష్టతలోద్ధృతేఖిలతథావ్యాగూఢగోకర్ణకే వాహానాం కధితాశ్చతుర్థ
శవిధా వల్గప్రభేదా అసీ ॥ పేరణలక్షణం ॥ వాహానాం ప్రతివాహానాం షడ్వి
ధం పేరణం విదుః । రాగవల్గకళాపార్థివప్రతోదరవభేదతః ॥ స్రక్వాధరోష్ఠసిత

ఫేసలవాభిరామం పూత్కారవాయుపదమున్నతకంధరాగ్రం । నతోష్ఠపకుంచి
తముఖం నవరోహసాధ్యమశ్వంచతుష్కసమయే ముఖసిద్ధమాహుః ॥ లఘ్వము
ధ్యావ దీర్ఘవ జ్ఞాత్వైతాయోజయేత్క్రిమాత్ । విధ్యస్తీసోధధారాణాం
లఘ్వమధ్యోత్తమాః క్రమాత్ । తాసాంస్యాద్ధనుమాం మానమశీర్నవతిశ్శతం ।
శ్రేష్ఠమధ్యోత్తమానంచ వాజినాం వీధికాస్త్పతాః । నవాన్యాకధితా విధ్యో
దుష్టానాం క్రమణక్రమే । అన్యేషామపి సర్వత్ర గతిదార్ధ్యాత్సమీరితాః ॥ సమో
న్నతానా విషమాంబుకీర్ణాశుద్ధానతాగ్రాతృణవీరుహాభ్యాం । స్థానుపకీర్ణోప
లసంపకీర్ణాపార్యోన్నతోత్తానపదేతి వీధ్యః ॥ సర్వవీధిషు యోవాజీ దృఢశి
క్షామశంకితః । తేనరాజారణేనిత్యం మృగయాయాం ముదంవ్రజేత్ ॥ ఉరశ్చారి
శిరశ్చారి పృథులోబద్ధమానకః । ఆలీఖశోభివైరంఘ్రైః పృత్యాలీఖస్తధాపరః ॥
చలకిసలయపాదః కర్ణమధ్యైకదృష్టిర్నచలతి కటిదేశస్థానకే సంస్థితశ్చ । హ
యహృదయమతిజ్ఞస్థానదండావపాతీ సఖిలు తురగయోగ్యః పూజ్యతే పార్థి
వేంద్రైః ॥ హాలాస్యఖండే ॥ ద్వాత్రింశదాయురశ్వానాం దశాశ్చ కథితా దశ ।
త్రీణిచగ్నాణిమాసాద్వా దినాని ద్వాదశైవహి । ఆయుషోదశమోభాగో దశా
పోక్తాః క్రమాద్దశ । మధ్యస్థాస్త్రైః షట్ప్రైవ ప్రశస్తాస్యర్థశాః క్రమాత్ ॥ ద
శాక్షేత్రానురూపేణ ఫలకేమాంశుభాశుభాం । జలధిమధమయోగం జగ్ముషంప
త్తయోనేశ్వరీమజలకణసంఘాః పోద్యతామారుతేన । ప్రచలదనలమధ్యంప్రా
ప్తితాస్తే బహూవుర్నయభహహి తేవై సంస్ప్రృతావహ్నిజాతాః ॥ కురుదేశ
సముద్భవాహయాసమదక్రొంచరవా స్సముచ్చితాః । అతిదూరగతిక్షమాకృ
శాస్సమదంతాః కమతాచ్ఛలోచనాః ॥ అతివేగయుతాసురూపవర్ణాబహుసాం
ద్రాయుతవాలకేసరాః । అతిచంచలపాదపల్లవా అపికాశ్చీరసముద్భవా హ
యాః ॥ పృథుపృథ్వయుజామహాశనాః ఘనగంధీరరవానువాదినః । మృగరాజగ

మా బహుక్షమా ఇహ బాహ్నికభవా స్తురంగమాః॥ అతిదీర్ఘమయోగకంఠ
రాఘవనాదాః కృతకుక్కుటాంఘ్రియః॥ బహుభారసహస్త్రింశయా బవనా
ఘూర్జరదేశజాహయాః॥ ఘనశౌర్భయుజశ్చ చారువతుఃపరిణాహః॥ పృథుమస్త
క్వాహః॥ చపలాశ్చ చతుష్కామినో భువికాంభోజసముద్భవాహయాః॥
విసయోపచితామహాబలాః పతిభావానుగతా జవాన్వితాః॥ సమరేష్వవికంప
నా భువి పాంచాలసముద్భవా స్తురంగమాః॥ అసమానగతి ప్రక్షుప్తిశీలాస్స
మగాత్రాః పృథుచంచలేక్షణాః॥ పతిరక్షణశత్రురామృతే తనువాలాయవనో
ద్భవాహయాః॥ గతిషస్త్వపవశిక్షితాః పృథుకాయాఘనసింహనాదినః॥ అతి
దీర్ఘకృతోల్పకేనరాస్త్రితవక్త్రాశ్చ వనాయుజా హయాః॥ కుపితాస్త్వతపవ
తీవ్రధారాః కలిఘాహః పటవస్సముచ్చితాః॥ ఉపకారివిదశ్చ రూపవంతో
భువియేహూణసూదృభవాహయాః॥ సువిభక్తశరీరసంభవోరమణీయాశ్చసుల
జ్జితానవాః॥ నృదునాదయుజోతివేగవంతో హరయస్సింధుమహీతలోద్భవాః॥
జవనత్వయుతామహేందరాః పృథువక్త్రాః కరిరాజకామినః॥ అసితాముజుద్భ
వయోపితే హరయోయేతు సుమీదేశజాః॥ మధురస్వరనాదినో మహా జవన
త్వా బహుసూక్ష్మమస్తకాః॥ అమదీర్ఘప్రదాః ప్రశస్తయూవా భువిసారాష్ట్ర
హయాస్సగోమజాః॥ అతిభీయతాశ్చ మాంసలాస్సద్భవః కామవశంవదా
స్సదా॥ బహుభాభృతో మహాబలా భువి కాళింగహయామహేంద్రతాః॥ కు
టిలద్విజద్భవప్రృథువాలావికటక్షృణలధావనక్షమాః॥ పతిసౌఖ్యతో ఘనార
వా భువినేపాలమహీభవాహయాః॥ పటువేగయుతాస్సమున్నతాః పృథుకా
యాస్సమరేష్వకంపనాః॥ అతిమారగతిక్షమా హయాః ప్రధితా మాళవదేశ
సంభవాః॥ శతాంగుళసముచ్చేదముత్తమాశ్వస్యకీర్తితం । తతస్తోడశభాగూ
నం ప్రమాణం మధ్యమస్యతు । మధ్యమాదష్టభాగూనం ప్రామాణంస్యాత్క
నీయనః । లలాటే పంజంప్రోక్తం మూర్ధ్నిద్వావృషభౌత్సృతౌ । చామరౌ
పార్శ్వయోరుక్తౌ తౌద్వజాఉపపార్శ్వయోః । శంఖావతునివిజ్ఞేయా ప్రోధా
గ్రీతు మణిస్త్పతః । ఏతానిహదశావర్తనామానిమునయోవిదుః॥ అన్యలక్షణ
హీనోపి యఉక్తధృవసంయుతః । సవాజీ పూజ్యతేలోకే ధృవముచ్చేశ్రీవా
యధా । సర్వలక్షణయుక్తోపి యశ్శిరోవృషవర్జితః । సపతిం పాతయేదాశు వి
ష్ణవేనాత్రసంశయః । సర్వలక్షణయుక్తాయే యత్రతిష్ఠంతివాజినః । తస్యరాష్ట్రో
యశోలక్ష్మీర్విజయో విభవోద్భవాః । రణేఖద్గణితాగ్రభీషణైః పతిమవ్రణం ।
స్వయంవృణోతి వీర్యశ్రీశుభ్రీయా కీర్తిమాలయా॥

అశ్వావర్తాది లక్షణములును వాటియారోహణాదివిధియును.

గజలక్షణ లక్షితా నంతరమునం దశ్వలక్షణారోహణాదికమునుం
జెప్పుచున్నారము.

అశ్వారోహణముచేతను దేజము వయస్సును వృథామగును. జతరా
గ్ని ప్రదీపించును. దుర్జ్వాసమును బుట్టనివ్వదు. కఘశోఘరోగములను శోషింప
జేసును. చమటను బుట్టించును. సంతోషముచేసేనును. హృదయమందును మై
త్ర్యయుక్తరక్తమునకు ఓజస్సనిపేరదియును గాంతియు నధికమగును. మనుషు
లకు కఠియును లక్ష్యీకరమగును.

భగంధర మూలశంక చైత్ర్య మూత్రకృచ్ఛరోగులకశ్యవాహనము
పయోగముకాదని చరకులు.

ఏబడైదంగుళములు మొదలుకొని గుట్టములప్రమాణమును చేరువే
రుగ వివరించబడును.

నలుబదియంగుళముల ముఖమైనపుగల గుట్టమున్న మోతము. ము
ప్పదియారంగుళముల ముఖముగల గుట్టమున్న మము. ముప్పది రెండంగుళముల
ముఖముగలది మధ్యమము. ఇరువదెనిమిదంగుళముల ముఖముగలది నీచమని జె
ప్పబడుచున్నది.

గుట్టముల ముఖప్రమాణముచేసేను సకలావయవములప్రమాణము
ను గల్పించబడును. ముఖముకొలతను త్రిరావృత్త మొనర్చిన యాన్నాత్యమగప
డును. శిరోమణిమొదలు వుచ్చమూలమువరకు కొలచిన ముఖమానముకంటె
నాలుగు రెట్లెచ్చియుండును. ఉదరముయొక్క చుట్టుకొలత ముఖమానముకంటె
మూడు రెట్లును మూడంగుళములధికముగనుండును. మీసము లేనిముఖముగ
లదై మనోహర గంభీరోత్తుంగమగు నాసికయు పొడవునున్నతమును మెడయు
ముఖమును- పొట్టిదియుగు కుక్షియును వంగకనిలచియుండు చేవులును- శీఘ్ర
ము తీక్ష్ణమునగు వేగమును- హంసవలె మేఘమువలె మనోహరరవము గలిగి
యతిక్రూరమునతిమృదువునుగాక విశేషబలమును మనోహరముచు జక్కనికాం
తియు గంధమువర్ణమునుగలిగి శుభఫలమునిచ్చు సుష్ణగలదియై యుండవలెను.

ఎడమకుడి భేదముచేతను సుదులు రెండువిధములు- తిరుగనవి పూ
ర్ణాపూర్ణ భేదముచే రెండువిధములు- అప్రకారముగానే దీర్ఘ మని హ్రస్వమని
యనియె రెండువిధములు. ఆడగుట్టముయొక్క మొగగుట్టముయొక్క దేహ

మన యడమకడిభేదమువలన చెప్పబడిన ఫలమును క్రమముగనిచ్చును. అవి కుడిని యాదిగుట్టమునకు మొగగుట్టమునకు యడమను శుభాశుభఫలము నివ్వవు. అనుచులయొక్క ముఖములు కిందున మీరున అడ్డముగానుండిన ఫలభేదము గలిగియుండును. శంఖచక్రగదాపద్మవేదిస్పస్తికప్రాసాదతోరణధనస్సులవలెను సర్వతోభద్రచక్రమువలె పుష్పమాల మత్స్యఖడ్గశ్రీవత్సమాలవలెనున్న సుడులు సుఖమును సుగమముగనిచ్చును. నాసికాగ్రమున లలాటమందగు యముకిను కంఠమందు శిరమున సుడులు పుట్టిన గుర్రముత్తమము. హృదయమున భుజశిరముల గళమున పిరుదులను నాభి కుడిని పార్శ్వాక్షములందున సుడులుండిన మధ్యమాశ్వమనబడును. ఫాలమున రెండుసుడులును శిరమున మూడుసుడులును బుట్టినగుర్రము పూర్ణమగు హర్షమును జేసును. వెన్నపూసయందు వక సుడి పుట్టినట్టాయనా ఆగుర్రమునకు సూర్యుడని పేరు. ప్రభువునకు అనేకగుర్రములను సంపాదించజేసును. ఫాలమునందెగుర్రమునకు మూడుసుడులులట్లుగాను ఉత్తరముగానుండునో యది త్రికూటసంజ్ఞకలదియై గుర్రముల వృద్ధి పొందించును. ఈప్రకారముగానే మూడుసుడులు కంఠమందు సమముగనుండిన యాగుర్రము రాజగృహమందున శ్రేష్ఠమైనదైయుండును. యేగురిముయొక్క గండస్థలములయందు రెండేసిచొప్పున సుడులుండునో దానిప్రభువుకు రాజ్యవృద్ధియును గీర్తియును గలుగును. కపోలమందొకసుడిమాత్రమండిన యశ్వము సర్వనామము కలదియై స్వామిని నశింపజేసును. కుడిచెక్కిలియందు సుడియుండిన పిచమనేసంజ్ఞకలదియై ప్రభువుకు సౌఖ్యమునర్చును. హృదయవామభాగమందాశ్రయించిన సుడి కూర్మమైనదై ధనక్షయమునర్చును. వక్షస్థలముయొక్క రెండుభాగములనూ సమముగనుండు సుడులు యింతక్రితములని బేరుగలిగి ప్రభువుకు రాజ్యవృద్ధిని జేసును. కర్ణమూలమున స్తనమస్థమున సమముగ రెండావర్తములుండిన యవి విజయాఖ్యకలదియై యుద్ధకాలమున ప్రభువునకు ప్రకృష్టయశమునిచ్చును. భుజపార్శ్వమాలందావర్తములుండిన యది పుణ్యలక్షణసంజ్ఞకలదియై నానావిధ పుణ్యములను సుఖమును సంతోషము న్వామికి గలిగించును.

ముక్కుమధ్యను మూడైన యొకటియైన సుడులుండిన చక్రవర్తియనే పేరుగలదియై గుర్రము భూపాలమునుబేరునబిలువబడును. కంఠమునందొకసుడి శ్రేష్ఠముగబుట్టిన యిష్టసుఖములనిచ్చునదియై చింతామణి దీనికి దేవమణియనియును జేరొందును.

కంఠమునను ఫాలమున సవ్యముగనుండిన సుడులు శుక్లమనుపేరుగ

లచై వృద్ధిని గీర్తిని గలిగించును. అచటనే వక్రగతికలవియై గనబడిన నిశ్చయముగ స్వామిని సశింపజేసును. లేక దానైనజచ్చును.

జానువందుండిన సుడి ప్రవాసాయాసమును ప్రభువుకునిచ్చును. గుర్రముయొక్క మేహనమందు సుడియుండిన ప్రభువుయొక్క సంపదకును జయమునకును నాశముదెచ్చును. పాయుస్థలమునకు పైని వెన్నయముకకు చివర పృథ్విభాగముయొక్క యముకలు రెండును కలిసియుండిన స్థలమునకు త్రికమనిబేరు. యచటసుడియుండిన ధర్మార్థకామములను సశింపజేసును. పుచ్చమూలమందుండు సుడికి ధూమకేతువయనిబేరు. పృథువునకనర్థమును జేసును.

పూర్వోదాహృతమైన త్రికమందును, గుహ్యమందును, పుచ్చమందును, ఆవర్తములుండిన యముని భయమును గలిగించును. పార్శ్వమందుండు సుడి మధ్యదండమనబడును. అదియే శేకపాశమందుండిన శతపదియనబడును. అంగుళప్రమాణమైన యతిదుష్టము అంగుళాధికమైనకొలది దుష్టతయు నధికమగును. కస్త్రిశ్లుపడ స్థలమున దవడలందు, చెక్కిల్లందు, హృదయమందు, ముత్యైను, పీత్తికడుపున, పిరుదులను, ఫాలాస్థి నందములను, మూపురమున, నాభిని, పాయుస్థలమున, దక్షిణకుక్షిని, కుడికాలున, సుడులుండిన యశుభము. గళమధ్యమున, పృష్ఠమధ్యమున, ఓష్ఠమునందు, కర్ణాంతమున, నేత్రాంగమున వామకుక్షియందూరుపుల, ముందటికాళ్లయందును నుండు సుడులు శుభములు. ఫాలమందు వేరువేరుగా రెండు సుడులుండిన యవి చంద్రసూర్యసంష్ఠ కలవియై శుభమిచ్చును. యవి పికానలేకుండిన మధ్యఫలములు. రెండుసుడులును గలిసియుండిన దుష్టఫలమిచ్చును. ఫాలమందావర్తత్రితయము కలిసియుండిన సూర్యభిముఖమైయుండిన శుభమిచ్చును. గలిసి రెండుసుడులుండినను దుష్టఫలమిచ్చును. ముక్కుగముగ ఫాలమందు సుడియుండిన దుఃఖమిచ్చును. శుభావర్తము గళమధ్యమునందొకటియుండిన సకలాశుభముల నివారించును. ఫాలమందధోముఖముగ సూర్యముఖముగనుండు సుడులు శుభములు. పక్షిమునకభిముఖముగనున్న సుడి శతపది యనగా జెగియది యత్యంతాశుభము. మేహనముయొక్క పశ్చిచ్ఛాగమునందు సుడియుండినను స్తనములుండినను యశుభమగును. చెవివద్దనుండిన యొకసుడికి శృంగియనిబేరదనిందితము. కళమధ్యముయొక్క పార్శ్వమందొకసుడియుండిన గుర్రమేకరిశ్చయనబడును. పాదమందూర్ధ్వముఖముగనుండిన సుడిగల గుర్రము కీలోత్పాటియనబడునదియునిందితము. శుభాశుభములగు సుడులొక గుర్రమునకే గలిగిన యది మధ్యమనినబడును. ముఖము పాదములును తెల్లగనుండిన పంచకశ్యాణియందు రదియె

హృదయము భుజపార్శ్వములు శుచ్యము తెలుపైన యష్టమంగలందురు. చిత్రవర్ణము పచ్చని నల్లని వర్ణము నల్లని కర్ణములు కలదియైనను అంతటా వక్కవర్ణమేకలదియైనను యాగుర్రము శ్రేష్ఠము. అందులోనంతట తెల్లనివర్ణముగలది పవిత్రమైనదియు పూజ్యమైనదియునగును. వైడూర్యములవంటినేత్రములుకలదియై యున్నగుర్రము జపమంగళయనబడును. మిశ్రవర్ణమైన నొకవర్ణమైన గలిగినను యతివిశృతిలేక సుందరమై యగపడిన పూజ్యమగును. నల్లని పాదములుగల గుర్రమును ఒక పాదముమాత్రము తెలుపుగలిగియుండినను సింద్యము. పరుషమై కొంచెపు తెలుపగునదియును గాడిచెరంగు కలదియును సింద్యము. తొలుపులు జిహ్వయు ఓష్ఠము నల్లనైయుండినను శరీరమంతయు నల్లనిదై తోకమాత్రము తెల్లగనుండినను నిందితము. పాదమున్నతముగ నెత్తయుంచబడిన గమనముగలదియై మదగజవ్యాఘ్రముయూరహంసతిత్తిరపారావతమృగోప్రవాసరవృషభములవంటి గమనము గలిగిన యశ్వము శ్రేష్ఠము. బాగుగమసి శ్రమనొందిన హయము పిపాసాదికముచే పీడితము గాకుండిన శ్రేష్ఠగమనము గలిగినతర్రావముని చెలియదగును. దీనికి తెల్లనితిలుకము ఫాలమందుంకి మరియొకరంగుగల దేహముగలదగునో ఆగుర్రము దళభంజియును బేరుగలదియై యది విశేషనితము. రంగువలనబుట్టిన దోషములతో గూడియుండినను నున్నపైనవర్ణము బలాధికమాను శ్రేష్ఠగమనమును సుందరావయవములును గలిగి యతక్యారముగాకుండి సుములుదలగువాటిచే దూషితమైనను సర్వము పూజింపబడును.

గుర్రము విశేషసవారీచేతను క్షీణించును- రోగములొందును- సవారీలేకుండిన మందమై యందము చెడి సకలకర్మములందుండును- పోషణలో తక్కువైనయుక్కుచెపును. అతిపోషణచే రోగియగును. గానమితముగపోషింపవలెను. శిక్షకుని నేర్పుకొలది సుగమన దుర్గమనములు గుర్రమునకుగలుగును.

జానువులక్రిందగు పాదాగ్రముమాత్రము చలింపుచు మరియేమియవములును జెలింపకుండి స్థిరముగ దిన్నని శరీరముగలవాడై గూచుని త్రొసువలె సమముగ బాగులను బట్టి తగినకాలములయందాయాయి ప్రదేశముల సతీతీక్ష్ణముగాకుండ కొల్లాచెచ్చులచే శిక్షించదగును. అరచిన కక్షములందున తొట్టుపడిన పార్శ్వములందున భయపడిన కర్ణాంతములందు మార్గము తప్పించినడచునపుడు మెడగందు కోధయుక్తమైన బాహుమధ్యమున భ్రాంతచిత్తముగలదైన యుదరమున యశ్వమును బాజ్జులచే గొట్టబడు నితరస్థాన

ములందున గొట్టగూడదు. మరియును మతాంతరమును జెప్పుచున్నారము.

అరచిన భుజశరీరముల, తొట్ట్రపడిన చిరుందుల, భయపడునపుడును మార్గముతప్పినడచునపుడును వక్షస్థలమున, కోర్కెమగపడునపుడు వుచ్చసమీపమున, భాగింతియందు జానుద్వయమునను గొట్టవలెను. గుర్రమును మాటిమాటికిని గొట్టుటచేత నకాలమున స్థలమును దప్పించియును గొట్టినందున విశేషముగ దోషములను జేయుచున్నది. ఆదోషములు గుర్రము జీవించువరకును విడువకుండును. దుష్టదండనమువలన దిరస్కృతుడగును. దండించకుండిన యవరోహణమే లేకపోవునని భార్గవులు. దండించుకాలమున మృదువగు నొకదెబ్బను గొట్టవలెను. మధ్యమాశ్వమును తీక్షణముగ రెండుదెబ్బలు గొట్టవలెను. అధమాశ్వమును తీక్షణముగ మూడుదెబ్బలు గొట్టవలెను. కూర్చుండబోయిన నిద్రయందున స్థలనమున దుష్టచేష్టయందు ఆడగుర్రమును బూచు నిచ్చగలిగినపుడు మాటిమాటికరచుటందు భయములేక మొదైనపుడు శిక్షితమగు నడకను విడచిన చిత్తభ్రమబుట్టునపుడు గుర్రములకు నీపన్నెండుకాలములను గొట్టవలెను. భీతిగనుండిన మెడను భయపడునపుడు ఘోరమున విభ్రాంతచిత్తముగలదగునపుడధరమున అరచునపుడును ఆడగుర్రమును బూచి వికృతి గనపరచినను భుజశరీరముల భుజములందును నిద్రయందును గూర్చుండబోవునపుడును తుంట్లపైని దుశ్చేష్టలందును మార్గముదప్పినను ముఖమందున స్థలితమందున పిరుందులకు ముందు దుష్టముగ లేచినపుడు నేత్రసమీపమున మఠ్ఠాగుర్రమునన్నిస్థలములందును గొట్టవలెను.

పదారుపర్యాయములు గుర్రమును బలుకించుచు నన్నూరు మూరలుమట్టుకు బాజీజేసినది యుత్తమాశ్వము. ఇంతకంటె తక్కువగమనముగల గుర్రము నీనమైనది. గతిని శిక్షించుటలో నాలుగువేలమూరల పరిమితిమట్టుకు కావాత్తిప్పుట యుత్తమము. అందున సగము మధ్యమము. అందునసగము నీచము. నాలుగువందలమూరలు అల్పము. రెండువందలమూరలమట్టుకు కావా అత్యల్పము. కావా బాజీ మొదలైన గతులను నిత్యమును క్రమముగ వృద్ధినిొందించిన యొకేదినమునకు నూరామడనడచునటుల సుత్తమాశ్వమును తరివీయతును జేయదగును. హేమంతర్తువున సాయంప్రాతఃకాలములందును వసంతశిశిరర్తువులను సాయంసమయమున గ్రీష్మశరదృతువుల ప్రాతఃకాలములందును సర్వదా గుర్రపుసవారీని జేయవలయును. వార్షికకాలమందును నిష్క్రాంతతపాములందును కొంచమైనను గుర్రపుసవారీని జేయగూడదు. గు

రమ్యయోగ్యగమనము గలదియైన జతరాగ్నియు బలము దార్ఢ్యము ఆరోగ్యము వృద్ధినొందును.

ధారమువహించినట్టియు మార్గపరిశ్రమ నొందినట్టియు గుర్రమును నింపాదిగా నడపించి సత్తుపిండియును పంచదారయును ఫేజిలో గలిపి తాగించవలయును. పచ్చపెసలైనను మినుములైనను దంచనివి నానబెట్టినవైన యండినవైన దినుపింపవలయును. శరీరమెచట స్థలితమనొందినదో అచటను కొట్టవలెను. మార్గాయాసమునొందివచ్చినగుర్రముయొక్క సామానును విప్పి బలమును వృద్ధిబొందించుటకు ఉప్పునువేసిన గంజిని తాగించి చమటరేలాగున తలాయించి తరువాతను టంగును సామానును విప్పి కల్లెమును తీసి బాగా మాలిషును జేసి పరాగముచేతను మెత్తనైయున్న స్థలమందున కట్టివెయ్యవలెను. తరువాత స్నానపానాన గాహనములచేత జక్కగపోషించవలెను. అశ్వమునకు కల్లును అడవిగోవులపాలును తాగించిన సర్వదోషముల హరించును. శక్తికొలది పాలునైనను ఉదకముచేతను కడగివేసిన నేర్తినైనను తాగించవలెను. నీళ్లుతాగించి దానాపెట్టి తత్కాలమందే సవారీచేసిన గుర్రమునకు శ్వాసకాసాఽరోగములు బుట్టును. గుర్రపుదానాకు యవలును శనగలును శ్రేష్ఠములు. ఉలవలు మధ్యము. శిరిసెనగలు ఫెసలును నీచము.

ధారయని స్కందితమని రేచితమని ప్లుతమని ధారీతకమని వల్లితమనియు గుర్రపుగమనములారువిడములవివేరువేరుగ వివరించబడును తెంపులేక తేజముతో నడచు తేజగమనము ధారాగతియనియు మడములచే యిపారాచేయబడి జంపిగలదై దేనియందు గుర్రము భ్రాంతమై యగ్రపాదములచేతను మాటిమాటికి సూటిగ దాటిదాటి నడచుగమన మాస్కందితమనియు నించుకంటెగురుచు నడచునది యఖండరేచితమనియు నాలుగుపాదములచేత నెగురుచు నడచునది ప్లుతగతియనియు కాళ్లు మీదికి కదలింపక వ్యక్తమానట్లుగాను శీఘ్రముగ నడచునది ధారీతకమనబడు నది రద్వహనమందు శ్రేష్ఠము. విశేషముగ చలింపజేయబడిన పాదములచేతను నెమలివలె యెత్తబడిన కంఠముకలదియై ఉచ్చులవలె నొప్పుచుండిన శరీరార్థముగల గమనము వల్లితమనబడును వలితమనియు వల్లితమనియును పాఠభేదము కలదు. గుర్రముయొక్క స్వభావముచేసినగు బలము తేజమనబడును. అదిరిపడుచుండుట కుర్రజమనిదేరు. కొద్దిమనకు తమస్సగిదేరు. ఇవిమూడును సహజగుణములు. పేరణవినిగాగా శిక్షితమగు స్నానమునందును తెంపులేక పెంపుగనడచిన యది సతతోద్ధితతేజమందురు.

కల్లాయగు కోల్లాయబులు మడమపోటులు మొదలగు ప్రేరణచే
బుట్టిన భయము స్ఫురితమనబడును. శతధనుర్ధనతధనుఃపరిమాణముచే సంత
కంఠకు తక్కువస్థలములో మెడయెత్తి కావాను తిరుగు నశ్వశ్రేష్ఠముయొక్క
గతికి నర్థవులాయితమనిబేరు. నాలుగుకాళ్లతో యెగసి నడచిన యాగతికి స్థ
వంగియుని జెప్పుదురు. తిరుగ దానినె ఉయ్యాలవలె నూగి నడచిన వులయం
దురు. సమముగ నాలుగుకాళ్లను యెత్తి ముందరకశ్యముగొంతినటులైన యది
యర్థధారియనియును వులయనియును జెప్పుదురు. పాదములను యెత్తి వంచి
ముందరకు దాటక నొకస్థలమందుండినగతిని వులయని గొందరందురు. వులయం
దు మడమలచేతను గాఢపీహారమొనర్చి బాగులు వదులుచేసి గుర్రమును స
వారీకావలెను.

రెండునిడువులోహశలాకలును పార్శ్వమున పన్నెండంగుళముల
ప్రమాణముగల శలాకలురెండును వాటిని గలిసియుండిన లోహశడియముల
లోనుంచి దృఢములగు బాగులు ప్రేరణకు నాకర్షించుటకునుంచిన యది కల్లే
మనబడును. దానిచేత గుర్రమును వశ మొనర్చికొనవలెను.

ముప్పది నాలుగువత్సరములశ్వములకు పరమాయువు. వృషభోష్ఠి
ములకు నిరువదైదువత్సరములు పరమాయువు. అశ్వోష్ఠివృషభములకు బాల్య
దశైదువత్సరములు- పోడిశాబ్దపర్యంతము మధ్యవయస్సు- అపయిని వృద్ధదశ-
దంతోత్పత్తివలన వాటిరంగులనుబట్టియును వయస్సును దెలియదగును. గుర్ర
మునకు మొదటివత్సరమునందారుదంతములు తెల్లగనుండును. ఎరువునలుపును
గలిగి దిగువదంతములు బొడమును.

మూడవవత్సరమున సదంశసంజ్ఞగల దంతములు రెండు బొడమి
క్రమంబున నారవవత్సరమునకు నల్లబడును. తొమ్మిదివత్సరములకు పచ్చనగు
ను. పన్నెండేళ్లకు తిరుగ తెల్లబడును. పదియైదువత్సరములకు క్రమంబున గా
జువలె గారబట్టును. పదు నెనిమిదివత్సరములకు తేనెవలె పింగళవర్ణమగును. ని
రువదొకవత్సరముమొదలెరువది నాలుగువత్సరములవరకు శంఖమువలె నుండు
ను. అది మొదలెరువదొకవత్సరములవరకు చివరత బొడము నదియాదిగ ముప్ప
దేళ్లవరకు కదులుటదవత్సరము ముప్పదిమూడువరకు దంతపాతమగును. ముకు
రంధ్రమంద్యమునందేగుర్రమునగు మూడునుదులుండునో యదిపూర్ణాయువు
గలదగును. అవితక్కువైన పూర్ణాయువు సంఖ్య తగ్గును.

వైసక కాళ్లను విసరుట పెదివెలను వాయింపడము పృథమును క

దల్చుట నీళ్లతోపడియుండుట నడచుచు పరుండుట వెనకకు నడచుట ముందర పాదములెత్తినిలచుట పామునాలుకవలె నాలుకను పైకిదీసుట వెలుగుబంటి వంటి రంగుగలుగుట నుదుటిబొట్టు ఛిద్రముగనుండుటయును గలగు గుర్రము ను సంపాదించిన నింద్యులనుగా జేసును. గుర్రములవయవములందుడకమంద గు సుడులవలె రోమములుండిన వాటికి శుభాశుభఫలములను జెల్పుచున్నార మని శాలిహౌత్రులు. గుర్రములకు రోమములవలన నదియందగు సుడులవలె జటామాంసివలె నల్లగన్నెరువువ్వవలె ముత్తియవు చిప్పవలె బుట్టుచున్నవి. మరియు నితరాకృతులై గూడ బుట్టగలవు. వక్షస్థలమున రెండు శిరమునరెండు ముఖమునరెండు నాసారంధ్రముల రెండు నుడుటనొకటి పాయుస్థలమందొక టియును దశధృవావర్తములని శాలిహౌత్రులు. మరియును హాలాస్యఖండ మున నీదశావర్తములను జెప్పి యివి సకలాశ్వములకును ప్రశస్తము లివితేకుం డిన దుర్గక్షణములుకలవని జెప్పబడెను.

ఏగుర్రముయొక్క కంఠమందావర్తముండునో యది దేవమణియని జెప్పబడును. యజమానికి సంపదలనిచ్చును. వక్షస్థలమునందు నలుదిక్కులనా లుగు సుడులును మధ్యమందొకటియును సప్రదక్షిణముగనున్నసుడులు శ్రీవత్స మనబడు నట్టిగుర్రము రాజుకు సర్వార్థముల సాధించును. ఏగుర్రముయొక్క ఫాలమున రెండుసుడులుండునో ఆగుర్రమును సవారగు రాజు ధనధాన్యలై త్రవంతుడై శత్రువులను జయించుచుండును. నిచ్చేనమెట్లవలె నేగుర్రపుఫాలప ట్టికను మూడుసుడులుండునో ఆగుర్రముగల రాజు ధనధాన్యములుగలవాడై శత్రువులను జయించును. సవ్యమగు నాలుగావర్తములు లలాటమందుండిన గు ర్రము రాజును శీఘ్రముగ బుత్రవంతుని జేసును. రెండుకర్ణములందును సుడు లుండిన యవి వృషభములను జేరుగలవగు నాగుర్రపు యజమానికి యలంకార మునిచ్చును. క్షటువంటిశుభావర్తములచే చిహ్నితములగునవి యశ్వశ్రేష్ఠము లనబడును.

హయలీలావతియందున జెప్పినలక్షణము లీపైని జెల్పుదుము.

వక్షస్థలమునందున బుట్టిన యావర్తచతుష్టయము కంఠస్థమగు రోచ మానమునుగల గుర్రమునకు శ్రీవృక్షియనిజేరు. అది యజమానునకు పుత్రపౌ త్రాభివృద్ధిని జేసును. ఊర్ధ్వరోమములుగల ముత్తియవు చిప్పలవంటి మూడు సుడులును రోచమానమును సుడియొ నధిపతికి జయము గలిగించును. దేవమణి యను కంఠస్థమగు రోమావర్తమును పార్శ్వభాగములందుండు సుడులును యజమానికి సౌభాగ్యవృద్ధిని జేసును.

గారుడపురాణమున గుర్రపుకంఠచేతమున ముత్తైయపుచిప్పవలె విస్తారమైయున్న సుడికి రోచమానమనిబేరు. ఆగుర్రపుయజమాని దనకడుపులను జయించునని జెప్పబడెను. ఏగుర్రముల ముఖమున త్రేతాగ్నాగ్నికృతివలె మూడుసుడులుండునో ఆగుర్రపుసవారు యుద్ధమందు పరాజయమొందడని యును, అశ్వగళపచేతమున విడువబడిన ముత్తైయపుచిప్పవలె సుడియుండిన సకలసంపదలనిచ్చుననియును, నాసారంధ్రమధ్యమున వికసించినపత్తమువలె సుడియుండిన గుర్రపుయజమాని సకలాభిష్టములననుభవించువనియును, కింక పార్శ్వమున చంద్రకళవలె వక్రమై సుడియుండిన చంద్రకమని దానికి బేరు. అదిసకలాభిష్టములనిచ్చుననియును, గుర్రపునేత్రాంతములందు చాచురిములవలెనుండు సుడులు ధనిధాన్యచిరాయుష్యకీర్తి పుత్రపౌత్రాభివృద్ధిని కలుగఁజేయును, ఏగుర్రముయొక్క ముఖమందగు సుడి పత్తమువలె విశాలముగనుండునో దానిసవారు నిశ్చయముగ సకలధూమండలమునకధికారియగుననియు. గుర్రపుగర్భమున గంగావర్తమువలె బుట్టిన రోమజాలమునకు గంగావర్తమని బేరు. అది యజమానికి దుఃఖమును బోగొట్టుననియు నాభిసమీపమున దానికనురముగాకుండ సుడులుండిన త్రివేణీసంగమమని బేరు. ఆగుర్రపుసవారు సతతము సుఖమైయుండుననియును గుర్రమునకు దశధృవులకు తక్కువుండిన యల్పాయువు పూర్ణముగనుండిన పూర్ణాయువగుననియును, గుర్రపు కింక మూలమున జాజిమొగ్గవలె సుడియుండిన యజమానికి సకలసౌభాగ్యవృద్ధియగుననియును జెప్పబడెను.

గారుడపురాణలక్షణములనుజెప్పి దిరుగ శాలిహూతోక్తమును నేల్పుచున్నారము.

గుర్రపుబాహువులనుడులు మొలనూలువలె యుండిన యజమానికినే కాలంకారములను విజయమునిచ్చును.

హాలాస్యఖండమునందు దిరుగజెప్పబడిన దేవనగా గళమధ్యమందుండి డి రెండుసుడులుగల గుర్రము దానియజమానికి త్సుద్దుఃఖములనిచ్చును. జంఘలయందు బుట్టిన నాలుగు సుడులు భయము బంధము మొదలగు విశేషదుఃఖములనిచ్చును. అధరోక్షమందుండావర్తము యజమానితల్లిని నశింపజేయును. గుర్రపుచంకలందుండు సుడులు యజమానిని యుద్ధమందున జంపును, ముక్కునందుండావర్తముక్కుజెరచి మృత్యువునొందించును.

గండస్థలమందావర్తము భయమును రోగమును బుట్టించును. జాను

పులందుండావర్తము యజమాని సకలధనమును బోగొట్టును. ఇట్టియశుభావ ర్తములతోనుండినయశ్వములధమములని జెప్పబడును.

గారుడపు గమందనువదించునవి చిరుగవచించెదము. హృదయా వర్తమైన సిక యుండావర్తమైననుండిన గుర్రమెవరిగృహమందుండునో వారికి మృశ్ను దేవతజే బనిలేకు డనదియె మరణమును జేసును. గుర్రపుబీజము లందు జొమ్మిటిగతో సుడియుండిన యజమానికి సంకెళ్లను వేయించును. గుర్రపుగళమునందడ్డుగా ధూరీవలె సుడియుండిన యజమానికిత్తికను కోయించును. మూత్రరమున పృష్ఠమునందుండావర్తముండిన కుబేరునివంటి ధనినైన నధనునిజేసును. ఏగుర్రముయొక్క వెన్నముల్లును పృష్ఠమందెముకలును గలసినది త్రికమనబడును. దానియందుండు సుడికి ధూమకేతువువలె లేకకొరడువలె సుడియుండిన యజమానియొక్కబలమును బుతులను వాహనములను నశింపజేసును. జంఘలయందు పాశమువలె సుడియుండిన యాగుర్రపుయజమానికి కీర్తినాశము బంధనమును గలుగును. జతరముపైని కేత్యమును సుడియును జటామాంసివలె తిన్నగా జతరమునకభిముఖముగ నుండిన యాగుర్రము యజమానికి దుఃఖాభివృద్ధిని జేసును. పద్మచామరచక్రతోమరదర్పణముకుళమణిచంద్రసదృశములును, శంఖవజ్రకలకాంకుశఖడ్గోల్లాభమత్స్యకలమ మంజరులవలె ముత్త్రీయపుచిప్పరీతి ధ్వజము నదీభ్రమణముభంగి నుండిన గుర్రమున కాయుర్వృద్ధియును యజమానికిష్టార్థమునుగూడ నిచ్చును. వామభాగమునందు వామావర్తము దక్షిణభాగమున దక్షిణావర్తమునుండిన గుర్రపు యజమానికి శుభమగును. విపరీతముగనుండిన విపరీతఫలమిచ్చును.

గుర్రములయొక్క కేశాంతమందు పాకుచుండిన సర్పమువలె సుడియుండిన భర్తను రోగినిజేసును. ఆలాగుననే లాంగూలశూలమును రోగిని జేసును. పృష్ఠమున జానువుల పొత్తికడువున భుజశిరముల కనుబొమలపై చెక్కిల్లనుండు గుర్రపుసుడులు దానియజమానికి దారిద్ర్యమిచ్చును.

హృదయమున గళమధ్యప్రదేశమున నాభిని బీజముల కన్నిళ్లుపడు స్థలముల గుర్రమునకు సుడులుండిన దానిభర్తకు మృత్యువునిచ్చును. జంఘలను కటిని పాయువునందు కర్ణమునందధరోష్ఠమున చంకలను సుడులుండిన గుర్రపు భర్తకు సతతము దుఃఖమునిచ్చును. మస్తకములు లేక నితరావర్తములుండినను ఆగుర్రమును యెల్లప్పుడును విడువదగును. దక్షిణకుశ్మిని కంఠమున ముట్టిని లలాటాస్థిని మెడముడినిగల సుడులు పుడమిచేళ్లకు జయసంపత్కిర్తులభివృద్ధిని జేసును.

హాలాస్యఖండమునందు జెప్పిన వర్ణవిశేషముల జెప్పుచున్నారము.

శ్వేత రక్త పీత కృష్ణ మిశ్రవర్ణములైదుభేదములచే పృథివినశ్వము
లుండును.

ముక్తాహరక్షీరశంఖచంద్రరజతమౌరములవలె శ్వేతాశ్వములుం
డును. లత్తుక దాడిమవుప్పనదృశములై రక్తవర్ణాశ్వములుండును. ఆడతుమ్మెద
కోకిల నీలమేఘాంజనసదృశమై కృష్ణవర్ణాశ్వములుండును. దీప్తాగ్నివలె గో
రోచనరీతి సువర్ణకర్ణాశ్వములుండును. ఈచెప్పబడు వర్ణములు గలనీయుండి
నయశ్వములు మిశ్రవర్ణములనబడును.

అన్యవర్ణముగలగుర్రమునకు శ్వేతవర్ణము గలిగిన పశిశస్త్రము. గు
ర్రము తెలుపైనను నలుపైనను కడుపుయందైన వత్సస్థలమునందైన యర్రని
రంగుగలిగిన ప్రభువునకు సౌభాగ్యమును యుద్ధమున జయమునిచ్చును. నల్లని
గుర్రమైనను యర్రనిగుర్రమైనను కడుపుయందు వత్సమున శిరమున సీతవర్ణ
ముగలిగిన యదివై జయకమని బేరుగలదైప్రభువునకునకలకార్యసిద్ధియొనర్చును.

ఏరంగుగలగుర్రమైనను కడుపుయందు తెల్లనిరంగుగలిగిన బుత్రలా
భమొనర్చును. వత్సస్థలమున దెల్లనిరంగుండిన గుర్రము దానిప్రభువుకు సంతో
షము గలిగించును. కంఠమున దెల్లనిరంగుగలగుర్రము ధనమునిచ్చును. ముఖ
మున శ్వేతవర్ణముగలగుర్రము విజయములనిచ్చును.

పృష్ఠమందు ధవళిమగలగుర్రము సౌఖ్యమిచ్చును. వామపార్శ్వమం
దున నేత్రములందు నితరస్థలమున దెల్లనిరంగుగలగుర్రము కళత్రప్రాప్తిని జే
సు సేగుర్రముయొక్క ముఖము పృష్ఠము వాలమును దెల్లనిదై యెల్లరకు దె
ల్లమిగనుండిన జయమిచ్చు నాగుర్రమును జయముకొరకు సేనాగ్రమందు నడ
పించదగును.

ఏతెల్లనిగుర్రముయొక్క శిరమత్స్యంతధవళమై గనపడునో యాగుర్ర
ము సూర్యకాంతమనుబేరొంది ప్రభువునకు సర్వార్థములను సమకూర్చును.
గుర్రముయొక్క నాభిమొదలుకొని యధోభాగము బాలసూర్యునివలెనుండి
తదిరభాగము ధవళిమైనదియైన వైజయికమనుబేరుగలదగును.

హయలీలావతియందు రంగుయొక్క భేదమువలన జాతిభేదమును జె
ప్పుచున్నారదియటులనిరేని. శ్వేత రక్త పీత కృష్ణమిశ్రములగు రంగులుగల గు
ర్రములు క్రమముగ బ్రహ్మ త్పత్ర వైశ్య శూద్ర సంకరజాతులని.

సకలావయవధవళమగు గుర్రము కర్కశమనబడును. సకలావయవములు రక్తిమకలిగియుండిన గుర్రము శోణమటుల నల్లనిది హేమమనబడును. పీతవర్ణమంతటనుగలిగిన పింగళయనబడును. సర్వావయవములును డెల్లనైయున్నగుర్రము జయప్రదము. సర్వావయవములును నల్లనైయుండిన భయమిచ్చును. పాదమొకటి డెల్లనైయుండి తదితరగాత్రము వేరోకరంగుగనుండిన విషపాదియందరదిభర్తకు నిత్యము భయమిచ్చును. పిల్లివలె కాకిభంగి పాపాణరీతి గుడ్లగూబతో సరియగురంగుగల గుర్రము పాలకునకు భయమిచ్చును. నేవలి తీతిక చిలుకలవంటి మిశ్రగంగులుగల గుర్రములు శుభమును బొందించును. శ్యామలవర్ణముగల గుర్రముయొక్క ముఖమున డెల్లనిపుండ్రముగలదైన శ్రేష్ఠము. డెల్లనిగుర్రమునకొకచేవి నల్లగనుండిన యధిక శ్రేష్ఠము. సకలావయవములును డెల్లనై చెవులెరిగిన గుర్రము లోహితకర్ణమును బేరొంది సర్వాశ్వములలో నధికపూజ్యమగును. అశ్వనిదానమను గ్రంథమందున జెప్పిన లక్షణములను జెప్పుదుము. ఏరంగగు గుర్రమైనను ముఖమున శ్వేతపుండ్రముండిన సర్వార్థసౌఖ్యసంపన్నుని జేసును. పద్మ చామర కలశ ఛత్ర చందోల్లాభముకు శాకృతిగల పుండ్రముండిన యశ్వమునకు చిరాయువై భర్తకు సకలాభీష్టముల నిచ్చును.

...

...

...

...

ఒక పాదముమాత్రము తెలుపైన విషపాది మూడుపాదములు తెల్లనముసలి తోకమాత్రము శ్వేతమైన విషపుచ్చము. కర్ణ పుచ్చ పదకేసరములు నల్లనై మిగిలిన గాత్రమంతయును స్వర్ణ చ్ఛాయగలగుర్రమింద్రనీలమని బేరై రాజులకు సంఘత్తిని విస్తరింపజేసునని ప్రసంగరత్నావళియను గ్రంథము. కంఠము నేత్రస్థానమును బొడవు పృథ్వీమనుండు యెముకలు వెన్నుముల్లును వక్షస్థలమును విశాలము తాలువులు పెదివెలు నాలుకయు యెరిగినై చర్మము కేసరములు వాలము వృద్ధువై యోగ్యమైన డెక్కల గతియును ముఖమును గలిగి చెవులు పెదివెలు తోకయును కురచై పిక్కలు తొడలును వర్తులాకృతియై ధవళమై సమమైన పక్షిగలిగిన దంతములుండి సుందరావయవసంఘటనగలరాపముతోనుండిన గుర్రము శత్రుజయమును రాజాకిచ్చునని వరాహసర్గంహిత.

వత్సస్థలము లలాటము పిరుదులును విస్తారముగను పృథ్వీ కర్ణ కుక్షి నాసికలు హాస్యముగ వాలములోమములు కేసరములు నధికముగ గళ నేత్ర శిరములు గొప్పవిగాను, పెదివెలు జిహ్వయు శెలివెలును సూక్ష్మముగనుండిన గుర్రము ప్రశస్తమైనదని హాస్యఖండము. మూడవయవములు దీర్ఘములై

మూడుచోటులు పొట్టివై మూడుస్థములు వర్తులమై మూడుచాయలెర్రనివై మూడుయిక్కలు నల్లనివై మూడు తెల్లనివై యుండిన గుర్రమంతటయునుబూ జ్యమని శ్రమహాభారతమున.

ఏగుర్రమునకు మూడైన యొకటియైన యండకోశములుండిన స్తనములుండినను దంతములెక్కువతక్కువగలిగినను భయావహముఖమైననుదూరముగ త్యజించదగును. చంకల నూరువుల పాయములమున మేహనమున స్థూలములగు మడతలతోనొప్పునశ్వము ప్రశస్తము. ఆలాగుననే చంద్రాకృతిగలదియై నల్ల నెర్రసిబిందువులతో ముఖపట్టాయుండకుండిన గుర్రము శ్రేష్ఠము. అరుణమైన చంద్రాకృతి మేహనమందున స్తనాంకురమువలె నశ్వముకుండిన దానియధికారి వంశాంకురమును తుంచినను. చెవులు ముందరికి చక్రములై వ్రేలాడుట పెదివె పెద్ద శిరమధికమై వక్రములై తక్కువెక్కువై నల్లనివై మలినమగుదంతములును, కోతి వులి పిల్లి యలుక ముఖములవంటి ముఖమును యస్థిసంఘలు మాంసములేనివై వెన్నుముల్లు దట్టమై పచ్చని రంగు విశేషముగ లేని నేత్రములును దోషములివిగల గుర్రము యజమానికిని దనకును గష్టము గలిగించును.

గుర్రముయొక్క జ్వలనలక్షణమనగా మొకమట్యొక్క వున్నీచమకువలె చకచకలాడునది అట్టి జ్వలనము పాయస్థానమునందు బైతకుస్థలమున కలిగినయడల శుభముకాదు. వామదక్షిణపార్శ్వములయందట్టిజ్వలనముండిన బ్రశస్తము. అది సర్వావయవములందుండగూడదు గాని యీజ్వలనబిందువులును నల్లని చెమకును సర్వావయవములయందుండిన హర్ష మొనర్చును. మేహన బీజములందుండు జ్వలనము త్తయమొనర్చును. ఉదర పాయవాలములందుండిన పరాజయమొదవును. ముఖమున శిరమున భుజశిరముల నాసికను జ్వలనముండిన జయమగును. పాదజ్వలనము ప్రభువుకు బంధనమొనర్చును. లలాటవత్త నేత్రభుజములందు ధూమమువలెనుండు చమకు పరాజయమగును. ఈస్థలములందునేజ్వలనముండిన జయమగును. నాసావుటమున యానాసికక్రిందున శిరమున నేత్రముల చాటికొలకలను రాత్రిజ్వలనమగపడిన జయమిచ్చును. పచ్చ నెర్రనల్లని ధూమ్రవర్ణములలో చిలుకవంటి పచ్చనిరంగుగల జ్వలనముమాత్రము శ్రేష్ఠము.

హేషారవమనగా గుర్రపరువు దానిలక్షణమును శెప్పుచున్నారము.

కొంగవలెనరచిన గుర్రపరువు శత్రువువలె బాధించును. యజమానికి

భిముఖముగ మెడగదల్చక సాంద్రముగ సంతోషయుక్తమగునటుల మేసి గాఢ సకలభముతోనుండి యెరిచిన పూర్ణపాత్రయు పెరుగును. బ్రాహ్మణచేతా చందనహేమఫలపుష్పముల శకునమువలె నిష్టద్రవ్యఫలాప్తి మొదలగునవి గలుగుటయెడల గౌరవ జయము శీఘ్రముగ నగును.

ఎడమపాదములచే భూమిని దున్నుచు నరచినగుర్రము దానియజమానిని మట్టిని గలపును. సంధ్యార్ధరాగములనుబాచుచు నరచు గుర్రము బంధమును పరాజయమును పలికి గలిగించును. విశేషముగ నరచుచుండినను తోకను దర్చు గదల్చినను నిద్రయందత్యంతమాసక్తమైననుబతికిబ్రవాసమునుబ్రకటించును.

రోమములమాడ్చుచుండినను దీనస్వరమైనను తీక్ష్ణస్వరమైనను ధూళిని గ్రసించినను యజమానికి భయమును జూపించును. మాటిమాటికి చూత్రములదైయు వేయుచుండినను కొట్టిం వెనుకకు నడిచినను కారణములేకనే భయమొందిన యశ్రువాతము గలిగిన యశ్వము దానియజమానికి మంగళమును నేయదు. కుడిపక్కను బరుండి యడమకొళ్లు ముడిచి దక్షిణపాదమునెల్లినటులైన యజమానికి జయము గను. మిగిలినవాహనములకు నీరీతి నెఱచెలియదగును.

ఎజమాని సహారీకావడమునకు వచ్చినపుడు నమ్రత కలిగి ముందునడువనభిలాషకలకడయై మరివక గుర్రమును జూచి యెరిచినను ముఖముచేత తనకు డిపార్శ్వమును స్పృశించినను యట్టియశ్వము దానిభర్తకు శీఘ్రముగ సంపత్తిని గలిగించును. గడ్డిమేయ నీళ్లుద్రావ ద్వేషించిన బలుచుండిన గారణములేకనే చమటగలిగిన పనికిని ముఖమునుండి రక్తము స్రవించిన భూమము పుట్టినను నిశీధమందునగూడ నిద్రలేకుండిన ఒగటిన బరుండిన యలసతగలిగి ధ్యానించుచుండినటుల నటించినను యట్టిగుర్రపురాజమానికన్యప్టుమగును. ఒకగుర్రపు సరంజామొక దానికిని కల్లైమునటులదగిలించిన యాపదను గలిగించును.

హాలాస్యఖండమున దిరుగజెప్పిన హయలక్షణములనగపరచెదము.

ఎగురుటలో బంతివలె, నిలుచుటలో స్థైర్యముచే పర్వతమువలె నరచుటందు గంభీరధ్వనిగల మేఘగర్జనమువలె, నేత్రములు పద్మదళములవలె, వేగమున వాయుగమనమువలె, కశాఘాటాది ప్రేరణముచే సింహమువలె, బ్రాజేయందు నటునివలె, ముఖశోభయులను పద్మమువంటి కులస్త్రీముఖమువలె నుండిన యశ్వములీ లోకమున రాజవాహనార్హములగుచు నెల్లప్పుడును రాజిల్లును. వృద్ధిబొందించబడిన బలమును శోభయును తేజముయొక్క సారమును గలవై ప్రతిమేళముగల పుష్పమువంటి కాంతిగలిగి శంఖమేఘధ్వనివంటినాధము

నావావిధశుభవర్ణములను యథావస్థితావయవరూపశోభయును శుభగమనము జవమును జక్కినత్రములుండిన యవి శ్రేష్ఠాశ్వములు. మేఘవర్ణమును సాంద్రఘనగర్జనమును శ్రేష్ఠగంధమును గజమువలె సింహమువలె నడకయు నితరగంధాది లేపనమొనర్చినను మాత్యగంధముగల గుర్రము నృపయోగ్యమగును. ...

ఎవనిగృహంగణమున నిత్యము మధురముగ గుర్రమరచిన యాతనికి సంపదయు కీర్తియును తుష్టియు భుష్టియును నష్టిలేక నిత్యముండును. కొంగవలె గజముభంగి మేఘసింహములరీతిని గుర్రమరచిన శత్రుజయమగును. శంఖధ్వనివలె యరచిన సౌభాగ్యము. సముద్రీశాక్షవలె యరచిన కీర్తియును గలుగును. గాడిదె కాకి పిల్లి లాటిపిట గుడ్లగూబలవలె యరచిన గుర్రపు యజమానికి భయమును రోగమునగును. మధురమగునటుల కృమముగ నధికధ్వనిని స్పష్టముగ దంతములగపడకుండ ముఖమెత్తియరచిన గుర్రము దానియజమానికి విచ్చిన్నసంతతినిచ్చును. తీక్షణముగ హీనుమగునటుల తెువుగ నభోముఖముగలిగి నోరు దెరచి కన్నీళ్లతో కంపము కలిగి యరచిన గుర్రము దానియజమానికి నిష్ఠముజేసుచుని యశ్వనిదానము.

శాలిహృతమండగ సవారుయొక్క లక్షణములను జెప్పుచున్నాము.

దృఢముగ గూర్చుండువాడు, నడపించునేర్పరి, బాగులుబట్టు పెరుగువాడు, అలసతలేనివాడు, విరాగములేనివాడు, స్థిరడు వీరలు గుర్రమును సవారగుటకర్హులు. గుర్రముయొక్క హృదయమును దెలయనిసవారు భిక్షించినగుర్రమతనికి సవారినిచ్చును. మొదట ఓశువునువలె ముందుగ మెల్ల మెల్లన నడపించదగును. వంకగానైన చాతాను వెనుకకువిరచియైన వంగియైన సభోముఖుడైగాని డీలాగానైన గూర్చుండనివాడశ్వములను సవారగుటకు సమర్థుడు. కదలకుండ వంచని పాదములుకలవాడై స్థిరముగ చాతా యెత్తి దృఢముగ సుత్రమగుర్రముపైని గూర్చుండువాడు వాహకుడు మిగిలినవాళ్లు గుర్రమునకు భారమాత్రులుకాని సవారులుగారు.

బాగులు మీదికి చిమ్మియును వదులుగాను మీదికి సమముగ బట్టియును సామాన్యముగ బట్టుచుయును బాజీనిమిత్రము పైకిబట్టుటయును వకశతనె చిమ్ముట మెడయొక్కనగమునకు సమముగ బట్టుట వేరుచేగా నొక్కొక్కటెబట్టుట మిక్కిలియును జిమ్ముటరచేతనుయెత్తి బట్టుట ముఖమువంచుటకు దిగువునకుబట్టుట గోగ్ధాకృతిగ బట్టుటయునను పదునాలుగువిధములనుగా భాగు

లపట్టులు చెలియదగును. అశ్వశిక్షకవిగీబట్టుట కోల్లానుగొట్టుట హాంకరించుట మడమజేసుట గిలకను ధ్వనిజేసియును కల్లెముచే పేరెణజేసుటయు ననునారువిధములచే పేరెణజేయదగును.

చెలివెల నధరమున శ్వేత ఫేనబిందువుల విడచుటచే సుందరము పూత్రారవాయువు కలదియును మెడ మీదికెత్తి శిరము ఝుకాయించుచుండెడి ముఖమును కొత్తసవారు సవారికి దతువృధమున సాధ్యమగు నశ్వమునకు ముఖసిద్ధాశ్వమని భేరు.

తొమ్మిదివిధములశ్వగమనవీధులని గొందరిమతము. దుష్టాశ్వశిక్షకావశ్యకమితరాశ్వములకునుగమనదార్ధార్థమనిజెప్పుచున్నారు. అవియెట్టివనినముమై యున్నతప్రదేశము నిమోన్నతప్రదేశము నుదకపూర్ణము పాషాణాదిరహితమును నిమ్మమైన యగ్నిప్రదేశము కలదియును పార్శ్వములందున్నతమగునదియు నెత్తుగాగలదియును సకలవీధులందేగుర్రము దృఢశిక్షితమందునిశ్శంకగనుండునో ఆగుర్రము రాజులకు వేటయందును రణమందును సంతృప్తిని జేసును.

శోభనమగునవయవములచేతను వక్షస్థలము నేలకు తగులునటుల నడచునది శిరమును నేలకుతగులునటులనడచునది యున్నతముగ శరీరమును బెంచినడచునది వంగినడచునదియు నాలింధమనియు సామాన్యగమనము ప్రత్యాళింధమనియును జెప్పబడును.

పల్లవమువంటి పాదమును చెలింపజేయుచు నశ్వముయొక్క కర్ణమధ్యమందున బ్రసరింపజేయు దృష్టికలవాడును నడుముమీదకదలకుండ దృఢముగ గూర్చుండువాడును గుర్రపు హృదయము దానికిగల ముందుతలంపును స్థానమెరిగి కోల్లాను జేసువాడును గుర్రపు సవారికి తగినవాడు వానిని రాజన్యులు పూజింతురు.

గుర్రములకు ముప్పదిరెండువత్సరము లాయుర్దాణము పదియవస్థలు అవస్థ ౧కి వత్సరములు ౩ మాసములు ౨ దినములు ౧౨ వీటిలో మధ్య నారుదశలు ప్రశస్తమైనవి. షేత్రానుసారముగ వీటికి శుభాశుభఫలమగును.

పూర్వము సముద్రమధనకాలమందరవిందభవుని శ్వేదబిందుసందోహము వాయువుచే చెలించుచున్న వహ్నిమధ్యమందు పొందించబడి యశ్వములై జన్మించెను. ఇందువలన హయములు వహ్నిసంభవములని చెప్పబడును.

కురుదేశముందుబుట్టిన గుర్రములు మడించినకొంజములవంటి ధ్వని గలిగి యతిమారగమనమందు సామర్థ్యము శరీరమందు కార్యము సమదంతత్వము తాబెల్లువంటి కన్నులు కలవై యుల్పును.

కాశ్మీర దేశోద్భవములగు హయములు మిక్కిలి వేగము మంచిరూపము వర్ణము గలిగి సాంద్రమగు వాలము కేసరములును మిక్కిలి చంచలమగు పాదములును గలవయ్యెల్పును.

బాహ్లిక దేశోత్పన్న హయములకు విస్తారము పృథ్వభాగము కలుగును. అధికమగునాహారము గంభీరమగు హేషాధ్వనులును సింహాసమానమగు గమనమును మిక్కిలి సహనమును గలిగియుండును.

ఘూర్జర దేశమందు జన్మించిన శూటకములతిదీర్ఘమయూరసమకంతములును, మేఘగంభీరధ్వనులును, కృశించి కుక్కుటసమానపదములును, అధికమగు భారమును సహించునవియును, ప్లుతగతియందు ప్రియము గలిగి వేగవంతములై యుండును.

కాంభోజ దేశసంభవములగు వాహములు ఘనమగు శౌర్యము సుందరమగు వక్షము నధికమగు పొడవును గొప్పశిరస్సును చాంచల్యమును చతుర్విధగమనములును గలిగి విలసిల్లును.

పాంచాల దేశజాతములగు హయములు నయవంతములై బలవంతములగుచు పతిభావానుగతములై జవయుక్తములై యుద్ధమందు కంపములేక సొంపుమీరియుండును.

యవన దేశభవములగు గాంధర్వము లతులితగతిరచనాశీలములును స్వల్పవాలములును సమగాత్రములు నతిచంచలనేత్రములును సమరమునందు భర్తృరక్షణతత్పరములులై తేజరిల్లును.

వనాయువను దేశోత్పన్నమగు వాజులు తమంతట తాము శిక్షితములు విస్తారమగు శరీరము ఘనసింహనాదమువంటి హేషయు దీర్ఘములగు నేత్రములు స్వల్పమగు కేసరములు హాసభాసలగు వాస్యము గలిగి యుల్లసిల్లును.

హూణదేశభవములగు నశ్వములు కోపయుక్తములును స్వభావముచే ప్రవ్రగమనముగలవియును మనోహరమగు హేషలును దార్ఢ్యము శౌన్నత్యమును పకారజ్ఞానమును సురూపమును గలిగి బేలంగును.

సీంధు దేశసంభవములగు సైంధవములు సకలావయవసౌందర్యయుక్తములును యించుకవంచిన ముఖము గలిగి మృదునాదయుక్తమై యతివేగవంతములగును.

సౌవీర దేశభవములగు తురగములు జవము బలము గొప్పకడుపును విస్తారమగు ముఖమును గజరాజగమనమును నలుపుగలిగి తిన్ననగుకన్నులును గలిగి యలరారును.

సౌరాష్ట్ర దేశోత్పన్నములగు సప్తలు మధురస్వరవాదములు బహుజవసత్వవంతములతిసూక్ష్మమస్తకములాయతశరీరము సతిప్రశస్తరూపములై చూపరుల కాష్లాదముగ నుండును.

కళింగ దేశభవములగు రథ్యములతిభీతియుక్తమును స్థూలశరీరము నతికాముకములు బహుసంచారసహములును మహాబలయుక్తములై యుండును.

నేపాల దేశీయములగునశ్వములు వక్రములగు దంతములును దృష్టి వాలము పృథ్విమును గలిగి నిమోన్నతస్థలమందు పరుగిడుటకు సమర్థములై తమ పృథువుకు సౌఖ్యముజేయుచు మేఘగంభీరధ్వనులై తనరును.

మాలవ దేశోద్భవములగు గుఱ్ఱము లతివేగవంతము లత్యున్నతము లతిదృఢదేహము అకంపితము లతిదూరగమనసమర్థము లతిప్రసిద్ధములై కుతుఃముజేయును.

ఉత్తమాశ్వములకు నూరంగుళములపొడవునందు పదియారవ పాలు తక్కువగలవి మధ్యమాశ్వములందులో నెనిమిది పాలు తక్కువగలవి కనిష్ఠముని చెప్పబడెను.

సకలసులక్షణయుక్తములగు తురగము లేరాజుచెంగటమెలగు నారాజుకు కీర్తి లక్ష్మీ విజయ విభవాతిశయములు ధృవములై యుండు రణమందు ఖడ్గఖనత్కారభీషణములగు వాద్యఘోషములతో వీర్యవిజయలక్ష్మ్యులకే నక్షతుండుడుగా నాక్షితిపతిని శుభ్రముగ కీర్తి మాలికచే నలంకరించి స్వయమువరించును.

వృషభలక్షణాదయః

పరిణాహూవృషముఖాదుదరేతు చతుర్గుణః। సకకున్తిగుణోచ్చతుసార్థత్రిగుణదీర్ఘతా। సప్తతాలోవృషఃపూజ్యోగృణైరేభిర్యుతోయది। తస్యాపీనచలైర్మందస్సవో ధాహ్యంగసుందరః। జాతిక్రాస్సువుష్ట్యశ్చ వృషభశ్చేష్ఠ

ఉద్యతే। త్రింశద్యోజనగంతావా ప్రత్యహంభారవాహకః। నవతాలశ్చ సుదృ
 ధస్సుముఖోష్ఠఃప్రశస్యతే। వృషస్యాహ్లాసితా దంతా చతుర్ధేభ్యేభిలాస్తుతా।
 ద్వావంత్యో పతితోత్పన్నా పులమేభ్యేహితస్యవై। వృష్టేతు యాంత్యో భవత
 స్సప్తమే తత్సమపగా। అష్టమే పతితోత్పన్నా మధ్యమా దశనాఖిల। కృష్ణపీత
 సితారక్తశంఖాద్యాభౌ ద్వికేద్వికే। క్రమాదద్దేచ భవతశ్చలనం పతనంతతః।
 ఉష్ణిసోక్తప్రకారేణ వయోజ్ఞానంతునాభవేత్। నాసీకాకర్షరజ్వాతు వృషో
 ష్ఠిం వినియేద్భృశం॥ తీక్ష్ణా గ్రాయస్సప్త ఫాలస్యాదేషాం మలశోధనే। సు
 తాడనైర్విసేయాహి మనుష్యాఃపశవస్సదా। సైనికాస్తువిశేషేణ సతేవైధత
 దండతః। గజోష్ఠివృషభాశ్వాఃపాక్ శ్రేష్ఠాస్సంభారవాహనే। సర్వేభ్యశ్చ
 కటాశ్రేష్ఠా వర్షాకాలం వినాస్తుతాః॥ పరాశరః పాహి బృహద్రథాయ
 గోలక్షణం యత్క్రియతే తతోయం। మయాసమాసశ్శుభలక్షణాస్తా స్సర్వా
 స్తథాప్యాగమతోభిధాస్యే॥ సాసాగ్రివిలయాత్కాత్మ్యో మూషకనయనాశ్చ నశు
 భదాగావః। ప్రచలశ్చిపిటవిషాణాః కరటా ఖరనదృశవర్ణాః। దశ సప్త చతు
 ర్దంత్యః ప్రలంబముండాననావినతవృష్టాః। హస్తస్థూలగ్రీవావయవమధ్యాదా
 రితఖరాశ్చ। శ్యావాతిదీర్ఘజిహ్వ గుల్ఫైర్చరితనుభిరతిబృహద్భిర్వా। అతికకు
 దాఃకృశదేహానేష్టాహీనాధికాంగ్యశ్చ। ఋషభోప్యేవం స్థూలాతిలంబవృషణ
 శ్శిరా తతఃకోడిః। స్థూలాశిరాచితగండస్త్రిస్థానం మేహతేయశ్చ। మార్జా
 రాక్షుఃకపిలః కరటోవా నశుభదోద్విజస్యేష్ఠః। కృష్ణోష్ఠతాలుజిహ్వః శ్వసనో
 యూధస్య ఘాతకరః। స్థూలశక్తస్త్రణిశ్యంగసితోదరకృష్ణసారవర్ణశ్చ। గృహ
 జాతోపి త్యాజ్యో యూధవినాశావహూవృషభః। శ్యామకప్రప్పచితాంగోభ
 స్సార్పరుణసన్నిభో విడాలాక్షుః। విప్రాదౌమపి నశుభం కరోతివృషభః పరిగృ
 హీతః॥ యేచోద్ధరంతి పాదాన్తంకాదివయోజితాఃకృశగ్రీవాః। కాతరనయ
 నాహీనాశ్చ పృష్ఠతస్తేనభారసహః। మృదుసంహతతామ్రోష్ఠాస్తనుస్పిజస్తా
 మృతాలుజిహ్వశ్చ। తనుహాసోవశ్చ శ్రవణాస్సుకుక్షుయ స్సృప్తజంఘాశ్చ। ఆ
 తామృసంహతఖరా పూర్వధోరస్కా బృహత్కుదయుక్తాః। సిద్ధశ్శక్త్యతను
 త్వగ్రోమాణస్తామృతనుశ్యంగాః। తనుభూస్పృగ్వాలధయో రక్తాంతవిలోచ
 నా మహూచ్ఛాసాః। సింహస్కంధాస్తన్వల్పకంబలాఃపూజితాస్సుగతాః।
 వానూవర్తైర్వామే దక్షిణపార్శ్వేచ దక్షిణావర్తైః। శుభదా భవన్త్యనదు

జంఘాభిశ్చైత్రాకనిభాభిః। వైదూర్యమల్లికాబుద్బుదేక్షణాస్థూలనేత్రవ
 ర్షాణః। పార్శ్విభిరస్ఫుటితాభిశ్చస్తాస్సర్వేపి భారవహః। ఘ్రీణోద్దేశే నవలి

ర్వాధారముఖస్థితశ్చ దక్షిణతః। కమలోత్పలలాటాభస్సువాలధిర్వాజితుల్లజ
వః। లంఠైర్వృషజైర్దేవోదరశ్చ సంక్షిప్తవంక్షణాకోదః। నేయోభారాధ్వన
హూ జవేశ్వతుల్లశ్చ శస్త్రఫలః। సితవర్ణః పింగాక్ష స్తామ్రవిషాణేక్షణోమ
హావక్తః। హంసోనామశుభఫలో యూధస్య వివర్ధనఃప్రోక్తః॥ భూస్యగ్వా
లధిరాతామ్రవంక్షణోరక్తదృక్కుకుద్వీచ। కల్పావశ్చస్వామినమచిరాత్కురు
తే పతిలత్కైః। యోవాసితైశ్చరణో యథేష్టవర్ణశ్చ సోపి శస్త్రఫలః। మిత్ర
ఫలోపిగ్రాహ్యో యదీనైకాంతపశస్త్రోస్తీ॥ గావోదీనాఃపార్థివస్యాశివాయ
పాదైర్బుమింకుట్టయంతశ్చరోగాన్। మృత్యుంకుర్వన్యశుప్రూణ్ణాయతాత్యః
పత్యుర్భీతాస్తస్కరా నారువంశ్యః॥ అకారణే కోశతిజేదనన్తో భయాయ
రాతౌ వృషభశ్శివాయ। భృశంనిర్భదాయదిమక్షికాభిస్తదాశువృష్టిం సరమా
త్తజైర్వా॥ ఆగచ్ఛంత్యో వేత్తబంభారవేణ సంసేవంత్యో గోవృద్ధౌ గవాం
గాః। ఆర్ద్రాంగ్యోవా హృష్టరోష్ణః ప్రహృష్టా ధన్యాగావస్సుర్నిహిష్యో
పి చైవం॥

వృషభలక్షణాదులు.

అశ్వలక్షణలక్షితానంతరమున వృషభలక్షణములను జెప్పుచున్నారము.

వృషభముఖమానముకంటె చతుర్థణముదరముయొక్క చుట్టుకొ
లత ముఖమానముయొక్క త్రిగుణము మందరి డెక్కమొదలు మూపురమువర
కు నెత్తు సాఫుముఖముయొక్క మూడున్నర గలిగియుండును. ఆరున్నొక్క
డుగున్నతమైనను పైనిచెప్పినలక్షణములు కలిగియుండినను బొడ్డుయొక్క చల
నముచేతను మందగమనముగలదియు బరువు బాగుగ మోయునదియు సుంద
రావయవములు గలదియును యితరవృషభముల ధిక్కరించునదియు బలసిన
దియునగు వృషభశ్రేష్ఠము పూజ్యమునగు. ముప్పదియోజనములు ప్రతిదినము
ను బరువుతోనడచునదియును తొమ్మిదడుగులుపొడవుగలదియు మిక్కిలి దృఢ
మైనదై యోగ్యమగు ముఖమును పెదెవలును గల వృషభము ప్రశస్తము. వృ
షభముయొక్క దంతములెనిమిది. సంవత్సరములు నాలుగయ్యేవరకు పూర్తి
యగును. ఐదవసంవత్సరమునకడలూడివచ్చును. ఆరవవర్షమున వాటిదగ్గిరదం
తములూడివచ్చును. ఆరునొకవత్సరమునవాటిదగ్గిరవి రాలివచ్చును. ఎనిమిదవ
వత్సరమున వాటిమధ్యదంతములూడి దిరుగ వచ్చును.

నల్లని పచ్చని తెల్లని యెఱ్ఱని రంగులు క్రమమున నాల్గవసాలుమొ
దలుగలిగి రెండేసిపల్లుడివచ్చును. లూటిపిటకును పైనిజెప్పిన వృషభమువలె

నే వయస్సును తెలియదగును. వృషభోష్ఠిములను ముగుద్రాడు బాకచి శి
క్షించదగును. తీక్ష్ణమైన యినుముచేరచించిన యారునొకమట్లుగల దందివచేత
ను వీటిమలమును పత్రికనము దీసి యవికట్టెడి స్థలమును శోధించదగును. మ
నస్సులను పశువులను దెబ్బలకేతను శిక్షించవలెను. వైస్వమందుండు గజా
శ్వవృషభోష్ఠిములు నిత్యమును శిక్షించకుండిన పూర్వాభ్యాసమును మరచిపో
వును. గజోష్ఠి వృషభాశ్వములు భావహానమందు ముదటినుంచి శ్రేష్ఠము
లని గ్రహించవలెను. శకటము విశేష బరువు నేయుట కనుమాలము వర్జితర
కాలములందు.

పరాశరులవారు బృహచ్చినుగొరకు గోలక్షణములను జెప్పియుండిరి.
వాటినిసంతోషముగజెప్పుచున్నదియు. నిల్లో పడు రిక్తిమగలిగిన నేత్రములుగ
లవియును యెలుకకల్లవంటికి ప్లు గలగనయావులు శుభమునివ్వవు. కడులుచుం
డినకొమ్ములును నాసాగరు గలదియు కాకి గాడిదవంటిరంగు పదియునారునొ
కటి నాలుగుదంశియుగలవియును వంగినముఖమును కొమ్ము లేనివియును నిమ్మ
మైనాస్పృశ్యభాగముకలవియును పొట్టిగవలముకలిగినకంతమును సూక్ష్మమగునను
మును బద్ధలైనచేర్కలును కపిలవర్ణమతీదీప్తమంగల జిహ్వయు కాలుగుత్తులు
మిక్కిలినవ్వులు చిశేషవలమధికమూపురమును శేహయు చిక్కియుండినను ప్ర
మాణముకల పే హి ధిరశరీరముగలగోవులు శ్రేష్ఠములుకావు. వృషభముల
కును ప్రేలక్షణములు కూడవు.

స్థూలములను ప్రేలాడవృషభములను వృషభములకగూడవు. ముంద
రజబ్బుచున్నను నరములకపడటమును గండస్థలములందు నరములుబయలుప
డియుండుటయును మేహనను మూడుగుంపులుగలగియుండినను పిల్లికళ్లు కపి
లవర్ణములగు కళ్లు నల్లనిరంగుగుగల వృషభము ద్విజులకకూడదు. నల్లపెదవె
యును తాలుపుయును నాలుకయును గలదియు విశేషనిట్టూర్పు నిచ్చు వృషభ
ముందుమందను నశింపజేసును. విశేషముగ పేడకడిని వేయునదియును కొమ్ము
లచివరనుండవలెనుండునది తెల్లనిరంగుగల కడుపును మిగిలినశరీరము నల్లనె
ఱ్ఱనిరంగుగలిగియుండునదియునగు వృషభము స్వగృహాత్పన్నమైనను మంద
ను నశింపజేయును గాన త్యజించదగును.

నల్లని లేక భస్మమువలెను లేకనరుణిమయును గల పూతపూసినదియు
ను పిల్లికండ్లుకలదియునగు వృషభము పత్రిగ్రహలబ్ధమై బ్రాహ్మణునివద్దనుం
డినను శుభమివ్వదు. కాడివైన బండివైన బూస్సినవృషభములు బురదనుంచి

కాశ్చరీసినటులనడచినను పొట్టిమెడయును భయభ్రాంతినేత్రములు గలవైనను వెన్నుముల్లు మీదికగపడిన నట్టివి భారవహనయోగ్యములుకావు. మృదువై కలసియుండిన యెర్రినగు పెదివెలును సూక్ష్మమగు పొత్తికడుపును యెర్రినద వడలును జిహ్వయును గలవి సన్నమై మృదువై వాలకుండ మీదికుండిన చెవులును మంచికడుపును స్పష్టమగుపిక్కలును కలిసియుండి యెర్రినైన డెక్కలు గలవియును విశాలవత్తుమును గొప్పమూపురమును నునుపై మృదువై సూక్ష్మమైయుండిన చర్మమును రోమములును యెర్రినై సూక్ష్మమైన కొమ్ములును సన్నమై భూమినితగులించున్న తోకయును రక్తిమగల నేత్రాంతముగలిగి గొప్ప నిట్టూర్పునిచ్చినవియు సింహమువంటిభుజశిరములును సూక్ష్మమును దళసరలేనిదియునగు గంగడోలును మంచినడకగలిగినదియునగు వృషభము పూడించబడును. వృషభమున కెడమవైపున దిరిగియుండి సుడు లేడమపార్శ్వమునందుండిన శుభమిచ్చును- లేడిపిక్కలవంటి పిక్కలుకలవియును శుభమిచ్చును.

వైడూర్యమల్లికాపుష్పబుద్బుదసమనేత్రములును స్థూలమగు రెప్పలును బద్దలుగాని మడమలును ఈచెప్పబడినలక్షణములన్నియునుగల వృషభము భారవహనయోగ్యము. నాసికమీద మడతలుండినను పిల్లిముఖమువంటిముఖము గలిగినను ఆముఖముయొక్కకుడివైపు తెల్లగనుండినను కలువలు కమలములు లక్కతోతుల్లమగురంగును మంచితోకయును గుఱ్ఱమువలె పరుగిడునదియునగు వృషభము శ్రేష్ఠము. మేకవంటికడుపు వ్రేలాడుబీజములు సంక్షిప్తమైన వత్సస్థలముకలదియును బరువుమోయుచు మార్గమును గుఱ్ఱమువలె జవముగలిగినదచును. తెల్లనిరంగును పచ్చనికన్నులును యెర్రినకొమ్ములు రక్తమగునేత్రాంతములు పెద్దముఖమునుగల వృషభమునకు హంసయని బేరు. దానియజమానికి శుభమిచ్చును- మందను వృద్ధినిొందించును. భూమినిస్పృశించువాలము వత్తుమునకు దిగువమొండర కాల్గిమధ్యనుండుస్థలమును కళ్లును మూపురమును యెఱ్ఱనిదిగనున్నదగు వృషభము దానియజమానికి లక్ష్మీప్రాప్తిని జేసును.

ఏవృషభమొకకాలు తెల్లవై దేహమంతయు మరియొకవర్ణము కలదై యుండునో యావృషభము మంచిఫలమిచ్చును. బాగుగ తెల్లనిరంగుండగ మిశ్రవర్ణమైనను ప్రశస్తమగును. గోవులు దీనములైన రాజున కమంగళమును జేసును. పాదములచేతను భూమిని త్రవ్వచుండిన దానియజమానికి రోగమును మృత్యువును జేసును. భయముగలవై కన్నీరులుగల కన్నులతోనుండిన తస్కరబాధను గలిగించును. కారణములేక రాతిరియందరచిన భయమగును. అటుల వృషభమరచిన శుభమగును. ఈగలచే శునకములచే నత్యంతమరికట్టబడినను

వృష్టిని జేసును. గృహమునుగూర్చి గోవులు బంధారవములచే వచ్చిన గోత్రవృద్ధియగును. తడచినశరీరములందు వులకరించిన రోమములు గలిగి సంతోషయుక్తములైన గోవులు ధన్యములు. గేదెలును యిదేపికారము.

ఉష్ట్రోరోహణ దుర్మణాః

ఉష్ట్రోరోహణమంగజోదయహరం సౌభాగ్యనిర్వాశనం సర్వాంగీణరుజోపధాన నిలయం కష్టం కలిపేరణం । శ్లేష్మోటోపనివారణం గుదగదా త్సోద్యర్తనాయోగదం కుర్యాత్ప్రైత్యవిభృంభణం జ్వలనకృత్స్వప్నేపి నో శస్యతే॥

లాటిపిటను సవారగుటచే రేతఃపతనమగును. సౌభాగ్యమును నశింపజేసును. సకలావయవములకు వీడజేసును. కలినిపేరణజేసును. శ్లేష్మమును బోగొట్టును. మూలశంకరోగమును గలిగించును. పాయుస్థానమందు మృదాదిలేపనమునకన్వముజేసును. ప్రైత్యరోగవృద్ధిని తాపమునుజేసును. గానస్వప్నమందైన సవారీకాకూడదు.

శిబికారోహణగుణాః

సౌభాగ్యవర్ధనీ హృద్యా శిబికా రాజపూజితా । వాతప్రైత్యహరాజైవ నష్టవహ్నివివర్ధనీ రాజరాజపదప్రాప్తిర్హేతుస్సర్వగుణాన్వితా॥ ఆందోళికారోహణమగ్నిదీప్తిర్వివర్ధనం కాంతికరం శ్రీమఘ్నం । సముద్రపుత్రీనిలయం వదంతి కీర్తిప్రదం పుష్టివివర్ధనంచ॥

సౌభాగ్యవృద్ధినిజేసును. హృదయము, రాజపూజితము, వాతప్రైత్యహరము, కృశించినజఠరాగ్నిని వృద్ధినిజేసును. రాజరాజపదప్రాప్తికి హేతువగును. సకలగుణములతోగూడియుండును. కాంతినిజేసును. శ్రీమను బోగొట్టును. లక్ష్మీనివాసము, కీర్తికరము, దేహపుష్టిని జేసును. గావున శిబికారోహణము ప్రశస్తము.

రథారోహణ గుణాః.

మాంగళ్యం హృదయాహ్లాది శ్వేదనందీపనం సుఖం । వాతప్రైత్యహరం రూక్షం స్వందవారోహణం స్మృతం॥

రథారోహణము మాంగళ్యప్రదము- హృదయమును వికసింపజేసును. చమటను బుట్టించును. జఠరోద్దీపనము సుఖమును జేసును. వాతప్రైత్యములను బోగొట్టును. దేహమునకు నునువుజేసును.

బలీవర్తవహన శకటయాన దర్శనాః

అథ బలీవర్తవాహ్య శకటగుణాన్మునిః॥ విశేషాచ్చకటాద్యాన మం
గభంగకరం స్మృతమితి॥

గుణములను బూచిన యరదము గుణములను జెప్పితిమి- ఎడలబూన్చి
న శకటారోహణగుణములను జెప్పుచు వార్తము.

శకటారోహణము చేతను విశేషముగ నవయవములకు నొప్పిగలుగును.

శిరోవేషనగుణాః

పవిత్రం కేశ్యనుష్ఠీపం వాతాతపరజోపహం॥ వద్నానిలరజోఘ్న హి
మాదీనాం నివారణమితి సుశ్రుతే॥

శిరసుందుంచ పాగా ముడలైనవి వాతము నెండను పరాగమును బో
గొట్టును. వర్షమును మంచు మొదలగువాటిబాధను వారించునని సుశ్రుతము.

ఛత్రీ దండ పాదత్ర ధారణ గుణాః.

ఘట్ట్యం నేత్రహితం ఛత్రం వాతవద్నాతపాపహం॥ సౌభాగ్యకరణం
క్షీప్రధానసలయంభవేత్॥ స్వాశ్చ్యవస్త్రావృతరవ్యఛత్రం మనోహరంకాం
తికరం బలప్రదం॥ లక్ష్మీప్రియం నాతకధూళివాతవినాశం॥ పట్టమహేశయో
గ్యమితి చరికిః॥ వద్నాతపాదిషు ఛత్రీ దండీ రాత్య్రిటవిషుచ శరీరత్రాగికా
మోచై సోపానతస్సదాచరేదితి విష్ణుపురాణే॥ శునస్సరీపుపవ్యాలవిషాణి
భ్యోభయాపహం॥ శ్రేష్ఠస్థలనదోషఘ్నం స్థవిరేచ ప్రశస్యతే॥ చక్షుష్కంచ త
థాహ్మ్యం శ్రీకిరం కోభం మహత్॥ ఆయుష్కంచ యశస్కంచ పాదుకం
సర్వదా శుచి॥ మాంగళ్యం సర్వదోషఘ్నం తుష్టిలక్ష్మీయశస్కరం॥ చక్షుష్క
మాతపంహంతి పాదత్రాగించ జాయతే॥ చక్రవృత్తాంఘ్రిరక్షుశ్చ కంటకా
దిభయాపహః॥ తిమిరాతపపాపాంపీడాపరిహరస్తథోచరికిః॥ పాదరోగహ
రంవ్యవ్యం రక్షోఘ్నం॥ పీతివర్ధనం॥ సుఖప్రచారమోజస్యం సదా పాదత్రధా
రణం॥ అనారోగ్యమనాయుష్కం చక్షుషోరుషఘాతకృత్॥ పాదాభ్యాపను
పానద్భ్యం సదా చంక్రమణం నృణామితసుశ్రుతే॥

ఛత్రీదండ పాదత్రధారణగుణములు.

ఛత్రధారణము పవిత్రము నేత్రములకు హితము వాతవద్నాతపముల
వారించును. సౌభాగ్యమునుజేసును. లక్ష్మీకి ప్రధానస్థానము. పట్టవస్త్రావృ
తరవ్యఛత్రము మనోహరము, కాంతిదము, బలనిచ్చునది, లక్ష్మీకి ప్రియము.

ఎండతోగూడిన ధూళివాయువును బోగొట్టును. పట్టపురాజుకు తగినజైయం దునని చరకులు.

వర్షాతపములందు ఛత్రీమును రాత్రియందటనము జేయుటలో దండ మును శరీరరక్షిణేచ్ఛగలవాడు సర్వదా పాదుకలను ధరించి నడచునని విష్ణు పురాణము. తమకిచ్చగుతరహాపాదుకలు విశేషశోభనము, నాయుష్కరము, కీర్తికరము, శుచియైనర్చును. మాంగళ్యము సకలదోషములను బోగొట్టును. తుష్టిని బుష్టిని జేనును. దృష్టికనుకూలము యెండబాధనుబోగొట్టును. చర్మవృ తపాదుకలు ముళ్లుమొదలగుబాధలను చీకటి యెండ రాళ్లవల్ల వచ్చు బాధల ను బోగొట్టుననిచరకులు. పాదత్రీము పాదరోగములను బోగొట్టును. సర్పా దిదుష్టకీటమృగములకు భయమొనర్చును. పితృచాదిపరిహారము సంతోషకరము సుఖముగ నడువనర్హము లేజమిచ్చును గాన సర్వదాధరించుమనియును జోడు లేకనడచుటనేనాయు రారోగ్యదృష్టులకులోపమును జేసుననియునునుశ్రుతులు.

రత్నాద్యలంకారధారణగుణా స్తదగ్రీష్ణలక్షణ తత్ఫలానిచ.

రత్నాలంకృతిధారణం రతికరం లక్ష్మీవిలాసాస్పదం మాన్యం కామభ లప్రదాయి సుభగం మాంగళ్యమాయుష్కరం ఓజఃకాంతియశఃపరిభావజన నం దోషఘ్నమత్యుజ్వలం భూతోన్మాదభయభీమక్లమవిషక్షిణేంద్రియత్వాప హం॥ క్రమేణ నవగ్రహప్రీతికరాణిరత్నాన్యవ్యంతే॥ ఆదిత్యస్యతుపద్మరాగ మమలం ముక్తాఫలం శీతగోర్మాహేయస్యతు విద్రిమం మరకతం సౌమ్యస్య గారుత్మతం దేవేజ్యస్యతు పుష్యరాగ మనురామాత్యస్య వజ్రం శనే ర్మిలం నిర్మలమన్యయోస్తు కధితే గోమేధవైదూర్యకే॥ మహంబురాశౌ సరితి పర్వతే కాననేపివా॥ రత్నానామాకరంప్రాహు స్థానమాధేయగారవాత్॥ సింహళే తు భవేద్రక్తం పద్మరాగమనుత్తమం అరుణపద్మవద్రాగో యస్య పద్మరా గః॥ పీతకాలపురోద్భూతం కురువిందమితిస్త్పతం అశోకపల్లవచ్ఛాయం మ దేసౌగంధికంభవేత్ తుంబురుచ్ఛాయయానిలం నిలగ్రంధికీర్తితం ఉత్తమం సింహళోద్భూతమధమం తుంబురుచ్ఛవం మధ్యయోర్మధ్యమం శ్లేయం మా ణిక్యం క్షేత్రభేదతః॥ ద్వీచ్ఛాయం ద్వీపదం భిన్నం కర్కశం లకునప్రభం స మలంచ జడం ధూమ్ర మిత్యష్టా పరికీర్తితాః ఛాయాద్వితయసంబంధం ద్వీ ఛాయం బంధునాశనం ద్వీరూపం ద్వీపదం తేన మాణిక్యస్య పరాభవః సం భేదం భిన్నమిత్యుక్తం శత్రుఘాతవిధాయకం కర్కశం శర్కరాయుక్తం ప శుబంధువినాశనం దుగ్ధనేవ సమాయుక్తమశనం లకునప్రభం మలబంధ్వా మాయుక్తం సమలం సర్వదోషకృత్ రాగహీనం జడంబోక్తం ధాన్యం

పరాధక్యతే! ధూమగిం ధూమగిసమాకారం వైద్యుతం భయమావహేత్! ఏ
వం దోషయుతా సింద్యా మణయో మూల్గవర్జితాః! భాయాతుపద్మరాగస్య
రక్తకోకనదప్రభాః! ఖద్యోతాగ్నిచకో రాక్షి కోకిలాక్షినుసన్నిభా! స్నిగ్ధంగు
రుర్మాత్రయైక్యం రిక్తం స్వచ్ఛం సమాంశుపింగంచ । ఇతి కురుతే కళ్యాణం
మాణిక్యం ధారయేద్గన్తు! మాణిక్యం మధురం స్నిగ్ధం వాతప్రైత్యప్రణాశ
సం! రత్నప్రియోగేషు వరం రసాయనకరం పరం॥

పద్మరాగమణిగుణాః.

పద్మరాగగుణగణనామధకరోమి శ్రీగారుడోక్తం॥ సాగంధికోక్తాఃకు
రువిందజాశ్చ మహాగుణాస్సృటికసంప్రసూతాః! బంధూకగుంజాస్సకలేంద్ర
గోపజపాశశాస్యకృమవర్ణశోభాః! భాగిదీప్తవో దాడివ బీజవర్ణా స్తథాపరే
కింశుకపుష్పభాసః! సిందూరపద్మోత్పలకుంకుమానాం లాక్షారసన్యాసి సమా
నవర్ణాః! సాందేతురాగప్రభయాయుతావై భవంతి అత్యోస్సుటమధ్యశో
భాః! భాగైశ్చ భాసా మనువేధయోగ మాసాద్య రిక్తిప్రక రేణ దూరం! పా
ర్శ్వవి సర్వాణ్యనరంజయంతి గుణోపపన్నా స్సృటికప్రసూతాః! చకోర
పుంస్కంకిలసారసానాం నేత్రావభాసాశ్చ భవంతి కేచిత్! అన్యే పునర్నా
తి విశుష్పితానాం తుల్యత్వపః కోకనదోత్తరాణాం! ప్రభావకాఠిన్య గురుత్వ
యోగైః ప్రాయస్సమానాస్సృటికోద్భవానాం । అనీలరక్తోత్పలచారుభాసః
సాగంధికోధా మణయో భవంతి! కామంతు రాగం కురువిందజేషు సైవేహ
యాదృక్సృటికోద్భవేషు! నిరర్చిమేంతర్బహుళాభవంతి ప్రభావయంతోపి న
తైస్సమస్తైః! యేవారావణగంగాయాజాయంతేకురువిందకాః! పద్మరాగసమం
రాగం బిభ్రాణాస్సుస్ఫుటార్చివః! వర్ణానుయాయినస్తేషామనుదేశేతథాపరే!
నజాయంతేషి యే కేచిన్మందవేగమవాప్నుయః! తదైవ స్ఫటికోధానాం దేశే
తుంబురసంజ్ఞికే! కాధర్మాణః ప్రజాయంతే స్వల్పమూల్యాహి తే స్త్రుతాః॥
వర్ణాధికం గురుత్వంవ స్నిగ్ధతా సమతాళితా! అర్చిష్టతా మహత్తాచ మ
ణీనాం గృహసంగ్రహాః॥ యేకర్క రాస్నిగ్ధఘనోపయుక్తా దేశేషు జాతాః
పరుషావివర్ణాః! నతేప్రకస్తా మణయో భవంతి సనాతనో యాతి గుణైస్సమ
స్తైః! దోషోపసృష్టంతు మణిం ప్రమాదార్చిభర్తి యఃకశ్చన కించిదేవ! తంశో
కచింతామయమృత్యువిత్తనాశాదయో దోషగుణా భజంతే! కామం చారుత
ర్థాః పంచజాతీనాం ప్రతిరూపకాః! విజాతయః ప్రయత్నేన విద్వాంస్తానుప
శేతే॥ కలశపురోద్భవసింహాశతుంబురదేశోద్ధముక్తపాణీయాః! శ్రీవర్ణ

కాశ్య నద్యశాః ద్విజాతయః పద్మరాగాణాం॥ తుషోపనర్గతకలకాభిధాన
మాత్రాప్రభావాదపితుంబురుశ్చ॥ కార్ణవతధా సింహశరేశజాతం ముక్తాభి
ధానం నభసస్వభావాత్॥ శ్రీపర్వకం దీప్తివినాకృతత్వా ద్ద్విజాతి లింగాశ్చ
య ఏష భేదః॥ యస్తాపికాం శ్రవ్యతి పద్మరాగో యోగాత్మపాణామివపూ
ర్ణమధ్యః॥ స్నేహప్రదిగః పృథిభాతియశ్చ యోవామలో నప్రజహతి దీప్తిం॥
ఆకాంతిమూర్ధావ తథాంగుళీభ్యాం యఃకాశికాం పార్శ్వగతాం విభర్తి॥
సంప్రాప్యచోత్తేపవదానువృత్తిం విభర్తి యస్సర్వగతాం తదైవ॥ తుల్యప్ర
మాణస్యచ తుల్యజాతో యోవాగురుత్వేన భవేత్తుల్యః॥ పాప్యాపి వజ్రా
కరణాం స్వజాతిం లక్షేద్గుణత్వేన గుణేన విద్వాన్॥ అప్రమాణస్యతి సందేహా శి
లాయాం పరిలేఖయేత్॥ స్వజాతకసముదేన విభేద్వాపి పరస్పరం॥ వజ్రంవా
కురువిందంవా సూచ్యతేనేన కేనచిత్॥

రత్నధారణగుణములు, నవరత్నముల లక్షణములు, ఆభరణ
ములు ధరించుటచేనగు ఫలములు మొదలగునవి.

రత్నాద్యలంకారములు ధరించుటచే దృష్టాదృష్టఫలములగునని చరకా
దిమునులు చెప్పుచున్నారు.

రత్నాలంకారధారణము ప్రీతికరము లక్ష్మీప్రాప్తి హేతువు. పూజ్య
ము. సూర్యాద్యధిదేవతలవలన నిష్టప్రాప్తియు ననిష్టవారకమునగును. సౌభా
గ్యము మంగళముల నాయుర్వృద్ధిని తేజమును కీర్తిని నోజస్సు సామర్థ్యమును
బుట్టించును. దోషములనణచును. విశేషప్రకాశమును జేసును. భూతములవలన
బుట్టెడి యుక్తాదభిమను నెలవిక విషభయక్షీణేంద్రియత్వమును బోగొట్టును.

సూర్యునకు పద్మరాగము, స్వచ్ఛమగు మౌక్తికము చంద్రునకు, కుబ్జ
నకు పవడము, బుధునకు పచ్చ, గారుత్మతము గురునకు, శుక్రునకు వజ్రము,
శనికి నీలము, గోమేధిక వైడూర్యములు రాహు కేతువులకు ప్రీతికరములు.

సముద్రీమందు నదులందు గిరుల నరణ్యముల రత్నముల ఖనులుండును.

పద్మమువలె రక్తిమగలది పద్మరాగము సింహశర్ద్విపమున, పీతకాలమ
గుపట్టణమందున కురువిందము, అశోకముయొక్క చిగురువంటిది సౌగంధికము
మద్రీమన, నల్లనితళుకుగలిగి తుంబురుచ్ఛాయయనుస్థలమున నీలగ్రింధియనున
దియును నాలుగుజాతులుకలవై బుట్టును. అందుత్తమము పద్మరాగము. అధ
మము తుంబురుణిందుత్పన్నము. సౌగంధికకురువిందములు మధ్యమములు. స్థా
నభేదముచే నుత్తమాధమ మధ్యభేదములు ఏటికి గలిగినవి. రెండురంగులును

రెండుస్థానములును గలవి భిన్నమైనవి గరుకుగలవి తెల్లయుల్లికాంతివలె నుండునవి మలినయుక్తములు తఱుకులేనిది ధూమ్రవర్ణముకలదియుననునదియెనియును దోషములు.

రెండురంగులుగలది బంధునాశనము జేసును, రెండుస్థానములుకలది పరాభవమొనర్చును. బద్దలగునది శత్రువువలన బాధనొందించును. గరుకుగలది పశువులను బంధువులను నశింపజేసును. తెల్లపుల్లి కాంతివంటిది యశుభమిచ్చును. మలినము సకలదోషములనుజేసును. తఱుకులేనిది ధాన్యహానిని యపరాధమునుగూడ జేసును. ధూమ్రవర్ణము భయమునొందించును. ఈదోషములతోనున్నమణులు మూల్యహీనములును నింద్యములును. పద్మరాగమణియొక్క ఛాయ రక్తపద్మమువలె మెరుగుదుపురుగుభంగియు నగ్నిరీతి చకోర, కోయిల, నేత్రములవలెనుండును.

సాంద్రమై బరువై వర్తులమై దోషరహితమై నిర్మలకాంతియంతటను జేయునదియైయుండిన మాణిక్యము మనోహరమును ధరించువారలకు మంగళమగును. మాణిక్యము మనోహరము నునుపుగలది వాతపైత్యములను బోగొట్టును. రత్నప్రియోగములందు శ్రేష్ఠమత్యంతరసమృద్ధిని జేసును.

గారుడపురాణోక్తమగు పద్మరాగగుణములు.

సౌగంధికము కరువిందమును విశేషగుణములు కలవి. స్ఫాటికమందు బుట్టినవి మంకెనపువ్వువలె నెఱ్ఱగులివిందగింజంతి నార్ద్రపురుగుభంగి చెవులపిల్లిరక్తముతో సరియై దాడిమబీజవర్ణమై మోదుగపువ్వువలె సిందూరము పద్మముత్పలము కుంకుమలత్తుకలతో తుల్యమై సాంధ్రమగు రక్తిమతోగూడి స్ఫుటమైన మధ్యశోభ కలవి లక్ష్మీనివాసయోగ్యములు.

రత్నమధ్యమందగు రంధ్రమందునగూర్చిన సూత్రమంతటనురత్నకాంతిని గలిగించి పార్శ్వమందుండు వస్తువులకు ప్రకాశము జేసెడి స్ఫటికోద్భవములును చకోర పుంసోకిల సారసపక్షుల నేత్రతుల్యవర్ణములు గలవే కొన్నియుండును. కొన్ని విశేషవికాసలేనివి రక్తోత్పలకాంతి కలిగియుండును. స్ఫటికోద్భవములు బరువు కఠినముజేతను స్ఫటికసమములై యుండును. ఇంచుకనలుపుగలిగి యెఱ్ఱకలువలవలె నలరునవి సౌగంధికోద్భవములగుచున్నవి. స్ఫటికోద్భవములయందెట్టి రాగమలరునో కరువిందజములందెట్టి రాగముల్లసిల్లును. పైకి కాంతి తక్కువగలిగి లోపలనధికమగు కాంతులతోనొప్పును. రావణగర్భ

గయశుచోటపుట్టిన కురువిందకములు పద్మరాగసమరాగమును వహించి స్ఫుటకాంతులై యుండును. ఆయా దేశపాత్రములందగునవి తద్దేశీయ రత్నకాంతులకు నించుకత్కు-వగు రూపముగలవగుటవలన నించకమూల్యమును తెక్కు-వగును. వర్ణాధిక్యము గురుత్వము నునువు ఛాయలుగలుగుట రత్నములకు జన్మస్థానములనుబట్టి సమతగలిగియుండును.

ఏరత్నములూకచోటగరుగుగలిగియుండి నునువువిస్తారముండెనేని యాదేశీయములు శ్రేష్ఠములు. పరుషములై వర్ణహీనములై యుండునవి ప్రశస్తములుగావు. సూతనమైన గుణముతో నాయాదేశరత్న మెడబాయకుండును. దోషయుక్తమగురత్నమును ప్రమాదముతోనెవడైన ధరించిన వానికి శోకచింతామయమృత్యుశోకములు సంభవించును.

విజాతులగు పద్మరాగములలో కృత్రిమములు సుందరములై యుండును. గానలక్షణజ్ఞుడు ప్రయత్నముచే విజాతీయములనుపలక్షించి పరిత్యజించదగును. కలశపుర సింహళ తుంబురు ముక్తాపాణి శ్రీవర్ణకమను నీనైదుదేశములందుత్పన్నములగునవి పద్మరాగములకు సమములై విజాతీయములై యుండును. కలశపురసభవరత్నమధ్యమందుముకవంటిచిహ్నగలిగియుండును. తుంబురుదేశీయమందగునవి బరువుగలిగియుండును. సింహళదేశమందగునవి సలుపుగలిగియుండును. ముక్తాపాణికాకాశవర్ణముగలిగియుండును. శ్రీవర్ణకము దీప్తిలేకుండును. గాన నీచిహ్నములచే నీవి విజాతీయములని తెలియవలెను.

ఏపద్మరాగమధ్యమందుముక కలిగినటుల చిహ్నమును ధరించినను నునువుగలిగి నిర్మలమైన దీప్తిని విడిచిపెట్టినదయ్యును రెండుప్రేళ్లచే రత్నోపభాగమాకాత్రమయ్యుండిన దనకాళిమను పార్శ్వములయందేదిధరించునో యేది స్థలాంతరమునకు చిమ్మబడి మొదటనుండిన స్థలము మొదలనుసరించి సర్వగతమగు కాంతిని ధరించునో యేది జాతిరత్నముతో సమమగు దళము వెడల్పును బరువును గలిగియుండునో యదిజాతిరత్నమని తెలియదగును.

వజ్రఖనియందుంబుట్టినదానిగా సజాతీయగుణములు కలగినందున బోల్చదగును. అప్పటికిని సందియము దీరకుండిన శిలయందైనను సజాతీయముతోనైన నరుగదీయవలయును. వజ్రమైనను కురువిందమైనను మైనిచెప్పిన లక్ష్యములలో దేనిచేతనైన నిష్కర్ష జేయబడును.

ముక్తాఫలధారణవిధి:

అథముక్తాఫలధారణమనువదంతి చరకాదయో మునయః॥ మూక్తికం

తు మధురంసుశీతలం దృష్టిరోగశమనం విషాపహం రాజయత్న పరికోపనా శనం భేదకంభవతి వీర్యపుష్టిదం॥ శుక్త్యాముక్తవమాక్తికం ముష్టుమోక్షణం॥ బిత్తుష్యం పవనాస్త్రైత్యవిషజీత్య ర్వేంద్రియాష్టాదనం తృణాహజ్వరమేహశో శశమనం శీతంశ్రీమఘ్నంహితం + ధన్యంమంగళముత్తమం రతికరం సౌభాగ్య కాంతిప్రదం ముక్తాహారవిభూషణం తదఖిలం మూలంశశిప్రీతయే॥ సత్తత్రా భంశుద్ధమత్యంతముక్తం స్థిగ్ధంస్థూలం నిర్మలం నిర్వృణంచ॥ యస్తేధత్తై గౌర వం యత్తులాయాం తజ్జాతీయం మాక్తికం సౌఖ్యదాయ॥ వ్రణరేఖాసమా యుక్తం విచ్ఛాయం స్ఫుటికం యథా తద్ధారణేన దారిద్య్రం లక్ష్మీకీర్తిప్రదా శనం॥ వజ్రాణామివ మంజులసంక్షాం విజ్ఞాయమాక్తికానామస్యాః॥ సుఖ్యా యాస్సంవర్గం త్రిపదఘ్నం మణివిభాజితంచేచ్ఛవయః॥ అస్సార్థి॥ ఆదో గుం జాత్రయం మంజుళమితి వజ్రాణామివ విజ్ఞాయ తద్వర్గం కృత్వా త్రిణిపదాని త్రిపదం తేనఘ్నం వర్ధయిత్వా మణివిభాజితం మాక్తికసంఖ్యాయా భాగహ రణలబ్ధం యత్తచ్ఛిరితి బోధ్యం॥

ద్విపధుజగశుక్తిశంఖాభా) కేణ తిమిసుకరపసూతాని । మక్తాఫలా నితేహం బహుసాధుచ శుక్తిజంభవతి॥ సింహళక పారశీకిక సౌరాష్ట్రః తా మ్రిపణ్ణి పారశవాః । కౌబేరపాండ్యవాటక హైమాశత్యాకరాహ్యప్తా॥ బహు సంధానాస్సిద్ధాహంసాభాస్సింహలాక రాష్ట్రానలాః । ఈషత్రామాశ్చేవతా స్త్రమోవియుక్తాశ్చ తామాశ్రీఖ్యాః॥ కృష్ణాశ్చేవతాఃపీతాస్సశర్కరాః పారశీ కికావిషమాః । నస్థూలానాత్యల్పనవనీతనిభాశ్చ సౌరాష్ట్రాః । జ్యోతిష్కంతశ్చ భ్రాగురవోతిమహాగుణాశ్చ పారశవాః । లఘుజర్ఘ్యరం దధినిభం బృహద్యసం స్థానమపి హైమం । విషమంకృష్ణం శ్వేతం లఘుకౌబేరం ప్రమాణతేజోవత్ । నిం బఫలత్రిపుటధాన్యకచూర్ణాస్యః పాండ్యవాటభవాః । అతసీకుసుమశ్యామం వైష్ణవమైంద్రం శశాంకసంకాశం । హరితాశనిభం వారుణమనీతం యమదైవ తంభవతి । పరిణతదాడిమగుళికాగుంజాతామగించ వాయుదైవత్యం । నిర్ధూమా నలకమలప్రభంచ విజ్ఞేయమాగ్నేయం॥ ఐరావతకులజానాం పుష్కళేవణేస్థ సూర్యోవసేషు । యేహోత్తరాయణభవాగ్రిహణేర్క్రేంశ్చ భద్రేభాః । తే హంకలజాయంతే ముక్తాకుంభేషు సరదకోశేషు । బహవో బృహత్పరీమాణా బహుసంధానాఃపరీభాయుక్తాః । సుతవిజయారోగ్యకరామహాపవిత్రాధృతా రాజ్ఞాః । దంష్ట్రామూలేశశివాన్తిసప్రభం బహుగుణంచవారాహం । తిమిజం మత్స్యక్షీనిభం బృహత్పవిత్రం బహుగుణంచ । వర్షోపలవజ్జాతం వాయు

సంధాశ్చ సప్తమాధ్యక్షం, ఏప్రియతేకిల భాద్రివైప్రతివృథం మేఘసం
భూతం తక్షకనాసుకేకలభాః కామగమాయేత పన్నగాస్తేషాం స్నిగ్ధా నీల
ద్యుతయో భవంతి ముక్తాఫలాస్థాంతే శస్త్రవనిప్రదేశే రజతమయే భాజనే
స్థితేవయది, వర్షతి దేవోఽకస్తాత్తత్ జ్ఞేయం నాగసంభూతం అపహరతి వి
షమలక్ష్యం తుపయతి శత్రూన్యశోవికాసయతి, భౌజంగంస్యపతీనాం ధృతమ
కృతార్థం విజయదంచ, కర్పూరస్ఫటికనిభం చిపిటం విషమంచ వేణుజం జ్ఞే
యం, శంఖోద్భవం శశినిభం వృత్తం భౌజిష్టురుచిరంచ, శంఖతిమివేణువారణ
వరాహాభుజగాభౌగాణ్యవేధ్యాః॥ అమితగుణత్వాచైషా మర్షశ్శాస్త్రేన నిర్ది
ష్టః॥ ఏతానిసర్వాణిమహాగుణాని సుతార్థసౌభాగ్యయశస్కరాణి । రుక్మోక్త
హంత్యూణిచ పాద్మినానాం ముక్తాఫలాసిస్థితకామదాని॥ సురభూషణం లతా
నాం సహస్రసిష్టోత్తరంచతుర్నస్తం, ఇంద్రభండోనామ్నా విజయశ్చందస్త
దధేన, శతమష్టయశంహరో దేవచ్ఛందో హ్యశీతిలేకయుతా । అష్టాష్టకోర్ధ
హరో రత్నికలాపశ్చ నవపట్యుః, ద్వాత్రింశతాతుగుచ్ఛాంశత్యా కీర్తితేర్ధ
గుచ్ఛాఖ్యః, షోడశభిర్ద్వారావకో ద్వాదశభిశ్చార్ధమాణవకః, మందరసంజ్ఞోష్టభిః
పంచలతానూరమిత్యుక్తం సప్తావింశతిముక్తాహారో ముక్తానక్షత్రమాతేలి॥ అం
తరమణిసంయుక్తా మణిసౌపానం సువర్ణగుళితైర్వా । తరళకమణిమధ్యం త
ద్విజ్ఞేయం చాటుకారమితి॥ ఏకావళీనామయధేష్టసంఖ్యా హస్తప్రమాణా మ
ణివిప్రయుక్తా, సంయోజితాయా మణినాతుమధ్యే యష్టితు సా భూషణవిద్భి
రుక్తా॥ నవదోషాగుణాష్టట్వ భాయావత్రివిధామతా, చత్వారోస్యమహాదో
షా స్సామాన్యం పంచకింస్త్రుతం, మౌక్తికస్యాపి రత్నస్య దోషాస్తవపరీక్ష
యేత్, జతరంతు దరిద్రత్వం చార్పటం మరణం ధృవం, అవర్ణం విషమం రూ
తుం భగ్నం విషమరంధ్రకం, నవర్ణకర్కశంచాపి మౌక్తికం పరివర్ణయేత్ ।
త్రికోణం విదుమిచ్చాయం నీలచ్ఛాయం యధాకృతి॥ చర్పటం శుక్తిలగ్నంచ
మౌక్తికం మృత్యుదంస్త్రుతం, సుగుగురుశ్చ సుస్నిగ్ధం సువృత్తం నిర్మలం స్ఫు
టం, పత్నంతే రత్నశాస్త్రేషు మౌక్తికస్యేవ షడ్గుణాః । మధుపీతసితత్వంచ
భాయావ త్రివిధామతా, సుశుక్లత్వం సువర్ణంచ ఋజు సూక్ష్మసుగంధౌతా ।
సుకాంతిత్వంచ శస్యంతే ముక్తానాం సుమహాగుణాః, సితంవృత్తం గురుష్ఠా
లం పాణిరేఖావివర్జితం ముక్తాఫలం సుతారం యచ్ఛుభంతద్ధారణాద్భవేత్॥

ముక్తాఫలలక్షణ తద్ధారణఫలాని.

పద్మరాగగుణగణానంతరమున ముక్తాఫల లక్షణ తద్ధారణఫలములను
జెల్పుచున్నారము.

మూక్తికము మనోహరము శీతలము దృష్టిరోగవిషయాలను శమింపజేయును- క్షయరోగమునునశింపజేయును. బలపుష్టివివర్ధనము. శుక్తివలనముక్తమగునదిగావున మూక్తికమనబడెను. ముచ్చుధాతువుకు మోచనమర్థము.

ముక్తాఫలము నేత్రోరోగ్యకరము- వాతమును రక్తపైత్త్యమును విషమును పిపాసను దాహమును జ్వరమును మేహమును శోకమును శ్రమను శాంతింపజేయును. ఇంద్రియాహ్లాదకరము మంగళమురతికరమును సౌభాగ్యకాంతులను జేయును- చంద్రప్రీతికరము. నక్షత్రముభంగిని శుద్ధమై నునుపుగలిగి స్థూలమై నిర్మలమై గంట్లులేక బరువుగలిగినది జాతీయమగు మూక్తిక మది ధరించువారికి సౌఖ్యమిచ్చును.

గంట్లును రేఖలునుగలిగి కాంతిలేక స్ఫటికమువలెనుండుదాని ధరించిన లక్ష్మీకీర్తులు నశించి దరిద్రులగుదురు. వజ్రములకువలెను మంజులసంజ్ఞను దెలియదగును- మంజులమనగా గుంజాత్రితయపరిమితము దాని నాలుగింటగుణించిన యొడ్డు మూడుపాదములచే హెచ్చవేసి మూక్తికమంజులములచే భాగముగొనినలభ్యము చాలగును. గజభుజంగ శుక్తి శంఖాభ్ర వేణు మత్స్యరణ్య సూకరములవలన ముత్తియములు బొడము నందుశుక్త్యుద్భవము బహుళము శ్రేష్ఠము. సింహళ పారసీకసౌరాష్ట్రతామ్రపర్ణి పారశవ కొబేర పాండ్యవాటకహైమములను నెసిమిసిముత్తియముల కాకరములు గొప్పవి నునుపుకలవి హంసలవలె భాసిల్లునవి సింహళసంభవములు. ఇంచుక యెరువు గలిగి తెల్లనివై నలుపులేకనుండునవి తామ్రపర్ణిసంభవములు.

నల్లనివి తెల్లనివి పచ్చనివి యిసుకగలిగి నిమ్నోన్నతములై యుండునవి పారసీకభవములు. స్థూలములత్యల్పములునుగాక వెన్నవలెనున్నవగునవి సౌరాష్ట్రభవములు. చాయలుగలిగి శుభ్రములై బరువై మంచిగుణములు కలవి పారశవభవములు. చురుకైన గరుగుగలిగి పెరుగువలె బరగి యెరువుకలిగకలసి కెరడు ముత్తియములుగానుండునవి హైమములు. నిమ్నోన్నతములై కృష్ణ శ్వేతవర్ణముగలిగి చురుకైన తేజము గొప్పయును గలుగునవి కొబేరములు. వేపకాయలవలె కోలినై మూడుజాయలుగలిగియును ధనియాలభంగినుండు చూరుముత్తియములు పాండ్యవాటభవములు. అగసివువ్వవలె నల్లనగునది వైష్ణవము. చంద్రునివలెనరునది యౌంద్రము. హరిదళమువలె నొవ్వునది వారుణము. కేవలము నలుపుగలుగునది యమదైవతము. పరిపక్వదాడిమిబీజ గుంజా తామ్రమగునది వాయుదైవత్యము, పొగలేనివహ్నివలెను పద్మోదరమువలెనొ

శ్చనది యాశ్లేయము- విరావతవంశీయుములై పుష్కరవణార్థయుక్తరసశనివా
రములందున్న రాయణమున సూర్యచంద్రగ్రహణసమయముల జన్మించి గాని
గజకంభములందును దంతకోశములందును ముత్తయములు బొడమునవి గొప్ప
ప్రచూణములై మిక్కిలికాంతిగలిగియుండును. వీటినిధరించు రాజన్యులకారో
గ్యమును పుత్రవిజయములనిచ్చు నతిపవిత్రములు: అడవిపందికొమ్మ మొదల బు
ట్టు ముత్తయములు చంద్రకాంతిగలిగి బహుగుణమైయుండును. ముత్తయనుచు
పుట్టినది చేపకన్నువలె చెన్నమీరి గొప్పనై పవిత్రమై బహుగుణమై యుత్ప
న్న. వడగండ్లవలె సప్తమవాయుస్కంధమువలన ముత్తయములు పడును- మె
రుపురంగుగలుగునామేఘజాతములగు ముత్తయములను గగనమందనుగు లప
హరించుదురు. తక్షకవాసుకే వంశీయులగు పన్నగులు కామగంఢులు. వీరవల
నముట్టినముత్తయములు నునుపు నలుపుగలిగియుండును. పక్షిశస్త్రమగు భూమి
యందు రజశపాత్రనుంచిన వర్షించునపుడు వైవవశమువలన నుండు వర్షాస్త్రా
ములు బొడవైన యవి నాగసంభవములని దెలియదగును. ఇవి ధరించుచుంటే
విష దారిద్య్ర శత్రుత్వము మగుటయే గాక నకృతార్థులైన యశోవిషమహాత్ము
ని జేయును.

శాస్త్రాధ్యవసూలగు మాత్రికములు కర్పూరమువలె స్పృశికమునంగి తె
ల్లనై బల్లపాటుగలిగి నిమ్నాన్నతములై యుండును. శంఖసంభవములు చం
దునివలె కాంతిగలిగి వర్తులములై పరీకాశించును. శంఖమన్యవేణాగజవరా
హాఘజగాభ్రములవలన బొడము మాత్రికములు తెలియశక్యముగాని బహు
గుణములు గలవగుటవలన విలవబలుక నలవిగాదు. శాస్త్రమునున్న స్థానం
చబడలేదు.

ఈనకలమాత్రికములును మహాగుణములు, ధనసంతాన సౌఖ్యాగ్ధ్యోర్ధ్వి
కరములు. దుఃఖశోకములను హరించును. ఈముత్తయములను ధరించురాజుల
కు కోర్కెలు జేకూరును. అష్టోత్తరసహస్రీసరములుగల ముక్తాహారము నా
లుగుమూరలబొడవుగలది- దేవతలకలంకారమై యింద్రీయందమనియు నిండు
లో సగము విజయఛందమనియు జెప్పబడును. అష్టోత్తరశతసరములుగల ము
రము దేవఛందమనబడును. ఎనబదియొక్కసరములుగలది దేవఛందము. అరువది
నాలుగుగలది యర్ధహారమనబడును. ఏగుదినాలుగుసరములుగలది రశ్మికలాప
మనబడును. ముప్పది రెండుగలది గుచ్ఛమనబడును. ఇరువదిగలదియర్ధగుచ్ఛమ
నబడును. పదియారుగలది మాణవకమనబడును. పన్నెండుగలది యర్ధమాణవ
కమనబడును. ఎనిమిదిసరములుగలది మందరమనబడును. అయిదుసరములుగల

దియును హారమనబడును. ఇరువది యేడుముత్తయములుగలది నక్షత్రమాలయ నబడును. మధ్యమధ్యనితరములతోగూడినది మణిసౌపానమనబడును. సువర్ణ గుళికాయుక్తమగునదియైన మణిసౌపానమనబడును. గొప్పమణి మధ్యనుగల ది చాటుకారమనబడును. యధేష్టసంఖ్య మూరప్రమాణముగలది యితరమణు లు లేకనుండిన నేకావళియనబడును. మధ్యమణితోగూడుకొనిన ముక్తాహారము భూషణవేత్తలచే యష్టియనబడును. ముక్తామణులకు దోషములు తొమ్మిది-గు ణములారు. ఛాయలు మూడువిధములు. వీటికి మహాదోషములునాలుగు. ము క్తారత్నములకు సామాన్యదోషములగు తొమ్మిదింటిని బరిశ్రీంచవలయును. జ రరమనెడుదోషము దారిద్య్రకరము- చార్పటమనెడుదోషము మరణకరము. అ వర్ణము, విషమము, రూక్షము, భగ్నము, విషమరంధ్రకము, వివర్ణము, క ర్కశము ఈదోషములు గల మౌక్తికము పరిహరించదగును. ముక్కొణమై పగడవుఛాయగలిగి నల్లనిదై లేక బుట్టినట్లుండిన బల్ల పాటుగలిగి శుక్తి నంటిన మౌక్తికములు మృత్యుప్రదమని జెప్పబడును.

చక్కనికాంతి, బరువు, సునువు, వట్టదనము, నైర్మల్యము, స్ఫుటత యీయారును రత్నశాస్త్రముందు మౌక్తికమునకు గుణములనుగా జెప్పబడె ను. లేనెవంటిరంగు, పచ్చనిరంగు, తెల్లనిరంగు నీఛాయలు మూడువిధములని చెప్పబడెను. మిక్కిలి తెలువుగలిగి ఋణునై చిన్నరంధ్రముతోనుండి మంచిఛాయగలిగిన మౌక్తికము ప్రశస్తము. ఇవి మహాగుణములు. ధవళమై వృంతమై బరువుగలిగి స్థూలమై ప్రిణతేఘలు లేక మంచినిరుగలముత్తయమును ధరించి న శుభము సంభవించును.

విద్యుమలక్షణాదయః

అథవిద్యుమలక్షణాని తద్ధారణగుణానిచ బ్రూమః॥ విశిష్టోద్రిమః వి ద్రిమః॥ మణ్యతే స్త్రూయతఇతిమణిః మణశ్చై॥ శారాంగం దంతురం రూక్షం సూక్ష్మవక్త్రం సకోటరం॥ రూక్షకృష్ణం లఘుశ్వేతం ప్రవాళమశుభం త్యశేత్॥ ప్రకృష్టంవలతేప్రవాళం వలసంచరణే॥ పక్వబింబఫలాభాసం జపాకుసుమస స్నిభం॥ శుకతుండనమచ్చాయం ప్రవాళమతిశోభనం॥ శుద్ధంఘనందృఢంవృత్తం స్నిగ్ధగాత్రం సురంగకం॥ సమంగళం శిరాహీనం ప్రవాళం ధారయేచ్ఛుభం॥ చాలాత్క-కిరణరక్తా సాగరసలిలోద్భవా ప్రవాళలతా॥ యా నత్యజతి రుచిం నిర్దోషాఘ్నాత్సన్నతా జాత్యా॥ ప్రవాళో మధురాష్లుశ్చ వాతప్రైత్యస్య దోషశేత్॥ ఏర్యకాంతికరం స్త్రీణాం ధృతోమంగళదాయచ॥ అతఏవధార్యం తే స్త్రీభిర్గతే॥ తత్రప్రధానం శశలోహితాభం గుంజాజపావుష్మనిభం ప్రపి

ప్ర॥ సానీలకం దేవకరోమకంచ స్థానాని శేషాం ప్రభవంసురాగం॥ అన్యత్ర
జాతంచ నతత్ప్రధానం మూల్యంభవేచ్ఛిచ్ఛివిశేషయోగాత్॥ నిరతం ప్రవాళ
రత్నం తులితంయది సార్థసప్తవత్క్రైర్గుంజైః॥ ఖనిజంస్యాదిదమేకం విదితం ని
ష్క-స్యమానమంఘీత్రితయైః॥ అస్యార్థః॥ సార్థద్విచత్వారింశద్గుంజతులితం
ప్రవాళరత్నం ఖనిజమితినంజ్ఞా తదంఘీత్రితయం త్రిపాదభాగ త్రితయైః ని
ష్క-మానంభవేత్॥

విద్యుమమణిలక్షణాదులు.

ముక్తామణిధారణగుణములను వాటిలక్షణములను గనపరచి యనంతర
మునవిద్యుమమణిధారణగుణములను శుభాశుభలక్షణములను జెప్పుచున్నారము.

విశిష్టమగు దుర్జయమగుటచే విద్యుమమనబడును. స్తోత్రము జేయబడున
దిగాన మణియందురు. మణిధాతువు శబ్దమందు వర్తించును.

చిత్రీవర్ణము, నిమ్నోన్నతము, పరుషము, సూక్ష్మమగురంధ్రము, బొ
ట్టి, కారునలుపు, చులకన, తెల్లనిమచ్చలును గలుగు ప్రవాళమశుభము గావు
నత్యజించదగును.

ఆరబండిన దొండపండువలె నలరి మందారపువ్వువలె చిలుకముక్కువ
లె నుక్కుమీరి యేకరంగుగల పవడము పరమశ్రేయమిచ్చును.

పరిశుద్ధము చిక్కనది దృఢమగునది కుదురగునది సునువుగలిగి మంచి
రంగుగలిగి నరములువలె రేఖలులేక జూడదగినపవడము ధరించదగినదగును.

తరుణతరణికిరణములవలె నరుణమై యభిసముద్భవమగు ప్రవాళలత
నరగదీసినియరుణిమచెడకుండునది నిర్దుష్టము.

ప్రవాళము మధురాష్లురసములుగలిగి వాతమైత్యవోషహారము శ్రిష్టినీ
గాంతిని జేయును. ధరించుస్త్రీలకు సౌభాగ్యమునుగూడనిచ్చును. గానస్త్రీలవ
శ్యము గళమున ధరించుదురు.

చెవులపిల్లిరక్తమువలె గురివిందగింజలవలె మందారశృష్టమువలె నెర
పురంగుగలప్రవాళము ప్రధానము వీటికి ప్రభవస్థానములు, దేవకము, నీలక
ము, రోమకమునందుబుట్టినవి యెరువుగలిగి యొప్పు నితరస్థానములందుబుట్టి
నవి ప్రధానములుగాకున్నను శిల్పవిశేషమువలన మూల్యము గలుగును.

అరున్నర యేడున్నర గురివిందగింజలయెత్తుగల ప్రవాళము ఖనిజమని
దెలియదగుననుచునొకమతము. నలుబదిరెండున్నరగురివిందగింజలెత్తులామూ

దుపాదములెత్తు నిష్కమనబడును. దీనికే ఖనిజమనిచేరనుచు రెండవమతము.

మరకతరత్నలక్షణాదయః

అథ మరకతరత్నలక్షణాని తద్ధారణఫలంచవదామః॥ మరంమరణం వి
షవిచారణేనతకత్యనేనేతి మరకతం వర్ణవ్యత్యాసేన తకహనహనయోః। ర
మతేస్త్రిన్యనభతి రత్నం॥ కల్పావవర్ణశబలమస్త్రిగ్ధం శర్కరాయుతం। స్ఫుటి
తం రాగహీనంచ త్యజేన్మరకతం బుధాః॥ యజ్ఞైశ్చవాలశిఖండజ్ఞోత్పలహరి
త్యాజైశ్చభాసచ్ఛదైః ఖడ్గోతేనచ బాలకీరవపుషా వైరీషపుష్పేణచ। ఛా
యాభిస్సమతాండధాతి తదిదం నిర్దిష్టమాప్తోదితం జాత్యంరత్నవిధిః ప్రయత్న
చతురం గారుత్మతం రంజయేత్॥ షీత్యంతరే తలవైవ భాస్కరాభియత్నేన్
తం। రంజయేదాత్మనఃపార్శ్వం మహామరకతం స్ఫుటం॥ ఆమప్తైశ్చహరిం రు
చ్యం పుష్పిదం భూతనాశనం। విషఘ్నం మధురం శీతం యుక్తం మరకతం బు
ధైః॥ జ్వరచ్ఛర్దివిషశ్వాససన్నిపాతాగ్నిమాంద్యసత్। దాహకుష్ఠప్రళమనం
దీపనం లఘుపాచనం॥ రచితోగరుడోద్ధారమణిర్యస్యవిభూషణం। స్థావరంజం
గమం తస్య విషంనిర్విషతాంవ్రజేత్॥ గారుడంగరుత్మశోజాతం మరకతమణే
ర్విషహరణహేతుగ్గారుడపురాణేభిహితం॥ తద్యథా॥ దానవాధిపతేఃపితృహా
దాయభుజగాధిపః। ద్వధామర్వన్నివవ్యోమ సత్స్వరం వాసుకిర్యయా॥ దానవా
ధిపనేర్చలాసురస్య తన్యావయవావీవ సర్వం రత్నాన్యభవన్నితి గారుడాదిపు
రాణప్రసిద్ధిః॥ సతదా స్వశిరోరత్నప్రభాదీప్తేనభోంబుధా। రాజితస్సుమహా
నేకః ఖండసేతురివాంబుధా॥ తతఃపక్షనిపాతేన సహరన్నివరోదసి। గరుత్మా
న్పన్నగేంద్రస్య ప్రహర్తుముపచక్రమే॥ సహసైవ ముమోచ తత్ఫణేంద్ర స్సుర
సాయాం బహురత్నపాదపాయాం॥ మలయాచలగంధవాసితాయాం వరమా
ణిక్యగిరీరుపత్యకాయాం॥ తస్యప్రపాతసమనంతరకాలమేవ తద్భూగుణాన్య
లయరత్నగిరీస్సమీపే॥ స్థానంక్షితేరుపపయోనిధిమేఖలం తత్ప్రేక్ష్యప్రియం మ
రకతత్యమహోజగామ॥ తత్రైవకించిత్రతత్స్తుషీ తాముపేత్యజగ్రాహతతోగరు
త్మాన్। మూర్ఖాపరితస్సహసైవ ఘాతా రంధ్రీద్వయేనైవ ముమోచసర్వం॥
చక్రాంగగర్భశుకకంతశిరీషపుష్పఖడ్గోత పృష్ఠనవశాడ్యల వైవలనాం। వం
శాంకురోత్పలభుజంగభుజాంచ తత్ర ప్రాప్త్యిదో మరకతాఘ్నభదా భవం
తి॥ పృథమంచైవలాభంతు శంఖాభమవరంభవేత్। శిరీషకుసుమాభంచ చతు
ర్థం శుద్ధవర్ణకం। హరితచ్ఛవిమధ్యేతు కృష్ణచ్ఛాయా హ్యశోభనా। బ్రాహ్మణ
క్షాత్రియోవైశ్యశూద్రశ్చేతిచతుర్విధా। ఛాయాభేదాశ్చ విజ్ఞేయాచాతుర్వర్ణ్య
క్రమేణతు॥ శంఖాభం నారీహస్తాచకంకణవర్ణం॥ తత్తత్ర భోగేంద్ర భుజావి

ముక్తం పశుతపిత్తం దితిజాధిపస్య తస్యాకరస్యాతిభవాంశదేశే యుభోపల
భ్యశ్చ గుణైశ్చ యుక్తః॥ తస్మిన్నరకతస్థానే యత్ప్రచిదుపజాయతే । తస్య
ర్వంవిషవేగానాం ప్రశమయ ప్రకీర్త్యతే॥ సర్వమంత్రోషధగణైర్యన్నశక్యం
చికిత్సితం॥ మహాహేదంత్రోప్రభవం షషం తేన ప్రశామ్యతి॥ తాన్యద్యావ్యా
క్తలే తత్ర యద్దేశే రూపవర్జితం॥ జాయతే తత్పరిత్రాణమత్తమంపరికీర్తితం॥
అత్యంతహరితవర్ణం కోమలంచ విభేదజటలంచ॥ కాంచనచూర్ణస్యాంతః పూ
ర్ణమివ లక్షయేచ్ఛ యుక్తం॥ సంప్రాసగుణైశ్చమరాగం గౌరవేనచవిహీనం॥ స
వితుస్సకలం స్పర్శాచ్ఛాదయతి సర్వాశ్చ యుగప్రత్యా॥ హిత్వాచ హరితభా
వం యస్యాంతర్విఃసితాభవేష్టితః॥ అచిరప్రభాప్రభాహతనవశాద్బలసన్ని
భా భాతి॥ యచ్ఛుననసంప్రసాదం విదధాతి నిరీక్ష్యమాణమతిమాత్రం॥ నిన్నర
కతం మహాగుణమితి రత్నవిదో మనోవృత్తి॥ వర్ణస్యాతిబహుళత్వాద్భగ్నస్యంత
స్వచ్ఛక్రిగపరిధానం॥ సాంద్రస్నిగ్ధవిశుద్ధం కోమలబద్ధప్రభాది సమకాంతి
చపలోజ్వలయాకాంత్యా సాంద్రాకారో విభాసయాభాసి । తదపిచ గుణవ
త్సంజ్ఞా మాప్నోతిహి యాద్యశీపూర్వం॥ సకలకచోరం మలినం రూక్షం పా
షాణశర్కరోపేతం॥ దగ్ధంచఽలంబతూరాం మరకత శేచంవిధంగుణం పరింతి
శుద్ధాః॥ యత్సంబంధిశేషిత రమ్యం యన్నరకతాద్భవేత్ । శ్రేయస్కామైర్న
తద్ధార్యం కేతవ్యంహి కథంచన॥ భల్లాతకంపుత్రికావత్తత్సంతం సమయాగ
తః॥ మణేర్నరకతస్యైతా లక్షణీయా విజాతయః॥ యోమలవాససా ఘృత్యం
దీప్తింజయతి పుత్రికా॥ మర్షణేనైవకాదస్య శక్య కాచిద్విభావనం॥ కస్యచి
దనేకయాపైర్నరకతమనుగచ్ఛతోపి గుణవర్జైః॥ భల్లాతక రసానాంతు వైశద్య
ముపైతి వర్ణస్య॥ వర్ణానిముక్త్యా సంత్యజ్యే యేచకేచిద్విజాతయః॥ తేహం స
ప్రతిబద్ధానాం ప్రభవత్కూర్ధ్వగామినీ॥ ఋజుత్వాచైవ కేహంచిత్రధంచ
దుపజాయతే॥ తిర్యగాలోచ్యమానానాం సద్యశ్చైవప్రణస్యతి॥ స్నానాచమ
నజప్యేషు హేమమంత్రక్రియావిధా॥ వరర్థిగోహరణ్యాదిమహద్భిస్సాధనాని
చ॥ దేవపితౄణీతిధేయేషు గురూణాం పూజనేషుచ । బాధ్యమానేషు విషమై
ర్గోషజాలై ర్విషోద్భవైః॥ వోహైరీనం గుణైశ్చక్తం కాంచనప్రతియోజితం॥
సంగ్రామే విచరద్భిశ్చ ధార్యం మరకతం బుద్ధైః॥ సంగ్రామే విచరద్భిర్బుద్ధైః
రత్నశాస్త్రజైర్విద్యద్భిః మరకతం విషనివారణేనమరణివారకం గారుడమణిం
కూటయోధిభిర్యదిసమరే విషలిప్తశస్త్రప్రయోగే తన్నివారణార్థం ధార్యమితి
దర్శితం॥ తులయాపద్మరాగస్య యన్ముల్యముపజాయతే॥ లభ తేవ్యాధికం త

స్వాధ్యక్షైర్నరకతం యుతం॥ యథాచ పద్మరాగాశాం వోషైర్ముల్కం పృ
హీయతే॥ తతోస్యాప్యధికాహనిర్దోషైర్నరకతో భవేదితి ॥ గుంజాద్వితయేన
తులాతులితం యన్తరకతంభవేద్రతికః నిష్కప్రమాణమేతదృత్యద్వితయకే
న సంజాతం॥ గుంజాద్వయతులితం మరకతం రతికః షోడశరతికో నిష్కసమ
తులితం భవతి॥

మరకతరత్నలక్షణాదులు.

పవడపుగుణములను జెప్పి మరకతరత్నలక్షణములను దానిధరించువారిక
గుఱలమును జెప్పుచున్నారము.

విషహతులగువారిమరణమును నివారించునదిగావున మరకతమనబడు
ను. తకధాతువు హననార్థకము వర్ణవ్యత్యాసముచే శబ్దము నిష్పన్నమాయె
ను. దేనియందు సంతోషింతురో యదిరత్నము చిత్రవర్ణమైననువులేక యిసు
కగలిగి పగులుగలిగి రాగములేని మరకతము విడువదగును. నాచు, నేమలిజు
త్తు, ఉత్పలము, పచ్చ రెల్లి, భాసమనుపక్షి రెక్క, మెరుగుపవురుగు, చిలుక
పిల్ల శరీరము, శిశిశవు పువ్వు వీటితో సమానమగు కాంతులుగల మరకతము
జాతియగురత్నమని పెద్దలచే జెప్పబడును. అనిచేతినైన భూమియందైన యీ
మరకతమును సూర్యాభిముఖముగనుంచిన యాభాగమంతయు రంజింపజేయు
నది మహామరకతమనబడును. ఈమరకతమంధు పైత్యహరము రుచికరము పు
ష్టిప్రదము భూతనాశము విషఘ్నము మధురము శీతలము జ్వర వమనసన్నిపా
త అగ్నిమాంద్య దాహకుష్ఠరోగములను శాంతింపజేయును. పాచనము- మ
రకతమన్నిశుభములను జేయును. ఎవరుగరుడపచ్చతోయుక్తమగు నలంకార
మును ధరింపుదురో వారికి స్థావర జంగమవిషములు బాధించకుండును. గరుడ
పచ్చయనగా గరుత్మంతునివలన జాతమగునది. మరకతము విషహరమగుటకు
గరుడపురాణమందు జెప్పబడెను. దాని వివరింపుచున్నాము. బలాసురుడను
రాక్షసాధిపతి చేతికట్టును తీసికొని వాసుకి యాకాశమార్గమున నతివేగముగా
జనుచున్న యతనిశరీరముచే నపుడాకాశము రెండుగాజేయబడెనట్లు కనబడె
ను. అప్పుడు వాసుకి శిరోరత్నముచే కాంతియుక్తమగు గగనము సముద్రమువ
లె నందు వాసుకి శరీరము కొంతమేర రచించిన సేతువువలె జూడబడెను. గ
రుత్మంతుడాసమయమున తన రెక్కలగాలిచే రిక్కలతో నాకాశము జక్కడు
చునట్లు కేగముగానేతెంచి యావాసుకియను పన్నగేంద్రుని దన్నునుపక్రమించె
ను. ఆదెబ్బలకు నిబ్బరములేక నారాక్షసుని పితృమును మలయాచలగంధముచే
నలరారు మాణిక్యపర్వత ప్రాంతభూమియందనేకరత్నతరుసంకులమగు సుర

నయను ప్రదేశమందు విడిచిపెట్టెను. ఆచేదుకట్టుపడినకాలమందే మాణిక్యమలయపర్వతప్రాంతసముద్రతీరభూమిగుణమువలన మరకతత్వమును బొందెను. ఆపిత్తము పడునపుడు గరుత్మంతుడు కొంతతానపహరించి యందువలనమూర్ఛితుడై యది ముక్కున గ్రక్కున గ్రక్కుకొనెను. ఇందువలనపుట్టిన మరకతము గరుడపద్మలనబడును. గరుత్మంతునిసంబంధముచే నీరత్నము బొడముటవలన నీవిషము నిర్విషముగాజేయుటకేమిసందియము.

చక్రవాకగర్భము శుకకంఠము శిరీషపుష్పము పచ్చికబట్టలను మెరుగుదువురుగు పృష్ఠము నాచు వీటిభాగిని రంగుగల మరకతములు శుభప్రదములు. నాచువలె రంగుగల మరకతముత్తమము. శంఖమువలె కాంతిగలది యనగా స్త్రీలుధరించు పచ్చగాజువంటిది రెండవతరము. శిరీషపువువలె నుండునది మూడవది. కేవలము తెలుపుగలది నాలగవది. మధ్యయందు నల్లనిఛాయ లేకుండవలెను. ఈచెప్పిననాలుగుప్రకారములు బ్రహ్మక్షత్రియ వైశ్యశూద్రకాతులనబడును. ఛాయలును యీనాలుగువర్ణముల భేదములును దెలియవలెను.

ఆవాసుకిచేవిడువబడిన రాక్షసుని పిత్తమువలన పుట్టిన మరకతఖనులయందలి రత్నములు దుర్లభములు. ఆఖనులకు సమీపమున నేదిజన్మించిన నవి యన్నియు విషశాంతికుపయోగించును. ఆఖనియందలి రత్నము సకలమంత్రోషధములచేత నతిచికిత్సితమగు ఘోరసర్పములవిషమునయిననుశాంతింపజేయును. అస్థానమందుబుట్టిన మరకతము రూపహీనమైనను విషశాంతిని జేయును. మిక్కిలి పచ్చనివర్ణము గలిగి బంగారుచూర్ణము లోపలికి బోసినట్లు మైకిపూతబూయుచు నీతరగుణములుగలిగి యేకరంగుగలదై బరువులేక సూర్యకిరణస్పర్శమువలన కాంతిని వ్యాపింపజేయునది సర్వోత్తమము. ఆకుపచ్చరంగు లేకరత్నములో ఛాయలు దీప్తికలిగి తొలకరిమెరుపుకాంతిచే వ్యాప్తమగు పచ్చికబట్టవలె నొల్పునదియును మనస్సుకు చూచినమాత్రాన సంతోషముగలుగజేయునదియును మహాగుణమగు మరకతమని రత్నశాస్త్రవేత్తలు జెప్పిరి. అధికవర్ణము కలుగుటచే లోపలవెలపల కాంతిప్రసారముకలది నునువును నిర్మలమును చిక్కనయును మృదువైన నెమలిపింఛముతో సమమగు కాంతియునుగల మరకతము శ్రేష్ఠము. చపలకాంతికలది గుణహీనసంజ్ఞకలదగును. కఠోరంపుటాకువలె సంతటా కాంతికలదియు మలినమైనదియు పరుషమైనదియు నిసుకపాషాణముతో నుండునదియు కాలిపోయినదియు శిలాజితువంటి కాంతికలదియును ధరించరాదు.

మరకతమణికి జీడిబూసి కడగినతరువాత కనుపాపవలె రత్నమందగ

పించును. బొమ్మ రత్నమై పుల్కానుగుణమునుసరించి సజాతీయవిజాతీయలక్షణములనూహించవలెను. శుభ్రవస్త్రీముచే తుడచిన నాబొమ్మ దీప్తి నొందును. కావవిశేషమైతే శిలయందరగదీసిన యరుగును. గుణవర్ణాన్నిచే యాపములచే మరకతముననుసరించిన దానికి జీడిరాసి కడిగితే జాహియొప్పుము నిర్మలమయ్యుండు నితరము కాంతిహీనమగును. ఆకృతిమరత్నములన్నిటిచే కాంతిపోకయుండినను నిలువ గాజూచిన కాంతి యడ్డుగా జూడబడును. ఇందు తగ్గిపోవును.

స్నానాచమనజపహోమమంత్రానుష్ఠానవిధులందును జేవపితృతిధిగురుపూజలందును భూపారణ్యాదులతోగూడ నీమరకతములుగూర్చిన మిగుల ఫలమునిచ్చును. విషసంభవదోషజాలములచే విషమమగునుపుడును యుద్ధమందును దోషములను బోగొట్టి గుణమునొందించు మరకతమును స్వర్ణమందు స్థాపించి ధరించినపేలగును. యుద్ధమందుధరించుట కూటయోధులు విషలిప్తచాణములేసినందున నందువలన బీడ రాకుండుకొరకని తెలియదగును.

సకలగుణములుగల మరకతము పద్మరాగమెత్తుగలది యాపద్మరాగముకంటె నధికమూల్యముకలదగును. దోషయుక్తమగు పద్మరాగమునకు మూల్యమెటులతగ్గునో మరకతము దోషయుక్తమైన నంశకధికమూల్యము తగ్గును. మరకతము రెండుగురివిందగింజలెత్తు రతియనబడును. పదియారురతులు నిష్కమనబడును.

పుష్యరాగమణిగుణాదయః

అథ పుష్యరాగమణిగుణాస్తద్ధారణఫలంచ వదామః॥ సుచ్ఛాయపీతగురుగాత్రసురంగసుద్ధం స్నిగ్ధంచ నిర్మలమతీవసువృత్తపీతం । యః పుష్యరాగశకలం కలయేదభిజ్ఞః పుష్యత్యసౌ విశదక్షీర్తిమతీవ శౌర్యం॥ కృష్ణం చింద్యంకితం రూక్షం ధవళం మలినం లఘు । ద్విచ్ఛాయం శర్కరాగారం పుష్యరాగస్స షోషజం॥ భూషణం పుష్యరాగోద్ధం వాతజిద్దీపనం పరం । ఆయుశ్శ్రియంచ ప్రజ్ఞాంచ వీర్యం తత్పురుతే నృణాం॥ షట్కృణతా లఘుత్వంచ సమాష్టదళతా తథా । తీక్ష్ణాగ్రిత్వం నిర్మలత్వమిమేపంచగుణాస్తస్మై॥ స్వచ్ఛం విద్యుత్ప్రీభం స్నిగ్ధం సౌగంధ్యం లఘురేఖనం । షడ్ధారం తీక్ష్ణధారంచ సుసౌమ్యారం శ్రియంచదితి చరకః॥

అథ కారుడపురాణోక్తం దర్శయామః॥ ఆపీతపాండురుచిరాః ప్రమాణతఃపుష్యరాగసంజ్ఞాస్తు । కారుండవనామ స్యాత్సవీవ యది ఖోహితోఽప్యే

తః॥ అలాహితస్తుపీతః పృచ్ఛకజస్సాధకస్సహోక్తః॥ అసీలశుక్లవర్ణః స్నిగ్ధ
స్సోష్ణానికస్సుగుణః॥ అత్యంతలోహితోయస్సనీవఖలు పద్మరాగస్సాస్థితః॥ అ
పిచేత్సునీలవర్ణస్సనీవకధితశ్చ నీలస్సన్॥ మూల్యం వైడూర్యమణికింప కధితం ర
త్నశాస్త్రీవిదా॥ ధారణఫలమపి తద్వత్కింతుస్త్రీణాం శుభప్రదో భవతి॥

పుష్కరాగలక్షణాదులు.

మరకతరత్నగుణ తద్ధారణఫల లక్షణలక్షితానంతరమున పుష్కరాగ
గుణ తద్ధారణఫలములను జెప్పుచున్నారము. పుష్కరాగము పచ్చనై మంచి
కాంతిగలిగి శుద్ధమగు ఛాయలచే స్నిగ్ధమై వర్తులమగు కలశమును ధరించిన
విశదమగు కీర్తిని శౌర్యమును బోషించును.

నల్ల చుక్కలుగలిగి పరుషమై ధవళమై మలినమై చులకనై రెండురంగు
లుగలిగి యనుకరిగిన పుష్కరాగము దోషయుక్తముగావున విడువదగును.

పుష్కరాగభూషణమును ధరించిన దీపనమగును. ఆయుర్భీషిణ్ణా వీ
ర్యములు వృద్ధినిొందును. ఆరుకోణములు గలుగుట చులకనగుట సుఖమగునైని
మిడిదళములుగలుగుట వాడిగల మొనలగుట వైర్మల్య మీయైదును పుష్కరాగ
మునకు గుణములని చెప్పబడెను. స్వచ్ఛమగు మెరుపుకాంతిగలిగి చులకనై చి
న్నరేఖగలిగి సౌమ్యములగు నారంచులుగల పుష్కరాగము సంపత్తి శేయును.

ఈమై గారుడపురాణోక్త పుష్కరాగలక్షణములను జెప్పుచున్నారము.

ఇంచుక పసపురంగుగలిగి పాండువర్ణముచే రుచిరమగునది పుష్కరాగ
మనబడును. అది యెర్రనికాంతికలదైన కారుండవనామకమగును. ఇంచుకంత
యెరుపుగలిగి పచ్చనగునది పుచ్చకసంభవము సాధకమని చెప్పబడును. ఇంచు
కనలుపుగలిగి తెల్లనై నున్ననై సుగుణముగలిగిన నుష్మానికమనబడును. మి
క్కిలి యెగ్గినగునది యేపద్మరాగమనబడును. కేవలము నలుపుగలుగునది నీల
మని చెప్పబడును. మూల్యమును ధారణఫలమును వైడూర్యమణికింపలెను పు
ష్కరాగమునకును రత్నశాస్త్రీవేత్తలచే జెప్పబడెను- గాని స్త్రీలకు ధారణ
మువలన విశేషశుభమగును.

వజ్రలక్షణాదయః

అథ వజ్రలక్షణాని తద్ధారణఫలానిచ ప్రవదామః॥ యత్పాపాంతరే
నికాషకషణోత్సంఘర్షణే నిష్ఠురే యచ్ఛాన్యోపలహాముద్గర ముఖై రేఖాన
యత్పాపాంతం॥ యచ్ఛాన్యం నిజశీలసేన దళయేద్వజ్రేణవాభిద్యతే తజ్జాత్యం

కులిశంబదంతి విబుధాచార్య్యం మహానర్మకం॥ చతుర్విధవజ్రగుణాన్మృచ్చం
తే॥ విజ్రస్సోపి రసాయనేషు బలవానష్టాంగపుష్టిప్రదో రాజన్యస్తు సృణాంవ
లిపలితజిహ్వత్తుంజయేదంజసా॥ ద్రవ్యాకర్షణసిద్ధిదస్తు సుతరాం వైశ్యోభ
సూద్రోభవేత్సర్వవ్యాధిహరస్తదేషకధితో వజ్రస్యవర్ణేభునః॥ వజ్రంచ సద్గు
ణోపేతం సర్వరోగాపహరకం॥ సర్వార్థసిద్ధిదం సౌఖ్యం దేవతావశ్యముత్త
మం॥ గుంజాత్రయేణ యద్వజ్రం తులాయాం తులితంయది॥ మంజుళం నిమ
మానస్య తదేకాదశకం భవేత్॥ అస్పార్థః॥ గుంజాత్రయేతులితంవజ్రం మం
జుళమితి రత్నశాస్త్రజ్ఞావదంతి॥ తదేకాదశం మంజుళం నిమైకం భవతి॥

అథ గారుడపురాణోక్తలక్షణాని ప్రదర్శయామః॥ మహాప్రభావం వి
బుధై ర్యస్మాద్వజ్రముదాహృతం॥ వజ్రం పూర్వంపరిక్షేయం తతోస్తాభిః ప్రకీ
ర్త్యతే॥ హిమమూతంగసారాష్ట్రాః పాండ్రకాళింగకోసలాః॥ వేణీతటాశ్చ
సౌవీరా వజ్రస్యాష్టవిధాకరాః॥ ఆతామ్రా హిమశైలజాశ్చ శశిభా వేణ్యా
స్తటాధాశ్శుభాః సౌవీరాస్తు సితాజ్జమేఘసదృశాస్తామ్రాశ్చ సారాష్ట్రజాః॥
కాళింగాః కనకావదాతరుచిరాః పీతప్రభాః కోసలా శ్యామా పుండ్రభవా
మతంగవిషయే నాత్యంతపీతప్రభాః॥ అత్యంతం లఘువర్ణతశ్చ గుణవత్పర్వే
షు సమ్యక్సమం రేఖాబిందుకళంకకాకపటలైస్త్రాసాదిభిర్వర్జితం॥ లోకేస్తీన్వ
రమాణుమాత్రమపి యద్వజ్రం క్వచిద్దృశ్యతే తస్మిన్నేవ సమాశ్రయో హ్య
వితథ శ్శ్రేయోహ్యుదారంయది॥ వజ్రేషువర్ణయుక్తో దేవానామపి పరిగ్రహః
ప్రోక్తః॥ వర్ణేభ్యశ్చ విభాగః కార్యో వర్ణాశ్రయాదివ ప్రోక్తః॥ హరిత సిత
పితపింగశ్యామాస్తామ్రాస్సచ్చాయకారుచిరాః॥ హరివరుణశక్రపాతవహ
పితృపతిమరుతాం శుభవహః॥ విప్రస్యశంఖకుసుమస్ఫటికావదాతస్సాత్మత్రి
యస్య శశిరుద్రవిలోచనాభః॥ వైశ్యస్యకాలకదళీదళసన్నికాశశ్శూద్రస్య ధౌ
తకరవాలసమానదీప్తిః॥ దావ్యవేవవర్ణా పృథివిపతీనాం సద్భిఃప్రచిష్టాయదిసా
ర్వజన్యో॥ యస్యాజ్జపావిదుమభంగతోణో యోవా హరిద్రావరసన్నికాశః॥
ఈశత్వాత్సర్వచిహ్నానాం గుణవత్సార్వవర్ణికం॥ కామతోధారయేద్రాజాన
న్విజోన్యః కథంచన॥ అధరోత్తరవృత్త్యాహి సాదృశ్యాద్వర్ణసంకరః॥ తతఃక
ష్టతరోవజ్రవర్ణానాం సంకరోమతః॥ నచ మార్గవిభాగమాత్రవృద్ధ్యా విదు
షా వజ్రపరిగ్రహే విధేయః॥ గుణవద్గుణసంపదాంవిభూతిర్విపరీతో వ్యసనో
దయస్య హేతుః॥ ఏకమపి యస్యశృంగం విమలితమవలొక్యతే విశీర్ణం॥ గుణవ
దపి తన్నధార్యం వజ్రం శ్రేయోర్ధిభిర్భవనే॥ స్ఫుటితాశ్చ విశీర్ణశృంగదేశామ
భవత్తైః పృథతైరుపేతమధ్యాహి నహివజ్రభృతాపి వజ్రమాశుక్రియమన్యాయత్ర

మలారిసాంచ కుర్యాత్॥ యస్త్యేకదేశక్షతజావభాసో యద్వాభవేల్లోహిత
వర్ణచిత్రం॥ సతత్రక్షుర్యాద్విషమాణమాశు స్వచ్ఛందమృత్యోరపి జీవితాంతం॥
కొట్టోపార్వానిధారాశ్చ షడష్టా ద్వాదశేతిచ॥ ఉత్తుంగస్సమకీర్త్యైగ్రోవ
బ్రహ్మకరజాగుణాః॥ శతకోటిశుద్ధమమలం స్ఫుటతీక్షణధారవర్ణాన్నితం అఘ
సుపార్శ్వమతీతదోషం॥ ఇంద్రాయుధాం సువిస్మృతిస్సుసృరితాంతరాశమేవంవి
ధం ఘవిభవేత్సులభం నవబ్రం॥ తీర్థ్యైగ్రం విమలమపేతసర్వదోషం ధత్తే య
త్ప్రియతమస్సదైవ వబ్రం॥ వృద్ధిస్తం ప్రతిదినమేతి యావదాయుశ్చీనంపత్సు
తధనధాన్యగోపకూనాం॥ వ్యాశవహ్ని విషవ్యాఘ్రే తస్కరాది భయానిచ॥
మూరాత్తస్య నివర్తంతే కర్పాశ్చాధర్వణానిచ॥ యత్తు సర్వగుణైర్ముక్తం వ
బ్రం భవతి వారిణి॥ రత్నవగ్గేసమస్తేపి తస్యధారణవిష్యతే॥ అణునాపిహి
దోషేణ లక్ష్మ్యలక్ష్మ్యేణ దూషితం॥ నశూన్యాద్దశమంభాగం వబ్రంభవతివాస
వ॥ ప్రకటానేకదోషస్య స్వల్పస్య మహతోపివా॥ సకూన్యా శతశోభాగో వ
జ్జిస్యనవిధీయతే॥ అల్పదోషమలంకారే వబ్రంయద్యపి దృశ్యతే॥ రత్నానాంప
రికర్పార్థం శూన్యం తస్య భవేల్లఘ్నం॥ ప్రథమంగుణసంపదా హ్యుపేతం ప్రతి
రత్నం సముపైతియచ్ఛదోషం॥ అమలాభరణేపి తస్యరాజ్ఞో గుణహీనోపి మ
ణిర్నదూషణాయ॥ నార్యావబ్రమధార్యం గుణవదపిసుతప్రసూతిమిచ్ఛంత్యా॥
అన్యత్రదీర్ఘచిపిటత్ప్రీత్యాశ్చ గుణైర్విముక్తాశ్చ॥ ఆయనాశ్చస్యరాగేణ తథా
గోమేధికేనచ॥ వైడూర్యస్ఫటికాభ్యాంచ కాదైశ్చాపి పృథగ్విధైః॥ ప్రతియా
పాణి కర్వన్తి వబ్రస్యకుశలానరాః॥ పరీక్షా తేషుకర్తవ్యా విద్వద్వి స్సుపరీక్ష
తైః॥ త్సురోల్లేఖనశాలాభిస్తేషాంకార్యం పరీక్షణం॥ పృథివ్యాం యానిరత్నా
ః యేచాన్యే లోహధాతవః॥ సర్వాణి విలిఖేదవబ్రం తచ్చతైర్నవిలిఖ్యతే॥ గు
రుతా సర్వరత్నానాం గౌరవాధారకాణి॥ వబ్రతాం వైపరీత్యేన సూరయః
పరిపక్షతే॥ జాతిరజాతిం విలిఖతి జాతిం విలిఖంతి వబ్రకురువిందాః॥ వజ్రే వ
జ్జిం విలిఖతి నాన్యేన విలిఖ్యతే వబ్రం॥ సౌదామినీ విస్ఫురితాభిరామం కా
జాయధోక్తం కులిశం దధానః॥ పరాక్రమోపాత్తేపరప్రతాప స్సమస్తసా
మంతఃకువం భువక్తి॥

వ జ్జి ల క్ష ణా దు లు.

ఇటుమీద వజ్రీలక్షణమును తద్ధారణఫలమును జెప్పుచున్నారము.

పాపాణమందైన గీటురాయిపైవైన రాశిన యరగక నిలరరత్నముల
చేవైన లోహముచేవైన గీసిన రేఖలుట్టకను సమ్మెటచే గొట్టిన భిన్నముగా

కుండినదియు సజాతీయముచేమాత్రము భేదించబడునది విలువ నిర్ణయించక కష్టములేని వజ్రముని బెర్దలందురు.

వతుర్విధవజ్రలక్షణములను జెల్పుచుము. బ్రహ్మజాతివజ్రము రసాయనములందు మిక్కిలి శుద్ధిని జేయును. క్షుద్రజాతివజ్రమును సేవించిన వార్ధకముచేసగు వలీపలితాదికమును జేయక నపమృత్యువును దొలగించును. వైశ్యజాతి ద్రవ్యాకర్షణసిద్ధిని జేయును. శూద్రజాతి సకలవ్యాధులను హరించును. సుగుణవజ్రము సర్వరోగాపహరము సర్వార్థసిద్ధిదము సౌఖ్యకరము చేత తావశీకరము. మూడుగురివిందగించలేత్తు మంజుళమనబడు నివి పదునొకండైన నిష్కమనబడును.

ఇటుపైని గారుడపురాణోక్తలక్షణములను జెల్పుచున్నారము.

వజ్రము మహాప్రభావముకలదని బెర్దలచే జెప్పబడుటవలన ముందుగ వజ్రపరీక్షను జెల్పుచున్నారము. హిమవంతము మతంగపర్వతము సౌరాష్ట్రము పాండ్యము కళింగము కోసలదేశము వేణీతటము సౌవీరము నీయెనిమిదియును వజ్రములకాకరములు. హిమశైలసంభవములించుకెరువుగలిగి యుండును. వేణీతటోద్భవములు శశిప్రభచే శుభప్రదములగును. సౌవీరజములు పుండరీకములవలెనుండును. సౌరాష్ట్రజములు యెర్రవైయుండును. కాళింగములు బంగారువలె రంగుమీరును. కోసలజాతములు పచ్చనై యుండును. పుండ్రభవములు శ్యామాభములు. మతంగజాతములత్యంతపీతములు.

మిక్కిలిచులకనై వర్ణము గుణమునుగలిగి పార్శ్వములందు సమతేజే లెస్సగునుండి లేఖించుకళంక కాకపటలత్రాసాది దోషరహితమైనది యణుమాత్రమగు వజ్రమిలోకమందు సంభవించినను సకలశ్రేయములను గలుగజేయును. వజ్రములందు వర్ణయుక్తమగునది దేవతలకును పరగ్రహయోగ్యమగును. వర్ణములవలన నీవిభాగము జెప్పబడును. ఆకుపచ్చనగునది సూర్యునకు తెల్లనిది వరుణునకు పసపుపచ్చనదియైనను పింగళవర్ణమగ్నికి శ్యామలము యమునకు నెఱ్ఱనిది సకలదేవతలకు నిటులర్పించిన శుభావహమగును.

బ్రహ్మజాతి శంఖపుష్పపుటికములవలె తెల్లనైయుండును. క్షుద్రజాతి చంద్రాగ్నులభంగి తెల్లనై తీక్ష్ణమై యుండును. వైశ్యజాతి నల్లని పత్రములవలె నుండును. శూద్రజాతి ధాతశిఖర్ణమువలె దీప్తమైయుండును.

క్షుత్రియులకు మందారపుష్పమువలె నెఱ్ఱనగునదియును పసపువలె పచ్చనగునదియు నీరెండువర్ణములును ధార్యములని సజ్జనులచే జెప్పబడెను. స

ర్వచిహ్నములకును ప్రభువులగుటవలన గుణవంశములగు సన్నిరంగుల వజ్రములను యథేచ్ఛగా రాజులు ధరించదగు నితరులకట్లుదగదు.

ఉత్తమాధమవృత్తి చే సామాన్యమువలన వర్ణ సంకరమగును గాన వజ్ర వర్ణ సాంకర్యము తగదు. సంపత్తి నడువడిమాత్రముచే వర్ణ భేదము తెలియక వజ్రపరిగ్రహము జేయదగదు. వర్ణ గుణానురూపమగు వజ్రమును ధరించిన మైశ్వర్యమగును. విపరీతమైన యశుభమిచ్చును. ఒకశృంగముగల వజ్రము నిర్మలమైనను శిథిలముగ గనుపడిన మిగుల నెన్నిగుణములుండినను దాని ధరించరాదు. పగిలి చిటిచిన్న మొసగులిగి మలినమగు చుక్కలు మధ్యమందున్న వజ్రమును ధరించిన లక్ష్మీలోవును. ఏవజ్రమునకొకపార్శ్వమందు నెరువుగలగినను నెట్టినిదానియందు చిత్రవర్ణముండినను దానిధరించినవారు స్వచ్ఛందమరణులకును మృత్యువాసనమగును.

అంచులు మొనలు దారలానైన నెనిమిదైన పన్నెండైన నుండి యున్నత సమతీక్షణ గ్రముగలిగిన వజ్రముత్తమఖనిజమని దెలియదగును. పరిశుద్ధమై స్ఫుటతీక్షణ ధారణమై వర్ణముగలిగి చులకనై సుపార్శ్వయుక్తమై దోషవిముక్తమై యిందునివజ్రచ్ఛాయలవలె లోపలచ్ఛాయలుగలిగిన వజ్రము భూలోకమందు దుర్లభము తీక్షణగ్రము నిర్మలము నిర్దుష్టమునగు వజ్రము నెల్లప్పుడు ధరించు వారలకు శ్రీసంపత్సుతధనధాన్యపశుసమృద్ధి యావజ్జీవముదినదినప్రవృద్ధమానమగును. సర్వవహ్నివిషవ్యాఘ్రైతస్కరాదిభయము దూరమగును. ఆభిచారి కములు శాంతించుచు. సర్వగుణయుక్తమగు వజ్రము సకలరత్నవర్ణమందును ముఖ్యముగ ధరించదగును. దోషమణుమాత్రమైన గనుపడిన దశమభాగమైన వజ్రమందు వజ్రత్వముండదు. అనేకదోషములు కలిగినది గొప్పవజ్రమైనను శతాంశమైన వజ్రస్వ దానియందుండదు.

యోగ్యానేకరత్నాలంకృతియందల్పదోషవజ్రముండిన నాయలంకృతి శూన్యమై లాఘవమును దెచ్చును. గుణయుక్తమగువజ్రముతో గుణహీనమగు నితరరత్నములు స్థాపించబడిన యలంకారమును ధరించిన రాజుకు వజ్రగుణమువలన నితరరత్నదోషముల శుభమునివ్వజాలవు. బ్రత్యోత్పత్తినిగోరు స్త్రీ చే గుణయుక్తవజ్రమైనను ధరించతగదు. వజ్రపుఅడ్డబాసమాత్రము స్త్రీ ధరించదగును.

గుణహీనులగు స్త్రీలు వజ్రములను ధరించవచ్చును. లోహము, ప్రవృత్తరాగము, గోమేధికము, వైడూర్యము, స్ఫటికము, కాశము వీటిచే నేర్పరులు

వజ్రప్రతిరూపములను జేతును. ఏటియందు పరిక్షకులు తుల్యులైనాదులచే జాగరూకులై పరీక్షించి కనుపెట్టదగును. భూమియందుగల సకలరత్నములు లోహములును వజ్రముచే తెగును. వజ్రము దేనిచేదైనను తెగకుండును. అన్నిరత్నములకును గౌరవము బలువుచే గలుగును. వజ్రము చులకనై గౌరవ మొందును.

ఏరత్నములైనను జాతిని జాతి యరత్నము గోసివేసును. వజ్రకురివిందములు తమజాతిని గోసును. వజ్రమును వజ్రముమాత్రమే గోసివేసును.

మెరుపుభంగిని స్ఫురితమగు యథోక్తవజ్రమును ధరించురాజు పరాక్రమముచే నితరరాజప్రతాపమపహరించి సర్వభూమండలము నేలును.

నీలరత్న లక్షణాదయః.

అథ నీలరత్న లక్షణాదీన్వదామః॥ గరుత్వం స్థిగ్ధకాంతిశ్చ సంరంగం పార్శ్వరంజనం తృణగ్రాహిత్యమిత్యేతే గుణాః సువ ప్రకీర్తితాః॥ పటలం శర్కరామిశ్రం భేదత్రసరసంయుతం మృత్తికాగర్భమిత్యేతే దోషా నీలస్య చోదితాః॥ నీలంసతిక్తకోష్ఠంచ కఫప్రత్యాఃలాపహం యో దదాతి శరీరస్య శౌర్యమంగళదోభవేత్॥ అథ గారుడపురాణోక్తందర్శయామః॥ అత్రైవసిం హళవధూకరపల్లవాగ్రవ్యాలునబాలవలీకుసుమప్రభాణి దేశేవ వాతదితిజస్య నితాంతకాంతం పోత్ఫుల్లనీరజసమద్భుతనేత్రయుక్తం॥ తత్సంపచాత భయశోభనవీచిభూషా విస్తారిణీ జలనిధే రుపకంఠభూషిం॥ తద్భిన్న కేతకవనప్రతిమానరేఖా సాంద్రే ద్రనీలవరరత్నవలీభాతి॥ తత్తాగ్నితాభహలభృద్వసనాసీభృంగశార్దూయధాంగహరకంఠకలాయువుష్మైః శుక్లేతైశ్చక్రకుసుమైర్దివికర్ణికాయాస్తస్త్రిన్యవంతి మణయస్సదృశావభాసః॥ అన్యే ప్రసన్నవయసఃపయసాంవిధాతురద్రిష్టవశ్శిఖిగళప్రతిమాస్తధాన్యే నీలీరసప్రభవబుద్ధ్యదభాశ్చ కేచిత్కేచిత్తధానమదశోకిలతుల్యభాసః॥ ఏకప్రకారవిస్సప్తవర్ణశోభనభూషిణః జాయంతే మణయస్తస్త్రిన్నింద్రనీలామహాగుణాః॥ మృత్పాషాణి నిలావజ్రశర్కరాత్రాససంయుతాః అభిరీకాపటలచ్ఛాయావర్ణదోష్టైశ్చదూషితాః॥ తతఏవసాజాయంతేమణయస్తత్రభూరిశః॥ శస్త్రసంబోధితధియస్తాన్ప్రశంసంతిసూరయః॥ ధార్మమాణస్య సేదృష్టాః పద్మరాగమణేర్గుణాః॥ ధారణాదింద్రనీలస్య తానేవాప్నోతి మానవః॥ యదాచపద్మరాగాణాం జాతకత్రితయంభవేత్ ఇంద్రనీలేవప్యే తథా ద్రష్టవ్యమవిశేషతః॥ పరీక్షాప్రత్యయే యైశ్చ పద్మరాగః ప్రకీర్తితః॥ తఏవప్రత్యయాదృష్టాః ఇంద్రనీలమణేరపియా-

వంతంబక్రమేదగ్నిం పత్తరాగప్రయోగతః। ఇంద్రనీలమణిస్తస్మాత్కృమితమ
మహత్తరం। తథాపి నపరీక్షాం గుణానామితి తుద్ధయే। మణిరగ్నానమాథే
యః కథంచిదపి త్రేత్యన। అగ్నిమాత్రపరిజ్ఞానే దాహదోషశ్చ దూషితః। సో
నద్ధాయ భవేద్భర్తుర్నికర్తుః కారయేత్తథా॥ కాచోత్పలకరవీరస్ఫటికాస్త్యే
పాబుదైస్సవైడూర్యాః। కథితావిజాతయథామే సదృశా వణిసేంద్రసీలేన। గు
రుభార తింభాగాదేతేషాం నిత్యమేవ విజ్ఞేయా। కశ్చిద్భగవాన్ దుత్తరవివర్థ
మానో విశేషేణ॥ ఇంద్రసీలో యథాకశ్చిద్భర్తువ్యో తామ్రోన్మగ్నః। రక్షసి
యా యథా తామా కరవీరోత్పలాపుభా। యస్యమధ్యగతాభాతి సీలాస్సేం
ద్రాయుధప్రభాః। తదింద్రనీలమిత్యాహుర్నహార్థం భువిదుర్లభం॥ యస్యవర్ణ
స్యభూయస్త్యే ధీణే శతగుణే స్థితః। నీలతాభం భజేత్సర్వం మహానీలస్సడవ్య
తే॥ యత్పద్మరాగస్య మహాగుణస్య మూల్యంభవేత్సాషసమున్నతస్య। తదింద్ర
నీలస్యమహాగుణస్య సువర్ణసంఖ్యాతులితస్య మూల్యం॥ దశార్థగుంజపివదంతి
మాష-॥

నీలరత్న లక్షణాదులు.

ఇట్లుమీద నీలరత్న గుణదోష ధారణఫలాదులను జెప్పుచున్నారము.

గౌరవమునున్ననికాంతి చమకు పార్శ్వములను దనకాంతిచే బూయు
ట తృణమును బట్టుట నీర్లుదును నీలమునకు గుణములు. పటలము నిసుకగలు
గుట పగులుట త్రాసముగలుగుట లోపలచెత్త యుండుటయును దోషములు.
నీలభస్మము చేదు వేడి జేసును. తిదోషములను శమింపజేసును. శౌర్యమును
సకలనుభములను జేయును.

గారుడపురాణోక్తనీలలక్షణములను జెప్పుచున్నారము. సింహశరదేశ్
కాంతాహస్తపల్లవాగ్రలూసములగు లవలీకుసుమసమకాంతములై బలాసురు
ని నీలోత్పలకాంతములగు నేత్రములాదేశమందు బడెనవి సముద్రతరంగప్ర
సాదితములై తత్ప్రాంతభూతములందాకరములాయెను. ఆనేత్రములవలన కే
తకీవసపట్కులవలె సాంద్రములగు నింద్రనీల రేఖలుత్పన్నములాయె నందు. బల
రాముని వస్త్రము, శిర్షము, తుమ్మెద, హరిశరీరము, హరకంఠ కలాయ పుష్ప
ములు వీటిభంగి నీలకాంతిగలిగి రత్నములుత్పన్నములాయెను.

మరియు కొన్ని నీలపర్వతము నీలకంఠకంఠము నీలీరసమందగు బుడగ
కోకిల వీటితోసమమగు కాంతులుగలవి బుట్టెను. స్పష్టమగు నేకవర్ణముచేభా
నీల్లునవి నింద్రనీలములు యివి విశేషగుణవంతములు.

మృత్తిక సామానము కఠినమును నిసుక త్రాసము మేఘమువంటి పొర యివి భాయాదోషములును వర్ణములును గావు ఏటిచేదూషితములై కొన్ని వణులదట విశేషముగ బుట్టును. శాస్త్రజ్ఞులగు విద్వాంసులు ఏటినిన్నిక జేయరు.

పద్మరాగమును ధరించిన నేమిఫలమో యింద్రసీలము ధరియించిన న దియే యగును. పద్మరాగమునకువలె నీలమునకును జాతులు మూడు. పరీక్ష యేను పద్మరాగమునకువలె జెప్పబడెను. అగ్నియందు పరీక్షార్థమై పద్మరా గమునూవలె నింద్రసీలమును జూడదగును గాని యటులానర్చరాదు. దాహ దోషదూషితముగు నారత్నమును ధరించినవారికి నబులబరీక్షించిన వారికి నన ర్థమగును. ఉత్పలములవంటి కాదమును నల్లగన్నేరువంటి స్ఫటికములు వై దూర్యములు నింద్రసీలములతో సమముగ విజాతీయములై యుండును. భారము కాతీన్యము నీలములకు ముఖ్యములని తెలియదగును. ఈరెంటిలో బరువువిశేష ముగ నుండుట శ్రేష్ఠము.

ఈషత్రామ్రమును కరవీరోత్పలసన్నిభమునగు నింద్రసీలము ధరించద గును. వీనీలముమధ్యనింద్రధనుఃకాంతులు నీలరంగుతో జూడబడునో యదియిం ద్రసీలము దానివిలువకు కొలలేదు. భూమియందదిదుర్లభము. రత్నము స్వల్ప మై కాంతిచే శతగుణము గొప్పదిగ గనుపడుచుండి సంపర్కముగలవాటిని ద నరంగుచే నాచ్ఛాదించునది మహానీలమనబడును. మహాగుణమగు మాషమాత్ర పద్మరాగమునకు విలువ యెంతయగునో రెండుతులముల యిటువది చిన్నము లుగల యింద్రసీలమున కంతవిలువ. మాషమనగా అయిదుగురువిందలెత్తు.

గోమేధికమణిగుణాదయః

అథ గోమేధికమణిగుణగణనం కోష్యామః॥ గోమేధికోష్లుముష్ణంచ వాతకోపవికారజిత్. దీ నం పాచనంచైవ కరుతే పాపనాశనం॥ కురింగం శ్వేతకృష్ణాంగం రేఖాత్రాసం తీతం లఘుః ద్విచ్ఛాయం కర్కశాకారం గో మేధం తద్బుధస్త్యజేత్॥

గోమేధికమణిగుణాదులు.

నీలరత్నగుణములనుజెప్పి గోమేధికరత్నగుణాదులను జెప్పుచున్నార ము. గోమేధికభస్మము పుల్లవై వెట్టగలిగి వాతప్రకోపహరమై దీపనమొనర్చి పాచనమును జేయును. దీనిధరించిన పాపక్షయమగును. శ్వేతకృష్ణ కాంతులు రేఖలు త్రాసము తీతములు గరుగును గలిగిన గోమేధికము ధరించతగదు.

వైడూర్య రత్న లక్షణాదయః.

అథ వైడూర్యరత్నలక్షణాదీ న్వక్ష్యమః॥ నీలాభ్రీధూమసంకాశమీష
 త్పుష్టం శితంచయత్॥ వైడూర్యముత్తమం ప్రోక్తం రత్నకాస్త్రవిశారదైః॥
 వైడూర్యమాష్టుముష్టంచ కఫమారుతనాశనం॥ గుల్మశూలప్రశమనం భూషణం
 చ శుభావహానితి చరకః॥ అథ గారుడపురాణోక్తం దర్శయామః॥ వైడూర్య
 పద్మరాగాణాం కథ్యతే లక్ష్య కోవిదైః॥ పరీక్షాం బ్రహ్మణా ప్రోక్తాం వ్యా
 సేన కథితా ద్విజాః॥ కల్పాంతకాల తుభితాంబురాశి నిర్హాదకల్పా ద్దితిజ
 స్య నాదాత్॥ వైడూర్యముత్పన్నమనేకవర్ణశోభాభి రామద్యుతివర్ణజీవం॥ అవి
 దూరే విదూరస్య గిరేరుత్తుంగరోధనః॥ కామభూతికమీశాన తేనతస్యాకరో
 భవేత్॥ తస్యనాదస ముద్ధేన హ్యకరస్సుమహాగుణః॥ అభూదుత్తరితో లోకే
 లోకత్రయవిభూషణం॥ తస్యైవదానవపతేర్నినదానురూప ప్రావృట్ప్రయోద
 రవదర్శితచారురూపాః॥ వైడూర్యరత్నమణయో వివిధావభాసాః తస్మాత్సుఖ
 లింగనివహాభవ సంబభూవుః॥ పద్మరాగముపాదాయ మణేర్వర్ణాహి యేక్ష
 తా॥ సర్వాంస్తాన్వర్ణశోభాభిర్వైడూర్యమనుగచ్ఛతి॥ తేషాంప్రధానం శిఖికం
 తనీలంయద్వాభవేద్వేణుదళప్రకాశం॥ ఆతామ్రపద్మప్రతిమం శ్రియో యే ధన
 ప్రదాస్తామణికాస్త్రీవిద్భిః॥ గుణవాన్వైడూర్యమణిర్వజయతి స్వామినం వ
 రైర్భోగైః॥ దోషైర్ముక్తాదోషాస్తస్మాద్యత్పరీక్షణంకార్యం॥ గిరిషా శిలా
 జితాశ్చపృథివీకాశ్చ ధూమనిర్భిన్నాః॥ వైడూర్యమణేరేతే విజాతయ స్సన్ని
 భాస్సంతి॥ విఖ్యాతంత్యాకోచం లఘుభారాభ్రైస్తుషాలకం వింద్యాత్॥ గిరికా
 చమదీప్తి త్వాత్సుఖకరవర్ణోజ్వల త్వేన॥ యథేంద్రనీలస్య మహాగుణస్యసువర్ణ
 సంఖ్యాకలితస్య మూల్యం॥ తదేవ వైడూర్యమణేః ప్రదిష్టం పలద్యయో వై
 పితగౌరవస్య॥ జాత్యస్తుసర్వే విమణిస్తుయాద్యగ్విజాతయస్సంతిసమానవర్ణాః॥
 తథాపినానాకరణానుషేయః భేదప్రకారః పరమఃప్రదిష్టః॥ సుఖోపలక్ష్యశ్చ
 సదాచిచార్యోహ్యయంప్రభేదైర్విదుషానరేణ॥ స్నేహప్రభేదో లఘుతా మ్న
 దుత్వం విజాతలింగంఖలు సర్వజన్యం॥ కుశలైశ్చ పూజ్యమానాః ప్రతిబద్ధాః
 ప్రతిసత్త్రియాప్రయోగైః॥ గుణదోషసముద్భవం లభంతే మణయోధాంతర
 మూల్యమేవభిన్నాః॥ క్రిమశస్సమతీతవర్తమానాః ప్రతిబద్ధా మణయోనుశేన
 యత్నాత్॥ యదినామభవంతి దోషహీనాః మణయ స్సద్గుణ మాత్మవంతి
 మూల్యం॥ పలస్య దశమోభాగః ధరణః పరికిర్తితః॥ ఇతిమానవిధిఃప్రోక్తోర
 త్నానాం మూల్యనిశ్చయఇతి॥

వైదూర్య లక్షణాలు.

గోమేధికలక్షణలక్షితానంతరమందు వైదూర్యలక్షణాలును జెప్పుచున్నారము. నీలాభ్యముతో ధూమముతో సమమై యిండుకనలుపుగలిగి తెల్లనగు వైదూర్యముత్తమమని రత్నశాస్త్రీవేత్తలచే జెప్పబడినది. వైదూర్యభస్మము పుల్లవై వెట్టజేసి కఫవాయువులను గుల్మకూలాదుల నిర్మూలనమొనర్చును. భూషణమందుంచి ధరించిన శుభపాషణమగునని చరకులు.

ఇటుమీదట గారుడపురాణోక్తవైదూర్యలక్షణవిచక్షణులమయ్యెదము. వైదూర్యపద్మరాగములవిషయమై బ్రహ్మచే జెప్పబడి వ్యాసులచే బ్రకటింపబడినదానిని రత్నలక్ష్మ్యకోవిదులచే జెప్పబడెను.

ప్రళయకాలత్కుఢ్ధాభిధ్వనిసమమగు బలాసురుని కంఠనాదమువలన ననేకవర్ణశోభలచే నభిరామమగు వైదూర్యముత్పన్నమాయెను. విదూరగిరికదూరముగా నున్నతమగు పౌడేశమున ముందుగ నారాక్షసుని నాదమువలన లోకత్రయభూషణమై వైదూర్యముత్పన్నమాయె నిప్పటికిని తన్నాదానుకారిమేదురమేఘనాదమువలన ప్రతివార్షికసమయమందును మిణుగురులవలె మణులు భూమిని భేదించుకొని నానాకాంతులు కలవై యంకురించును.

పద్మరాగముమొదలగు నన్నిరత్నముల నెన్నికగలరంగుల నీవైదూర్యమనుసరించునందులో ప్రధానములు నెమలికంఠమువలె నీలమగునదియు వెదురాకురంగులదియును యిండుకెఱ్ఱనగు పద్మమువలెనుండునదియు ధనప్రదాయకములుగావున నిట్టివైదూర్యము ధరించదగునని శాస్త్రీజ్ఞులచే జెప్పబడెను.

గుణయుక్తమగు వైదూర్యమును ధరించిన స్వామి కగణితభోగములు గలుగును. దోషయుక్తమైన దోషించునుగాన యత్నముచే నీరత్నమును బరీక్షించదగును. శైలములందు శిలాజితకృచ్ఛకములు ధూమమువలె శ్యామములై బొడము నివి వైదూర్యమునకు విజాతీయములు. యోగ్యరత్నవైపుల్యానుగుణలఘుభారప్రభలచేతను తుషాంకాదిదోషములవలనను విజాతీయములను దెలిసికొనదగును. గిరికాశము దీప్తిలేనిదగుటవలన స్ఫుటమగు కిరణప్రభలచే ప్రజ్వలించదుగాన నిటులపరీక్షించి పరిత్యజించదగును.

సువర్ణపరిమాణమహాగుణేంద్రనీలమునకు నిర్దిష్టమగు మూల్కము పణద్వయపరిమాణవైదూర్యమునకు నిర్ణయించదగును. జాత్యములగు సకలరత్నములును స్వగమానవర్ణములగు విజాతీయరత్నములతో గలసినను విమణిత్యమునొందవు. నానాసాధనములచే బోల్చదగిన భేదప్రకారము చక్కగ జెప్ప

బడెను. కుశలులగు విద్వాంసులచే నెల్లప్పుడు విచారణజేసిన సుఖముగ నిరీక్షించదగియున్నది. జీవిక గలుగుటయొక్క భేదము చులకదనము కోమలత్వమునన్నివిజాతీయములకిదిచిహ్నము. కుశలులచే న్వజాతీయవిజాతీయములేర్పరుచబడుటవలన దెలియవలెను గాని రచనావిశేషముచే ఏటిగుణదోషములు దెలియశక్యముగాక నన్నియు సత్కారము నేకరీతిని భాంచుచుండును. మూల్యవిధియందు సదసన్న్యాయులు విభిన్నములగును. రత్నములు వాడుకలో జేరియును సూతనముగ దేబడియును ధరింపబడుచుండును. యత్నమువలన నీబరీక్షను కుశలుడెల్లడు జేయునో యల్లడు సన్న్యసిగౌరవమును మూల్యమునొందును.

రత్నములకు మూల్యము నిర్ణయించునపుడు పలములోని దశసూంశము ధరణమనబడును.

శక్త్యానురూపం విదధీతధీమాన్బూషావిధిం విశ్వవిమోహనీణం । సువర్ణరత్నైః కలధాతముక్తాఫలప్రవాళప్రముఖైర్ధనాభ్యః॥ నిత్యంభూషణమంగళం రతికరం శ్రేయస్కరం కాంతిదం క్షీరాంభోనిధికన్యకావిలసితం క్రీడాపరోబ్బలయం । ధార్యం మాక్తికపద్మరాగమణిభి స్సన్నద్ధశుంభత్పృథావ్యాలిప్రాహతదిగ్విధూముఖతమస్తోమం సురాణాం ప్రియం॥ అలంబనీయస్య నరస్య కంఠే సందృశ్యతే కుండతుషారగారా । ఏకావళీపార్శ్వతరోమసంఘా తనోతిలక్షీమపి కాంతివృద్ధిం॥ ముక్తాఫలైరూర్జితశక్రసీలై ర్యథోచితైర్నిర్మిత హారయష్టిః । సమీరమైత్యప్రశమం తనోతి నిత్యప్రసాదం నయనోత్సవంచ ॥ సువర్ణరుద్రాక్షకృతామనోజ్ఞా మాలా మలానామపకర్షణాయ । హీరణ్యపద్మాక్షకృతా తదైవ ముక్తిప్రదా సంతతధారణేన ॥ సువర్ణసూత్రం వితనోతి కాంతిమాయఃపరార్ధ్యం విమలాం శ్రియంచ । భూతగ్రహక్షోభనివారణంచ వినిర్మితం మారుతమైత్యఘాతి॥ కర్ణాభరణమత్యంతం కామినీజనరంజనం । దాహహరిమనోహరి మనోభవని కేశతనం । పవిత్రం బ్రహ్మజననమంగుళీయక ధారణం । పవిత్రకరణం నృణాం మానందసుఖదాయకం । సైవ స్వాంగుళిముద్రాచ సర్వకాంతిం ప్రయచ్ఛతి । కామినీచిత్తసంమోహిన్యస్త ముద్రాబిపిర్యతః । లావణ్యకాంతిజనకం సామ్రాజ్యపదముత్తమం । లావణ్యబోషణంకుర్యాద్విన్యస్తాపాదముద్రికా । సౌభాగ్యజననీదోషశోషణీ మనసః ప్రియా॥ మేఘలా నాభిమాలస్థా కింకిణీరత్నశోభితా । మైత్యమారుతయోర్మధ్యే సీమాసూత్రమివస్థితం॥ ముక్తావళివిరచితాభినవైవధార్యా హారావళి వితసు తేనిలరోగనాశం । దాహహరివృద్ధిశమనం వితనోతి మైత్యం హన్యాద్వరం నయనయోరవిదోషజాతం॥ సమీత్యసమ్యక్చిరసఃప్రమాణ మష్టాంశుశోభేదకృతం కిరీటం । సవాంగుళింవా భు

విభూషణినాం శస్త్రం చ వత్సామ్యధ తద్విధానం॥

తదర్థవిస్తారకృతం ప్రశస్తం మాంగళ్యమేవం విధినా కృతం స్యాత్ । తదర్థమానేన తుహా నృపాణాం సద్భూషణానామయమేవ మార్గః॥ సంపూజ్య రత్నాని నవగ్రహాంశ్చ శరీరపరిం విశ్వస్సజం బలీకరం । అగస్త్యమగ్నిం గజవక్త్రమగ్ని మాంకారయేదగ్నిత్వ విభూషణాని॥ వజ్రై స్త్రాక్షైః పద్మరాగైశ్చ వజ్రైర్నితైర్వజ్రైః పద్మరాగైశ్చ వజ్రైః । ఏకాకారాని ర్యగూర్ధ్వక్రమేణ లింగంత్యగ్గి శంకరం శోభనంతత్ ॥ రత్నాభరణమత్యంతం లక్ష్మీక్రీడాసరోవరం । కామ్యం సౌభాగ్యదం వృష్యం మాంగళ్యం రాజపూజితం॥

శక్త్యనురూపముగ ధనాధ్యులు సువర్ణయుక్తముక్తాప్రవాళాది రత్నములతో నలంకారము పర్వజనాహ్లాదముకొరకు ధరించదగును. నిత్యమలంకారము మంగళరతిశ్రేయఃకాంతిలక్ష్మీకరత్నావహము గావున మౌక్తికపద్మరాగాదిమణిప్రభాపటల సింధూతదిగంగనాముఖ తమస్తోమములగు మాణిదామాద్యలంకృతుడైన దేవతలకతిప్రియుడగును.

మల్లెముగ్గలవలె నుల్లసీల్లు ముక్తాసరముకట్టి యెవనికంతమందు లంబమానమగునో ముక్తాసంపర్కరహితమంతకుకితుడగునతడు లక్ష్మీకాంతుల నొందును.

ముక్తాభరేంద్రనీలములచే యథోచితముగ రచించిన హారమును ధరించిన వాతపైత్యములుద్ధూతములగును. నేత్రోత్సవము మనఃప్రసన్నతయును గలుగును.

సువర్ణరుద్రాక్షకృతమగు మాలికను ధరించిన పాపనాశమగును. సువర్ణపద్మాక్షకృతమాలిక నెల్లప్పుడును ధరించిన ముక్తిగలుగును. కేవలసువర్ణసూత్రమును ధరించిన నాయుఃకాంతిలక్ష్మీలాభములగును. భూతగ్రహక్షోభ వాతపైత్యదోషముల శోషించును.

కర్ణాలంకారము కామినీమనోరంజనము రతికరము దాహమణచును. అంగుళీయక ధారణము పవిత్రము పుణ్యజనకము. పవిత్రాకారముగ ధరించిన యానందసంధాయకము. లిపిముద్రాంతితమగు నంగుళీయకము కాంతికరము సామ్రాజ్యప్రదము. భగవత్పాదాంకిత ముద్రికైహికాముష్మికముల నిచ్చును.

చిరిఘంటలుగల మేఘల సౌభాగ్యమిచ్చును దోషములనణచును మనః సీతని జేసును. పైత్యమునకును వాయువునకును సీమాసూత్రమువలె సీమంతి

నులకుండును. ముక్తాహారము నవీనమే ధరించదగును. వాతరోగమును, దాహము, వాపులు నివేశించును- మైత్ర్యమును జేయును- నేత్రరోగములను బోగొట్టును.

శిరఃప్రమాణమునుగొలచి యెనిమిదియైన తొమ్మిదియైన యంగుళము లపొడవుగలకీరీటము భూపతులకు ప్రశస్తము దీనివిధానముజెల్పుచున్నారము.

పొడవులోసగమైన నందులోసగమైన విస్తృతిగల యంతరములు గలుగునట్లు రాజభూషణములను జేయుట విధ్యుక్త మీమార్గము మంగళకరము.

రత్నములను తదధిదేవతలగు నవగ్రహముల నిందుని బ్రహ్మను బహిదునినగస్తు నిగ్నిని వీరికిముందు గజవక్త్రుని భూషణారంభమున బూజించవలయును. వజ్రము గారుడము పద్మరాగము వజ్రము నీలము వజ్రము పద్మరాగము వజ్రము తిర్వగూర్ధ్వక్రమముచేజతగూర్చిన రత్నపట్టులు గలుగునట్టిలాగున రచించిన కీరీటముయొక్క యగ్రము లింగచిహ్నముగనుండిన యది సుఖప్రదము శోభనమగును.

రత్నాలంకారము లక్ష్యక్రీడాసరోవరము కామ్యకరము సౌభాగ్యప్రదము మాంగళ్య వీర్య రాజపూజ్యతలనిచ్చును.

సుముహూర్త దుర్ముహూర్త తిధ్యాదివిధిఫలాని- శకునఫలానిచ.

శ్రీజనార్దనో భగవా న్కాలయాపీ పూర్వాద్యష్టవశా ద్భవిషుం మనుష్యాంస్తత్తదనుసరణికాలమేవ తదనురూపక ర్తాచరితుం ప్రేరయతి దర్శయతి భావిభవశుభాశుభఫలం తదాజ్ఞాతుం మునయో బ్రువన్నాస్త్రం శ్లోతిషం నామ వేదాంగం తజ్ఞాః రాజ్ఞాం ప్రియాస్మరితి సంక్షేపేణ తద్వదామః॥

గారుడే శ్రీమహాపురాణే వృత్తితమోధ్యాయే సూతః॥ జ్యోతిశ్చక్రం భువోమానముక్త్యాపొవాచ కేశవః॥ చాతుర్లక్షజ్యోతిషస్య సారంబుద్రాయ సర్వదః॥ శ్రీభగవానువాదః॥ కృత్తికాచాగ్నిదేవత్యా రోహిణీబిహ్వణస్తన్వితాః॥ ఇల్వలా సోమదేవత్యా రాద్రం చాంద్ర ముదాహృతం । పునర్వనూస్తధాదిత్యం తిష్యశ్చగురుదైవతః॥ ఆశ్లేషాసర్పదైవత్యా మఘాచ పితృదేవతా॥ ఆర్యాశ్చపూర్వఫల్గుస్య అర్యష్టశ్చ తథోత్తరాః॥ సావిత్రిశ్చ తథాహస్తా చిత్రాస్తవిష్టాః॥ పుకీర్తితాః॥ స్వాతిశ్చవాయుదైవత్యం నక్షత్రం పరికీర్తితం॥ ఇంద్రాగ్నిదేవతాః పోక్తా విశాఖా వృషభధ్వజః॥ మైత్రమృత మనూరాధాశ్శృషా శాక్తి ప్రకీర్తితా॥ తథానిముతిదేవత్యా మాలస్తజ్జైరుదాహృతః॥ ఆ

స్వప్నాపాదపూర్వాదు ఉత్తరావైశ్యదేవతాః। బాగ్నిష్టైవాభిజిత్వోక్తశ్చ
 వణోవైష్ణవస్సన్పుతః। వాసవతః తథాఋషం ధనిష్ఠా బోధ్యతే బుధైః। త
 థాశతభిషంపోత్రం నక్షత్రం వారుణంశివం। ఆజంభాద్రపదాపూర్వా అహి
 ర్యుధ్వం తపోత్తరా। పౌష్ణం చ రేవతీఋషం అశ్వయుక్తాశ్వదేవతం। భ
 రణ్యశ్చ తథాయామ్యాః పోక్తాస్తే ఋక్షదేవతాః॥ బ్రహ్మణీ సంస్థితా పూ
 ర్వే త్రివిధాః పునః పునః పునః పునః పునః పునః పునః పునః పునః పునః పునః
 గ్నోయేచ కౌమరీ తృతీయైకాదశీధా। నారాయణీవనైఋత్యాం చతుర్థి
 ద్వాదశీధా। పంచమ్యాం చ త్రయోదశ్యాం వారాహీ దక్షిణేస్సన్పుతా। ష
 స్థ్యాంచైవ చతుర్దశ్యాం ఇంద్రాణీపశ్చిమే స్థితా। సప్తమ్యాం పౌర్ణమాస్యాం
 చ చాముండా వాయుగోచరీ। యోగినిసంముఖేచైవ గమనాది ప్రకాశయేత్।
 ఆశ్వినీమైత్రీరేవత్యౌ మృగమూలపునర్వసూః। పుష్యంహస్తా తథాజ్యేష్ఠా ప్ర
 స్థానే శ్రేష్ఠమశ్యతే। హస్తాదిపంచఋత్యైః ఉత్తరత్రయమేవచ। ఆశ్వినీరో
 హిణీపుష్యా ధనిష్ఠాచ పునర్వసూ। వస్త్రీపావరణేశ్రేష్ఠా నక్షత్రాణాం గ
 ణస్సన్పుతః। కృత్తికాభరణ్యాశ్లేషా మఘామూలావిశాఖయోః। త్రిణిపూర్వా
 తథాచైవ అధోవక్త్రాఃప్రకీర్తితాః। ఏషువాపీతటాకాని కూపభూమితృణాని
 చ। దేవాగారస్యభిసనం నిధానభిసనం తథా॥ గణితం జ్యోతిషారంభం ధనివి
 లప్రవేశనం। కుర్యాదధోగతాన్యేవ అన్యానిచ వృషధ్వజ। రేవతీ చాశ్వినీ చి
 త్రా స్వాతీహస్తా పునర్వసూ। అనూరాధామృగాజ్యేష్ఠాః ఏతే పార్శ్వము
 ఖాస్సన్పుతాః। గజోష్ఠ్రావిబలీవర్దదమనం మహిషస్యచ। బీజానాం వపనం కు
 ర్యాద్దమనాగమనాదికం। చక్రయంత్రధానాంచ నాగాదీనాం ప్రవాహనం।
 పార్శ్వేషుయానికర్తాణి కుర్యాదేషుచ తాన్యపి। రోహిణ్యాద్వా తథా పు
 ష్యా ధనిష్ఠాబోత్తరాత్రయంవారుణంశ్రవణంచైవ నవచోర్ధ్వాముఖాస్సన్పు
 తాః। ఏషురాజ్యాభిషేకంచ పట్టబంధంచ కారయేత్। ఉర్ధ్వముఖాన్యభి
 తాని సర్వాజ్యేషుచకారయేత్। చతుర్థిచాశుభాషష్ఠీ చాష్టమీనవమీతథా। ఆ
 మావాస్యాపూర్ణిమాచ ద్వాదశీచ చతుర్దశీ। సశుక్ల పౌలిపవశ్చేష్ఠా ద్వితి
 యా చంద్రసూనునా। తృతీయాధూమిపుత్రేణ చతుర్థీచశనైశ్చరే। గురౌ శు
 భాపంచమీస్యాత్తప్తీమంగళశుకరీయోః। సప్తమీ సోమపుత్రేణ అష్టమీ కుజభా
 స్కరౌ। నవమీచంద్రసౌరేణ దశమీతు గురౌ శుభా। ఏకాదశ్యాం గురు శ్చ
 కోర్ధ్వాదశ్యాంచ పునర్ముధః। త్రయోదశీ శుక్రభామా భానా శ్రేష్ఠా చతు
 ర్దశీ। పౌర్ణమాస్యాత్సమావాస్యా శ్రేష్ఠాచైవ బృహస్పతే। ద్వాదశిందమాతే
 భానుశ్చబైకాదశీం దహేత్। కుజోదహేద్వ దశమీం నవమీంతు బుధో ద

హేత్. అష్టమీం దహతే జీవ స్సప్రమీం భార్గవో దహేత్. సూర్యపుత్రా ద
హేత్వస్తిం గమనాద్యాసునాన్తివై. పృథివన్నవమీష్యేవం చతుర్దస్యష్టమీషు
చ। బుధవారేణ ప్రస్థానం దూరతః పరివర్జయేత్. మేషకర్కటకేషష్టి కన్యా
యాం మిధునేష్టమీ వృషేకుంభే చతుర్థే చ ద్వాదశీ మకరేతులే దశమీవృశ్చి
కేసింహ్వ ధనుర్మీనే చతుర్దశీ ఏకాదశ్యాం నవప్రవ్యం బీజాదికిలమానవైః।
విశాఖాత్రయమాదిత్యే పూర్వాషాఢాత్రయశ్శశీ ధనిష్ఠాత్రయ భామేతు బు
ధేవైరేవతీత్రయం। రోహిణ్యాదిత్రయంశుకే శనా వృష్యత్రయం శివం। గు
రువారే వర్జయేచ్చ ఉత్తరాఫల్గునీత్రయం। యేషు యోగేషు చోత్పాతః మృ
త్యురోగాదికంభవేత్. మూలేర్కశ్రవణేచంద్రః ప్రోక్షపద్యుత్తరే కుజః। కృ
త్తికాసు బుధశ్చైవ గురూరుద్రపునర్వసు। పూర్వాఫల్గుణి శుకేచ స్వాతి
చైవ శనైశ్చరే। ఏతేచామృతయోగాస్సృగ్సర్వకార్యప్రసాదకాః॥ విష్కంభే
ఘటికాఃపంచ శూలేనప్రప్రకిర్తితాః। వడ్డండేచాతిగండేచ నవవ్యాఘాతవజ్ర
యోః। వ్యతిపాతపరిఘచ వైద్యతేచ దినేదినే। ఏతేమృత్యుసుతాహ్యేషుసర్వ
కర్తాణివర్జయేత్. హస్తేర్కశ్చ గురుఃపుష్యే అనూరాధా బుధే శుభా। రో
హిణీచ శనా జ్యేష్ఠా సౌమ్యం సోమేనవైశుభం। శుకేచ రేవతీజ్యేష్ఠా అశ్వ
నీమంగళే శుభా। ఏతేతు సిద్ధయోగావై సర్వదోషవిनाశనాః। భార్గవే భరణి
చైవ సోమే చిత్రా వృషధ్వజ। భామేచైవోత్తరాషాఢా ధనిష్ఠాచ బుధ హ
ర। గురూ శతభిషద్యుద్ధి శుకేవై రోహిణీతథా। శనాచ రేవతీ శంభో విష
యోగాః ప్రకిర్తితాః॥ వృష్యః పునర్వసుచైవ రేవతీ చిత్రయాసహ। శ్రవణం
చ ధనిష్ఠాచ హస్తాశ్చిని మృగస్తథా। కుర్యా చ్చతభిషాయంచ జాతఃకర్తా
ణి మానవః। విశాఖాఛోత్తరాత్రీణి మఘార్ద్రా భరణీతథా। ఆశ్లేషా కృత్తి
కారుద్రప్రస్థానే మరణప్రదాః॥ అజోక్షనక్రపాన్ధోనకర్కీ మత్యుతులాః క్ర
మాత్। రవ్యాదితుంగానీచంతు తత్తత్సప్తమమాచరేత్। సింహస్యాధిపతిస్సూ
ర్యశ్చంద్రఃకర్కటకేశ్వరః। వృషవృశ్చియోర్భౌమః కన్యామిధునయోర్భుధః।
ధనుర్మీనద్వయోర్మౌత్రిస్తులావృషభయోర్భుగుః। మకరస్య ఘటస్యాపి నాయ
కస్సూర్యనందనః। కన్యారాహుగృహంబోక్తం కేతోశ్చ మిధునంతథా॥ మృ
గాహికపిమూర్ధాలశ్వానసూకరపక్షిణః। నకులో మూషకశ్చైవ యాత్రా
యాం దక్షిణే శుభాః॥ భల్గాలాపఫలంవజ్యే లభే త్పూర్వే మహాఫలం। ఆ
గ్నేయే మోహసంతాపా మృష్టాన్నంచైవ పశ్యమే। యామ్యేరోగమవాప్నో
తి నైఋతా క్షుణ్ణాభవేత్। ఈశాన్యే మరణం బోక్తం ఏతద్భల్లిముతేః ఫ
లం॥ జంబుకోష్ఠిశరద్యాశ్చ యాత్రాయాం వామక శుభాః। ఏప్రకన్యా శ

వారుద్ర శంఖభేరివసుంధరా! దినస్త్రీపూర్ణకుంభానాం యాత్రాయాం దర్శనం శుభం॥ కార్వాసౌషధతైలంచ పంగాం గారభుజంగమాః॥ ముక్తకేశోరక్తమాల్యం నగ్నాద్యశుభమీక్షణం॥ కృత్తికాదాతు పూర్వేణ సప్తబుధాణి కేద్రజేత్॥ మఘాదా దక్షిణేగజ్జేదనూరాధాదిపశ్చిమే॥ పశ్చిమావౌత్తరేయాత్రా ధనిష్ఠాదిషు సప్తసు॥ అశ్వినీ రేవతీచిత్రా ధనిష్ఠాసమలంకృతా॥ మృగాశ్వచిత్రాశ్రుష్యాశ్చ మూలహస్తో శుభాస్సదా॥ కన్యాప్రదానేయాత్రాయాం ప్రతిష్ఠాదిషుకర్తవ్యం॥ శుక్రచంద్రావ జన్మస్థా శుభదావ ద్వితీయకా॥ శశాంక శుక్రజీవాశ్చ రాశౌచాధత్యతీయకే॥ భౌమమందశశాంకారా-బుధశ్చేష్ఠశ్చ తుర్థకే॥ శుక్రజీవా పంచమావ చంద్రః కేతుసమన్వితః॥ మందారేంద్రుజాష్టమే గురుచంద్రావ సప్తమే॥ శుక్రజ్ఞావష్టమే శ్రేష్ఠా నవమస్థో గురుశ్శుభః॥ అర్కార్కి చంద్రాదశమే ఏకాదశ్యభిలాగ్రహః॥ బుధోధద్వాదశేచైవ భార్గవస్సుఖదోభవేత్॥ సింహేనమకరశ్రేష్ఠః కన్యాయాం మేషఉత్తమః॥ తులయా సమమీనస్సు కుంభేనసహకర్కటః॥ ధనుషావృషభశ్శ్రేష్ఠో మేషేణసహ వృశ్చికః॥ ఏతత్తదష్టకంప్రీత్యై భవత్యేవ నసంశయః॥ అభిషేకోగ్నికార్యంచ సూర్యవారే పశ్చిమ్యతే॥ సోమేతురంగోపయానం కుర్యాద్యైవ గృహాదికం॥ సేనాపత్యం చార్యయుద్ధం శస్త్రాభ్యాసః కుశేన్యతః॥ సిద్ధికార్యంచ మంత్రీశ్చ యాత్రాప్రైవ బుధేన్యతా॥ పఠనం దేవపూజావ వస్త్రాద్యాభరణం గురౌ॥ కన్యాదానంగజారోహణ్శుక్రస్నాన్యత్సమయస్త్రియః॥ ధాప్యం గృహప్రవేశశ్చ గజబంధశ్శనౌ శుభః॥

సుముహూర్త దుర్ముహూర్త తిథి నక్షత్ర లగ్నభేదముచే నాయాయి కర్తవ్యలానర్హుటవలన గలుగు ఫలములు- శకునఫలములున్ను.

కాలరూపియగు శ్రీజనార్దనుడు సకలభూతములకును పూర్వాద్యష్టవశమువలన శుభాశుభములగుటకు పేరిగణజేసును. భావిశుభాశుభఫలములును జూపించును. దానిని దెలిసికొనుటకు మునులు వేదాంగమగు జ్యోతిషశాస్త్రమునుంబలికిరి. తజ్జిలగు దైవజ్ఞులు రాజులకత్యంతప్రియులగుదురని సంక్షేపంబుగా నిచట బ్రశంసించెదము.

గారుడత్రురాణమందలి యరువదగు నధ్యాయమందు జ్యోతిశ్చక్రమును భూమానమును జెప్పి చాతుర్లక్షగ్రంథమగు జ్యోతిశ్శాస్త్రముందలి సారమును కేశవుండీశానునకుంజెప్పినదిచట జెల్పుదుము.

కృత్తికకగ్ని రోహిణికి బ్రహ్మ, మృగశీర్షకు చంద్రుడు, ఆర్ద్రాక్షిశు

దు, తునర్వసుకదితి, పుష్కమికి గురుదు, అశ్లేషకు సర్పములు, మఘకు పితరులు, పూర్వఫల్గునికి భగనామకుడు, ఉత్తరకర్కముడు, హస్తకు రవి, చిత్తకు త్వష్ట, స్వాతికి వాయువు, విశాఖకింద్రాగ్నులు, అనూరాధకు మిత్రుడు, జ్యేష్ఠకిందుడు, మూలకసురులు, పూర్వాషాఢకంబువులు, ఉత్తరాషాఢకు విశ్వేదేవతలు, ఆభిజిత్తుకు బ్రహ్మ, శ్రవణమునకు విష్ణువు, ధనిష్ఠకు వసువులు, శతభిషమునకు వక్షుడు, పూర్వాభాద్రకజపదము, ఉత్తరాభాద్రకసార్వధుడు, రేవతికి పూష, అశ్వినికశ్వినులు, భరణికి యముడు ఇట్లు నక్షత్రాధిపతులు వీరినామములొనట్రములకు తెల్లెను.

ప్రతిపన్నము తిథులను బ్రహ్మణి పూర్వదిశనుండును. ద్వితీయాదశములనుత్తరమందు మాహేశ్వరి, తృతీయేకాదశుల నాశ్లేయమున కౌమారి, చతుర్థీద్వాదశులను నైఋతీయందు నారాయణి, పంచమీత్రయోదశులను దక్షిణమున వారాహి, షష్ఠీచతుర్దశులను పశ్చిమమందింద్రాణి, సప్తమీపూర్ణిమలను వాయుకోణమందు చామండ ఆయాయి దేవతలకు సంముఖముగ గమనము యోగ్యము.

అశ్వనూనారాధారేవతీమృగశీర్షామూలాతునర్వనూజ్యేష్ఠా పుష్కసాస్తానక్షత్రములు ప్రయాణయోగ్యములు. హస్తాదిపంచక ముత్తరత్రయ మశ్వనీ రోహిణీ పుష్కధనిష్ఠాపునర్వసులు వస్త్రీధారణయోగ్యములు. కృత్తికాభరణ్యాశ్రేష్ఠా మూలావిశాఖా పూర్వత్రయములధోముఖనక్షత్రములు వీటియందు వాపిసూపతటాకత్యుణచ్చేదన దేవాగార నిధానఖనన గణిత జ్యోతిషారంభ ధనసంగ్రహ బిలప్రవేశములు చేయదగును.

రేవత్యశ్వని చిత్రాస్వాతీ హస్త తునర్వస్వనూరాధా మృగశీర్ష జ్యేష్ఠా నక్షత్రములు పార్శ్వముఖములు వీటియందు గజోష్ఠిమేష వృషభ మహిషశిఖలును బీజావాపన గమనాగమన చక్రయంత్ర గజరథారోహణములు నొక పార్శ్వములందు జేయదగిన గర్హస్పతికిని యోగ్యములు.

రోహిణ్యార్ద్రాధనిష్ఠోత్తరత్రయశతతారాశ్రవణములార్ధ్వముఖనక్షత్రములు వీటియందు రాజ్యాభిషేకమును పట్టబంధమును ఊర్ధ్వముఖముగ నెత్తదగిన గార్హస్పతియను జేయదగును.

చతుర్థి, షష్ఠి, అష్టమి, నవమి, అమావాస్య, పూర్ణిమ, ద్వాదశి, చతుర్దశి యీతథులకుభిషేకములు.

పాద్యమీశుక్రవారము, విదియాసోమవారము, తదియామంగళవారము, చవితీశనివారము, పంచమీగురువారము, షష్ఠీ కుజశుక్రవారములు, సప్తమీబుధవారము, అష్టమీకుజభానువారిములు, నవమీసోమశనివారములు, దశమీగురువారము, ఏకాదశీగురుశుక్రవారములు, ద్వాదశీబుధవారము, త్రయోదశీకుజశుక్రవారములు, చతుర్దశీభానువారము, పూర్ణిమా అమావాస్య గురువారము ఈచెప్పినప్రకారము తిథివారములు గలసిన శుభకరము.

ఆదివారము ద్వాదశి, సోమవారమేకాదశి, కుజవారముదశమి, బుధవారము నవమి, గురువారమష్టమి, శుక్రవారము సప్తమి, శనివారము షష్ఠియు నిట్లుగలసిన దగ్ధయోగమగును. దీనియందు గమనాదులు వర్జింపవలయును. పాద్యమి, నవమి, చతుర్దశి, అష్టమియు నీతిధులు బుధవారముతోగూడిన ప్రయాణము కూడదు.

షష్ఠియందు మేషకర్కటకములు, అష్టమియందు కన్యామిధునములు, చవితియందు వృషభకుంభములు, ద్వాదశియందు మకరతులలు, దశమియందు వృశ్చికసింహములు, చతుర్దశ్యైకాదశులయందు ధనుర్మనములు బీజావాపనమునకనుకూలములుకావు.

విశాఖాత్రితయములాదివారమందు, పూర్వాషాఢాత్రయము సోమవారమందు, ధనిష్ఠాత్రయము కుజవారమందు, రేవతీత్రయము బుధవారమందు, ఉత్తరాఫల్గుణీత్రయము గురువారమందు, రోహిణీత్రయము శుక్రవారమందు, పుష్యత్రయము శనివారమందు దిట్లుగూడిన నుత్పాతయోగము వివి మృత్యురోగకరములు.

మూలార్కవారములు, శ్రవణేందువారములు, పూర్వాభాద్రోత్తరాకుజవారములు, కృత్తికాబుధవారములు, ఆర్ద్రా పునర్వసు గురువారములు, పూర్వఫల్గుణి శుక్రవారములు, స్వాతీశనివారములు గూడిన నమృతయోగములు సర్వకార్యశుభప్రదములు.

విష్కంభమందైదుగడియలు, శూలమండేదుగడియలు, గండాతిగండములయందారు, వ్యాఘాత వజ్ర వ్యతీపాత పరిఘ వైధృతులయందు తొమ్మిది ఈగడియలు సర్వకర్తములయందును వర్జింపవలయును.

హస్తయునాదివారమును పుష్యమీ గురువారము ననూరాధయు బుధవారమును రోహిణీ శనివారమును జ్యేష్ఠాబుధసోమవారములు రేవతీశుక్రవా

రము శ్రేష్ఠాశ్వములు మంగళవారము లిట్లు గలసిన యోగము సకలదోషముల నశింపజేయును.

శుక్రవారమున భరణి, సోమవారమున చిత్త, కుజవారమున సుతరా షాఢ, బుధవారమున ధనిష్ఠ, గురువారమున శతతార, శుక్రవారమున రోహిణి, శనివారమున రేవతి ఇవి విషయోగములు.

శ్రవ్య శ్రవస్వసు రేవతి చిత్తా శ్రవణ ధనిష్ఠా మృగాశ్విని హస్తా శత తారలయందు జాతకర్తను జేయదగును- విశాఖాత్త రాత్రయమఘాద్యాభిర ణ్యా శ్రేష్ఠకృత్తి కలయందున ప్రస్తానమొనర్చిన మరణమగును.

రవికి మేషము, చంద్రునికు వృషభము, కుజునకు మకరము, బుధునకు కన్య, గురునకు కర్కటము, శుక్రునకు మీనము, శనికి తుల ఇవి యుచ్చస్థాన ములగుచున్నవి- వాటికారునొకటి నీచస్థలమని తెలియదగును.

సింహమునకు రవి, కర్కటమునకు చంద్రుడు, మేషవృశ్చికములకుం గారకుడు, కన్యామిధునములకు బుధుడు, ధనుర్మీనములకు గురుడు, తులావృ షభములకు శుక్రుడు, మకరకుంభములకు శనియు నధిపతులగుచున్నారు- రా హువుకు కన్య, కేతువునకు మిధునమును గృహములని తెలియదగును.

లేడి, పాము, కోతి, పిల్లి, శ్వానము, సూకరము, పక్షులు, ముంగి, యలుక ఇవి కుడివైపుకు నడచిన యాత్రయందు శుభమగును.

తూర్పుదిక్కున బల్లియరచిన మహాఫలము, ఆగ్నేయమున మోహనం తాపములు, యావ్యమున రోగము, నీఝుయందు కలహము, వశ్చిమమున మృష్టాన్నపాప్తి, వాయవ్యమున భోజనసుఖము, ఉత్తరమున కలహనాశన ము ఈశాన్యమున మరణము.

నక్క, లాటిపిట, గాడెన యాత్రయందివి యడమి కేగిన శుభమగును.

బ్రాహ్మణకన్యక, శవము, శంఖఘోషధ్వనులు, మృత్తిక, వారాంగన, పూర్ణకుంభములు ఇవి యాత్రయందగపడిన శుభమగును.

ప్రత్తి యాషఢమును, నూనె, చొట్టవాడు, బొగ్గులు, పాము, తలవి రియబోసికొనినవాడు, ఎఱ్ఱని శ్రువులను ధరించినవాడు, దిగంబరుడు, ప్ర యాణమందగపడిన యశుభమగును.

కృత్తి కాదిగ నేడునక్షత్రములు ప్రాగ్దిశకును, మఘాదిసప్తర్షములు జ

క్షీణదిశకు, అనోరాధాదిసప్త తారకములు పశ్చిమమునకును, ధనిష్ఠాదిసప్తక ముత్తరమునకు పరియాణమొనర్చిన శుభమొసంగును.

అశ్వినీ రేవతీ చిత్రా ధనిష్ఠ లలంకారధారణమునకు పరిశస్తము. మృ గశిర్షా చిత్రే శ్రవ్య మూల హస్తా నక్షత్రములు కన్యాప్రదాన యాతాపి తిష్ఠాకర్మలయందు శ్రేష్ఠములు.

జన్మమున ద్వితియ్యమునను శుక్రచంద్రులు, చంద్రశుక్రగురులు తృతీ యరాశిని, కుజ శని చంద్రార్కబుధులు చతుర్థమందు, శుక్రగురులు చంద్రకే తువులును పంచమమందు, శని రవి చంద్ర కుజులు షష్ఠమమందు, గురుచంద్రు లు సప్తమమందు, బుధశుక్రలక్ష్మమమందు, గురుడు నవమమందు, రవి శని చం ద్రులు దశమమందు, ఏకాదశమందన్నిగ్రహములును, బుధశుక్రులు ద్వాదశ మందిట్లుండిన శుభమిత్తురు.

సింహముతో మకరము, కన్యతో మేషము, తులతో మీనము, కుంభ ముతో కర్కటకము, ధనస్సుతో వృషభము- మేషముతో వృశ్చికము యిష థాష్టకములు ప్రీతినిచ్చును- సందియములేదు.

అభిషేకమగ్నికార్యమును భానువారమందుత్తమము. సోమవారమంద శ్వారోహణము- గృహప్రవేశము, సేనాపత్యము- యుద్ధము- చౌర్యము- శ స్త్రాభ్యాసము- కుజవారమందు, సిద్ధికార్యము- మంత్రము- యాత్ర- బుధవార మందు, పఠనము- దేవపూజారంభము- వస్త్రాభ్యాసభరణము- గురువారమం దు, కన్యాదానము- గజారోహణము- స్త్రీసమయము- శుక్రవారమందు, స్థా ప్యము- గృహప్రవేశము- గజబంధము- శనివారమందును జేసినశుభమగును.

శుక్రత్యక్తముహూర్తాన్యథబూమిః॥ సమానస్యాహ్వాః పంచ పుణ్యా ని నక్షత్రాణి చత్వారిన్ద్రాని తాని నవ॥ అస్యార్థః॥ ఉదగయనాదయః ప్రసి ధ్ధాః॥ పుణ్యాహస్త్రవహ్నీనవధావిభక్తస్యాయుజో భాగాః॥ పాపితస్సంగ వమధ్యుంది నాపరాహ్లాసాయంశబ్దవాచ్యాః॥ పుణ్యనక్షత్రాపరిపర్యాయాః పం చ॥ సమానస్యాహ్వాః పంచపుణ్యాని నక్షత్రాణి॥ మిత్రస్య సంగవం తత్పుణ్యం తేజస్సహరితి శుక్రేతే॥ యుగ్మాస్తస్వగ్నేలాని చత్వారిన్ద్రాని తాని శుక్రేతే॥ కే చిత్ర్యుత్తి కాదివిశాఖాంతాని దేవనక్షత్రాణి పుణ్యాహః॥ యాన్యేవ దేవ న క్షత్రాణి తేషు కుర్వీత॥ పుణ్యాహవషకురుత ఇతి శుక్రేతే॥

అస్మిన్ స్యాముష్మిన్ శ్చ యాంకామయేత దుహిశరం॥ ప్రియాస్యాదితి॥ తాం నిష్ఠాయాం దద్యాత్॥ ప్రియైవభివతి॥ నేవతు పునరాగచ్ఛతి॥ అస్యా

ర్థః॥ నిష్ప్రాకటః స్వాతీనక్షత్రం తస్మిన్నక్షత్రే దత్తా దుహితా పత్యుఃప్రియై
వ భవతిత్వస్తి కల్పి దయోవిశేషః పితృగృహే తునర్వాచ్యతి నేయంనక్షత్ర
సింహా క్రితు క్రిత్యతిక యద్రదర్శనేన నక్షత్రస్తుశలీవ॥

అభిజిత్వా మనక్షత్రం ఉపరిస్తావసాధానాం అవస్తాబ్ధ్యోనామై దే
వాసురాస్యంయత్రాసన్ తేదేవా తస్మిన్నయత్రే న్యజయస్తదభిజితో భిజిత్వం
యంకామయే తానపజయ్యంజయేదితి త మేనస్మిన్నక్షత్రేయావయేత్ అనప
జయ్యమేవ జయతి పాపపరాజితమివతః॥ ప్రవాపతిః పశూనస్పజత తేనక్ష
త్రం నక్షత్రముపాత్మంత తే సమావంశపవాభవన్ తే రేవః ముపాత్మంత
తేరేవత్యాం పాభివన్ తస్మాచేవత్యాం పశూనాం కర్వీత॥

ఇటుమీద వేదోక్తమహూర్తములను జెప్పుచున్నారము.

ఉత్తరాయణమందు శుక్లపక్షములో పగటిప్రమాణము లొమ్మిదిభాగ
ములానర్చి ౧- ౩- ౫- ౭- ౯ యాశేషిభాగములు పుణ్యనక్షత్రసంజ్ఞికములు-
సకలశుభకార్యములకును యోగ్యములు. ౨- ౪- ౬- ౮ యాసరిభాగములన్ని
లసంజ్ఞికమ లిషే శుభకార్యములకర్హములుకావు.

కొందరు కృత్తికాది విశాఖాంతమువరకు దేవనక్షత్రములనియు పు
ణ్యోహములని యిను బట్టెదరు.

విహికామప్రికలములను గోరువారు స్వాగోరుక్షత్రమందు కన్యాబాస
మును జేసిన యావస్థయు భర్తకలిప్రియురాపై మోల పుట్టెనుంటికి రాదలంచ
దు. ఉత్తరాసాధావరమభాగమును శ్రవణ పూర్వభాగమును గలసి అభిజి
త్వక్షత్రమగును. దీనియందు దేవతలనుగులతో దలకడి జముంచిరి- గావునయ
భిజిత్వక్షత్రమున యుద్ధయాత్రజేసిన యశేయాలగువానైన జముతురు.

బ్రహ్మ పశుపులను రేవతీనక్షత్రమందున సృజించెను. గాన పశుసంగ
హము రేవతీనక్షత్రమున జేసిన యభివృద్ధి నొందును.

జాతక ప్రకరణమ్.

అధానోనమనైన జాతకనిరూపణస్థాన ఫలాదీని వ్యాఖ్యాస్యామః॥

తిర్భక్త్యంతతతోర్ధ్వగాచ్ఛ లిఖితా రేఖాశ్చ రాశ్యాత్మకం చక్రం స్వా
త్పురుషాదిగృహముఖాలగ్నాదిరాశిగ్రహాన్ సంతఖ్యోదయచంద్రకారక
పదాయాధాత్మ పూరా ఘటిద్రోక్తానా నవ పోక్తలగ్నకవశా తత్తత్ఫ
లం చత్వతి॥

అట్లుగీ టైదును నిడువుగీ టైదును విభించిన ద్వాదశరాస్యాత్మకంబగు చక్రంబగును నందు పూర్వార్థస్వగృహంబాదిగ వేషాదిరాసుల గ్రహంబుల విభంపవలయును. లగ్నకుండలి, వంశకుండలి, ఆరూఢకుండలి హేమారాకుండలి, చంద్రకుండలి, ద్రేక్కాణకుండలులును వీటిచే నాయాయి ఫలములను జెప్పవలెను.

తన్వారోగ్యధనస్వసోదరజనన్యాంబోళికాఘాటకక్షేత్రా రామతటాకమందిరసుఖగ్రామాప్తబుధ్యాత్మజాః। ద్రవ్యజ్ఞానసరస్వతీమతియశోరోగక్షయారిక్షతం జాత్యుద్వాహ కళత్రరోగనిధనన్యాధ్యాయరిప్తార్థయః॥

ద్రవ్యజ్ఞానపితృక్రియాషధమనస్సౌభాగ్య దేవార్చనా జ్ఞానరాజన్మగ్రీను పుణ్యతీర్థసకలాద్యోగప్రతాపశృతిః। ఊంతిన్నానఫలాపవర్గవిభవానేకప్రతిష్ఠాశ్రమ ద్రవ్యస్వర్గఫలప్రభావ శయనీ పార్థిబ్బల్యైశ్చనిచ॥

జననలగ్నము తనుభావము నారోగ్యభావమనబడును. ద్వితీయము ధనభావము- తృతీయము సోదరభావము- చతుర్థము జననీ, వాహన, క్షేత్ర, మందిర, సుఖభావము- పంచమము బుద్ధి, పుత్ర, జ్ఞాన, కీర్తిభావము- షష్ఠము రోగము, క్షయము, క్షతము, శత్రుభావమును- సప్తమము వివాహ, కళత్ర, భోగభావము- అష్టమము ఆయుర్వరణవ్యాధ్యరిష్టభావము- నవమము పితృసౌభాగ్యోషధభావము- దశమము రాజ్య దేవార్చన క్రతు పుణ్యతీర్థా ఙ్గోద్యోగప్రతాపభావము- ఏకాదశము లాభభావము- ద్వాదశము వ్యయభావము.

రుద్రాగ్రాసవితా పితాచ జననీశక్యాత్మకోచంద్రమా భామేందూగ్ధవజీవశుక్రరవిజాస్తత్పంచభూతోద్భవాః। సత్వాజ్ఞేయకపి దుజాశ్చరజసోభామస్తమోజశ్శని సూర్యైందూ నతుమారకౌ సహితపౌరంధ్రాధిపత్యైరిదౌ॥

సూర్యుడు పితృకారకుడు, చంద్రుడు మాతృకారకుడు, భామ బుధగురు శుక్ర శనిలు పంచభూతకారకులు, గురుశుక్రబుధులు సత్వగుణకారకులు, అంగారకుడు రజోగుణకారకుడు, శని తమోగుణకారకుడు- బ్రహ్మయొక్క నేత్రమువలన సూర్యుడు, మనంబువలన చంద్రుడు, పంచభూతాంశలచే కుజ బుధ గురు శుక్ర శనిలు బుట్టిరిని సూర్యసిద్ధాంత గోళాధ్యాయము. సూర్యచంద్రులిష్టమాధిపతులైనను మారకులును బాధకులును గారు.

సర్వే ద్వాదశ రాశయ స్సముదితా లగ్నాదివట్కం తను ర్యామ్యాం పంచ తను స్త్రీయా స్తదితరే వట్కృత రాంగం భవేత్। లగ్నం పాణిమయ

శ్శశిస్థభవనం దేహంతయో స్తత్ఫలం భావాద్భావపతేశ్చ కారకవశాత్తత్
త్ఫలం నిశ్చితం॥

లగ్నముమొదలారురాశులపర్యంతము పూర్వాంగమనియును మిగిలిన
యారురాశులునుత్తరాంగమనియునుసంకేతము- లగ్నము పాణిము- చంద్ర
దున్నగృహముదేహము- లీపాణిదేహములయొక్క శుభాశుభములు భావభా
వాధిప భావకారకులవలనను చంద్రలగ్నాధిపతులవలనను గూడ జూడవలెను.

పూర్ణం శశ్యతి భానుజ స్త్రిదశమే భేషాదదృష్ట్యేతరే జీవాధీనవమే
ర్థయా తదితరే భామశ్చతుర్థేష్టమే సర్వే పాదవిహీనయాఖిలదృశా పశ్యంతి
సర్వేస్తభం విత్రాయవ్యయవైరిణో నదదృశుః ఖేటస్థితస్థానతః॥

శని తనకు తృతీయ దశమస్థానములను పూర్ణదృష్టిని జూచును. మిగిలిన
గ్రహములు పాదదృష్టిని జూతురు. గురుడు పంచమ నవమములను పూర్ణదృ
ష్టిని జూచును ఇతరగ్రహములర్థదృష్టిని జూతురు. కుజుడు చతుర్థాష్టమస్థాన
ములను పూర్ణదృష్టిని జూచును. ఇతరగ్రహములు త్రిపాదదృష్టిని జూతురు. స
కలగ్రహములు సప్తమస్థానమును సంపూర్ణదృష్టిని జూతురు. ద్వితీయ వ్యయ
లాభపక్షస్థానముల సేగ్రహములును జూడరు.

కేంద్రీకోణగృహస్థితాః కవిగురుజ్ఞాపూర్ణమాయుర్ఫలం మధ్యాయ
వ్యమతోధనేచ సహజే లాభేదిశంతి స్థితాః పష్టాష్టవ్యయభేష సంస్థితభగా
స్సల్పాయురస్యే తతః పాపాః కేంద్రసుతాప్తగా నశుభదా జాతస్య పుం
సస్సవా॥

లగ్నచతుర్థసప్తమదశమములు కేంద్రసంజ్ఞితములు- పంచమనవమము
లు కోణసంజ్ఞితములు వీటియందు బుధ గురు శుక్రబుధగ జన్మించిన దీర్ఘా
యువగును. ద్వితీయశ్రుతియలాభస్థానములందు వీరలుండగ జన్మించిన మధ్యా
యువగును. ఏను పష్టాష్టమవ్యయములందుండిన యల్పాయువగును. రివి క జ శ
ని రాహు కేతువులు కూర్చులు ఏను కేంద్రపంచమాష్టమములందుండిన శు
భము నివ్వరు.

సోమ్యస్వర్ణసుహృత్త్రికోణగృహగాః కేంద్రోత్తమాంశాన్వితాస్సా
మ్యైర్వ్యక్తితీయైర్మధ్యమగతా మూలత్రికోణాత్రితాః భావారోహణభేష
రాశుభకరాః కేంద్రత్రికోణాధిపా స్సంబంధేన పరస్పరం సుయతనం కు
ర్వంతి రాజోత్తమం॥

సోచ్యస్తవక్షేత్ర మిత్రక్షేత్రకోణములయందును కేంద్రోత్తమాద్యంశలయందునుండి సౌమ్యగ్రహములచే జూడబడినను గూడినను సౌమ్యగ్రహమధ్యగతములైనను మూలత్రికోణములయందుండిన నుచ్చభావము నారోహించుచుండినను గ్రహమునకు బలమని చెప్పవలెను. కేంద్రకోణాధిపతులు పరస్పరసంబంధము గలిగియుండగ జన్మించిన రాజయోగమగును. మూలత్రికోణములనగా సూర్యునకు సింహము, చంద్రునకు వృషభము, అంగారకునకు మేషము, బుధునకు కన్య, గురునకు ధనస్సు, శుక్రునకు తుల, శనికి కుంభము.

నీచస్థాశ్చ పరాజితాస్త్యరిగతాః పాపేషీతాకాంత యుగ్మగృహస్తగతాశ్చ వక్రవికలస్వర్చానుసంసర్దగాః। భావాంతస్థిత ఘేవరాశ్చ విబలాః పృష్టాప్తరిస్పాధిపాః కేంద్రాధిశ్వరకోణపేశ్వరయుతాస్తద్యోగభంగప్రదాః॥

నీచస్థానములయందున్న నస్తంగతులైనను శతృస్థానగతులైనను పాపేషీతపాపయుక్తమధ్యగతులైనను వక్రపరాజితరాహుయుక్త లగ్నాంతస్థితులైనను పృష్టాప్తవ్యయాధిపతులైనను గ్రహములు బలహీనులగుదురు. కేంద్రకోణాధిపతులతో విరుగలసిన యోగభంగమును జేతురు.

సోచ్యేదీప్తగృహేస్థితస్వభవనే వర్జోత్తమాంశే శుభో మిగ్ధగ్ధా/ముదితస్వవేత్సృజనమ మూలత్రికోణే సుఖే సూర్యయన్త్రపరాభవశ్చ కుటిలో కూరశ్చ వక్రం గతోభిత స్వాగతచాచో రిపుగృహే ఘోరమృతం బృష్టం॥

దీనో నీచగతు భవంతి ఇతిచావస్థాః క్రమాద్వాః శా స్సూర్యేశాస్తమయ స్వమాగమఖగ శ్చంద్రేణ యుద్ధోన్ముఖా ధూమతీగతభా సమస్థిత ముఖో భేదస్తు మృత్యునిదః పాపేషీ బలయుక్తారోహ శుభం దిప్తం శుభో దుర్బలః॥

ఉచ్చయందు దీప్తావస్థ, స్వక్షేత్రోచ్ఛయంశ శుభ మిత్రక్షేత్రములందుండిన ముదితావస్థ, సమాతీనమక్షేత్రములత్రికోణములయందుండిన సుఖావస్థ, యుద్ధపరాభవవక్రకూరక్షేత్రములందైన హీనావస్థ, అతిచార శత్రుక్షేత్రములందుండిన భీతావస్థ, అస్తంగతుడనగా సూర్యయుక్తుడైన మృతావస్థ, నీచగతుడైన దీనావస్థ, ఇటుల పన్నెండవస్థలు చెప్పబడెను. సూర్యయుక్తుడును చంద్రకుజులతో యుద్ధోన్ముఖగ్రహమును రాహుకేతుయుక్తగ్రహమును మృత్యుప్రదులు. పాపగ్రహమైనను బలయుక్తుడైన శుభంబొనర్చు

ను. శుభగ్రహమైనను దుర్బలమైతే దుష్టఫలమిచ్చును.

దుష్టానాని గతోర్నివగృహగత్వాస్తంగతోవాపియద్భావోశుభయో గదృష్టిరహితే క్రూరాదియంత్రక్షతః । నీచార్యంశగతః పరాజయమృత శ్చే త్పాతయానిద్యుతిస్తద్భావస్య వివాశం నిగదితం లగ్నాదిభానాంక్రమాత్॥

ఏభావాధిపతిగాని దుష్టాంగతుడైన శత్రుసేవగతుడైన నస్తంగతుడైన శుభగ్రహయోగదృష్టిహీతుడై క్రూరగ్రహయోగదృష్టియుక్తుడగుచు నీచార్యంశగతుడై పరాజయమైయుండిన నాభావమునకు నాశము జెప్పవలెను. త నుభావాదిభావములను పేర్చిమును.

యథ్యద్భావపతిస్త్రికోణగృహగః కేంద్రత్రిలాభాభిలో మిత్రోచ్చస్య గృహంశయో ర్బలవతోత్పత్యో స్థిత స్సౌమ్యయోః । మధ్యస్థోపతిస్వోచ్చగేన న శుభైర్యుక్తస్థితోవా గ్రహ స్తత్తద్భావఫలస్య వృద్ధి మతులాం శీఘ్రం కరోతి క్రమః॥

ఏభావాధిపతి కేంద్రకోణధనలాభ తృతీయస్థానములందుండి మిత్రోచ్చస్యక్షేత్రస్వాంతలయందుండి బలవచ్చుభగ్రహమధ్యగతుడై యుచ్చాదిబలయుక్తమగు శుభగ్రహములతో గూడుకొనియుండిన నాభావమునకు వృద్ధిగలుగు నిటులనన్నిభావములకును బూడవగును.

భావోభావపతిశ్చ కారకఖగన్ధే పాపమధ్యస్థితాః పాపైశ్శుంకిభిరన్వి తాశ్చ విబలా స్సౌమ్యైరియుగ్మీతాః । తేషాం భాగ్యసుతాష్టధీవ్యయగతాః పాపాస్తదంశర్తు పాస్తద్భావే రితుసేవమూళవిజితాశ్చే ద్భావహానివదేత్॥

ఏభావముగాని భావాధిపతిగాని కారకుడుగాని పాపమధ్య పాపయుక్తిగలిగి బలహీనులై సౌమ్యగ్రహదృష్టివీక్షణములులేక నీభావభావాధిపతులకు పంచమనవమవ్యయములందు పాపగ్రహములుండిన తత్తద్భావాధిపతులు శత్రుసేవపరాజితులై తద్భావములందుండిన నాభావమునకు హాని గలుగును.

స్వత్రోచ్చాదిసుహృత్త్రికోణసోతరాశ్యంసేషవర్గోత్తమే సౌమ్యైస్సౌఖ్యకరోధపాపఖచరోప్యేవం విధత్తే శుభం । యద్యేశస్థిత భాంశపాబలయు తాశ్చే ద్భావపా లాభకృద్యత్రస్వర్క్షగతో బలీ హితఖగస్సౌమ్యేహి తస్యార్థదః॥

ఏభావాధిపతిని సర్గపాపుడైనను స్వోచ్చక్షేత్రమిత్రకోణవర్గోత్తమములయందుండి సౌమ్యయుక్తుడైనశుభమును జేయును. ఏభావాధిపతియుండిన రాశ్యధిపతిగాని యంశాధిపతిగాని బలవంతులైన నాభావమునకు లాభము

గలుగును- లేక భావాధిపతి స్వత్యేగముందుండి బలవంతుడై టులైన వాడు నై సర్గిక శుభుడుగాని పాపుడుగాని శుభమునే జేయును.

భాగ్యకర్తృణి తత్పతీ నివసతా వేకత్రవా వ్యత్యయే నాన్యోన్యర్మగ తా నిరీక్షితయుతా తా రాజయోగద్రుదా । ధీజాయాధనంధుమైశ్చ సహితే తత్తద్గుహే సంస్థితౌ సంపత్సౌఖ్యకరౌ తయోర్నిధనలాభర్థాధిపత్యంవిना॥

భాగ్యరాజ్యాధిపతులు భాగ్యస్థానమందైన రాజ్యమందైన నొకచోట గూడినను వీరలు వ్యత్యయముగ నైనను కమముగ నైన సీస్థానములందుండినను నితరేతరాన్యగృహములందుండినను అన్యోన్యవీక్షితులైయుండినను రాజయోగమును జేతురు. మరియును వీరలు పంచమ సప్తమ ధన వాహన స్థానములందుండిన సీస్థానాధిపతులతో కూడుకొనినను సంపత్సౌఖ్యమును జేతురు. ఈ భాగ్యరాజ్యాధిపతులప్రపలాభాధిపతులైన యోగభంగమగును.

బాలోవృద్ధభగీస్తగశ్చ విజితా పశ్య న్నపశ్యన్యసౌ శుక్లాశుక్లదినై శ్శుభాశుభదినైః పూర్వోన్ముఖాద్యక్షమాత్ । ప్రత్యగృహ్టియుతో దృశా ను రగురుర్నదాయతా శక్తిమాన్ మూఢస్థాపి భృగుశ్శనిశ్చ బలవా శ్చౌచారి భేవా బలి॥

గ్రహము బాలుడు వృద్ధు పరాజితుడు నస్తంగతుడునై చూచినను జూడనటుల నిష్ఫలము. గురుడు శుక్లపక్షమందు వృద్ధత్వమునొందినను కృష్ణపక్షమునందు బాలత్వమునొందినను శుభప్రదుడగును. బలవంతులగు శుక్రశనిలు మూఢస్థులైనను బలహీనులు కారు. అంగారకుడు శత్రుస్థానమందుండినను బలహీనుడుకాడు.

భావానాం ఫలకారకశ్చ విముఖా నైసర్గికాచ్ఛాదయ ద్భావై రన్విత భాంశపాపవితథా తద్భావతత్కారకౌ । యద్యత్కారకరాశిపౌశుభభగస్త తత్ఫలధ్వంసకస్తద్వత్కారకయక్త భావనివహం స్వల్పంఫలం కారయేత్ ॥

భావాధిపతి శుభుడగునపుడు ఛాదకసంబంధమువలన బోధుడైనప్పటి కిని భావఫలమునిచ్చును. ఆభావమున కారకులును ఫలవిముఖులగుదురు. ఆభావకారకులలో నేయేకారకరాశ్యధిపతి పాపగ్రహమైన యాయాయికారకఫలధ్వంసను జేసును- అలాగుననే కారకుడున్న భావములన్నియు స్వల్పఫలమును జేసును.

పూర్ణేంద్రిజ్యశనిర్వణాస్వయంతభార్దిర్విద్వాదశచ్ఛాదకాదుష్టచ్ఛేధివ

లోపి రిపుభవనే శేషాః పురచ్ఛాదకాః | దృష్ట్వా తేతగతేనవాశనికుహా వ
న్యోర్మయ క్తనవాసర్వేభావపభావకారకఖగా శక్తాః క్రమా ద్యక్తదాః॥

పూర్వ వందుడును, గురుడును, శని, కతువులును, దమరున్నరాశికిద్వి
తీయ ద్వాదశరాసుల నాచ్ఛాదింతురు. గురుడు పావుదై వ్యయమందుండినను
మిగిలిన మూడుగ్రహములు ముందురాశినిమాత్రమూచ్ఛాదించెదరు. శనికుజు
లు తేత్రస్థునిచేగాని యన్యతేత్రస్థునిచేగాని జూడబడి రెసిబలవంతులగుదురు.
సర్వభావాధిపతులకారకులును బలవంతులై రేసి జెప్పబడిన ఫలమిచ్చెదరు.

యద్యద్భావధనస్త సంస్థితఖగస్తచ్ఛాదకాఖ్యా స్తు తాస్త ద్భాగ్యస్థ
లగోపి వేధకఖగస్తద్భంధుకో బంధకః | తదగ్నింధే ప్రతిబంధకోత్ర సహితశ్చే
ద్రంధ్రవృద్ధిక్షణే యద్యద్భావధనాస్తభద్వయపతి స్తస్మారకాఖ్యా క్రమాత్॥

ఏభావమునకుగాని ద్వితీయమందున్నగ్రహము ఛాదకుడని చెప్పబడు
ను. భావమునకు తృతీయమందున్న గ్రహము వేధకుడనబడును. భావమునకు
చతుర్థమందున్న గ్రహము బంధకుడనబడును. భావమున కష్టమమందున్న గ్ర
హము ప్రతిబంధకుడనబడును. అష్టమస్థానముయొక్క వృద్ధిక్షయములం దేభా
వముయొక్క ద్వితీయ సప్తమాధిపతు లష్టమమందుండిరేసి మారకులని జెప్ప
బడుదురు.

లగ్నాద్భాగ్యపకర్తృపా యదితథా తద్భాగ్యకర్తృధిపా మానాద్భా
గ్యపకర్తృపా షరసమస్వల్పాధికారాః | క్రమాత్ | సంబంధత్రయసంస్థితౌ య
దిబలావనోన్యకేంద్రాశ్శితౌ లగ్నాధీశ్వర రాశినాయకయుతౌ జాతో ధని
భూపతిః॥

లగ్నముమొదలు భాగ్యరాజ్యాధిపతులును, భాగ్యముమొదలు భాగ్య
రాజ్యాధిపతులును, రాజ్యముమొదలు భాగ్యరాజ్యాధిపతులును క్రమముగా
నుత్తమ మధ్యమస్వల్పాధికారములుగలవారు, వీరలు సహవస్థాన దృష్టిస్థాన
సంబంధములు గలవారై పరస్పరమును కేంద్రములయందున్నవారై లగ్నరా
శ్యధిపతులతో గలుసుకొనిరేసి జాతకుడు ధనియును భూపతియగును.

జన్మర్తుగమనాడికా విఘటికా తత్రద్దశాత్తాదితా వాఙ్మోషస్థిహతా
యౌతా విఘటికా తచ్ఛేద్యరాశిర్భవేత్ | చాద్యంతాస్థితనాడికా విఘటికా చి
భ్రాజతో వత్సరాశ్శేషం ద్వాదశశబ్దివైః ఖరుతుభిర్నిష్క్రంతుమాసాదికం॥

జన్మనక్షత్రముయొక్క శేషఘడియల నరువదింట గణించి విఘటికలం

దుగలకి కృత్తికాది యిరువదియేడునక్షత్రములు తొమ్మిదింట పాల్గొనగా వచ్చిన శేషమున శోకటిమొదలు తొమ్మిదివరకు- ౬ మూర్త్య- ౧౦ చంద్ర- ౭ కుజ- ౧౮ రాహు- ౧౬ బేవ- ౧౯ శని- ౧౭ బుధ- ౭ కేతు- ౨౦ శుక్రదశలగును. ఈరితి వానక్షత్రదశావర్ణములచేత నామొత్తమును గుణించి దాని నక్షత్రాద్యంతఃకుటికావిఘటికలయొక్క మొత్తముచేతను బాల్గొనగా వచ్చిన లబ్ధము వత్సరములగును- ఆశేషము పన్నెండింటగుణించి తిరుగ నక్షత్రాద్యంతముచేతనే బాల్గొనగా వచ్చినది మాసములగును- ఆశేషము దినములచేగుణించి బాల్గొనగా దినములు నీరితినే ఘటికలచే విఘటికలచేతను గుణించి బాల్గొనగా ఘటికావిఘటికలు వచ్చును.

తత్తత్తేటదశాదశావినిహతా మాసాః పురోంతాభవే దత్యాంకం త్రిగుణం దినానిచ తథా వత్స్యంతి చాంతర్దశాః తద్భుక్తిస్తు దశాహతాచసృభిర్భక్తా దినాని క్రమాత్ ||

ఏగ్రహముయొక్క మహావశకంతర్దశకట్టవలెనోయామహావశావర్ణము లంతర్దశావర్ణములచేత గుణించ మొదటివి మాసములగును. కొనయంకెమూడింటగుణించగా దినములగును- ఆయంతర్దశామాసమును దశావర్ణములచే గుణించ నాల్గింట పాలుగొనగా వచ్చిన లబ్ధము విదశాదినములగును- శేషమిరువదిచే గుణించి నాల్గింటపాలుగొనగా వచ్చిన లబ్ధము ఘడియలగును.

తద్వర్తైర్నిహతా దినాని ఘటికా ద్వాభ్యాం విభక్తం ఫలం నాడ్యశ్శేషమతోధవస్థినిహతం చార్థోయుతం తద్వరు ద్వాభ్యాం భక్తఫలం వినాడ్యరభవం సూక్ష్మదశాభుక్తయైశ్చైవం ప్రాణదశా క్రమేణ విదితా స్సిద్ధాంతవిద్యానిభిః||

విదశాఘడియలను దశావర్ణములచే గుణించి రెండింట పాల్గొనగా వచ్చిన లబ్ధము సూక్ష్మదశాఘడియలగును- శేషఘడియలరువదిచే గుణించి రెంటపాల్గొనగా విఘడియలు వచ్చును- ఈరితినే సిద్ధాంతవేత్తలచేతను ప్రాణదశను దెలసికొనదగును.

కేంద్రాధీశ్వరకోణనాయకదశా క్చాంతర్దశాశ్శేభనా స్సామాన్యాశ్చ ధనత్రిలాభభవనాధీశగ్రహణాం దశాః | వష్టావ్యవ్యయ భావనాయక దశా కష్టా భవేయుస్సదా నేతుర్లగ్నమవేక్ష్య తత్తదధిపౌ తత్తద్దశాభుక్తిషు||

కేంద్రశోణాధిపతులయొక్క దశలును వారియంతర్దశలును శుభపద

ములు- ధనతృప్తియ లాభాధిపతులయొక్క దళాంతర్గతముల మధ్య ఫలములు కష్టాష్టమవ్యయాధిపతులయొక్క దళలు కష్టఫలములు నగునని యడిగినవారి లక్ష్యమున బట్టి యాయాయి దళాభిక్తులందు జెప్పవలెను.

రాజాశ్రయణ ఫర్వాః.

వినాజ్ఞయా విశంతంతు ద్వార్ధస్సమ్యక్సిరోధయేత్ । నిర్దేశకాయని
జ్ఞాప్య తేనాజ్ఞస్తః ప్రమోచయేత్తితి భార్గవః॥ ప్రయాణకాలేచ గృహప్రవేశే
నే వివాహకాలేపిచ దక్షిణాంఘ్రిం కృత్వాగ్రతశ్శత్రుపురప్రవేశే వామం ని
దధ్యాచ్చరణం నృపాలశ్చతి బృహస్పతిః॥ పృవిశ్య నగరం లంకాం కపిరాజహి
తంకరిః॥ చక్రేధ పాదం సవ్యంచ శత్రుాణాం సతుమూర్ధనితి శ్రీమద్రామా
యణే॥ తస్మాద్దాజద్వారపవేశే దక్షిణపాదమాదా నిధాయ గచ్ఛేత్॥

రాజాజ్ఞలేకను బ్రవేశించువాని నెవనివైన ద్వారపాలకుడు రాజద్వార
రప్రవేశమును జేయనివ్వరాదు- తనపైయధికారికి జెలియజేసి వాని యాజ్ఞవ
లన విడువదగునని భృగువచనము.

ప్రయాణకాలమందు గృహప్రవేశమందు వివాహమందును దక్షిణాం
ఘ్రిని ముందుంచవలెను. శత్రుపురప్రవేశమున వామపాదము నుంచవలెనని
బృహస్పతి,

శ్రీఽంజనేయులవారు లంకాపురప్రవేశమందు ముందుగ వామపాద
న్యాసమును జేసిరదిశత్రుపులశిరమందుంచుటయని శ్రీమద్రామాయణమది గావు
ని రాజద్వారప్రవేశమందు దక్షిణపాదమునుంచి నడువవలయును.

రిక్తహస్తేన నోపేయాద్దాజానం దైవతం గురు మిత్ర్యాది వచనప్రా
మాణ్యాద్దాజదగ్ధనాథం ఫలాన్యాదామైవ గంతవ్యం॥ తత్ర గ్రాహ్యగ్రా
హ్యఫలాని వత్సేషః॥ తదుక్తం స్కాంఽపై ధర్మఖండే॥ ఉపాయనాని సంగృ
హ్య జంబీరాదిపురస్సరం జంబీరాత్కార్యసిద్ధిస్సాన్యాన్నాదికేభాత్ఫలాధికం
పిదధం కార్యనాశాయ శుష్పకృముకజాలకాః॥ ఉర్వారుకంచఖర్జూరం తిందు
కం కదళిం త్యజేదితి॥

రాజును, దైవతమును, గురువును రిక్తహస్తముతో బూడబోగూడదు-
గావున రాజదర్శనార్థము ఫలములను బట్టుకొని వెళ్లవలయునీవిషయమై గ్రా
హ్యగ్రాహ్యఫలములను జెప్పుచున్నారము.

కానుకగా నిమ్మపండ్లు మొదలగునవి స్వీకరించవలయు నందు నిమ్మపం

శు కార్యసిద్ధికరము. కొబ్బరిపండధిక ఫలప్రదము. వెలగపండు కార్యనాశము. బ్రష్మములు, పోకపండు, మొగ్గలు, దోసపండు, భద్రూరభ్రుకాయలు, తుమ్మక పండు, అనటిపండు వీటినిత్యజించవలయునని స్కాండమండగు ధర్మఖండము.

తత్ర కృద్ధం రాజానంవా రాజతోషణార్థం తదాజ్ఞయా వివాదేకృతే ప్రత్యర్థినంవా శాంతియక్తం కర్తు మాపస్తంబోక్తజపవిధిం వక్ష్యామః॥

సంవాదదేశంగత్వా ప్రత్యర్థిపం పశ్యన్ముత్తరాంజపేత్॥ మంత్రః॥ తే వాచమాస్యాద్ధద ఆమనస్యాగ్ హృదయాదధి యత్రయత్ర తే వాక్షిహితా తాం తత ఆదధే॥ అస్యార్థః॥ తేవాచం ఆస్యాత్ అసావిత్యనేన ఛాండసో లింగవ్యత్యయః॥ యద్వా తే వాచ ఆస్యం బధ్నాదితి॥ ఆమనస్యాం మనసిభవాం మనస్యాం మనసి వివక్షితాం ఆదధే॥ హృదయాదధి హృదయోపరియావాక్ సా దధే॥ అస్యత్యాపి యత్రయత్ర తే వాగ్విహితస్తతస్తస్మాత్త్వదీయావాచం ఆదధే అపిదధామీత్యర్థః॥ ఇహచ సంబుధ్యా నామనిర్దేశః ప్రత్యర్థినఏవ॥ కృద్ధముత్తరాభ్యామభిమంత్రయేత వికోధోభవతి యది కృద్ధప్రత్యర్థివా వ్యవహారద్రష్టాతుశత్రోధశాంతించాసావిచ్ఛతి తదాఉత్తరాభ్యామభిమంత్రయేత్॥ మంత్రః॥ యాతఏషరరాట్యాతసూర్యన్యోర్ముధ్రిస్యనాశసి॥ తాండేవాబ్రహ్మచారిణో వినయంతు సుమేధసః॥ ౧ ॥ యత్ర ఏతస్సు భేమతగుంరరాటముది వవిధ్యతి ఏతేకోధస్సయామసి గర్భమశ్వతర్యాఇవ॥ ౨ ॥ ఏతయోరర్థః॥ యాతఇతి॥ తేయాఏషారరాట్యా లలాటే భూమిన్యోస్తనోః కోధవేషః॥ భుక్కుటిః వక్రత్వాదిః ఆతామగ్నేత్రత్వాదిః కపటగర్భత్వాది ర్ముధ్రిస్య మృదునా మైతతు తవ ప్రధానభూతం యన్మృదుత్వం తస్యనాశసి॥ కృద్ధాహి మృదుత్వం జహతి తాం మన్యోస్తనూదేవా బ్రహ్మచారిణః బ్రహ్మణి నేతేచ ప్రతిపాద్యంతే॥ దేవాః అపనయంతు సుమేధసః సుప్రజ్ఞాః తథాచ కథంకారమేతేహం యదత్ర తే వశుషి ముఖం అంతరే లలాటమధ్యే ఉద్విద్యతివా కృద్ధం యద్భూం లలాటే నాడినాంచ స్ఫురణం తదభిపాయమేతత్ యచ్ఛుక్తుశ్చి తేస్తచ్ఛబ్దాధ్యాహరః॥ తంతేకోధం వినయామసి వినాశయామః॥ గర్భమశ్వతర్యాఇవ అశ్వతరీణాం గర్భగ్రహణం మరణమేతుః తతో వినేతవ్యత్కృష్టమానాదరః॥ ఏవంకృతే వికోధోభవతి॥ ఇత్యేతాభ్యాం కృద్ధమితరంవాభిమంత్ర ఏత అనేనచాభిమంత్రణేనకృద్ధో వికోధోభవతి॥ ఫలవిధిశ్చాయం నార్థవాక్రమాత్రం సూత్రకారేణ బద్ధత్వాత్॥

కొసయుక్తుడగు రాజునైన, రాజసంతోషార్థమై వారియాజ్ఞచే వివా

దయగుచుండ పృత్యర్థివైన శాంతియుక్తునిగా జేయుకొరకు ఆపస్తంబోక్తమగు జపవిధిని వ్రాయుచున్నాము.

సంవాదస్థలమునకు వెల్లి ప్రతిపక్షిని జూచుచు తేవాచ మనుమంత్రమును జపించవలయును. పృథివీ కోపయుక్తుడైన యాతపిష యనునదియు, యత్తవితస్తుభేయనునదియు నభిమంత్రించిన కృష్ణులు వికోధులగుదురు.

ఈమంత్రములు ఫలవిధానుకములుగాని యర్థవాదమాత్రములుగావు. అటులగుటనే సూత్రకారునిచే నిర్ణయించబడెను.

యత్నేనోపవరేన్నిత్యం నామామస్తీతి చింతయేత్ | సమర్థయంశ్చ తత్పక్షం సాధుభాషేత భాషితమితి భార్గవః || ప్రవిశ్య సాసురాగస్య చిత్తంచిత్రజ్ఞసమృతః | సమర్థయంశ్చ తత్పక్షం సాధుభాషేత భాషితం | తస్మియాగే నవా బ్రూయాదర్థం సుపరిశ్చితం | సుఖప్రబంధగోష్ఠీషు వాదేవా వాదినాం మతం || విజానన్నపి మేధావీ భర్తుః క్షిప్రోత్తరం వచః | పవీణోపిహి మేధావీ వర్ణయేదభిమానితామితి కామండకే || ఆపమస్తార్గమనే కార్య కాలాత్యయేషుచ | అపృష్టోపిహి తాన్వేషీ బ్రూయాత్కల్యాణభాషితం | ప్రియం తథ్యంశ పథ్యంశ వదేధర్తార్థకం వచః | సమానవార్తయాచాపి తద్ధితం ప్రార్థయేత్సదేతి భార్గవః || దాక్షిణ్యయుక్తమశరం సత్యం జనమనోహరం | అల్పక్షరమనేకార్థం వాక్యం బ్రూహి మహామత ఇతి బ్రహ్మత్తరఖండే || సత్యం బ్రూయాత్ప్రియంబ్రూయాన్నబ్రూయాత్సత్యమప్రియం | ప్రియంచ నాన్యతంబ్రూయాదేవధర్మస్సనాతనః || వాచ్యధానియతాస్సర్వే వాఙ్మూలావాగ్వినిస్సృతాః || తాంతుయస్తేనయేద్వాచం ససర్వస్తేయకృన్నర ఇతి మనుః || నముఖ నేత్రయోర్వాపి లలాటేచ భృవోస్తథా | అన్వేష్యపిచగాత్రేషు దోషస్సంవిదితః క్వచిత్ || అవిస్తరమసందిగ్ధ మవిలంబిత మదురీతం | ఉరస్థం కంఠగం వాక్యం వర్తతే మధ్యమే స్వరే || సంస్కారక్రమసంపన్నా మదృతా మవిలంబితాం | ఉచ్చరయతి కల్యాణీం వాచం హృదయహరిణీం | అనయాచిత్రయా వాచా త్రిస్థానవ్యంజనస్థయా | కస్యనారాధ్యతే చిత్తమద్యతాసేరరేరపీతి శ్రీమద్రామానుజే శ్రీరామశందేరాజ్ఞాపితం || నళిరః కంపయేద్దాత్రం భృపాచాప్యక్షిణీతథా | తైలపూర్ణమివాత్మానం తత్తద్వర్ణే పృయోజయేత్ || శంకతం భీతముఘ్నప్త మవ్యక్త మనునాసీకం | కాకుస్వరం శీర్షగతం తథాస్థానవివర్జితం | విస్వరం విరసంబైవ విశ్లిష్టం విషమాన్వితం | వ్యాకులం తాలుభిన్నంచ సౌతదోషాశ్చతుర్దశ || మాధుర్యమక్షరవ్యక్తిః పదచ్ఛేదస్తథాత్వరా | ధైర్యం

లయసమత్వంచ వడేతే పాతకాగుణాంతరితాయాం॥ ప్రవృత్తవాక్పిత్రకధః
 ఊహావాస్పృతిభావనాన్, అశుగ్ధింధస్య వక్త్రచ సదై పండితఉచ్యతే॥ అస్యార్థః॥
 ప్రవృత్తవాక్, అకుంఠితవచనః । చిత్రకథో లోకకథాభిజ్ఞః । ఊహా త
 ర్కః । ప్రతిభానం తత్కాలస్ఫూర్తిః॥ వాక్స్యం మమోహి న్యపతే సుదుష్క
 రం నామతః॥ అర్థవచ్చ విచిత్రంచ నశక్యం బహుభాషితం॥ అభ్యావహతి క
 భ్యాణం వివిధం వాక్స్యభూషితా, నైవదుర్భూషితా రాజ న్మనఃకాయాపప
 ద్యతే॥ గోహతే సాయతైర్విధం వనం పరశునాహతం॥ వాచాదురుక్తం భీభ
 త్సం వసంరోహతి వాక్ తం॥ కర్ణినాశికనారాచాన్నిర్హరంతి శరీరతః॥ వాక్స్య
 ల్యస్తు సనిర్హాసుం శక్యో హృదిశయోహిసః॥ వాక్స్యాయకా వదనాన్నిష్ఠతంత
 యమరాహతేభ్యోచతి రాత్యోహని॥ పరస్యనామర్హసులేపతంతి తాన్వండితోనా
 విస్మయత్యేభ్యః॥ ససాసభాయత్రనసంతిపృథ్వా నతేవృథ్వా యేనవదంతిధర్మం॥
 నాసాసభ్యో యత్ర నసత్యమస్తి నతత్సత్యం యచ్చతేనాభ్యుపేతం॥ సువర్ణపు
 స్కం శృంగీం చిన్వంతి పురుషాస్త్రీయః॥ శూరశ్చ కృతవిద్యశ్చ యశ్చజావా
 ః సేవీయం॥ అవ్యాహృతం వ్యాహృతాచ్ఛ్రేయ ఆహు స్సత్యం వదేద్వాక్సహృ
 తం తద్వినియం॥ ప్రియం వదేద్వాక్సహృతం తత్ప్రతీయం సర్వం వదేద్వాక్సహృ
 తం తత్సమర్థమితి శ్రీమహాభారతే॥ అస్యార్థః॥ అవ్యాహృతం మానం తతోప
 శ్రేయః । సత్య వచనం సత్యమపి ప్రియంచేత్ తతోప శ్రేయః తతోపి ధర్మ
 వచనంచేత్ శ్రేయమిత్యర్థః॥ హిరణ్యభూషిలాశ్చేభ్యో మిత్రలభి ర్వరాయ
 తః॥ అతోయతేత తత్ప్రాప్తౌ రం స్సత్యం సమాహితంతి యజ్ఞవల్క్యః॥ స
 త్యవచనాన్నిత్రలభిరితి వశిష్ఠః॥ అసత్యా స్సత్యసంకాశా స్సత్యాశ్చ సత్యసం
 మితాః॥ దృశ్యంతే భాంతిజనకాస్తస్మాద్యుక్తం పరిక్షణమితి నారదః॥ సత్యం
 చ అపాణిహింసాకరమేవ పాణిహింసాకరం సత్యమప్యసత్యప్రాయమేవ
 ధారకాన్ధర్మమిత్యాహుస్సత్యం ధారయతే ప్రజాంతి విశేషస్తరణాత్ అపి
 చ॥ ఓమితీ॥ సత్యం సేత్యవృతం తదేతత్పుష్పం ఫలంవాచో యత్సత్యం సహేశ్వ
 రో కళ్యాణకీర్తిర్భవితా ఇతిశ్రుతిః॥ తిష్ఠేతిరాజా మకోశ యాహియాహీ
 తిరాభువః॥ సుమత్రస్య బహువాత్సా చక్రయోరివచాంతరా॥ నాశ్శాశ్రమితి
 రాజానముపాలభ్యోపి వత్ససి॥ చిరందుఃఖస్య పాపిష్ఠ మితిరామ స్తమబ్రవీదితి
 శ్రీమద్రామాయణే॥ అస్యార్థః॥ పునరాగమనానంతరం రాజా కిమర్థం మద్వా
 క్యేన స్థితోనీతి నిందితోపి నాశ్శాశ్రమం తద్వచనమితి వత్ససి కిమర్థమేవ మసత్య
 వచనం॥ తత్ప్రాప॥ చిరమితి దుఃఖస్య ఇదానీమనుభూయమానదుఃఖస్య చి
 రం విళంబః పాపిష్ఠం అతిదుస్సహమితి॥ పాణివాముపకారాయ యతైవేహ

పరత్రచ కర్తృశామచసావాచా తదేవ మతిమాన్యదేదితి విష్ణుశ్రురాణే॥ ననర్త
యుక్తమన్యతంవదంతి నస్త్రీషురాజన్ననివాహకాలే॥ నగుర్వధి నాత్మనో జీవి
తార్థి పంచాన్యతాన్యహురపాతకానీత్యుక్తం తస్మాదేవ శ్రీమహాభారతే॥
అలమతిప్రసంగేన వాగనుశాసనార్థేన॥

యత్నముచే నిత్యమును రాజును సేవించవలయును. తనకది నిత్యము
గాదని తలంచవలెను. రాజవలంబించు పక్షమునే తానును స్థాపనము జేయ
దగును. రాజు పలికిన పలుకును బాగున్నదనవలెనని భార్గవులు.

రాజసన్నిధిని బ్రేవేళించి యనురాగయుక్తులగు వారిచిత్తమును దెలిసి
వారికి సమ్మతుడై వారివాక్యమును స్తుతిజేయుచు వారి యజ్ఞచేతనైన లేక
వారిపలుకునకు సమత్తరముగానైన నిశ్చితార్థమగు వాక్యమును బలుకదగును.

సుఖార్థమగు ప్రబంధగోష్ఠులయందైనను వాదమందైనను వాదిమతము
ను దెలిసి తెలసినవాడైనను ప్రభువుచే నాక్షేపించబడి బుద్ధిమంతుడగు వాడు
త్తరమిచ్చుటకు బ్రవీణుడైన సభిమానమును విడచి యాప్రభువైనను బ్రతికూల
ముగ బలుకదగదని కామండకము.

ఆపదవచ్చునపుడును రాజు బోరుచేమార్గమును దప్పునపుడును జేయ
దగినపనికి సమయమతిక్రమించునపుడు రాజుహితమును గోరినవాడు తన్నడు
గకుండినను శుభకరమగు వాక్యమును బలుకదగును.

విననిష్ఠమగునట్టియు, సత్యమగునట్టియు, ముందుపయోగమగునట్టియు
ధర్మార్థములను సమకూర్చు వాక్యమునే పలుకవలెను. సామాన్యమగు వార్త
చేతనైనను రాజహితమును గోరవలసినదని భార్గవులు.

దయాయుక్తము, నచాధకము, సత్యము, జనమనోహర మల్పాక్షర
ములు గలిగి యనేకార్థములు గలదియునగు వాక్యమును బుద్ధిమంతులు వలుక
వలెనని బ్రహ్మాత్మరథింధము.

సత్యమునుబలుకవలె నని ప్రాణిహితమై యుండవలెను. సత్యమైనను
ప్రాణిహితముగానిది వలుకరాదు. ప్రియమైన నసత్యమును బలుకరాదనియు
నిది ప్రాచీనధర్మమనియు మనువు.

మౌఖమందు, నేత్రములందు, ఫాలమందు, కనుబొమలందితరావయవ
ములయందును మాటలాడునపుడును వికృతిని గనుబరచకూడదు.

సందిగ్ధముగాకుండ సంక్షేపముగ నాలస్యములేకను త్వరలేకను హృ

దయమును కంఠమును బొందిన వాక్యమును మధ్యమస్వరమున బలుకవలెను.

వాక్యకరణయుక్తముగ త్వరయు నాలస్యము లేక మంగళప్రదమైన నోరంజనమున ర్భటి హృదయకంఠవాక్కులయందు బలుకదగిన చిత్రమును వాక్యముజేతను తల్వార్చే నరకవచ్చినవాని చిత్తమైన మేత్తన గాకుండగనోదరి శ్రరామశంద్రవాక్యము.

శిరమును శరీరము కనబామలను నేత్రముల కుప్పించజేయగానూ, పుల్లూర్జమగు ఘటమువలె తొలుగులేక నలునువచ్చే శరీరముల యాయానర్థముల బ్రయోగించి మాటలాడవగును.

శంకనభాంధుడు భీరినొందుడు కేకలుబెట్టుడు స్ఫుటముగాకుండ నుక్కుతోమాట్లాడుట కాకోక్తి శీర్షగతముగ స్థానమును దప్పించి నరకవోచ్ఛారణము ప్రయోజనము స్వరహీనముగ రసములేక ద్విస్వములు నిడదీసియు విషమయవలసినవి సంయుక్తము జేసియును విషమముగను బలుకుట తొలఁచుట గదల్చుట యివి పదునాలుగువచనదోషములు.

మధురముగ నక్షరముల స్పష్టముగను పదవిభాగమొనర్చి త్వరలేక భవతతో లయననసరించి బలుకదగునవి యారుగుణములు.

మొరవబోవని వాక్యముగలవాడు లోకకథలను చెలసినవాడు ఊహయు తత్కాలస్ఫూర్తియును గలవాడును గ్రంథముయొక్క శీఘ్రప్రయోగము బండ్లితుడనబడును.

వాఙ్మయమమితవక్తరము. విచిత్రమును బ్రయోజనకారియునగు వాక్యమును విశేషముగ బలుకుట కష్టము. అలంకృతమైన బహువిధముగు వాక్యము మంగళమొనర్చును. దుష్టమగు వాక్యమనర్థమునొందించును. బాణక్షతము కూడిపోవును, గొడ్డలిచేగొట్టబడిన వనియు దిరుగ నభివృద్ధమగును- భయంకరమగు దుష్టోక్తులచేసగు తులము మానక మానవంతొని మనంబున కతిదుఃఖమునర్చును.

చేహముపైనినాటిన చిల్లకోలలను దీయవచ్చును- దుర్వాక్యరూపమగు ములుకులు గుండెను నాటుటచే దీనివేయవల్ల లేదు.

ముఖమునుంచిబయలుదేరి పరులమర్తమలందునాటి వేటిచేత కొట్టబడి రాతిరి బగలును దుఃఖింపుదురో అట్టివాగ్బాణములను లౌకికవైదికజ్ఞానము గలవాడు పరులకొరకు బలుకరాదు.

వృద్ధులు లేకయుండిన నది సభగాదు. ధర్మమును బలుకనివాడు వృద్ధులగాదు. సత్యము లేనిది ధర్మముగాదు. ప్రమాదయుక్తమగునది సత్యముగాదు.

కూరుడు విద్యగలవాడు సేవాత్మము కలిగినవాడు నీముఖ్యము. నువ్వవుపుష్పములుగలదానినిగాను పృథివిని వెతుకుదును.

మొదటిది- పలుకుటకంటె మానము శ్రేయము. రెండవది- సత్యములు బలము శ్రేయము. మూడవది- సత్యమును ప్రాణిహితముగ బలకుట శ్రేయము. నాల్గవది- ప్రాణిహితమై ధర్మముననుసరించుకొనుట బలము. ఐదవది- ప్రాణిహితమై ధర్మముననుసరించుకొనుట శ్రేయము.

కొరతలాభ భూలాభములకంటె మిత్రలాభమధికమనియు నది సత్యవచనముచే లభించుననియును యజ్ఞశాస్త్రములు. సత్యవచనముచే మిత్రలాభమగునని వసిష్ఠు.

కొన్నియసత్యములు సత్యప్రాణములై సత్యములసత్యములై భ్రాంతినిజేయుచు గనపడును గాన బ్రక్షింపుట యుక్తమని నారదులు.

ప్రాణిహింసాకరముగాదియే సత్యము. ప్రాణిహింసను శత్రుసత్యమనత్యప్రాణముమేను. ప్రజలను ధరించునందున ధర్మమనియు సత్యమనియు ప్రజలనుధరించుననియును విశేషార్థములు గలదు.

సత్యమాడుచో చభిప్రయము బోధనమై ధర్మమూర్తియై యస్మత్కర్మము లేదేమియనిన- ఆత్మవృక్షమువంటిది దానిమూలమును జెలిపిన సత్యమాడు మలగు పుష్పఫలములు జెనును. అసత్యమాడియైన మూలముజడియించి రక్షించిన ఫలపుష్పములుగలిగివృక్షమువధిల్లను- తానువృద్ధి గొందినకీర్తియుమంగళము సత్యరక్షణమునగునని బహ్వచక్రతాత్పర్యము- ఇంతియెకాదు- రక్షణమును నిలుపునని దశరథులు. వెళ్లువెళ్లుమని రామచంద్రులొజ్ఞనిచ్చుటచే నుమంత్రులయొక్కమనంబు చక్రమధ్యమునలే చక్రమణమొనర్చదాయెను. అట్టిసమయమున శ్రీరామచంద్రులినిరి- నీవు తిరుగవచ్చినతరువాత దశరథులు మావాక్య ప్రకారము నడువలేదనిరేని దమవాక్యము వినబడలేదని జెప్పవచ్చును గాన రక్షణము బోనిమ్ము- ఎందుకెటులగుధర్మమాడుమని బోధించుటయనిన యివుడనుభవించుదుఃఖమునకు తడవుగ రథమునిలుపుట యతిదుస్సహమనిరి. శ్రీమదయోగ్యకాండమును జూడుదు.

ప్రాణులకుపకారముకొరకు మనోవాక్యాదుకర్మలచే నిహపరిముల

కనుకూలించు వాక్యమును మతిగలవాడు బలుకుమని శ్రీవిష్ణువు రాగము.

హాస్యముకొరకు, స్త్రీగ్రక్షణమునకు, వివాహమొనర్చుటకు, గురుహితార్థము, తనజీవికకు హానికలుగునపుడు నీయేదుకాలముల నన్యతమాదినను దోషముకలుగదని శ్రీమహాభారతమునందనుటకిది యెకారణము.

వాడ్నియమబోధకార్థమై విశేషమునీపై జెల్పుటకుబనిలేదనిచాలించితిమి.

ననర్హునిచైస్సార్థం కించిదప్యప్రియంవదేత్ | లేహిమర్త్యాభిక్షుం
తి ప్రహాసేనేవ సంసది || ధైమాందారేషు కర్వీత మైత్రీం ప్రాజ్ఞఃకదాచన |
అంతఃపురవరాయేచ ద్వేష్టియానసాతాశ్చయే | విదితేచాస్యకర్వీత కార్యా
ని సులభుఃస్యపి | ఏవంచితరా రాజ్ఞి నక్షతిర్దాయతే క్వచిత్ || గచ్ఛన్నపి ప
రాంఘ్రామి మప్పస్తో హ్యనియోజితః | జాత్యంధఇవ మస్త్యేత మర్యాదా మను
చింతయన్ | నహిపుత్రం ననప్తారం నభ్రాతరమరిందమాః | సమతిక్రాంతమ
ర్యాదం పూజయంతినరాధిపాః | యత్నాహ్యోపవరేదేనమగ్నివద్దేవవత్సిహ |
అన్యతేహోపచ్ఛిగ్లోహి హన్యాదేవ నసంశయః | యద్యద్భర్తానుయుంజీత తత్త
దేవానువర్తయేత్ | ప్రమాదమవలేపంచ శోపంచపరివర్జయేత్ | సమర్థనాను
సర్వాను హితంచ ప్రియమేవచ | సంవర్ణయేత్తదేవాస్య ప్రియాదపి హితం
వదేత్ || అనుకూలభావేచ్ఛాస్య సర్వాధేషు కథానుచ | అప్రియంచాహితం
యత్సౌత్తదస్త్యేనానువర్ణయేత్ | నాహమస్యప్రియోస్త్రీతి మత్వాసేవేతపం
డితః | అప్రమత్తశ్చ సతతం హితంకుర్యాత్ప్రియంచయత్ | నాస్యానిష్ఠాని సే
వేత నాహితైస్సహసంవిశేత్ | స్వస్థానాన్నవికంశీత సరాజవసతిం వశేత్ |
అసూయంతిహి రాజానో నరానన్యతవాదినః | తదైవ చావమన్యంతే సరా
న్యండితమానినః | శూరోస్త్రీతి నద్యప్రస్యా ద్బుద్ధిమానినివాళునః | ప్రియమే
వాచరన్ప్రాజ్ఞః ప్రియోభవతి భోగవాన్ | ఐశ్వర్యంప్రాప్య దుష్ప్రాప్యం ప్రీ
యం ప్రాప్యచ రాజతః | అప్రమత్తోభవేత్ప్రాజ్ఞః ప్రియేషుచ హితేషుచ | న
చౌష్ఠా నభుజౌ జానూ నవవాక్యం సమాక్షిపేత్ | సదావాతంచ వాతంచ స్తీ
వనంవాచరేచ్ఛదైః | హాస్యవస్తుషు చాప్యస్య వర్తమానేషు కేషుచిత్ | నాతి
గాఢం ప్రహృష్ట్యేత నచాత్మ్యస్త్రుత్తవద్ధసేత్ | నచాతిధైర్యేణచరేఢ్యరుతాంహి
వ్రజేత్తతః | స్త్రీతంతు మృదుపూర్వేణ దర్శయేదప్రమాదజం | లాభేన దర్శయే
ద్యస్తు నవ్యధేద్యోవమానితః | అసంమూఢస్య యోనిత్యం స రాజవసతిం వశే
త్ | రాజానం రాజపుత్రంవా సంవర్ణయతి యస్సదా | అమాత్యః పండితో
ఘాత్వా సచిరం తిక్తతే ప్రియః | ప్రగృహీతశ్చ యోమాత్యో నిగృహీతశ్చ

కారణైః సనిర్వదతిరాజానం లభతే సంపదం తునః । ప్రత్యక్షంచ పరోక్షం
చ గుణవాదీ విచక్షణః । ఉపదీపీ భవేద్రాక్షో విషయేయోపివాభవేత్ । యో
వై గృహేభ్యః ప్రవసన్ ప్రియాణాం నానుసంస్తరేత్ । దుఃఖేన సుఖమన్విచ్ఛే
త్సరాజవసతిం వసేదితి ధామ్యః॥ రాజ్యసంబంధినః పూజ్యా స్సుహృదశ్చ
యధార్హతః । నృపాహూతస్తురంగచ్ఛేత్సర్వక్వా కార్యశతంమహత్॥ మిత్రా
యాపి నవక్తవ్యం రాజకృత్యం సుమంత్రితమితి భాగ్యవః॥ యద్యత్సచ్చైర్విజా
నీయాన్వీచైస్తదపి కీర్తయేత్ । కర్మణా తస్య వైశిష్ట్యం కథయే ద్విసయాన్వి
తః । పరార్థం దేశకాలజ్ఞో దేశేకాలేచ సాధయేత్ । స్వార్థంచ స్వార్థకుశలః
కుశలేనార్థకారిణా । వేదభాషానుకరణం నకుర్యాత్పురివీపతేః । సంపన్నోపి
నమేధావీ స్ఫురేత్తదనుతస్తుజైః । రాగోపరాగా జానీయాద్భర్తుః కుశలకర్మ
కృత్ । ఇంగితాకారలింగాభ్యాం ఇంగితాకారతత్వవిత్ । దృష్ట్వాప్రసన్నోభ
వతి నాక్యం గృహ్లాతిచాదరాత్ । దిశత్యాసనమభ్యాసే కుశలం పరిపృచ్ఛతి । వి
విక్తదర్శనస్థానే రహస్యేచ నశంకతే । తదర్థాం తత్కృతాంచోచైర్నరాకర్ష
యతి సత్కథాం । శ్లాఘ్యతే శ్లాఘనీయేషు శ్లాఘ్యమానంచ నందతి । కథాం
తరేషు స్మరతి పృహృష్టః కీర్త్యతే గుణాన్ । సహతే పథ్యముక్తస్స న్ననిందా
మనుమన్యతే । కరోతివాక్యం తద్రక్తః తద్వచో బహుమన్యతే । వృద్ధాప్రసన్నో
భవతి వ్యసనే పరితప్యతే । రక్తస్యవా గుణాః పోక్తా భృత్యేషుపృథివీపతేః ।
ఉపకారేషుమాధ్యస్థ్యం దర్శయత్యద్భుతేష్వపి । తత్కృతంకర్మచాన్యేన కృత
మిత్యభిభాషతే । విపక్షముత్థాపయతి వినాశంచాప్యపేక్షతే । కార్యేసంవర్ధయ
త్యాశాం ఫలేచ కురుతేన్యథా । యద్వాక్యంమధురంకించిత్తదప్యధేన నిష్ఠురం ।
ఆచరత్యాత్మశంసాసు పరివాదంచ కేవలం । కోపోపి నసకోపాభః ప్రసాదో
విహినిష్ఫలః । మానత్యకస్తాత్మ్యజతి రూక్షంచ సముదీక్షతే । విజ్ఞాప్యమానో
వృత్త్యర్థం సహసోద్ధాయగచ్ఛతి । ఆఘట్టయతి కర్తాణి శుచి ర్నబహుమన్య
తే । ఆపాదయతిమ ర్తాణిగుణాన్నబహుమన్యతే । సంభావయతి దోషేణ వృత్తి
జ్ఞేదం కరోతిచ । సాధూక్తమపి యద్వాక్యం సమర్థయతిచాన్యథా । అపర్వణి
కథాభంగం కరోతి విరసీభవన్ । ఉపాస్యమానశ్శయనే సుప్రలయేణ తిష్ఠతి ।
యత్తేనారాధ్యమానోపి సుప్రవచ్ఛ విచేష్టతే । ఇత్యాదిచానురక్తస్య విరక్త
స్యచ లక్షణాః॥

రాజయొక్క రహస్యమంత్రులతో నేమియు నప్రియములు వలుకతగ
వటుల బల్కిన వారలునవ్వుడునే సభలయందు మర్తములనుగొట్టుచున్నారు.

ప్రాజ్ఞాదగువాడొకానొకప్పుడును రాజభార్యలతో మైత్రిని జేయరాదు. మరియు సంతకపురజరులతో మైత్రియును ద్వేషమునుగూడ జేయరాదు. రాజు ద్వేషించినవానితో రాజుపైని ద్వేషముగ నున్నవానితో మైత్రి జేయతగదు. మిక్కిలి స్వల్పమగు గార్యమైనను రాజసంక్షోభ నొందక నీ జేయరాదిట్లు చరించినవాని కొకప్పుడును హని గలుగదు.

ఉత్కృష్టస్థానమునకు వెళ్లినవాడైనను రాజు ప్రశ్న జేయక నియమించకయుండినపుడు మర్యాద నాలోచించి బ్రట్టుగడ్డివానివలె తన్ను దలంచుకొనవలెను.

శత్రునాశకుడగు రాజు మర్యాదనతిక్రమించి తన పుత్రపౌత్రభ్రాతృలవైనను గౌరవమునర్చరు గాన యత్నముచే నగ్నివలె దేవునివలె నుపాసన జేయదగును. అన్యతముచేతను వృద్ధి నొందినవానిని నిస్సంశయముగ గొట్టదగును.

ప్రభువేకార్యమందు దన్ను నియోగించునో ఆకార్యమందనువర్తించవలెను. ప్రమాదము గర్వము కోపమును విడువదగును.

రాజు సమర్థించు సకలకార్యమలందును ప్రియమును హితమును వర్ణించదగును. అదియే రాజునకత్యంతప్రియమగుచున్నది. సకలప్రయోజనములందును రాజునకనుకూలమగును. రాజుకొరకహితము నప్రియమునగునది వర్ణించకూడదు.

రాజునకు నేను ప్రియుడనుగానని సర్వదా తలంచుచు సేవించవలెనుగాని వారియనుగ్రహమున్నదని ప్రమత్తుడైయుండరాదు. రాజున కేదిప్రియము హితమునగునది యాచరించదగును. రాజునకనిష్ఠమును సేవించరాదతనిశత్రువులతో గలసికొనకూడదు. తనస్థానమునుంచి చెలింబగూడదిటులాచరించు నేర్పరి రాజువాశ్రయించవలెను.

అన్యతవాదులనుగూర్చి రాజులసూయతపడుదురు. పండితాభిమానముగల మనుజులనుగూడ నవమానింతురు. శూరుడననిగాని బుద్ధిమంతుడననిగాని గర్వించగూడదు. రాజునకు ప్రియమాచరింపుచు యతనికి ప్రియుడై భోగముల సనుభవించును.

పొందశక్యముగాని యైశ్వర్యమునొంది రాజునకు ప్రియుడై యతని ప్రియమందును హితమందును నప్రమత్తుడై యుండవలెను.

పెదవెలను, భుజములను, పిక్కలను, వాక్యమును చెలింపజేయరాదు.

ఉమియు నధోవాతమును వృధావాక్యమును సభయందాచరించరాదు. దేహ ప్రితిబంధముచే నాచరించవలసివచ్చినపైకివచ్చి మెల్ల మెల్లనయాచరించవలెను.

హాస్యవస్తుదర్శనాదికమందునుగూడ వెట్టివానివలె నధికధ్వనితో నవ్వ రాదు. విశేషదైర్ఘ్యముతో సంచరించరాదటులుండిన గౌరవమొందును. ప్రమాదమును బుట్టించని మృదువగు మందహాసమును హాస్యవస్తాదిదర్శనమున గన పరచవలెను.

లాభమందున సంతృప్తియు నవమానమున వ్యధయును గనపరచక మూఢుడుగాక యెవడుండునో వాడు రాజాశ్రయుడు గావలె. రాజునుగాని రాజపుత్రునిగాని సర్వదా వర్జనజేయువాడు మంత్రియు పండితుడునై చిర కాలము ప్రియుడై యుండును.

మంత్రి తనను పరిగ్రహించినను నిగ్రహించినను నిందించక రాజహిత భును గోరుచుండిన దిరుగ సంపద నొందును. ప్రత్యక్షపరోక్షములందు రాజ గుణములను నేర్పరితైం స్తుతియొనర్చిన చేసియుండతనిచే బోషింపబడును.

ఎవడు దనగృహమును విడచి దననాని దలచక కష్టపడుడు సుఖేచ్ఛగ లవాడగునో వాడు రాజాశ్రయుడు గావలెననిధామ్యుడు. రాజుయొక్క సేవీ హితులు నౌకరులు మొదలగువారిని వారివారిదర్జాననుసరించి గౌరవమును జేయదగును. రాజాజ్ఞ కాబడునపుడు నూరుగొప్పప్రయోజనములుండినను వి డచి శీఘ్రిముగ వెళ్లదగును.

చక్కగ నాలోచించి నిశ్చయించిన రాజకృత్యమును దనమిత్రులతో వైనను బలుకరాదని భార్గవులు. తానధికజ్ఞానముగలవాడైనను వినయముచే న్వల్యజ్ఞుడనని మనవినిజేసి తనదెలివిని దానొనర్చు ప్రయోజనమందే కనపరచ వలెను.

దేశకాలములనుదెలిసి పరులకార్యములను సాధించునపుడు కుశలుడై మంచినమయమందు మనవినిజేయవలెను. తనకార్యమును మిక్కిలి కుశలుడగు రాజపల్లభునిచే నెరవేర్చుకొనవలయును.

తానెంతసంపన్నుడైనను రాజుననుసరించిన వేషమును భాష నవలం బించకూడదు. బుద్ధిమంతుడైనవాడు రాజగుణములతో స్పర్ధను దానుజేయ దగదు.

కుశలములగు బినులుసేయుచు రాజుయొక్క రాగమును విరాగము

నింగితాకారబిహ్వలచే దెలియచుండవలెను. భృత్యులయందనురక్తులగు ప్రభువులభృత్యులను బాచి ప్రసన్నులగుదు రతనిపలుకు నాదరముచే గ్రహింతురు. సమీపమందునగూర్చుండ నాజ్ఞాపింతురు. కుశలమునడుగుదురు. వివిక్తస్థలమందును రహస్యములందున నాభృత్యుడుండుటకు శంకించరు. వాడు జేయుపనులను వాని గార్యములను నందరువినుచుండ స్వయముగ కొనియాడుదురు. అన్యులు గొనియాడిన యామోదింతురు. కథాంతరములందతని స్మరించుదురు. తత్కాలమందప్రియమైనను పథ్యమగువాక్యమును సహించుదురు. వానిని నిందించిన యంగీకరించరు. వానియందనురక్తులుగావున వాడుజెప్పిన మాటను జేసి బహుకరింతురు. వానికి వృద్ధిగలిగిన సంతృప్తులగుదురు. కష్టముగలిగిన బరితపించుదురు. ఇట్లంగితాకారములచే రాజదయను దెలియవలెను.

విరక్తులగుప్రభువులగుణములు. భృత్యులద్భుతములగు సుపకారములు జేసినపుడును మాధ్యస్థ్యము గనబరచెదరు. వానిచే జేయబడు కార్యమన్యుడు జేసినట్లు బలుకుదురు. శత్రుత్వమును బ్రకటింతురు. వానికి వినాశమైన సుఖే ట్టింతురు.

కార్యమందాశను వృద్ధిబొందింతురు. ఫలకాలమందన్యధాజేతు రొకప్పుడు మాటమధురమైన నర్థముచే నిష్ఠురమగునట్లు బలుకుదురు. తమ్ము స్తుతి జేసికొనునపుడు వాని నింద నగపరచెదరు. కోపమైన కోపమువలె నగపరచరనుగ్రహమైన నిష్ఠులముగ జేతురు. నిష్ప్రయోజనముగ నవ్వరుదురు. ఎఱ్ఱబారి టాతురు. జీవనముకొరకు విజ్ఞాపనముజేయుచుండ శీఘ్రముగ లేచిపోదురు.

భృత్యుడొనర్చిన లోపపుణుల నుద్ఘాటనముజేతురు. మంచిపనులను బహుకరించరు. మర్త్యములను బ్రకటింతురు. గుణముల నెన్నరు. దోషము నాపాదించెదరు. వృత్తిచ్ఛేదమునుజేతురు. మంచిమాటలబలిగిన నన్యధా సమర్థింతురు. ఆశ్రితుడుపన్యసించు కథలో నసమయమందు విరనులై రసభంగమును జేతురు. వానిచే నుపాసించబడుడు శయనమందు నిద్రించినట్లుండుదురు.

యత్నముచే నారాధించబడుచుండియు నిద్రితునివలె జేష్టింతు రివిష్టుదలగువాటిచే విరక్తప్రభులగుణములను దెలియవలెను.

కుసూలాది బ్రాహ్మణజీవికావిధి.

కుసూలకుంభధాన్యోవాత్యాహికాశ్వస్తనావపి జీవేద్వాపి శిలీంఛే శశేయా నేసాంపరఃపరఇతి॥ కుసూలాదయో యద్యప్యనవధీతప్రమాణాః త

ధాపి స్వకుటుంబపోషణే ద్వాదశాహపర్వాప్తధాన్యః। కుసూలధాన్యః। వ
 డహాపర్వాప్తధాన్యః కుంభధాన్యః। వల్లరీగ్రహణం శిలం । కణోపాదాన
 ముంభకమితి పారిజాతాదా స్థితం। యాత్రామాత్రేపిసిద్ధ్యర్థం మైత్రికర్తృభి
 రగర్హితైః। అక్షేశేన శరీరస్య కుర్వీతధనసంచయం। ఋతామృతాభ్యాం జీవే
 త్తు మృతేనామృతేనవా। సత్యాన్యతాభ్యామపివానశ్వవృత్త్యాకదాచన॥ ఋ
 తముంభశిలంక్షేయమమృతంస్యాదయాచితం। మృతంతుయాచితంభైశ్చంప్రమృ
 తం కర్షణంస్త్పృతం। సత్యాన్యతంతువాణిజ్యం తేనచైవాపిజీవ్యతే । సేవాశ్వ
 వృత్తిరాభ్యాతా తస్మాత్తాంపరివర్జయేత్॥ కుసూలధాన్యకోవాస్యాతుగ్రంభి
 ధాన్యకపవవా। త్యగ్మైహాకోవాపిభవేదశ్వస్తనికపవవా॥ చతుర్థామపి చైతే
 షాం ద్విజానాం గృహమేధినాం। జ్యాయాన్పరః పరోజ్జేయో ధర్మతో లోక
 జిత్రమఇతిమనుః॥

సత్యాన్యతంతువాణిజ్యం శ్వవృత్తిర్నిచసేవనం। వర్జయేత్తాంసదా వి
 పో రాజన్యశ్చ జగుప్సితాం॥ సర్వవేదమయోవిపి స్సర్వదేవమయోన్యపఇతి
 శ్రీమద్భాగవతేసప్తమస్కంధే॥ యాత్రేతి॥ యాత్రాపారిణస్థితిః। శాస్త్రీయ
 కుటుంబసంవర్ధన నిత్యకర్మానుష్ఠానపూర్వక పారిణస్థితిమాత్రార్థం సభోగా
 ర్థం। స్వసంబంధితయా శాస్త్రవిహితార్జ్వరూపైః కర్తృభిః ఋతాదివత్సృమా
 జ్జైః కాయక్షేశంవినా అర్ధసంగ్రహంకుర్యాత్। కైకకర్తృభి రిత్యత్రాగ్। ఋ
 తామృతాభ్యామితి। అనాపదీత్యనువర్తతే। ఋతాదిభిరనాపది జీవేత్। సేవ
 యాత్వనాపదికదాచిన్నవర్తేత్॥ అపిసిద్ధత్వాద్యతాదీనివ్యాచయై॥ ఋతమితి।
 అబాధితస్థానేషు పథివాక్షేత్రేషువాప్రతిహతావకాశేషు యత్రయత్రాప్ర
 ధయోవిద్యంతే తత్రతత్ప్రాంగుళీభ్యా మేకైకంకణం సముంభయిత్వేతి బోధా
 యనదర్శనాత్। ఏకైకధాన్యాదిగుడికోచ్ఛయస్సముంభః। మంజర్యాత్కానే
 కధాన్యోచ్ఛయనం శిలః ఉంభశ్చ శిలశ్చేత్యేకవద్భావః। తత్సత్యసమాన ఫల
 త్వాద్యతమత్యుచ్యతే। అయాచితోపస్థితమమృతమివ సుఖహేతుత్వాదమృతం।
 పారిధితంపునర్త్రైశ్చం భిక్షాసమూహరూపం మరణపీడాజనకం స్త్పృతం। త
 ధాహోక్తం॥ గతిర్నందాస్వరోహీనో గాత్రీస్వదోమహద్భయం। మరణేయా
 నిచిహ్న్నని తాని చిహ్న్నని యాచకఇతి॥ ఏతచ్చ సాగ్నేర్గృహస్థస్య ధైశ్చమప
 క్వతండులాదిరూపం సతు సిద్ధాన్నం పరాగ్నిపక్షేన స్వాగ్నో హోమాన
 ర్హత్యాత్। కర్షణంచభూమిగతప్రచురపారిణిమరణనిమిత్తత్వాత్ బహు దుః
 ఖఫలకం ప్రకర్షేణమృతమివ పృమ్నతం। సత్యాన్యతంత్యితి॥ పారియేణ సత్యా

స్వతస్త్వవహరసాధ్యత్వాత్సత్త్వావృతం వాణిజ్యం కుసీదే అరాపదీత్యనువృత్తై
 రప్యయం కృతాన్యేతాని బోధవ్యాఖి యథాహ గాతమః॥ కృషివాణిజ్యే స్వ
 యంచాకృతేకుసీదంచేతి సతువాణిజ్యే శాస్త్రేణ సత్యాన్యతాద్యనుజ్ఞాతం
 తేచైవాపి బీవ్యతేభిచకజైన వాణిజ్యకృషిసమవశిష్టత్వాత్కుసీదమపిగృహ్య
 తే॥ పూర్వార్థోక్తౌ కృషి రేతఃస్థోకచ వాణిజ్యం॥ సేవాతు దీనదృష్టిసందర్భ
 న స్వామిర్జన నిచక్రియాది ధర్మయోగత్ శుభవ వృత్తి రత శ్చవృత్తిరు
 క్తా తస్మాత్తాం ప్రకృతోబ్రాహ్మణస్త్వజేత్ క్షుతియోపి కుసూలధాన్యకభి
 కుసూలో ప్రీహ్య గారిం స్వాదిత్యభిధానికా॥ ఇష్టకాస్త్రితా గార ధాన్యసంప
 యోభవేత్ తేన నిత్యవైరుత్తి కధర్మకృష్యబోష్యవర్గసహితస్య గృహిణో యా
 వతా ధాన్యాదిధనేన చర్మత్రయం సమధికంవానిర్వాహా భవతి తావద్ధ
 కుసూలధాన్యకడవ్యతే॥ చర్మనిర్వాహాచిత ధాన్యాదిధనః కుంభీధాన్యః
 ఈసో చైష్టా తస్యాంధవమైహికం త్స్యహాపర్యాప్తమైహికం ధనం యస్యస
 త్యైహైహికః॥ తథావాన్యత్॥ శ్లోభవంశ్వస్త సంభక్తం తదస్యాస్తీతి మత్స్వ
 ర్థీనుమికంకృత్వా సభో సమంసః॥ తథావాభవేత్॥ యస్యత్రైవార్దికంభక్తం
 పర్యాప్తం భృశ్యవృత్తయే॥ అధికంవాపి విద్యేత ససోమం పాతుమర్హతిమ
 నుః॥ పూర్వోక్తమితి క్రియాకుర్వాద్యస్యాన్నం వార్దికంభవేతియాజ్ఞవల్క్యః॥
 ఏతత్కర్తృధికా వార్ధం కుసూలధాన్యకుంభీధాన్యసంగ్రహ మనుజ్ఞాతం చతు
 గ్గావపీతి॥ ఏహంచతుగ్గామపి కుసూలధాన్యవాదీరాం బ్రాహ్మణానాం గృ
 హాస్థానాం మధ్యయోను శ్లేషేపతితః సశ్చేష్టోజ్ఞాతవ్యః యతోసావృత్తిసం
 కోచధర్మేణ స్వర్గాదిలోఽజిత మో భవతి॥

కుసూలాని బ్రాహ్మణజీవీకావిధి.

కుసూలధాన్యమకుంభీధాన్య ఉత్సాహికు ఉత్పన్ననికుడు శిలోంభవృ
 త్తివంతుడువై జీవించవలెను. పూర్వపూర్వముకంటె సత్తరోత్తరము శ్రేష్ఠ
 ము. కుసూలానులకు పరిమళము లేనిపోయినను పన్నెందుదినములనుట్టుకు
 తనకుటుంబహోషణ పర్యాప్త ధాన్యముగలవాడు కుసూలధాన్యమ. ఆరుదినము
 లకుతగిన ధాన్యముగలవాడు కుంభధాన్యమ. త్రైవిహికుడినగా త్రిదినపర్యా
 ప్త ధాన్యమ. అశ్వస్తనికుడినిన వేకదినపర్యాప్త ధాన్యమ. శిలోంభవృత్తివం
 తులనగా శిలము వెన్నలేరుట. ఉంభమనగాగింజలేరుట. ఇటులబ్రతుకువారికి
 శ్రేర్షణ పారిణా తాదిగంధములందుండెను.

శరీరయాత్రామాత్రసిద్ధికి స్వకీయములగు సనింద్యకర్మలచేతనచాయా సముగ ధనసంచయమును జేయదగు నిందుకు మనువు గారును శిలోంఘవృత్తుల చేనైన, నయాచితముగనైన, యాచనచేనైన, కృషిచేనైన, వాణిజ్యముచేనైన పూర్వపూర్వాభావమందుత్తరోత్తరముచే బ్రతుకదగునుగాని సేవాజీవనము తగదు.

ఇటులధనమాస్థించుట శాస్త్రీయ కుటుంబ సంవర్ధన స్వకర్మానుష్ఠాన ప్రాణిన్ధిశిమాత్రమునకుగాని భోగార్థముగాదు. పైనిచెప్పిన వృత్తుల నాపదయందని సర్వత్ర జూచికొనవలెను.

కాయక్లేశమువివాగా సర్ధసంగమామను జేయవలయును. ఒకరియావరణలేనిచోట రానిసగింజలు వెప్పులేరికొనుట సత్యసమయగుటచే మితమని సంజ్ఞ-యాచించకనే సంభవించునది యమృతమువలె సుఖకరముగావున యది యమృతము.

యాచకునకు గతిహింద్యము స్వరము హీనము శరీరమందు చెమట భయాధిక్యము గలుగును. గానమరణమందును నీచిహ్నము లుండుటచే యాచనకు మరణసంజ్ఞ తగును.

ఈవృత్తులు సాగ్నికుడగు గృహస్థునకు గావున భైక్షమనగా తండులాదికముగాని సిద్ధాన్నముకాదు, పరాగ్నిపక్వాన్నము స్వాగ్నియందు హోమానర్హము.

కృషిచే భూమియందనేకజంతుమృతియగు గావున ప్రమృతమని బేరు. వాణిజ్యమందు సత్యాన్వతములుండును గాన సత్యాన్వతసంజ్ఞ కలదు.

అరాపదయందనుటచేత కృషివాణిజ్యములన్యూలవలన జేయించదగునని గౌతములు. కృషివాణిజ్యములకంటె నితరము కుసీదము గావున కుసీదశబ్దమును వచనమందున వేరె జెప్పిరి. వాణిజ్యమనగా ధాన్యవస్త్రాదివిక్రయము. కుసీదమనగా హోణ్యము వడ్డీకిచ్చుట గాని భేదము.

నీచనీచ, దీరదృష్టి నేజూచుట, నీచక్రియాది నియోగమాలనను శునకమువలెను చీచి యని తనకనిష్ఠకృత్యమందున భగ్జనను భర్త చేయుటనుంచియును శ్వవృత్తియని దీనికిపేరది వేదమయుడగు బ్రాహ్మణును దేవమయుడగు తత్త్రియుడీవృత్తిని బరిహరించదగునని మనువు- శ్రీమద్భాగవతమును.

కుసూలధాన్యడనగా నిష్టకానిర్మితమగు కొట్టు దానియందు నిశ్శయై మిత్తిక భృత్యబోషణ పర్యాప్తధాన్యము మూడుసంవత్సరములకు గాని యధి

సృతవ్యవహారసాధ్యత్వాత్సత్యవృత్తం వాణిజ్యం కుసీదే అరాపదీత్యనువృత్తై
రస్వయం కృతాన్యేతాని బోధవ్యాఖ్యే యథావాగతముః॥ కృషివాణిజ్యే స్వ
యంచాకృతేకుసీదంచేతి సతువాణిజ్యే శాస్త్రేణ సత్యాన్యతాద్యనుజ్ఞాతం
తేచైవాపి జీవ్యత ఇతిచకదేన వాణిజ్యకృషిమవశిష్టత్వాత్కుసీదమపిగృహ్య
తే॥ పూర్వజ్ఞోకోక్తా కృషి రేతజ్ఞోకేచ వాణిజ్యం॥ సేవాతు దీనదృష్టిసందర్శ
న స్వామిర్జన నీచక్రియాది ధర్మయోగాత్ శుభవ వృత్తి రత శ్వేవృత్తిరు
క్తా తస్మాత్తాం ప్రకృతోబ్రాహ్మణస్యజేత్ క్షత్రియోపి కుసూలధాన్యకథితీ
కుసూలౌ ప్రీహ్యగారం స్వాదిత్యభిధానికా॥ ఇష్టకాన్తితా గార ధాన్యసంచ
యోభవేత్ తేన నిత్యవైమిత్తికధర్మకృశ్యపోష్యవర్గసహితస్య గృహిణో యా
వతా ధాన్యాదిభవేన చర్మత్రయం సమధికంవా నిర్వాహనా భవతి తాపద్ధః
కుసూలధాన్యకణ్డవృత్తిః॥ చర్మ నిర్వాహించిత ధాన్యాదిభవః కుంభీధాన్యః॥
ఈహి చైస్తా తస్యాంభవమైహికం తస్యహిపర్యాప్తమైహికం ధనం యస్యస
త్యైహైహికః॥ తథావాగ్యాత్ శ్లోభనంశ్వస్తనంభక్తం తదస్యాస్తీతి మత్స్వ
ర్థీనుమికంకృత్వా సభో సమాసః॥ తథావాభవేత్॥ యస్యత్రైహర్షికంభక్తం
పర్యాప్తం భృత్యవృత్తయే॥ అధికంవాపి విద్యేత ససోమం పాతుమర్హతీతి మ
నుః॥ పాక్త్యామికః క్రియాకుర్వ్యధ్యస్యాన్నం వార్షికంభవేదితియాజ్ఞావల్క్యః॥
ఏతత్కర్తృధికా వార్ధం కుసూలధాన్యకుంభీధాన్యసంగ్రహ మనుజ్ఞాతం చతు
ర్థామపీతి॥ ఏషాంచతుర్థామపి కుసూలధాన్యకాదీనాం బ్రాహ్మణానాం గృ
హస్థానాం మధ్యయోనుశ్శేషేపరితః సశ్శేష్ప్రోజ్ఞాతవ్యః యతోసావృత్తిసం
కోచభర్తేణ స్వర్గాదిలోః జిత్తమో భవతి॥

కుసూలధాన్యబ్రాహ్మణజీవీకావిధి.

కుసూలధాన్యమకుంభీధాన్య ఉత్యాహికు ఉత్వస్మనికుడు శిలోంభవృ
త్తివంతుడువై జీవించవలెను. పూర్విపూర్వముకంటె న త్రరొత్తరము శ్రేష్ఠ
ము. కుసూలామలకు పరిమళము లేనిబోయినను పన్నెందుదినములచుట్టుకు
తనకుటుంబపోషణ పర్యాప్త ధాన్యముగలవాడు కుసూలధాన్యః. ఆరుదినము
లకుతగిన ధాన్యముగలవాడు కుంభధాన్యః. త్రత్యాహికుడని గా తిదివపర్యా
ప్త ధాన్యః. అత్వస్మనికుడిని నేకదినపర్యాప్త ధాన్యః. శిలోంభవృత్తివం
తులన గా శిలము వెన్నలేరుట. ఉంభమన గాగింజలేరుట. ఇటుల బతుకు వారికి
శ్రేరని పారిణాతాదిగ్రంథములందుండెను.

శరీరయాత్రామాత్రసిద్ధికి స్వకీయములగు ననింద్యకర్మలచేసననాయా సముగ ధనసంచయమును జేయదగు నిందుకు మనువు గారును శిబింభవృత్తుల చేనైన, నయాచితముగనైన, యాచనచేనైన, కృషిచేనైన, వాణిజ్యముచేనైన పూర్వపూర్వాభావమందుత్తరోత్తరముచే బ్రతుకదగునుగాని సేవాజీవనము తగదు.

ఇట్లులభనమాన్వించుట శాస్త్రీయ కుటుంబ సంవగవ స్వకర్మానుష్ఠాన ప్రాణిస్థితిమాత్రమునకుగాని భోగార్థముగాదు. పైనిచెప్పిన వృత్తుల నాపదయందని సర్వత్ర జూచికొనవలెను.

కాయక్లేశమువినాగా నర్థసంగహమును జేయవలయును. ఒకరియా వరణలేజోట రాలినగింజలు వెప్పులేరీకొనుట సమ్యసముగుటచే మితమని సంజ్ఞ-యాచించకనే సంభవించునది యమృతిమువలె సుఖకరముగావున యది యమృతము.

యాచకునకు గతిహింద్యము స్వరము హీనము శరీరమందు చెమట భయాధిక్యము గలుగును. గానమరణమందును నీచిహ్నము లుండుటచే యాచనకు మరణసంజ్ఞ తగును.

ఈవృత్తులు సాగ్నికుడగు గృహస్థునకు గావున భైక్షమరగా తండులాదికముగాని సిద్ధాన్తముకాదు. పరాగ్నిపర్వాన్నము స్వాగ్నియందు హోమానర్హము.

కృషిచే భూమియందనేకజంతుమృతియగు గావున ప్రమృతమని జేరు. వాణిజ్యమందు సత్యాన్వితములుండును గాన సత్యాన్వితసంజ్ఞ కలదు.

అనాపదయందనుటచేత కృషివాణిజ్యములన్యులవలన జేయించదగునని గౌతములు. కృషివాణిజ్యములకంటె నితరము కుసీదము గావున కుసీదశబ్దమును వచనమందున వేరె జెప్పిరి. వాణిజ్యమనగా ధాన్యవస్త్రాదివిక్రయము. కుసీదమనగా హిరణ్యము వడ్డీకిచ్చుట గాన భేదము.

నీచహీన, దీనదృష్టి చేజూచుట, నీచక్రియాది నియోగమవలనను శునకమువలెను చీచి యని తనకనిష్టకృత్యమందున భగ్జనను భర్త చేయుటనుంచియును శ్వవృత్తియని దీనికిపేరిది వేదమయుడగు బ్రాహ్మణుడు దేవమయుడగు క్షత్రియుడీవృత్తిని బరిహరించదగునని మనువు-శ్రీమద్భాగవతమును.

కుసూలధాన్యడనగా నిష్టకానిర్మితమగు కొట్టు దానియందు నిశ్శయై మిత్తిక భృత్యబోషణ పర్యాప్తధాన్యము మూడుసంవత్సరములకు గాని యధి

కముగ నాని గలవాడు. కుంభీధాన్యుడననొక సంవత్సరమునకు తగిన ధాన్యము గలవాడు.

ఎవనికిమూడు సంవత్సరముల పర్యంతమైన నధికమైన భృత్యజీవనపర్యాప్త ధాన్యముండునో వాడె నోమ పానమునకన్యుడని మనువు.

ఒక సంవత్సరమునకైన దగిన యన్నముగలవాడగ్నిష్టోమము జేయవలయునని యాజ్ఞవల్క్యులు. ఇట్లు యజ్ఞకర్తాధికారముకొరకు కుసులధాన్య కుంభీధాన్య సంగ్రహ మనుజ్ఞజేయబడెను.

కుసులధాన్యముమొదలైన నలుగురిలో మైవైవాడు శ్రేష్ఠుడు కృత్తి సంకోచముచే ధర్మానివృద్ధియగుటవలన స్వర్గాదిలోకములను జయించును.

చాతుర్వర్ణ్యానామాపద్వృత్తి కథనం. కృషిశ్చ.

అథాపద్వృత్తిం వదామః॥ సీదం శ్రేష్ఠప్రతిగృహస్థీయౌ ద్భాగ్నిశ్చ జేభ్యస్త ధాన్య పాత్. తతోపి వైశ్యశూద్రేభ్యశ్శంఖస్యవచంతథే॥ అత్ర బ్రాహ్మజేభ్యో న్యూనాచారేభ్యోపి ఆపదిప్రతిగృహస్థీయాదితి తాత్పర్యం॥ అయాచి తాహృతం గ్రాహ్యమపి దుష్కృతకర్తృణః॥ అన్యత్ర కులపాపం డపతితేభ్యస్త ధాద్వివశతి॥ శ్చ త్రాదేస్తు యుద్ధాదయః ఆర్జునోపాయాః తథాచ గాతమః॥ స్వామీరిక్తక్రయ సంవిభాగపరిగ్రహాధిగమేషు బ్రాహ్మణస్యాధికం లబ్ధం విజితం ఊత్రియస్య నిర్విజ్ఞం వైశ్యశూద్రయోః॥ మనురపి॥ సప్త విత్తాగమా ధర్మా దాయోలాభాః క్రియోజయః॥ ప్రయోగః కర్తృయోగశ్చ సత్ప్రతిగ్రహ ఏవ చేతి॥ దాయోన్యయాగతం ధనం లాభో నిధ్యాడేః మైత్ర్యాదిలబ్ధస్యచ క్రయః ప్రసిద్ధః॥ ఏతేత్రయః చతుర్థామపి వర్ణానాం ధర్మ్యాః॥ జయధనం విజయత్వేన శ్చ ఊత్రియస్య ధర్మ్యాః॥ ప్రయోగోవృద్ధ్యర్థం ధనప్రదానం॥ కర్తృయోగః కృషిర్వాణిజ్యంచ॥ ప్రయోగో వైశ్యవృత్తిః॥ సత్ప్రతిగ్రహో విప్రవృత్తిః॥ షట్కర్మసహితో విప్రః కృషికర్తృచకారయేదితి పరాశరః॥ షట్కర్మాణియాజనాదీని తైస్సజాతో విప్రః శిశూవైశ్చ శూద్రైః కృషించకారయేత్॥ విప్రగ్రహణేన శ్చ ఊత్రియస్యాప్యభ్యనుజ్ఞాతం॥ ఊత్రియోపి కృషిం కృత్వా దేవాన్విపాగ్నిశ్చ లూజయేదితి పరాశరేణోక్తత్వాత్॥ నచ యజనాదీనాం జీవన హేతుత్వాత్కథమనయా కృష్యేతి నాచ్యం॥ కతా జీవనపర్యాప్తయాజనాదీనాం దుర్లభత్వాత్॥ యత్తు మనునోక్తం॥ వైశ్యవృత్త్యాపి జీవంస్తు బ్రాహ్మణః శ్చ ఊత్రియోపి॥ హింసాపాపాయాం పరాధీనాం కృషిం యత్వేన వర్జయేత్॥ కృషిం సాధ్వితి మన్యంతే సా

వృత్తిస్సద్విగర్హితాః। భూమిం భూమిశయాంతైః చ హంతి కావ్యమయోముఖ
మిః॥ సత్స్వయంకృతాభిప్రాయం । అన్యధామనోస్స్వవచనవిరోధాత్ స్వే
చైవహి కృషిరభ్యుపగతా॥ ఉభాభ్యామస్యజీవంస్తు కథం స్యాదితి తద్భవేత్ ।
కృషిగోరక్షమాస్థాయ సజీవేద్యైశ్యజీవికామితి॥ నను కూర్మపురాణే స్వయం
కృషిరభ్యుపగతా॥ స్వయంవాకర్షణంకుర్యాద్వాణిజ్యంవా కుసీదకం॥ తేనపా
షియసీంవృత్తిం కుసీదంచవివర్జయేదితి తదసత్ । అన్యవచనస్య కుసీదనింవాప
రత్వాత్ । అతఏవ వారదః॥ ఆపత్స్వపిచకప్రాసు బాప్తాఽన్య నవాద్ధుషికమి
తి॥ ననుబృహస్పతిస్వయంకృషిమంగీదకార॥ కుసీదకృషివాణిజ్యం ప్రకూర్వీత
స్వయంకృతం॥ ఆపత్కాలే స్వయంకుర్యాదైష సాయుజ్యతేద్విజగతిబాధం॥
కారముతురశక్తస్య తత్కర్తృకమాపత్కాలగతివిశేషితత్వాత్ । నను కార
యితృత్వమప్యపిష్యయమేవ అధర్మత్వాత్ । విప్రస్య యాజనాదినా క్షత్రి
యస్య విజయదండాదినాచైవ ముఖ్యజీవన హేతుత్వాత్ ॥ హరితస్తు ॥ అశక్త
స్తు భవేద్రాజా పృథివ్యాః పరిపాలనే । జీవేద్వాపి విశాం వృత్త్యా నూద్రా
ణాంవా యథాసుఖం॥ కృషిర్గుణితిపాశుపాల్యంసర్వేషాం సనిషిధ్యతగతి॥ ఏ
షం తద్వ్యాపతారతమ్యేన వ్యవస్థా । విప్రక్షత్రియాణా మల్పాపది కారయితృ
త్వం అధికాపది కర్తృత్వమితి॥ ద్విజాతేః పరమోధగ్నో వచనాని నిబోధత ।
గృహస్థోద్వివిధోజ్ఞేయస్సాధకశ్చాప్యసాధకః । అధ్యాపనం యాజనంచ పూ
ర్వస్యాహుః ప్రతిగ్రహం॥ కుసీదకృషివాణిజ్యాః ప్రకూర్వీతస్వయంకృతం॥ కృ
షేరభావే వాణిజ్యం తదభావే కుసీదకం॥ ఆపత్కాల స్వయం జ్ఞేయః పూ
ర్వోక్తోముఖ్యభ్యుత్తే । స్వయంవా కర్షణంకుర్యాద్వాణిజ్యంవాకుసీదకమితీకూ
ర్మపురాణే॥ అథవా యుగభేదేన వ్యవస్థాప్యతాం॥ యుగాంతరేషు కారయి
తృత్వమాపద్ధర్మః । కలౌ ముఖ్యధర్మః ప్రాధాన్యేనోపక్రమ్య పరాశరేణోక్త
త్వాత్ ॥

కృషావర్జాస్సలీవర్జాన్యాహ॥ త్సంధితం తృషితం శ్రాంతం బలీవర్జం న
యోజయేత్ । హీనాంగం వ్యాధితం క్షీబం వృషం విప్రీ నహహయేత్ ॥ త్స
దాదయస్తల్లింశైరవగంతవ్యాః॥ హీనాంగం పాదవికలం॥ క్షీబం పుంస్త్యుర
హితం॥ కీదృశస్తర్హి బలీవర్జః కృషా యోజ్యతగ్రహ్యతఆహ॥ స్థిరాంగంవిరుజం
తృప్తం సునర్ధం షండవర్జితం॥ వాహయేద్దివసస్సార్ధం పశ్చాత్స్నానం సమా
చరేదితి॥ స్థిరాంగం పాదాదివైకల్యరహితం॥ నిరుజో వ్యాధిరహితః త్సత్త్వ
స్థాభ్యామపీడితః॥ సునర్ధః అహింసకః తృప్తః దర్పశ్రమరహిత ఇతి యావత్ ।
షండగతిభావప్రధానోయం నిర్దేశః । షండత్వవర్జితః । పుంస్త్యోపేతః శక్త ఇతి

యావత్, దివసస్యార్థం యామద్యయం పశ్చాత్సన్నం సమాచరేత్, బలీవ
ద్దాన్ స్నాపయేదిత్యర్థః॥ తథావహరీతః॥ స్నాపయిత్వానడుమాలంకృత్య
బ్రాహ్మణాన్చోజయేత్ వాహనే విశేష అశ్వమేధికే దర్శితః॥ వాహయేద్ధుం
కృతేనైవ శాఖయావాసపత్రయా, నదంజేన నయస్యావా నపాశేనచవా వు
నః॥ తుత్తప్తస్థాశశిమిణం శాంతం వాహయే ద్విః తేంద్రయం । సుత్యప్తిపితు
భుంజీయా త్పి బేత్పతేమచోదకం॥ అహ్నిపూర్వం ద్వియామంచా ఘర్షణాం
వాహనంస్తృతం॥ విశ్రాంత్యేత్సర్వభాగేనా భాగేవాంతేయ ధానుశం॥ యాత్ర
యాత్యరయానిత్యం సంశ్రమో యత్రవాధ్వని । వాహయేత్తత్ర ఘర్షాంస్తు
ససపాశేనలిప్యతే॥ అన్యధావాహయనాజిన్వియతం యాతికారవం॥ రుధిరం
వాహయంస్తేషాం యస్తు మోహాన్నరాధమః॥ భూజిహత్వాసమంపాపం త
స్యస్యాత్పాంశునందనఇతి॥ కార్యగౌరవాద్భాగవహనేన శాంతాన్ తుదితా
దీన్బలీవద్దాన్ కరివతాడనేన కర్తవ్యే వునఃపునఃపీరిణేనాతివపీడాంకరిష్యం
తీతి తస్మిన్వారణాయ గౌరవాదినరకపాపిర్నవేదితి భూతదయయాదర్శితం॥

బలీవర్దస్నానానంతరకర్తవ్యమాహ॥ వ్యాసః॥ జప్యం దేవార్చనం హే
మంస్వాధ్యాయంచైవమభ్యసేత్ । ఏకద్విత్రిచతుర్విపాన్చోజయే త్స్నాతకా
న్విజః॥ యథాబలీవర్దశాంతికృత దోషాపనయనాయ స్నాపనం పాగ్భ్యావ
భూతదోషాపనోదాయ యథాశక్తి జపహేమస్నాతకాది విప్రభోజనమా
జ్ఞాపితం॥

కృషౌ ఫలితధాన్యస్య వినియోగమాహ॥ 'స్వయంకృష్టే తదా షేతే'
ధావైశ్చ స్వయమర్జితైః॥ నిర్వపేత్పంచయజ్ఞాంశ్చ కృతుదీక్షాంచకారయే
దితి॥ లబ్ధలాభః పితౄద్దేవాన్బ్రాహ్మణాంశ్చాపి పూజయేత్ । తే శృప్తాస్త
స్య తద్దోషం శమయంతి నసంశయఇతి కూర్మపురాణే॥ వృక్షాంశ్చిత్వా మ
హింభిత్వా హత్వాతు క్రిమికీటకాన్, కర్షకః ఖలయజ్ఞేన సర్వపాత్రైః ప్రము
చ్యతఇతినారదః॥ భూమిం భిత్యేషధీశ్చిత్వా హత్వా కీటపివీరాః॥ పునంతిఖ
లయజ్ఞేన కర్షకానాత్రసంశయః॥ యూపోయం విహితోమధ్యే మేదిర్నామహి
కర్షకైః॥ తస్మాదతందితో దద్యా దత్ర ధాన్యాదిదక్షిణాం॥ యోనదద్యాద్వి
జాతిభ్యో రాశిమూలముపాగతః॥ సహోరస్సవపావిస్తో బ్రహ్మఘ్నంతం విని
ర్మిశేదితి॥ కర్షకస్య యజ్ఞః ఖలయజ్ఞో నిత్యం కామ్యమితి వచనద్వయబలాదవ
గమ్యతే॥ అకరణే పితృవాయాన్నిత్యత్వం, భేదనాదిజన్యపాప నివర్తకత్వా
త్కామ్యత్వం॥ ఖలయజ్ఞస్య నిత్యత్వం శివపురాణే దర్శితం॥ అదత్వా కర్షకో
దేవి యస్తుధాన్యం ప్రవేశయేత్ । తస్యతృప్తాభిఘాతస్య దేవి పాపం బ్రవిమ్య

హం! దివ్యవర్ష సహస్రంతు దురాత్మా కృషికారకః! మరుదేశేభవేద్వ్యక్షస్య
పుష్పఫలవర్షినః! తస్మాంతేమానుషోభూత్వా కదాచిత్కాలపర్యయాత్! ద
రిదో! వ్యాధితోమూర్ఖః! కులహీనశ్చ జాయతేఇతి॥ దీనాంధకృపణపంగాద్వి
షోషకార్థమాన్యశంసోక్తిరిత్యజ్ఞేయం॥

చాతవ్యస్య ధాన్యస్యపరిమాణమాహ॥ రాక్షసత్వాతు వచ్చాగం దే
వానాంఘ్రైకవింశతిః! త్రింశద్భాగంతు విప్రాణాం కృషిం కుర్యాన్నదోషభాగి
తి. శ్రీమహాభారతే శాంతిపర్వణిచ॥ షడ్భామేకాం పిండదేనుం శతాచ్చమిధునం.
హరేత్! లభ్యాచ్చసప్తమం భాగం తథాశృంగే కలాశురే! సస్యాని సర్వవిజా
నామిషసాంవన్సరీభృతిరితి॥ అస్యార్థః॥ షడ్భాం ధేమానాం రక్షకో ఏకస్యాః
క్షీరం స్వవేతనం హరేత్॥ శతస్సర్పక్షకోవర్షే ఏకం గోవృషమిధునం వేతనం
హరేత్॥ వాణిజ్యేతు లభాత్ సప్తమం ధన్యకార్థరేత్॥ సస్యానామపి సప్తమ
మేవాంశం హరేత్॥ విద్యాశిల్పం భృతిస్సేవా గోరత్నా విపణిః కృషిః! దృతి
ర్భిక్షం కుసీదంచ దశజీవన హేతవఇతిమనుః॥ అస్యార్థః॥ ఆపత్ప్రకరిణా జ్ఞేయస
హేతవఇతినిర్దేశాత్ ఏషామన్యే యయావృత్యా యస్యానాపది న జీవనం త
స్యాపద్యభ్యనుజ్ఞాయతే యథాబ్రాహ్మణస్య భవతి సేవాది ఏవం శిల్పదావ
పి జ్ఞేయం! విద్యా వేదవిద్యావ్యతిరిక్తా వైద్యతర్కివిషాపనయనాది విద్యా స
ర్వేషామాపది జీవనార్థం నమూష్యతి! శిల్పం గ్రంథయుక్త్యాదికరణం! భృతిః
పేష్యభావేన వేతనగ్రహణం! సేవా- పరాజ్ఞాసంపాదనం! గోరత్నా- వా
శుశాల్యం! విపణి- వణిజ్యా! కృషిః- స్వయంకృతా! దృతిః- సంతోషః తస్మి
న్నది అల్పకేనాపి జీవ్యతే! భైక్షం- భిక్షానమూహః! కుసీదం- వృధ్యా ధనప్ర
యోగః! స్వయంకృతోపి ఇత్యేభిః దశభిగాపది జీవనీయం॥ ఆపత్ప్రకారిార్థం
కృషి కుసీద భృత్యాదయోపి ధర్మ త్వేనోక్త త్వాత్సర్వమనవద్య మితి వేద్యం॥

చాతుర్వర్ణ్యమనకుపద్వ్యుత్తీకధనము- కృషియును.

ఇట్లుమైనియాపద్వ్యుత్తీని జెల్పుచున్నారము. దరిదుర్జిడై బ్రాహ్మణాది
నాల్గువర్ణములవలనను బ్రతిగ్రహించవలయునని శంఖాదీక్షోకమందు బ్రాహ్మ
ణశబ్దగ్రహణమాపదయందాచారహీనులగుబ్రాహ్మణులవలనను బ్రతిగ్రహిం
చవచ్చునని తాత్పర్యము.

అయాచితమైనను పాషండపతిత శత్రువులవలన గ్రహించరాదు. ఏక
లకంటే నితరులెట్టివారైన నయాచితముగ నిచ్చిన గ్రహించవచ్చును. శుత్రి
యాదులకు యుద్ధాద్యర్జునోపాయములు గౌతములచే జెప్పబడెను. సప్రతి

బంధదాయము- క్రయము- అప్రతిబంధధాయము- పరిగ్రహము- నిర్భ్యాది
ప్రాప్తి వీటియందున బురుషుడధికారి యగును.

ఇందున బ్రాహ్మణునకు ప్రతిగ్రహలబ్ధమధికము- క్షత్రియునకు విజ
యలబ్ధమధికము- వైశ్యశూద్రులకు గోపాలన భృతి సేవా భృతులవలన లబ్ధ
మధికము- మనువు నిటులజెప్పెను.

సత్కర్మసహితుడగు బ్రాహ్మణుడాపదయందు కృషిని జేయించవల
యునని బరాశరులు. సట్కర్మములనగా యజనాదులివిగలుగుబ్రాహ్మణుడు
శుశ్రూషకులగు శూద్రులచే కృషిని జేయించవలయును. విప్రగ్రహణముచే
క్షత్రియులకు ననుజ్ఞ జేయబడెను. క్షత్రియులును కృషిచే ధనమార్జించి బ్రా
హ్మణులను బూజించవలెనని బరాశరులు.

యాజనాదిజీవనోపాయముగల బ్రాహ్మణునకు కృష్యనుజ్ఞ యెటులజే
యబడెననిన కలియందు జీవనపర్యాప్త యాజనాదికము దుర్లభమగుటవలన
కృషికనుజ్ఞ జేయబడెను.

బ్రాహ్మణుడైనను, క్షత్రియుడైనను వైశ్యవృత్తిచేతను జీవించినను
హింసాప్రాయమును పరాధీనమునగు కృషిని యత్నముతో విడువదగుననియు
ను, నాగలిముఖమందుండు నక్కు భూమిని పెల్లగించి దానియందుండు కీటపి
వీలికాదులను జంపును గాన కృషియోగ్యముగాదీవృత్తి సత్పురుషులచే నిందిం
చబడినదనియును మనువుగారిచే నిషేధించబడె నిది స్వయంకృత కృషివిషయ
ముగాని శూద్రులచే జేయించగూడదనిగాదటలై తే ఋతామృతములచే జీ
వించలేనివా డెట్లు జీవించవలెననిన కృషి గోరక్షణలను జేసి వైశ్యవృత్తిచేతను
జీవించుమని మనువుగారు తిరుగ నాజ్ఞాపించిరి. ఓయీ కూర్మపురాణమున కృ
షి స్వయముజేయుటకంగీకరించబడినదిగా- స్వయమే హలకర్మమునైనను
వాణిజ్యమైనను జేయదగునుగాని విశేషపాపజనకమైన వృద్ధిజీవనము విడువవ
లెనని అదిమించిదికాదు- ఈవచనము వృద్ధిజీవనసింధాపరమైనదౌటవలన- నది
గాననే నారదులు కష్టమగు నాపదయందును బ్రాహ్మణునకు వృద్ధ్యుపజీవన
ము గూడదనిరి.

ఓయీ బృహస్పతి స్వయంకృషి నంగీకరించెను. వృద్ధియును, కృషి
యును, వాణిజ్యము నాపత్కాలమందు స్వయముగ జేసినను పాపయుక్తుడు
గాడని యంగీరించబడెను.

కృషినిొనర్చుటకశక్తుడగువానికి నాపత్కాలమందు స్వయముగజేయు
టకు విశేషానుజ్ఞ జేయబడెను. ఓయీ కృషినిజేయించుటయు నధర్మమగుటవ

లన నాపద్విషయమే బ్రాహ్మణులకు యాజనాదికమును, క్షత్రియులకు విజయదండాదికమునుజీవన హేతువులగుటవలన- హరితుడైతే భూపరిపాలనమందశక్తుడగురాజు వైశ్యశూద్రీవృత్తులచే యధానుఖముగ జీవించవలయుననియును కృషియును, భృతియును పశుపాలనము నందరికి నాపత్కాలమందు నివేధించబడదనియును జెప్పెను.

ఇటులైతే ఆపదతారతమ్యముచేత బ్రాహ్మణక్షత్రియులకు వ్యవస్థ జేయబడె నెటులనిన యల్పపదయందు కృష్యాదికమును జేయించుటయును, అధికాపదయందున జేయుటయునని చెలియదగును.

బ్రాహ్మణజాతికి పరమధర్మమును చెలియజేయు వచనములనువినుడు.

గృహస్థు రెండుప్రకారములు సాధకుడనియు నసాధకుడనియు- ఆధ్యాపనము, యాజనము, ప్రతిగ్రహమును, సాధకునకును- స్వయముజేయువృద్ధియును, కృషివాణిజ్యములు, కృష్యభావమందు వాణిజ్యమును తదభావమందు వృద్ధ్యుపజీవనమాపత్కాలమందిటులపూర్వపూర్వము ముఖ్యమని యసాధకునకు జెప్పబడెను.

స్వయముగ కృషియైవను వాణిజ్యమైనను వృద్ధియైనను జేయవచ్చునని కూర్మపురాణము. ఇటులగాకయున్న యుగభేదముచేతనైన వ్యవస్థజేయవచ్చును.

యుగాంతరములయందాపదలో కృష్యాదికము నితరులచే జేయించుటయును కలియింపగమున స్వయముజేయుటయునని బరాశరులవారిచే కృషిపరిధానముగ జెప్పబడెను.

కృషియందు విడువదగు వృక్షభములను జెల్పుచున్నారము. తుల్యిపాసలయలయికనును, హీనమగుపాదములుగలదియు, రోగముతోనున్నదియు, పుంస్త్రీములేనిదియును దున్నరాను. ఎట్టివృక్షభములను కృషియందుంచవలెననిరేని జెల్పుదుము. దృఢావయవములుగలిగి రోగములేక నీరుద్రావి మేతమేసినవియు, రంకెలువేయించు పుంస్త్రీముగలిగినవియును రెండుయామములమట్టుకు దున్నవలెను. తరువాత వాటిని గడగి యలంకరించి నిత్యశ్రాద్ధనిమంత్రితాధిబ్రాహ్మణభోజనమును జేయించవలయునని హరితులు.

హుంకారముజేయుచు గాని ఆకులతోనున్న జువ్వతోనైనశాశించిదున్నవలెగాని కర్రతో కొట్టి మునకాలుతో పొడచి తాడుతో తాగిసమునర్చియును దున్నరాదు.

తనప్రిపాసలచేతను శరీమనొందినది యలసినదియు నిందియహీనమైనదియును దున్నరాదు. ఎద్దులకు మేతవేసి నీరులు ద్రావించిన దరువాతను దాను ఘజించి పిపాసయును దీర్చుకొనవలెను. పగటి రెండుయామములనుట్టుకే దున్నవలెను. మధ్యాహ్నమందైనను సాయాహ్నమందైనను మరల బనిజేయించకవిడువదగును.

త్వరితముగజేయుయాత్రకొరకు బండిని బూచ్చిన బలీవర్ణకుల రెండు పూటలనడపించినను పాపమొందదు. అటులగాక రెండుపూటలను వహింపజేసిన రౌరవనరకమునకు వెళ్లును. వ్యవభములకు రక్తస్రావముగునట్లు కొట్టి వహింపజేసిన భూగ్రహత్యతో సమమగు పాపము నొందునని యాశ్వమేధికవర్ణము.

తనప్రిపాసలుగలిగి శరీమనొందినవ్యవభములను గార్వగౌరవముచే కరిగనుగు దెబ్బలవలన తిరిగితిరిగి విశేషముగ వీడించుదురని దానినివారించుటకు రౌరవాదినరకప్రాప్తివారలకగునని భూతదయచే భయము గనబరచబడెను.

వ్యాసులవారు వ్యవభములను గడిగినశరువాతకృత్యమును జెప్పిరి. జపము, దేవార్చనము, హోమము, స్వాధ్యాయపఠనము, ఒక రిద్దరిని ముగ్గురినిగాని స్నాతకులగు బ్రాహ్మణులను ఘడింపజేయదగు. బ్రాహ్మణుడు వ్యవభములనలయికనొందించిన దోషనివారణకొరకు వాటినికడిగి సుఖింపజేయుమనుట. భూమిని దున్నుటచే జచ్చు కీటపిపీలికాదులవలనవచ్చుపాపనివారణకు దనశక్తికొలది జపహోమవిపభోజనాదికమాజ్ఞాపించబడెను.

ఇటులజేయు కృషిచే ఫలించిన ధాన్యమునకు వినియోగమును జెన్నుచున్నారము. తాము స్వయమును గృషియొనర్చి పండించిన ధాన్యమువలన పంచయజ్ఞములను క్రతుదీక్షను జేయదగును. పొందబడినయధికలాభముగలవాడు వేత్యదేవతలను బ్రాహ్మణులను బూజింపవలెను. వీరలు తృప్తులై కృషికృతజంతుహింసాదోషమును వారించురని కూర్మపురాణము.

వృక్షములనుగొట్టి భూమిని భేదించి క్రిమికీటాదులను జంపిన కర్షకుడు కల్లమందగు యజ్ఞమున సకలపాపములచే విడువబడునని కూర్మపురాణము. నారదస్మృతియు నిటులుండెను.

దున్నవారికి నాగలిమధ్యనుండు మేడి యూపమనిజెప్పబడుచున్నది. అదికారణముచే ధాన్యాదిదక్షిణను జాగరూకుడగుచు నివ్వవలెను. పండించిత్రా

శిబోసినవానివద్దికి వచ్చిన బ్రాహ్మణులకెవడివ్వడో వాడు చోరతుల్యుడును పాపిష్టుడు బ్రహ్మఘ్నుడునుని దెలియదగును.

కర్మకునియజ్ఞము ఖలయజ్ఞమనబడు నీదిగువవ్రాసిన వచనవ్యయమువలన నీయజ్ఞము నిత్యకామ్యకర్మగా దెలియబడుచున్నది. ఖలయజ్ఞము నిత్యమని శివపురాణమున బూపించబడెను. పండితినధాన్యమెవరికినివ్వక నత్యాశచేదనగృహమున నెవ్వడుబోనునో వానిపాపమును జెప్పెదమని యీశానుడు పార్వతికినినెను.

యరాత్ముడగు నాకృషికారకుడు నిర్జలస్థలమున పుష్పఫలసూర్యవృక్షమై దివ్యనర్మసహస్రముండి యటుపై కాలక్రమమువలన దరిదుర్మను మూర్ఖుడు వ్యాధియుక్తుడు కులహీనుడునుగు మనబుడై బుట్టును.

ఇటులనుట చీనులు, గుడ్డివాళ్లు, చూట్టవాళ్లు, దరిదుర్మలు మొదలగువారిపోషణకొరకు దయచేసని దెలియదగును.

ఇవ్వదగిన ధాన్యపరిమాణమును శివుడున్నారము. రాజుకారవపాలు, దేవతలకిరువదియొక పాలు, ముస్సనింటనొక పాలు బ్రాహ్మణులకును వినియోగ మొనర్చి మిగిలినది దనకుటుంబాది నిమిత్త ముష్పయోగింపజేయువాడు కృషిజేసి పాపమొందడని కూర్మపురాణము.

ఆరావుల సంరంక్షించువానికొక ధేనువుపాలును, నూరావులనుంగొలిన గావుకొకవస్సరమునకొక గోవృషమిధునమును జీతముకొర కివ్వదగుననియును- వాణిజ్యమొకనిచే జేయించునపుడు వచ్చినలాభములో నారునొక పాలు ధని వానికివ్వవలెననియును- అటులనె కృషినిజేయు పాలికావులకును బండించిన పంటలో నారునొకభాగమె సంవత్సరజీతమనియును శ్రీమహాభారతమందలి శాంతిపర్వమున.

వేదవిద్యకంటె నితరమగు వైద్యతర్కవిషనివారకవిద్యలు సకలవర్ణములకు నాపదయందు జీవికకుపయోగింపజేసుటచే పాపమొందరు. గ్రంథముల చ్చుగూర్చుట, కవిత్వమొనర్చుట మొదలగు శిల్పమువలన- రాజుమొదలైనవారి నాశ్రయించి వేతనమును బుచ్చికొనుటచే-నితరులాజ్ఞను చలాయించి జీవించుట- పశుసంరక్షణజేసి- వర్తకమొనర్చి- స్వయముజేసినకృషివలన- యధాలాభ సంతుష్టినొంది- భిక్షవలన- వృద్ధ్యుపజీవనమువలన నీదశవిధవృత్తులచే నాపదయందు జీవించవలెను.

ఇందునొక దానిచే జీవనముగాకుండిన రెండవవృత్తి నవలంబించదగున

నిమనువు. అపన్నివారణకొరకు కృషికుసీద భృత్యాదుల నవలంబించుట ధర్మమని జెల్పుటవలన ప్రైగ్గంధమంతయు దోషరహితమని దెలియవలయును.

పంచయజ్ఞ విధిః.

అథ మధ్యందినకృత్యం॥ తన్మధ్యాహ్నసంధ్యావిధిశ్చ పాగేవోక్తః॥

అధాహరహఃకర్తవ్య పంచమహాయజ్ఞవిధి రుచ్యతే॥ తేషాం స్వరూపమాహ గృహ్యకారః॥ అధాతః పంచయజ్ఞాః॥ బ్రహ్మయజ్ఞో దేవయజ్ఞో భూతయజ్ఞో పితృయజ్ఞో మనుష్యయజ్ఞశ్చేతి॥ యత్స్విధ్యాయమధితే స బ్రహ్మయజ్ఞః॥ యదగ్నో జుహోతి స దేవయజ్ఞః॥ యద్యులింకరోతి స భూతయజ్ఞః॥ యత్ప్రిత్యభ్యోదదాతి స పితృయజ్ఞః॥ యన్మనుష్యేభ్యో దదాతి స మనుష్యయజ్ఞః॥ తానేతాన్యజ్ఞానహరహః కుర్వీతేతి॥

యజ దేవపూజాసంగతికరణదానేషు-మహాఫలయజ్ఞత్వాన్మహాయజ్ఞాః పంచవతే మహాయజ్ఞాః పంచమహాయజ్ఞాః॥ అధ్యాపనం బ్రహ్మయజ్ఞఇతి కాత్యాయనోక్త త్వవ్యాజనం । ప్రతిగ్రహధ్యాపనోపయోగి స్వాధ్యాయావిస్మరణం దృష్టఫలం॥ స్వాధ్యాయేనార్చయేద్యప్రీతి మనూక్త మదృష్టఫలం॥

ప్రత్యహం వైశ్వదేవేన స్థావరజంగమరూపవిషా న్నప్రమాద్యేరన్నితి దృష్టఫలం॥ భోజ్యమన్నం పరీక్షార్థం ప్రదద్యాత్పూర్వ మగ్నయే । వయోభ్యశ్చ తతోదద్యాత్తతోలింగానీ లక్షయేత్॥ ధూమార్చిర్మిలతావహ్నో శ్శబ్దసోఘటశ్చ జాయతే॥ అన్నేనవిషదిగ్ధేన వయసాం మరణంభృవమితి కామందకోక్తం ద్రష్టవ్యం॥

వైశ్వదేవస్తుకర్తవ్యః పంచసూనాపనుత్తయఇతి శాతాతపః॥ పంచసూనాస్తు॥ ఖండనీపేషణీ ఘల్లీ ఉదకుంభీవ మార్జనీ॥ పంచసూనా గృహస్థస్య తాభిస్సర్వగ్రంథవిందతి॥ హోమైర్దేవాన్యధావిధీతిమనుః॥ పంచసూనాపనోదనదేవతాప్రీతిరదృష్టఫలం॥

పంచయజ్ఞవిధానము.

రాజదర్శనానంతరమున మధ్యాహ్నకాలకృత్యమును జెల్పుచున్నారము. మాధ్యాహ్నకసంధ్యావిధి పూర్వమే జెప్పబడెను. ఇటుపైని ప్రతిదినముజేయదగు పంచమహాయజ్ఞవిధి జెప్పబడును. స్వాధ్యాయాధ్యయనము బ్రహ్మయజ్ఞమనియు, అగ్నియందున హోమమైనర్చనది దేవయజ్ఞము, బలినిజేజేయనది భూతయజ్ఞమనియు, పితృదేవతలకిచ్చునది పితృయజ్ఞమనియు, మ

నుష్కలకతిధిపూజశేయనది మనుష్యయజ్ఞమనియు నీయైదుయజ్ఞములును ప్రతి దినమొనర్చుమని గృహ్యకారకులు.

అధికఫలమిచ్చు యజ్ఞములౌటవలనమహాయజ్ఞములనబడును. యజ్ఞభా తువు సంగతియందున సాధనమందున దానమందున వర్తించును. ఐదగుమహాయజ్ఞములౌటచేత పంచమహాయజ్ఞములనబడును. అధ్యాపనము బ్రహ్మయజ్ఞమని కాత్యాయనులు జెల్పుటవలన యాజనాధ్యాపనప్రతిగ్రహములకుపయోగమగు స్వాధ్యాయమును మరచిపోకుండుట దృష్టఫలము. స్వాధ్యాయముచేయునులనర్చించవలెనని మనువుజెప్పినది యదృష్టఫలము.

స్థావరజంగమరూపవిషమవలన ప్రమాదమును బొందకపోయెదరని వైశ్వదేవము దృష్టఫలముకొరకును జెప్పబడినది. ముందగ్నిలో ఛోజవమున ర్చేడి పదార్థమును హుమముశేయవలెను. ధూమముగ జ్వాలలగబడి యగ్ని నల్లనిరంగుగలదై పెళపెళశబ్దములు బుట్టిన విషాన్నమనిగ్రహించదగుననియును, బలిహరణముకొరకు పక్షులకువేసినయన్నమును దిని యవిజచ్చిన విషాన్నమని గ్రహించదగునని కామందకమందున జెప్పబడినది దానిబాడదగును.

కూరనుగోయుటచే నిల్లు మొదలగునవి యలకుటచే పొయిలో కర్మలను గాల్చుటచే ఉదకములో- తుడిచుటచే కీటపివీలికాదులు జచ్చును గాన యది పంచసూనమను దోషము గృహస్థునొందు- నందుచే స్వగ్గమొందడనియు నీపంచసూనదోషనివారణకు వైశ్వదేవమును జేయవలయుననియును శాతాతపులు. విధిసత్రిక్రమించక హుమముచేత దేవతులవారాధించుమని మనువు. పంచసూనదోషనివారణయును, దేవతాప్రీతియు నదృష్టఫలము.

బలిహరణ ప్రకారః

బలిహరణప్రకారమాహ తౌనకః॥ అఫబలిహరణమేతాత్యైవ కేవలాభ్యోద్భవో ఓషధివనస్పృతిభ్యో గృహాయ గృహదేవతాభ్యో వాస్తుదేవతాభ్యః ఇంద్రాయ ఇంద్రపురుషేభ్యో యమాయ యమపురుషేభ్యో వరుణాయ వరుణపురుషేభ్యో సోమాయ సోమపురుషేభ్యః ఇతి బ్రహ్మణే బ్రహ్మపురుషేభ్యః ఇతి ప్రతిదిశం వాస్తుదేవతాభ్యః ఇతి దివానక్తసంచారిభ్యసక్తరక్షోభ్యః ఇత్యుత్తరతః॥ స్యధాపితృభ్యః ఇతి వాచీరావీతి శేషండిక్షిణాయాందిశి నిసయేదితి॥ దేవామనుష్యాః పశవోవయాంసీ సిద్ధాస్సయతోరగదైత్యసంఘాః॥ పేతాః పిశాచాస్తరవ స్సమస్తా యేచాన్నమిచ్ఛంతి మయాపదత్తం॥ పివీలికాః టవతంగకాద్యా బుభుక్షితాః కర్మనిబంధబద్ధాః॥ ప్రయాంతుతే తృప్తిమిదం

మయాన్నం తేభ్యోనివిష్టం సుఖినోభవంతు॥ యేషాం నమాతా నపితా నబం
 ధురై౯వాన్యసిద్ధిర్నతదాన్నమస్తి॥ తత్త్వప్రయేన్నం భువిదత్త మేతత్త్రేయాం
 తు తృప్తిం ముదితాభవంతు॥ భూతానిసర్వాణి తథాన్నమేతద్దేహంచ విష్ణు
 ర్నతతోన్యదస్తి॥ తస్మాదిదం భూతక్షితాయ భూమావన్నం ప్రయచ్ఛామి భ
 వాయతేషాం॥ చతుర్థశాలోకగణా యఏష తత్రస్థితా యేథిలభూతసంఘాః॥
 తృప్త్యర్థమన్నంహి మయావిన్యష్టం తేషామిదంతే ముదితా భవంతు॥ ఇత్యు
 చ్చార్య సరోదద్యాదన్నంశ్చిద్ధాసమన్వితః॥ భువిభూతోపకారాయ గృహీ స
 ర్వాశ్చియోయత ఇతివిష్ణుపురాణే॥ వైశ్వదేవ ప్రకరణోదాహృతార్థశాస్త్రీ
 య విషాన్నజ్ఞానార్థమాదా కాకాదిబలినా దృష్టఫలజనకమపి దృశ్యతే॥ వా
 స్తుదిక్పత్యాదయో దేవాశ్చ సర్వే భూతగణాస్తృప్తింగతాస్సంతోగృహీణం
 శ్చేయోభిముఖం కుర్వంతీత్యదృష్టఫలజనకంచ బ్రూమః॥

బలిహరణ ప్రకారము.

శౌనకులవారు బలిహరణప్రకారమును జెప్పుచున్నారు. కేవలోదకము
 లకొరకు, సముద్రముకొరకు, ఓషధులకొరకు, వనస్పతులకొరకు, గృహ
 ములకొరకు, గృహదేవతలకొరకు, వాస్తుదేవతలకొరకు, ఇందునికొరకు,
 నింద్రపురుషులకొరకు, యమునికొరకు, యమపురుషులకొరకు, వరుణునికొర
 కు, వరుణపురుషులకొరకు, సోమనికొరకు, సోమపురుషులకొరకు, బ్రహ్మకొ
 రకు, బ్రహ్మపురుషులకొరకు, ప్రతిదిక్కుననున్న వాస్తుదేవతలకొరకు, పగటి
 యందున రాత్రిచరించుదేవతలకొరకు, నటుపైని రాత్రిచరులగు రాక్షసులకొ
 రకుని ప్రాచీనావీతిగా స్వధాకారముతో పితృదేవతలకొరకు బలులనిచ్చి శేష
 మును దక్షిణదిశయందున వేయవలయును.

దేవతలు, సిద్ధులు, మనుష్యులు, పశువులు, పక్షులు, యక్షులు, సర్ప
 ములు, నైత్యులు, ప్రేతలు, పిశాచములు, కీటములు, ఎగురుచుండుపురుగులు,
 వృక్షములు, మొదలగు సర్వజంతువులు కర్మబంధబద్ధులై యాకలితోనుండ్డియ
 న్నమునుగోరువారలు నాచేనొంచబడిన యన్నమును ననుభవించి తృప్తి నొంద
 వలెనని వచించవలె.

ఇంతియెకాదెవరికితల్లియు, తండ్రియు, బంధువులు నన్నసిద్ధియులేకు
 న్నదో వారలకు నాచేనీయన్నము భూమియందుంచబడెననికొంతయన్నముం
 చి దీనిచేవారలు తృప్తి నొందుదురు గాక యనవలె- సర్వభూతములీయన్నము
 దేహము విష్ణువృత్తికిములుగావు. గాన భూతహితముకొరకన్నమును భూ

మియందు వాటిసంభవార్థముంచబడెను. పదునాలుగుభువనములందుండుభూతములత్పత్తికి నాచేతనన్నముంచబడినది. సంతుష్టిని భూతములందుగాక మునియుచ్చరించి మనుష్యుడతిశీఢతో భూమియందన్నమివ్వవలెను. సర్వభూతములకాశ్రయుడు గృహస్థుడగుటవలనయని విష్ణుపురాణము.

వైశ్వదేవప్రకరణమునందుచాసారించిన యర్థశాస్త్రీయవిషాన్నమును దెలసికొనుటకు మొదట కాకబలిచేతను దృష్టఫలోత్పత్తి కనబడుచున్నది. వాస్తుపురుషుడు దిక్పతులు మొదలగు దేవతలును సర్వభూతగణములును శృష్టి నొందినవారలై గృహస్థుని శ్రేయమునకభిముఖునిజేతురని యదృష్టఫలోత్పత్తి యును జెల్పుదుము.

నిత్యశాగ్ధవిధి:

ఏకంతుభోజయేద్విపింపితృనుద్దిశ్యచోత్తమః । నిత్యశాగ్ధం తదుద్దిష్టం పితృయజ్ఞోగతిప్రదఇతి కూర్మపురాణే॥ నిత్యంతావత్ప్రవక్ష్యామి అథ్వావాహనవర్జితం । అదైవం తద్విజానీయాత్పరణే తద్ధిక్షీర్తితమితిమత్స్యపురాణే॥ నిత్యశాగ్ధేషు గంధాద్యైర్ద్విజానభ్యర్చ్య శక్తితః । సర్వాన్విత్తగణాన్సమ్యక్స్వతావోద్దిశ్య భోజయేత్ । ఆవాహనస్వధాకారపిండాగ్నోకరణాదికం । బ్రహ్మచర్యాదినియమో విశ్వేదేవాస్తదైవచ । నిత్యశాగ్ధే త్యజేదేతాన్సోజ్యమన్నం ప్రకల్పయేత్ । దత్వాతు దక్షిణాం శక్త్యా నమస్కారైర్విసర్జయేదతిప్రచేతాః॥ శగ్ధయాదీయతే అనేనేతి శాగ్ధం । నిత్యమహరహఃకర్తవ్యశాగ్ధంని త్యశాగ్ధమిత్యుచ్యతే॥ నను నిత్యనైమిత్తికకామ్యభేదేన శాగ్ధం పితృద్వేషేనావశ్యం పుత్రాద్యైః కర్తవ్యతా మకర్త్యాణామధికప్రత్యవాయశ్చ । తత్కర్తృణాం పితృణాం స్వర్గాదిపాప్తి స్పృష్టిశ్చ । కర్తృణా మైశ్వర్యార్థోగ్య పుత్రపౌత్రస్వర్గాదిగతిశ్చాజ్ఞాపయంతి శుశ్రీష్ణుతిపురాణేతిహాసాః॥ పితృపితామహప్రపితామహదయః ప్రితిస్వికశుభాశుభకర్తవ్యేన స్వర్గనరకాప్రాప్తువంతి వసురుద్రాదిత్యరూపాన్ తానుద్దిశ్య పుత్రాదిభిర్బ్రాహ్మణానామంత్ర్య దత్తైరన్నపానవస్త్రహారణ్యాద్యైర్బ్రాహ్మణావత తృప్యంతి సపిత్రాదయో నవసురుద్రాదిత్యాః । అస్తు సంభవేపి స్వయమసీతానాః కథంస్వర్గాదిఫలం తదాచరితానాం ప్రయచ్ఛంతీత్యాశంక్య తస్మిరాకరణపటూని వచనాని వదామః । ఏవంవిద్వాన్నిత్యసృజతే వసవో రుద్రా ఆదిత్యాశ్చస్యప్రీతాభవంతీతి మైతీనసిః । సహ్యత్రదేవదత్తాదయఏవ శాగ్ధకర్తృణి సంప్రదానధూ

తాః పిత్రాదిశబ్దైరుచ్యంతే కింత్వధిష్ఠాత్మవస్వాదిదేవతా సహితావస య
ధాదేవదత్తాదిశబ్దైర్నశరీరమాత్రం నాప్యాత్మమాత్రం కింతు శరీరవిశిష్టా
ఆత్మన ఉచ్యంతే ఏవమధిష్ఠానసహితావస దేవదత్తాదయః పిత్రాదిశబ్దైరు
చ్యంతే అతశ్చాధిష్ఠాత్మదేవతా వస్వాదయః పుత్రాదిభి ర్దత్తేనాన్నపానాది
నా తృప్తాస్సంతా స్తాసపి దేవదత్తాదీంస్తర్పయంతి కర్తృంశ్చ పుత్రాదీన్స
లేనసంయోజయంతి యదామాతా గర్భపోషణాయాన్యదత్తేన దౌహృదాన్న
పానాదినా స్వయముపభుక్తైస్తృప్తాసతీ స్వజరత పితరగత మపత్యం తర్ప
యంతి దౌహృదాన్నాదిపిదాయినశ్చ ప్రత్యుపకారఫలేన సంయోజయంతి త
ద్వద్వసహోరుద్రా అదితసుతా ఆదిత్యా ఏతేపితరః పితృ పితామహా శబ్దవా
చ్యా నకేవలం దేవదత్తాదయఏవ శాగ్ధదేవతాః శాగ్ధకర్తృణాంపదానభూ
తాః కింతు మనుష్యాణాం పితృన్దేవదత్తాదీన్స్వయం శాగ్ధేన తర్పితాస్తర్ప
యంతి జ్ఞానతృప్త్యాతిశయయోగేన కించ నకేవలం పితృం స్తర్పయంతి అపి
తు శాగ్ధకారిభ్య ఆయఃప్రజాంధనంవిద్యాం స్వర్గం మోక్షంతాజ్యం సుఖా
ని స్వయం ప్రితాః పితామహాః వస్వాదయః ప్రయచ్ఛంతి తథాచ యజ్ఞవ
ల్క్యః॥ వసురుద్రాదితిసుతాః పితరశ్శాగ్ధదేవతాః ప్రియంతి మనుష్యా
ణాం పితృన్నాగ్ధేన తర్పితాః॥ ఆయఃప్రజాంధనంవిద్యాం స్వర్గం మోక్షం
సుఖానిచ॥ ప్రయచ్ఛంతి తథారాజ్యం నృణాంప్రితాపితామహాః॥ దేవాయ
దిపితాజాతశ్శుభక ర్తృనుయోగతః తస్మాన్నమమృతంభూత్వా దేవత్వేష్యసు
గచ్ఛతి మర్త్యత్వేభోజ్యరూపేణ పశుత్వేచ తృణంభవేత్ శాగ్ధాన్నం వా
యరూపేణ నాగత్వేతూపతిష్ఠతి పానంభవతి యక్షత్వే గృధ్రత్వేచ తథా
మిషం దనుజత్వే తథామాంసం పేతత్వే రుధిరోదకం మూషత్వేన్నపా
నాది నానాభోగకరం తథేత్యాదిత్యపురాణే॥

నిమంత్రితచాప్తాణేషు నిజపిత్రాదయోవసురుద్రాదిత్యరూపేణానా
న్యూ ధ్యేయాః తేన సర్వాంతర్గామీ పితృరూపీ శ్రీజనార్దనః ప్రితస్స స్త్రియ
చ్చితి ఫలం పూర్వోక్త మదృష్టమితి నిర్దిష్టం శుక్తిస్త్పతిమతేన నిర్దుష్టం కృతం
నాస్తి మతావలంబినాం దురుక్తిజ సంశయం సదుక్తిప్రత్యక్షప్రమాణాను
మనైః॥

నిత్యశాగ్ధవిధానము.

పితృదేవతలనుద్దేశించి యొకచాప్తాణునకు నిత్యమును భోజనమును

జేయించుట నిత్యశ్రాద్ధమని జెప్పబడును. పితృయజ్ఞము గతినిగలిగిండునని కూర్మపురాణము.

నిత్యశ్రాద్ధమునకు అర్ఘ్యవాహనములు వసురుదాదిత్య దేవతలను జెల్పుటయునుబనిలేదు. పార్వణమండన్నియును గలుగవలెననిమత్స్యపురాణము.

నిత్యశ్రాద్ధమందున గంధపుష్పదులచేతను దనశక్తికొలది సకలపితృగణములనుద్దేశించి బ్రాహ్మణభోజనమొనర్చదగును. ఆవాహనము, స్వధాకారము, అగ్నోక్తరణము, పిండదానము, బ్రహ్మచర్యముమొదలగు నియమము విశ్వేదేవగ్రాధనయును, నిత్యశ్రాద్ధమన విసర్జించి భోజనార్హమస్తువులచే భుజింపజేయవలెను. యథాశక్తి దక్షిణనిచ్చి నమస్కరించి బ్రాహ్మణుని బంపించవలెనని ప్రచేతనులు.

శ్రాద్ధచేనిచ్చునదిగాన శ్రాద్ధమనబడును. నిత్యము ప్రతిదినమొనర్చదగు శ్రాద్ధము నిత్యశ్రాద్ధమనిజెప్పబడును.

ఓయీ నిత్యవైదికకామ్యభేదముచేతను శ్రాద్ధమును పితృదేవతలనుద్దేశించి పుత్రాదులచేతను జేయవలెనని జేయనివారికధికప్రత్యవాయ మనియు నాకర్మచే పితృదేవతలకు స్వర్గాదిలోకపాప్తియు తృప్తియు శ్రాద్ధకర్తలకు వైశ్వర్యోగ్యపుత్రపౌత్రస్వర్గాదికపాప్తియును శుభిస్తుతి పురాణేతిహాసములాజ్ఞాపించుచున్నవి.

తండ్రి, తాత, తాతతండ్రియు మొదలగువారు ప్రత్యేకము వారుజేయు శుభాశుభకర్మలననుసరించి స్వర్గనరకములొందుదురు. వసురుదాదిత్య రూపులగు పితృపితామహప్రపితామహులనుద్దేశించి బ్రాహ్మణులను చిలచి పుత్రాదులచే వారికిచ్చు నన్నపానవస్త్రధనములచే బ్రాహ్మణులుమాత్రమే తృప్తినొందుదురు గాని పితృపితామహప్రపితామహులుగాని వసురుదాదిత్యదేవతలుగాని తృప్తినొందరు. ఒకవేళ వారలకు తృప్తి సంభవించినను తాము స్వయమే స్వర్గాదిలోకమొందుటకు తృప్తులగుటకు నశక్తులగుటచేత తమనుద్దేశించి కర్మమును జేయువారలకు స్వయమెటుల పుత్రపౌత్రారోగ్యైశ్వర్యస్వర్గాదికమివ్వగలరని శంకించి యాశంకను నివారించుటకు తగినవచనములను జెల్పుచున్నారము.

పూర్వోక్తమగు పితృదేవతలను బూజించినవారలకు వసురుదాదిత్యులు ప్రసన్నులగుదురని ప్రతీతనులు.

ఈశ్రాద్ధకర్మమునందు పితృపితామహప్రపితామహులుమాత్రమే ము

ఖ్యులుగారు. ఇకనేమనిన వారలకష్టాతలగు వసురుదాదిత్యదేవతలతో గూడి యున్నవారలు ముఖ్యులు. ఎటులనిన పితృపితామహప్రపితామహ శబ్దములచేతను శరీరమాత్రము, ఆత్మమాత్రమును గాదు. మరియేమనిన శరీరములతోగూడిన యాత్మలకు జెప్పబడును. ఈప్రకారముగానే అధిష్ఠానదేవతలగు వసురుదాదిత్యులతోగూడిన పితృపితామహ ప్రపితామహులు పితృశబ్దముచేతను జెప్పబడుదురు. అది హేతువు చేతను పితృపితామహప్రపితామహుల కధిష్ఠాత్యదేవతలగు వసురుదాదిత్యులు పుత్రాదులచే నివ్వబడిన యన్నపానాదికము చేతను తృప్తులైనవారై పితృపితామహప్రపితామహులను తృప్తి నొందింతురు. కర్తలగు పుత్రాదులకుగూడ నిహముత్రఫలమునిచ్చెదరు. ఎటులనిన తల్లిగర్భిణియగునపుడు బంధుసుహృజ్ఞనులచే నివ్వబడిన యన్నపానాదిక మనుభవించి తానుతృప్తి నొంది దనగర్భస్థజంతువునకును గూడ తృప్తినిజేయును. గర్భిణియగు తనకు నన్నాదులనిచ్చినవారలకు ప్రత్యుపకారమును జేయును. అలాగుననే వసురుదాదిత్యపితృదేవతలు తృప్తి నొంది శ్రాద్ధకర్తల పితృపితామహులను జ్ఞానతృప్త్యతిశయయోగముచేతను తృప్తి నొందించుటయేగాక శ్రాద్ధమునుంబెట్టినవానికినాయువును, సంతానమును, ధనమును, విద్యయును, రాజ్యసుఖమును, స్వర్గమును, మోక్షమునుగూడ నిచ్చెదరని యాజ్ఞవల్క్యులు.

శుభకర్తమునుజేసి మృతుడైనతండ్రి దేవత్వమునొందినయడల శ్రాద్ధాన్నమమృతమగును. మనుజుడైబుట్టిన శ్రాద్ధాన్నము భోజ్యపదార్థరూపమై మరియుననేకభోగకరమై, పశుశ్వమున తృణమై, సర్పశరీరముండిన వాయువై, యక్షుడైన పానమై, గద్దైన రాక్షసుడైన మాంసమై, పేలితత్వమున రుధిరోదకమై తృప్తులగు గావించునని యాదిత్యపురాణము.

నిమంత్రితబ్రాహ్మణులందు శ్రాద్ధకర్త తన పితృపితామహులను వసురుదాదిత్యరూపముచేతను ఆవాహనమునుజేసి ధ్యానమును జేసినటులైన సర్వాంతర్యామియు పితృరూపియునగు శ్రీజవార్దనులు ప్రసన్నులై పూర్వోదాహృతమగు నదృష్టఫలమిచ్చునని శుతిస్త్యతిమతముచే నిర్దేశించబడెను.

నాస్తికమతావలంబులయొక్క దుష్టోక్తులచేబుట్టిన సంశయమును సదుక్తులుగల ప్రత్యక్షప్రమాణానుమానములచే దోషరహితమై నేయబడెను.

దేవ పూజా విధి:

అథాతో పరమపురుషస్యాహరహఃపరివర్యావిధిం వ్యాఖ్యాన్యాయమ్॥
అథమాధ్యాత్మికస్నానసంధ్యాబ్రహ్మయజ్ఞతర్కణానంతరమహరహః పృథి

దినం పరమపుషస్య విష్ణోః పరిచర్యావిధి మారాధనప్రకారం క్రియాయోగం
వ్యాఖ్యాన్యమః విశేషేణాభిధాన్యమః॥ తదుక్తమాగ్నేయపురాణే॥ అర్చ
నం సంపాద్యత్వా విష్ణోరమితతేజసః॥ యస్మిన్ త్వా మనయస్సర్వే పరం ని
ర్వాణమాప్నుయః॥ అష్ట్యగ్నో హృదయే సూర్యే స్థండిలేప్రతిమాసుచ॥ ఈ
స్సితేషు హరేస్సమ్యగర్చనం మునిభిస్తుతం॥ అగ్నోక్రియావతాండేవో రవౌదే
వోమనీషిణాం॥ ప్రతిమాస్వల్పబుద్ధీనాం యోగినాం హృదయే హరిః॥ తస్య స
ర్వగతత్వాచ్చ స్థండిలే భావితాత్మనామితి॥

తథాచకూర్మపురాణే॥ నవిష్ణ్వారాధనాత్సుగ్మంవిద్యతేకర్తవైదికం॥
తస్మాద్దినాదిమధ్యాహ్నం నిత్యమారాధయేద్ధరిం॥ తద్విష్ణోరితిమంత్రేణ సూ
క్తేన పురుషేణను॥ వైతాభ్యాం పద్యశోమంత్రో వేదేహాక్తశ్చత్రప్రసే॥ నివే
దయత్వా చాత్మానం విష్ణోహమితితేజసి॥ తదాత్మానస్తప్త్రాంతస్తద్విష్ణోరి
తిమంత్రతః॥ అధనాదేవమీశానం భగవంశం సనాతనం॥ ఆరాధయేత్తహాదే
వం భావయిత్వా మహేశ్వరం॥ మంత్రేణైవదగాయత్ర్యా ప్రణవేనాధవాపు
నః॥ ఈశానేనాధివారుడైస్త్ర్యంబకేనసమాహితః॥ పత్రైః పుష్పైరధాద్ధి
త్వా చందనాద్యైర్వహేశ్వరం॥ అభోన్నమశ్శివాయేతి మంత్రేణానేనపూజ
యేదితి॥

శ్రీరామచంద్రః॥ మమపూజావిధానస్య నాంతోస్తీరఘనందన॥ తథాపి
వత్సేనంతేపాద్యధావదనిపూర్వతః॥ స్వగృహ్యాక్తప్రకారేణద్విజత్వంప్రా
ప్య మనవః॥ సకాశాత్పద్మకోర్మంత్రం లభ్యా మద్భక్తిసంయుతః॥ తేనసం
దర్శితవిధిర్నామేవారాధయేత్సుధీః॥ హృదయేవానలేహపి ప్రతిమాదా విభా
సా॥ సాలగ్రామశీలాయాంనా పూజయేత్తామతంద్రితః॥ పాతస్సానంప్రకు
ర్వీత ప్రథమంచేహచిద్ధయే॥ వేదతంత్రోద్రితైర్మంత్రైర్మంత్రేపనవిధానతః॥
సంధ్యాదీకర్తవ్యంకర్మం తత్కుర్యాద్విధినాబుధః॥ సంకల్పమాదా కుర్వీత సి
ద్ధ్యర్థం కర్తృణాంసుధీః॥ స్వగురుం పూజయేద్భక్త్యా మద్భుధ్యా పూజకోమమ॥
శీలాయాం స్నాపనంకుర్వత్ప్రతిమాయాంప్రమార్జనం॥ ప్రసిద్ధైర్గర్భపుష్పా
ద్యైర్వత్పూజా సిద్ధిదాయకా॥ అమాయితోనువృత్త్యామాం పూజయేన్నియ
తప్రతః॥ ప్రతిమాదష్కలంకారః ప్రియోమే రఘునందన॥ అగ్నాయజేత హవి
షా భాస్కరం స్థండిలే యజేత్॥ భక్తేనోపహృతంపీత్యా శ్చిద్ధయా మమవార్య
సి॥ కింపునర్భక్త్యభోజ్యాదిగంధపుష్పక్షతాదిభిః॥ పూజాదీవ్యాణిసర్వాణి
సంపాద్యైవసమారభేత్॥ చేలాజినకుశైస్సమ్యగాసనంపరికల్పయేత్॥ తతఃప్ర

విశ్వ దేవస్య సంమాభేశుద్ధమానసః। తతోన్యాసంప్రకుర్వీత మాతృకాం బహి
రంతరాం। కేశవాదీంస్తతిఃకుర్యాత్తత్త్వన్యాసం తతోఽపరం। మన్మూర్తిపంజర
న్యాసం మంత్రన్యాసం తతో న్యసేత్। ప్రతిమాదావాపితథా కుర్యాన్నిత్యమ
తందితః। కలశంస్వపురోవామేక్షిపేత్పుష్పాణి దక్షిణే। అర్ఘ్యపాద్యపదా
నార్థం మధుపర్కార్థమేవచ। తద్దైనాచమనార్థంతు న్యసేత్పాత్రచతుష్టయం।
హృత్పద్మేభానువిమలాం మత్కళాం జీవసంజ్ఞితాం। ధ్యాయేత్స్వదేహ మఖ
లం తయాన్యాప్తమరిందమ। తామేవావాహయేన్నిత్యం ప్రతిమాదిమమత్క
ళాం। పాద్యాఘ్నేచమనీయాద్యైస్సాన్నినవస్త్రవిభూషణైః। యావచ్ఛక్తిస్థప
చారైర్వా హ్యర్చయేత్సమమాయయా। విభవేనతి కర్పూరకుంకుమాగరుచం
దనైః। అర్చయేత్సంత్రవిన్నిత్యం సుగంధకుసుమైశ్శుభ్రైః। దశావరణపూజాం
వై హ్యగమోక్తాంప్రకారయేత్। నీరాజనైర్ధూపదీపైర్దైవేద్యైర్బహువిస్త
రైః। శ్రద్ధయోపాహారేన్నిత్యం శ్రీధాభుగహమీశ్వరః। హోమం కుర్యాత్ప్ర
యత్నేన విధిమామంత్రకోవిదః। అగస్త్యేనోక్త మార్గేణ కుండేనాగమవిత్రమః।
జహుయాన్ములమంత్రేణ పుంసూక్తేనచవా బుధః। అథవాపాసనాగ్నావా
చరుణా హవిషాధవా। తప్తజాంబూనదప్రఖ్యం దివ్యాభరణభూషితం। ధ్యాయే
దనలమధ్యస్థం హోమకాలే సదాబుధః। పార్షదేభ్యోబలిం దత్వా హో
మశేషం సమాపయేత్। తతోఽపం ప్రకుర్వీత ధ్యాయేత్సంయతవాక్సన్దన్।
ముఖవాసందతాంబూలం దత్వాప్రీతినమన్వితః। మదగే నృత్తగీతాదీస్తుతిపా
తాదికారయేత్। పుణ్యమేద్దండవద్భూమా హృదయేమాంసధాయచ। శిరస్యా
దాయవద్దంతం ప్రసాదం భావనామయం। పాణిభ్యాం మత్పదే మూర్ధ్ని గృ
హీత్వా భక్తిసంయుతః। రక్షమాంఘోరసంసారాదిత్యుక్త్వా పుణ్యమేత్సుధీః।
ఉద్వాసమేద్యధాపూర్వం ప్రత్యగ్జ్యోతిషి సంస్మరన్। ఏవముక్తపరీకారేణపూ
జయేద్విధిదద్యది। ఇహముత్రచ సంసిద్ధిం పాప్రేక్షతిమదనుగ్రహాత్। మద్భక్తి
యక్తోయదినూమేవంపూజాం దినే దినే। కరోతి మమ సారూప్యం పాప్రేక్ష
త్యేవనసంశయిత్యాధ్యాత్మికరామాయణే॥

నను సర్వగతస్యాశరీరస్య ప్రతికృతిం లోహమృచ్ఛిలాకాష్టాదిభిః కృ
త్వార్చయిత్వా ధ్యాత్వా ఇహముత్ర సంసిద్ధిం సారూప్యంచ లభేత్త్యుక్తం।
తద్విరుద్ధంప్రతిభాతీత్యాశంక్య సారాలంబం నిష్కళమతీంద్రియం నిచ్చలమానసే
న ధ్యాతం నసమర్థాభవంత్యహంమమేతి భ్రాంతా జనాః। సాలంబమనంతక
ళ్యాణగుణగణవిశిష్టం భక్తానుగ్రహార్థమంగీకృతలీలాగృహీత కోటికందర్పలా

వగ్ధం స్థిశ్చుద్భవ ప్రళయహేతు మశేషజగదాశ్రయం ధ్యాత్యాభ్యర్చ్యహు
త్వానన్యగేమనసా తదాకారపరిణమితేన యుగపజ్జనిత విరక్తివివేకాభ్యాం
తరంతి భవాంబుధిమిత్యాదౌ సాధనం శుశిస్తృతిభ్యాముక్తం॥

యంసర్వదేవానమంతి ముముక్షునో బ్రహ్మవాదినశ్చేతి మోక్షార్థినో
బ్రహ్మవాదినశ్చ మర్త్యాస్సర్వే దేవాశ్చ లీలయా విగ్రహంకృత్వా భజంతి జ
గత్కారణమితి సర్వజ్ఞై శ్శంకరభగవత్పాదై ర్వాగ్ధ్యాతా శుశిః॥

అణోరణీయాన్తహతోమహీయా నాత్మాగుహాయాం నిహితోస్య జం
తోః తమక్రతుంపశ్యతి వీతణోకో ధాతుఃప్రసాదా న్నసీమాన మీశమితిశుశి
తిః॥ పృథ్వేభిలవిశ్వతరో ర్భీజఘాత మణీయా స్పృహష్టండ లక్షణోటయోధి
ష్ఠానమభిప్రేత్య సృష్టేరనంతరం మహీయానాత్మా॥ తదుక్తం శ్రీవిష్ణుపురా
ణే॥ న్యగోధస్సుమహానత్వే యథావీజే వ్యవస్థితః సయమేవిశ్వమభిలం బీజ
ఘాతే తథా త్వయి బీజాదంకురసంఘాతో న్యగోధస్సుసముచితః విస్తా
రించ యథాయాతి త్వయాపృష్ఠం తథాజగదితి॥ అస్య సురనరాదిరూపస్య
జంతోర్హృదయపుండరీకమధ్యే విద్యయోపలభ్యమానం నియామకం తం సంక
ల్పరిహితం శమాచిగుణయుక్తోపురుషః తస్య జగద్విధాతృపృసాదా త్సాక్షా
త్కృత్య జన్తమరణాదిశోకరహితో భవతీతి విద్యారణ్యై ర్వాగ్ధ్యాతా॥ చి
న్త గుప్త్యాద్వితి గుప్త్య నిష్కళస్యాశరీరిణః ఉపాసకానాంకార్యాధం బ్రహ్మ
ణో రూపకల్పనేతి రామతాపనీయోపనిషత్॥

భక్తిఃపరేశానుభవో విరక్తిరన్యత్రచైషత్రికవికకాలః । ప్రపద్యమాన
స్య యథాశ్చతస్సుస్థితిశ్చిష్టిః తుధ పాయోనుభూనం॥ దురధిగమాత్తతస్య
నిగమాయ తవాత్త తనోశ్చరితమహమ్మ తాభిపరివర్తపరిశ్రమణాః । నపరిలపం
తి కేచిదపవర్గమపీశ్వర తే చరణసరోజహంసకులసంగవిస్పృహ్యహంభితి శ్రీమ
ద్భాగవతే॥

దేవపూజావిధానము.

మాధ్యాహ్నిక స్నానసంధ్యా బ్రహ్మయజ్ఞతర్పణానంతరమున ప్రతి
దినమాచరించదగు విష్ణ్వారాధనక్రియాయోగమును జెల్పుచున్నారము.

ఏవిష్ణ్వర్చనమునర్చి సకలసు నులును మోక్షమొందుచున్నారో దాని
క్రమమును జెల్పుచున్నారమనియు సుదకమున యగ్నిని హృదయమున సూర్యు
నియందు స్థండీలమున పృతిమను వీటిలో దనకిష్టమగు దేనియందైన హరిభావ

ననుజేసి యర్పించుట మనులచే జెప్పబడెననియు, అగ్నియందు హోమికి యావంతులకును, విద్వాంసులకు రవియందును, ప్రతిమయందల్పబుద్ధులకును, యోగులకు హృదయమున, భావనేచ్చగలవారికిస్తంధిలమున బంధహరియగు పరమేశుడు సర్వగుణాబలవలన భావించి యర్పించవలెనని యాగ్నేయపురాణము.

విష్ణ్వారాధనముకంటెనధికమగు వైదికములేనందున దినాదిని మధ్నాహ్నముననిత్యమారాధించవలెననియును, లేక సర్వలోకనియామకుడును, సనాతనుడును, షడ్గుణైశ్వర్యసంపన్నుడునగు మహాదేవుని భావనజేసి పూజించవలెననియును, తద్విష్ణోరనుమంత్రముచేతనైన, పురుషసూక్తముచేతనైన విష్ణ్వారాధనశేయవలె నీమంత్రములతో సమమగునవి నాలుగువేదములందు లేవు, తద్విష్ణోరనుమంత్రమువలన తదాత్మయు తత్ప్రశాంతుడునగుచు నమితతేజస్సుగలవిష్ణువునకు తనయాత్మను సమర్పించువనియు, లేకుండిన ప్రకాశకుడు నియామకుడు షడ్గుణైశ్వర్యసంపన్నుడు సనాతనుడు మహాదేవుడునగు మహేశ్వరుని భావనజేసి రుద్రగాయత్రీమంత్రము, పృణవము, రుద్రస్త్రీంబకమును పంచాక్షరీమంత్రములచేతనైన నిశ్చలచిత్తుడై బిల్వాదిపత్రములచేత పుష్పములచేత సుదకముచేతనైన చందనముమొదలగువానిచే బూజించవలెనని కూర్మపురాణము.

శ్రీరామచంద్రులవారు లక్ష్మణులకుపదేశించిన పూజావిధి యధ్యాత్మరామాయణమున జెప్పబడినది జెప్పితిమి.

విష్ణ్వారాధనవిధి యమితమైయున్నది యైననది సంక్షేపించి విధినతిక్రమించకుండ జెప్పుదుము.

స్వకాళోక్తప్రకారముగ నుపసయనాదిసంస్కారములనొందిన ద్విజుడు సద్గురునివలన విష్ణుమంత్రోపదేశమునొంది భక్తిగలవాడై గురూపదిష్టమార్గముచేతను భగవంతుని సుబుద్ధిగలవాడారాధించవలెను.

హృదయమున నగ్నిని ప్రతిమను సూర్యుని సాలగ్రామశిలయందైనను తంద్రలేనివాడై హరిభావనజేసి పూజించవలెను. ముందుగ దేహశుద్ధికి వేదమంత్రములచే మృల్లేపనవిధానమువలన ప్రాశస్త్యానముజేసి నిత్యమగు సంధ్యాదికర్తను యథావిధిగ విద్వాంసుడు జేయదగును. అట్లుపైని కర్మసిద్ధికి సర్వకల్పమును మొదటజేసి గురుపూజను బరమేశభావనచే జేయవలెను.

సాలగ్రామాదిశిలలందున్నవనము, ప్రతిమలందు మార్జనము, ప్రసిద్ధములగు గంధపుష్పదులచే జేయు బూజ సిద్ధియొనర్చును.

తంభములేక నియమముచే భక్తి శ్రద్ధలుగలిగి భగవంతుని బూజించవలెను. పృథిమలందలంకారము ప్రియము- హవిస్సుచేనగ్నిని, సూర్యుని స్థంభలమున బూజించవలె- భక్తి చేయదకమర్చించిన బ్రహ్మదగును. భక్త్యభోజ్యగంభధూపపుష్పాక్షతలచే నర్పించిన సుప్రసన్నుడగుని జెప్పనేల.

పూజాద్రవ్యములన్నిటిని సంపాదించి పారంభించవలె. దర్శనము మొదట, దైవి వ్యాఘ్రకృష్ణాజినములలోనొకటి, దానిపైని వస్త్రమును వేసి దేవునికభిముఖముగ గూర్చుని నిర్మలాంతఃకరణుడై బహిరింతర్నాత్యకలు నటుపై కేశవాదిన్యాసము, తత్త్వన్యాసమూర్తిపంజరమంత్రీన్యాసములు దనయందును పృథిమాదీకమందును నిత్యమును సావధానుడై జేయదగును.

తనకుమందు కలశమును వామభాగమున, పుష్పములను దక్షిణభాగమందుంచదగును. అర్ఘ్యపాద్యమధుపర్కాచమనములనిమిత్తము నాలుగుపాత్రలుంచవలెను.

జీవసంజ్ఞకలిగి సూర్యునివలె తేజోవంతమైన భగవత్కళను హృత్పద్మమున దనదేహమంతటను వ్యాపించునదిగాను ధ్యానించవలెను- అట్టి పరమేశుని కళనె నిత్యమును పృథిమాదులందావాహన జేయనగును. పాద్యార్ఘ్యచమనస్నానవస్త్రవిభూషణాదులచేతను దనశక్తికొలది నమాయకుడై యుపచారముల చేనర్పించవలెను. విభవముగలిగిన కర్పూరకుంకుమాగరు చందన బుష్పాదికము మంత్రములచే నిత్యమర్పించదగును.

ఆగమోక్తమగు దశావరణపూజను జేయవలెను. నీరాజన దీప ధూపములు నానావిధ భక్త్యభోజ్యలేహ్యవోద్యములచే శ్రద్ధగలిగి యర్పింపదగు. శ్రద్ధచేనర్పించిన బరమేశుడనుభవిండును.

అగస్త్యోక్తప్రకారముగ నాగమజ్ఞుడగ్నిని కుండమందున మూలమంత్రముచే లేక పురుషసూక్తముతో హోమమాచరించవలె. లేక నౌపాసాగ్ని యందు చరువు లేక హవిస్సుతోడను హోమము జేయదగును.

హోమకాలమున విద్వాంసుడగ్నిమధ్యమందు పన్నెండవవన్నెగలబంగరురంగుగల రంగని దివ్యాభరణభూషణుని ధ్యానించవలె. భగత్పార్షదులకొరకు బలినిచ్చి హోమశేషమును సమాప్తి జేయదగు నటుపైని మానయై మంత్రమును జపించుచు దేవుని ధ్యానమొనర్చవలెను. తాంబూలాదికమిచ్చి సంతుష్టుడై నృత్రగీతస్తుతిపాఠాదికమును దేవసన్నిధిని జేయించదగును.

దండమువలె ధూమినిబడి దండమర్పించి హృదయమున దేవుని ధ్యానిం

చి భావనామయమగు దేవదత్తప్రసాదమును శిరమున ధరించి హస్తములచే భగవత్పదముల శిరమున గ్రహించి భక్తియుక్తుడై ఘోరముగు సంసారమువలన రక్షించుమని బలికి నమస్కరించవలెను.

పూర్వమువలె భగవత్కళను దనహృదయారోపణ జేయుటచేత నుద్వాసన జేయవలెను.

ఈప్రకారము శాస్త్రానుసారముగ బూజించిన యైహికామష్టిక సిద్ధిని దైవానుగ్రహమున బొందును. భక్తియుక్తుడై శ్రీరామచంద్రుల నిత్యము బూజించిన నిస్సంశయముగ సారూప్యమై తీర్చును.

ఓయీ సర్వాంతర్యామియు సశరీరుడునగు బరమేశుని బ్రతికృతిని లోహము, వృత్తిక, దారువులచే నొనర్చి ధ్యానించి యైహికామష్టిక సిద్ధియును సారూప్యమును బొందునని జెప్పబడెను. ఇది విరుద్ధముగ నగపడుచున్నదియని శంకించుకొని ఇందియగోచరుడు గాక కళారహితుడై యాలంబనముకు రాని దేవుని నిశ్చలమనంబుచే ధ్యానము జేయుట కహంకారముకారములచే భాంతులగు జనులు సమర్థులుగారు.

హద్దులేని మంగళగుణసముదాయముగలిగి భక్తులననుగ్రహించుట కంగీకరించిన లీలచే గ్రహించబడిన కోటిమన్తధుల సౌందర్యము గలవాడును ప్రపంచపాలనసృష్టినష్టలకు కారణుడును సకలజగదాశ్రయుడునగు సాలంబనమూర్తి ధ్యానార్చనలను జేసి హోమమునర్చి యతని యాకారముగ బరిణమించి యితరమనొందని మనంబుచే నొకమారెబుట్టిన విరక్తిజ్ఞానమువలన దరించును సంసారార్థవమునని శ్రుతిస్మృతులచే మొదటిసాధనముజెప్పబడెను.

మోక్షేచ్ఛగలబ్రహ్మవాదులును, సకలదేవతలును లీలచేతను విగ్రహమును జేసి భజించుచున్నారని శ్రుతికర్థమును సర్వజ్ఞులగు భాష్యకారులయిన శంకరాచార్యులవారానతిచ్చిరి.

ప్రళయమందభిలప్తపంచవృక్షమునకు బీజభూతుడై యణుమాత్రమగుచు సృష్ట్యంతరమున బ్రహ్మాండలక్షణకొటులు విరాడ్భావమున దానై మహత్తులకు మహత్తరుడగునాత్మ-ఎటులనగా విష్ణుపురాణమందున జెప్పిన సాదృశ్యము జెప్పుదుము. సూక్ష్మమగు మణ్ణిగింజయందభిలమగు వృక్షమణియుండినట్లును, అబీజమంకురించి యధికమగు వృక్షమైనట్లును అట్టి సర్వజగన్నియమకుని సంకల్పరహితుని దేవమనుష్యరూపమగు జంతువుల హృదయపద్మమందు జ్ఞానముచేతబాంధబడినవాడై యాజగన్నిర్మాణకుని యనుగ్రహముచేత

సాక్షాత్కారమునచ్చికొని జన్మమరణాదిమఃభరహితగుచున్నాడని యాజ్ఞో
కోపనిషద్వాక్యమునకర్థమును తెప్పిరి.

జన్మయుడన్వీర్యమును నిష్కర్మభవకరియగు బ్రహ్మకు రూపమును గ
ల్పించుట యుపాసకులయొక్క కార్యముకొరకుని రామతాపసీయోపనిషత్.

ఈశ్వరునకు దేహబుద్ధిచే దాసుడను, దేవబుద్ధిచే సతనియంశము నేను
అత్మబుద్ధిచే నతడే దానని నాయొక్క సిద్ధలమతియని యుపనిషత్.

భక్తియు నీకానుభవమును విరక్తియు శ్రేయ లక్షణభక్తిగలిగినవారొ
కమారొందగలరెటువలెనని, భోజనమునర్చువానికి ప్రతిముష్టయందు నాక
లి, దప్పిక, యవయవద్వ్యయము, సోకమారగునటులయనియు, కప్టముచేవైన
బొందశక్యము గాని యే అత్మతత్వముగలదో అనగా నేనీయొక్క యాధ్యాత్మజ్ఞా
నముగలదో దానిని ప్రకాశింపజేసి ప్రాణులను తరింపజేయుటను రామకృ
ష్ణాద్యవతారములనంగీకరించిన నీయొక్క చరిత్రలనెదు విశేషామృతసము
ద్రాప్తగానూనీముచేత దోగొట్టుకోబడిన యాధ్యాత్మికాది తాపత్రయశ్రమలు
గలవారలు ట్రయీశ్వరుడా నీయొక్క పాదపద్మసరస్వంబంధులగు హంసలన
గా పరమహంసలు వారిసంగమువలన విడువబడిన దేహగోహాద్యనురాగముగ
లవారలై మోక్షమువైన గోరరని శుత్రులు భగవంతుని స్తుతి జేయుచున్నవని
శ్రీమద్భాగవతము.

అతిధిపూజావిధి:

అధారిధిపూజాపరనామకో మనుష్యయజ్ఞో నిరూప్యతే॥ అతిధ్యస్య
మనుష్యయజ్ఞత్వమాజ్ఞాపయతి శుశ్రీః॥ యద్భక్తిః ధేభ్యోన్నందదాలి తన్వ
నుష్యయజ్ఞస్సంతప్తతథితి॥ అతిధిలక్షణమహ మనుః॥ ఏకరాత్రీంతు నివసన్నతి
ధిర్భాగ్యోన్ముక్తస్త్రుతః॥ అనిత్యంహి స్థితోయ స్సాత్త స్సాదతిధి రుచ్యతథితి॥ అ
స్యార్థః॥ ఏకరాత్రీమేవ పరగృహే నివసన్ బ్రాహ్మణోతిధిర్నవతి॥ అనిత్యా
వస్థానాన్నవిద్యతే ద్విత్వీయాతిధిరస్యేతి అతిధిరుచ్యతే॥ వైకగ్రామీణ మతిధిం
విప్రింసాంగతికం తథా॥ ఉపస్థితం గృహేవిద్యా ద్భార్యా యత్రాగ్నయోపి
వా॥ ఏకగ్రామనివాసినం లోకేషు విచిత్రపరిహాసకథాదిభిః సంగత్యా వృత్య
ర్ధినం భార్యాగ్నియుక్తో గృహే వైశ్వదేవకాలోపస్థితమపి నాతిధి విద్యా
త్॥ ఏతేన భార్యాగ్నిరహితస్య ప్రవాసిनోతిధిత్యమితిబోధితం॥ అప్రణోద్యో
తిధిస్సాయం సూర్యోథో గృహమేధినా॥ కాలే ప్రాప్తస్త్యకాలేవా నాస్యా
నశ్చస్య హేవసేత్॥ సూర్యేస్తమితే గృహస్థేనాతిధిర్నప్రత్యాభ్యేయః॥ సూ

ర్యేణోభఃప్రాపితః। రాతౌ స్వకృహగమనాశక్తః ద్వితీయ వైశ్వదేవకాత
ప్రాప్తః। అకాలేవా సాయంభోజనే నివృత్తేపి నాస్యగృహే అతిధిరనశ్చన్ వ
సేత్- అవశ్యమస్తైభోజనందేయం ప్రత్యాఖ్యానే ప్రాయశ్చిత్తగౌరవాన్ధో
యమారంభః। అతిధిర్నివాన్యగామమన్యగృహంవా గంతుం సమగ్ధోభవేత్
ధా రాత్రిర్గమనాసంభవాదావశ్యం దేయం॥

అతఏవ విష్ణుపురాణే॥ దివాతిథాతు విముఖే గతే యత్పాతకంన్యపత
దేవాష్టగుణంప్రాక్తం సూర్యోథే విముఖేగతఇతి॥ ఆసనావసథా శయ్యా మను
వజ్ర్యాముపాసనం ఉత్తమేషూత్తమంకుర్యాద్దీనేహీనం సమేసమం॥ యదిత్వ
తిధిధర్మేణ క్షత్రియో గృహమావ్రజేత్ భుక్తవత్సూక్తవిపేషు కామంతదపి
భోజయేత్॥ వైశ్యగూదాగివపి ప్రాప్తా కుటుంబే తిధిధర్మిణా భోజయేత్
హభ్యత్యైస్తా వాన్యశంస్యం ప్రయోజయన్॥ అదత్వాతు యఏతేభ్యః పూర్వం
భుక్తే విచక్షణః సభుంజానో నజానాతిశ్యగృద్ధైర్జగ్ధమాత్మనః॥ దేవాన్మన్మ

షీన్మనుష్యాంశ్చ పితౄన్సృహ్యశ్చ దేవతాః పూజయిత్వా తతఃపశ్చాద్గృహ
స్థశేషభుగృవేత్॥ మనుష్యయజ్ఞ మహారహాంకర్తవ్యతావశ్యక మకరణే ప్రత్య
వాయంచ కథయిత్వా దృష్టఫలమదృష్టఫలం కథయంతి మన్వాదయః॥ విద్యా
తపస్సమృద్ధేషు హుతం ఏవముఖాగ్నిషు నిస్తారయతి దుర్గాచ్చ మహతశ్చై
వ కిచ్చిషాత్॥ ధన్యం యశస్యమాయుష్యం స్వర్గం చాతిధిపూజన మితి మనుః॥
అస్మార్థః॥ విద్యాతపస్తేజస్సంపన్నవిప్రాణాం ముఖాని హోమాధికరణత్వే
నాగ్నితయా నిరూపితాని సావ్యకవ్యాదిప్రక్షిప్తమహలోకే దుస్తరాద్వాగ్ని
శతుర్రాజపీడాదిభయాన్తహతశ్చ పాపాదముత్రనరకాత్త్రాయణే ధనాయ
హితం ధనస్యనిమిత్తంవా ధన్యం ఏవం సుకీర్తి శ్చిరజీవనాదయోప్యాతిధిపూజ
నేన లభేదితి॥

అస్మన్మమవ్యధంచైవ ప్రాయశ్చిత్తైరదూషితం అగ్నే స్సకాశా ద్వి
ప్రాగ్నో హుతంశ్రేష్ఠమిహోద్యతఇతి యజ్ఞవల్క్యః॥ అస్మార్థః॥ అగ్నేస్స
కాశాదగ్నిసాధ్యాద్భూరిదక్షిణాదాజసూయాదేరపి విప్రాగ్నోహుతం శ్రే
ష్ఠముచ్యతే ఏతదస్మన్మం క్షరణహితం అవ్యధం పశుహింసారహితం ప్రా
యశ్చిత్తైరదూషితం ప్రాయశ్చిత్తాయాసరహితం యథాన్నపానదానేనప్రా
ణినామతేవ పుష్టిస్తుష్టిస్తృప్తాసప్టిర్చవతి తదైవ భూహిరణ్యాంబరభూషణగ
జాశ్వరధకన్యాదావైర్నభవతీతి ప్రత్యక్షం॥ అన్నగంహి భూతానాం శ్యే

శ్చం తస్మాత్సర్వాపదమువ్యతే అన్నాద్భూతాని జాయంతే జాతాన్యన్నేన వ
ర్ధంతఇతిశుతేరన్నదః పాణిదఇతి దృఢంవదామః॥ యత్సృధివ్యాంప్రీహియ
వంహిరణ్యంపశవస్త్రీయః॥ ఏకస్యాపినపర్యాప్తమిత్యాదిప్రమాణాన్యపినం॥

వైశ్వదేవానంతరం ముహూర్తస్యాష్టమభాగ ప్రతిక్షణ మతిధ్యాగమ
నార్థమకృత్వా నిభోక్తవ్యమిత్యుక్తమతిధియజ్ఞ కరణావశ్యకద్యోతనార్థం మూ
ర్ఖం దేయపురాణే॥ వైశ్వదేవంహి నామైతత్సాయంపాతరుదాహృతం॥ ఆ
చమ్యచ తతఃకుర్యాత్ప్రాజ్ఞో ద్వారావలోకనం॥ ముహూర్తస్యాష్టమం భాగ
ముదీక్ష్యోప్యతిధిర్వేత్॥ అతిధిం తత్రసంపాప్త మన్నాద్యేనోదకేనచ॥ సం
పూజయేద్యధాశక్తి గంధపుష్పాదిభిస్తథేతి॥

అతిధిపూజావిధానము.

దేవపూజానంతరమునందతిధిపూజయను రెండవపేరుగల మనుష్యయ
జ్ఞము నిరూపించబడుచున్నది.

బ్రాహ్మణులకొరకన్నమునిచ్చుట మనుష్యయజ్ఞమాచరించుటయని శు
తి యాజ్ఞనిచ్చుచున్నది.

ఒకతిధిమాత్రమితరునిగృహమందుండు బ్రాహ్మణు డతిధియనబడునని
యు నేక గ్రామవాసియగువాడు లోకమందగు విచిత్రపరిహాస కథాప్రసంగ
సంగతిసతమ వృత్తినిగోరి భార్యయు, నన్నియును గలవాడై వైశ్వదేవకాల
మందితరుని యింటికి వచ్చినను యతిధియనబడదని మనువు.

భార్యయు, నన్నియును సమీపమునలేక మరియొక గ్రామమునుంచివచ్చి
నవాడుమాత్రమే యతిధియని తాత్పర్యము. సూర్యాస్తమయమైనచివ్వుట ప
చ్చు నతిధికవశ్యమును భోజనము శేయించవలెను. పగలన్యగ్రామమైన మరి
యొకగృహమునకైన బోగలదు. రాత్రి వెళ్లజాలదు. పగటియందతిధి విముఖు
డై గృహస్థునిచే నిరాకరించబడిపోవుటచేత వచ్చుపాపముకంటె నెనిమిదిరె
ట్లు రాత్రి నిరాకరించు గృహస్థునకు వచ్చునని శ్రీవిష్ణుపురాణము.

శయ్యాసనస్థలాదిక ముసగుటలో సుత్రమ సమాధమ తారతమ్యములన
నుసరించి జరుపదగు- బ్రాహ్మణగృహమునకతిధిధర్మముతో క్షత్రియుడు వచ్చి
నటులైన యాగృహదంపతులు వెనుకకునుండి దనయింటికివచ్చిన బ్రాహ్మణు
లకు ముందు భుజింపచేసి యటుపైని క్షత్రియుని భుజింపచేయదగును. వైశ్వ
శూదుగిలు బ్రాహ్మణకుటుంబమునకతిధిధర్మముగలవారై వచ్చిన బ్రాహ్మణ
క్షత్రియభోజనానంతరము దంపతులభోజనమునకుం బూర్వము భృత్యులతో

గూడ భుజింపజేసెదగు- గృహస్థుడు దయాకుడై మైవజెప్పిన యతిధి మొదలు భృత్యులవరకు భుజింపజేయక వారలనట్లకమించిన దోషమును దెలియనివాడగుచు ముందుగ గృహస్థుడే భుజించినటులైన వాని నరకమున గద్దలును కుక్కలును చినును.

పితృదేవర్షి మనుష్యగృహదేవతారాధనజేసి గృహస్థుడు శేషమును భుజింపవలెనని పంచయజ్ఞావశ్యకత్వమును మనువు జెప్పిరి. మనుష్యయజ్ఞ మనుదినముజేయుట యావశ్యకమనియు నదిజేయకుండిన ప్రత్యేకవాఱు యగుననియును దృష్టఫలమదృష్టఫలమును మన్వాదులు జెప్పుచున్నారు.

విద్యాతపస్సులుగలిగిన బ్రాహ్మణులకు హవ్యకవ్యములిచ్చినవాడు దనకష్టముల వ్యాధిశత్రుప్రీతిరాజదండనలవలనగొప్పదోషములనుంచి తరించుచున్నారనియు- కీర్తికరము, ఆయుర్వృద్ధిప్రదము, స్వర్గదామి, ధనహితము, నతిధిపూజనముని మనువు.

విశేషదక్షిణగలిగిన రాజసూయాదియాగములకంటెను విద్యాతపస్సులుగల బ్రాహ్మణులకు హవ్యకవ్యములిచ్చుట శ్రేష్ఠము. ఎందుచేననిన- అతిధి పూజనమునందు పశుహింసాధికము లేదు. తురణరహితము విధిసతికమించినదను ప్రియశ్చిత్తములు లేవనియును యాజ్ఞవల్క్యుర్వి.

ప్రాణులకన్నపానదానములిచ్చుటచేనగు తృప్తియు, తుష్టియు, తృప్తానందమును, భూమియు, స్వర్గాంబర భూషణగజరధాశ్వ కన్యాదానముల గాదు- వాటిచే దృష్టి నొందక యధికమునకాసెందురు.

భూతములకన్నమన్నిపదార్థములకంటె నతిశయమది హేతువుచే నన్నము సర్వావధమనబడును. అన్నభక్షణచేతనే శుక్లశోణితములై భూతోత్పత్తియగు నందువలనె దిరుగ శరీరాభివృద్ధియగునని యుపనిషత్తు. అటులగుటచే నన్నమిచ్చువాడు పాణిమిచ్చువాడని దృఢముగ మేము బలుకుదుము.

భూమియందుండన్నిపశువులు ధాన్యాధికము ద్రవ్యము స్త్రీలు నొకసికిచ్చినను దృష్టిలేదు. భోజనవస్తువులు దనపొట్టబట్టుటకంటె నధికమిచ్చినను బుచ్చుకొనజాలదు.

వైశ్యదేవానంతరమున ముహూర్తములో నెనిమిదవభాగముమట్టుకతిధివచ్చిన బిలలి యర్పించుటకు దనద్వారమున నిరిక్షించుమనియు నతనియనోద్దేశకగంధలప్రాదులచే దనశక్తికొలది బూజించక గృహస్థు భుజించగూడదనియును మార్కంజేయపురాణము.

భోజనవిధి:

అధాతోభోజనవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ భోజనం ఘక్తిః- ఘజపాల
నాభ్యవహరయోః- తస్యవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ దక్షిణః॥ పంచమేవతథాభాగే
సవిభాగో యధాన్వితః॥ దేవపితృమనుష్యాణాం కీటానాంఽపదిశ్యతే॥ సం
విభాగం తథాకృత్వాగృహస్థశ్చేషభుగ్భవేదితి॥ సంవిభాగోవిభజ్యప్రదానం॥
సాయంప్రాతర్ద్విజాతీనా మశనం దేవనిర్మితం॥ నాంతరాభోజనం కు
ర్యాదగ్నిహోత్రసమోవిధిరితి మనుః॥ తస్మాద్విరహ్నామనుష్యేభ్యఃఉపహ్ని
య్యతే ప్రాతశ్చసాయంచ తస్మాత్త్రిరహ్నః పశవః పేరితే ప్రాతస్సంగ
నే సాయమితి యాజుషశ్చుకిః॥ అనద్వాన్ప్రహరీచ ఆహితాగ్నిశ్చ తేత్ర
యః॥ అక్షంతపివ సిద్ధ్యంతి వైషాంసిద్ధిరనశ్చతాం॥ దివాచనభుంజీతాన్యత్ర
ఫలమూలేభ్యశ్చత్యాపస్తంబః॥ భారవహనవేదాధ్యయన గురుశుక్రూమాగ్నిప
రిచర్యాక్షమార్థం కృమాదేతే తుష్ట్యాశ్చంతః పుష్టాభవేయ రిత్యనుజ్ఞాతం॥
ఋషిభిర్ద్విరశనముక్తం విప్రాణామపివాసినాం॥ సతతం నిత్య మహనిచ త
థా తమస్విన్యాసార్థప్రహరయామాంతం॥ అహనీతి॥ సతిసంభవే పంచమ
భాగపరం దక్షదర్శనాత్॥ తమస్విన్యాం రాత్రౌ సార్థప్రహరయామాంతః॥
అర్థప్రహరసహితప్రధమప్రహరే॥ ఏవంచ మన్వాదావపి సాయంప్రాతశ్చై
తదనుసారావ్యాఖ్యేయం॥ చరకస్తు॥ యామాదర్వాజ్ఞభుంజీత యామయ్య
గ్నం నలంఘయేత్॥ రాత్రౌయామాంతరే భుక్త్వా స్వపేద్యామద్వయం సుభీ
తి॥ దినప్రహరమధ్యే పూర్వోక్తప్రకృప్తకర్తాచరణప్రవచనేనప్రబోధితత్వా
దుత అహన్యేవ పునర్భుక్షా జాయతేతిచ॥ యామద్వయాత్పూర్వంభోజనే
సతి త్రియామాయాః పూర్వయామే భోక్తుం తుధా నోత్పద్యతేతిచ॥ రజ
న్యాః ద్వితీయప్రహరకృతభోజనేన నిద్రాసమయస్యాజీర్ణంచ యామద్వయ
స్వపనాసంభవశ్చ॥ ఏతైరకాలకృతకృత్యైరుత్పద్యంతే వివిధారుజ్జత్యాహర
నిద్రావేళానియమం దర్శితవాన్॥ తదుక్తం సుశుతే॥ సుఖముచ్చైస్సమాసీన
స్సమదేహాన్నతత్పరః॥ కాలేసామ్యం లఘుస్నిగ్ధంక్షిప్రముష్ణం దృవోత్తరం॥
బుభుక్షిత్సోన్నమశ్శీయాత్ప్రాత్రావద్విగతాగమః॥ కాలే భుక్తం ప్రీతయతి సా
మ్యమన్నం నచాధతే॥ లఘుశీఘ్రం వ్రజేత్పాకం స్నిగ్ధోష్ణం బలవహ్నిదం॥ క్షి
ప్రం భుక్తం సమంపాకం యాత్యదోషం ద్రవోత్తరం॥ సుఖం జీవతి మాత్రా
వద్ధాతుసామ్యం కరోతిచ॥ ఆతీనాయతయామస్తు క్షుపాయేష్వపుష్యస్త్రై
తాః॥ తేషుతత్ప్రీత్యసీకాశ్యం భుంజీతపితరేవతు॥ యేషుచాపి భవేయశ్చది

కసా భృశః కాయతాపః సేవితత్కాలవిష్ణికమపరాహ్మే ప్రశస్యతే । రజ
న్యో దివన్యాత్మజః పరీక్షచాపి సమాస్తృతాః కృత్వా సమమహారాత్రం
తేషు భుజ్యే భోజనం సాప్రాప్తాతీతకాలంవా హీనాధికమధాపివా । ఆ
ప్రాప్తకాలే భుజ్యే దృఢరేహ్యలఘూవరః । తాంస్తాన్వ్యాధీనవాప్తోతి మర
ణంవా సియచ్ఛ్రీః । తీతకాలే భుంజానో వాయునోపహతేనలే కృత్వాద్వి
పచ్ఛతే భుక్తం ద్విగతంచ నకాంతతి । హీనమాత్రమసంతోషం కరోతిచ బ
లక్షయమితి॥

భోజనవిధానము.

దేవపూజాసంతరమునందు భోజనవిధానమును జెల్పుచున్నారము.
భుజధాతువునకు పాలనమును తినడమును అర్థము. దానివిధానమును విశేష
ముగా తెలియజేయుచున్నాము. భోజనమునకై సిద్ధపరచిన యన్నమందైవ
భాగము దేవపితృమనుష్యకీటకాదులకు తదనుగుణముగా పంచిపెట్టుట సంవి
భాగమనిపించుకొనును. గావున దేవాదులకు విభజించి గృహస్థు శేషించినప
దార్థము ననుభవించవలయునని దత్తుడు.

సాయంప్రాతఃకాలములయందు ద్విజులకు రెండుమార్లు దేవతలచే
నిర్పించబడినది. మరల మరల భుజించగూడదు. ఇటుల జరిగించిన భోజనమగ్ని
హేమాత్రముజేయుటతో సమమైనవిధియని మనువు.

సాయంప్రాతఃకాలములయందు మనుష్యులకును ప్రాశస్త్యంగవసా
యంకాలములయందు పశువులకును భోజనమని యాజుషశ్రుతి. వృషభమను
బ్రహ్మచారియు నాహితాగ్నియు నీమువ్వరును దృఢముగ భుజించుచుండిన
యుపయోగములేకుండిన గార్భ్యమునకుపయోగించరు. పగలుభోజనమొకప
ర్యాయమెతప్ప నితరకాలములయందు కందమూలఫలములకంటె నన్నము భ
క్షించగూడదని యాపస్తంబులు.

వృషభము బరువుమోయుటకును బ్రహ్మచారి గురుశుశ్రూష జేయుట
కాహితాగ్ని వహ్నిపరిచర్యనొనర్చుటకును తుష్టిగా భుజించినపుష్టిగలిగి యు
పయోగించెదరని యనుజ్ఞ జేయబడెను.

ప్రవాసములేని బ్రాహ్మణులకు రెండుమారులు భోజనములు ఋషుల
చే జెప్పబడెను. ఎల్లప్పుడును పగటియందును రాత్రియందును జామున్నరప
ర్యంతము భోజనమునకు సమయమని నిర్ణయించబడెను. మన్వాదిస్త్రుతుల
యందు సాయంప్రాతశ్శబ్దములకు దీనిననుసరించి వ్యాఖ్యానము సేయదగును.

పగలు జామునకు లోనుగ భోజనము సేయతగదు. రెండుజాముల న తిక్రమించదగదు. రాత్రియందు యాములుగా భుజించి పైని రెండుయాము ములు నిత్రించిన సుఖియగునని చరకుడనుఁబు. పగలుజామునకు లోనుగ భో జనము సేయతగదనుట పూర్వోక్తమగు సత్కర్మాచరణమునకు వ్యవధి కలుగ దనియును పగటియందె తినుగ నాకలి కలుగుననియును రెండుజాములకుపైని భుజించతగదనుట రాత్రి జామునకులోనుగ భుజించుటకు యాకలి కలుగదని యును రాత్రి రెండవజామున భుజించిన నిద్రజాలక యజ్జీర్ణ ముత్పన్నమగున నియు నిట్లు సుప్తకాలభోజనాదులవలన నానారోగము లుత్పన్నమగునని యా హారనిద్రలకు కాలము నియమించబడెను.

ఇందుకు సుశ్రుతమందును జెప్పబడెను. సుఖముగ నున్నతా సనమందు సమదేహుడై కూర్చుండి యుక్తకాలమందు తుభానుసారముగ చులకదనము గలిగి చమురుగలిగి వేగముగ జీర్ణించునట్టి వేడిగలుగు నన్నాదికమును ద్రవద్రా వ్యముత్తరమందు గలుగునట్లుగ నాకలిగలవాడై మోతాదుగా పైనిజెప్పినశాస్త్రనియమితకాలము నపేక్షించక తత్కాలానుగుణముగ భుజించవలయునని జెప్పబడెను.

కాలమునందు భుజించునది ప్రీతినిబుట్టించును. సామ్యమగునన్నముబా ధించదు. లఘుపదార్థము శీఘ్రముగ జీర్ణమగును. చమురుగలిగినది బలమును, వేడిగలుగునది జ్వరమును వృద్ధిబొందించును. వేగముగ భుజించిన సమముగ పచనమగును. ద్రావోత్తరమైన దోషముగలుగకుండును. మోతాదువలన సుగ మముగ జీర్ణించి సమధాతువును జేయును. రాత్రి యధికమగు కాలమందున ప్రాతఃకాలమందు భుజించవలయును. పగలధికమగు కాలమందరాహ్లామందు భుజించవలయునని జెప్పుట స్యవ్యతిరిక్తఫలాదికమును భుజించిన యాచార కాండకు బాధించదు. అహారాత్రీములు సమమగుకాలమందు కాలమును వి భజించి భుజించవలయును. ఆకలిలేకుండిన మిగుల నాకలిసహించినచిమ్మట భుజించుట అప్రాప్తకాలభోజనమనుపించుకొనునందువలన శరీరమందు లాఘవములేక ననేకవ్యాధులను బొందించును. లేక మృతినిబొందించును. ఉక్తాతీ తకాలమందు భుజించిన వాయువుచే జ్వరము గొట్టబడికష్టమువలన నన్నము ను జీర్ణింపజేయును. మరలభోజనము నపేక్షించకుండును. తుష్టిశ్రుష్టులులేక బలమును తయింపజేయును.

పుణ్యగంధశస్త్రమాల్యధారీచైవ నరేశ్వర! వైకవస్త్రధరో ధాతపా

నిపాదోమహిపతే విశుద్ధవదనః ప్రీతో భుంజేతనవిదిజ్ఞుభిశ్చ తి శ్రీవిష్ణుపురాణేభి
హితత్వాదనులేపనపుష్పధారణగుణానితల్లక్షణానిచవిశేషేణాభిధాన్యామః॥

చందనభేద తన్లేపనగుణాశ్చ.

చందనం ఘృస్యణోపేత మిషత్కస్తూరికాయుతం | ఆవాహోద్వర్తయే
దంగం పశ్చాత్తంద ప్రిలేపయేత్॥

చందయతీతి చందనః చదిత్యక్షణదనే । కేస్తూయతశ్చితి కస్తూరీ ఘృత్తో
స్తుతా॥ శ్రీఖండేన విలేపనం తనుభృతా మంగేష్వనంగోద్భవం కీడాఽంపటచే
తసా మతితరా మానందకందాంకురం | కక్షోరస్థల కంతనాశ వికళద్దుర్గంధ ని
ర్వాశనం వర్ణ్యం వాతకఫాసగ్నిప్రైత్యశమనం సౌభాగ్యదం మోహనం॥

లేపం చందనకర్ణమేనరచితం సౌభాగ్యసంపత్కరం వ్రష్టిం సంతనుతే
విసర్పకహరం ప్రైత్యాశ్రతోపహరేత్ | దాహాదేహగతిం నభిత్తి తరసా త
త్తద్భృతా తద్గుణం వ్రుణ్యైః పూర్వకృతై ర్విశిష్టమనుజైర్ముక్తం వినాలభ్యతే॥

అధాతస్సంప్రవక్ష్యామి ఋతుకాలానులేపనం | భోగినాం సౌఖ్యజన
నం దుఃఖదారిద్యగ్నాశనం॥ హిమాంబుషి క్షేన సుషేషితేన జాతీప్రసూనాద్య
దివాసితేన | పాటీరపంకేన కృతప్రలేవో ప్రశస్యతే శారదదోషశాంత్యై॥ వ
సంతకాలే ఘృస్యణేనయుక్తం కస్తూరికాచందనచారులేపః । ఆవాసీతంచేన్న
వమల్లికాభిస్త్రీదోషజన్మన్మధజన్మభూమిః॥ హిమసలిలివిఘృష్టం చందనంచంద్ర
యుక్తం సురభితమతిహృద్యైర్హల్లకాద్యైః ప్రసూనైః | అపహరతిజనానాం
తాపమాలేపమాతాస్త్రిభిలమపి నిదాఘే కామసౌఖ్యం తనోతి॥ కృష్ణాగరు
స్నేహావిమిశ్రితేన కస్తూరికాకర్ణమమర్దితేన । కాస్తీరపంకేన కృతప్రలేవో
హైమంతికానాశు నిహంతిదోషాన్ | వికృష్టకృష్ణాగరుకుంకుమాద్యం కస్తూరి
కాచందనచారులేపః | వ్రుష్టైస్సుధూమైః పరివాసితంస్యా ద్వర్దాసు వాతాదిని
వారణాయ॥ చందనేన సహసూక్ష్మపేషితం గుంకుమం సమృగనాభిసాంకవం |
లేపయేదగరుతైలవిమిశ్రిం శీతకాలభవదోషశాంతయే॥

చందనం దేశభేదేన చతుర్విధముదాహృతం | శ్రేష్ఠంమలయజంతత్రమ
ధ్యమం యవనోద్భవం | అధమం బర్బరోద్భూతం దుష్టం పాంచాలసంభవం॥
చతుర్విధలక్షణాన్యూచ్యంతే॥ మధువర్ణం కటుశీతలం మలయజం శ్రేష్ఠంచ త
ద్గ్రంధికం॥ ఆపీతచ్ఛవితక్తశీతలగుణం తద్భావనం మధ్యమం॥ శ్వేతంచాద్రకవ
ర్ణతాంకలయతే తచ్ఛాధమం బర్బరం॥ దుష్టం క్లిష్టమగంధముక్తమధురం పాం
చాలదేశోద్భవం॥ యస్య భేదేరుణస్నిగ్ధం ఖాదే తక్తం సుగంధిచ | పీతంఘృనేన

టిచే వాసితమగు మంచిగంధము పూయుట ప్రశస్తము.

వసంతర్తువున కుంకుమ కస్తూరియును గలిపి మలైభువ్వములచే వాసితమగు చందనపంకము బూసిన త్రిదోషకాంతినిజేసి మన్మథోత్పత్తిని జేయును.

గ్రీష్మర్తువునందు పన్నీటితోగంధముదీసి కర్పూరముకలిపి రక్తోత్పలాది కుసుమములచేత వాసితమైన చందనము ఆలేపనమాత్రముచేత జనులయొక్క నిభిలమగు తాపమున్ను హరించి మన్మథసౌఖ్యమును జేయును.

హేమంతఋతువునందు కృష్ణాగరుసంబంధమగు నత్తరవుతో మిశ్రితమై కస్తూరీ కుంకుమపువ్వు వీటిచే మద్దితమగు చందనము బూసిన సకలదోషములను శోషింపజేయును.

వర్షర్తువునందు కృష్ణాగరుగంధమును కస్తూరీకుంకుమాదులతో గలిపి పువ్వుములచేతను మంచిధూపములచేతను వాసితమగునది పూసిన వాతాదిని వారణమగును.

శైశిరర్తువునందు హేమంతరోక్త చందనమందించుకంత జవ్వాది గలిపి బూసిన తత్కాలదోషకాంతిరమగును.

దేశభేదముచే జలదనము నాల్గువిధములందు మలయజము శ్రేష్ఠము. యవనదేశోద్భవము మధ్యమము- బర్మర దేశసంభవమధమము. పాంచాలదేశజాతము దుష్టము. ఈనాల్గింటికి లక్షణములను జెప్పుచున్నారము.

తేనెరంగు చేదు చల్లదనమును గలుగునది మలయజమిది శ్రేష్ఠము. గుంపులును గలిగియుండివలయును.

పచ్చదనముచేదుగలిగిచల్లదనముగలయదియవనదేశభవముమధ్యమము. తెల్లనిదియు నలుపురంగుగలదియు బర్మర దేశసంభవ మధమము.

వాసనలేక పరుషమై యుష్ణమై మధురమైయుండు చందనము పాంచాలదేశీయమిది దుష్టము.

ఏచందనకాష్ఠము ఛేదించిన నెరుపు చమురును గలిగియుండునో తినిన చేదుగలిగి సుగంధయుక్తమై యరగదీసిన పచ్చనై యుండిన తెల్లనై యొప్పు చందనము శ్రేష్ఠము.

మరియును తూచిన దురువుగలిగి గ్రింధికోటరయుక్తమగు చందనము త్రమమింకదుష్టలక్షణములను జెప్పుచున్నారము.

చేవలేక గరుగుగలిగి పరుషమై తెల్లనై చులకనై యగ్నియందు వేసిన యుదకముతో రాసిన నిర్గంధమై క్లిష్టమై యుండునది దుష్టచందనము.

మరియు చందనగుణములను కెల్పచున్నారము. శ్రీగంధము మేహకు
ష్ఠును క్రిమివిషాదులను న్నేత్తుమును దురదలను బోగొట్టును. నేత్రములకు చల
నజేయును. దాహము పైత్యము రక్తస్రావము ఆరోచకము వాంతి వ్రణము
వీటిని కాంతింపజేయును. శ్రమను దుష్టరక్తమును తాపజ్వరమును బోగొట్టు
ను. లక్ష్మీకరము శీతలము రాజపూజ్యము. దుష్టచందనముబూసిన పైత్యము స్త్రీ
హాసాండు మదదాహములను గలిగించును. తీక్ష్ణమై యిండుక చేదు కలిగినది
యూష్ణపైత్యములను బుట్టించును. వాతమును బలమును బోగొట్టును.

రక్తచందనము స్వాదు, చేదు, చల్లదనమును గలిగి రక్తదోషమును,
పైత్యప్రకోపమును బోగొట్టునని చెప్పబడును.

జవాదీగుణాస్తల్లేపనవిధిశ్చ.

అథ జవాదీగుణాస్తల్లేపనవిధించ వివిచ్యామః॥ శుద్ధా రాజకుమార
భోగసుఖదా సౌభాగ్యభుష్టిప్రదా హృద్యా స్వేదమలాదిమోచనకరీ లావ
ణ్యసంధాయినీ, దోషఘ్నీ శ్రమకుష్ఠదుర్మతిహరా కాంతామనోరంజనీ భూ
తపీతపికాచదర్పకమనీ శ్రేష్ఠా జవాదీస్త్పతా॥ స్నిగ్ధోష్ణోమధురస్సత్తికలవ
ణస్సాందో గురుః పిచ్చల స్వచ్ఛశ్శుక్లవివర్ధనో విషహరః కేశ్య స్సుగంధీశు
భః కందూకుష్ఠకఘానలః క్రిమిహరః కాంత్యావహః తృప్తికృద్వ్యోవర్ణబల
ప్రదో మృగమదస్సౌభాగ్యలక్ష్మీకరః॥ జవాదిలేపనంకుర్యాద్ధేమంఠే ప్రబలేపి
చ॥ దాహుమూలే శ్రవణయోర్వాభికంఠస్థలేషుచ । ఉత్తమాలగోత్రరోష్ణేచ
సౌదాంగుషే ప్రలేపయేత్॥

జవాదిలేపనవిధియు గుణములును,

జవాదీగుణములను దానిబూయురీతిని వివేచనము జేసెదము. జవాది
పరిశుద్ధమైనది రాజులకు భోగసౌఖ్యమును జేయును. సౌభాగ్యభుష్టిప్రదమగు
నది. మనోహరమగునది చెనుట మొదలగు మాలిన్యములను బోగొట్టును. లా
వణ్యమును జేయును. శ్రమ కుష్ఠ బుద్ధిహృద్యము మొదలగు దోషములను నశిం
పజేయును. స్త్రీమనోరంజకమై యుచి భూతపీతపికాచాది దర్పములను కాం
తింపజేయును. శ్రేష్ఠము. మరియును చమురుగలిగి వేకిమి మాధుగ్నితిక్తరస
ములును గలిగి చిక్కవై బరువుగలిగి కరడుగట్టి పరిశుద్ధమై శుక్లవృద్ధినిజేయు
ను. విషహరము కేశకంఠాకారయోగ్యము ముఠిగంధ గల యై దురదలను
న్నేత్తుమును వాతమును క్రిమిలను హరించును- కాంతినిజేయును.

పరిబలమగు హేమంతర్తుననందు బాహుమూలముల కర్ణముల నాభి ని కంతము శిమునంద త్రురోశ్మమున పాదాంగుష్ఠమున జవారి పూయవ లయినా.

కస్తూరీలక్షణ తద్గుణాశ్చ.

లభ స్తూరీగుణాదీన్యాభ్యాన్యామః॥ కేలికా తిలకా తద్వక్తుశు శుద్ధా పిండికాపీచ॥ నాయికాచేతి నిర్దిష్టా కస్తూరీ పంచధాబుధైః॥ క్రమేణ లక్షణా నాచామః॥ కేలికా చూర్ణ రూపస్సాగ్నితీలకాతిలసన్నిభా॥ కశుద్ధాచ కుశుద్ధాభా పిండికాతు తతోధికా॥ తతోపి నాయికా స్థూలా శ్రేష్ఠా తామయ ధోత్తరం॥ కామరూపాద్భవా శ్రేష్ఠా వేపాలోద్ధాచ మధ్యమా॥ కాస్తీరదేశ సంధూతా కస్తూరీ త్రివిధాస్త్యతా॥

కామరూపే కృష్ణవర్ణా నేపాశే లోహితప్రభా॥ కాస్తీరే కపిలాచ్ఛాయా కస్తూరీ పరిరీతా॥ యా గంధం కేతకీనాం వహతి పరిమళాద్వర్ణతః పింజగాభా భావే తిక్తా కటూష్ఠా లఘుపరిమళతా పర్ణితా చిక్కిణం స్వాతీ॥ దగ్ధాసా యాతిచాస్త్రీస్పిమిచిమి కుశుతే చర్మగంధం హుతాశే సాశుద్ధా శోధనీయా వరిమృగతనుజా దేవభూపాలయోగ్యా॥ యా స్పిష్ఠా ధూమగంధంవహతి విషహితా పావకేపచ్యమానా నిశ్శేషాయాతిపిష్టా భవతి హుతవహే భస్మతామేతి సద్యః॥ యచన్యస్తా తులాయాం కలయితే లఘుతాం మర్దనేయాక్షతాంచ జ్ఞేయా కస్తూరికేయం ఖలుకృతిమతిభిః కృత్రిమా వైషసేవ్యా॥ గుర్యమాంసలరిక్తాభా రూక్షవర్ణాచ నిష్ఠురా॥ పాకే నష్టరజోగంధా కస్తూరీరప్రశస్యతే॥ యాస్థాపితా భస్మతలేనతోయా ముహూర్తమాత్రం పరిచింతనీయా॥ పీతోదకా రక్తసమానవర్ణా కస్తూరికా కృత్రివ జాతిరేషా॥ కరణల జలమశ్లేష్మస్థాపయిత్వా మృగోద్ధం పునరపి తదవశ్యం చింతనీయం ముహూర్తం॥ యదిభవతి జలస్థం తిజ్జలం పీతవర్ణం నభవతి మృగనాభీ కృత్రిమేతిప్రసిద్ధా॥ క్రమేణ పంచవిధకస్తూరీగుణా వివేచ్యంతే॥ కస్తూరీ సకషాయతిక్తకటుకా త్పారిః కడుష్టో లఘుస్పిష్ఠా బద్ధమలాదిదోషశమనీ బల్యామృదుఃకేలికా॥ వాతాసుక్కిమిదోషశోభవమధు స్త్వగ్దోష విస్సర్పిజి త్కండూ కర్కశకార్భకోరపిటకా క్షీణేంద్రియత్పాతహః॥ కస్తూరీకఫవాతరక్తశమనీ హృద్యాసు గంధప్రదా సౌభాగ్యప్రభవా యశస్కరవతీ వశ్యాత్పరం బృంహణీ॥ శ్యామా కాంతకరీ త్రిదోషశమనీ సౌభాగ్యసంపక్కరీ జంతుష్ఠి తిలకా సతిక్తకటుకా పాఠ్యస్సదా శోభనీ॥ సౌఖ్యం సంతనుతే యశోదయకరీ నేత్రోత్స

వోత్పాదినీ॥ కస్తూరీకఫవాతరక్తశమనీ హృద్యానుగంధప్రదా సౌభాగ్యప్రభ
వా యశస్కరవతి వశ్యా పరం బృంహణీవృష్యాకాంతికరీ శుభాశుభకరీలా
వజ్రలక్ష్మీకరీ యత్నోభవిషాపహా క్రమహరా తిక్తా కుశుద్ధాసదా॥ కస్తూ
రీమదనోదయే మదకరీ వశ్యాపరం పిండికా వాతోస్యకృఫప్రైత్య విష్ట పిటకా
కందూస్పదాహరిణీ॥ చేతఃకాంతిహరీ విషజ్వరహరీ కాంతామనోహరిణీ శ్రీ
సౌభాగ్య యశస్కరీ మలహరీ లక్ష్మీకరీఘాఘాం॥ కస్తూరీ సురభిః కఫార్తి
పిటకా కందూతివిధ్వంసినీ సౌభాగ్యమలదోష మోచనకరీ వృష్యాగురుః బృం
హణీ॥ తేజఃకాంతివివర్ధనీ విషహరీ చేతోవికారాపహా వాల్మంబ్రష్టియశస్క
రీ జ్వరహరీ సౌలభ్యసంధాయికా॥ కస్తూరీ స్మరమందిరేదవసతిం ఛాలే గళే
వక్షసి న్యాద్యాహ్వాః కుచమండలేద కురుతే శోభాం కురంగీర్వశాం॥ తగ్వ
త్కుక్షీకుచాక్షీసంధిషు పునస్సౌఖ్యార్థమేవంభజేత్తాంస్యాత్సర్వరుజాపహా సృ
పజనై ర్నిత్యం ముహుస్సేవ్యతే॥ కస్తూర్యంఙోతిసురభిః ప్రితిప్రప్తిబలావహాః॥
వృష్యశృంగిమక్లమహరః కఫానిలహరంపరం॥ మృగనాభిభవస్సేహశ్శశికస్తూ
రికాన్వితః॥ మూర్ఛామదభిమాలలక్ష్మీవాతప్రైత్యకఫార్తిజీత్॥ సుశీతంవాత
ఘ్నం క్రిమివణిహంం కుష్ఠశమనం సుగంధం పూత్యంఙం సునిలమశనో
త్కాంతిమధికం॥ మనోఙ్గోయంకందూశ్శమయతి పరం శుక్లమధికం శ్రియంకి
ర్తిం తేజః ప్రియమపి తనోత్యాశు విషనుత్॥

పంచవిధకస్తూరీలక్షణములు వాటిగుణములును.

ఇట్లుపైని కస్తూరియొక్కగుణములు మొదలగువాటినిజెప్పుచున్నారము.

కేళికా- తిలకా- కుశుద్ధా- పిండకా- నాయికా యని యైదువిధములు
కస్తూరి. క్రమముగా వీటిలక్షణములను జెప్పుచున్నారము.

కేళికాయను కస్తూరి పూర్ణరూపమైయుండును. తిలకాయనునది తిలలవ
లె నుండును. కుశుద్ధయనునది ఉలవలవలెనుండును. పిండకాయనునది యులవల
కంటె పెద్దపెద్దయుండలుగలిగియుండును. నాయికాయనునది నింతకంటె పెద్ద
యుండలుగలదైయుండును. వీటిలో పూర్వపూర్వముకంటె సుత్తరోత్తరము
జేష్ఠము.

కామరూపదేశమందుబుట్టిన కస్తూరి నలుపుగలిగియుండును- ఇదియు
త్తమము. నేపాలదేశమందు బుట్టినయది యెరుపుగలిగి యుండు నది మధ్యమ
ము. కాశ్మీరదేశీయము కపిలవర్ణ మదియధమము.

ఏకస్థూరి మొగలిపువ్వులవాసన పింజరవర్ణమును గలిగి చేదు, వర్ర, వేడి, చులకదనము, మర్చించినమైన నునువుగలిగి నిపుమీద వేసిన చిమిచిమిధ్వనితో కమరువాసనగలిగియుండునోయదిమంచిన్యగములవలన బుట్టినట్టిది శ్రేష్ఠ మ్మయి దేవతలకు రాజులకును యోగ్యమనియు జెప్పబడును.

ఏకస్థూరి చమరులేక పొగవాసనగలిగియుండునోయదియగ్నియందు వేసిన పిండివలెనుడికి యప్పుడే భస్మమగునో త్రాసుయందువేసిన చులకదనమును మర్చించిన గరుగుగలిగియుండునోయది కృత్రిమమని జెప్పబడును. బుద్ధి వఱులచే నది విధువదగినది.

బరువు, చిక్కన, రక్తవర్ణము, కరుకు, నిఘరవర్ణముగలిగి వహ్నియందుంచిన భస్మమైనను లేక కాలిపోయినను కస్థూరి ప్రశస్తము గాదు. ఏకస్థూరి యుదకముతో గలిపి భస్మస్థలమందుంచి ముహూర్తమాత్రముబాచిన యుదకమును హరించి యెరువుగలదైయుండిన నాకస్థూరి కృత్రిమజాతియని తెలియదగును. హస్తతలమందు జలమంచి యందు కస్థూరివేసి ముహూర్తమాత్రమైనపిమ్మట నాజలము పచ్చనదిగాకపోయిన యది కృత్రిమమని ప్రసిద్ధము.

అయిదువిధములగు కస్థూరిగుణములను జెప్పుచున్నారము. కస్థూరి వగరు, చేదు, యుప్పున గలిగి యిండుకంత వేడి, చులకదనము, నునువు గలిగి మలబంధాదిదోషహరమై బలకరమై మృదువైయుండునది కేళియను కస్థూరి. ఇది వాలెము, రిక్తదోషము, క్రిమిదోషము, శోభశోగము, వమనము, విసర్జి మొదలగు చర్మదోషము, దురదమొదలగు దర్శిదోషములను, కృశత్వమును, క్షీణేంద్రియత్వమును బోగొట్టును.

కఫవాతరిక్తములను శమింపజేయును- హృద్యము, మిక్కిలిగురుత్వమును జేయునది- శ్యామలకాంతినిజేయును- త్రిదోషహరము- సంపత్కరము- క్రిమినాశనము-చేదు, వర్ర గలుగును. ఇదితిలకయనుకస్థూరి- సౌఖ్యమును, కీర్తిని, దయను, సేతోత్సవమును జేయును.

కఫవాతరిక్తములను బోగొట్టి మనోహరమై, సుగంధమై, సౌభాగ్యప్రదమై, కీర్తికరమై, వశికరమై, గురుత్వముసేయునదియై, బలకరమై, కాంతిప్రదమై, శుభాశుభములజేయునదియై శరీరశోభను గలిగించి క్షయశోభవిషాదులను హరించి శ్రమహరమై, చేదుగల కస్థూరి కుళుధయనబడును.

పింజరమును కిస్థూరి మదనోదయమందు మదకరిము- వశంకరము- వాతరిక్తకఫవైత్యపిటకకండాదోషములను హరించును. మనస్సునకు ప్రసన్నత నొనరును. షష్టగములను పోగొట్టును. స్త్రీలకు మనోహరము, సౌభాగ్యకీర్తి

కరము- మలనాశకము- రాజులకు లక్ష్మీకరమై యుండును. తేజఃకాంతులను జేయును- విషమునణచును- మనోవికారములదూరపరచును- యశఃపుష్టులను జేయును- జ్వరమును హరించును- సౌభాగ్యమునుగూర్చును- పిండయును కస్తూరి పరిమళముగలిగి కఫమును, దురదను, మాల్నిస్యదోషములను పోగొట్టును. సౌభాగ్యప్రదము- తుష్టికరము- విషహరము- తేజఃకాంతులను వృద్ధిబొందించును.

నాయికయును కస్తూరి పుష్పిని కీర్తిని ఆరోగ్యమును జేయును. లలాట మందును, గళమందును, వక్షస్థలమందును, బాహువులందును, కుచములయందును, ఊరుమూలమందును ధరించిన స్త్రీలకు శోభనుజేయును. మరియును కుక్షి భ్రూమధ్యము మొదలగు స్థలములయందు ధరించురాజులకు సుఖమును జేయును.

కస్తూరివీణె పరిమళముగలిగి సంశోషమును పుష్పిని బలమును జేయును. శృమమును, శోషమును, కఫమును, వాయువును బోగొట్టును.

కస్తూరిచమురులో కర్పూరమును, కస్తూరియునుగలిపి సేవించిన మూర్ఛ, మదము, భృమము, అలక్ష్మి, త్రిదోషము మొదలగు వీటిలను బోగొట్టును.

బూతిపిల్లిగెడ్డ మేహవాతములను, క్రిములను, కురువులను, కుష్టును శాంతింపజేయును. పరిమళముగలిగి బలమును కాంతిని బుట్టించును. శుక్లాభివృద్ధిని జేయును. తేజఃకీర్తిలక్ష్మీకరము- విషహరము.

అగరు తత్తైలగుణాస్తద్ధారణవిధిశ్చ.

కృష్ణప్రధానమగరు మజ్జత్యంభసి లోసావత్. ఉత్తరేశ్వత్రసంకాశం మధ్యమంత్ర విమర్శధాః॥ సుగంధం మధురం స్వేదమేదోహృగ్గంధ్యనాశనం॥ కటుతిక్తం గురుస్నిగ్ధం వాతఘ్నంచ కఫాపహం॥ శీతం నేత్రరుజం హృతి మాంగళ్యం కుష్టుసత్పరం॥ అగరువాతబలస్యవిశాశం కటుకతీక్ష్ణమయాక్షమశీ తలం॥ ఘృస్థుణసానుబలంచ సమీరజిత్సరుచిరం వ్రణశోధనరోపణం॥ కృష్ణాగ రుశ్లేష్మహరం విషమేహహరం పరం॥ స్నిగ్ధం తిక్తం కటూష్ణంచ పవనాపయ నాశనం॥ దుర్గంధం హృతి శిక్తం సకటుకమగరు స్వేదమేదఃకఫఘ్నం శ్రోత్రే నేత్రేచ కుష్ఠే హితమనిలహరం స్నిగ్ధముష్ణం కిమిష్నుం॥ తత్తైలం తీక్ష్ణముష్ణం సకటుకముదితం శ్లేష్మమేదోసలఘ్నం హృద్యంకాసం నిహన్యా త్క్రిమికులశ మనం వైతృరక్తాపహంచ॥ శశికస్తూరిసంయుక్తం శతపత్రాంబువర్ధితం॥ సు గంధమగరుస్నేహః కించిదుష్టాసృప్తైర్యజిత॥ కక్షభాగే కంఠసంధా నాభా

వంక్షణయోరపి స్వేదదార్గంధ్యనాకార్థమాలిపేదగరుద్రవం॥ హృష్యమాహ్లా
దనం హృద్యం నిర్మలం శీతలం లఘు॥ గ్లానాపైత్యే కఫే చాహే హితం పు
ష్పోద్భవం జలం॥

అగరును దానితైలగుణములును ధారణవిధియును.

కృష్ణాగరు యుదకమునందు యినుమువలె మునుగు నిది శ్రేష్ఠము. ఆ
కువలె తేలినియగరు మధ్యమము పెద్దలు సెప్పెదరు. పరిమళముగల్గి మనో
హరమై స్వేదాదిదుర్గంధము నణచును. శేదు, వర్ర, బలుపు, నునువును గల్గి
వాతకఫములను హరించును. నేత్రరోగమును కుష్టును హరించును. కృష్ణాగరు
శ్లేష్మమును, విషమును, మేహమును వారింపును. క్రిములను బోగొట్టును.

ఈకృష్ణాగరుతైలము వెట్టజేయును. శ్లేష్మమును, మేదస్సును, వాయు
వును, శ్వాసకాసలను, రక్తపైత్యమును, క్రిములను నశింపజేయును.

కర్పూరము కస్తూరియును గలపి తామరపువ్వుల మకరందముతో గూ
ర్చిన యగరుతైలము రక్తపైత్యమును హరించును. కక్షములందు, కంఠసంధు
లను, నాభియందు, నూరుసంధులందును చెమటవలనబుట్టిన దుర్గంధము నణచు
టకు కృష్ణాగరుద్రవమును బూయవలెను.

పస్తీరు, కేవడా మొదలగు పుష్పరసములు సంతోషమును, శరీరోల్లా
సమును, నిర్మలత్వమును, చల్లదనమును గలుగజేయును. శరీరము వాడిన పై
త్యకఫదాహాదులయందును మిక్కిలి హితమై యుండును.

కుంకుమభేదాస్తద్గుణాశ్చ.

అథకుంకుమభేదాంస్తద్గుణాంశ్చవ్యాఖ్యాస్యామః॥ కుష్మదశాయాం
కుమితి కూయతే కుంకుమం॥ కుశజ్జే॥ కాశ్మీరజం బాహ్లికసంభవంచ॥ నేపా
ళజం పారసిదేశజంచ కృమేణ తల్లక్షణముచ్యతేద॥

అతిరక్తం చిక్కణంచ కించిత్సూలగాగ్నేశరం । కల్పారగంధిసుస్నిగ్ధం
శ్రేష్ఠికాశ్మీరకుంకుమం॥ బాహ్లికదేశసంజాతం కుంకుమం పాండువర్ణకం । మ
ధుగంధయుతం తిక్తం మధ్యమం సూక్ష్మకేశరీ॥ నేపాళదేశసంభూతం హరి
ద్రాగంధికుంకుమం॥ అతిచిక్కణమాతామృ మధురిం సూక్ష్మకేశరం॥ ఆపాం
డురం ఖరంస్థూలం కేశరం మధుగంధిచ । పూర్వోక్తగుణతోహీనం పారసీ
కంచ కుంకుమం॥

పాకేస్వాదు రసేచతిక్తకటుకం స్నిగ్ధోష్ణతీక్ష్ణంరసం వృష్యంహృద్యత
మం విచక్రణహరం మేధ్యం త్రిదోషాపహం । ఆయుష్యతమదశోషకృచ్ఛస్వన
త్వగృక్ష్ణిరోరోగజి త్కామ్యం శ్రీమతి వర్ణ కాంతిబలకృ త్సైభాగ్యదం కుంకు
మం॥ కుంకుమం సురభితిక్తకటూష్ణం కానవాతకఫకంఠరుజాఘ్నం । మూర్ధ్ని
శూలవిషదోషమోచనం శోభనంచ తనుకాంతికరంచ॥ కుంకుమంజయతి పాం
డుమంధనం కండుకుష్ఠపిటకాదినాశనం॥ లింగపామస్తదోషనాశనం దదు
శోభపిటకాక్షిరుగ్రహం॥

కుంకుమపుష్పముయొక్క భేదములును వాటిగుణములును.

కుంకుమపుష్పగుణమును జెప్పుచున్నారము. ఎండినపుడు కుంకుమయ
ని పలుకునదిగాన కుంకుమయనబడును. కాశ్మీర, బాగ్లేక, నేపాల, పారసీ
క దేశములయందు పుట్టిన కుంకుమపుష్ప నాలుగువిధములు కలది.

వీటిలక్షణములను జెప్పుచున్నారము. కాశ్మీర దేశమునందగు కుంకుమ
పుష్ప మిక్కిలియెరుపు చిక్కన యిండుకముతక పొడవుగల కేసరములు గలి
గి యెఱ్ఱగలువవాసనతో చమురుగలిగియుండునది శ్రేష్ఠము.

బాగ్లేక దేశమునందగు కుంకుమపుష్ప పాండువర్ణముగలిగి మధుగంధ
ము, చేదు, సన్నమగు కేసరములతోనుండును. ఇదిమధ్యమము,

నేపాల దేశమునందగు కుంకుమపుష్ప పసపుగంధము గలిగి మిక్కిలి చి
క్కనై యెరుపు మధురము సూక్ష్మ కేసరములు గలిగి మైనిజెప్పినదానికంటె
తక్కువదయ్యుండును.

పారసీక దేశమునందు పుట్టినకుంకుమపుష్ప- పాండువర్ణము, పారుష్య
ము, స్థూల్యము, మధుగంధముగల కేసరములతో నొల్పునది పూర్వోక్తమైన
దానికంటె హేనము.

కుంకుమపుష్పము పరిపాకమునందు పరిమళము రుచియందు వెగటును,
చేదును రసమునందు సునుపును, వెట్టయును మనోహరము- బలకరము- పవిత్ర
ము- త్రిదోషహరము- ఆయుర్వర్ధనము- మద శోష మూత్రకృచ్ఛస్వనరోగము
లను చర్మదృష్టిశిరోరోగములను బోగొట్టును. శోరతగినది- శోభను, మతిని,
దేహకాంతిని, బలమును జేయునది.

పాండు కంఠా కుష్ఠ కంఠులను, లింగరోగములను, గజ్జిని, రసముల
వలనబుట్టినదోషములను, దదుగి పొంగు నేత్రరోగములను బోగొట్టును.

కర్పూరభేదాస్తద్గుణాశ్చ.

అనేకకాస్త్రాంతరతస్సారం సంగృహ్య యత్నతః | కర్పూరాది సుగం
ధానాం వర్గోత్తమమదీర్యతే || కల్పతే సుఖాయ కర్పూరం | కృపాసాక్ష్యే ||

శశిప్రభం శంఖనిభం శ్యామం కృష్ణం చ పీఠికం | కర్పూరం పంచధా
వింద్యాత్మకతాకృతవిభేదతః || కాండిల్యమతే || పోతాశ్రయం భీమసేనం చంద్ర
భాసాహ్వయంతథా | ఈశావాసం రజఃపుంజం ఘనసారంచ బాటికం | హి
మవాలం తుషారంచ హిమశీతలపిచ్ఛకే | ఇత్యాదీన్నాహ కాండిల్య భేదా
స్కర్పూరజాన్మహాన్ ||

పోతాశ్రయంతు కర్పూరం స్ఫటికాభం సుదుర్లభం | తద్దైవభీమసేనం
చ విశుద్ధం పాండురప్రభం | చంద్రవద్భాసతే యస్తు చంద్రభాసం తదుచ్యతే |
ఈశావాసంతుకర్పూరమీవత్ప్రతం సితంరజః | రజఃపుంజసమాభాసం రజఃపుం
జం తదుచ్యతే | మనశ్శీలానిభాభాసం సుశ్వేతం ఘనసారకం | బాటికాభ్యం భ
వేత్తద్వజ్జూటికాసద్వృత్తప్రభం | హిమవాలకసంకాశం కర్పూరం హిమవాల
కం | తుషారాభ్యంతు కర్పూరం తుషారకణికాకృతి | హిమవచ్ఛీతలాభాసం
ప్రశస్తం హిమశీతలం | శుద్ధస్ఫటికవచ్ఛుభ్రం కర్పూరం పిచ్ఛికాహ్వయం | ఏ
తత్సమస్తం జానీయాత్పూర్వంపూర్వంగుణాధికం | తత్ప్రాప్యన్యం భవేత్తత్స
ద్రం స్ఫటికాభం సుదుర్లభం ||

స్వచ్ఛం భృంగాభవతేలముతరవిశదం తోలనే తిక్తకస్యాస్థితాదే శై
త్యంసుహృద్గ్రంథహుళపరిమళామోదసంబంధదాయినీస్నేహందాగ్ధ్యపత్రం
శుభతరమితిచేద్రాజయోగ్యంప్రశస్తం కర్పూరంచాన్యధాచేద్బహుతరవమన
సోస్థదాయీ వ్రణస్సామ్యే || కర్పూరం కటుతిక్తకం సుమధురం శీతం జ్వరశ్చే
దనం చతుష్కం విశదం కఫాసగ్నివిషజిత్ప్రక్షాహకృభిపిణుత్ | కండూతిక్రిమి
హృత్తు తక్షయహరం కాంతిప్రదం శ్రీకరం జిహ్వస్తంభగళగ్రహస్వజడతాపై
చ్ఛిల్మదార్ద్రంధృజితే || పీతం పోతాశ్రయం వశ్యం భీమ ఈశానవాశ్యకం | ఘన
సారంచచీనీకమిక్కిరాచాష్టధా స్మృతం || ఘనసారం శ్వేతవర్ణమీశావాసంచ
రక్తకం | పీఠంచ పీతవర్ణంచ కృష్ణం పోతాశ్రయం తథా | వశ్యం గోధూమవ
ర్ణంచ చీనీకం తోయవర్ణకం | ఇక్కిరాక్షీరవర్ణంచ భీమసేనం తద్దైవచ ||

హిమస్తిక్తః ప్రియః కటుమధురకృత్ప్రసక్తరస్త్రిషాదాహంహన్యా
న్మయనజనితవ్యాధిశమనః | హితోసౌ మైత్ర్యారేశ్వరదివ నిదాఘ్న నతు హిమే
వగోజ్ఞేదీవీర్యం వితరతి రుచిం శ్యామలశశీ || అభ్రీకాహ్వయశశీ వృషపిద

శ్లేష్మకోపశమనస్సుశీతలః॥ అంగదాహశమనస్త్రాపహస్సాన్విదుతిక్తః క్షు
కోసోపైత్యహః॥ వశ్యాఖ్యకర్పూరమతిప్రసన్నం శ్లేష్మాపహం కాంతికరం ల
ఘుస్నాత్॥ తూరాన్వితం రేచనమగ్నికారి ఛర్దిర్నిహన్యా త్స్వభగాతిగంధీ॥ భీ
మసేనతుహినాంశురుజ్వలశ్శీతలశ్చరమధాతువర్ధనః॥ దాహమోహవమనస్త్ర
ాపహః ఖాదనే కటురసస్సమంజసః॥ ఈశావాసశశీమదభ్రమహరస్త్రాం
గదాహపహః శ్వేదోన్మాదవికారహః బలకరః కాసంజయేత్సంసనః॥ శోషవ్యా
ధిహరః క్రిమిక్షయకరః సౌభాగ్యసంవర్ధనో వృష్యః ప్రితికరో మనోమేలహరః
పైశ్యశ్రమోయచ్ఛతి॥ మేఘసారతుహినాంశురుజ్వలః ప్రియశః కటుకతిక్త
కషాయః॥ ఛర్దిపైత్యశమనోగ్నిదీపనశ్లేష్మదోహరతి సంశతం త్మయం॥ పుష్టిః
కుటుమతో మదభ్రమహరస్వేదాసీపైత్యాపహం జంతూనా మపజీర్ణవాం
తిశమనశ్చీరీతివాచ్యశ్శశీ॥ తిక్తస్త్రీవ్రసమగ్రగంధజటిలశ్శుష్కక్షయేయోజితస్త్ర
త్తద్వాతగజేదదాతి చలనం శూలాతికాసాన్తరేత్॥ అత్యుత్తమం చిక్కిర
నామధేయం కర్పూరమాప్టంభజితానరాణాం॥ త్రిదోషవైవర్ణ్యహరం క్రిమి
ఘ్నం నేత్రామయఘ్నం లఘుదీపనీయం॥ దగ్ధాఖ్యకర్పూరకముష్ణవీర్యం వాతా
పహం శ్లేష్మహరం లఘూక్షం॥ హేమంతకాలే హితమగ్నికారి కర్పూరమిష్టం
నవపీనసేషు॥ కర్పూరస్తరుదాహజితృసనజితృంత్యం కఫచ్ఛేదకృత్తిక్తః పై
శ్యకరః ప్రసేకశమనం పైచ్చిల్లదార్గంధ్యజితృ॥ అటోపారుచిపహ్నినాదశమ
నో దంతస్థిగత్వాపహస్త్రాం రోచకనాశనోనిలహరః ప్రియః ప్రమేహేవ
రః॥ కర్పూరం కటుతిక్తంచ మధుగం కంఠామయఘ్నం పరం కృచ్ఛీఘ్నం విష
దోషనాశనకరం కృష్ణాస్రపైత్యాపహం॥ చక్షుష్యం జ్వరదాహవేగశమనంఛ
ద్యధిరాముత్తమం రక్తశ్రీవనసన్నిపాతశమనం లక్ష్మీకరం దేహినాం॥ కర్పూ
రం కఫవర్గశోషణకరం మేదఃకరం శ్రీకరం కంఠఘ్నంచ సమస్తజంతునివహ
ప్రధ్వంసనం సంసనం॥ నానారోగహరం గళగ్రహగదాపీర్ధ్వంసనం పైశ్య
హం జిహ్వస్తంభహరం సతిక్తవిశదం దార్గంధ్యవైకల్యజితృ॥

తైలం కర్పూజాతం పృథిలపవనజిత్రైత్యకృష్ణేచ్ఛహరీ మేదోఘ్నం
భేదిహృద్యం క్రిమిహరమరుచిం కుష్టమష్టాదశంచ॥ కుర్యాదానద్యమానోద్భవ
సకలగదాన్తంతి రోగాన్సృక్యఛాన్దీ దంతానాం చంచలాం దృఢకరమన
లోద్ధీపనం కాంతిదంచ॥ రత్యుత్సాహకరం విశేషకలితావాచావిశాలోద్భవం
తైత్యం పీతికరం మహాబలకరంషణ్ముత్యదోషాపహం॥ వాతశ్లేష్మనికృంతనం
లపనదుర్గంధం హరత్యాఖిలం కర్పూరం శకలంతు సేవితమిదం భూమైస్సదా
సేవ్యతాం॥

కర్పూరం పలమాత్రంచ మృతాంబరసమర్థితం | అధవోత్పలజే యానం
మర్త్యశ్శుద్ధిర్భవిష్యతి ||

కర్పూరభేదములు వాటిగుణములును.

సకలశాస్త్రసారమును బ్రయత్నమున సంగ్రహించి కర్పూరముమొద
లగు సుగంధవర్గము నిదటజెల్పుచున్నారము. సుఖముకొరకు కల్పించబడునది
గాన కర్పూరమనబడును.

చంద్రానివలె, శంఖమువలె, శ్యామలమై, కృష్ణవర్ణమై, పచ్చనై పంచ
విధములుగలిగి యుక్తకృతకభేదముచే నుండును.

పోతాశ్రియమనియు, భీమసేనమనియు, చంద్రాభాసమనియు, నీశా
వాసమనియు, రజఃపుంజమనియు, ఘనసారమనియు, జూటికమనియు, హిమ
జాలమనియు, తుషారమనియు, హిమశీతలమనియు, విచ్ఛకమనియు శాండిల్య
మతమున కర్పూరము పదివిధములు.

స్ఫటికనిభమై పోతాశ్రియముండు నది దుర్లభము. భీమసేనము నిర్మ
లమై తెల్లగుండును, చంద్రునిచందమున యందమైయుండు నది చంద్రభాస
ము. కొంచము పచ్చనై తెల్లనిరంగుల రజము ఈశావాసము. రజముయొ
క్కపుంజమువలెనుండునది రజఃపుంజము. మనశ్శిలవలెనుండి తెల్లనై నది ఘన
సారము. జెటలవలె నెర్రనిగునది జూటికమనబడును. ఇసుకవలెనుండునది
హిమవాలుకము. మంచుకణికలవలెనుండునది తుషారము. హిమమువలె చల్ల
నై నది హిమశీతలము. శుద్ధస్ఫటికమువలె నచ్చమైనది విచ్ఛలము. మొదటినుం
చి శ్రేష్ఠమును గ్రహించదగును.

నల్లనిపత్రమందుంచిన దెల్లనై, తినినతిక్తమై, తూచిన చులకనై, శీతల
మై, హృద్యమై, పరిమళమిచ్చును. ఇమరులేక గొప్పపలుకులు గలిగినటులైన
శుభదాయకము- రాజయోగ్యమును. లేకుండిన వమనమును, పొక్కులను, వ్ర
ణములను బొడమించును.

కర్పూరము చేదై, వెగలై, మనోహరమై, శైత్యమై, తాపమును బో
గొట్టును, దృష్టిప్రసాదమును జేయును. నిర్మలముగనుండును. కఫమును, కస్తి
ళ్లుగారుటను, విషభాధను, దాహమును, ఘంటలను, మూత్రకృచ్ఛమును, దు
రదలను, పురుగులను నరుకును. క్షయను బోగొట్టును. కాంతిని శోభను జే
యును. జీవ్యులొక గళలోక ముఖవివర్ణతలను చిక్కనగు కఫదౌర్గంధ్యముల
ను గొట్టును.

నీతము, పోతాశ్రియము, వశ్యము, భీమము, ఈశానవాశ్యకము, ఘన

సారము, చీనీకము, ఇక్కిరయు నిది యెనిమిది విధములు. ఇందులో ఘనసార
రము తెల్లనిది. ఎఱ్ఱనిది ఈశావాశ్యకము. పచ్చనిది పీతము. నల్లనిది పోతాశ్య
యము. వశ్యము గోధూమవర్ణకము. చీనీకము జలముతో సరియగు రంగుగల
ది. క్షీరవర్ణకమిక్కిరయనునది. భీమసేనమును పాలరంగుగలదై యుండును.
దీనిగుణము చల్లదనములేదు. వజ్రయు నించుక మధురిమయును గలిగి పీనసను
జేయును. అతిదాహము- పిపాసను నణచును. నేత్రోరోగశాంతికరము. పైత్య
రోగికి హితము. శరదృతువునందును, వేసవియందును హితము. హేమంతర్తు
వునందహితము. వ్రణశాంతికరము. వీర్యవృద్ధిని, కాంతిని జేయును. శ్యావల
వర్ణమగుకర్పూరమిట్టిగుణములనే జేయును. అభ్రాకిమను కర్పూరము పచ్చనై
యుండును. వీర్యకరము- శ్లేష్మప్రకోపశమనము- శీతలము- శరీరతాప పిపా
సారక్తపైత్యహరము. చేదు వజ్ర గలిగి స్వాదైయుండును. వశ్యమును కర్పూర
ము మిక్కిలి పుసన్నము. కఫహరము- కాంతికరము. లఘువు ఉష్ణమై రేచక
ము. వమనహరము- మరోహరమగు వాసనగలిగియుండును. భీమసేనకర్పూ
రము ఉజ్వలము- శీతలము- వీర్యకరము. దాహమును, మోహమును, వమన
మును శమింపజేయును. కటురసముగలిగియుండును. ఇది బహుప్రశస్తము.
ఈశావాశ్యమును కర్పూరము మదమును, భ్రామమును, పిపాసను, తనుతాప
మును, చెమటను, ఉష్ణాదమును, కాసను శమింపజేయును. బలమును జేయు
ను. శోషరోగమును, క్రిమిలను, క్షయను బోగొట్టును. వీర్యమును, సాభాగ్య
మును, ప్రీతిని జేసి పైత్యమును భ్రామను హరించి మలహరమగును. ఘనసార
మనునది ఉజ్వలము- తరుచుగా వజ్ర, వగరు, చేమను గలిగి ఛర్ది, పైత్యము,
సంతతక్షయమును హరించి శ్లేష్మమును జేయును. చీరీయను కర్పూరము తు
స్థును, మదమును, భ్రామను, చెమటను, రక్తమును, పైత్యమును, అజీర్ణమును,
వాంతి, శుష్కక్షయమును, శూలను, కాసను హరించి తృప్తిని వాతవ
లనమును జేసి చేదుగలిగి సమగ్రతివ్రగంధముగఱగియుండును. ఇక్కిరయను
నది అత్యుత్తమము- స్తంభనకారి- త్రిదోషహరి- లఘువు- దీపనము- నేత్రోరో
గహరము. వైవర్ణ్యమును శమింపజేయును. దగ్ధనామక కర్పూరము వీర్య
మును, వాతమును, శ్లేష్మమును జేసి లఘుమై, ఉష్ణమై హేమంతముతువునం
దు హితము- దీపనము- నూతనపిసనలయందుపయోగము. తరువులను కాల్పు
టవలనబుట్టు కర్పూరము దగ్ధను, కఫమును, మేదస్సును, దుర్గంధమును, అతి
సారమును శమింపజేయును. కంఠమనందు హతమై చేదై పైత్యకరమై అరు
చిని, అగ్నిమాంద్యమును, దంతములపటిమను, పిపాసావాతమును హరించు

ను. మేహమునందు శ్రేష్ఠము.

సామాన్యముగా కర్పూరము చేదు, వజ్ర, ఇంచుక మధురము. గళిరో
గహరము- మూత్రకృచ్ఛమును, విక్షదోషమును, విపాసారక్తప్రైత్యములను,
జ్వరమును, తాపమును, తమనమును, రక్తక్లిష్టవననామకసన్నిపాతమును శమిం
పజేయును. లక్ష్మీకరము- నేత్రహీనము- ఉత్తమమై యుండును.

మరియును కర్పూరము కఫవర్గమును, దురిదలను, క్లిమిలను, నానా
రోగములను, ప్రైత్యమును, గళిగ్రహమును, జిహ్వస్తంభనమును, దుర్గంధము
ను, వైకల్యము శమింపజేసి మేదఃకరము- లక్ష్మీకరము- రేచకము- నిర్మలము-
చేదు గలిగి యువును.

కర్పూరతైలాదికధనము.

కర్పూరతైలము పృథలగు వాతములను, శ్లేష్మమును, మేదోదోషమును,
క్రిమిలను, అరుచిని, అష్టాదశకృష్ణులను, మనుష్యులకు చాధకమగు కృచ్ఛాది
సకలరోగములను బోగొట్టును. ప్రైత్యమునుజేయును. విరేచనమొనర్చును. మ
నోహరమగును. కదలు దంతములను గట్టిగ జేయును. జతరదీపనమును, కాంతి
ని జేయును.

కర్పూరఖండము రత్నకృష్ణాహమును, వాగ్వైచిత్రిని బుట్టించును. శీత
లము- పీడికరము- బలకరము- మూత్రదోషములనారింపినదిను. వాతశ్లేష్మ
ములను, ముఖదుర్గంధాదికమును బోగొట్టును. కావున కర్పూరశకలమును రా
జులు నిత్యమును సేవింపవలయును.

ఋషిమత్తుకర్పూరము తామరతూల్యరసముజేనైనను నల్లకలువదుంపర
సముజేనైన నొకజాము మర్దించిన శుద్ధియగును.

యక్షకర్పమాదిగుణాదికధనమ్.

శ్రీఖండమష్టాదశభాగతస్సృత్యత్కర్పూరపట్టిహరచేత్రభాగాన్ | ఉశీర
మంభోనిధిభాగతస్సృత్యత్కర్పూరమస్తాద్విత్తయైకభాగం | కస్తూరికాకుంకు
మచంపకానాం భాగార్థతో భోగవతాం పునీధం | కందర్పదర్పాంకురమంగ
రాగం కందర్పకౌపాదినివారణాయ ||

యజుశ్చందమభాగికం మృగమదం చాష్టాదశం కుంకుమం త్రింశ
ద్భాగయుతం తథాగరు హిమస్యాష్టాంశమేకంశశీ | కర్పూరాగరుధూపతై
లవిధవా భాగార్థమేకంపుధజ్జాంసీకుస్థమరా శిలార్చననఖ్యైకంజవాద్యం

తథా॥ పిష్టాభాతి విలేపవంచ కథితం విశ్వాదికావంబకం నామ్నావీశ్వవిమో
హనాయ వనితాభోగాయ వాతాదితే॥

పూత్యంధకస్య కర్హార్థం పలం పీచేరజంరజః। కర్పూరమృగనాభ్యో
శ్చ నిష్కార్థంచ పృథక్పృథక్॥ జవాదినిష్కమానంచ కేతకీరజసాసహా మే
శయేత్సర్వగాత్రేషు లేపయేచ్చందనేన వా। సంమోహనాస్త్రం కథితం వారీ
ణాం మదనాయతే। వీర్యవాన్యవతిక్షిప్యం సర్వదోషవివర్జితం। మదమూర్ఖా
భీమహరం స్త్రుత్యోజోబలవర్ధనం। శ్వేదదార్గంధ్యవైవర్ణ్యశ్రీః ఘ్న మనులే
పనం। తతోవిలేపనంకుర్యాద్దేవ తాభ్యో నిచేదితం। చందనాగరు కర్పూర క
స్తూరీకుంకుమాదిభిః। శతపత్రాంబుసంమిశ్రం లేపనంశ్లక్ష్యకీషితం। సరశ్చంద
నచానేన సర్వపాత్రైఃప్రేముచ్యతే। తథాకర్పూరదా నేన సర్వా న్కామా న
వాల్నయతే। కస్తూరికాపదానేన యశస్వీ భువిజాయతే। చందనాగరుక
ర్పూరకస్తూరీకుంకుమాదికం। యక్షకర్ణమభిశ్రేతద్దానాత్సమ్రాజ్యమశ్నుతే॥

యక్షకర్ణమే చందనాదీనాం భాగనిర్ణయన్తు॥ కస్తూరికాయా ద్వాభా
గా ద్వాభాగా కుంకుమస్యచ। చందనస్య త్రయోభాగాశ్శశినస్త్యేకవివహి॥

యక్షకర్ణమాదుల గుణాదికథనము.

మంచిగంధము పడు నెనిమిది భాగములు. కర్పూరము మూడుభాగము
లు. వట్టివేళ్లు నాలుగు భాగములు. చంగల్వకోష్ఠము తుంగముస్తలు రెండును
నొకభాగము. కస్తూరి కుంకుమపువ్వు సంపెంగపుప్పొడి యరపాలు. ఈయం
గరాగము కందర్పదర్పాంకురమని బ్రసిద్ధము. కందర్పప్రకోపాదినివారణము
ను జేయును.

విదవవంతుకస్తూరి, పడు నెనిమిదవ పాలు కుంకుమపువ్వు, ముప్పదవం
తు అగరు, ఎనిమిదవ పాలు పన్నీరు, కర్పూరమొక పాలు, కర్పూర కృష్ణాగ
రులచేదీసినతైలమొక పాలైన యరపాలైన, జటామాంసి, చంగల్వకోష్ఠ, క
చూరములు, శిలాజిత్తు, నఖచిప్పలు, జవాదియు ప్రత్యేక మొక్కపాలు.
ఇవియన్నియును గల్గిన విశ్వవిమోహనమను నంగరాగమై భోగులకు రాగా
స్పదము- వాతాదిరోగములనణచును.

కర్హార్థము భూతిపిల్లిగడ్డ, పలమెత్తు వట్టివేళ్లపొడుము, కస్తూరీకర్పూ
రములు వేరు వేరుగ నిష్కార్థములు. జవాది నిష్కమును కేతకీరజముతో మేళ
నమొనర్చియైన చందనముతో గలిపియైన సర్వాంగవిలేపనము జేసిన సుందరీ
జనులకందమై కందర్పనివలెనుండును. దీనికి సంమోహనాస్త్రమని బేరు. మద

మూర్ఖాభ్రమలనణచును. స్పృతితేజోబలములను వృద్ధినిొందించును. స్వేద దౌర్గంధ్యవివర్ణతలను విశేషముగ బోగొట్టును. సర్వదోషములను హరించును. వీర్యవృద్ధికరమునగుగావున చందనాగరుకస్తూరీకుంకుమాదులతో పద్మరసమి శ్రితముగు ననులేపనము దేవతానివేదితమొనర్చి యటుమీద శరీరమునందలదు కొనిన నైహికామక్షికములు గలుగును.

చందనదానముచే సకలపాపనివర్తకుడగును. కర్పూరదానముచే కోర్కులనిొందును. కస్తూరీదానముచే కీర్తివంతుడగును. చందనాగరు కస్తూరీకుంకుమాదియుక్తమగు నీయక్షకర్ణమదానమువలన సామ్రాజ్యపదస్థుడగును.

యక్షకర్ణమమునకు చందనాదులభాగములెట్లంటిరేని కస్తూరీ రెండు పాళ్లు, కుంకుమపువ్వు రెండుపాళ్లు, చందనము మూడుపాళ్లు, కర్పూరము కపాలు.

దేవయోగ్యప్రష్నాణి తద్గుణాదయశ్చ.

అధనుమనోయోగ్యానినుమాని తేషాం లక్షణధారణగుణాన్వదామః॥

కేశశ్లేషశిరోరుజాం మలినసంతాపం విషాదం హరేద్దుర్గంధస్య విచాశనం భృశతరం స్వేదోదసంహరకం చక్షుష్యం రతివర్ధనం సుఖకరం సంపద్య శోవర్ధనం ప్రష్నాణాం పరిధారణం చ కథితం కాంతామనోరంజనం॥

దేవయోగ్యప్రష్నములు, వాటిగుణములు మొదలగునవి.

ఇటుమీద దేవతాయోగ్యములగు పుష్పవిశేషములను, వాటిలక్షణములను, ధారణగుణములను గణించుచున్నారము.

కేశశ్లేషశిరోరోగనూలిప్యసంతాపమఃఖములను హరించును. దౌర్గంధ్యమును బోగొట్టును. స్వేదదోషములను. నేత్రములకు హిషము- రతివర్ధనము- సుఖకరము- సంపత్కీర్తులనుసృష్టిని జేయును. కాంతామనోరంజనముగావున ప్రష్నధారణమావశ్యకము.

యాయూర్ధం జాజిపుష్పం వహతి పరిమళం కౌటజం యాయమాత్రం ఛాంపేయంచోత్పలంచ త్రిదినమపితథా కేశతకపంచరాత్రం । మల్లిపుష్పం ద్వియామం శతదళశకుమం తత్త్రిరాత్రం ప్రసిద్ధం వాసంత్యా యూధికాయా గుమమపిఘటికాపుష్పఘోగప్రమాణమ్॥

జాజిపుష్ప వాసన యరజాము. గిరిమల్లియలవాసన నొకజాము. సంపెగలు నల్లకలువలు వీటివాసన త్రిదినపర్యంతము. మొగలిపుష్పలవాసనైదు దినములు. మల్లెపుష్పములవాసన రెండుజాములు. పద్మములవాసన మూడు

దినములు. బండిగులివింద వ్రుప్ప మొకగడియ నిటులన్నిటికి ననుభవముచే చెవి యవలెను.

జాతిత్రిదోషాన్యకలాంగ దాహాన్త రేత్సగంధాతిశయా మనోజ్ఞా । సా భాగ్యకాంతాజనమోహనీయా నివారయంత నియనోద్ధరోగాన్॥

జాజీవుషము త్రిదోషహరము- సకలశరీరతాపమణచును. గంధాతిశ యముచే మనోహరమయ్యుండును. సాభాగ్యకరము. కాంతాజనమోహనీయ ము. నేత్రరోగముల నివారించును.

నవమాలికాప్రసూనం వాతామయహారి హృద్యమత్యుష్ణం । పైత్యప్ర కోపతీక్ష్ణం యామాన్ధస్థాయ సౌరభస్ఫురణం॥

విరజాజీయను వ్రుప్పము వాతహరము. మనోహరి. పైత్యప్రకోపముచే మిక్కిలి తీక్ష్ణము జేయును. దీనివాసన యరజాముండును.

కేతక్యాః కుసుమం నిహంతి పవనం శ్లేష్మాణమస్తీలితం గంధంతద్విత నోతి కోపమధికం పైత్యస్యసంసేవనాత్ । కాంతానాం హృదయారవిందసుఖ దా సూర్యాంశుతుల్యప్రభా కందరోత్సవకేళికంద మతులం భూపై స్సదా సేవ్యతే । కఫవాతామయశమనం స్థిగ్ధం శిరోరోగకండుఘ్నం । దీపితగంధస్ఫు రణం యామం శుభకారి కేతకీకుసుమం॥

మొగలివుప్ప వాతశ్లేష్మములనణచును. దీనిపరిమళముగొనుటచే పై త్యమధికమగును. కాంతాజనమనోరంజనము. తరణికిరణుల్యప్రభ కలుగునది. మదనకదనకేళికందము- గావున రాజులచే నందముగ సేవించబడును. మరియు ను కఫరోగ శిరోరోగ కండురోగనివారణము.

నాత్యుష్ణగంధం సుఖమాతనోతి దృష్టిప్రసాదం వితనోతి శీఘ్రం । శిరో భ్రమం హంతి శరీరజాడ్యం ధృతిం విధత్తై శతపత్రవ్రుప్పం॥

పద్మము మిక్కిలి యుష్ణగంధము గలిగియును సుఖమునర్చి దృష్టిప్ర సాదకారియగును. శిరోభ్రమము శరీరజాడ్యముల నణచి ధైర్యమును ధైర్య పరచును.

వీర్యంబోష్ణం మల్లికాయాః ప్రసూనం బల్యం హృద్యం దృష్టిపుష్టిం క రోతి । భూయోభూయో సేవ్యమానంప్రశస్తం నేత్రాగ్రోగ్యం రంజయేత్కే శచాలం॥

మల్లికావ్రుప్పము వీర్యవృద్ధికరముష్ణము- బలకరము- హృద్యము- దృష్టికి పుష్టినిజేయును. మాటిమాటికి నీవుప్పము ధరించబడిన కేశములకు ప్రసాదక రమగును.

పాటల్యాః కసుమం మనోమలహరం పానీయదోషాపహం తృష్ణాదా
హవినాశనం సుఖకరం శ్రేయస్కరం కాంతిదం శ్లేష్మాణంతమతే విశిష్టమతి
భిన్నం సేవ్యతే సర్వదా ప్రైత్యస్థోన్నతినాశనం సురభిశం స్త్రీసేవ్యమేతత్స
దా॥ ఘనరసఘనదోషహరం తృష్ణాదాహప్రపిత్తరోగహరం స్నిగ్ధం శీతంచ
హృద్యం సతతోద్గంధిపాటలీపుష్పం॥

పాటలీపుష్పము చిత్తమాలిన్యమును, పానీయదోషమును, పిపాసాదా
హమును నశింపజేయును. సుఖమును, లేజమును, కాంతిని జేయును. శ్లేష్మము
నణచును. ప్రైత్యోద్రేకమును జేయును. బుద్ధిమంతులగువారి నే నీపుష్పము ధరిం
చదగును. సౌరభముగలది- గావున స్త్రీలవశ్యము ధరించవలెను.

చంపక ప్రిసవమిష్టసుగంధిం భూసు రామరమహీపతియోగ్యం॥ వాతప్రై
త్యశమనం ఖలు వృష్యం స్వర్ణవర్ణమపి వల్కులభూతం॥ చంపకపుష్పం చోష్ణం
వాతశ్లేష్మాపహం హృద్యం॥ ప్రైత్యప్రకోపఘ్నం యామాష్టకవర్తి మంజు
లామోదం॥

సంపెగవువ్విష్టమగు గంధము గలిగి దేవతలకును, బ్రాహ్మణులకును,
రాజులకును యోగ్యము. వాతప్రైత్యశమనము- బలకరము- స్వర్ణవర్ణము- తు
మ్మదలను జంపును. ఎనిమిదిజాములు యోగ్యమైన పరిమళముగలిగియుండును.

సౌగంధికం హిమంస్వారు తిక్తం నేత్రిచిసాదనం॥ సుగంధం శ్రీకరం
హృద్యం వాతఘ్నం దాహనాశనం॥

ఇంచుక యెరువును తెలుపునుగలిగియుండు కలువకు సౌగంధికమనియె
దరది చలవనుజేయును. స్వాదు తిక్తమయ్యుండును. నేత్రములకుమనోహరము
నర్చును. సుగంధములక్ష్మీకరమునైయుండును. వాతమును దాహమునణచును.

కరవీరోద్భవం పుష్పం శింకికంధూనివారణం॥ నేత్రరోగహరం సేవ్య
మానందకరణం స్పృతం॥ సేవ్యం త్రిదోషశమనం హృద్యం నేత్రప్రసాదకృ
త్రైత్యం॥ కరవీరజప్రసూనం యామాదధికగంధసంతానం॥

గన్నేరుపువ్వు శిరమందగు దురదను నేత్రరోగములను బోగొట్టును.
సుఖమొనర్చును. త్రిదోషహరము- కొంచెము ప్రైత్యమును జేయు నొకజాము
కంటె నధికముగ పరిమళముండును.

పున్నాగకుసుమంహృద్యం చిత్తవిభ్రమనాశనం॥ శిరోభ్రమనజాఘ్రి
మపహంతి ప్రమేహానుత్॥ మస్తకనయనవికారాన్తన్యాత్పున్నాగపుష్పమనిల
ఘ్నం॥ ప్రైత్యమహారి హృద్యం నాత్యుష్ణం యామవిస్ఫురద్గంధం॥

పొన్నపువ్వు మనోహరము- చిత్తభ్రమలనణచును. శిరోభ్రమణజాఘ్రి

దులను, నేత్రరోగములను, పశుమేహములను బోగొట్టును. వాయువును, పైత్యమును, ఆమమును హరించును. అత్యుష్ణముగాదొక జాముపరిమళముండును.

సురపున్నాగకుసుమం వాతపైత్యహరం లఘు । కేశ్యంచ సౌఖ్యజననం నేత్రాణాం విషనాశనం॥

సురపున్నాగకుసుమము వాతపైత్యములను, నేత్రవిషమును బోగొట్టును. లఘువు- సౌఖ్యమొనర్చును. కేశములకునుకూలము.

వకుళదుగ్ధమిలప్పుంచ శిరోరోగవిनाశనం॥ వాతరోగప్రళమనం కాంతి సౌభాగ్యవర్ధనం॥ వృష్యం త్రిదోషశమనం శోణిత పైత్యామయాపహం శీతం॥ హృద్యం వకుళజపుష్పం ఘోషశఘటికాస్థిరామోదం॥

పొగడపువ్వు శిరోరోగములను వాతరోగములనణచును. కాంతిని సౌభాగ్యమును వృద్ధినించును. బలవర్ధనము- శోణితపైత్యముల నణచును. మనోహరము. పదియారుగడియలు స్థిరముగ పరిమళముండును.

మాధవీసునమత్యంతకఢమారుతినాశనం॥ భ్రమిరోత్పవమత్యుష్ణం నారీణాం నేత్రసౌఖ్యదం॥ యూధికాకుసుమం సేవ్యం పవిత్రం పాణినాం హితం॥ శ్రమిక్లమహరంతాపవాతరోగవిनाశనం॥ పవమానపైత్యకఢజానోగ నపహంతి మాధవీపుష్పం॥ స్నిగ్ధంహృద్యం శీతంకేశ్యం యామత్రయామోదం॥ శోణితపైత్యప్రవర ప్రముఖామయహరి యూధికాపుష్పం॥ స్నిగ్ధంహృద్యమనుష్టం యామాధం ప్రియమేదురామోదమితి మతాంతరం॥

బండిగులివిందపుష్పము శోణితపైత్యములు మొదలగురోగముల నణచును. నున్ననై బలకరమై యుష్ణములేక ప్రాణులకు హితమై పవిత్రమగుచు శ్రమమును వాడుదలను హరించును. యామత్రయము పరిమళముండుననియు నాలుగుగడియలు పరిమళముండుననియును మతాంతరములు.

ఉత్పలస్య కుసుమం మనోహరం మేహపైత్యవమనం శమనంచ । మూర్ఛార్చబాధను విదాహమునణచును. శీతము నున్ననై నిశేషగుణములుగలదియై శోభాయుక్తముగ ముఖకాంతిని జేయును. కల్లూరము దృష్టిప్రసాదకము. వాతపైత్యజ్వరవేగములనణచును. మూడుదినములు పరిమళముండును.

నల్లకలువపుష్పము మేహపైత్యవమనశమనము. మూర్ఛబాధను విదాహమునణచును. శీతము నున్ననై నిశేషగుణములుగలదియై శోభాయుక్తముగ ముఖకాంతిని జేయును. కల్లూరము దృష్టిప్రసాదకము. వాతపైత్యజ్వరవేగములనణచును. మూడుదినములు పరిమళముండును.

కమలం శీతలం స్వాదు రక్తమైత్యహరం లఘు । ప్రమేహ గుల్మశూల
ఘ్నం దేహసంతాపనాశనం॥

శతపత్రమును పద్మజాతిని బూర్వము జెప్పితిమి. ఇపుడు సామాన్యము
గ పద్మగుణగణనను జేయుదుము. కమలము శీతలము- స్వాదు- లఘుప్రమే
హములను, గుల్మశూలలను, రక్తమైత్యములను, దేహతాపమును బోగొట్టును.

నారంగజప్రసూనం కఫమారుతహరి నాతిమైత్యకరం । సుస్నిగ్ధమీషదు
ష్ణం సంతతసంసక్త సౌరభస్ఫురణం॥

నారంజీలువ్వు కఫమారుతముల నణచును. విశేషమైత్యమును జేయును.
ఇంచుకయుష్ణమించుకస్నిగ్ధము- సంతతమునుసౌరభముగలిగియుండును.

ఉశీరంజ్వరదాహర్తిక్షయమేహగదాపహం । మైత్యప్రకోపశమనం సౌ
గంధ్యం లోయవాసనం॥ వారివాంతిశమనం తృషాపహం దాహమోహ విష
మజ్వరాపహం । దీపనం లఘుకషాయశీతలం రక్తమైత్యమతిసారనాశనం॥

వట్టివేళ్లు జ్వరమును దేహవీడను త్షయమేహ మైత్యప్రకోపములనున్ను
శమింపజేయును. ఉడకయుక్తమై వాసనను బుట్టించును. దీనిసంఘ వాంతి పి
పాసాదాహమేహవిషమజ్వర రక్తమైత్యాతిసారములను దూరము జేయును.
దీపనమై లఘువై శీతలమై వగరుగలిగియుండును.

కాలేయకం సర్వవిషాపహంచ శిరోక్షిరోగాన్వరతిశ్రమిఘ్నం । సౌ
ఖ్యప్రదం మైత్యహరంచ వృష్యం మనోహరంచామరసుందరిణాం॥

కస్తూరిపసపఖిలవిషములను, శిరోక్షిరోగములను, శ్రమను, మైత్యము
లను హరించును. సౌఖ్యబలవృద్ధినిజేయును. బృందారకసుందరులకును నమం
దానందమొనర్చును.

మరువంకటుతిక్తోష్ణం కిమికుష్ఠవినాశనం । త్రిదోషశమనం హృద్యం బ
ల్యంబ శ్రీకరం మహత్॥

మరువము కటువు, తిక్తము, ఉష్ణము, క్రిమికుష్ఠనాశనము- త్రిదోషాప
హము- హృద్యము- బలమిక్ష్మీకరము.

ధ్యామస్యపత్రం కఫవాతహరీ రక్తాపహం గ్రాహిబలప్రదంచ॥

పచ్చాకు కఫవాతరక్తములను హరించును. బలముజేయును.

హేమంతే శతపత్రధారణమతశ్చాంపేయకం చైశిరే కేతక్యాః కుసు
మం వసంతసమయే గ్రీష్మోదయే మల్లికా । మాలాపాటలజాతిపుష్పధరణం వ
ర్షాగమే కధ్యతే సంసేవ్యే శరదాగమేచ కధితం పున్నాగరక్తోత్పలే॥

హేమంతర్తువునందు పద్మము- శశిఋతువునందు సంపెంగ- వసంత

మందు కేతకీకుసుమము- గ్రీష్మమందు మల్లికాకుసుమము- పాటల జాతి పుష్ప
మాలికాధారణము వర్షర్తువందు- పున్నాగరక్తోత్పలములు శరదృతువునంది
టులధరించవలయును.

భోజనప్రకరణమ్.

సుప్రత్యాయతపాణిపాదోపచయ్య శుచా సంవృతేదేశే అన్నముప
సంగృహ్య కామకోధలోభమోహనపహత్య సర్వాధిరంగురీభి శ్శబ్దచుకుర్వ
న్ప్రాప్నోతి యాదిత్యావస్తంబః॥ ప్రశస్తరత్నపాణిస్తు ఘంజీత ప్రాంతోగృహీతి
ప్రేక్షిష్టువురాణే॥ పాణిపాదప్రత్యేనాచమనాభ్యాం యద్వృక్షఫలమున్నద్యతే
తద్దగ్నిశం పూర్వమాచమనప్రకరణే॥ శుచా సంవృతదేశేన్నభక్షణంశు చనో
ష్టాదహేతుస్త్వప్రకృష్టే పాతనజనిత బాధానివారణకారణంచ భక్షేదితి- కామ
కోధలోభమోహయక్తస్స స్పృశుశేద్యదన్నం పరిణామమేత్యుత రుచిస్తుప్తిః
పుష్టిరోపిత్వద్యతే॥ కోధాదిపరవశచిత్తస్య తద్వృచిగ్రహణాసంభవతః॥ ఈ
ర్ష్యాభయకోధపరిక్షతేన లుప్తేనరుగైస్సప్రచ్యేషయక్తేనచ సేవ్యమాన మ
న్నం నసమ్యక్పరిణామమేతీసుశ్రుతే॥ అశ్మీయాత్తన్నయోభూత్వా పూర్వం
తు మధురంసం లవణాష్టా తథా మధ్యే కటుతిక్తాదికాంస్తతః॥ పాగ్గ్రి
వం పురుషోశ్చవై మధ్యే కఠినభోజనః॥ అంతేపునర్ద్రవాశీసు బలాగోగ్యే న
ముంచతీతి శ్రీవిష్టువురాణే॥ యది సర్వాంగురీభిరన్నకలశ మాదాయాస్యేన్య
సేన్నపతేత్తత్కణజాలమిత్తతః శబ్దంకుర్వన్న శేనేతరజంతువ దత్తవ హే
యతయా కతక తాద్యనుకరణధ్వనిరుత్పద్యతేతిచ॥ ప్రశస్తరత్నం గాయత్రాది
స్థావరజంగమవిషునివారణాయాంగుళ్యాం ధృత్వా ప్రాప్నోతి॥ మరకతమ
ణిగుణగణనేన్య వివరణంకృతం పాగ్గ్రి॥

యాతుధానాః పిశాచాః క్రూరాశ్చైవరాక్షసాః అన్నస్యస్వరసగ్
హరంతి మంజలేనవి నా॥ విప్రానాం చతురశ్శిమం త్రికోణం క్షత్రియాణాం
వైశ్యానాం వర్తులగ్ం శూద్రాణామర్థచంద్రకం గోమయేన మండలంకృత్వా
భోక్తవ్యం॥ వాలాశ పద్మ కుటజ మధూక కదళీదళైః॥ పుష్టికర మాయుష్క-
రం యశస్కరం॥ కాసశ్వాసజ్వరహరం కదళీపత్రభోజనమితిగౌతమః॥ ఉష్ణా
దాదిరోగనివారణాయ గోమయవిశ్లేపనం॥ తిరుక్తం చరకే॥ అలక్ష్మీహరణం
గోవిందలేపకర్మణి శశ్యతే॥ సర్వశుద్ధికరంపుణ్యం శస్త్రమున్నాదరోగిణామితి స
కలదుర్గంధప్రహరపటుత్వే లలక్ష్మీనిరసనేన లక్ష్మీకరంభవతీతి గోమయ విలే
పనం శస్యతీతి శంసతి॥ పాలాశాదిపత్రభోజనగుణ స్వయమేవ గౌత మేనో

క్రత్వాన్నమయా ప్రితిపాదితః॥ ఉక్తపాత్రనిహితమన్నం సర్వాంతర్యామి వి
ష్ణురితివిశేషశేషాప్యాప్రిణమే దపోశానంచకారయేదిత్యాహ బ్రహ్మపురాణే॥
అన్నందృష్ట్వా ప్రణమ్యాదౌ పాఙ్గిజలిః కథయేత్తతః॥ అస్మాకం నిత్యమస్తే
తదిభిభక్త్యాధ వందయేత్॥ అపోశానంచ గృహ్ణీయాత్సర్వతీర్థమయంచయత్॥
అమృతోపస్తరణమసీతివిష్ణోరన్నమయస్యచఇతి॥ పూజయే దశనం నిత్యమద్యా
చ్చైతదకుత్సయన్॥ దృష్ట్వాహృష్యేత్ప్రసీదేచ్చ ప్రతినందేచ్చ సర్వదా ఇతిమ
నుః॥ భోజనాత్పూర్వమపొశాసేన యద్దృష్టఫలముత్పద్యతే తద్దర్శితమాచమన
ప్రకరణే తస్మాదస్మాభిః పునర్నోచ్యతే॥ పీయమాన హేజల త్వం అమృతం
వినాశరహితం॥ పాఙ్గిదేవతాయా ఇదముపస్తరణమసి॥ యథా శయానస్య
పుంసః మంచకస్యోపరితనం పటాది తద్వత్పాఙ్గిదేవతాయాః ఇదముపస్తర
ణమితి వాజసనేయసః పాఙ్గివిద్యాయాం పాఙ్గిదేవతాయాః బ్రహ్మణ స్త
త్యమామనంతి॥

భోజన ప్రకరణము.

హస్తములను బాదములను గడిగి శుద్ధాచమనముజేసి శుచియగు సా
వరణస్థలమందు కామకోధిభలోభమోహరహితుడై సర్వాంగులులతో శబ్దము
లేకుండునట్లన్నమును భుజియింపవలయునని యాపస్తంబులు.

ప్రశస్తహస్తాంగుళీయకహస్తౌడై నియమముతో గృహస్థుడు భుజింప
వలయునని విష్ణుపురాణము.

కరపాదప్రక్షాళనాచమనములవలన నగు దృష్టఫలము నాచమనప్రకర
ణమందగపరచితిమి. శుచియగు సావరణస్థలమందనుట చిత్తప్రసాదహేతువు-
దుష్టదృష్టినివారణముకొరకును. కామకోధాదియక్తుడై భుజించిన యన్న
ము జీర్ణించకయుండును. కోధాదిపరవశచిత్తుడుగుటవలన రుచిగ్రహణములే
కయుండును గాన తుష్టిగాకయుండును.

ఈర్ష్యాభయకోధిభలోభదైన్యద్వేషయుక్తుడు భుజించిన యన్నము జీ
ర్ణించకయుండుననియు సుశ్రుతము.

తన్మయ్యుడై భుజింపవలయుననియును, ముందుగ మధురరసము నటు
పైని మధురామృతరసములును, కొనను కటుతిక్తాదిరసములను, ముందుగ ద్రవ
యుక్తముగను, మధ్యను కఠినపదార్థముల సంతమందు మరల ద్రవయుక్తము
గను భుజించిన బలారోగ్యములను విడువక యుండునని విష్ణుపురాణము.

వేల్గన్నియు జేర్చి కబలమును గ్రహించి గ్రసించునుట- వేల్గన్నియు

గూర్చకయుండిన యన్నకణము లివతలవతల తూలిబడునని. శబ్దములేకయుండ
భుజించుమనుట యన్నముభక్షించునపుడు కతకతయనుశబ్దము నీచజంతువుదను
నపుడువలె బాడము నది పార్శ్వవర్తులకసహ్యమైయుండును.

ప్రశస్తరత్నాంగలీయకధారణమనిగా గరుడపత్తులు మొదలగునవి
స్థాపించిన యుంగర మది ధరించుటవలన స్థావరజంగమవిషమలన్నమందు గల
సియుండినను దోషించకయుండునని. మరకతగుణగణనమం దీవివరణమును జే
యడమైనది.

యాతుధాన పిశాచకూర రాక్షసులన్నరసమును హరించుదురు గావు
న దానివారిండుటకు భోజనపాత్రముకింద మండలమును జేయవలె నిదిబ్రాహ్మ
ణులకు చతురశ్రము. క్షత్రియులకు ముక్కోణము. వైశ్యులకు వర్తులము. శూ
ద్రులకర్థచంద్రాకారమిట్లుగోమయముచే మండలము రచించి దానిపైని పా
త్రముంచి భుజించవలయును. మోచుగ, తామర, అంకుడు, యిప్ప, అనటి పీ
టియాకులలో భుజించిన యాయుఃపుష్టియశస్కరము. కాన శ్వాస జ్వరహర
మని గౌతములు.

గోమయముచేత మండలము సేయుటయై వాదిరోగోత్పత్తి గాకయుం
డునని- గోమయము సకలదుర్గంధములనణమును. కావున అలక్ష్మీహరము- స
ర్వశుద్ధికరము- ఉష్ణాదరోగశాంతికరము- పుణ్యప్రదమని చరకులు. పాలాశా
దిపత్రభోజనగుణము గౌతములవారిచేతను జెప్పబడెను. కావున మాచేతను
జెప్పబడలేదు.

పైనజెప్పబడిన పాత్రలయందుంచబడిన యన్నము సర్వాంతర్యామి
యగు విష్ణువుయని విశేషబుద్ధిచేతను నమస్కరించి యాపోశనమును జేయదగు
నని బ్రహ్మపురాణము.

అన్నమును జూచి దోసీలిబట్టి నమస్కరించి యాపోశనమును జేయద
గునని బ్రహ్మపురాణము. అన్నమునుజూచి దోసీలిబట్టి నమస్కరించి మాకు ని
త్యము గలుగవలయునని భక్తిచేతను బలుకవలయును.

సర్వతీర్థమయమగు నాపోశనము సమృతోపస్తరణమని యను మనువుచే
తను విష్ణోరన్నమయస్యచ అనుమంత్రముచేతను గ్రహించవలెను.

అన్నము నిత్యమును గౌరవపరచవలెను- నిందించరాదు. చూచి సంత
సించి క్షుతియొనర్చదగునని మనువు. భోజనమునకుపూర్వమందాపోశనముచేత
నేమిదృష్టాంతముత్పన్నమగునో యది యాచమనప్రకరణమున బ్రకటించబడె
నందువలన మాచేతను దిరుగ బ్రకటించబడదు.

అమృతోపస్తరణమసి యను మంత్రమున కర్థమేమనిన- పానమొనర్చిన యోజలమా నీవు నాశరహితమగు పాణదేవతకు అస్తరణమైతివి. ఎటుల శయించు పురుషునకు మంచముపై యాస్తరణను వేయుచున్నారో అటులనే పాణదేవతకు నీయాస్తరణ- అప్రకారమే వాజసనేయులు పాణవిద్యయందు పాణదేవతకు బ్రహ్మయొక్క తత్వమునుగాను శెల్పుచున్నారు.

పాణాహుతి విధి.

అథ పాణాహుతికల్ప వ్యాహృతిభి ర్గాయత్యాగ్నిమంత్ర్యి ఋతం త్వాసత్యేన పరిషించామితి సాయంపరిషించతి సత్యంత్యంత్రేన పరిషించామితి పాతరితి॥ అంతశ్చరతి ధూతేషు గుహయాం విశ్వతోముఖః త్వంయజ్ఞస్తస్త్వం వషట్కార ఆపోజ్యోతిరసోమృతం త్వంబ్రహ్మ త్వం ప్రజాపతి రుద్రః ధూర్భవస్సువరో॥ అమృతోపస్తరణమసీత్యపఃపీత్యాథ దశహూతారిం మనసా నుద్ధృత్యావదస్సస్థీయాత్పాణాయస్వాహేతి గార్హపత్యమేవ తేనజుహూతి॥ అపానాయస్వాహేత్యన్వాహర్యపచమేవ తేనజుహూతి॥ వ్యానాయస్వాహేత్యాహవనీయమేవ జుహూతి॥ ఉదానాయస్వాహేతి సభ్యమేవ తేన జుహూతి॥ సమానాయస్వాహేత్యావసభ్యమేవ తేన జుహూతితి గోవిలం ఏవం పంచమంత్రాః ప్రిణవాద్యాః కర్తవ్యాః తథాచ శానకః॥ ప్రిణవాద్యాశ్చ స్వాహంతాః నామ్నమంత్రానువాదయేత్॥ జిహ్వాయైవగ్రసేదన్నం దశవైర్నచసంస్పృశేదీతి॥ జిహ్వాయైవగ్రసనే విశేష ఆశ్వమేధికే దర్శితః॥ యథారసం నజానాతి జిహ్వపాణాహుతీర్నృప॥ తథా సమాహితః కుర్యాత్పాణాయామమరంద్రితేజః॥ మానవ్రతం మహాకష్టం హుంకారేణ వినశ్యతి॥ తథాసతి మహాదోషస్తస్మాత్తన్నియతశ్చ రేదిత్యత్రిణోక్తమావ్రతం పాణాహుతిపర్యంతమేవేత్యుక్తం॥ అనిందస్థితయన్నిత్యం వాగ్మతోన్నమకుత్సయన్ పంచగ్రాసా న్నహమాసం పాణాద్యాప్యాయసం నుహతి శ్రీవిష్ణుపురాణేభిహితం॥

పాణాహుతులను బుచ్చికొను విధి.

వ్యాహృతులతో గాయత్రిచేత నభిమంత్రించి ఋతం త్వాసత్యేన పరిషించామి యని సాయమున- సత్యంత్యంత్రేన పరిషించామి యని పాతరికాలమున పరిషేచనమును శేయవలయును. అంతశ్చరతిధూతేషు గుహయాం విశ్వతోముఖః త్వంయజ్ఞస్తస్త్వంవషట్కార ఆపోజ్యోతిరసోమృతం త్వంబ్రహ్మ త్వం ప్రజాపతిరుద్రః ధూర్భవస్సువరో॥ అమృతోపస్తరణమసి యనియుద

కమును బాసము జేసి దశహోత్యమంత్రము నుచ్చరించకుండ మనంబున ఛాన్ద నింపుచు నన్నము నైదుమారులు బుచ్చికొనవలె నదియటులనిన- పాణిశాస్త్రానుస్థాపన యనిగ్రహించుటచే గార్హపత్యమును హోమముచే గ్రహించినవాడగును. అపానాయస్వాహా యనిన సన్వాహార్యపదమును- వ్యానాయస్వాహాయనిన నాహవనీయమును- ఉదానాయస్వాహా యనిన సద్యమును- సమానాయస్వాహా యనిన నవసద్యమును హోమమును జేసినవాడగునని గోవిందుట్టుపంచమం త్రములను ప్రణవాదికముగ నుచ్చరించవలెననెను.

ఆదియందు ప్రణవము సంశ్యమందు స్వాహాపదమును గలుగునట్లు తత్తత్తంత్రములచే గ్రహించినయన్నమును దంతములు దగలకనుండ జిహ్వచేతనే గ్రహించవలెనని కానకులు.

జిహ్వచే గ్రహించునపుడు జిహ్వకాయస్పరసము తెలియకుండునట్లు జాగరూకుడై పాణివాాయువులను నిలపి పుచ్చికొనవలయునని యాశ్వమేధి కపర్వము.

హుంకారమాత్రముచే వ్రతహానియగు గావున మానవ్రతముతికష్టము. వ్రతభంగమైన మహాదోషము గావున నియతుడై మానమాచరించవలయునని యతిమతము పాణిశాస్త్రహుతిపర్వంతమేయని జెప్పబడెను.

అన్నమును నిండించక వాగ్యతుడై పంచగ్రాసములచేతను పాణిశాస్త్రాప్యాయమును జేయదగునని విష్ణుపురాణము.

భోజనకాల కృత్యాని.

భార్యయాసహ నాశ్చియాదవీర్యవదపత్యం భవతీతి వాజసనేయకే విజ్ఞాయతఇతివశిష్ఠః॥ బ్రాహ్మణ్యా భార్యయాసార్థం క్వచిద్భుంజీతచాధ్వని అ సవర్ణస్త్రీయాసార్థం భుక్త్వాపతతి తత్తణ్డాదితి బ్రాహ్మపురాణే ॥ నాశ్చియా ద్భార్యయాసార్థమితి మనువచనస్య కుల్లూకభట్టేన ఏకపాతీభోజననిషేధమితివ్యాఖ్యాతం॥ బ్రాహ్మణీపదం సవర్ణోపలక్షణం॥ నశిశూన్నిర్భత్యయన్ నాప్రదాయ పీక్షమాణేభ్యఇతి హారితః॥

అశ్వాతి యో భృత్యజనస్య మధ్యే ఇష్టాన్న మేకో రసగృధ్నుబుద్ధిః॥ దీనైః కటాక్షై రభివీక్యమాణో వ్యక్తం విషం హాలహాలంచ భుక్త్యై ఇతి యమః॥ శిశుషుదీ నేష్యశనంమృష్టం కామయమానేష్యదత్వాజతరపితరభూరణం నకర్తవ్యం పిశండిలేన॥ పాణిశిష్యునకంపావశ్యం కార్యేత్యర్థః॥ ఉత దుష్టదృష్టి దోషవశాద్భుక్తం నపరిణామతీతి హాలహాలవ దదత్వా భుక్త మశనం భవతీ

త్యుక్తం॥ నానియుక్తోగ్రాసనంగచ్ఛేత్॥ నాగ్రాసనస్థఃప్రథమమగ్నీయాత్॥
 నాధికందద్యాత్॥ సప్రతిగ్యస్త్రీయాదితీతంఖః॥ అతిధిసుహృద్భంధుష్వాదరపిధే
 యప్రదర్శనార్థ మగ్రాసనపూర్వాశనాధికదాననిషేధమాహృతం॥ అన్నస్య
 జన్మకాలువ్యం దుష్పక్షిగ్రంచనకుత్సయేత్॥ గ్రాసశేషం నచాగ్నీయాప్రీతిశే
 షం పిచేన్నతు॥ అన్నస్యభక్షణయోగ్యధాన్యకాదాః కాలువ్యం॥ గ్రామోద
 క కర్తమాదికలుషస్థానోత్పత్తిస్థానవిచారణం భోజనకాలే నకర్తవ్యం॥ హే
 యద్రవ్యభక్షణస్సరిజేవ తదన్నంనపరిణామమేతీత్యర్థః॥ దుష్పక్షిగ్రనిచాపి త
 ధాభవత్యేవ॥ గ్రాసపీతశేషాదిస్వీకారేణోచ్ఛిష్టాశీ స్వాదిచోక్తం॥ దుష్ప
 క్షిగ్రనిషేధం దర్శయతిగాతమః॥ అప్యేకపక్షిగ్రం నాగ్నీయా త్సంధిస్సజ
 నైరపి॥ కోహిజానాతికింతస్య ప్రచ్ఛన్నం పాతకంభవేత్॥ ఏకపక్ష్యుగ్రపిష్టా
 నాం దుష్కృతించ దురాత్మనాం॥ సర్వేషాంసత్సమంతావద్యావత్పక్షిగ్రుభి
 ద్యతఇతి॥ పక్షిగ్రేదప్రకారమపి సవవాహ॥ అగ్నినా భస్మనాచైవ స్తంభేన
 సలిలేనవా॥ ద్వా రేణచైవమగ్నేణ పక్షిగ్రేదో బుధైస్త్పృతః॥ యమోపి॥ ఉ
 వకంచ తృణం భస్మ ద్వారం సంధాస్తధైవచ॥ ఏభింతరితంకృత్వా పక్షి
 దోహేనవిద్యతఇతి॥ కోహిజానాతీత్యాదినా పాతకసందేహే ఏకపక్ష్యుగ్రం
 నభోక్తవ్యమిത്യుక్తం॥ నిర్దోషత్వేతునిశ్చితేభోక్తవ్యమేవ॥ భస్మస్తంభాదినాచ
 పక్షిగ్రేదాభిధానేపాతకినాపిసహ ఏకపక్ష్యుగ్రంభోజనేదోహేనాస్తీత్యర్థః॥

భోజనకాలకృత్యములు.

భార్యతోగూడి ఘడించరాదటులైన బలహీనమగు సంతానమగునని
 వాజసనేయకమందు చెలియబడుచున్నదని వశిష్ఠులు.

బ్రాహ్మణులు సవర్ణస్త్రీతోగూడ మార్గమందొకానొకవుడు ఘడిం
 చవచ్చును- అనవర్ణస్త్రీతోఘడించినతత్క్షణమపతితుడగుననిబ్రహ్మపురాణము.

భార్యతోగూడి ఘడించవలదను మనువచనమునకు కల్లూకభట్టుచే నొ
 కపాత్రీయందు భోజననిషేధమని వ్యాఖ్యానము సేయవలెను. బ్రాహ్మణీప
 దమన్నిసర్లములవారికిని సవర్ణస్త్రీవిషయమై తగుననుట.

శిశువులను గనరుచు మెసవుచు వారుజూచుచుండనారలకుబెట్టకయుం
 డదగదని హరీతులు.

భృశ్యజనమధ్యమందు మృష్టాన్నమును చాపలబుద్ధియై దీనులై వారు
 జూచుచుండ నేదిభక్షించునో యది హాలాహలవిషమగునని వ్యక్తముగ యము
 డనెను.

దీనులై శిశువులు మృష్టాన్నమపేక్షించి జూచుచుండ నుదరంభరియై తానొకడే కుతువందగదనుట ప్రాణులయందవశ్యము దయను జేయవలెనని యు నపేక్షితులగువారి దృష్టిదోషమువలన నాయన్నము జీర్ణించక విషసమ మగునని.

ఇతరులచే కోరబడకనే తానగాననాసీనుడై యుండరాదు. ముందు భుజించువారాదు. వడ్డించువాడధికముగ బెట్టుటయును వాడుదినుటయును గూడదని శంఖస్త్పతి.

అతిథులు, మిత్రులు, బంధువులు మొదలగువారికి యజమాని సేయు విశేషగౌరవముకోరకు మొదటనుగూర్చుండి ముందు భుజించుట యధికముగ గ్రసించుటయును దగదనుట.

ధాన్యాదిద్రవ్యము బుట్టిన స్థలదోషవిచారణ సంస్కారదోషములును పక్తియందుండు దుష్టవిమర్శయును భోజనార్థముగూర్చుండినతరువాతజేయ రాదు. గానపీత శేషములు బుచ్చికోనదగదు. అన్నోత్పత్తి దుష్పక్తినిందలు తగదనుట-భోజనములూనచ్చుచు నటులూనర్చిన నాయన్నమసహ్యమై జీర్ణించ కయుండునని- గానపీత శేషస్వీకారముచే నుచ్చిష్టము దినువాడగునని మాను మనుట.

స్వజనసంబంధిజనులతోనైననేక పక్తినిభుజించదగదెవనియందేమిప్ర చ్ఛన్నపాతకమున్నదోయని- ఏపక్తియందెట్టిపాతకియుండునోఅపక్తివా రందరునట్టివారగుదురు- కావున నగ్నిభస్మస్తంభజల ద్వారమార్గముచే పక్తి వేరగు గావున నిటులదేనిచేనైన పక్తి భేదము జేసికొనవలెనని గౌతమువీర ప్ర కారమే తృణమైన నడ్డుజేసిన పక్తిదోషములేదని యముదును తెప్పెను.

ఘృతగుణాః.

నఘంజీతాఘృతంనిత్యం గృహస్థో భోజనద్వయం | పవిత్రమథగృహ్యం చ సర్పిరాహురఘాపహమిత్యదృష్టఫలముక్తం | దేవలేన ||

చరకారదయస్తు దృష్టఫలమనువదంతీదం || ఆజ్యంపైత్యహారం మనోమ లహారం సత్వాగ్నిమాంద్యాపహం దోషఘ్నం జ్వరశోషణం వితనుతే వాతా పహంబ్రష్టిదం | మేధాతిస్త్పతివర్ధనం బలకరం చక్షుష్మమాయాఃప్రదం వృష్యం కాంతికరం వయస్త్రిపుహితం వృద్ధేషుబాల్యేషుచ || జ్వరశోషణమిత్యత్ర త్ర రాణజ్వరేష్వేవ హితం నతుతరుణజ్వరేషు || గవ్యంఘృతం పవనపైత్యహారం నరాణాం బల్యం గుదాంకురహారం జఠరాగ్నికారి | ఉష్ణాదపాండు గళశూల

విసర్పించితా భాగించి నిహంతి వివిహంతిచ మేహరోగాన్ | గవ్యమాజ్యమతి
ధాతువర్ధనం చాయురక్షగదజిద్రసాయనం | క్షీణగర్భబలినాం క్షయేహితం
వృష్యమత్యరుచిదోషవిషఘ్నం || సద్యస్తప్తం సర్వదోషాన్నిహంతి సస్తి శ్శస్త
స్సర్వదేయంచ నృణాం | హృద్యం పథ్యం మేధ్యమాహు ర్లఘిత్వం వృద్ధేహ
త్యేచాగ్నిదం కాంతికృత్స్యతే ||

తేజోఽశితం తేభావిధీయతే | తస్య యస్థవిస్తోధాతు స్తదస్థి భవతి |
యోమధ్యమస్సమజ్జా యోఽణిష్ఠస్సావాగితిఛాందోగ్యశ్రుతిః || తథాతేజోఽశి
తం | పురుషేణాశితంతేజః | తైలఘ్నతాది | తేభావిధీయతే | త్రిధాపరిణమతే |
తస్యభక్షితతైలఘ్నతాదేః | యస్థవిస్తోధాతుః | స్థూలభాగః | తదస్థిభవతి | అ
స్థ్యుపచయంకరోతి | యోమధ్యమస్సమజ్జాభవతి | యోమధ్యమోభాగస్తదస్థ్యం
తర్గతస్మేహాయుక్తమాంసవిశేషోభవతి | యోణిష్ఠస్సావాక్ | య స్సూక్ష్మాంశ
స్సా వాగాప్యాయకః ||

ఘృతముల గుణములు.

గృహస్థు ఘృతములేకను రాతిరి బగలును భుజించరాదు. పవిత్రము
పాపహరము మనోహరమని దేవలునిచేత నదృష్టఫలము జెప్పబడెను.

చరకాదులీయఁడుగునవివరించుప్రకారము దృష్టఫలమును జెప్పుచున్నారు.

ఆజ్యము పైత్యమును, మనోమలమును, అగ్నిమాంద్యములను, దోష
ములను, వాతమును బోగొట్టును. పురాణజ్వరములను శోషించును. తరుణజ్వ
రములకనుకూలముగాదు. వృష్టినిజేయును. జ్ఞాపకశక్తిని, మేధను వృద్ధినిందిం
చును. బలకరము- దృష్టిప్రసాదకము- ఆయుర్వృద్ధికరము. కాంతిని జేయును.
బాల్య యావ్వన వృద్ధావస్థలయందును హితమగును. మూలశంకను, ఉష్ణా
దమును, పాండురోగమును, గళకూలను, విసర్పిరోగమును, చింతను, భాగిం
తిని, మేహరోగములను బోగొట్టును. సద్యోఘృతము ధాతుపులవృద్ధినిందిం
చును. క్షీణమగు గర్భబలముగలవారికి హితము- అరుచి దోషవిషములను బో
గొట్టును.

పురుషునిచే భక్షించబడిన నేయి, నూనె మొదలగునవి మూడువిధ
ములుగా నగుచున్నవి. ఆభక్షణజేసిన నేయి, నూనె మొదలగువాటియొక్క
ఏవిశేషభాగముగలదో అది ఎముకకు వృద్ధినిజేయుచున్నది. ఏదిమధ్యభాగము
గలదో యది ఎముకమధ్యమందుండు మూలనెడి చమురులోనుండు మాంసవి

శేషమగును. ఏనూత్తుభాగము కలదో యది స్ఫుటవత్ప్రత్యాదికమును గలుగజేయుచున్నది.

మాహిషం ఘృతమతీవశీతలం పైత్యహారి పవనప్రణాశనం | పాండు హృత్సరుచికామిలాపహం బృహణం తదతివహ్నినాశనం ||

గేదెనెయ్యి విశేషశీతలము- పైత్యమును, వాతమును, కామిలను, పాండులను హరించును. రుచిగలిగియుండును. వృష్టిని జేయును. జలరాగ్ని నణచును.

ఆజం సర్పిః పథ్యముష్ణం కఫఘ్నం కాసశ్వాసానోగరాజం నిహంతి | మైత్ర్యోన్మాదం వాతగుల్మదరాణి మందాగ్నిత్వం చాతిసారజ్వరఘ్నం || సర్పిర్మృజానాం మధురంచశీతం వాతేద పిత్రేద హితం లఘుస్యాత్ | చక్షుష్యమిష్టం కఫకారివైవ వస్తేర్విశుద్ధించ కరోతి బల్యమితి మతాంతరం ||

మేక నెయ్యి మధురము- శీతలము- వాతపైత్యములందునహితము లఘువయ్యుండును. దృష్టిప్రసాదకము- కఫమును హరించును. పొత్తికడుపునకు శోధకము- బలకరమనియును మతాంతరము.

ఆవికం ఘృత మతీవ దుర్జరం శ్లేష్మకృత్పవనకారి పిత్రశం || అరోఘ్యమాత్రోవిబద్ధకృద్గదహరం వాతాపహం బృంహణం బల్యం గుల్మగుదాంకురప్రశమనం సేత్రోమయే పూజితం | మైత్ర్యోన్మాదవినాశనం శుచికరం ధాతుప్రదం కాంతిదం వృష్యం పూజ్యరసాయనం స్మృతికరం సౌఖ్యం ఘృతాపొశనం ||

గొట్టి నెయ్యి శ్లేష్మమును, వాతమును, పైత్యమును జేయును- విశేషముగ జీర్ణించకయుండును.

మూలశంక మూత్రబంధ వాత గుల్మ గుదాంకుర మైత్ర్యోన్మాదముల బోగొట్టును. బల వృష్టి సేత్రోమోగ్య రుచి శుచిత్వ ధాతువృద్ధి కాంతిస్మృతి సౌఖ్యములను గలుగజేయు నిట్టిఘృతాపొశనము రసాయనమయ్యుండును.

న వ నీ త గుణాః.

నవనీతం నవంధాతం సమ్యక్సృద్వగ్నినాపచేత్ | గోధూమచార్ణతాం బూరిదశంతకీంచ నిక్షిపేత్ || పక్వం సుగంధివిశదం తద్భృతం చామృతోపమం || మదాపస్నారమూర్ఛామజ్వరకర్ణాక్షిరోగజిత్ | పురాణం జయతి వ్యాధీన్ వ్రణాణోధనరోపణం | పూర్వోక్తావధికంకుర్యాద్గుణాం సైదమృతోపమం || ఏవంసంవత్సరాదూర్ధ్వం శతసంవత్సరావధి | యథోత్తరగుణాధిక్యం ఘృత.

స్వపరికల్పయేత్॥ నవజ్వరే కఫోద్రోక ప్రమేహే సకలోదరే॥ ఆమాతీసారే
ఛర్దోచ శ్శుతపానం వివర్జయేదితి॥

వెన్నయొక్క గుణములు.

నవనీతమునుగడగి గోధూమపిండి తమలపాకు మజ్జిగ యందు వేసి మం
దాగ్నిని యిందముగ గాచిన నేయి సుగంధముగలిగి నిర్మలమై యమృతమువ
లెనుండును. మదాపస్తూర మూర్ఛమజ్వర కర్ణ నేత్రోగములను పాతనే
యి పరిహరించును. వ్రణమును గోముటకు మాస్పుటకు నుపయోగించును. ఈ
ప్రకారము సంవత్సరమునకంటెపైని నూరేళ్లమట్టుకంతకంతకు నేయి గుణాధి
క్యముగలిగియుండును. జ్వరమంకురించినది మొదలుతో మ్మిడిదినములమధ్యయం
డును, కఫోద్రోకమందును, ప్రమేహమందును, సకలోదరములందును, ఆమా
తీసారమందును, ఛర్దియందును శ్శుతపానము విడువవలయును.

భోజన పరిమితిః.

అజీర్ణే భుక్తమశనం పరిణామం గతే మితం । కుగ్యాత్ క్షీరాంత మా
హారం నచవశ్యాత్ప్రేద్యధి॥ జతరంపూరయేదధమన్నైర్భాగం జలేనచ । వా
యోస్సంచరణాధాయ చతుర్థమవశేషయేదితి బ్రహ్మపురాణే॥ జీర్ణహితమి
తంచాద్యాదిత్యాయుర్వేదే॥ భోక్తవ్యం సమృతం సోష్ణం హితం పథ్యం మి
తం తథేతి వ్యాసస్మృతౌ॥ నాజీర్ణే భోజనంకుర్యాదితియమస్మృతౌ॥ అన్నం
ప్రశస్తం పథ్యంచ పోక్షితం పోక్షణోదకైరితి శ్రీనిష్ఠపురాణేభిహితత్వా
త్ప్రేక్ష్యకమన్నగుణాంశ్చ తదన్యోన్యమేవేనోత్పన్నవికృతీశ్చ । తచ్ఛునా
న్నానిచ వ్యాఖ్యాస్యామః॥

భుజించుపరిమితిమొదలగునవి.

అజీర్ణమందు భక్షించినయన్నము జీర్ణమగుచునండ మరల క్షీరాంత
ముగ మితహారము శేయవలయును గాని పెనుగు కొసను బుచ్చికొనరాదు.
జీర్ణమందు హితమగుదాని మితముగ భుజించవలయునని యాయుర్వేదము.
తనకడుపును సగమన్నముచేత నుదకముచే పాతికయు నిండించి నాలవభాగ
ము వాయుప్రచారముకొరకు విడువవలయునని బ్రహ్మపురాణము.

హితము మితము పథ్యము శ్శుతయక్తముగనందుక వేడి గలిగిన పదా
ర్థమును భుజించవలయుననివ్యాసులు. అజీర్ణమందు భుజించదగదనియునుడు.
ప్రశస్తమై పథ్యమగునన్నము మంత్రతోదకములచే పోక్షించి భక్షించవలయు

నని విష్ణుశ్రుతానము. కావున పౌతిపదార్థగుణములను తదన్యోన్యమేవనోత్పన్న వికృతులను దచ్చాంతికరమగు పదార్థములను వివరింపుచున్నాము.

అన్నశబ్దనిర్వచనమ్.

అద్యత ఇత్యన్నం అస్తీ త్యన్నమితివా॥ అద్యతేత్తి చ భూతాని తస్మాద న్నం తదుచ్యత ఇతి శ్రుతేః॥ అన్యార్థః॥ అద్యతే సర్వైః పాణిభిర్జీవనార్థం భక్షణమోగ్యవస్తూన్యన్నమితివదామః॥ సర్వాన్పాణినోత్తి భక్షయతి సంహర తీత్యన్నం॥ సర్వేపిదేహా అన్నరసవైషమ్యోత్పాదితరోగాదినా మ్రియంత ఇతి లోకప్రసిద్ధం॥

అన్నశబ్ద నిర్వచనము.

తినబడుచున్నది గావునను తినుచున్నది గావున నన్నమునుపించుకొనును. అదధాతువునకు భక్షణమర్థము. పాణులుజీవించుటన్నము భక్షింఘటవలననే గావున నన్నపరిణామమిశరము గావున నన్నముదినబడును. ఒకత్ప్రదన్నము విషమించి రోగాదిరూపమై పాణులను సంహించును గావున నన్నము పాణులను దినుచున్నదనియును శ్రుత్యర్థము.

శాలిభేదా స్తద్గుణాశ్చ.

తత్ర శాలిగుణాన్ప్రసూయః॥ శ్లాఘ్యంతే జనైరితి శాలయః॥ శాలశ్లాఘాయాం॥ కేదారావాతపితృఘ్నా గురవః కఫశుకలాః॥ కషాయాలిప్తవర్చస్యా- మధురాశ్చ బలావహాః॥ కృష్ణక్షేత్రే కేదారే ఉత్పన్నధాన్యానామేతే గుణాః॥ దధాతి దేహమితిధాన్యం॥ మధాన్ ధారణబోషణయోః॥ స్థలజాస్వాదవఃపిత్ర కఫఘ్నావాతవహ్నిచాః॥ కించిత్తిక్తాః కషాయాశ్చ విపాకే కటుకా అపి॥ స్థలజాః ధరామా అకృష్ణక్షేత్రే స్యయముత్పన్నానామేతేగుణాః॥ నా వితా మధురావృష్యా బల్యాః పితృపరిణాశినః॥ శ్లేష్మలాశ్చత్తవర్చస్యా- కషాయా గురనోహమాః॥

రాజాన్నంతు త్రిదోషఘ్నం సుస్విగ్ధం మధురం లఘు॥ నీపసం బలకృత్పక్వం కాంతిదం వీర్యవర్ధనం॥ మహారాష్ట్రేషు రాయభోగఇతి రాజాన్న మిత్యేవారిధేషు ప్రసిద్ధం॥

కృష్ణశాలిస్త్రీదోషఘ్నా మధురః శ్లేష్మవర్ధనః॥ వర్ణకాంతికరో బల్యోదాహజీర్ణ్యవర్ధనః॥ కృష్ణశాలిగ్ధోదావరీతిరే ప్రసిద్ధః॥

రక్కశాలిస్తుమధురో లఘు స్విగ్ధో బలావహః॥ రుచికృద్దీపనః పక్వో పి

త్వదాహనిలాసజిత్ || రక్తశాలిర్వరస్తేషు బల్యోవర్ణస్త్రీదోషజిత్ | చక్షుష్యో
మూత్రోక్యత్వత్వశ్శుక్రిలస్త్రోక్ష్యరాపహః ||

ముండశాలి స్త్రీదోషఘ్నా మధురామ్లా బలప్రదః | రుచిక్య దీపనః ప
థ్యోముఖజాడ్యరుజాపహః || నిశ్శూకోముండశాలిః ||

మహాశ్శాలిస్సాన్వదుర్మధురీశిశిరః పితృశమనో జ్వరం జీర్ణం దాహం జ
ఠరుజమఘ్నాపశమయేత్ | శిశూనాం యూనాంవా యదతిరజసాంవాహి
తకరస్స దాసేవ్యస్సర్వైరనలబలవీర్యాణి కురుతే ||

సూక్ష్మశాలిస్తు మధురో లఘుపితృసృదాహనుత్ | దీపనః పచనశ్చై
వ కించిద్వాతవికారజిత్ ||

సుగంధిశాలిర్మధురోతివృష్యపితృభిమానీరుచిదాహశాంతిదః | స్తన్య
శ్చగర్భాస్థిరతాల్పవాతదఃపుష్టిప్రదశ్చాల్పకఫశ్చబల్యః || గంధిశాలితిప్రసిద్ధః ||

తీరపోమధురస్సిద్ధశీతలో దాహపితృజిత్ | త్రిదోషశమనోరుచ్యోపథ్య
స్సర్వామయాపహః || మూత్రైర్జన్యస్త్రీభిస్సాన్వత్సభవతితిరపథితలక్షణంజ్ఞేయం

షష్టికా సరజస్సోయం జ్ఞేయో మాసద్వయోద్భవః || గారోనీలషష్టికో
యం ద్విధాస్యాదాదోగ్ధరుచ్యశీతలో దోషహరి | బల్యః పథ్యో దీపనో వీర్య
వృద్ధింధత్తేచాస్తాత్క్రించిదూనోద్వితీయః || షష్టికామాశవేచాంధేచప్రసిద్ధాః ||

ప్రీహిర్గారోమధురరసకః పితృహరీ కషాయస్సిద్ధో వృష్యః కృమిక
ఫహరస్తాపరక్తాపహశ్చ | పుష్టింధత్తే శ్రీమశమనకృద్వీర్యవృద్ధింవిధత్తే రుచో
త్యంతం జనయతిచ ముదం వాతకృష్ణేచకోన్యః || వీహిః వృశోవరజే | వృణా
తిదేహమితి వీహిః | గౌరశాలిహరిద్రఇతి ప్రసిద్ధః ||

వాగ్మృష్టస్తు || రక్తోమహాన్యకలమస్తూర్ణకశ్శుకువాహృతః | కురాముఖో
దీర్ఘశూకో రోధిం శూకస్సుగంధకః | పౌండ్రకః పుండరీకశ్చ ప్రిమోదో
గౌరశాలికః | లాంగలో లోహవాలాఖ్యః కర్దమశ్శాంతిభీరుకః | పతంగాస్తప
నీయాశ్చ యేచాన్యే శాలయశ్శుభాః | స్వాదుపాకకరా సిద్ధిగ్ధా వృష్యా బ
ద్ధాష్టువర్చసః | కషాయానురసాః పథ్యా లఘువో మూత్రలా హిమాః ||

శూకజేషు వరస్తత్రీ రక్తస్త్రోష్ణాతిదోషహః | మహం స్తస్యానుకలమ
స్తంబోవ్యనుతతఃపరే ||

యవకాహయనాః పాంశు చావ్యనౌషధకాదయః | స్వాదూష్ణా గుర
వస్సిద్ధాః పాకేష్టాశ్లేష్మపితృలాః | సృష్టేమూత్రపురీషాశ్చ పూర్వం పూ
ర్వంచ నిందితాః || సిద్ధోగ్రాహీ లఘుస్వాదుస్త్రీదోషఘ్నస్థిరోహిమః | షా

ష్టికో వీహిషు శ్రేష్ఠో గౌరవానితగౌరవః॥ తతఃక్రమా న్నహవీహిష్యస్తా
వీహిషుభాస్తతః॥ కుక్కుటాండకలావాఖ్యపారావతకశూకరాః । వరకో
దావకో చాలచినశారదదర్దురాః। గంధవాః కురువిందాశ్చ గురో రల్పాంత
రాస్తస్మతాః॥

స్వాదురాష్టువిపాకోన్యో వీహిః పితృకరో గురుః । బహుమూత్ర
పుత్రీసోష్ణా త్రిదోషతైవ పాటలఇతి॥

గర్జో లోహితిః। మహాన్నహంతండులః । కలమః అంతర్వేద్యాం కలం
వేషి పసిద్ధః। తూర్ణక శీఘ్రపాకే- ఆశ్వయుజఇతి కాశ్మీరే పసిద్ధః। శాకునా
హృశః- గరుడాపరనామ। ఉక్తంచ॥ ద్వీపాంతరాత్సమానితో గను డేన మహా
న్నరా। శకునాహృతశాలిన్యాద్గరుడాపరనామకఇతి॥ సారాముఖః కృష్ణశు
క్లాకారు తండులం। దీర్ఘశూకః- అత్యాయతశూకః। రోధిశూకో రక్తశూ
కః। సుగంధకో గంధశాలిః। పాండ్రకః పాంశురశ్శాలిః। పుండరీక శ్చేవతో
త్పలః। ప్రమోశః ప్రస్థశకః- కమోదకఇతి ప్రసిద్ధః। గౌరశాలికః హరిద్రః।
బాంగూల శీరకృష్ణహూమిజః। లోహనాలః అతికఠినతండులః । కర్నమః పంక
జః। శీతభిరుకః శీతమాత్రనిష్పన్నః। పశంగః ఉష్ణనిష్పన్నః। తపనీయోబ్ధిశీతజ
న్యః। త్రిదోషహేతి రక్తవిశేషణం। తద్గుణో మహాన్, తదను కలమః। వైషధ
కాదయఇత్యాదిశదేవ చంపకపత్రికాసంగ్రహః । యవకాబ్ధిత్యారభ్య నింది
తా ఇత్యంత ఏకోగ్రంధః॥ శేషం స్పష్టం॥

రుచ్యాః పావనదీపనా బలక రా వృష్యాస్త్రీదోషాపహా శ్శుక్రిక్షేష్ట
వివర్ధనా రుచిక రా స్సందీపనాస్తర్పణాః। పథ్యా స్సర్వగదేహితా శ్శ్రమహ
రా త్సుత్ప్రట్ఛ్విమధ్వంసినశ్చేష్టా వీహిషు షష్టికాః కల్పమకా రక్తా మహా
శాలయఇతి సుషేణి॥

నీవారాణాం వీహివర్గే పాఠమాహ ప్రయోగపారిజాతః॥ వాగ్భట
స్తు త్యుధాన్యవర్గే॥ తత్రీ పూర్వస్యావయవసామ్య ముత్తరస్యగుణసామ్యం
పాఠహేతుః గుణశ్చ॥ కాషాయమధురో రూక్షో నీవారః కఫపిత్తహృత్।
గ్రాహీ లఘుర్బలహరో మునీనాం దేహధారకః॥ త్యుధాన్యాని నీవారిభిర్య
మరః॥ నితరాం వ్రీయంతే నీవారాః। వృక్షవరణే॥

శాలిభేదములు వాటిగుణములును.

శ్లాఘించబడునుగావున శాలులనుపించుకొనును. శాలిధాతువునకు శ్లా
ఘనమర్ధము. మడియందు పండినధాన్యము చైత్యమును బోగొట్టి గురుత్వము

ను, కఫమును, శుక్లమును బుట్టించును. సువాసన కొంచెవు తేజము మధురర సముగలిగి బలవృద్ధిని జేసును. దేహమును బోషించును కావున ధాన్యమనబడును. ఉధాశ అనేధాతువునకు ధారణబోషణలర్థము.

అకృష్టభూమినిబుట్టినధాన్యము రుచిగలిగి పైత్యకఫహరములై జఠరమును వృద్ధినిొందించి యించుకచేదు సువాసనయు మిగులబండిన కటువులై యుండును. విత్తనముజల్లి బండించిన వెడధాన్యము మధురము- బలవృష్టికరము- పైత్యహరము- శ్లేష్మకరము- తేజస్సు- గంధగురుత్వ పైత్యయుక్తములు.

రాజభోగాన్నము త్రిదోషహరము- నునువు- మధురము- లఘువు- దీపనము- బలకాంతివీర్యవర్ధనమై యుండును. మహారాష్ట్రదేశమందు రాయభోగ మనియును- ఆంధ్రదేశమందు రాజభోగమనియును బ్రసిద్ధము.

నల్ల బుడమధాన్యము త్రిదోషముల నణచును. మధురము- పుష్టికాంతిబలవీర్యకరము- దాహహరము. ఇదిగోదావరీతీరమన బ్రసిద్ధము.

రక్తధాన్యము మధురము లఘువు చమరుగలిగియుండును. బలమును గలిగించును. రుచినిజేయును. జఠరదీపనము- శుభ్రము. పైత్యమును దాహవాతరక్తమును బోగొట్టును. దృష్టిప్రసాదకరము. మూత్రకారి- శుక్రవృద్ధిని జేయును. పిపాసను, జ్వరమును, త్రిదోషమును హరించును.

మండశాలియనగా ముల్లులేనిధాన్యము- అది త్రిదోషములను బోగొట్టును. మధురాన్నము- బలమొనర్చును. రుచికరము- దీపనము- శుభ్రము- ముఖరోగనివారకము.

మహాశాలియనునది పరిమళముగలిగి మధురమై చలువయై పైత్యమును, జీర్ణజ్వరమును, దాహమును, జఠరోగములను ఒకదినమునకే పోగొట్టును. శిశువులకు పిన్నవయసుగలవారికి అధికరక్తముండువారికిని హితవొనర్చును. అందరిచేసర్వకాలముసేవించదగును. జఠరాగ్నిని, బలవీర్యములనుజేయును.

సూక్ష్మధాన్యము మధురము- లఘువు- పైత్యరక్తదాహములను బోగొట్టును. దీపనపాచనములనుజేసి కొంచెము వాతవికారములనుబోగొట్టును.

సుగంధిధాన్యము మధురము- విశేషబలకరము- పైత్యభ్రమమును రక్తమును అరుచిని దాహమును బోగొట్టును. స్తన్యగర్భస్థైర్యప్రదము- ఇంచుక వాతమును, కఫమును, పుష్టిని జేయును.

తిరపధాన్యము మధురము- స్నిగ్ధము- శీతలము- దాహపైత్యములను బోగొట్టును. త్రిదోషశమనము- రుచ్యము- శుభ్రము- సర్వరోగహరము- మూడుమాసములకు పండునవి తిరపధాన్యమునుపించుకొను.

అరువదిరోజులకు ఫలించునది పష్టికము- అది గౌరము, నీలము అనిరెండువిధములు- అందు గౌరము రుచ్యము- నీలము- దోషహరము- బలకరము- పుష్కము- దీపనము- వీర్యవృద్ధికరము. నీలపష్టికమింతకంటె తక్కువది. సత్తెకములు మాళవాంధ్రదేశములందు పసిస్థములు.

ఎఱ్ఱధాన్యము- మధురము- పైత్యహరము- కషాయము- స్నిగ్ధము- ధాతువృద్ధికరము- క్రిమి కఫ తాప రక్తహరము- భృష్టికరము- శ్రమాపహము- వీర్యవర్ధనము- రుచ్యము- మోదావహము- వాతకారి. నల్లధాన్యమింతకంటె తక్కువ. వృశోధాతువుకు వరణవర్ధము గావున దేహము నావరించునది వీరి హియనబడును. ఈగౌరవీహికి హరిద్రాధాన్యమని బ్రసిద్ధి.

వాగ్మట్టుడైతే. రక్తము, మహత్తు, కలమము, తూర్ణకము, శకునాహృతము, సారాముఖము, చీర్ణశూకము, రోధ్రీశూకము, సగంధకము, పాండ్రకము, పుండరీకము, ప్రమోదము, గౌరశాలి, లాంగలము, లోహవాలము, కిర్తమము, శాంతిభీకము, పతంగము, తపసియము మొదలగు శుభమగు శాలి ధాన్యములు స్వాదుగలిగి వేగము పచనమై చమరుగలిగి బలకరమై ఆమ్లరసము కలిగి తేజస్కరములై వాసన ననుసరించిన రుచికలిగి పుష్కములై చులకవై మూత్రికములై చలువకలిగియుండును.

మల్లుకలిగినవాటియందు రక్తధాన్యము శ్రేష్ఠము. దాహమును, తిరిదోషమునణచును. దీనికంటెననుకలమము శ్రేష్ఠము. దీనికంటెస్తంబముశ్చమము.

యవకములు, సోయనములు, పాంశువులు, బాప్యములు, నౌషధములు మొదలగునవి స్వాదును, పెట్టయును, బరువును, చమరునుగలిగి జీర్ణకాలమందామ్లరసము గలిగి శ్లేష్మపైత్యకరములై మూత్రపురీషోష్ణర్గకారులై యుండును. వీటియందు పూర్వపూర్వము నిందితము. సకలధాన్యములందును స్పృశికి చుటెఱ్ఱవి. త్రిదోషహరములు గావున శ్రేష్ఠములు. అంతకంటె మహావీరీహి కృష్ణావీహి మొదలగునవి శ్రేష్ఠము. కుక్కుటాండకలావ పారావతక శూకర వరక ఉద్దాలక దాల చీన శారద దర్దుర గంధన కురువిందములు మొదలుగాగలివి క్రమముగ నొకటికంటెనొకటి శ్రేష్ఠము. అనిగా బయలైన దానికంటె చులకగునది శ్రేష్ఠము.

స్వాదుగలిగి పాకమందున బులుపైన వీరీహి బరువు గావున పైత్యకరము- మూత్రపురీషములధికముగ విడిపించును. త్రిదోషమును జేయును.

రక్తమన నెఱ్ఱనిది- మహత్తున పెద్దగింజగలది- కలమమన నంతర్వేది యందు కలువయని ప్రసిద్ధము- తూర్ణకము వేగముగ ఫలించునది- యాశ్వయు

జమని కాశ్చీరమందు బ్రీసిద్ధము. శాకునాహృతము గరుడునిచే ద్వీపాంతర మువలన దేబరునదిగాన గరుడమని రెండవపేరు గలిగియుండును. సారాము ధము తెలుపును నలుపునుగలిగిన గింజగలధాన్యము. దీర్ఘశూకము పొడవగు ముల్లు కలది. రోధ్రీశూకము ఎఱ్ఱనిముల్లు కలది. సుగంధము వాసనగలది. పొండ్రీకము పొండువర్ణమగునది. పుండరీకము తెల్లనిది. ప్రమోదము సంతోషమును జేయునది. గౌరశాలికము పచ్చవగునది. లాంగలము గున్నినఘామి యందున బండినది. లోహవాలము మిక్కిలి కఠినమగు గింజగలది. కర్దమము బురదవలనబుట్టునది. శీతభీరుకము మంచుమాత్రముచే పండునది. పతంగము వెట్టచేపండునది. తపనీయము ఇంచుకశీతముచే పండునది.

రుచ్చము- పాచనము- దీపనము- బలకరము- వృష్యము- త్రివోషహరము- శుక్లకఫకరము- రుచికరము- తృప్తికరము- పథ్యము- సర్వరోగములయందును హితము- శ్రీమహారము- వీహిజాతియందు సత్తికధాన్యము, కలమము, రక్తనామకము, మహాశాలి ఇవి ఆరోగ్యకరములని సుషేణునిచే జెప్పబడెను.

నివరధాన్యము వీహివర్గులలో పారిజాతగ్రంథమందు అవయవసామ్యముచే పఠించబడెను. వాగ్భట్టుడైతే తృణధాన్యవర్గయందు గుణసామ్యముచే జెప్పెను. నివరధాన్యగుణము కషాయము- మధురము- వెట్ట- కఫపై తృహరము- చులకన- బలహరము- మునీశ్వరుల దేహధారణమాత్రోపయోగము. నీవారములు తృణధాన్యమని యమరము. మిక్కిలి యావరించును గావున నీవారమనబడెను. వృశోధాతువుకు వరణమర్థము.

గోధూమ గుణాః.

అథ గోధూమాః॥ గుధ్యతే పరివేష్టత ఇతి గోధూమః॥ గుధపరివేష్టనే॥ వాగ్భట్టే॥ వృష్యశ్రీతో గురుస్సిద్ధిగ్ధో జీవనో వాతవిత్తహః॥
గోధూమస్సిద్ధిగ్ధమధురో వాతఘ్నః పిత్తదాహకృత్ । గురుశ్లేష్మాదుదో బల్యో రుచిరో వీర్యవర్ధనః॥ సంధానకారి మధురో గోధూమ ధైర్యకృత్పరః॥ రాజనిఘంటా॥

స్తిగ్ధోన్యో లఘుగోధూమో గురుర్వృష్యః కఫాపహః । ఆమదోషకరో బల్యో మధురో వీర్యపుష్టిదః॥ వాగ్భట్టః॥

పథ్యా నాందీముఖీ శీతా కషాయా మధురా లఘుః ॥ దీర్ఘసూక్ష్మో గోధూమో నాందీముఖీ॥ భావప్రకాశే॥

గోధూమస్సుమనోపిస్యాత్త్రివిధస్సచకీర్తితః॥ మహాగోధూమ ఇత్యాఖ్యః॥

పశ్చాద్దేశాత్సమాగతః | మధూవీతు తతఃకించిదల్పా సా మధ్యదేశజా | నిశ్శూ
కో దీర్ఘగోధూమః క్వచిన్నాందీముఖాభిధః || శోభనం మన్యతే సుమనః | మన
జ్జానే || యత్తు కఫశుక్రప్రదో బల్యఇతి గ్రింధాంతరే కఫకారిత్వముక్తం తన్న
వీనవిషయం జ్ఞేయం ||

గూధూమ గుణములు.

గుధధాతువునకు వేష్టనమర్థము గావునజిగటచేబట్టుకొనునది గోధూ
మమనబడును. వృష్యము- శీతము- గురుత్వకరము- స్నిగ్ధము- జీవనము- నాతపి
తహరమని వాగ్బట్టుడు.

మధురము- వాతహరము- తైత్యదాహకరము- గురుత్వ శ్లేష్మ బలమద
రుచి వీర్యవర్ధనము- సంధానకారి- స్థిరకారి- రేచకమని రాజనిఘంటు.

చిన్నగోధుములు స్నిగ్ధము- గురుత్వకారి- వృష్యము- కఫహరము- ఆ
మదోషకరము- బలకరము- మధురము- వీర్యప్రప్తిప్రదమునని వాగ్బట్టుడు.

నాందీముఖియను గోధుములు పథ్యము- శీతము- మధురము- లఘువు.
సన్నపై కోరిగింజగలగోధుమము నాందీముఖియనుపించుకొనును.

గోధుమము మనోహ్లాదకరము- అది తిరివిధము- పశ్చిమదేశమందుత్ప
న్నము మహాగోధూమ మనబడును. అంతకల్పమగు గింజలుగలది మధూలి
యనబడును అది మధ్యదేశీయము. ముల్లలేనిది దీర్ఘగోధూమమందురు- కోం
దరు నాందీముఖియందురు. గ్రింధాంతరమందు కఫశుక్రములను జేసును- బల
కరమని శిశ్పియున్నది. అది నూతనగోధూమవిషయమని దెలియదగును.

యవగుణాః.

అథ యవాః || రూక్ష శీతో గురు స్సాస్విదు స్సరో విఙ్వాతకృద్యవః |
వృష్యస్థైర్యకరో యూత్రభేదః పితృకఫాన్దయేత్ | పీనసశ్వాసకాసోరుస్తం
భకంతత్వగామయాన్ || నిఘంటుః ||

యవః కషాయో మధురస్సుశీతలః పరిమేహజీర్ణితృకఫాపహరకః | ఆ
శూకముండస్తు యవో బలప్రిదో వృష్యశ్చ నృణాం బహువీర్యప్రప్తిదః ||
న్యూనోయవా దనుయవఇతి వాగ్బట్టి ||

శీతః కషాయో మధురశ్చరూక్షో మేహక్రిమిశ్లేష్మవిషాపహశ్చ | ప్రప్తిం
చవీర్యంచబలంచధత్తైపితృపసౌహేణయవఃప్రశస్తః || వేణుయవఃవంశబిజం ||

యవలయొక్క గుణములు.

ఇటుపైని యవలనుగూర్చి జెప్పుచున్నారము- యవలు కఠినము- శీతల

ము- స్వాదును- గురుత్వకారియు- జారుకలవియు- మలకారులు- వాతలము, వీర్యవృద్ధియు, ధైర్యము నొనర్చును. మూత్రభేదియు- పిత్తకఫములను బోగొట్టును. పీనస కాస శ్వాసోరువాత కంఠదర్దురాది చర్మరోగములనణచును.

యవప్రమాణాల్పముగు యవలు కషాయములై మధురముగనుండును. మిక్కిలి శీతలము- ప్రమేహప్రహారియనియు- ముల్లులేని యవ బలకారియు- శ్రుష్టిదము- వీర్యవృద్ధికరమనియును వాగ్భట్టదు.

వెదురుబియ్యము శీతలము- నానారుచికరము- మధురము- కఠినము- మేహములను, క్రిములను, శ్లేష్మములను, విషమును గొట్టును. పైత్యహరము- శ్రుష్టిని, తుష్టిని, వీర్యవృద్ధినిగూడ జేసును.

యావనాల గుణాః.

ధవళోయావనాశస్త్ర గౌళ్యా బల్యస్త్రీదోషజిత్. వృష్యో రుచిపదశ్శీఘ్రః పథ్యో గుల్మవృణాపహః॥ తువరో యావనాశస్త్ర కాషాయోష్ణో విశేషకృత్. సంగ్రాహీ వాతశమనో విదాహీ శోషకారకః॥ రక్తశ్చ శారదో యావనాశస్త్ర శ్లేష్మలో గురుః, శిశిరోమధురోవృష్యోదోషఘ్నాబలశ్రుష్టిదః॥

జొన్నల గుణములు.

వర్తులములగు తెల్లజొన్నలు త్రిదోషములనణచి బలమొనర్చి వీర్యవృద్ధిని రుచిని గలిగించును. గుల్మములను వ్రణముల నణచును. వేగమైనది పథ్యమైనది. పచ్చజొన్నలు కషాయముగనుండి వెట్టజేసును. మలబద్ధకారి- వాతమును బోగొట్టును. విదాహమును శోషమును జేసును. శరత్కాలమందున బుట్టెడి ఎఱ్ఱజొన్నలు శ్లేష్మమును గురుత్వమును చలవను వీర్యవృద్ధిని జేసును. మధురము- బలశ్రుష్టికరము- దోషములనణచును.

శింబి ధాన్య గుణాః.

ఉద్దాలా మధురా వృష్యా వాజినాం శ్రుష్టికారకాః। వాతప్రకోపనా బల్యాః పిత్తఘ్నా నాగ్నిదీపనాః॥ అయం శింబి ధాన్యం॥ ఉద్దాలకీ మసూరాది శింబిధాన్యం విదుర్బుధాణితి వాగ్భట్టేనోక్తత్వాత్॥

శింబిధాన్యగుణములు.

ఉద్దాలకమనగా శింబిధాన్యము అది మధురము- వీర్యకరము- గుఱ్ఱములకు శ్రుష్టినిజేసును. వాతమును బలమును వృద్ధినిొందించును. పైత్యమణచును, జఠరీపనమును జేయవు.

ము ద్ద గు ణా

కృష్ణముద్గస్త్రిదోషఘ్నా మధురో వాతనాశనః | లఘుశ్చదీపనః పథ్యో
బలవీర్యాంగలృప్తిదః || ఆంధ్రో వాతలాశ్చాపధ్యావీవ దేశవిశేషోత్పన్నాః వా
తఘ్నః పథ్యాతి జ్ఞేయాః || హరిన్సుద్గః కషాయశ్చ మధురః కఫపిత్తనుత్ |
రక్తమూతామయఘ్నశ్చ శీతలో లఘుదీపనః || తద్వచ్చ ధూనరోమద్గో రస
వీర్యాదిషు స్తృతః | కషాయమధురో రుచ్యః పిత్తవాతవిబంధకృత్ ||

పెసలయొక్క గుణములు.

నల్ల పెసలు త్రిదోషములను విశేషముగ వాతమును శమించును. లఘు
వు- దీపనము- పథ్యము- బలమును, వీర్యమును, అవయవలృప్తిని జేసును. ఆంధ్ర
దేశమందపథ్యములును- వాతములును- దేశవిశేషోత్పన్నములు పథ్యములును
వాతనివారకములని దెలియవలెను.

పచ్చ పెసలు కషాయములు- మధురములును- రక్తకఫమైత్యరోగముల
నణచును. శీతలములు కొంచము జ్వరదీప్తిని జేసును.

తెలుపును నలుపును గలసిన రంగుపెసలు పచ్చపెసలువలెనే గుణము
ను జేసును. విశేషించి రసవీర్యమైత్యవాతవృద్ధిని జేసును.

ఆధక సూప గుణాః.

ఆధకితు కషాయాస్యాన్నధురా కఫపిత్తజిత్ | ఈషద్వాతకరారుచ్యా
విదలా గురుగ్రాహలా || ఆధకి కఫపిత్తఘ్న గ్రాహిణీ రక్తశీతలా | కషాయ
మధురా గుర్వి జ్వరాతీసారనాశనీ | ప్రమేహఘ్నీ ఘృతే సిద్ధా త్రిదోషశమనీ
లఘు || సాచ శ్వేతా దోషలా లోహితాచ రుచ్యాబల్యా పిత్తతాపోపహంత్రీ ||
మధురశ్చాఢకీసూపో విష్టంభశీతలో గురుః | సూమైర్వి నా వృధా భోజ్యం న
హృద్యం లృప్తికృన్నచ | శతశాకయుతంవాపి సహస్రరసయోగ్యపి ||

కందిపప్పు గుణములు.

కందిపప్పు మధురము- మలబద్ధకారి- శీతలము- గురుత్వకారి. పప్పులే
క ననేకరసయుక్తములగు నూరుకూరలచే నోటికింపొనర్చినను సూటిగ లృప్తి
యును తుష్టియును జేయదు. కషాయమై కఫమైత్యములను జ్వరాతీసారముల
ను ప్రమేహములను త్రిదోషములను నేయితో మెదపి మెసవిన లఘువై బో
గొట్టును. తెల్లకందిపప్పు త్రిదోషకారి. ఎఱ్ఱనిది రుచి- బలకరము. మైత్యతా
పమణచును.

మొదటి భాగము.

మొదటి భాగములకు సంబంధించిన వాక్యములను పరిశీలించి
తరువాత రక్తపితృప్రకారము. హస్తాద్వారము గురుబలకరో రోచనో భక్త్య
మాణస్సాద్వారము శ్రీమసుఖవతాం సేవసీయో వరాణాం॥ సుఖవతా మ
రోగిణాం॥ జనూయో నిలమాయో స్వపమ-యో పృథోచితః॥ కథపితృహరో
రుచ్యో వాతకృద్బలదాయకః॥

మొదటి భాగము.

మొదటి భాగములను పరిశీలించి రేచకములై శోషశ్లేష్మవీర్య బలోష్ణత్వముల
ను రక్తపైతృములను శీఘ్రముగ జేయును. వాతహరము- గురుత్వము- రుచినో
నర్చును. శాంతిలకు అశాంతిమరో గురుకుపయోగ్యము.

రాజమాషములను గా నలుపులేనివి- బొబ్బర్లు లేక పచ్చమినుములందు
దురు. ఇవికఠినైత్యముల నణచును. రుచిని వాతమును బలమును జేయును. అ
డవిమినుములు వెట్టజేసి కషాయములై విదాహమును శుభ్రంచక కఠ పైత్యము
లను హరించి రుచిని వాతమును బలమును జేయును.

చంద్రక గుణము.

చంద్రకేరీయతైత్తి చంద్రకః॥ చంద్రాగ్రణే॥ చంద్రో మధురోరూక్షో మే
హబిద్వాతపితృకృత్॥ దీప్తివర్ణకరో రుచ్యో బల్యో శ్చాధ్వానకారకః॥ చంద్రా
శ్శీతలో రూక్షో పితృరక్తకఠాపహః॥ లఘుః కషాయో విషభీ వాతలో జ్వర
నాశనః॥ ఆమశ్మణశ్శీతలరుచ్యకారీ సంతర్పణో గాహతృషాపహరీ॥ స్థూల్యా
త్పరిదోషవిनाశకారీ కషాయశుష్కతృణవీర్యకారీ ॥ సచాంగారేణ సంభృష్ట
స్తైలభృష్టస్తు తద్గుణాః॥ ఆర్ద్రాభృష్టో బలకరో రోచనశ్చ ప్రకీర్తితః॥ శుష్కభృ
ష్టోతిరూక్షస్యాద్వాతకష్టప్రకారీ॥ స్వీన్నః పితృకఠంహవ్యాత్సప్తితోభ
కరోమతిః॥ కృష్ణస్తు చంద్రశ్శీతో మధురః కానపితృజీత్॥ పితృతిసారశమనో
బల్యశ్చైవ రసాయనః॥ చంద్రగౌరస్తు మధురో బలకృద్గోచనః పరః॥ శ్వేతో
వాతకరో రుచ్యో పితృఘ్నశ్శీశిరో గురుః॥

సెనగల గుణములు.

చంద్రాతువున కివ్వబడినదనియర్థము. చంద్రకమన గా శనగదిమధురము.
గట్టి వాతపైత్యములను జేసును. దీప్తిని, వర్ణమును, రుచిని, బలమును, కడుపు
పొంగును జేసును. మేహమును పితృరక్తకఠములను, జ్వరమును బోగొట్టును.

లఘువు- కషాయము- వాతలము- పచ్చిసెనగ శీతలము- రుచికారి- సంతాప తృవలను బోగొట్టును. మిక్కిలి తృప్తినిజేసును. స్థూలముగు రాళ్లుబుట్టెడిమాత్రాగములను బోగొట్టును. రుచికరిదియు నించుకంత కఫమును వీర్యవృద్ధిని జేసును.

అసెనగ నిర్మలవేచినను తైలముచేవేచినను పచ్చివి వేచినను బలమును రుచిని బుట్టించును. ఎండిన సెనగలు వేచిన గట్టివై వాతకుష్ఠలను, ప్రకోపనమును జేసును. తడవబడినవి పైత్యకఫములను హరించును. నిద్రను నశింపజేసును. బోధితసెనగలు శీతలములు- మధురములు- కానను, ప్రేత్యమును, పితృతిసారమును జయించును. బలకరము- రసవృద్ధిదము- పచ్చని సెనగలు మధురము- బలమును విశేషించిని బుట్టించును. తెల్ల సెనగలు వాతకరములు. రుచి- చలవయై గురుత్వముకలిగియుండును- పైత్యమణచును.

కుశుద్ధగుణాః.

అథ కుశుద్ధాః॥ కషాయస్వాదురూక్షాస్తాః కుశుద్ధా రక్తపిత్తలాః । గ్రాహిణో లఘువస్తీక్ష్ణో విపాకాః పిదాహినః॥ పీనస శ్వాస కాసారో హిక్మా ధ్వానకఛానిలాన్ । హంతిశుక్లాత్తరీశకృద్బుష్టిదోషం తథోదరం । ఏతే కృష్ణాశ్చ శుక్లాశ్చ లోహితాశ్చ త్రిరూపిణః । ఏతేనమగుణాన్సర్వే వేదితా గుణవేదిభిః॥ అనాహమదో గుడకీలహిక్మా శ్వాసాపహ శ్శోణితపిత్తకృచ్చ । కఫస్యహంతా నయనామయఘ్నా విశేషతో వన్యకుశుద్ధఉక్తిః॥

అతుషాతువిషాముద్గా సతుషాతు విషాధకా । అభర్జితావిషామాషా చణకాస్సర్వతో విషః॥ ఏవం చణకానాం సర్వతో విషత్యేతి విశేషవిధినా తత్తదోగోపశమనార్థం యత్రయతోక్తం తత్రతతోపయుజ్యతే॥

ఉలవలగుణములు.

ఇట్లుమీద ఉలవలగుణములను జెప్పుదుము. కషాయము- మధురము. గట్టివెట్ట- రక్తపైత్యమును, మలబద్ధమును జేసును. లఘువు- విశేషపాకముచేతను వులును గలుగును. విదాహమునుబుట్టించును. నాసికారోగ కాస శ్వాస మూలవ్యాధులను, హిక్మారోగమును, కడువుపొంగును, కఫమును, వాతమును వారిండును. శుక్లముతో రాళ్లు మూత్రమునబడు రోగమును, మలదోషమును, నేత్రరోగ ఉదరములనుగూడ బోగొట్టును. తెల్లని, ఎఱ్ఱని, నల్లని ఉలకలు సమానగుణముగలవందురు. ఆడవి వులవల్ల కడువుపొంగును నెడమనబు

ట్టినరోగములను, మూలశంకను, ఎక్కెళ్లను, శ్వాసలను, విశేషముగ నేత్రరోగములను బోగొట్టును. పైత్యశోణిశమును జేయును. కఫనివారకము.

పొట్టులేని పెసరపప్పు, పొట్టుతోనుండిన కందిపప్పు, వేచనిమినపపప్పు, శనగలెట్టుండినను విషమమగును. ఇటుల శనగలు విషప్రాయమని జెప్పినను విశేషవిధులచేత నాయాయిరోగనివారణ కాగలదని యెచటనెచట జెప్పబడినదో నాయాయిస్థలములందుపయోగమగును.

అతనీ బీజగుణాః.

అథాతనీ॥ అతనీ మనగంధాస్యా స్త్రగురా బలకారికా । కఫవాతకరీచేషణ్నిత్యహృత్పిత్తశూలనత్ ॥ తథా॥ స్నిగ్ధామాస్వాదుతిక్రోష్ణా కఫపిత్తకరీగురుః । దృఢ్మూత్రహృత్కటుః పాకే తద్వర్జ్యం కుసుంభజం॥ పిత్తహృత్పిత్తకృదితి మతభేదం దర్శితం॥

అవిశగింజలగుణములు.

ఇటుపైని అవిశగింజలగుణములను జెప్పుదుము. అవిశగింజలు మదగంధము-మధురము- బలకరము- కఫవాతములను జేయును. కొంచులపై శ్యమును పార్శ్వనొప్పిని బోగొట్టును. చమురుగలిగి యామమును బుట్టించును. స్వాదుగలిగి యుండును. చేదును- వేడిమియును, కఫపైశ్యములను, గురుత్వమును జేయును. నేత్రమందుండు తేల్పిరోగములను బోగొట్టును. పాకమున వెగటగును. ఇటువలెనే కుసుంభబీజగుణములను జెలియదగును. కొంచుము పైత్యమణచుననియును పైశ్యమొనర్చుననియును మతభేదము.

మసూరగుణాః

మసూరో మధురశ్శీతస్సంగ్రాహీ కఫపిత్తనిత్య । వాతామయకరశ్చైవ మూత్రకృచ్ఛహరోలఘుః॥

మొసరపప్పు మధురము- శీతలము- మలబద్ధకారి- కఫపైశ్యములను జయించును. వాతరోగమును బుట్టించును. మూత్రకృచ్ఛరోగములను గొట్టును. లఘువు.

తిలగుణాః.

అథ తిలాః॥ తిలస్నేహనీ. తిలతి స్నిహృత్తితి తిలః॥ ఉష్ణస్త్వచ్యోహీ మస్పర్శః కేశ్యో బల్యస్తీలోగురుః॥ అతిమూత్రగిః కటుః పాకే మేహగ్నికఫపిత్తకృత్ । స్వాదుః క్షాయస్తీక్తశ్చ హృద్వ్యశోభవితాపహః॥ శుక్లస్తీలశ్చేషణ్నిత్య

త్తబలవర్ణకరోగురుః । కృష్ణస్థిలః ప్రమేహార్థ ఆమఘ్నా దంతదార్ధ్యకృత్॥
స్నిగ్ధోవర్ణబలాభివృద్ధిజననస్తన్యోనిలఘ్నాగురు స్సాన్యఃపితృకరోష్ణమూత్రకర
ణః కేశ్యోతిపశ్యోత్రణే । గ్రాహీస్యాద్వగురుః కషాయసహితస్తీక్రో విపాకో
కటుః కృష్ణఃపథ్యజమశ్శితోల్పగుణః క్షీణాస్తతోన్యే తిలాః॥ అన్యే జర్తిలా
ద్యాః॥ జర్తిలాతు వనోద్భవః । పిత్తాకః కటుకో గౌర్వ్యః కఫ వాతప్రకోప
కృత్ । గుడపాకే తిలస్త్నిగ్ధో మోదకశ్శోషణోగురుః । హృద్యం రుచికరం బ
ల్యం వాతహం కఫపితృకృత్॥ త్రైలేనపక్వం తిలజంచ పిష్టం విష్టంభకృ ద్దుర్జత
మగ్నిసాధనం । బల్యం కదోష్టం కటుకం విపాకే తద్దూషణం తద్వినిహంతి సే
త్రం॥ తస్మాత్తిలపిష్టం న సేవ తేతి స్మృతిః॥

సువృల గుణములు.

ఇటుమీద తిలగుణములను జెప్పుదుము. తిలస్నేహనే యనుభాతువువ
లన చమురుచేత తడిపేవైనందున తిలనబడును. నూనె శరీరమందున మర్దనా
జేసిన వేడిగలుగును. శిరోజములకుబట్టించిన చలువయగును. బలకారి- గురు
త్వమునర్చును. మూత్రాలము- విశేషపాకమున వెగటగును. మేహమును, పై
త్యమును జేసును. స్వాదును, కషాయమును, చెదిను, మనోహరమునై యుం
డును. తెలుపులను, వ్రణములను బోగొట్టును. తల్లినపులు ప్లేష్టు పైత్య బల
కాంతులను జేసును. నెల్లనువ్వలు ప్రమేహమును, మూలకంకును, ఆమమును
గొట్టును. దంతములకు దృఢము జేసును. వలిశలుమొదలగు వన్యము లిట్టిగుణ
ములొనర్చులేవు. తిలపిష్టము గురుత్వమును, కఫవాతములను, ప్రకోపమునర్చు
ను. శిమ్మలి చమురుగలిగి భోషింపజేసుటయును గురుత్వమును జేయును. మ
నోహరము- రుచికరము- బలదము- వాతహారి- కఫ ప్రెత్సకరము. తైలపక్వ
మొనర్చిన తిలపిష్టము మలబద్ధము- జఠరదోషకారి- వేడిని జేసును. బలకరము-
తమోవృద్ధిని జేసును. విశేషపాకమున వెగటగునదిదోషకారి. నేత్రదోషమునుబు
ట్టించును. అందువలన నేతలపిష్టముభక్షణార్హముకాదనిస్మృతులు జెప్పుచున్నవి.

సర్వ ప గుణాః.

అథ సర్వ పాః॥ సరతిదేహంవ్యాప్నోతీతి సర్వ పాః॥ ఆసురీకటానిశ్లోష్టా
వాతశ్లేహార్తిశూలనుత్ । దాహపితృప్రదోహంతి కఫపితృక్రిమివ్రణాన్॥ కటుర
సేనాసురస్త్రీవదనిష్టా ఆసురీ॥ రాజసర్వ పకస్తీక్రః కటూష్ణోవా శూలనుత్ ।
పితృదాహప్రదో గుల్మకండూక్షుకృశోపహః । సిద్ధార్థః కటుతిక్తోష్టా వాత

రక్తగ్రహపహః! త్వద్గోషశమనో రుచ్యో విషసూతగ్రహపహః! సిద్ధః అర్థః
ప్రయోజనం యస్య సిద్ధార్థః॥

ఆవాలగుణములు.

ఇటుపైని యావాలగుణమును జెప్పుచున్నారము. నల్లవాలు వెగటు, జేదు, వేడియును గలిగియుండును. వాతమును, బల్లలను, శూలను బోగొట్టును. దాహపైత్యమును బుట్టించును. కఫపైత్యమును కృములను వ్రణముల నుంచును. వల్లవాలు వాతశూలలను, గుల్మలను, కండువును, కుష్ఠవ్రణములను బోగొట్టును. తెల్లవాలు వెగటు, జేదును, వేడియును గలిగి వాతరక్తములను, గ్రహములను, త్వద్గోషములను, విషమును, భూతగ్రహములను గొట్టును. రుచింపజేసును. సిద్ధమగుప్రయోజనముగలదిగానసిద్ధార్థమని తెల్లవాలకుపేరు.

తృణధాన్యగుణాః.

అథ తృణధాన్యం॥ వాగ్మట్టః॥ కంగుకోదీవనీవార శ్యామాకాది హిమంలఘు తృణధాన్యం పవనకృల్లేహనం కఫపిత్తహృత్॥ స్త్రియాకంగుప్రియం గూఢ్వే కృష్ణారక్తా సితాతథా॥ పీతా చతుర్విధా కంగు స్తాసాంపీతా వరాస్తృతా॥ కేస జలేన గచ్ఛత్యుద్గచ్ఛతీతి కంగుః॥ ప్రియాణ్యం గాన్యస్యసంతీతి ప్రియంగుః॥ కంగుస్తుభానసంధాన వాతకృద్బృంహణీగురుః॥ రూక్షా శ్లేష్మహరాతీవ వాజినాం గుణకృద్బృశం॥ చీనాకః కంగుభేదోస్తి సజ్జేయః కంగు వద్ధజైః॥

శ్యామాకో మధురస్నిగ్ధః కషాయో మధుశీతలః॥ వాతకృత్కఫపిత్తఘ్న స్సంగ్రాహీ విషదోషనుత్॥

కోద్రవో మధురస్తీక్తః వ్రణినాం పథ్యకారకః॥ కఫపిత్తహరో రూక్షః మోహకృచ్ఛీతలీగురుః॥ కోరదూషస్తు కోదవీ ఇత్యమరకోశాభిధానా తోగ్రం రుధిరం దూషయతీతి కోరదూషః॥ దుష్పైతుష్యే॥ వ్రణినాం రక్తాధికే పూయశోణితాదికంభవతీతి తన్నినారణపటుఃకోద్రవః॥ తస్మాద్వ్రణినాం తద్భక్షణావశ్యకతాదర్శనాయ వ్రణినాం పథ్యకారకఇత్యుక్తం॥

వరకోమధురోరూక్షః కషాయోవాతపిత్తకృత్॥ భగ్నసంధానకృత్గ్రం దూబ్యంహ్వణో గురుదీపనం॥ తుంగవీయంగుర్మధురోబృంహ్వణో వాతపిత్తకృత్॥ పీణాతీతి రోగహరణేన ప్రియంగుః ప్రీతరృజై॥

తృణధాన్యగుణములు.

ఇట్లుపైనితృణధాన్యగుణములను జెల్పెనున్నారము. కొఱ్ఱలు నివ్వరధాన్యము ఆళ్లు సామలును చలవగలవియును లఘువైనవి. తృణధాన్యము వాతమును జేయును. లేహనము. కఫపైతృమలనెఱచును.

కొఱ్ఱలు నలుపు, తెలుపు, పచ్చన, ఎఱువ నాలుగువిధము లిందులో పచ్చని శ్రేష్ఠములు. తెజయును, సంధానమును, వాతమును, వృద్ధిని, గురుత్వమును, వేడిని జేయును. కఫమును గొట్టును. గుర్తిమలకు విశేషముగ గుణమును జేయును. కొర్రలలో చీనాకమనే జాతి కలదు అది కొర్రలవలె గుణమునెరుచ్చును.

సామ మాధుర్యము చమరు కషాయము చలవయునుగలిగి వాతమును జేయును. కఫపైతృవిషదోషముల నెఱచును. మలబద్ధమును జేయును.

ఆళ్లు మాధుర్యమును చేయునుగలిగి వర్షిలోగిరి పథ్యమై కఫపైతృముల నణచి వృద్ధిగలిగి మోహమును గురుత్వమును చలవను జేయును. వీటికి కొద్రవములనియు కొరదూషకములనియు జేరు. కొరమనగా రిక్తము దానిని హరించునది కొరదూషకము గావుననే వ్రణరోగికి రక్తవృద్ధిలేకుండిన చీముపట్టకుండును. కావున వానికివి పథ్యమని జెల్పుదురు.

వరగలు మాధుర్యము- కారిన్యము- కషాయము- వాతకారిత్యమును గలిగియుండును. పెద్దకొఱ్ఱలు విరిగినవానినతుకుట- వృద్ధి- గురుత్వము- దీపనము- దురద- మాధుర్యము- వాతపైతృకారిత్యమును గలిగియుండును.

వాపితాదిధాన్యవిశేషగుణాః.

ధాన్యం వాపితముత్రనుం తదభిలం భిన్నోర్భవం మధ్యమం జ్ఞేయంయద్యదవాపితం తదధమం నిస్సారదోషప్రదం। దగ్ధాయాంధువిచోప్యతేపి విపినేయేవాపితాస్థాలయో యేకచిన్నభవాభవంతి ఖలుతో విద్యుత్రబంధప్రవాః॥ ఊరోదకసముత్పన్నధాన్యం సర్వరుజాపహం। స్వాదుశుభోదకేజాతం ధాన్యం సర్వరుజాపహం। సుస్నిగ్ధమృత్తికోద్భూతం ధాన్యమోజోబలప్రదం। బలశ్చష్టిప్రభావఘ్నం వాలుకామృత్తికోద్భవం॥ నవధాన్యమభిష్యంది లఘుసంవత్సరోచితం। హ్యబ్దోపితం లఘుతరం త్రవర్షమబలంభవేత్॥

చణకాయవగోధూమాస్త్రీలా మాషా నవాహితాః। పురాణావిరసా రూక్షా అహితాదుర్జరాబలాః॥ నాగ్భట్టః॥ నవంధాన్యమభిష్యంది సేవ్యం కే

దారజంచయత్ || అభివ్యంధీత్యన్వయః || లఘువన్దోపితం దగ్ధభూమిజం స్థలసం
భవం | శీఘ్రజన్మతథాసూప్యసిన్దుషం యుక్తిభర్జితమితి ||

వెద ఊడువు మొదలగు ధాన్యవిశేషములయొక్క గుణములు.

వెద ధాన్యములన్నియు సుత్తమములు. ఊడువు ధాన్యములన్నియు మధ్యమములు. విత్తనములు చల్లక పండిన ధాన్యములు నిస్సారములు గావున సవియధములు. అడవికొల్పిన భూమియందును, కొర్పుభూమియందును, కోసేసేసెనువారు తిరిగిచిగియిపండిన ధాన్యము మలమూత్రబంధదోషమును జేయును. ఉత్పన్నీటివలనబుట్టిన ధాన్యము సర్వరోగకరము. తియ్యనీటివలనబుట్టిన ధాన్యము సర్వరోగహరము. చిక్కని భూమియందుత్పన్న ధాన్యము తేజోబలప్రదము. ఇసుక భూమినిబుట్టిన ధాన్యము బలపుష్టిప్రభావములను బోగొట్టును. సంవత్సరములో బుట్టిన ధాన్యము లఘువై చిమికిపోవును. వత్సరమునిలవ గనుండిన ధాన్యము లఘుతరమై పథ్యమగును. మూడు సంవత్సరములుండిన ధాన్యములు బలహీనములగును.

సెనగలు యవలు గోధూమములు తిలలు మినుములు కొత్తవి పథ్యకరములు. పాతవి రసహీనములు. గట్టిపడియుండి నజీర్ణము బలహీనము నొనర్చును. కావున హితములు కావు. వాగ్మట్టును కొత్త ధాన్యము మడిలోబండినవి సేవించిన చిమికిపోవుటచేత నపథ్యమైనను. సంవత్సరము పాతగిలిన ధాన్యమును, గాలిన భూమియందునబండినవియును, మెట్టునపండినవియును, వేగముబండినవియును, విత్తనము చల్లక పుట్టినవియును, మిక్కిలి యుమక లేనివియును, వేచబడునవియును లఘువులై యుండును.

భృష్టధాన్యగుణాః.

యేకేచిద్వీహయోభృష్టాస్తే లాజా ఇతి సంజ్ఞితాః || ఉపలక్షణమేతత్ ||
యేషాంస్యస్తండులాస్తాని ధాన్యాని సతుమానిచ | భృష్టానిస్ఫుటితాన్యాహు
ర్లాజా ఇతి మనీషణిత్యభిధానాత్ || లాజాస్యస్ఫుచ్చర్ద్యతీసారమేహమేదఃకఫచ్ఛి
దః | కానపిత్తోపశమనా దీపనా లఘునోహితాః || లాజాశ్చ యవధాన్యాశ్చ
తర్పణీ పిత్రాశనీ | గోధూమయావనాలాస్యాత్కించిదూష్టాశ్చ దీపనాః || జ
వాస్తు సిన్దుషాభృష్టాస్త్యుతాధానా ఇతి స్త్రీయా | ధానాస్తు దుర్జరాదూక్షా
స్తృట్వా గురవశ్శతాః | తథామేదకఫశర్దినాశిన్యస్సంప్రకీర్తితాః | ధానాని
భృష్టభృష్టాని యంత్రపిష్టాని సక్తవః || తత్ర || యవజాన్యక్తవశ్శతా దీపనాల

భువస్వరాః కథపితృహరారుతా లేఖనాశ్చప్రకీర్తితాః తేపిత్రా బలవాన్
 ష్యా బృంహ్వాకా భేదవాస్తథా సర్వితా మధురా రుచ్యాః పరిణామే బలా
 వహః కథపితృశ్రమతుక్చ్యద్వనితేతామయాపహః ప్రశస్తా ఘర్షదాహ
 ధ్వన్యామామార్తశరీరణాం॥

నిస్తుమైశ్చణకైర్భృష్టైస్తుర్యాంజైశ్చయవైశ్చతాః సక్తవశ్యరక్
 రాసర్పియుక్తాగ్నిష్టేతి పూజితాః॥ సక్తవశ్యాలిసంఘాతా వహ్నిదా లఘు
 వోహిమాః మధురాగాహిణో రుచ్యాః పథ్యాశ్చబలశుకృహః॥ అన్యస్త
 స్తద్భివ్యగుణాన్తఘూన్గించిద్విశేషతః యావనాళాదిసంఘాతాన్వజానీయా
 ద్విచక్షణః॥ శాలయస్సగుసా ఆద్రా భృష్టా అస్ఫుటితాశ్చతాః క్షుణ్ణితాశ్చ
 పిటాస్సమ్యక్తస్ఫుతాః పృథుకాశ్చి పృథుకాగురవోవాతనాశనాన్లెష్మలా
 అపి సక్షీనా బృంహ్వాకా వృష్ణాబల్యాభిన్నసరాహితే అర్థసత్వైశ్చమీధా
 వైర్మైగభృష్టైశ్చ హేమాలకః హేమాలకోమ్నానిలో నేదః కథదోవశ్యమీ
 పహః మంధా త్వర్గపక్వా యాయవగోధూమయోర్చవేత్ తృణాని లేనసంభృ
 ష్టా బుధై రుంబలి సాస్తృతా॥

వేళుడు ధాన్యగుణములు.

వీరీహులు వేచబడినపేలాలగును. అవి వాంతికి నతిసారమునకు మేహ
 మునకు కొప్పును కఢమునకు దగ్గుకుపైత్యమునకును శాంతికరములు. ఆకలిని
 లఘుశ్వమును గలుగజేయును. యవలాజులు శ్మష్టికరములు- పైత్యహరము
 లు. వేచిన గోధుమములు బోన్నపేలాలు నించుకంటే వేడిజేసి యాకలిని బుట్టిం
 చును. వేళుడువియ్యము అజీర్ణికరములు- కఠినములు- దాహమును బుట్టించి
 గురుత్వమునజేయును. కొవ్వ కఢము వమనమును క్షాంతిపజేసును. బియ్య
 ము మంగలమున వేచి తిరగటిని విసరిన సక్తుపిండియగు నందు యవలచేనగు
 పిండి భీషణము. దీపనము- లఘువు- రేచకము- కఢపైత్యహరము- వేడిజేసి య
 రక విరేచనములగును. ఆసక్తుపిండి పైత్యకరము- బలప్రదము- వీర్యవృద్ధిక
 రము నురవగు రేచకము- శ్మష్టికరము- మధురము- రుచికరము- జీర్ణమైనతై
 ని బలావహము. కఢపైత్యమును, శ్రమను, తుత్త్రిపాసలను, వ్రణములను, నే
 తరొగములను హరించును. వేసవిచేనగు దాహమును మార్గాయాసముమొ
 దలగు నార్తిగలవారికి హితము.

పొట్టులేకుండు శనగలు మూడువంతులు- యవలు వాలవపాలును వే
 చి విసరినపిండిలో నేయి, పంచదారయును గలపి మెసవిన వేసవిని విశేషహి
 తవును జేసును. తెల్లనిబియ్యమునువేచి విసరినపిండి జఠరవృద్ధికరము. రుచికర

ము- లఘువు- శీతలము- మధురము- మలబద్ధకారి- పథ్యము. బలమును, శుక్లమును జేయును. మిగిలినజొన్నలుమొదలగు ధాన్యముల సక్తపిండి వాటివాటి గుణములను జేయును గానియించుకంఠ లఘుత్వముగలిగియుండును. శాలిధాన్యము వానబెట్టి వేచి దంపిన యవి యటుకలనబడును అవి గురుత్వమును స్లేష్మమును జేయును. వాతమును హరించును. వీటిని పాలతో బుచ్చికొనిన నురువుగలిగి వీర్యవృద్ధిని, మలబద్ధమును జేయును. సగముపండిన శింబిధాన్యము గడ్డికాల్చిన మంటలో వేచినవి హాలకమనబడు నిది మేషవాతముకొప్పును, కఘమును, శశిమును హరించును. సగముపండిన యవలయొక్క గోధూమములయొక్క వెన్నులు తృణాగ్నిచే వేచిన యవి రుంబలనబడును.

సి ధా న్న ప్రి క ర ణం.

భక్తం లఘువురాణస్య శాతేస్తచ్చిపిటాగురుః। క్వచిద్యోగప్రభావేన గుణాంతరమపివ్యత్రైసుధాతాంస్తండులాస్స్పితాన్తోయంపంచగుణోపచేత్। తన్మృగం ప్రసృతంచోష్ణం విదాహం గుణవత్తరం। భక్తం వహ్నికరం పథ్యం తర్పణం చనం లఘు॥ అథాతమస్యశం శీతం గుర్వరుచ్యం కఘప్రదం॥ ఉష్ణో దనశ్శనిమమదాత్యయ రక్తపిత్తమేహప్రదః పవనకృల్లఘుదీపనశ్చ॥ జలే చతుర్దశగుణే తంశులానాం చతుఃఫలం। విపచేత్సావయేన్తండం సభక్తోమధురో లఘుః। రసోదనోద్వరహరో బల్యోవాతనిబర్హణి॥ ఘాలభక్తం హేమం స్వాదు హృద్యం పాచనదీపనం। ఆమశూలగ్రిహణ్యరోహరం పుష్టిరుచిప్రదం॥ తండులాదావిసంయుక్తా లవణార్ద్రకహింగుభిః। యుక్తాశ్చ సలిలే సిద్ధా కృసరా కథితాబుధైః। కృసరాఘుక్తలాబల్యా గురుపిత్తకఘప్రదా। దుర్లభా బహువిష్టంభమలమూత్రకరీన్ద్రుతా। మిత్రైశ్శూకశ్శింబిధాన్యైరోదనో మిత్రకోమణిః। ఘృతే హరింగ్రిసంయుక్తం మాషాణాం భర్తయేద్యటిః। తండులాశ్చాపి సిద్ధా తాన్సహౌపరివర్తయేత్। సిద్ధియోగం జలంతత్ర నిక్షిప్యకుశలః పచేత్। లవణార్ద్రకహింగుమాత్రీయాతత్ర వినిక్షిపేత్। ఏషా సిద్ధిం సమాయాతా ప్రోక్తా తాపహరా బుధైః। భవేత్తాపహరీబల్యా వృష్యా స్లేష్మాణుమాచరేత్। బృంహ్యణీ తర్పణీ రుచ్యా గుర్వీ తత్తద్గుణాన్ద్రుతా॥ క్రియాసారే॥ నివేద్యకరణే ప్రోక్తా శ్రేష్ఠా ఆఢకతండులాః। తాంశ్చ నిర్దిజ్య నిష్పేద్య ఘోధాంభిః షాశయేద్బుధః। సార్ధాఢకప్రమాణంతు తండులానాం జలంస్త్రితం। శుద్ధైశ్శూకైర్దారుభిశ్చ సుదీప్తైః పరిపాచితం। కేవలాన్నమితిప్రోక్తమిదమన్నం మునీశ్వరైః॥

పరమాన్నం హరిద్రాన్నం దధ్యన్నం కృసరోదనం | గుడోదనంచ ము
ద్గాన్నమిత్యన్నం వడ్విధం స్మృతం || తండులం త్రిగుణం దుగ్ధం దుగ్ధార్థం జీవ
నీయకం | తదర్థం గుడచూర్ణంతు పరమాన్నమితిస్మృతం || సంస్కృతం మధితం
గవ్యం తండులానాం చతుర్గుణం | ఈషధర్మద్రయాయుక్తం మరీచీజాతిసంయు
తం | ఏతదుక్తం హరిద్రాన్నం సుపక్వం పాచితం తథా || మధురాష్ట్రేనగోద
ధ్నా శుద్ధాన్నంతువిమిశ్రితం | తండులాద్విగుణేనైవ మరీచిఊదసంయుతం |
లవణార్ద్రకసంయుక్తమేతద్దధ్యోదనం స్మృతం || తండులార్థం ముద్గమిశ్రింవా
రిణాసహసంపచేత్ | యుక్తం మరీచిచూర్ణైశ్చ తిలచూర్ణం వినిషీపేత్ | ఇదం
కృసరనామాన్న మిత్యాఖ్యాతం మునీశ్వరైః || పూర్వోక్తపాయసైర్యుంజా
ద్దుగ్ధార్థం గుడఖండకం | తదర్థమాజ్యం మోచాయాః ఫలమేతద్గుడోదనం || పూ
ర్వోక్తపాయసవత్ తండులం త్రిగుణం దుగ్ధదుగ్ధార్థజలయోగే దుగ్ధార్థగుడం
యోజయిత్వా పచేత్ | ఇతరథా గుడోదనమితి సంజ్ఞానుపపత్తేః || తండుల
స్య త్రిభాగైకముద్గఖండేన మిశ్రితం | పక్వం యదేతన్నుద్గాన్న మాఖ్యాతంచ
చతుర్ముఖం | వినాశుద్ధాన్నమన్యేషాం ప్రదవ్యాఘావణంబుధః | గుణానేషాం
యథామోగం విజానీయాద్వివక్షణః || ఘృతాదనోదధినిశా సక్తులాజతిలాన్వి
తః | ఘృతాపహరణేయోగ్య మేనంప్రాహవివక్షణః ||

అథక్షీరీ || శుద్ధేర్ధవక్యే దుగ్ధేతు ఘృతాక్రాంతంతులాన్షీపేత్ | తేసి
ద్ధాక్షీరీకాఖ్యాతా సాసితాజ్యయుతోత్తమా || క్షీరీకాదుర్జరా బల్యా ధాతు
లృప్తిప్రదాగురుః | విష్టంభినీ హరే చ్చీతా రక్తపిత్రాస్నిమారుతాన్ || నారికే
ళం తమాన్ముత్వా చిరం పయసి గౌషీపేత్ | సితాగవాజ్యసంయుక్తా త
త్పచేన్నుదువస్నానా | నారికేళోద్భవా క్షీరీ స్నిగ్ధా శీతాతిలృప్తిదా | గుర్వీసు
మధురా వృష్యా రక్తపిత్రానిలాపహా ||

చమసీభర్జికాకృత్వా సుసూక్ష్మాస్తంతుసన్నిధాః | శుష్కాక్షీరేణసం
సాధ్యా భోజ్యా ఘృతేనమన్వితాః | సేవికా తర్పణేబల్యా గుర్వీ పిత్రానిలాప
హా | గృహణీ సంధికృద్రీచ్యా తాంఖాచేర్నాతిమాత్రీయా || చమసీ పిష్టవర్తి
కేతి వామనః ||

సిద్ధాన్న ప్రకరణము.

పాతవియ్యవులన్నము లఘువు. అటుకులు గురుత్వమును జేసును. ఇవి
వస్త్ర్వంతరమేళనముచే గుణభేదమును గలిగించును. తెల్లనివియ్యము కడిగివే
సి యైదుపాళ్లు నీళ్లుబోసి యుడికించి వార్చిన గంజి విదాహమణచి విశేషగు

ణమును జేయును. అన్నము జఠరవర్ధనము- శత్రుము. తృప్తిని రుచిని గలిగించును. కడగనిబియ్యముడికించి వార్చని యత్రైసరు చలవను, గురుత్వమును, రుచిని, కఠమును జేయును. వేడియన్నము శ్రమను, మదహానిని, రక్తప్రైత్య మేహములను, వాతమును జేయును. లఘువు- దీపనము. నాలుగుభాగముల బియ్యము, పదునాలుగువంతుల నీళ్లను వేసి వండి వార్చిన యన్నము మధురము- లఘువు. జావ జ్వరహరము- బలకరము- వాతనాశకము. పఘాళీయన్నము చలువను, రుచిని, జీర్ణమును, దీపనమును, వ్రష్టిజేసి యామశూల గ్రహణీమూలశంకలను హరించును. బియ్యమును పప్పును గలిపి తగుమాత్ర ముప్పు నల్లము నింగువయును గూర్చి యుదకమందుడికించినది పులగమనబడును. ఇదిబలకరము- గురుత్వకరము- వైత్యకఢప్రదము- శీఘ్రముగ జీర్ణముగాక కడుపులో బరువుగనుండి విశేషమలమూత్రములను జేయును. వరిబియ్యము పెసర మొదలగు పప్పులును గలిపిజేసినయన్నము మిత్రకయనబడును. పసపు మినపపప్పులో వేసి రుబ్బి వటుకములు జేసి కడిగినబియ్యముతో కలిపి నేయినివేచి యవి పచనమగుటకు తగిననీళ్లనుబోసి యుప్పు అల్లము యిరిగువయునువేసి వండిన యది తాపహరమనబడును. బలమును, వృద్ధిని, శ్లేష్మమును, వీర్యవృద్ధిని, తృప్తిని, రుచిని, గురుత్వమును జేయును. శ్రేష్ఠములగు బియ్యము కుంచెడు పదునారుమార్లు గడగి వడచి ఆరుమానికెలనీళ్లను యసరుబెట్టి పరిశుద్ధమగు తృణముచే కఱ్ఱలచే నగ్నిని ప్రజ్వరిల్ల జేసి వండిన యది కేవలాన్నమనబడును, ఇది దేవతానివేదనమునకు శ్రేష్ఠమని చెప్పబడెను.

పరమాన్నము, హరిద్రాన్నము, దధ్యన్నము, కృసరాన్నము, గుడాన్నము, ముద్గాన్నమనియును అన్నము ఆరువిధములు. ఇందులో బియ్యమునకు మూడురెట్లు పాలువేసి పాలలోసగము నీళ్లువేసి యందులో సగము బెల్లము వేసి చేసినది పరమాన్నము. సంస్కరించబడిన యావుమజ్జిగ బియ్యమునకు నాలుగురెట్లు యిండుకపసపుతో కలిపి మిర్చములు జాపప్రిపాదుముగలిపి వండిన హరిద్రాన్నమనబడును. మధురమగు నావుపెరుగించుక పులియబెట్టి పరిశుద్ధమగు నన్నముతో బియ్యమునకు రెండురెట్లుకలిపి యల్లమును మిరియముల గుండయు నుప్పునుగూర్చిన దధ్యన్నమనబడును. బియ్యము రెండువంతులు పెసరపప్పువకవంతును గలిపి యుదకముతో పచనముజేసి యందు మిర్చములపూడి సువ్వులపూడియును గలిపిన కృసరాన్నమనబడును. మొదటజెప్పిన పరమాన్నముతో పాలకుసగము బెల్లము దీనికిసగమునేయి యనటిపళ్లునుగలిపిన న్నది

గడోదనమనబడును. మొదటిదగుపరమాన్నము బియ్యమునకు మూడురెట్లు పాలును పాలకుసగము నీళ్లును నీళ్లకుసగముచెల్లమును గాక పాలకుసగవని కమువేసి పచనముజేసిన గుడాన్నమనబడును. ఇటులగాకున్న గుడాన్నసంజ్ఞ గాకపోవునని దెలియదగును. బియ్యమునకు మూడురెట్లు పెసరపప్పు వేసి చేసినది మద్గాన్నము. విద్వాంసుడు శుద్ధాన్నముకంటె నితరాన్నములను దేవ పిత్రతిధి నివేదనజేయకొకడును భుజింపరాదు. వీటిగుణములాయాయినన్నమే శనమునుబట్టి గుణములను దెలియదగును. పెరుగు, పసపు, సక్తుపిండి, పేలాలు, నువ్వులును గలిపినయన్నము ఘాతాపహరణయోగ్యమై ఘాతాన్నమనబడును.

పాలుసగము మరగనిచ్చి యందున నేయితోవేచిన బియ్యముబోసి పంచదార నేయి గలిపి పచనముజేసినది క్షీరికయనబడును. ఇది యజ్జీరిని, బలమును, ధాతువుప్తిని, గురుత్వమును, మలబద్ధమును జేసి వాతమును, రక్తపైత్యమును, జఠరాగ్నిని హరించును. కొబ్బరికాయ సన్నముగకోరి యావుపాలలోవేసి పంచదార ఆవునేయియును గలిపి చిన్నమంటను వండినది నారికేళ క్షీరియనబడును. ఇదివిశేషచలవను బుష్టిని గురుత్వమును వీర్యవృద్ధినిజేసి మధురమై రక్తపైత్యవాతములను హరించును.

పిండి నీళ్లనుగలిపి దారములవలె సన్నముగజేసి యండించి పాలలోవేసి నేయినిగలిపి వండినది సేవికయనబడును. ఇది తృప్తిని, బలమును, గురుత్వమునుజేసి పైత్యమును హరించును. రుచికరము. సంధానకారియైనను గ్రహణిని బుట్టించును గాన యధికమును భుజించరాదు. దీనికి చమసిపిష్టవర్తికయనిగూడ నాచూంతరము కలదు.

అథ సూపచనప్రక్రియాం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ దాతీతుసలితేసిద్ధాల వణార్చికహింగుభిః॥ సంయుక్తాసూపనామ్నిస్యా త్కృత్యంతే తద్గుణానః॥ సూపావిష్టంభకోరూక్షశ్శీతస్తు సవిశేషతః॥ నిస్తుదో భృప్తసిద్ధస్తు లాఘవం సుతరాంవ్రజేత్॥ వాగ్చట్టః॥ విశేషాదాధకీనూపస్వాదుర్వింష్టంభకృద్గురుః॥ ప్రక్షిపేద్దోఘుతంతస్త్రిన్పాచితం భక్షయేన్నరః॥ బల్యంస్యాదాధకీనూపమితచ॥ సారంభోజనసారం సారం సారంగలోచనాధరతిః॥ పిబఖలువారంవారం నోచేస్తుధాభవతిసంసారః॥ పితృజ్వరార్తిశమనం లఘుముద్గయూషం సంతాపహరి తదరోచకనాశనంచ॥ రక్తప్రసాదనమిదం యదిహైంధవేన యుక్తంసదాస్థిబతు సర్వరుజాపహరి॥ వనముద్గోద్గయూషస్తు శిరోభ్రమణపితృకృత్॥ కుళు

ధయాషణ్నేచ్ఛఘ్నం చామాదం శూలనాశనం॥ యూషః కృష్ణకుశుద్ధోద్ధం ల
ఘ్నః పాషాణభేదకృత్॥ రోచనం కఫవాతఘ్నం పిత్తకృత్క్రిమిశూలహం॥ ని
ష్క్వావయాషో విషహృత్తస్య స్యాత్పిత్తకృద్గురుః॥ చణస్య యూషం మధురం
కషాయం కఫాపహం వాతవికారహంతృ॥ శ్వాసోర్ధ్వకాసామయపీనసా
నాం కరోతినాశం బలదీపనంచ॥ ఆసితచణకయూషం దాహనాశం విధత్తై
ప్రబలమహితలోద్ధం సర్వమేహప్రణాశం॥ దహనమరిచియోగా ద్వాతరోగా
పహారి విదళమతివిపక్వం సర్వదోషాపహారి॥

ఇటుపయిని సూపపచనప్రక్రియను జెప్పుచున్నారము. పప్పు నీళ్లతో
నుడికించి యందుల్పు నింగువ నల్ల మును గలపిన నది సూపమనబడును. దీనిగు
ణము మలబద్ధము, కడుపులోగట్టి చలువయును జేసును. పొట్టుదీసిననియు వే
చినదియు మిక్కిలి లాఘవమునుజేయును. కందిపప్పు రుచి- మలబద్ధమును గు
రుత్వమును జేయును. ఈపప్పుయందు నావునేయి గలపి పచనముజేసి యది
వుచ్చికొనవలెను. ఇది నీరువలె పలచగాజేసిన కట్టనబడును. ఇది భోజనసార
ము- సారంగలోచనల యధరముకంటె సారమై రుచిగలిగించును. కావున ప్ర
తిదినమందును బుచ్చికొనుము- లేకుండిన నీసంసారము నిస్సారము. పెసరక
ట్టు లఘుతరమై పైత్యజ్వరము నార్తిని సంతాపము నరుచినికమింపజేయును.
రక్తమును బాగొనర్చును. దీని సైంధవలవణముతోగూర్చి బుచ్చికొనిన సకల
రోగములను హరించును. అశవిపెసలకట్టు శిరోభ్రామణమును పైత్యమును జే
యును. ఉలవకట్టు క్లేష్మమును, ఆమమును, శూలమును కొట్టును. నల్లఉలవక
ట్టు లఘువు- పాషాణభేది- రుచికరము- కఫవాతనాశకము- పైత్యకారి- క్రి
మిశూలహారి. అనపకట్టు విషమునుహరించును. పైత్యగురుత్వకారి. సెనగక
ట్టు మధురము- కషాయము- కఫవాతవికారహరము- శ్వాస, కాస, పీనసనా
శనము- బలదీపనకరము. నల్లసెనగకట్టు దాహహరము- సకలమేహములను
ణచును. చిత్రమూలము మిరియమును గలపిన సకలరోగములను హరించును.
వీటిగుడ్డిళ్లు సకలదోషనివారకము.

గోధూమాధవశాఢాతా కుట్టితాశ్శోషితాస్తతః॥ పోక్షితాయంత్ర
నిష్పిష్టా శ్చాలితాస్సమితాస్తస్మతాః॥ వారిణా కోమలంకృత్వా సమితాం
సాధుమర్దయేత్॥ హస్తలాలనపాతస్స్యాల్లోప్తీ సమ్యక్ప్రసారయేత్ ॥ లో
ప్తీ ఉండాభిభాషణా॥ అథోముఖుబస్యైతాం విస్తృతాం పక్షిపేద్య
హిః॥ మృదునా వహ్నినా సాధ్యా సిద్ధోమండకవ్యతే॥ దుగ్ధేన సాజ్యఖండే

న మండకం భక్షయేన్నరః । అథవా సిద్ధమాంసేన సతక్రవటకేనవా । మండ
కో బృంహ్మణో వృహ్మో బల్యో రుచికో భృశం । పాకేపి మధురో గాగ్రహీ
లఘుగ్దోవత్రయాపహః॥

సమితాం సర్విషాభృష్టాం శర్కరా పయసి క్షిపేత్ । తస్మిన్ఘనీకృతే
స్యస్యేల్లవంగమరిచాదికం । సిద్ధైషా లక్షికాభ్యాతా గుణానస్యా వదామ్య
హం । లక్షికా బృంహ్మణీవృహ్మో బల్యాపిత్రానిలాపహః । సిద్ధా శ్లేష్మకరీ గుర్వీ
రోచనీ తర్పణీపరా॥

శుష్కగోధూమచూర్ణేన కించిత్పుష్టాంచ పోలికాం । తత్పచేత్సేవయే
తక్ష్మాత్వా భూయోంగారేపి పాచయేత్ । సిద్ధైషా పోలికాప్రోక్తా గుణా
నస్యాః ప్రవక్ష్యమే । రోటికాబలక్పదుచ్ఛ్యా బృంహణీధాతువర్ధనీ । వాతఘ్నీ
కఫకృద్గుర్వీ దీప్తాగ్నీనాం ప్రశస్యతే॥

శుద్ధగోధూమచూర్ణంతు సాంబుగాఢం విమద్దయేత్ । విధాయ వటు
కాకారం సిద్ధూమాగ్నౌ శవైఃపచేత్ । అంగారకర్కటిహ్యేషా బృంహణీ
శుక్రలాలఘుః । దీపనీకఫకృద్బల్యా పీనసశ్వాసకానజీత్ । అంగారపోలికా శ
స్తా విధూమాంగారపాచితాః । లఘ్యా బలకరా వృహ్మో దోషఘ్నా వహ్ని
దీపనాః । తావద్గర్జతివగ్గోత్ర భక్ష్యాణాం క్లాఘ్యతేధికం । ఉష్ణోష్ణసర్విషాభు
క్తా యావన్నాంగారపోలికా॥

యవజా రోటికారుచ్ఛ్యా మధురావిషదాలఘుః । మలశుక్రానిలకరీ
ల్యా హంతి కఫామయాన్ । పీనసశ్వాసకాసాంశ్చ సుదో మేహగలామయాన్॥

చూర్ణం యచ్చుష్కమాషాణాం చమసీసాభిధీయతే । చమసీరచితారో
టి కధ్యంతేబలభద్రీకా । రూక్షోష్ణా వాతలాబల్యాదీప్తాగ్నీనాం ప్రయోజితా॥

మాషాణాం దాలయస్తోయస్థాపితాస్త్రిక్తకంచుకాః । ఆతపే శోషి
తా యంత్రపిష్టాస్తాధూమసీస్త్పృతాః । ధూమసీంచితానైవ ప్రోక్తా ఝర్ఝరీ
కాబుధైః । ఝర్ఝరీ కఫపిత్రఘ్నీ కించిద్వాతకరీ స్పృతా॥

చాణక్యా రోటికా రూక్షా శ్లేష్మపిత్రాసగ్ధురః । విష్టభిన్నాచ చ
క్షుహ్యే తద్గుణా తిలశమగ్రహీ॥

దాలీ సంస్థాపితా తోయే తతోపహృతకంచుకా । శిలాయాం సాధు
సంపిష్టా పిష్టికాకథితాబుధైః । మాషపిష్టికయాపూర్ణగర్భా గోధూమచూర్ణ
తః । రచితా రోటికానైవ ప్రోక్తా వేదణికాబుధైః॥ గోధూమచూర్ణఘనవేష్టి

తమాషముద్గపిష్టం సుపక్వ మతివేధణకం వదంతి తంభక్షయే దతిబలం లభతే మనుష్య సైలేనవాధ సుఘృతేన సుగంధినావా॥ భవేద్వేధణికాబల్యా వృష్ట్యా రుచ్యానిలాపహా ఉష్ణా సంతర్పణే గుర్వీ బృంహణీ శుక్రలాపరం భిన్నయా త్రమలాస్తప్త మేదఃపితృకఘప్రదా గుడకీలార్థితశ్వాసంపక్తీ శూలానినాశయేత్ | ఘృతేన చాలితా నైవ వటోరీతి ప్రకథ్యతే | వటోరీ తద్ధుణా కించి ల్లక్ష్మీవ రుచిక్రమరా॥

తెల్లని గోధూమములు కడగి దంచి యండించి తిరిగీకడగి యండించి విసరి కోడిన యిది సమితమనబడును. అసమితను నేయివేసి నీరుబోసి మర్దించి చేతులతో వ్రుండజేసి యిగిరించిన లోప్తియనబడు ననగా వ్రుండ యిది కుండబోర్లించి దానిపైనుండజేసి మృద్వగ్నిచేతను పాకమొనర్చిన పచనమై మండకమనబడును. దానిని నేయి చాలతో గలిపి భక్షించవలెను. లేక వండిన మాంసముతోనైన మజ్జికతోనైన బుచ్చికొనదగును. మండకము తృప్తివీర్యవృద్ధికరము- బలకారి- విశేషరుచికరము- పాకమైనను మధురము- మలబద్ధకారి- లఘువు- దోషత్రయనివారకము.

సమితను నేయితోవేచి పంచదారగలపిన పాలలోవేసి యది గట్టిపడినవిమ్మట నందులో లవంగములు మిర్యమును వేసి పచనమొనర్చిన లక్షికయనబడును. ఇది వృద్ధిని వీర్యమును బలమును జేసును. పైత్యవాతహరము. శ్లేష్మమును, గురుత్వమును, రుచిని, తృప్తిని గలిగించును.

ఎండిన గోధూమపిండి తడిపి పలచగా రొట్టెజేసి పెనముమీద కొంచము వెచ్చజేసి నివృలమీద పచనముజేయవలెను. ఇది పోలికారోటికయనబడును. బలమును, రుచిని, వృద్ధిని, ధాతువుప్తిని, కఫమును, గురుత్వమునుజేసి వాతమును హరించును. ఇది విశేషజ్వరముగలవారికి ప్రశస్తము.

పరిశుద్ధమగు గోధూమపిండి నీళ్లతోగలిపి గట్టిగమర్దించి వడియముల వలె జేసి పొగలేసి నివృలపై నునచి పచనముజేసిన యంగారకర్కటి యనబడునిది వృద్ధిని, శుక్లమును, లఘుత్వమును, దీపనమును, కఫమును, బలమును జేసి పిసన శ్వాస కాసరోగములను జయించును. పొగలేసి నివృలపైని గాల్చిన రొట్టె ప్రశస్తము- లఘుత్వమును, బలమును, వీర్యమును, జ్వరమును జేసి దోషములను హరించును. ఈయంగారపోలిక వేడినెయిలో మంచి యెంతపర్యంతము భక్షించడంతపర్యంతమే సకలభక్ష్యముల క్లాఘనమొనర్చును.

యవపిండిరొట్టై రుచ్యము- మధురము- గళరొగ మేహ శఫ పీసన శ్వాస కాస మద విషహరము. లఘువు- మల శుక్ల వాత బలకరము.

మినుములు యండించి విసరిని పిండి చమనియనబడును. దీనిచే జేసినరొట్టై బలభాద్రికయనబడు నిది గట్టిని, వేడిని, వాతమును, బలమును, దీపనమును జేయును.

మివపపపు నీటిలో వేసి మాటిమాటికి సూటిగ పొట్టు బోగడగి యండించి తిరగటిని విసరిన యది ధూమనియందురు. దీనిచే నొసర్చిన రోటిక రుచ్య రికందురు. ఇది ప్రైత్యహారి- కించి ద్వాతకారి.

సెనగరొట్టియ గట్టి శ్లేష్మమును రక్త ప్రైత్యమును బోగొట్టి గురుత్వమును, మలబద్ధమును, నేత్రహితమును జేయును. నువ్వులువేసి జేసిన చక్కిము నీగుణమునే జేనును.

మివపపపు నానెట్టి పొట్టుబోగడగి రాతిమీద నూరినది పిష్టికయనబడు నది పూర్ణమువలె లోపలనుంచి గోఘామపిండి ప్రైనిపొదిగించి జేసిన రొట్టై వేఢణికయందురు. ఇటువలెనే పెసరపపు మివపపపును పూర్ణముంచిన రోటికతివేఢణికమనబడు నిది బలకరము. నేయితోనైన నూనెతోనైన బుచ్చి కొనిన రుచి విర్యోష్ణ తృప్తి గురుత్వ వృద్ధులను జేసి వాతమును గొట్టి మల మూత్రమోచనమొనర్చి కొవ్వునగుచి ప్రైత్యకరమై మూలశంక శ్వాస శూలముల నశింపజేయునిది నేయితో వేచిన వటోరయనబడి లాఘవమును రుచిని జేయును.

ధూమసీరచితాహింగుహరిచాగిలవత్రైశ్యతా, జీరకాస్వర్జితాభ్యాంశ తమాకృత్యచ వేల్లితాః, పర్పటాస్తే సదంగారభిష్టాః పరమరోచకాః, దీపనాః పాదనారూక్షా గురవఃకించిషీరితాః, ముగ్ధాశృతద్దుశాఃపోక్తా విశేషా లఘువశ్యతే, చణకస్యగుత్రైశ్యక్తా పర్పటాశ్చణకోద్భవాః, స్నేహభిష్టాశ్చ తేనర్చ్యే భవేయ ర్శ్యమానుత్రైః, లఘవః పర్పటారుచ్యాః కఢిష్ణూ శాల సంభవాః॥

మాషానాం పిష్టికాం యుక్తాం లవణార్ద్రకహింగుభిః । కృత్వా వివ భ్యాద్వటికా స్థాస్తైతే విపచేచ్ఛత్రైః । విశుష్కావటికాబల్యా బృంహణాస్త్రి వర్ధనాః । వాతామాషహరారుచ్యా విశేషాచ్ఛర్జితాపహాః । విబంధభేదినశ్లేష్మ క్షకారిణోత్పగ్నిపూజితాః । సంమార్జ్యనిక్షిపేత్త క్రే భృష్టహింగుచజరకం । లవణం తతః) టటుకాన్సకలానపి మజ్జయేత్, శుక్రలిస్తక్రవటుకో బలకృదో

చకోగురుః | విబంధహృద్విదాహీత శ్లేష్మలః పవనాపహః || తక్రింపిష్టమరీచి
హింసుమిళితం కుస్తుంబరీసంయుతం యుక్త్యావర్ణితమర్దశేషమపరే భాంజ సు
ధూపావృతే | పక్తిక్వతతే మనోహరాంశ్చ వటుకా స్తేషాం రుచిర్వార్దవం
స్వాదుత్వం చ సుసౌరభం గుణగణం వేదీసా విశ్వేశ్వరః || కాండీకమ వినిష్ఠి
ప్యవటుకామాషసంభవాః | వాతఘ్నరోచనామృద్యాః కఫపిత్తప్రకోపనాః |
ఆమ్లికాం స్వేదయిత్యాత్మ జలసహమర్దయేత్ | తస్మిరే కృతసంస్కారే వ
టుకాన్మజ్జయేత్కృతీ | ఆమ్లికావటుకాస్తేషు రుచ్యా వహ్నిప్రకోపనాః || చిం
చాతోయే విమిశ్రా గుడలవణయుతాః పిత్తమేతే నిహంతి తృష్ణా మూర్ఛాభి
ఘాతజ్వరజఠరాః ఘోదీరోగాపహశ్చ | లాజీచూర్ణేన మిశ్రాః కఫపవన
హరా రోచకా దీపవాన్స్యృర్మందాగ్నిధ్వంసకాశ్చ నిలవిషశమనా భుక్తమ
న్నంపచంతి || మాషాణాంపిష్టికాహింగులవణార్ద్రాక సంయుతాః | తథా విరచి
తా వస్త్రే వటుకాస్సాగుశోషితాః | శలితాస్తప్తతైలేవా ఘృతేనాసుపిల్వా
హితాః | వటుకస్యగుడైర్యుక్తా జ్ఞాతవ్యా రుచిదా భృశం || కూష్మాండార్ద్రాక
మరీచైర్జీరకసింధూర్ధమేధికాసహితైః | పిష్టైర్వాషడభోధైర్విహితావటుకా
శ్చ యోగిభిర్భూయః || కూష్మాండకవటి శ్లేయా పూర్వివద్యటుకాగుణాః | వి
రోషా పిత్తరక్తఘ్నీ లఘ్వచ కఠితా మధైః || నిస్తుమైర్దుర్దమామైశ్చ కూ
ష్మాండమజ్జసంయుతైః | శుష్కాశ్చవటుకాః పక్వా రుచ్యారోచకనాశనాః ||

ఆర్ద్రాక రామతనైంధవజీరకయక్రమతాకృతికాస్సతీలాః | అంబుజబం
భుకరైః కఠినా తిలతైలభృతా రుచిదావటుకాః || కూష్మాండకమజ్జామిళితైస్స
త్వగ్నిజైస్సజీరకైః || వటుభిశ్శుష్కాకరిలవటుకాశ్శుద్ధాంగారవిపాచితాలఘ
వః | ఆర్ద్రాకజీరకరామర ధనికా ధ్యానేష్టనాశనా రుచ్యాః || కృతాశ్చ నింబకు
సుమైస్సతిలైః పశుసంయుతైః | వటుకాః కఫపిత్తఘ్నా కృమివీణవినాశినః ||
కృతాశ్చవజీరకా తిలరామరలవణజీరకైర్వటుకాః | స్పష్టచరీషా సద్యోర్మో
ఘ్నా గుల్మవహ్నిమాండ్యహరాః || ఏవంసూరణవటుకాం కుర్వాన్తద్గుణాం
స్తద్భవత్ | పక్వామలః ఫలానాం పిష్టాన్ప్రప్తతండుతైస్సతిలైః | చూర్ణకృతైశ్చ
లవణైస్సహింసుభిశ్శౌంకబింబస్సృతైః | లఘవః కృతాస్తవటుకాః పిత్తహరం
త్యపహరంతి మేహంచ | చతుష్కాతిరుచ్యా వృష్ట్యా దోషఘ్నజర రాగ్నికరాః ||
కదభీకుసుమతోద జీరకైస్తీలమిళితైః | మరీచితోదలవణై రేకధ్యం వటుకాః
కృతాః | తైలభిష్టా రుచిః రాః పిత్తలా వాతవాశనాః || శాలిపష్ట దధిఖండ
సంయుతా దిగ్ధవీవ వటుకాస్తధాకృతాః | ఘోరవాతశమనా రుచిప్రదాః

పిత్రరోగమపహంతి దారుణం॥ ముద్గాహం వటుకాస్తద్వద్రీచితాస్సాధితా
స్తథా॥ పథ్యాదురచ్యాస్తతో లఘ్వ ముద్గసూపగుణాస్తృతాః॥ దుర్గరాలఘ
వోరుచ్యాచణకాదికృతాలపి॥ స్థాల్యాం ఘృతేనా త్రైలేనా హరిద్రాహిం
గుభర్ణయేత్॥ అవలేహనసంయుక్తం తక్రం తత్రైవ నిక్షిపేత్॥ యేషా సిద్ధా
నమరిచా కథితా కథికాబుధైః॥ కథికాపాచసీరుచ్యా లఘ్వే వహ్నిపగ్నీపగ్నీక
ఫానిలవిబంధఘ్నీ కించిత్తప్రకోపినీ॥ అతిపక్వాభవ్యంతాకఫత్రైశ్చ తిలమిశ్రి
తైః॥ మరీచిత్తోదలవ తైర్హింగుజీరకమిశ్రితైః॥ ప్రైత్యలావటుకారుచ్యా స్నేహ
భగ్నిప్రాశ్నదీపనాః॥ దాలయశ్చణకానాంతు నిస్తుషాయంత్రపేషితాః॥ తచ్ఛ్చ
ర్ణంవేశనంబోక్తం పాకశాస్త్రవిశారదైః॥ వటుకావేశనస్యాపి కథికాయాం
నివృజ్జితా॥ రుచ్యావిష్టంభజనసీ బల్యా ల్పప్లికరీ స్తృతా॥ ఏవమగ్నేపి యేకేచి
ద్భుక్త్యవేశనసంభవాః॥ తద్గుణాస్తేపి బోధవ్యా యుక్త్యా పాకవిశారదైః॥

మినపచాయపపుండిలో నింగువ పసపు ఉల్పు జీలకఱ్ఱ నజ్జికా
రమును నీళ్లతోగలపి పలచగా వత్తినవి పర్పటములందురు- ఇవి మంచినీళ్లుల
పైని గాల్చిన మిక్కిలి రుచిని దీపనమును పాచనమును గురుత్వమును జేసును.
పెసరపిండితోజేసిన పర్పటములు పైనిజెప్పిన గుణమునుజేసి లఘుత్వమును జే
యును. సెనగపిండి పర్పటములు సెనగగుణమునే జేయు నివి యన్నియును చ
మరునవేచిన సుధ్యమగుణములు. బియ్యపుపిండితో జేసిన పర్పటములు రుచిని
లఘుత్వమునుజేసి కఫమునుహరించును. వీటికాంధ్రభాషలోనప్పుడములందురు.

మినపపిండిలో నుప్పు నల్లము నింగువయును గలపి పెట్టిన వడియములు
యండనెండించి చమరులో మెల్లనవేచి బుచ్చికొనిన బలవృద్ధివీర్యములగు శ్లే
ష్మమును జేసును. వాతామవమనతాపములను హరించును. విరేచనకారి- వి
శేషజకరాగ్నిగలవారలకు హితము. వేచిన యింగువ జీలకఱ్ఱయు నుప్పును
గలపిన మజ్జిగలో వేచినవడియములుంచి బుచ్చికొనిన శుక్లవృద్ధి బలమును రు
చిని గురుత్వమును రేచనమును దాహశ్లేష్మములనుజేసి వాతమునుహరించును.
సెనగపిండి మిర్యము యింగువ కొతిమిరియును గల్పిన మజ్జిగను విరిగిపోకుండ
సగముగ మరిగించి రెండవకుండలో పొగించి దీనిలో బ్రశస్తమగు వేచిన వడి
యములు వేసిన యావడియముల రుచిని మార్చివమును పరిమళగుణములను వి
శ్వేశ్వరుడే దెలిసికొనవలెను. కాంజీకమందునవేసిన మినపవడియములు వా
తహరము- రుచికరము- హృద్యము- కఫతైత్వప్రకోపము. చింతపండు వెచ్చ
జేసి కలపి పెట్టిన వులుసులో వడియములు వేచి పొగచినవి యామిలకావటుక
ములు రుచి జ్వరవృద్ధికరములు. జెల్లము నుప్పును గలసినబులుసులోని వడియ

ములు ప్రత్యపిపాసమూర్త్యాజ్వరమును జ్వరమును తుదగికోగములను హరించును. పేలపిండితో గలపిన వడియములు వాతము నరుచి నగ్నిమాంద్యమును విషమును హరించి ఘటించినయన్నమును జీర్ణింపజేయును. మినపపిండి యల్లము నింగువయు నువ్వును గలపి వస్త్రమందు వడియములుంచి యండించి మరగిన నేయినైన నూనెనైన నెఱ్ఱగవేదిన యవి ప్రైనిజెప్పినగుణములనే జేయును. బూడిదగుమ్మడికోరు అల్లము మిర్చపకాయలు జీలకఱ్ఱయు నువ్వు మెంతులును నానబెట్టి పొట్టుదీసిన మినపపవ్వుతో కలపి రుబ్బి జెసిన వడియములు యోగులచే భక్షించదగు నివియును ప్రైనిజెప్పిన గుణమునే జేయును. శాంతికరము- ప్రత్యరక్తహరము- లఘుకరము- అటువలెనే చాయపెసరపవ్వుతో కలపిపెట్టిన గుమ్మడివడియములు రుచికరములు- అరుచినిగొట్టును.

అల్ల మింగువ సైంధవలవణము జీలకఱ్ఱయు గలపి పొట్టుతీసిననువ్వుల పిండి తాబేలులవలవడియములుబెట్టి యండించి వేచిబుచ్చికొనిన యవిరుచికరములు. బూడిదగుమ్మడుత్వక్కు, బీజములు, కోరును, జీలకర్ర, యింగువ, అల్లము, ఉవ్వును గలపి వడియములుబెట్టి యండించి నివృలపై గాచ్చిన యవి లఘుకరములు. అల్లము జీలకర్ర యింగువ వేపపువ్వు నువ్వులును గలపిపెట్టిన వడియములు కఫప్రైత్యక్రిమివణశాంతికరములు. నువ్వులు యింగువ యువ్వును జీలకర్ర గలపి నల్లరు రుబ్బి పెట్టినవడియములు రేచకములు మూలశంక గుల్మ మందాగ్ని యల్పదే నశించును. ఈప్రకారముగానే కండతోకలపిపెట్టినవడియములు ప్రైనిజెప్పినగుణములే జేయును. పండ్లనయుసిరికాయలు వేచినవియ్యము నువ్వులు చూర్ణముజేసి యువ్వు నింగువయును గలపి చంద్రబించా కృత్తిగబెట్టినవడియములు లఘుకరములు- ప్రైత్యమును మేహమును హరించును. నేత్రహితము- రుచి. వీర్యజ్వరాగ్నికరములు- దోషహరములు. అనటిపువ్వు రుబ్బి జీలకర్రయు నువ్వులు మిరియపకాయలును సూరినముద్దయు నువ్వును గలపిపెట్టినవడియములు నూనెలో వేచి బుచ్చికొనిన రుచినిబుట్టించి ప్రైత్యమునుబెంచి వాతమణచును. ఖరపిండి పెరుగుచిల్లలతోకలపి పెట్టినవడియములు ఘోరవాతప్రైత్యములనుగొట్టి రుచినిబుట్టించును. అటువలెనే పెసరపిండితో బెట్టిన వడియములు పథ్యము- రుచ్యము- లఘువువై పెసరపవ్వుగుణమునే జేయును. పెసరగపిండిమొదలగువాటితో జేసినవడియములు లఘువై అజీర్ణమును జేయును. కిలముబట్టని తపేలాయందు నూనెలో లేకనేయితో పసపు నింగువయును గలపి వేచి చిక్కిని మజ్జిగబోసి మిర్చమువేసి గాచినది కధికయనబడు నిధిపా

జకము- రోచకము- లఘువు- దీపనము- కఫనాశ మలబంధహరము. ఇందుక
 ైత్యమునుజేయును. మిక్కిలిపండిన వంగపండు తరిగి నువ్వులు మిర్చిపముద్ద
 యు నువ్వు నింగువ జీలకర్రయును గలపియ్యి పెట్టినవడియములు ఐత్యలము
 లనబడు నివి చమరుతోవేచిన దీపనములు- రుచ్యములు- సేనగచాయపత్నీ వి
 సిరినపిండి వేశనమనబడును. దీనివడియములు కధికలోవేసిన రుచ్యము- మల
 బంధబలపుష్టికరము- ఈపిండితోజేసిన భక్ష్యములన్నియు నితరవస్తుమేశనము
 చే గుణవిశేషమును దెలియదగును.

సమితాంశుర్దయేదాశ్చ జలేనాపిచసన్నయేత్ | తస్యాస్తు వటుకం కృ
 త్వా పచేత్సర్పిషి నీరసం | ఏలాలవంగకర్పూరమశీచాద్యైరలంకృతాం | మజ్జ
 యిత్యా సితాపాకే తతస్తంచ సముద్ధరేత్ | ఆయంప్రకారస్సంసిద్ధో మంట
 ఇత్యభిధీయతే | మంటస్తు బృంహణోవృష్యో బలస్సుమధురోగురుః | పిత్రానిల
 హరోరుచ్యా దీప్తాస్మీనాం సుపూజితః | సమితాశర్కరా సర్పిర్విమళా | అప
 రేపియే | ప్రకారాఅమునాతుల్యాస్తేపితైతద్గుణాస్తస్మి లాః || అపరే శంఖపా
 లాదయః || తల్లక్షణముచ్యతే || మతవస్సమితాంసిద్ధాం కృత్వా కుర్యాచ్చ పోలి
 కాం | శృంగారాకృతికాం కుర్యాత్థండశస్త్రాం పచేద్భుతే | మజ్జయేచ్చ సితా
 పాకే తతస్తేతు సమద్ధుతాః | శంఖపాలఇతిపోతాః పాకశాస్త్రవిశారజైః ||
 గోధూమపర్వటాస్సాజ్యసమితాఘృతభర్జితాః | కుట్టితాశ్చాలితా శ్శుద్ధశర్క
 రాభివిమిళితాః | తస్మింశ్చుద్ధేషీపేదేలాలవంగమరిచానిచ | నారికేళం సక
 ర్పూరం చారదీజాన్యనేకశః | ఘృతాక్తసమితాపుష్టరోటికా రచితాతతః | త
 స్యాంతర్పూరణం న్యస్య కుర్యాత్పూర్ణాం దృఢాం సుధీః | సర్పిషిప్రియరేతాం
 తు సుపచేన్నీవుణోజవః | ప్రిగారజైః ప్రికారోయం సంయావఇతి కీర్తితః |
 మంటకేన సమోజ్ఞేయస్సంయావోపిగుణైర్జనః || ఘృతాశ్చయా సమితయా కృ
 త్వా లంబపుటం తతః | లంబగోషణకర్పూరయుతయా సితయాయుతం | ప
 చేదాశ్చ్యేసిద్ధిపా జ్ఞేయా కర్పూరనాళికా | సంయావసదృశీచైవ గుణైః క
 ర్పూరమాళికా | సంయావసదృశీరుచ్యో గుణైఃకర్పూరనాళికా || లఘురపిచక
 ర్పీ ఖేనికాతిప్రిశస్తా బలవతిలఘుజేర్ణా ఛర్దినాశంకరోతి | విదలతిముఖభర్తం
 చాప్లుపిత్రం విదాహం జఠరభరణయోగ్యాగోధుమైస్సంప్రయుక్తా || గుర్వోన్య
 తిబృంహణాస్సిద్ధా బల్యా శుక్లకరాస్తృతాః | స్త్రీషు హర్షం ప్రియచ్ఛంతి
 మాషపిష్టకసంభవాః || సమితా వేశనేజీరకహింగుమరిచియోజితే | ఘృతాక్తేజ
 లసంయుక్తే పీరప్యోపరివేష్టితే | ఘృతేనవాళతైలేన భర్జితా పూరికా భవేత్ |

పూరికాబంహదాస్సిద్ధావృష్యాపితానిలాపహః॥ ఘృతపాచితఇత్యర్థాత్॥
 మధురాస్తైలపాశిన్యో గుర్వ్య క్షేప్తానిలాపహః॥ ఇత్యుత్తరత్రవిభానాత్॥
 మాషముద్గాదిచూడైశ్చ మాషపిష్టైశ్చసంభృతా॥ జలౌఘాపరిసంపక్వా సు
 రూపాస్యరవంతికాః॥ ఇయమేవ స్నేహపాకే చందారికేత్యవ్యతే॥ తద్గుణా
 శ్చ॥ వృష్యారోచనదీపసి బలకరా గుర్వ్యా అభివ్యంధిసి సద్యస్తర్పణకారిణీ
 రసవతి క్షేప్తప్రవృద్ధిప్రదా॥ ఘోరాదాహవిబంధగుల్మశమసి పితాసగివిచ్ఛే
 దిసి స్నేహేనాసి సుశూరితాచసతతం భక్ష్యేచచందారికా॥ ఘృతపూరంబల
 కరం వృవ్యం మధురశీతలం॥ హంతివాతం రక్తపిత్తం క్షేప్తలంచ విశేషతః॥ స
 మితాయా ఘృతాక్తాయాం లాప్తీంకృత్వావవేల్లయేత్॥ ఆశ్లేతాంభర్జయే
 త్సిద్ధాం శశులీఫేణివద్గుణాః॥ శమ్కులీమధురా స్సిద్ధా రుచ్యా క్షేప్తవివవ
 ర్ధసి॥ వాతఘ్న బృంహణీగుర్వీ వీర్యోష్ణావిహాసి॥ అత్యుచ్చితాస్తు గో
 ధూమగోలకాః పరిపాచితాః॥ వాతఘ్న మధురాస్సిద్ధా వృష్యా బలవతాం
 హితాః॥ రుచ్యావాతహరాబల్యా మాషాపూపాస్తు బృంహణాః॥ శుక్లవృద్ధి
 కరాస్సిద్ధా శస్తావ్యాయామశాలినాం॥ స్థూలాస్సుర్వర్తులాఃకుబ్జాస్సచ్చిద్రా
 స్నేహపాచితాః॥ పిష్టాపూపారుచికరా గురవః కఫపుష్టిదాః॥ ముద్గానాం
 ధూమసీసమ్యగ్ధోలయేన్దిర్మలాంబునా॥ కటాహస్య ఘృతసోమ్యధ్వం సర్పరం
 స్థాపయేత్తతః॥ ధూమసీంతుద్రవీధూతాం ప్రక్షిపేజ్జర్మరోపరి॥ పతంతీబింద
 వస్తస్తాతాంసుపక్వాం సముద్ధరేత్॥ సితాపాకేన సంయోజ్య కుర్వాదుక్తేన
 మోదకాన్॥ లఘుగ్రాహీ త్రిదోషఘ్నస్సావదుశీతరుచిప్రదా॥ చక్షుష్యోజ్వర
 హృద్బల్యస్తర్పణో ముగ్ధమోదకః॥ ఏవంప్రకారకాంకుర్యాద్భేనవేనాపిమోద
 కాః॥ తేబల్యా లఘవశ్శృతాః కించిద్వాతకరాస్తధా॥ విష్టంభినో జ్వరఘ్నాశ్చ
 పిత్తరక్తకఛాపహః॥ ఏవమేవప్రకారేణ మాషజాలపి మోదకాః॥ కించిత్సమ
 గుణామాషైః రత్న మోదకసంజ్ఞికాః॥ ఘృతాక్తయాసమితయా కృత్వాసూ
 త్రాణి తానితు॥ నిపుణోభర్జయేదాశ్లేఖండపాకేనయోజయేత్॥ యుక్తేన
 మోదకాన్సుర్యాత్రైగుణైర్నంటకాయథా॥ నూతనంఘటమదాయ తస్యాం
 తఃకుశలోజనాః॥ ప్రస్తార్థపరిమాణేన దధ్నామైన ప్రలేపయేత్॥ ద్విప్రస్తాం
 సమితాంతత్ర దధ్యన్లుం క్రుష్టసంమితం॥ ఘృతమద్ధశరావంద ఘోలయిత్వా
 ఘృతేక్షిపేత్॥ అతపే స్థాపయేత్తావద్యావద్యాతితదన్లుతాం॥ తతస్తత్ప్రీ
 షేత్పాలేనచ్చిద్రేభాజనేనతత్॥ పరిభాగ్యుపరిభాగ్యు తత్సంతప్తేఘృతేక్షి
 పేత్॥ లునఃలునస్తదావృత్య విదధ్యాన్మండలాకృతిం॥ తాంసుపక్వాం ఘృతా

స్మిత్యా సితాపాకే తనుద్రవే కర్పూరాదిసుగంధేన శ్రవయిత్వోర్ధ్వరేస్తతః |
 ఏషామండలిసీవామ్నా పుష్టికాంతిబలప్రదా | ధాతువృద్ధికరీవృష్ట్యానుచ్యాయేం
 ద్రియతర్పణే | ఏమైవ గోలాకృతికా భవేద్ధివటిస్థః || తైలేవిపక్వా వటుకా
 శ్చకాలిజాస్సురుర్జరా రోచనసమాశ్చ | కఫప్రకోపం జవయంతినద్యో విశే
 షతః క్రూరవటాశ్చ జీర్ణాః || ఏన్దుతైవ శండాకీర్తిచ్యుతే గుణవిన్దయైః | కిం
 చిల్లఘ్నగుణా ఆహుర్విటేమండసమువృవాః | సమితాయామర్థమితం ఘృతం
 షీప్త్యాతిభర్జయేత్ | వర్జ్యవ్యస్థియతాయావదవతా ర్యాభశితే | సమితాయా
 ద్ద్రౌణీయాంశం సితాం తిథి నియోజయేత్ | ఏలాలవంగమరిచం యథాయో
 గ్యం వినిశ్చిపేత్ | లడుకాతస్య పితృఘ్నా యాజ్ఞః కామవివర్ధనాః | సమితా
 మోదకానామ ఘూర్జరైస్సువిశేషితాః | సమితాయాం సమ్మితాయాం సమ్యక్
 కృత్యం పయోఘృతం | సాధాయోజ్యం తథాతత్ర సమ్యక్ స్యాద్భివశోద్దమః | భ
 ర్జయేదర్ధపాకేస్యా ఘృతం సూజ్యం యథామతి | సమ్యక్సా కేధసంపన్నే శీత
 స్థానే నిధాపయేత్ | సమభాగాం సితాం దవ్యాన్వేదకాః పూర్వవద్దుతైః |
 కథ్యతే ద్భావకానామ ఘూర్జరైః పాకకోవిదైః || పక్ష్యాభితావహత తండుల
 పిష్టమిష్టపాకేనిధాయ సుగుడిస్య పచేచ్ఛయ్యుక్త్యా | తుల్యస్యతస్య లలనాకర
 లాలితస్య లాప్తీం సుధాంశుసదృశం విపచేద్ధృతాచా | పిత్తాపహ సతిర
 సాస్పివదంతి తజ్ఞాస్తానేన కించిదధికిద్రీవతస్త్వపాలాన్ || ఘోరీ చండారికా
 పూపవటికావటకాదయః | వృష్ట్యాశ్చ రోచనాబల్యాగురవస్సుస్యస్పదామతా |
 గోధూమచణపిష్టాభ్యాం భావితాభ్యాం ఘృతాదినా | పిండితాభ్యాంఘృతేనా
 పి వాచితాభ్యాం ఘృతాదినా | కనకాభాస్సుజాయంతే తథ్ఘోతేకటకర్ణకాః |
 బృంహకామధురాస్సృగ్ధాస్సీష్టాః కటుకపాకినః | తప్తతైలఘృతేపాతే గోల
 కాస్త్విస్తృతాన్ విశేషేత్ | ఉత్తానాః పాకసంసిద్ధాః భృష్టస్సృగ్ధాత్రికాష్టస్స
 తాః | ఏతాబల్యా విదాహిన్య శ్లేష్మఘ్నఘ్నః పిత్తలాః పరం || తావప || చంద్ర
 మండలసంకాశా వర్జులాభ్యాష్టపాచితాః | వాతపిత్తహరాబల్యా వృష్ట్యాదృ
 ష్టిప్రసాదనాః ||

ఇదానీం సాధారణ్యేన గుణానాహ || గుడగోధూమ సంమిశ్రితైలప
 క్వాన్నభక్షణాత్ | కరోతిపిత్తం శ్లేష్మాణం చక్షుర్మారుతవాశకం | విదాహి
 నస్తైలకృతా గురవః కటుపాకినః | ఉష్ణా మారుతదృష్టిఘ్నః పిత్తలాస్త్యగుచి
 రూషణాః || భక్ష్యక్షీరకృతాబల్యా వృష్ట్యా హృద్యా స్సుగంధినః | విదాహి
 నః శ్రుష్టికరా దీపనాః పిత్తనాశనః | బృంహణా వాతపిత్తఘ్నః భక్ష్య బల్యా

శ్రీ సామిపాః! గురవః వైష్ణవాభిక్షా వీర్యస్తాః కథపితృలాః । కుకూరకర్ప
రభాగ్వికట్యాంగారవిపాచితాన్, ఏకయోగిన్ లఘుస్త్వం ద్వాదశాపానత
రోత్తరం, యథాయథా భవేత్సకే సంస్థోగ్నస్తథాతథా, భిక్షాకామే
కజాతనాం లాఘవం వైద్యురదిశేత్ ॥ ఉకూలం గోవరమితకచిత ॥ శ్వభాగ్ని
రముత్రానంకర్పరం, కుకూలమిత్యన్యే, తదేవకర్పరం, తదేవసచ్చిద్రంభాగ్నిం
లోహమయం కంటు అంగారపూర్ణపాశం హసంత్యాది ॥ కపాలాంగారప
క్వాస్తు లఘవోవాతరోపనాః । సువిక్వాస్తవవస్త్రైశ్చ భూయిష్టా లఘవో మ
తాః ॥ కపాలంకర్పరం తత్ర పక్వా మండకాః, అంగారపక్వాస్తు హసంత్యా
దా పక్వాశ్చి వ్యాభ్యాతారం, స్వీర్ణభిక్షాశ్చ యేకచిహ్నావగోధూమ భా
వితాః, భిక్షత్రయం యథాద్రవ్యమాప శిష్టోగ్నాభివలం, సూక్ష్మమస్తు సుమన్
వా గురువిద్యాద్యభిస్తరం ॥ మోదకాగురుత లాశ్చ వృక్షాశ్చైష్ట్యాశ్చ, ని
పాకకారకాః, మండమాశుజనయంతి షోఢకం మాషపానకవరా బలవ
దాః ॥ మోదకాగురువోవృష్యాశ్చైష్ట్యలా శ్చిదపాకినిః, మం దాగ్నించ పృథ
చ్చంతి గోధూమాశ్శానిజాస్తథా ॥ శమయతి బహుపిత్రం క్షేప్త కోపం రోతి
జనయతి జకరాగ్నిం వాసిరోగం నిహంతి, సుం జమతభేదం తస్య శాదేవహ
న్యాదమృతఫలముదారం చారుశంసంతి వై వ్యుః ॥

క్షీరంకటాహ తాశేన ఘనీకరాత నితాయతే, ఏతాలవంగమరితం
యథాయోగ్యం వినిష్ఠిపేత్, పిండం స్తర్పణాబల్యా వృష్ట్యాస్యృగ్నిపితృనాశ
నాః, పాకేఘ్నాశ్చ నిశేషేణ క్షపణీమనివారణాః, మార్జితాస్త్వానిసేవాస్థ్య
తాప్తింశేక్య తాస్త్యుమీన్, ఏతాలయోగ్యమృత్యురహితావై, మండకాకరణే ॥
తాన్మృద్దవశమిల్యాహుః, పాకశాస్త్రవిశారదాః, భిక్షుస్త్రైతైస్తైర్దశసాధి
త్యానియన్యాని జుతోశ్చ బూషహః, హస్తంతివాసం తలసూరికాని త్వగ్రోష
వృష్ట్యామయకారిణాని, సుభ్యత్యై ర్మనుష్యైర్మృత్యోగి కట్టైశ్చ, మోదకం
సగుడం పితృవాతఘ్నం వీర్యభివృద్ధం, శిష్టైర్వృక్షానంశ్చక్రం గుడపిండము
దేవభృతం, పృథ్వీమందాగ్నిజనం బుద్ధిశ్శిలం, శుభ్రవనిశం, ఆ ర్యశ్చ లాశ్చ
గోధూమగోలకాః పరిపాచిగాః, పాద్రాచం పేదాపైస్తు, గాధ్ధా గురుత
రామతాః, ఏవమేవవిజానియాత్తు చతురాకానిధిః, కిలాపి, మధురంమధురా
న్లుంచ పితృకృత్వాతికాలం, కథప్రకాపనానం నిద్యాచ్యుగం చారణం, దుర్జ
రంబలకృద్వృష్యం వహ్నిమాండ్యకరంగుః, కుక్కం పితృపాశమునం విద్యా
న్దాపాదిపూరితం, అదికఘోరాజమాపాదసంగ్రహార్థం, పోలికాపూర్ణగర్భా

క్షు గర్వస్యాద్గుడదాండితః। మృదుపాకాశ్చ యేభత్సా స్థూలాశ్చ కఠివాశ్చ
యే। గురవస్తేత్వతిక్రాంతపాకాః శ్రష్టిబలప్రవాః। భక్తి స్సుధాపహానా
మ్నా వృష్యఃపిత్రానిలాపహః। రోచనో బృంహణస్వాదుషస్త్వోగ్ధృష్టిప్రసాద
సః॥ ఏతత్ప్రకారస్తు సమితారవకాశ్చర్మా రారవకాశ్చాచిసూత్సా స్సంగృహ్య
తత్సమపరిమాణాన్నితాంచాతిఘనంఘనంచసమ కీర్తిత మేలయిత్వా సంమా
న్ద్యామలకప్రమాణాన్గోలకాన్రజతపాతే। పృసక్పృసక్సృఘ్నాశ్చ దృఢాంగా
రేఘ పాత్రం సంస్థాప్య తదుపర్యన్యద్రాజేసిం పిథాణయవాప్యధానతాపం
సంస్థాపయేత్తత్తస్థాన్గోలకాన్నికసిగే వర్జే మాల్యసన్యతాన్నిష్కానయేత్ ।
తాస్సుధాపరానాహుః॥ ప్రయోజ్యతమిదాన్సన్యతాన్నిష్కే త్రాసులూఖలే ।
సమయాసితయామోజ్యం వర్జయేత్త్వచివణః। యథాపిండిభవేన్విష్టం తథా
లోప్తిం విధాయచ। విజేఘ వాహ్య సేవన్య నిస్తుషేఘ తిలేఘవా । ప్రసారి
హంస్తాన్ సుఘృతే పాచయేత్సచివణః । భవంతి తేనాననాః రసికానాం
మువావహః॥ కుండలిర్వాస్యమగుణాన్ని-ంచిత్త మగి రోఅపి వృష్యాః పరం పి
త్తహరాస్తర్పణా రుచితారకాః॥

మంచిగోధూమపిండిలో యలగము లగంగములు పచ్చకర్పూర
ము మిర్యపుపొడి మొదలగునవి నేయి కల్పించి నుర్చించి పుండలుజేసి నేయి
నివేచి పంచదారపాకములోవేసి నీలిచంద్రి మంటములు నీమంటము బ్బుర
హణము- వీర్లవర్ధనము- మధురము- గురుస్వకర్మము- మైశ్వరాతహారము- అధి
కజ్వరముగలవారకుకూలము. గోధూమపిండి పంచదార నేయి కలపిజేసిన
యిలరమగు నేప్రకారభక్తిమైసలు పూర్వోక్తగుణము సేజేయును. ఇతరము
లనుగా నిర్ణయగు గోధూమపిండి దోమైజేసి పొగటూలపాళవలగోస మువేరు
గ ముక్కలు నేయిలోవేచి పంచదారపాకమందుంచిన గుళికంఖపాకముల
నబడును. గోధూమపిండి నేయి కల్పించి అప్పుడగులరలై జేసి నేయినివేచి
గుండజేసి పంచదారకలపి యందులో యూకములు లగంగములు మిర్యములపొ
డి కొబ్బరికోకు కర్పూరము సారపత్త మొదలగునవిలపి నేయితోమిర్చజేసి
గోధూమపిండి దళసరిరొట్టై జేసి పంచులో మిర్చ పూరణముగానుంచిన గ
ట్టిగాపొదిగి నేయినివేచిన నిది సంయావయనబడును- నుంటముతో సమానగు
ణముగలదని చెలియదగును. గోధూమపిండి నేయినిగలపి పొడవుగ దొన్నెవ
లెజేసి మిర్చము పచ్చకల్పరము పంచదారయును మెదపి సానియించుంచి మ
ణచి నేయితో పచనమొనర్చిన యది కర్పూరనాళికయనబడును- సంయావన
దృశగుణము రుచియును గలగి కర్పూరమాలికయను నామాలతరముతోనుండు

ను. ప్రశస్తమగు శేషిక చులకనవైవను విశేషరుచిని బలమును జీర్ణమును జేసి
 శర్ధిని ముఖదోషమును అష్టపితృవిదాహమును బోగొట్టి గోధూమపిండితోజే
 సిన యవి జతరపితరభరణకరణయోగ్యమైయుండును. మినపపిండితో జేసినవి
 గురుత్వము వృద్ధిని శరీరమునకు మెరుగును బలమును శుక్లమును జేసును. స్త్రి
 క హర్షమునుజేసును. మంచిగోధూమపిండిలో జీలకఱ్ఱ ఇంగువ మిర్యములపొ
 డి నేయి జలమును బోసి కలపి పీటమీద పలచగ నొత్తి నేయితోవైన నూనె
 తోవైన వేచినదానిపూరికయంగురు ఇది వృద్ధిని మెరుగును శుక్లవృద్ధిని జేసి
 పైత్యములను హరించును- మినపపిండియైనను నిశ్లగుగలపి వాసినమీదనుంచి
 పచనముజేసిన యవంతికయనబడు నిదియె చమురునవేచిన చందారికయందు
 రిది వీర్యవృద్ధిని రుచిని దీపనమును బలమును గురుత్వమును విరేచనమును త
 త్కాలతృప్తిని శ్లేష్మమునుజేసి విదాహమును మలబంధమును గుల్మమును ర
 క్తపైత్యమును బోగొట్టును. నూనెతోపూరితమైనను నీచందారిక యిట్టిగు
 మును చేయును. నేయితోజేసినది శుక్రవృద్ధికరము- మధురము- శీతలము- వా
 తపైత్యరక్తహరము- శ్లేష్మకరము. గోధూమపిండి నేయితోకలపి యుండజేసి
 యుదిచక్కిలముగజాట్టి నేయిలోవేచినది శఘ్నశీయమగు- శ్లేషవలెగుణము
 జేయు నీశఘ్నశీ మధురము- స్నిగ్ధము- రుచ్యము- శ్లేష్మకరము- వాతకరము-
 వృద్ధికరము- గురుత్వమును వీర్యవృద్ధిని దాహమును జేయును. ఈగోధూమ
 పిండియుండలు నేయితోవేచినది వాతహరము- మధురము- వీర్యవృద్ధికరము-
 బలవంతులకుహితము. మినపపిండియప్పడములు రుచిని వాతనాశనమును బ
 లమును జేయును- అలసినవారికి పశితములు. మినపపిండి వర్తులముగ మధ్య
 గు రంధ్రముంచి చేయునవి చమురులోవేచిన గారెలందురు- ఇవి పూర్వోక్త
 గుణమునే జేయును. పిండిచుప్పములు రుచిని గురుత్వమును కఫమును పు
 ష్టిజేయును. పెసరిపిండినిశ్లతోకలపి కళాయిలో నేయినోసి దానిపైని లా
 డూలచట్రముంచి యందుపైని పింకిటోసి కళాయియంచునగొట్టిన పూసలవ
 లె నేయిలోబడును. అవివేచి పంచదార పాకమందునబోసి యుండలు జేసిన
 మోదకములనబడు నివి లఘువు- త్రిదోషహరము- స్వాదు- శీతలము- రుచ్య
 ము- నేత్రారోగ్యకరము- జ్వరహరము- బలశృప్తికరము- ఈరితిని సెనగపిం
 డితోజేసిన మోదుకములు బల్యము- లఘువు- శీతలమిందుక వాతమలబద్ధకరము-
 జ్వరపిత్తరక్తహరము. ఇదియేగీతిని మినపపిండితో జేసిన మోదక మనగా ల
 డుకములించుకనమగుణమును జేయును. వీటిని రిత్నలఘుకములందురు. గోధూ
 మపిండి నేయితోగలపి సూత్రములవలెజేసి నేర్పున నేయినివేచి పంచదార

వుండలయ్యే పాకములో గలపి యుండలు జేసిన యవి మంటకమువలె గుణము ను జేసును.

కొత్తకుండలో రెండుమాసికల వల్లని పెరుగును నేర్చునగాని దానిలో రెండుకుంచములగోధూమపిండియును కుంచెడు వల్లని పెరుగును రెండుమాసి కలఘృతమును గలపి యాకుండలో బోసి యంశలో పులుసగుమట్టుగు నుండజేసి మధ్యనురంధ్రముగల కిలముబట్టని పాత్రలో నుంచి మెరకగు పాత్రతో ఘృతమును మరిగించి యందులో చుట్టుగఱిప్పి వేచి తిరగవేసి యదితరుగవేచి తీసి కర్పూరము యాలకులపొడుమును పంచదారపొడుములో బోసి లేపాకముగా గాచి యందుముంచి తీసిన నది కుండలోని యునబడు ననగా బిలాచి యిది వ్రుష్టిని గాంతిని బలమును ధాతువృద్ధిని వీర్యవృద్ధిని రుచి నిండియత్పత్తిని జేయును. ఇదియె వుండవలెనొనర్చిన దధివటీయనబడును. ఇట్లు వరిపిండితో జేసి నూనెతో వేచిన యుండలజేర్లమును కఢమును జేయును. విశేషించి గట్టివైయుండును. గుణముఁడలసినవారిచే శండాకియు నీగుణమునే జేయునని జెప్పబడెను. వెన్నతో గలపిజేసినయుండలు గురుత్వమును జేయకుండును. గోధూమపిండిలో సగము ఘృత మందులో వస్త్రాంతమువచ్చువరకును వేచి యది దీసి యేలకులు తవంగములు మిర్యముల పొడియును మోతాదుచూపున పిండిలోని మూడవవంతు పంచదార పాకమునందుగలపి లాడూలు జేసిన పైత్యమును గొట్టి గట్టిగనుండి కామవృద్ధిని జేసును. సమితా మోదకములని ఘూర్జరులు విశేషముగ జేతురు. గోధూమపిండితో సమమగు పాలు ఘృతమును గలపి వండినద్రవము బుట్టునది ఘృతమునందు సగముమట్టుకు పాకమునర్చి యటుపైని చల్లార్చి దానితో సమమగు పంచదారలో వేసి కలపి లాడూచేసిన యది పైనివాసిన గుణములు కలిగియుండు నిది ద్రావకలాడూలని పాకపునేర్పుగల ఘూర్జరులందురు. కడిగినబియ్యముదంచినపిండి పంచదార పాకమందున వేసి యరసెలపాకమును దెచ్చి స్త్రీహస్తముచే సమముగనుండలు చంద్రమండలములవలె వర్తులముగ వత్తి ఘృతాది పాకములో పచనమునర్చిన యది యతిరసమనబడు పైత్యమును హరించును. అవియె కొంచము లేతపాకముచేతను పచనమునర్చిన యెప్పులందురు. గారెలు చండారిక యపూపములు వడియము జవుట్లు మొదలగునవి వీర్యవృద్ధి బల రుచి గురుత్వకరములు. గోధూమపిండియును ఘృతము దకముబోసి మర్దించి ఘృతముచేత నుండలుజేసి ఘృతములో పచనము జేసిన యవి స్వర్ణవర్ణకములై కటకర్ణములనబడు నవి మధురములు-వృద్ధికరములు-వేడిమిని జేసును. శరీరమునకు నిగనిగ గలుగించును. విశేషపాకమున చేదగును.

గోధూమపిండియును సెనగపిండియును చేయి నీళ్లును గలపిశేనముండలు చేయిలోనైన నూనెలోనైన వేచినవి దాత్రికలపటదు నివి బల్యము. విదాహమును శ్లేష్మమును పైత్యమును జేయును. ఈ ముండలు చంద్రమండలమువలె పర్వతముగ వత్తి యెత్తి వేచిన నివి వాతపైత్యహరము. బలవీర్యవృద్ధికి వృష్టి ప్రసాదకమును జేయును.

ఇట్లుపైనిసామాన్యముగ గుణములను జెప్పుచున్నారము.

జెల్లము గోధూమపిండియును గలపిశేనము తైలపక్వములు పైత్యశ్లేష్మ విదాహగురుత్వములను జేసి నేత్రములకు జబ్బును వాతనివారణమును జేయును. ఇంచుక కనరై యుండును. వేడిజేరి యరుచిని బోగొట్టును. పాలతో జేసినభక్ష్యము బలకరము. వీర్యవర్ధనము. మంచిపరిమళముచే పుష్కమై విదాహమును వృష్టిని దీపనమును బుట్టించి పైత్యముణచును. మాంసముతోగూడినభక్ష్యము వృద్ధిని గురుత్వమును జేసి పైత్యమును గొట్టును. పిండితో జేసినభక్ష్యము గురుత్వమును వీర్యవృద్ధిని వేడిని కఫపైత్యములను జేయును. అట్లు పెనము లోతుగల బూర్లెమూకుడు మంగళము లోహశలాకలతోజేసిన పంచల కుంపటి నిప్పులు వీటిపైనిపచనముజేసినవి యొకరితివి. ఒక దానికంటెనొకటిలఘుత్వమునుజేయును. ఒకరితిభక్ష్యములకు పచనకాలముదగ్గినబంధమెంతెంతగలిగిన నంతంతలఘుత్వముండునని చెలసికొనవలెను. రెండుభాగములందున మొకులైనను తావాలైనను వుంచి వాటికి నిప్పులవేడి తగలించి పచనమొనర్చునవి కుంపటి మొదలయిననిప్పులమీదను గాల్చినవియును చులకనై వాతప్రకోపమును జేయును. పలచనై రెన్నగా పక్వమగునవి లఘుతరములు. ఆవిచేత పక్వమగు పప్పు గోధూమములు మొదలగువాటిభక్ష్యము లాయాయి ద్రవ్యానుగుణముగ లఘుత్వమును చెలసికొనవలెను. పప్పుసంబంధమైనదానికంటె వులిసినవి వీటికంటె వులియనవియు సుత్తరోత్తరమధికగురుత్వకారులు. లాచూలు గురుతరములు. వీర్యశ్లేష్మకరములు- వేగము జీర్ణముగాకుండును. మినపపిండి లాచూలు బలమును జేయును. కడుపులో నగ్నిమాంద్యము జేయును. గోధూమపిండిచే లేక వరిపిండిచేజేసిన లాచూలు గురుత్వము వీర్యవృద్ధిశ్లేష్మమును జేసి వేగముగ జీర్ణించుకుండును- ఈలాచూలు పైత్యమును వాతరోగమును సురతత్రమనుకమింపజేయును. శ్లేష్మమును జతరాగ్నిని వృద్ధినిొందించును గావున అమృతఫలమును గా దీనిని స్తుతియొనర్తురు.

పాలు కళాయిలోబోసి కోవాచేసి పంచదారయు నేలకులు లవంగములు మిర్చము ననుగుణముగ వేసిన ఘేదాలగు నివి తృప్తిని బలమును వీర్య

మును పైత్యవాతశాంతిని శ్రమనివారణమును జేయును. పెసరపింకితో సమమగు పంచదార నేయియును బోసి గలపి యాలకులు మొదలగువనిగూడ వేసి యుండలుజేసిన వివిధ కేసవియందు వాచనికుపయోగించును. పాకశాస్త్రజ్ఞులు దీనిముద్గదకమందు. వేచిన నువ్వులు బెల్లపు పాకముతోవేసి యుండలు జేసిన తిలమోదకములందురివి రుచికరములు బలముకువాతమునుగొట్టి త్వష్టోపమును నేత్రశోగమును జేయును. నువ్వులపప్పు దంపి బెల్లముతో జేసినయుండలు పైత్యవాతములను హరించును. వీర్యమును బుష్టినిజేయును. నువ్వులు బెల్లమువేసి మత్తగదంచి యుండజేసిన చిమ్మిలి గుడపిండమందు. హృద్గతైమందాగ్నిని తుష్టిని కఫమును జేయును. పెసరపూర్ణముగల గోధూమపిండితో జేసిన బూరెలు గురుత్వమునుజేయును. ఇ్వివలెనే సంగపప్పు మొదలయినవి పూర్ణముగల బూరెలగుణములు దెలియదగును. సెనగపూర్ణముగలవి మధురిమై పైత్యమును వాతమును కఫమును జేయును. మినకపూర్ణమజీర్ణమును బలమును వీర్యవృద్ధిని మాంద్యమును గురుత్వమును రుచిని పైత్యశాంతిని జేయును. రాజమాషముల మొదలగు పూర్ణములట్టిగుణమునే జేయును. బెల్లముగలసినపూర్ణముగల మృదువాఃముతోజేసిన యప్పుములు కఠినములు పాకము ముదరిన తుష్టిని బలమును జేయును. సుధాపరనామకమగు భక్ష్యము వీర్యవృద్ధిని వాతపైత్యశాంతిని రుచిని వృద్ధిని పరిమళమును శరీరకాంతినివృష్టిప్రసాదమును జేయును. దీనిజేయుప్రకార మెటులంటిరేని గోధూమరవఖర్జూరపు సూక్ష్మరవయును సమము వీటికిసరి పంచదార దీనికితుల్యము గట్టినేము. ఇవియన్నియు నొక పాత్రయందున గలపి మర్దించి యుజిరికాయలవంటి యుండలుజేసి వెండితబుకులో నొకటినొకటియంటకుండగ నమర్చి మంచినపులపైని పాత్రనుంచి వేరొకరజతపాత్రను దీనిపైమూసి పైపాత్రమందు వేడిగనుపడువరకు నుంచి తీసిన నాయుండలు వికసితమల్లి కాకుసుమములవలె నుండు నవియె పైనివాసిన సుధాపరనామములు.

కడగింబియ్యము రోటను బిండిగొట్టి యాపిండికిసమము పంచదార గలపి యుండపదునుగా మర్దించి పలచగనొత్తి నువ్వులపప్పునలైన గసగసములలైన నంటించి నేయిలోవేచిన రసనములనబడు నివి రసీకరసనామోదకరములు కుండలినీభక్ష్యముతో సమగుణములైన నించుక గురుత్వమును వీర్యవృద్ధిని పైత్యశాంతిని తుష్టిని రుచిని జేయును.

శా క ప్ర క రణమ్.

అథ శాకప్రకరణం॥ తచ్చ॥ మూలపత్రకరీరాగ్ర ఫలకాండా విరూఢ

కాః త్వక్కుప్సంకవకంచేతిశాకందశవిధంస్పృతం॥ తత్రమూలంద్వివిధం॥ మూ
లంకందశ్చ॥ పత్రంప్రసిద్ధం॥ కరీరంప్రథమాంకురః॥ విరూఢశాకాశ్శ్యపిత్వక్కుప్సే
ప్రసిద్ధేకవకంఛతాకింసచాత్రపదార్థమాత్రస్యశాకమితినభిమితవ్యం॥ వ్యం
జనతయా ప్రసిద్ధేమ్యేవ ప్రవర్తనాత్॥ పంచభూతానికాలదిగాత్మసూసానిన
వద్రవ్యాణి॥ పృథివ్యాదినవద్రవ్యవాచితయా ప్రయుక్తస్యాపి ద్రవ్యశబ్దస్య ద్ర
వ్యవాచ్యైవ ఇత్యాదౌ స్వద్ధాదివత్తవినోపస్థితివత్॥ ఉక్తంచ॥ శక్తిగ్రహం
వ్యాకరణోపమానకోశాప్తవాక్యార్థవ్యక్తః పారతశ్చ॥ వాక్యస్యశేషోద్వికృతే
ర్వదంతి సాన్నిధ్యతస్సిద్ధపదస్యవృద్ధాశ్చ॥ అతశ్చ నశాకవ్రతాదౌ ద్రవ్యమా
త్రత్యాగఇతిబోధ్యం॥ శేషదేవస్తు॥ శాకంచతుర్విధం॥ పుష్పం పత్రకం ద ఫలా
శ్శకమితి చాతుర్విధ్యమాహ॥ భావప్రకాశే॥ పత్రం పుష్పం ఫలం నాశం కం
దం తస్మాదితం తథా॥ శాకంషడ్యధముద్దిష్టం గురువిద్యా ద్యధోత్తరమితి॥

అథ శాకసామాన్యగుణాః॥ పాఞ్చియశ్శాకాని సర్వాణి విష్టంభీని గు
రూణిచ॥ రూక్షాణి బహుసర్పాంసి స్పృష్టవిక్తానితానిచ॥ శాకంభినత్తి వపు
రస్థినిహంతినేత్రం వర్ణం దినాశయతి రక్తమధాపి శుక్రం॥ ప్రజ్ఞాక్షయంచకు
రుతే పలితంఘనూనం హంతి స్పృశిం గతిమితి ప్రవదంతి సంతః॥ శాకేషు స
ర్వేషు వసంతిరోగాస్సృహేతకోదేహవి నాశనాయ॥ తస్మాద్దుర్ధశ్శాకవివర్జ
నస్తు కుర్యాత్తథాక్షేమ సువీషదోషః॥ శూలగుల్మేదరేష్టిహకుష్ఠమందాగ్నివా
తశ్చ ఉష్ణాదే క్రిమిరోగేద శాకజాతంవివర్జయేత్॥ సర్వం శాక మచతుష్కం
చతుష్కం శాకపంచకం॥ వాస్తుకం చక్రమత్యాగ్రీమేఘనాదః పునర్నవా॥ సూ
రణః కటురుక్షశ్చ పాచనః కృమివాతహః॥ శ్వసకాపకఫాన్తంతి పరం దు
ర్నామనాశనః॥ గుల్మశూలవమిఘ్నశ్చ గురురస్రీవికారనుత్॥ రక్తసూరణగు
ణాన్యేతాని॥ శ్వేతసూరణకారుచ్యః కటుష్ఠః క్రిమినాశనః॥ గుల్మశూలాది
దోషఘ్న స్సర్వరోచకహారకః॥ బల్యః కదళ్యాః కందస్సాస్యత్రాఫపితృహరో
గురుః॥ వాతలో రక్తశమనః కషాయూరూక్షశీతలః॥ స్వాదుర్దుర్ధురసశ్చైవశి
శిరఃపితృనాశనః॥ రుచికృద్వాతకృచ్చైవ దాహశోషశ్చషోషహః॥ కదూష్ఠో
వాతకఫహః పిండాలుః పితృవర్ధనఇతి వాగ్భటః॥ ఇహతుమధురశ్శీతఇతి॥ పితృ
ఘ్నత్వం లేనైవోక్తంభవతి॥ చరకేతు త్రిదోషకరత్వం ఇతిమహాన్విరోధః॥ మై
వం॥ వాగ్భటాక్తిః పత్రవిషయా చరకోక్తి రపక్వకందవిషయా॥ మధురత్వా
ద్యుక్తిస్తు పక్వవిషయేతి నకోపివిరోధః॥ పిండాలర్దుర్ధురశ్శీతో యాత్రీకృచ్చా
మయాపహః॥ దాహశోషప్రమేహఘ్నౌ వృష్యస్సంతర్పణోగురుః॥ రక్తపిం

చాలుకశీతో మధురాష్ట్రశ్శ్రీమాపహః। పితృదాహపహూ వృన్తో బలశ్రష్టి
 కరో గురుః। కానాలరక్తకందూతివాతశ్లేష్మమయాపహః। అరోచకహర
 స్సాన్విదుపభ్యోదీపనకారకః। ఫోచాలుశ్లేష్మవాతఘ్నః కటుష్ఠో దీపనీయకః।
 పానియాలు స్త్రీదోషఘ్నస్సంతర్పణకరఃపః। నీలాలర్కగుర శ్శీతః పితృదా
 హాశ్రమాపహః। కదూస్తోమహిషీకందః కఫనాతామయాపహః। ముఖజాడ్య
 కరో యజ్యో మహాసిద్ధిః రిశ్యశః। హస్తీకందః కదుష్టస్సాన్విగ్గ-సనాతామయా
 పహః। త్వగ్దోషత్రమహామషవిపవీసర్పచాశనః। కోలకందః కటుష్ఠోస్తో కృమి
 దోషవినాశనః। వాంఛిచిచ్ఛిశయరో విషదోషవినాశనః। నా రాహీతిక్తకటు
 ణో విషపితృక ఫాపహః। కృత్తమః గాకృమికరో వృన్తోబల్లోరసాయనః। విష్ణు
 కందస్తుమధురో శిశిరిపితృ నాశనః। దాహహోఘహరో రుచ్ఛస్సంతర్పణకరఃప
 రః। మధురోధరణీకరః కఫపితృమయాపహః। రక్తదోష రుశమనః కృత్తకం
 డూవినాశనః। నాకుశ్చీయుగళం తక్తం కందూష్టస్సం ప్రదోషచిత్। అనేకవిష
 విభవంసీ కించిచ్ఛేష్టం ద్వీనియకం। మాలాకందస్తు క్షిప్తశ్శ్యా గ్గండమాలావినా
 శనః। దీపదోగుల్మహారిచ వాతశ్లేష్మప్రకోపకృత్। విచారీమధురాశీతా గురు
 స్త్రిధాచపితృనుత్। భేయాచ కఫకృమ్యుష్టిబలవీర్యవివర్ధనః। మగురశ్శాల్మలీకం
 దో మలసంగ్రహరోధజిత్। శిశిరిః పితృదాహాన్తిశోకసంతాపనాశనః। చాం
 చాలకందోమగురః కఫపితృవిదోషమత్। విషహూతాదిదోషఘ్నా విష్ణేయశ్చ
 రసాయనః। త్రిపత్తి మధురాశీలాశ్వాసకానవినాశనః। పితృప్రకోపశమనీ విష
 వ్రణహరాపరా। లక్ష్మణామధురాశీతా స్త్రీవంధ్యాత్వవినాశనీ। రసాయన
 కంబల్యా త్రిదోషకమనీపరా। కుసుదోత్పలపద్మానాం కందా గుణకరా మ
 తాః। మధురాశ్చ కషాయాశ్చ పితృస్పృగ్దాహనాశనాః। చివికందః కటుఃపా
 కే గురుశ్లేష్మప్షానిలాపహః। అతిసారికేమహరో బహుమూతోరుచిప్రదః।
 ఆర్ద్రకంఠయణయచ్యం వాతలంకఫరక్తజిత్। సగుదార్ద్రం మతం బల్యం వాత
 శ్లేష్మఘ్నమగ్నిదం। విడ్డేదీహృద్యమత్యుష్ణం చోషణం స్వరసాదనుత్। కదుష్ట
 మార్ద్రకంఠయచ్యం వృష్యంపాకే హిమంలఘు। మూత్రలం బృంహణం కంఠ్యం
 దీపనం పాచనంభవేత్। గుల్మీనాం దాహకృత్తందాశూలార్కశోషపీనసాన్।
 కాసశ్వాసజ్వరహరఛర్దిహృఛ్వాసలానిలాన్। ఆర్ద్రకస్మరసస్సద్యః పూరణాక
 ర్ణశూలనుత్। మహార్ద్రహరితంహేతం భ్రమణశోభవిధ్వంసనం ప్రమేహశమ
 నం ప్రహరతి స్త్రీహహూలాదరం। అసాధ్యతరసంధికప్రశ్నమ మసృజైత్యాంత
 కం నిహంతి కఫమూరతం జ్వరమరోచకధ్వంసనం॥ శ్లేష్మాపహంరుచికర్షంవి
 నిహంతివాతం నాసాస్యకంఠగత రోగహంఠ హృద్యం। గుల్మదరాన్యకలి

పాండుగదాన్నిహంతి జంబీరనీలవణాస్వత శృంగిబేరం॥ హరిద్రాకటుతిక్తో
ష్టాం కఫవాతాసృకుష్టనుత్॥ మేహకంచూప్రశాస్తంతి హేమవర్ణవిధాయి
ని॥ నతుశాకస్య వర్ణవిధాయిసీమాతీమేవ త్రైలింగకర్మాట పాండ్యద్రవిడ
మూళవ చూళాదిదేశేష్వాప్లుభక్షణపాద్యుర్ద్యుత్యున్న వికార నివారణా
య శాకేషు నిశాచూర్ణప్రయోగప్రయోజనమితి విశేషః॥ తదుక్తం విషప్రీతి
కారే॥ దుత్తూరస్యవికారస్య జంబూ జంబీరజీరకాః॥ తింతిక్వాస్తు నిశాచూ
ర్ణం తండులోడక మేవవేతి॥ కచూరఃకటుతిక్తోష్టః కిఫకానవినాశనః॥ ముఖవై
శద్యజననో గలగండాదిదోషనుత్॥ శృంగాటకశ్లోణితపిత్తహారీమధుస్సరోవృ
ష్కృతమో విశేషాత్॥ త్రిదోషహంత్రీభీమతాపహరీ రుచిప్రదో మేహనదా
ర్ధ్యహేతుః॥ హంత్యుష్ణపిత్తమరుచిం వమిదాహమోహతృష్ణామదక్లమహరం
చ సుశీతలంచ॥ కంఠస్యశోషశమనం గురువాతరక్తే క్షీణేచపథ్యమతిచారు కసే
రుకంస్యాత్॥

శా క ప్ర క రణ ము.

ఇటుమీద శాకప్రకరణమును జెప్పుచున్నారము. ఆ శాకము- మూ
లము, పత్రము, కరీరము, అగ్గిము, ఫలము, కాండము, విరూఢకము, త్వ
క్కు, పుష్పము, కవకము నిట్లు పదివిధములందు మూలము వేళ్లు, దుంపలున
న రెండువిధములు. పశ్యమనగ నాకులు. కరీరమున వెదురు మొలక. అగ్గిమున
చిగురు. విరూఢకమునగా సంజాతాంకురితము. త్వక్కు పుష్పము ప్రసిద్ధము.
కవకమునగా పుట్టకొక్కు. ఇవట పదార్థమాత్రమును శాకమని భీమనొంద
దగదు. అన్నభక్షణమునకు సాధనమై శాకమని దేనికి ప్రసిద్ధము గలదో య
దియె శాకమెటులనిన- ద్రవ్యశబ్దము పృథివ్యాది భూతకాలని గాత్మమనోవా
చకమైనప్పటికిని ద్రవ్యవంతుడనుపదము ధనవంతునికె వ్యవహరముకలదు. శ
బ్దార్థమునుదెలియుట, వ్యాకరణముపమానము, నిఘంటు నాప్తవాక్యము, వృ
వహారము, వాక్యశేషము, వ్యాఖ్యానము, సాన్నిధ్యము వీటివలన పదములకర్థ
నిర్ణయమును జేయవలయునని బెద్దలందురు. ఇవిగావున శాకవ్రతమునునలుపు
ద్రవ్యమాత్రమునకు త్యాగము సంభవించదు.

శాకము నాలుగువిధములు పుష్పము, కందము, పత్రము, ఫలము. భా
వప్రకాశమందు పత్ర పుష్ప ఫల నాళ కందాంకురము లారువిధము లిందు
మైపైది గురుత్వమును జేయునని యున్నది.

ఇటుమీద శాకసామాన్యగుణములను జెప్పుచున్నారము.

తరుచు గా శాకములు మలబద్ధమును గురుత్వమును గట్టిని లేకస్పృశ

మలవృద్ధినివాతాధిక్యమునుజేయును. శాకము శరీరమును ముముకలనునేత్రమును శరీరకాంతిని రక్తమును శుక్లమును బుద్ధిని స్మృతిని గణని త్తుయింపజేసి వేగముగ లోమముల నెరియజేయును. శాకములందు సకలరోగములుండుచు గాన దీనియందెవడుగోరును. బుద్ధిమంతుడు శాకమును వర్జింపవలయును. పులునులయందును నిట్టిదోషమే కలదు. శూలగుల్మోదరస్థిహృత్పమందాగ్ని వాతోన్మాదరోగములందు శాకములను విడువదగును. సకలశాకములును నేత్రాగ్రోగ్యకరములుగావు గాని యైదు శాకములుమాత్రము నేత్రాగ్రోగికుపయోగము. చక్రీవర్తికూర, దొగ్గలికూర, పొన్నగంటికూర, చిట్టికూర, గలజరీకూరయును. కండ వట్టిగలిగి వేడిజేసి పాచకమై క్రిమి వాత శ్వాస కాస కఫ దగ్ధ గుల్మశూలవమనరక్తవికారములనణచును. గురుత్వమును జేయును. ఇవియట్టునికందగుణములు. తెల్లనిగండైతే రుచిగలిగి యిరోచకమును హరించి యట్టుకందగుణమునె జేయును.

అనటిదుంప బలమును కఫపిత్తనాశమును గురుత్వమును వాతమును రక్తశాంతిని జేసి వగరు శీతలము గట్టియును గలిగియుండును. పెండలము స్వాదు మధురము శీతలము పైత్యహరము రుచి వాతకారి దాహ భోష పిపాసా హరమిండుక వేడి పైత్యము గలిగి వాతకఫములను హరించునని వాగ్భటుడు. ఇందులో మధురము శీతలము పైత్యహరమని జెప్పబడియున్నది- చరకమందు త్రిదోషకరత్వమని జెప్పుటవలన నధికవిరోధముగపడుచున్నదట్లుగాదు- వాగ్భటుడుజెప్పినది పక్వవిషయము- చరకోక్తియపక్వవిషయము గావుననే మధురత్వాదికము పక్వవిషయముగావున జేమియు విరోధములేదు. తెల్ల పెండలము మధురము- శీతలము- మూత్రకృద్ధిహరము- దాహ భోష ప్రమేహశాంతికరము- వీర్యవృద్ధిని, తృప్తిని, గురుత్వమును జేయును. కాసాలుదుంప రక్తదోషమును, దురిదలను, వాతశ్లేష్మగోగములను, అరుచిని హరించి స్వాదుకలిగి పథ్యమై దీపనముజేయును. ఫోదాలుదుంప శ్లేష్మవాతహరమై యిండుక వేడిజేసి దీపనము జేయును. పానీయాలుదుంప త్రిదోషహరము- తృప్తికరము- నీలాలుదుంప మధురము- శీతలము- పైత్యదాహాశ్రమాపహము.

వహిషీకంద కించిదుష్టమై కఫవాతశాంతిజేయును. ముఖరోగకరము. రుచ్యము- సిద్ధికరమై ధవళమైయుండును. హస్తీకందము కించిదుష్టము- కఫవాతత్వద్వోషశ్రమిమకృత్తవిషవిసర్పినాశనము. కోలకందము కటువై కించిదుష్ట

మై క్రిమిదోషమును, వాంతిని, దోకులను, విషదోషమును హరించును. నేల తాడిదుంప చేదు- కటువు- విషపైత్యకఫహరము- కుష్ఠమేహక్రిమికరము- వీర్య బలకరమై రసాయనమగును.

విష్ణుకండము మధురము- శీతలము- పైత్య దాహ శోభాహరమగుచి- త్పక్తికరము. ధరణీకండము కఫపిత్తరక్తదోషకుష్ఠకంఠాహరము. నాకలీయు గము తిక్తమై దురదను వేడిని త్రిదోషములను హరించు నిదియుదటిది. రెండవ దనేకవిషవిధ్యంబియై యించుకంతశ్రేష్ఠమై యుండును. మాలాకండము తీక్ష్ణ మై గండమాలాహరమై దీపనమై గుల్మహరమై వాతశ్లేష్మ ప్రకోపనమును జేయును. నేలగుమ్మడుదుంప మధురమై శీతలమై గురుత్వకారియై నున్ననై మై త్యమును హరించును. బూరుగ తేగలు మలబద్ధహరము- శీతలము- పిత్త దాహ శోకసంతాపహరము. చాండాలకండము మధురము- కఫ పైత్య విషదాహ తాడి దోషహరము- రసాయనము. త్రిపర్ణికండము మధురము- శీతలము- కాసశ్వాసపిత్త ప్రకోపవిషవ్రణహరము. లక్ష్మీపంజికండము మధురము- శీతలము- గొడ్డుతనమును బోగొట్టును- రసాయనకరము- బల్బము- త్రిదోషహరము. తెల్ల కలువ, నల్లకలువ, తామరదుంపలు, గుణకరములు- మధురములు- వగరుగల వి- పైత్యరక్త దాహనాశములు. చివరకండము పర్యగణిగి పాకమందు గురువై శ్లేష్మనాతాతిసారక్రిమిబహుమూత్రిగోగముల హరించును- రుచికరము. అల్లము లేతది రుచ్యము- వాతకరము- కఫరక్తహరము- అది బెల్లముతోగలపిన బలకరము- వాతశ్లేష్మహరము- అగ్నిమాంధ్యకరము- మలమోచకము- హృద్యము- అత్యుష్ణము- శస్త్రప్రదము- జ్వరభంగహరము. ఇంచుక కాల్చినయల్లము రుచిని, వీర్యవృద్ధిని, చల్లదనమును, లఘుత్వమును, మాత్రమోచనమును, వృద్ధిని, కంఠారోగ్యమును, దీపనమును, పాచనమును జేయును. గుల్మదాహతం ద్రాక్షమాలామూలశంకాశోషపిసకాసశ్వాసజ్వరభర్తిప్యాదయశ్వాసవాతముల నణచును.

అల్ల పరసమును జెవిలోబోసిన గర్లలూనిర్మూలమగును. పెద్దల్లము పచ్చగనుండును- భ్రమను, శోభను, ప్రేమహమును, స్త్రీహామూలోదరాసాధ్య సన్నిపాత రక్తపైత్యకఫవాతద్విరారోచకములను మోచనముజేయును. నిమ్మ కాయరసములో నుల్పుతోనానిన యల్లము శ్లేష్మాగుచివాతనాసాముఖి కంఠ రోగగుల్మోదరపాండువులను దండించును. పసపు కటువై చేదై వేడిజేసి కఫ

వాతమప్తరక్తకృష్ణలకు మేహకంఠమాద్రణముల నణచి తనతోగలసినవాటిని బం
గించునె యందును గలగుజేయు నీవసపు శాకాదులకు వర్ణమును దెచ్చువాత్ర
మెగా . . . త్రైలింగ్య కర్మాట పాంశ్య మాశవ చోళాది దేశములంబాష్టుభ
క్షణము ప్రచురమైయున్నదందులనిగలుగు వికారము నీవసపు కనీమెసంగును
గాఢన దీనిబులుగురాలందవత్సము వేసుటకు కారణమని జెప్పుదుము. విష
ప్రళింగానిను చింతి పంటివికారముచకు పసపుపొడియైన పసకదుగైన మెసవ
వలెని జెప్పబడినది. కమారము కటువు తిన్నముష్టము. కఫ కాస గళగండాది
దోషహరము- ముఖవైకృత్యరము. శృంగాలకము రక్తమైస్యహరము- రేచక
ము- వ్యోకరము- శివోషహరము- భృమితాపహరము- రుచిప్రదము- మేహ
నదార్థకారి- ఆమ్లపిత్తము నరుచిని వమనమును వాహమేహతృష్ణామదక్లమ
ముల నిణదును- చలువజేయును. కసేరుకము కంఠదోషహరము- గురుత్వకర
ము- వాతరక్తము నీడించినవానికి పథ్యము.

అథ పత్రశాకాః॥ చుక్రంస్యాదస్తుపత్రంతు లఘూస్తంవాతగుల్మనుత్॥
రుచిక్యస్తీపంపక్వమీష్యత్తకరింపరం॥ రాజగోకనికారుచ్ఛా పిన్దస్థీ శీత
లాచనా॥ నైవాతుగిగిలారుచ్ఛా విజ్ఞే హస్తలకాశి॥ మారిషో రేచకస్థితో గు
రుశ్చేదస్తిరీషదత్॥ అన్యత్రేషు॥ మారిషోమధురశ్శీతోవిష్టంభీవృద్ధురుః॥
వాతశ్లేష్మకరోరక్తపిత్తనుద్విషమాగ్నిజితే॥

అన్యోన్యగంధవిరోధస్తు దేశభేదన గుణభేదో ద్విషయః॥ క్వచిద్రేశే
యత్యథ్యం తత్త్వచిదపథ్యం భవతీశ్యవిరోధః॥ రక్తమాన్వోగురు ర్నాతిసహ
రో మధురస్సరః॥ శ్లేష్మలకటుకఃపాశేచాల్పదోషఉదీరితః॥ వజ్రవల్లి సదోష్టా
చ గుదజిహ్వేచ్ఛపైస్యజితే । ఆమదోషవిబంధస్థ్ని సర్వరోగహరార్నికృత్ ।
దోషకృద్వర్ధపక్షాగ్రం శ్లేష్మానురువికారజితే । దీపనం చోష్ణసంవర్ధస్సర్వపం
శాకముచ్యతే । బాగ్నీహిమాకషాయాచ తిక్తవాతాస్సీతజితే । బుద్ధింపి
జ్ఞాంచమేధాంచ కుచ్ఛాదాయఃప్రవర్ధనీ । బాగ్నీతు సూక్ష్మపత్యాన్యస్త్ని
గ్ధపత్యాజలోద్భవా । బాగ్నీతిక్తాచ సోష్ణాచ బలవాతామదోషజితే । దో
గల్రష్పిదళం స్వాదు రూక్షం గురువ పిత్రజితే । భేదనం కామిలాశోభమేహ
జ్వరహరం కటు । సుగంధివాతపిత్రస్థ్ని లఘురుచ్ఛాజ్వరేహితౌ వ్యంజనాలం
కృత్సితా సాదా కస్తు బరీష్పృతా । శుష్కకుస్తుంబరీపత్రం వాతార్యో గు
ల్మజితే । మిథికా కటు ఉష్ణాచ రక్తసీతప్రళోపిని । అరోచనహరార్చీకా
రీవాతనిబద్ధిణీ । రుచ్యంసుగంధి కైడర్యపత్రం గదకఫానిలాన్ । జయేదాః

పరంతుష్కం- పత్రం బల్యం త్రిదోషనుత్|| ఇతిసంతేపతః పత్రకాకాని||

ఇటుమీద పత్రకాకమును జెప్పుచున్నారము. చుక్కూర స్వాదై తల్లినిపత్రములుకలది. లఘువై వేడిజేసివాతగుల్మములనుగొట్టును. రుచిగలిగి దీపనమై ఇంచుకపైత్యమును జేయును. రాజగిరితోటకూర రుచ్యము పైత్యహరము. శీతలము. అదియే మెరకనుపుట్టినది యతిశీతలము అత్యంతరుచ్యమని చెబి యదగును. బతువాళాకము రేచకము- శీతలము- గురుత్వకారి- కొవ్వును బుట్టనీయక దోషత్రయమును హరించును. గ్రింధాంతరిమందిది మధురము- శీతలము- మలబద్ధకారి- గురుత్వ త్రిదోషకారి- రక్తపైత్యహరి- దీపనమొనర్చును.

ఈకాకముకగ్రింధమందు త్రిదోషకరమనియు నొకగ్రింధమందు త్రిదోషహరమనియు జెప్పుటచేనగు విరోధము దేశభేదముచే గుణభేదమని చెలసిన బరిహృతమగును. ఎఱ్ఱబతువా గురుత్వకారియై మిక్కిలి యుష్ణవయై మధురమై రేచకమై శ్లేష్మకరమై కటువై పరిపాకమందల్పదోషమై జెప్పబడెను. నల్లరెల్లపుడుష్ణమై పాయురొగ శ్లేష్మపైత్యామదోష మలబంధాది సర్వరోగహరమై జఠరాగ్నిదీప్తకరమై యుండును. ఆవకూర దోషకారి- మలమూత్రబంధకారి- శ్లేష్మవికారహరి- వేడిని, దీపనమును జేయును. బాగీష్టేశాకము చలవై వగరై చేడై వాతరక్తములను గొట్టి బుద్ధిని పుష్టచు మేధ నాయుర్వృద్ధిని జేయునిది మెట్టునబుట్టి దానిపత్రములు చిన్నవి- నీచిలోబుట్టిన దానిపత్రములు పెద్దవై నునుపుగలిగి యుండునిది చేడై వేడిగలిగి బలకరమై వాతామదోషములను హరించును. తుమ్మికూర స్వాదై గరువై గురుత్వముగలిగి పైత్యహరమై భేదకమై కామిలాశోభమేహజ్వరముల నణచి కటువై యుండును. కొతిమిరి సుగంధముగలిగి వాతపైత్యములను హరించి లఘువై రుచ్యమై జ్వరమందుహితవై కూరలకు పచ్చళ్లకు నలంకారమై శీతలమైయుండు నిది పచ్చిదాని గుణము. ఎండుకొతిమిరి వాత మూలశంకా గుల్మపైత్యములను హరించును. మెంతికూర కటువై వేడిజేసి రక్తపైత్యప్రకోపహరమై యరుచిని వాతమును హరించి జఠరాగ్నిని జేయును. కైడర్యపత్రము పచ్చిది రుచికరము. సుగంధి కఫవాతరోగహరము- ఎడినది బలకరము- త్రిదోషహరము.

అథ కరీరాణి|| కరీరమాధ్వానకరం కషాయం స్వాదుతిక్తకం|| తథా|| కరీరం కటుతిక్తాష్ణం కషాయం కటుశీతలం| పిత్రాసగిదాహృత్యఘ్నం రుచి కృత్సర్వవిర్గుణం| దీపనాః కఫవాతఘ్నాశ్చిరచిల్వాంకురాస్సరాః| శతావర్యం కురాస్తీక్తావృష్యా దోషత్రయాపహం| అగ్నిణి పసిద్ధాని||

సంక్షేపముగ పత్రాకాకగుణములను జెప్పితిమి. ఇటువైని అంజర మలగణమును జెప్పుదుము. వెదురుకంజ కడ పుపొంగించును. వగలై రుచిగ ఓగి యించుకజేడై యుండును. గగ్గింధాంతరమందిరికటువై తిక్తమై పులుసుగ ఓగి వగలై వల్లనై రక్తనైత్యదాహమూత్రకృచ్ఛములను హరించి రుచినిబుట్టించును. చిరబల్వాఁకురిము దీపనము- కఫనాశహరము- రేచకము. పిల్లితేగలు జేడై వీర్యవృద్ధిపజేసి దోషత్రయమును హరించును.

ఫల గుణాః.

అధఫలాని॥ మూత్రాఘాతహరం ప్రమేహశమనం కృచ్ఛాశ్చరీఢేదనం విష్ణుత్రగ్గపనం తృషార్తిశమనం జీర్ణాంగభ్రష్టిప్రదం । వృష్యం స్వాదుశరం త్వరోచకహరం బల్బంచపితౄపహం కూశ్మాండప్రవరం వదంతిధిషణా వల్లిఫలానాం పునః॥ పిత్తసత్తత్రకూశ్మాండం బాలమధ్యం కఫాపహం । పక్వం లఘూష్ణంసత్తారం దీపనం వస్తిశోధనం సర్వదోషహరం హృద్యం పథ్యం రేతోవికారిణాం॥ పనసస్యఫలం బాలం కషాయం మధురంగురు। మేదస్లేచ్ఛకరంబల్బం తృష్ణాహానిలపిత్తజితే । లవణానియుగంరుచ్యం మధ్యపక్వం తథా గురు॥ మదనపాలనిఘంటా॥ పనసంశీతలంపక్వం స్నిగ్ధే పితౄనిలాపహం । బలం శుక్రీప్రదంహంతి రక్తపిత్తక్షుతక్షయన్॥ ఆమంతేదేవవిష్టంభి వాతలంతు పరంగురు। పనసోద్ధాతబీజాని వృష్ణాణి మధురాణిచ । గురూణి బహువర్చాసి సృష్టే మూత్రాణి తానిచ । మజ్జాతస్యాపి పిత్తఘ్నా వృష్ణశ్లేష్మోనిలాపహః॥ పక్వం పనసంమధురం సుపిచ్చిలం రిక్తవీర్యకరం । శ్రీమదాహవిశేషనాశనం రుచిక్యద్గాఽహిచ దుర్జరంపరం॥ ఈషత్కషాయమధురం తద్బీజం వాతలంగురు। తేఢిలస్యవికారఘ్నం రుచ్యం త్వద్దోషనాశనం॥ తథా॥ మజ్జాపనసజోవృష్ణో వాతపిత్తకఫాపహః । విశేషాత్పనసంవగ్దం గుల్మిభిర్నందవహ్నిధిః । పనసస్యాతిపక్వస్య మజ్జాకటువిభావితాః । ఘర్మశుష్కమిమంపాఽఽహుః పనసావర్తమిత్త్యధః । తద్గుణాఃఫలవత్క్రిందిల్లఘ్నతా ధర్మయోగతః॥ ఆగస్త్యం తరుణం రుచ్యం బాలంపిత్తకఫకృమిం । హంతిచక్షుర్వ్రజే శస్త్రం మధ్యమం కుసుమంలఘు॥ వృంతాకం పిత్తలంకించి దంఘరపరిపాచితం । కఫమేదానిలామఘ్ను మత్స్యర్థం లఘుదీపనం । తేదేవహి గురుస్నిగ్ధం సత్తైలం లవణాన్వితం । వార్తాకం కోమలంపథ్యం చక్షుష్యం సర్వదోషజితే । మధ్యమం పిత్తజననం పక్వవాతప్రకోపనం । శుష్కవార్తాకఫలజా తైలభృష్టానుచిప్రదా ॥ అపరం శ్వేతవృంతాకం కుక్కుటాండసమంభవేత్ । తదర్చాసు విశేషేణ హితం హీనంచపూర్వతః॥

వృంతాకనిషేధస్తు శ్వేతవృంతాకవిషయత్యాహమాధవః॥ అశ్వమః శేవలః॥
 కందూరం శ్వేతవృంతాకం కుంభాండం చ వివర్జయేదశః॥ కూశ్మాండం రక్త
 వాశించ పశ్యంతం శాద్ధోక్షణి॥ ఉర్వారుః కృష్ణవృంతాకం పిష్టభోజ్యే చత్త
 మక్షయమితి వైదికాభరణే॥ కాలశాకం దోగిశాకం వార్తాకం గ్రావజంత
 ధా॥ బృహతీ చజ్రవల్లీచ పిష్టాశాం దన్త మక్షయమితి శాద్ధోక్షణికాయాం॥
 గ్రావజం వార్తాకం పర్వభోజ్యవృంతాకం॥ కృష్ణగ్రావవృంతాకే శాద్ధ
 యోగ్యత్యనేన సంధానాపికాన్యాయేన నిగ్యభోజనయోగ్యత్యం కిమువక్త
 వ్యం॥ కుంభాండం మధురకూశ్మాండం క్వచిద్దేశేషు శాద్ధోక్షణ్యమితి నిగ్యభోజ
 నేష్వశేషదేశశిష్టగ్రహణమస్త్యే॥ ఉర్వారుకం ప్యాన్యఘృతచక్షుం శ్లేష్మప్ర
 దం మైగ్యహరం బలాచ్చ॥ కృచ్చాప్రహం వస్త్రీచిదాహవాశం త్యక్తాపహం వై
 వ గదాపహంచ॥ కర్కారుకం శ్లేష్మకరం కపాయు మధురం బల॥ అగ్ని
 మాంద్యప్రశమనం మూత్రీలం వస్త్రీశోధనం॥ నిహంతి కర్కారుఫలం త్రివో
 షాన్ రోచిష్టకత్తం బహుదీపనీయం॥ దుర్నామహికాబ్జరమేహకాసశ్వా
 సాపహం కుష్ఠహరం క్రిమిఘ్నం॥ భద్రాఖ్యంకారవేల్లం ఫలమరిలహరం దుర్జ
 రం మైగ్యకోపం శ్లేష్మప్రాణప్రదాతా గురుతరషధికం బద్ధమూత్రాప్రహరీ॥
 స్వాత్కరవస్త్రీఫలమీషమన్తం సర్వామయఘ్నం రుచికృత్కృమిఘ్నం॥ చక్షు
 ష్యమేలఘ్నఘ్నదీపనీయం దోషాపహం సింహసమానబల్యం॥ కారివేల్లంసకటు
 కం దీపనం కఫహతజీత్॥ సిన్ధూవస్యఫలం వాతేపితృ కృత్స్నస్యమూత్రకృత్॥ వృ
 క్లేచ్ఛచ్ఛవివశుకఘ్నం విదాహీగురుభేదీచ॥ పిత్తలశ్లేష్మవిషహరుచ్యశ్చార్తగ
 తశ్చసః॥ విష్టంభదీపనధ్వంసీ నయనామయూతనః॥ శింబీకటుశ్వం వాకేస్యా
 న్నధురం వాతైగ్యకృత్॥ స్తన్యవృద్ధికరం వ్యవ్యం విష్టంభం గురు బృంహణం॥
 ఆశర్కంశ్వాసకాసఘ్నం కఫవైత్యవికారిజీత్॥ హికారుచి జ్వరఘ్నంచ స
 త్కత్తం రేచనం లఘు॥ షౌరంకషాయం కటుకం లఘుత్వం శ్లేష్మానిలఘ్నం తు
 యకాసహరీ॥ గుల్మస్పృహంత్యోదరశాలనాశం నిగ్ధికాయాఫలమగ్రావ్యం॥
 ధాత్రీఫలం భేదినిహంతి మేహం చక్షుష్యమాయుష్య మతీవరుచ్యం॥ ఆమ్లత్య
 మాధుర్యకషాయరుచ్యం దోషత్రయఘ్నం లఘుశీతవీర్యం॥ ఆమలకంకషాయా
 మ్లం మధురం శీతలం లఘు॥ దాహపిత్తవమీమేహశోషఘ్నంచర సాయనం॥ కా
 ణ్డధాత్రీఫలంస్వాదు కషాయంకటుకం తథా॥ శీతపిత్తాసదోషఘ్నం పూర్వో
 క్తరధికం గతా॥ పాచీనామలకం రుచ్యమన్తం గురుమలాపహం॥ వాతఘ్నం
 కృత్స్నకృత్ తువరం పిచ్చలం మహత్॥ రోచిష్టపిత్తానిలఘాతిరుచ్యం హృద్యం

పటోలం మధురం విచారే | జ్వరక్రిమిఘ్నం లఘువీపనీయం ఫలం తిరోఘ్నము శంతి కచితే || దోషత్రయారోచక కష్టమేహజ్వరాక్షిరోగ వ్రణపాండురో భాన్ | మందానిలార్ధక్రిమికామిలాశ్చ తక్తం పటోలం వినిహంతినద్యః || కఫపితృహరీహృద్యా లఘ్వీవోశాతకి హిమా | కష్టమేహక్షయశ్వాసకాసారుచివి నాశిని || జాలకోశాతకి తద్వత్సధురా రసపాకయోగః || సుగంధి నారంగఫలం సుహృద్యం పితృప్రశాంతిం వినిహంతి కచితే | సమరగుల్మం వినిహంతి సాష్లుం రుచిప్రదం స్వాదుసమిరణఘ్నం || తురంగనారంగవలంహిరుచ్యం తాతఘ్నమ ర్శోస్థిరుజాపహంచ | రసాయనంస్యాదపి కించివాష్లుం మూర్ఛాపహంభర్తిత్వ మేపహంచ || జంబీరం కఫవాతఘ్నం క్రిమిఘ్నం భక్తరోచనం | తృష్ణాశూల హరంసాష్లుం భర్తిశ్వాసవిఘ్నం || పక్వంచెన్నధురం కఫార్తిశమనం పితృ స్రోదోషాపనుదవర్ణ్యం వీర్యవివర్ధనంచ రుచిక్రమ్యప్తిప్రదం తర్పణం || అంబత్ స్యఫలం స్నిగ్ధమగ్నిదీప్తికరం పంచ | వాతపితృ ప్రశమనం శ్లేష్మలం రుచిశుక్ల కృత్ || ఆష్లుంకిషాయం గురూక్షయక్తం స్వాదగ్నిసాదంచ కిరోఽరుచ్యం | ఆవాహశూలస్య కరోతి పథ్యం గణీఫలం శ్లేష్మకరం విశేషాత్ || కరమర్దస్య తుఫలం పితృశోణితకోపనం | రోచనం దీపనం తిక్ష్ణం సుగంధి ముఖశోధనం || ఆష్లుంతృష్ణాపహం హృద్యం పితృశం కరమర్దకం | నాతిపితృకరం పక్వం శుష్కం గురుకఫప్రదం | వాతావహం తింక్రిణీకమాష్లుం పితృపిలాసక్యే | వీర్యోష్ణం దీ పనం హృద్యం సుపక్వం కఫవాతజీతే | కోలాష్లుస్యఫలం బాలముష్ణవీర్య కఫాప హం | వాతసుదృక్తప్రైత్యంచ కరోత్స్యరుచినాశనం || బాలంఫలం మధురమల్పత యాకషాయం పితృపహం శిశిరుచ్యమధాపివాశం | భృష్మం తదప్యణుగుణం కృమిహారికందం పర్థంచ శూలశమనం కదళిభవంస్యతే || రంభాపక్వఫలం క షాయమధురం బల్యంచ శీతంతథా పితృస్రోప్రవిమర్దనం గురుతరం పథ్యం న మందానతే | సదృశ్యుక్రీవివృద్ధిదం కృమిహరం తృష్ణాపహం కాంతిదం దీప్తా గ్నా సుఖదం కఫామయహరం సంతర్పణం జర్మరం | మహారంభాఫలం శీతం తుష్టివృష్టికరంగురు | రక్తపితృహరం వృష్యం తీవాష్లుం పశశస్యతే || స్వా త్కాత్మకదళీరుచ్యా రక్తపితృహరా హిమా | గురుర్నందాగ్నిజననీ దుర్జరామ ధురాపరా || సువర్ణమోచా మధురాహిమాచ బ్రాహ్మణే దీపనకారిణీచ | తృ షాపహం దాహవిమోచనాచ కఫాపహం వృష్యకరోగురుశ్చ | ఊద్రంభాఫ లం శీతం స్వాదుపాకరసంగురు | పితృప్రహరదాహఘ్నం వృష్యం నాత్యర్థదీప నం || శిశికదళీహిమమధురా బలవీర్యవివృద్ధిదాయినీ రుచిరా | తృప్తిత్తదాహ శోషప్రశమనకారి దుర్జరాచగురుః || కృష్ణరంభాఫలం రుచ్యం కషాయం మధురం

తథా మహాపితృత్వమహంతి బృంహణం వాతలంబము సుగంధా కృష్ణరం
భావ త్తలరంభాయభోతరం నిందితాభలమానాంతం కపాయం మధురంగు
రుం రంభాభలత్వక్కుటుకా తిక్తపితృహద్యాం నారీకభోగురుస్సిద్ధస్థితపి
త్రవినాశనః అర్థపక్వం తృప్తానోషకమనోబుద్ధరంపరం మధురంమధునారీకే
శముత్తంశిశిరందాహతృపానిపిత్తహం బలపుష్టికరంచకాంతిమగ్యాం కురుతే
వీర్యవివర్ధనంచరుచ్యం మాస్థీకం నారీకేళం పలమణిమధురం దుర్జరం జంతు
కారి స్సిద్ధంవాతాతిసారశ్రమశమనమదధ్వంసనం వహ్నిప్రీతే ఆమణ్డేష్టప్ర
కోపం జనయతి కురుతే చారుకాంతింబలంచ ధైర్యం దేహస్యధత్తే ఘనమద
సకలావర్ధనం పితృవాణి కర్పూరం నారీకేశస్య స్సిద్ధంగురువ దుర్జరం దా
హవిష్టంభదం రుచ్యం బలవీర్యవివర్ధనం దాహశ్శా మధురోసపితృశమన
స్త్రిష్టాతితోపాపహస్వివ్యశ్వాసకఫశ్రీమోదయహరస్సంతర్పణః పుష్టిదః
వహ్నిర్మాంద్యకోగురువ్యషహరో హృద్యశ్చ ధత్తేబలం స్సిద్ధో వీర్యవివర్ధ
నశ్చ కథితః పిండాభ్యుఖర్జూరకః దాడిమం ద్వివిధమిత మాద్యై రాష్ట్రమేక
మపరం మధురంచ త్రివాతకఫకారికిరాష్ట్రం తాపహరి మధురంకల పథ్యం
ద్రాక్షాతిమధురాష్ట్రావ శీతాపితృడివోషజీత్ మాత్రోరోధహరానుచ్ఛాన్య
స్యా సంతర్పణీ పరా గోస్తనీమధురా శీతాహృద్యావ మదహర్షణీ దా
హమూర్ధ్వాజ్వరశ్వాసశ్చష్టాహృద్యాననాశనీ అంజానామధురాష్ట్రావ విచా
లా రుచికారిణీ శిశిరాశ్వాసహృద్యాననాశనీ జనవల్లభా ద్రాక్షాబాలభూక
దుష్టవివధం పితృసోకోపప్రదం మధ్యంచాల్యరసం దశాంతరగతం రుచ్యంచ
పహ్నిప్రదం పక్వంచేన్ద్రధురంతథాష్ట్రసహితం తృష్టాసోపితృపహం పక్వం
శుష్కతమం శ్రీమార్తిశమనం సంతర్పణం పుష్టిరం అపిచ శీతాపితృసోదో
షం శమయతి మధురా స్సిద్ధయాకాంతిరుచ్ఛా చయస్యా శ్వాసకాస శ్రీమవి
షశమనీ భోజతృష్టా జ్వరస్థీ దాహాధ్వానభీమాదీ నపహరితిపరా తర్పణీ
పక్వశుష్కా ద్రాక్షా సంక్షీణవీర్యావపి మదనకరా కేలియుక్తాస్విధత్తే ద్రా
క్షాభవ్యమితి నామాంతరం ఆమంతు కైతకంరుచ్యం కఫపితృకరంగురు అన్ని
పరోచకంహృద్యం శ్రీమష్టమనిబర్హణం పక్వంతు పితృహృత్స్వాదు రిస
మాతపదోషజీత్ కమీరకోష్ట ఉష్ణశ్చ వాంతిహృత్పితృకారకః పక్వస్తు మధు
రాష్ట్రస్యాద్బలపుష్టిరుచిప్రదం అమృతఫలం లఘుస్పృహ్యం సుస్వాదు త్రిష్టాదే
ష్టోపాన్ దేనేషు ముద్గలానాం బహులం తల్లభ్యతే హక్తైః బదరంమధురం
కసాయమష్టం పరిపక్వం మధురాష్ట్రముష్ణమేవ కఫకృత్వనాతిసారరక్తశ్రీ
మహోసార్తివినాశనంచ రుచ్యం ఇతిసాధారణ్యేన రాజబదర స్సుమధురశ్శీ

రోదాహరివాశపిత్తహరః॥ వృష్యశ్చ వీర్యవృద్ధిం కురుతే రోషశ్రమా నవ
 హరణి॥ ధూబదరీ మధురాష్టుః కఫవాతవికారహరిణీ పథ్యా॥ దీపనపాచన
 కస్తీ కింఛిత్తాస్రికారిణీ రుచ్యా॥ ధూబదరీ లఘుబదరం మధురాష్టుం పక్వం
 కఫవాతనాశనం రుచ్యం॥ స్నిగ్ధం జంతుకారకమీషత్పితృద్వీషఘ్నం॥ పిత్రం
 తుచాదరం లేపి జ్వరీ దాపః వినిశనం త్వచా విస్ఫోటశమనీ చీజం నేత్రామయా
 పహం॥ బీజహరః ఫలమాష్టుకశుక్లం శ్వాసకాశశమనం పవనఘ్నం॥ కంఠశో
 ధనకరం లఘుహృద్యం దీపనంచ రుచిక్పత్నవనంచ॥ కపిఠో మధురాష్టుశ్చ క
 షాయస్తీక్తశీతలః॥ వృష్యః పిత్రానిలంహంతి సంగ్రాహీ వ్రణనాశనః॥ కపిఠ
 మామలతోష్ణం కంఠగ్నం గ్రాహీవాతలం॥ దోషప్రాయహరం పక్వం మధు
 రాష్టురసంగురం॥ కాపిఠం హరిశంసితా సుమిత్రతం దధ్నాచ సంమిత్రతం రు
 చ్యం దీపనకారకం క్రిమిహరం శ్వాసాపహం కాసజీత॥ నానాకుష్ఠనిబద్ధం
 బలకరం పాంచ్యం మయధ్వంసనం సర్వవ్యాధిసమస్త మేహశమనం ప్రైత్యప్ర
 శాంతౌ హితం॥ చించ్యాత్యమ్నాభవేదాష్టు పక్వంతు మధురాష్టుకా॥ వాత
 ఘ్నీ పిత్రదాహాస్రికః పరోషప్రకోపిణీ॥ తథా॥ పక్వంతు మధురాష్టుస్యా ద్భేదీ
 విష్ణంధవాతజీత॥ పక్వం చించ్యాఫలరసో మధురాష్టు రుచిచ్ఛివః॥ శోషపాక
 కశో శేషే వ్రణహరోషవినిశనం॥ చించాపత్రేభిరు శోషఘ్నం రక్తదోషవృధా
 పహం॥ తస్యకుష్ఠాత్వచః ధౌర్యం గులమంచాగ్నినాశనః॥ జుబూకషాయమ
 ధుగ్రాశ్రమపిత్తదాహారంతాత్త్రోషకం ని క్రిమిహరోషహం॥ శ్వాసాతిసారక
 షకాశవినిశనం విష్ణుభద్రాలపిత రోచనపాచనం॥ అక్షౌటకం సరం స్నిగ్ధం
 మధురం రసపాకహారి॥ గురగ్ధం బృలహణం వృష్యం బలం విష్ణుభిరోచనం॥
 హృద్యం క్షయాస్రివచనదాహామ్నం రిక్తపిత్తలం॥ సేబం సమీరపిత్తఘ్నం బృం
 హణం కఫకృద్ధురం॥ రసే వాతం మధురం బలం రుచికుక్రృత్॥ శీతోఫలం
 సుమధురం శీతలం పిత్రనాశనం॥ సుపిత్తం రుచిక్పత్నాతహితం నకఫకృత్తరం॥
 ఆమ్రేకసాయాష్టురసస్సగంధః కంఠామయఘ్నాష్టకరశ్చ బాలః॥ పిత్రప్ర
 శోషాలరక్తదోషప్రకరం త్వాదరుచిప్రవశ్య॥ అపిచ॥ బాలం పిత్రానిలకఫ
 కరం తచ్చుబద్ధాస్థితోద్యోక్త్యం దోషప్రత్యయశమనం సుప్తుశుష్టుప్రదంచ॥ ధత్తే
 ధాతుప్రచయమధికం తర్జణం కాంతికారీ ఖ్యాతం తృష్టాప్రశమన మథో సా
 హకారం ఫలంస్యాత్॥ లేవ త్రిలిధా॥ రాజామ్రీ మహారాజామ్రీ రసాలభే
 దాః॥ రాజామ్రాః శోమలాస్యర్షే కట్వమ్నాః పిత్రదాహాకాః॥ సుపక్వాస్వాస్వి
 దుమాధుర్యశ్చివీర్యబలప్రదాః॥ తత్రామ్రీషు త్రిషుపామ్రీక్తం సామ్యతేవరసో
 చ్చయాత్॥ గుశాధిక్యంచ విజ్ఞేయం పర్యాయాదుత్తరోత్తరం॥ కించ॥ బాలం

రాజభరిం కళాసంపదనశ్వాసాతిపిత్రప్రదం మధ్యం తాదృశమేవ దోషబహు
 శం ధూయఃకషాయాష్లుకం పక్వంచేన్నధురం తిదోశమనం తృప్తావిదాహ
 శ్రమశ్వాసారోచకపాచకం గురుహిమం వృష్యం చ మాతాహ్వయం॥ ఆమృ
 త్వచాకషాయాశ్చ మూలంసౌగంధీశీతలం రుచ్యంసంగ్రాహిశీరం లుప్యంతు
 రుచిదీపనం అతిసారహరంపిత్తం ప్రమేహశీనుత్పరం అస్యస్త్వప్తిహరం శీ
 తం రుచిక్పద్ధాహిశీతలం ఆమృమామం త్వచాహీన మాతాపేతీవ శోషితం॥
 ఆష్లుం స్వాదుకషాయంస్యాద్భేదనం కఫవారణం పక్వంతురుధురం వృష్యం
 స్నిగ్ధం గురుబలప్రదం గురువాతహరం హృద్గం వర్ణ్యంభవతి పిత్తలం క
 షాయాసురసంవహ్నిశ్చేత్తుకుక్షవివర్ధనం తదేవవృక్షసంపక్వం గురువాత
 హరంపరం మధురాష్లురసంకించిద్భవేత్తిత్తపౌకోపనం ఆమృంకృత్రిమపక్వం
 యద్భవేత్తిత్తవినాశనం రసస్యాష్లుశ్చ హనేశ్చ మధుర్యాచ్చ విశేషతః॥
 చోషితం తత్పరం రుచ్యం బలవీర్యకరంలఘుం శీతలంశీఘ్రం పాకీస్యాద్వాతపిత్త
 హరంపరం తద్రీసోగాలితోబల్యో గురుర్వాతహరస్సరః అహృద్వస్తర్పణో
 తీవ బృంహణః కఫవర్ధనః తస్యఖండం గురుపరం రోచనం చిరపాకిచమధు
 రంబృంహణంబల్యం శీతలంవాతనాశనం తథా॥ వాతపిత్తహరంరుచ్యం బృం
 హణం బలవర్ధనం వృష్యంవర్ణకరంస్వాదు దుగ్ధయుద్ధురుశీతలం మందానిల
 త్వం విషమజ్వరంచ రక్తామయం బద్ధగుహోదరంచ ఆమృతియోగో నయనా
 మయంచ కరోతితస్మాదతితాని నాద్యాత్ పక్వస్య సహకారస్య కటువిస్తా
 రితోరసః ఘర్షకుష్మో మృదుర్దత్త ఆమృతకఠిత్వైర్జ్యతః ఆమృవర్తవిషచ
 ర్దివాతపిత్తహరస్త్వృతః రుచ్యస్సూర్నాంశుభిఃపాకాల్లిఘృక్ససహకీర్తితః॥ ఆ
 మృబీజంకషాయంస్యాల్లఘృతీసారి నాశనం ఈషదమ్లంవమధురం తథాహృద
 యదాహనుత్॥ ఆమృస్యఽల్లవంరుచ్యం కఫపిత్తవినాశనం లఘ సాధారణ్యే
 న ఫలగుణాః ఫలేషు పరిపక్వం యద్దుఃవత్తరుదాహృతం చిల్వాదన్యత్రవి
 జ్ఞేయమామం తద్విగుణాధికం ఫల్యతుల్యగుణంసర్వం మజ్జాతమపి నిర్దిశేత్॥
 ఫలంహిమాదిదుర్వాతవ్యాల్సితాదిదూషితం అకాలజం కుఘాజంచ పాకా
 తీతం నభక్షయేత్ పోక్తం రంభాగర్భకాండశ్చైష్ట్యలం వహ్నిసాధనం తీ
 క్షోష్ణం సార్దపం నాశం వాతశ్లేష్మవృణాపహం కటుకీమిహరం కండు కు
 శ్మస్మం రుచికారకం॥

ఫలగుణములు.

ఇటువైని ఫలగుణములను జెల్పుచువ్వారము. బూడిదెగుమ్మడికాయ
 ప్రమేహమును మూత్రీకృచ్ఛమును మేహరాల్లను హరించి మలమూత్రముల

ను శోషింపజేసి విపాసనగాచి చిక్కినశరీరములకు తృప్తితెచ్చి వీర్యవర్ధకమై అరుచిని హరించి స్వాదై బల్యమై పైత్యహరమైయొల్తును. లఠాఫలములలోనిది బహుయోగ్యమైనది.

లేతగుమ్మడికాయ పైత్యహరము- సగము ముదిరినది కఫహరము- పండినది లఘువై వెట్టజేసి యుష్ణవై దీపనమై పొందికదువులలో దోషము నుంచక సకలదోషములను హరించి రేణోవికారము గలవారికి పథ్యమై హృద్యమై యుండును.

లేతపనసకాయ వగలై మధురమై గురువై కొవ్వను శ్లేష్మమును బుట్టించి బలకరమై విపాసనా దాహవాత వింతహరిమై యుండును. ఉచ్చమేదల గువాటితో కూడినది మిక్కిలిరుచినిగలిగించును. సగము ముదిరినది గురుత్వము నుజేయును. మదనపాల్యఘంటు యందు పనసపండు శీతలమై దట్టమై పైత్య వాతహరమై బలశుక్లకరమై రక్తవిత్త ప్రయత్నములను నశింపజేయును. పచ్చిది మలబద్ధమును వాతమును గురుత్వమును జేయును. పనసగింజలు మధురములై వీర్యవృద్ధిని గురుత్వమును లేడన్నును జేసి మలమూత్రమోచనమును జేయును. పనసపంకితోనలు పైత్యహరము వీర్యకరము శ్లేష్మవాతహరము. పరిపక్వమగు పనసపండు మధురమై చిక్కవై రక్తవీర్యకరమై శ్రమదాహహరమై రుచికరమై మలబద్ధకారియై వేగముగ జీర్ణించుకుండును. గింధాంతరమందు పనసగింజలించుకవగు- మధురము- గురుత్వవాతకారి- రుచ్యము- శ్వగ్దోషహరమై పనసపంటివికారమణచును. పనసపండుపొట్టు వీర్యకరము- త్రిదోషహరము. గుల్మగోగికిని మందాగ్నికిని విశేషించి పనసపండు వర్జింపవలయును. పరిపక్వమగు పనసపంటిపొట్టు యుండించినది పనసావర్తమందురు అది ఫలగుణమునేజేసి యించుకలఘువై యుండును.

అగనికాయ లేతది రుచ్యము- పైత్యకఫక్రిమిహరము- నేత్రక్రిమిరోగికి ప్రశస్తము- సగము ముదిరినకాయయు దీనిపువ్వును లఘువు.

వంకాయ నిపులమీదకాల్చినది యించుకపైత్యమునుజేసి కఫమేదోవాతములనుహరించి లఘువై దీపనమును జేయును. ఇదియే యుష్ణగలిపి నూనియనువేచినది గురుత్వమును మెరుగును, జేయును. వంకాయ లేతది పథ్యము- చక్షుష్యము- సర్వదోషహరము. ఇంచుకముదిరినది పైత్యకరము- మిగుల ముదిరినది వాతకరము. వంగపంటివరుగు నూనియతోవేచినది రుచికరము. తెల్లవంకాయ కోడిగుడ్డువలెనుండును- ఇది మూలశంకరోగములందు విశేషించి హి

తము. మిగిలినవంకాయకంటె నిదితక్కువది. వంకాయను భక్షించరాదనుచు
షేధము లేల్ల వంకాయవిషయముని మోక్షవాచార్యులవారిని. అదిగనుకనే దే
వలుడు లేల్లవంకాయనున్ను, తియ్యగుమ్మడికాయనున్ను వర్జింపవలయున
నను. గుమ్మడికాయయున్ను, నల్ల వంకాయయున్ను పితృ దేవతార్హమనివైది
కాభరణమునుగ్రంథమందున్ను, కొండవంకాయ శ్రాద్ధయోగ్యమని శ్రాద్ధదీపి
కముందున్ను జెప్పుటకేత నప్పాటుండినదండమును యెలుకలుదినినవననపుడ
ప్పాలుదినినవని వేరె జెప్పనక్కరలేదనే న్యాయము. చావున నల్ల వంకాయ
యు, కొండవంకాయయు నిత్యభోజనోపయోగములని జెప్పనక్కరలేదు. తి
య్యగుమ్మడికాయను గొన్ని దేశములవారు శ్రాద్ధములందు వర్జింపుదురు. నిత్య
భోజనమునందన్ని దేశములవారును గ్రహించుదురు.

దోసకాయ మధురము. పథ్యము. శ్లేష్మకరము. తైత్తరహరము. మూత్ర
కృచ్ఛహరమై పొత్తికడుపులో మంట, పివాస మొదలగువాటిని హరించును.
ముల్లుదోసకాయ శ్లేష్మకరము. ఇంచుకమధురము. గురుత్వకారి. అన్నిమాం
ద్యము నగుచును. మూత్రకారి. పొత్తికడుపును శుభ్రీపరచును.

అగాకర చేదు. త్రిదోషహరము. రుచికరము. దీపనము. దద్దురిహి
క్కా. జ్వర మేహ కాస శ్వాస కుష్ఠక్రిమిహరము. కాకరకాయ భేదము వాత
హరము. బేర్చింపక తైత్తరశ్లేష్మమును గురుత్వమును బలమునుజేసి మూత్రబం
ధమును హరించును. పెద్దకాకరికాయ యించుకవేడి జేసి సకలరోగములను
హరించి రుచ్యమై త్రిమిదోషహరమై చక్షుష్యము. లఘువు. దీపనము. సిం
హాసమానబలమును జేయును. పొత్తికాకరించుకచేదు. దీపనము. కఫవాత
హరము.

అనపచిక్కుడు వాతతైత్తరస్త్వనృమూలేవృద్ధికరము. శ్లేష్మ విశుక్లహ
రము. విదాహ గురుత్వ విరేచనకారి. రుచ్యము. గళరోగకారి. జఠరమును
నేత్రరోగమును నశింపజేయును. చిక్కుడుకాయలు వగరు. మధురము. వాత
తైత్తరస్త్వవీర్యగురుత్వమలబంధవృద్ధులను జేయును.

ఉస్తికాయ శ్వాసకాసకఫతైత్తరవికారారుచిహిక్కా. జ్వరహరమై చే
దై లఘువై రేచకమై యుండును.

వాకుడుపండు వుప్పునై వగలై వజ్జగలిగి యించుకవేడిజేసి శ్లేష్మవా
తక్షయకాస గుల్మోదరములను నశింపజేసి కఠినమగు పథ్యమై యుండును.

ఉళిరికాయ రేచకము. మేహహరము. చక్షుష్య మాయుష్యకరము. రు

.చ్యము- తుల్లన- మాధుర్యము- వగరుసుగలిగి దోషత్యయహరియై లఘునై శీతలము- వీర్యవృద్ధికరము. రసపుశిరికాయ స్వాదై వగరై కారముగలిగి శీతనై త్యమును రిక్తదోషమును హరించి పయినచెప్పినదానికంటె గురుత్వమును జేయును. ఎండబెట్టిన పుశిరిక పల్ప రుచ్యము- ఉష్ణము- గురుతరము- మలదోష వాతకఫహరము. పరిపక్వమైన పుశిరికాయ వగరై చిక్కనై బహుగుణమును జేయును.

పొట్లకాయ రుచ్యము- సైత్యవాతహరము- హృద్యము- పాకమందు మధురము- జ్వరక్రిమిదోషహరము. లఘువు. దీపనము- త్రిదోషహరమని గొందరంగురు. జేబపొట్లకాయ త్రిదోషారోచకకుష్ఠమేహజ్వరాక్షిరోగ వ్రణాభిసంధిమందాగ్ని మూలశంకా కామిలాక్రిమిహరము.

వీరకాయ కఫపిత్తహరమై హృద్యమై లఘునై చలువజేసి కుష్ఠమేహ త్రిదోషహరమని సాచిహరము. గుత్తివీరకాయ రసపాకమందు మధురమై సైగుణమునే జేసును.

నారంజికాయ సుగంధి- హృద్యము- సైత్యవాత గుల్మహరము- పులుసుగలిగి రుచ్యమై యుండును. తురంజీదబ్బకాయ రుచ్యము- వాతమూలశంకాహరము- రసాయన మించుక పులుసుగలిగి మూర్ఛా ఛర్ది విపాసాహరమై యుండును. నిమ్మపండు వగరులేక కఫసైత్యరక్తదోషహరమై వీర్యమును శరీరకాంతిని రుచిని బుట్టించి దృఢిని జేయును.

అంబాలపుకాయ జఠరదీప్తికరము- వాతసైత్యహరము- శ్లేష్మరుచిశుక్లకారి. గరుగుకాయ పులుసు వగరు గురుత్వము అగ్నిహృద్యము రుచి శ్లేష్మమును గలిగించి అనాహసూలకు పఘ్నమైయుండును. కరమర్దఫలము పైశ్య రక్త! పరోపమును రుచిని దీపనమును వేడిని ముఖభుద్ధిని జేసి సుగంధియై యుండునది పక్వమైన మిక్కిలి సైత్యమునుజేయు నెండిన గురుత్వకఫమును జేయును.

చింతకాయ వాతహరము- పులుసు- సైత్యకరము- వీర్యము వేడిని దీపనమును జేసి హృద్యమైయుండు నిఃమిగులపక్వమైన కఫవాతములను హరించును. చింతపండుపులుసుతో మధురరసముగలిగియుండిన వాతహరమై దాహకఛరక్తదోషములనుజేసి రేచకమై యుండును. దీనిరసము లేపుజేసిన హింగులను వ్రణములను బోగొట్టును. చింతాకుదంపి యుడికించి కట్టిన వాపురోగము

గు రక్తమును బోగొట్టును- దీనియందు బెరడు కాల్చినరొయి శూలమందాగును లను హరించును. కోలాస్తుము లేతది వేడిని వీర్యమును కఫమును వాతమును హరించును- రక్తపై త్యమును శేసి రుచిని శేయదు.

అనటికాయ లేతది మధురమైనప్పటికిని చిన్నదిగావున వగరై పైత్యమును హరించి చలువను రుచిని శేయును. స్పృహదూట పుష్పమించుక తక్కువగా సీగుణమునే శేయును. దుంప క్రిములను, ఆకు శూలలను హరించును. పరిపక్వమగు ననటిపండు సువాసనగలిగి మధురమై బల్యమై శీతలమై పిత్త రక్త కఫక్రిమిహరము- గురుతరము- సుందాగ్నిగలవానికపష్కముగు నల్పజే శుక్లవృద్ధిని పిపాసాశాంతిని వృద్ధినిశేసి జ్వరమధికముకలవానికి సుఖకరము. బొంత నటిపండు శీతలము తుష్టిపుష్టి గురుత్వవీర్యవృద్ధికరము- రక్తపిత్తహరము- తీవ్రాగ్నికి ప్రశస్తము. కొమ్మునటిపండు రుచ్యము- మధురము- రక్తపైత్యహరము- శీతలము- గురుత్వమందాగ్నిజనకము- దుర్జరము. పచ్చనటి పండురము- శీతలము- బల్యము- అస్మముతోదీనిన దీపనకరము- పిపాసాదాహమోచనము- కఫవీర్యగురుత్వకరము. చిన్ననటి శీతలము- స్వాదు- పరిపాకమందు రసవత్తరము- గురుత్వ పైత్యదాహాపహము- వీర్యావహమగ్నిమాంద్యకరము. కొండనటి శీతలము- మధురము- బల్యము- వీర్యవృద్ధి- రుచికారి- పిపాసాపిత్త దాహశోషశమనము- గురుత్వాజీర్ణకరము. నల్లనటి రుచ్యము- సుగంధి- మధురము- మేహపైత్యపిపాసాహరము- వృద్ధిని వాతమును లఘుత్వమునుజేయును. సుగంధముగల నల్లనటి కొండనటియు ననటిఫలములలో నొకదానికంటె నొకటి నిందితములు. అనటిపండు త్వక్కు వగరై చేదై పైత్యహరమై లఘువై యుండును.

కొబ్బరికాయ గురుత్వము చమురును గలిగి శీతపైత్యమును హరించును. సగము ముదిరినది పిపాసాశోషశమనమై జీర్ణించుకుండును. మధునారికేళము మధురము- శీతలము- దాహపిపాసాపైత్యహరము- బలపుష్టి కాంతి వీర్యవృద్ధికరము- రుచ్యము. మాధ్వీకనారికేళలము అతిమధురము- వేగముగ జీర్ణించక క్రిమిజనకమై శరీరమునకు మెరుగు తెచ్చి వాతాతిసారశ్రమ జలరాగ్ని శమనమై దేహస్థైర్యమదనవికారవర్ధనమై పైత్యమును హరించును. కర్పూరనారికేళము చమురుగలిగి గురువై జీర్ణించక దాహమలబంధుచి మలవీర్యవృద్ధులను శేయును.

పిండభిరూరము మధురము- దాహపైత్యపిపాసాశోభస్వేదశ్వాసకఫ

శ్రమలను హరించి తృప్తి తృప్తిచహ్నిమాంద్యగురుత్వబలవీర్యవర్ధకమై శమము గలిగి హృద్యమై వివహరమై యుండును.

దాడిమఫలము రెండువిధములు. తియ్యనిది పుల్లనిదియు నిందుపుల్లనది వాతకఫహరము. తియ్యనిది వాతాపహరము. పథ్యము.

ద్రాక్షాఫలము మధురమిస్తును. శీతమైత్యదోష మూత్రబంధహరము. రుచి తృప్తి వీర్యవృద్ధికరము. గోస్తనియను కినుమిసిపండు మధురము. శీతలము. హృద్యము. మదహర్షకరము. దాహ మూర్ఛాశ్వాస పిపాసాహృదయ కంపహరము. అంజూరపండు మధురామృతసంయుక్తము. రుచికారి. రసయుక్తము. శీతలము. శ్వాసహృద్యోగనాశము. జనప్రితికరము. ద్రాక్షా లేతది యిండుక వెట్టజేసి మైత్యరక్త విషోపద్రవకారి. గుగును. సగము ముదిరినదియిం చుకరసముగలిగియుండును. దోంగారు జనాదీప్తికరము. పరిపక్వమైతే మధురామృతసంయుక్తము. పిపాసారక్తమైత్యహరము. పక్వమైయుండినది శ్రమార్తిహరము. తుష్టిపుష్టికరము. మరియును చల్లనై మైత్యరక్తదోషహరమై శరీరకాంతి వైగనగ్యకరమై రుచ్యమై నేస్తిహితమై శ్వాసకాసశ్రమవిషజోభ పిపాసాజ్వరదాహాధ్వానభ్రమాదులహరించి తృప్తినిజేయును. ఈపండియుం డినద్రాక్షాఫలము క్షీణవీర్యులను మన్తధకతాకేళియుక్తులను జేయును. దీనికి ద్రాక్షా భవ్యమని నామాంతరము గలదు.

అనాసపండు పచ్చి రుచి. కఫపిత్త గురుత్వాన్నప్రోచనాస్థాదకము. శ్రమశ్లేశహరము. పక్వమగునది మైత్యహరి. స్వాదురసము. ఎండనుండు వారికి నిండుగ దండిజేయును. కమీరకమనుఫలము లేతది పులును వెట్టయును గలిగి వాంతిహరించి మైత్యమునుజేయును. పక్వమైన కమీరకఫలము మధురామృతసంయుక్తము. బలపుష్టిరుచిప్రదము. అమృతఫలము లఘుత్వము. వీర్యవృద్ధి స్వాదుగలిగి త్రిదోషహరమగును. ఈఫలము ముద్గరదేశమందు బహులముగా సంభవిండును.

రేగుపండు మాధుర్యము. వగరు. పులునుగలిగియుండును. పక్వమైనది మధురామృతసంయుక్తమై వెట్ట కఫమునుజేసి వాతాతిసారరక్తశ్రమశోషార్తిశమనమై రుచ్యమైయుండును. ఇదిసాధారణగుణము. విశేషమును తెల్పుచున్నారము. గంగరేగుపండు మధురమై శీతమై దాహార్తివాతపిత్తహరమై రక్తవీర్యవృద్ధికరమై శ్రమనణుడును. భూబదరియిన బామ్మరేగు. దీనిఫలము మధు

రమాన్లుము- కఫవాతహరము- పైత్యము- దీపనము- పాచనము- ఇంచుక పైత్యరక్తములను జేయును. రుచ్యమైయుండును. భూబదరీఅనగా చిరురేగు మధురమామము- ఇదిపక్వమైన కఫవాతహరమై రుచ్యమై స్నిగ్ధమై క్రిమికరమై యిండుక పైత్యదోషమునుహరించును. రేగ్ధ్రుకు లేవునకుమంచిది- జ్వరదాహనాశకము- రేగుత్వక్కు పొక్కులనుబోగొట్టును. దీనిగింజ నేత్రరోగమును బాగుజేయును. బీజపూరమనగా చిట్టపండు పులుసుగలిగి వేడిజేసి శ్వాసకాస వాతశమనమై కంఠమును బాగుజేసి లఘువు- హృద్యము- దీపనము- రుచికారి- పాచకమైయుండును.

వెలగపండు మధురము- ఆన్లుము- ఇంచుకవగరుగలిగి శీతలము- వీర్యవృద్ధికరము- వాతపైత్యహరము- మలబంధకారి- వ్రణహారి యగును. పచ్చివెలగకాయ యిండుక వెట్టజేసి గళగ్రాహియై వాతమునుజేయును. పరిపక్వమగు వెలగపండు మాధుర్యముగలది దోషత్రయహరియగును. పుల్లనది గురుత్వమునుజేయును. వెలగపండుగుజారు పంచదార పెరుగుతో గలపిండి రుచ్యము దీపనము- క్రిమి శ్వాస కాస నానాపిష్ట పాండు మేహ పైత్యశమనమై బలమును జేయును.

నేరేడుపండు వగరు- మధురము- శ్రమపైత్యదాహగళరోగక్రిమిశ్వాసాతిసారకఫవినాశకము. బంధకారియైనను రోచనము- పాచనముజేయును. అక్షోటకఫలము రేచకము- మధురము- గురుత్వమును, వేడిని, వృద్ధిని, వీర్యమును, బలమును, రుచిని జేయును. అకరోటుపిండి హృద్యమై క్షయరక్తవాతదాహమును గొట్టి రక్తపైత్యములను జేయును. సేబు అవేపండు వాతపైత్యహరము- వృద్ధికఫగురుత్వకరము. పరిపక్వమైనది మధురము- శీతలము- రుచి- శుక్లవృద్ధికరము. శీతాఫలము మధురము- శీతలము- పైత్యహరము- రుచికరము- వాతకఫకరము.

మామిడిపిండె వగరు- పులుసు- సువాసనగలిగి గళరోగహరియై వేడి పైత్యప్రకోపము వాతరక్తదోషమునుజేసి యరుచినిబుట్టించును. మామిడిపండు త్రిదోషహరము- పుష్టిని, ధాతువృద్ధిని, తృప్తిని, కాంతిని, పిపాసాశాంతిని జేయును. ఇది రాజామృనినియు, మహారాజామృనినియు, రసాలమనియు మూడు భేదములు. రాజామృము కోమలమై యుండును. కట్వాష్టుము పైత్యదాహములను జేయును. పక్వమగునది రుచిని, మాధుర్యమును, పుష్టిని, వీర్యమును జేయును. ఈమూడువిధములగు భేదములలో నొక దానికంటెనొక

టిరసాధిక్యమగుటవలన నుత్తరోత్తరము గుణాధిక్యమగునని చెవియదగును. ఈరాజామృతిప్రిపంచె కథరక్త వాత శ్వాసాతిప్రత్యేకరము. సగము ముదిరినది అష్టిగుణమునేజేసి వగరు పులుసు నెక్కువైయుండును. పక్షమైనది త్రిదోష శాంతిమేదలగు పూర్వోక్త గుణమును జేయును. మామిడిత్యక్కు వగరుగలిగియుండును. వేరు సువాసనగలిగి శీతలమై మలబంధకారీయై యుండును. పుష్పమురుచిని, దీపనమును బుట్టించును. అతిసార ప్రత్యేకహరిక్త దోషములను హరించి శీతలమై రుచికరమై మలబంధమును జేయును. పచ్చిమామిడివరుగు పులుసుగలిగి స్వాదు వగరు కఫవాతహరము భేదీకరము. పండువరుగు మధురము- వీర్యవృద్ధిరము- గురుత్వబలకరము- వాతహరము- హృదయము- కాంతికరము. చెట్టుపండ్లపండు గురుత్వవాతములనుహరించును. ఇంచుకమధురమై పులుసుగలిగి ప్రత్యేకప్రకోపమును జేయును. కాపులోపండినపండు ప్రత్యేక హరము- పులుసు గుణమువలె మధుర్యము వచ్చును గావున గుణమును జేయును. మరగినరసము రుచి బలవీర్యలఘుత్వకరము. శీతలము- జీర్ణకారి- వాతప్రత్యేకహరము. మామిడిపల్లరసము వడపోసినది బలమును గురుత్వమును విరేచనమును జేసి వాతమునుహరించును. తృప్తిని వృద్ధిని కఫమును జేయును. కోతకాయముక్క గురుత్వమునజీర్ణము రుచిని వృద్ధిని బలమును చల్లదనమును వాతహరమును విరేచనమును జేయును. ఈరసము పాలతో పుచ్చికొనిన వాతప్రత్యేకహరము- రుచ్యము- వృద్ధి- బలవీర్యకాంతి-స్వాదుకరమగును- శీతలమును జేయును. ఇంచుక వాతరోగము విషమజ్వరము రక్తరోగము ఉదరము బద్ధగుదనామకోదరము నేత్రరోగము గలవారు దీన్ని వర్జించవలయును. అదిరోగములను వృద్ధిబొందించును. తియ్యమామిడిపల్లరసము యండించినదియన గాతాండ్రీ ఇది పిపాసావాంతిపిత్తహరము- రుచ్యము- సూర్యకిరణతప్తమైనది గావున లఘువైయుండును. మామిడిగింజ వగరు లఘువు యింజుక పులుసుగల మధురము హృదయదాహాతిసారనాశనము. మామిడిచిగురు రుచ్యము కఫప్రత్యేకహరము.

ఇటుమీద ఫలగుణములను సామాన్యముగ జెప్పుచున్నారము. ఫలములయందు పరివక్ష్యమైన దానిగుణము యేది జప్తబడినదో ఒకమారేడుగాయకు తప్ప తతిమ్మపచ్చికాయలయందు ద్విగుణాధిక్యముండును. ఫలగుణముతో సమముగ గుఱును గుణమునుజేయును. మంచు, దుష్టవాతము, పాము, పురుగుమొదలగువాటిచే దూషితమును అకాలమందు పుట్టినదియును కుచ్చితపు ఘామియందు పుట్టినది యండినను మిగులపండినదియును ఫలము దినదగము.

అనటిమాట శ్లేష్మమును, మందాగ్నిని జేయును. అవకాశము వేడిమిజేసి వాత శ్లేష్మవనిమలను హరించును- క్రిమికందూకుష్ఠలను బోగొట్టును.

అథ కవకం॥ ధూసోఽటకవకంఛత్రం ధూమిఛత్రం శిలీఘ్రకం । తీతి గోమయకాష్ఠేషు వృక్షాదిషుచ తద్భవేత్ ॥ స్తోమోశ్శుచిస్తలికావ్రవంశగోవో జసంభవాః । నాతిదోషకరాస్తైస్సుశ్చేషాస్తేఢ్యోవిగర్హితాః॥ ధూకందస్త్యతి దోషలాభతి వాగ్భటస్త్యవిశేషాత్సర్వాణి నింద్యానీత్యుక్తవాన్ ॥ ధూకందః ధూసోఽటకః కవకః ఇతియావత్ ॥ మనురపి॥ కవక మభివ్యుక్తం ద్విజైరితీరితవాన్ ॥ లశునం గృంజనంచైవ పలాండుం కవకానిచ । అభివ్యుక్తే ద్విజాతినామమేఢ్య పృభవానిదేతి॥ కఫంపిపర్తి పూరయతీతిపలాండుః । పూపాలనపూరణయోః । అశ్యతే భుజ్యతే ఇతి లశునం । అశభోజనే । గృంజ్యతే శబ్ద్యతే గృంజనః । గృ జిశబ్దే॥ లశునందీర్ఘ పత్రం చ పిచ్చగంధో మహాపదం । పరణ్యశ్చ పలాండు శ్చ లతార్కచ పరాకెకా । గృంజనం యవనేష్టశ్చ పలాండుర్దశ జాతయ ఇతి సుశ్రుతేనోక్తత్వాత్ దశవిధలశునాశనేన ప్రత్యవాయీస్యాన్నరః॥ గృంజ నంపత్రవిశేషః తదీయంచూర్ణం గాయకాః కంఠశుద్ధ్యర్థం భక్షయంతి । వేశ్యా శ్చ మదాద్యర్థం । మూలవిశేషోవా గృంజనాపరపర్యాయ ఇతి మార్ధవః॥ లశు నాశనేనాతివ స్త్రీవ్యసనాదిక ముపపద్యత ఇతిచ కామవృత్తి సంకోచహేతోర భివ్యుత్పత్త్యం॥ అమేఢ్యపృభవాభివ్యుకారణమస్మాభి శ్శౌచప్రకరణే ప్రకటికృత త్యాత్మనరప్రపంచితం॥

ఇట్లుచైవి కవకమును జెప్పుచున్నారము. కవకమనగావుట్టకొక్కు ఇది ధూమిబుద్దలై గోమగులవలె వుట్టును. గోమయమందు ధూమియందు కఱ్ఱలను వెదుళ్లయందు గోష్ఠమందును బుట్టును. ఇవి మిక్కిలిదోషమునుజేయును. మిగిలినస్థలములనుబుట్టినవి శ్రేష్ఠములుగావు. చైవాటికంటె నింద్యములు. ఈ వుట్టకొక్కు విశేషదోషకారియని యవిశేషముగ వాగ్భటుడు జెప్పెను. మనువుగారు వుట్టకొక్కు బాహ్యజాతి ద్విజాలకభివ్యుమని జెప్పిరి. ఎల్లనిన- లశునమనగానుల్లి పాయ. గృంజనమనగా గాజరి, లేక గంజాయి. పలాండునన తెల్లనియుల్లి. కవకమన వుట్టకొక్కు. ద్విజాతులకివియు నపవిత్రస్థలమందుబుట్టినవియు నభివ్యుమని జెప్పుచున్నవి. కఫమును పూరించునది పలాండువు- పూధాతువునకు పాలనము పూరణమునర్థములు. అశధాతువునకు భోజనమర్థము గావున భుజింపబడునది లశునమనబడును. గృజధాతువునకు శబ్దమర్థము- శబ్దమునుబుట్టించు గావున గృంజనమనబడును. లశునము, దీర్ఘపత్రము, పి

చ్చగంధము, మహావధము, పరణ్యము, పలాండువు, లతార్కి, పరాకికా, గృంజనము, యవనేష్టము పదివిధములై పలాండుకాతియుండునని సుశ్రుతము నశెల్పుటచేత నివి భక్షించిననుడు ప్రత్యవాయుయగును. గృంజనమనగా గంజము అకు- దీనిచూర్ణమును కంఠశుద్ధికోరకు గాయకులున్ను, మదముజేయుటకు ముదముతో పణ్యముదితలును భక్షించెదరు. లేక గాజరియనుదుండుని నగునని మాధవాచార్యులవారనిరి. ఉల్లిపాయలు భక్షించిన స్త్రీవ్యసనమతిశయించునని కామవ్యాపారమును తగ్గించుటకు నభివ్యుమని శెల్పుట. ఆమేధ్యస్థలమున బుట్టినదాని నభివ్యుమనుటకు హేతువును శాచప్రకరణమున బ్రకటంజేసితిమి.

ఉ ప దం ౯౫.

అథోపదం ౯౫॥ తత్ర॥ స్వాద్యక్షం విషదంహృద్యం తీక్ష్ణోష్ణం భక్త రోచనం॥ స్నిగ్ధం సుగంధం వారంగం బల్యం శ్లేష్మనిలక్రిమిన్॥ జయేదరు చిన స్త్రీహాశ్రమాస్థుర్వగ్నికృత్పరం॥ జంబీరంస్థాదప్లుతీష్ణం సుగంధం దత్తహర్షణం॥ దీపనం రోచనం భక్తం పాచనం ముఖశోధనం॥ తృష్ణాశూలకఫక్షేకభర్దిశ్వాస కృమిప్రణుత్॥ వాతశ్లేష్మవిబంధఘ్నం వర్ణ్యం బలకరంపరం॥ మధురోమధుజంబీరశ్శిశిరః కఫపితృజీత్॥ తృప్తికృత్తర్పణోవృష్య శృమిత్పద్మాహదోషజీత్॥ అష్టం కందూకంసింబూకం గుల్మశ్లేష్మామవాతజీత్॥ వర్ణ్యం రుచ్యగ్నికృత్పక్వం కంఠరుక్చర్దికాసజీత్॥ బాలం త్రిదోషాస్రకరం మధ్యం తాద్యగ్నిధం భవేత్॥ సహకారఫలంబల్యం కషాయాష్టం కఫప్రణుత్॥ వాతపితృహరంరూక్షం పీనసా రుచికృద్ధరు॥ యదామృం బాలమత్యుష్ణం కటుపాకే సమీరజీత్॥ కఫపితృహరంరుచ్యం కదుష్టం రక్తశోషణం॥ లవణామృఫలంరుచ్యం దీపనం వాతనాశనం॥ శృమిక్లమహరం హృద్యం మదమూర్ఛాప్రలాపజీత్॥ మావికాష్టాకషాయోష్టా కంఠ్యావాతబలాసజీత్॥ రుచ్యాగ్నిదీపనీర్ధ్యా వ్రజేత్ కంఠామయే హితా॥

ఊర గాయలగుణములు.

ఇటుపై సూరగాయలను శెల్పుచున్నారము. ఊరగాయ వుల్లనైనది స్వాదు- విషహరము- హృద్యము- వెట్టజేయును- అన్నమును రుచింపజేయును. నాసింజ ఊర గాయ సుగంధము- స్నిగ్ధము- బలకరము- శ్లేష్మవాతక్రిమి స్త్రీహా రుచిశ్రమహరము- గురుత్వకారి- జఠరమును వృద్ధిబొందించి విరేచనమును జేయును. నిమ్మకాయ ఊర గాయ వుల్లన- వెట్ట- సుగంధము- దత్తహర్షణము- దీ

పనము- రుచికరము- అన్నమును జీర్ణింపజేయును- ముఖమును శుద్ధిపరచును. పి
పాసాశూలక ఫళశీమిభర్తిశ్వాస క్రిమిహరము- వాతశ్లేష్మ మల బంధహరము-
కాంతిబలకరము. తియ్యనిమ్మపండురగాయ మధురమై- చల్లనై- కఫతైత్య
హరమై- తుష్టి తృప్తి వీర్యవృద్ధియునుజేసి శ్రమపిపాసాదాహదోషకరము. పె
ద్దనిమ్మపండురగాయ తుల్లనై గుల్మశ్లేష్మాశ్శవాతకంఠరోగ ఛర్దికాసలనుగొ
ట్టి కాంతి రుచి జఠరములను వృద్ధిబొందించును. నేతనిమ్మకాయుడొరగాయ త్రి
దోషకరము- మధ్యమమట్టిగుణమునే జేయును. తియ్యమామిడి ఊరగాయ బ
లకరము- వగరు- పులుసు- త్రిదోషహరము. పీనసగురుత్వరుచికరము. తుల్ల
మామిడి లేతఊరగాయ మిక్కిలివెట్టజేసి కటునై వాతకఫతైత్యములనుహరిం
చి రక్తమును బోషింపజేయును. మాగాయ రుచ్యము- దీపనము- వాతహర
ము- శ్రమశ్లేశమదమూర్ఛాప్రలాపహరము- హృద్యము. మావికాయనునది పు
ల్లనై వగరుగలిగి వెట్టజేసి కంఠమునుబాగుజేసి వాతబలరక్తములను బోగొట్టి
రుచ్యగ్నిదీపనమై వర్ణమునుజేయును- వగిరొగికి గళరొగికి హితము.

మాంస పరీకరణమ్.

అథ మాంసభక్షణవిధిం వ్యాఖ్యాన్యమః॥ అథేతి సిద్ధాన్తసూపభక్ష్య
దశవిధశాకవివేచనానంతరమితి॥ మన్యతే బలకరమితి మాంసం మనజ్ఞానే॥ త
దుక్తం క్రీమహాభారతే॥ నమాంసాత్పరమంకించదగ్గితో విద్యతేఘవికృతక్షీ
ణాభితప్తానాం గామ్యధర్మరతాత్మనాం । అధ్వనాకర్షితానాంచ నమాం
సాద్విద్యతేపరం । సద్యోవర్ధయతేప్రాణాన్ తృప్తిమగ్న్యౌదవాలిచ । నభక్ష్యో
భ్యాధికఃకశ్చిన్నాంసాదస్తి పరంతపేతి॥ యద్వా ఇహలోకే యస్య మాంస మ
శ్నామి పరలోకే సమాం భక్షయిష్యతీతి ఏతస్మాంసశబ్దస్య నిరుక్తిం పండితాః
సంవదంతీతి మనురాహ॥ తద్యథా॥ మాంసభక్షయితామత్రయస్యమాంస మి
హోద్వ్యహం । ఏతస్మాంసస్య మాంసత్వం ప్రవదంతి మనీషిణ ఇతి॥

నను ప్రాణిహింసాతోన్యత్ర మాంసం నోపపద్యతే । తస్మాత్తాపిత్యని
ఘిత్తికాతీవఘాయ శోణిత శుక్లమేళన శరీరమేవ తస్మాత్మాంసభక్షణవిధ్యుప
కాంతి రత్యంతాపాయపరిపాదికతి బూమిస్తథాశ శుక్తిస్త్యతయః । న
మాగ్ సమశ్చియాదితిశ్రుతిః॥ నాకృత్వా ప్రాణినాం హింసాం మాంసముత్ప
ద్యతేక్వచిత్ । నచప్రాణివధస్వగ్గ్యస్తస్మాత్మాంసం వివర్జయేత్॥ సముత్ప
త్తించమాంసస్య వధబంధావదేహినాం । ప్రసమిక్త్యనివర్జిత సర్వమాంసస్య
భక్షణాత్॥ వర్జేవర్జేశ్వమేధేన యోయజేత శతంసమాః । మాంసానిధ నభా

దేవ్యస్తయోఃపుణ్యఫలంసమంః ఫలమూలాశనైశ్చైత్యైర్మన్మనానాంఘోజ
నైః॥ సతత్ఫలమహాహితీయత్సంసపరివర్తనాత్ ॥ అనుమంతా విశసితాని
హంతా క్రియవిక్రియా సంస్కరాచోపహర్తాః ఖాదకశ్చేతి ఘోరకాఙ్గతి
మనుః॥ సర్వాన్కామానహాహితీహయమేధఫలంతథా॥ గృహేతి నివసన్వి
హోమనిర్మాంసవివర్జనాదితి య్యజ్ఞవల్క్యః॥

తస్మిన్సాక్షాద్యదికీపశుహింసాయాగక్రాధాతిధిభోజనేవ్యధర్మ్యాః॥
చ భృత్యానాంబావశ్యభరణీయానాం వృద్ధమాతాపితృదీనాం భరణాయ
కుంభసంభవేనాంభోద్యంభస్తంభితకుక్షింభరేణ సాక్షాద్యర్థాంశభవేనమృగ
యాక్రియాకారితి మన్వాద్యక్తిరసర్థభవేత్॥ బ్రహ్మహింసాదితయా నిత్యం ప
శుయాగాదివిధిం సర్వత్ర సర్వంసహాయం బ్రాహ్మణేష్వార్యవర్తంతర్వ
ర్తిబ్రహ్మవర్తాదిదేశావస్థితగౌడవ్యతిధిక్రాధాదికామనయాద్యాప్యశ్చంతఃప
శ్యామః ప్రత్యక్షం॥ తస్మాదవిధానేన యో మాంసం ఖాదతి సమృతస్సన్ య
త్సంసం తేనభక్షితం త్రైపాణిభిః పరలోక స్వరక్షణాక్షమః ఖాద్యదఙ్గతి
మాంసశబ్దవిర్వచనమనుక్తిః॥ దేవతాతిధిక్రాధాదివ్యభిర్యక్తాస్త్రానిజ్ఞా
తమృగమత్యుపక్షిణాం మాంసపురోదాశం భక్ష్యమేవ॥ కింతు దేవతాద్యుద్దే
శమంతరేణ స్వజరరపిఠరపూరణార్థమేవ మాంసభక్షణాదతవ బ్రహ్మచారి
హీనాయుర్గదీభవతీత్యేవశుచిస్త్రితయో జ్ఞాపణుంతి॥ యదగ్నిహోమిణుంప
శుమాలభతే వార్తాఘ్నవిహస్య సతస్మాద్వాశ్యం॥ అస్యార్థః॥ అగ్నిహోమి
ణుం అగ్నిహోమదైవత్యం పశుం ఆలభతే హంతితియత్ తత్ అస్య యజమా
నస్య వార్తాఘ్నః పాపహరీ తస్మాత్ తస్మాత్కూరణాదేవావశ్యం భక్షణా
ర్థం అగ్నిహోమియపశ్వీదామాంసభక్షణీయమితి యాజుషశుచిః॥

హోక్షితం భక్షయేత్సంసం బ్రాహ్మణానాంఘకామ్యయా॥ యథావి
ధినియుక్తస్తు పాణినామేవచాత్యయే॥ పాణిసాన్యన్నమిదంసర్వం ప్రజాప
తిరకల్పయత్॥ స్థావరంజంగమంచైవ సర్వం పాణిసాన్యభోజనం॥ యజ్ఞాయజ
గ్నిర్మాంసస్యేత్యేషదైవోవిధిస్త్రితః॥ అహోస్యధాప్రవృత్తిస్తు రాక్షసోవిధిరు
ష్యతే॥ కీర్త్యాస్వయంవాత్యుత్పాద్య పరోపకృతమేవవా॥ దేవాన్నిత్యంశ్చ
ర్చయిత్వా ఖాదత్సంసంసదూమ్యతి॥ నాద్యాదవిధినామాంసం విధిజ్ఞోనాపది
ద్విజః॥ జగ్ధ్వాహ్యవిధినా మాంసం విధిజ్ఞోనాపది ద్విజః॥ జగ్ధ్వా హ్యవిధినా
మాంసం పేతత్యేనాద్యతేజశః॥ సతాదృశంభవత్యేనో మృగమాంతుర్ధనా
రినః॥ యాదృశంభవతి పేత్య వృధామాంసానిఖాదతః॥ నియుక్తస్తు యథా

వ్యాయ్యం యోమాంసం నాత్తిమానకః। సశీత్య పశుతాంయాతి సంభవా
నేకవింశతిం॥ అసంస్కృతాన్మహాన్తంత్రైర్నాద్యాద్విపకదాచన। మంత్రై
స్తు సంస్కృతాన్మద్యాచ్చాశ్వతం విధిమాన్ధితః। యావంతిపశురోమాణి తా
వత్సృతోహమారణం । వృధా పశుఘ్నః పాబోతి శీత్య జన్మనిజన్మని।
యజ్ఞార్థంపశవస్సుప్తాస్స్వయమేవ స్వయంధృవా। యజ్ఞోస్యభూత్యైసర్వస్య
తస్మాద్భజ్జేవధోఽవధః। ఓషధ్యః పశవోవృక్షాస్తీర్గంచః పక్షిణస్తథా। య
జ్ఞార్థం నిధనంపాప్రాః పాప్రీక్షకంత్యత్సృతిఃపునః। మధుపరేచయజ్జేవ పి
త్యదైవతకర్తృణి। అత్రైవపశవోహింస్యాన్నాన్యత్రేత్యబ్రవీన్నః। ఏవ్యర్థేషు
పశూన్నింసన్వేదతత్సార్థవిద్ధిః। ఆత్మానంచ పశూన్త్యైవ గమయత్కృత్త
మాంగతిం। బహుపుర్ని లురోదాకాభత్యైకాంమృగపక్షిణాం। లురాజేవ్య
పియజ్జేషు బిహ్మక్షత్రసవేషుః। గృహేనురావరజ్యేవ నివసన్మాత్మవాన్వి
జః। నావేదవిహితాంహింసా మాపద్యపి సమాచరేత్ । యా వేదవిహితా
హింసానియతాస్త్రింశ్చరాచరే। అహింసామేవతాంవిద్యా ద్వేవా ధర్మోహి
నిర్పథా। యోహింసకానిభూతాని హింసస్తాత్మసుఖేచ్ఛయా। సజీవంశ్చమృత
త్యైవ సక్వచిత్సుమేధతత్తి మనుః॥ పాప్రీక్షాత్యయే తథా కాగ్ధే పోక్షి
తం ద్విజకామ్యయా। దేవాన్విత్మాన్సమభ్యర్చ్య భాద స్తాంసం నదోషభాగితి
యాజ్ఞవల్క్యః॥ సంయావం కృసరం మాంసం శమ్కులీపాయసం తథా । ఆ
త్మార్థం నపశీర్తవ్యం దేవార్థంతుపశీల్పయేత్ । అభక్షయస్వధామాంసమ
మాంసాశీభవత్కృత్ । పశానాంహితకామేన త్వగస్త్యేన మహాత్మనా । ఆర
ణ్యాస్సర్వదైవత్యాః పోక్షితాస్తపసామృగాః। విధివా వేదదృష్టేన తద్దు
క్త్యేహనదూష్యతి। యజ్ఞార్థేపశవస్సుప్తా ఇత్సపి శూరియతేశుతిః। అతోస్య
ధాపివృత్తానాం రాక్షసోవిధిరుచ్యతే త్రివియాణాంచ యోద్యజ్ఞోవిధిస్త్య
మపిమేశుణి। ఏర్థ్యేణోపార్జితంమాంసం యథాభుంజన్మయాష్యతి। ఆరణ్యా
స్సర్వదైవత్యాః పోక్షితాస్తపసామృగాః। అగస్త్యేనపురారాజ స్త్వగయా
యేనపూజ్యతే। నాత్మానమపరిత్యజ్య మృగయానామవిద్యతే । సమతా మప
సంగమ్య ధూతం హన్యతి హంతివా। అతోరాజర్షయస్సర్వేమృగయాంయాం
తిభారత। సహివిప్యంతి పాపేన నచైతత్పాతకంవిదురితి శీమహాభారతే ఆను
శాసనికపర్యణ్యక్తం॥

యత్రాత్మం పారాశరీష్టృతివ్యాఖ్యాశ్చభిర్వాధవాన్త్యైర్వాంసభక్ష
ణనిషేధస్తు నిషిద్ధపాణిహింసాపూర్వకమాంసభక్షణవిషయః। నతు క్రయా

చిహ్నప్రమాంసభక్షణిషయః॥ పాణివధనిం దాపూర్వకనిషేధస్థరవాదితి॥
తదవిచారతరమణీయం॥ యత్కత్కాయకానిసత్వే ఘాతుకవికృతావయో
భవంతి తస్మాత్సత్వో స్వరూపాయానా పాణివధనితదోషిణో భవంత్యేవ
కృతావయవై॥ అయమంతానికసేతానిహంతా క్రయవిక్రయా । సంస్క-
ర్తాహాపహర్తాన భావకశ్చేతిఘాతుకాః॥ వాక్యత్వా పాణినిహం హంసాం
మాంస ముత్సవ్యతే క్వచి చిత్వాని పూర్వోవాహ్యత మానహక్తిని ర్బాధ
యిష్యామః॥

మాంసపరకణము.

సిద్ధాన్నసూపకవ్యవశేధశాకవివేచనమును జేసినదిమ్మట మాంసస-
క్షణవిధిని జెల్పుచున్నారము. బుకరముని పురుటనుచున్నది గావున మాంస
మనబడును. మరళాతువునను జ్ఞానమర్థము. శ్రీమహాభారతమునందెటుల జెప్ప
బడినది మాంసముకుటను నుచిగలదీనూమనిలేదు. కృశించినవారికి దీనిని
చివరికి మాధ్గాయానీముహూచినవంతులను మాంసముకంటె విశేషబలక
రములేదు. భక్షి పటమాత్రము చేతను బలపుష్టులను వృద్ధిపొందించును. మని
యు నిరొకముచేమృగమాంసము నెవడుభక్షించునో వానిమాంస మామృగ
ము పరలోకమును భక్షించునని మాంసశబ్దవివేచనము. మాంస గానమ్మ
ను నది నాదేవినబడినమృగము పరలోకమును భక్షించునుగావున మాంసక
జ్ఞానమిటులని మనువచనము.

ఓయీ పాణినిహంసజేయకుండ మాంసము సంభవించదు. ఈమాం
సము తెలివందమృగ శోణితశుక్లమేళనమువలన బుట్టి పెరగిన శరీరముగావున
మాంసమును భక్షించవిధించుట మిక్కిలియు పాపమునుబొందిచుటగ వాడు
నిన జెల్పుచున్నారము. ఇందుకు శ్రుతిస్మృతులు- మాంసము భక్షించగూడద
ని యపార్థేయము- పాణినిహంసజేయకుండ మాంసమబ్బదు- పాణివధవలన
స్వగమలేదు- గావున మాంసమును వర్జింపవలయును- మాంసము పుట్టుగను
న్ను ఆమృగమును కట్టి పట్టి కొట్టి హింసించుటను జూచి బుద్ధిమంతుడు మాం
సభక్షణమునకి మళ్లవలయును. నూనుసంవత్సరములు చూరశ్వమేధములుజేసి
వానిపుణ్యమున్ను మాంసమునువర్జించినవానిపుణ్యమున్ను సమమనియును- మృ
గమును జంతుటకనుమతించినవాడును జంపినవాడును కొసినవాడును కొన్నుం
డును అమ్మినవాడు నప్పగించినవాడును వండినవాడును దీనినవాడును విరంద
రును జంపినవారేయని మనువచనములు.

బ్రాహ్మణుడు గృహమండే యుండి మాంసమును వర్జించి శునివృత్తి తోనుండిన సన్నిహితుల సత్వమేధులమును నొందునని యాజ్ఞవల్క్యవచనము. అయితే యజ్ఞమందును శాస్త్రాధికమందును పశుహింస అనర్హజనకమగును. మరియును దనచేబోషింపదగిన భృత్యవృద్ధమాతాపితృ పృథులు బోషించుటకు చులితజలధిసలిలుడు సలికవిలోచనాంశసంభవుడగు నాకుంభసంభవుడు వేటాడెనని విందుము. ఇట్లు శిష్టాచారమునకును మన్వాదిశాస్త్రములకును విరుద్ధముగనుండెను. ప్రవాహరూపముగ ననాదిగా పశుయాగమును జేయుచుండిరి. ఆర్యావర్తాంతర్వర్తి బ్రహ్మవర్తాని దేశమందుండు గౌడపండితులు అతిధిశాస్త్రాధిహేతువుగ నిర్బుటికిని మాంసమును స్వీకరించుచుండిరి. వీరిని ప్రత్యక్షముగ జూచుచుంటిమి. ఇవివిరుద్ధముగాదు. అవిగావున మాంసభక్షణజేయదగదను మన్వాదివచనములు శాస్త్రవిధిలేకుండా భక్షించదగదనుటగాన దేవవిత్రాద్యర్చనన నక్షై శాస్త్రమున జెప్పబడిన మృగమత్స్యపక్షిమాంసములను సంపాదించి దేవతాదులకొసగి శేషమును భక్షించదగును. కేవలమందరపూరణార్థ మతిజీవ్యచాంచల్యముచే విధిసతిక్రమించి మాంసమును భక్షించిన నాయుష్యహనియును రోగోత్పత్తియును మిక్కిలి ప్రత్యవాయమగుననియును శుశ్రీష్టులు జెల్పుచున్నవి. ఎట్లనిన- అగ్నియోమయపశువును జంతులు యుజమానుని పాపమును జంతులు గావున నగ్నియోమయ పశ్వీదామాంసమవశ్యము భక్షించదగునని యజుర్వేదము. దేవాదిపూజానిమిత్తము ప్రోక్షితమగుమాంసమును భక్షించదగును. ఈస్థావరజంగమప్రపంచమంతయును పారిణసంరక్షణమునకై భోజనముగ బ్రహ్మచే నిర్మించబడెననియును యజ్ఞశేషము భక్షించవలెననియును దైవమగు విధి జెప్పబడినది. ఇంతకంటె నితరకారణములచే మాంసభక్షణమానురవిధియని జెప్పబడుచున్నది. మాంసమునుకొని యైనను తానుగొట్టితెచ్చియైనను పరులచేనివ్వబడినదైనను దేవవిత్రాద్యర్చనముజేసి భక్షించిన దూష్యముగాదు. ఇట్టివిధిసతిక్రమించి మాంసమును దినదగదు. విధిలేకుండగ నేమృగమాంసము నెవడు భక్షించునో వాడూర్ముగముచే సరకమునెడవకడై భక్షించబడును. ధనమునకై మృగములతెగజూచుకీరాతునికైనను వృధామాంసమును భక్షించినవానిదోషములలేదనిగా వృధామాంసానికి కీరాతునికంటె సధికదోషమని దెలియదగును. విధిచే నియుక్తుడై యజ్ఞాదులయందు వ్యాయమగు మాంసము నెవడు భక్షించునో వాడినుపదియొక జన్మమందు పశువై ఘట్టును. మంత్రములచే పవిత్రమగు మాంసమును భక్షించదగు నట్లుగాని వాని నాపదలేకుండ దినదగదు. వృధాపశుహింసను చేసిన

వాదాశకురొమములెన్నిగలవన్నిజన్మములందు పశువులై పుట్టి యటుల మరణమునొందుచుండును. బ్రహ్మచే యజ్ఞమునకై పశువులు సృజింపబడెను. యజ్ఞమీసర్వప్రపంచాభివృద్ధికగునుగావున యజ్ఞమందలివధ వధగాదు. ఓషధులు, పశువులు, పక్షులు, వృక్షములు, ఉష్ణగ్గుతువులును యజ్ఞమందు మరణమునొంది యూర్ధ్వగతినిొందును. మధుపర్కమునందును యజ్ఞమునందును పితృదైవత కర్తృమలందును పశుహింస గూడునని- ఇతరమగు నశాస్త్రీయహింస గూడదనియును- పూర్వోక్తకర్తృలందు పశుహింసను జెల్పు వేదముయొక్క యథార్థవేత్తయగు ద్వితీయ దనను నాపశువుల సుత్తమగతిని బొందించుననియును భక్తిశార్దూమగు నాపశువుల పునోదాశములు ప్రాచీన యజ్ఞములందును బ్రహ్మక్షత్రయజ్ఞములందును పసియుక్తములాయెను. బ్రహ్మచర్యగార్హస్థ్యవానప్రస్థాశ్రమములందును ద్వితీయ వేదవిహితముగానిహింసనాపదయందైనను తేమింపగదనియును వేదవిహితమగు హింస యీచరాచరప్రపంచమందు నియతమైనదిగావున దాని నహింసయని దెలియదగును.

వేదమువలనగదా ధర్మముప్రకాశించుట. ఎవడభూతుకములగు భూతములను దనసుఖమునకై హింసించునో వాడు జీవించియుండినను మృత ప్రాయుడెను- వాడేలోకమందున్నను సుఖమునొందదని మనువు. ప్రాణాత్మయా పదయందును, భౌగ్ధమందు భౌగ్ధజేచ్ఛచేతను, దేవపితృర్చనలందును పోషితమాంసమును భక్షించినవాడు దోషమునొందదనియును యజ్ఞవల్క్యుని.

పైనివాసిన గోధూమపిండిచే జేయబడిన సంయావమునుభక్ష్యమున్ను, పులగము, మాంసము, చక్కిలము, పాయసము నాల్పార్థమై వండరాదు. దేవతాదులకొరకు వండదగును.

వృధామాంసమునుభక్షించినవాడుమాంసాశీయగును- ప్రజల హితవునుగోరినయగస్తులవారిచేత నరణ్యమందగు సకలదైవత్యమృగములున్ను పోషించబడెను. వేదదృష్టమగు విధిచేతను మాంసభక్షణమును జేసి దూషించబడదు. పశువులు యజ్ఞార్థమై సృజింపబడినవనివేదమువినబడుచున్నది. ఇంతకంటె నన్యమగ నడచిన యది రాక్షసవిధియనబడును. క్షత్రయులకు జెప్పబడిన విధి నిపు వినుము. తనశక్తివలన సంపాదించిన మాంసమును భుజించిన దూషించబడదు. సర్వదైవత్యములగు నారణ్యమృగము లగస్తులవారిచే పూర్వమందుపోషించబడెను. వారిచేనపుడు వేట ప్రశస్తికెక్కను. తననువిడిచి వేటయన్నులేదు. గాన సమతనొంది యోగ్యుడు భూతహింసచేయును. వాటిచే హింసించబడునుగావున రాజులులెల్ల వేటలందు సిట్లు సమబుద్ధి జేతురు.

గావున బాపముచే లేపమునందరిది బాపమునియును బెద్దలుసెప్పురనుచును శ్రీ మహాభారతముచానుశాసనికపర్వము.

మాంసభక్షణనిషేధము పాశ్చిమసామ్రాజ్యకమైన మాంసభక్షణవిషయముగాని క్రయాదిపాప్రమాంసభక్షణవిషయముకాదని పరాశరమాంస వమునందున జెప్పబడినది. యచివిమర్శించనివారికి రమ్యమై తోచును. ఎందులననంటి- శానువారుంటే అమ్మువారును జువువారు మువలగువారును గల్లెవరు- అదికారణమువలన సాక్షాత్తున్న పరంపరచేతనున్న పాశ్చిమభవలనుబట్టి నదోషమును కొనిమాంసమును దినువారును బొందగలరు. పైనివాసినమును వచనములందు వికేతాదులకును దోషమును జెప్పియున్నది.

అభభక్ష్యభక్ష్యమృగపక్షి మత్స్యమాంసాన్ప్రవక్ష్యమః॥

పాతీనరోహిత రాజీవ సింహతుండశకుంభర్జం । సర్వమత్స్యమాంసాశనే త్రిరాత్రముపవసేత్ । సర్వజలజమాంసాశనేషుచ । భరోష్ఠ్యైకాకమాంసాశనే చాంద్రాయణం ఊర్భాత్ । పాశ్చిమజ్ఞాతం సూనాస్థుకుష్మామాంసంచ । క్రవ్యాదమృగపక్షిమాంసాశనే తప్తకృశ్ణం కలవింక ప్లవ చక్రవాక మాంసరజ్జుచాల సారస దాత్యూహస్తక శారకా బక బూక కోకిల ఖంజరీహాశనే త్రిరాత్రముపవసేత్ । ఏకశభోధయవంతాశనేచ । తిత్తిరికాక పింజు లావక వర్తికా మయూరవర్జం । సర్వపక్షిమాంసాశనేచాహారాత్ర మితి పిన్ఢస్త్వతః॥ క్రవ్యాదాన్యనువిన్యర్వాంస్తథా గ్రామినివాసినః । అన్దిస్తాంత్రైకశభా ప్టిష్ఠిభంధ వివర్జయేత్ । కలవింకం ప్లవంహంసం చక్రాంగం గ్రామకుమ్భటం । సారసం రిజ్జుచాలం చ దాత్యూహస్తక శారకే । వ్రతుదాన్జాలపాదాశ్చ కోయష్టిభిష్క్విరాన్ । నిమజ్జితశ్చ మత్స్యేదాన్ సౌను వల్లూరమేవచ । ఒకంచైవ బలాకాంచ కాకోలు ఖంజరీటం । మత్స్యేదాన్విడ్వరాహాశ్చ మత్స్యేనేవచ సర్వశః । యోయన్యమాంసమశ్నోతి సతస్తాంసాచ ఉచ్యతే । మత్స్యేదస్సర్వమాంసాదస్తస్తాన్మత్స్యేన్వివర్జయేత్॥ మాద్యతి మాంసదీప్యక్షయో మత్స్యః । మదీహర్షగ్ధసంధిహః॥ పాతీనరోహితావాద్యోనియుక్తేహ వ్యకవ్యయాః । రాజీవాన్సింహతుండాశ్చ సకల్యాంత్వైవసర్వశః॥ పాతీపుష్కమున్నమ మతిత పాతీనః । భక్ష్యతయా శాస్త్రేపత్యతథితివా పాతీనః । పతవ్యక్తాయాంవాచి । మత్స్యేనాంకేవచ పాశ్చిమజ్ఞాతాత్వకలః తద్యోగాచ్చక పి । రాజీః పుక్తిరస్యాస్తీతి రాజీవః । పద్మవల్లదావా రాజీవః । రోహితత్వ ద్యోహితః॥ నభక్షయేదేకచరా నజ్ఞాతాంశ్చమృగద్విజాన్ । భక్ష్యేష్యపిసముస్తాస్సిర్యాన్చుంధనాంస్తథా । శ్వవిధుశల్యకంగోధాం ఖడ్గపూర్వశశాం

స్తథా భక్త్యర్పంచనభోగ్యము రమ్యస్థాంత్రైకతోదతథితి మనుః॥ యేషా
 మన్యః॥ ఆమం మాంసంయేభక్షయంతి తేకర్వాదాస్తాన్సర్వాన్సృధాగ్రీష్ణషీ
 ణోవర్జయేత్॥ తథాగ్రామవాసినిశ్చ పక్షిణః పారావతాదీన్॥ తథాచ శు
 తా॥ కేచిదేశభాభక్త్యత్వేన నిర్జిహ్వాః॥ తథాచోష్ణరాదబమాలభేత తస్యచ
 మాంసమగ్నీయాదితి॥ కేచిద్బాన్ధిష్టా రాసభాదయస్తేషాం మాంసంపరివర్జ
 యేత్॥ యేషియజ్ఞాంగత్వేన విహితాస్తేషామపి యజ్ఞఏవ మాంసభక్షణం న
 సర్వదా॥ ట్టిభాఖ్యంచ పక్షిణం వర్జయేత్॥ కలవింకం చటకం తస్యగ్రామా
 రణ్యోభయవాసినివేవ నిషేధః॥ ఆరిగ్ధ్యస్యాప్యభక్త్యత్వాన్ధం జాతిశబ్దేన ని
 షేధః॥ స్థవాఖ్యం పక్షిణం తథా॥ హంస చక్రవాక గ్రామికుక్కుట సార
 స రజ్జువాల దాత్యూహ శుక శారికాఖ్యా నృషిణో వర్జయేత్॥ వత్సమా
 గ జాలపాద నిషేధేనైవ హంస చక్రవాకయోగి నిషేధసిద్ధౌ పృథక్నిషే
 ధోన్యేషా మాపది జాలపాదానాం ఏకల్పార్థః॥ సచ వ్యవస్థితోవిజ్ఞేయః॥
 ఆపది భక్త్యై నత్యనాపది ఇచ్ఛాపికల్పస్య రాగతఏవ ప్రాప్తిః॥ గ్రామకు
 క్కుటేతు గ్రామగ్రహణ మారణ్యకుక్కుటాద్యనుజ్ఞానార్థం॥ నత్యేతద్వ్యతి
 రిక్త గ్రామవాసిఏకల్పార్థం॥ ఆపదధే గతప్రయోజనం భవతి॥ వాక్యాంత
 రగతఏవశేషావధారణపరిత్యక్యాన్యాయత్వాత్॥ ప్రతుదానితు॥ ప్రతుదాంశ్చం
 చ్చాక్షిప్యయేభక్షయంతిదార్వాఘాటాదీన్ జాలపాదానీతి॥ జాలాకారపాదా
 న్సరారిప్రభృతీన్॥ కోయస్యాఖ్యం పక్షిణం నఖవిష్కరాన్నైర్నికీర్ణయేభ
 క్షయంతి తాసభ్యనుజ్ఞా తారణ్యకుక్కుటాదివ్యతిరిక్తాన్ శ్యేనాదీన్॥ తథానిమ
 జ్య యేమత్స్యోన్ భాదంతి తాన్మధుప్రభృతీన్॥ సూనామారణస్థానం తత
 స్థితం యస్మాంసం భక్త్యమపి వల్లూరం శుష్కమాంసం ఏతాని వర్జయేత్॥ బ
 కంనైవేతి॥ బకబలాకా దోగికాక ఖంజనాన్ తథా మత్స్యదాన్పక్షివ్యతిరి
 క్తాన్నకాగ్రీదీ న్విద్వరాహుశ్చ విడితివిశేషణ మారణ్యసూక రాద్యనుజ్ఞానార్థం॥
 మత్స్యంశ్చ సర్వాన్వర్జయేత్॥ మత్స్యభక్షణంబామాహ॥ యో యస్యేతి॥
 యోయదీయంమాంసంఖాదతి సతచ్ఛంసాదిః॥ ఏవం పరముపదిశ్యతే॥ యథా
 మార్జారో మూషికాదః మత్స్యదః పున స్సర్వమాంసభక్షకత్వేన వ్యపదే
 స్టుంయోగ్యః తస్మాన్మత్స్యన్నఖాదేత్॥ ఇదానింభక్త్యమత్స్యనాహ॥ పాతీ
 నరోహితావితి॥ పాతీనరోహితౌ మత్స్యభేదౌ భక్షణీయా హవ్యకవ్యయోర్ని
 యుక్తావితి సమస్తవత్సమాణభక్షణసిష్ఠోపలక్షణార్థం॥ తేనప్రాణాత్మయా
 దావదోషః॥ తథా రాజీవాఖ్యాన్సింహతుండంశ్చ సశల్కాశ్చ సర్వాన్వత్స
 మాణలక్షణోపేతానద్యాత్॥ మేధాతి గోవిందరాజౌతు॥ పాతీనరోహితౌ

దైవపితృదికర్తణి నియుక్తా చేనాదనీయాః సర్వస్యధా రాజీవసింహతుండప
శల్క-మత్స్యస్త్వ హక్యకవ్యాభ్యా మస్యతాగ్రి భక్షణీయా ఇత్యాచక్షతుః॥ న
తన్మనోహరం పాతీనరోహితౌ శాగ్ధీనియక్తా శాగ్ధభోక్తృవ భక్షణీయాః

సతుశాగ్ధకర్తృపి రాజీవాదయోహస్యకశ్యాభ్యా మస్యతాగ్రి భక్ష్యా ఇత్య
స్యాపిమాణత్వాత్॥ ముస్యంశైశ్చ రోహిత పాతీన రాజీవానాం తుల్య
త్వేనాభిధానాత్॥ తథాచశంఖః॥ రాజీవాస్సింహతుండాశ్చ సశల్కాశ్చ త
త్తైవచ॥ పాతీనరోహినౌచాపి భక్ష్యామత్యేషు కీర్తితాః॥ యజ్ఞవల్క్యః॥
భక్ష్యాఃపంచనఖా శ్వావిద్గోధాః కచ్చపశల్యకాః । శశశ్చ మత్యేషవపితు
సింహతుండకరోహితాః॥ తథాపాతీనరాజీవ సశల్కాశ్చ ద్విజాతీభిః॥ హరి
తః॥ సశల్కాశ్చ తస్యిన్నాన్యయాపనాన్చక్షయేదితి॥ ఏవంచ॥ భోక్తృవా

ద్యా సకర్తృపి శాగ్ధీ పాతీనరోహితౌ రాజీవాద్యాస్తథానేతి వ్యాఖ్యాన
మునిసమ్మతా॥ రాజీవాద్యాః నిత్యభోజనే శాగ్ధభోజనేచ భక్ష్యాఇతి మాధ
వః॥ సభక్షయేదితి ఏకాకినః ప్రాయేణవరంతి సర్పదయః తానేకచరాంస్త
థా యలభియుక్తైరపి నామజాతభేదేనావధార్య విభాగతశ్చ మృగపక్షిణో

న్జ్ఞాయంతే॥ అస్మి త్యేషుపి సమద్దిష్టానితి సామాన్యవిశేషనిషేధాభావేనభ
క్ష్యాపక్షిణీస్తాన్భక్ష్యత్వేన సమద్దిష్టాంశ్చ తథా సర్వాన్సంచనఖా న్వానరా
దీన్చభక్షయేత్॥ అత్ర ప్రతిప్రసవమాహ॥ శ్వావిదమితి శ్వావిధం సేధాఖ్యం
పక్షిభేదకం శల్యకం తిత్సదృశం॥ స్థూలలోమానం తథా గోధాగండక కచ్చ
పశశాన్సంచనఖేషు భక్ష్యాన్మన్వాదయః ప్రాహుః । తథా ఉప్రవిర్జితానేక
పక్త్యుపేతాన్॥ పంచనఖా శ్చశల్యకశశశశ్వావిద్గోధాఖద్గకచ్చపా ఉభయ
తీదతేశళలోమైకశభ కలవింక స్థవ చక్రవాక హంసాః॥ కాకకింకరృధ్రీశ్వే
న జలజారిక్తపాద తుండా గ్రామ్యకుక్కుట సూకిరా ధేన్వంజుహా చా
పన్నదావసన్న వృధామాంసాని బక బలాక టిట్టిభమాంసాని తథా సక్తం
చరా అభక్ష్యాః॥

ఇటుమీద భక్ష్యాభక్ష్యమృగపక్షిమాంసములను జెల్పుచున్నారము.

పాతీనములు, రోహితములు, సింహమువంటిముఖముగలవి, పొలుసు
గలవిగాక మిగిలినమత్స్యములలో దేనిదీనినను త్రిరాత్రోపవాసమును జేయద
గును. జలమందుబుట్టినయన్నిటిమాంసములున్ను గాడిదె, లూటిపిట, కాకము
నీటిమాంసమును భక్షించిన చాంద్రాయణము జేయవలయును. జంతువేదో

తెలియుటకవకాశములేకుండ కటికవానివచ్చున నెచ్చినమాంసమున్ను, మాంసముననుమ్యగునక్షిమాంసమున్ను భక్షించిన దప్తకృతమును నేయవలయును. పిచ్చిక, నీటికోడి, చక్రవాకము, కల్లునుచొలనేపడి, హంసము, సారసము, భరతపక్షి, నల్లనిషెడగల్గినీళ్లనుచొలనేపడి, చిలుక, కొంగ, బెగొల్లి, కోకిల, కాటుకపక్షి వీటిమాంసభక్షించుచున్నది. ఏమాదునినములునవసించవలయును. సకడెక్కయును క్రిందను మిదిను దంతములుగలుగువాటిని దినినను నిదియె పాపియశ్చింతము.

కౌంబ. కపింజలపక్షి, లావుకపిట్ట, పూలేమపిట్ట, నెమలిపిట్టయునుదప్ప మిగిలినబతులమాంసమును భక్షించిన యొకదినముపవాసమును నేయును నిన్యస్తప్త్యుః. మాంసమునుభక్షించుపక్షులసన్నిటిని, గామమందుండువాటిని, భక్ష్యములలోజెప్పబడినవాటిని, యొక డెక్కగలవాటిని, తిరువపిట్టను తినరాదు. పూర్వోక్తకలవింకాదులను, ముక్కునబొడిచుకొనితినునవియును, వేళ్లమధ్యనంటు చక్తములుగల బాతులుముదలగునవియును, గోళ్లచేదవ్వి మేయునవియును, నీటములిగిమత్స్యములను భక్షించునవియును, కటికవానివద్ది మాంసమును, ఎండబెట్టినమాంసమును, కొంగను, బెగొల్లెను, మాలకాకిని, ఎఱ్ఱింబెను, మత్స్యములనుభక్షించుపక్షులను, ఊరబందిని, ముందుజెప్పబడునవిగాక నేషించినమత్స్యములను వర్జింపవలయును. ఏజంతువుమాంసమునేజంతువు దినునో వానిని దినువా డాజుతువుడనెను మాంసమునుగూడ దిను నట్లు గాకన మత్స్యమెల్ల మాంసములను దిను నందువలన మత్స్యములను వర్జింపవలయును. మత్స్యములలో పాపివరోహితములు హవ్యకవ్యములందు నియుక్తులకు భక్షణయోగ్యములని ముందుగజెప్పబడె నటువలెనే రాజీవములను, సింహుండమువలెముఖముగలవాటిని, పొలుసుగలవాటిని భక్షించదగును. నిత్యభోజనమునందును, శాశ్వతభోజనమందును రాజీవాదులను భక్షింభవచ్చునని మార్గవాచామ్యులనిరి.

క్షుత్తపృథ్వుములుకలదిలేక శాస్త్రములందుభక్ష్యమనిబరించబడునది పాపిసము- పరధాతువు వ్యక్తవచనమందు వర్జించును. శరీరమందు కవచమువలె బలిన చర్మము పొలనదిగలది సశల్కము. రాజియన బంక్తి యదిగలదిరాజీవము- లేక పద్మపర్ణముకలదియును. ఎఱ్ఱునిరంగుగలది రోహితము. ఏకాకిగా సంచరించుదానిని సామాన్యవిశేషవిశేషములేకుండ భక్ష్యములలో జెప్పబడిన నక్షాతమృగపక్షులను వానిరాదిపంచనఖములను భక్షించరాదు.

పంచనఖమలయం దాలుగు, ఏరుబంది, ఉడుము, తాచేలు, చెవులపిల్లి ఈమైదును, గొందరిమతముచే ఖడ్గమృగమును భక్షించదగుగాని పంచనఖమలన్నియునుభక్షించతగదు. ఏకదంతపంక్తిగలవాటినుష్ట్రములనుభక్షించతగదు. పచ్చిమాంసమును దిను గృధ్రములు మొదలగునవి క్రవ్యాదములు. గ్రామమందుండు పారువము మొదలగునవి నిషిద్ధములు. వేదమందొంటిదెక్కలుగు లాటిపిట, గుట్టము మొదలగునవి యజ్ఞీయములుగా జెప్పబడుటవలన భక్ష్యములని గొందరిందురు. ఏనుజ్జయందేదిపశుహోదానిమాంస మాయజ్ఞమందుగాని సర్వదా భక్ష్యముగాదు. పిచ్చిక గ్రామ్యమారణ్యము రెండువిధములవి నిషేధము. జాలపాదశబ్దముచే హంసచక్రివాకములకు నిషేధము నిర్ధమగుచుండ మరల హంసచక్రములని జెప్పుట వీటికంటె నితరములగు జాలపాదములనొకప్పుడాపదయందు భక్షించదగునని వైకల్ప్యముకొరకీ యవస్థాపదయందునేగాని యనాపదయందునగాదు. గ్రామకుక్కుటమును నిషేధించుటవలన యరణ్యకుక్కుటము భక్ష్యమని దెలియవలెను. గ్రామ్యములగు పక్షులు మొదలగునన్నిటికిని నిషేధమేను. కాళ్లచే దువ్వకొని పాడుచుకొని దినువాటిలో ననుజ్ఞా తారణ్యకుక్కుటము నెమలి మొదలగునవిదప్ప నన్నిటికిని నిషేధము. సౌనమనగా కటికవానింటనున్నది. భక్ష్యమైన నట్టిమాంసము వర్జించదగును. అభక్ష్యమాంసమందులో కిలుపుచున్నాడని నిషేధము. వల్లారమనగా యెండినమాంస మదితినదగదనుట దీనియందు క్రిములు పుట్టియుండునని బక, బలాక, దోణకాక, ఖంజన, జాలపాదాదుల, నక్కాదులను, విడ్వరాహాదులను భక్షించదగదనుట హేయమాంస క్రిమిమలాదులనివి దినునుగాన వీటిని దినినవాడు క్రిమిమలాదికమును భక్షించినవాడగునని యును వచనమువలన నిషేధించబడెను. విడ్వరాహశబ్దములో విటులనే శబ్దముచే సరణ్యవరాహమునుభక్షించదగుననుట.

అథ భక్షణయోగ్యమృగపక్షిమత్స్యమాంసగుణాన్వయామః॥

జాంగలంచ తథానూపం సాధారణమితి త్రిధా॥ మాంసమాహురభేదేన గురులాఘవభేదతః॥ సుస్వాదుపాకపలలం పలలం హరిత్యా విషాపహంస్యాన్తనసఃప్రియంచ॥ విబద్ధవిద్యాత్రహరం సుగంధిపుష్టిప్రదం శీతలమామనంతి॥ ఐతేయం మధురంమాంసం కషాయం తిక్తతాన్వితం॥ విపాకే కటుకంబాపి వాతప్రైత్యకఫాపహం॥ కషాయమధురో రూక్షస్తృష్ణాప్రైత్యజ్వరాపహం॥ బద్ధకృద్గ్రీవనంబల్యో శుక్లరక్తవివర్ధనం॥ రూక్షానిలాదరవికారజగు

ల్మగోగనాశంకరోధిత వునఃకటుకోవిపాకే। గాగ్రహీకషాయమధురః కఫప్రై
 త్యహర్తా శీతశ్శశో బలకరో వితనోధి వహ్నిం॥ ఆజం స్వాత్మలలం సమీరిని
 హరం యర్థామనిర్మాశనం ప్రైశ్యఘ్నం కఫశోషణం వితనుతే కాయాగ్నిసం
 దీపనం। హృద్యం గుల్మహరం క్షోణాయమధురం శ్వాసంచకాసంజయేచ్ఛులా
 ధ్వానబహూదరాదిమహితంకాశివ్యవత్ప్రజితం॥ బలదం బృంహణం వృష్యం
 శృమఘ్నుమనిలాపహం । వన్యవారాహపిశితముష్ణం గురురుచిప్రచం॥ మేధా
 ల్యం మూత్రేలం స్వాదుయన్న్యప్రైశ్యంహవ్యాజ్యేదిహాహూమాంసం॥ వాతౌ
 దిదోషత్రయనామహంతా బలావహస్తీకృతుప్రదశ్చ। తోభాగ్నిమాంధ్యజ్వ
 రత్రవనాశస్సేవ్యస్సచా శ్వావిదతీవసౌఖ్యం॥ జావకస్య తథామాంసం విపా
 కే కటుకంతథా। క్రిమిఋతహరంబల్యం వాతేఘ్నం క్షయనాశనం॥ ఖడ్గమాం
 సం కఫఘ్నంచ కషాయమనిలాపహం। విత్త్యం పవిత్రమాయుష్యం బద్ధమూ
 త్రవిమోచనం॥ రుచిప్రదం పుష్టిసుఖావహంచ నీప్తాగ్నిశుక్లంచ కరోతిబల్యం।
 గిరిప్రవర్త్యావికమాంసభక్షణం కరోతిపుంసాం గురుమేధబుద్ధిం॥ గోధాకషా
 యమధురా విపాకే విషనాశసి। వాతప్రైశ్యప్రశమసి శుక్లచా బలవర్ధసి। సర్వ
 రోగేషు పథ్యాచ నిశిద్భప్త్యావరోధహం॥ గోధా పూర్వవిరోధితాశిమధురా
 లఘ్వే విధత్తే శృమం వాయోఃప్రైత్యవినాశసి కఫహరా ధీపుష్టిసంవర్ధసి। హృ
 ద్యాసర్వవిషాదిసేవనతయా నిష్ఠా సచాసేవనే కైభిశ్శర్వవిరోధినితి కథితా
 సైమా విపాకకటుః॥ అశ్వనిచేవ తాప్రోక్తమితిప్రోక్తంమహర్షిభిః। మేధ్యంచ
 మధురంస్నిగ్ధం కౌర్మం ప్రైత్యహరం గురు॥ కుషేన రుప్తస్య విమైర్నతస్య త
 థాతిసారక్షయరోగిణాంవ। బాలస్యవైవాధికమేదురస్య మాంసంసచా తత్ప్ర
 రివర్ధనీయం॥ ప్రైత్యశ్లేష్మవికారేషు సరక్తేషుకపింజలః । మందవాతేషు పథ్యం
 స్ఫోత్రైత్యేవ మధురంలఘుః। అక్షిరోగహరత్రైవ యత్ప్రహం బలకృత్తదా।
 నాతిపథ్యం కేకిమాంసం సప్రైత్యం కర్ణరోగకృత్। నఘంజీయాత్సదా ధీమా
 న్వాన్ని కే కఫవాతనుత్॥ దూర్వాశ్యామలదీర్ఘకంఠలసిత శ్చూడాభిరామా మ
 హాన్ సేత్రశోత్రవయస్స్వరోదయకరో సామాన్యపథ్యం శిఖి। హేమంతే శి
 శిరే వసంతసమయే సేవ్యో విషాహార్యసా సోస్థోసా ఘనకాలఘర్తశరదాం
 ఘసేమిషేష్టఃకృచిత్॥ నాతిహృద్యో లఘుః పథ్యో బలోపవయవర్ధనః । స్ని
 గ్ధోష్ణమధురో వృష్యో వాతహావర్తవస్త్సృతః॥ తిత్తిరస్తేష్వపివరో మేధాగ్ని
 బలవర్ధనః। గాగ్రహీప్రైత్యానిలహరస్సన్ని పాతహరః పరం॥ పరం సమస్తేషువ
 దంతి తిత్తిరిం సరక్తతుండం శశివక్త్రభాసురం। మేధాగ్నిశుక్లాదిబలాదికార
 ణం త్రిదోషవైవర్జ్యహరం విబంధనుత్॥ హృద్యో లఘుః కాననకుక్కుటస్యా

త్రైత్యాపహరీ మరుతానిహంతి సరాగచిత్రో మధురోవిపాకే గాగ్రీమ్యా
 త్తుకించిత్రరథిన్నాత్రాః॥ లావుఃకషాయమధురో లఘుశ్చిన్నవివర్ధనః॥ విపా
 కే కటుకః పథ్యో సన్నిపాతానిలేవరం॥ లావాశ్చతుర్థా బలవర్ణవృత్తాః శో
 షాగ్నిదాస్వాదురసాః కషాయాః॥ భిందంతి దోషత్రైతయప్రకోపం పథ్యా
 మనోజ్ఞాః కటుకా విపాకే॥ నానావర్ణసమాయుక్తః కాంతః పారావత
 స్త్వస్సతః॥ తస్మాంసం రక్తపితృఘ్నం కఫమేదోవివర్ధనం॥ కురవస్త్విగ్ధమధురో
 గురుశ్లేష్మవివర్ధనః॥ శ్వాసకాసహరశ్శీతః క్షయఘ్నాగ్రివర్తకః॥ వాతమైత్య
 జ్వరాంతం రాజయోగ్యః ప్రకీర్తితః॥ శితాశిత ఇవాంగేషు గోన్దో నీలతుం
 డకః॥ వాతపితృహరో రుచ్యః కఫహ వహ్నిదీపనః॥ స్థూలస్పటిచ్ఛలః కించిత్య
 మీరణిబర్హణః॥ గురుభ్రష్టికరో హృద్య స్వాదుమక్యస్తేచినీ శీఘ్రం॥ మత్స్యా
 స్తు ద్వివిధాః పోక్తా నాచేయాశ్చ సముద్రజాః॥ శంబూకాజలకామినాః పా
 తీనాద్యాశ్చ సింధుజాః॥ రక్తమైత్యహరా స్త్విగ్ధా మధురా వాతనాశనాః॥
 స్వాదుపాకాః కఫంకుర్మ్యర్కుష్టవిర్యా భవంతిచ॥ లవణా మధురాః పాకే ర
 సాస్వాదేవ మూత్రేశాః॥ ఘృతమేహకీమికరాః కిందిద్వప్యాస్సముద్రీజాః॥
 మత్స్యస్త్విగ్ధాశ్చ వృష్యాశ్చ బహుదోషాః పక్తిరితాః॥ లోహితప్రవరస్తే
 షాం చిలచీమత్యైయోర్వరః॥ పారీసయుగ్ధమపి దేహబలంపశు ర్యాదామం
 తిదోషమచిరేణ నిహంతి కృశం॥ యత్కింగిలో బలకరో వితనోతి వహ్నిం
 మేహర్షసాంప్రశమనం జ్వరహరిరుచ్యః॥ శ్లేష్మలాస్సరసిసంభవా గురుస్వా
 దువృష్టసరసామరుత్పిభాః॥ మూత్రీలాశ్చ హననప్రదాస్సదా స్నేహశు
 ఘ్నరుధిరప్రదాస్త్వతాః॥ మహాహృదేహాద్భవిన స్వల్పహృద్యా మహాబ
 లాః॥ గర్తోద్భవా స్తేసువృషా కఫఘ్నాః రూక్షా నీలఘ్నా గురుమైత్యకారిణః॥
 వృష్యాస్సదా సిర్షురిగాస్త్ర మేధ్యా శ్చతు శ్చిరాయుష్యబలప్రదాశ్చ॥ వాపీ
 జాతాస్సర్వరోగోద్భవాను స్త్విగ్ధావృష్యా మూత్రలా శ్లేష్మలాశ్చ॥ పాకే
 చాప్లే మైత్యలాశ్చాగ్నిమాంద్యం కుష్టం కుర్మ్య ర్గుల్మిరోగప్రమాంద్యం॥

భక్షణయోగ్య మృగపక్షిమాంస గుణములు.

మాంసము జాంగలమనియనూపమని సాధారణమనిమూడువిధములు.
 అందడవిమృగపక్ష్యాదిమాంసములు జాంగలములు- అనూపమపగాజలసంబం
 ధము గలిగి జలప్రాంతసంచారిముగలవాటి మాంసము- సాధారణమని సన్ని
 చోటులదిరుగువాటిమాంసము. మాంసముకట్టియైన గౌరవలాఘవభేదముచే
 గుణభేదముగలదు. దిప్తిమాంసము పచనముచేసినది స్వాదు- విషహరీము- మ

నోష్ట్రదకరము- మలమూత్రబంధహరి- సుగంధి- తృప్తి- శీతలమును జేయును.

లేడిమాంసము, మధురము- యిండుక చేదుతోగూడినవగరు- పాకమందు కటువు గలిగి వాతైత్యకఫములనుహరించును. చైఫలపిల్లి మాంసము వేడిచేతను వాతముచేతనుబుట్టినర్థుదరవికారములు గుల్మమును నశింపజేసి పాకమందు వర్తిగలిగి మలబద్ధకారినై వగరుతోగూడినమాధుర్యముగలదియై కఫైత్యములను హరించి చలవను, బలమును, జీతరాగ్నిని జేయును.

మేకమాంసము వాతమును, దుర్నామకక్షులను, సైత్య కఫములను, గుల్మశ్వాసశూలాధ్వాన వివిధోదరములను నశింపజేయును. కాఠ్యము కలిదివలెనుండి హృద్యమై జీతరాధివృద్ధిని జేసును. ఇది బహుప్రాజితము.

అడవిపందిమాంసము బలమును, వృద్ధిని, వీర్యవృద్ధిని, వేడిని, గురుత్వమును, రుచినిజేసి శ్రమను, వాతమును హరించును. మరియును కొవ్వును స్థూల్యమును, మూత్రమును, స్వాదును జేసి క్షయరోగమును, సైత్యమును, మలబంధమును బోకోట్టును. ఆలుగుమాంసము త్రిదోషహరము- బలప్రదము- చేదును, వర్తియును గలది- శోభను, అగ్నిమాంద్యమును, తీవ్రజ్వరమును శాంతింపజేయును. సదా సేవించదగినది- సౌఖ్యమునుజేయును. ఏనుబందిమాంసము పాకమందు కటువై క్రిమి కుష్టవాత క్షయరోగములను హరించి బలమును జేయును. ఖడ్గచ్యుగమాంసము వగరు- కఫమును, వాతమునుజేసి పవిత్రము- ఆయుష్కరము- పిశ్యప్రీతికరము- మూత్రబంధవిమోచనము.

కొండగొట్టియమాంసము రుచిని, తృప్తిని, సుఖమును, దీప్తిని, శుక్లమును, బలమును, గురుత్వమును, మేధాబుద్ధులను జేసును.

ఉడుముమాంసము వగరుతోగూడిన మధురము- పాకమందు విషనాశము- వాతైత్యహరము. శుక్లబలవర్ధనము- సర్వరోగములందును పథ్యము- రేచికటినిగొట్టును. ఉడుము జూడగా నసహ్యమైయుండును. మిక్కిలి మధురము- చులకన- శ్రమను జేయును. త్రిదోషములనుహరించును. బుద్ధిని, తృప్తిని జేసును. సర్వవిషములనుహరించేదగుటవలన హృద్యమై నిత్యసేవకుపయోగి. ఇది కొందరిచేతను సర్వరోగములకును విరోధియనియు పాకమందు కటువనియు జెప్పబడెనని ఋషులనినమాట. తొబేటిమాంసము పవిత్రము- మధురము- స్నిగ్ధము. సైత్యహరము- గుర్రపు. కుష్ఠరోగి, విషహతుడు, అతిసారక్షయరోగులు, బాలుడు, మిక్కిలి కొవ్వుగలవాడు వీరిచేసిమాంసమువర్జింపవలెను.

లయును. కపింజల మాంసము పైత్యశ్లేష్మరక్తవికారములందును మంకవాన మందును పథ్యము-మధురము-లఘువు. నేమటమాంసము నేత్రరోగమున రా జయిత్తును గొట్టును. బలమునుజేయును. మిక్కిలి పథ్యముకాదు. పైత్యము క్తము. కర్లరోగకారి. బుద్ధిమంతుడిమాంసము నెల్లప్పుడును చినదాదు. పక్ష కాలమందు కఫవాతములను హరించును. దూర్వములభంగిని శ్యావలక్షణ పా డవుగల కంఠముచే శిథిలే నేత్రములకును, శోత్రములకును ప్రియమగు రూప మును, స్వరమునుగలుగు నీ నెమలిసామాన్యపథ్యము. హేమంతశిశిరవసంతము లందు సేవించినవిషహరమగును. వేడిగలుగును. దీనిని గ్రీష్మవర్షశగద్భూత లందు భక్షించతగదు. పూరేమపిట్టమాంసము విశేషహృద్యముగాక లఘువై పథ్యమై బలమును, వీర్యమును వృద్ధిబొందించి స్నిగ్ధమై మధురమై వాతహర మైయుండును. వీటియందు కౌంజపిట్ట శ్రేష్ఠము. బుద్ధిని, జఠరాగ్నిని, బలము ను వృద్ధిబొందించును. మలబంధకారి. మైత్ర్యవాతసన్నిపాతహారి. ఎఱ్ఱనిము క్కు తెల్లనిముఖము గలుగునది సమస్తపక్షులందును బ్రశస్తమైనది. మేఘను, శుక్లమును, జఠరాగ్నిని వృద్ధిబొందించును. త్రిదోషమును వైవర్ణ్యమును బో గొట్టును. అడవికోడి హృద్యమై, లఘువై, పైత్యవాతహారియై, పాకమందు మధురమై, గాఢమృదుక్కుటముకంటె కొంచము చిన్నశరీరముగలిగి యెరువు రంగుపై చిత్రవర్ణముగలిగియుండును.

లావుకపిట్ట వగరు- మధురము- లఘువు- జఠరవృద్ధికరము- పాకమందు కటువు- సన్నిపాతవాతరోగములందు పథ్యము. లావుకపిట్టలు నాలుగువిధ ములు. బలమును, వర్ణమును జేసును. నానావర్ణములుగల పారువాపిట్టమాం సము రక్తపైత్యహరము- కఫమును, కొవ్వును జేయును. కరువపక్షిమాంస ము స్నిగ్ధము- మధురము- గురువు- శ్లేష్మవర్ధనము- శ్వాసకాసక్షయహరము- శీతలము- ఇదిపర్వతమందుండుపిట్ట. గువ్వపిట్టమాంసము వాతపైత్యజ్వరహ రము- రాజయోగ్యమనిజెప్పబడినది. పక్షిశరీరమందు తెల్లని నల్లని రంగుగలిగి యుండును. ముక్కునల్లనైయుండును. నేలనమలిపిట్టమాంసము వాతపైత్య క ఫహరము- రుచ్యము- జఠరదీపనము- ఇంచుకవాతమును గొట్టి గురుత్వమును, బుష్టినిజేసి హృద్యమై స్వాదైయుండును. మరియు నీపక్షి చిక్కనై స్థూలమై యుండును.

మత్స్యములు సముద్రమందుండునవియును నదులందుండునవియును రెండువిధములు. శంబూకము నదియందుబుట్టిన మీనపాశీవాదులు రక్తపైత్య మును హరించి స్నిగ్ధములై మధురములై వాతహరములై పాకమందు స్వా

దుగలవై కథమును, వేడి, వీర్యవృద్ధినిజేయును. సముద్రమందుబుట్టినమత్స్యములు ఉప్పునై మధురమునై వాతహరమునై పాకమందు రుచిగలిగి మూత్రోపృద్ధిని కుత్తమేహాకృముల సందుకీర్ణ్యవృద్ధిని జేయును.

సామాన్యముగ మత్స్యములు స్వీకృతములు వీర్యవృద్ధివములు బహుబోషకరములని జెప్పబడెను. నిటిలోనట్టి ముట్టములు పారేయగ్గము చేహబలమునుజేయును. ఆమమును త్రిబోషమును మూత్రవృద్ధియును వేగమును హరించును. కింగిలమునునది ఒలమును జుర్రాగ్నిని మేహ మూలశంకాఽర్పణ శాంతిని రుచిని జేయును. సరస్సుయందునబుట్టిన మత్స్యములు స్లేష్మమును, గురుత్వమును, స్వాదును, వీర్యవృద్ధిని, వాతమును, కాంతిని, మూత్రవృద్ధిని, వికారము, చామునులేరిక్తమును జేయును. పెద్దమడుగులనుబుట్టినవి ఇంచుక హృద్యమునై యధికబలకరములగును. గాతలందుబుట్టినవి వీర్యవృద్ధినిజేసి కథమును వాతమునుహరించి గురుత్వమును, వైశ్యమును, వేడిని జేయును. సలయేల్లను బుట్టినవి పవిత్రములు- వీర్యవృద్ధికరములు, నేత్రారోగ్య చిరాయుష్యబలప్రదములు. దిగుడుదావులందుబుట్టినవి సర్విరోగములను జేయును. చాముగలిగి వీర్యవృద్ధిని, స్లేష్మమును, మూత్రవృద్ధినిజేసి పాకమందు పుల్లనై ప్రైశ్యమును, జ్వరమాంద్యమును, కుష్ఠము, గుల్మరోగమును, మాంద్యమును జేయును.

మాంస పచన ప్రికారః

అథ మాంసపచనప్రికారాన్ప్రవక్ష్యామః॥ పాకపాచే శ్శుక్రగురద్యా తైలంవా తదలాభితః॥ తత్ర హింగుహరిద్రాంచ భగ్నయేష్టదమంజరం । ఇత్యుచితస్థిరహితం మాంసం తప్తంక్షుంజితం॥ ధాతం నిర్జితం తత్ప్రీత్యుచిత ద్భగ్నయేష్టతైః॥ పాకయోగ్యం జలందత్వా లవణంచ పచేత్తతః॥ స్వేదజలేన సంపిప్య వేసవారింపరిక్షురేత్ ॥ ద్రవ్యాణి వేసవారస్య నాగవల్లీదళానచ॥ తండులాశ్చ లవంగాని మరిచాని సమానతః॥ అనేసవిధినా సిద్ధం శుద్ధమాంస మితిస్మృతం॥ వేసవార ఉపస్కృతఇతి వామనః॥ తద్రవ్యానిచ నిష్కలం॥ బా జీమరీచశుంరీచ గ్రింధిధాన్యానిశాహ్వయః । పిప్పలీ దాడిమంచేతి వేసవార గణోమతఇతి॥ హృదయదీపేతు॥ స్వీన్నపిప్తం పిశితంగుడాఽన్యం పూర్ణాహ్వీతం స్యాదిహ వేసవారఇతి॥ శుద్ధమాంసంపరివృష్యం బల్గం రుచ్యంచబృంహణం॥ త్రిబోషశమనం శేష్టం దీపనంధాతువర్ధనం॥ పాకపాచే శ్శుక్రగురద్యా తైలంవా తదలాభితః॥ తత్ర హింగుహరిద్రాంచ భగ్నయేత్ । సిద్ధేయోగ్యం జలందత్వా పచేత్ప్రదుతం యథా॥ రాజితాదియతే తకే మాంసఖండాని ధారయేత్ ॥ తత్తక్రిమాంస మిత్య

క్రంతి తక్కినాంసంతు రక్త ఘ్నం యుగవ్యబలపరిదం కఫఘ్నం పిత్తలంకించి
 త్వర్వాహరిత్యపావహం॥ పాకవాతేన బృహతీ మాంసఖండాని నిషిషేత్ |
 పానియం ప్రచురిత్యైవ పాకం హరిగుజ్జీరిం, హరిద్రామాగ్గ్రికిం శం
 తీం లవణం మంచానన | తండాలులశ్చాప గోధూవాన్తవీరాశాం రసాన్చ
 హూన్ యథావిధాజి, స్థూరిం నుపకన్వయభవంహి | ఇథాపజేత నిపుణో
 బహుమండస్థిగ్గధా | ఏమాంశోమా బాహ్యవ్యాతపిత్రాపహగురుః | శీతోష్ణా
 శుక్రదా సిద్ధా సిరాసంధాంకాకరే | శుష్కం నవధానం మాంసం సమ్య
 క్పిచాధిం | నస్తాజ్యేతశ్చుశం తలం ప్రోద్యతే బుధైః | తలితంబలమే
 ధాగ్నిశుక్లశోష్ణిష్టవృత్తం తస్మాం లబ్ధుమస్మిద్ధం గోవరం బృంధాంప
 రం | కాలఖండోపాసనాని శ్చధిశాః శలా మః | ఘృతంసలవణందత్వా ని
 గ్ధామే దహనే పజేత్ | నిర్దుశ్శూమలంక్రిక్తం పాకకర్తవీశారదైః | నూ
 ల్యంబల్యం సుధాశుల్కం రుక్మం చ్చాకరం లఘు | కృపాశూరంసభ్యం కిం
 చిత్ప్రవహరహితే || శుద్ధమాంసం తస్మాత్కర్మిణం స్నేహిం జలే ల
 వంకుహా గులకజమరిచాద్యక్ష్మంయశిం | ఏలాబేరకాధాన్యా సంయూరస స
 మన్విశిం | ఘృతే సుగంధే కర్చుప్తం పూరణం ప్రోద్యతేబుధైః | శృంగాటకం
 సమితయా శృలం పూరణప్రాచిం | మనస్సగ్ని సంభృష్టం మాంసం శృంగా
 టకంవదేత్ | మాంసం శృంగాటకం రుక్మం బృంహణం బలకృద్గురు | వాతపి
 త్తహరం వృష్యం కఫఘ్నం వీర్యవర్ధనం | స్నిగ్ధమాంసరసోరుచ్యః శ్రమశ్వాస
 త్తయాపహః | పీఠనోవాతపిత్తఘ్నః షీణానామల్పరేతనాం | విశిష్టమగ్నిసం
 ధానశ్శుద్ధానాం శుద్ధికాంక్షిణాం | స్త్రుత్యోబోబలహీనానాం జ్వరక్షీణక్ష
 తోరసాం | శశ్యతే స్వరహీనానాం దృష్ట్యాయుశ్శివశాధినాం | పక్షిశ్య
 ఖండితంమాంసం ఛాగదేకోవ్వవారిణా | పలాండుఖండా నాశ్యేధ ప్రతప్తే
 పక్షిశేత్పురా | తతోమాంసం వినిషీప్య పజేన్ప్రద్యగ్నినా చిరం | సంభార
 సంయుతంపక్వం వృష్యం రుక్మం బలపరిదం | ఉష్ణాంసం యోజయే చ్చాకపా
 కాదా పాకవిత్తమః॥ మాంసపాచనే పలాండుమేళనం నిషేధాతికాంతా
 నామేవ నేతరేమాం॥

ప్రకారాః కథితాస్సంతి బహవో మాంససంభవాః | గ్రంథవిస్తరభీతే
 న మయా నాత్ర ప్రదర్శితాః॥

మాంసపచనప్రకారము.

ఇటుమీద మాంసపచనప్రకారమును జెప్పుచున్నారము. పచనపాత్ర
 యందు నేయివైన లేకుండున నూనెయివైనవేసి న నిల్వ నింకువ పసవును

వేచి మేకలముకలగువాటిమాంసము నెక్కుకలలేకుండ నేరి గడిగి ఖండఖండ
ములగు వానిని నాచముగ వేసి మండమాంసముగ మంటపైపై వేచవలయు నటు
మైరి పచనముగుటకు తగినయుంకినను నున్న వేసి యుడికించి వార్చి వేసవా
రమునువేసి యచ సమలసాక్ష్యము, బియ్యము, అవంగములు, మిర్చములును
గలిపి నూరినది దీనిని పాకపాత్రయందు ముంసముగ గ్రంథమందు జూడికాయ,
మిర్చము, శుంఠి, పనియాల, పసపు, పిప్పలి, వాడిమపల్లెరసము విడి వేసవా
రగగమని జెప్పబడెను. దీనితో గలిపి నిద్ధ మాంసమును నిద్ధ మాంసమును. హృ
దయదీపముగ గ్రంథమందు ఉడికించి వార్చినమాంసము, బెల్లము, ఘృతమును,
శుంఠి, పిప్పలి, మిర్చముల నొకయును గలిపి నూరి మసాలాతోగలిపిన నిద్ధ
మాంసమునియుండెను. ఈ శుద్ధ మాంసము వీర్యవృద్ధి, రుచిని, బలమును, వృ
ద్ధిని, త్రిదోషశాంతిని, దీపనమును, ధాతువృద్ధి నీని శోష్ణమైయుండును. పూ
ర్వమందుజెప్పిన కారము నిద్ధపరచిన మాంసమును మసాలాతోగలిపిన మజ్జి
గందువేసిన నది సక్రిమాంసమనబడును. సక్రిమాంసము రిక్తహృము- అస్థు
వు- రుచ్యము- బలపదము- కఫహరము- ప్రైస్వికారి- ఆహారము పచనమును
జేయును.

గొప్పదగు పాకపాత్రయందు మాంసఖండములనుంచి అధికముగునీళ్ల
ను, ఘృతము, ఇంగువ, జీలకఱ్ఱ, పసపు, అల్లము, శుంఠి, అవంగము, మిర్చము,
బియ్యము, గోధూమములు, అధికముగ నిమ్మపళ్లెగనమును వేసి యీసకలవ
స్తువులను జక్కగ పచరముగుట జూచుచు నేర్పిన పచనమునర్చి పిశేషముగ
గొజ్జగలిగేలాగుజేసిన హరిషయనబడును. ఇది బలమును, గురుత్వమును, వీ
ర్యమును, సరిములనతుకుటయును జేసి వాతప్రైశ్యములను హరించి సమనీతోష్ణ
మైయుండును. శుద్ధమాంసవిధానముచే జక్కగను వండిన మాంసమును దిరు
గ నేయుతో పచనముజేసిన యది తలితమనబడు నది బలమును, మేధను, జఠగ
మును, శుక్లమును, తేజమును, వృద్ధినిందించి తృప్తిని, లాఘవమును, ముస
గును, రుచిని, వృద్ధిని జేయును.

గుండెకాయమాంసపుముక్కల నినుపఖడ్జీ గుచ్చి నేను యుత్పా
రాసి పొగలేని నివృలమైరి పచనముజేసిని యది శూల్యమనబడును. ఇదియవ్వి
తతుల్యమై బలమును, రుచిని, జరరమును, లాఘవమును, పథ్యమును గలిగించు
ను. కఫవాతముల నించుక ప్రైత్యమును శాంతింపజేయును.

శుద్ధమాంసమును చిన్నముక్కలనుగాగోసి యుదకముతో కొంచము
డికించి అవంగములు, ఇంగువ, యుత్ప, మిర్చము, అల్లము, పిప్పలి, శీల:

రగి, ధనియాలు వీటిచూర్ణము నిమ్మకాయపులుసును గలిపి యాముక్కలకు పట్టించి నేయిలో వేచిన సుగంధము గలుగును. అప్రమ చక్కగ పచయివైచని కలియవలయు నిది పూర్ణమనబడును. దీనిని పూర్ణముగనునచి గోధూమపండి ప్రైసిపాదిగి మరల నేయియందునవేచిన శృంగాటకమాంసమనబడు నిది రుచి వృద్ధి బలగురుత్వ పీర్వవృద్ధులనుజేసి త్రిదోషములను హరించును.

సిద్ధమాంసపురసము రుచ్యము- శ్రమ శ్వాస తయవాతప్రైస్యహరము- బలహీనులకు తృప్తిని, జఠోవృద్ధిని జేయును. స్తృప్తిని లేజమును జేయును. జ్వరముజేఱీఱించినవారికి వశిష్ఠలమున నిరుగునొంచినవారికి స్వరహీనముగల వారికి నేత్రబోత్రబలమునుగోరువారికిని నిది ప్రశస్తము.

మేక మొదలగువాటిమాంసమును భండములనుగాగోసి యించుక వేడి యగునీళ్లునుగడగి యుల్లి పాయముక్కలు ముందుగా నేయిలోవేచి యునుమీద నందులో నామాంసమును మృద్వగ్నిని వేచి మురాలాలనుగలపి చక్కమగుచి ది పోవును, రుచిని, బలమును జేయు నిమాంసమును శాక పాకకముమును జేయువారి నేకరచనలు జేయుదురు. మాంసపచనమందుల్లిగలయుట నేరి. ధాతిక్యాంతవిషయమని తెలియదగును.

మాంసపచనప్రకారిములు జెప్పబడె నింక బహుప్రకారములు గలప్ర- గ్నింధవిస్త్రా భితిచే నిచట వ్రాయలేదు.

అన్నమశితం తేజావిధీయతే తస్య యస్థానో భాతస్తత్పురీషంభవతి యోష ధ్యవస్త్రాగ్నింసంయోజిష్ఠస్తస్తనఃతి ఛాందోగ్యవ్రతే॥

పురుషుడు భుజించినయన్నమును జిగ్గ మొద ర్పడి కడుపులోనుండు రసవిశేష ముచే పచయివైచియై మాదుపిధములనుగా నెయియించుచున్నది- అజిన్నమయొక్క యోషవిషభాగముగలదో యది మలమగుచున్నది- అజిన్నమయొక్క మధ్యభాగపేడిగల దో యది రసము మొదలగునవి కృమముగ నగుచు మాంసమగుచున్నది. సూక్ష్మమగు వి గలినయన్నరసము నాదులయందు ప్రవేశించి వాగిందీయుముమొదలగు నన్నిటిని బలము ను సంపాదించును. మనస్సుకు ప్రక్షిణిజేసి మనస్సుద్వారా ఇంద్రియములు విషయముల నొం ది ప్రార్థనార్హమగుభవమునుండునని త్పరి-

పా న క గుణాః

అథ పానకాన్యవత్కృమః॥ జలేనశీతలేనైవ ఘోలితా శ్వేతశర్కరా ఏలాలవంగకర్పూరమరీచైశ్చ సమన్వితా శర్కరోదకమాఖ్యాత శ్శుక్ర లం శిశిరం పరం బలంరుచ్యం లఘుస్వాదు వాతపితృసగ్నినాశనం మూర్ఛా భర్దితృషాదాహజ్వరశాంతికరంపరం॥

అమమామృం జలస్వీన్నం మర్దితం దండపాణివా । శితాశితాంబుసం
యుక్తం కర్పూరమరిచాన్వితం । ప్రిపానకమిదం శ్రేష్ఠం భీమసేనేనస్మిత్ । స
ద్యోరుచికరం బల్యం శీఘ్రమింద్రియతర్కణం॥

అబ్జికాయాఘలంపక్వం మర్దితం వారిణాద్యభం । శర్కరామరిచోన్మి
శ్చం లవంగేందుసువాసితం । అబ్జికాఘలసంఘాత పానకం వాతనాశనం పిత్త
ష్లేష్మకరం కిండిత్సురుచ్యం వహ్నిబోధకం॥

భాగైకం నింబజంతోయం షడ్భాగం శర్కరోదకం । లవంగమరిచో
న్మిశ్చం పానకం పానకోత్తమం॥ నింబూఘలభవంపాన మన్యైశ్చైవ వాతనాశ
నం । వహ్నిదీప్తికరం రుచ్యం సమస్తాహరిపాచనం॥ శిలాయాం సాఘసంపి
ష్టం ధావ్యకం వస్త్రాగ్రాలితం । శర్కరోదకసంయుక్తం కర్పూరాది సుసం
స్కృతం । నవీనే మృత్యుమేపాత్రే స్థితం పిత్తహరం పం॥

పా న క గు ణ ము లు.

ఇటుమీద పానకమలను జెప్పుచున్నానము. చల్లనినీరు వడబోసి యందు
చెల్లని పంచదారయు నేలాలవంగకర్పూర మరీచిసహితముగ గలిపిన నది శ
ర్కరోదకము శుక్లంధరము- బలకరము- శిశిలము- విశేషవిహారి- రుచ్యము- అ
ఘ్రు- స్వాదు-వాతపిత్తహరము- మూర్ఛాస్థిశృంషా వాహజ్వరశాంతకరము.

పచ్చిమామిడికాయ నుదకముతో నుడికించి కర్కరతో నూరి పంచదార
తో చల్లనినీళ్లయందు గలిపి కర్పూరమరీచియుక్తముగా చేసిన నది ప్రిపానక
మనబడు భీమనిస్మితము శ్రేష్ఠమిది సద్యోరుచికరము- బల్యము- శీఘ్రముగ నిం
ద్రియతృప్తిని జేయును.

చింతబొట్టలుడికించి నీళ్లలో గట్టిగా పిళికి వడబోసి పంచదారి మిర్చ
మునుగలపి లవంగములు కర్పూరముచే వాసితముచేసిన నది యబ్జికాఘల పాన
కము. వాతహరము- పైశ్యశ్లేష్మకరము- ఇంచుకరుచ్యము- జఠరదీపకము.

ఒకవంతు నిమ్మనల్లరసము ఆరువంతులు పంచదార పానకము లవంగ
మరీచిమిశ్రితమందుచేసిన నది పానకోత్తమము- నింబూసంభవమగుటచే లు
లునై వాతహరము- జఠరదీప్తికరము- రుచ్యము- సకలాహరిపాచకము. గా
లిమీద ధనియాలుహరి వడబోసి పంచదారిపానకములో కర్పూరాదులచే
సంస్కరించి కొత్తకుండలో బోసిన నది పైత్యహరము.

ఆపకీరాస్త్రే భావిధీయంకే రాసాం యస్తవిష్టో భాతుస్తన్నాత్రం భవతి యో
మధ్యమస్త్రాహితం యోశిష్టస్పృశాణః ఇతి ఖాంబోగ్యశ్చిత్॥

పురుషునిచే పాపమొనర్చిన యుదకములు మూడుప్రకారములగుచున్నవి అందులో నేదిగాపుభాగము గలదో యది మూత్రముగుచున్నది, మధ్యభాగము రక్తముగుచున్నది, ఏది స్వల్పభాగమో యది ప్లాగములకు తృప్తిని కెయ్యుచున్నది.

శీరగుణాః

అథక్షీరప్రశంసా॥ విదాహిస్యన్నపానాని యశ్చేషుంక్తహిమానవః॥ శబ్దిదాహిప్రశాంత్యర్థం భోజనాంతే పయః పితౄత్ । సద్యశ్శుక్రకరం సాన్ద్యం సర్వకాలే శరీరీణాం । జీవనం బృంహణం బల్యం మేధ్యం వాజీకరంపరం॥ పయస్థాపకమాయుష్యం సంధికారిరసాయనం॥ విరేకవాంతివస్త్రీణాం తుల్యమోజోవివర్ధనం॥ జీర్ణజ్వరే మహారోగే శోభమూర్ఛాభిమేషుచ ॥ గృహణ్యాం సాండురోగేచ దాహేతృషిహృదామయే॥ శూలోదావర్తగుత్తేషువస్తిరోగేగుదాంతురేరక్తపిత్తేతిసారేచయోనిరోగేశ్చ॥ పిక్లమే॥ గర్భసాగ్రేవసతతంహితంమునివదైస్సృతం॥ బాలవృద్ధక్షతక్షీణతువ్యధాతికృశాశ్చయే॥ తేభ్యస్సదాతిశయిశసితమేతదుదాహృతం॥ ఇతిపయస్సామాన్యగుణాః॥

అథ పయోవిశేషగుణాః॥ గవ్యంక్షీరం శఫ్ల మత్స్యంశరుచ్యం స్వాదుస్మిద్ధం పిత్తవాతామయఘ్నుం॥ కాంతిప్రజ్ఞాం బుద్ధిసేధాంగళుప్తిం ధత్తైస్సృష్టం వీర్యస్ఫుటిం విభత్తే॥ తథా॥ స్వాదుపాకరసం స్నిగ్ధ మోజస్యం ధాతువర్ధనం॥ వాతపిత్తహరంవృష్యం శ్లేష్మలం గురుశీతలం॥ ప్లాగీయపయోత్రగవ్యం తు జీవనీయం రసాయనం॥ క్షతక్షీణహితంమేధ్యం బల్యంస్త్రస్యకరం సదా॥ శ్లోమభిమమదాలక్ష్యకాసశ్వాసాదితృట్టుధాం । జీర్ణజ్వరం మూత్రేకృశం రక్తపిత్తంచ నాశయేత్ ॥ క్షీరంహితం శ్రేష్ఠరసాయనంచ క్షీరంపరవృద్ధబలాయుషంచ॥ క్షీరంహి చాక్షుష్యకరం నరాణాం క్షీరం కవోష్ణం జ్వరనాశనంచ॥ ఇతిసుషేణోక్తవర్ణసామాన్యేన గవ్యగుణాః॥

అథ వర్ణవిశేషగుణాః॥ గవాం సితానాం వాతేఘ్నుం కృష్ణానాం పిత్తనాశనం॥ కఫఘ్నుం రక్తవర్ణానాం కపిలానాం త్రిదోషనుత్ ॥ గవాం వివిధవర్ణానాం వాతపిత్తహరం గురు । పయః కర్పూరవర్ణానాం ప్లాగీయః పీనసకారణం॥

అథావసావిశేషేణ గుణాన్వదామః॥ ఘృష్టిక్షీరంతువాతేఘ్నుం మధ్యమాయాస్తు పిత్తహృత్ ॥ ప్రవృద్ధాయాశ్చ కఫహృదవత్సయా రసాయనం॥ ఏవమాలోగ్యకరమపి దేవపితౄడికార్యేష్వయోగ్యమితి మనురాహ తద్వచనమగ్రే దర్శయిష్యామః॥ పృస్థూతిదోషాద్యక్షీరం పాకే విగ్రంధితంభవేత్ ॥ తప్రీయూషమితిఖ్యాతం సర్వదోషకరం గురు॥ విభేదీమూత్రీలం వృష్యం మధు

కం వహ్నిమాంధ్యకృత్ । అతఏవమనుః॥ అనిర్దశాయాగోక్షీరమాప్సైమైకశ
 ణంతథా । అవికం సంధిసీరం వివత్సాయాశ్చ గోఃపయత్యేతద్వర్జయేది
 త్యుత్తరేణోకే క్రియా ద్రష్టవ్యా॥ సంధినియాముతుమతీ । సంధిసీ వ్యవస్యం స
 స్యాః పయోసపితేత్ ముతుమతీభవతీతి హరితః ॥ పయఃప్రసూతే స్పష్టాహ
 మాధ్వమర్వాక్షమానతః । తత్ప్రమోరటకం విద్యాదుష్టం గురుతరం స్పృతం ।
 నష్టదుష్టభవంసిరిం మోరటంచోద్యతే బుధైః । నష్టదుష్టస్య పక్ష్యస్య పిండః పో
 క్తః కిలాటకః । అపక్వమేవ యన్నప్తం క్షీరశాకంహి తత్సయః । దధ్నాతకేణ
 వానప్తం దుగ్ధం బద్ధం సువాససా॥ ద్రవభాగేన హీనం యత్ప్రపిండస్పృశ్యతే॥
 పియ్యూషం చ కిలాటం చ క్షీరశాకం తతైవచ । తత్రపిండభిషిష్యష్యా బృంహ
 ణాబలవర్ధనాః । గురవశ్లేష్టుకాహృద్యా వాతపిత్రవిదాశనాః । దీప్తాగ్నినాం
 వినిద్రాణాం వ్యవాయేచాతపూజితాః । పయోభిష్యం దిగుర్వామం యుష్మైశ్చ
 తమశోన్యధా । భవేద్గరియోతిశ్శవం ధారోష్ణమమృతం పయః॥ చతుర్థభాగం
 సలిలం నిధాయ పలాద్యదావర్తితముత్తమంతేత్ । సర్వామయఘ్నం బలపుష్టి
 కారి వీర్యప్రదం క్షీమతిప్రశస్యం॥ క్షీరేనమాంశం హనీయం విక్షిప్య వింశే
 ద్యుగం । క్షీరావశేషః కర్తవ్యః । క్షీరపాకేత్వయం విధిః॥ వ్యవ్యం బృహణమగ్ని
 వర్ధనకరం పూర్వాహవీణం పయో మధ్యాహ్నబలదాయకం రణికరం కృశి
 న్యవిచ్ఛేదకం । దాల్మేవహ్నికరం తతోబలకరం వీర్యప్రదం వార్ధకే రాశా
 తీరమనేకదోషశమనం సేవ్యం తతస్సర్వదా॥ తథా॥ గవ్యం పూర్వాహ్నకా
 లేస్యావపరాహ్నే సుమాహిషం । క్షీరం సశర్కరం పథ్యం యావత్సమృంతం స
 ర్వదా॥ క్షీరం మహూర్తాత్రిణయోషితం యది ప్రతిస్తమేత ద్వికృతం ప్రయా
 తి । వహ్నిగ్నివిహేషంతు తే తదూర్ధ్వం విహేషమంస్యాదుషితం బజానాం॥ జీ
 ర్ణజ్వలం । క్షీరే క్షీరం స్వాదమృతోపమం । తదేవ తమశేషితం విషవర్ధనిమా
 నవం॥ పిత్తఘ్నం శృతశీతలం కఫకరం పక్వం తద్యుష్టం భవేచ్ఛీతంతస్తుసపాచి
 తం శనధిలం విష్టం భదోషసృదం । ధారోష్ణంత్యమృతం పయశ్శ్రమహారం ని
 ద్రాకరం కాంతిదం వ్యవ్యం బృంహణమగ్నివర్ధనమతిస్యాదుత్రిదోషాపహం॥
 మతాంతరైః । ధారోష్ణం పవనప్రకోపశమనం దుగ్ధం గవాంపుష్టికృత్ప్రేండుం
 కామిలకాం నిహంతి తరసా క్షీణోర్జకృచ్ఛీకరం । దాహం దేహగతం కరం
 ఘ్నినయనబ్యాలం చ పిష్తోన్నతిం దుష్టాసం కృశతా కృశానుజనితాం కృ
 షాగ్నిం శ్మరోగాన్తయేత్॥ క్షీరం సభంజీత కదాప్యతప్తం భంజీతచేన్నీలవణే
 నిసార్ధం । పిష్టే నిసార్ధేన కషాయముద్గకోశాతకం కండఘలాదికైశ్చ॥ క్షీరం
 గవాజకాదేర్మధురం క్షీరం నవప్రసూతానాం । రూక్షం చ పిత్తదాహం కరో

శిరక్తమయంకురుతే॥ మధురంత్రిదోషశమనం ఊరం మధ్యపిసూతానాం॥ ల
 వణం మధురం ఊరం విదాహజనకం చిరప్రసూతానాం॥ గుణహీనం నిస్సా
 రం ఊరం ప్రథమప్రసూతానాం॥ మధ్యేవయసాం రసాయన ముక్తమికందు
 ర్బలంతు వృద్ధానాం॥ తాసాం మాసత్రయాదూర్ధ్వం గుర్విణీనాంచ యత్ప్ర
 యః॥ తదాహి లవణం ఊరం మధురం పితృదోషకృత్॥ స్వాన్నిర్జలం శుభ్రతం
 యద్ధి త్రిషడష్టావశేషితం॥ యథాశుభ్రతం సమోసారం గురుబల్యతమంపయః॥
 అథావశిష్టం పానంస్యాత్త్రిభాగం లేహకంభవేత్॥ షడ్భాగం బ్రష్టికామేతి శ
 ర్కరస్యాదధాష్టమైతదేవాతిశుభ్రతంసర్వంగురుబృంహణముచ్యతే॥ ద్విత్వాం
 తరావిరోధిత్వాత్సరత్వాచ్చనుపానతః॥ ఊరం భుక్తోత్తరం పథ్యం దీపనం
 మలశోధనం॥ రక్తపిత్తానిలవర్ధిమూర్చహిక్కాపహరిత॥ ఖంజేనసహితందు
 గ్ధం కఫకృత్పచాపహం॥ శితాశితోపహాయుక్తం శుక్రలం తిమలాపహం॥
 సగుడం మూత్రకృచ్ఛింపిత్తజ్జేష్ఠకరంపరిం॥ తథా॥ ఊరం సాక్షాజ్జీవనంజ
 న్నదంస్వాత్తద్ధానోష్ణంకవ్యమాయుష్షముష్ణం॥ ప్రాతేన్నాయంగ్రిమ్యసర్వా
 వసానే భుక్తేఃపశ్చాచ్ఛాత్యసామ్యంకరోత్॥ వర్ణయత్వా స్త్రీయస్తస్య మా
 మమేవహి తద్ధితం॥ ధారోష్ణమమృతంఊరం విపరీతమధోవ్యతే॥ అనిష్టగంధమ
 ల్పంచ వివర్ణం విరసంచయత్॥ వర్ణంసలవణం ఊరం యచ్చవిగ్రధితంభవేత్॥
 రాత్రౌఊరం నఘంజీయాద్యదిఘంజీతనస్వపేత్॥ యఃస్వపేత్త యేచాయస్త
 స్వాత్మీరం దివాశుభ్రతం॥ రాత్రౌఊరంనఘంజీయాదితయత్ తత్ప్రాతఃప్రభృ
 త్యుషితఊరస్యైవ నతుసాయంతనదుగ్ధస్య॥ ధారోష్ణమమృతంపథ్యం ధారా
 శీతం త్రిదోషకృత్॥ శృతశీతం త్రిదోషఘ్నం శీరోష్ణంకఫపితృజీత్॥ అజావికం
 పథ్యతమం శృతోష్ణ మాజంపయోవా శృతశీతమేవ॥ ధారాసుశీతం మహిషం
 పయశ్చ ధారోష్ణమేతద్దృచిక్పచ్చగవ్యం॥ పితృఘ్నం మాహిషం ఊరం వాత
 ఘ్నం చావికంపయః॥ వాతపితృహరంగవ్యం త్రిదోషఘ్నమజాపయః॥ యద్య
 ప్యావికంఊరం నింద్యమేవ తథాప్యజాఊరమిశ్రంచేద్ధ్రాన్యమిత్యుక్తం॥ ప్రా
 యఃప్రాభాతికం ఊరం గురువిష్టంభిశీతలం॥ రాత్రేస్యాన్యగుణత్వాచ్చ వ్యా
 యానువిరహస్తథా॥ దివాక రాభితప్తానాం వ్యాయామానిలసేవినాం॥ వాత
 పితృహరంచైవ చతుష్ట్యం చాపరాస్థికం॥ ముహూర్తపంచకామూర్ధ్వం ఊ
 రంభజతివిక్రియాం॥ తదేవ ద్విగుణేకాలే విషవర్ణంతిమానవం॥ ఏషాం ససా
 త్త్యం ఊరేణ పీతంచాధ్వానకారకం॥ లేహమర్థజలేవ త్వావాగరంపిప్పలీయు
 తం॥ అవర్తయేత్తీరశేషం తత్ప్రీత్యాసుఖమేధతే॥ స్నిగ్ధత్వా ద్ధౌరవా జ్ఞాద్యా
 త్త్రికాలం సపితృతయః॥ సమాగ్నిరపి కించాన్యో మందాగ్నిర్విషమేపివా॥

త్వోగ్నినాతుచాతవ్యం ద్వికాలమపిమాహిషం | తస్యధానుపచేదగ్నిర్యదా తే
న నిసించతి | అథేతరస్యవిశేషగుణాః || రిత్రీ మాహిషస్య || మాహిషం బలవ
త్తోజోనిద్రాశుకబలప్రదం | తీత్వోగ్నిశమనంస్వాదు రసవాకేచభ్రష్టిదం | వ్యా
యామశ్రాంతదేహస్య శ్రీమస్తుమీనిలాపహం | యోగమస్యాపివృద్ధస్య స్త్రీ
ఘకామప్రదాయకం | బలినస్తరుణస్యాపి విశేషాత్కామదాయకం || అధాజ
స్య || అజానామల్యకాయత్వాత్కృతుత్కృతేషేవగౌత్ | నాశ్యంబుపానాద్వాన్య
యామాత్సర్వవ్యాధిహరంతిధా || ఆజమగ్నిబల్యేష్టయకాసశ్వాసహృస్కోఫ
హరం పరిమంతిత్ | రిక్తపితృహామష్టునిసారే రిక్తజేవ కథితంహితమేతత్ ||
గోదగ్ధతచ్ఛాగ్ధధికంగుణేషు త్రిణేషునేహేషుచపథ్యముక్తం | స్థూలాజదు
గ్ధం కిధితం పయోజైస్సూక్ష్మాజదుగ్ధం త్వహ కించిదిక్తం || వర్జయేదస్తులవణ
యమం కష్టాదివృద్ధతః || ఇదంతదృష్టఫలం అతఏవ లవణయంతం వీరం గో
మాంససమమశధర్మశాస్త్రే/హుక్తం ||

వీరగుణములు.

ఇటువైవిధ్యవీరనిశంసన జేసెదము. అన్నపానాదులేవిగర్భణాపకర
ములయ్యుండునో వాటికాతికొరకు భోజనాంగమందు పాలును బుచ్చికొన
వలయును. పాలు పుచ్చికొనినపుడే శుక్లవృద్ధిని సమధాతువునుజేయును. మరి
యును పాలు జీవనహేతువు- వృద్ధికొను బల్యము- పవిత్రీము- ధన్యకరము-
వయస్థాశ్రయము- ఆయుష్షకరము- సంధానకారి- విరేచన వమనోపవాసముల
తో గర్భదోషగోభఃను తేజోవర్ధకము- జ్వరజ్వరమనోవ్యధాశోభమూర్ఛా
భ్రమగ్రహణీ పాంతు దాహ పీపానా హృదోగ శూ దావర్తగుల్మ వ
స్తిరోగ మూలశ-కారకైత్వాత్సాగి యోనిరోగ శ్రమక్లమగర్భప్రావ
ములయందును, బాల వృద్ధ తీత తుణ యుద్వ్యధాతిక్యశులగువారికిని మిక్కిలి
హింసవునుజేయునని మునులచే జెప్పబడె నివి వీరసామాన్యగుణములు.

ఇటుమీద వీరవిశేషగుణములను జెప్పుచున్నారము. ఆవుపాలు ప
ము- మిక్కిలిదాహ్యము- స్వాదు మెరుగును దెచ్చును. వాతైత్యహరము- కాం
తిపిష్టాపేధాబుద్ధినిప్రవీర్యవృద్ధులనుజేయును. మరియును కాగినవి స్వాదు
మిసిమిగలిగి తేజము ధాతువృద్ధి గురుత్వమును కఫమునుజేసి నరుకులుగలవారి
కినే తీగదేహాలకును హితవ. శ్రీమను భ్రమను మదము నలత్తీని కాసశ్వాస
పీపానాత్మన్యాసిక్యభాజీర్ణ రిక్తైత్యములను హరించును. ఇంచుక వేడిగలి

గ పాలుబుచ్చికొనిన నేత్రహీతవై జీర్ణజ్వరమును హరించునని సుషేణునిచే జెప్పబడినది. శ్వేతపీతాదిసర్వవర్ణసాధారణముగ జెప్పబడెను.

ఇటుపైని వర్ణవిశేషమును జెప్పుచున్నారము. తెల్లనిగోవు పాలు వాతహరము. ఎల్లఃగోవుపాలు పైశ్యహరము. నెఱ్ఱనిగోవుపాలు కఫహరము. కపిలగోవు పాలు త్రిదోషహరము. నారావర్ణములుగల గోవుపాలు తరుచుగ పీనసము జేయును.

ఈపైని వయోవిశేషముచేతను గుణవిశేషమును జెప్పుచున్నారము.

మొదటియీశపాలు వాతహరము- మధ్యవయస్కులోనున్న గోవుపాలు పైశ్యహరము- ముసలావు పాలు కఫహరము- వత్సలేందానిపాలు రసాయనమైనను దేవపితృదిక్పాములగుచుండయోగ్యుని మనువచనముచే ముందగవరచెదము. ప్రసూతిదోషముచే పాలు గాచిన గట్టియునుది పియ్యూషమనబడి సకలదోషములను, గురుత్వమును, విరేచనమును, మూతవృద్ధిని, జఠరమాంబుమును జేసి మధురమయ్యుండును- గాని నిది పుష్కలమగుచుండును కుమనువచనము- ఈనినపది నాళ్లలోని గోక్షీమును లాటిపిటపాలును గుట్టలుమొదలగుచుంటిడ్కొగలనాటిపాలును గొట్టియపాలును పొర్లుచున్నగోవుపాలును వత్సలేందానిగోవుపాలును నమేయములని- పొర్లుచున్నగోవు ఋతుమతియగుటచే పాలు నింద్యమని హరితులు.

ఏదవదినముమొదలు మాసపర్యంతము నా పాలు నవి విరిగిననీళ్లును మోరటమందు రవి వేడిని గురుత్వమును జేయును. పక్షమైనవిరుగుపాలముద్ద కీలాటకమనుపించుకొనును. పచ్చిపాలు విరిగినముద్ద క్షీరశాకమనబడును. పెరుగు చేనైననూ పాలు తోడుబెట్టెయది గట్టిబడిన మిది మంచుట్టును గట్టిన ద్రవము బోవునది తక్రపిండమనబడును. పైనివ్రాసిన పియ్యూష కీలాటక క్షీరశాక తక్రపిండములు చ్యూమును వృద్ధిని గురుత్వమును శ్లేష్మమును జేసి హృదయత్రాతాపైశ్యములను హరించును. మంచుజఠరముగలవారికిని నిద్రలేనివారికిని వ్యవాయాసస్థులకు నివి మిక్కిలి పూజితములు. అనుకూలముగ గాచిన పాలు ధాతువృద్ధిని గురుత్వము నామమును జేయును. మిగులగాచిననిది విశేషగురుత్వముజేయును. పితికినవేడి చల్లారనిపాలమృతము- పాలకు నాలవభాగము నీళ్లుగలపీయవిహరించునట్లుకు గాచిన పాలుత్తమము- సకలరోగహరము- బలపుష్టివీర్యప్రదము. పాలలో సగమువంతు నీళ్లుగలపి పాలుమిగులునట్లు గాచినంక్షీరపాకమునకిది ముఖ్యవిధి. ఈక్షీరము పూర్వాహ్లాదుండు ధాతువృద్ధినిగ్ని

వృద్ధిని జేయును. మధ్యాహ్నమందు బలకరము. రతికరము- మూతకృచ్ఛాది శమనము. చాల్కమందు జఠరవర్ధనము. యావనమందు బలకరము. వార్ధకమందు వీర్యకరము. రాత్రియందనేకదోషశమనము గావ సర్వవాక్షీరము సేవ్యము. పూర్వాహ్నమందు గోక్షీరుపరాహ్నమందు గోదేపాలును బుచ్చికొనవలయును. క్షీరము పంచదారితోగలపి జఠరామగుణముగ బుచ్చికొనదగును. క్షీరమారుగడియలలోపున గావకుండిన వికృతమందు నాలస్యముగ పాలుండిన జఠరవికారాదిదోషములను గలిగించును. రాత్రి నిలవయున్న పాలు విషశుల్కముగును. కఘములేని జీర్ణజ్వరము క్షీణస్వము గల రికి క్షీరమచ్చుకోపము. శరీరుణజ్వరమిది విషమువలెదోషించును. కాచి నిల్పిన పాలు ప్రైత్యహరము. వేడివాలు కఘహరము. పచ్చిపాలు మలబద్ధాదిదోషములనుజేయును. ధాన్యమమృతమని దీని విశేషమును మైరివాసియుంటిమి. మతాంశరములే ధాన్యోష్ణగోక్షీరము పాండు కామిలా కరిపాద హాహ దుష్టాత్త కృశతాకృచ్ఛాదులను శమింపజేయునని- పచ్చిపాలెన్నిడును బుచ్చికొనరాదు- బుచ్చికొననలవల పిష్ట కిషాయ ముర్ధ కోశాతకి కంఠఫలాదులలో గలపి పుచ్చికొనగూడదు. ఆవు మేక వీటి ముదిటియూతపాలు వేడి, ప్రైత్యమును, దాహమును, రక్తరోగమును జేయును. మధ్యవయసుగలవాటి పాలు మధురము తిదోషహరము. చిరకాలమునకినినదాని పాలు చృఘతోగలసి- చూఘర్షము గలిగి వికారమును బుట్టించును. తొలిమాలి దాని పాలు నిస్సారము- గుణహీనము. మధ్యమవయస్సుగలదానిపాలు రసాయనము. వృద్ధిగోవు పాలు దుర్బలము. దానిన మూడు నెలలైనదాని పాలును, చూడుదాల్చినదాని పాలు నువ్వునై మధురమై ప్రైత్యదోషమునుజేయును. నిశ్శుగళయకుండి మూడు నారు నెనిమిదివ భాగము శేషించుచుండు గాచిన క్షీరము సారమై గురువై బుద్ధితమమై యుండును. ఆర్థావశిష్టమును పానమనియు, త్రిభాగావశేషమును లేనాకమనియు, షడ్భాగావశిష్టము పుష్టికామమనియు, యష్టభాగావశిష్టము శర్కర-రాఖ్యమనియు జప్పుబడు నిటుల మిగులగాచినక్షీరము గురుత్వమును వృద్ధిని జేయును. దవ్యాంతరముతో విరోధములేకుండును. కావున భోజనాంతరమున క్షీరపానము జేయవలయును. పథ్యము-దీపనము-మలశోధనము-నిక్తపిత్త వాతవర్ధనమూర్భాహికా-పహరము. చక్కి-పంచదారితోగలసిన పాలు వాతహరము- ఘనము- చైనా పటికపంచదారితోగూడినపాలు శుక్లవృద్ధినిజేసి దోషాదులమును హరించును. బెల్లముతోగూడినది మూత్రీకృచ్ఛమును హరించి ప్రైత్యక్షేప్తమును జేయును. క్షీరము సాక్షాజ్జీవనము సంతానికారణము- ధాన్యోష్ణగ

వ్యమాయావళకర ముష్టము- పాశస్సాయంకాలములందును మైథునానంతర భోజనానంతరములందును మిగుల గుణమును జేయును. స్త్రీస్తన్యమువిన్నా మిగిలినవాటిపాలన్నియును ధారోష్ణమైన నమృతప్రాయమగును- గాన నదితప్త పాలామమును జేయును. మరియు నుప్పుగఠిసినదియు సస్తిగంధము వైవర్ణ్యము రుచిలేకుండుట తోడుకుండుటయును గలిగిన పాలు వర్జించదగును.

రాత్రియందు క్షీరమును బుచ్చికొనదగదటలులానర్చిన నిద్రించరాదు. నిద్రించిన నాయువు త్నయమగునను నిషేధము పగటిపాలు రాత్రి బుచ్చికొనిన గాని గాఢిపిత్తిక పాలకుకాదు. కావుననే ధారోష్ణమమృతమని ధారోశీతము త్రిదోష్ణకరమనియును జెప్పబడెను. కాచిగల్గొనపాలు త్రిదోష్ణహరము. ఇంచుక వేడియు శీతముగల పాలు కఫవైత్యహరము. మేక గొట్టియల పాలు వేడిచల్లారకుండిన పథ్యము. కేవలము మేక పాలు వేడిచల్లారినను పథ్యమే. పిత్తికిన వేడిచల్లారిన మేహాక్షీరము ధారోష్ణమగుగోక్షీరమును శ్రేష్ఠము. గేదె పాలు పైత్యహరము. గొట్టియపాలు వాతహరము. గోధుమ్మ పాలపైత్యహరము. మేక పాలు త్రిదోష్ణహరము. గొట్టియపాలు త్రిదోష్ణహరమైనను మేక పాలతోగలసిన మేకముగునని యిచట జెప్పబడెను. తమిళుగా పగటిపాలు గురుత్వమును, మలబద్ధమును, శీతమును జేయును. రాత్రియందు వ్యాయామములేనందున గురుత్వమును జేయును. పగలుగోవులు వ్యాయామము వాయు సేవయును గలిగి సూర్యకిరణతప్తములగుగాని రాత్రిపాలు వాతవైత్యహరము. చక్షుష్కము- పథ్యము. అపగాష్టామందు బిత్తికిన పాలు నిటుల గుణమును జేయును. పదిగడియలకుపైని నిలవయున్న పాలు వికృతమై నిరుపదిగడియలపర్యంతము నిలవయున్నవి విషమువలె చంపును.

ఎవరిదేహమునకు పాలుపడక కడుపునొంగునో వారలు పాలలోసగము నీళ్లుకలిపి శోధి పిప్పళ్లును తగుమాత్రము వేసి క్షీరము మిగులునుటులగాచి బుచ్చికొనిన సుఖమగును. పాలు మిసిమి గురుత్వము జడగ్యమును గలవగుటవలన మూడువేళలందును పానముసేయగూడదు- ఇవి విశేషజ్వరముకలవాడై నను గూడదు. మందాగ్ని విషమాగ్నియును గలవానికి కూడవిని వేళే జెప్పిన క్కరలేదు. తీక్ష్ణమగు జ్వరముగలవారికి రెండుకాలములయందు గేదెపాలైన సేవించవచ్చు నందుచేతననిన శిష్టజ్వరముచే ధాతువులు హరించబడును. కావున వారికివద్దగును. గేదెపాలు బలవర్ధతేజోనిద్రాశుక్లప్రకము- తీక్ష్ణజ్వరశమము- స్వాదు- రసపాకమందు బుష్టిప్రదము- అలసినవారికి కృమహరి

ము, వాతహరము, నిష్కామునకును వృద్ధునకును స్త్రీవాంఛాప్రదము. బల
వంతునకును, శత్రుఁలకును విశేషకామప్రదము. మేక చిన్నశరీరముకలనై క
టుతిక్రాహరమొనర్చి యల్పజలపానముజేసి యధికవ్యాయామముగలది గావున
దీనిపాలు దాహహరము. అగ్నిబలకరము. శుయ, కాస, శ్వాస, కఫ, రక్త,
పిత్తహరము. రక్తాతిసారమంజ్ఞినను హితము. మిగులచిక్కిన మేకపాలు గో
క్షీరముకంటె పథ్యము. స్థూలమగుమేకపాలకంటె శ్రేష్ఠము. పులుసునుపుసు
గలసినక్షీరము ఉష్ణాదిరోగకారి- ఇదిదృష్టఫలము. ధర్మశాస్త్రములందున లవ
ణయుక్తక్షీరము గోమాంససమమని జెప్పబడెను.

క్షీరమిత్రాణి.

సహకారఫలంచైవ గోస్తనీమాషికం ఘృతం సవనీతం శృంగశరం పి
ప్పరీమరిచానిచ॥ సితాపృథుకసింధూధపటాలా నాగరాభయా । క్షీరేణసహ
శస్యంతే వర్గేషు వధురాదిషు॥ అష్టేష్వామలకంపథ్యం శర్కరామధురేషుచ ।
పటాలశ్యావర్గేషు కటుకష్వార్ద్రకంభవేత్ । కషాయేషుయవాత్యైవ లవణే
షుచ సైంధవం॥ కారంక్షైస్త్రీత్రిభిర్తయూరైః కపింజలైశ్చాకశాది మాం
సైః॥ సేవేత్పయఃకామమిదంచ పథ్యం శిరోక్షిరోగాన్పిబలాస్సదా హరేత్॥

క్షీరమిత్రములు.

ఇటుపైని క్షీరమునకనుకూలించు వస్తువులను జెప్పుచున్నారము.

మామిడిపండు, ద్రాక్షాఫలము, తేనియ, ఘృతము, వెన్న, ఆర్ద్ర
కము, పిప్పలి, మరీచి, పంచదార, అటుకులు, సైంధవలవణము, చేదిపొట్ల,
కుంజి, కరక్కాయ ఇవి పాలతోగలసిన శ్రేష్ఠము. పుల్లనివాటియందుశిరీకా
య, మధురములందు శర్కర, శాకవర్గమందు చేదిపొట్ల, వజ్జలవాటియంద
ల్లము, వగరుగలవాటియందు యవలు, ఉప్పులయందు సైంధవమును, క్షీర
ముతోగలసిన దోషములేదు. మరియును లేడి, కౌంజ, నెమలి, కపింజలము,
మేక, జెవులపిల్లి, వీటిమాంసములతో పాలుగలసిన పథ్యము, శిరోసేప్రో
గహరము.

క్షీరవిరోధిభివ్యాణి.

శాకాష్టఫలపిష్టాకకుశుద్ధలవతైస్సహ । సోవీరదధిమిశ్రింశేత్ప్రాయః
క్షీరం విరుద్ధతే॥ మత్స్యమాంసగుడముద్గమూలకైః కువ్వమావహతి సేవితం
పయః॥ శాకజాంబవనురాదిసేవితం మారయత్కబుధమాశుసర్పవత్॥ నైకం

చ పయసాశ్చియాత్సర్వంచోష్ణం బ్రవాద్యేవం మూలకాద్యాహరీతక్య సైల
 పిశ్యాకసర్వ పాః॥ కపిద్ధం జంబు జంబీరపనసం మాతులుంగకం వాసంకరీరం
 బవరం కదళిచాస్తురాదిమం ఫలమిద్యగ్విధంచాన్యత్ర ద్వద్విల్వఫలాన్యపి శ్రీరే
 విగుర్ధాన్యేవంశ శహవై భుజ్యతేయది బాధిర్వమాంద్యవైవర్ణ్య మూకత్వం
 వాధమారణం॥ పృకర శేష్ఠిన్సురాపిశ్యాకాదిగ్రహణం శ్రీరవిరుద్ధద్రవ్య గణ
 నార్థమేవ సతుభక్షణార్హద్రవ్యాణ్యేకబోధనార్థం॥ ధర్మఖండే॥ అలాటం శిగ్య
 కంచైవ రక్తమూలకమేవచ ఉపేతకేం బహుబీజాం దూరతః పరివర్జయేత్॥
 తత్రైవ॥ అలాటంవర్తులాంచైవ రక్తంశిగ్యకమేవచ । మూలకం రక్తమూలం
 చ దూరతః పరివర్జయేదిత్యుక్తత్వాదుభయార్పణ్యై శ్వేతమూలకమేవ క్వచి
 ద్దేశేషు స్వీకారః॥

శ్రీ ర వి రో ధి ద్ర వ్య ము లు.

ఈపైని శ్రీరమునకు విరోధించు పదార్థములను జెల్పుదుము.

శాకము, చింతపండు, తెలగపిండి, ఉలవలు, ఉప్పు, రేగుబండు, సావీరము, పెరుగు వీటితోగలసినపాలు తరుచుగా విరోధించును. మత్స్య మాంసములు, బెల్లము, పెసలు, మొల్లంగి, వీటితోగలసినపాలు కుష్ఠమును బుట్టించును. శాకము, నేరేడుబండు, బెల్లముతోను ఇప్పలైవులతోను అన్నము తోను వండిన సారాయి, ఇవి పాలతోగలసిన పాముకాటువలె జంతును. పై నిజెప్పినవాటిలో నొక దానినైన పాలతోగలపిత్త్రుచ్చికొనవగదు. మొల్లంగిమొదలైనవియును, నూనియ, తెలగపిండి, యావ, వెలగపండు, నేరేడుపండు, నిమ్మపండు, పనసపండు, దబ్బపండు, చెదురకంజ, రేగుబండు, అనటిపండు, తల్లచాడిమఫలము, మారేడుబండు, ఇటువంటి మరికొన్ని పదార్థములును చెముడు, గుడ్డి, వివర్ణత్వము, మూగి, లేదా మరణమైనది గలుగును. ఈప్రకరణమందు సారాయి తెలగపిండి మొదలగువాటిని జెల్పుట శ్రీరమునకు విరుద్ధద్రవ్యములయొక్క సంఖ్యకొరకుగాని భక్షణద్రవ్యములని బోధించుటకు గాదు. ధర్మఖండమునందు ఆనపకాయ, ములగ, ఎఱ్ఱనిదుంపగలమొల్లంగి, బహుబీజములుగల బచ్చలి, ఇవి భక్షణార్హములు గావనియు, మరియు సవటనే గుండ్రనియానపకాయ, ఎఱ్ఱని ములగ, మొల్లంగి, ఎఱ్ఱని మొల్లంగియు, దూరముగ విడువుమని జెల్పుటవలన తెల్లనిమొల్లంగిని కొన్ని దేశములలో స్వీకరించుచున్నారు.

దధిగుణాః.

అథ దధిగుణాన్ప్రకట్యమామః॥ తచ్చావస్థాభేదేన పంచవిధం॥ ఆదౌమం
దం తతస్సాదు స్వాద్యష్టుంచ తతఃపరం॥ ఆస్తుం వత్తుర్ధమత్యష్టుం పంచమం
దధి పంచధా॥ కృమేణ తల్లక్షణాన్వచామః॥ మందందుగ్ధవచశ్యక్తరసం కించి
ద్ధనంభవేత్॥ మందంస్యాత్సృష్టవిద్యుతేం దోషశ్రేయోవిచాచకృత్॥ యత్స
వ్యష్టుతాంయోతి వ్యక్తస్సాదురసంభవేత్॥ అవ్యక్తాస్తురసం తత్తు స్వాదు
విజ్ఞేగుదాస్యతం॥ స్వాదుస్వాదత్యభివ్యంధి వృష్యం వేదఃకళాపహం॥ వాతా
మం వధురంపాకే రక్తపిత్తప్రసాదనం॥ స్వాద్యష్టుం స్వాదు మధురం కషా
యానురసంభవేత్॥ స్వాద్యష్టుస్యగుణాజ్ఞేయాస్సమాన్యదధివజ్జలైః॥ యత్తి
రోహితమాధుర్యం వ్యక్తాష్టుశ్యం తదస్తుకం॥ ఆస్తుంతుదీపనంపిత్తరక్తజ్ఞేన్యవి
వధనం॥ అశ్యష్టుం దీపనరక్తపిత్తదృష్టికరంపరం॥ దధ్యవస్థమసంపాప్య దు
గ్ధావస్థామతీత్యచ॥ అంతరావర్తియ్యోక్తం మందంతచ్చ త్రినోషలం॥ ఏచా
హస్యష్టవిద్యుత్రమపథ్యం మేహకృష్టకృత్॥ ఇతిపంచవిధదధిసామాన్యగుణాః॥

అథ గవ్యదధిగుణాః॥ తతాప్రిచాపితంచ దీపనం బలవర్ధనం॥ వాత
ఘ్నంమధురరూక్షం దధిగవ్యం మనోహరం॥ అరోచకే పిససమూతిక్యచే
శీతజ్వరే తద్విషమజ్వరేచ॥ దుర్వామరోగగ్రహణీగదేవ గవ్యంప్రశస్తం దధి
సర్వదేవ॥

అథ యునువిశేషే సామాన్యతో దధిగుణాః॥ శరద్గ్రీష్మే వసంతేషు
నిందితందధిదోషకృత్॥ హేమంతే శీతరే తస్య వర్షకాలేబలప్రదం॥

అథ మాహిషస్య॥ విపాకేనుధురంయావ్యం రక్తపిత్తప్రసాదనం॥ బల
సంవర్ధనంచైవ విశేషాన్వాహిషందధి॥ స్నిగ్ధంమధురశీతంచ బలవర్ధకరంపరం॥
వృష్యంభేదకరంస్వాదు శ్రేయఘ్నం వాతనాశనం॥ మాహిషందధిమహాబలస్క
రం వహ్నిమాంద్యోకరమాశుగురుర్యత్॥ తత్ప్రియుజ్యకటకై రవమార్దం మా
హిషంచ లఘుతాముపయాతి॥

అథాజస్య॥ దధ్యాజం కఫవాతఘ్నం లఘూక్షం నేత్రీదోషనృత్॥ దు
ర్వామశ్యాసకాసఘ్నం రువ్యందీపనపాచనం॥ దధ్నిర్మండా గురుర్వ్యయో
విజ్ఞేయో బలవర్ధనః॥ దధిత్వసారం రూక్షంచ గ్రాహివిచ్ఛేదివాతలం॥ దీపన
యంలఘుతరం సకషాయం రుచిప్రదం॥ లవణమరిచినర్పి శ్చర్మరా ముద్గధా
ప్రీ కసుమరసవిమిశ్రిం చైవమద్యాత్తు నిత్యం॥ నవశరది వసంతే నోజ్యకాలేన

రాత్రా నదధికభజకారే పితౄలోక తథాద్యాత్॥ ఏలానైంధవశర్కరామరి
చత్రైగ్ధాతీగుడైస్సన్విమా పభ్యంస్వాద్యరముద్గసూపనహితం సంసేవసియంద
ధి పైహోజ్జంబహుపిచ్చులంద శశరస్రీష్టేవసంతేహితం పిత్రాస్సృగ్ధ్యర ఉవ
దం భీమకరం వీసర్పదంచాస్యథా॥ దధిశ్రీక్షితుపిమిశ్రం రాజకాయార్థ యు
క్తిం కఫహరమరిలస్తుం వహ్నిసంఘాక్షణంచ॥ తుహినశశిరకాలే సేవసినుం
చపద్యం భవతీసదృశకోయో రూపవాస్సత్యవాంశ్య॥ సగుడదధిసుఖోన్యం ధాత
వస్త్రేణసమ్యగ్మృతతీరవిలానైగ్ధాలితం ధూపితంచ॥ శిశిరికిరణవిశ్వజాపియా
స్త్రేననుశ్రం త్యధికశరవిలానైస్సేవసియం హితంచ॥ మధురంభక్షయేచ్ఛిత మ
త్యమ్లం వర్జయేత్సదా॥ మధురం దధిరోగఘ్న మత్యమ్లం రోగకారణం॥

ద ధి గు ణ ము లు.

ఇటుపైని పెరుగు గుణములను జెప్పుచున్నారము.

పెరుగవస్తాభేదముచే నైదవిధములు గలదైయున్నది. మందము, స్వా
దు, స్వాద్వాష్ణము, ఆష్ణము, అత్యష్ణమిట్లైదువిధములు. క్రమముగ వీటిల
క్షణములను జెప్పుచున్నారము.

మందము క్షీరమువలె నవ్యక్తరసమై యించుక తోడుకొని యుండుని
ది మలమూత్రవిమోచనకారి. దోషత్రయమును, విదాహమును జేయును. ఏది
చక్కగా గట్టిపడి వ్యక్తమైన స్వాదురసమును గలిగి యుండునది స్వాదు నా
మకమిదివీర్యవృద్ధిని, మేదస్సును, రక్తవృద్ధిని, వాతమును, ఆమమును జేసి మ
ధురమై కఫమును గొట్టును. పాకమందు రక్తపైత్య ప్రసాదమునుజేయును.

ఇంచుకవులునుగలిగి మధురమై సువాసన ననుసరించిన రసము గలది
స్వాద్యష్ణమనబడునది సామాన్యదధిగుణమునేజేయును. ఏది మాధుర్యమణచి
వ్యక్తమగు నాస్థురసముగలదైయుండునో యిదియాష్ణమనబడును. దీపనము,
మైత్యరక్తశ్లేష్మములను వృద్ధినించును. మిక్కిలి పులిసినది యత్యష్ణమనబ
డునది దీపనము రక్తపైత్యదృష్టికరము. గ్రంథాంతరమున క్షీరావస్థను విడిచి
దధ్యవస్థనొందనిదనియు పూర్వోక్తగుణములకంపెనపద్యము- మేహకుష్ఠకారి.

ఆపుపెరు గతిశీతలము- దీపనము- బలకరము- వాతహరము- మధుర
ము- మనోహరము. అరుచి పీనస మూత్రకృచ్ఛ శీతజ్వర విషమజ్వర దుర్మా
నురోగగ్రహణులయందాపుపెరుగు ప్రశస్తము- శరద్రీష్టవసంతర్తువులండు.

పెరుగువోషకారిగావున నింతము. హేమంతశిఖరవర్షర్తువులందు బలకరము

గేచపెరుగు మధురము- వీర్లకరము- రక్తప్రైత్యములను నిర్మలముగ శేకును. విశేషించి బలమును వృద్ధి బొందించును. మరియును మిసిమిగలిగి శీతలమై, కాంతకరమై, మలబ్ధింధమును, వాగమును నశింపజేయును. శుంఠి, పిప్పలి, మిర్చిములు గలపిన గురుత్వమును శేషకుండును.

మేకపెరుగు చులకనై వేడిజేసి సేత్రివోషమును, దున్నామ క్వాసకా నలను హరించును. రుచ్చ్యము దీపనము- పాచనము. పెరుగుమీడిమీగడ గురుత్వమును, వీర్యమును, బలమును జేయును. మీగడదీసినపెరుగు వేడిజేసి దీపనమై, రేచకమై, లఘుతరమై, రుచిగలిగియుండును.

ఉప్పు, మిర్చములు, ఘృతము, శర్కర, పెసరపప్పు, ఉగిరికపప్పు, పుష్పరిసమును గల్పినపెరుగు నిత్యమును బుచ్చికొనదగును. శరద్వసంత శ్రీష్ట కాలముల, రాత్రీని, కఫవికృతిని, ప్రైత్యరోగమున బెరుగునుబుచ్చికొనరూడదు.

ఏలకులు, నైఘంజులవలయు, పంచదార, మిర్చములు, ఉగిరికపప్పు, పుల్లము, నేను, మంచిపెసరపప్పును గల్పిన బెరుగును బుచ్చికొనదగును. పత్తిమయ్యను. వేడిది విశేషచిక్కినిదిన్నీ శరద్రీష్టవసంతముల హితవుకాను. ప్రైత్యరక్తకృత్తభామయు విస్మరియనురోగమును ప్రైత్యగ్రహ వస్తువులతో గలపి తుచ్చికొనకుండిన వచ్చును.

పెరుగు త్రికటుక చూర్ణము నల్లవాలచూర్ణమును గలపిన కఫనాశహరము- జీర్ణవృద్ధికరము. పంచదారయు, పెరుగును గలపి శుభ్రమగు వస్త్రమునందు ఘాతముజేసి పొగచి కర్పూరము శుంఠి జాజికాయ వీరచూర్ణముతో గలపినది సేవించదగును.

తీక్ష్ణపెరుగు చలవజేయును గావున భక్షించదగును. సకలరోగములను హరించును. పుల్లనది సర్వరోగములనుజేయును గావునవర్జింపవలయును.

శి ఖ రి ణీ ల క్ష ణం.

అర్థోదకం సుచిరపర్యుషితంచ దధ్నుః ఖండిత్య మేడిశపలానిశశిరభిస్యః శర్పిఃపలం మధుపలం మరిచిసర్వ పయోః పలేద్వే శుక్లాశ్లాపలాగ్ధమపిచార్థం చతుర్థా॥ క్షత్తోనరోజనయవామ్పాన పాణిఘృష్టా కర్పూరచూర్ణ సురభీతభాండసంధా॥ చివ్యావృకోదరికృతానరసానిసాలా చాశాదిత భగవతా మధుసూదనేన॥ రసానో ఆలాతీత దిసాలాః॥

అదామాహిషమస్తుమంబరహితం దధ్యాధకం శర్కరం శుభ్రాం
పస్తయగ్నితాం శుచిపటే కించిచ్చ కించిషేత్ । దుగ్ధం చోర్ధ్వఘటేచ
మృద్ధు యనవస్థాల్యాం దృఢంస్థావయేదేలాబిజలవంగవందీమరిచైర్వ్యగైశ్చ
తద్వ్యజయేత్ ॥ ఏషాయేనవసంతవర్జితదనే సంసేవ్యతే నిత్యశస్త్రస్యస్యా దతి
వీర్యవృద్ధిరనిశం సర్వేంద్రియాదాంబలం ॥ క్లిష్టేతథా శరదీయేరవిశోషితాం
గాయేచపమిత్తవనితాసురతాతిథిన్నాః । యేచాపి మార్గపరిసర్పణ శీర్ణగా
త్రాస్తేషామియం వత్రిషిపోషణమాశుకుర్యాత్ ॥

లింశత్పలాని దధ్నశ్చ త్వగేలార్థపలంతథా । మధ్యాజ్యస్య పలార్థం
చ మరీచానాం పలార్థకం । పలాన్యష్టావఖండస్య పటే శుక్లేచ ధారయేత్ ।
కర్పూరవాసితేభాండే ధాయాయాం స్థాపయేదిదం । ఏషాశిఖరిణీయుక్తాపిబే
తలవర్ధనీ । సదాపథ్యానియోజ్యాచ క్షీణేదేహేచత్రుష్టిదా । ఆయుఃప్రవర్ధిని
చైవ సర్వరోగప్రమర్దిని ॥

సుజాతం దధిసంయోజ్య వస్త్రేబధ్యా సుపీడితం । నానాపుష్పఫలారం
భం మిర్చాదణిమనోహరం । కపిర్థమాతులుంగైలా సారిచార్ద్రకబీజకైః । శ
ర్కరాశుంఠిసాముద్రమరిచైరేకసంయుతైః । యుతం దధిసం శ్రేష్ఠం సుచ్ఛ
తం శోధితం పత్రైః । లవణేనసమాయుక్తా శిఖరిణ్యమృతోపమా । రసాలా స
ర్వరోగఘ్నై రక్తపిత్తనిర్మిణీ । వీపనీ బృంహణీస్త్రిగ్ధా మధురా శిశిరా సరా
రక్తపిత్తద్విషాదాహాన్ప్రతిశ్యాయే వినాశయేత్ ॥

నారంగం దాడిమంస్యాత్పలమధుకయుతం మాతులుంగస్య తోయం
ద్రాక్షతోయం సమాంశం శుడదధిసహితం శర్కరారాజిమిశ్రం । శుభ్రేప
ట్టేచఘృష్టా మరిచకసహితం సైంధవంవాప్యతద్వన్నిష్ప్రీడం సర్వమేతద్భవతి
శిఖరిణీ రాజభోగ్యైకయోగ్యా ॥

మాతులుంగసితాజాడీ మరీచార్ద్రకనాగరైః । కర్పూరసలిలై ర్యుక్తా
దధిపర్యుషితైస్సమా । రసయోగేషు సర్వేషు బదరస్య సమస్యచ । నాగరస్థూర
సోన్నిశాసారసాలామృతోపమా । అశ్వపటేచ సంఘృష్టావాతరోగ నిర్మి
ణీ । చంద్రామృతసావిణీయం నామ్నాశిఖరిణీమతా ॥

మాతులుంగకపిద్ధాన్లుతింఠిణీకాన్లుదాడిమైః । శర్కరారాజిసంయు
క్తశ్శుచిపట్టేనియోజిరం । నాగరం మరిచం జాజీచతుర్దాతకఘాస్త్రైః । సు
యుక్తార్ద్రకసంయుక్తా రసాలాసామృతోపమా । సర్వరోగప్రశమనీ దాహ

పితృనిబర్హిణీ! రక్షోదేవకరీపధ్యా సర్వవాతానులోమనీ! ఏమాశిఖరిణీరమ్యా
సుషేణేనవినిర్మితా॥

దధిసర్పిగుడైర్జాతే నాగరార్ధికయోజితైః। సచతుర్థాతఘ్నైశ్చైశ్చ ర
సాలైషామృతోపమా। సర్వకృచ్ఛప్రప్రశమనీ సర్వాతీసారవాశనీ। సుషేణదేవే
నకృతా రసాలైషామృతోపమా॥

ద్వాత్రింశత్పలసంమితం దధిపలాన్యష్టాచ ఖండంపలస్సార్ధంచేన్నరీక
స్య తేనతులితం యుక్తంశ్వగేలాదయం। మధ్యాజ్యంబయ్యతం తదర్థమిలితై
స్సంశోధితైర్యోజితా భాండేస్యార్ధిమవానితా శిఖరిణీ శ్రీకంఠభోగ్యాగుడైః॥

చతుర్వీహిగుంజమేకం చతుర్గుంజంచచ్ఛిన్నం। దశచ్ఛిన్నం తథా ని
ష్కం చతుర్విష్కంచ కర్షకం। చతుఃకర్షంపలంచైవ కుడుపంచ చతుఃపలం।
ఓతుఃకుడుపంప్రస్థమేకం చతుఃప్రస్థం తదాధకం । ద్వావాధకశివం సంఖ్యా
దోణంచాపి శివద్యయం॥

అథసరస్య మస్తునశ్చ గుణాః॥ దధ్నస్తూపరియోభాగో దధిస్నేహస
మన్వితః। సలోకేసరఇత్యుక్తో దధోవారితుమన్త్రితి॥ సరస్నాన్విదుర్గురుర్వృ
ష్యో వాతవహ్నిప్రణాశః॥ శ్లేష్మవన్తిప్రమథనః పిత్తశ్లేష్మవివర్ధనః॥ సోత
శ్శుద్ధిం విధత్తై ప్రకటయతిరుచిం దీపయత్యాశువహ్నిం కృత్వా శుద్ధింమలా
నాం జరయతిచహతాచ్చక్రిమన్తం విచిత్రం। ఉష్ణంచాష్లుంకషాయం లఘుసు
రభిరసం శూలవిష్టంభహరీ శ్రేష్ఠం మస్తుప్రశస్తంకఫపదనరుజా దుష్టమూత్ర
క్షిప్తేషాం॥

శిఖరిణీలక్షణము.

చాలాపులిసిన గట్టి తెల్లనిపెరుగు పదియారుపలములలో సగమునీళ్లు
కలపి యొకపలము ఘృతము, తేనెయొకపలము, మిర్చములావాలు రెండుపల
ములు, శుంఠియర్ధపలము, ఏలగులు ఆకుపత్రికము దాక్షిణీచెక్క వాగకేసర
ములు వీటిచూర్ణ మర్ధపలమును గలపి సన్నపుటట్టలో సుందరీజన హస్తారవింద
ములచే మందమందముగ జిండునట్లు మర్చించి యదికర్పూరచూర్ణముచే వాని
తమగు కుండలోనుండశేసిన యదిభిమసేన శిఖరిణీ- మధుసూదనునిచే వాస్వా
దించబడినది. మిక్కిలి రుచికరిగినది.

గోదాపెరుగు గట్టిది పుల్లనిది యుదకము కలియకుండ కుంచెదులో శు
భ్రముగు పంచదార రెండుమానికెలు గలపి నిర్మలవస్త్రిమం దించుకొండుక చే

యును ప్రైనుంచికుండతోపాలుబోయును మృద్ధుటచును ప్రియించుకటుల వ
స్త్రిఘాలితముజేసి ఏలకులు, లవంగములు, కర్పూరము వీడిచుగ్గమందులూ
గలిపిన నిది వసంతర్తువుగాక మిగిలినదినములయం తెల్లప్పుడును నేనంచవగు
ను. వీర్యవృద్ధికరము- నిభిలేంద్రియములకు బలమును గలిగించును. గ్రీష్మ శర
దృతువులందును యండచేవాడినవారికిని మత్తకామినీ సురతాతిభిక్షులకును
మార్గాయాసశిధిలీకృతాంగులకును ఈశిఖిణి శరీరపాషణమును జేయును.

పెరుగుముప్పుదిపలములు, దాక్షిణీచెక్కియు నేలకులు నొకపలము,
నేయి తేనియ పలములోనగము, మిర్యములును పలములోనగము, చక్కిరం
చదార యెసిమిదిపలములు, తెల్లనిబట్టలోకట్టి కర్పూరముచేవాసితమగు కొ
త్తకుండలో నుంచవలసినది. ఈశిఖిణి బలకరమును పథ్యము- క్షీణదేహుల
కు పుష్టిపదము- ఆయుఃప్రదము- సర్వరోగహరము.

మంచిపెరుగు బట్టను మూటగట్టి యందుచ నానావిధపుష్పరసములు,
ఫలరసములు, వెలగపంటిగుజురు, దబ్బపంటిపులును. అల్లపుముక్కలు, పంచ
దార, శుంఠి, యుప్పు, ఏలకులు, మిర్యములు, వీటితో గూర్చిన యామెలగు
వస్త్రముందు ఘాలితముజేసిన లవణయుక్తశిఖిణియందురు. ఇదియమృతోపమ
ము- రసాలవాలము- సర్వరోగహరము- రక్తమైత్యహరము- దీనము- వృద్ధిక
రము- పెరుగును జేయును. మధురము- శీతలము- రేచకము- పిపాసాచాహ
ములను రొంపను హరించును.

నారజి, దాడిమపండ్లరసము, తేనియ, దబ్బపంటిరసము, దాక్షిణీర
సము నివిసమభాగములుగూర్చి గుడము, శర్కర, పెరుగు ఇవియంతయును
శుభ్రముగువస్త్రముందుంచి మర్చించి మైంధవలవణము, మిర్యపుపొడియును గ
లిపిన నీశిఖిణి రాజభోజ్యైకయోగ్యము.

దబ్బపంటిరసము, పంచదార, జాజికాయ, మిర్యములు, అల్లము,
శుంఠి, కర్పూరజలము వీటితోసమమగు తొలివాటిపెరుగు మైనివ్రాసిన శుంఠి
రేగుబండంతనూరి గలిపి శుభ్రవస్త్రముందు ఘర్షించిన నిది సకలపాష్టికములం
దు నుత్తమమై సర్వరసాలవాలమై యమృతోపమై వాతరోగహరమై చంద్రా
మృతస్యాపిణియను బేసి పసిద్ధమైన శిఖిణి.

దబ్బ, వెలగ, చింతసంధువులును, దాడిమరసము, పంచదార గలిపి,
శుభ్రవస్త్రముందు నడకట్టి శుంఠి, మిర్యము, జాజికాయ, దాక్షిణీచెక్కి, ఏ

లకులు, ఆకుపత్రము, నాగ కేసరములు, భూస్త్వరము, అల్లము వీటితోగల పిని నిది సర్వరసాలవాలమై యుమ్మతోపమమై సర్వరోగహరమై చాపమైత్య శముమై రక్తోదోకకమై పక్ష్యమై సర్వవాతానుకూలమైన యీశిఖరిణి రమ్మ మైచదిగా సుషేణురచే నర్పించబడెను.

పెరుగు, నేయి, బెల్లమే, జాజికాయ, శుంఠి, అల్లము, దాక్షిణీచే క్క, వీలకులు, ఆకుపత్రము, నాగ కేసరములు ఇవి యన్నియుగలిపి మధించి న యమ్మతోపమానముగు శిఖరిణి స్వకృచి సర్వాధిసారిములను హరించు ను. ఇదియును సుషేణార్పణము.

ముప్పదిరెండుపలములు పెరుగు ఎనిమిదిపలములు పంచదార మిర్చము గ్ధపలము వీలకులు దాక్షిణీచేక్కము నర్ధపలము మధు ఘృశములు పలముల నాలవభాగము- ఇదియంతయుగలసింది కుండుయందుంచి కర్పూరముచే పరి మళయుక్తముగ జేసిని నీశిఖరిణి గుణములచే నీశ్వభోగ్యమైచది.

నాలుగుధాన్యపుగింజలు గుండుపిదగింజత్తు- నాలుగు గురువిందగింజ లెత్తు చిన్నము- పదిచిన్నములెత్తు సిమ్మము- నాలుగుసిమ్మములు కర్ణము- తుంగ చింగం. నాలుగుకర్ణములు పలము- తుంగ చింగం. నాలుగుపలములు కుటు పము- తుంగ చింగం. నాలుగుకుటుపములు పృస్థము- శేత తుంగ చింగం. నాలుగుపృస్థములాధకము- వీర తుంగ చింగం. రెండాధకములు శివము- పీఠ శేరి చింగం- రెండుశివములు దోగ్రము- మగ వీర శేరి తుంగ చింగం.

ఇటుమీదట పెరుగుమీదమీదయొక్క, నీళ్లయొక్క గుణములను జెప్పుదుము.

పెరుగుమీదమీద మిసిమిగలిది సూమనియును, పెరుగుపై నీళ్లును స్తనియును జెప్పబడును. సరిము- నీర్లును గురుత్వము పీష్టమును జేసి వాతమును జఠరమును శ్లేష్మమును వస్త్రీకోగమును హరించును. ప్రాణ్యకఘమును స్పృధ్ధినొందించును. పెరుగుమీదనీళ్లు పీష్టమగుటచే పసమును మలశుద్ధిని జేసి పక్ష్యని శుక్లము నెన్నరుచిని వేడి నిండుకలలునును సువాసనను లఘుత్వము నీడుక పగరును గలిగించి కూలమలబంధహరియై కఫవాతముత్ర కృచి రోగులకు పశిశస్త్రమై యుండును.

తక్రీలక్షణ తద్గుణాశ్చ॥

అథతక్రి॥ తస్యచాతుర్విధ్యచూపం సుషేణా॥ ఘోలంవధిత ముదస్వి తక్రంజైతచ్చతుర్విధం కధితమితి॥ తల్లక్షణం॥ సపరం నిర్జలం ఘోలం వధితం

సరవర్జితం పాదోదకముదస్వితత్తక్రిమర్థజలం భవేత్ సరవస్విర్జలం మధిగం
 ఘోలం అసరవత్స్విర్జలం తన్నధితపంజ్జీ మిశ్నర్థః అననద్గుహాః ఘోలం
 మూరుతపిగ్నహరిమధిగం శ్వాసాపహం శ్లేష్మశ్చాత్మత్వశ్లేష్మవి శ్మదస్విదధి
 కం తక్రిం త్రిదోషాపహం మందాగ్నావకచా విశ్లేపసిరామస్యేషు రోగే
 వ్యపి శ్లేష్మంతఃకమిదం వదంతి మనః కస్తేనోష్ణమం పాణి నాం యథాసు
 రాణామమృతం ప్రధానం శధా నరాణాం ధువిశక్రమాహుః ఆష్టేనవాతం
 మధురేణపిత్రం కఫంకషాయేన నిహంతిసక్ష్మః గవ్యంశుచీవనంతక్రిం మేధ్యం
 వృష్యం త్రిదోషజిత్ మంసీషం శ్లేష్మలం శక్రిం లఘు దోషత్రయాపహం
 గుల్మార్థేగ్రిహణీశోభపాండ్వామయవిరాశనం తక్రింశ్యజావిపిభవం ససే
 వ్య మనిష్టగంధం త్రిపుబాప్యశక్యం స్వాదుచ్ఛవ్యంయచికరం శ్లేష్మలం పిశ్త
 నాశనం ఆమ్లతక్రింశవనజ్యేష్ఠశ్లేష్మప్రోషనం తక్రిం తల్లనణోపేతం చి
 పనంగ్రిహణీగదే తక్రింలవణహేనంయర్గహణ్యర్థే వికారకృత్ వాతేష్టుం
 నైంధవోషేనం స్వాదుపిత్రే సశర్కరం కఫేపిత్రే తథాతక్రిం వ్యాపకారస
 మన్వితం స్థిల్యంకరోతి హర తేనీతమేతదేవ యన్నోష్ణ తాముపగతంను కదా
 చిదేవ సహనవసేతంఘోలం మధితంకథయంతి సగుణం సుధియః చిరమధితం
 మధితం పునరుత్పత్తికరం సరస్య దోషాణాం నైవతక్రింక్షతే దద్యాన్తోష్ణ
 కాలేనదుర్బలే సమూర్భాభ్రమదాహేషు సరోగే రక్తపిష్టకే తక్రియామం
 కఫంహంతి కోష్ఠేకంరే కరోతివ భాండస్యమధ్యే ఇధి సంనిధాయ దండస్య
 యంత్రేణ శనైర్హతుంతత్ తోయేనసిక్తం మధితంక్రిమేణ పాణియేణ తక్రిం
 దశధావదంతి దశవిధతక్రిలక్షణాన్యవ్యంతే మధిగమిథితఘోషం బాడబం
 కాలశేయం కరమధితముదస్వితత్తక్రిదండాహతంచ అతిమిథితమితిస్వా త్పా
 యశః పాపహరార్యా దశవిధమరుచిఘ్నం తక్రిభేదం ప్రశస్తం క్రిమేణ త
 ల్లక్షణాన్యవ్యంతే పానీయేనవినా కృతం మధిత మిశ్యధాంబునోదశ్చితం త
 క్రింపాదయుతాంబునా ద్విగుణితం దండాహతుంకధ్యతే పాదంవారిచసార్థ
 పాదదధినా తత్క్రాలశేయాహ్వయం ఘోషాఖ్యం సమసార్థ పాదసలితైఃపా
 నైస్త్రిభిర్జ్యేష్ఠితం పాదాంశేనచ బాడబోతిమిథితం పాదద్వయేహ్యైశ్చం ద
 ధ్యంభస్సుమేవ పాణిమధితం సర్వంచ రోషాపహం ఉదస్యవిధిఘాతేఘ్నం
 మధితంపైత్యనాశనం తక్రిం కఫహరం శ్లేగుం చీప్రం దండాహతం భవేత్
 కాలశేయం సారేన్ద్రేహం ఘోషకం గ్రిహణీయం వాతజిత్పాణిమధితం మి
 థితాఖ్యం త్రిదోషజిత్ బాడబం సర్వరోషఘ్నం మిథితాతిదవాహజిత్ క్ర
 మేణలాఘవం తేషాం రూక్షాత్తక్రిం త్రిదోషజిత్ పీనసశ్వాసకాసానాంస్వి

గ్ధమేవ పరికస్యతే। పక్వంతక్రిం స వాసేవ్యంలఘుపైత్యక్షయాపహం। శీతకా
లేగ్నిమాంధ్యేచ కపోద్దేహ్యానుయేషుచ । దోషయుక్తజ్వరేచైవ పాగ్నిస్త
క్రిం వయోజమేత్॥ పిగ్ధజ్వరే యత్క్షణి కామిలాయా మామాతిసారగ్రిహ
నేగజేషు। ప్రిమేహగుల్మోవరిజాశిశూతే తక్రింపిబ్దేన్యమరోచకేషు॥ తన్వ
స్సుతకేగసమంవదంతి పురీషపిక్వంసంసమామనంతి॥ స్తోతోవిరోధే పిబతే ల
ఘుస్యాన్విస్థంభితోస్తాన్వినిహంతి రోగాన్॥ హేమంతే శిశిరే పిబంతి మధితం
తక్రింవసంతేముతే॥ నైదాభేదము తాభదశ్విమదంతం స్యాన్యోవకం పాగ్నివృ
షి। యాతంస్యాన్విభితం ఘరాంసనమ చే తత్కాలశే గుంయథా తోయంష
దృతుప్రప్తివం ప్రమిళితం స్యాత్క్రిపానక్రమః॥ యథేష్టం భుంక్త్వ మాభైషి
స్తక్రిం సలవణంపిబ। తస్యోపరిజలంకించిన్నతస్యోపరికించన॥

మజ్జిగయ్యోగ్గ-లక్షణములు, గుణములున్ను.

మజ్జిగ వాతగుచ్ఛములని సుషేణము చెప్పెను. అది ఘోలమనియు
మధితమనియు నుదస్యియనియు పిక్వంసమును. మైన్ద్రస్థ బోయక సరముతో
గూడ గిలకబట్టిచది ఘోలము. సరము తీసివేసి మధించినది మధితము. పెరుగు
నకు నాలవపాలు నీళ్లు వేసి మధించినది యుదస్యి. పెరుగులో సగమునీళ్లుబో
సినది తక్రము.

ఘోలము వాతపైశ్యహరము. మధితము శ్వాసశ్లేష్మహరము. ఉదస్యి
పైశ్యశ్లేష్మహరము. తక్రము త్రిదోషహరి. మందాగ్ని యరుచియును గలవా
రికిని సకలరోగములందును శేష్తమని మనులచే జెప్పబడెను గానపాగ్నిలకు
హితమిది. దేవతలకమృతమెట్లుప్రధానమో మనుష్యులకితక్రము భూమియం
దట్లుప్రధానమైచది. మజ్జిగ పుల్లనిదైన వాతమును, మధురమైనదైన పైత్య
మును, ఇంచుకవగరుగలిగిన కఫమును హరించును. అవుమజ్జిగ పవిత్రము- వీ
ర్యకరము- త్రిదోషహరము. గెడెమజ్జిగ శ్లేష్మకర మించుక దోషత్రయమును
హరించును. గుల్మమూలశంకా గ్రిహణిగోహ పాంశురోగములను నశింపజే
యును. మేగగోక్రియంచుజ్జిగ యనిష్కగుంధుగుటవలన సేవ్యముగాదు. త్రిదో
షవర్ధనము. పుల్లనిమజ్జిగ స్వాదు వీర్యుచి శకరము- వాత పైత్య హరము-
పైత్యశ్లేష్మములను బ్రకోపింపజేయును- ఈతక్రము లవగాయుక్తముగ సేవిం
చిం గ్రిహణిరోగులకు హితమై దీపవదుగును. లవణహీనమైన మజ్జిగ గ్రిహ
ణి మూలశంకావికారములను జేయును.

వాతరోగమందు సైంధవలవణముతో గూడిన పుల్లనిమజ్జిగ, సైత్యరోగ మందు పంచదారతోగూడిన తియ్యనిమజ్జిగ, కఫసైత్యములందు శుంఠి, పిప్పలి, మిర్శములు, యకృతరము వీటితోగలిపినది హిశము. ఇది శరీరమును బెంచి వాతమును హరించును. మజ్జిగ యెప్పుడును వెచ్చజేయరాదు. వెన్నతీయక గి లకపట్టిన మజ్జిగ గుణముకలది. మజ్జిగజేసి తిరిగి కొంతసేపటికి మధించినది స కలదోషములను బుట్టించును. మజ్జిగ గాఢము గలవానికి దుబ్బలునకు ఉష్ణకా లమందును మూర్చాభ్రమదాహరిక్తసైత్యములందు నివ్వరాదు. మజ్జిగామము ను కఫమును హరించును. కంఠమందించుక కఫమును బుట్టించును.

కుండలో పెరుగుండజేసి కవ్యపుయంత్రముచే నీళ్లుబోసి మధించిన త క్రము పదివిధములందురు. ౧. మధిత, ౨. మిళిత, ౩. ఘోష, ౪. బాడబ, ౫. కాలసేయ, ౬. కరమధిత, ౭. ఉదస్వి, ౮. తక్ర, ౯. దండాహత, ౧౦. అ తిమిళిత ౧౧. ఇవిపదియు నరుచిని బాగొట్టును. వీటిలక్షణములను క్రిమము గజెప్పుచున్నారము. నీళ్లుబోయక మధించినది మధితము. సగమునీళ్లు బోసినది యుదస్వి. పాతికనీళ్లుబోసినది తక్రము. రెండురెట్లు నీళ్లుబోసినది దండాహత ము. రెండువంతుల పాతికనీళ్లు బోసినది కాలసేయము. రెండువంతులనర నీళ్లు బోసినది ఘోషము. మూడువంతులము ప్యాతికనీళ్లు బోసినది మిళితము. ఒక పా తికనీళ్లుబోసినది బాడబము. రెండుపాతికైతలనీళ్లుబోసినది అతిమిళితము. పెరుగు నీళ్లు సమముగానుంచిహస్తముచే మధించినది కరమధితము. ఇది సర్వదోషాప హరము. ఉదస్వి అభిఘాతశమనము. మధితతక్రములుపైత్యహరములు. దండా హతము జఠరప్రదము. కాలసేయము మేహహరము. ఘోషము గ్రహణీవార కము. కరమధితము వాతహరము. మిళితము త్రిదోషహరి. బాడబము సర్వ దోషశమనము. మిళితముకంటె విదాహనివారకము. క్రమముగ నొకటికంటె నొకటిలాఘవముగలిగియుండును. రూక్షమగుటవలనతక్రము త్రిదోషహరము.

పినసశ్వాసరొగులకు మిసిమిగలది శ్లేష్మము. వెచ్చజేసినది చులకనగును గావున సైత్యక్షుణ్ణిరోగహరము. శీతకాలమందును, కఫరోగమందును, అగ్ని మాద్యమందును, విషమజ్వరమందును మజ్జిగ నివ్వతగదు.

జీర్ణజ్వర రాజయత్త కామిలామాతిసార గ్రిహణీ ప్రమేహ గుల్మో దర శూలారోచకములందు మజ్జిగ సేవించవగును.

పెరుగుమిదినీళ్లు మజ్జిగతోసమముగా జెప్పుచున్నారు. నాడీవిషమును సంఘవించినపుడు యిది చులకనై మలబద్ధమేహాది రోగములను హరించును.

రేచకమగును. హేమంతర్తుప్రసంమ శిశిర్తువంమ మధితమును, వసంతర్తువం
దు తక్రమును, గ్రీష్మర్తువందుశ్శిసి, వర్షర్తువందు ఘోషకము, శరదృతువం
దు మిళితమును, కాలసేయమును, ఆరు రుతువులయందును పెరుగుమిది నీళ్లు
ను, ప్రమిళితమును పానముజేసిన ప్రష్టికలుగును. ఓముమనుష్యుడాయధేష్ట
ముగా ఘజింపుము. భయపడకుము. లవణయుక్తముగ తక్రమునుపానమును
జేయుము. ఆపైఱి యించుకజలపానము జేయుము. అటుపై నేమియును పా
నముజేయరాదు.

న వ నీ త ప్ర క రణ మ్.

అథ నవనీతగుణాన్వదామః॥ నవనీతం నవంవృష్యం శితవర్ణం బలాగ్ని
కృత్. సంగ్రాహీవాతప్రైత్యాసుక్షయార్థోదరకాసజీత్. చక్షుష్యంబాలవృ
ద్ధానాం ప్రశస్తం సౌకుమార్యకృత్. గుర్వభిష్యందిచక్షుష్యం నవనీతం చిరో
ద్భృతం। సత్తారంకటుకామ్లంచ శ్వచః కుష్ఠనివారణం। క్షీరోద్భవంతుసంగ్రా
హీ రక్తప్రైత్యాక్షిరోగజీత్। నవనీతం గవాం వృష్యం తేజోధాతువివర్ధనం।
త్రివోషశమసంగ్రాహీ శిశూనాం పరమాషఫం। క్షయకాసార్తితాపఘ్నమ
గ్నిదీప్తికరంపరం॥ మాసీషం నవనీతంతు వాతశ్లేష్మకరంగురు। పైత్యదాహ
శ్రమహరం పాండుశూలవినాశనం॥ అజానాంనవనీతంతు క్షయ కాస ప్రమే
హజీత్। గుల్మార్శశూలకంఢాఘ్నం జ్వరపాండువినాశనం॥ అజీర్ణే వాతరో
గేచ కఫకుష్ఠాదరేఘవ। మూర్ఛాఛర్ది శిరోరోగే నవనీతం పరిత్యజేత్॥

న వ నీ త ప్ర క రణ మ్.

అనంతరమంమ వెన్నగుణమును జెప్పుచున్నారము. నవనీతమగు నవనీ
తము తెల్లవైయుండి వీర్యవృద్ధి, బలమును, జరరాగ్నిని, మలబంధమును జేసి
వాతప్రైత్యరక్తక్షయ మూలశంకోదరకాసములను హరించును. వెన్న బాలుల
కు వృద్ధులకును ప్రశస్తము. నేత్రారోగ్యకరము, సౌకుమార్యమును జేయు
ను. నిలవ వెన్న గురుత్వమును, మూత్రీవృద్ధి, నేత్రారోగ్యమును జేయును.
ఇదిక్షారముతో కటుత్రీయముతో గూడిన వర్షగతకుష్ఠుల బోగొట్టును. పాల
తో తీసినవెన్న మలబంధమునుజేసి రక్తప్రైత్య నేత్రారోగములను హరించును.
ఆవువెన్న బల తేజోధాతువర్ధనము- త్రివోషశమనము- మలబద్ధకారి- శిశువుల
కు విశేషమగు నౌషధము. క్షయకాసపీడలను తాపమునుగొట్టును. విశేషము
గ జ్వరదీపనము జేసును. గేదెవెన్న వాతశ్లేష్మములను గురుత్వమును జేసును.
పైత్యదాహములను శ్రమను పాండుశూలములను గొట్టును. మేక వెన్న క్షయము

కానప్రమేహరోగమును, గుల్మార్శశూలకంఠదూర్జ్వరపాండువులగు గొట్టును. అజీర్ణమందు వాతరోగమందు కఫకుష్ఠాదర మూర్ఛా ఛర్ది శిరోరోగములందును వెన్నభక్షించరాదు.

శర్మ-రాది మధురద్రవ్య గుణాః॥

శర్మ-రాచ తథాఖ్యాతా దాహతృష్ణాసౌప్రేత్యమత్ । జ్వరం ప్రైత్య కృతంహంతి విశేషాచ్చుక్తివర్ధనీ॥ ఖండాభిధానా సితశర్మరేయం ప్రైత్యప్ర ధానాన్వినిహంతిరోగాన్ । శుక్లప్రవృద్ధింతనుతే విశేషాత్ప్రీత్యానిలఘ్నబల వర్ణకారీ॥ సుధాఖ్యశర్మ-రాబల్య రుచ్యగ్నిబలవర్ధనీ । త్రిదోషజాత రక్తామ హతకుష్ఠజ్వరాపహం । సీతార్తిహృద్బలకరీ ఉష్ణదే కామిలాగజే । మదాత్య యేచ మూర్ఛాయాం స్మృతిభింశే శిరోభ్రమే । పాండ్వామయే ప్రైత్యగు లే ప్రదరేచ ప్రశస్యతే॥

చక్షుష్యం భేదకృద్దాహవిషహంధృర్తిప్రైత్యజిత । తృష్ణాహికాగ్ని మిఛర్దిశ్వాసకాసాతిసారజిత । వ్రణశోధనసంధాన రోపణం వాతశం మధు॥ వత్త్రికసంభవక్షౌద్రం స్వర్ణవర్ణంచ గ్రాహికం । అంజనేషుచ సర్వేషు శస్త్రం ప్రైత్యహరం లఘు॥ ఇక్షుంస్వకారసంభూతం మదప్రైత్యానిలాపహం । బల్యంశు క్లకరంహృద్భ్యం శ్లేష్మఘ్నం వస్నానాశనం॥ బృంహణం నూతనక్షౌద్రం క్రిమి ప్రైత్యహరం పరం । మేధాస్థౌల్యాపహం గ్రాహి శ్రురాణం మాక్షికం మతం॥ శిలార్ధవం క్షౌద్రమాష్టుం ప్రైత్యఘ్నంక్రిమినాశనం । ఛర్దిహికాజ్వరాన్తం తి వ్రణశోధనరోపణం॥

మ ధు పా క వి ధిః॥

అథ మధుపాకలక్షణం వదామః॥ మధ్యష్టభాగంజలమేకభాగం నిష్క- ప్రమాణం రజసిచ పథ్యా తోయావసానం విధివద్విపాచ్యం నిధాపయేత్పా కవిధిక్రమాయం॥

పంచదార మొదలగు మధురద్రవ్యగుణములు.

సాధారణశర్మ-రా- దాహ తృష్ణ రక్తప్రైత్య ప్రైత్యజ్వరములను గొట్టును. శుక్లవృద్ధినిజేసును. పటికపంచదార- ప్రైత్య ప్రధానరోగములనుగొట్టి విశేషముగ శుక్లవృద్ధినిజేసి మెరుగునుగలిగించి వాతమునుచారించి తనుకాంతి ని, బలమును జేయును. చీనాపంచదార- బలవర్ధనము రుచికరము జఠరాగ్ని తీవ్రనము- త్రిదోషములవల్ల బుట్టే రక్తామములను, కుష్ఠము, జ్వరమును గొ

ట్లును. చక్రీపంచదార ఆయాసమును హరించును. బలమునుజేయును. ఉన్నా
వకామిలా మదాత్యయమూర్త్యా స్మృతిభ్రంశ శిరోభామ పాండు మైత్య గు
ల్మప్రదరకోగములందు ప్రశస్తము.

తేనియ- నేత్రారోగ్యకరము- విలేవకము- దాహమును, విషమును, క
డుపుపొంగును, మైత్యమును, పిపాసా హిక్మా క్రిమి ఛర్ది క్వాస కాసాద్య
తినారములను జయించును. వ్రణములను బాగుజేయును. వాతమునుజేయును.

పుట్టతేనె- బంగారపుచాణుగలిగి సకలాంజనములందు ప్రశస్తమై మై
త్యహరమై లఘువై యుండును.

చెరుకురసము వలన జేసిన తేనె మలమైత్యవాతములను హరించును. బ
లశుక్లకరము- హృద్యము- శ్లేష్మజఠరవహ్నినాశనము.

కొత్త తేనియ వృద్ధిరజేసి క్రిమిమైత్యహరమై యుండును. పాతతేని
య బుద్ధి బాగుజేయును. రాళ్లవలనబుట్టిన తేనియ పులుసుగలిగి మైత్యక్ర
మిహరిమైయుండును. ఛర్దిహిక్మా జ్వరహరమై వ్రణశోధనము జేసిమానుచును.

తేనె వండు రీతి.

ఇటుపైనినుగుపాకలక్షణమును జెప్పుదుము. తేనియ యెనిమిదివంతు
లా, జలమొకవంతు, పసపు కరక కాయపొదుము పదిచిన్నములును పేసి నీళ్లు
హరించుషట్టుకును మరిగించియించవలెను.

ఇటుభేదా సద్గుణాశ్చ॥

నేపాశశ్మతపర్వాచ కాంతారః పాండకస్తథా ఇటుకః పావకశ్చై
వ షడ్విధాః పరికీర్తితాః॥ నేపాలోషశ్చివర్ణశ్చ శతపర్వాచ కృష్ణకః॥ కాం
తారః పీతవర్ణశ్చ పాండ్రకోరక్తః స్తథా ఇటుక శ్వేతవర్ణశ్చ పావకోధూ
సరస్తథా॥

నేపాశం మధురంతారం రక్తమైత్యవిదాహనుత్ । శ్రీమక్లమహారం
హృద్యం భ్రామోద్రోనిహరణం॥ శతపర్వాక్రిమిఘ్నం చ వాతశ్లేష్మకరో గు
రుః॥ మైత్యోన్మాదహరో బల్లః కాంతిదో దేహవర్ధనః॥ కాంతారస్య రసః ప
థో లఘుః కించిద్విదాహనుత్ । పాండ్రకోగురుమైత్యఘ్నో బృంహణో మధు
రో లఘుః॥ కఫమాత్రకరస్సిద్ధిఘ్నో ఘృత్యంతే వాతరోగఘ్నత్॥ ఇటుస్వాదృ
స్వాదుపాకోనిలఘు స్సిద్ధిశ్శ్వేతాన్నాకయేద్రక్తమైత్యన్ । భేదీ వృష్యో

హితవద్దానాం తిలానాంత్రైలముత్తమం మధురంశీతలంహృద్యం కాంతిదం వీ
ర్గవర్ధనం॥ కటుత్రైలం సర్వపస్య క్షీణోష్ణం దానిలాపహం॥ గుల్మకృష్ణ క్రిమీన్
హంతి హ్యమమైత్యేకరంపరం॥ కర్ణశూలాదికంహంతి బలదంకఫశుక్లజీవ్॥ సే
వనాదవరంత్రైలం లేపనాద్యరమువ్యతే॥ అక్షిరోగే వ్యరేకుష్ఠే విషశోషే ఛ
గంధరే॥ ఉష్ణాదేవ స్పృతిభిః శీత్రైలపానంవివర్జయేత్॥

త్రైలభేదములును వాటిగుణములును.

ఇటుపైవీత్రైలభేదములను వాటిగుణములను జెప్పుచున్నాము. పెద్దను
వ్యవసాయము తలచుకొనిన కీర్ణముగ వాతమును హరించును. గజ్జీని, వగై
రములను, కఫమును హరించి హృదయమై కాంతికరమై వేడిజేసి యారుమాసము
లపర్యంతము శిశుజేహవర్ధనమై యుండును. నిల్లనువ్యవసాయము వాతక్రిమి
విషామప్రవాహశూలగుల్మదరములను హరించును. కొంచెమెట్టునగుల్మవ్యవసాయము
గలనూనియయ్యుత్తమము. మధురము-శీతలము-హృద్యము-కాంతివీర్గవర్ధనము.

ఆవాలత్రైలము వేడిజేసి వాతగుల్మకుష్ఠక్రిమికర్ణశూల కఫశుక్లములను
హరించును. పైత్యమునుబలమును జేయును. సేవిండుటకు తగదు. లేపనమునకు
శ్రేష్ఠము. నేత్రోగ-గజ్వరకుష్ఠవిషశోష ఛగంధరోష్ణాద స్పృతిభిః శీత్రైలములందు
త్రైలపానమును వర్జింపవలయును.

నారికేళోదక గుణాః.

నారికేళోదకంస్నిగ్ధం స్వాదువృద్ధ్యంహేమం లఘు॥ తృప్తాపిత్రానిలహ
రం దీపనంవస్త్రోధనం॥ శ్రీమఘ్నం బృంహణంబల్యం సూతికానాం పరంహీ
తం॥ ఇతిసామాన్యనారికేళోదకగుణాః॥ నారికేళస్యయత్తోయం పురాణం పి
త్రవర్ధనం॥ తద్వైశ్యవతరుణంతోయం పిత్రఘ్నం క్రిమినాశనం॥ బాలస్య నారికే
ళస్య కటుతా కేహమంజలం॥ ఈషగ్గోషాయమధురం పక్షిసోమ్యంసరంగదు॥
స్నిగ్ధదయోఽక్షాస్త్యస్త్యే సమాస్యర్బాలపక్షయోః॥ నారికేళనలింఘలుదా
త్యే శీతలంగ మధురందరిపాకే॥ పిత్రపీనసత్ప్రమాసవిదాహ శ్రాంతిశోష శమ
నం సుఖదాను॥ పక్షమేతదపి కించిదిహేమాత్తం పిత్రకారి రుచిరంమధురంచ॥
దీపనం బలకరం గురువృద్ధ్యం వీర్యవర్ధనమిదం ప్రవదంతి॥

అథాస్యసేవనకాలః॥ నారికేళాంబు భుక్తేఃప్రా గ్గుల్మని సదనాద్వి
హృత్॥ అతఃపరంన పేయంస్యాత్సేందుతచ్చీతలం హితం॥ త్తయోగివాసాధ్య
గమాతిభావ్యవ్యవాయవాతాతపవిడితానాం॥ వ్యాయామినాం వాతకఫోత్త
రాణాం యన్నారికేళాదుదకం ప్రశస్తం॥

నారికేళోదకగుణములు.

కొబ్బరికాయనీళ్లు స్వాదు- వీర్యవృద్ధికరము- శీతలము- లఘువు- పిపాసా ప్రైత్యవాళిశ్రమహరము- దీపనము- గర్భశోధనము- వృద్ధి- బలకరిము. సూరికారోగమందు హితము. ఇదిపామాన్యముగ్న నారికేళజలగుణము. నిలఁకొబ్బరికాయ నీళ్లు ప్రైత్యకరము. లేనికొబ్బరికాయనీళ్లు ప్రైత్యక్రిమిహరము. శీతలము- ఇంచుకవగరుగలమధురము. పండుకొబ్బరికాయనీళ్లు పెట్టినది రోచకమై గురుతరమై యితరగుణములను లేతకొబ్బరికాయనీళ్లవలెను జేయును. లేతకాయనీళ్లు శీతలము. సగముముదిరినకాయనీళ్లు ప్రైత్యపీనసపిపాసారక్తదోషవిదాహశ్రమశోషశమనము- సుఖకరము. పండుకాయనీళ్లు ప్రైత్యకరము- బలకరము- దీపనము- గురుతరము- వీర్యవృద్ధికరము.

ఇటుపైని నారికేళజలసేవనకాలములనుజెల్పుచున్నారము. భోజనమునకు ముందుగ కొబ్బరికాయనీళ్లు గుల్పములనుబుట్టించును. కావునబాసము సేయదగదు. అజలము కన్నూరయుక్తమైన శీతలము- వాతము. త్తయిరోగి, ప్రైత్యదేశవాసి, మార్గస్థుడు, వ్యవాయముచే పెండచే వాతరోగముచే పీడతులగువారును, వ్యాయామముచే నలసినవారును, వాతఃఫరోగులునగువారికి నారికేళోదకము ప్రశస్తము.

శతపత్రాంబుకరణము.

శతపత్రాంబుసహసారక్తపితృగ్రహంపహం మూర్ఛాతిత్తాస శమనం ద హస్యస్థాభినారణం కుట్టలంశతపత్రాణాం వివృతం తత్రనిక్షిపేత్ | జలంసప్తపలంసాత్రే రాష్ట్రజే వంశనత్కృతే తామ్రజేవాధ తస్యోద్ధ్వజ్లోలాంసాత్రే నివేశయేత్ | రాష్ట్రపాత్రం తమార్థవంతు పశ్చాద్రాష్ట్రశరావయా | అచ్చాద్య తన్ముఖంధౌర్వాసమంతాత్పవయేన్నయైః | మృద్వగ్నినామ హూర్తంతు హృద్ధృత్స తజ్జలం | రాష్ట్రపాత్రాస్థితం విద్యానేవప్రవృసోవరః | సుశీతలస్సుగంధశ్చ గ్రీష్మే వర్షాత్యయేతథా | రాజ్ఞాం దాహప్రళాంత్యర్థం పిండేదంగంభిషగ్వరః | రసకృద్దాహశాంత్యర్థం గులాబపరమాభిధః | త్రివృద్గ్రహేత్రవృసారః త్రివృస్వేదశ్చ త్రివృదః | త్రివృనిర్యాసకశ్చైవ త్రిష్పాంబుజదాహవ్యాయః | త్రివృద్రివస్సురభిశిత కమామగల్తా దాహశ్రమార్తి వమిమోహముఖామయఘ్నః | తృష్ణార్తిపితృకఫదోషహరస్సరశ్చ సంతర్పణశ్చిరమతోచకహారికశ్చ | శతపత్రంసుమనీ సుశీతాతీవవల్లభా | సామ్యగంధా శతద

లా నువ్వలై శతపత్రికా శతపత్రిహిమాతిక్తా కమాయా కుక్తనాశనాము
అస్థిటహారా రుక్మానురభిః పితృదాహనుత్ ||

శతపత్రిజలమునుజేసెను పృకారము.

శతపత్రిజలము రక్తస్యైస్సమూర్భాకంపదాహపిపాసావారణము. ఏ
కుపలముల జలము రజితపాంశులయైనను తామ్రపాత్రమునైన నునచి యెం
దులో వికసించిన తామర మొగ్గులు చేసి దానిపైనాకరజితపాత్రము చేరిగట్టి
ఆపాత్రముఖమందు ఒక వెండితబకు కప్పి కిందిపాత్రములోనుంచి మీదిపా
త్రముడుగురంధ్రమునకొక వెదురుగొట్టమమర్చి యార్ధాద్వాధో భాగములయందా
విప్రైకిటోకుండ నాచ్ఛాదించి మందాగ్నిచే పదనముజేసి రెండుగడియలైనది
మ్మట తీసి పైరిజితపాత్రలోచేరిన జలము భుష్పరసమనబడును. దీనిని గులా
బనయందురు. ఇది శీతలము- సుగంధము- గ్రీష్మర్తువందును శరదృతువందును
రాజులకు దాహాపశాంతికొరకు నైద్యుడు శరీరమందు జల్లవలయును. భు
ష్పద్రవము భుష్పసారము భుష్పస్వేదము భుష్పదము భుష్పనిర్భాసకము భు
ష్పాంబుజమనునవియారుపేర్లు దీనికిగలవు. ఈభుష్పద్రవము పరిమళము గలిగి
శీతలమై ఇంచుకవగలై గుల్మదాహశ్రీమూర్తివమన మోహ ముఖామయపిపా
సాపైత్యకఫహరమై రేచకమై తృప్తికరమై యరుచిని హరించును. ఇంచుకంత
జేమగలిగి కుష్మముఖస్థిటహారమై యుండును.

శరత్కాలోదక పానగుణాః.

శరదివర్షోదకంపరిగృహ్యవత్సరంపిబేత్ | ప్రియశశ్వరది గంగాజలం
వర్షతియతస్తతోప్యపర్యపితంభవతి తదుక్తం సుశ్రుతే | గాంగ మాశ్వయుజే
మాసి ప్రియశోవర్ష తితి ఇదమేవాదృష్టసలిలం | అదృష్టసలిలాభావే వాఽన్యం
యత్స్యాత్సుయక్తితః | అగ్నౌ ప్రతపనం యద్వా సూర్యరక్షిప్రతాపనం |
ప్రశస్యతేతి తత్ప్రేయం పిండనిర్వాపణం తథా | క్షుద్రజంత్యభిమత్ప్రస్థఘనవ
స్త్రేణశోధనం | బ్రహ్మైరనిష్టగంధస్య పాటలాద్యైశ్చవాసనం | లవంగోశరక
ర్పూరకోష్ఠకస్తూరిచందనైః | చూర్ణితైర్వాసితంవారి సుగంధంసర్వదోషజితమ్ ||
చంద్రోకాంతోద్భవంవారి పితృఘ్నం విమలం లఘుమ్ || క్రిమికీటకపత్రపంక శంఖ
తృణలూతావిషదుర్గసంగమంచ | నపిజన్మతిమాన్మజాతుతోయం యదిపితం వి
దధారిరోగమాశుమ్ || పార్శ్వశూలే ప్రతిశ్రామే వాతదోషే నవజ్వరే | హి
ర్భాభ్యావాదిదోషేషు శీతాంబుపరివర్ణయేత్ || ధాతుక్షయే రక్తవికారదో
షే వాంతిప్రమేహే విషవిద్యోహేషు | జీర్ణజ్వరే శోధలసన్నిపాతే జలం ప్రశ

స్తంభుతశీతలంతత్ || గల్పార్కగ్రహణీతనే మ జతరేమందానిలేర్చానశతో
 ఘోపాండుగదేగళప్రగదేమే హేచనేక్రీమయే | వాతాతుచ్చురిసారక కఫగ
 దే కష్టే ప్రతిశ్యాయక ఉష్ణంవారిసుశీతలంశృతహిమంస్వల్పంప్రదేయంజలం ||

అథోష్ణోదకగుణాః || పథ్యందీపనపాచ్యం లఘుతరం సశ్వాసకాసాప
 హం హిచ్ఛాన్యననవజ్వరప్రకమనం శ్లేష్మోపహారవాతజీత్ | సంకుష్ఠోఽర వ
 స్తిశుద్ధికరణం హృత్పార్శ్వకూలాపహంగుల్కారోచకపీనసే నిగదితంకంఠ్యం
 శృగోష్ణంజలం || తప్తంపాదఃపాదభాగేనహీనం పథ్యంప్రీక్తం వాతజాతా
 మయఘ్నం | అర్థాంశోనం నాశయేద్వాతపిత్రం పాదప్రాయం తత్తుదోషత్ర
 యఘ్నం || హేమంతేపాదహీనం పాదార్థోనంచ కారణే | ప్రాప్యద్వసంతశి
 శిరగ్గ్రీష్మేష్వర్ధావశేషితం || తప్తందివాబాద్యముపైతిసక్తం నక్తంచతప్తం య
 దివాపివారి | దివాపినక్తంచ సృభిస్తదాలం యుక్తంజలం తప్తమతోగ్రహీతం ||
 ఆపనయతిపవనదోషం దలయతికఫమాశు నాశయత్యరుచిం | పాచయతి చా
 న్నమనలం కృష్ణాతి నిశీధపీతముష్ణాంభః || పానీయం నతుపానీయం పానీయే
 న్యప్రదేశజే | అజీర్ణేకర్షితేచామ పశ్యజీర్ణేపీనేతరత్ || అజీర్ణేషు శేషః || ఆ
 త్యంబుపానాన్నవిపచ్యతేన్నయ్యంబుపానాచ్చ సవదోషః | తస్మాన్నరో వ
 హ్నివివర్ధనాయ తునఃతునర్వారి పితేన్నఘారి || తప్తాయఃపిండసంయుక్తం
 లోష్ణసిర్వాపితంజలం | సర్వదోషహరంపథ్యం సదా నైరుజ్యకారకం || పానీ
 యంప్రాణినాంప్రాణాన్నిశ్వసేత్తద్ధిజన్మయం | అతోత్సంకషేషే ధేపి నక్వచి
 ద్వారివార్యతే | తృప్తితోమోహమాయాతి మోహాత్ప్రాణా నిమంచతి | త
 స్మాత్స్వేదబల్యందాతవ్యం నక్వచిద్వారివార్యతే || క్షుధాసంకుమృహృత్కంఠ
 శుద్ధిరస్మంతుజీర్ణతి | స్నిగ్ధంయుక్తంచ యద్భుక్తం తత స్సంతర్పణం భవేత్ ||
 వాసీతంనూతనైఃపుష్పైః పాటలీదంపకాదిభిః | పథ్యంసుగంధహృద్గ్ధంచ శీత
 లాంబుసదాపితేత్ || గ్రీష్మేశరది పాతవ్యం స్వేచ్ఛయా సలిలం నరైః | అన్య
 థాకల్పమేవైతద్వాతశ్లేష్మభయాత్ప్రీతేత్ || అన్నేనాపి వినా జంతుః ప్రాణా
 స్సంధారియేచ్ఛిరం | తోయాభావే పివాసార్తిస్సద్యఃప్రాణైర్వీయుజ్యతే ||

శరత్కాలోదక పానగుణములు.

శరత్కాలమందు రజితపాత్రలో నన్నము గట్టిగ పిడచజేసి యుంచి
 యిదివర్షముగురియుచుండ యెత్తుగలచోటనునచిన గురియువర్షమువలన య
 న్నము నిల్లబడక చెదిరిపోకయుండిన నావర్షజలము గంగాజలమని దెలియవ
 రుయును. అట్టిజలము వర్షించునపుడు మేడలపయిని శుభ్రమగు వస్త్రము నా

లుగుచెంగులు దిగియగట్టి యంచులోవర్షించి క్రిందికి స్రవించు జల మొకరజిత పాత్రయందైనను సువర్ణ పాత్రయందైనను బట్టి నిలవజేసి తిరిగి శరత్కాలపర్యంతమదిబాసముజేసిన రోగోత్పత్తికాదని వైద్యశాస్త్రముందు జెప్పబడెను. దీనినదృష్టనలమని జెల్పుదురు. నిలవజేసినజలము మరునాటికే పర్యుషితదోషమునొందు వాదోషమీజలమునకు లేదు. ఇదిగంగాజలమగుటవలన పర్యుషితములేదని సుప్రసిద్ధము. శరదృతువందు గంగాజలము తరుచుగా వర్షించునని సుశ్రుతముందు ధన్వంతరివచనము.

ఈయదృష్టజలము సంభవించకుండిన బావినిల్లగ్నిచే గాచియైనను సూర్యరశ్మిచే తపింపజేసియైన బాసముజేయదగును. చిన్నపురుగులుగలిగి కలషమైన జలము వడపోసిన శుద్ధమగును. పాటలపుష్పములు మొదలగువాటిచే దుర్గంధమును బోసడచి లవంగములు, వట్టివేళ్లు, కర్పూరము, చెంగల్యకోష్ఠ, కస్తూరి, చందనము వీటిమార్గములచే సుగంధము గలుగజేసిన జలము సర్వదోషములను జయించును.

చంద్రకాంతమణులు స్రవించిన నీరు పైతృహరము, నిర్మలము, లఘు తరము. చిన్నపురుగులు, పెద్దపురుగులు, ఆకులు, బురద, నత్తగుల్లలు, సాలెపట్టు, పొత్తిచెట్టు మొదలగువిషవృక్షములుగల వనములనుంచి వచ్చుజలమును బుద్ధిమంతులొకప్పుడును బాసముజేయదగదు. శీఘ్రముగ నీజలము రోగమునుబుట్టించును. పార్శ్వశూల, పీనస, వాతరోగము, తరుణజ్వరము, కడుపు పొంగు మొదలగు దోషములందు చల్లని నీళ్లను వర్ణింపవలయును.

ధాతుక్షయము, రక్తవికారదోషము, వాంతిప్రమేహము, విషదోషము, మలబంధము, జీర్ణజ్వరము, సన్నిపాతము, యీరోగములందు కాచిచల్లార్చినజలము హితము. మరియును గుల్మమూలశంకాగ్నిహణి క్షయమందాగ్నిశోషార్ధానపాండు గళవ్రణ మేహనేత్రరోగ వాతారుచి కఫకుష్ఠపీనస రోగములందును కాచిచల్లార్చినజలము స్వల్పముగ బాసముజేయదగును.

ఉష్ణోదకగుణములు. వేడినిళ్లు పథ్యము- దీపనము- పాచనము- లఘు తరము- శ్వాసశాసహిధ్నాధ్నాన తరుణజ్వర క్లేష్టవాత హృదయ పార్శ్వశూల గుల్మారోచక పీనసకంతరోగములందును కాచిచల్లార్చక మోతాదు వేడినిళ్లు హితము. గర్భశోధనమగును. వాలగవవంతు హరించునట్లు గాచిన నీళ్లు వాతరోగములందును, సగముహరించునట్లు గాచినవి వాతపైత్యరోగములందును, మూడువంతులుహరించినట్లుగాచినవి త్రికోషరోగములందును

హితమై ఆయామురోగములను హరించును. హేమంతర్తువంశు నాలగవహారు హరించినదియును, శరదృతువంశు మూడువంతులు హరించునట్లు గాచినదియును, వర్షావసంతశిశిరగ్రీష్మర్తువులందు సగము హరించునట్లు గాచినవియును శ్రేష్ఠము. పగలుగాచిననీళ్లు రాత్రియందు జాడ్యముసేయును. రాత్రిగాచినజలము పగటికి జాడ్యకరము. కావున పగటికిపగలును రాత్రికి రాత్రియును నీళ్లు గాచవలయును. రాత్రివేడినీళ్లు పానముజేసిన వాత కఫాదువిదోషములను హరించి యన్నమును పచనముజేసి జఠరమును వృద్ధినిొందించును. అజీర్ణమునందు జలమును పానముసేయలేకదు. ఆమహోషము శమించి యజీర్ణముపశ్యమైనపైని పానముజేయదగును. అత్యంబుపానముచేతననంబుపానములేకుండినను నన్నము జీర్ణించదు. కావున జఠరవృద్ధికొరకు మాటిమాటికించుకించుక జలమునుబుచ్చికొనవలయును. కాల్చినయినపగుండు సీతలో వేసి యాసీళ్లను బుచ్చికొని పకలదోషములను హరించును. పథ్యమగును. ఎల్లప్రభును నిరోగమునుజేయును. జలముప్రాణులకు ప్రాణధారకముగావున ఎట్టివిషేషమందైన నొకప్పుడును జలమును బానమునుజేయకుండజేయరాదు. పిపాసచే మూర్ఛబుట్టును. మూర్ఛచేప్రాణములను విడిచును. కావున స్వప్నలూకుగుణముగ జలమునివ్వవలెను గానివారింపదగదు. ఆకలిచేనొడివ హృదయకంఠస్థానములకుద్ధిరిజేయును. సుఖముగనన్నమును పచనమునుజేయును. ఘృతాదియుక్తముగ భుజించియన్నమీజలముచేతనే తృప్తిని జేయును. సూతనములగు పాటలీచంపకాదిపుష్పములచే వాసిమగు జలము పథ్యము హృద్యముగావున నిట్టిశీతలజలమెల్లప్పుడును బానముసేయవలయును.

గ్రీష్మశరదృతువులందు స్వేచ్ఛగా జలపానము సేయదగును. మిగిలిన కాలమందు వాతశ్లేష్మభయమువలన స్వల్పముగ పానముసేయవలయును. అన్నములేకున్నను జంతువులుదకముచే ప్రాణధారణముసేయుచుండును. జలములేకున్న పిపాసాపీడితే నలుడె ప్రాణములు బోవును.

కాష్ఠవిశేషేణ తాపిత వారిగుణాః.

గంధర్వహస్తకాష్ఠైస్తు తప్తం వారిప్రదూషితం | అలక్ష్మీవాశనంపిత్రదోషాకాంచ ప్రసాధనం | భల్లాతకస్య కాష్ఠైస్తు తప్తంయచ్చ శుభోవకం | వాతశ్లేష్మహరంపథ్యం వీర్యతేజోవివర్ధనం | పాలాకోదుంబరోమ్భాతకాష్ఠైస్తప్తంచవారియతే | వ్రణకంఠాహరం చాస్యగృలవీర్యవివర్ధనం | జంబూపటాస్రజైఃకాష్ఠైస్తప్తం వారి తటాకజం | మేధాబలప్రదంవీర్యకారిదోషవిహ

శనం బరీసంభవైఃకాష్టైస్తప్తంవాపీసముద్భవంకఫహ్నమ్చనిర్దిష్టందోషా
 నాంచవివాశనం కాష్టైఃఖిరజైస్తప్తం రక్తపిత్రవివాశనం । ఆప్యాయనక
 రంగీష్టే శ్రేష్ఠ పితృరంజలంకదంబనింబజైస్తప్తంకాష్టై ర్వారిసముద్భవం
 పథ్యందోషహరంకందూక్తపిష్టవివాశనం । ధాత్రీదారుసముద్భూతకాష్టై
 స్తప్తంచయజ్జలం వాతపితృహరంశ్రేష్ఠరసా యనకరంపరం కర్కంధుదారు
 సంభూతకాష్టైస్తప్తంచయజ్జలం జఠరాగ్నేపినకనం సుశుక్తేష ప్రభాషి
 తం॥ శలకీకాకనిర్యాసకాష్టైశ్చాపి పృథక్పృథక్ । తప్తంవిర్న్యూజం వారి త
 ద్రోగాజ్జనయేచ్ఛహూక్ । వైశ్చాన్యూజనకాష్టైశ్చ సతతం తాపితంజలం । బ
 లమేధాయుర్జనకం మైత్రేయేణ పృథాషితం॥

అయాజాతికరలచే కాచిన జలగుణములు.

అయదవు కఱ్ఱలచేగాచినజలము అలక్ష్మీహరము- అమృతైత్యదోషశమ
 నము. నల్లబీడికఱ్ఱలచేగాచినజలము వాతశ్లేష్మహరము- పథ్యము- వీర్యలేహో
 వర్ధనము- మోమగమేడికరలచే గాచిన జలము క్రణకంఠాహరము- రక్తవి
 ర్యవర్ధనము. నేరేమఱ్ఱికఱ్ఱలచే గాచిన తటాకజలము మేధాబలవీర్యవృద్ధ
 ము- దోషహరము. రేకుకరలచేగాచిన బావిసిట్లు కఫదోషహరము. చంద్ర
 కరలచేగాచినజలము రక్తజైత్యశమనము- గీష్టర్తుచందు శ్రేష్ఠము- ఆప్యాయ
 నము. కదంబనింబకాష్టములచేగాచినజలము పథ్యము- దోషహరము- కం
 ఠారక్తపైత్యహరము. ఉలిక కఱ్ఱలచే గాచిన జలము రక్తపైత్యశమనము-
 శ్రేష్ఠరసానునము. తామరకాడలచే గాచినసూతిసిట్లు వాతపైత్యహరము- శ్రే
 ష్ఠరసానునము. కర్కంధువను బరీభేషకాష్టములచేగాచినజలము జఠరాగ్ని
 విపృద్ధిబూదించునని సుశుక్తునిచే జెప్పబడెను. చుప్పి గుంపులుకట్టినది జిగురు
 గలకఱ్ఱలచేగాచిన శలయేటిజలము బహురోగములుబట్టించును. మర్రి మర్రి క
 రలచే గాచినజలము బలమేధాయుక్కురమనిమైత్రేయులవారిచేజెప్పబడెను.

సవిషాన్నపరీక్షా.

ఓదనోవిషవాన్సాంద్రో యాశ్యవిస్సాశ్శతామిషః । చిరేణపశ్యతే ప
 శ్యో భవేత్పర్శ్యతేపమః॥ మయూకంఠశుశ్యోష్ణా మోహ మూర్ఛాగ్ని
 సేకకృత్ । హీయతే గంధవర్ణాద్యైః క్షిద్యతే చంద్రికాచితః॥ వ్యంజనాన్యా
 సుశుష్కౌతి శ్చాతక్వాధానితత్రః । హీనాతిరిక్తావికృతాశ్యామాదృశ్యేతవైస
 రా । ఫేరోధ్వరాజీసీమంతం తంతుబుద్బుదసంభవః । విచ్ఛిన్నా శిరసారాగాః
 గాఢవాశ్శృకనూమిషం । నీలా రాజీరసేతామా । క్షీరేపద్మిదదృశ్యతే । శ్యా

మాపితానితాతళి ఘృతేపానీయసంభవా । వసామజ్ఞాశ్చ తద్వచ్చ కపిలా
భాద్రహోవధీ । కాశీమద్యాంభయోః త్నోదగ్రహరితైలేరుహోపమా । పాకఃఫలా

నామామానాం పశ్యానాంపరికోపనం । దగ్రహానామార్ద్రశుష్కాణాంస్యా
దాక్షాని వివర్ణ్యతే । మృదూనాంకఠినానాంచ భవేత్స్పర్శవిపర్యయః । మా
ల్యానాంస్ఫుటితాగ్రత్యం మ్లానింగింధాంతరోద్భవం । శ్వామమండలతా వ
స్త్రే శాంతనంతంతుపక్షాణం । ధాతుమాక్తికచర్మాశ్చదళాదిమమలక్తతా ।
స్తేహస్పర్శపృథాహానిసపృమత్వంచ మృత్తయే । విషద శ్వామశుష్కాస్యో
విలత్తో వీక్ష్యతేదిశః । స్వేదవేపథు మాశ్రిన్య భీతస్సన్ జృంభతే బహు । పృ
ష్ఠాన్నం సవిషంత్యగ్నిరేకావర్తస్ఫుటత్యపి । భిక్షతాభ ధూమార్చి రసర్పి
ర్వ్యోగిగంధవాన్ । మ్రియంతే మక్షికాఃపృశ్య కాకః త్నామస్వరో భవేత్ ।
వికోశంతిహి దృష్ట్యైవ శుకద త్యూహశారికాః । హంసః పృస్వరతి మ్లా

ని దీప్తవందేవస్య జాయతే । చకోరస్యాక్షిరక్తత్వం క్రొంచస్య స్యాన్నదోద
యః । కపౌతపరభృద్ధావంతుచక్రవాకాహత్యసూన్ । ఉద్యేగంయతి మార్దా
ర శృక్యన్తుంచతివానం । ఇత్యన్నంవిషవద్జ్ఞాత్వా త్యజేదేవంప్రియత్నతః । య
ధాతేనవిపద్యేరన్నపిషత్తుదగ్రజంతవః । మయూరపువతోత్సర్గే నిభవంతిపుజం
గమాః । తస్మాన్మయూరపువతో భవనే త్యమత్స్పశేత్ । శుకశారికాభ్యం
గరాకాదీన్ విమాన్నాదిపరిత్యార్థమపి గృహేగృహస్థాః పాలయంతి॥

విషయక్రాన్త పరీక్ష.

విషమతోగూడినయన్నము గట్టిదిపలవబడును. వేగముగ జీర్ణముగా
దు. పక్వముగునన్నము పర్యుపితాన్నమువలెనుండును. నెమలికుత్తుకతోసమము
గునుబృకలిగియుండును. మోహము మూర్ఛ చమటయును బుట్టును. స్వభావ
మగు గంధమును వర్ణమును హీనమైయుండును. పదునుగలిగియుండును. ఆన్న
ముపైని నెమలికన్నులవలె గనపడుచుండును. కూరలువేగముగ నెండిపోవును.
చెదిరినరసముగలవైయుండును. స్వభావవికారముకంటె హీనమైన నతిరిక్త
మైన వికారముగలిగియుండును. నలువుగ గనబడుచుండి మరల గనబడకుండు
ను. పైకినురుగుగట్టి యిదిమార్గమువలె గనబడుచుండును. తీగలుసాగును. బు
ద్ధుడమలుబుట్టును. కోసినచోట నెర్రబడియుండును. మాంసమైనను కాకమై
నను ఖండితమైనట్లుగనపడును. ఎర్రనిజీరలు పాలయిండును చెరుగుయిండును
గనబడును. నిల్ల పచ్చనిజీరలు మజ్జిగయిండుగనబడును. నేయియిండు నిలబ్బి

దువులు పడినట్లుండును. వసామజ్జాచిమాంసవిశేషము కపిలవర్ణమై యుండును. ఓషధులుద్రవించుచుగడును. ఉపకమందును మధ్యమందును నలుపు గనబడును. తేనెయిండు అకుపవృన్దరంగగపడును. తైలమండుపురంగగపడును. పచ్చిఫలములు వండబడినట్లుండును. పండినవి ప్రకోపించియుండును. ఆర్ద్రశుష్కములగు ద్రవ్యములు త్రులసి వివర్ణమైయుండును. మృదువులు కఠినములు, కఠినములు మృదువైయుండును. త్రవ్యమాలికలకొసలు బద్ధతై వాడి పరిమళము విపరీతమైయుండును. వస్త్రముందు నల్లనిమండలాకృతులు గనబడుచుండును. కమ్మకొసనుండు తంతువులకొసలు వాడిగలిగియుండును. బంగారు మొదలగుధాతువులు హక్తికములు చర్మములు రాళ్లు పల్లములు వీటియందు మాలిన్యమంటినట్లగును. మృత్తియ పాత్రయందు చమురు దగిలిపట్టుండి కాంతిహీనమై గనబడును.

విషముపెట్టినవానిముఖము నల్లనై శుష్కమైగనబడును. చెమటబట్టి వఱకుచు భీభూతై మాటిమాటికావలించుచుండును. విషయుక్తాన్నమిన్ని గుండుబడిన సుడివలెనొకమారుదిరిగి చిటిలిపోవును. నెమలిమత్తుకనో సమముకు బొగగలిగిన జ్వాల వహ్నియందగపడును, లేదా ఉగ్రగంధముగలిగి జ్వాల తేకుండును. ఈగలివిషయుక్తాన్నముదినిజచ్చును. కాకముదినిహీనస్వరముకలదగును. శుకదాత్యూహశారికాదిపక్షులు విషయుక్తాన్నమును జూచినమాత్రమున విశేషముగనరుచును. హంసవిశేషస్వరమును జేయును. చాతకమువాడియుండును. చికోరమునకు నేర్పిమెర్రబడును. కొంచమునకుమదముబుట్టును. పారువము, కోకిల, మాలకాక, చక్రివాకము ఇవి ప్రాణములనువిడచును. పిల్లి భయమునొందును. వాసరము పురీషమునువిడుచును. ఇట్లు విషయుక్తాన్నమును బ్రతుకెన్నమువలన జెలసి పుట్టిజంతువులైన నాయన్నమును దినకుండుచోటను జూచి త్యజించవలెను. నెమలిని దుప్పినిజూచి సర్పములు భీతినొందును. కావున నిశ్శయము గృహమందఁ దెంటిని విడచుచుండవలెను. శుకశారికాభృంగరాజాది పక్షులను ఏమాన్నాదపరతార్థమై గృహస్థులు పెంచి గృహమందుంచవలెను.

విరుద్ధద్రవ్యాణి తత్ప్రశమనానిచ.

విశేషాశ్చయసామత్స్య మత్యేషుచ చిలిచిమః। చీయతేలీయతేచిలిచిమః। చిశ్చనననే లిజ్జేషతే। మాత్రయాసేవితంద్రవ్యం హంతిరోగాంస్తదుద్భవాన్। నిషేవ్యమాణంతలశో విషమప్యమృతాయతే। హీనాతిమాత్రశమనమన్విచయకోపనం। భజ్యేవిషయాపత్వ తుల్యంశే మధుసర్పిన్। తాగో

మరసంసారముగ మధురభవతితాత్ । ఉత్తుండకాస్త్రేందుకన తిక్తతామధు
రాయితే॥ తిందుకస్ఫుర్తకః॥ ఉత్తుండకీ కాకతిక్తః॥ ఆద్యకాజ్ఞాయతే శుక్తి
సంస్కారేణలభ్యమనీ॥ అఘోరభోగిని సత్తుభ్యో గురవస్సత్తుపిండకాః । కా
లిపిష్టేగరియస్త్యం గోధూమాదపిగచ్ఛతి॥ అఘోరిత్రహరోలాజో వ్రహ్మితో
గురుపితృలాత్ । సంగ్రహిణో లఘోర్మద్యుధాత్ కల్పసోభదనోగురుః॥ ఆమం
గ్రాహితరంతకం తద్వచిక్యత మన్మథా । గుడతోయాచ్య మతరాం మూత్ర
లంగురుపానకం॥ గరియోగుడదధ్యుక్తం రసాలావాతశుకీలా । దండాదిమధ
నాద్దధో గురుణకృతిశోభవాత్ । అనద్ధతస్నేహమపి తక్రంశోభహరంలఘు॥
సర్పిస్సిద్ధతగంహంతి నార్దితంనవనీతవత్ । చక్షుష్యేపిహి గోధూమస్తైలప
క్ష్యస్త్యుద్యుష్టహః॥ మూలకంవోషజననం సిద్ధంతునదవోషలం॥ ఉష్ణం విషిభవత్యే
వ విషఘ్నమపి మాక్షికం॥ దుర్బాజనిస్థాద్రాక్షిష్టా దోషలావపిజాయితే॥
శ్లేష్మఃపిష్టోఘనోలేపశ్చండనస్యాపి దాహ్యతే॥ మేధ్యస్తీలస్సర్పశీతోమేధ్యం
తైలంస్వలోహిమః॥ అన్యైవశ్లేష్మకారిత్యం నతైలస్య స్వలస్యవా । దధ్మశ్శ్వ
యధుకారిత్యం నతక్రవనీతయోః॥ భూమిసాత్త్వ్యం దధిక్షీరం కిరీరం గురు
వాదిషు॥ విషఘ్ననాపిపయసా దేహేహేర్వర్థతేవిషం॥ స్థూలస్థవరచాలాదా
వమనాదా నిషిధ్యతే॥ వాతప్యత్యేపి మాధ్వీకా ఖర్జూరికీష్ణవాతకృత్ । దృ
ష్టేస్సర్పేహిమంద్రీవ్యం శోత్రస్యోన్మత్తులూజితం॥ పయస్స్విదురంశీతం
విపరీతం తతోదధి॥ కాలేనజాయతేస్తాత్త్వీరివచ్చ త్ననర్హ్యతం॥ పయాదధిచ
వాతఘ్నం అజాతంవాతలతుతత్॥ ఋతువ్యన్యోరసేవ్యన్యే రాక్ష్యస్నేహ
బలకీమః॥ రసాయనంకాచపాత్యాం సద్యఃపద్యుషితావిషం॥

అధాపద్యశమనం॥ వారీకేశిఫలేధతండులమధో క్షీరం రసాలే హితం
జంబీరోద్ధంసోఘ్యతేసముచితాసర్పిస్తు మోచాఫలే॥ గోధూమేమచ కర్కరీ
హితతమూ మాసాత్స్యేయే కాంజికం నారంగే గుడభక్షణంచ విహితం పిం
డాలకంకోద్రవే॥ పిష్టాన్నే సలిలం ప్రియాశుయుతజే పథ్యాహితా మాషజే
ఖండక్షీరభవేచ తక్రముచితం కోష్ఠాంబుకోలాష్లుశే॥ మాత్యేమాతఫలంత్య
జీర్ణశమనం తోయంతు మధ్యత్యయే తైలంపౌష్కరజే కటుప్రశమనం శేషం
తుబుధ్యాజనేత్॥ తథా॥ పనసేకదళం కదలేనఘృతం ఘృతపాకవిధావపి
జంబూరినః॥ తేదుపద్రవకాంతికరం లవణం లవణేపిచ తండులవారిపం॥ నారి
శకఫలతాకబీడయోః పాచనంసపది తండులంవిదుః॥ తేవద్రతిమునయోధతం
గులాన్ క్షీ॥ వారిపరిపాచయేదితి॥ దాడిమామలకతాశిండుకీ బిజపూరలవ

రిఫలనివః॥ వ్యాకులేనన నపావయేత్తదా పాకమేతి వకుళస్యబీజతః॥ మధూ
కమాలారన్యతాదనానాం పరూషఖర్జూరకపిద్ధకానాం॥ పాకాయపేయంపి
చమంకబీజం సిద్ధార్థకోహంతిచ బీజపూరం॥ ఆచూరకోదుంబరవిపులానాం
ఫలానిచ స్లక్షవటాదికానాం॥ మృశ్శర్మిణో హ్యుషితోదకేన సౌవర్చలేనాచూర
లస్యపాకః॥ సౌదీరంఫలమపిచోష్ణవారి హన్యాత్ప్రాచీనామలకమపీహరాజి
తైకా॥ నాగరుహంతి బిల్వకాంబవం శర్కరా పచతి తిండుకీఫలం॥ జీరకంప
చతివాకులొద్భవం పావయేన్నధురికాకపిద్ధజం॥ పససకామలకీఫలపక్తయే భ
జతనర్జతరోరిపిబీజకం॥ సకలమల్కుదితానుదతంఫలం పృపచతి పృస్మతంక
టుతిందుకం॥ ఆద్దామృబీజం పససస్యపక్తౌ రసాలపక్త్యై ఘనరావబీజం॥ ఘ
నరావస్తండుబీయకః॥ ఆపూపపక్తౌ సజలాయవాని సాతైశ్చిగుక్తౌ పృథుక
ప్రపక్త్యై పాలంకికా కేంబుకకారవల్లి వార్తాకవంశాంకుర మూలకానాం॥
జిబోదకాలాబుపటోలకానాం సిద్ధార్థకో మేఘరవస్యపక్త్యై పటోలవంశం
కురూరవల్లి ఫలాన్వలామాతఫలానిజగ్ధ్యా॥ ట్రోరోదకం బ్రహ్మతరోర్నిషీయ
భోమంతునర్వాంఛతి తావదేవ॥ వాస్తూకసిద్ధార్థకచుంచకాకం పయోతి స
ద్యః ఖదిరేణపాకం॥ యథాగుడస్సూరణ నాగరంగో తథాబుకం తండులవా
రిహతి॥ పతాడిప్రమ్లాడి ఫలానియాని మూలాని పూర్వం నమయేదితాని॥
శాకానిసర్వాణ్యుపయాంతి పాకం ట్రోరేణ తాశ్చ్యవతిలోద్రోవేణ॥ కాంజికం
సీలవణాన్వితం శృతం పిష్టపాచనికమాదికంతిపి॥ సర్పిరేవ యవసూకసం
యుతం మాంసపాచనమధోష్ణనాగితా॥ శ్యామాకసివారితిలాతసీవాం నిషాం
వకంగూయవవృత్తికానాం॥ మంఘోనవాకింధకుళద్ధచించా వాకాయపేయం తి
లత్రైలమేకం॥ గోధూమమామోహరివాంఛముద్గా యవాన్ సతీనాంకితవోనిహ్య
తి॥ సతీనోలంకః॥ కితవోదుత్తూరిః॥ యస్తాతుబుంగీఫలమేతిపాకం తుణ్డేనసో
యం లవణానుభావః॥ కర్పూరపూగీఫలం నాగవల్లి కాశ్మీరజాతీఫలమేతిశోశం॥
కస్తూరికాతిల్లకనాభిరేవ జలంపచత్యైశుసముద్రోఘనః॥ నింబూఫలేనాధయ
వోషణేన తక్రేణవా సర్పిరుమైతిపాకం॥ తలానిసర్వాణి తలాదిజాని ప్రయాం
తిపాకం కిలకాంజికేన॥ శృంగిజేరిస రావకేవలః ట్రోరితోపమధవా పలాశ
జం॥ చక్షువంరస ముదస్యతితిక్ష్ణమగ్నివేశమనినేదమీరితం॥ మాహిషే పయసి
సింధుజంయథా సైంధవకృసరపక్తయేతథా॥ కాంజికంద విదురన్మిపక్తయే
శీలయంతి జఠరాన్నపక్తయే॥ కిమత్రచిత్రంచ సమాంసమత్స్యభోజేసుభవ్యా
త్సరిషీయసక్తూన్॥ ఇత్యద్భుతం కేవలవహ్నిపక్వమాంసేనమత్స్యఃపరిపాకమే

తి॥ కపోతపారావశసీలకంఠకపింజలానాం విశితానిజగ్ధాన్ । కాసస్యమూలం
పరిపీయపిష్టం జనస్సుభీస్యాద్భవమశోహిద్యుష్టం॥ కోష్ఠేనమందేన గతాంపయ
స్తు వ్యోమైరసాలాపరిపాకమేతి॥ శుంఠీసతీవస్యత నాగరంగజలచీరయోః కో
ద్రవకోనిహంతి ॥ జీరామిరాదందనగైరికాభ్యాం నశ్యంతి తక్షాతపి యేవికా
రాః॥ వట్టాజేసవాలైర్లవంగేన ఫేరీ శమం పర్వటశ్శిశుబీజేన యాతి । కణా
మూలతోలడ్డుకాపూపయోస్యాద్విపాకోధవేచ్ఛమృతీమండయోశ్చ॥ శ్వాని
ద్గోధాగండకాశ్చిత్రతైలాద్యైవతైర త్కలకూర్పాదయోపి॥ మార్గాద్య
మాత్ప్రాయసంయాతి పాకం సామద్రాద్రివ్యాఠనాశం సుఖాయ॥ తప్తం త
ప్తం హేమవతారమగ్నా వారంవారం పీప్త మంభస్తదైతత్ । పీత్వా తో
యం దీర్ఘకాలోపపన్నకుంభోజీర్ణం శీఘ్రమేవంజహతి॥ కూశ్మాండకంచ త్రి
పుసీఫలంచ కర్కరూశీనాతకయోఃఫలంచ । నిహంతి సద్యోహికరంజబీజం ర
నైర్యదావారిణి మూలమేకం॥ శుంఠీధాన్యం వారిదాహతిసద్య స్తాంస్తానా
మప్రోద్భవానుద్వికారాన్ । స్నేహజీర్ణం రోగిణాం ముద్గమార్ద్రం హన్యాస్తు
స్తాహంతీవైరోచకానాం॥ ముఖందహ్యతే చూర్ణకేవలమాదాద్యదానాగవ
ల్లిదశిధేనపుంసః॥ సితాతైలసావిగతైస్తస్త్రివృత్తో పృథక్తస్యగంధూషణోప
దిష్టః॥ ఉష్ణేనశీతలశీశీరేణకోష్ఠమష్టేనచ తైరగణోగుణాభ్యః॥ స్నేహేనతీక్ష్ణం
వమనానియోగే సితాహితాస్యాదితి కాశీరాజః॥ శీతోదకం చాస్యజరోగహ
రి నారీపయశ్చింజనుగ్విదారి । ఏలోదకం ధూమగదేమశస్తం ధాత్రీఫలం
చాతివిరేచనార్త॥ కూశ్మాండకస్య స్వరసోగుడేన పీతోమదం కోద్రీవజం ని
హంతి॥ యథానిపీతం సితయాసమేతమన్నత్రమత్తత్వ మపాకకోతి । శీతా
బుపీత్వా వకులేనవాపిపిసహ్యపూగీమదముజ్జహతి ॥ కపోతం సార్వపన్నేహ
భిజ్జితం పరివర్జయేత్ । ఉష్ణైర్మృతోంబుభిః తైద్రీపాయసం క్షృణోచితి॥
రంభాఫలం తృణేత్తక్రం దధిబిల్వఫలాన్వితం॥ దశాహమషితం సర్పః కాంస్యే
మధుఘృతేఽమి॥ కృతాన్నంచకషాయంద పునరుష్టికృతం తృణేత్ । ఏకత్రయ
హుమాంసాని విరుద్ధ్యంతేపరస్పరం॥ పృథుకానాంతులవణం చిత్రీమూలమ
ధాపివా॥ ముద్గస్యత్రమేవస్యాత్కూర్పాండం గుడదోషజిత॥ అజీర్ణాన్న
వికారస్య తక్రంసర్వపహేవవా॥ తైలహింగ్వో కేతకీస్యాత్కూర్పాలం సూరణ
స్యతు॥ పససస్యతు శుంఠీచ తైలంవా తిలసంభవం॥ ఇత్యేశ్శుక్తిః॥ మాయస్యా
త్పన్నీరం లికుచస్యచ॥ శర్జూరాణాం భృంగరాజమణినాం చందనం స్మృతం॥
అజామాంసస్యతు పోక్తం జాతీఫలరసంబుధైః । శలాటోరామృవృక్షస్య త
క్రింసలవణః స్మృతం॥ యవాగూం శశమాంసస్య సర్వపస్య ఘృతం స్మృతం॥

తీర్చిదిద్దిన నిశాచూర్ణం తండులోదక మేవవా! దధ్యుపర్ణంబువాడేయంత్ర
య కాంత పునకృత్యం. రంభాఫలస్యమరిచం మెంతినాంతు వషీం విజేత్
ఏవంద్రవ్యగుణాన్ జ్ఞాత్వా కాలేషుర్యాత్తు భోజనం । భోజనాగ్ని సదా ప
ధ్యం లవణార్ద్రాక భోజనం । అగ్నిసందీపనం రుచ్యం జీహ్వకంఠవిశోధనం॥ లవ
ణంసైంధవం॥ అహంఠవద్విధం చోష్యం పేయం లేహ్యం తదైవచ । భోజ్యం
భక్ష్యం తథావర్జ్యం గురువింద్యాద్యభోత్రం॥ చోష్యం ఇక్షు దాడిమాడి
పేయం క్షీరాదిః । భోజ్యం పోలికాదిః । భక్ష్యం లడ్డుకాదిః । చర్వ్యం శమక
లాదిః॥ నాతిసుహితో అమృతాభిధానమసీత్యుపరిష్టా దపః పీత్వా ఆచాంతః
శునరాతమ్య దక్షిణపాదాంగుష్ఠే పాణినిశ్చావయేత్॥ అంగుష్ఠమూత్రఃశురు
షో హ్యంగుష్ఠంచనమూత్రితః । ఈశస్సర్వస్యజగతః ప్రభుః ప్రిణాతి విశ్వభుగీ
తి బోధాయనః॥ సుహితః తృప్తః॥ దధిక్షీరిఘృతైర్బుక్త్యా ప్రభూతై ర్వియం
జనైస్తథా । ఉష్ణోదతై ర్ధాన్యమూర్తైః కరా శ్చశూణి శోధమేదితివృధకాతా
తపః॥ మాంసమత్స్య తిలమధుసంస్పృష్టంప్రాశ్యాపతిపస్పృశ్యాగ్ని మభిస్పృశే
దితి బోధాయనః॥ ఏవంభుక్త్యా సమాచామన్లంధూషగ్రహపూర్వకం । భోజ
నే దంతలగ్నాని నిమృత్యాచమనం చరేత్ । కుర్యాదనిర్హృతంతర్ధి ముఖస్యా
నిష్టగంధితాం । దంతలగ్నమనిర్హార్య లేపంమన్యే తదంగవత్ । నతత్ర బహుశః
కుర్యాద్యత్నం నిర్హరణంప్రతి॥ బహుదంతసంఘర్షణేన దంతానాం విరళత్వం
స్యాదితి॥ విష్ణుదత్తంయథైవాన్నం పరిణామశ్చవైయథా । సత్యేన తేన మద్భు
క్తం జీర్ణత్యన్నమిదంతథా॥ అగ్నిర్నిర్హర్యదానలశ్చ భుక్తంమయాన్నం జర
యత్యశేషంసుఖంచమేతత్పరిణామసంభవంయచ్చత్యరోగంమమచాపి దేహం॥

విరుద్ధద్రవ్యములును వాటికాంతులును.

పాలతో మత్స్యములును బుచ్చకొనరాదు- అందులో చిలీచీమనున
ది విశేషముగ గూడదు. విషము మాత్రకట్టుచేసి పుచ్చకొనిన దానివలన బుట్టి
నదోషములనుగూడ హరించును. విషమైనను తిలప్రమాణము మొదలభ్యసించి
న యమృతమువలె గుణముజేయును. కొంచమైన నధికమైన నది వాతప్రకోప
మును జేయును. తేనియ, నేయి సమముగ గలిపిన విషమగును. త్సారము పు
టను నీరెండునుగలసి తత్క్షణము పుచ్చకొనుటకు రుచిగలిగియుండును. తుమ్మి
కపళ్లు, గురిజపళ్లును గలిపి పుచ్చకొనిన చేదు మధురమగును. అల్లమువలన
శుంఠిల్లిట్టును. సంస్కారముచే చులకనైయుండును. సక్తు లఘువై యుండు
ను. అదియుండలుజేసిన గురుత్వముజేయును. గోధూమముకంటె వరిపిండి గు

గుర్వముజేయును. ప్రహులు పైత్వమును గుర్వమును జేయును. అవిపేలాల్లా సర్విన లఘుతరమై పైత్వము నణచును. మలబంధకారియై లఘుత్వము కలిగిన పెసలకంటె నడవిమినుములు గుర్వమునుజేసి విరేచనముజేయును. మట్టి గామమును మలబద్ధమును జేయును. దీనిని సంస్కారవిశేషమొందించిన బలమునుజేయును. వట్టిచెల్లెలనీళ్లకంటె మరికొన్నివస్తువులు గలిపిన పానకము గుర్వతరమై మూత్రకారియగును. చెల్లెము పెరుగునుగలపిన గుర్వమును జేయును. రసాలవాతకారియై ఖుళ్లవృద్ధిని జేయును. గుర్వమును శోభనుజేయును. కవ్వముచే మధించిన పెరుగుకంటె వెన్నదీయకుండినను తక్రముశోభ హరము-లఘుతరము. మిసిమిగలిగిన నేయి వెన్నవలెనుపిడగలవాడినిబాధించదు.

గోధూమములు నేత్రాగోగ్ధకరములైనను వీటిచేసగు తైలపక్వములు దృష్టిహరములగుచున్నవి. మొల్లంగిదోషములనుపుట్టించునదియైన నదిపచనమైన దోషమునుజేయదు. తేనియ విషహరమైనను కాచిచల్లారినది విషమగును. దుష్టపాత్రయందుంచిన ద్రాక్షాపండు దోషమునుజేయును. మెత్తనిమంచి గంధపుమైపుతయైనను సాంద్రముగబూయబడిన దాహకారియగును. పతిత్రమైనతిలలు శీతలస్వర్గలవైనను పవిత్రమగుతైలము స్వలము- శీతలము- ఆదిలలకే శ్లేష్మకారిత్యముగాని తైలమునకైనను స్వలమునకైనను లేదు. పెరుగుబ్బునుబుట్టించేదైననుతక్రనవీతములకులేదు. భూమితోసమానమగు గుణము పెరుగుపాలు వెదురుమొలక మరువము మొదలగువాటియందగపడును. పాలువిషహరమైనవైనను వీటిచేతను పాముశరీరమందు విషము వృద్ధి నొందును. స్థూలశరీరులకు, వృద్ధులకు, వమనాదిరోగులకు తొమ్మిదవసంవత్సరము మొదలు పదారవవత్సరముల వయస్సుగలవానికిని పాలుగూడదు. తేనియ వాతహరమైనదైనను కర్ణూరముతో గలసి గర్భవాతము జేయును. స్పృశించబడినను బూడబడినను చల్లనిగద్రవ్యము కర్ణమనకు పూజితమై యుష్ణమై యుండును. క్షీరము మధురసము శీతలము- దీనికివిచారితమగు గుణమును పెరుగు జేయును. పెరుగువలనబుట్టిన నేయి మరలచాలవలెనే గుణమునుజేయును. పాలును పెరుగును వాతహరము- నూతనప్రసూతయగుదానిపాలు వాతకరము.

ఒకద్రవ్యమే ఋతుభేదముచేతను కొన్నిద్రవ్యములు రసభేదముచేతను నేటి, చమురు, బలమును క్రిమముగ గలిగించును.

ఇటుపైని యపఖ్యకాంతిని జెప్పుచున్నారము. కొబ్బరికాయకువియ్యము- మామిడిపంటికి క్షీరము- నేయికి నిమ్మపంటిరసము- అంటిపంటికి నేయి-

గోధూమములకు దోసకాయ- మాంసమునకు గంజి- నారంజికాయకు తెల్లము-
అల్లకు పెండలము- ఉప్పుపిండికి నీళ్లు- పాలపండుకు కరకాయ- మినుముకు
పటిక పంపదార- పాలకు మజ్జిగ- రేగుపంటిలుముకు వేడినీళ్లు- చేపలకు
మామిడిపండు- లేనియకు నీళ్లు- తామరతూళ్లకు నూనె- పనసపంటి కనటి
పండు- అనటిపంటికి నేయి- నేయికి నిమ్మకాయరసము- నిమ్మకాయకు ఉప్పు-
ఉప్పుకు కడుగు- కొబ్బరికాయ తాటిముంజలకు చియ్యము- చియ్యమునకు పా
లైన నీళ్ల- దాడిమపండు, ఉసిరికాయ, తాటిపండు, తుమ్మికపండు, తురం
జీదబ్బ, అవరిఫలము వీటికి పొగడగింజలు- ఇప్పలెత్తు, మారేడుపండు, పాల
పండు, తులసపండు, ఖర్జూరము, వెలగపండు వీటికి వేపగింజలు నూనె పుచ్చు
కొనేది. తురంజీదబ్బకుమాత్రం తెల్లనాలు.

ఇప్పలెత్తు, బొడ్డకాయలు, రావికాయలు వీటికి జవ్వకాయలు. మా
మిడిపంటికి వేడినీళ్లతో సావర్కలవణము. రేగుపంటికి వేడినీళ్లు, పాతఉళిరి
కపల్లకు గాజిక. మారేడు నేరేడు బండ్లకు తుంఠి. తుమ్మికపండ్లకు పంపదా
ర. పగడపంటికి జీలంజ్ఞ. వెలగపంటికి లేనియ. పనస ఉళిరికపండ్లకు గర్జత
దుబిజములు. మరికొన్న చెప్పబడని ఫలములకును తిక్కటుకము పచ్చిమామిడిగిం
జ. పనసకాయకు చిట్టిగింజలు. మామిడిపంటికి అప్పములకు ఖరసానీ వామ
మునీళ్లు. ఇవియె అలకులకును. వంకాయ వెదురుకంజ మొల్లంగి వీటికి బన్న
నీ. చేతపొట్లకు అనపకాయ. చిట్టికి తెల్లనాలు. పొట్లకాయ, వెదురు మొల
క, కాకరకాయ, మామిడికాయ వీటికి బ్రహ్మదండితొర ముడకముతో బుచ్చి
కొనిన జీర్ణమగును. చక్కవర్తికూర, ఆవకూర, చంచలికూర ఇవి కాచుచునిన
జీర్ణించును. కందకు నాగరంగమునకును చెల్లము. ఆలుదుంపలకు కడుగు. ప
త్రెల్లపుఫలములములు భేదించి చెప్పబడకుండినను శాకములని జెప్పుటచే కూర
కుపసికవచ్చేకన్నియునని చెలియదగును. ఆయాజీర్ణకారి ద్రవ్యతొరము నూని
యతో బుచ్చికొనిన నన్నియు జీర్ణమగును. తరవాణి యుప్పుతో మరిగించి త్రె
చ్చికొనినపిండి జీర్ణమగును. యవమట్లు నేయిలోవేసి మరిగించి యానెయి వే
డిగిల్లలోవేసి బుచ్చికొనిన మాంసము జీర్ణించును. చామలు నివర ధాన్యమును
వ్వులు అగసివెత్తనములు అనువులు గంజెలు యవలు వషికాలు వీటియన్న
మును ఉలవలు చింతపండు యివి నూనియద్రావిన జీర్ణించును. గోధూమము
లు మినుములు బొబ్బర్లు పెసలు వీటికి వుమ్మెత్తగింజలచే వమనము చేయించి
న దోషించవు. తురంజీదబ్బకునుపు- కర్పూరము పోకచెక్క- తమలపాకు

కుంకుమపువ్వు జాబికాయ కస్తూరి వీటికి యిండువుగాయ సముద్ర ఫలమును నీళ్లతోబుచ్చుకొనవలయును. నిమ్మకాయ యవగంజి మజ్జిగ నిందులోనేదైన నేయినిజీర్చింపజేయును. నువ్వులు మొదలగువాటిచమారు తరవాటిచే జీర్చించును. అల్లపురఫలమైనను మోదుగత్తారము జలముతోనైన బుచ్చుకొనిన చెరుకు సంబంధమైనద్రవ్యములన్నియు జీర్చించునని యుగ్నివేశమానివచనము. గేదెపాలువుచేజీర్చించునట్లు సైంధవలవణముచే పులగము జీర్చించును. అన్నమునకు తరువాటి- మత్స్యమాంసములకు సక్తుపిండి మరియు మత్స్యములకు ఖడ్గీనిదగల్చినిపులమైనగాల్చినకేవలమాంసము- గువ్వ పారువము నెమలి కపిజలము వీటిమాంసమునకు గాఢచెట్టువేరును నీళ్లతోనూరి పుచ్చుకొనేది. మామిడి పంటికి శుంఠి పిప్పలి మిరియాలు- ఇండుక వేడిగల పెరుగుమీదనీళ్లచేపాలు జీర్చించును. నారదబ్బ జంబీరఫలములకు శుంఠి- చందనము జేగురు జీలకఱ్ఱయును అరికన్నమును జీర్చించును. చేదిబొట్ల బేసవారము- లవంగముచే ఫేణీ- ములగగింజలచే నప్పకము- పిప్పలిదుంపచే లాడూలు నప్పములు చక్కిలములు మడిగలు. అలుగు ఉడుము గండకీమృగములమాంసమునకు చిత్రమూలపువేళ్లతైలము. అడవిపంది తాజేలు మొదలగువాటి మాంసమునకు యవాత్మారము. పాయసమునకు పెసరికట్టు. తరవాటికి ఉల్పి. ఉడకమువలనబుట్టిన యజీర్ణము చిరకాలముగునుడకా జీర్ణము వెండియైన లంగారమైన గాల్చి జలములో వేసి యవిచల్లార్చి పుచ్చుకొనిన శమించును.

గుమ్మడికాయ, గ్రంధితగరము, దోసకాయ, సీనాతకము ఇవి కాగు గింజరిసమైన దానివేరుసమైనను బుచ్చుకొనిన జీర్చించును. శుంఠి, ధనియాల కషాయము సకలామవికారములను శమింపజేయును. చమరువలనబుట్టిన యజీర్ణము పెసరిపిండిచేబోవును. తుంగముస్తలలోచకమునుశమింపజేయును. తమలపాకునసున్నమెక్కువై నోరుమండిన పంచదార నూనియ రేగుగింజలచూర్ణమును గలపిని జలమును గండూషణజేసిన శమించును. చల్లనిదానికి వేడిది వేడిదానికి చల్లనిది, త్రారమునకు పులును- వట్టుకు నూనియ- దోకులకు పంచదారయును హితమని దివోదాసుడను కాశీరాజునిరి.

మఖరోగములకు చల్లని నీళ్లు- నేత్రరోగమునకు చనుబాలు- ధూమా జీర్ణమునకు యేలకులరసము- అతివిరేచనార్తునకు వుశిరికాయ- పుల్లగుమ్మడి కాయరసమును బెల్లమును గలిపి పుచ్చుకొనినవారికన్నియు జీర్చించును. ఈగుమ్మడిరసమే పంచదారనుగలిపి పుచ్చుకొనిన నుమ్మెత్తకాయవికారమగును.

పొగడగింజలు మారి చల్లని నీళ్లను గలిపి దాగిన పోకచక్క-వికారముగగును. అవసూనియలో వేచిన కపోతమాంసమును, వెచ్చజేసినవర్షోదకమును, తేనెయ పాయసము, పులకముతోగలిపినదియును, మజ్జిగ యనటపండును గలిసినది, మారేడుగాయతో కలిసిన పెరుగును, పదిదినములు కంచుపాత్రలో నిలవయున్న నేయి, సమముగాగలిపిన మధుఘృతములు, చల్లారినయన్నమును, కషాయములును, వరలవెచ్చజేసినవి వర్ణింపవలయును. మృగపక్షిమాంసములొకటి గాగూర్చినవి ఘజించిన విరోధించును. అటుకులకు ఉప్పెనను చిత్రమూలమైనను, పెసలకు మజ్జిగ, బెల్లమునకు గుమ్మడికాయ, అన్నాజీర్ణికి మజ్జిగయు నావయు, తైలమునకు ఇంగువనకు మొగలియూడల రసము, కంచకు తాంబూలము, పనసకు శుంఠియైనను, నూనియైనను, బెరుకునకు శుంఠికషాయము, నిమ్మకాయకు పస్తీరు, ఖడ్జూరమునకు భృంగరాజము, అనువులకు చందనము, ఊకమాంసమునకు జాజికాయరసము, మామిడికాయకు నుప్పుతోమజ్జిగ, బెవలపిల్లిమాంసమునకు గంజి, ఆవకు నేయి, చింతపంటికి పసపైనను, కడుగైనను, పెరుగుమిదినీళ్లుఅయినను, అనటిపంటికి మిర్యము, మెంతులకు వాటిమషి, ఇట్లు ద్రవ్యగుణములను డెలసి కాలమందు ఘజింపవలయును. భోజనాదియందెల్లప్పుడు సైంధవలవణము నల్లమును గలిసిన భోజనము పథ్యము, అగ్నిసందిపనము, రుచ్యము, జిహ్వకంఠవిశుద్ధికరము.

ఆహారమాయవిధములు- అందు చోష్యము జేరుకుముక్కలు, దాడిమగింజలు మొదలగు చప్పలించి పీల్చినవి. పేయము క్షీరాదికము. భోజ్యము రోక్తిలు మొదలగునవి. భక్ష్యము లడ్డూలు మొదలగునవి. చర్వ్యము చక్కిలములు మొదలగునవి.

తృప్తదై యుత్తరపరిషేచనమునిమిత్త ముదకము పుచ్చుకొని వేదీనీళ్లతో వరిపిండి వేసి హస్తమును మీసములను గడగి మత్స్య మాంస తిల సర్ప పాదిక ము దంతములందు చిక్కుబడును గావున నవి కోధించి గంధూషముచే ముఖకు ద్ధిజేసి యట్లుపైని రెండుకూరులాచమనమునుజేసి తనదక్షిణ పాదాంగుష్ఠమందు హస్త ముతోనువకమునువేసి యంగుష్ఠమాతుడిగు పురుషుడంగుష్ఠము నాశ్రయించియుండును. జగదీశ్వరుడు విశ్వభోక్త జగత్తును తృప్తిని బొందించుచున్నాడు. ఇట్లు సమంత్రముగ భావనజేయవలయును. ముఖమందు దౌర్గంధ్యము లేకుండుటకు పళ్లుకుట్టికోధించవలెను గాని విశేషముగ దంతపీడను జేసిన పళ్లు యెఱుముపక బబ్బుజేయునని. ఈయన్నము భగవంతునిచే నివ్వబడినది. అది

రక్తాదిధాతురూపముగటయు నతనిచేతనే గావున సత్యస్వరూపుడగు నావై శ్వానరూపముగల భగవంతునిచేతను నేను దిననయన్ముము జేర్చించుగావుత. అగస్త్యులు అగ్ని బడబాసలము నాచేరినబడిన యన్నము జేర్చింపజేతురు గావు త యని బాగ్ధింపవలయును.

పథ్యాపథ్యాభ్యాసత్యాగప్రకారః.

పాదేనాపథ్యమభ్యస్తం పాదపాదేనవాత్యజేత్, నిషేవత హితం త ద్వదేకద్విత్వ్యంతరీకృతం । అపథ్యమపిహి త్యక్తం శీలితం పథ్యమేవవా । సా త్త్యాసాత్త్యం వికారాయ జాయతే సహసాన్యధేతి॥ అయమర్థః॥ అభ్యస్తం అభ్యాసాత్సత్త్యతాం యాతం । అపథ్యం పాదేన చతుర్థాంశేన పాదపాదే న షోడశాంశేనవా త్యజేత్॥ హితం పథ్యం తద్వత్ । అపథ్యత్యాగవత్ నిషే వేత్ । యావతాలంశేన పథ్యం త్యక్తం తావతాలంశేన పథ్యంభజేదిత్యర్థః । ని త్యసేవ్యస్యాహరస్య యామాతా తస్యాః అపథ్యేన యోగ్యానాంశః తం ప థ్యేన పూరయేదితి । ఏతదుక్తంభవతి । యదా పాదోనత్యాగః క్రియతే తదా ప్రథమేహని అపథ్యస్య త్రయఃపాదాః పథ్యస్యైకః । ద్వితీయే చత్వారోహ్య పథ్యస్య తృతీయే ప్రథమవత్ । ఇత్యేకాంతరీకరణం । చతుర్థే శ్వా పథ్యస్య ద్వావపథ్యస్య పంచమషష్ఠయోస్తృతీయవత్ । సప్తమే చతుర్థవత్ । ఇతి ద్వ్యం తరీకరణం । అష్టమేతద్వపథ్యస్యైకః త్రయఃపథ్యస్య । నవమదశమైకాదశేష సప్త మవత్ । ద్వాదశేష్ఠమవత్ । ఇతి త్ర్యంతరీకరణం । త్రయోదశే చత్వారోపి పథ్య స్య చతుర్దశేద్వాదశవత్ । పంచదశే త్రయోదశవత్ । ఇతిపాదేనాపథ్యత్యాగ పూర్వపాదేనాపథ్యాభ్యాసే క్రమః పాదపాదేన త్వభ్యాసే ఏకద్విత్వ్యంతరీక రణస్య పంచకత్వే ఆవృత్తిః । తతఏకోత్తరీకరణం । ఏవంప్రష్ఠిదివనైషోడశాః పూర్వంతే । ఇతిపాదపాదేన॥ మాత్రాయోగిక్రియాదేశే కాలావస్థాదిభేదతః । తతస్తతో యతోద్భవోస్తేతే భావాస్తథాతథా॥ హితాహితత్వేవైక్యతస్మ యమోస్తాదనిశ్చితః॥

పథ్యాపథ్యాభ్యాసత్యాగప్రకారము.

అనంతరమందు పథ్యాపథ్యములయొక్క అభ్యాసముచేసే క్రమమును విడచుక్రమమును జెప్పుచున్నారము.

అభ్యసించబడిన సమానత్వముబొందిన యపథ్యవస్తువను నాల్గవవంతు చేతనైనను పదియారవవంతుచేతనైనను విడువదగును. హితమునపథ్యమునవి

డడునటులనే సేవించవలయును. అంతయంశముచే నపథ్యము విడువబడినదో అంతయంశముచేత పథ్యమును పూర్తి సేయవలయును. ప్రతిదినమును బుచ్చి కొనెడి పదార్థిఫరిమాణ మెంతో దానియొక్క అపథ్యముచేతనే తక్కువవంతు కలదో ఆవంతును పథ్యాంశముచేతను పూర్తి సేయవలయును. ఈయంశమునే వివరించెదను. ఎపుడు నాల్గవవంతు విడవబడుచున్నదో అపుడు మొదటి రోజున యపథ్యముయొక్క మూడువంతులున్న పథ్యవస్తువయొక్క ఒకవంతును రెండవరోజున నాల్గవవంతులును అపథ్యవస్తువయే మూడవరోజున మొదటిదినమువలేనే ఈలాగుననేకాంతరీకరణము. నాల్గవరోజున రెండువంతులు పథ్యమును రెండువంతులపథ్యము వైచారుదినములయందు మూడవదినమువలెనే ఏడవదినమునందు నాల్గవరోజువలెనే. ఈలాగున ద్వ్యంతరీకరణక్రమము. ఎనిమిదవవాసరమున నపథ్యమొకటియును పథ్యముమూడును. తొమ్మిది, పది, పదునొకండవదినములయందు ఏడవనాటివలెనే- పన్నెండవరోజున ఎనిమిదవరోజువలెనే- ఈలాగున త్ర్యంతరీకరణక్రమము. పదమూడవరోజున నాలుగువంతులును పథ్యముయొక్క యె పదునాల్గవరోజున పన్నెండవరోజువలెనే- పదియేనవదినమున పదమూడవరోజువలెనే- ఈలాగున నాల్గవవంతపథ్యత్కాగపూర్వకపథ్యగ్రహణక్రమము. పదియారవవంతున నభ్యాసవిషయమై ఏకత్వత్ర్యంతరీకరణమునకు అయిదొటయందావృత్తి. అటుకరువాత నొకొక్కటి యావృత్తి సేయుట. ఈలాగున నరువదిమూడుదినములచేతను పదియారువంతులు పూర్తి కాబడును.

శరీరారోగ్యమునకొషధన్వీకారముచేతనుపథ్యాభ్యాసాది క్రియలచేతను చేకకాలావస్థాదిభేదమువలన క్రమముగ నాయాయి శరీరదాగ్ధ్యాది భావములగుపడుచున్నవి. ఇటులనపథ్యాశనమున బొషధసేవను శేయకుండుటవలన శరీరదాగ్ధ్యము తప్పును.

తాం బూ ల వ ర్గః.

ఘాయోప్యాయమ్మ కర్తవ్యం తతస్తాంబూలభక్షణమితి మారగంధేయః॥ పూగీఫలంపైత్యహరం ప్రధానం విరేచనీయం లఘుదీపనంచ । ఈషచ్చ మాధుర్యరసేన యుక్తం జాడ్యాపహం వస్తివిశోధనంచ॥ చందాపూరూఢ్యవంపూగం కళఘ్నం మలశోధనం । కటుస్వాదుకషాయంచ రుచ్యం దీపనపాచనం॥ ఆంధ్రశోధ్యవంపూగం కషాయం మధురం పరం । వాతజీ ద్రక్షజాడ్యఘ్నుమీషదామంకఫాపహం॥ పశ్చిమార్గవచేతేతు క్రముకం పత్రమేవచ । కఫ

మారుతకోపంబ మందాగ్నిక్రిమివర్ధనం॥ ద్రావిడోద్భవపూగాని వృష్యాజీమ
ధురానిజ! కించిద్వాతప్రకోపాని పత్రం తద్గుణమాదిశేత్॥ ఘంటా కటుక
షాయోష్ణా కరినారుచికారిణీ! మలవిష్టంభశమనీ పైతృకృద్దీపనీచసా॥ హృద్య
స్వాదుసుఖావహస్సతుపరం స్నిగ్ధోపైతృపహా వాతఘ్నః క్రముకః కఫ
ప్రశమనస్సంతర్పణశ్చిక్రాణః! వృష్యఃపైతృబలాపహస్సుకశినో యోషా గురు
స్థూలకస్సంభిన్నే శశమాంసకాంతిసుభగో భేదీలస్సంసంమతః॥ ఆర్ద్రంపూగం
కషాయం ముఖమలశమనం కంఠశుద్ధిం విధత్తై రక్తామలైష్టపితృప్రశమన ముద
రాధ్వానహానికరస్య! శుష్కంకంఠామయఘ్నం రుచికర ముదితం పాచనం
రోచనంస్యాత్తత్ప్రియస్తూపయుక్తం యజిజడ ముదితం పాండుపైతృమ
యఘ్నం॥ వన్యంపూగఫలం మవోరతిహరం కుర్యాదతిశ్లేష్మకం సహ్యంవైవభ
వేద్విరేచనకరం మోహంముహూఃకారయేత్॥ కృముకంత్రితయాస్తాసాత్పతృ
త్పత్రం సమాగతం చూర్ణంత్రిరాత్రం సంతృక్త్వా తాంబూలంభక్షయేన్నరః॥
ఏవంచేత్పూగానాం తైక్షిణ్యం పల్లానా మామదోషం చూర్ణస్యోగ్రత్వం కా
మ్యతిథి॥ ఖండికృతం వ్యపోతాగ్నేః కషాయం యత్సుఖండిభిః కర్పూరాఽఽఽః
ప్రసూనైశ్చ వాసితం తచ్చ భక్షయేత్! నోచేద్దంతస్య వైధిల్లం భవేద్దంతవి
ఘట్టనాత్! కర్ణరోగ శిరోరోగా హనుస్రంసస్త్వ జాయతే॥ అఖండిత పూగభ
క్షణేన కీటభక్షణమపి క్వచిద్భవేత్॥ పూగశ్చేన్నృగనాభిసంగభరిత స్తద్వాసీ
తం భక్షయేత్సర్పరూపేణ తదైవ దేవకుసుమైర్గంధైరనేక్షైస్తథా॥ తస్మాత్కా
లశరీరదేశవికృతింజ్ఞాత్వాచ తద్భక్షణం పానీయాదిసమస్తవస్తుకరణం చోపా
ధిభేదాద్భవేత్॥

తాంబూలవర్ధము.

శుద్ధాచమనానంతరమందు తాంబూలభక్షణమును జేయవలయునని
మార్గంజేయులు. పోకచెక్క- పైతృహరము- విరేచనకారి- లఘువు- దీపన
ము- ఇంచుకమధురము- జాడ్యహరము- గర్భశోధనము. నందాపురిపోకలు- క
ఫహరము- మలశోధనము- ఇంచుకవట్టగలిగిన మధురము- సుగంధము- రుచ్య
ము- దీపనము- పాచనము. ఆంధ్రదేశపు పోక- వగరుగల మధురము- వాత
ము- రక్తజాడ్యము- ఆమము- కఫము- వీటినిహరించును. పశ్చిమసముద్రతీరదే
శమందగు పోకయును తమలపాకును వాతకఫప్రకోపమును మందాగ్నిని క్రిమి
ని బుట్టించును. ద్రవిడదేశమందగు పోకలు తమలపాకులును వీర్యవర్ధనము- మ
ధురము- ఇంచుకవాతప్రకోపకరము. గొంటు చెక్క- వట్ట, వగరు, చేడి, కాతిక్య

జూ, రుచియును గలిగి విశేషకమై ప్రాశస్త్యకారితో దీపనమై యుండును.

వర్జనాము-హృద్యము-స్వాదు-సుఖకరము-స్నిగ్ధము-త్రికోషహరము-శృప్తికరము-వీర్యకరము-కఠిమ-స్థూలము-బరువుగలది శేవులపిల్లిరక్తము వలె కర్తరించి నెఱ్ఱనిరంగుగలిగియుండును-విశేషనకారి-సర్వసమ్మతిమి. సచ్చిపోక వగరు-మఖమాలిన్యహరము-కంఠశుద్ధికరము-రక్తామలైత్తప్రైశ్యోదరమలను, కడుపుపొంగును హరించును. ఎండుపోక-కంఠరోగశమనము-పాచనము-రుచికరము-పాండుప్రైత్యహరము. అడవిపోక మనస్తుప్తిని జేయక శ్లేష్మకరమై శేచకమై చూర్మను బుట్టించును. మూడుమూసములు పాతలవినపోకయును పడేనురోజులు నిలవజేసిన తమలపాకులును మూడువినములు నిలవయున్న సున్నుచున్న తాంబూలమునకు స్రవస్తము. ఇటులజెప్పుట వరుసతో కన-పనరు-పొగరు అగునని. పోకచెక్కెలు కర్తరించి యగ్రములు లేకుండ నలిపి కర్పూరము లవంగాదులచే వాసితమగు తాంబూలమును భక్షింపవలయును. ఇటులగాకున్న కఠిమగు పోకలు కొరకుటచే దంతములకు శైధిల్యమును కర్ణరోగ శిరోరోగాదులును అంగుటికి వరపును గలుగును. పోకచెక్కెలు కర్తరించకుంపిన యందుగల కీటములనుగూడ భక్షించును.

పోకచెక్కెలు, కస్తూరి, కర్పూరము, లవంగములు, మరియును గంధపుద్రవ్యములతోగలిపి దేహదేశకాలానుగుణముగ తగిన వస్తుమేళనముతో భక్షింపవలయును. ఇటుల జలముమొదలగు వస్తువులను దేశకాలపాత్రమలననుసరించి సేవించి యారోగ్యమగును.

అథ తాంబూలవల్లిదళం వ్యాఖ్యాస్యమః॥ తాంబూలదళమాస్యపిచ్చులమలప్రాగ్భూతదుర్గంధజిత్యర్వం తిక్తకషాయముష్ణవిషదం శ్లేష్మనిలఘ్నంపరం । సద్యశ్చేదితభక్షణం మఖరుజాజాడ్యాపహం దోషకృద్దాహరోచకరక్తదాయి మలకృద్విష్టంభికాంతిపదం॥ కృష్ణంవర్ణం పద్మముష్ణంకషాయం ధత్తేజాద్యం వక్త్రీదాహంమలచ । శుభ్రం పర్ణం శ్లేష్మవాతాచుయఘ్నం పథ్యం రుచ్యం దీపకంపాచనంచ॥ కర్పూరవల్లిజయేత్ప్రేమాదం మధురాలఘు । సత్యోరదీపనోష్ణా శ్లేష్మక్షీర్నోచనపరా॥ సత్యోరంకటుదీపనంరుచికరం సౌభాగ్యసంపతిరం వర్ణ్యంప్రితివివర్ధనం లఘుతరం వక్త్రీమయఘ్నంసనం । కామోద్దీపనకృత్సంగంధివిజదం కర్పూరవల్లిదళం పథ్యంవాలికపాపహం సుకృతిభిర్భూతైస్సదాసేవ్యతాం॥ తాంబూలవల్లిదళనంచ సాంద్రం సుశ్వేత హేమాభవతి వసోభ్యం॥ వారాహకర్ణప్రతిమం సురక్తదేశోద్ధమాహు ర్వివిధామయఘ్నం॥

కర్పూరగంధోదకభావితం తతాహంస్యే కరండేకణపూరితంచ విజ్ఞానవత్కాః
 కరపల్లవేన సుభక్షితం సౌమ్యదిశిప్రశస్తం॥ భక్షణంచూర్ణపల్లస్య లక్ష్మీహస్తిర్ధ
 న్మక్షయం॥ క్షీణపల్లస్య శైధిల్యం న్నానంచకురుతేగదాన్॥ పల్లాగ్రం పల్లమూ
 లంచ చూర్ణపల్లం ద్విపల్లకం॥ క్షీణపల్లం జరత్పల్లం వర్ణయే ద్బుద్ధిమాశ్చరః॥
 పల్లమూలేభవేద్వాక్యధిః పల్లాగ్రేపాపసంభవః॥ చూర్ణపల్లం హరత్యాయు
 శ్శీరాబుద్ధివివాశసి॥ తాంబూలపల్లిచ్చదనాని సమ్యగ్విశోధితాని క్రమక్రీఫలాని॥
 చూర్ణంశుశుద్ధం మిళితం సమస్తం తాంబూలమిత్యేతదుదాహరంతి॥ ఏకపూ
 గం పంచపల్లం చూర్ణం నిష్పావమాత్రకం॥ కర్పూరేణ తదర్థంస్యాత్తకోగ్రలం
 త్రిచతుష్టయం॥ లవంగకుసుమంచద్వత్పార్థంజాతికాఫలం॥ క్రమేణ భక్షయే
 ద్విద్వాంస్తాంబూలం సర్వకోషజితం॥ పూగాంతర్గతకీటస్తు గతగండగదాన్న
 యేత్॥ పల్లాంతర్గతకీటస్తు ముఖరోగానురోశిచ॥ చూర్ణస్యసూక్ష్మం పాషా
 ణం సేవితంచాత్మగీభవేత్॥ తస్మాత్పల్లవశుద్ధించ కుర్వాన్ తాంబూలలక్షణం॥
 తాంబూలసేవాం విధి.నా విదధ్యాద్భుక్తేపురస్తాదిహసప్తపత్రం॥ భుక్త్వాధవా
 సప్తశయీత మర్క్త్యే ద్విసప్తసేవాం నితరాం నిశాసు॥ పూగాధిక్యంతు పూ
 ర్వాహ్లా మధ్యాహ్న చూర్ణముగ్రటం॥ రాత్రౌచ ప్రతీచాహుత్యం తాం
 బూలంభక్షయేత్పరః॥ రాగోభవేత్పూగదశేసమానే విరాగతా పూగఫలాధి
 కత్వే॥ చూర్ణాధిశేషాన్యసుగంధహానిస్సౌరభ్యహంస్యే బహుశేపలాశే॥ తత్ర
 ల్నంసేవితంయాక్షమరుచిర్వహ్నినాశనం॥ అవ్యవ్యం పీనసశ్వాసపాండుకృచ్ర
 ప్రమేహకృత్॥ పాంశుత్వం దంతదౌర్బల్యం బాధిర్నంచాక్షిరోగతా॥ వాతపై
 త్యప్రకోపస్సాగ్నితాంబూలస్యాతిసేవనాత్॥ ఆకావిషోపమంపీతంమధ్యే దీపన
 పాచనం॥ అమృతప్రతిమంచాలే త్రిధా తాంబూలలక్షణం॥ విష్టంభి శూలా
 ర్చిహరం కీమిథ్నుం హృద్యం సుగంధం వదనే దదాతి॥ దంతోష్ఠ రాగం
 కురుతే సరాణాం రోగాతురాణామపి దీపనంస్యాత్॥ కామంప్రదీపయతిరూ
 పమపి వ్యనిక్తి సౌభాగ్యమావహతి వక్త్రసుగంధకారి॥ పూజ్యం కరోతి కఫ
 జాంశ్చ నిహంతిరోగాంస్తాంబూలమేవ సరమంచగుణంకరోతి॥ ఉత్పత్తిర్నాగ
 లోకే వహతి పరిమళం వాతపైత్యప్రభేదీశ్యం గారే కామదూతీ రతిఫలసమ
 యే సర్వకాలేషు భోగ్యం॥ దంతాన్నిశ్చంకరోతి స్ఫుటమణికిరణానుగంకుమా
 రక్తరేఖాంస్తాంబూలంశ్రీనివాసం తవవసతుముఖే యావదరేంద్రుతారం॥ లా
 లాస్పృశింపాండురవర్ణ హంస్యే దంతాదిదౌర్బల్యముపైతిజంతుః॥ విజృంభణం వ
 క్త్రగళామయానానిశాసుతాంబూలముఖస్యని వాగ్॥ స్వాసంకృత్వా జలంపీ
 త్వారతింకృత్వాఫలాదికం॥ భుక్త్వాక్షణంసమాశ్వాస్యతాంబూలంభక్షయేత్సు

ధీః॥ ఫలపత్రైస్సురాధీశబిహ్వవిష్ణుమహేశ్వరాః॥ తాంబూలదానకృత్తపా
స్తస్తాత్తద్దానముత్తమమ్॥ సుపత్రైః సుపూగ్గన సుమాన్దేన సమన్వితం । సు
బాహ్వదాయ తద్దత్వా తాంబూలంభాదయేచ్ఛధర్మి వశిష్ఠః॥ సభాప్రచక్షే
తయసే వివాహే త్రైతవయుక్తే జననేన్ద్రయాదేః॥ గాగ్రిషప్రతిష్ఠాదిషు నేవకా
శ్యే తాంబూలదానం పరమంప్రశస్తమ్॥ క్షీరంకష్యం పంసం థామ్రం ఫలంక
దశాశ్వ తిథేక్షుఖండం॥ మధ్యంచయూషంచ రసంకషాయం ఘృతస్య పానం
మధునారికేణ॥ పీత్వా విజశ్యద్భుటికాం నిధైకాం తాంబూలమత్రైవవిషంవ
దంతి॥ ప్రకరణేస్తీన్తద్యగ్రహణ తాంబూలవియధద్రవ్య గణనార్థమేవ సతం పే
యూర్హ ద్రవ్యమితిబోధనార్థం శూద్రస్యాప్యపేయశ్రవణాత్ ॥ మద్యమాంసప్రి
యంనిశ్యం నీచకర్మానువర్తినం॥ తతఃశూద్రం వర్ణయేద్భవద్రవ్యపాకమిందూరత
ఞ్చి సరాశరః॥ తాంబూలం పాండుమేహప్రకటకే నయోవ్యాద శ్శిష్టాతురా
ణాం సంకుర్ధక్షీరపీతశ్రమమదవిషమైత్యాన్రశోభాన్వితానాం । మూర్ఛానీసా
రకృచ్ఛాప్రచరవసుమహాచేహవాహుగ్ధితానాం త్వగ్ధోషాన్స్తృతీనాం క్షయగ
దవిషసర్వగ్ధితానాం సపూజ్యమ్॥

ఇటుపైని తాంబూలలతాదళమునుజెప్పుచున్నారము. నేమలపాకు నో
టిజెరడుగట్టుటను ద్వారంధ్యమ మొదలగువాటిని బోగొట్టి సంచుకచేదు వగరు
వేడిగలిగి నర్మలమై న్నేష్ట వాలేహారమై యుండును. అప్రపగోసం పనరాకు
మఖరోగమును జాడ్యరోషమను దాహమను అరుచిని రక్తదోషమను మల
బద్ధమను జేసి కాంతివణచును. నల్లనిరంగు వేడిజేసి వగలై జాడ్యకరమై
నోరునెంపించును. నెల్లటపత్రమ న్నేష్ట వాలేహారము పథ్యమ. రుచ్యమ - దీ
పనమ. కర్పూరవల్లిదళము సంతోషమునజేయును. మధురమును లఘువు కార
మగలిగి దీపనమ - ఉష్ణమ - న్నేష్ట ఘృమ - రుచికరమ. ఉష్ణం వజ్జయంగలి
గి దీపమ రుచికరము సౌభాగ్యసంపత్కరము వర్ణ్యమ. శ్రీ వర్ణనమ లఘుత
రము మఖరోగశమము కామోద్దీపకము సుగంధము పథ్యము వాలకకహర
ము విశదకరము ఇట్టికర్పూరవల్లిదళము రాజులచే నేమిచబడుగావు. ఎజ్జ
భూమియందుబుట్టిన తేవతపాకు దళనరి తెలుపు సువర్ణకా. తిన్నెననుగిలిగి వ
రాహకర్ణాకారమై సౌఖ్యరమై వివిధరోగములనుహరించును. కర్పూరగంధో
దకముచే భావిశము కంచుకబ్బిలో తాంబూలపట్టియుంచి యవివైపుగ్యముగ
ల శ్రీహస్తపల్లవముచేనివ్వడి యుత్తరదిగభిముఖుడై భక్షించుట ప్రశస్తము.
సున్నముంచినయొకసుభక్షించిన లక్ష్మీసాగియు భవశయముగను. వాడి

పోయిన చిరిగిపోయిన పత్రములను భక్షించిన రోగములను జేయును. ప
 ఠ్లాగ్రమును మూలమును సున్నముంచి యాకును రెండాకులొకమారు శీ
 ర్ణ జీర్ణ పర్ణములను బుద్ధిమంతుడు వర్జింపవలయును. పర్ణమూలము వ్యాధి
 కరము. పఠ్లాగ్రము పాపజంకము. చూర్ణపర్ణ మాయుష్యహరము. పర్ణ
 మందగు నరములు బుద్ధినాశకరములు. స్వచ్ఛమగు తాంబూలదళములను, చ
 క్కగా శోధింపబడిన పూగీఫలములను పరిశుద్ధమగు సున్నమును గూర్చబడిన
 తాంబూలముగను. ఒకపోకయు వైడాకులు ననపగింజంతసున్నము సండులో
 సగము కర్పూరము మూడునాలుగుతక్కిలములన్నియులవంగములు సున్నము
 లోనాలవ పాలు జాజికాయయును గలిసిన తాంబూలము సకలదోషహరము
 గావున వి వ్యాంసపిట్టభక్షించును. పోకచెక్కలోనిపురుగు గళగండరోగమును
 బుట్టించును. పర్ణ సుండుండు కీటము ముఖరోగకరము. సున్నమందుండురాయి
 యశ్చరీరోగమునుబుట్టించును. కావున పగ్గాదిశుద్ధిని జేయవలయును. భోజన
 మునకు పూర్వమందైన నవరమందైనను నేడేనిపత్రములు భక్షించవలయును.
 రాత్రి సుండుపదునాలుగాకులు సేవించవలయును. చెక్కలధికముగ పూర్వా
 ప్లామందును సున్నమధికముగ మధ్యాహ్నమందును ఆకులధికముగ రాత్రియం
 దును తాంబూలమును భక్షించవలయును చెక్కలొకలు సమముగనుండినరక్తి
 మకలుగును. చెక్కలధికమైన రక్తిచుళేకుండును. సున్నమధికమైన సుగంధము
 పోవును. పర్ణమలధికమైన సుగంధమధికమగును. మూడును సమముగనుండిన
 రుచిగలుగును. ఈతాంబూలము ప్రాతఃకాలమందుసేవించిన వేడిని రుచిని అ
 గ్నిమాంద్యమును వీర్యహానిని పీనసశ్వాస పాండుమూత్రకృచ్ఛప్రవేహ రోగ
 ములను జేయును. విస్తరించి తాంబూలమును సేవించిన శరీరము నెల్లబడును.
 దంతపటిమతగ్గును. చెముడు నేత్రరోగము వాతవైశ్యసరోచమునగును. తాం
 బూలమునమలి మొదటిరసము విషసమముగావున సుమియవలెను. మధ్యమరస
 ము దీపనము పాచఃము. అంగ్యరసమమృదిసమము మలబంధమును శూలను
 క్రిములను హరించును. హృద్యము. ముఖసుగంధకరము. దంతములకు నోష్ఠము
 లకును రక్తిమను బుట్టించును. రోగాతురులకును దీపనమగును. కామోద్దీపక
 ము- రూపప్రకాశకము- సౌభాగ్యముఖసుగంధకారి. కఫాదిరోగహరి. కావు
 న తాంబూలము మిక్కిలి గుణకరము.

నాగలోక సుండుచు బుట్టి పరిమళమునువహించి వైత్యహరమై శృంగా
 రరసమందు కామదూర్జయై రత్తికాలముందు ఫలరూపమై సర్వకాలములందును

భోగ్యమై దంతములకు కెంపులవలె నింపుజేసి కుంకుమవంటి రక్తరేఖలు పెదవులందొడవజేసి లక్ష్మీనివాసయోగ్యమగు తాంబూలము ముఖమందు పైని జెప్పబడిన కాలములందుండుగావుత. తాంబూలము ముఖమందుండగ నిద్రించిన చొంగబడుటయును ముఖమందు పాండువర్ణమును దంతములకు దొర్బల్లమును ముఖకంఠరోగోత్పత్తియును జేయును గావున నట్లు సేయరాదు.

ఇంచుకొనిద్రించి లేచి జలపానముసేసి క్రిడించి ఘోరములను భక్షించి తుల్యమాత్రము విశ్రమించి తాంబూలమును భక్షించవలెను. ఆకులును పోకలును గలిసినతాంబూలదానముచే బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరులు తృప్తులగుదురు గావున మంచిపర్లములు చెక్కలు సున్నముతో యోగ్యమగు బ్రాహ్మణులకు ముందుగా తాంబూలమిచ్చి బుద్ధిమంతుడు తాంబూలమును భక్షింపవలయును.

సభయందు శయనమందు వివాహములందు క్రతువులందు యుద్ధమందు పుత్రాదిజన్మమందు ప్రయాణమందు గ్రామాదిప్రతిష్ఠాకాలమందు దేవకార్యమందును తాంబూలదానము ప్రశస్తము.

పాలు వెలగ పసన మామిడి చునటిపండ్లను చెరుకులను మద్యమును కట్టి రసాయనము కషాయము ఘృతమును తేనియను నాహారకేళమును బుచ్చికొని నయనంతరము తాంబూలము విషమగును గావున నొకగడియ విలంబమును జేసి యామీదను భక్షింపవలయును. ఈతాంబూలప్రకరణమందున మద్యగ్రహణము తాంబూలవిరుద్ధద్రవ్యగణముకొరకుమాత్రమేగాని పానముచేయదగు ననుటగాదు. శూద్రుడైనను మద్యపానమొనర్చిన చండాలునివలె వానివర్జింపుమని పరాశరస్తరణమువలన నత్యంతనిషేధముగలదు.

పాండుమేహనేత్రరోగోన్నాదమైత్యరక్త శోషామూర్ఛాత్రసారమాత్ర కృచ్ఛ్ర ప్రదర వమన దేహదాహ త్వగ్తోషాపస్వార తుయవిరోపద్రవ విసర్జిపీడితులగువారికిని పిపాసాతురులకును క్షీరపానముజేసినవారికిని శ్రమ మదావిష్టలకును తాంబూలమర్తముగాదు.

అథ తాంబూలచూర్ణప్రశంసా స్పృహత్యైవమ్॥ చూర్ణం శంఖాశ్తశం బూకశుక్తిహాక్తికజంస్త్వతం॥ త్వారం సలవణం శంఖచూర్ణం కాయాగ్నివర్ధనం॥ మేదోవిశోషణం రూక్షం క్రిమిఘ్నం శ్లేష్మవర్ధనం॥ అత్యుష్ణం తీక్ష్ణకటుకం చూర్ణంచాశ్తభవంఘృ॥ పిత్తప్రకోపనంరూక్షం విశేషాశ్లేష్మనాశనం॥ చూర్ణంశంబూకజంభేదిరూక్షోష్ణం శ్లేష్మనాశనం॥ తీక్ష్ణోష్ణం శుక్తిజం చూర్ణంరో

చనంలఘుదీపనం। ముక్తాఫలాద్భవంచూర్ణం వాతజం పైత్యకూలజితమ్॥

ఏలచందనశేవ్యవాలుకలవంగజాతికస్తూరికా చామంతి శశిముక్తకుం
కుమశతీతకోగ్రలమాంసీమధు। ఏతచ్చూర్ణసమాంశఖాదిరయుతం హైమాంబు
నాపేషితం ముద్గంమాత్రవటికృతంవితనుతే తాంబూలగాగోదయమ్॥ స్త్రీసం
భాషణభూషణం గుణతరం స్త్రీతాంమనోహరితాం లావణ్యం కురుతే సభా
తుజనితం రాక్షాంసదాసేవితమ్॥ అశ్వగోహే తథామార్గే రతికాలే తథా
తపే। యుష్టిపాసాధికే దోషే తాపేచంద్రం ప్రశస్యతే॥ సర్వాంగవాతేశోభే
చ మందాగ్ని దుర్తిసే తథా। హనుగోగశిరోరోగే మృగనాభిఃప్రశస్యతే॥

ఇటుపైని తాంబూలచూర్ణ ప్రశంసను విశేషముగ శిల్పచున్నారము-
శంఖము రాయి గుల్ల ముత్యపుచిప్ప ముత్యపుచూరు. ఈయైదింటివలనబుట్టినది
సున్నమని చెప్పబడినది.

శంఖచూర్ణము ఔరలవణములుగలిగి జఠరాగ్నివర్ధనమొనర్చును. మేద
స్సును శోషించును. భారము. క్రిములనుబోగొట్టును. క్లేష్టమునుజేసును. రాతి
గున్నమతివేడిజేసును. తిక్తమగు కటువు- లఘువు- పైత్యవర్ధనము- భారము- వి
శేషముగ క్లేష్టమును బోగొట్టును. గుల్లసున్నము విరేచనకారి- భారము- క్లే
ష్టనాశనము- ముత్తియపుచిప్పసున్నము తిక్తకోష్ఠము- రోచనము- లఘువు- దీ
పనము. ముత్తియపు సూరుసున్నము వాతమువలన బుట్టిన పైత్యకూలలను
గొట్టును.

ఏలకులు చందనము శేవ్యము వట్టివేళ్లు లవంగములు జాజికాయ కస్తూ
రి తెల్లచామంతి కర్పూరము తుంగమస్తలు కుంకుమపువ్వు పెద్దయాలకులు త
కోగ్రలపుట్టు జటామాంసీ యుష్టిచుధుకము యివినమభాగములు వీటితోనమము
కాచుబెట్టి పన్నీటితో మర్దనాజేసి పెసరగింజలం తేసిమాత్రలుజేసి తాంబూల
ముతో భక్షించిన లావణ్యముగలిగియుండును. స్త్రీలకుమనోహరుడగును. ధా
తువృద్ధికరము గావున రాజులెల్లపుడును సేవించదగియుండును.

పచ్చకప్పురము అశ్వారోహణమందును మార్గమందును రతికాలమందు
ను యుష్టిపాసాధికృతమందును తాపమందును తాంబూలముతో సేవించదగును.

కస్తూరి సర్వాంగవాతమందును శోభరోగమందును మందాగ్నియందు
ను మేఘచ్ఛేదనమందును దవడలు పట్టుజేసినపుడును శిరోరోగమందును
తాంబూలముతో బుచ్చికొనదగును.

భోజనానంతర కృత్యాని.

అధాపాశ్చేషకృత్యం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ అథేతి ఇథం నిరూపితభోజనా
సంతరమహశ్చేషేణ కర్తుం యోగ్యం కృత్యం కర్తవ్యజాతం మనావద స్పృత్య
క్తం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ విశేషేణాధిధాస్యామః॥ ఘక్త్యాచసుఖమాస్థాయ తద
న్నం పరిణామయేత్॥ ఇతిహసపురాతాచైవషస్సప్రమకానయేత్॥ అష్టమే
లోక యాత్రాచ బహిస్సంధ్యా తనో పునఃతి చక్షుః॥ బుద్ధివృద్ధికరణ్యో
శు ధన్యానిచ హితానిచ॥ నిత్యం శాస్త్రాన్యవేక్షేత నిగమాంతైచ్చవ వైది
కాన్॥ యథాయథాహి పురుష శ్శాస్త్రం సమధిగచ్ఛన్॥ తథాతథా విజానా
తి విజ్ఞానంబాస్య రోచతఇతి మను॥ అస్యాద్ధాన్ శఘ్నం బుద్ధివృద్ధినకాని త
థాధన్యాని ధనాయహితాన్ తథాహితాని దృష్టోపకారాణి తథా వేదాత్తా
వబోధకాన్నిగమాఖ్యాంశ్చ గ్రంథాన్నిస్యవివేక్షేత సన్యాలోచయేత్॥ తదు
క్తాచరణేచ పురుషార్థచతుష్టయప్రాప్నువంశత్యాజ్ఞాపితవాన్॥ యథాయథేతి॥
యస్మాద్యథాపురుషశ్శాస్త్రం సమ్యగభ్యస్యన్ తథాతథావిశేషేణజానాతి శా
స్త్రాంతరవిషయమపితాస్య విజ్ఞానం రోచతే తద్వలంభవతి॥ పురుషార్థచతుష్ట
యావాప్తి మేతుఘాతశాస్త్రాన్యోకనసాదీన ప్రదర్శయిషామః॥ విద్యావ్యానం
తాశ్చకలాస్సంఖ్యాతుం నైవశక్యతే॥ విద్యాముఖ్యాశ్చ ద్వాత్రింశ చ్చతుష్టపికలా
స్సన్నితాః॥ యద్యస్యాద్వాచికంసమ్యక్గర్హ విద్యాభిసంజ్ఞికం॥ శక్తో మూర్తోపి
యత్రగర్తుం కలాసంజ్ఞీంశు తత్స్పృతం॥ ఉక్తంసంక్షేపతో లత్తువిశిష్టంపుధగు
చ్యతే॥ విద్యానాంచకలానాంచ నామానిశుపుధక్వృధక్॥ ఋగ్యజుస్సామ చా
ధర్వా వేదాతయర్థసుఃక్రమాత్॥ గాంధర్వశ్చైచ్చవ తంత్రాణి ఉపవేదాః ప్రకీ
ర్తితాః॥ శిక్షావ్యాకరణంకల్పో నిరుక్తంజ్యోతిషంతథా॥ ఛందష్షడంగనీమాని
వేదానాంకీర్తితానిహి॥ మీమాంసాశరీరసాంఖ్యాని వేదాంతోయోగవివచ॥ ఇ
తిహాసాఃపురాణాని స్మృతయోనాస్తికంమతం॥ అర్థశాస్త్రం కామశాస్త్రం త
థాశిల్పమలంకృతిః॥ కావ్యాని దేశభాషాచ స్వరోక్తిర్యావనం మతం॥ దేశాది
ధర్మాద్వాత్రింశదేతావిద్యాభిసంజ్ఞితా॥ మంత్రబ్రాహ్మణయో ర్వేదనామప్రో
క్తం ఋగాదిషు॥ జపహోమాచార్యసంయస్య దేవతాప్రీతిదంభవేత్॥ ఉచ్చారా
న్యంత్రసంజ్ఞంసద్వినియోగించబ్రాహ్మణం॥ ఋగ్రూపాయత్ర యేమంత్రా యా
ద్యశోధర్వశోహివా॥ యేషాహూత్రం సఋగ్భాగా సమాఖ్యానంచ యత్రవా॥
ప్రశ్నోష్టపతితామంత్రా వృత్త సిద్ధివివక్షితాః॥ ఆభ్యర్చనం యత్రకర్తృప్రిగుణం య
త్రపాతనం॥ మంత్రీబ్రాహ్మణయోరేవ యజుర్వేదస్సఉచ్యతే॥ ఉద్గీర్ణం యస్య

శస్త్రాచార్యజ్ఞే తత్సామసంజ్ఞకం। అధర్వాంగరసోనామ హ్యపాసోపాసనా
త్తకః। ఇతివేదచతుష్కంతు ఉద్దిష్టంతుసమాసతః॥ విందత్యాయుర్వేత్తి సమ్యగా
కృత్యాపధిహేతుతః। యస్మిన్నుచశ్చపవేద స్సచాయుర్వేదసంజ్ఞికః। యుద్ధశ
స్త్రాస్త్రాస్త్రాహుతిరచనాకుశలోభవేత్। యజుర్వేదోపవేదోయం ధనుర్వేదస్తు
యేనసః॥ స్వరైరుదాత్రాదిధమైస్తంత్రీకంఠోద్ధితైస్సదా। సతాతైర్గానవిజ్ఞానం
గాంధర్వోవేదవీవసః। వివిధోపాస్యమంత్రాణాంప్రయోగాస్సువిభదతః। కథితా
సోపసంసారాస్తద్ధర్మసియమైశ్చ షట్। అధర్వణాంచోపవేదస్తంత్రీయాపస్స
వీవహే। స్వరతఃకాలతస్థానాత్ప్రయత్నానుప్రదానతః। సవనాద్యైశ్చసాశితో
వర్ణానాంపాశశిక్షణాత్। ప్రయోగోయత్రయజ్ఞానాముక్తో బ్రాహ్మణశేషతః।
శ్రాతకల్పస్సవిజ్ఞేయస్సాన్తరకల్పస్తథేరః। వ్యాకృతాప్రత్యయాద్యైశ్చ ధాతు
సంధిసమాసతః। శబ్దాయత్రవ్యాకరణమేకద్విబహులింగతః। శబ్దనిర్వచనంయత్ర
వాక్యాధైకార్థసంగ్రహః। నిరుక్తం తత్సమాఖ్యానా ద్వేదాంగంశ్రోత్రసంజ్ఞ
కం। నక్షత్రగ్రహగమనైః కాలోయేనవిధీయతే। సంహితాభిశ్చ హోరాభిధి
తైర్దోషిషంహితత్। భృరస్తజన్మస్తైర్దాతైర్యద్యాస్యత్రప్రమాణతః। కల్పంతే
ఛందశ్శాస్త్రంతద్వేదానాం పాదరూపభృక్। యత్రవ్యవస్థితాచార్థకల్పనాదివి
భేదతః। మిమాంసావేదవాక్యానాం సంజ్ఞాయశ్చప్రకీర్తితః। భావాభావపదా
ర్థానాంప్రత్యక్షాదిప్రమాణతః। నవివేకోయత్రితరంగాకాణాదాదిమతంచతత్।
పురోహోష్టాప్రకృతయోవికారాహ్లాదశేతిచ। తత్వాదిసంఖ్యావైష్ట్యాత్సంఖ్య
మిత్యభిధీయతే। బ్రహ్మైకమద్వితీయంస్యాన్నానానేహస్తి కించన। మాయికం స
ర్వమజ్ఞానాద్భూతి వేదాంతినాం మతం। చిత్తవృత్తినిరోధస్తు ప్రాణసంయమ
నాదిభిః॥ తద్యోగశాస్త్రం విజ్ఞేయం యస్మి ధ్యేనసమాధితః। పాగ్వియత్రకథ
నంచైకరాజకృత్యమిషాదితః। యస్మిన్నుచిహసస్సాన్యత్పురావృత్త స్సవీవహే।
సర్గశ్చప్రతిసర్గశ్చ వంశోమన్వంతరాణిచ। వంశానుచరితంయస్మిన్నురాణం తద్ధిక్తి
ర్లితం। వర్ణాదిధర్మస్తరణం యత్రవేదావిరోధకం। కీర్తనం చార్థశాస్త్రాణాం
స్మృతిస్సాచ ప్రకీర్తితా। యుక్తిర్బలీయసీయత్ర సర్వంస్వాభావికంమతం। కస్యా
పినేశ్వరకర్తా నవేదానాస్తి కంహితత్। శృతిస్త్వత్ప్రవిరోధేన రాజవృత్తాదిహ
సనం। సుయుక్తార్థార్థనంయత్ర హ్యర్థశాస్త్రంతదుచ్యతే। శశాదిభేదతఃపుంసా
మనుకూలాదిభేదతః। పద్మిన్యాదిప్రభేదేన స్త్రీణాంస్వీయ్యాదిభేదతః। తత్కా
మశాస్త్రంసత్వాచేర్లక్ష్యయతాగ్నిచోభయోః। ప్రాసాదవప్రమారామగృహ
వాప్యాదిసత్కృతిః। కథితాయత్రతచ్చిల్పశాస్త్రముక్తంమహర్షిభిః। సమశ్శానా

దికత్వేనసారూప్యాదిప్రభేదతః । అన్యోన్యగుణధూమాతు వర్ణ్యతేలంకృతిశ్చ
సా । సరసాలంకృతాదుష్టశబ్దార్థంకావ్యమేవసత్ । విలక్షణచమతాగ్రచీఙంప
ద్యాదిభేదతః । లోకసంకేతతోధానాం సుగ్రాహవాక్తునైశీకీ । వివాకాశలకా
స్త్రీయసంకేతైః కార్యసాధికా । యథాకాలోచితావాగ్యావసరోక్తిశ్చ సా
స్త్వతా । ఈశ్వరఃకారణంయత్రాదృశ్యోస్తీజగతస్సవాక్రత్యాదిభిన్నధర్మాకా
స్తీ యత్రతద్యావనంమతం । కల్పితశ్రుతిధూలోకమూలో లోకైర్భృతం సదా ।
దేశాదిధర్మస్పృశ్యేయో దేశేదేశే కులేకులే॥

పుష్కర్మపుష్కర్మ విద్యానాంలంకణంసంప్రకాశితంకలనామస్పృహగ్నామ
లక్షణాసీహకేవలం । పుష్కర్మపుష్కర్మయాభిర్హి కలాభేదస్తుజాయతేయంయం
కళాంసమాగ్రిశ్య తన్నామ్నూజాతియవ్యతే హేవభావాదిసంయుక్తంనర్తనంతు
కళాస్త్వతా । అనేకవాద్యవికృతా జ్ఞానంతద్వాదనే కళా । వస్త్రాలంకారసం
ధానంస్త్రీపుంసాశ్చ కళాస్త్వతా । అనేకరూపావిర్భావకృతిజ్ఞానం కళా
స్త్వతా । శయ్యస్తరణసంయోగే పుష్పవిగ్రహణేకళా । ద్యూతాద్యనేకక్రి
డాభిరంజనంతు కళాస్త్వతా । అనేకాసన సంధానైఃరతేర్జ్ఞానం కళాస్త్వ
తా । కళాసప్తక మేతద్ధి గాంధర్వే సముదాహృతం । మకరందానవాదీనాం
మద్యాదీనాం కృతిః కళా । శల్యమూలాహృతౌ జ్ఞానం సిరావ్రణ వ్యధే క
ళా । పానాదిరస సంయోగాన్నాది సంపాదనం కళా । వృక్షాదిప్రసవారో
ప పాలనాదికృతిః కళా । పాషాణధాన్యాది హృతి స్తద్భస్మకరణం కళా ।
యావదిక్షువికారాణాం కృతిజ్ఞానం కళాస్త్వతా । ధాతుసాంకర్య పార్థక్య
కరణంతు కళా స్త్వతా । సంయోగా త్పూర్వవిజ్ఞానం ధాత్వాదీనాం కళా
స్త్వతా । ధౌరనిర్హాసనం జ్ఞానం కళాసంజ్ఞంతు తత్త్వస్మితం । జ్వరాది రోగ
కాంత్యర్థ మోషధాదికృతిః కళా । కళాదశక మేతద్ధి హ్యయోర్వేదాగమేష
చ । శస్త్రసంధాన విశ్లేషః పదాది వ్యాసనం కళా । సంధ్యాసూతాకృష్టిభే
దైర్మల్లయుద్ధం కళా స్త్వతా । బాహుయుద్ధంతు వల్లనా మశస్త్రం ము
ష్టిభి స్త్వస్మితం । మృతస్య తస్య న స్వస్థో యశోనేహాపిద్యతే । బలదర్పవివా
శాతం నియుద్ధంయశనే నిహం । నకస్యాసీత కుర్యాద్వా ప్రాశాంతం బాహు
యుద్ధకం । కృతప్రతికృతైః ప్రితైఃపృథుభిశ్చ సుసంకత్తైః । సన్నిపాతావధూనై
శ్చ ప్రమాదోన్మథనైస్తథా । కృతంనిషేదనంజ్ఞేయం తన్నక్తి స్తు ప్రతిక్రియా । కలా
ఖింక్షతేదేశేయంతాద్యస్త్రనిపాతనంవాద్యసంకేతతోవ్యాహరచనాచకళా
స్త్వతా । గతాశ్వరథగత్వాతు యుద్ధసంయోజనంకళా । కళాపంచకమేతద్ధి ధ

సుద్యేదాగమేధితం వివిధాసనముద్రాభిరేవతాతోషణంకళా। సారథ్యంచ గ
జాశ్వదర్శితగ్రాహకళాస్సతా। మృకాకావ్యపాషాణధాతుభాండాదిసక్రి
యా। పృథక్కళా చతుష్కంఠు చిత్రాద్యైకభింకళా। తటాకవాపీప్రాసాద
సమఘామిక్రియాకళా। ఘటాద్యనేకయంత్రాణాం వాద్యానాంఘ కృత్రికళా।
హీనమధ్యాదిసంయోగవర్ణాద్యై గంజసంకళా। జలవాయ్వగ్నిసంయోగ నిరో
ధైశ్చ క్రియాకళా। నాకారధాతియనానాం కృత్రిజ్ఞానంకళాస్సతా। సూత్రా
దిరజ్ఞకరణవిజ్ఞానంఘ కళాస్సతా। అనేకతంత్రుసంయోగైః పటబంధః కళా
స్సతా। వేధాదిసదసజ్ఞానం రీత్యానాంకళాస్సతా। స్వర్ణాదీనాంఘయా
ధాత్యవిజ్ఞానంచ కళాస్సతా। కృత్రిమస్వర్ణరత్నాది క్రియాజ్ఞానం కళా
స్సతా। స్వర్ణాద్యలంకారకృత్రికళాలేపాదినతగ్రాహి। మార్గవాది క్రియాజ్ఞా
నంచ ర్హణాంఘకళాస్సతా। పశుచర్మాంగనిర్ధారక్రియాజ్ఞానంకళాస్సతా।
దుగ్ధదోహవిజ్ఞానం ఘృతాంకంఠకళాస్సతా। నీవనేకంచుకాదీనాం విజ్ఞా
నంఘకళాస్సతా। బాహ్యవిభిన్న తరణం కళాసంజ్ఞంజరేస్సతం। మార్జనం
గృహభాండాదేవ్యజ్ఞానంఘకళాస్సతా। వస్త్రీసంసార్జనంచైవ శ్చురకర్తృక
సేవయ్యథే। తిలైరండాదిసేవకానాం కళానిషాగసనే కృత్రి। సీరాద్యాకర్షణే
జ్ఞానం వృత్తాద్యారోహణేకళా। మనోసుఖాలసేవామయి కృత్రిజ్ఞానంకళాస్స
తా। త్యూవేణ్యపాతాగ్రాణం కృత్రిజ్ఞానం కళాస్సతా। కాచపాతాగ్రాదికర
ణవిజ్ఞానంఘకళాస్సతా। సంసేచనంసంహారణం జలనాంఘ కళాస్సతా।
లోహాదిభిస్సాగశస్త్రీస్త్రీకృత్రిజ్ఞానంకళాస్సతా। గజాశ్వపక్షభోష్టాగ్రాం
పల్యాణాదిక్రియాకళా। శిశోస్పందక్షణేజ్ఞానం ధారణే క్రిడనేకళా। సుయక్త
తాడనజ్ఞానమపరాధిజనేకళా। నానాదేశీయధర్మాణాం సుసవ్యక్తభునం కళా।
తాంబూలరత్నాదికృత్రిజ్ఞానంఘ కళాస్సతా। ఆదానమాకుకారిత్వం ప్రతి
దానం చిరక్రియా। కళాస్యర్థ్యాగుణా జ్ఞేయో దేవకళే పరిక్రితే। చతుష్కృత్రి
కళామ్యేతాస్సంక్షేపేణ నిచక్షితాః॥ గ్రంథాంతరకళాభేదాంశ్చ వదామః॥

అథేతిహాసాగమోచ కావ్యాలంకారనాటకం। గాయత్వంచ కవిశేష్వంచ
కామశాస్త్రం దురోదరం। దేశభాషావిధిజ్ఞానం వివికర్తృచవాచికం। సర్వాణి
చావధానాని సర్వశాస్త్రంఘ శాకునం। సాముద్రికంరత్నశాస్త్రంరధాశ్వగజ
కొశలం మల్లశాస్త్రం సూదకర్తృఘాతుహాణాంచదోహదం। గ్రంథవాదోధా
తుపాదః ఖన్యావాదోరసస్యచ। జాలవాదోగ్నిసంస్తంభః ఖడ్గస్తంభోజలస్యచ।
వాచస్తంభో వయస్తంభో వశ్యాకర్షణమోహనం। విద్యేషణోచ్ఛాటనంచమా

రగం కాలవంచనం | పయసిష్టవచాతుర్థం పాదుకాసిద్ధిరేవచ | వాక్సిద్ధిర్ఘటికా
సిద్ధిరైంద్రబాలికమాదిచ | అంజనం సదవృష్టేస్తు వంచనం స్వరవంచనం | మణి
మంత్రోషధానాంచ సిద్ధయశ్చోకకర్తచ | చివ్రలోహాత్మవృద్ధారుచేణుచర్మాం
బరక్రియాః | అదృశ్యకరణే ద్రూపకరణే మృగయాగణః | వాణిజ్యంపాశుపాల్యంచ
కృషిరాసవకర్తచ | లావకుకుటమేషాబియ్యధకానవకౌశలం | చతుష్పాపికళా
వైతాః కళావిద్విప్రకీర్తితాః | ననికాకరవజ్జాతు కళావైకల్యమాప్రతః | ప్ర
కాశతేన గాయత్ర్యే బుధవత్సకనిసంస్థితగణః ||

వయోబుధ్యర్థవాగ్వదమృతాభిజనకర్తాణాం | ఆచరేత్సద్భవోవృత్తి మ
జిహ్వామకళాంతధా || అస్యార్థః || వయోగణః || వయోబాల్యయావనాది | బుద్ధిరై
సగ్ధికీ తాకికవైదికవ్యవహారేషు | అగ్ధోవిత్తంశ్చహతేతాః || వాక్సిద్ధానం | తే
సోవస్త్రీమాల్యాదివిన్యాసః | శుశ్రీంపురుషార్థకాస్త్రీశ్రవణం | అభిజనంకులం |
కర్తవ్యత్యక్తపరిగ్రహః | ఏతేహంవయోపభృతీనాం సదృశీ ముచితం వృత్తి
మాచరేత్ స్వీకుర్యాత్ | యథావృద్ధసోస్థివితాం నవయావ్వసాచితాం ఏవం
బుద్ధ్యాదివ్యపియోజనీయం | అజిహ్వామనక్రాం | అశకామమత్యగాం || అహింసా
సత్యమస్తేయం శౌచమింద్రియనిగ్రహః | దానందమో వయోతాంతిస్సర్వేషాం
ధర్మసాధనమితియాజ్ఞవల్క్యః || ఇంద్రియాగ్రేషుసర్వేషు నప్రసవ్యేతకామతః | అ
తిప్రసక్తించైతేషాం మనసా సన్నివర్తయేత్ | ఏత్రయంచైవసర్వంచ బ్రాహ్మ
ణంచబహుక్రుతం | నావమస్యేతవై ధూష్టా కృశానపికదాచన | ఏతత్త్రియం
హిపురుషం నిర్దహేదవమాసితం | తస్మాదేతత్రయం నిత్యం నావమస్యేత బుద్ధి
మాన్ | నాత్మనమమస్యేత పూర్వాభిరసమృద్ధిభిః | ఆమృత్యోస్థియమస్వచ్ఛే
వై నామస్యేతదున్లభం | మంగళాచారయ్యుక్తానాం నిత్యంచ ప్రయతాత్మ
నాం | జపతాంజుహ్వతాంచైవ విసపాతోనవిద్యతే | యద్యత్పరవశంకర్త తత్త
ద్యత్సేవవర్ణయేత్ | యద్యదాత్మవశంకుస్యాత్తత్తత్సేవేతయత్సగః | సర్వంపర
వశంమృఖం సర్వమాత్మవశంసుఖం | ఏతద్విద్యాస్సమాసేన లక్షణం సుఖమృఖ
యోః | యతఃకర్మకుర్యతోస్యస్యాత్మతోషోంతరాత్మనః | తత్ప్రియత్వేన కుర్వీ
త విపరీతంతు వర్ణయేత్ | అధార్మికో నగోయోహి యస్యచాప్సన్వతం ధనం |
హింసారతశ్చయోనిత్యం నేహసోసుఖమేధతే || అస్యార్థః || అధర్మేణవ్యవహర
తీత్యధార్మికః | కాస్త్రీప్రతిషిద్ధాగమ్యాగమనాద్యమష్టాతాయోమానుషః | య
స్యచసాత్వ్యవ్యవహారనిర్ణయాదా మిధ్యాభిధానమేవధనోపాయః | అసత్యమభి
ధాయోతోహిదధనంయోగ్యజ్ఞోతీత్యర్థః | యశ్చ పరహింసాభిరతః నాసావిహ

లోక సుఖయుక్తోవర్తతే తస్మాదేతన్నకర్తవ్యమిహిందానిషేధః॥ నసీదన్నపి
 ధర్మేణ మనోఽధర్మేనివేశయేత్ | అధార్మికాణాంపాపానా మాశుపశ్యన్విప
 ర్యయం | నాధర్మశ్చరీతోలోకే సద్యఃఫలతి గౌరవ | శవైరావర్తమానస్తు కర్తు
 ర్ములానికృంతతి | యదినాత్మసిఫుతేషు నచేత్పాతేషు నప్రప్నునత్వేవతుక్య
 తోధర్మకర్తుర్వవతిసిష్ఠులం॥ అస్సార్థః॥ యది స్వయంకర్తుర్దేహాధనాదినాశం ఫ
 లంనజనయతి తే దాతత్పుత్రేషునోశేత్తత్పాతేషుజనయతి నతునిష్ఠులవధవతి |
 ననుఅన్యకృతస్యకర్తృణః కథమన్యత్రఫలజనకత్వం॥ ఉచ్యతే॥ పుత్రాదినాశస్యపి
 తుఃశ్లేశహేతుత్వాచ్ఛాస్త్రీయత్వాచ్ఛాస్యార్థస్యనావిశ్వాసఃకార్యః॥ అధర్మే
 యైధతే తావత్తతోభద్రాణిపశ్యతి | తతస్సపత్నాన్జయతి సమూలస్తు వినశ్యతి
 తిమనుః॥ శుచిరాస్తీకృపూతాత్మా పూజయేద్దేవతాస్సదా | దేవతావద్గురుజ
 నమాత్తవచ్చ సుహృజ్ఞనం | ప్రణిపాతేనచగురూన్సతో నూచానచేష్టితైః | కుర్వీ
 తాభిముఖాన్సూత్రైః దేవాన్సుకృతకర్తృణా | సద్భావేనహరేర్బ్రహ్మ సంభ్రామే
 గచచాంధవాన్ | స్త్రీభృత్యాస్త్రీమదానాభ్యాం దాక్షిణ్యేనేతరాన్వనాన్ | అ
 నిందాపరవృత్తేషు స్వధర్మపరిపాలనం | కృపణేషుదయాశుత్వం సర్వత్ర మధు
 రాగిరః | పాక్షైరప్యృపకారిత్యం మిత్రాయా వ్యభిచారిణే | గృహగతేపరిష్కం
 గశ్చక్యాదానం సహిష్టుతా | స్వసమృద్ధివ్యనుత్సేకః పరవృద్ధివ్యమత్సరః | నా
 న్యోపలాపివచనం సర్వద్వంద్వసహిష్టుతా | బంధుభిర్బంధుసంయోగస్సుజనేచ
 తురత్రతా | తచ్చిత్తానువిధాయిత్యమితివృత్తంమహాత్మనాం॥ సనాతనేవత్తకాని
 సాధుత్వతామయంహింసంధా గృహమేధి నాంమతః | అనేనగచ్ఛన్నియతం మ
 హాత్మనా మిమంచలోకం పరమంచవిందతి॥

భోజనానంతర కృత్యములు.

పూర్వోక్తమగు భోజనానంతరమందుమిగిలిన పగటిలో జేయదగినకృ
 త్యమును మన్వాదులు సెప్పినప్రకారము విశేషించిజెప్పుచున్నారము.

భోజన మొనర్చి సుఖముగగూర్చుండి యాయన్నమును జీర్ణింపజేయవల
 సినది. ఇతిహాసపురాణగోష్ఠితో ౨౧ గడియముదలుకొని ౨౨ గడియల పర్యం
 తమును గాలమును వెల్లించి పైని సంధ్యాకాలపర్యంతమును యథేచ్ఛగా లోక
 యాత్రను నడపి యనంతరమందు సాయంసంధ్యాకృత్యమును జేయదగినది ద
 యుడు. బుద్ధినిపృథ్వినిండించునవియును ధనార్జనసాధనములును దృష్టఫలోపకా
 రములగు శాస్త్రములును వేదాంగగ్రంథములు సంతమట్టుకీశాస్త్రములను జూ
 చుచునుండునోఅంతమట్టుకు తెలివిగలిగిపురుషుడనుభవముకలవాడగుననిమనువు.

పురుషార్థచతుష్టయమునొందుటకు హేతువులగు నాశనసాది శాస్త్రములను గనపరచుచున్నాము.

విద్యులనంతములు కళలసంఖ్యలు ఇందులో ముఖ్యములగు విద్యలు ముప్పదిరెండు కళలరువది నాల్గని శెప్పబడెను.

ఏదివాచనకమగు కర్తౌ యదివిద్యాసంజ్ఞికము. మూగివాడైనను శేయుటకర్తౌ మగునది కళాసంజ్ఞికము. సంక్షేపముగ వేరువేర నీవిద్యలకును కళలకును నామములను చిహ్నములతోడ జెప్పుచున్నాము.

ఋగ్వేదసామాధర్వణవేదములు నాలుగు, ఆయుర్దశ గ్రాంధర్వతంత్రములు నాలుగును- వరుసగా నుపవేదములు. శిక్షా, వ్యాకరణ, కల్ప, నిరుక్త, జ్యోతిష, ఛందస్సులు ఈయారును వేదములకంగములు. మీమాంసా, తర్క, సాంఖ్య, వేదాంత, యోగశాస్త్రములును, ఇతిహాసపురాణ స్మృతి స్వాభావిక మత నాస్తికమతార్థశాస్త్ర కామశాస్త్ర శిల్పాలంకార కావ్యములును కేశభాషలన్నియును స్వగోక్తియును యరసమతము దేశాదిధర్మము నీచుప్పదిరెండును విద్యాసంజ్ఞికములు.

మంత్రబ్రాహ్మణములు రెంటికిని ఋగాదివేదనామము జెప్పబడెను. జపకౌముము అర్చనమును దేవతాప్రీతిరమై దేనియుచ్చారణవలన నగుచుండు నదిమంత్రసంజ్ఞికమును దానివినియోగమును జెలియజేయునది బ్రాహ్మణము.

ఏవేదమందు మంత్రములు పాదార్పలతో ఋగ్రాపములై యుండునో వేటికిప్రయోజనము హాత్రమగుచున్నదో యది ఋగ్వేదము. వృత్తగీతి వజ్జితములై ఏవేదమందలి మంత్రములు కల్పి పఠించబడుచున్నవో ఆధ్వరకర్త దేనికి ప్రయోజనమో మంత్రబ్రాహ్మణములు గలసిన యది యజుర్వేదము. యజ్ఞమందు శస్త్రాధికములౌద్ధాత్రము దేనికిప్రయోజనమో యది సామవేదము. అధర్వాంగిరసమను వేదముపాస్యదైవము నుపాసించుమంత్రములకలది. సంక్షేపముగ నిట్లు వేదచతుష్టయముదేశించబడెను. ఆకారావధాది హేతువులవలన నాయువుదేనియందును జెలియబడుచున్నదో యది ఋగ్వేదమునకు నుపవేదమగు నాయుర్వేదము. యుద్ధశాస్త్రవ్యూహాది రచనాకౌశలముదేనిచే జెలియబడునది యుభవేదోపవేదమగు ధనుర్వేదము. ఉదాత్తాదిస్వరధర్మములచే వీణయందును గాత్రమందును తాళయుక్తముగ గానజ్ఞానము దేనిచేనగు నదిగాంధర్వమనువేదము. నానావిధములగు నుపాస్యమంత్రముల ప్రయోగములు భేద

ముగానుపసంహరములతో నారుప్రకారములుగలిగి నియమాది ధర్మయుక్తమగునదియధర్మజేదోపవేదము తలశ్రమనిజెప్పబడును. ఉదాత్తాచిన్వరములు ఏకమాత్రాదికాలము తాలవ్యదిస్థానములు స్పృష్టాది చతుస్విధాభ్యంతరప్రయత్నములు వివారాద్యేకాదశవిధబాహ్యప్రయత్నములు వీటివలన ప్రాతస్సవనాదులతో వగ్గములపాఠమును శీఘ్రము చేనియందుగలవో యది శీఘ్రయనబడును. బ్రాహ్మణము పరిశిష్టముగలిపి యజ్ఞములకు ప్రయోగము చేనియందు చెప్పబడుచున్నదో యదిశ్రాతమని స్మార్తమని ద్వివిధమగు కల్పమనబడును. ధాతువులు, సంధులు, సమాసములు, వీటివలన ప్రత్యయములతోగూడ ఏకద్విబహువచనలింగభేదముతో శబ్దములు చేనియందు నిరూపించబడుచున్నవో యదివ్యాకరణమనబడుచున్నది.

చేనియందుశబ్దములకర్థము నిగ్గయించి వాక్యార్థసంగ్రహము జేయబడుచున్నదో యదినిరుక్తమనబడును. నక్షత్ర గ్రహగమనాదులచే కాలము చేనివలన విధించబడుచున్నదో సంహితాపాదారాగణితాదులతో నశ్చైలిషమనబడును. భగణ యగణ రగణ సగణ తగణ జగణ నగణ మగణ గురు లఘుభేదములచే ఋక్పాదాదిప్రమాణము చేనియందు కల్పించబడుచున్నదో యది భందస్మయనబడును.

వేదవాక్యములకు యజ్ఞములందు విధిభేదమువలన చేనియందర్థకల్పనావ్యవస్థ సేయబడునో యది మీమాంసాశాస్త్రము. భావాభావపదార్థములకు ప్రత్యక్షానుమానోపమానశాబ్దప్రమాణములవలన చేనియందు వివేకయుక్తమగు తర్కము సేయబడుచున్నదో యది కాణాదిమతమైన తర్కశాస్త్రము. పురుషుడు అష్టప్రకృతులు పోడశవికారములు యిట్టి తత్వాదులసంఖ్యతోకూడుకొనుటవలన సాంఖ్యశాస్త్రమనబడును. అద్వితీయబ్రహ్మ మొకటయేగాని యీ ప్రపంచమందించుకయైన నానావేదజ్ఞానమువలన మాయకమగు సర్వమును భాషించుచున్నదిదీవేదాంతమతము.

ప్రాణాదివాయుధారణాదులవలనను ధ్యానసమాధులవలనను చిత్తవృత్తుల నిరోధించడము చేనివలన జలియబడుచున్నదది యోగశాస్త్రము.

ఒకరాజు కృత్యమును చేనియందు మిషగాజేసి పూర్వవృత్తాంత కథనము జేయబడుచున్నదో యది ఇతిహాసము. సృష్టి,లయము, వంశము, మన్వంతరములు, వంశానుచరితములు చేనియందు జెప్పబడునది పురాణము. బ్రాహ్మ

శాదివర్ణ ధర్మము మొదలగు ధర్మములు దేనియందు వేదావిరోధముగ జెప్పబడునది స్మృతియనబడును దేనియందు యుక్తిబలవత్తరమై యుండునో సర్వము స్వభావముచేనగుచున్నది దేనికేశ్వరుడు కర్తగాడు వేదములబద్ధములు ఇట్లు దేనియందు జెప్పబడు నది నాస్తికశాస్త్రము. శుక్తిస్మృతులకు విరోధము లేకుండునట్టి లెస్సగు యుక్తిచే రాజవృత్తాదిశాసనమును ధన్వానమును దేనియందు జెప్పబడు నది యర్థశాస్త్రము. శశాదిభేదముగల పురుషుల కనుకూలముగ పద్మిన్యాదిస్త్రీభేదములలో స్వయ్యాదిభేదములును భయములకు సాన్వికాది భావములును మొదలగునవి దేనియందు వివరించబడునది కామశాస్త్రము. మేడలు కోటలు గోటలు వాప్యములు లెస్సగా రచియింపఁబ్రకారము దేనియందు జెప్పబడు నది శిల్పశాస్త్రము.

సమన్యూనాధికత్వముచే సారూప్యాదిభేదమువలన నన్యోన్యగుణభూషావర్ణనము దేనియందు జెప్పబడు నది యలంకారశాస్త్రము. సరసాలంకారయుక్తములగు శబ్దార్థముల విచక్షణ చమత్కారకారణముగ పద్యాది భేదమువలన నిర్దుష్టముగ దేనియందు రచించబడు నది కావ్యము. లోకసంకేతమువలన సర్థసంగ్రహముగల వాక్కు-దేశభాష. కౌశలశాస్త్రీయ సంకేతములు లేకుండ కార్యసాధకముగు యధాకాలోచితముగు వాక్యమవసరోక్తి. దేనియందు ఈశ్వరుడు కారణమనియు జగత్తులోగనుపడనది లేదనియును వేదములకువ్యత్యాసముగలిగియుండునది యవసమతము. కల్పించబడిన వేదలోకమాలముగు ధర్మము లోకులచే నెల్లప్పుడును బ్రతిదేశమందును బ్రతికులనందును జేయబడునది దేశాదిధర్మము.

వేరువేర ముప్పుదిండువిద్యలకును లక్షణములు ప్రకాశింపజేయబడెనింక సరువది నాల్గవలకు నామలక్షణములు వేరువేర నీగ్రంథమందులేవు. పృథక్రియలచే కళాభేదమగుచున్నది. ఏయేకళ నాశ్రయించి యేజాతీయుడు నాజాతికాకళానామము జెప్పబడును. హవభావాదియుక్తముగు సర్తనముకళయనబడును. ౧. అనేకవాద్యవికృతిగల తద్వాదనమందలి జ్ఞానము కళ. ౨. స్త్రీపురుషులకు వస్త్రాలంకారసంఘానము కళ. ౩. అనేకరూపావిర్భావకరణమందగుజ్ఞానము కళ. ౪. శయ్యాస్తరశాది సంయోగముగల పుష్పాదిగ్రహణమందగు జ్ఞానము కళ. ౫. బూదము మొదలగు నాటలచే మనోరంజనము కళ. ౬. అనేకాననసంఘానముతో రతిజ్ఞానము కళ. ౭. ఈయేడుకళలును గాంధర్వవేదమందు జెప్పబడెను

మకరందము, ఆసవము, మధ్యమ మొదలగువాటిని జేయు నేర్పుకళ- ౮. చిల్లిబాణములంగములందు గాడిన సవి తీసి సరమలందగువ్రణములను వ్యసలే కుండబాగు నేయుట కళ. ౯. పానాదిరససంయోగము అర్వాదివనజ్ఞానము కళ. ౧౦. వృక్షములకు పుష్పములుగలగజేయుట, మొక్కలువేయుట, వాటిని బోషించుటయందలి నేర్పుకళ. ౧౧. పాషాణములు గింజలు మొదలగునవి తెచ్చి వాటినిభస్మముచేయునేర్పు కళ. ౧౨. చెరుకుపానకము కీ ననేకప్రకారములుగ పంచదారమొదలగువాటినిసర్పనేర్పు కళ. ౧౩. సువర్ణాది ధాతువులను సంక్రమింపజేయుటకును మరలవిభజించుటకును నేర్పు కళ. ౧౪. అవ్యోన్మయ సంయోగముకంటె పూర్వమందగు ధాత్వాదిజ్ఞానము కళ. ౧౫. ఔరములుజేయు నేర్పుకళ. ౧౬. జ్వరాదిరోగకాలతొరకొషధాదికల్పనము కళ. ౧౭. ఇవి పది యాయుర్వేదోదితములు.

శస్త్రసంధానము తత్ప్రయోగము అలీధాది పదవ్యాసము నెరుగుటకళ. ౧౮. శరీరసంధులయందు బొడచుట ఆకర్షణము మొదలగువాటిచేసగు మల్లయుద్ధజ్ఞానము కళ. ౧౯. మల్లులకు శస్త్రములేకుండ ముష్టికూర్పాదులచేసగు బాహుయుద్ధమునందు మృత్యులైన స్వర్ణములేదు. ఈలోకమునందుకీర్తియునులేదు. బలదర్పములేకుండ తీక్ష్ణమగుబాహుయుద్ధము కీర్తికొరకు శత్రువునికై తలపగూడదు. తలపబడినబాహుయుద్ధము పాశాంతమగును. కఠినములగు బాహువులచేజేసినదానికి బ్రతిజేయుచు డాయుచు బాయుచు చిత్రముగనొకరినొకరు దూలింపుచు మొత్తుచు నెత్తివేయుచు జేయబడిన పీడవలగ విముక్తియే బ్రతిక్రియ.

చూడబడినప్రదేశములందగు లక్ష్మ్యయంత్రములందు శస్త్రనిపాతనముకళ. ౨౦. వాచ్యసంకేతనమున పూర్వాహించిన కళ. ౨౧. గజాశ్వరథగతులతో యుద్ధమునర్చుట కళ. ౨౨. ఈయైదుకళలును ధనుర్వేదమందు జెప్పబడెను.

నానావిధములగు నాసనముద్రాదులచే చేపతాళోషణము కళ. ౨౩. సారధ్యమును గజాశ్వాదిగమనశిక్షయునుకళ. ౨౪. మట్టి కఱ్ఱి రాయి సువర్ణాదిధాతువులు యీనాలుగింటిచేతను భాండాదిరచనాజ్ఞానము వేరువేరనాల్గొకళు. ౨౫. చిత్రావ్యాలేఖనముకళ. ౨౬. తటాకవాపీప్రాసాదసమభూమి క్రియకళ. ౩౦. గడియారముమొదలగు యంత్రములను వీణామృదంగాది వస్తువుల సురచించుజ్ఞానముకళ. ౩౧. నీలపీతాదివర్ణములయోగముచే లేతమధ్యమ గాఢములగు రంగులుజేయునేర్పు కళ. ౩౨. ఉదకము వాయువు సగ్ని వీటిసంగము

గనిరోధాదులచే నేయుపనికళ. ౩౩. వాదలు రథములు మొదలగు యానముల రచన కళ. ౩౪. సూత్రములు మొదలగు రజ్జువులను రచించుటకళ. ౩౫. అనే కతంతుసంధానముచే పటనిర్మాణము కళ. ౩౬. రత్నగులకు రంధ్రములు వేయుట వాటి సదస్వచ్ఛానము కళ. ౩౭. సువర్ణాదుల యధావస్తుజ్ఞానము కళ. ౩౮. కృత్రిమస్వర్గరత్నాదిక్రియాజ్ఞానము కళ. ౩౯. స్వర్ణాద్యలంకార రచనకళ. ౪౦. లేపాదిసత్కారము చర్మమార్గవక్రియాజ్ఞానము కళ. ౪౧. పశ్వాదులశరీరమువలన చర్మమునుదీయునేర్పుకళ. ౪౨. పాలవిశుద్ధికుటుమొదలు నేయుగాచువరకును నేర్పుకళ. ౪౩. అంగరథామొదలునుసనకలమగు కుట్టుట కళ. ౪౪. జలమందు బాహ్యదులచే తలించుటకళ. ౪౫. గృహభాండాది మాగ్గనజ్ఞానము కళ. ౪౬. వస్త్రసంపాదనముకళ. ౪౭. ఊరకర్తజ్ఞానముకళ. ౪౮. నువ్వులామదములు మొదలగువాటిచమయము దీయుటకళ. ౪౯. దున్నుట మొదలగువాటిజ్ఞానముకళ. ౫౦. వృక్షాద్యాగోహణజ్ఞానముకళ. ౫౧. మనోనుకూలసేవాజ్ఞానముకళ. ౫౨. గడ్డి వెదుళ్లు మొదలగువాటిచే పాత్రలను రచించుజ్ఞానముకళ. ౫౩. లాంతరులు మొదలగు కాచవస్త్రరచనాజ్ఞానముకళ. ౫౪. నీరుకుట్టుట తీయుటయందగు నేర్పుకళ. ౫౫. లోహాదులచే సారములగు శస్త్రాస్త్రములరచించుట కళ. ౫౬. గజాశ్వవృషభోష్ఠ్యముల పైని వేయు ఝాల్చాజ్ఞానమామొదలగునవి కట్టు నేర్పుకళ. ౫౭. శిశువులను సురక్షించుటకళ. ౫౮. ఎత్తుకొనుటాడించుట కళ. ౫౯. అపరాధినియుక్తముగ గొట్టు నేర్పు కళ. ౬౦. నానాదేశీయులధర్మములను జిగి-గవ్రాయుటకళ. ౬౧. తాంబూలపు పట్టిలనుగట్టు నేర్పుకళ. ౬౨. పుచ్చికొనుటలోశీఘ్రకారిత్వముకళ. ౬౩. ఇవ్వడమందుచిరకారిత్వముకళ. ౬౪. ఇవియరువదినాదులకుకళఽసంక్షేపముగ జెప్పబడెను.

గ్రంథాంతరమందలి కళాభేదములను జెప్పుచున్నారము. ఇతిహాసము, ఆగమము, కావ్యాలంకారనాటకము, గాయకశ్యము, కవిశ్యము, కామశాస్త్రము, ద్యూతము, దేశభాషావిధిజ్ఞానము, సకలవిపులనువ్రాయుట, చదువుట, అవధానములన్నియును, సర్వశాస్త్రములును, శకునశాస్త్రము, సాముద్రికము, రత్నశాస్త్రము, రథాశ్వగజారోహణాది కౌశలము, వల్లయుద్ధశాస్త్రము, పాకశాస్త్రము, వృక్షదోహదము, గ్రంథవాదము, ధాతువాదము, గనులను దెలియుశాస్త్రము, రసజ్ఞానము, జలసంబంధమగువాదము, అగ్నిస్తంభనము, ఖడ్గస్తంభనము, జలస్తంభనము, వాక్స్తంభనము, వయస్కస్తంభనము, వశ్యము, ఆకర్షణము, మోహనము, మారణము, విద్యోషణము, ఉచ్చాటనము,

కాలవంచనము, నీటిలో కలియుండుట, పాడుకాసిద్ధి, వాక్సిద్ధి, ఘటికాసిద్ధి, ఇంద్రజాలము, అంజనము, పరదృష్టివంచనము, స్వరవంచనము, మణిమంత్రోష్ణధన్వద్ధులు, చోరకర్మ, చిత్తరువు, లోహక్రియ, శిలాక్రియ, మృత్త్రియ, దారుక్రియ, వేణుక్రియ, చర్మకర్మ, వస్త్రురచన, అదృశ్యకరణి, చూతకరణి, వేట, వాణిజ్యము, పశుపాలనము, కృషి, ఆసవకర్మ, లావకుకుటు మేషాదియుద్ధకరణకౌశలము ఇవిగరువడినాటగు కళలు కళావిదలచే జెప్పబడెను. కళావైకల్యముచే సత్సభామధ్యమందు చందునకీవలెను బుధునకు ప్రకాశత కలగదు.

శ్రేయస్సాధన కృత్యములు.

బాల్యయావనాదివయస్సు, లౌకికవ్యవహారములయందు నైస్సర్గికమైన బుద్ధి, గృహక్షేత్రాధిధనము, వక్తృశృంగము, వేషము అనగా కులానుసారము ప్రతిగ్రహాదికర్మ, వీటికి ఉచితమైన వృత్తిని బుద్ధిమంతుడు స్వీకరించవలయును. ఎటులనిన మనలివాడు యావనముగలవాని వృత్తి నాచరించిన నుచితముగాను. ఇటుల బుద్ధ్యాదులయందు యోజించవలయును. అష్టవ్యాపారము వక్రములేక మాత్స్యర్యముగాకనుండవలయును. అహింస, సత్యము, ఛార్మము లేకుండుట, శుచిత్వము, ఇంద్రియ నిగ్రహము, దానము, దమము, దయా, సహనము, ఇవిసకలమైనవారికిని ధర్మసాధనములని యజ్ఞవల్క్యులు.

సర్వేంద్రియవిషయములందును కామమువలన నాసక్తుడు కాకూడదు. కానవిషయాసక్తిని మనస్సుచే మల్లింపవలయును. తృప్తియుని, సర్వమును, బహుశుత్రబాహ్మణుని యవమానించదగదు. వీరుసీరసించియున్నను యవమానించినవారిని దహించుదురు. కావునబుద్ధిమంతుడు వీరినియవమానించకూడదు.

పూర్వమందగు తనలోపమునుజెప్పి తననుదానవమానించుకొందగదు. ఆమరణాంతము లక్ష్మీప్రాప్తిని గోరుచుండవలయును గాని లక్ష్మీదుగ్లభమనియూహింపదగదు. మంగళాచారములనుజేయుచు నియతచిత్తుడై జపహోమాదులను జేయువారికి వినిపాతములేదు. ఏయేకర్మపరాధీనమైయుండునో దానిని విడువవలయును. ఆత్మవశముగాదానిని బ్రయత్నముచే జేయవలయును. సర్వమును బరవశము దుఃఖము. ఆత్మవశము సుఖము.

సంగ్రహముగా సుఖదుఃఖలక్షణము నిదిగా దెలియవలయును. ఏకర్మజేసిన నంతరాత్మసంతోషించునో దానిని జేయవలయును. అటులగానిదానిని వర్జింపవలయును. అన్యతపరుడు, అధార్మికుడు, హింసారతుడగువాడును సుఖ

మనోందడు. తానుక్షీణించియుండినను ధర్మయుక్తమగు మనస్సు నధర్మమందు పెట్టలేకదు. అధార్మికలగు పాపకర్మలదుఃఖమును భూమిమనుండునుగదా. అధర్మమాచరించబడి యుప్పుడె గోవువలెనుభవించదు. మెల్లన తిరిగితిరిగి వచ్చి యధర్మకర్తయొక్క మూలభేదమును జేయును. అధర్మముజేయువానియందా ఫలముకనపడకుండన బుతులయందైన చాతులయందైన మునిమనమలయుండై సమధర్మఫలమగు కష్టము నగపడునుగాని వ్యర్థముగాదు. ఒకడుచేసిన పాపఫలముకడనుభవించుచున్నాడనిన బుత్తాదులకువచ్చిన కష్టములు తండ్రికి దుఃఖహేతువులగుటవలనను శాస్త్రీయమగుటచేతను దీనియందవిశ్వాసము జేయదగదు. అధర్మముచే వర్ధమానుడై శుభములనొంది శత్రువులనుజయించినను సమూలముగ నశించుననిమనువు. కావున నధర్మచరణముగూడదు.

శుచిహృతుడై యాస్తిక్యముచే పూతాత్ముడై దేవతలనెల్లప్పుడు బూజింపవలయును. దేవతలబూజించునట్లు గురుజనులనారాధించవలయును. తనవలెను మిత్రజనమును బరామర్శింపవలయును. నమస్కారముచేగురువులను సదాచారకృత్యములచే సత్పురుషులను సత్కర్మచే దేవతలను సద్భావముచే మిత్రులను సంభ్రమముచేబాంధవులను పేమిదానములచే స్త్రీలను భృత్యులను, దాక్షిణ్యముచే నితరజనులను విశ్వవ్యమునుగోరువాడు తనకభిమంతులనుగా జేయవలయును. పురులవ్యాపారమందు నిందగూడదు. స్వధర్మమునుబరిపాలించుట దీనులయందు దయ సంహారముడలను వాఙ్మధుర్యము మంచిమిత్రునకుపాగములచేనైన నుపకారముచేయుట ఇంటికివచ్చినవానిని మన్నించి యథాశక్తిగానిచ్చుట సహనశీలత్వము తనకైశ్వర్యమున్నప్పుడు గర్వించకుండుట పురుల వృద్ధికినోర్పుట ఇతరులకుపీడాకరముగ మాటలాడకుండుట సుఖదుఃఖాదిద్వంద్వములనుసహించుట బంధువులతో బాంధవ్యమునెరపుట సుజనులయందు సమత సజ్జనచిత్తానుసరణముగ నడచుట నితియావత్తును మహాత్ములవ్యాపారము గావున సనాతనమగు సీమార్గమందు లెస్సగా గృహస్థులు నడువవలయును. ఈ మార్గముగా నడచిన యిహపరసౌఖ్యముల నొందుదురు.

దివాప్తభాగకృత్యము.

అష్టమేలోకయాత్రాచ బహిస్సంధ్యా తతఃపునరితి దక్షోక్తదినస్యాష్టమభాగకృత్యంచవదామః॥ లోక్యతే ఆలోక్యతఇతి లోకః। లోకృదగ్ధనే। లోకశబ్దేన శరఃపాత్యాచ్యంగసంస్థానవిశేషయొక్కం తిర్యగ్వ్యతిరిక్తం మనుష్యాది

ప్రాణిమాత్ర ముచ్యతే । లోకైర్భూతా లోకయాత్రా సుహృత్తవై రుద్యా
నాదివనవిహరణమితీయావత్ ॥ తద్దుక్తం ॥ గహనాని విసర్జయన్విశుద్ధం బహిరు
ద్యానవనం సమభ్యుపేయాత్ । విహరన్త ధురంవయోనుయాపైర్నచమాద్యేభ్య
షయోపభోగరోగాత్ ॥ నవంవయోహం వపుర్వరాగనా స్సఖాః కలావితర
లవల్లకీస్వనః । ధనానిసర్వం విఫలంసుభైషిణోవినావిహరోపవనానిదేహినాం ॥

దివాప్రమభాగకృత్యములు.

దివముయొక్క- యెనిమిదవభాగమందు లోకయాత్రనొనర్చి యటుపైని
సాయంసంధ్యావందనమును వెలుపలనొనర్చువనిన దత్తోక్తదివాప్రమభాగకృత్య
మును జెప్పుచున్నారము.

చూడబడేదికాగా లోకము లోకృలనేధాతువుదర్శనాద్ధముకలది. లో
కశబ్దముచేతను శిరస్సు హస్తము మొదలగు నవయవవిశేషములుగల తిర్యగ్వ్య
తిరిక్తమగు మనుష్యాదిప్రాణిమాత్రమని బయటబడుచున్నది. లోకలచేతను జే
యబడుయాత్ర లోకయాత్ర యనగా స్నేహితులతో నుద్యానాదివనవిహరణ
మని నిశ్చయార్థము. అదిచెప్పబడినది యెటులనిన- దుర్గమములగు వనములను వి
డచి పరిశుద్ధములగు బాహ్యుద్యానముల నొడవలెను. వయోనురూపులగు
వారితో మనోహరముగ విహరించుచు విషయబోగములనుంచి మరించగూడదు.
నూతనమగు మనోహరమైనవయస్సు చక్కనిరూపము శ్రేష్ఠమైనస్త్రీలు కళా
చేత్రులగుసఖులు మనోహరమగు వీణాధ్వని సకలధనములును సుఖేచ్ఛగల జే
హులకు విహరించదగు నుపవనములు లేకుండున విఫలములు.

వృక్షాయుర్వేదః.

త్రిదంతులూరి నారాయణగజపతిరాజ విరచితం శాస్త్రం । వృక్ష
యుర్వేదాఖ్యం వితనోతు నుచం సదా విదుషాం ॥

నను మనుజునాం బాహ్యంతర్వేత్రియవతాం సుఖదుఃఖ మనుభవతాం
పంచమహాభూతవికారసమదాయాత్మక శరీరిణామివ వృక్షాణా మాయుర్వే
దోక్తిః కథమిత్యాశంక్య వదామః ॥

హితాహితంసుఖందుఃఖమయస్తస్యహితాహితం । మానంచ తచ్చ
యతోక్తమాయుర్వేదస్సఉచ్యతేఇతిచరణే ॥ అస్మాద్ధః ॥ హితంచ హితంచ ద్వ
యోస్సమాహరణి హితాహితం । హితమహితం సుఖందుఃఖంచేతి చతుర్విధ
మాయుః । వర్షనరక్షణభేదాద్వివిధమేవాశైధిల్యజనకాహారాచారభేదజాదికం

హితంహాసాతిహాసయాపతైధిల్యజనకమహితంచ । మానమాయుషఃపరిమా
ణం । చకారాదముక్తమప్యాయుషోఽప్రమాణం । తచ్చ మానామానమప్యా
యుషః । తద్యథా । ప్రమాణ మాయుషస్త్యర్థేంద్రియ మనోబుద్ధి కేష్టాదీనాం
స్వేనాధిభూతస్య వికృతిలక్షణైరుపలభ్యతేఽనిమిత్తైః । ఇదమస్మాత్తణముహూ
ర్తాత్ దివసాత్ త్రిపంచసప్తదశద్వాదశాహత్ । పక్షాన్తాసాత్సంవత్సరాద్వా
స్వభావమాపన్న్యతఇతి తస్యస్వభావః ప్రవృత్తైరుపరమః మరణం అనిత్యతా ।
నిరోధఇత్యేకోద్ధః । ఇత్యాయుషఃప్రమాణమహోవిపరీతమప్రమాణ మష్టాధికారే
దేహప్రకృతిలక్షణమధికృత్యహోపదిష్టమాయుషఃప్రమాణమాయుర్వేదఇతి । త
చ్చేతి । తత్ స్వరూపలక్షణత ఆయుశ్చ ఇత్యేతత్సర్వం యోగోక్తం స ఆయుర్వే
దఉచ్యతే । విదవిచారణే విదలాభ విదక్షానే ఇత్యేష్వర్థేషు వేదయతి విదతి
వేత్తివానేనాస్తి స్వేతి వేదఇతి॥

వృక్షా జీరపి చాహ్యేంద్రియ రహితస్యాయుష్వత్స్వ మాభ్యాంతరేంద్రి
యవత్వాత్ । శరీరేంద్రియాదివిభాగో మరణమితి పురుషో జీవతి మ్రియలేచ
స్థూలశరీరేంద్రియాదిమత్వాత్ ఏవం వృక్షోపి । వృక్షాదీనాం సజీవానామస్తి
చాద్యష్టమస్తి సుఖదుఃఖాదికం చాయురితిహోధ్యం తదుక్తంశ్రీమహాభారతేశాంతి
పర్వణి భృగుభరద్వాజసంవాదే॥ ఘనానామపివృక్షాణా మాకాశోస్తి నసంశ
యః । తేషాంపుష్పఫలవృక్షిర్మిత్యంసముపపద్యతే । ఉష్ణ శోష్ణాయతేర్ధ్వం త్వ
క్ఫలంపుష్పమేవచ । క్షాయతేశీర్యతేవాపి స్పర్శస్తేనాత్రవిద్యతే । వాయుగ్మ్యశ
నిర్ఘోషైః ఫలంపుష్పం విశీర్యతే । శ్రోత్రేణ గృహ్యతే శబ్ద స్తస్మాచ్ఛృణ్వంతి
పాదపాః । పుష్కాపుష్కైస్తథాగంతైర్ధూమైశ్చవిచిత్రైః । అగోగాః పుష్పితా
స్సంతి తస్మాజ్జీఘ్రింతి పాదపాః । పాదైస్సలిలపానాశ్చ వ్యాధీనాంచాపి దర్శ
నాత్ । వ్యాధిఃప్రతిక్రియత్వాచ్చ ఏద్యతేరసంమృషే । వక్రేణోత్పలనాశేన య
ధోర్ధ్వం జలమాదదేత్ । తథాపవనసంయుక్తః పాదైఃపిబతి పాదపః॥ సుఖ
దుఃఖయోశ్చ గ్రహణాచ్ఛిన్నస్యద విరోహ వాత్॥ జీవంపశ్యామివృక్షాణా మ
చైతన్యం నవిద్యతే । తేనతిజ్వలమాదత్తం జరయత్యగ్నిమాయతా । ఆహారపరిణా
మాచ్చ స్నేహావృద్ధిశ్చ జాయతేఇతి॥

శాస్త్రాణిచావదవలోక్య మయామునీనా మర్థస్సఏవ కథితః పరమార్థ
యుక్తాః । ఏవం విలోక్య నిఖలంచ విచారయంత స్సంతస్సవభావసరలా ముద
మాప్నువంతు॥

వృక్షాయుర్వేదము.

శ్రీదంతులూరినారాయణగజపతిరాజవిరచితమగు వృక్షాయుర్వేదమనే పేరుగలిగిన యాశాస్త్రము విద్వాంసుల కెల్లప్పుడును సంతోషమునర్చుగాక.

ఓయీ బాహ్యంతరేంద్రియములు గలిగి సుఖదుఃఖము లనుభవించుచుండిన నైదుమహాభూతమయములగు శరీరములుగలిగిన మనుష్యులకువలెను వృక్షములకు నాయుర్వేదమును జెప్పుటెట్లుని శంకించుకొని జెప్పేము.

హితము నహితమును సుఖము దుఃఖమును నాలుగువిధములై యాయువుండును. వర్ధన రక్షణ భేదమై రెండుప్రకారములియ్యేవే. శరీరదార్ధ్యమువొందించు నాహారాచారాక్షణములు హితము. శరీరాపాటమునొందించి శిథిలమొందించుట స్వరూపముగాగలది యహితము ఆయుఃపరిమాణము మానమవియచట జెప్పబడినదో ఆగ్రంథమాయుర్వేదమనబడును. వృక్షములు ఆభ్యంతరేంద్రియములు గలవౌటవలన బాహ్యేంద్రియములులేనివైన నాయుర్దాయము గలిగియుండు శరీరమింద్రియములుగలిగియుండుటే జీవించడము. అవి విడచటవరగాము. స్థూలశరీరేంద్రియములు గలిగియుండుటవలన మనుష్యుడు జీవించుచున్నాడను వ్యవహారము. ఈలాగుననే వృక్షమునకును.

జీవించియుండిన వృక్షదులకదృష్టము సుఖదుఃఖాదిక మాయువును గలదని జెలియదగును. అటుల శ్రీమహాభారతమందు జెప్పబడెను.

కఠినమగు వృక్షములకు నాకాశగుణముకలదు. వాటికిపుష్పఫలములయొక్క పాద్రూపమెల్లప్పుడున్ను గలుగుచున్నది. వెట్టనుంచియాకు, చర్మము, ఫలము, పుష్పము, వాడుట- పగ్గములు రాలుట చర్మశిథిల మగుటచేతతనున్న వృక్షములందు స్పర్శ కలదు. వాయువుయొక్క అగ్నియొక్క పిడుగుచేతను ఫలపుష్పములు శిథిలమగుచున్నవిగానశబ్దముగ్రహించబడివృక్షములువినుచున్నవి.

వృక్షమును తీగచుట్టుకొని యంతటను పాకెనుచుండుటచేతను వృక్షములు చూచుచున్నవి. సుగంధదుర్గంధములచేత ననేక ప్రకారములగు ధూపముల చేతనున్న రోగరహితములై పుష్పించుచున్నవి. గాన వృక్షములాఘ్రాణించుచున్నవి. వేళ్లచేతనుదకమును గ్రహించడమువలన రోగములుగలవై చూడబడుటవలన నారోగములు బోషధాదికముచేత మల్లించుటవలన వృక్షమందు రసనేంద్రియముకలదు. వంకరగు కలువకాడచేతను జలమునుమీడికీల్చినటుల వాయుసంయుక్తమై వృక్షము వేళ్లచేతను జలమును బీల్చును.

సుఖదుఃఖములను గ్రహించుటవలన చిన్నమైనవి దిరుగనంకురించుటవలనను వృక్షములకు చైతన్యముకలదు. ఆవృక్షముచేతను స్వీకరించబడిన యాజలమును నగ్నిమాయతములు జీర్ణింపజేసుటనుంచి యాహార పరిణామమున్ను గలదు. స్వేదము వృద్ధిని గలుగుచున్నది.

నాచేతను మనీశ్వరులచే జెప్పబడిన శాస్త్రములనుబాచి యాశాస్త్రార్థమునియ్యేవే వాస్తవోక్తిచేతను జెప్పబడినది. ఇటులసకలమును బాచి విమర్శించినటువంటి యోగ్యస్వభావముగల సత్పురుషులనందించుదురుగాక.

వృక్షారోపణమహిమా.

బహుభిర్బలకంజానైః పుత్రైర్ధర్మార్థవర్జితైః। వరమేకఃపథితరుర్యత్ర విశ్రమతే జనః। దశకూపసమావాపీ దశవాపీసమో హృదః। దశహృదసమః పుత్రో దశపుత్రసమోద్రువః। క్రీడారామంతుయఃకుర్యాదుద్దామఫలసంయుతః। సగచ్ఛేచ్ఛంకరపురం వసేత్తత్ర యుగేయుగే॥ అశ్వద్ధమేకం పిచుమందమేకం న్యగోధమేకం దశచించిణీకం। కపిద్ధబిల్వమలకత్రయంచ పంచామ్రీవాపీ నరకంసపశ్యేత్॥ యావద్దినాని తులసీరోపితా యద్భృహేవసేత్। తావద్వర్షసహస్రాణి వైకుంఠే సమహీయతే॥ యస్తు సంరోపయేద్బిల్వం శంకరప్రీతికారకం। తత్కులేహి సదా లక్ష్మీ స్సంతిష్ఠేత్పుత్రపౌత్రకీ॥ ఏవమేవహి యోశ్వద్ధం రోపయేద్విధినానరః। యత్రకుత్రాపి చాపన్న స్సగచ్ఛేద్భవనం హరేః। తేనేష్టా బహవోయజ్ఞాః తేనదత్తా వసుంధరా। ససదాబ్రహ్మచారీస్యాజ్యేన ధాత్రీప్రరోపితా॥ క్షీరికాకదళీద్రాక్షా ప్రియాశుః పనసాన్వితాన్। తరూన్సంగోఽప్యవోదుఃఖీ జాయతేసప్తజన్మసు॥ అన్యానపి తరూన్రోప్య ఫలపుష్పేపయోగినః। రత్నధనుసహస్రస్య ఫలంప్రాప్నోతిమానవః॥ ఏతత్సర్వం పరిజ్ఞాయ వృక్షారామంసమాచరేత్। ధర్మార్థకామమోక్షాణాందుష్టేభ్యస్సాధనం యతః॥

వృక్షారోపణమహిమ.

ధర్మార్థరహితులగు ననేకపుత్రులుపుట్టుటచేతను ప్రయోజనము లేదు. జనవిశ్రాంతికరమగు మార్గమధ్యమందలి ఛాయావృక్షము శ్రేష్ఠము. పదకూపములతో సమమొకదిగుడుదావి. పదిదిగుడుదావులతో సమమొకహృదము. పదిహృదములతో సమమొకపుత్రుడు. పదిపుత్రులతో సమమొకవృక్షము. అధికఫలయుక్తమగు క్రీడావనము నెవరారోపణ జేయుదురో వారనేకయుగములు శ్రేలాసమందుంజెదరు.

రావియొకటి, జువ్వియొకటి, మజ్జియొకటి. పదిచింతలు, వెలగలు, ఉళిరికలు, మారేడులును మూడేసి, మామిళ్లు అయిదును వేసినవాడు సరకమును జూడడు. ఎన్నిదినములు వేయబడినతులసి యెవనిగృహమందుండునో అన్నివేల సంవత్సరములు వైకుంఠమందు వాడుండును. శివప్రితికరమగు చిల్వమెవడు పెంచునో వాడికులమందు పుత్రపౌత్రక్రమముగ లక్ష్మీయెడబాయకుండును. ఇటువలెనే రావిచెట్టును వేసినవాడేలోకమునకు వెల్లినను విష్ణులోకమునొందును. ఎవనిచే యుళిరికవేయబడినదో వానికనేకయజ్ఞములాచరించినఫలము భూదాసఫలమును బ్రహ్మచర్యవ్రతసిద్ధియు గగును.

పాలచెట్టు అనటిచెట్టు దాగ్రా ఘోరభిచెట్టు పనసను బెంచినవాడే దుజన్తములందు దుఃఖిగాడు. ఫలపుష్పేపయోగములగు నితరవృక్షములనున్న బెంచినవాడు రత్నాలంకరణయుక్తములగు వేయు ధేనువుల నిచ్చిన ఫలము నొందును.

ఈసకలమును దెలిసి ధర్మార్థకామమోక్షములకు వృక్షములవలన సాధనమగుటచేతను వృక్షారామము నొనర్చవలెను.

గృహశ్రమతరుకుభాగుభలక్షణాని.

గృహస్యపూర్వదిగ్భాగే స్యగ్రోధ స్సర్వకామదః । ఔదుంబరస్తథా యావ్యే వారుణ్యాం పిష్పలక్ష్మభః । ప్లక్షశ్చేత్రతతోధన్యఃవిపరీతస్తు వర్షయేత్ । వర్షయేత్పూర్వతోశ్వద్ధం ప్లక్షందక్షిణతోగృహత్ । స్యగ్రోధఃపశ్చిమేవర్షస్తథోదుంబరముత్తరే ॥ డేవదానవగంధర్వాః కింనరోరగరక్షసాః । పశుపక్షి మనుష్యాశ్చ సంత్రయంతి సదాతరూన్ । సర్వేషాం వృక్షజాతీనాం ఛాయా వర్జా గృహేనదా । అపిసౌవర్ణికంవృక్షం గృహద్వారే నరోపయేత్ ॥ గృహేవృక్షాశ్రయపితౌచపిశితాశన పన్నగాదీనా మాశ్రయణప్రతిషేధనార్థం ప్రవాతపతనాపాయనివారణాయచ గృహస్యతరుచ్ఛాయావర్జనమావశ్యకమితిబోధ్యం ॥

బదరీకదళీచైవ దాడిమాచీజపూరకం । యస్యగ్రేహేప్రరోహంతి తద్గృహీనప్రరోహతి ॥ పలాశాఃకాంచనారాశ్చ తథాశ్లేష్మాతకార్దునాః । కరంజః పంచమావృక్షాః నారోప్యాస్సుశ్చినోగృహే ॥ అసన్నాః కంటక్కినో రిభుభయదాః క్షీడిణోర్ధనాశకాః । ఫలినఃప్రజాతయకరా దారూణ్యాపి వర్జనంబ్రైషాం ॥ నీలీంహారిద్రాలంచ నరస్సదోస్తా పుత్రైర్ధివైస్సంతుయమభ్యుపేయాత్ । ఏతాంస్తుసర్వాన్స్వయమేవజాతాంశ్చింద్యాదృషీతాం వచనాద్విధిజ్ఞః ॥ నకుర్యాద్య

మృతైఃకుల్యైశ్చయేష్యపిహి వాటికా। అస్యభాకలహుజ్యేగా కష్టంవాలభా
త్యేతే। తస్మాద్దాక్షిణింహి శుభదం పుత్రపౌత్రాదివర్ధనం। పశ్యిమోత్తరపూ
ర్వేషు భవేదుపవనంకృతం॥ ఇతితరుణాం శుభాశుభలక్షణాని॥

గృహాశ్రమతరుణశుభాశుభఫలములు.

ఇటుపైని గృహవరణలలో వేయబడిన వృక్షములవలన గలిగిడి శుభా
శుభఫలములను జెప్పుచున్నారము.

గృహములయొక్క పూర్వభాగమందు మట్టివేసిన సకల ఫలముల నిచ్చు
ను. మేడిచెట్టు దక్షిణమందు శుభము. పశ్చిమమందు రావి మంగళము. జావ్వి
యూత్తరమందు శ్రేష్ఠము. దీనికి వ్యత్యయముగ నుంచరాదు. అనగా పూర్వదిశ
ను రావి దక్షిణమందున జావ్వి పశ్చిమమందున మట్టి ఉత్తరమందున మేడియును
గృహమునకునుంచరాదు.

దేవదానవగంధర్వ యక్షోరగ రాక్షసులు పశుపక్షిమనుష్యులును వృ
క్షమునాశ్రయించి యందురు. గాన సకలవృక్షజాతులయొక్క నీడ గృహమం
దెల్లపుడును వర్షించదగును. సువర్ణవృక్షమైనను గృహద్వారమందుంచరాదు.
విశేషముగ వాయువు వీచుటచేతను గృహముపైని వృక్షము బడునుగావున య
ట్టియపాయమునుగూడ దప్పింపజేయుటకీసిబంధన. రేగులనటి దాడిమ దబ్బ
యు నెవనిగృహమంధున వృద్ధినిొందునో ఆగృహస్థు వృద్ధినిొందదు. సుఖేచ్ఛగ
లవారలు మోదుగ సంపెంగ నెరజీచెట్టు మద్ది కాగు నీయైదుచెట్లును గృహ
మందుంచరాదు. నీలియును పసపును సర్వదా వేసిన పుత్రభననాశనమైనర్చు
ను. ఇవివాటంతటనవి మొలచిన దీనివేయుచుని మునులాజ్ఞ.

గృహమునకు దక్షిణ వైయుతి యాగ్నేయదిశలను తోటవేయరాదు. వే
సిన కలహము భయము విపత్తియు నగును. రాజులచేతను పశ్చిమోత్తరపూర్వ
దిగ్భాగములందువేయబడినతోటపుత్రపౌత్రాదివర్ధనమునుమంగళమునుజేసును.

వృక్షోరోపణభూమిరూపణం.

జాంగలానూపసామాన్య స్వభావాపిచమేదినీ। కేదైస్సా భిద్యతేషడ్వి
ర్వర్ణతో రసతప్తభా॥ అశితవిషాండుశ్యామలలోహితవీత శ్వేతరోచిక్షుక్రమ
శః। మధురలవణాన్లుతిక్త కటుకషాయా భువోరసతః॥ విషపాషాణవల్లిక విల
దుష్టా తథోషరా। దురోదకా కారగిలా తరుభ్యో నహితామహీ॥ ఇంద్రసి
లశుకపక్షికోమలా శంఖకుంద కుముదేందుసన్నిభా। తప్త కాంచనవికాశి చంద

కస్పర్ధిని జనుమరీ ప్రశస్యతే॥ శ్యామా సమాసన్నజలా హరితా తరుణాంకు
రా తస్యాంసర్వే యథాస్థానం ప్రరోహంతి మహీరుహః॥ నజాంగలా సచా
నూపా భూమిస్సాధారణాతుభా॥ తస్యాం సర్వేపితరవః ప్రరోహంతి ససుశ
యః॥ సనసలికుచతాదీ వంశ జంబీగ జంబూ తిలకఘటకదండామ్రాతభూర
పూగాః॥ కదళి తినిశ మృద్వ కతకీ నారికేళప్రభృతయశ్చిచాన్యే ప్రాయశోనూ
పజాస్యః॥ శోభాంజనశ్రీఫల సప్త పర్ణి శోకాలికాశోక శమీ కరీరాః॥ కర్కం
ధురాకచరనింబశోకా వృద్ధింబంధంతే భువిజాంగలాయాం॥ బీజపూరక వున్నా
గ చంపకామ్రాతముక్తకాః॥ ప్రియంగుదాదీమాద్యాశ్చ సాధారణ సముద్భ
వాః॥ నిధిచేవమహీపానాం ప్రభావాచ్చాపి యత్నతః॥ అసౌమ్యభూమిసంప
న్నా అపీసిద్ధ్యంతి పాదపాః॥ ఇతిభూమినిరూపణం॥

1 వృక్షారోపణ భూనిరూపణము.

జలప్రాయము జలరహితము సామాన్యమును స్వభావముగాగల
భూమి యారురసములారువర్ణ ములచేతనున్న భేదముగలిగియుండును. నలుపు
పసపురంగునుగలిగియుండిన యది పాండువర్ణము. ఎరుపు నలుపును గల యది
శ్యామలవర్ణము. కేవలము యెరుపు పసపు తెలుపు వర్ణములు గల భూములు
వరుసగా మధురాష్లులవణితకటుకషాయరుచులకలవై యుండును. విషమ
ముగనున్నస్థలము రాతినేల చవిటినేల పుట్టలుతరుచుగానుండునది గోతులుకల
ది దుష్టోదకముకలది గువ్వరాతినేలయును వృక్షారోపణమునకు శ్రేష్ఠముకాదు.

ఇంద్రనీలముభంగినున్నదియు చిలుక రెక్కలరీతినున్నదియు శంఖమువలె
మల్లెపువ్వు లేక తెల్లకలువవలె చంద్రసదృశమై తెల్లనిభూమి పుటమువేసిన బం
గారముభంగి రంగుగలిగి వికసితచంపకతుల్యమైన భూమియును వృక్షారోపణ
మునకు ప్రశస్తము. శ్యామలవర్ణమై సమీపమందు నీళ్లు పడేదియున్న పచ్చని
రంగు గడ్డి బాగా మొలచేభూమియుండు వృక్షములు వృద్ధి నొందుచున్నవి. జల
ప్రాయముగానిదియు జలహీనముగానిదియునైన సాధారణభూమి శ్రేష్ఠమై
నది. దానియందు సకలవృక్షములును బుట్టును. పనస, నిమ్మ, తాళి, గజనమ్మ,
నేరేడు, తిలక, ఘట, కదంబ, అంబాల, ఖర్జూర, పోక, అనటి, నెమ్మి, ద్రా
క్షా, మొగలి, కొబ్బరి మొదలగుచెట్లు తరుచుగా నీరుగలస్థలమందు పుట్టుచు
న్నవి. ముగగచెట్టు, మారేడు, ఏడాకులనటి, శోకాలిక, ఆశోక, జమ్మి, గ
న్నేరు, రేగు, రాకచరము, వేప, శోక, వృక్షము లుదకములులేని స్థలమందు

వృద్ధి నొందును. దబ్బ, పొన్న, సంపెంగ, యిప్ప, ముక్కము, ప్రియంగు, దాడిమ మొదలగునవి సాధారణభూమిని బుట్టును.

క్షేత్రములందున దేవతలయొక్క రాజులయొక్క ప్రభావముచేతను మకాభివృద్ధి నుంచినన్ని శ్రేష్ఠమైనభూమిగా కుండినను వృక్షములు వృద్ధి నొందును.

పాదప వివక్షా.

వనస్పతిద్రుమలతాగుల్కః పాదపజాతయః। బీజాతాంబాత్త ధాకం దాత్తజ్జన్మత్రవిధవిదుః॥ తేవనస్పతయఃప్రాక్తా వినాశుత్తైః ఫలంతియే। దృమాశ్చన్యేనిగదితాః శుత్తైస్సహఫలంతియే॥ ప్రసరంతిప్రతానైర్వృక్షాలతాః పరికీర్తితాః। బహుస్తంబావిటపవ ఏతే గుల్కః ప్రకీర్తితాః। జంబూవంశకథున్నాగ నాగ కేసర చించిణీ। కపిధబదరీబిల్వ కుంభకాః ప్రియంగవః। పనసామ్రమధూకా ద్యాః కరమర్దాశ్చబీజజాః। తాంబూలీసంధువారశ్చ తగరాద్యాశ్చ కాండజాః॥ పాటలా దాడిమీష్టకరవీరకటాదయః। మల్లికోదుంబరఃకుండో బీజకాండోద్భవామతాః। కుంకుమార్ద్రరసోనాటః కందాకందసముద్భవాః। ఏలాపద్వోత్పలాద్ధి బీజకందోద్భవానితః॥ ఇతిపాదపవివక్షా॥

పాదప వివక్షా.

వనస్పతిద్రుమ లతాగుల్కములని పాదములు నాల్గువిధములు. విత్తనమువలన కొమ్మలవలన దుంపలవలన మూడువిధములను బుట్టునని జెలియదగును. పుష్పించకఫలించునవి వనస్పతములందురు. పుష్పించిఫలించునవిద్రుమములని జెప్పబడును. తీవలచేతను ప్రాకునవి లతలని జెప్పబడుచున్నవి. విశేషముగ కొమ్మలుగలిగి అకులుతరుచుగాగలపాద గుల్కమనబడును.

నేరేడు సంపెంగ పొన్న నాగ కేసరము చింత వెలగ రేగు మాలేడు కుంభకారి (పేంకణపుచెట్టు పనస నూమిడి యిప్ప కరమర్దనము అభగా కరి వేపాకుచెట్టు యివి మొదలగునవి విత్తనముచేబుట్టును.

తాంబూలీ వావిలి తగరము మొదలగునవి తీవలవలనబుట్టును.

పాటలము దాడిమ బివ్వ గన్నేరు కటము మల్లె మేడి కుండము ఇవి మొదలగుగాగలవి కొమ్మలవలన బీజములవలన వృద్ధి నొందును.

కుంకుమ ఉల్లి అల్లము మొల్లంగి మొదలగునవి దుంపలచేతనుగును- ఏలకులు పద్మాత్పలములు మొదలగునవి విత్తనముచేతను దుంపలచేతనుగూడ నగును.

బీజావాపనవిధి.

సమ్యక్కర్మమే సమక్షేత్రే మామానుష్ఠానాని సునిష్ఠానాని
స్వముద్ధృత్య తత్రబిజోపిరిష్యతే॥ అధర్మపక్వాన్మలతో విశోషితాన్వికృష్య నీ
జం పయసా నిషిచ్యచ॥ విశోషితాన్మంచఱినాని సర్విషా విడంగమశ్రేణచ ధూ
పయేత్తతః॥ క్షీరసిక్తం నీజం బృహతీతిలసర్విషావితుప్రం॥ గోమయ మృదిత
మథోష్ఠం సద్యోజాయేత ధూపితంపసయా॥ పయసానిషిక్త నీజం గోమయపరి
మర్దితం విశోష్యతతః॥ మాక్షిక విడంగచూర్ణైర్బహుశో మృదితం ప్రజాయేత॥
జంబూపనసమాతానాం సరలం లికుచస్యచ॥ క్షీరసిక్తం వాపేద్దీపం ఘృతగో
విద్యదంగవత॥

శుచిస్నానో బిభృద్వసనమమలం పూజితసురో గురుంసత్వాదత్వా
వసు వసుమతీంవా గుణవతే॥ స్వయంబీజాన్యాదా వపతి కతిచి ద్వాస్తుపురుషం
నమస్యంతః కృత్వా తదనుపరితోన్యః పాజనః॥ ఓం విశ్వే మహితే నమో భగ
వతీతి మంత్రం జపేత్॥ గార్గిః॥ ప్రాతస్నానతస్సోపవాసస్సవానః కృత్వా బీ
జం కాంచనాంధోనిషిక్తం॥ పూతంపుణ్యైర్విప్రపుణ్యాహాఘామై ర్భూయో
భూమా రోపయేన్మంత్రపూర్వం॥ వసుదేవి భవేతేతి పుణ్యదేవి వసేతిచ । న
మస్తే సుభగేతిత్యుద్యమాయం పరివర్ధ్యతాం॥ బార్హస్పత్యే॥ శశాంకరాయే
తిమంత్రేణ ఇంద్రకోపేతిమంత్రతః॥ త్రియంబకేతిమంత్రేణ బీజం భవతి శోభ
నం॥ ఏకేనాపిచ మంత్రోప్రాప్న్య భోరోపయేత్కృతం॥ ఆరోపణేస్తతస్సమ్యక్ జ
లందేయం మహీరుహం॥ నీజధానీం తృణాస్తీర్ధ్ధాం కృత్వా సింహే తృయోంబు
నా॥ జాతాంకురాచ సలితైర్నిస్తృణాంశోషమానయేత్॥ ఇతిబీజావాపనవిధిః॥

బీజావాపనవిధి.

చక్కెరగదున్ని సమపరచిన భూమియందు మినుములు నువ్వులును చల్లి
యవిపండినతరువాత నవితీసి యాభూమియందు బీజావాపనమొనర్చదగును. అ
టుపైని కాలమందు పండి యెండిన నీజములను దీసి పాలచేతడపి యైదుదినము
లు యెండించి విడంగముతో గలిపిన నేయిచేతను ధూపము వేయవలయును.
పాలచేత తడవిస విశ్తనము నేలములగవిత్తనములు తిలలు నేయిచేతను ధూప
మునువేసి మొలవేసిన శీఘ్రముగ నానీజము మొలచును. పాలచేతడపి గోమయ
ముచేత నలిపి వసచేతను ధూపమునువేసి మొలవ వేసిన శీఘ్రముగ నానీజము
మొలచును. పాలచేతడపి గోమయముచేమర్దించి యటుపైనియండించి తేనె వి

డంగమార్గము నీటిచేతను బాగుగా తడవ యాలోచనామొనర్చిన మొలచిన. నే
రేమ, పనస, మామిడి, దేవచారు, నిమ్మ ఇవిక్షీ ముచేతడవ నేయి గోమయ
ము విడంగములను గాసి విగ్రహము వేయవలెను. స్నానమొనర్చి శుచియై నిర్మ
లవస్త్రమును ధరించి దేవతలనుబూజించి గురువులకు నమస్కారమొనర్చి పా
త్రుడగువానికి సువర్ణ వానమైన భూవానమనశేసి వాస్తవగువునకు నమస్కా
రించి స్వయము యజమాని యాగామనిమిత్తమై నీజమును వేసినవైన పరిజన
ము నీజములన్నిటిని వేయవలెను.

ప్రణవపాద్యమైనవియు సర్వరూపురాలును పద్మదైవ్యర్యయుక్తురాలు
నునగు ఓఘామి నీకొరకు నమస్కారముచేయవలెను.

గార్గి చెప్పినదేమనెన పాత్రాంకాలమందన స్నానమునుశేసి యుపవాస
మొనర్చి యోగ్యవస్త్రములను ధరించి సువర్ణమువేసినయదకముచేతను నీజము
ను తడవ బ్రాహ్మణ పుర్యాహవాచనములచేతను పవిత్రములగు నీజములను
మంత్రఘోషముగా భూమియందున వేయవలయును. ఓవసుదేవీ ఓభుక్త్యదే
వీ ఓసుభగీ ఓభవాయనీ ఓవనేయనీ నీకొరకు నిత్యము నమస్కారము. వృక్ష
మును వృద్ధినిబొందిండుదువుగాక.

బృహస్పతి చెప్పినదేమనెన శగాంక రాయయునుమంత్రమువలనవైన ఇంద్ర
యాహేతియునుమంత్రమునుంచియైన త్రియంబక యనుమంత్రముచేతవైన నీజ
ము మంగళప్రదమగునని చిటిలోనొకమంత్రమైనను బఠించి ప్రాజ్ఞులుడై నీజ
మునువేసి యుదకమును బోయమని.

నీజములువేసినస్థలమును శృంగములచేతను గట్టి పాలునీళ్లునుగలిపి సేవ
నముశేసి యంకురించినదరువాత గడ్డి నీసి యెండవగల్గవ్వవలెను.

రోహణవిధానమ్.

అయథావిహితానాం యద్యన్తనోజ్జతా సంపదోనస్తః॥ కథయామ్య
తస్తరూఢాం రోహణవిధానం యదోద్దిష్టం॥ ధృవమృదుమూలవిశాఖాగురుభం
శ్రవణస్త్రాశ్వసేహస్తః॥ ఉక్తాని దివ్యదృశ్యైః పాదపస్యరోపణేభాని॥ హస్తప్ర
మాతాన్వయసానుసిక్తాన్సంక్రాంతయేన్మూలవతస్సమృత్కాన్॥ ససర్విషాక్షీర
విడంగలిప్తాన్చిలేనదద్యాచ్చ కగీషయుక్తే॥ అవాలుకాశ్లక్ష్యమృదాభూరితేగర్త
కోధనం॥ కోదండార్థమితేఖానేజలసిక్తేవసేత్తరూన్॥ కోదండార్థమితేహస్త
ద్వయపరిమితే॥ కదభీక్షీరికౌ రోప్యో మూలేదత్వాతు గోమయం॥ రంభాయా

స్ఫురణిజైఘ్రైర్విలిప్తాంసంకుహాగృభునిహితాంపలాలరజ్జం । శుద్ధాయా
ముపగతాయాచ గూఢగుప్తా మాసింశేదబహుజలైర్బహున్యసాని । సారజ్జస్త
దనుతమాలసలభాసా విభ్రాతా నయనహంకురాన్ప్రసూతే । భూయస్తాను
పచితకాండపత్రమూలా నారోగ్య ప్రధితవిధానతో సిషించేత్ ॥ అషాఢశ్రా
వతేమనసి బీజావాపనకోరణే । గ్రిష్టాదన్యత బాలానాం కచిచ్ఛంత రోప
ణం॥ సంపదసంహ్యాచక్రై స్సవస్త కచమిత్రసర్వతోభద్రై ॥ పిఠీకుంజభంజక
వింశ్యస్తైః పాదపానోపాయైః । దశమింశత పాదశభి కతై రభనోత్తమ పథ్యై
గౌంతుకకాత ॥ ద్విదశా స్త్రిభి కంశాతా స్త్వంపాదప గుల్మలతాశ్చ వపేత్ ॥
సాంప్రదోషణమచ్యుతికారణం వాతభీతిచ శిదురగోషణాత్ । భిన్నవస్థరచనాద
పీడితానేపయక్త మయమేవ శస్యతే ॥ కుసుమంఫలమమృతభోగసహం ఫలినోహి
నయన్య దలంత శిఖా ॥ కుసుమేన విదైవ ఫలంతిచ యే నభవంతి శుభాస్తజహ
పనహి ॥ మాంసమంగ రజసే సకంటకే కంశుకశ్చ గగకర్ణ కాసితా తిప్రణేక విభ
లాక్షునికాని రోవి వాతజ్వలభీదోగూహ ॥ భిన్న్యకోకపున్నాగ శరీరే నింబచంప
కా ॥ మాంస శ్యావ్రక్షమంగోప్యా భల్లాతస్తు గదావహా ॥ పూర్వస్యాం కర
మృదపంశవిటపాపా పానావలావక్షితే తౌశేర్యాం బదశీ కపిధగవా ఛాత్రీవ
పశ్యచ్ఛివా ॥ అన్యేషాశ్చ ముఖ్యమాభమ శిపారోప్యా స్సవస్తస్సహ కృ
త్యాబాంతరం యథాకథమపజై గ్రుహ్యస్య శః ॥ ఇతివృత్తారోపణవిధిః॥

నాయ నాటుట.

విధ్యుక్త ప్రకారముగ వేయినోటకు మనోహరమును ఫలసంపత్తియు
లేకుండును. అది హేతువుచేతను యథావిధిగావృత్తారోపణమును కేల్పుదుము.

మృదుసంజ్ఞగల చిత్రా, శేవతీ, మృగశిరా, అనూరాధా నక్షత్రములు
ను, ధృవసంజ్ఞగల నోహిణీ, ఉత్తరా, ఉత్తరాషాఢా, ఉత్తరాభాద్రపదు,
మూల, విశాఖ, పుష్యమి, శ్రవణాశ్వినులును, హస్తయును, వృత్తారోపణకు
ప్రశస్తములని నివ్యదృష్టిగల మునులచే శోధింబడెను.

ఇరువది నాలుగుగుళముల లోతు గర్తమును ద్రవ్వి గోమయ గర్తము
ను మట్టికీళ్లు వానికలిపి పాలును వివంగములును గలిపి సేవనమొనర్చి కేళ్లతో
యన్న మట్టిగడ్డ నిద్రముగాకుండ పాతవలెను.

నలంబడెనిమిదగుళములలోతు గొయ్యి త్రవ్వి యందున యిసుక లేకుం

దా మృదుమృత్తికనే నిండించి దానినుండి వృక్షములను పాతవలసినవి. అసటి పాలచెట్టును మూలమునందు గోమయమును రాసి పాతవలెను. బాగున చెట్టు ననుదిన యనటిండ్లు పొల్లుతోనున్న గడ్డివెంటిబూసి యెండించి ఘామిలో పాతి కొంచమువకమును బాగాదనముల చెల్లుదుండేన యొగడ్డివెంటిని తమల వృక్షమువలె నిల్లనైనవియును ఎత్తినైనవియును ముక్కలును మట్టించును. తరుగ నవి యాకులున్ను మానున్ను వృద్ధినింపివలెనువాత పొడిచి బోట పాతి చేప్పబ డినవిధిబాల్సిన తడవలసినవి. ఆపాధక్రమణమానములందు పిల్లనము వే యటకును నారువాటుటకును కాలము. క్రిష్ణవ్యతిరక్త జనములందు తేనెన య ను వేయవచ్చునని కొందరిచెబుము.

తీగలను వృక్షములను పీఠులపై పేసి పుచ్చువృక్షములవక ప్రాగ్గణి జాతర ద్వారములనుంచి కానుగా పుచ్చునొకపాదయు దానికెట్టూ పదనీ ణముగ నొకపాద శోఫాలవలెనున్ను ప్రాగ్గిశనొక ద్వారముంచి యుని శోఫా శోభాయుక్తముగ నుంచిన్ని నాలుగు ద్వారములంచెన్ని నాలుగుచురాలలను దీ ర్చిన్ని మరియుననేకరచనాభేదములచేతను పొదరిల్లనముదాయమును పనోహ రముగ నొనర్చవలెను.

పది యిరువది పదియారు అధమోత్తమపుష్కరములైన చూరములని క్ర మముగ జెలసి వృక్షములను వేయవలె నటువలెనే ప్లూజాతోనిం ముగలవి చిన్న చెట్లు తలు ఇవి లెండు నాలుగు మాడునూల్లదూరముల చేయవలెను. దగ్గి రచెట్టు వేసిన పిన్నరించవు. విశేషదూరముగ వేసిన గ లికెనేను వడిపోవును. వే రువేరుగా లైను దీచ్చి వేసుటవలన పీడలేనివైయుండు నీనంభానవి ప్రహస్తమ య్యుండును.

పుష్పఫలము భోగమునకనుకూలము. ఏవృక్షములయొక్క రోసలు ఫ లించినవై దళములతోనుండవో యేచెట్టు పుష్పించక భోండునో ననూచెట్టు వి నాగా అవృక్షముల శుభకరములుగావు. మాదాళపుచెట్టు, పసపు, ముల్లమో దుగ, తెల్లనికొండగోగు, పింత, విఫలచనువృక్షము, నీలి, కాంచాలపు చెట్టు నీవృక్షాలోపణము భయజనకము. ప్రేక్షణపు చెట్టు, అళోక, బొన్న, పిళేపు చెట్టు, వేప, సంపెంగ, ఇవి మంగళప్రదములు. ముడుట వేయదగినవి. సల్లజీడి చెట్టు రోగకరము. కరివేప, వెదురును పూర్వదేశను, పారావతమును చెట్టు ద షీణదిశను, ఉత్తరమందున రేగు, వెలగ, పశ్చిమదిశను ఉదేశికచెట్టును వేయట మంగళప్రదములు. ఇతరుగు సుత్తమాధమ పుష్కరవృక్షములును స్వకీయ వృక్ష

ములతో నొకదానితో నొక వృక్షశాఖాంతములు తగలకుండవేయవలెను.

వృక్షనిషేచనవిధిః.

సర్వస్యాపేనాప్తస్య సాయంప్రాతర్నిషేచనం తాతప సమిశ్నో రక్షేచ్ఛ సువిధానతః॥ హేమంతే శిశిరేచయం జలంతైకాంతరేదినే॥ వసంతే పృత్యహంగ్రిష్టే సాయంప్రాతర్నిషేచనం॥ వర్షాసుచ శరత్కాలే యదావృష్టిర్నదృశ్యతే॥ తదాదేయం జలంతత్ర ఆలవాలే మహీరుహే॥ వారిణా యావతాయస్య మూలే సౌహిగ్యమివృతే॥ తావత్తస్య తరోద్దేయం కింఘటార్థవివక్షయా॥ ఆలవాన్ధితంతోయం శోవంసభజతేయదా॥ అజీర్ణం తద్విజానీయాన్నదేయం తాదృశం జలం॥ సమీపజాతం యత్నేన శృంగుల్మలతాదికం॥ స్ఫోటనీయం విధిజ్ఞఇతి విశేషణేనయథైకపర్యాప్తాశనమనేకాస్సంఘాత్యాశ్చంతశ్చేచ్ఛష్టభవంతి తథాలవాలశృంగుల్మలతాద్యస్ఫోటనేన దృఢమవబలంభవతీత్యవగమ్యం॥

వృక్షములను తడవు మార్గము.

సూతనముగవేయబడిన యన్నివృక్షములకును సాయంప్రాతఃకాలముల యందున నీళ్లుపోయవలెను- వాయువు, ఎండ, శీతము, వీటివలన బ్రమాదము రాకుండ యధావిధిగా గక్షించవలెను. మార్గశీర్ష పుష్య మాఘ ఫాల్గుణమాసములందు దినమువిడచిదినము తడవవలెను. చైత్రవైశాఖమాసములందు ప్రతిదినమందును, జ్యేష్ఠాషాఢమాసములందు ప్రత్యహము సాయంప్రాతఃకాలములను, శ్రావణ భాద్రపదములందున ఆశ్వయుజ కార్తికములందున వర్ష మెపుడు లేదో అపుడు వృక్షముయొక్క మొదటను పాదుగట్టి నీళ్లుపోయవలెను.

ఎండదకముచేత నేచెట్టు మొదటియందనుకూలముగ తడచునో అంత మట్టుకు నీరాచెట్టుకు పోయవలెను. ఇన్నికుండలను నియమముచే బనిలేదు. పాదులోబోసిననీళ్లు ఎండకుండినపుడజీర్ణరోగము వృక్షమునకు గలిగినదని తెలియవలెను. అపుడుదకమును బోయరాదు. నెట్లయొక్కవృద్ధిని దెలిసినవారు సమీపమందునబుట్టిన తృణాదికమును దీసివేయవలెను. ఒకనికి తగినయగ్గుమనేకులు కలిసి తినుటచే నుషీ-భావమెట్లు॥ గలుగునో అటులనే తృణగుల్మరకము వృక్షముమొదటను బుట్టినవి దీయకుండిన వృక్షము క్షీణించును.

వృక్షరక్షావిధిః.

సహారాచ్ఛండవాతాచ్ఛ ధూమాద్వైశ్వానరాదపి॥ జాలపాదాత్ప్రీయత్నేన రక్షణీయా క్షమానుహః॥ పక్తిమధ్యే సుపుష్పేషు ఫలవాహ్యేతతో

పరే వృక్షాఃకార్యాయతావృత్త్యా సాచాపి పరిభూవృతా । విద్యుదాహత
వృక్షస్య భూమిమాదాయసర్వతః॥ రక్షార్థం వికరేణేహం తయా నహిమబాధ
నం॥ దీప్తోన్మిశ్రిత్యసంయంతి వజ్రదగ్ధవృక్షస్త్వనా॥ నితశాల్పదనందధాన్యైః
ధవేన యుతం వనే॥ క్షేపణీయచ పసితో గరాణాం వృష్టివారణం॥ శలభాః
పశంగానాంపిప్పల్యాదేర్చయేనతి॥ అష్టోత్తరశతంజప్త్యా మంత్రంపత్రేతరోర్లి
ఖేత॥ మంత్రః॥ ఓం స్వస్తికిమింధాన్తిత ప్రకట పరాక్రమాంతరి తార్కమం
డలోపజీవితస్యచ శ్రీహనుమానాజ్ఞాపయతి మూషక పతంకపీల్చికాదీన్ వినా
శయతి॥ ఇతిమంత్రః॥ పత్రేమనుం సమాత్మిభ్య జప్త్యా తస్మిన్మనోమృచి॥ క్షేత్ర కీ
టపతం గాఢుపీలార్చ్యనశ్యతి॥ ఇతి వృక్షవృక్షా॥

వృక్షరక్షణజేయు విధి.

మంచువలన విశేషవాలముచే భూమిమనుంచి అగ్నివలన దువ్వేస
తలవలన ప్రయత్నపూర్వకముగ రక్షించవలెను. పోటకు చట్టూ కట్టవ వేసి
యాకట్టవకు వెంపల గర్తమును ద్రవ్వవలెను. పిమ్మగుబడిన నట్టుయొక్క భస్మ
నుదెప్పి తోటయొక్క రక్షణకొరకు చల్లవలెను. అందువలన మంచుయొక్క దీ
ప్తాగ్నియొక్క బాధలు శమించును. తెల్లనైనయన్నములో పెరుగు ఉప్పును గ
లిపి తోటంతటనూ చల్లిన మనుజుల దృష్టిదోషము బోవును.

మిడతలు, యెలకలు, పిపీలికలు, పతాకులు మొదలగువాటివలనభయముగలిగి
నపుడియమగున జెప్పిన మంత్రమును నూటయెనిమిదిపర్యాయములు జపమునర్చి
యాచెట్టాపలయందు మంత్రమును వ్రాసవలెను. ప్రకటనజేరు బడిన పరాక్ర
మముచేతనుగప్పబడిన సూర్యమండలముచేత నుపదీవింపడైనవాడునునగు శ్రీహ
నుమంతులాజ్ఞాపించుచున్నారు. ఎంకలను మిడకలను చీమలుమొదలగువాటినిశ
మింపజేయుచున్నామి మంత్రము. పక్షమందు మంత్రమును వ్రాసి జపించి యా
పత్రమును భూమిలో పాతేయవలెను. అందువలన క్షేత్రమందు యెలకలు మి
డతలు మొదలగున్నవియును నశించుచున్నవి.

ఉపవస కూపాదివిధి.

ఘనప్రవాళస్థగితాగపాని వికీర్ణ పుష్పాణి సమీకృతేన॥ గృహాణికుర్యాదతి
ముక్తకానాం లతాభిరాలోలమధువ్రతాభి॥ స్థానేష్వపరేషాతథా పాదవాయు
గళేషు మిధున సంవాహ్య॥ శాఖావలంబిసిద్ధిగోలాః కార్యా లతాభిచ్ఛ॥ తమవి
టపలతానికుంజరమ్యా విరచితకందరసానుగండ్వకైలా॥ వివిధమణిగృహ విచిత్ర

ధాతుః క్వచిదపి పర్వతావిహార హేతుః॥ కేకానినాదసుభగా స్వదా సంక్రిసి
తా హయః॥ తాండవేన తనుద్దేశాన్తందయంతి శిఖండినః॥ విలంబినోయత్రతట
దృమాన్వల్గుల్కాయంతీ ప్రసవేక్షణైరివ॥ సమం విశంతః కలహంస భూషణౌ
క్వచిద్వేష్యుషూరిణీచనోరమా॥ నిర్యాదస్సలిలాం సుఖావతరణాం తీలేషు పు
ష్పదృమాం కూజద్ధంసవిహంగమాం సతరణీ సత్కాయతాం దీప్తికాం కుర్వా
త్తత్ర సముల్లసత్కృశలీని పత్రాంకురశ్యామలాం శ్యామలోచనమల్లికాం విద
ధతీనీలోత్పలాం క్వచిత్॥ ఉపవనమవహారిః ధ్యమగ్నంవిమలతయా ప్రతలించితం
దధానా॥ శశికరనికలేణ భూషితేవ క్వచిదమలతయా సుఖాయనాః॥ మధ్యేత
స్త్రిస్సశికరశిశిస్సద్ధివేత్తప్రహంసం గూఢోపాంతం సురభికుసుమైశ్శాఖభిర్నుమి
తాత్తైః॥ స్థానేస్థానే స్ఫుటికధవళా మండపానర్థమండానుర్యాత్రస్త్రిస్సంజక
దభీ మందరం మంచవాయుః॥ క్వచిదపి కూపకుర్యాదుపవనదేశే సుపుష్ప సలిల
భరం॥ సంసిక్త సకలవిటపం బద్ధంపామాణశకతైఃపరితః॥ అంజన ముద్రోశీరై స్స
నాగకోశాంతకామలకచాన్తైః॥ కతకఫలసమాయుక్తైః కూపేయోగః ప్రదాత
వ్యః॥ కటుకం కలుషం విరలం సలిలం యదివా శుభగంధిభవేత్॥ తదనేనభవత్య
మలం శురసం సుగంధిగతైరపరైశ్చయతః॥ ఇత్యుపవనకూపాదివిధిః॥

ఉపవనకూపాదివిధానము.

సాంప్రదేయపల్లవములచేత కప్పబడిన ఎండకలవియు వాయువుచేతరా
ల్చబడిన పుష్పములు గలవియునునగు చంచలమైన తుమ్మెదలుగల బండిగురివింద
తీగలచేతను గృహములను శేయవలెను.

స్థానాంతరమునందున జోడువృక్షముల కొమ్మలను జోడించి యాశాఖ
లందు వ్రేలెడి లశలచేత నుయ్యలలు రవించదగును. వృక్షములయొక్క కొమ్మ
లయందైన పొదల్ల చేతను సుందరమైనదియు రవించబడిన గుహలయొక్క చరి
యలయందగు గంతశీలలు కలదియును నానావిధములగు చుణిగుహలయందగు
విద్రుప్రమైన వైరికాదిధాతువులుకలదియునగు నొకానొక పర్వతస్థలము విహార
హేతువయ్యుండును. కేకాద్వసులచేతను సుందరమైనవియు నెల్లప్పుడును భ
యపెట్టబడిన సర్పములు గలవియునై ఈపామునుద్దేశించడముచేతనునాట్య
ముచేయుచు నెమల్లలంకరించుచున్నవి-

ఏయుపవనమునందు వడ్డులనుండిన వృక్షములనువ్యాపించుచున్నశరీరము
కలదిన్ని సదృశ్యలాదులనెడి నేత్రములచే చూచుచున్నదిన్ని అంతటావ్యాపిం

చియున్న కలహంసలచేత నలంకరించబడినదియునగు మనోహరతైనవృక్షగిరి
ణి యొకానొకచోటునయ్యెను.

జలజంతువులత్యంతమునుగల జలముకలదియు చక్కగాదిగుటకు పాపా
నాదులుకలదియు వహ్నిని పుష్పవృక్షములందైనదియు పలుకుచున్న హంసాది
సములుకలదియు నావతోనున్నదియు మిక్కిలి విశాలమై ప్రకాశించుచున్న ప
ద్మపత్రాకుగములజేతను శ్యామలమైనదియు యావన స్త్రీల సేత్రములకు మ
దైకలవలె నిలాత్పలములవలె నొకానొకచోటును జేయుచుండిన దీర్ఘికునురచిం
చవలెను. నిర్మలదకములంకటాటవలన తనలో ప్రేరియింపితమైనదియై యప
వనమువకమధ్యమందున్నదీవలె నుండినదియు నొకానొకచోటును శుభ్రమైనదై
నందున చంద్రకగళములచేనలంకరించబడినదియై నుండిన బావి సుఖకరమయ్యెను.

ఆయువనమధ్యమందు హిమవత్పర్వతముతో స్పర్ధనుజేయుచున్న గృ
హసముచాయము గలిగినటువంటిన్ని చక్కగా ప్రకాశించుచున్న శుష్కములజే
త వంగినకొమ్మలగుల వృక్షములతో కప్పబడిన ప్రాంతముల గలిగినటువంటిన్ని
మధ్యమధ్య స్థితికములవలె ధవళములైన పంటములనుగట్టి యొక స్థలమందు
చుండమైనవాయువుగల కదళీమంటపమును జేయవలెను. ఉరవనప్రజేశములదొ
కానొకస్థలమున విశేషముగ నుదకము కలదియును సకలవృక్షములను తదపున
దియును అంతటా పాపాములచే కట్టబడినదిగానన్ను కూడరచన యొన
ర్పందగును.

అంజనమును, తుంగముస్తలు, వట్టివేళ్లు, శుంఠి, నిగింజలు, ఉళిరిక
పప్పు, యిండుపకాయలయుక్క చూర్ణమును నూటలోవేయవలెను. దేవు, క
లపము, స్వల్పము దుగ్ధంధమును గలిగినటులైన యాడిదక మీయోగముచేతను
నిర్మలమును యోగ్యమగు రుచికలదియు సితరగూములతో గూడినదియునగు
చున్నది.

కూపార్థభూమిపరీక్షా.

పాతాళానుర్ధ్వగమార్పరాశ్రవసర్వంతి సర్వతో దిక్షాః సీరస్యభూమి
మగ్ధ్యేక్షాత్వాతాకల్పయేత్కూపం యదివేతసోంబురహితేజశే హస్తై స్త్రీ
భిస్తతిపశ్యత్ | సార్థేపురుషేతోయం వహంతి శిరాఃపశ్చిమస్తత్రా విహ్నుమ
పిచార్థపురుషే మంచాకః పాండుగోహి మృతృతా | పుటభేదకశ్చ తస్మిన్నా
పాదే భవతి బహుతోయం జంబూవృక్షస్య ప్రాగ్విత్క్రొయది భవే త్సమీప

స్థః తస్మాద్దక్షిణపార్శ్వే సలిలం పురుషద్వయేపిసాధుః | అర్థపురుషేచమత్స్యః
 పారావతసన్నిభశ్చ పాషాణః | మృద్భవతి తత్రసీలా దీర్ఘకాలంచ బహుతో
 యః | వత్తికోపచితాయాం సిద్ధుంధ్యా దక్షిణే కరత్రయోన్మానే | పురుషద్వయే
 న పాదే భవతిజలం స్వాదుచాశోష్యం | రోహితమతోన్యధ్వనరే మృత్యుపలా
 పాండురా తతోఽరతః | సకతాశ్చ శరీరశ్చ క్రమేణ సరతో భవత్యంభః |
 పూర్వేణయదిబదగ్యావత్తికోద్భవ్యతే జలం పశ్యతే | పురుషైస్త్రీభిరాదేశ్యం
 శ్వేతాగృహగోధికార్ధనరే | సఖలా బదరీచే ద్విశ్యసరస్యాం జలం తతో భవతి
 పురుషత్రయే సపాదే భవతిపరం దుందుభేభిహ్నం | కాకోదుంబరికాయాంవ
 త్తికోద్భవ్యతే జలం పశ్యతే | పురుషత్రయేసపాదే పశ్చిమదిక్పాచ సావహతి
 ఆపాండురివముక్తాంగో రసవర్ణశ్చ భవతిపాషాణః | పురుషార్థే కుముదనిభో
 దృష్టిపదం మూషకోయాతి | ఆసన్నోవత్తికో దక్షిణపార్శ్వే విభీతకస్యయది |
 అధ్యర్థేతస్యశిరా పురుషే జ్ఞేయాదిశఃప్రాచ్యాం | తస్యైవ పశ్చిమాయాం దిశి
 వత్తికోయధాభవేద్దస్తే | తతోదగృవతిశిరా చతుర్భిరర్థాధికైఃపురుషైః | శ్వే
 తోవిశ్వంభరకః ప్రథమే పురుషేతు కుంకుమాభోశ్చ | అపరస్యాందిశిచ శిరా
 నశ్యతి వర్షత్రయేతితే | సకుశస్ససితయుతస్సవత్తికో యత్రకోవిదారస్య | మ
 డ్యేతయోనరైరర్థపంచమైస్తోయమతోభ్యం | ప్రథమపురుషేఘంజంః కమలా
 దరసన్నిభా మసీరక్తా | కురువిందకపాషాణా శ్చిహ్నస్యేతాని వాచ్యాని | స
 ర్వేపాంవృతాణా మధస్థిసతం దర్శురంయదాపశ్యేత్ | తస్మాద్ధస్తేతోయం చ
 తుర్భిరర్థాధికైఃపురుషైః | ఉత్తరతశ్చ మధూకా దహినిలయః పశ్చిమోత్తరే
 తోయం | పరిహృత్య పంచహస్తా సర్వాష్టమపారుషంవాచ్యం | అహిరాజాపు
 రుషేన్ద్రిన్ధమా గ్రాతీకుశుద్ధవర్ణోశ్చ | మామేంప్రేవహతి శిరా భవతి స
 ఘేనం సదాతోయం | సర్పవాసఃపశ్చాద్యదాకదంబస్య దక్షిణేర్నాలం | పుర
 తోహస్తత్రితయాక్షభిః పురుషైస్తురీయోన్మైః | వత్తికసంవృతోయది తాలోవా
 భవతి నారిశభోవా | పశ్చిక్షభిర్హస్తైర్నైరైశ్చ మునిభిశ్చిరాయామ్యాం | అ
 శ్చాంతకస్సదాయే బదరీవాద్యశ్యతేహినిలయోవా | వద్భిరుదగృశకరైస్సార్ధైపు
 రుషత్రయేతోయం | కూర్మోప్రథమే పురుషే పాషాణోధూసరస్ససకతామృతే |
 ఆదోశిరాచయామ్యా పూర్వోత్తరతో ద్వితీయాచ | జలరహితేయదిచేశే చి
 హ్నన్యాసూపజాని దృశ్యంతే | హరిణే దూర్వారహితా యత్రహి తస్మిన్జలం
 పురుషే | తిలకామ్రోతక వరుణక భల్లాతక తిల్గంతుంకా కోష్టం | పిండిర శిరీ
 మాంజన పరూష కాకవంజులాతిబలాః | ఏతైర్యది సుస్పిగ్ధర్వశ్చైః పరివృతా

తతస్తాయం హస్తప్రిభిరుత్తరతత్పతుర్భిరధేనచనరస్య అశ్వజేనతృణాయ
స్త్రిస్సతృజే శృణవర్జితామసీయత్ర సస్త్రిస్విరాప్రదిష్టా వక్తవ్యంజీవనంత్రే
కంటక్యకంటకానాం ప్రత్యాసన్నప్రిభిః కైఃపశ్యత్ భాత్యపురుషత్రితయం
త్రిభాగయుక్తంధనంవాస్యాత్ వృక్షన్యైకాగ్రా యచితతాభవతి పాండు
రావాస్యాత్ విజ్ఞాతవ్యంకాభాగ్రతలే నీరంత్రపురుషంతత్ ఫలకమమమహీ
రుహేయత్రతస్యతుపూర్వే శిరాత్ప్రిభిర్హస్తైః భవతిపురుషైశ్చతుర్భిః పాషా
ణోధః షిణిపీతా యదికంటకహీనాస్యాన్నిదిగ్ధికా శుభ్రపుష్పసంయుక్తా త
స్యాస్తలేంబువాచ్యం త్రిభిర్నరైరర్ధపురుషోవా ఖర్జూరీద్విపరసాగ్రా యత్రభవే
జ్జలవివర్జితేదేశే తస్యాః పశ్యమభాగే నిరేణశ్యం త్రిపురుషైర్వాసిరి యదిభవ
తికర్ణికారస్సీతకుసుమస్యాత్పలాశవృక్షోవా సవ్యేనతత్ర హస్తద్వయపురుష
త్రయేవా భవతిజలం ఉష్ణాయస్యాంధ్రాత్ర్యాం ధూమోవాతత్రవారి నరయు
గళే నిరేణ్వవ్యాచ శిరా మహతా వారిప్రవాహేణ యస్మిన్తేత్రే దేశేజా
తం సస్యంవినాశముపకూతి స్నిగ్ధమపిపాండురంవా మహాశిరా నరయుగే త
త్ర మరుదేశేభవతిశిరా యధాతధా తత్ర వత్స్యామి గ్రీవా కరభానామివ
భూతలసంస్థాశిరాయాతి పూర్వోత్తరేణపీతం యదివల్లీకా జలం భవతి ప
శ్చాదుత్తరగమనాచ శిరావిజ్ఞేయాపంచభిపురుషైః బిహ్నుం దద్ధరతదౌ మృ
త్కషిలా తత్పరం భవేద్ధరిత్రీ భవతిచపురుషేచోష్ణాతస్యతలేవారినిరేణశ్యం
బదరీరోహితవృక్షో సంస్కృతాచేద్వివాపి వల్లీకాత్ హస్తత్రయేంబుపశ్చాన్న
రైర్భవత్యేకవింశత్యా సురసంజలనూచౌ దక్షిణశిరావహతి చోత్తరేణసాపి
ష్టనిభః పాషాణోఽపృచ్ఛ్యేతా వృశ్చికోర్ధనరే సకరీరాచేద్బదరీ త్రిభిఃకరైః ప
శ్చిక్షేన తత్త్రాంభః అష్టాదశభిఃపురుషైరైశానీ బహుజలాచ శిరా కకుభ కరీ
రావేకత్ర సంయుతౌ కకుభబిశ్వావా హస్తత్రయేంబు పశ్చాన్నరైర్భవత్యేక
వింశత్యా వల్లీకమూర్ధనియదా దూర్వాదర్భాశ్చ పాండురాస్సంతి కూపో
మధ్యేదేయః జలమత్ర నరైకవింశత్యా గ్రంధిప్రచురాయస్త్రిన్ముఖవేదుత్తరే
ణవల్లీకః పశ్చాత్పంచక రాంతే శతాగ్ధసంత్రైర్నరైస్సలిలం జంబూ త్రివృ
తాశ్యామా శిశుమారీవా శివాదూర్వా వీరుధయోవారాహీ జ్యోతిష్కృతీ గండ
వేగావా సూకరికామాషంతా వ్యాఘ్రపదావేతి యద్యద్వినిలయే వల్లీకాదు
త్తరతప్రిభిఃకరైస్త్రిపురుషగతంతోయం ఏతదనూపేవాచ్యం జాంగలభూమా
చ పంచభిఃపురుషైః ఏతైరేవనిమిత్తైర్నరుభూమావష్టభిః కథయేత్ ఏకనిభా

యత్రమహీ త్యుగతరువత్త్రికగుల్మపరిహీనా తస్మాన్యంత్రవికారో భవతి ధరి
త్ర్యాం జలంతత్రా హస్తోమఘానురాధా పుష్యధనిష్ఠోత్తరాచ రోహిణ్యాః
శతభిషగిచచారంభే కూపానాంశశ్యతేభగః॥ ఆగ్నేయేయదికోదేగ్రామస్యపు
రస్యవాకూపః నిత్యంసకరోతిభయందాహంచనమానుషప్రాయః॥ బుధోదే
బలత్యయంచ వనితాక్షయంచవాయవ్యే దిత్యైశాన్యాంభీతి శ్శేషాస్తు శుభావ
హః కూపాః॥ యాషేదిహీకాశకుతైశ్చయుక్తా నీలాచ స్పృద్యత్ర సశర్కరాచ
తస్మాన్ప్రతీతం సురసంచతోయం కృష్ణాధవానత్రచ కృష్ణమృత్సాని సశ
ర్కరాభానుమసీ కషాయం తూరంధరిత్రీ కపిలకరోతి । అపాండుతాయా
లవణం ప్రదిష్ట మిష్టం పయోనీలః సుంధరాచాః॥ ఇతి భూమిపటీతా కూప
వాపీవిషయా॥

కూపానుకూల భూపటీక్ష.

పాతాళమునుంచి సకలదిక్కులయందు మీదుగా ప్రవహించు నుదక
నాడులను దెలసి యట్టిభూమిచుధ్యుండు కూపమునుద్రవ్వవలెను. సీరులేని ప్ర
దేశమందు ప్రబుచ్చెట్టు మొలచియుండిన దానికి పచ్చిమభాగమందు మూడుహ
స్తములచేతను పచ్చిమఘానుదకనాడులు ప్రవహించు నచటనిలువున్నరయందు
దకము కలుగును.

ఇంతియెకాదు అరనిలువుయందు తెల్లటికప్పు, పచ్చటిపట్టియును గను
పడినను పొరపొరలుగల పాపాణముండినను విశేషోదకవయ్యెను. నేరేడుచె
ట్టుకు ప్రాగ్దిశను సమీపముగ పుట్టయుండిన దానికంటె దక్షిణభాగమందు
రెండునిలువులలో పంచియుదకమగుచున్నది. అరనిలువులో చేపగనుపించినా,
పావురపురంగు రాయి కనుపడినా, నల్లటిమృత్తిక యుండినా చాలాకాలము
విస్తారమగు నుదకమండగలదు- పుట్టమైని వావిలిచెట్టుపుట్టిన భూమికి మూడు
హస్తములు ప్రమాణముగాగల దక్షిణభాగమందు రెండునిలువులపాతికలో
స్వాదైవదియు నెండిపోనదియనగు జలముండును.

ఎట్టినిచేపగపడిన నిలువుమైని మృత్తిక గోరోచనవర్ణమైనను తెలుపూ, ఎ
రుపూ, కలదియైనను అటుమైని యిసుకయును గువ్వరాళ్లును క్రమముగ గను
పించినయుదకము కలుగును. రేగుచెట్టుకు ప్రాగ్దిశను పుట్టయుండిన దానికి పడ
మరను మూడునిలువులకుదకము చెప్పవలెను.

తెల్లనిబల్లియగపడిన యరనిలువునందుదకము చెప్పతగినది. పండినరేగు.

చెట్టుకు పచ్చమదిక్కు-యందు మూడునిలువులపాతికయందు దుందుభివంటి ధ్వని గల ఉదకమగపడును.

బ్రహ్మమేకచెట్టుయందు పుట్టయుండిన జలనాడి పచ్చమదిక్కున మూడునిలువులపాతికయందగపడును. అంతటా తెలుపును మాత్రికగోక్షీరతుల్యమునగు పాషాణగురనిలువున గనుపించిన తెల్లకలవవంటి యెలుక కనపడినను దానికి పచ్చనుమందు మూడునిలువులపాతికలో జలనాడియుండును. తాడిచెట్టుకు దక్షిణమున నన్నిహిమగ పుట్టయుండిన దానికి పొగ్గిత నరనిలువులో జలనాడియుండును. అతాడిచెట్టుకు పచ్చమదిశను పుట్ట హస్తప్రమాణములో నుండిన దానికి యుత్తరమందు నాలుగునిలువులనరలో జలనాడియుండును.

తెల్లనితాబేలు మొదటినిలువుయందు కుంకుమవర్ణ మగు రాయియును గనుపడిన దానికి పచ్చమదిక్కున జలనాడియుండి మూడుసంవత్సరములకునశించును. ఉపకాంచనచెట్టుకు తెల్లగనికయు దర్చలునుగలిగిన పుట్ట యుండినటులా యెనా ఆరెండింటికిని మధ్య నైరునిలువులనరపైని విశేషోదకముగలుగును. మొదటినిలువున పాము సర్పగర్భమువంటి ఎఱ్ఱసిఘామి కురువిందమువంటి రంగుగల పాషాణము గలిగిన యీచిహ్నులు చెప్పదగినవి. సకలవృక్షదూలయొక్క-మొదటను కప్ప యెపుడు కనుపించునో దానికి హస్తయూరమున నాలుగున్నరలో ఉదకమగపడును.

ఇప్పుచెట్టుకుత్తరముగా పుట్టయుండిన దానికి వాయువ్యదిశను అయిదుహస్తములు విడచి త్రవ్విన యెనిమిదినిలువులనరలో సుదకము దొరుకుచున్నది. నిలువులో శ్రేష్ఠముగు సర్పముగపడినా ధూమ్రవర్ణమైన ఘామి కనపడినా ఉలవగింజవంటి పాషాణముగపడినా దానికి తూర్పుదిశను జలనాడియుండునెల్లప్పుడును సురగతో సుదకముండును.

కదంబచెట్టుకు పచ్చనుమందు పుట్టయుండిన దానికి దక్షిణమందు మూడుహస్తములకు వెలపలను పాశ్చికతక్కువ ఆరునిలువల సుదక నాడియుండును. కొబ్బరిచెట్టైన లేక తాటిచెట్టైన పుట్టచే చుట్టుకోబడియుండిన దానికి పడమర నారుహస్తములపైని దక్షిణదిశను జలనాడియుండునని మనుష్యులచేతను మునులచేతను జెప్పబడెను.

అశ్వాతకమునకైనను రేగుకైనను పుట్టకైన నారుహస్తముల స్థలమందు మూడునిలువులనరయందుదకముండును. పృథమనిలువున తాబేలు కొంచెము తె

లుపుగలపాషాణము యిసుకతోనుండిన మట్టి యగుపడిన దక్షిణదిశనొకటి ఈ శాన్యదిశనొకటియును జలనాడులుండును.

నిర్జలప్రదేశమందు జలప్రాయదేశచిహ్నాలగుపడినటులైన దూర్వములు లేనిచోట నాడలేడినంచరించినను నిలువులోతున నీరులుండును. తిలవృక్షము, అంబాలచెట్టు, వులిమిరి, నల్లజీడి, తిల్ల, తుమ్మిక, పిండితకము, శిరిశపుచెట్టు, అంజన, పరూష, బ్రహ్మమేడి, ప్రబ్బ, అత్తిబల, యావృక్షములచేతనయిన ను నుపైన పుట్టలచేతనయిన నావరించబడియుండిన వాటికి యుత్తరమందు మూడుహస్తములదూరమున నాలుగునిలువులనరలోతున నీరులుండును.

తృణము మొలవనిచోటతృణము తృణముగలచోటగడ్డిపుట్టకుండినదానియందు జలనాడియుండును. ఫలకముమయుక్తమగు వృక్షమేనిర్జలభూమియందుండునో ఆభూమియందున ఆవృక్షమునకు మూడుహస్తముల దూరమందున నాలుగునిలువులలోతున జలనాడియుండును. మరియును పాషాణమును పచ్చని మృత్తికయు నుండినను ఇదియేప్రకారము జలముండును. వాకుడుచెట్టు ముళ్లులేక తెల్లనిపువ్వులు కలిగియుండిన మూడునిలువులయందైన లేక అరనిలువుయందైన జలనాడియుండును. రెండుతలలుగల ఖజూరపుచెట్టు నిర్జలభూమియందుండిన దానికి పశ్చిమభాగమందు మూడునిలువులకు నీరుండునని నిర్దేశించవలెను.

కొండగోగుచెట్టు ఉన్న తెల్లనిపువ్వులుగల మోదుగచెట్టు ఉండినా వాటికియెడమభాగమందు రెండుహస్తములదూరమున మూడునిలువులలో జలనాడియుండును- ఏభూమియందు ఉబ్బెనా లేక పొగైనా కలుగునో అచట రెండునిలువుల లోతున విశేషముగ సుదకప్రవాహముగల జలనాడి యున్నదని చెలియదగును.

నిర్జలభూమియందుండు జలనాడిని జెప్పుచున్నాను.

గాడిచెయొక్కకంతమువలెను భూతలమందున్న జలనాడి వెళ్లుచున్నది పుట్టవలన నీశానవిక్రయందున పచ్చనగు జలము స్రవించినటులైన పశ్చిమముగాను ఉత్తరముగాను నడచు జలనాడి యైదునిలువులలోతున ఉన్నదని చెలియదగును. ముందుగాకప్ప ఆపైని కపిలవర్ణమైన హృత్తు అటుపైని నిలువుయందు ఉబ్బయును గలిగిన స్థలమందుదకమున్నదని చెలియదగును. రేగు, ముల్లు, మోదుగను పుట్టలేకపోయినను జలబిందునహితమైనటులాయనా ఆవృక్షములకుపడచుటదిక్కిన మూడుహస్తములదూరమందెరువదొక నిలువున జలముండును.

మొదట మధురరసయుక్తమగు నుదకమగపడినను దక్షిణదిశవలన నాడియుత్తరముగ ప్రవహించినను పిండవంటిరాయి కనుపించినను తెల్లనిమ్మత్తు దృష్టమైనను అరనిలుపుయందున జలముండును. రేగుచెట్టు వెదురుబోడుతోనుండినను వాటికి మూడుహస్తములదూరమందు పదియొమ్మిది నిలువులలోతున జలముండును. ఈగొనదిశనుంచి విశేషోదకము ప్రవహించి జలనాడి నడచును.

చిట్టియంకుడుచెట్టును వెదురుబోడు నొకస్థలమందున గలిసియుండినను, లేక చిట్టియంకుడు మారేచుచెట్లొకస్థలమందున గూడియుండినను వాటికి మూడుమూళ్లదూరమందిరువదొకనిలుపునందుదకముండును. పుట్టపైని తెల్లటి దూర్వములున్న దర్భలునుండిన దానినుధ్యను నయ్యిత్రివ్విన యిరువదొకనిలువున జలమగపడును. దట్టముగా కణపులుండిన జమ్మిచెట్టుకు ఉత్తరమందునపుట్ట, దానికి పడమరగా నయిదుహస్తములపైని యేబదినిలువులకు జలమగపడును. నేరేడు, అలలేగడ, ప్రేంఖణపుచెట్టు, కెళుమారి, కరకచెట్టు, దూర్వములు, లతలు, వారాహి, జ్యోతిష్కతీ, గండవేగి, సూకగికా, మాషలతా, వ్యాఘ్రపదా, ఇవి దర్వతమందు పుట్టకు ఉత్తరభాగమందు మూడుహస్తములపైని మూడునిలువులందుదకముండును. ఇవిజలప్రాయప్రదేశమందున శిష్టవలెన ఇవియే సాధారణప్రదేశమందుండిన యెమ్మనిలువులలోతున జలమును జెప్పెను. ఇవియే నిర్జలప్రదేశమునందుండిన యెనిమిదినిలువులందు జలముండుననిశిష్టవలెను ఒకతరహాగల భూమియై తృణవృక్షలతావర్షీకగుల్మములులేనిచైయా భూమికి వికారముకలిగిన యచట నుదకముకలదు.

హస్త, మఘ, అశూరాధ, పుష్య, ధనిష్ఠా, ఉత్తర, ఉత్తరాషాఢ, ఉత్తరాభాద్రీలు, రోహిణి, శతభిషమును కూపారంభమునకు పశ్చిమమునకు నక్షత్రములు.

గ్రామమునకైన పట్టణమునకైన నాగ్నేయమూలను కూపమునుద్రవ్విన నిత్యమును భయము దాహమును జేయుచున్నది. నైరుతిమూలనైతే బలతయ మొనర్చును. వాయువ్యమందు వనితాక్షయావసాము ఈగొనగిరిను భయము తదితరదిక్కులను కూపములొనర్చిన బ్రశస్తము.

ఏభూమి చెల్లుతోను, కుశలతోను కూడియుండునో తెల్లరాళ్లతో నల్లనిమ్మత్తిక గలిగి యెచటనుండునో ఆభూమియందు మధురోదకము కలుగుచు న్నుదని ప్రసేదము. పంచదారవంటికాంతిగల భూమియందు కషాయోదకమగు

ను. కపిలవర్ణముగల భూమియందున్న గా నీరుండునని జెప్పబడినది. గల్లనిభూమియందెట్లునుండునదకమగును.

తరుగుల్లలతాది పోషణవిధి.

తరుగుల్లలతాదీనామకాలేకశత్రైక్యతల పుష్పాద్యత్వాదకం ద్రవ్యం దోహదంస్యాత్తు తత్క్రియా|| ఫలకుసుమసంపదచిత్రానోపకారో భవతి కేవలనయోగో పోషణవిధి సుఖసంపదమనోకహనా మతో వక్ష్యే|| ఖజూర చిల్వలకుచాస్సితసర్వ పేణ పితౄణాకరశ్చ తుషవానివశేనచామ్రాః పలాలతా సిమలపత్రజలౌషధేన సప్రహితాచ సలితేనచ యంతి వృద్ధిం|| పాచ్రీచనామలకతరో ప్రియాహిమామాః ప్రియాంభోహితమిహదాలతంతుకానాం మ్రియంతే యవరజసాచ నారికేళాస్సర్వేషాం భవతి రుచిర్హి నిష్పదామా|| కురంగకటి సారంగ స్వగాలాశ్వాదిమేదసాః క్వధితేన సుదుష్కేన పంచపల్లవవారిణాః కృత సేకోభవేదాశు సహకారోతసౌరభాః|| ఘృతకుంభవదావరాహవిష్టా సలిమతీవ సుఖాయదాడిమానాం క్వధితమధకుశుద్ధమార్ద్ర కంవా నిజపవిత్రవృద్ధికరంసదాఫలాభ్యం|| యస్త్రిఫలాశఫరీ దళనిప్తే ధూపిత ఆజ్యఫలత్రయధూపైః ఆమ్లజ్వలైరిహదాడిమశాఖే తాళఫలాని విడంబయతీవ|| దధిఃస్తుకాంజిక సురాబదరీ సలమేధికాకులపసేధుపయః|| ఫలినికదంబకరికేసరికాన్కురుతే సుగంధ బహుపుష్పయతాన్|| సీక్తాంభోభిః పలలయుషయోః కుక్కుటానాం పురీషం మూలేదత్వా సకుసుమఫలాగోస్త సీమృద్ధిమేతి సుగంధన్యస్తైః పనసతరవోపాగృతు పాలాలభానైర్వూలాదగ్రం దధతిచవచా వారిసిక్తాః ఫలాని|| సర్పిర్గుడక్షీర మధూపచారం దత్వా నిషిక్తాచ కపిధవిశ్వా పియ్యూషకల్పన్యపి మాంసలాని ఫలాన్యనంతాని సదాచరాతే|| కోశాతక్షదలనిఘా క్వధితామిమాంభా స్సంసేకనాచ్చ సుకణా రజసాచయుక్తః|| లబ్ధోపచారమధధూపజలాభిషిక్త శ్లోభాంబిభర్తి నితరాంహి మధూకవృక్షః|| తిలయష్టిపథుమిత్రతలసేకతర్పితాబదరీ కుణఘైరుపచితములఃఫలత్రఫలంశరగ్రామధురం|| అశైడకాసూకర విక్షిప్తాం విష్టోపచారేణచ బీజపూరః|| భూయోశ్వమూత్రా విజితారిసిక్తః ఫలాని ధత్తే సుబహునిశశ్యతే|| వృశ్చికకంటకవిధ్ధా సురభిఘృతధూపితా నిఖిలలతాః|| మాషకకోలవసాభిస్సంసిక్తాస్స్యైఫలైర్నమాః|| సురభిజలనిదాఘ కుణపజలేనచ కేతకీ నిషిక్తాః జ్వరసమయే సుగంధసూచిచయనిబిడాని బిభర్తి పల్లవాని|| యస్యకస్యాపి పుష్పస్య సౌరభేణాధివాసితాన్|| మృత్తికాశకలాన్మూలే వృక్షాణాం బహులాన్ ష్టపేతే|| కుష్మపత్రసిరాముస్త తగరోశీరమాన్దకైః|| మిత్రితే

నాంభసానేకాత్ మానం సౌరభసంభవః॥ కల్పాక్ష దంతి దంతానాం చూర్ణ
యుక్తప్రసంభవా॥ ప్రత్యహం ప్రస్థితాంభోజమండితాపద్మినీ భవేత్॥ సిద్ధా
ర్థకవభిదళాని శఘ్నీవిటాః-లమాజ్ఞాలయోరేతేషాం సమభాగమాజ్యసహితం
చూర్ణం తరుభ్యోహేతం॥ దత్తం ధూపవిలేనో చరితై రాప్యాయనం రోగ
హృచ్చాఖాఃపల్లవయుక్తలం వధుకరవ్యాలోలప్రప్తచ్ఛవిః॥ ధూపోః ఘృతస్య స
మృదో యవవాచసిక్తోనిశ్శించ దుగ్ధసలితైఃకుంజపాంబుభిర్వా॥ లేపో విదంగతిల
కల్పకృతశ్శునానాం వృద్ధింకరోతి పరమాంఖం భూయహఃకాం॥ అంకోలకావ
భతో యేన మిశ్రేతం ఘృతమాక్షికం॥ వసాకిటికురంగాణా మేతైస్సిక్తాం హీరు
హః॥ సిద్ధార్థకఫలోపేతాస్సర్వదా ఫలశోభితాః॥ జాయంతే చక్రపుష్పాభ్యా
స్సుచ్చాయా రోగవజ్జితాః॥ యష్టిమధుకపుష్పాణి సితాపుష్పంసమాక్షికం॥ సప్తి
ప్య ఘృతికాంకృత్యా మూలేనర్వత్రాక్షిపేత్॥ దుగ్ధసేకంచవృక్షస్య యస్యకు
ర్యాద్విచక్షణః॥ ఫలంసునిచ్చితంతస్య చురుంజాయతేభృశం॥

కుంజపలక్షణమ్.

కురంగకీటచత్స్యానాం వేషచ్ఛాగలఖడ్గినాం॥ మాంసంగ్రాహ్యం య
చాలాభం మేదో మజ్జావసాతథా॥ తాస్సర్వానకరకృత్యా వహ్నానీరణపా
చయేత్॥ సమ్యక్కవాక్షిపేద్ధాండే తత్రోదగ్ధంచ నిక్షిపేత్॥ చూర్ణీకృత్యై ఖలి
దేయా తిలానాంమాక్షికంతథా॥ స్వీర్వాశ్చ సుసాన్తాహంస్తత్రో దద్యాద్ధుం
శం తథా॥ ఉష్ణంజలం॥ పేతత్రో మాత్రానాస్తీనాకస్యచిత్॥ పత్తైకంధాపతే
భాండే కోష్ఠృషానే మనీషితా॥ కుంజపస్సుభవేదేవం తయాశాం ప్రప్యకారకఇతి
పూర్వోక్త కుంజపాంబులక్షణం॥

స్త్రీకృత దోహదాని.

అశోకశ్చర హహత్యా వకళో ముఖసీధునా॥ ఆలింగనాత్కురవకస్తిల
కోవిషితేనచ॥ కరస్పర్శసమాకంధో ముఖరాగోచంపకః॥ సల్లాపతఃకర్షికార
స్సింధువారో ముఖానిలాత్॥ గీత్యాప్రియాశుర్మితరాం సమీర్హస్సితేనచ ఇతి
స్త్రీకృత దోహదాన్యక్తాని.

హరమేఖలోక్త దోహదాని.

ఖజూరనారికేళానాం వంశస్య కలమస్యచ॥ పలలేన సతోవేన సి
క్తోవృద్ధికరస్త్వః॥ మాషముద్గమురానీజైః కృద్ధిత్తర్పారిశీతతైః॥ చూర్ణితైర్మ
దిరామితైర్లవణేనసమస్వితైః॥ కృతసేకోఘటత్యాశు నారికేళతరుస్సక॥ క్ర

ముకస్యపలాశేన కృతసంవేష్టనక్రియః । హర్షకంటకతానీవ ఫలాని పనసో భవేత్ । మత్స్యజటిమాంసాంశ్చ తిలమాస్తైర్జలక్షితాః । మాతులుంగే భవేత్థూలఫలసంపత్తిబంధురా । పిశ్యాకమదిగోసీరమత్స్యఖుపలలేనచ । స్నిగ్ధేన వాటితాసిక్తా నీజపూరీ మహాత్ఫలా । విడంగతిలసిద్ధార్థమాషగోదృగ్ధనేవితాః । నారంగీశశమాంసేన లేపితాధాపితాభవేత్ । యస్యకస్యాపి మాంసేన గోక్షీరగుడసంగినా । తేనసిక్తేననారంగీ సుస్వాదాఖ్యా ఫలశ్రితా । వేషమాంసపలా కీర్తా తత్తే-శామిషధూపితా । దాడిమీఫలసంపత్తిం మహాతీలభతేతరాం । క్వాఘంశశకమాంసస్య శకృత్వేకం ప్రదాపయేత్ । ద్రాక్షా భవతి సుస్వాదు ఫల పూరరసాన్వితా । జంబూఫల రసోశీర క్వధితోదకసేవితః । బాలయాతో భవేత్స్వాదు రసోమేదఫలాన్వితః । కేకిహృన్మాంససాంకోశజలదుగ్ధాజ్యమాక్షితైః । సేచయేత్సర్వకాలీకం చాతస్యాశ్శుభలదాయకం । మాసేకార్తికశుక్లపూర్ణసు తిథా సత్యోత్తికాసంయుతే పూర్వంభూనాదినే నిఘంక్ర్యవిధితశ్చూతంశాం లేతతః । స్నాత్వాహానయతో ద్విజఃపరశునాఘాతాన్తశచ్ఛేదయేచ్ఛర్షియ్యా ద్దృఢలంబమానదృఢదస్యాశ్శర్వకాలంఫలం । ఓం హ్రీం వనస్పతయేనమః । తిలపిష్టకణాగుంజాశ్యామాసిద్ధార్థలాంగలి । వచాచూర్ణపయస్సిక్తా శ్చంపాస్యః కుసుమాన్వితాః । సృగాలమత్స్యమాంసాద్యాశ్చంపకేషు ప్రదాపయేత్ । ప్రత్యాషేదుగ్ధమయమదిరాస్వితపంచపల్లవప్రాజ్యైః । నేకాత్పున్నాగకటజా వకులోపచ పుష్పఫలదాయం । మధుయష్టుదకంచైవ బదరీణాంప్రశస్యతే । తిలాశ్చ మధుచక్షిశ్చ చూర్ణేన సమభాగతః । మిశ్రాభ్యాం తౌద్రతోయాభ్యాం కుర్యా తుల-మయజన్తని । మూలేషు కృతసంసేకో బదరీఫలతేక్షణాత్ । మధురాణి సు గుధీని సుసుహంతి ఫలానిచ । ఆషాఢమాసే నిఖనేచ్చ మూలం తిందూక వృక్ష స్వచపూరణీ రం । పిశ్యాకమత్స్యః ఫలలంచ నిత్యం ॥

అథ పుష్పదోహదం ॥ జాతీనాంపల్లికాఽయాశ్చ గంధతోయంపరం హితం । సదాపుష్పితజాతీనాం కూర్మమాంసంప్రశస్యతే । చనాంతే సురయాసిక్తా కరవీరకురంటకైః । మాధవీకుసుమంసూతే సర్వకాలే వనోహరం । అశికంటక సంవిధాః భృశేంద్రాభ్యజ్యమాధితాః । జటాజమేదసాసిక్తాః ఫలంతి సతతం లతాః । అజావిగోశకృద్ధిర్వా జలైరాసేచ్యపోషయేదితి సర్వవృక్షలతాదీనాం దోహదముక్తం భార్గవేణ ॥

తరుగుల్లలతాదుల పోషణవిధి.

అకాలమందు తరుగుల్లలతలకు ఫలపుష్పాద్యుత్పాదకమగునట్టి యేమ

కాళిచేతను నేర్పరులైనవారొనర్చుదురో యదిహాహదమనబడును. చెట్టువే
యడముమాత్రముచేతను ఫలపుష్పలబ్ధికాదిక నేషసిన వృక్షములయొక్క పోష
ణవిధినిజెల్పిన యాచరించుటనుకూలముగావున జెల్పుచున్నారము. ఖణికార వి
ల్యజంబీరవృక్షములు తెల్లవాళపిండివల్లనున్న ఉముకయొ సీగ్లనుబోయుటచేత
ను, మామిడిచెట్టు యేలకులతగిలించుచున్న భాస్యముగలిపినసీగ్ల చేతను వృ
ద్ధినొందగలవు. పెద్దఉశిరికకు మినుములు, తుమ్మిక శేష మొక్కకు పాలును సీగ్ల
ను పాతము. తవుడు పిండి కడుగు మొదలగు భాస్యపుసంపర్క మేదితగిలినను
కొబ్బరిచెట్టు జచ్చును.

సకలవృక్షములకును విశేషమెరకగాక సాధారణమగు పల్లపుభూమి
యివ్వవగును. లేడి, పంది, గజాశ్వ సృగాలములయొక్క మూలుగులయందుం
డుమాంసమును, నేయియును గలిపి వండినది మొదలువేసి పంచపల్లవములన్ను
వేసినయవకమునుబోసిన మామిడిచెట్టు మిక్కిలివృద్ధినొంది పరిమళయుక్తము
లైనఫలములుగలిగియుండును. నేయి, ఈలదుగునజెప్పిన కుణపజలము, వస,
పందిమలమున్ను ఉదకముతోకలిపి చాడిచుచెట్టుకువేసినను, లేక ఉలవపిండి చా
సికసాయమైనను చాడిచుచుజములమార్లమైన తరుఫలవృద్ధిని జేసును. కరకతాడి
ఉశిరికలున్ను చేపలపొలునున్ను లేపనముజేసి నేయి, కరక తాడిఉశిరికలను ధూ
పమువేసిన మామిడిపల్లవలె చాడిచుచెట్టు తాడిపల్లవతో సమముగపండును. కె
రుగు, వెన్న, గంజి, సారాయి, రేగుబళ్లు, నువ్వులు, కుంతులు, కల్లు యీల
దుగునజెప్పిన కుణపజలము శ్రీపింఛపుచెట్టును, కదంబచెట్టును, నాగకేసరపు
చెట్టును, సుంగంధమైన విశేషపుష్పములుగలవాటినిగా జేసును.

మాంసముయొక్క చేపలయొక్క సీగ్లను, కోడి కొట్టలను, చాడొచ్చెట్టు
యొక్క మూలమందు వేసిన ఫలకుసుమములకులదియై వృద్ధినొందుచున్నది. పస
సచెట్టుయొక్క మానుకు వెంటినిచుట్టి వసకలిపినసీగ్లవోసిన శీఘ్రముగ వేరు
మొదలు చివరవర్గంజేయు ఫలములనుభవించును. వెలగ మాలేడు చెట్టుకు నేయి,
బెల్లము, పాలు, లేనె చిటియొక్క ఉపచారమిచ్చి సీగ్లకుట్టినయెడల అవ్యతియ
ల్యములు గుంజకలపెయుసగు ఖము నెల్లప్పుడును భరించగలవు. గిర్రాకులయొ
క్క, వాటితీగలయొక్క కసాయమును మాంసపు సీగ్లనుబోసి శుంఠిపొడుము
ధూపమువేసిన యిప్పచెట్టు విశేషశోభనొందును.

తిలలును యష్టి ధుకమిశ్రితమగుజలమునుబోసి యిరుదుగునజెప్పిన కు
ణపమును మూలమందువేసిన రేగుచెట్టు పంచదారతోతుల్యమైన శీతగల ఫల

ములుకలదగును. మేకవృషములును, పందిరెట్టలును, పక్షులవిత్తులును, అశ్వ
మాత్రమును వేయడముచేతను దబ్బచెట్టు విశేషముగ ఫలించును. తేలుముల్లు
చేగుచ్చి పశుమళయుక్తమగు నేయిని ధూపమువేసి యెలకలయొక్క పండుల
యుక్కొప్పునచేసినచోడపినయెడల సకలలభ్యంబును ఫలములచే వలగియుండును.
పశుమళయుక్తమగు నేప్రప్రములతోనైన చృచ్చకలమూసధివానమునప్ప యివి
శేషముగ వృక్షమాలమాలమున వేయవలెను.

చెంగలబోధు, ఆకుపేత్రకము, నాగాయి, సేంగముస్త్రా, సెగరము, వ
ట్టివేళ్లు పేటిచూర్ణములతో కలిపిన నీళ్లను బోయుటచేతను పుష్పవృక్షములపుష్ప
ములకొక నెలపర్యంతము పరిమళగలండును. ఊపలయొక్క, గజదంతములయొ
క్క చూర్ణమునకవలలోగల పద్మలతలకు వేసిన సన్ధ్యము పుష్పించును. తెల్లా
వాలు, అసటియాకులు, ముచ్చ్యములు, పుట, పిల్లి, పేటియొక్క రెట్టలను సమ
భాగముల వేసి నేయిలోకలిపి ధూపమువేయడము మానుకురాదుడము మొద
టవేయడముచేత సన్నివృక్షములకును పుష్పింపి రోగనివారకమగును. మరియును
కొమ్మలు చిగుళ్లతోను మోచింపయుక్తమైన పుష్పముతోను ఉండును.

ఆననేయిధూపమువేసి యివలయుక్క నీళ్లను వేసి పాలు నీళ్లనైన లేకినీ
యెదుగునవ్రాసినచోడపజును నుబోసియైన పిడుంగములయొక్క శేలగపిండియొ
క్క పిష్టిమును వ్రాసిన సకలముగుముక్కలన్ని వృద్ధినిొందును. ఊడుగ ఈ క
షాయములో నేయి, తోణయమునుబోసి పిడుంగయొక్క కేళ్లయొక్క కొవ్వ
నుబోసి నెడపిన సమస్తవృక్షములను సర్వదా బోసన్నిఫలమొనరిచ్చును. రోగ
ములులేక సర్వపుష్పముతో నెడగలిగియుండును. యష్టిచాఢికము, కుంకమపుష్ప
ము, పంచదార, చెంగలబోధు, పేటికసూ, మాత్రలు చేసేవృక్షములనుచంపంబును
పాఠవలెను. నేర్పి పాలును దేవవృక్షములయొక్క మొదట సమదీపమును బో
సునో నిశ్చయముగ నావృక్షము ముగురిమగు ఫలములగలదగును.

కుంపలక్షణము.

లేడి, చేపలు, గొడ్డె, మేడి, ఖడ్గవృక్షముయొక్క రోచకింతమాంస
మునుచెచ్చి వాటి నెదమది మూలలలోని మాంసము కొవ్వనుగూర్చి యివి యె
న్నియునుయేకండుగా వేసి నీళ్లుబోసి చంపవలెను. పంచమము చక్కగా శోని
దానిలో పాలుబోసి నువ్వులపిండి తోణయమున్ను కొవ్వనునుములు నేయియు
న్నుగూడవేసి వెడినీళ్లను వేయవలెను. ఇవియంతయెక్కి మాంసములేదు. యథా
సంభవముగా వేసి పదిహేనుదినముల కొంచము వెట్టగా నుండేది స్థలముల

దులచినయొక కుంజపదనబడును. వృక్షములకేను పోషకము బలకానునది సకల మునిహితము.

శ్రీరామచంద్రుల.

అకాశము చరితాచార్యులచేతను, బ్రహ్మ మఖియన్యములచేతను, గోమంట అరిగనయ్యచేతను, సైలిగూ మండపములచేతను, నామిడిచెట్టు కిరస్సున్నచేతను, సంకెండ్ల ముఖములచేతను, కొండలోను ముఖములుచేతను, వావిలిచెట్టు ముఖములచేతను, ముడిచెట్టు గానములచేతను, నానపొన్న సప్తచేతను, శ్రీరామచంద్రులచేతనులకీ వృద్ధిసేయును.

హరి ముఖలోక్త దోహదము.

అకాశరత్నచెట్టు, కొబ్బరిచెట్టు, వెదురుచెట్టు, చామస్వము వీటికిమాంస సోదకసేవనము మిక్కిలి వృద్ధిసేయును. కొబ్బరిచెట్టున మినుముల పెసలు ముగా నిజముగాను కషాయముబట్టి యిది సాక్షియును ఉప్పును పీసి బోసిన తల్లిపప్పును నుపశేషముగ ఫలించును. బిరిచెట్టుయొక్క అకులు కనకచెట్టునుచుట్టిన విశేషముగ ఫలించును. కుంజ, సోమ, సుకమాంసమున, సువ్యలపిండియును పల్లెతోకలిపి దబ్బబాతికపోసిన కొమ్మలపలలనుఫలించును. ముగ్గును తేలగపండి కల్లు వట్టివేల్పు చేయు. తేలకమాంసము మేసల్ల చేతను సాంధ్రముగ తడవిన దబ్బబాతి విశేషముగ ఫలించును. వాయువిడలగముల పులుల తెల్లవాలు మినుములు ఆననముయును కలిపి ముదటవేయుడును చైవలపల్ల మాంసములచేతనులే వనము ధూమము నామిడిబాతికి వృద్ధిసేయును. పాయు సేమాంసమైనను పాలు బెల్లమునుగలిపి సేవనమునచ్చిన స్వాదగు ఫలముగా మాంసబాతికి కలుగును. గొత్తమాంసము గడ్డివెంటయును ముదటవేసి గొత్తలోపములు ధూపముచేసి న దాడిను విశేషఫలముగలదగును. చైవలపల్ల మాంసపు కషాయ మొకపాలు వాటిగత్త ముకపాలును ద్రాక్షచెట్టు ముదటవేసిన మధురగనసంరక్తి కలదై విశేషఫలములనిచ్చును. నేరేపిడుల్లిరసము, గుంబును, వట్టివేల్పును కషాయము బెట్టి మామిడిముక్కలవేసిన విశేషకేళము రసమునుగల ఫలములనిచ్చును.

నెరులిహృదయమాంసము డోమగాకుతోకషాయముబట్టి పాలును, నేయి, తేనెయియునుగలిపి ముదటబోసిన స్వేదా మామిడిచెట్టు ఫలించును. కార్తికపున్నను కృత్తికనక్షత్రముతో గలిసియుండిన దానికిపూర్వదినముగ చతుర్థ సాయంకు విధ్యుక్తముగ చాతవృక్షమును నిమలత్రాణిజేసి గుట్టుపైని నిశాంతి జుండు స్నానమునచ్చి మోనముగనుండి ద్వైపాదుగొడ్డలిచేతను పదినాటులునా

టి దృఢమైనశిలను వ్రేలాడునట్లు గట్టవలెను- సర్వవామామిడిచెట్టుకాచును. ప్ర
ణావోచ్ఛారణమునకు యటుమీద ప్రీంకారమునుంబటికి వనస్పతికొరకు నమ
స్కారమును సంప్రమునుదపించవలెను. తెలగపిండి, పిప్పళ్లు, గులివిందగింజలు,
శ్రీంఖిఁపుగింజలు, తెల్లవాలు, నీటిపిప్పటి, వసు, ఇవిచూర్ణ మొనర్చి పాలలో
గలిపి మిదటగెడిపిన సంపింగ సంపన్నకునునుమై శోభాసంపత్తిని సంపాదిం
చును. నక్క-మాంసము చేప-మొదలైనవి సంపింగచెట్టుకు వేయవలెను. ఉద
యవేళను పాలు కల్లునుగలిపి ప్రసిద్ధములగుపంచపల్లవములచే నేచన మొనర్చి
నబోస్త, బొగడ, అంగుడు ఇవి పుష్పసంపత్తి కలవై యుండును.

యస్తిమధుకముయొక్క ఉదకము లేగుచెట్టుకు శ్రేష్ఠము. తిలలు, యస్తి
మధుకము సమభాగములగు చూర్ణ మొనర్చి యుదకమును తేనియయును గలిపి
వసంతర్తుభయందు లేగుచెట్టుయొక్క మూలభందున తడవితే శిశుముగ ను
గంధమధురపుడుఫలావిద్యావహకలవగును. ఆషాఢమాసమందు తిందూకవృ
క్షముయొక్క-మొదట తెలగపిండి చేపలు మాంసమున్ను వేయవలెను.

లతలదోహదమీదైన జిప్సడుము. మల్లెలకును జాతీలతలకును గంధోద
కముశ్రేష్ఠము. పుష్పజాతులకన్నిటికిని తాళుమాంసమిప్సస్థికిరము. సాయం
కాలమందు సురచేళను గెడిపిన గన్నేరు, బండిగులివింద, పచ్చగోరింట ఇవి స
ర్వకాలమును బుష్పించును. తేలుముల్లిచేనశ్యంతము పొడచి పెరుగు నేయిచే
తను బాగాకలిపి జటామాంసి కేక నెదదునుగూడ మొదటవేసిన సకలలతలును
పుష్పఫలయుక్తమగును.

మేక, గొడ్డె, గోవు వీటిగత్తమును నీళ్లును బోసి సకలవృక్ష లతాపా
షణమొనర్చుచుని సామాన్యముగ భాగ్యఫలవారిచే జెప్పబడెను.

వృక్ష వైచిత్ర్యము.

బాలకూశ్మాండకస్యాంతే మధుసర్పియుతం క్షీరేత్ । వార్తాకబీజయు
త్తన పాకాంతే తత్సమద్ధరేత్ । తదుప్తం జనయేద్వల్లి కూశ్మాండకసంయు
తం । ఫలానితత్రైజాయంతే వార్తాకాని తదద్భుతం ॥ రంగతోటితబీజంతు రంగ
తోయావనీచితం । తద్రంగపుష్పంభవతి యావనేనాత్రసంశయః ॥ క్షీరేణ సేచి
తామూలే జపాకుసుమలహితా । భవళం కుసుమం సూతే శశాంకకిరణోజ్జ్వ
లం ॥ మధ్యాజ్యలేపితేవృక్షే నైశవేసూత్రచేష్టితే । ఏకీభూయ ప్రసూయేత సిత
లోహితమంజరీ ॥ యతి-చిద్ధాత్రమూలాతు పత్రపుష్పంఫలాదికం । అంకోల
తైలిలప్తంతు గర్తరూపం భవేద్భవం ॥ పర్వనీబజచూర్ణంతు భావ్యమంకోలతై

అతః స్యస్తం జలేమహాశ్చక్ర్యం శస్త్రణాన్విత్తసంభవం॥ నీజంసీలోన్యలోద్భూతం
సిక్తమంకోలతైలతః॥ జలేన్యస్తం మహాశ్చక్ర్యం కాణిలేఖాప్యసంభవం॥ యాని
కానిచనీజాని జండ్వలజకాచిచ॥ అంకోలతైలతః ప్రాచి తాని తాన్యద్యవంతి॥

అధాంకోలతైలాహరణవిధింబ్రూహం॥ సుప్తహంకోలనీజాని చూర్ణయి
త్వానభావయేత్॥ సప్తధానిం తైలేచ మ్రిన్దనీమద్వవానివా॥ తత్తైలం గ్రాహ
యేద్యత్నాత్తైలకారస్యనుంక్రేతః॥ అధివాకంస్యపాత్రేషు తేనోలేన లేప
యేత్॥ ఉద్ధాయస్థాపయేద్ధర్మే సంముఖయతుచస్యనిం॥ లేయాని ఫి కాంస్యపా
త్రే పతితం తైల మహారేత్॥

గువ శిల సి శావలాశై రుచిని మూలా సదంబునీర్తాచ ॥ జ్వలద
నలోపశు మనకృ త్కార్యాన తూలం సూ శేః శాల్మలీ శ్చక్ర్యం నిలా శ్రిఫ
లా కృత్తసింధుని ॥ సకృదేపోపచారేః శుకపరిధిం భవేత్ ॥ నంబిష్టా తి
లయవతితనాననై గ్గీవంశదశనసీతై ర్నినశ్శిలాశైః ॥ గోజావిప్రచరపయశ్రితై
ద్విలిప్తా త్కార్యాసాద్భవతీహాలకంభునిలం సంపక్యన్ని రస విదాగతకందవిలి
ప్తమూలభోగస్య॥ సిక్తస్సేతురసేనచ తహరికాలేధి వేమిరసుమం శిలఖలిప
డంగగోనుయవిలాతి తేతురససే వితస్యశోగో ఫలగుసుమ మకాలభవం గనో
హరం ఫలతీలోకస్య॥ సమయష్టితలాకృతమధుపుష్పవినిర్జితం ॥ మందతై శ్చుద
లేమూలే నిరస్తిస్సాస్యతృలంతగో॥ మధుకకుసుమగుంజాశర్కరగోదుంబరాజ్యం
సమధునిసీతమంతః కాండముత్కీర్ణబధ్వా॥ ఉపగత పరిప్తం శతస్యవిచ్ఛిస్త
రూణాం జనయతిఫలమేతత్స్వాదుసేకాదనస్తీ॥ తతా లనిహితస్యోచ్చైశ్చగ
స్యస్కంధచర్మణా॥ బద్ధాయాంవృక్షశాఖాయాం ఫలపాకోనకాయతే॥ కరిమ
దమృతవల్లీ ముఖనలిర్హృతేమకీలతస్యశరోః॥ సంవత్సరంసయావత్ఫలితస్యఫ
లానిపచ్యంతే॥ బద్ధశ్చర్మ తృణాభ్యాం విడంగమధుదుగ్ధ వేల్లిశోల్లిఖ్య॥ శాఖీ ప
యోంబుసేకాచ్చిరమపి పక్వంఫలంధతే॥ మీనకోలవసామాంసదగకీర్తారభావి
శం॥ యస్యకస్యాపివాదీజం దృతంపుష్పం ఫలంభవేత్॥ కుశుద్ధక్వాధనోయేన
దృతంపుష్పంఫలంత్యజేత్॥ కింశుకార్జునతగ్కాశీలవణాంబూక్షణేనవా॥ నానా
వర్ణఘటితం కందంకుముదస్య సూత్రసంఘటితం॥ ఘృతమధుపిలిప్తముప్తం సూ
తేకుసుయం తదావర్ణం॥ మాహిషకరీషమూత్రైః కృద్దితవిశుషుండినానియత్స
ప్త॥ కుముదఫలబీజముప్తం జనయతికరచీరవిటపంతత్॥ కూష్మాండవృంతాక ప
టోలకాదనీజంవసాభావితముప్తసిక్తం॥ విశోధితాయాంభువి సర్వకాలం ఫలా

స్వనస్థిని మహంతథతే॥ వ్యంతాకటిజం ఘృతమాషీకార్కవిశోధితం గోమయ
 బిష్టరంధ్రే॥ బాలస్య కూశ్మండఘలస్య తప్తం పక్వం గృహీతం ఫలితం మహా
 తస్యోత్తే॥ మందారద్వమరంధ్రేయూకౌశ్మండీనిరతాలతా॥ మృద్ధోమయయు
 తేతస్థిస్థితే ఘృతాననవా॥ సూకరాన్యస్యసాసిక్తమలకోలం తైలభావితం॥ ఏ
 గండవిజంకాబ్జీ ఫలంసూతేలకామనం॥ కశుమగవిజ్ఞేవేత తాపితయానూక
 యామూలే॥ తిర్యగ్విధాకదభి ఫలఘలం పరక రాకారం॥ కోలకోడిన మేదోభ్యా
 మంకోలక్వధిలేనవా॥ నిందతాకదభిసూతే దాడిమీఫలముత్తమం॥ సరమాంసవ
 సానక్త దంతిదలతవిచూర్ణితై॥ మిథితేనాంభాసానిక్తారంభాచూతఫలంభావేత్॥
 అంకోలక్వాధిరంస్విస్త్వం సమాంసం భాగదుగ్ధయూక్॥ పత్యోకసహితం మూ
 లే సహకారస్య విశేషేత్॥ ద్రోణావల్లసమాకారస్సహకార స్పదాఫలం॥ బా
 యలే సిన్ధితంధతై సర్వేషామద్భుతంయద॥ శతకూర్మాస్యగ్ధ్యే బహుభావి
 తమామృజంబిజం॥ చూఢంసిక్తం దుగ్ధైః ఫలితఫలం సర్వకాలేషు॥ కృమినిపురు
 ష్టిమధుగుఢ దుగ్ధవిగ్రహిణో విభిన్నతయ॥ భవతి హ్యుత్తజలసిక్త స్వభావతెక్తో
 పి మధురఫలం॥

వృక్షవైచిత్ర్యము -

లేతగుమ్మడుకాయ చెట్టునుండగా దొలగి యందులో వంకాయగింజ
 లువేసి రంధ్రముగప్పి గుమ్మడిపండునుపండించి యట్లుపైని యాగింజలను మొల
 పించిన గుమ్మడికాయకులును లతయును బయలుదేరి వంకాయలు కానును. ఇది
 యద్భుతము. ఏదైనాగుండులో ఏజులనేకపర్యాయములు తడవి యట్లుపైని
 మొలపించి రంగునీళ్లేవేసిన యారంగుపుష్పములే కోమలదశయందు పుష్పించు
 ను. మంకెనచెట్టు పాలుపోసిపెంచిన చంద్రకిరణములవంటి తెల్లనిపువ్వులను
 బూసును ఎఱ్ఱపువ్వులు తెల్లపువ్వులనుగలముక్కలు సమముగాకోసి అట్లు
 కట్టినట్లుగానే ఆకాండములకలిపి మైనపువస్త్రముపైనివేసి తేనియ నేయియు
 నుపైనిపూసి సూత్రముగట్టిగాచుట్టితే కాండములు కలిసి తెల్లని ఎఱ్ఱని పువ్వు
 లను బూసును.

మొదలకొంచము తెల్లనైన పత్రపుష్పములుగల వృక్షలతాదికము ఊ
 దుగతైలముచే లేపితమైనదై ఎఱ్ఱటిరూపముగల ఫలపుష్పములను ఫలించును. ప
 ద్మబీజమాంము ఊదుగతైలములోనానబెట్టి జలమందుంచిన తక్షణమే పద్మ
 తబుట్టును. నీలోత్పలబీజము ఊదుగతైలమునతడవి జలమందుంచిన తక్షణమే
 త బయలుదేరి పుష్పించును. జలమందు స్థలమందును బుట్టు నన్నివిత్తనములు

న్ను ఊహగతైలకుండు నానబెట్టినవై ఆయావృత్తఫలములును తెల్పాలమందే ఫలించును.

ఇటుమీదను ఊహగతైలమునదీయవిధిని జెప్పుచున్నాము.

పొర లేని ఊహగగింజలను చూర్ణముచేసి యిట్లుపైని యోగమారులు ను వ్యవసూనియతో వెడదీయుటతోని ఇర్పించి గానుగనువేసి యిట్లుముచేతను నూనియనుదీయవలెను. లేవాకంచుపాత్రానియును ఊహగచూర్ణమును బట్టించి యెండలో రెండుపాత్రానించవలెను. క్రిందపాత్రయందు నున్నారెల్ల చేతిగలతైలమును దీయవలెను.

యవలు తిలలు పసుపాకులచేతను వేయబడిన మూలము కలదియై వాటినిల్ల చేతను తడవబడి ప్రజ్వరిల్లుచున్న యిట్లువంట దూదని బట్టించుచున్నది. బూరుగనెక్క, పిసపు, నీలి, కిరకలాడి ఉపకారము, చుంగుళోష్ఠ, పద్మమునుగలిపి లేవనమునర్చిన చిలుకరక్తమునంటిదూదియగును.

మంజిష్ఠ, తిలలి, యవా, చింత శీతలత్ర విటిగూకుల, మనశ్యుల, అవుగొట్టియ మేక వీటిపాలునుగలిపి పోయబడినవై యెండుపాత్రయందుగలదూది బుట్టును. పాకముచెయ్యబడిన చెరుకురసము నెట్లుముదటకప్పున లేవనముజేసి పాకముచెయ్యని చెరుకురసమునుబోసిన యెకాలయందు ఫలించును. నువ్వులకడుగు విడంగములును గోమయమునుగలిపిన చెరుకురసముబోసిన వృక్ష మెకాలయందు ఫలకునునుసంపత్తి కలదగును. యష్టిచుధుకము, పంచదార, చుంగుళోష్ఠ యిప్పువువ్యను ఉండ్రాట్లుచేసి నెట్లుముదటకప్పున యెండుపాత్రయందు పుట్టును.

ఇప్పువువ్యను గురిపెందగింజల పువచదా మిడికాముల నేమి చేసియతోకలిపి మానుదూలచి యెందులచి పైపొగగొట్టుటచి బాగాట్టి చేప గెట్లచేతనుబూసి మధురూదకనేవనముజేసిన యెండుపాత్రయందు. అప్పుడేవలపిన మేకయొక్క జెబ్బవద్దిచర్మముచేతను చెట్టుకట్టబడినదైన యానెట్లు కాయలుపండకుండ నిలిచియుండును.

ఏనుగునుదముచేతను తడవబడినలయెక్కు అగకాంక్షముచేతను చేరుముదటకట్టిన నెట్లుయొక్క కాయల సేవనమున నెట్లుచేయును పండవు. చర్మచేతనైన గడ్డివెంటచేతనైన నెట్లునుచుట్టి పాలును నీళ్లును బోసిన పండ్లను పైదైనను చాలాకాలము రాలకుండును. చేప, పంటగొవ్వనను, సెనగలత్రామును గలిపి యేవృక్షముయొక్క వీజమైనను వానబెట్టి ములవవేసిన సప్రముగ కాచిపుచ్చును.

ఉలవకషాయము, మోదుగ, మద్ది, తక్కిలి చెట్లచెక్క కషాయము ఉప్పునీళ్లునుబోసిన వెంటనేపువ్వుఫలములురాలిపోవును. నానావిధమైన రంగుల చేకూర్చబడిన దుంపగల కలువయొక్కకాడ తంతువచేతను ఘటనజేసి నేయి, తేనియయునుపూసి విత్తనముపాతిన అయారంగులగుళువులనులను వ్రుప్పించును. గేదెపేడయును మూత్రమునుగలిపి కలువగింజలు తడిపి యేడుదినములు యెండించి పాతిన గన్నేరుచెట్టు లగును. గుమ్మరు వంకాయ పొట్లవిత్తనములు వసలోనానబెట్టి పాతి వసోదకముచేతడిసిన సర్వకాలమును గింజలు లేని గొప్పకాయలను గాచును.

వృంతాకబిజము నేయి తేనియచేతను దడిపియండించి గోమయముచే బూయబడిన గుమ్మడికాయను దొలిచి యందునచేసి యాగుమ్మడిపండు పండినతరువాత నాబిజములనుదీసి పాతినను విశేషముగఫలించును. పంచారచెట్టు దొలిచి గుమ్మడిలతను దానినుంచిదీసి నృత్తికను గోమయమును అచ్చాదించి యుదకమునుచెట్టుకుబోయుచుండిన యెల్లప్పుడునుకాచును. పందిరక్తముకొవ్వుచేతను తడిపి ఊడుగుగింజలతైలముచే భావనజేసిన యామదపు గింజ పాతిన కాకరకాయ కాచును. గాడన గుట్టపులదైలయందుంచి కాల్చబడిన ఖడ్గీచేతను మొదటియందడ్డముగా గుచ్చబడిన యనటి యేనుగతుండమువంటి గొప్పఫలమునుఫలించును. పందిరక్తముచేతను లేక నెదరుచేతను ఊడుగుతైలముచేతనైన తడిపిననునటి యుత్తమమగు దాడిచుపండ్లనుబండును.

మనుష్యమాంసము నెదడు రక్తము యేనుగువంతముల పొడుముతో కలిపినయుదకముతో తడిపిన యనటి మామిడిపండ్లనుబండును. ఊడుగకషాయముతో తత్కాలమందైన మనుష్యమాంసముకవంతు పాలతోకలిపి నెలగపిండితోమిళితముచేసి రెయ్యిమామిడిమొదటవేసిన ద్రాక్షలతవలె సర్వదా ఫలించును. ఇదినిశ్చయము. సమస్తమైనవారక నాశ్వర్యమునుజేసును. చెవులపిల్లి తాటలు రక్తములలో గుణకపర్యాయములు తడవబడిన మామిడిబంక పాతి పాలుబోసిన సర్వకాలము కాచును.

విడంగము, యష్టిమధుకము, పాలు, జెల్లము వీటిచేతను వ్రయ్యబడిన తాడిచెట్టు స్వభావముచే చేర్చిన మధురఫలములను ఫలించును.

త రు చి కీ త్సా.

నరాణామివవృక్షాణాం వానపిత్తక ఫాగదాః సంభవంతినిరూప్యాధ కుర్యాత్తద్దోషనాశనం॥ కీటబద్ధగ్నిసంప్లవే వాతభగ్నైశ్చనిక్షతే వృక్షచ్ఛేదో

చారాదిపీడితేష పృథక్క్రియా । కృతోద్భిక్తో లఘూయాత్ నిద్రాహీనోల్పవే
దనః । సప్తతైఫలప్రమోది వాతప్రకృతికస్తరుః॥ ఆతపాసహనసపాండుశ్శాఖా
సీనోముహూర్ధది । అకాలఫలపాకీస్సాచ్ఛాళితైతత్కస్తస్థలః । స్నిగ్ధశాఖా
దలశ్శాఖే సవ్యక్కుష్పఫలజ్జ్వలః॥ అతాపలితగాత్రస్తు కఫవా స్మరియండలః॥ క
టుతిక్తకషాయరైఃపవనపిత్తం కటాక్షలవణాస్తైః । స్నిగ్ధవధురాన్లు లవణై
శ్శేష్వాకాయాతితగో॥ స్నిగ్ధైఃపిశితరైఃప్రయాతివాహస్సంస్నిగ్ధైర్నధురహీన్లు
ర్జలైశ్చపిత్తం । కట్వస్తైర్హియజలైఃకషాయయాత్తైశ్శేష్వాపి కృమవిహితైః పృ
యాతనాశం । రాక్ష్యం గ్రంధిఘటికావాతాద్వృక్షస్యజాయతే నిత్యం । గోవిద్భి
గ్లోభివచాకుగపజలైస్సజయోపిభవేదేవం॥ దోమైర్వస్యవిహితా ప్రవాళకుసుమ
ష్టానిద్విరూపంవపుర్ములే తస్య తరో ర్భవంతి కృమయో యత్పాచ్ఛ తానుద్ధ
రేత్ । గోమూతాబ్జవిడంగస్త్ర పుత్రైర్లిహ్యత్ప్రసవైస్తతస్సిక్తా క్షీరజలైరు
దేహిసహసా ధూమైశ్చ ధూపాయితః ॥ కరంజారగ్వధాగిష్టసప్తపర్ణ శ్వేదా కృ
తః । ఉపచారఃకృమిహరః మూత్రముస్తవిడంగవాన్॥ కుణపజల మయో నిషిక్త
మూలస్సరసిజకందవిలిప్త సర్వగాత్రాః । తరురనూహాహా విభర్తి ధూయో మరక
తకాంతి నిభానిశల్లవాని ॥ ప్లత్యోర్కదుంబరత్వస్యైత మధు మధుగోల్పిష్ట దు
ష్టైర్బలిప్తస్తంభైరుత్తంభ్యురుజ్వా పరికలితవళుఃపూరితప్లక్ష్యుచ్ఛృంభి । సిక్తఃక్షీరేణ
ధూయో జలభరితతలశ్చండవాతాదిభగ్నస్సప్తస్థోధూత్వంఘ్రిపాయీ కుసుమ
ఫలభరంవ్యాతనోతిప్రకాశం॥ వృక్షస్యాశనిదగ్ధస్య జీవనంశ్మణుభేషజం । ఘనో
శీరమధూత్తైశ్చ ముద్గామామాయవాన్తిలాః॥ పిష్టావక్షీరాంబుసన్కిక్తైస్సేచయే
త్తమభీత్తశః । సంసేకాప్రాయతశ్శీఘ్రంప్రకృతిస్థోభవేత్తరుః॥ జనయిత్యాఫలకు
సుమేయఃపునరుపయాత వృద్ధతాంశౌఖి । సక్షీరఃకుగపజలైర్బుద్ధయస్సిక్తః ఫల
త్యేవ॥ అనేకతోత్థ్యంతసిషేకతశ్చకాఖావిశోష్యంఫలినోసిరూప్య । సప్తాహమా
త్రం దృతమేవస్థి విడంగదుర్ధేన నిషేచనీయః॥ ఉష్ణిద్రతా మత్స్యస్యగంధితా
చ ప్రవాళహానిస్సపిపికత్వంత్వస్త్రిశతా వారికృతా దక్షిణాత్తరో ర్భవేత్త
త్ర చికిత్సనీయం॥ తన్మూలదేశే పరశుప్రహరైర్విస్ఫ్రావితం దోషరసనిహత్య॥
క్షౌద్రాబ్జజంతుఘ్నతితైఃప్రసిక్తం మృతూపరితం దుగ్ధజలైర్నిషించేత్॥ శరీర
రాతిలగోక్షీరవారిసేకాత్తధాతరోః । శోషశ్శామ్యతివృక్షస్య లేపాద్ధూపోప
చారతః॥ ప్రియంగువత్సతరాగ్రీ వేత సాద్ధునవలగైః । క్షీరసిద్ధైర్బలిప్తానాం

సాక్షాత్కారమృతిశాఖినాం॥ సురభిసుచనోల్లభామోదాం నిధాయచ మృత్తికాం
ధవళిరయోః క్వాధాంధోభిష్కగంధనిరీక్షణాత్ | మలః జరజోలేపాద్ధూపా
ద్భృతస్యచభూరుహం | వ్రజతికుసుమసిర్గంధా నామతపసుగంధతాం॥

శరుచికిత్స.

మనుష్యులకువలెను వృక్షములకు వాతకఫపైత్యరోగములుపుట్టుచున్నవి. అవి నిదానమునుశేసి నివారణనుశేయవలయును. పురుగుచేతనబడినను అగ్ని చేకాల్చబడినను వాతముచేవిరిగినను ఏడుగుచేతకొట్టబడినను గొడ్డలిచేతను భేదించబడినవాటికిన్ని వేరువేరుక చికిత్స ను శేయవలయును.

ఈమీద రోగనిదానమును జెప్పుదుము. స్వేదించియుండుట, పొడవుగ యెదిగిపోవుట, స్థూలముగమానుబలచుట, కఠినముగనుండుట, నిద్రలేకుండుట, స్వప్నయాసమన గాఢగొంచముతగలిగెవాడును. జలముతగలిగితే ఊటగులుగుటయునుగలవృక్షము వాతప్రకృతికలపై ఫలప్రవృత్తులను కలిగియుండును. పైత్యప్రకృతిగలవృక్షము ఎండుకు సహించకుండును. నెల్లబడును. మాటిమాటికి కొమ్మలు పుల్లవిగిగిపోవును. అకాలనందు ఫలములగుండును. శ్లేష్మప్రకృతిగల వృక్షము చట్టమైన కొమ్మలగులుగలదియై యుండును. ఫలప్రవృత్తుగలదై యుండును. లోలచేనావలచుకుండును. చుట్టునుస్రావిముగలిగియుండును.

ఈపైస్ చికిత్సలనుబోధింతుము. వజ్ర చేదు కషాయగ్రసములను బోసిన చెట్టుకువాతమంబుట్టును. వజ్రయు, సుఖ్యును, పులుసును, వెచ్చనయును బోసిన పైత్యము నశించును. సాంద్రముగా వధురహను పులుసును ఉప్పును యీరసములనుబోసిన శ్లేష్మమగును.

సాంద్రమైనమాంసరసములచేతను వాతము వధురశీతజలములచేతను పైత్యము వజ్రయును పులుసును వెచ్చనయునుబోసిన శ్లేష్మము నశించగలదు. కఠినమగు కణుపులు వాతముచే వృక్షమునకు బుట్టును. ఆరోగము ఆవుపేడయు, లార్డుగచెక్క, వస, కూపజలములచేతనుబోవును. ఏవృక్షమునకు వాతపైత్యశ్లేష్మదోషములు లేకపోయినను పుష్పవల్లసములు వాడుటయు రూపహీనతయును గలుగునో దానిమూలమందు పురుగులుండును. వాటినిప్రయత్నముచేతను దీసివేసి గోమూత్రము, నేయి, విడంగములు, ఆవాలు, సువ్యపిండియునుగలిపి పూరింపవలెను- పురుగులుపోయినతరువాతను పాలు నిల్గి చేతను తదీపి ధూపద్రవ్యములచేధూపమునువేయబడినవైశిఖ్రముగచెట్టువృద్ధిగనుండును.

కాగు, శేల, తెల్లఉల్లి, ఏడాకనటిపప్పు, గోమూత్రము, తుంగదుంపలు, వాయువిడంగములున్న మొదటవేసినిక్రిమికొంచును. కుంభజలము, పాలు వీటినిమొదటబోసి తామరదుంపలను మొదలమొదలకొని వృక్షమునకు లేపనముజేసిన యగ్నిహోతాగు వృక్షము పగుల పచ్చలవంటి పల్లవములు కలదగును.

బువ్వి, జీల్లేడు, మీకీ పీడిచెక్క, నేయి, తేనెయి, పద్మము, పాలు, వీటిచేతను చెట్టుకు లేపనముచేసి స్తంభములచేతనుయెత్తి చిన్నగా నిలుపబడిన మొదలకలదిగజేసి బువ్విచెట్టుయొక్క మట్టిచేతను మొదటకూర్చి పాలుబోసి తిరిగి వీటిచేతడిసిన ప్రచండవాసముచే వడినచెట్టు స్వస్థమైనదై కాచిపూచును.

పిరుగుచేకాచినచెట్టును వీరినివేసి నెత్తి యోచనమును జేపుచున్నాఁడు. తుంగముస్తలు, వట్టివేళ్లు, ఇప్పువేళ్లు, కెనక, మినుము, తలలు, యెవలి ఇవి మిక్కిలేని పాలకోనూ నీళ్లతోనూ చేపి చెట్టును వెల్లెప్పుడును తడవవలసినది. అందువలనతృప్తినిచ్చితిరుగ వేళ్లతోవలెనుండును. పుష్పములు కాయలను కొన్నికోబూపూర్చి కాచి నేరేచెట్టుచృద్ధిమొలచిన యది కుంభజలము పాలును గలిపి తడిసిన తిరుగ తుంపతనొంది ఘటించును. నీళ్లు విశేషముగపోయడమువల్ల నైన తడవకుండుటవల్లనైన వృక్షముయొక్కకొమ్మల మొడిడము పళ్లు రాలి పోవడమును బాచి నీస్రమిగుల నేమిదముల నేయి, పాలు, విడంగములును గలిపి తడవదగును. విశేషముగ నీదలనగా వృక్షములకు వడిగి యుండుట చేతల వంటివానన ఆకులు గాఢము చేయవలసినందుట జరగదు. వడిగి యుండుము వృక్షమునకు ఉదకమువలనగలదు పశువుముచే గూర్చున్నాన అనిదశలో చికెన్నిను జేయదగును. ఉదకాడిర్ల మగలిగినవృక్షముయొక్క మూలమందు గొడ్డలిచేతను నాట్లుగొట్టి దోషరసమును న్నమింపజేసి తేనెయి, నేయి, విడంగము, తిలలును గలిపి తడవి ముత్తి కచేపూర్చుజేసి పాలును నీళ్లునుబోయవలెను. పంచదార తిలలు ఆవుపాలు నీళ్లును పోయడముచేతను లేపనమువలన ధూపమునుంచిన్ని శోషము శమించుచున్నది. ప్రేంథినపుచెట్టు, తక్కిలిచెట్టు, వన, బ్రాబ్బచెట్టు, మద్దిచెట్టు వీటిచెక్క పాలుతోగలిపి లేపనమునచ్చిన వృక్షములస్థావముశమించుచున్నది. పుష్పములకు పరిమళము పోయినపుడు పరిమళ యుక్తమైన పుష్పములతో స్మృతి కనుకలిపియుంచి ధవము, కాచును కషాయమునుబెట్టి దానితో సుగంధద్రవ్యమునుగూడవేసి యదిచెట్టు మొదటబోసి చందనలేపనమునుజేసి నేయి ధూపమువేసినపుష్పములకు సుగంధత్వముగలుగును.

సస్యనిష్పత్తిజ్ఞానము.

ఫలకుసుమపత్రవృద్ధిం వనస్పతీనాం విలూక్య విశ్లేయం । సులభత్వం ద్రవ్యాణాం నిష్పత్తిశ్చాపి సస్యానాం॥ స్యగోధనతు యవకాస్తీంద్రుకవృద్ధ్యాచ పద్మికాభవతి। గోధూమశ్చ యధాతైర్మవవృద్ధి స్సప్తవర్ణేన॥ కరిణశ్చ మాస్తీకైర్నిద్రేశ్యావాజినోశ్వకర్ణేన। అశ్వధేనజ్ఞేయా నిష్పత్తి స్సర్వసస్యానాం । జంబూభిస్థలమాషాశ్శిశిషవృద్ధ్యాచ మద్గనిష్పత్తిః। గవశ్చపాటలాభిరకదళభిరకావికంభవతి। ఆమ్రైః క్షేమం భల్లాతైర్భయం పీఠభిస్తథారోగ్యం। ఖదిరశమీభ్యాందుర్భిక్షుశుద్ధునేన శోభనావృష్టిః। పిచుమందనాగకుసుమైస్సుభిక్షుమప్యమారుతఃకపిధేనః। సిచులోనావృష్టిర్వ్యాధిభయం భవతికుటశేన॥ రంభారామే ప్రథమఫలితే ప్రాశ్నిభద్రంచ వహ్నాపుష్పంచేచ్ఛశ్యవృద్ధిః। త్యుపశిడిశితేత్సాన్యత్సుహృద్భంగునాశః। వైఙుత్యాంపుత్రీలాభో వరుణదిశి విశల్కారుతే నేత్రరోగః। కొబేర్యాం సర్వసంపద్భవతి హరదిశి శ్శ్రీస్తదారామవృద్ధిః॥

ఫలకుసుమనిష్పత్తిచేతను సస్యవృద్ధిని జెప్పుట.

మట్టిఫలించడముచేతను యవలు, తుమ్మికచెట్టు ఫలించుటచే పద్మికములు, ఇప్పుచెట్టు ఫలించుటచే గోధూమములు, ఏడాకులనటచే యవలు, కరిణములు మాస్తీకర్షమాలచే, వాజలనేవినిర్దిఫలించుటచేతను, రావి కాచుటచే సకల సస్యవృద్ధి. నేరేడుచేతను మేరకమినుములు, గిరితవుచెట్టుచేతను మెసలు, పాటలముచే గోవృద్ధి, అనటచే మేకలయొక్క గొత్తైలయొక్కవృద్ధి, మామిడిచెట్ల కాపువలన ప్రజాక్షేమము, నల్లబీడికాపుచేభయము, పీఠానేవృక్షము ఫలించిన యారోగ్యము, చండ్ర, జమ్మి వీటిచే దుర్భిక్షము, తెల్లవర్ణిచే శోభనమగు వృష్టి, బుచ్చి నాగవృక్షములచే సుభిక్షము, వెలగవల్ల గాలితేకుండును, ప్రబ్బుచే అనావృష్టి, అంకుడునుంచిరోగభయము.

అనటతోటలో మొదట ప్రాగ్దిశిని శలవేసిన మంగళము. అగ్నేయదిశను శత్యవృద్ధి. దక్షిణదిక్కున బంధుసుహృన్నాశనము. వైఙుతిదిశను పుత్రీలాభము. పశ్చిమదిశను విపత్తి, వాయువదిక్కున నేత్రరోగము. ఉత్తరమున సంపత్తి, ఈశాన్యదిశను సంపదయు, నాతోటయొక్కవృద్ధిని జెప్పవలెను.

శయనాదివిధిః.

సర్వర్తుషుదివాస్వాపో ప్రతిషిద్ధోన్యత్రగ్రీష్మాత్। మేదస్వేదకఘరసరక్తక్షీణానామజీర్ణినాంచ మహూర్తం దివాన్వేషనమప్రతిషిద్ధం రాత్రావపి

జాగరితవతాం జాగరితకాలాదర్థమిష్యతే దివాస్వప్నః వికృత్తి దివాస్వప్న
 నామ తత్రస్వపతామధర్మః సర్వధర్మప్రకోపశ్చ తత్ప్రకోపాశ్చ కాసశ్వా
 సప్రతిశ్వాయశో గారవాంగమర్దారోచక జ్వరాగ్నిదౌర్బల్యాని భవంతి రా
 త్రాపి జాగరితవతాం వాతపితృ నిమిత్తాస్తయేహోషద్రవా భవంతిచాత్రే॥ త
 స్మాన్మజాగృణాద్రాత్రా దివాస్వప్నంచవృత్తే త్ జ్ఞాత్వా దోషకరా వేతా
 బుధస్త్వప్నంమితంచ కేమిసుశ్రుతే॥ ఉపాస్య పశ్యమాం సంధ్యాం హుత్వా
 స్తీంస్తానుపాస్యచ భుక్త్యైవరివృతో భుక్త్వా నాపత్యైధిసంవిశేదితి యాజ్ఞ
 వల్క్యః॥ పునఃపాకముపాదాయ సాయమప్యవసేవతే వైశ్వదేవనిమిత్తంచైవ
 త్నాస్మిసార్థంబలింహ రేత్ తద్దైవశ్వపచాదిభ్యస్తద్దైవాన్మంబలింహరేత్॥ అతి
 ధించాగతంతత్ర స్వకక్త్యాపూజయేద్బుధః కృతపాదాదిశాచస్తు భుక్త్వా సా
 యంతతోగృహీ గచ్ఛేదస్ఫుటితాం శయ్యామపి చారుమయాం నృప నావిశో
 లాంనచ భగ్నాం నాసమాంశులినాంనచ నచజంతుమయాం శయ్యాం త్వధితి
 ష్టేదనావృతామితి విప్లుప్రాణే॥ నావిశాలామితి అవిశాలాంసంకుచితాంపరి
 లుంఠితుమనుపయోగినీత్వాత్ భగ్నాంశిధిలాంబారోహణేపతతిభూమామితి
 అసమాంవిషమామధిశిష్టన్వ్రీణే ద్వేదనామితి మలినామశుభ్రాంధివనోరుగ్న
 వతితి జంతుమయా చతుర్థావశా నిద్రాద్రావయిత్రీస్యాదితి అనాస్తృతా కశ
 ప్వాద్భాస్తరణీలామంగసౌష్ఠవభంగికాభవతీత్యేతాదృశశయ్యాంనాధిష్ఠేది
 త్యుక్తం॥ ప్రదోషపశ్యమామహా వేదాభ్యాసేనతేనయేత్ యామద్వయశ
 యానశ్చ బ్రహ్మభూమా నుకల్ప్యత ఇతిదక్షః రాత్రియైకంజపన్స్తృత్వా స
 రాత్నంశ్చ సుఖశాయినః సమస్కృత్వావ్యయంపిష్టుంసమాధిస్థస్త్వపేన్ద్రీశ్చ॥ అ
 గస్త్రోమాధవశ్చైవ ముచికుందో మహామనిః కపిలో మునిరాస్తీకః పంచైతే
 సుఖశాయినఇతిగోచరః॥

శయనాచివిధి.

సర్వస్తువులయందును పగలు నిద్రింపచోగదు. గ్రీష్మర్తుభనమాత్రము
 రెండుగడియలు నిద్రింపవచ్చును. మేద స్వేద కఫ రస రక్త క్షీణాకున్ను అ
 జీర్ణరోగులకున్ను ముహూర్త మాత్రము పగలు నిద్రింపవచ్చును. రాత్రియందు
 నిద్రలేకుండిన నాకాలములో సగము పగలునిద్రింపవచ్చును. దివాస్వామి వ
 లన వికృతయగు ననగా అధర్మము. సర్వధర్మములకుహాని. కాసశ్వాసశిరోరో
 గాంగమర్దారోచకజ్వరాగ్నిదౌర్బల్యములుబుట్టును. రాత్రియందుమికిరిమేలు
 కొననవారికిని వాతపితృరోగములు బుట్టును- గావున రాత్రియందు జాగరణము

దివాస్వాపమును వర్జింపవలయును- ఇట్లు దెలిసి బుద్ధిచుంతులుడచితముగ నిద్రింపవలయునని సుశ్రుతము.

సాయంసంధ్యావందనము నగ్నిహోత్రమును జేసి భృత్యులతో గూడ మితముగ భుజించి శయనించవలయునని యాజ్ఞవల్క్య వచనము. రాత్రిపవన చినయన్నముచే సాయంవైశ్యచేవబలిహరణ శ్వపచాది బలిహరణప్రముఖములను పత్తితోగూడజేసి యతిధిపూజగా వించి శేషముభుజించి పాదప్రక్షాళనము జేసి గృహస్థుడు గట్టిది దారుచుండుము విశాలమగునది భగ్నముగాకుండునది విశేషముగవలినముగాకుండునది నల్లులుముదలగుజంతువులులేనది ఆస్త్రుతమగు నదియగు శయ్యచుండు బరుండవలయునని విష్ణుపురాణము.

శయ్యవిశాలముగాకుండిన వర్తిగిలుటగు నుపయోగించదు- భగ్నమైన నాగోహణముచేపడును. విషమమైనశ్రమకలుగును. మలినమైనరోగమగును. నల్లులుముదలగుజంతువులుండిన నిద్రలేకుండును- ఆస్త్రుతలేకుండిన శరీరమువత్తును- గానమంచిశయ్యచుండు శయనించవలయును. రాత్రిముదటిజామును కొనజామును వేదాభ్యాసముచే వెల్లించి మధ్యయామములు రెండింటిని నిద్రించినముక్తికహుకడగునని దత్తుడు-

రాత్రిసూక్తమునుజపించి సుఖశాయులగు అగస్త్య, మార్కవ, ముచికుంద, కపిల, ఆస్తీకులను స్మరించి యవ్యయుడుగు విష్ణువును సమస్కరించి బుద్ధిసంతర్భామిలోగలిపి నిద్రింపవలయునని గోవిందు-

రోపగమః.

తత్రాపస్తంబః॥ సదానిశాయాం చారాస్ప్రత్యలంకుర్వీత॥ విష్ణుపురాణే॥ స్నాతస్సగ్ధంధధ్వక్ష్మితో నాధ్వాతః తుధితోపివా॥ సకామాంసాసురాగశ్చ వ్యవాయంపురుషోవ్రజేత్॥ లఘ్వాహారాం స్త్రియం కుర్యాదేవం సంజనయేత్సుతం॥ చతుర్థశ్యష్టమిచైవ అమావాస్యాధిపౌర్ణిమా॥ పర్వాణ్యేతానిరాజేంద్ర రవిసంక్రాంతిరేవచ॥ బృహస్పతిః॥ ఋతుకాలాభిగమనం కుర్యాత్పర్వాణివర్జయేత్॥ స్త్రియాశ్శుక్రోధికేస్త్రీస్యాత్పుమాస్సంసోధికే భవేత్॥ తస్మాచ్ఛుక్లవివృద్ధ్యర్థం వృష్యంస్నిగ్ధంచభక్షయేత్॥ తాసామాద్యశ్చతస్రస్తు నిందితైకాదశీచయా॥ త్రయోదశీవశేషాస్తు ప్రశస్తాదశరాత్రయా॥ చతుర్ధి తత్రైస్సార్థసహాభిస్సద్విగర్హితైరితివము॥ సకేవలంరతోదర్శనాదారభ్య చతస్రపురాత్రిభి స్త్రీగమనే సద్విగహితమాత్రం॥ కింతు॥ రజస్వలాంప్రాప్తవతో న

రస్యానియతాత్మనః। దృష్ట్యా యస్తేజసాంహనిరధర్మాత్వ తతోభవేతి సుఖం
తోక్త్య దృష్ట్యాదిహనియాపద్యష్టఫలమపిదృశ్యతే॥

హంతవిజ్ఞానమునినా స్వదారసురతంబుతా। నట్రహ్నచర్యస్థలనదోష
శ్చాధిపేవిద్యతే। ఇతీతంమితాపిర్యాం పశ్యేచాశిసంజ్ఞితే। దృష్ట్యా నిబంధన
మిదం విజ్ఞానమునినాకృతం। పాయసంపూరికాలక్షాన్పిశ్చిశేషంయథేచ్ఛయా।
ఘంటానాభార్యయాసాధ్యతౌ రతిమహాస్వపం। కారయివ్యంభ్యవిద్యాం
సో కామఘాతాభవంచితాః। శేవేశ్వనాత్ర గోహాయ స్థోకస్తం వచ్చి సాద
రాత్। దృవిశంబ్రహ్మచారీస్యాచ్ఛాద్ధిధక్వచ్ఛాద్ధిహృత్తైస్సహ। యజ్ఞవల్క్య ఇ
తిప్రామా శ్రాద్ధేనిందిశయచరిం। మూలానుబోధినివ్యాఖ్యాభవేన్ననువిగోధిని।
మన్వాదిస్తృతకర్తృకాం చశంహాప్రసవిద్యతా। పృథ్వీవందోదయకృతా మా
ధవేనశబ్దవచాదేవానంశేనకుల్లూకభట్టాద్యైశ్చ విసిందితం। నిబంధనంతునగ్రా
హ్యం విజ్ఞానమునినాకృతం। శ్రాద్ధక్వచ్ఛాద్ధిధక్వచ్ఛాద్ధిధక్వచ్ఛాద్ధిధక్వచ్ఛాద్ధిధక్వ
హ। రమేయైశ్చేతియత్తాక్తం మనోస్థిర్నచేదిగి। అతేతాయామృతాశ్చేయ మి
త్యాహకమలాకరః। సోయం వ్యవస్థాం కృతవాన్యోశ్చాన్సంభవే సతి। ఏకాద
శ్యాంబశ్రాద్ధేవా కార్యం స్వప్రేరణంభ్యతా। చదురతేదివిష్ణుక్తం కాశీనాథేన
సూరితా। కమలాకరభట్టస్య వ్యవస్థానోచరికృతా। వ్యవస్థాజ్ఞీవకంమూలంమృ
గ్యమేతద్వచనజ్ఞైః సమయత్యైవసామానామస్తీన్నశేనవిద్యతే। సోపి వేదవది
త్యాహుముకనయస్తత్వదర్శనం। సమంత్రానిస్తుయత్ప్రేథే మైధునంసేవ తేద్విజ్ఞః।
శ్రాద్ధంధత్వాచ భుక్త్వాచ యుక్తస్యాన్తహతైస్సహ। ఋతుకాలే నియుక్తోవా
నైవగచ్ఛేత్ ప్రేయంకృచిత్। తత్ప్రగచ్ఛన్నవావిష్టం హ్యసిష్టాని ఫలాశీతు। శ్రా
ద్ధంకరివ్యనూత్వాహ భుక్త్వావానిమంత్రితే। ఉపోష్యచతథా భుక్త్వా నోశే
యాచ్చ ఋతావపి। భోక్త్యనూరివ్యక్ శ్వశ్శాద్ధం పూర్వరాతాప్రాయశ్చ
తే। వ్యవాయంభోజనంచాపి ఋతావపివివర్జితే। శంభేనవృద్ధమనునాచాశ్వ
లాయనమాసనా। పోక్తాన్యేతాన్ దేష్ట్యాత్ర సంశయస్త్యజ్యతాం బుధైః। ని
యతంబ్రహ్మచర్యంస్యాచ్ఛాద్ధిధక్వైతిజప్తితం। ఋతుస్సాతాంతయోభార్యాం
సన్నిధానోపగచ్ఛతి। ఘారాయాంభూగ్రహత్యాయాం యుజ్యతేనాత్రసంశ
యః ఏవదోషస్తు ద్వేషేణయదికామీ నసంప్రజేత్। వైరాగ్యేనతాధీనఋ
తుత్యాగీనదోషభాక్। శ్రీధరాస్యాదిష్టానా మిష్టమేన్నతంకృతం। శ్రీదంతు
లూరినారాయణగజపతిరాజవర్యచితమిదం। సంతోనుగృహ్యమోదంతాం క
రుణావరుణాలయాస్సాన్వితం॥

మునుకాలాధిగామిత్యత్ర శచిదేవ మూలములే । అజాతపుత్రవైశ్యమని
యమః । నతుజాతపుత్రస్యేతి । ఉపపాదయంతిచకూర్మపురాణే ॥ మునుకాలాధి
గామిస్యాద్యావత్పుత్రో నజాయతేతి ॥ మునుకాలకారణంహి పుత్రోత్పాద
నం తదర్థమేవ దారోపకమః । అపత్యార్థం ప్రయస్సుప్తాస్త్రీక్షేత్రంసేవా
నరాః । క్షేత్రం బీజవతేదేయం నాబీజే క్షేత్రమహాతీతిమనుః ॥ జాయమానో
వైచాగ్నాగస్తీగ్నిభిముణవాజ్ఞాయతే । బ్రహ్మచర్యేణర్షిభ్యో యజ్ఞేషు దేవేభ్యః
ప్రజయాపితృభ్య ఏషవా అన్యథో యఃపుత్రీయజ్ఞా బ్రహ్మచారివాసీతి శ్రుతిః ॥
మునుమస్తిన్నన్నయత్యమృతత్వంచగచ్ఛతి । పితృపుత్రస్యజాతస్య ప్రపశ్యే జ్ఞేవ
తోముఖమితి ॥ మంత్రవర్ణాపిః పితృగామస్యకావైశ్చ సతస్త్వాస్సర్వవర్తతి ।
తస్మిన్నుగంసన్నయతి తేనచానంత్యమశ్నుతే ॥ సవీవధర్మజపుత్రః కామజాని
తరాస్విదురితి మనుః ॥

బహుపుత్రత్వపితృయతే ॥ ఇమాంత్యమింద్రమీధ్వస్సుపుత్రాగ్నీసభ
గాంకృణువశాస్యాంపుత్రానాధేహివతిమేకాదశంకృధీతి ॥ ససు జ్యేష్ఠేవైశ్వాన్య
స్యసిద్ధిః నిరర్థకం పుత్రాంతరోత్పాదనం తన్న సర్వేషాంపుత్రాణామన్యస్య
హేతుత్వాత్ । నహిపుత్రజననమాత్రేణపితృరారుణ్యం । కింతహి సమ్యగనుశి
ష్టేనపుత్రేణ శాస్త్రీయేషు ధర్మైష్వనుష్ఠితేషు పశ్య చాన్యస్యం సంపద్యతే ॥
వాజసనేయచాగ్నాగే పుత్రానుశాసనవిధిరామూలతః । తస్మాత్పుత్ర మనుశి
ష్టం లోకహితమాహుస్తస్మాదేనచనుశాసతి సయద్యనేనకించి దక్షియైకృతం
భవతి తస్మాదేనగోసర్వస్మాత్పుత్రోముంచతి తస్మాత్పుత్రోనామసపుత్రేజైవా
అస్తిన్లోకేప్రతిష్ఠితీతి ॥ అస్యాయమర్థః ॥ అస్తికించి త్సంప్రతి నామకం కర్మ య
దా పితృమునాదిలోభనంభవతి తదా పుత్రమాహుయ వేదాధ్యయనే యజ్ఞే
తాకికవ్యాపారేచ యద్యత్కర్తవ్యలయా జ్ఞాతం తస్యతస్య సర్వస్య సంప్రదా
నంకర్తవ్యం । తస్యాంచసంపత్తయస్మాదనుశిష్టఏవ పుత్రోధికారి తస్మాదనుశి
ష్టపుత్రంహి లోకహితమాహుశ్శాస్త్రజ్ఞః । అతఏవపుత్రానుశాసనం కుర్యుః ।
పితరంసచానుశిష్టపుత్రః యత్కించిత్స్వపిత్రా శాస్త్రీయంకర్మ అక్షయావ్యా
పకత్వేన శాస్త్రవైపరీత్యేనచ కృతంభవతి తస్మాత్పాదేనం పితరం స్వదే
యం శాస్త్రీయం సమ్యగనుశిష్టన్ మోచయంతస్మాత్పున్నామ్నోనరకాత్త్రా
యతేతి పుత్రత్వా పుత్రోనామ నచ పితా స్వయంమృతః పుత్రేశరీరేగాస్తి
స్తర్మ్యలోకే యథాశాస్త్రం కర్మ కుర్వన్ననుశిష్టతీతి । ఏవంచసతి బహువాం
మధ్యే యథావదనుశాసనం । పృజ్ఞామాంద్యాదిప్రతిబంధకబాహుశ్యాతాస్య

చిరవసంపద్యతే! అనుశీల్యమృతమృతం యథావదనుష్టానం కన్యచిదేవ! అ
 తోశ్యేష్యతేనిహోవా యస్తాద్యతస్సవీర్యహేతుః అతేవ ఏవ్యవ్యాబహువశే
 త్రాయశ్యకోపిగయంప్రజేదితి స్మృతిః! దశాస్యాంపుత్రానాథహీతి మిత్ర
 శ్చ ఏవలగతి బహుపుత్రానిధిముపాద్యలయతి యత్తుకామకానితరాస్యదురిత్య
 దాహృతం! తదనుశిష్టవిషయం! శ్యేష్ఠంగుణవయోక్తమితి స్మరణాత్! తస్మా
 ద్భాతపుత్రో ఋతే ఉపేయాదేవ!!

ప్రాచ్యంశి శిరశ్చస్తం యామ్యాయా మధవాస్యప! సదైవస్వపతః
 త్వాంసో విపతంతతురోగదమిత్రేవిష్ణుపురాణేధిసితత్వాదుత్తరదిశిరస్థితస్సప్
 వసం రోగ హేతుత్వాద్వృద్ధఫలమేవ! దిక్సాధనయంత్రేవద్ధ వనత్యేప్రేగ శిశో
 గతబుద్ధ్యాకషణాదున్నతోభవతి! ప్రాచ్యేనోన్నతాస్సవంశ్యదీప్తిస్థిత మ
 స్తకావప!!

దాహోపగమము.

ప్రతిరాత్రియందును భార్యలలంకరించుకోవలెను. స్నానమునర్చి చంద
 నాది సుగంధ ద్రవ్యములను ధరించి ప్రీతితో మిక్కిలి యుధితుడును అత్యాహార
 ముచే కమపుపొంగుగలవాడును గ క కామవిశిష్టుడు ననురాగయుక్తుడైన బు
 రుషుడు వ్యవాయమునొందవలయును. కొంతమాహారముగల స్త్రీ నొందిన బు
 త్రోత్పత్తి గాగును. చతుర్దశి నష్టమివమావాస్యను పూర్ణి కను రవిసంక్రాంతి ప
 ర్వములగుపేటని వర్ణించి ఋతుకాలమందు స్త్రీసాంగశ్యమునుజేయవలయును.
 స్త్రీయొక్కకోణితమధికమైన స్త్రీ జనించును. పురుషుని శుక్ల మధికమైన బురుషు
 డుబుట్టును గావున శుక్లవృద్ధికొరకు వృష్యములను స్నిగ్ధములను బురుషుడు
 భుజింపవలయును.

ఋతుదినములలో మొదటివినాటుగుదినములు ౧౧వదివసము ౧౩వదివ
 సమును వజ్జించి మిగిలినబదిదినములు బ్రశస్తములుగావున స్త్రీనొందుటకుప్ర
 శస్తములనిమనువు. రజస్వలయగు స్త్రీనొందుట శిష్టగహితమేకాదు- నియమ
 ములేక రజస్వలాస్త్రీనొందిననరునకు దృష్టియు నాయువు లేజమను ధర్మము
 ను నశించుననినుశ్చితము. మనువునిటులనింద్యముగా జెప్పెను. దష్ట్యాదిహారా
 పమగు దృష్టఫలమందువలన గనబడుచున్నది. అశ్రమ్యమగుచున్నది విజ్ఞానేశ్వరు
 లవారితేతను ఋతుకాలమందున స్వస్త్రీ రతమనర్చిన బ్రహ్మచర్యఫలనదోష
 ము శ్రాద్ధమందున్ను లేదని మితాక్షరి యెనఁజైనంతగల స్లోకశ్లోకయందున జె
 ప్పియున్నది.

ఈనిబంధననుబాని పరమాన్నము పూరిలు లాహాలు ఘోషలగు విత్త శేషమును స్వేచ్ఛగా భుజించి ఋతుకాలమున రత్యుత్సవమును స్వరూపితో కామపిగావావిష్టలగు రలాచరింపుదురు. ఈయర్థముందు బృహస్పతివచనము నుజెప్పుచున్నాను. శ్రాద్ధమునర్చివాడు భోక్తలతోకూడా రెండుదినములు బ్రహ్మచారియై యుండవలెను. లేకుంటే నరకగామియగునని యాజ్ఞవల్క్యి భోక్తలతోకూడా శ్రాద్ధమునర్చివాడు ఆరోజున బ్రహ్మచారియై యుండవలసినదని శ్రాద్ధదినమందు రతనిషేధమునుజెప్పెను.

మూలమునకనుగుణముగా వ్యాఖ్యానమునచేతనుగాని విరోధముగా జేయగూడదు. మన్వాదిస్త్యుతికతకయొక్క మతముచేతనున్న పృథివీచంద్రోదయకారులు, మాధవాచార్యులు కేవానందకల్లూకభట్టాదులవల్లనున్న యీ విక్షానేశ్వరమతము సిందించబడినది. గాన యీవిక్షానేశ్వరనిబంధన గ్రహింపదగదు. కమలాకరభట్టు శ్రాద్ధమునర్చివాడును భోక్తలును ఆరాత్రు తనస్త్రీతోకూడా రమించకూడదనే మునివాక్యములు ఋతువ్యతిరక్త దినమయిందాచరణకుగాని ఋతుదివసమయందు ఏకాదశిమైనను శ్రాద్ధదినమైనను స్వస్త్రీగమనహంశ్యకమనెను. కాశీనాథపండితులచే ఈకమలాకరభట్టుయొక్క వ్యస్థసంగీతించబడలేదు ఈవ్యవస్థనుజ్ఞేమింపజేసినదగవచనములు వెళకదగియున్నవి. సకలఋషిమతముచేతనున్న తేదత్యువుని యెప్పికొనెడి శిష్టాచారమున్ను యీయర్థముండులేదు.

శ్రాద్ధమందు భోక్తలనుగా నియమించుచిన బ్రాహ్మణులును కర్తయున్ను స్వచారగమనమును జేయరాదనియును, జేసి రెని పాతకయగుననియును జెప్పిన శంఖ వృద్ధ మను ఆశ్వలాయన వచనమును బాచి యీయర్థముందు పెద్దలచేత సుశరము గ్రహించబడవలయును.

అయితే ఋతుస్నాతయగు భార్యను సన్నిధియందుండి బొందకుంకిన ఘోరమగుపూరిణహత్య నిస్సంశయముగ బొందుననడివచనము ద్వితముచేతను కామకుండై యుండియు స్వస్త్రీగమనమనర్చివాని విషయముగాని వైరాగ్యముచేతనైనను వ్రతముకొరతైనను ఋతుత్వాగి దోషమునొందదని శ్రీధరాచార్యులు మొదలగు శిష్టులక్తిష్టమగు మతమును జేయుటదెను.

శీదంతులూరి నారాయణగజపతిరాజ రచితమగు వీరవృక్షముగూర్చి కరుణాసముద్రులగు సత్పురుషులనుగ్రహించి సంతుష్టులగుదురుగాక.

ఋతుకాలాధిగమననియమము పుత్రోత్పత్తి పర్యంతమని కూమారా

జమందురజేవులడను. పితృబుధునివృత్తికొరకు పుత్రోన్మత్తనిగోరుట- తదభా-
వేదాహోపగోలము. స్త్రీలుసంతానముకొరకు స్వజీవించుకరి. స్త్రీక్షేత్రాభూ-
తురాలు. పురుషుడు విజయమును- గాన విజయుగల పురుషునకే క్షేత్రానుగల
స్త్రీనిచ్చవలయునుగాని నిర్వృత్యవశువానికివ్వదగదని మనువు. బ్రాహ్మణుడు పు-
ట్టుగతో మామబుధుములు గలవాడగుచున్నాను- ఆ నల్గిహ్మచర్యముచే బు-
ధుమునును యజ్ఞముచే నేవబుధుమును సంతానముచే పితృబుధుమును దీర్చి-
నవాడగును. బ్రహ్మచారియు యజ్ఞయు పుత్రికలకునునుగువాని బుధుములేని
వాడగునందుకై.

కుమారుడుపుట్టినమాత్రాన దేవించియున్నవాని కుంభమునుబూచిన బు-
ధువిగుడుకై సోమమునూచునని ముదిరినమారును పుట్టుటతో బుధుభా-
రమంతయు వాశ్యేష్ఠుడువసించును గావున పుత్రవంతుడనంతఫలమనొందును
గానప్రథమపుత్రుడే కన్యాకామైన పుత్రుకైతరులంకొనుజాలని మనువచన
న్నదైనను సుత్రులందు బహుళ ప్రశస్తినిపేక్షితమని జెప్పబడియున్నది.

ఒముందుదా యాకన్యకను విచిత్తపుత్రుకల కానికాను సాధాగ్య-
ముకల వానిని నుజేయుము. ఈస్త్రీయందు వధువందపుత్రులనుగం గించి దీనిభ-
తకాను సవకొరవవానిగా జేసి రక్షించుచుని వివాహకాలమందింద్రునిబ్రాధిం-
చునుండ్రము. ఒకూ శ్యేష్ఠపుత్రునిచే బుధువిముక్తి నీర్పించుచుండ పుత్రాంత-
కోత్పత్యపేక్ష నిరధికమనియంటలేని అట్లుగాను. అందరిపుత్రులవల్ల వారు
ణ్యముగలుగుటవలనపుత్రజననమాత్రముచే పితృబుధువిముక్తికాదు. కిరియేమ-
నిన బుతులకు సకలసంస్కారము నుపివ్యుడను గలగజేసినవారలు కాస్త్రీ-
యాధర్మముల జేయుచుండున బిచ్చుట తండ్రి బుధువిముక్తుడగును. ఈవిషయ-
మై వాడననే నుబ్రాహ్మణులందు పుత్రానుగానసరి జెప్పబడియున్నది.

ఎపుడు పితృబుధువిముక్తికి బురుధుడుగోరునో యపుడు పుత్రులకు చే-
వాధ్యయనంచును, యజ్ఞముచును, తాకవ్యాపారంబును నెదియదగినది
జేయకనినదియేదో వానిసంతనుజెప్పినిషితులనుగాజేసినన్లునిషితులగువారిలో
నేవదుయోగ్యుడైయుండు నప్తపుత్రుడే లోకహితకారియైయుండునని శాస్త్ర-
జ్ఞులు జెప్పుచున్నారు. గానతండ్రికి పుత్రానుశాసనమావశ్యకము. అట్టియో-
గ్యుడగుపుత్రుడు తండ్రి సమాధముచే నశాస్త్రయకర్తాచరణమునుజేసిన నా-
పాపమువలన దండ్రి నాపుత్రుడు తానుజేయు సతకర్మ చే విముక్తినిజేయునని
యును పున్నానునరకముఫలన రక్షించును గావున బుతుడగునని పుత్రశ్రేష్ఠత్య

త్వత్రివలనను దానులోకాంతరగతుడైనను పత్రరూపముచే నుత్తర్యోగము
దు యథాశాస్త్రముగఁ జేయుచుండుననియును జెప్పబడియున్నది.

ఇట్లుగా వ్రస బహుశుందిపుత్రులలో బుద్ధిమాంద్యాది సుఖిబంధకమును
శాస్త్రాధ్యయనాదిశిక్షనొందిన యొకడు సతగృహస్థాతమగుచుండును. ఆ
పుత్రుడు శ్లోఘుడైన కస్థిఘుడైన నట్టివానిచేతనేతఁడి యాస్పద్యము నొందును.
బహుశుందికుమారులను గనిచి నందొకడు గంగావ్రజనమైనను శేయునని ధర్మ
శాస్త్రము. దీనికపదిచుదికుమారులను గలుగజేయుమును వివాహకాలముదలి
శుక్రికిని తాత్పర్యమిది గ వ్రన దీని న శుక్రి బలపరుచుచున్నది. శ్లోఘపుత్రు
కంబెనెరులు కాంబులనువచిన తాత్పర్యము శిక్షితులుగా కుండిన యవిద్వాంసు
లవిషయము. శ్లోఘత్వగుణముచేతను వయస్సుచేతనుగూడ నాలోచింపవలయు
నను స్మృతివచనమువలన కేవలము జన్మశ్లోఘుడు శ్లోఘుడుగాదు. గుణశ్లోఘ
డేశ్లోఘుడు. గానబుతోత్పత్తియైనదిచ్చుటనుగూడ దానోపగమమావశ్యకము.

ప్రాగ్దిశగా, లేక దక్షిణదిశగా శిరస్సునుంచి పరుండుట ప్రకస్తము. ఎ
ల్లపుడు నితరమగు నుత్తరపశ్చిమదిశలను బరుండిన గోగమిచ్చునని శ్రీవిష్ణుపురా
ణవచనము. ఎల్లపుడునుటచే ప్రయాణేపశ్చమంగరః అనేవచనానుజ్ఞచే ప్రయా
ణములో : శ్చవాదికుల న శిరస్సునుంచి పరుండవచ్చును. ఉత్తరదిక్కుగా శిరస్సు
నెపుడుంచి నిడించరాదు గోగహేతువగుటచే దృష్టాక్షులమియ్యేవే తిక్నాధన
యంత్రమువలె ధ్వవనక్షత్రాకర్షణ శిరస్సునందుండు బుద్ధికిని గలుగుచున్నందు
న వెట్టివాడగుచున్నాడు. తరుచుగా వెట్టివాళ్లు శిరస్సుబుగ్గరముగానుంచి ని
డించుచున్నారు.

నన్వఖండనిరతిశయానందావాప్తి లక్షణత్వేనాభ్యహితత్వా న్నోక్షపు
రుషాధావీవ ముఖ్యగతి సకలమతసిద్ధాంతః కించారోగము ఉపక్రాంతి ఇత్య
తోవ్యతేనస్తాభిః ప్రసూతిభాజోవిశ్వస్య స్త్రీపురుషాభ్యామేవ నిష్పన్నత్వా
త్కామస్య పితృబుధవిమోచన హేతుభూతతయా సంతం మహాపురుషవది
గ్రహపురుషాధాతి సుదికేశ్వర శ్వేతకేతు పాంచాల వాత్స్యాయనాది
సూర్యసిద్ధాంతః॥

ఏవంసతి పూర్వాలాభే పరఃపరణి న్యాయాత్ ముఖ్యకల్పాలాభేనుక
ల్పవ్యాఃవిహితత్వాన్నోక్షపురుషార్థసాధనప్రవృత్త్యలాభే కామపురుషార్థసాధ
నేషువా అశక్యం ప్రవృత్తిః కర్తవ్యేత్యనుసంధామైవ స్వహింసపగవనీయమ
న్యస్తం॥ కించ పశుపక్ష్యాదిజంతూనామపి గావ్యుద్ధానాధారః॥ మను

రిత్యాపస్తంబోత్త్యు॥ ద్రవిభూతం యనోయత్రదర్శనే శ్రీమదాయినీతి లక్షణా
 ద్యునోస్త్రీస్పరుషయోరన్యోన్యం శ్రీమాస్పదంభవివృత్తి తస్మా ద్యవస్థనకృత
 సురతమేనోక్తౌతిదయోద్యావనామగ్ధాలజ్ఞావిజేతవస్తధా॥ లజ్జామస్తధమధ్య
 స్థామధ్యమోదితయావనా॥ స్వరమందీకృతప్రదాప్రాధా సంసూర్ణయావనేతి
 వాత్స్యాయనీయే॥ ముగ్ధామధ్యాప్రగల్భాచత్రివిధాభిప్రయోమతాః॥ ఏకాం
 తేప్రియసంగృహీతవదనాకామంతనుంకంపతే మూకీభావముపాగతా నవవతి
 ప్రియోయషారోహిణీ॥ సంభోగాయనయాతితృప్తధవా సంప్రాప్తతల్పప
 రా వస్త్రీంసక్షిపతి స్థితాసువదనా యానైవముగ్ధాభవేత్॥ లజ్జానమృముఖప్రీ
 యేణవిదితా కిందివద్దత్యాదరా ద్దాధాలింగితవత్సృపి త్రియతమేనాత్యంతహ
 ర్షోన్నతా॥ సంభోగాయమనోనియచ్చతి నఖిప్తానేకృతేతాడితే జాతస్థైరము
 ఖేప్రియప్రణయినే మధ్యాస్తృతాసావధూః॥ బహుప్రియా తీవ్రరతోత్సవప్రి
 యాస్వనాయకంశాసతితోషయత్యహా॥ గతత్రపాగానరతాస్వచేష్టితైర్వశం
 నయత్యాశుజనాన్విలోకయన్॥ ప్రగల్భాస్యాదగతప్రదాగతి వాత్స్యాయనీయేభి
 హితత్వాత్ప్రేరణాయాః ప్రదారాసీత్యముక్తం॥ తస్యానిగ్దజ్ఞాయాః విలాసో
 వివికారాయతేవివేకదృశం॥ బాలాతరుణౌతుసప్రదాలోకనేనైవస్వాభివృతమ
 భినయంత్యో సత్యావితినంచారీభావః॥ కుచకుంభదోమూలాచ్ఛాదనపదనవిని
 మన దరసిమీత నయనత్యానుభావక మనస్సంకోచనరూపా వ్రీడా॥ చేతస్సం
 కోచనంప్రదానంగరాగస్తనాదిభిరితిలక్షణాత్॥ అభిరూప మకారృణ్య మంగా
 నాంచాతిమార్దవం॥ ఏవమాదిగుణావస్తాప్రథమేయావనేభవేత్॥

ఏతాదృశీయావ్వనావిర్భావవిభాభావభవావిర్భావసభూివిభ్రీమక
 టాక్షసస్థితస్నేహవలోకనవిలాసశృంగారరససర్వస్వస్వల్లపుత్తభికాముత్తమ
 నాయకామత్యుత్కటకామశాస్త్రజ్ఞఃప్రాజ్ఞఃప్రాజ్ఞయావ్వనోనాయకోత్త్యం
 తసుకుమారార్థసందర్భాం కైశికిమివ రసజ్ఞోవలంబయేదితి బూమిః॥ తదు
 క్తంరతిరహస్యే॥ దత్వాయధేష్టంఘనభూషణాని విచిత్రవస్త్రాణిమృదూక్తిజా
 తైః॥ తాంసాంత్యయన్తన్నధశాస్త్రీవేదీముగ్ధాంరమేతాధికచైర్వయ్యుక్తః॥ మ
 ధ్యాప్రగల్భేప్రియా వశీకర్తుం విశదీకృతవాన్రతిసర్వశేష్ఠి॥ విచిత్రసురతైఃపూ
 ర్వంకళాభిర్నన్నభోద్భవైః॥ వశంనయేత సుకృతీ మధ్యాం కాంతాం మనోహ
 రాం॥ హృదైర్వచోభిర్నముష్టిహృతైర్మృక్షతైర్దంతనిషీదవైశ్చ॥ విశ్వాసవాచా
 మణితైఃప్రసిద్ధైర్వశం నయేత ప్రమదాం ప్రగల్భామితి॥

ఓయీ యోజితగని దానికదియె సమమగు నానందస్వరూపము గాగల

యుత్తమమగు మోక్షపురుషార్థము ముఖ్యమని సకలమతసిద్ధాంతము. ఇట్లుండ దారోపకమమేపనియు పక్రమించిరనిన జెప్పుచున్నారము. సంతానోపయోగ మగుకామముప్రపంచాభివృద్ధికైయగును. అట్టిప్రపంచము స్త్రీపురుషులచేష్టు న్ననుగుచున్నది. మరియునట్టికామముపితృబురుణవిమోచనహేతువగుటచేనంత తమునునుహపురుషులచే నాచరించబడుచున్న పురుషార్థమని సంహితేశ్వర శ్వేత కేతు పాంచాల వాత్సర్యియనాదిపూర్వులసిద్ధాంతము.

ఇట్లుగుచుండపూర్వములభించకున్న పైజైతిగ్రహించతగినదను న్యాయ మువలనముఖ్యకల్పాలాభమునందనుకల్పము విసౌతమగుటవలన మోక్షపురుషార్థసాధనప్రవృత్తి లేకున్న కామపురుషార్థసాధనమందైన ప్రవృత్తి యవశ్యకర్త వ్యవహరి స్వదారోపకమమువస్యనించబడెను.

మరియును పశుపత్న్యోగిజంతువులకును మైగునము సాధారణము. మ నుష్యులైతే కామకళాజ్ఞానముచే నానందాభిరయమొందుదురు. అందువలనన న్యోగ్యానురాగముచే స్త్రీలు పరివ్రతలును పతులకేచ్ఛివ్రతులునగుదురు. అ ట్టివైశ్ణవములేకుండిన మృగాదులవలె యధేచ్ఛవ్యాపారముగలవాగోదరు. ఇ ది రుద్రప్రదీపమందుచెప్పబడినది. కామశాస్త్రప్రవీణుడైన భరతయందే స్త్రీల నుగిర్తుంగుదురు గాన పత్రిప్రతలగుదురు. భరతవలననే భోగపరిశుష్ట యగ. చుండను, ఈకారణముచే నీశాస్త్రముపశ్యము స్థాయము ఈశాస్త్రమునుసరిం చిన న్యానందముందులకెవడిచ్చయించునో నాలిబంధాదిసౌష్ఠ్యవజ్ఞానముచే వా డు పునోవేగమునరికిట్టెను. అందువలన స్వార్థినచిత్తుడై క్రమమగజితేంద్రియు డగును. కావుననీ హేతువు చేతనీశాస్త్రముజెలియదగినదని మనంబునందెనిసిగ్గి మంబుగాపురుషార్థచతుష్టయాధికారి యగుచున్నాము.

చెప్పబడినయానందమును విశేషించుచున్నాము. రసమే బ్రహ్మస్వరూ పము. రసానుభవముగలవాడే యానందియగుచున్నాడనికృతి. రసమనగానని త్యమని నిత్యమనియును ద్వివిధము. అందుమొదటిది, ద్రాక్షేత్సు రసాలాది రస గ్రహణముచే నానందించు రసనేంద్రియమువలె సకలేంద్రియములకును నానం దముగలిగించు తత్తద్విషయానందాభిలహరీమగ్నులకు నఖండనిరతికయానందా వాప్తికి హేతువు. యావ్వనవంతులగు దంపతులకు దర్శనాలింగనమంబనమధుర వచనాకర్ణనముఖగంధాస్వాదనాది రూప బాహ్యభ్యంతర సంభోగ శృంగా రాఖ్యమగురసము.

ప్రియురాలిచే కౌంగలించబడినప్రియుడితరమగు బాహ్యము నించుకైన

కలియదు. అట్టి యవకాశమే బ్రహ్మస్వరూపమని శృతి. ౩) యురాలియశ్యంత గాఢాలింగనచండితరమేమిడలియకుండుటచే బ్రహ్మనందముగల బ్రహ్మజ్ఞాని సుఖమువలనసుఖమేనిబ్రహ్మసంసించుటయెగాదు. పరతత్వజ్ఞానముచేనగుహానందముతోసమమని స్త్రీసంభోగసౌఖ్యమును సూక్ష్మమగు మన్తనకళావైచిత్ర్యమును మూఢుడగు జనుడెవడో తెలుసుకొనును గాని ప్రాధాన్యంగాఢాలింగనచుంబనాదిజనితామితసుఖమితరజ్ఞానమేమియు లేకుండ కేయము నుండ నాసుఖమిట్టిదట్టిదని జెప్పుటకు శక్యమగునా?

బాహ్యమని యాభ్యంతరమని సురతము రెండువిధములు. అందుమొదటిది చుంబనాశ్లేషనఖదంతక్షతాదికము. రెండవది అనేకబంధాదిసాధనములచేనగు సాక్షాత్సరతము. అనుకూలంరగులానవంతులైన దంపతులన్యోన్యదర్శనస్పర్శనాదులచే జేసియుండు సంతృప్తులగుదు రది సంభోగశృంగారము. రమ్యవస్తువులందగుచేసిని దిద్దక్ష. దానియందగుచిత్ర గాఢలావ. తత్సంగమమగుబుద్ధి రాగము. తదధీనమగుక్రియ స్నేహము. దానివియోగమనునహించకుండుటచేమ. ఆవస్తువుతోగూడ బ్రవర్తించుట రతి. అన్యోన్యసమక్రీడ శృంగారము. సంభోగశృంగారమిటులేడుభేదములని వాత్స్యాయనుట.

ఓయీ సజాతీయవివాహితవనితాధరప్రవరసాస్వాదనమైన నుచ్చిష్టనగుటవలన శిష్టులచేసనుభవింపదగదు. వాత్స్యాయనాదిబుద్ధులచే నెట్టిరెట్లు చెప్పబడినదనిన సమాధానమును జెప్పుచున్నాము.

స్త్రీలముఖము నిశ్శేషశుచిత్యముకలది. ఫలపాతనమందు పక్షిముఖమును, పాలుపితుకునపుడు గోవత్సముఖమును, వేటలో మృగగ్రహణమందు శునకముఖమును శుచితమములని మనువచనమువలనపరిణతసజాతీయరసజీరత్వయందనుమతి జేయబడెను.

ఆస్వాదించబడును గాన రసమనబడును. రసధాతువు కాస్వాదనమర్థము గాన యాస్వాదించబడునవిరసములివి యిష్టవస్తువుయొందిచ్చ పూర్ణము గా కుండిననదిరతియనుస్థాయీభావసంశ్రితములై అన్నమకూరలు మొదలగువ్యంజనములతోకూడినదైస్వాదుత్వమునేలాగుబొందించబడునట్లురసములుసార్థకములగును. బాహ్యంతరములందుస్ఫురించుచుండురసముదాక్షిపాకమని జెప్పబడెను.

ఓయీ గీర్వాశరదృతువులందు బాలయును, హేమంతర్తువందు తరుణియును, వషావసంతర్తువులందు ప్రాగ్భయము, భోక్తుల కవభోగయోగ్యయనియును, సర్వకాలమందును బాల బలమును జేయుననియును జెప్పబడియున్న

డి. బాలయనగా పదియారవవత్సరములపర్యంతము, అపైని యిరవైసంవత్సరములమట్టుకు తరుణి, ఆమీద యాబడేనవవత్సరముమట్టుకును ప్రాీధ, ఆపిమ్మట వృద్ధయనబడును. ఇట్లు జెప్పబడుటవలన వసాహవసంతసమయములయందుప్రాధాంగనలగతి పర్యమనుశాస్త్రమునాదరించక కేవలము యావ్వనవంతులగు దంపతులకుమాత్రము బాహ్యభ్యంతరసంభోగశృంగారరససంభ్రమము జెప్పబడెనేమియనిన సమాధానము జెప్పుచున్నారము.

లంబపయోధరపల్లవాధరాళింగనము దుఃఖికరమనియును, మాఘకావ్యమందను లంబపయోధరులగు జరతాంగనలు దిగ్దంతులచే పాడవబడినయొడ్లవలెను ప్రాణులకగమ్యరూపలనిజెప్పబడియున్నదిగావున స్త్రీపురుషులకు యావ్వనమందగు సురతమే రమణీయమని తాత్పర్యము. లంబకుచాలింగనముకంటె లికుచకుచాపాదతాడనమైనను శ్రేయస్కరమనియును జెప్పబడియున్నది. స్త్రీలకుస్తనపతనముమట్టుకే రతము వరచుని లంబస్తన నితంబినీపరీరంభము బాలాహేలాపాదతాడనముకంటె దుఃఖికరముగాని సుఖికరముగాదని తాత్పర్యము.

చుంబనాలింగనాదిబాహ్యభ్యంతర సురత గుణదోషములను బాలాద్యవస్థా స్త్రీసంభోగసంఘాత గుణదోషములను చరకగ్రంథానుసారముగా వ్రాయుచున్నారము.

స్త్రీదోషహరము- దీపనకరము- అనిరాజులచే నెల్లప్పుడును సేవించబడుచుండును. అధరామృతము మైత్ర్యహరము. ఆలింగనము వాతహరము. సురతము కఫహరము గావున స్త్రీశరీరము త్రిదోషహరము. బాలస్త్రీసంభోగము ఇంచుక వెట్టను, మనోహరమును, దీపనమును, లఘుత్వమును, నాడీవైర్మల్యమునుజేయును. యావ్వనస్త్రీసంభోగము బలమును, పుష్టిని, పంచేంద్రియములకునుబ్రీచిని, సౌఖ్యమును, దోషత్రయనాశమును నెమలివంటి నాడీప్రచారమును జేయును. ప్రాీధస్త్రీసంభోగము జ్ఞానమును, దీపనమును, మన్తధోద్రేకత్వమును, లఘుత్వమును, రాజహంసవంటి నాడీప్రచారమును జేయును. వృద్ధస్త్రీసంభోగము మాంద్యమును, జడత్వమును, మందాగ్నిని, అరుచిని, వాతరోగమును, మహిషగతివంటి నాడీప్రచారమును జేయును.

మరియునేస్త్రీనిజూచిన మనస్సు నేత్రము కట్టబడు నాస్త్రీయందు సుఖసమృద్ధియనియాపస్తంబులు. ఏస్త్రీనిజూచినప్రేమపుట్టి మనస్సు ద్రవీభూతమగు నాస్త్రీసంభోగయోగ్యయని జెప్పుటవలన యావ్వనవంతులగు స్త్రీపురుషులకన్యోన్యప్రేమబుట్టును గాననట్లుజెప్పబడెను.

ఉదయించుచున్నయావ్వనముగలదై లజ్జచేజయించబడిన వన్నధావస్థ గలదిముగ్ధ. పూర్ణయావ్వనముగలదై లజ్జామన్తనమధ్యస్థ మధ్యమ. మిన్నధు నిచేమందమై జేయబడిన లజ్జగలదై మిగులయావ్వనముగలది ప్రాకృత.

మృగ్ధాదిలక్షణములను జెప్పుచున్నారము. ఏకాంతమందు ప్రయునిచేత్ర హించబడినముఖముకలదై కంపించును. మూగివలెమాటలాడకుండును. తరుచు గకోపముకలదైయుండును. సంభోగముకొరకు తల్పమునుజేరకుండును. ప్రయు డొకవేళ జేర్చినవస్త్రమువదలకుండును. ఇట్టిగుఱములుగలది మృగ్ధ. లజ్జచే నమ్ర ముఖమై ప్రయుడడిగినమాటకించుకయుత్తరమును జెప్పుచు ప్రయునిచే గాధా లింగితురాలై మిక్కిలి హర్షించును. సంభోగముకొరకుమనసిచ్చును. నఖిలతా దులుజేయబడినచందహాసముఖారవిందయగునిట్టిగుఱములుకలది సుధ్య. అధిక మైనప్రీతిగలిగి తీవ్రరసోత్సవప్రియమై తననాచుకునిరోషముబుట్టిని శాసించు ను. లజ్జవిడుచును. గానానక్తయగును. తనచేష్టలచేప్రియుని వశుని జేయును. ఇట్టిగుఱముకలదిప్రాకృత. అదిలజ్జారహితమైయుండునని వాత్సర్యమున తంత్ర మందుజెప్పబడెను. లజ్జారహితయగుదానివిలాసమున్ను వివేకులకు వికారమగు చున్నది. బాలాతరుణులైతే లజ్జాయుక్తమగు దృష్టిమాత్రముచేతను యానుకూ ల్యప్రకాశమునుజేతురని కామతంత్రమందుజెప్పబడెను. లజ్జాదృష్టిచేతను తమ అభిప్రాయమును గూఢముగా నభినయించుట సంచారీభావము.

కుచకుంభములుదోమూకలములనాచ్ఛాదించుట, మొగమునువంచుకొను టయు, నించుకనిమీలతములగువంచలనయనములుగలుగుట- ఇవి మొదలగుననుభా వములచే గనబడు మనస్సంకోచనము వ్రీడయనబడును. స్తవ్యాదిగోపనముచే ననంగరాగచేతస్సంకోచనము వ్రీడయగునని లక్షణగ్రంథము.

సౌందర్యము దైన్యము అవయవములయందతివార్ధవము ఇవి మొదల గు గుణావస్థలు ప్రథమయావ్వనమందగును. ఇట్టిచూతనయావ్వనముచేనగులా వణ్యముతోబాడమిన మన్తధావిర్భావముచేనగు భూమిక్షేపకటాక్ష మందస్తి తయుక్తములగు స్నేహావలోకనవిలాసములుగల శృంగారరససర్వస్వమగుబం గరుబామ్మ తెరంగున రంగగు సుత్రమనాయకను ఉత్కృష్ట కామశాస్త్రజ్ఞాన ముచే ప్రాజ్ఞుడై పూర్ణయావ్వనముగల నాయకుడు సుకుమారార్థసందర్శ ముగల కైశికీవృత్తివలంబించిన రసజ్ఞనివలె శృంగారరసనిర్మగ్నుడై తదానం దమనుభవింపవలయునని జెప్పుచున్నాము.

యశ్చేష్టముగా భూషణములును విచిత్రవస్త్రములు నొసంగి మృదువచనరచనలచే నుచ్చితజేయుచు నసంగశాస్త్రకళలుడగు ధీరుడు ముద్గాంగనాసంగసుఖముననుభవించుటయునని రతిరహస్యమందున జెప్పబడెను. పుధ్యాప్రగల్భాస్త్రీలనువశముగా చేయుటకు రతినర్వస్వమందు విశదపరచెదను. విచిత్రముగుసురతములచే ముందుగనున్న ధక శౌభిజ్ఞుడై సుఖమునుబుట్టించుచు మధ్యనాయకును వశముగా జేయవలెను. హాసోక్తులచేతను ముష్టిఘాత దంతక్షత నఖత తాది పీడినముచేతను విశ్వాసవాక్యములవల్లను రతకూజితముచేతనుప్రాధను వశముగా జేయవలెను.

అథ తస్యాకటాక్షస్తేహస్తితపిలాస శృంగరలక్షణాని లక్షయిష్యామః॥ యద్దర్శనేవిరక్తాపి తుభ్యతేతస్యనన్దః॥ కుతూహలం రమ్యదృష్టాచాపం పరిక్రీతం॥ శిఃఖిలైర్యతాపా యేనతన్దధురం స్తృతం॥ యద్గతాగతవిశ్రాంతతైచిహ్యేణవివర్తనం॥ తారికాయాశశౌభిజ్ఞాస్తంకటాక్షం ప్రపత్తేతి॥ స్యాద్భువాన్లలితాక్షేషవకస్యావకరేచితం॥ ద్వయోమూలనమక్షేపకౌటిల్యద్భుకుటింవిదుః॥ అకన్తికతహానిర్యోవాప్యనాదివికారజం॥ బాల్యయావ్వనసంధాపుష్పన్నశృంగారవిషయప్రథమాంతఃకరణభావః॥ ఈషద్భ్రష్టవికారిస్సాన్యద్భావాహవః॥ ప్రకీర్తిత ఇత్యుక్త త్వాత్॥ విస్రంభేషమాంకాప్రామాయాభేదర్శనాదిభిః॥ మునంతరంగంద్రవతినస్తేహాభతకధ్యతే॥ లీలాశ్రియానుకరణంవాక్చిగ్ధత్యాసితేష్టయా॥ స్తంభరోమాంచ స్వేదాది సాక్ష్యకభావైః హాసోత్సాహావహితాదినంచాభావైస్సర్వైశ్చృంగారచేష్టావిశేషైరితి ద్రష్టవ్యం॥ తదుక్తం॥ భావోహవశ్చహేలాచమాధుర్యంధైర్భమిష్యః॥ లీలాశ్రియావిచ్చిత్రైర్విభ్రీషంకిరించితః॥ మోట్టాయితంకట్టమితంబిబ్బకోలితంతథా॥ కుతూహలంచచకితంవిహితం హాసఇత్యపి॥ ఏవం శృంగారచేష్టాస్య రహ్మదశవిధామతాగతి॥ కట్టమితితెల్లక్షణముక్తం॥ కేశాధరాదిగ్రహణే మోదమానాపి మానసే॥ దుఃఖితేవహిఃకుగ్యాచేతతటట్టమితంహితః॥ రాగస్త్యలబ్ధవిషయేవేదనామహితతయా॥ సంశోషణేతుగాత్రాణాం తామత్కంఠాం విదుర్భుధాః॥ చత్వారోఽరహిణాంవిహితాః॥ నేపధ్యాఅపితావంతపి॥ తదుక్తం॥ వియోగేచాయోగేఽనిరుజననదృత్యేనుభవనం తతశ్చిత్రంకర్తస్వకనసమయేదర్శనమపి॥ తదంగస్పృష్టానామపగతవతాంస్పర్శనమపి ప్రతీకారః॥ కామవ్యధితమనసాంకోపికతి॥ కచధార్యం దేహధార్యం పరిధేయం విలేపనం॥ చతుర్థాభూషణంపాపహస్త్రీణామన్యత్తుదైశికమితరసాకరే॥

ఇటుపైసప్తయవతులకటాక్షస్నేహస్థితవిలాసశృంగారలక్షణములను జెప్పుచున్నారము.

ఎవరిదర్శనముచే విరక్తుడైననురక్తుడగునో నట్టిది మన్తధావిచ్ఛావము. రమ్యమగుదృష్టియందలిచాపల్యముకుతూహలనబడును. దేనిచే మన్తధతాపము శీతలమగునదిమధురమనబడును. గతాగతవిశ్రాంతివైచిత్ర్యముచే నేత్రతారకావివవత్కనము కటాక్షమనబడును. కనుబొమలలోనొకచాని యాక్షేపము రేచకము. చెండింటియొక్కమూలనము త్తేపయుక్తమగుకొటిల్యము భృకుటియనబడును. యావ్వనాదివికారమువలనబుట్టినయొకస్థికమగునగవు. హానితేపనబడును. చాల్యయావ్వనసంధియందుత్పన్నమగుశృంగారవిషయాంతరికరణవికారము భావననబడును. ఇంచుకప్రకటనమగుకామవికాసముగల భావము హావమనబడును. విశ్వాసమందు పరాకాష్ఠానొంది దర్శనాదులచే సంతరంగము దేనివలనద్రవిండునది స్నేహము. వాక్కులచే, నవదేహచే, చేష్టలచే క్రియానుసరణము లీలయనబడును. స్తంభనమనగా నిశ్చేష్టత, రోమాంచము, స్వేదము మొదలగునవి సాత్త్వికభావములు. హన్త మౌత్సుక్యము మొదలగునవి సంఘాతభావములిట్లుశృంగారచేష్టావిశేషములని చెలియదగును. వాటిని జెప్పుచున్నారము.

హావము, హేల, మాధుర్యము, ధైర్యము, లీల, విలాసము, విచ్ఛిత్తి, విభ్రాంతుము, కిలికించితము, మోట్టాయితము, కుట్టమితము, బిబ్బకము, లలితము, కుతూహలము, చకిరము, విహృతిము, హాసము ఇవిపదునైమిది శృంగారచేష్టలు. కేశాధరాదిగ్రహణముచే సంతరంగమందు మోదించుచు పైకిదుఃఖముగలిగినట్లభిసంఘించునది కుట్టమితమనబడును. పొందబడినదానియందలియభిలాషచే గాత్రసంకోషణియగు మహావేదన యుత్క్రింతయనబడును. విరహముకుకాలయాపనోపాయములు నాలుగు. కొన్నిదినములు కలిసియుండి దేశాంతరగమనాదికముచే స్త్రీపురుషులు విడిగా నుండుట వియోగము. విసికిడివలన స్త్రీపురుషులనోగ్యము ననురాగమొంది గలయగోరుటయె అయోగము. ఈ రెండింటియందును క్రియజననదృశవస్తువునుజూచుట, వారిచిత్తరువును వ్రాసి జూచుట, స్వప్నదర్శనము, వారిచేస్పృశించబడినవస్తువును స్పృశించుటయును. ఈనాలుగును కాలవ్యధితమనస్కులకు కాలక్షేపసాధనములు. కొప్పుయందు ధరించునది, దేహమందు ధరించునది, పరిధానముసేయునది, శరీరమందు బూయునది, స్త్రీలకలంకారమిట్లు నాలుగువిధములు. తదితరము జైశికమని రతిసాకరము.

అధానంగావస్థాఃబూమిః॥ నయనప్రీతిః ప్రథమా చిత్రాసంగస్తతోధ
సంకల్పః॥ నిద్రాచ్ఛేదస్తనుతావిషయనివృత్తిస్త్రుపానాశః॥ ఉన్నాదో మూర్ఛా
మృతి త్యేవంస్తరదశా దత్తైవస్ఫురితి రతిప్రదీపే॥ ఏకాదశధావస్థాఇతి రతిరహ
స్యే॥ తదుక్తం॥ శ్రవణం చక్షుఃప్రీతి ర్ననస్సంగోధసంకల్పః । నిద్రాచ్ఛేదస్తను
తా విషయనివృత్తిస్త్రుపానాశః॥ మోహామూర్ఛామృతి త్యేకాదశధా స్తన
తావస్థాః॥ స్త్రీశామపి పురుషాణామేతాస్సందర్శనేన సంజాతాః॥

శ్రవణంయథా॥ స్మరస్వరూపవానేషస్సంభోగకుశలశ్శుచిః॥ ఇత్యేకాం
తేప్రియతమా సఖ్యాసంబోధితాయథా॥ గ్రామేస్త్రిన్తదనాధికోజ్వలతనుర్వా
గ్న్యవలన్యూషణోదారోమన్మథశాస్త్రుతంత్రవిభవజ్ఞానేరతఃకఃపుమాన్ । ఇత్యే
వంస్వసఖీజనేన పరిత స్సంబోధితా కామినీ తం పశ్యామికదేతినత్వరవతీ మా
గ్నేసదావర్తతే॥ అథ చక్షుఃప్రీతిః॥ పూర్వం మయాహిగదిత స్సోయమిత్యాప్త
కాంతయా॥ యాస్త్రీసందర్శితా తస్యాశ్చక్షుఃప్రీతి ర్భవేత్తదా॥ సందర్శితాచా
ప్తసఖీజనేన యంయాతియావన్నిజదృష్టిమార్గం॥ తావద్వధూస్తం శృతపూర్వ
రూపమపత్నీపాతంసీ దదర్శసాక్షాత్॥ అథఽనస్సంగః॥ సనస్యాదాయ తం
కాంతావిస్మజాన్యప్రయోజనం॥ ఆత్మాగామాభవేద్యత్ర చిత్తసంగోయమీరితః॥
అథసంకల్పః॥ సర్వోపామైస్త మేవాహంయాస్యామీతిస్సహాయతా॥ సత్వరం
వర్తతేచిత్రై సంకల్పస్సంభవేత్తదా॥ అథజాగరః॥ ఏవం తదీయార్పితమానసా
యా మనోజబాణవ్యధితాంగయష్టి॥ దివానిశంతత్రవిచారయంతీ సయాతినీద్రాం
నలికాయతాక్షీ॥ అథకార్యుః॥ కృష్ణచంద్రఇవసంతతనిద్రాచ్ఛేదతః ప్రతిదినం
నిజదేహం॥ దర్శనీయతాస్థావయుక్తం యాతి కార్యు మబలా కమలాక్షీ॥ అ
ధారతి॥ స్రక్చందనేషు మణిమాక్తి కథూషణేషు భోశ్యేషు వస్తుషుచ నిస్పృహ
తాంప్రవిష్టా॥ హేనాథ హరమణ ఇత్యభిలోలపంతీ సామానసేతువిషయద్విష
తామవాప॥ అథహ్రీత్యాగః॥ పశ్యత్సుబంధుషు సమస్తజనేషు మార్గేచాహూ
య వాంఛతి కథాః కథితుంతమేమా॥ పశ్చాత్తదీయగృహమంటప మధ్యమాప్త
మిచ్ఛావతీపరిహృతత్రపతామవాప॥ అథమోహః॥ మజ్జీవితేశ్వరనమప్రియనా
థకింత్యమాదాయ మాం నరమసే నిజమందిరాంతే॥ ఇద్ధంసఖీపురతప్రప సదాల
పంతమోహంగతా మదనపంచశరాసువిధా॥ అథమూర్ఛా॥ తదాలపంతీ నిజ
నామకస్యగుణాననేకాన్వరితాపయుక్తా॥ సఖీపురస్సంతతచాప్సవర్షా పునఃపున
ర్లోహమవాప మూర్ఛా॥ అథచరమః॥ అత్యంతమోహాయుక్తాపి తదభావాత్త
సుత్యజేత్॥ ఏవంభవతిపుంసార్యో రవస్థా మోహసంభవాః॥

ఈపైని మన్తధావస్థను జెప్పుచున్నారము. చక్షుఃప్రీతి, మనస్సంగమము, సంకల్పము, జాగరము, క్షణించుట, విషయనివృత్తి, లజ్జాత్యాగము, ఉన్మాదము, మూర్ఛ, మృతి, ఈదియును మన్తధావస్థలని రతిప్రదీపము. రతిరహస్యమందు శ్రవణమొకటికలిపి యదకొండవస్థని జెప్పుటచేను.

వాటి లక్షణములను జెప్పుచున్నామఁ— సౌందర్యోదార్యాది గుణయుక్తుడని సఖినే నాయక బోధించబడుట శ్రవణము. స్వానురూపుడని డలసి నాయకుని బూడగోరుట చక్షుఃప్రీతి, చూడబడినవాని మనస్సుయందు విషజాలకుండుట చిత్తస్సంగము, సకలోపాయముచేతను నానినొంద నుద్యోగించుట సంకల్పము, ప్రియునియందర్పితమగు మనస్సుగలదగుటను నిద్ర లేకుండుట జాగరము, నిద్రానాశముచేతను చింతాపరంపరచేతను జీర్ణించుట కృకతి, గ్రక్పందనభోజనాదులయందు స్పృహలేకుండుట యతి, తనప్రియుని గుణములనుజెప్పి తత్సంయోగాభిలాష సఖిజనమెదుట ప్రకటించుట లజ్జాత్యాగము. ప్రియునుద్దేశించి తత్సమాగమవిషయములగు మఱలనుబఱవించి శరీరము దెలియకుండుట మూర్ఛ, అస్యంతమోహయుక్తయై యప్పటికిని ప్రియసమాగమము లేకుండిన మృతినొండనిది చరమావస్థ. ఇవి మోహముచేతను స్త్రీపురుషులకు బుట్టెడి యవస్థలు.

నను స్వీయ్య పరకీయా సాధారణ ఇతి త్రివిధాన యికాః తాసాం బాహ్యభ్యంతరసురతముఖం శుల్కమేవ కిమిద్దంస్వీయ్యస్సంభోగసంభ్రమాదం బరమాప్రమత్తోక్తమితచేత్తదవిచారితమణీయమిత్యుచ్యతేస్తాభి శ్లోకౌచతుష్టయేన॥ అక్తిక్తిరమస్సవ్యగ్రమసాయుష్యమిత్యుష్ఫటం । పరదారాభిగమం శృతిస్తృతివినిందితం । యథాస్వదారాభ్యంతతే తథేవాన్యాంగనాలపి ఇతిసత్త్వత్యజేన్యద్ధిపరదారాభిమర్శనే । పరద్రవ్యం యదాచోరా యత్పాదత్యంతభీతితిః । హగంతచతథాచాన్యాం విటావిషమచేతనః । తస్మిన్నపసరే బాహ్యమాభ్యంతరరేషేముఖం । కథం భవేద్భవేద్భావిదుఃఖ మత్యంతభీషణం॥ తదుక్తం వసంతతిలకే॥ దిగిదిగివిలోలనయనం సహసా సహసేతి సరససల్లాపం । అవిగళితసీవిబంధం తస్కరసురతంనమామితస్వంగా ఇతి॥ పరదారాభిగమస నిషేధం ప్రబ్రామత్తుతస్తృతిపురాణేతిహవై॥ నపరదారాన్లచ్ఛేదితిశ్రుతిః । నహీద్యశమనాయుష్యం లోకే కించనవిద్యతే యాద్యశం పురుషస్యేహ పరదారోపసేవనం॥ పరదారాభిమర్శేషు ప్రవృత్తాస్త్రాన్తహీనాః॥ ఉద్వేజనకరైర్దండైశ్చ హ్మయిత్వా ప్రవాసయేత్॥ భర్తారం లంఘయేద్భాషు స్త్రీజాతిగుణదర్శితా ।

తాంశ్వభిఃభాదయేద్రాజా సంస్థానై బహుసంస్థితే॥ పుమాంసం దహయేత్పాపం శయనేతప్రతియనే॥ అభ్యాదద్యుశ్చకాష్ఠాని తత్రదమ్యేత పాపకృదిమనుః॥ మానసమపి పరదారగమనం నిషిద్ధతయా వివక్షితం విష్ణుపురాణే॥ పరదారాన్నగచ్ఛేతమనసాపిక దాచన॥ పరదారగతిపుంసాముభయత్రాపిభీతిదా॥ ఇతిమత్వాన్వదారేషు ఋతమత్సుబుధోవ్రజేదితి॥ స్కందపురాణేప్రకృతం॥ కోధర్మకఃపరోలోకః కామాంధానాందురాత్మనాం॥ వైహికో నపరీధర్మో న బంధుర్నపరంధనం॥ నృకుటర్వంతవిషదంతి బాలవృద్ధాస్తధాస్త్రియః॥ జారం దృష్ట్వా జనాస్సర్వేయథాచోరప్రవాదినమితి॥ రతిరగస్త్యేషి పరకామినీరతిరనీతిరితి చార్యవద్దర్శయతి॥ సంశీతస్థలంప్రాప్తాంనిర్భీకఃపరకామినీం॥ యథేవ సకృతీధీమాన్తమసావృతరాప్రమం॥ ధర్మేచార్థేషుకామేషు భార్యానాతిచరామ్యహం॥ ఇతివైవాహికేకాలే గుర్వగ్నిద్విజనస్నిధా॥ శపథఃకారితిపుంసా తం త్యక్త్వాన్యాంస్త్రియంవ్రజేత్॥ పాతకీభవతీవ్యేషాభాషావేదేషు దృశ్యతే॥ శ్రీమహాభారతాదాతుపుంసఃకామోధికస్త్రియః॥ ఇతిరీతం మనీంద్రైశ్చ లోకేస్త్విష్టశ్యతే॥ ధా॥ అత్తుప్తస్సన్యధాదారేపుమాన్కామయతేపరాం॥ తిథాభర్తరిచాభ్యుప్తాపరమిచ్చతికామినీ॥ ఇత్యాత్మనోపమాంకృత్వా స్వదారగరతో భవేత్॥ ప్రబూతసత్యంకతరోగనానాం దోషోస్తి యోనాచరతో మనుష్యైః॥ ధాప్తేన్యనపుంభిఃప్రమదానిరస్తాగుణాధికా స్తామనునాత్రచోక్తం॥ బాహ్మణాఃపాదతోమేధ్యాగావోమేధ్యాస్తుపృథ్వతః॥ అజాశ్వాముఖతోమేధ్యాస్తీన్రయోమేధ్యాస్తుసర్వతః॥ స్త్రియఃపవిత్రమతులంనైతాగూఢ్యంతిక్రీడిత్॥ మాసిమాసిరజోహ్యసాండుషక్తౌతాన్యపకర్షతి॥ జామయో యాని గోహని శపంత్య ప్రతిపూజితాః॥ తానిక్యత్యాహతానీవ వినశ్యంతసమంతతః॥ దంపత్యోర్వృత్క్రమేదోవస్సమ శ్వాస్తేప్రతిష్ఠితః॥ నరానఃపవేక్షంతే తేనాత్రవరమంగనాః॥ బహిర్లోమాతుషణ్డాసాన్వేష్టితః ఖరచర్మణా॥ దారాతిక్రమణేభిత్సాం దేహీత్యుక్త్వావిశుద్ధ్యతి॥ పరాశరేణగీతోయశ్లోకేకస్తంవచ్చిశృణ్వతాం॥ యథాభూమిస్తధానారీతస్మాత్తాంసతుమాషయేత్॥ అహూధాష్టక్యమసాధూనాం నిందతామనఘాస్త్రియః॥ ముష్టతామివచోరాణాం తిక్తచో రేజిజ్ఞాతాం॥

ఓం సవ్యాయ, పరశ్మయ, సాధారణమ నాయికలందు బాహ్య భ్యంతరసురతసుఖము సమమగుచుండ స్వియ్య సలభోగసంభ్రమాడంబరము మాత్రమిచట నింతవిస్తరించితి రేయస నాయికాత్రితయ సలభోగసౌఖ్యసమానోక్తి యవిచారితరచణేయమని శ్లోకచతుష్టయముచే వివరించుచున్నాము.

పరశ్రీగమనము కీర్తిని, స్వర్గమును, అయువ్యమును సమీపకేయనని స్ఫుటముగ శ్రుతిస్మృతులందునిందించబడియున్నది. తనభార్యలెల్ల రక్షించబడు దురట్లన్యంగనలుగూడ రక్షించబడవలయునని దైని పరదారగమనముద్దీనివిధు వవలయును. చారులెట్లుశంకితులగుచు బ్రవేశింతురట్లువిటులన్యగృహమందు బ్రవేశించి ముందనశ్చికిదిచెలసిన దనకు చారులదుఃఖముగునచు భీతితో చావ్యభ్యం తరరతస్యము నెమియనుభవించగలడు? మరియును వసంతతిలకయిందివిషయ మందునజెప్పబడెను. వచిదిశలందున ఒలిచు నేత్రములు గలిగి వేగము వేగము గ నిమ్మమనుసరససల్లాపములతో నీవీబంధమైనను విగళితముగ ని కామినీత స్కరమరతమనకు దండవని- పరదారాభిగమనమునిందితమను శ్రుతిస్మృత్యర్థములనువివరించుచున్నారము.

పరదారనొందగూడదనిశ్రుతి- పురుషునకు పరదారగమనమువంటి య నాయువ్యకరమగునదిలోకమందెదయులేదని- పరదారగమనప్రవృత్తిగల బురు షులను రాజ భయంకరముగదండించి మదనసదనసద్యశేచిహ్నమును వదనమం దునగాల్పించి దేశమునుచాటింపవలయునని- దర్పితరాత్రైయేస్త్రీ భర్తనుర్లంఘించి వ్యభిచరించు నాస్త్రీని బహుజనులుగల సభాస్థలమందు శునకని లచే గ రిపింపవలయునని- పరదారాభివర్తముశేయు పురుషుని కాలిన యినవశయ్య యందువేయించి కట్టలుచేసి యాపాపాత్తుని గాల్చుననిమనువు. మానసమగు పరదారగమనమైనను నిషిద్ధమనివిష్టుపురాణమందుజెప్పబడెను. పరదారగమన ము పురుషునికిపాపరభీతిప్రదము గావున మనస్సుచేతనైనను పరశ్రీగమనములే లచరాదిట్లు దెలిసి ఋతుకాలములందు స్వరాలతో భోగింపవలయునని- పర దారలందుకామాంధులగు దురాత్ములకు ధర్మము పరలోకము విహికము బంధువులు ధనము ఇవియేవియునుండవు. అట్టివానిబాచిన బాలవృద్ధస్త్రీజనులంద రునుద్భైదరు- దుఃఖించెదరు- సర్వజనమును చోరుసేబాసి నిందించినట్లుజారు నిజాచి నిందించుదురని స్కందపురాణము.

రతిరహస్యమందును బరకీయారతి నీతికాదనియును చౌర్యమువంటిదని యును జెప్పబడెను. సంకల్పస్థమునొందించినపరశ్రీనికుశలుడైనను ఒద్దివెతు డైన నంధకారబంధురరాత్రియందైననుభయములేనివాడై యెవడుభోగించును?

ధర్మార్థకామములందు భార్యనునేనతిక్రమించనని వైవాహిక కాలమం దు ద్విజగుర్వస్విస్సన్నిధిని పురుషునిచే శుభముచేయ్యబడెను. దానినిపడచి పర శ్రీసంగమమునర్చిన పాతకీయగున నెడమాట వేదములయందుబాబడుచుండె

ను. శ్రీమహాభారతాదిగ్రంథములయందు పురుషులకంటె స్త్రీలకధికకామముని శ్రేష్ఠులగుమునులచేజెప్పబడెను. లోకముందునగూడజూడబడుచుండెను.

పురుషుడు దానెట్లుస్వచారయందునదృష్టి నొందక నితరస్త్రీనిచ్చయించునో అటులనే స్త్రీగూడ స్వపురుషునివలన దృష్టిలేకుండిన బరపురుషుని బరిగ్రహించునని తనసామ్యమునేదలంచి పురుషుడు స్వచారపరుడైయుండువలెను. పురుషులకంటె సుకార్యముని సునుపుగానుజెప్పవారు. పురుషులు ధార్మ్యముచేత స్త్రీని త్యజింపుదురు. ద్రాక్షాణులపాదములు గోవులపృష్ఠములు గుఱ్ఱముల యొక్క మేకలయొక్క ముఖములు స్త్రీలశరీరముంతయును బవిత్రమనియును సాటిలేని పవిత్రత స్త్రీలకుకలదు. ప్రతిమానమును రజసావము వారల దుష్కృతమును బోగొట్టుచున్నది. స్త్రీలెవరిగృహమందునలెరించబడక శపింపుదురో వారిగృహములు కృత్యాహతములாவలెను నశించును. దంపతులన్యోన్యమన్యధానటించుటచే దోషము సమముగా నే కాస్త్రమందు నిరూపించబడినది. పురుషులు స్త్రీలను తమకంటె తక్కువగా భావించుచున్న స్త్రీ పురుషునికంటె శ్రేష్ఠము. లోమములు పైకికనపడెడి గాడెదవర్ణునగట్టి కప్పబడి యారు నెలలు భైక్షమావరించిగాని వారాతిక్రమమును జేసినవాడు శుద్ధినిొందదు.

పారాశరీక్షోకముకటిజెప్పెదనువివలెను. భూమివలె స్త్రీ పవిత్రత కలది గావున మాషించరాదనిరి. దోషరహితలగు స్త్రీలను మాషించెడి యసాధువుల ధావ్యకమునుగూర్చి యాశ్చర్యపడియెదము. దొంగిలిచుండెడివారిలు తామితరులను నిలుపుదొంగయని గర్జించుచు భజించినటులుండెను.

సాధారణా చాతుర్వర్ణ్యసాధారణా। పణ్యస్త్రీ యథాపణే సరైర్వస్తు క్రయేణ వశీక్రియతే శుద్ధ్యుగ్రాసజీవిన్యస్తి కాచార్థం నీచయ కుష్ఠాద్యనిష్ఠారిష్టరోగిష్ఠాయచాంధకుబ్జపం గావ్విభ్యస్స శరీరమర్పయతి తస్మాల్లధరంకా తినీతికలూచారధర్మజ్ఞః కోపినచుంబతితి భర్తృసారిణాభిసీతం॥ తద్యధా॥ జాత్యుధాయచ దుర్ముఖాయచ జరాజీర్ణాఖిలాంగాయచ గ్రామీణాయచ దుష్కలాయచ గతకుష్ఠాష్ఠాభిఘాతాయచ। యచ్ఛంతీషు మనోహరం నిజవపుర్గతీలవ శృద్ధయా పణ్యస్త్రీషు వివేకకల్పలతికాశస్త్రీషు రజ్జేతకః॥ కశ్చుంబతి కులపురుషో వ్యోధరపల్లవంమనోజ్ఞమపి। చారభటవోరచేటకవిటగటనిష్ఠీవన శరావతి॥ వృషలి ఘనవీతస్య నిశ్వాసోపహతస్యచ। తస్మాంచైవ ప్రసూతస్య నిష్కృతిర్నవిధీయతఇతి॥ వృషల్యధరసపాననిశ్వాస సేవనాపత్యోత్పాదనేనై

కదాపి ద్విజస్య శుద్ధిర్నపదిశ్యతే ఇత్యాహానుః॥ వ్యవలీలతః ముక్తం స్కాం
దేవగ్నం డే॥ చందాలిబంధకీవేశ్యాగజస్థాయచకన్యకా॥ ఊధాయాచ సగో
తాస్యాద్యవల్యపరికితాః॥ యఃకరోత్యేకరాత్రేణ వ్యవలీనేవనంద్యజః॥ త
ద్భక్ష్యుశ్చుష్కపన్నిత్యం త్రిభిర్వైశ్చశుభ్యతీతి॥ ఏకరాత్రేణేతిసక్యత్యేవనే పా
యశ్చిత్రముక్తమసక్యద్యది నిష్కృతిర్నాస్తీతి మనువచనమిత్యవిరోధః॥

అతాహమితాక్షరకారః॥ వేశ్యాభ్యాకాంజ్ఞాతిరవాదిశ్యేభ్యామము
త్యుష్టజాతేస్సమానజాతేర్వా పురుషాదుత్పన్నా పురుషసంభోగవృత్తి ర్వేశ్య
త బ్రాహ్మణ్యాదివట్లకప్రసిద్ధిబలాదన్యవగమసియం నచ నిర్నా లేయం సిద్ధిః॥
స్తర్యతేహి స్కందపురాణే॥ పంచమాదానామ కావవాస్సరా స్తత్యంతతిశ్య
భ్యాభ్యాపంచమీజాతిరితి॥ అతస్తాసాం నియం పురుషపరిగయనవిధి విధురతయా
సమానోత్కృష్టజాతీయపురుషాభిగమనేవాద్యప్రదోషో నాపిదండః తానుచాన
వరుద్ధాసు గచ్ఛతాంపురుషాకాం యద్యపి నదండస్తథాన్యద్యప్తదోషోన్యే
వ॥ స్వదారనిరతస్సచేషనియమాత్॥ షతువేశ్యాభిగమనే పాజాపత్యం విధీయ
త ఇతిపాంయశ్చిత్రత్రవణాచ్యేషనిరవద్యమితి॥ తదవిచారిత ద్యప్తదోషాభావాక్తి
రితివదామోవయమిదం సద్యష్టాంతం పరంపరయా ద్యప్తదోషం దర్శయంతః॥

శౌచ విహీనమస్పృశ్యమషేధ్యంరోగదూషితం త్నోదోపలిప్త లాతా
దిపుత్రికామివశోభనం॥ వివేకినఃప్రపశ్యంతి హేయంవేశ్యాకళేబరం॥ తదేవరమ
తేమూఢోవిట్కీటణవరంజయన్॥ అగ్రాన్ధస్తప్రధమో దేహదూషణరుక్తతః॥
ద్యూతంతతస్తతోఽతద్రవ్యసేవనమిష్యతే॥ ద్రవ్యహీనేతుహారత్వం వేశ్యాసం
గమజంఘలం॥ చాశ్యేణరాజదండస్సాన్యద్యప్తదోషమతోవిదుః॥ ధర్మఖ్యం డే
స్కాందేతుయద్యేభ్యాగమనేస్త్యతం॥ తద్ద్యప్తదోషంబ్రూమాశ్చన్యంతుశ్చ
త్వబుద్ధయః॥ అంగ నిదృష్ట్యావేశ్యాయాః కథంమోహవశంగతః॥ అస్పృశ్యంప్ర
ధమంవిదిశౌచాచారవివక్షితం॥ దుగ్గంధస్సావిసచ్చిద్రం జారస్త్రీణాం కళేబరం॥
జరాలోక దిధిర్వాప్యప్తం పితృక్షేప్త విదూషితం॥ దేహదూషణరోగస్థ మాపద
వేయసాంగ్యహం॥ వ్యాధిభిర్దేహనాశస్సాన్యద్యప్తసవైరగ్ధనాశనం॥ పరనాశో
ధర్మహాన్య కులనాశశ్చత్యుప్తయాత్॥ సర్వసత్కమివాభాతి దుర్జనే స్త్రీవిమో
హితే॥ తద్దితుకర్తుకామేనస్వగ్ధాగ్నిహారతాంప్రణేపితి॥

రతిరహస్యేపి వేశ్యాగమనమతీవానర్థమితి సమగ్ధయతి॥ కలక్వణితకంక
ణారణితమేఖలాకింకిణీవిగాలజఘనస్త నారణితరత్నధూమోజ్వలా దిగంతసహి
తేక్షణాప్రసవక్లుప్త వేణీభరా గతాధికతరత్రపా గతభయైవ వారాంగనా॥

సావేత్తగారివలన ప్రతియొక్క ప్రాంతమునను బయటపడినా. తేవత్వాదవిని తానాంతా
నుమూఢారములను సహజముగా వాగ్దానికైర్వలొకనశతైస్సంతర్వనైస్సన్వితైక్రీ
తైరావధానములను ప్రతిపక్షములకు కృత్యావశం నాయకం హృత్వా తస్య సమస్త
వస్తువలయు త్యక్తవ తస్యంతరం సేవతే నిధనం వ్యధైవసతతం వారాంగ
నానాం రతిరితి॥

సాధారణమున నాలుగువర్ణములవారికిని సామాన్యస్త్రి. ఈవ
ణ్యంగన బజారులోని వస్తువును క్రయధనమిచ్చి యెట్టివాడైన తనవశమిరిసి
జేసుకొనునో అచేరిని కావముకైనను నీచునకు కుష్టాద్యనిష్టా రిష్టరోగిష్టలకు
సంధకుబ్ధపం గావదుకును దనశరీరము నమ్ముకొని వారివశమునుజేయును. కులా
చారధర్మజ్ఞుడగు నెవడు వారాంగనాధరచుంబనమును జేయునని భర్తహరి.
జాత్యంధుడు దుష్టమగుముఖముగలవాడు మునిమిచేజీర్ణ మగు సర్వావయములు
గలవాడును నాగరికు పుగానివాడును కులహీనుడు కుష్టాదిరోగములచే నవయ
వములు దెగిపడుచుండపడినవాడును ఇట్టి హేయస్వరూపులగు నెట్టినిచజను
లకును మనోహరమగు తనశరీరమును డబ్బుయందగునానచే నమ్ముకొనుచు వి
వేకకల్పితాశ్చేదనమునకు శస్త్రధారలవలెనుండు సామన్యస్త్రిలయందెవడనురక్తు
డగును. వేశ్యాధరపల్లవమెంతోనోసారమై గనుపడినను చారులు చోరులు భ
టులు విటులు నటులు మొదలగువారుమియగమర్చిన ఫీకుదానువలెనుండునని దెలి
సి సతులలీచుడగు నెవడుచుంబనముజేయగోరును. వృషలీచనితాధరపానముచే
సి దానినిట్టూర్చుచే నుపహతుడై దానియందు సంతానముగనిన ద్విజనకు శుద్ధి
లేదనిమనువు. చూడాలి, జార, వేశ్య, రజస్వల, కన్యక, తనగోత్రముందు బుట్టి
ట్టినస్త్రీ, ఏగలు వృషలీశబ్దవాచ్యుని స్కందపురాణము. ఒకరాత్రియందెద్ది
జుడు వృషలీసంసర్గనొందునట్టివాడు నిశ్యము భిక్షాన్నభోజియై జపించుచు
నుంకిన మూడుసంవత్సరములకు శుద్ధుడగును. ఏకరాత్రిశబ్దముచే నొకమారు
సంసర్గనొందినయని తాత్పర్యము. అనేకమారులట్టిపాపముజేసిన ప్రియశ్చి
త్తములేదనిన మనువచనార్థమునకు విరుద్ధములేకుండును.

ఈవిషయమై మితాక్షరకారులు నెప్పిరి. వేశ్యానామకమగు నొకశాలి
యనాదిగానున్నది- అదివేశ్యయందు తనకంటెనుతృప్తజాతియైన సమానజా
తియైనగలిగినబురుషునివలనబుట్టించబడి సంభోగమువృత్తిగాగలవేశ్యయనిచా
హ్మణీమొదలగువాటివలె లోకమందు ప్రసిద్ధిబలమువలన బోల్చదగియున్నదిగా
నిముదిమూలములేనిదిగాదు- స్కందపురాణమందు పంచమాదయను నప్పర

స్వంతసి వేశ్యయును నైవదజాతియగుచున్నదని జెప్పబడిన గావున వేశ్యలకు నియతమగునొకపురుషుని వివాహముజేసికొనుటలేనందున స్వసమానోత్కృష్టజాతీయులగు పురుషులసాంగత్యముచేనదృష్టదోషమును దండమునులేదు. అవేశ్యలు వకరియవరలలోనివారుకారు గావున వారలనుబొందినపురుషులకును అలోచించగా దండములేదు. అయిననదృష్టదోషముకలిగియున్నది. సర్వదా స్వదారనిరతుడై పురుషులకుదలయునని నియమమువలన పశువేశ్యాభిగమనదోషనివృత్తికి ప్రాజాపత్యవ్రతము ప్రాయశ్చిత్తము విధించబడియున్నదిగానైనని జెప్పినది నిష్కలంకమయ్యున్నది. అదివిమర్శించనివారికి రమ్యమయ్యున్నది. దృష్టదోషాధావాక్తియని- సదృష్టాంతముగా పరంపరచే దృష్టదోషము వివరించుచున్నాము.

శౌచాదిరహితము, అస్పృశ్యము, అపవిత్రము, రోగదూషితముగావున హేయమగు వేశ్యకభేదమును రంపపుపొట్టు, గజాశ్వాదివిష్టలుమొదలగు వాటిబురదచేజేసి పైలికగ్రాబూసిన చక్కనిబొమ్మవలె వివేకముగలవారలు జూచి విడుతురు. మాధుడుదీనియందు విట్కీటమువలె గంజనమునొంది రమించును. ముందుగా ధననాశము- అటుపైని దేహదూషణకరమగు రోగము- అటుపైద్యుతము- పిమ్మట మాదకద్రవ్యసేవనము- తమద్రవ్యము నశించినమీదట చోరత్వము- దానిచేరాజదండనము- వేశ్యాసంగఫలమిట్టిదిగావున నిది దృష్టదోషమని దెలియదగును. స్కాందమందలిధర్మఖండమందు వేశ్యాగమనవిషయమై యేదిచెప్పబడెనదిదృష్టదోషమనిజెప్పుచున్నాము బుద్ధిమంతులువిందురుగ క.

వేశ్యాంగములనుబూచియెట్లుగా మోహపశుడగునోమొదలనావేశ్యాశరీరము శౌచాచారవర్జితము గావున సస్పృశ్యము- దుర్గంధముగా స్రవించు తుద్రీములతోగూడినదిగదా? జారస్త్రీకభేదము ముదిమి, రోగముమొదలయినవాటిచే వ్యాప్తమై పైతృశ్లేష్మాదిదూషితమై దేహదూషణ రోగము గలిగి యాపదలకును ఆశ్రేయమునకు నాలయమైయుండును. రోగములచేదేహనాశము, వ్యసనములచేధననాశము, ధర్మహీనచే పరనాశము, సాంకర్యముచే కులచాశనము, ఈనాలుగును వేశ్యాశ్రేయముచే సంభవించును. వేశ్యాస్త్రీలోలుడగు దుర్జనునకు తనసత్కులాదికము గడ్డిపరకవలె దోచుతుండును. దానిహితవుకొరకు ధనాస్థియై కొనకుచోరుడగును. రతిరహస్యమందున వేశ్యాగమనము మిత్రులి యన్యకరమనిజెప్పెను.

అవ్యక్తమధురముగరోయు కంకణములును గంటల యొడ్డాణమును ర

హృదయకారమును గణించి కలగలుగు జనునస్థలమును గల్చి గుట్టును దిగంత
మల ప్రసరించుకలకు పులును పుష్పసంధరితమును పీఠభావమును లక్ష్మభావ
ముగలిగిన వారాంగన నిర్భయురై యుండును. అట్టివేశ్యధనప్రీతిచే ద్రియు
ని నటించజేయును. అప్రియుడు ధనమిచ్చి యావేశ్యలతో మూఢుడైరమిండును.
చిత్రము! మంచిమాటలచే, చికిలిమాటలచే, దరహాసముచే, తర్జనాదులచే, క్రీ
డాదులచే, నావధమంత్రతంత్రాదులచే నాయకుని వశునిగా నేసి వానినకలవ
స్తువులను రావించి నిర్ధనుడైనవిమ్మట విడచి మరియొకరిని సేవింపుమరు. వా
రాంగనారతి వృధామరణముని జెప్పబడియున్నది.

యః పుష్కలవాన్సదాచారః కులీనో విజిశేంద్రియః । ధర్మాధర్మవివేకజ్ఞ
స్వభార్యాయా రమితసజ్జతి రతిరహస్యే॥ హేమంతేసాధమధ్యే పరిమళస
హితే శైశిరేనద్వనాంతే వాసంతేగ్రీష్మకాలే జలసహితగృహే ధూపయక్తో
క్షగహే॥ వర్షాకాలేకరత్న ప్రకటవిధుకళాపూర్ణబాలాంతరాళే కళ్యాణీ
భిర్వధూభిస్సమమతివిఃసృజాయకస్సంవసేత॥ అతిస్త్రీసంప్రయోగాచ్చరత్న
దాత్తానమాత్మవాన్॥ శూలకాస జ్వరశ్వసకార్మ్య పాండ్వనఃకు షాయాః
అతివ్యవాయాజ్జాయంతే రోగాశ్చక్షేపకాదయః॥ ఆయుష్కంతోమందజరావ
పురస్కరబలాస్వతాః॥ స్థిరోపచితమాంసాశ్చ భవంతిస్త్రీమ సంయుతాః॥ త్రిభి
స్త్రీభిరహాభిష్టి సమియాత్పీమదాంనరః॥ సర్వేష్వశుమభుక్తేషు షటాత్ప
క్షాద్వ్రజేద్భుధః॥ రజస్వలామకామాంచ మలినా మప్రియంతరా॥ వర్ణవృ
ద్ధాంవయోవృద్ధాంతరావ్యాధిప్రసీడితాం॥ హీనాంగీంగర్భిణీంజ్వేష్యాం యో
నిదోషసంక్లృతాం॥ సగోత్రాంగురుపత్నించ తరాప్రవజితామపి । సంధ్యాప
ర్వస్వగమ్యాంచతరామధ్యందినేషుచ॥ లజ్జాసమావహేదేశేవివృతేశుద్ధవచ॥
తుభితోవ్యాధితశ్చైవతుభుచితశ్చమానవః॥ వాతవిజ్ఞాత్రవేగీచపిపాసురతిదు
ర్బలః॥ తిర్యగ్యోనావయోనౌచ ప్రాప్తశుక్రవిధారణం । దుష్టయోనౌ విసర్గం
తుబలవానపివర్ణయేత్॥ కేతసన్పాతిమాత్రంతు మూర్ధావరణమేవవా॥ స్థితాడ
త్తానశయనేవిశేషేజైవగర్భతం॥ క్రిడాయామపి మేధాపీహితాగ్ధి పరివర్జయేత్॥

లింగసింగురుపత్నించ సగోత్రామధపర్వసు । వృద్ధాంచసంధ్యయోశ్చా
పి గచ్ఛతోజీవితక్షయః॥ గర్భిక్యాంగర్వపీడాస్యా ద్వ్యాధితాయాం బలక్షయః॥
హీనాంగీంమలినాంజ్వేష్యాం కామంపంధ్యామసంవృతే॥ దేశేశుజీవ శుక్ర
స్య యనసశ్చక్షయోనవేత్॥ తుభితతుభుచితశ్చ మధ్యాహ్నే త్యపిత్ ౭ బలః॥
స్థితస్యహానింశుక్రస్య వాయోకోమంచచిదతి॥ అతిప్రసంగాచ్చవతి శోషశుక్ర

ఉ యావహః! వ్యాధితస్య జుజ్జ్వలీహః స్మత్యర్హ్యైర్వాచజాయతే। ప్రశ్నోపనగర్హ
రాత్రేచ వాతపితృప్రకృత్యతః। ఉచ్యతే నావయోనాచ దుష్టయోనాతథైవచ।
ఉపవంశస్తథావాయోకోః శ్చక్రస్యచతురః। ఉచ్చాదితేమూత్రితేవ రేతేనశ్చ
విధారణే। ఉత్తానేనభవేచ్ఛిఘ్నం శుక్రాశ్చ గ్యాస్తుసంభవః। సర్వం సరిహరే
త్త్వా జేతల్లోకద్వయేహిశం। శుక్రంహోషస్థికం మోహాన్ననంధార్యం కథంచ
న। వయోరూపగుణోపేతం తుల్యసంతుల్య వాస్త్వతాం। అభికామోభికామా
స్తుశ్చుష్టోహృష్టామలంకృతాం। సేవేత ప్రమదాయుక్త్యా వాజీకరణబంహి
తః। భక్త్యాస్సకర్మరాక్షీణం సనితం సవచ। స్నానం సవ్యజనంస్వప్నోవ్య
వాయంతేహితానివృత్తిసుఖే॥ ఉపదేశకో నాణంస్వరూపంవచాః॥ హృ
దోగమష్క్రిమిమలాఖిలంనరాణాం దోషాఖిల్యుతభవాదుపదేశరోగాః॥
పాండుశ్వసారోచకభర్తాహిక్మా చ డికాసాహృదృజాస్సోపదంశాః॥ త్యక్త
ప్రీతంగమస్యదృతమతిభజంప్రీయగమ్యాంప్రసూతాం దుష్టాంవా యోనిమ
న్యాపిమలినతరాముర్జితత్యాశనస్యదుష్టాంభస్తీక్షణేశోత్కర నఖదశనాఘా
తతస్తీక్షణేపాదోధాన్యాతస్యకాసా విదదతికపితాజేహిలోలింగరోగాన్॥
వాతోపదంశేవివిధారుజాస్యాదౌదులరాధశ్చయధుశ్చపేత్తాత్। స్నిగ్ధోతికం
తూః కఠినకఠేన రక్తనరక్తసుశ్చిక్ష్ణకోతః॥

పురుషార్థేష్వర్థకామా రోచితేబహుకోభనా భర్త మోక్షో నిరాలం
బుబ్రుహ్మనందరసాశ్రయా। విషయన్ భ్యాయతేచిత్తం వశంనోఽతికస్యచిత్।
అభ్యాస పాటవేనైవవశంకుర్యాన్నదేభవత్। కామార్థే తన్నయోభూత్వాప
శ్చాష్టానమయోభవేత్॥ ఆత్మాసహేతిసునసామనఇంద్రియేణస్వాధేనచేంద్రి
యమతిక్రమవిషశీఘ్రిః। యోగోఽయమేవమనసకియగమ్యహస్తియస్త్రిన్తనోవ్రజ
తితత్రగతోయమాత్మా॥ ఆత్మాయమాత్మసిగతో హృదయేఽతిసూక్ష్మే గా
హ్యేవలేన సనసా సతదాభియోగాత్। యోయం విచింతయతి యాతి సతన్న
యత్స్వం యస్మాదతోమునివరైఃకథిలోతికామః॥ కామయజ్జ ఇతిప్రాహుర్మృపా
ణామేవసర్వదా। అనేనలభతేపుత్రం సంసారార్థవతారకం॥ అధోచ్యతేద్వితీ
యోయంరసోబ్రహ్మైక్యభాధకః। తద్దశోత్పన్నరాగాచ్చ గ్రహణంరసనేవనం।
యథోపలేఖ గాంగేనసారంజ్ఞాతుంప్రకర్షతి। ధర్మవిరుద్ధకామేన తథాబ్ర
హ్మరసస్యచ। తస్మాన్మందస్వరూపస్యసాక్షాత్కారోనామిడిః। ధర్మోస్త్రిష్టో
వమానుషసుఖమాప్నోతిశాశ్వతం॥

ధర్మాధర్మజ్ఞానము కలవాడు, సదాచారసంపన్నుడు, జితేంద్రియుడు, శ్రుతాన్తరునుగువాడు స్వభార్యాగమనమును జేయునని రతినహస్యము. హిమంతర్తువునందు పరిమళసహితమగు సౌధమందున్న శశిరర్తువునందుద్యానవనమధ్యమందు వాసంత గ్రీష్మర్తువులందు ధారాజలగృహములందును వార్షిక దివసములందు ధూపయుక్తములగు వెచ్చనిగృహములందు శరదృతువులందు నిర్మలమగు చంద్రకళలచే నంతటావ్యాపింపజేయుగవాత్సలుగల గృహములందును మంగళయుక్తులగు స్వప్రీతితో నిర్మలమగు సమమతిగలవాడునగు నాయకుడు గూడియుండవలెను.

నిరుదించబడిన ఇంద్రియములుగల జనుడు విశేషముగా స్త్రీలయొక్క సంబంధమువలన దననుసంరక్షించుకొనవలెను. స్త్రీలను సర్వదా గూడియుండుటవలన కూల-దగ్గు, ఉష్ణము, వగర్పు, కృశించుట, పాండురోగము, త్మయరోగము సంభవించును. స్త్రీలతో నియమముగా కలుసుకొనువారు ఆయుర్దాయముకలిగి ముదిమి వేగమురాకుండును. లేజము, బలము, దృఢమైన వృద్ధి బొందించబడిన మాంసముగలవారునగుదురు. తెలిసినవాడు గ్రీష్మవృత్తికి సకలఋతువులందును మూడేసిరోజులకుస్త్రీనిబొందవలెను. వేసవియందు షతమునకొకసారిబొందవలెను. రజస్వలాస్త్రీని, కామములేనిదానిని, మలినముగానున్నదానిని, ఇష్టములేనిదానిని, అధికవర్ణస్త్రీని, వయోవృద్ధను, రోగములచే పీడించబడినదానిని, అవయవలోపముగలదానిని, గర్భిణీస్త్రీని, క్షేపముగలదానిని, యోనిదోషముగలదానిని, సమానగోత్రీస్త్రీని, గురుభార్యను, యోగిణీస్త్రీని, సంధ్యాకాలములయందు, పర్వములందు, మధ్యాహ్నవేళలను, లజ్జకలిగేస్థలములందు, శుభ్రమైయుండనిస్థలములను, ఆకలి రోగము చలచిత్తమునుగలదానిని, పాతవిగ్నాత్రవేగముగలవాడై తృప్తితుడై దుర్బలుడై పశ్చాద్దియోనులను రజస్వలగా నికన్నియోనులను రోగయుక్తమగుయోనులను బలముగలవాడైనను శేతోత్సర్జనమునర్చదగదు. విశేషముగా రేతస్సునువదలడము రేతఃపతనకాలమునరికట్టడము వెల్లగింతలపరుండియును హితవునుగోరువాడు క్రిడలంచైనను రేతస్సును విడుచుటయునిందితము.

ఆయూర్విషములనుధరించే దౌత్యాదిస్త్రీలను గురుపత్నిని సగోత్రీస్త్రీని పర్వకాలములందున తనకంటెవయోధికను సంఘ్యలందున బురుషుడురతియొనర్చినయాయువు క్షీణించును. గర్భిణీగమనమువలన గర్భపీడయగును. వ్యాధితోనున్నదానిగమనము బలక్షయకారి. హీనావయవి మూలిన్యముకలది ప్రతి

కూలిని కేవలవంధ్యును అవరణలేకుండినచోటను అపవిత్రస్థలమునగూడిన శుక్ల మయొక్క వనస్సుయొక్క తీయవగును. ఆకలితోనున్న చలచిత్రముతోను శుక్ల మధ్యాక్షావేశలండును రతియొనర్చినవాడు దాహముగలవాడును బలము లేనివాడునయ్యెను. వరియ నుండినశుక్లమునకు హని వాతప్రకోపమునున్న బొందును. అతిప్రసంగము చేతను శుక్లతయకరమైన శోషపుట్టును. వ్యాధితుడగువానికి ప్లహాయ నురోగము మూర్ఛ మృతియునగును. ప్రాతఃకాలముందర్థ రాత్రియుండు వాతప్రైత్యప్రకోపముగను. పశ్చాదియొనులను రజస్వలకానియోనియుండు రోగయక్తనుగుయోనియుండు ఉపదంశమనేరోగమున్న వాతప్రకోపమున్న శుక్ల తీయమున్న గలుగును. విశేషముగ రేతోత్పర్జనమును శేయడము మూత్రమును విడచుట రేతస్సునబంధించుట వెల్లగింతలపరుండి రేతస్సునువిడుచుటవల్లనున్న శుక్లము రాళ్లవలె ఖనీభవింతును. అదిహేతువుచేతను విహికాముష్టికమలక హీనమగు పైనిజెప్పినవన్నియును విడవవలెను.

మోహముచేత సుతస్సమైన శుక్లమును ధరించరాదు. తగతోతుల్యమగు రూపవయోగుణశీలములున్న వాంఛయునుగలిగి హృద్యముగా నలంకరించుకొనిత హృచ్చరాత్రైయన్న స్వప్రీయందు శుక్లవృద్ధికరమగు నావధములనుసేవించినవాడు రతియొనర్చవలెను.

పంచదారతోగలిపినపాలును, లేకపంచదారతోరసద్రవ్యమైనను ఒచ్చి కొనవలెను. స్నానము, విశేషకట్టగలి, నిద్రయును వ్యవాయానంతరముదుహితములని సుశ్రుతమందు శెప్పబడెను.

చతుర్విధపురుషార్థములలో నర్థకామములురెండున్ను విశేషైహికసౌఖ్యకరములుగ వున బహుజనులకు ఇష్టములవుచున్నవి. ధర్మమోక్షములురెండున్ను నిరాలంబమైన బ్రహ్మనందరసమనకు ఆశ్రయమువుచున్నవి. స్రక్పంద గూడిపోగములను ధ్యానింపుదుండెడి చిత్ర మెదికినివశ్యముకాదు. అట్టిమనస్సునుఅభ్యాసకౌశలముచేతనే మదగజమునువలె కాలక్రమముచేతను వశ్యముగా జేయవలెను.

మొదటకావభోగ ర్థమై తన్వయుడై పిమ్మట వైరాగ్యముగలిగి జ్ఞానమయుడుగావలయును. ఆత్మ మనస్సుతోనున్ను వనస్సుఇంద్రియములతోనున్ను చతుఃప్రభృతీంద్రియములు స్వార్థములైన రూపాదులతోనున్ను శీఘ్రముగాను క్తత్రమముచేతను సంబంధించును. తత్తదింద్రియద్వారా సకలపదార్థములతోనూ సంబంధముగలిగియుండును. గ నమనస్సునకు అపార్గమ్యములేదు. వనస్సు

యెచటి నడచునో తద్వారా అత్తయిన్ను అచటికి చేరును. శరీరమందలి హృదయప్రదేశగతమైన యిహసూక్ష్మమగు అత్త నిశ్చలమైన వనస్సుచేతను సంతతయోగాభ్యాసమువల్లను గ్రహించతీనది. ఎవరేపదార్థమును చింతించుదురో వారు తన్మయత్వమును బొందుదురు. గానగృహస్థనకు కామమయోజ్ఞమని మహర్షులు చెప్పుచున్నారు. ఇట్టికాయజ్ఞముచేతను గృహస్థులు సంసారసముద్రమును తరింపజేసే పుతులను బొందుచున్నారు.

ఈపైనిబ్రహ్మైక్యబోధకమైన బ్రహ్మనందానుభవరూపమైనద్వితీయ రసము చెప్పబడుచున్నది. శృంగారావస్థయందు ఉత్పన్నమైన రాగముచేతను బాహ్యభ్యంతరసంబోగాదివిద్యుత్సంకేతనము స్వర్ణముయొక్క వల్లాతీయమును జెలియుకొరకు ముందుగా గిటురాయిపైని గిటుజెట్టి పరీక్షించుటవంటిదిగాన ధర్మావిరుద్ధమైన కామముచేతను ముందుగా అనిత్యరసానుభూతికలవారై పిమ్మటనిత్యమైనబ్రహ్మరసానుభవమునందు ప్రవర్తించుచున్నారు. అటుపైని యానందస్వరూపమైనబ్రహ్మయొక్క సాక్షాత్కారముచేతనుధమ్యుడనైతననుభవనాపూర్వకముగాకాశ్వతిమైన బ్రహ్మనందాస్వాదనసౌఖ్యమును బొందుచున్నారు.

భగవాన్సంబోధమునిగృహ్యసూత్రే యిహప్రవాసేచ్ఛన్ స్వజాయాం జారతేతోత్సర్గణసంకరంభవేత్స్వకులమితిభీతస్సన్వసతి తస్మై పరమకారుణ్యోక్తమిదం॥

అసంభవేచ్ఛః పరేమాగ్ధులాధారికా జీవమాన్తాని కారయిత్వోత్తరయానుప్రాయాస్సంబాధఉపవేత్॥ అస్మార్థః॥ అసంభవేచ్ఛః పరపురుషాసంభవేచ్ఛన్సథులాయాధారికాయాజీవంత్యాశ్చాన్తాన్యజ్యేనకారయితి॥ ఆధారికాశాశికాసరీస్పపవిశేషః మాతతచరకానామ॥ సాచద్వివిధా గ్రామ్యాచారణ్యచ తయోరారణ్యస్థులా గ్రామ్యాతస్మి జీవమాన్తాని చమాకదినామహతాప్రహరేణమార్యమాశాయాభవంతి తతస్తానిమాన్తాని॥ ఉత్తరయా ఆజ్ఞామివభన్వనశ్చత్యేతయా॥ సుప్తాయాభారాయాస్సంబాధే యోనాపుపవవేత్॥ ఏవంక్యతే సంబాధఉపభోగయోగ్యోనభవతి॥

గృహ్యసూత్రమందు సర్వజ్ఞులైన యాసంబంధమునీందులెవడు ప్రవాసమును జేయదలంచితనభార్యయందన్యజేతోత్సర్జనమునర్చుటజేసే స్వకులమునకు సంకరముకలుగుననుభీనకలవాడై యుండునో వానికొరకత్యేనందయాశుత్రే యానిమగుని వివరించినట్లు జేపడి.

శాస్త్రమువలననుభవభాగ్యము నేమిదనియున్నప్పుడచి న్నూతన
యిడవరంగిలమునకు చర్మముపొక్కుట నీకనెట్లు చేయించినూర తత్తరము
అజ్యమివధన్వయమునాత్రముచేసెను నిత్రున భార్యయుకరహస్యస్థలర్వా
రమందులేవన మునర్చినరహస్యవిరహపురుషనకుపభాగయోగ్యముగాకుండును.

అథయవాపరపురుషశంకా వ్యుదైతి తదా స్వశుక్లసంభవసిద్ధ్యం శ్రీ
వజ్రముచ్చితే॥

సీత్యర్థేభవ్యమూలే, ఇ ప్రత్యేకయాతే॥ అస్మాత్కః॥ కవీలాగోమూలే
 ఇ సుబాధప్రత్యేకయాతే॥

పరమపురుషసంస్కారశయనివృత్తియైనదైనది దన శోభోన్మేషముకొరకు
తిరుగనొవ్వగముశోభిబడుచున్నది.

కపిలాగోమూత్రముచేత నా ద్వారమును గడిగివేసెనట.

అన్యభిచారణీభక్త్యైర్వాల్లభ్యం భార్యాయాఃభవతు తేనైవ స్వగృ
హ్యసూత్రే సూచితమిదం॥

యంకామయేతనాయమచి శ్యవే జీవవిషాదే స్వం మూత్ర మానీయ
సుప్తముత్తరాభ్యాం త్రిప్రసవ్యంపరిషించేత్ | అస్యార్థః || గుంభరారం సప
త్నాస్యసుస్యస్యాంపేంద్రియ దౌర్బల్యదమరక్తం యాస్త్రీ కామయేతాయం భ
తామతే మత్తో నన్విచ్ఛేద అస్య మయ్యుచిచ్ఛేదేన స్నేహస్యాదితి సాస్త్రీ
జీవవిషాదే జీవంత్యాగోర్బిషాదే బలాత్పాటితే స్వంమూత్రమానీయ తేన భ
తామంసుప్తం ఉత్తరాభ్యాంపరిత్యాగిరేగుహమితేతాభ్యాం త్రిప్రసవ్యం
పరిషించేత్ | అప్రచానీయేతి వచనాత్పూర్వపున్యస్త్రిన్వా త్రేమూత్రయిత్వా శా
చంక్యత్వా తతోవిషాదేనోపనయనం ||

పరివ్రతగఱును స్త్రీ భర్తయొక్క ప్రేమను విశేషముగ నొందుటకు యాప
స్తంబులవారిచేతను యాయడగునవివరించిన కృత్యము తన గృహ్యసూక్తము
నందు సూచనశేయబడెను.

ఇంద్రియవశుడగు యేవురుషును తన సపత్నియందనురక్తుడై యుండెనని తనయందు విశేషవాత్సల్యముగలిగితి కొరకు జీవించియున్న గోవిషాణమును బలాత్కారముగదీసి భార్య వేరొక పాత్రయందదివరికముండించి శౌచనము నర్చికొని యాచూత్రమును గోవిషాణమందుంచి నిద్రించియున్న భర్తకు చుట్టూ చూచుపర్యాయములు ఉత్తరాభ్యాస పరిత్యాగరేరమహముతేతాభ్యాస నేమంత్రమునుచ్చరించి పరిక్షించన జేయవలసినది.

స్వ ప్న ఫ లా ని.

అథ స్వ ప్న గాని తచ్చాంతవిధీంశ్య వ్యాఖ్యాస్యామః॥ అథ చాలోపగ
మానంతరం స్వప్నఫలాని స్వప్నప్రపంచదృష్టానుసృత్య థావిశుభసూచకస్వ
ప్నభేదాలశ్చ శుభనివృత్తి హేతుభూతశ్శ్రుతిపురాణేతిహాసాద్యనుగాహ
కశాంతిప్రకారాంశ్చ బ్రూమిష్యతే॥

నను శశవిషాదవల్ స్వప్నస్థ మిధ్యాత్వేన కథం తస్మిలానిచ దృష్టఫల
నివర్తనోపాయశ్చేత్యతే॥ స్వప్న మాయాకార్యత్వంస్వప్నస్య నిద్రాజాగర
యోస్తస్యభూతత్వాత్తానూన్యతావితివదామః॥ తదవిచారిత రషణీయం॥ చ
తురాద్విద్విమృశ్యనితాన్ధవిషయానుభవోజాగ్రత్ స్వప్నోంతఃకరణజన్యానుభ
వః॥ జాగ్రత్స్వప్నయోః వాసనాజ్ఞానవిరోధిరూపబీజంసుప్తం॥ అతస్మిన్తయ
మపిమిద్యైవ॥ అస్మత్తయతవసరాస్త్రియస్వప్నాభిశక్తితేః స్వప్నావస్థా
యాలతజ్జనితసుఖదుఃఖాద్యనుభూతిమస్యతే సత్యమితి॥ నతుప్రబోధే॥ యజ్ఞా
గ్రదవస్థాయానుభూతం తద్దా నావస్థాయామైంద్రజాలికవత్సన్యతేజ్ఞానీ॥ త
థావశ్యుక్తిః॥ ఆనందమంతర్విజమాత్రయంత మాశాపిశాచీ మవమానయంతం॥
అలోకయంతంజగదింద్రజాలఃమాపత్యధంమాంప్రవిశేదసంగం॥ మాయోపా
దానకరణరూపమమృత్తరపి తథావిధిభి తథ్యం॥ జాగరాదివ్యవస్థోయ మా
త్తా తేభ్యోక్త్యతిరిక్తవస్తుతేవసన్యం॥ సత్యంజ్ఞానవసంతం బ్రహ్మేతి శ్రుతేః॥
మనఃకేవలంస్వప్నజాగ్రదవస్థోపాదానకారణమితి॥ స్మృతిఃప్రత్యక్ష మైతిహ్య
మనుమానశ్చతుష్టయం॥ విశిష్టశిష్టసంమతం॥ మనసా హ్యేవపశ్యతి వనసా శ్రు
తోతిత్వాదిశ్రుతియః॥

వ్యావహారికీ పారమార్థికీ ప్రాతిభాసికీతి త్రివిధానత్వా॥ కటకపటటా
దృర్ధక్రియాకారిత్యం వ్యావహారికత్వం॥ యవద్దానం తావతాకలస్థాయి త్వం
ప్రాతిభాసికత్వం॥ కాలత్రేయాబాధ్యత్యం పారమార్థికసత్యత్వం॥ ఉక్తాస్తాభిః
పారమార్థికీజ్ఞానకాలస్థాయ్యపిస్వప్నదృష్టంవ్యావహారికశుభాశుభసూచకత్వే
నానుభవసీద్ధం అతః ఆనుమానప్రమాణగమ్యం॥ దుస్వప్నజారిష్టనివారక శాం
తిజపతపోహూమాద్యుపదేశక శ్రుతిస్త్రుతి రూప శబ్దప్రమాణకం॥ మాయా
మాత్రంతుకా త్వేక్షానానభివ్యక్తస్వరూపత్వాదిబ్రహ్మసూత్రం॥ అస్మాద్ధిః॥
అనాదిమనోగతాన్యంసాకారాన్వేచ్యమాత్రేణేశ్వరఃప్రదర్శయతివాన్వేనసా
ధనేన సమ్యగనభివ్యక్తస్వరూపత్వాత్॥ బ్రహ్మాండపురాణేచ॥ మనోగతాంస్తు
సంసారాన్వేచ్యయాపరమేశ్వరః॥ ప్రదర్శయతివేదాయ సస్వప్నభిగీయతే

ఇతి సాధనానంతరాభావేపి భావాభావసూచకత్వేనచేశ్వరో దర్శయతి | యదాకర్షణమకామ్యేషు స్త్రియంస్వప్నీభిపశ్యతి | సమ్యక్ధింతత్రజానీయాత్తస్త్రిన్యస్మిదదర్శనత్యాద్యదిశ్రుతే ||

స్వప్నఫలములు.

ఇటుపైనిస్వప్నఫలములను దుష్టస్వప్నశాంతివిధులనుజెప్పుచున్నాము.

దారోచగమానంతెనమందు స్వప్నప్రపంచదృష్టములగువాటినుసరించి శుభాశుభములను అశుభనివృత్తికి శుభస్వప్నపురాణేహాసములయందు జెప్పుటదిన శాంతివిధులను జెప్పుచున్నామని సూత్రార్థము.

ఓయి చెవులపిల్లికొమ్మువలె అబద్ధమగు స్వప్నము శుభాశుభసూచకమనియును దానియశుభనివృత్తికి శాంశ్యపాయమును జెప్పుచున్నామనుటయట్లనిన వివరించెదము.

స్వప్నము మాయాకారియనుట సత్యము. నిద్రాజాగ్రదవస్థలనుభూతములగుటవలన సత్యములని జెప్పుచున్నారమదియును విచారించక రవ్యము. తత్సరాదీంద్రియములచే విషయానుభవము జాగ్రదవస్థ. అంతరికరణజన్యానుభవము స్వప్నావస్థ. ఆరెంటికిని వాసనాబీజమే జ్ఞానవిరోధిరూపము సుషుప్తిగావున నీమూడవస్థలు ససత్యములై. ఈసంసారియగు జీవునికట్టియవస్థలమూడును స్వప్నములవంటివై మూడునివాసస్థానములగుచున్నవని శుభ్ర. స్వప్నావస్థనందగు సుఖదుఃఖానుభవమవుదు సన్యముగానే చెలియును. గాని మేలకొనినయపుడేద్రజాలమువలె చెలిసికొనుచున్నాడు. ఇందుకుశుభ్ర. స్వానందమును లోపలనాశ్రయించి యాశయనుపిశించి నవనూనించి లోకమునింద్రజాలమువలె నాలోచించునసంగుడనగు సన్నాపద యెటులాందునని మాయముఖ్యకారణముగాగలసుషుప్తియు నిట్టిదే సత్యము. జాగ్రదాద్యవస్థలతోగూడినయాత్మ యాయోవస్థాత్రితయముకంటె వ్యతిరేకమగునై విదియె సత్యము. బ్రహ్మము సత్యజ్ఞానానందస్వరూపమని శుభ్ర. స్వప్నజాగ్రదవస్థలకు షనస్సేముఖ్యకారణమని వేదము ప్రత్యక్షము ఇతిహాసము అనుమానము నీనాలుగు సుయోగ్యులగుశిష్టజనులకు సంమతమగు ప్రమాణము.

మనస్సుచేతను విను నీయర్థముగలవి మొదలగు శుభ్రములు వ్యావహారికీ, పారమార్థికీ, పాశ్చాత్యసాధికీ యని ప్రకారత్రయమయ్యున్నది. కటకమకుటాదప్రయోజనక్రియను జేయునది వ్యావహారికసత్రా- ఎంతపర్యంతము రజ్జువండుసర్పజ్ఞానముండు సంతమట్టుకనుభూతమగు నాస్వప్నస్థితి పాశ్చాత్యసాధికీసత్రా. కా

అత్రేయమందును బాధించబడక నెప్పటివలె నేకకీరినుండునది పారమార్థికసత్తా. పూర్వమందే పారమార్థికసత్తాస్వరూపము మాచేజెప్పబడెను. స్వప్నమందున బాడబడిన వస్తువు స్వప్నమున్నంతకాలము మాత్ర ముండినదైనను వ్యావహారిక శుభాశుభములను సూచించేదగుట యనుభవ సిద్ధమయ్యున్నది. ఇందువలన ననుమాన ప్రమాణ గమ్యమగుచున్నది. దుస్వప్నమువలన బుట్టిన యరిష్ట శాంతికై జప హోమాదులను జెప్పెడు శ్రుతి స్మృతి రూపశబ్దప్రమాణము గలదై యున్నది. అనాదిగా మనోగతములగు సంస్కారములను స్వేచ్ఛామాత్రముచే యీశ్వరుడు బాపించుచున్నాడు గాని మరివకసాధనముచేగాదు. అస్యగాస్థులుముగాని స్వరూపముగలచాటవలెయని బ్రహ్మసూత్రార్థము. బ్రహ్మాండపురాణమందును మనోగతమగు సంస్కారములను స్వేచ్ఛచే పరమేశ్వరుడు జీవునకు బాపించుచున్నాడు. ఇదిస్వప్నమని జెప్పబడుచున్నది. సాధనాంతరములేకన్నప్పటికిని కలిమిలేములనుసూచించేదిగాస్వప్నము ఈశ్వరునిచే బాపించబడుచున్నది. ఎట్లుకామ్యకర్తలయందు స్త్రీలనుస్వప్నమందుబాధిన సమ్యగ్దియగునని యాస్వప్ననిద్రనవిషయమై తెలియదగుననిశ్రుతి.

స్వప్నోద్దివివిధః ఇష్టఫలోనిష్టఫలశ్చేతి॥ అధనుస్వప్నసూచితఫలప్రమాణాన్యుచ్యంతే॥ వాతకంప్రైత్తికంస్వప్నం కఫజంచంతితంత్యజేత్ | స్వప్నేతిప్రైత్తికేపశ్యేత్తుంగాద్రవ్యమలంఘనం | స్వర్ణరత్నాగ్నిమాల్యాని స్వప్నే పశ్యంతి వాతకే | సరిత్తోయావగాహదిశ్శక్లంపుష్పంకఫోద్భవే | అభీప్సితంవా దష్టంవాచింతితంతముదాహృతం | దృష్టంనశక్యతేవత్తుం యన్నిబంధంతుతంత్యజేత్ | త్రిక్షేపవగ్నాశక్త్యాసాత్ఫలంయామక్రమాద్భవేత్ | పక్షాదుషసిసప్తాహాత్ఫలంస్వప్నోరుగోదయఇత్యాత్రేయః॥

యస్మాన్యాచంద్రమసోర్చింషి గ్రసతేసమగ్రమపిపురుషః | కలయతి దీనోపిమహీం ససువల్లాంసార్థ వాంఛియతం॥ యోమానుషీయ మామిష మాత్మీయంవామానవసన్సర్గం | స్వేచ్ఛంభాదతిస్వప్నే సామ్రాజ్యంరాజ్యమాప్నోతి॥ ప్రాసాదస్యశృంగే భుక్త్యాపస్తరతి తోయధేర్గాఢం | దాసాభిజనేజాతో మనుజపతిగ్రాయతేమనుజః॥ లింగచ్ఛేదే లభతే సౌభాగ్యంచ సుయోషితః పురుషః | ఘోనిభేదేలభతే యోషావరపూరుషానులంభఫలం॥ చిద్భృత యస్య జిహ్వ శస్త్రైశ్చకనాధవాస్వప్నే | క్షత్రియపురుషోరాజా శేషస్తువిశేషోధిపతిః॥ యోమానుషస్యమస్తకచరణభుజస్యాపి భక్షణంకురుతే | రాజ్యం కనకసహస్రం తదర్థమాప్నోత్యనందికః॥ మద్యంసవ్యోమాంసం రుధిరంవసాం స్వావయతే లభతే |

తాభ్యామంగభ్యాంగోయస్యభవేత్తస్యనవృద్ధిస్సాన్యత్ || ననినిచ భేషక్తో మ
 ధ్యేసలిలాశయేపరమాన్యం | ఘృతఖండయంతంఘృతై పూజ్య స్సచ రాజ్యమా
 ప్నోతి || మూత్రంచతుక్రశోణితంపిబిదినగర్హ తేతద్ధేతేషాం | యస్యావలోకనమ
 నులేపనంచతస్యాపివృద్ధిస్సాన్యత్ || భక్షయతిచపీక్ష తేశుభఫలకుసుమాన్యతాన్య
 వాప్నోతి || స్వప్నేతస్యముహుర్గృహగణా బంపంతిఖలు లక్ష్మీః || ఆరోగ్యధను
 మాత్మీర్వరవనిర్భరసకలవిద్యలయం | యోహంతితప్తృనైన్యంపాప్నోతి ససంప
 దంసపది || భక్షయతి త్షైరీయంపాప్నోతిసాదక్షీరవృక్షస్థః | యోగనకరజతపాలేప్ర
 కధ్యతేపార్థివపదంతస్య || నగనగరగామవనైస్సహితాంఘామింసముద్రసహి
 తాం | ఉత్తరతియోజానుభ్యాంనీహోధాచిరేణసన్యసస్సాన్యత్ || యోవేలా మధి
 రోహతితస్యాముత్తరతిభృతమభిన్నా | యానాతన్మత్పాద్రవాసంమాసాన్మృ
 తక్యత్యస్సపునరాణాతి || మ్రియతేవీరేణపురీషంయఃపిబతిషంసనిర్భయఃపురుషః |
 ఉపచీమతేసభోక్షరోక్షైస్సంత్యజ్యతేనద్యః || యోరక్తాభ్యక్తాంగస్సప్నేవివా
 హమీక్ష తేదక్షః | జగతిధనధాన్యలక్ష్మ్యైస్సృపలక్ష్మీస్తమఃపీక్షయతి || రుధిరఘ
 నీషునిమజ్జనమథవాపానంయస్యరుధిరేణ | రుధిరస్యప్రావోంగాత్తస్యభృశం భ
 వతిధనధాన్యం || యస్స్వయంభిధాలవతిస్వప్నేయద్వాభిద్యతేవశిరః | లభతేక
 నకసహస్రం సభూమిభోగాంశ్చభూమిపతేః || యానాత్సరభావంసరోపియో
 పిత్తనుంచయోలభతే | తౌవర్ధతేసార్ధం కుటుంబవృద్ధ్యా సహబుధ్యా || ఆరు
 హ్యమత్తకరిణందేహిసమన్యంచయుధ్యతేయుధియః | యజాయతేసభితో ధృ
 వంతస్యలాభస్సాన్యత్ || మూత్రపురీషైపురుషస్సప్నేయస్సపతిప్తసర్వాం
 గః | మధ్యేక్ష్యోసమభయం పాప్నోతి కళశేపుత్రీరాజ్యాని || పార్థివఇతి యః
 ప్రధితఃప్రథమంచోరస్తతోధనుయాతః | ధృవమనుసరతిస్వప్నే సబుధ్యతేప్రా
 జ్యరాజ్యయః || యోయాతివిశముచీచీం పాచీంచా గౌరగోయుతంయానం | ల
 ధిరూఘోజాగరి చబాధంతస్యాగ్ధలాభస్సాన్యత్ || అంగప్రశ్యంగయతా నఖరో
 మవివర్జితాతనుర్యస్య | వృద్ధింసమేతితం నరమనుసరతికళత్రేమివ లక్ష్మీః || యః
 ప్రాతఃపయసిముదా ఖేన్ ద్వారంచ తస్యవివృణోతి | వ్యసనాత్ప్రేముచ్యతే
 సౌత్వతితంపాప్నోతి ధనధాన్యం || అక్షాతనివిదనికలైరోగ్యఘటబంధేన బధ్యే
 త | భవతిసుతస్తస్యపునఃపదంప్రతిష్ఠాంచ కష్టేన || నిమ్నాత్కూపాత్తోయాద్ధ
 ర్తాదుదధిర్వాతస్థలింభీతః | రిష్ట్యాసమేధయావా సమేధతే వివిధధాన్యేన || భా
 దంతిచేష్టయంతిచ యంస్వప్నేమశకమక్షికాదంశాః | అప్నోతిపేషితమపిసయో
 పితోవిత్తమచిరేణ || సరిత స్సరాంసి కమలాన్యద్యానా న్నర్వతాంస్తథా సౌ

ధాన్! యఃపశ్యతిశోకార్తో శోకేనసముచ్యతేత్వరితం॥ నవధాన్యైఃపత్రఫలప్ర
సూనైఃపూర్యతేపక్షైః॥ యస్యస్వప్నోయతం సంపాప్నోతిశ్రీయంమహా
తీం॥ వీతంఫలంప్రభూతం రక్తంఫలంహిమతేష్వేషాం॥ కనకస్యభవతిలాభస్స
పద్మరాగస్యవాలేషాం॥ పశ్యతీసశేఖరమలాం శుచిచేలాముత్తమాంసగోనా
రీం॥ లక్ష్మీస్సరస్వతీనా తస్యప్రకటిభవతినియతం॥ శుభ్రాంగరాగమండన వస
నందధతీసయావనాయువతి॥ యంపరిరంభతిస్వప్నే భవతి శ్రీస్తస్య సర్వతోభి
ముఖీ॥ కర్ణేకుండలయుగళం ముక్తాహారో గళే శిరసిముకుటం॥ యస్యాంగదం
భుజయుగేమహీంమహీయ్యసీంసపాలయతి॥ శుభ్రాంబరతా శౌచనగోదనపరి
చేవనాని మరణంవా॥ యస్యస్వప్నేససుఖంలభతేఖలుసర్వతోభిముఖం॥ ఇందు
సమైస్సితకుసుమైరుపహారంయోగ్యహంగదేధతే॥ నరపతిల్కిః కురుతే కంకర
తాంస్వయంతస్య॥ శేతేమణిపర్యంకే యోమణిసింహాసనే సముపవితేతి॥ పురు
షైస్సహాప్రవేషైస్సకలశుభంజాయతేతస్య॥ దేహూవాసోవసనం యస్యప్రా
సాదమాననశయసం॥ జ్వలనజ్వాలాకులితం తస్యశ్రీస్సర్వతోభిముఖీ॥ యోవా
సోభిరదభైః శ్చుభైఃపరివేష్టితస్వప్నేదహనేనదహ్యతేఖలు సశ్చేయోభా
జనంభవతి॥ యఃకోశభవంపుష్పం ఫలంచ భిక్షయతి వీక్షతే లభతే॥ కాంతాని
శేతలానిచ సవిందతే సంపదంసపది॥ వృష్టినిపాతంబహుళం ధాయాకుసుమై
ర్ముతంనగైశ్చైలం॥ జ్వలదనలంయఃపశ్యతి భవేద్ధ్వవంతస్యవశ్యాశ్రీః॥ శకునించ
పుష్పకంవాయస్వప్నేససుధిగవ్యబుద్ధ్యేత॥ రూపవతీంసతులభతే కాంతాంస
పరిచ్ఛదానియతం॥ గోవృషమానుషకుంజరతురగప్రాసాదశైలశృంగాణి॥ ఆ
రుహ్యపిబతిసలిలం బుద్ధ్యేతతదైవస్యపతిస్సాన్యతే॥ శిరసిజ్వలినితేతుర్గ్రామపరీయ
స్థితోజాగరితే॥ సద్యోహసప్తదినైర్మనుజస్సామ్రాజ్యమాప్నోతి॥ యః ఫణివృ
శ్చికకీటశ్శావపదవిసాగైర్వితుద్యతేవశ్యం॥ సఖలుహృదిభవతిభీత స్సవిత్తమాసా
దయేత్సద్యః॥ శౌతేయసిస్నానంఫలనమవగాహనంకురుతే॥ పూర్ణాబంధుజ
నైస్సహతస్యభవేద్రాజ్యధనవృద్ధిః॥ మాతాపితరాదేవా న్సాధూన్నుపతీంశ్చ
వీక్షతేమర్త్యః॥ ముక్తోరోగాద్దోగీవిజయోభవతిధృవంహివిపరీతే॥ సితవిహగ
స్సితతురగస్సితమాతంగస్సితభవనానియః॥ పశ్యత్యారోహతిగిరిశృంగంయోవ
నస్పతింఫలితం॥ సఫలం చింతితమచిరాత్తస్యభవేత్తాన్యధ్యసందేహః॥ షీరధృ
మధుధిరోహతిబహులఫలంచ ఘనచ్ఛాయం॥ జాగతిఃచపదత్రస్తస్వప్నేప్రా
ప్నోతిశ్రీయనాని॥ స్వప్నేధ్యజతృగ్నజరధదేవాయతనమంచకాదీనాం॥ వీక్షణ
మధిరోహూన్మాతౌంధనవృద్ధయేభవతి॥ ప్రాకారబంధయానకకాంచనతూణ

సితాతపత్రాకాం । దర్శనమప్యధిరోహా ధాన్యకరో భవేన్నాదాం॥ ఉ
 లాగ్రహతారాదాంతటిభిషామర్చిషామమితభాసాం । గజిత సజలఘనా
 నాం ప్రదర్శనంతుభకరంభవతి॥ పానంజలధినదీనాం తరణంచ విలుంపనం ప్ర
 సూనానాం । భక్షణమపూపాదీనాం యికురుతేభవతి తస్యశివం॥ మృత్తియ
 భాండావాప్తేర్థసంధాన్యతాపకుప్రాప్తిః । భూమితలంస్యాద్భూమేన్ద్రాభాన్తం
 తస్యైవమంత్రత్వం॥ పశుగోదోహంస్వముఖేవేహపరివాదనంచయికురుతే॥ హ
 సనంజిజపతాతాం ససంపదాయుజ్యతేనపతి॥ మిత్రాకాంబంధూనాంస్వజనా
 నాంచ యవేహతాం । వీక్షణమధమాలానాంధారణమిష్టంస్యాంస్వప్నేయో
 వృషముత్తుంగసురభిమాతంగభగవతీస్వప్నే॥ పశ్యత్యారోహణిలభతేధనంతు
 భంభవతి॥ సింహాననరత్నమయపాసాదన్యపసురవిమానానాం । వీక్షణమధ్యా
 రోహణం భవతివాత్సర్థయేపుంసాం॥ ఓదనదధిదుగ్ధానాందర్శనమశనంధనాత్మ
 యేభవతి॥ భక్ష్యైశామిపరేషామపి పరమాన్నస్యదస్వప్నే॥ కలహంస చాప
 సారసచాళకసీతికించదక్రవాకానాం । ఆలోకనంనిదాంపుంసాంధనధాన్యదో
 భవతి॥ శుకశారికాచకోరక పారావతబోధకీక్రాంతానాం । ఘనసంపత్తిరిమి
 త్తంప్రదర్శనంభవతిశ్రోత్వా॥ యశ్నేతేవ్యహగ్యగారామిషపురీషవిక రేషు । తస్య
 ధనధాన్యవృద్ధిస్సద్ధిర్వాభవతకసస్య॥ తేత్రోన్యానవనాని ద్విజరాజ మర్యగ
 గురూద్వేవాన్॥ యస్వప్నేసత్యఃకుసభవైర్వసతేనభగం॥ స్వప్నే సంపూర్ణసి
 శాకరదిచకరయోత్పివోదయంగతయా॥ యన్యాచ్ఛస్సంస్యాద్రాజ్యశీరాజతే
 తస్య॥ వృక్షంసమీక్షతేయఃఫలితంవాప్నుప్తితంవాచకో భతే॥ ఫలితేచింశుతమపి
 రాత్వాప్నోతేత్సుత్రంమంత్రం॥ గుణివశ్యతసర్వజ్ఞాంవిరచితపూజాంస్వదేవతాం
 వాపి॥ తస్యభవేద్ధనలాభోవిఫలతరామిద్ధినిద్ధిగపతి॥ స్వప్నే బడహంక్రాంతం
 లబ్ధాయస్సపదిజాగతా॥ మిదంసధనాంకన్యాం ప్రియంచదాం సదసంవాసః॥
 పిఠతస్నిగ్ధందుగ్ధం భాండస్థితం సఫేసంయః॥ స్యాత్తస్య సోమపానం నియతం
 మాంగళ్యసన్మదపిచ॥ లాభేప్రదర్శనేవాగోధూమానాం ధనాగమః పుంసాం
 యజ్ఞాగమాయవానాంవిద్యాధిగమస్సర్వ పాదాంస్యాత్॥ నృపావిపాగివా
 దేవాపితరశృలింగిసస్వప్నే॥ యద్యద్వదంతపురుషంతత్తత్తద్గ్రంతజైవస్యాత్॥
 ధ్వజఘజసంఘారోహోజపాతరువల్లిగుల్మరోపణంభూమా॥ స్యాద్వ్యస్యసోపి స
 త్యంసతతంసంపూజ్యతేచలత్కై॥ సితవిహైస్సితతురైర్భవతిహయస్యదిగ్గ
 మనం॥ త్రదశవిమానైశ్చతథాసమహీమురరీకరోతికృత్సాన్తం॥ యివశ్యతీచా
 త్త్వానంస్వప్నేఘనంవియత్యేతిగధం॥ ధూమాయుతంవా సరస్తస్య విభూతర్క

హతీభవతి॥ తే త్రేవారివిమాతౌ దర్శనలాభేవచారధాన్యానాం॥ ఏమాంభవ
తిస్వప్నేహవనశుభమావహతితేమాం॥ గ్రహసంఖ్యానందతథా పుంసాంసంప
త్తిసుఖహేతూ॥ గమనమగమ్యస్త్రీకాంయద్భక్షణమగమ్యవస్తూనాం॥ స్వప్నే
మృగవిహగానాంవారిఃకా మీనశంఖశుక్తి నాం॥ క్రమణంచేద్యవతిద్యవంకశ్యా
ణకరంసదాపుంసాం॥ గ్రహసంపసుధారాయా జలసేతోర్బంధసం విభతే యః॥
వ్యాఠస్యమాళిగ్రహణంభవతిశుభంతస్యమనుజస్య॥ విద్యుమవల్లి శంఖా న్సుక్తి
ముక్తాకపద్మ కాన్యతః॥ యఃపశ్యతివిందతివా సవిత్తమాప్నోత్యచిరేణ॥ కేయా
రహారమకుటన్త్రేచేయక కంకణాంగుళియాని॥ యఃకర్ణాభరణంవాళభతేపశ్య
తిశివంతస్య॥ నందావర్తస్వప్తి కదీపతాకాకుసుమమృత్తి కాదూర్వాః॥ మాంగ
శ్యాపరాశ్యపియఃపశ్యతితస్యభవతిశుభం॥ వ్యంజనశృణికలశభాజన ముకుట
ధ్వజచానురాటపత్రాణాం॥ లాభస్వప్నేశరీరస్పర్శివావృద్ధయేపుంసాం॥ కే
లిల్వలాసినిభిర్వస్త్రాలంకారమండనయతాభిః॥ యస్యచ కన్యాలాభ శ్శుభసంప
త్తిర్భవేత్తస్య॥ కాముకచక్రాదీని స్వప్నేశస్త్రధాతధారాణి॥ పశ్యత్యథ లభ
తే చుఃస్వక్తిదతి మేదీనచక్రే॥ కలధాతకనకరూపకమరకతవైడూర్యవజ్రశోణమ
ణీన్॥ నార్యఃపశ్యతిలభతేవా శుభలాభోభవతి తస్య భృశం॥ మానతులాభాం
దానాంశయవాసనధాన్యచస్త్రాణాం॥ స్వప్నేశుభాయలాభోదర్శనమపి శస్త్ర
మేతేమాం॥ షష్టికశాలితండులముద్గకణాన్యోయుగంధ రాశూనినం॥ పశ్యతి లభ
తేభుంక్తప్రజాయతే తస్యధనధాన్యం॥ స్వప్నేదర్శనలాభోవిణాయా వాదనం
యదిస్యాత్॥ యోవ్యవహితవత్సూర్యరవంశుగోతినంపద్భవేత్తస్య॥ వాపీకూప
తటాకగ్రామా రామేషుయఃపరిభ్రమతి॥ దేవగృహేషుస్థానం రిచయత్యచిరేణ
తస్యశుభం॥ సర్వజ్ఞప్రతిమాయాంయత్రాస్మిన్పనోపహారపూజాదీన్॥ యోవి
దధాతిస్వప్నేతస్యభవేత్సర్వతోవృద్ధిః॥ లక్ష్మీం సరస్వతీంవా దినోపాంతేవిబు
ధ్యతేపాత్రేః॥ యోమంత్రదేవతావాధ్యవంభవేత్తస్య ధనధాన్యం॥ 'స్వప్నేపీ
యాషరసంపురుషోయఃపిబతిదేవతాదత్తం॥ ఆరోహతిగరుడంవా వహతిమహీం
సువర్ణార్ణవయుతాం॥ సురభిపౌసూనమాలామన్జూనాంవీక్ష్యతేయాలభతేనిషీ
పతికంఠపీతే నృపలక్ష్మీస్సవ్యయంవృణోతే॥ అజ్యంపాిజ్యంస్వప్నేయోవిందతివీ
క్షతేవశస్తస్య॥ తస్యాభ్యవహరణంవాక్షీ రాత్రేనైవసహశస్తం॥ గీతధ్వనిహసి
తసింహనాదహయహేమాః॥ యోభృశమాకారయతి ప్రజాయతేతస్యశుభలా
భః॥ మేరుగిరొకల్పతరౌ భవనస్థానంకరోతివిసతివా॥ శాఙ్గ్వలభూమిం పశ్యతి
సుఖధనసంపద్భవేత్తస్య॥ పుంసాగనాగకేసరచంపకశరీషనికరాణాం॥ కుసుమ

ఫలసంకులానాం పృథర్థనంశోభనంస్వప్నే॥ కదళీఫలఃపదరీఫలఃదాకిమ నారేగ
మాతులుంగానాం॥ స్వర్ణనదర్థనవిటపాగోహణకుసుమఫలావాప్తి రపిశోభసం
స్వప్నే॥ ఏలాలవంగవల్లికర్పూరఫలాని సురభిగంధీని । జాతీఫలంప పశ్యతి య
స్వాదయతి తస్యభవతిశివం॥ ప్లవశ్రీఫలవిభవ్యగోధకపిథపాదపాస్వప్నే॥
లపరస్తుక్షీరతరుస్తత్ఫలలాభాశనంచశివం॥ ముచిభింద జాతివిచకల నవమల్లికా
ప్రసూనాని॥ యోలభ తేపశ్యతివాతేస్యశివంసజాయతేసతతం॥ ఇక్షులతాతాం
బూలీద శానిభక్షయతివీక్షతేలభతే॥ యస్యమనుజస్యస్వప్నే హస్తగతం తస్య
ధనధాన్యం॥

స్వప్నము రెండుప్రకారములు ఇవ్వఫలదమని యనిష్టప్రదమని ఇటుపైని
సుస్వప్నసూచితఫలములను జెప్పుచున్నము.

వాతప్రైత్యశ్లేష్ట వికారములవలనను చింతాసాంతర్యమువలననుబుట్టిన
స్వప్నములకు ఫలములేదు- గానన వాటిని విడువవలయును. ప్రైత్యోద్రోకము
వలనబుట్టినస్వప్నము ఉన్నతమగుగిరులను గగనమును దాటినట్లుగును. బంగారు
రత్నములను వహ్నిని జూచినట్లును వాతాధిక్యమువలన గనబడును. నదీజలము
న మునిగినట్లును తెల్లనిపుష్పములను జూచినట్లునగు స్వప్నముకపోద్భవము- కో
రబడినవస్తువు బాడబడినదియు కనబడుస్వప్నము చింతిరోద్భవము. స్వప్నమం
దగుచరితము జెప్పుటకుశక్యముగాకండునట్టి దానికి ఫలములేదు- స్వప్నముము
దటి జామునందైన మూడుసంవత్సరములకు రెండవజామునందైన వత్సరమున
కును ఉపశాంతమందైన నొకపక్షమునకు నరుణోదయమందైన నేడుదివసముల
కును ఫలమగునని యాత్రేయులు.

సూర్యచంద్రుల తేజస్సునంతను మింగినట్లయిననాపురుషుడు దీనుడైనను
సువర్ణార్ణవాదియుక్తమగు భూమికధిపతియగును- మనుష్యమాంసమును తన
మాంసము నైనను బచ్చిది నేవ్వచ్చగ బచ్చికొనిన సాంమ్రాజ్యవదినొందును.
సౌధాగ్రభాగమందు భుజించి సముద్రోదకమును తరింపనట్లు స్వప్నమైన బు
రుషుడుదాసకులమునబుట్టినను నీరపత్రయగును- లింగ భేదమగునట్లు స్వప్నమైన
బురుషుడుతన భార్య యొక్కసౌఖ్యము నొందును- యోని భేదనమైనట్లు స్వప్న
మైన స్త్రీతనభర్తతోమిగులసౌఖ్యమునొందును.

శస్త్రముచే జిహ్వచ్ఛేదమగునటులైన త్పత్రియుడు రాజగును. ఇతరు
డుమిగుల నాధిపత్యమునొందును. సరశిరోమాంసము దిననట్లయిన గాబ్యము
ను, పాదముల మాంసముదిననట్లయిన సువర్ణ సహస్రమును, భుజముల మాంస

ముదిసినట్లయిన నేనూరు సువర్ణ ములలాభము నొందును. మద్యమును వచ్చి మాంసమును రక్తమును మేదమును దినినట్లయినను వీటిని బూసికొనటులయిన ను ధనవృద్ధియగును. చెరువులో తామరాకుపైని పరమాన్నము ఘృతఖండయు క్తముగ ఘటించినటులయిన బూబ్యజై రాజ్యమునొందును. మూత్రమును శు శ్లోణితములను ద్రావి యసహ్యపడకుండినటులైనను వంటికి బూసికొనునటులైనను జూచినటులైనను వృద్ధియగును. ఫలములనుభక్షించినట్లు పుష్పములను బూచినటులైనను వాడిగృహమునుపట్టకుండ లక్ష్మీసమృద్ధి యగును. ధనస్సు నె కులపెట్టి గూఢస్వనిచే దిక్కు-లుషిక్కుటలజేయుచు శత్రువైస్యము సంహరించున టులైన శీఘ్రముగ సంపదనొందును. మేడమీదనైన పాలచెట్టుపైననుండి కన కరజలపాత్రలందు క్షీరసంబంధముగదాని భక్షించిన రాజసంపద నొందును. నగ నగరగ్రామ వనసముద్రములతోగూడ ధూమిని జానువులతో దాటినటులై న నీచుడైనను రాజగును. నావపై నెక్కి యాయుధునుంచి యవతలయొద్దకు స ముద్రమునుదాటి జేరినటులైన ప్రవాసముజేసి యొకమాసమునకు కృతార్థుడై వచ్చును. ఒకవీరునిచే దాను జంపబడినటులైనను బురీషమును విషమును భక్షిం చినటులైనను నిర్భయ్యుడై ద్రావినటులైనను భోగసమృద్ధిగలిగి రోగములనపు డేవిడవబడును. రక్తముచేదడచిన శరీరముగలవాడైనను పెళ్లిపెద్దయినటులై నను ధనధాన్యసమృద్ధమగు రాజ్యలక్ష్మీనొందును. రక్తనదియందు ములుగుచు రక్తపానముజెసినటులైనను శరీరమందు రక్తము స్రవించినటులైననుధనధా న్యసమృద్ధియగును. తనపేరును దాశెప్పినటులైనను దనశిరస్సు పగిలినట్లయినను ధనధాన్యసమృద్ధిగలిగి సువర్ణసహస్రముందును. రాజైన ధూమిని భోగముల నొందును. స్త్రీ పురుషుడైనట్లును బురుషుడు స్త్రీయగునట్లును స్వప్నమైన కు టుంబవృద్ధిగలవాడగును. మదకరినెక్కి యొకనితోయుద్ధమొనర్చినటులై భయ ముబుట్టకుండిన శాశ్వతముగు లాభమునొందును. మూత్రపురీషలిప్తాంగుడైశ్శ శానసంస్థమందు వాటియందున బవళించినటులై భయమునొందకుండిన కళత్రీ ఘృత్రాజ్యసౌఖ్యమునొందును. తాను రాజైనట్లు పిదప చోరుడైనట్లు ధనము నొందినట్లును స్వప్నమై మేలుకొనిన ప్రాజ్యముగు రాజ్యముందును.

తెల్లనిగోయానమునెక్కి తూర్పుదిశకైనను, యుత్తరదిశకైననుచు మే లుకొనిన యధికధనలాభముగును. కేశనఖరహితమైన సర్వావయవ శంపన్న మగు నెవనిశరీరముస్వప్నమందగవచు వాడు వృద్ధి నొంది కళత్రమువలె లక్ష్మీచే సనుసరించును. ప్రాతఃకాలమందు జలగుండాడుచున్నటులైనను యచటినుంచి

యెట్లుకువచ్చినటులైన వ్యసనములనుంచి నివృత్తుడై ధనధాన్య సమృద్ధి నొందును. శ్రుంగులబద్ధుడై బాహుబంధన యుక్తుడగు నటులైన వానికి ప్రశోభిస్తే త్రియు రాజ్యలాభమును గలుగును. కష్టముచే ప్రతిష్ఠనొందును. లోతుగలనూతి వలన నుదకము వలన గర్తము సముద్రము తటాకము మొదలగునవి-వీటివలన భయము గలవాడయి బుద్ధిపూర్వకముగానయిన నవశుడైనను లేచి స్థలము నొందినటుల స్వప్నమయిన ధాన్యాభి వృద్ధియగును. దోమలు యీగలుముదలగు నవి శరీరము నాచ్ఛాదించి భక్షించుచున్నటులైన వాడుభృత్యుడయినను భార్యాసుఖము ధనసమృద్ధియు నొందును. నదులు సరస్సులు పద్మములు బ్యానములు పర్వతములు మేడలు వీటిని శోకార్తుడెవడుస్వప్నమందున జూచునోవాడాశోకము వలన విముక్తుడగును.

నవ ధాన్యముల చేతను పత్ర ఫల పుష్పముల చేతను వజ్రముల చేతను పూర్ణము లగు పాత్రలను బూచినటులయిన గొప్ప సంపద నొందును. పచ్చని యెఱ్ఱని ఫలము తనకొకరిచ్చినట్లు స్వప్నమైన పద్మరాగయుక్తమగు సువర్ణలాభమగును. విలాసకరులము, శుభ్రవస్త్రము గల యుత్తమస్త్రీని బూచినటులయిన లక్ష్మీలాభమైనను సరస్వతీ లాభమైనను గలుగును. తెల్లని గంధమలంకారముల వస్త్రము వీటిని ధరించి యావ్వనము గలస్త్రీ స్వప్నమందెవని కౌగలించునో వానికి లక్ష్మీప్రాప్తియగును. కర్ణములందు కుండలములు కంఠమందు ముక్తాశురము తలను కిరీటము భుజములందంగదములు యెవనికి ధరించినటులగునో వాడు విస్తారమగు భూమిని బాలించును. తెల్లని వస్త్రము గట్టినట్లును దుఃఖించినట్లును రోదనము జేసినట్లును విలపించినట్లునుతాను మృతి నొందినట్లును స్వప్నమైనవాడు సుఖము నొందును. చంద్రుని భంగిని తెల్లనగు పుష్పోపహారము తమ గృహాంగణమందు ధరించినట్లు స్వప్నమైన రాజ్యలక్ష్మీకింకరియై పాప్తించును. రత్నశయ్యయందు పరుండినట్లును- సింహాసనమందు తగిన వేషముగలపురుషుడు కొలుపు కూర్చుండినటులైనను సకల శుభములనొందును-దేహమునభరించిన వస్త్రమున తనమెడను ఆసనమున శయ్యను అగ్నిజ్వాలలగపడిన లక్ష్మీ పాప్తియగును. ఎవడు శుభ్రముగు శ్రేష్ఠవస్త్రములచేతను జుట్టుబడి వహించే గాల్చబడినట్లు స్వప్నమైనవాడు శ్రేయమునొందును. పట్టుబట్టపుష్పము ఫలము మనోహరములగు వీటినిధరించినట్లును భక్షించినట్లు నివి దొరికినటులైనను స్వప్నమైనవానికి సంపదగలుగును. అధికమగు వర్షము, ఛాయ, పుష్పములును గల వృక్షములతో గూడిన బర్వతము ప్రజ్వలించుచుండిన వహ్ని వీటిని స్వప్నమందు

దు జూచినవానికి లక్ష్మీవశ్యయగును- పక్షినైన పుష్పకము నైన నేకీనట్లు స్వ
 ప్నమై మేలుకొనిన రూపవతి సాలంకారయు నగునువచింపడును. గోవువృష
 భము నరుడు గజమశ్వముమేడ శైలశృంగము వీటినధిష్ఠించి జలపానము జేసిన
 టులై మేలుకొనిన వేగమె నరపతి యగును. తలమైన మండుచున్న ధ్వజముండగా
 గ్రామమందు దిరుగుచున్నట్లు స్వప్నమై మేలుకొనిన నేడుదినములకు సామ్రాజ్య
 మొందును. పాము తేలు కీటకము చిట్టపులి పక్షులు వీటిచే కరవబడి చిత్తభీతి
 లేకుండిన వాడధికమగు ధనలాభమును వేగముగా నొందును. నిర్వలాదకమం
 దు స్నానము క్రిడయవగాహనము జేసినటులైన బంధుజనులతో వానికి రా
 జ్యధనసమృద్ధి గలుగును- తలదెంచులను దేవతలను సాధులను రాజులను స్వప్న
 మందునజూచిన రోగిరోగములబాయును. నిరోగి విజయము నొందును. పక్షి
 గుఱిము గజము గృహము వీటిని తెల్లగ నున్నవిగా జూచిన బర్వతాగ్రమును
 ఫలములు గల వృక్షమునేకీనటులైన జింతితఫలము శీఘ్రముగనొందు నిందు
 కు సందియములేదు. అధికమగు ఫలములు నీడగలిగిన పాలచెట్టునేక్కి పదము
 లు వగానీనటులై మేలుకొనిన మంచిత్యుల నొందును. ధ్వజము, శత్రువులు, గ
 జములు, రథములు, దేవాలయములు, మంచకాదులు వీటిని స్వప్నమున జూచి
 న ధనవృద్ధిగలుగును. ప్రాకారము, యానము, స్వర్ణము, తూణీరము, శ్వేతఛ
 త్రము, వీటిని జూచినటులైన ధాన్యప్రాప్తి గలుగును. ఉల్కాగ్రహములు, తా
 రలు, మెరుపులు, అధిక తేజస్సులు, గర్జితము, వర్షమును గలిగిన మేఘము వీటి
 నిజూచిన శుభప్రాప్తియగును. సముద్రనదీజలములను ద్రావినట్లు తరించినట్లు
 ను స్వప్నమైన మంగళముగను. మట్టికుండ దొరికినటులైన ధనప్రాప్తియగును.
 భూమిదొరికినటులైన భూప్రాప్తియగును. మంత్రము దొరికినటులైన మంత్ర
 ప్రాప్తియగును. గోవులు మొదలగు గ్రామపుల పాలుపిత్తినట్లును వేణుగానము
 జేసినట్లును తనపక్షమగువారి సంహారమైనట్లును స్వప్నమైన సంపదగలుగును.
 మిత్రులు, బంధువులు, స్వజనము, సుందరమగు వేషములను ధరించినవారినిగా
 జూచినట్లును మౌలికలను ధరించినట్లును స్వప్నమైన నిష్టసిద్ధియగును. ఉన్నత
 ములగు వృషభము గోవు, గజము, గరుత్మంతుడు, వీటినిజూచినటులైన యెక్కి
 నటులైన ధనమును శుభమును బొందును. సింహాసనమును రత్నయస్పాదము
 ను రాజయానమును దేవవిమానమును వీటిని జూచినటులైన యెక్కినటులయి
 న వృద్ధియగును. అన్నము, పెరుగు, పాలు, వీటినిజూచిన దినన ధనప్రాప్తియ
 గును. భక్త్యములను పరమాన్నమును దిననటులయిన ధనప్రాప్తియగును- కల

హంస, చమరకాకి, సారసపక్షి, చాతకము, నెమలి, చక్రవాకము వీటినిజూచి న వీటిపలుకులను వినిన ధనధాన్యప్రాప్తియగును. చిలుక, గోర, చకోరము, పారవము, కోడి, క్రొంచము, వీటినిజూచిన వీటినాదమువినిన ధనసంపత్తిగ లుగును. పగటియందైన రాతిరియందైన గృహమందు మాంసమందు పురీషమం దు పరుండినట్లు స్వప్నమైన ధనధాన్య కనకవృద్ధియగును. షేత్రముద్వారావన ము బ్రాహ్మణులు రాజులు గురువులు దేవతలు వీటినిజూచినటులైన నధికమగు ధనము గలుగును. పూర్ణ చంద్రుని, సూర్యుని, యుదయించినకాలమందు జూచి నటులైన రాజ్యలక్ష్మినొందును.

వృక్షమును ఫలయుక్తమగు దానిజూచిన నుత్తమవిత్తమగును. సర్వస్థూద గువానిని సిద్ధమగుపూజను శ్రేష్ఠదేవతను జూచినటులయిన ధనలాభము బుద్ధిసి ద్ధియగును. అడగుట్టిమును అడకొంగను నైకొని మేల్కొనిన ధనయుక్తయు ఫి యవక్తయునగు కన్యకను మంచిగృహము నొందును. నురగతోగూడి కిక్కిన గు చక్కని పాలుకుండయందుండగ ద్రావినటులయిన వానికి సోమపానమైనను మిగుల మాంశకృమైనను సంభవించును. దొరకడము గాని బూడడముగాని గో ధూమమునకు ధనాగమము యవలకు యజ్ఞసిద్ధి ఆవాలకు విద్యాసిద్ధి యగును. రాజులు బ్రాహ్మణులు గోవులు దేవతలుపితరులు లింగధారులు విరు స్వప్నమం దగవడి యేమిశెప్పెదరది సత్యమగును. భృజస్థాపనము జేసినట్లు భుజములధిక ముఖ గలిగినట్లు మందారవృక్షము లతలు గుల్మములు వీటిని భూమియందు పాతినట్లు స్వప్నమైన నది సత్యమగును. భుజోత్పత్తికి ఫలము లక్ష్మీప్రాప్తి గు ఱ్టిములను పక్షులను తెల్లనగువాటిని దేవవిమానముల నెక్కి యొకదిక్కుకు న డచినటులైన వానికి సకలభూమండలాధిపత్యము గలుగును.

ఎవడు స్వప్నమునం దంతరిక్షమందు మేఘములతో గలసినటులైనను ధూమముతో గూడినటులైనను బూచునతనికిధికైశ్వర్యము గలుగును. షేత్ర మందుదకము ప్రవహించినట్లు బూచిన నాజలము తనకు లాభించినటులైనను వానికి యజ్ఞశుభప్రాప్తియగును. గ్రహములను లెక్కపెట్టినటులైన సంవత్తి యు నగమ్యగమనము నభత్య భక్షణమును జరిగినటులైన సుఖ ప్రాప్తియ గును. గరుత్మంతు నెక్కినటులైనభూలాభమునొందును. పరిమళపుష్పమాలవా డిపోనిది స్వప్నమందు నగవడిన దొరకిన కంఠమందు ధరించిన వాని రాజ్యలక్ష్మీ వరించును. ప్రాజ్యమగు నాజ్యముబూచిననది లాభించిన భోజనసుఖము క్షీరా దియుక్తముగ నగును. గీతము, హసితము, సింహనాదము, హయహేష, వీటి

నెవడు వినునో వానికి శుభమగును. మేరుగిరియందు కల్పతరువందును నివసించు నటులైనను పచ్చికబట్టను జూచినటులైనను సుఖము ధనము సంపదయును గలుగును. కుసుమఫలాదులచే వ్యాప్తములగు పొన్ను సంపెంగ, నాగకేసరము, శిరీష నీచెట్లను జూచినటులైనను శోభనమగును. అనటి, రేగు, దాడిమ, నారంజి, దబ్బ, వీటిఫలములను జూచినటులైన ముట్టినటులైన వీటి కొమ్మలపై నెక్కినటులైన పుష్పఫలములను గైకొని నటులైన శోభనమగును.

ఏలకులు లవంగములు కర్పూరము జాజికాయ సువాసనగల వీటిని జూచిన వినిన మంగళమగును. జువ్వి మా రేడు మట్టి వెలగ యీవృక్షములను మరియును పాలుగలిగిన వృక్షములను స్వప్నమందు జూచిన వాటిఫలములు దొరికినటులైన దినినటులయిన శుభమగును. బొండుమల్లియులు జాతీపుష్పములు మదన బాణములు నవమల్లికాపుష్పములు వీటిని జూచినను దొరికినటులయినను శుభమగును. చెరుకు తమలపాకులు వీటినిజూచిన భక్షించిన హస్తగతమైన ధనధాన్యసిద్ధియగును.

అథా నిష్ఠులసూచక స్వప్నాన్యవ్యంతే॥ నాభేరన్యస్యైగాత్రే త్యగత రుగ్మనుమప్రోద్భవ స్నేహపాశం క్రిడాయానోపభోగః ఖర మహిష సృగాల వ్యాధిరూపైశ్చ సత్త్వైః॥ స్నానంస్యాశ్లేషనంవా కలుష జలమయైర్గోమయై స్సేషహంపంక్షైర్దృగ్భేదోదంత బాహుప్రపతన మధవానర్థశోకప్రదాతే॥ గీత క్రిడత భూషిత గ్రహానిత ప్రేంఖోభితాచ్ఛేదితాద క్లేందు ధ్వజతారకానిపతనం ప్రోతోవహాభోగమః॥ రజ్జుచ్ఛేదనితాప్రపాత జగనీ గాత్రప్రవేశస్తథా స్వప్నేకాక విఘూర్ణనంచశిరసి క్లేశాపయోగర్థదం॥ శ్మశ్రుకేశ నఖచైర్ఘ్రిక ల్పవా వానరీ వికృత నార్యుపాసనం॥ రక్తవస్త్రమనుజాంగ మర్దనం రోగమృత్యుభయశోక తాపదం॥ స్థలపశుమ్మగ కోపై స్సంక్షయశ్చండజానాం ప్లవనముదక రాశౌ వారివాహౌత్సవోవా॥ సరసిజజతుభాండ క్రిడనం నర్తనంవా మునిసవివసనత్వం చారుశోకప్రదాని॥ పుండ్రస్యనాశే సుహృదాంవియోగ శ్చేదశ్చ పాణ్యోశ్చ రుజావహాశ్చ॥ ప్రాసాదవేత్తాద్ర గుహావతార స్వప్నేషు నేష్టాకతి సంప్రదిష్టా॥ మిత్రావాప్తిస్సాగ్విక్రోశాసిలాభే వైశ్యోరాజా యోవదే త్తస్యనామ్నా॥ సర్వేకర్ణంనాసికాంవాప్రవిష్టైతచ్ఛేదస్యాచ్ఛేదనశ్చానుబంధః॥ ఖరోష్ఠీ సుహిషంవాపి వరాహంచాధిరోహతి॥ తత్రస్థస్థువిబుధ్యేత శీఘ్రంపృత్యుపవాపుయాత్॥ చోరకృద్ధర్షభ వ్యాఘ్రీకేశబంధశ్చ కర్షణం॥ మాహిషం వ్యాధికృత్స్వప్నే రాజపీడాధవాభవేత్॥ శుషంకంబకినం వృక్ష మేకాకీయో

ధిరోహతి తత్రస్థమవిభక్త్యత మృత్యుం శీఘ్రమవాప్నుయాత్ || కేశాయస్యవిశే
 యంతే దంతాత్తైవపతంతిచై | ధనానాశో భవేత్తస్య పిదావాపి శరీరజాః || ఖ
 రాదిభిర్ముక్తరక్షై ర్భాగ్యాద్వాదక్షణాముఖం | క్తవస్తిధరస్వప్నైరక్తమా
 ల్యానులేపనం | కూపే ముకతతన్వాపి వ్యాధితోవాపి శ్మశ్శృభాక్ | అభిద్రవంతి
 యంస్వప్నే శృంగిణో దంష్ట్రీణో మృగాః | వానరోవావరాసూవా భవేద్రా
 జకులాద్యయం || అభ్యంజితస్సత్రైలేన సయసాపిఘృతేనవా | స్నేహేనవా తథా
 స్నేహ వ్యాధిస్తస్యవినిర్దిశేత్ || పితాంబరధరానాగీ పీతగంధానులేపనా | ఉపగూ
 హతియస్వప్నే నిందాతస్య వినిర్దిశేత్ || ఏరండకింతుక జపాకరపీఠమనర్థకృత్ ||
 దీర్ఘమేఘం మహావర్ష మన్మతౌ కలహప్రదం || తుంభిక్వాస్తాంజ తకోల పటో
 ల్యాదీ లతాఫలం | బృహత్పాదఫలంస్వప్నే ఛిద్యాద్వంశశిశోర్త్వతిః || దేవతా
 శ్చద్విజాగావాంలింగినఃపితరస్తథా | యత్రస్వత్యంతి గాయంతి రటంతిచ చరంతి
 చ | ఆసోఘటయంతి ధావంతి దేశస్తస్య వినశ్యతి || రవేర్ద్విజస్యచంద్రస్య ప్రాసా
 దానాం వనస్పతేః | వైత్యప్రతియయోః పాతస్వప్నే రాజవిశాశనం || ఛిద్యా
 ద్వనస్పతేశ్శాఖాం రాజవల్లభనాశనం || పాశబద్ధంగృహందృష్ట్యా స్వప్నే గ్రా
 మభయంభవేత్ || గ్రామంస్వప్నే పాశబద్ధం తద్దేశాధిపతే ర్భయం || అన్యాయస్య
 పృనుభుక్తాని కార్యోన్నేయానిపండితైః ||

ఇటుమీద ననిష్ఠఫలసూచక స్వప్నములను జెప్పుచున్నారము. నాభికంటె
 నితరశరీరమందు త్వణము, వృక్షము, పుష్పము వీటివలనబుట్టినచమురు రాసికొని
 నట్లును వీటిత్రాళ్లకట్టబడినట్లును గర్భభ్రమహిషజంబుక సర్పముల నెక్కి-క్రిడించిన
 ట్లును గోమయము చమురుబురదవీటిచేకలుషమగుజలములో మునిగినట్లు ఇవివం
 టికెరాసినటులైన దృష్టిభేదమైనట్లును వంతములు బాహుపులుపడినటులైన నన
 ర్థమైన మరణమైన శోకమైనను గలుగును. గీతము క్రిడ యలంకారము నగపు
 దాటడము గలిగినటులైన సూర్యచంద్రద్విజతారకలు పడినట్లును ప్రవాహము
 లో మునిగిపోయినట్లును పట్టినదాగిడుదెగి షీతియందుబడినట్లును తల్లిశరీరమం
 దు ప్రవేశించినట్లును కాక ధ్వని వినినట్లును అదితల నెక్కినట్లును స్వప్నమైన క
 ష్టము రోగము ననర్థమును సంభవించును. ముఖలో మములు, కూళ్ళు, గోళ్లు మిగు
 లబాడవైనట్లు, కోతి, పూగింబి, కుక్కల స్త్రీని సేవించినట్లు, ఎఱ్ఱబిల్లుగట్టిన నరుడుశ
 రీరమందు కొట్టినట్లు, స్వప్నమైన రోగశ్మశ్శృభయశోకములగును. భూమియం
 దు పశు మృగపక్షికోపముచే తనకు నాశమైనట్లును పక్షుల నెక్కి యుదకము
 మైలతేలి యాడినట్లును వర్షమున దడిచినట్లును పద్మములు, లక్ష్మి-పాత్రలను బ

ట్టికీడించినట్లును నటించినట్లును మలినవస్త్రము గట్టినట్లును దిగంబరుడైనట్లును స్వప్నమైన శోకమగును. బొట్టుతుడిచినట్లులైన మిత్రవియోగమగును. హస్తములు ఛేదించినట్లులైన రోగమగును. మేడలు, యిళ్లు, ఘర్వశ్రమలు, గుహలు, వీటివల్లనుండి దగువకుజారినట్లు స్వప్నమైన యనిష్టఫలమగును. వరలేసకత్తిదొరికినట్లులైన మిత్రవియోగమగును. సర్పము కర్ణమందైన నాసికయందైన ప్రవేశించినట్లు స్వప్నమైనవాటికి భేదమగును. గాడిద లొట్టిపి పోతుపంది వీటివెళ్ళి దిగకుండ మేల్కొనినవానికి శీఘ్రముగ మృత్యువగును. చోరులు కొమ్ముగల వృషభములు వ్యాఘ్రములు వహిషములు వీటిచే బాధితులై కేశాకర్షణమైనట్లులైన వ్యాధియైన రాజవీడయైన యగును. ముళ్లుగలిగిశుభ్ర-మగువృక్షమునేకాకిగానెళ్ళి దిగకుండ మేల్కొనిన శీఘ్రముగ వానికి మృత్యువగును. కేశములూడినట్లును దంతములూడిపడినట్లును స్వప్నమైన ధనహానియుశరీరవీడయునగును. గాడ్డెల బూన్చినట్టి యరిద మెక్కి దక్షిణాభిముఖముగ జనినట్లులైన సురక్తవస్త్ర మాల్యాను లేపనుడై కూపమందుబడి పంకిలాంగుడైనట్లులైనను వ్యాధితుడైన మృతుడైనయగును. కొమ్ములు కోరలుగల వృక్షములైన వానరులైన పందులైన యెదిరించి వీడించినట్లులైన రాజభీతిగలుగును. తైలము, ఉడకము, నేయి మరియు నేదియయిన చమురుచే గన్నముచే తలయంటికొనినట్లు స్వప్నమైన వ్యాధి కలుగును. పీతాంబరగంధానులేపనయగు నారి కౌగలించినట్లులైన సిందయగును. ఆమదము, సోదుగ, మందారము, గన్నేరు, వీటినిబూచినట్లులైన యనర్థమగును. పెద్ది మేఘమునకాలమందగు నధికవర్షమును, ఆనపుగుమ్మడి, పుచ్చపొట్ల మొదలగు నీవలకాయలను వాకుడుములగ మొదలగువాటికాయలను స్వప్న మందుబూచినవంశకరుడగుశిశువుపుడుడగును. దేవతలు బ్రాహ్మణులు గోవులు లింగధానులు పితృదేవతలెవట నటించుచు పాడుచు ధ్వనిజేయుచు మల్లజరచుచు పరుగెత్తుచు సంవరింతురాదేశమునశించును.

బ్రాహ్మణుడు చంద్రుడు మేడ వనస్పతి రచ్చవెట్లు దేవతాప్రతిమలు దిడినట్లు స్వప్నమైన రాజనాశనమగును. వనస్పతిశాఖను ఛేదించినట్లులైన రాజవల్లభుడునశించును. త్రాడుచేగట్టబడిన గృహమునుబూచిన గ్రామమునకుభయమగును. గ్రామము పాశబద్ధమగునట్లుల బూచిన దేశాధిపతికి భయమగును. మిగిలినకొన్నియనుభూతములగువాటిని గార్యముచేపండితులు పోల్చదగియుండును.

అథశాంతివిధిర్వ్యాఖ్యాయతే॥ స్నాత్యాతిలాన్నవాసోగాదద్యా త్రిష్టే తవాగ్యతః॥ సుస్వప్నంబహుశోభ్యాయా ద్సుస్వప్నంగోపయేన్నరః॥ దుస్వప్నం

శ్రావయేద్వాచాపశ్యేద్యద్వాపునస్త్వపేత్||ఉపోష్యపాయసక్యత్వాత్రాసూ
త్రైనప్రత్యచం|| హుత్వాశేషంతతోన్నీయాదన్యాన్నేనద్విజాశనం||జపేద్వాజా
తచేదస్యశతమైంద్రద్వయంతువా||నోద్ధివింస్వప్యాబ్ధానే స్వప్నద్వజే పశ్యా
ద్వజేయస్సుపాకంవిధతై|| శంసన్నేష్టం తచ్చసాధుద్విజేభ్యస్తైరాశీర్భ్యః పూజ
యేయర్షరేంద్రాః|| భూషంశ్రస్వపనంచాస్యకథనం గంగాభిషేకోజపశ్శం
తస్వచ్ఛజలాభిషేచనమతప్రాతస్తరాంస్వస్థభీః|| విశేష్యశ్చతేలాన్నహేమశును
మైపుజాయథాశక్తితః పుణ్యభారతేర్తీనంచాధీతం దుస్స్వప్నవిచ్ఛిన్నయే||
గంగాభిషేకోగంగాజలధారణం|| అథవాశుద్ధజలేనన్నాత్వాదానాసుర్యాత్||
విశాయకంకర్తృవిఘ్నసిద్ధ్యర్థంసేయోజితః|| గణానామధీపత్యేన రుద్రే|| బ్రహ్మ
హతాశేతయాజ్ఞవల్క్యః|| ఏవంవినియోకస్యాధికారముక్త్యా జ్ఞానక హేతుప్రద
ర్హనార్థమాహసపిపః|| తేనోపదిష్టాయస్తస్య లక్షణానిబాధితః|| స్వప్నేనగాహ
తేత్యర్థంజలంముంచాశ్చ పశ్యతి|| కాషాయవాససన్నైప్రకవ్యాదంశ్చాధిరో
హతి|| అంత్యజైర్గర్భైరుష్టైస్సమైకత్రావతిష్ఠతి|| ప్రజన్మితథాత్మానం పున్య
తేనుగతంపరైః|| విమనావిఘలారంభ స్సంసీదన్యోమిత్రతః|| తేనోపస్థిరో లభ
తేనరాజ్యం రాజనందనం|| కుమారీనదభర్తారామపర్యంగర్భమంగనా|| ఆచార్య
త్వం శ్రోత్రియశ్చనామ్యేశ్యయంతథా|| వణిద్దాభం నచావిష్ఠి కృపించాచక్ర
పీఠం|| స్మపనుతస్య కర్తవ్యం పుణ్యేహి విధిపూర్వకం|| గౌరవర్షప కతే
నసాశ్వేనోత్పాదితస్యచ|| సర్వాపత్యై స్సర్వగంధైర్విలిప్తశిరస్తథా|| భద్రాస
నోపవిష్టస్య స్వస్తీవాచ్యాద్విజాశ్శుభాః|| అశ్వస్థానాద్దజస్థానాద్వత్తీకా త్సంగ
మాద్రధాత్|| మృత్తికాంరోచనాం గంధాన్తుగ్ధలుచాపు నిత్యపేత్|| యాఆ
హృతాహ్యేకవతైకశ్చశుభ్యః కలశైర్హృదాత్|| చర్మశ్యామపహేన కీర్ణాన్యం
భద్రాసనంతతః|| సహస్రాక్షం శంధారమృషిభిః పాచనంకృతం|| సేవ్యపి
పించామి పాచమాన్యః ప్రసూయతే|| భగంతేవరుణోరాజా భగం సూర్యో బృ
హస్పతిః|| భగమిద్రశ్చవాయుశ్చ భగంసప్తర్షయో దదుః|| తత్రైకశేషదాశ్చ
గ్ధం సీమంతేయశ్చమూర్ధని|| లలాటే కర్ణయోరక్షోరాపస్తద్భ్రుతు కర్వదా
న్నాతస్యపార్షవంతైలం స్పృశేదాదుంబరేణతు|| జహుయాన్మూర్ధనికాంతస్సప్తే
నపరిగృహ్యతుమితశ్చసమితశ్చైవతథాకాలకటంకః|| కూశ్మాణ్డో రాజపుత్ర
శ్చేత్యనేనాహుసమన్వితైః|| నామభిగ్ధలిమస్తైశ్చనమసాగరసమన్వితైః|| దద్యాత్
తుప్సథేకూర్చేకుకానాస్తీర్యసర్వతః|| పృతాప్యతాంతండులాంశ్చ పలతేదసమే

వచానుత్సాహస్వకావ్యంస్తద్భావామాన్తాంసమేతావదేవతు||పుష్పంచిత్రంసుగంధం
చానురాగచిత్రవిధామపి||మూలకంపూరికాపూపాంస్తద్భావంక్షరకాన్త్రజః||ద
ధ్యన్నంపాయసంచైవ గుడవిష్టంసమోదకం||ఎతాంత్సర్వాంత్సమాసృత్యభూ
మాకృత్యా తతశ్శిరః||వినాయకస్యజననీ ముపత్యేత్తతోంబికాం||దుర్వాస
ర్షపపుష్పాణాం దత్వార్ఘ్యంపూర్ణమంజలిం||రూపంచహియతోదేహిభగంభ
వతిదేహిమే||పుత్రాన్దేహిధనంచేహిసర్వాన్గామాంశ్చదేహిమే||తతశ్శుక్లాం
బరధరశ్శుక్లమాల్యానులేపనః||బ్రాహ్మణానోజయేద్దద్యాద్వస్త్రయుగ్తం||గురో
రపి||ఎవంవినాయకంపూజ్యగ్రహంత్యైవవిధానతః||కర్మణాంఫలమాప్నోతిశ్రి
యమాప్నోత్యనుత్తమామితి||

యోమేరాజన్యగోవా సఖావాస్వప్నే భయంభీరవేమహ్యమాహ||స్తే
నోవాయోదిస్సత్సినోపకోవాత్వం తస్మాద్వరుణ పాహ్యస్తానితిఋచా సూర్యో
సప్తానే దుస్వప్ననాశః||అథ స్వప్నస్యనిర్విదేళుంజతశ్చ లేవతః||ఉభాతా బ్రహ్మీ
రస్యతగతి ఋగ్జపాద్వా||యద్వా శ్రీమహాభారతభగవద్గీతాస్తవరాజానుస్మృ
తి గజేంద్రమోక్షగీమద్రామాయణాదిపాలోవా దుస్వప్న నాశకః||తదుక్తం
శ్రీమహాభారతే||భజంతం గజరాజాన మవదన్తధుసూదనః||యేమాం త్వాం
చ నరశ్చైవ గ్రహస్యచవిచారణం||గుల్ఫకీడక వేణూనాం రూపంచైవహమా
త్రణం||అశ్వద్ధం భాస్కరంగంగాం వైమికారణ్యపువహరం||ప్రయాగంబ్రహ్మ
త్పీఠంచ దండకారణ్యమేవచ||పురాణం రామచరితం భారతాఖ్యానముత్తమం||
విఘాతించ కురుక్షేత్రం గరుడం మేరుపర్వతం||రూపంకాంచనగుల్ఫానాం రూ
పంచమోస్సుతస్యచ||యేస్త్రవిష్యంతిమనుజాః||ప్రయతాస్థిరబుద్ధయా||దుస్వప్నా
నశ్యతే తేషాం సుస్వప్నశ్చేభవిష్యతి||

శ్రీకంతులూరి నారాయణ గజపతి రాజనిరచితాధర్మ||మునిభావభో
ధినియంచితనోతు పరాంముదంసదావిదుషాం||

అసూయా మతివానాలా హరివ్యుతీతిశంకయా||సదుక్తిరత్నహారస్య
మంబూషేషా మయాకృతా||

ఇతిశ్రీమదశేషస్తుతిపాత్రవిశ్వామిత్రబ్రాత్ర ధనంజయసగోత్ర మంత్రక్య
ష్టాత్రకులపవిత్ర శ్రీదంతులూరి నారాయణరాజపుత్రేణారంభతీనమాన పా
తివ్రత్యాచ్యగణిత సుగుణుణినికురుంబ శ్రీబుచ్చిచేంకయాంచా గర్భశుక్తి మా
క్తిరత్నేన శ్రీనారాయణ గజపతిరాజస్యేవ విరచితాయాం మునిభావబోధిన్యా
మానారకాంచేన్ద్రీన్నాహ్నికోనామ ప్రథమోఽధ్యాయః||

ఇటుపైని శాంతివిధిని జెప్పుచున్నారము. స్నానముజేసి తిలలు అన్నము గోవులు వస్త్రములు వీటినిదానమెనర్చి వాక్షియుతుడై యుండవలెను. సుస్వప్నమును బహుగా జెప్పవచ్చును. దుస్వప్నముదాచవలయును. దుస్వప్నము వినిపించినటులయిన పరల నిద్రించిన నగుస్వప్నముచే నగుఫలమును జెలియదగును. ఉపవాసము చేసి పాయసాన్నమును రాత్రిసూక్తమంత్రములచే హిమమునుజేసి యాశేషమును దానుభుజించి పృథక్పాకముచే బ్రాహ్మణభోజనమును జేయించవలయును. జాతవేదమంత్రమైన వైద్యమంత్రవ్యయమైన నూరుమాల్లజపించియుటుపైని పుండవలయును. మరల సుస్వప్నమై మంచిఫలమగును. ఇవ్వుమగుదాని జెప్పిసాధులగు బ్రాహ్మణులచే రాజులార్యవచన ముండవలయును.

రాజుస్వప్నమైన నితరులకు జెప్పక గంగాభిషేకమైన స్వచ్ఛజలస్నానమైన జేసి పాత్రకాలమున శాంతిపఠనమునర్చి స్వస్థబుద్ధియై బ్రాహ్మణులకు నిలలన్నము సువర్ణమునిచ్చి పుష్పములచే యథాశక్తిగా బూజించి భారతశ్రీవరామును జేసిన దుస్వప్ననివర్తయగును. గంగాభిషేకమనగా గంగా జలమునుజల్లుకొనుట. అది సంభవించకుండిన శుద్ధజలమందు స్నానమునర్పవలెను.

కర్తృవిఘ్నసిద్ధులకు వినాయకునకు గణములకాధిపత్యమిచ్చి బ్రహ్మరుద్రులచే నియోగించబడెనని యాజ్ఞావల్క్య. ఇట్లువిశ్వాసుకుని యధికారమునుజెప్పివారిచే జెప్పబడిన జ్ఞాపకలక్షణములను జెప్పుచున్నారము. స్వప్నమందుజలములో మునిగిపోయినట్లును బోడివార్లనుజూచినట్లును యెట్లునిబట్టగట్టి మాంసమునుభక్షించు మృగములనెక్కి నట్లంత్యజలతో ఖరోచ్చాదించులతో గూడియుండినట్లును దాను నడచుచు పరులచే ననుగతుడగునట్లును వికలవనస్కుడు విఘ్నారంభుడునై నిద్రిమిత్తముగ నీరసించినట్లును ఇట్టియుపద్రవలక్షణములు గనుబడినరాజకుమారుడు రాజ్యమునొందకపోవును. కన్యకభర్త నొందకపోవును. స్త్రీగర్భధారిణియును జీవపుత్రవతియునుగాకుండును. శోభియుడాచార్యుడుగాకపోవును. శిష్యుడధ్యయనము లేకుండును. కోమటిలాభము నొందకపోవును. హాళికుడు కృషిపీనుడగును.

ఇట్టిస్వప్నమయిన పుణ్యదివసమందు విధిపూర్వకముగ తెల్లవాటపిండి నేయితో తలయంతినర్వావధిసర్వగంధవిలిపితశిరసుడై స్నానముజేసి భద్రాసనమునగూర్చుని బ్రాహ్మణులు శుభకరమగు స్వస్తివాచనముజేయనశ్వగజవత్త్రిక నదీసంగమాశోష్య హృదస్థానములయందలి మృత్తికను, గోరోచనము, గంధము, గుగ్గులము, వీటినుదకమందుజేసి సమానవర్ణములగు నాలుగుకలశములచే

హృదమువలన చెచ్చిన యుదకములను వృక్షభవర్తచే నాచ్ఛాదించబడినభద్రా సనమందు గూర్చుండి సహస్రాక్షం శతధారమును మంత్రముమొదలు ఆపస్తం ధ్యుంతసర్వదాయనుపర్యంతము నీమంత్రములచే స్నానముజేయించబడి తెల్లవానినూనియి యాదుంబరస్థవముచే దగ్గలు యెడమచేతచే బట్టి శిరస్సుపై ని హేమము మిశ్రశ్చయను మంత్రములచే స్వాహంతముగా హేమముజేయవలయును. నామములచే బలిమంత్రములచే నమస్కారయొక్కముగ చతుష్పదమందు చాటలోదర్భాస్తరణముచేసి చేబియ్యము, దంచినబియ్యమును మాంసము తోకలిపివండి, పచ్చిచేపలను, వండినచేపలను, మాంసమును, చిత్రపుష్పమును, సుగంధమును, త్రివిధమగుసురను, ముల్లంగిదుంపయు, పూరీలు, అప్పములు, ఉండ్రాట్లును, పుష్పమాలికలు, దధ్యన్నము, పాయసము, చలిమడి, మోదకము వీటిన్నటిని చాటలోనుంచి ఆచాటభూమియందుంచి పిదప శిరస్సునధరించి పూర్వోక్తముగ చతుష్పదమందు బలిని సమర్పించవలెను. వినాయకజననియగు నంబికనుపాసించవలయును.

దూర్వాలు, తెల్లవాలు, పుష్పములుగలిపి పూర్ణమగు నంజలిచేనర్ఘ్యమొసగి రూపంజేయియనుమంత్రముచే బ్రార్థించియిట్లుపైని శుక్లాంబరమాల్యానులేనుడై బ్రాహ్మణభోజనము జేయించి వస్త్రద్వయమును గురువుకు సమర్పించి యిట్లువిరాయకునిబూజించి యధావిధిగ గ్రహారాధనజేసినబరుషుడుకర్మఫలములనొందును. సర్వోత్తమముగ లక్ష్మీప్రాప్తి నొందును.

యోమేరాజన్ననుమంత్రము మొదలు వరుణపాహ్యస్తానను పర్యంతము గుఱుక్కుచేసూర్యోపస్తానము జేసినను అధస్త్వస్త్వయనుగుఱుక్కుజపించుటవలననైనను శ్రీమహాభారత భగవద్గీతాస్తవరాజును స్మృతిగ జేంద్రమోక్ష శ్రీచంద్రామాయణాదిపాఠమువలనను దుస్స్వప్ననాశనమగును. ఇందుకుభారతము. తననుభవించుగజరాజునుగూర్చి భగవంతుడుపలికినదేమనిన. నన్ను, నిన్ను, నీమకరముయొక్కవధచరిత్రను, గుల్మకీచక వేణురూపమును, నాయాశ్రమమును, అశ్వద్ధమును, సూర్యుని, గంగను, నైమిశమును, ఋషభరమును, ప్రయాగను, బ్రహ్మాత్మమును, దండకారణ్యమును. పురాణమగు రామచరిత్రమును, ఉత్తమమగు, భారతాఖ్యానమును, నావిభూతిని, కురుక్షేత్రమును, గరుడుని, మేరుపర్వతమును, సువర్ణగుల్మరూపమును, మేరుపుత్రిని రూపమును యెవరుస్తరించుదురో నియమవంతులగువారికి దుస్స్వప్ననాశనమై యదిసుస్వప్నమగును.

ఘనదంతులూరినారాయణగజపతిరాజవీరచిత్రాంధ్రవచస్పతిమునిభావ
బోధినియన్. జనునిదివిలుధులకు ముదముసంపాదించున్॥

సీ ॥ ఇది శ్రీమదఖిలమునంద్ర సంస్తుతి పాత్ర పుణ్యవిశ్వామిత్రపాత్రవం
శః సంజయ సగోత్ర సన్నంతకృత్తత్ర సద్వంశపవిత్ర శ్రీదంతియూరి నారా
యణాహ్వయభూగమణాత్మజులౌ యరుంధతికి తుల్యమగునట్టి విమలపాత్రవ
శ్య వివిధసాశీల్యాది గుణవత్సతీగిరోమణియగు ఘన బుచ్చివేంకయంగార్య
భూతిశుక్తి కమరత్న నారాయణ గజపతిన్మమ ఘనల క్షతమునిభావబోధినిత్ర
భవ మాస్మికవనవాద్యధ్యాయులయ సింహు ॥

క్రీడమాధ్యామము. సమాప్తము.

ద్వితీయాధ్యాయము.

యోభాతీదం జగదివ విభుస్సృష్టితోగ్రయఏకో నాశేష్యేకస్సకలః ॥
తాయోవశిష్యేదనంతః | సత్యాసత్యేస్వయమవిదుమాంభాసయే ద్వ్యత్యయేన
స్యాద్యన్తాయా పరమకృపయాసోవ్యయోస్తచ్చరణ్యః || ఉదీరితంద్విజాతీరామా
హ్నికంప్రథమేమయా | అధ్యాయేనద్వితీయేన శూద్రస్యాహ్నికముచ్యతే ||

సర్వవ్యాపకుడగు నేదేవుడుజగద్రూపునివలెనుభాసించునో సృష్టికంటె
పూర్వమందును ప్రళయనంతరమందు నొక్కడై యనంతుడగునేదేవుడు మిగలి
యుండునో యేదేవునిమాయ సత్యము నసత్యమువలె నసత్యము సత్యమువలె
నవిద్వాంసులగువారలకు వోపింపజేయునట్టి యవ్యయుడగు భగవంతుడు మిగు
లదయచే మాకురక్షకుడవుగావుత. పూర్వాధ్యాయమందు బ్రహ్మక్షేత్రీయ వై
శ్యలయొక్క ఆహ్నికముమాచేజెప్పబడెను. ఈ రెండవయధ్యాయమందు శూ
ద్రుల యాహ్నికప్రకారము జెప్పబడుచున్నది.

అథాతో శూద్రస్యాహ్నికధర్మం వ్యాఖ్యాన్యమః || అథద్విజాతేరా
హ్నిక ధర్మాభిధానానంతరంశూద్రస్య శోచంత ఇతిశూద్రాఃశుచశోకే ద్వ
జపరిచర్యారూప దుఃఖితా శూద్రాదాః || తదుక్తంభారతే అనుశాసనికే పర్వ
ణి || దృష్ట్వాపితామహ శూద్ర మభిభూతంతు తామసైః | ద్వజశుశ్రూషణం ధ
ర్మంశూద్రాణాంతుప్రయుక్తవాన్ | నశ్యంతితామసాభావా శూద్రస్యద్విజభ
క్తితః | ద్వజశుశ్రూషయా శూద్రఃపరంశ్రేయోధిగచ్ఛతి || అహింసకశ్మభాచా
రో దేవతాద్విజపూజకః | శూద్రోధర్మఫలైర్విష్టైస్సద్ధర్మైశ్చైవయుజ్యతే | స్యా
హికారనమసాఁశా మంత్రా శూద్రో విధీయతాం | తాభ్యాంశూద్రః పాకయ
జ్ఞైర్యజేత బ్రహ్మవాన్సవ్యయం || బ్రహ్మమంత్రః || సంచయాంశ్చనకుర్వీతజాతుశూ
ద్రః కథంచన | పాపీయాన్విధనంలభ్యా బాధేతాపిగరీయసః | రాజ్ఞావా సమను
జ్ఞాతః కామంకుర్వీతధర్మతః || అపస్తంబోఽపి || శుశ్రూషాశూద్రీస్యేతరేషాం వ
ర్ణానాం పూర్వస్తి సూర్వస్తిస్త్రిశ్రేయసంఘాయః || తేషాంశూద్రాణాంకాతే
రాహ్నికధర్మంవిశేషేణవివృణ్మ హేతిసూత్రార్థః || యద్యపిశూద్రస్యకర్మణాని
షేధోపచనాన్వాయాచ్చివగమ్యతే | తథాచక్షతపథశ్రుతిః | పద్మ్యర్వావీతచ్ఛ

శాన్త్యుచ్ఛాద్రగతి పద్భ్యోయుజ్యతేషాద్య జంగనమిర్వ్యః। ఉస్తాచూచ
ద్రోయత్తే ॥ నవక్లుప్తానహిదేవతా అన్వస్యజతేతతైత్తిరీయశ్రుతిః। అధహస్య
వేదముపశ్యంతిస్త్రపుజితభ్యాం త్రోత్రాచూరిణ మిత్యుత్తరమీమాంసాయాః॥
కపిలాక్షరపాసేన బ్రాహ్మణీకమసేనచ। వేదాక్షర విచారేణ శూద్రశ్చందాల
తాం ప్రజేదితి పారాశరీస్త్రుతాచ॥ శూద్రస్య వేదత్రవణాధ్యయనప్రతిషేధో
దర్శితః। తథావేదార్థజ్ఞానమపి॥ సమాద్రాయయతందద్యా నోచ్చిష్టం సహవిః
ప్లుతం। నచాస్యోపదిశేద్దర్శం నచాస్యత్రతమాదిశేదితి పాద్మోక్తే॥ వశిష్టదా
గ్ధోపదేశః॥ సమాద్రాయపరిజ్ఞానం దద్యాదేనదముఖేనత్వతి పరాశరపురాణా
త్। వేదార్థజ్ఞాన సమేధాన్తీమాంసాధ్యయనమపిపిద్ధం। తథావేదమూలత్వా
త్సన్నితపురాణాద్యధ్యయనం సపిద్ధం। పురాణం సచమోవేదః పురాణం వే
దసమ్యుతమితిస్త్రుతే॥ ఉస్తాదిదం వేదవిద్విరధ్యేతేవ్యం ప్రయత్నతో। శిష్యేభ్య
త్ప్రవక్తవ్యం సద్వృత్తేప్వేవసర్వత ఇన్యోత్రిస్త్రుతే॥ ఎనురపి॥ సమేకాదిత్వ
శానానో సంత్రేయస్యోద్యో విధిః॥ స్య శాస్త్రేధికారోస్త్వీన జ్ఞేయోనాన్య
స్యకస్యచిత్॥ ఏవంస్త్రుత్యాదిత్రవణపపి॥ నాధ్యేతవ్య మిదం శాస్త్రం వ్యవల
స్యతి సన్నిధౌ యోధీతేదేవమోహాత్తా సయోజినరకాన్బహూ సతికారో
క్తే॥ వాయుసంహితాయామపి॥ నావేదవిద్యు కిధనీయమేతత్పురాణాత్పం
పురశానస్య॥ నాభక్తేష్యాయచ నాస్తికేభ్యో దత్తంహి యత్తన్నరకం ద
దాతి॥ భవేష్యత్పురాణే॥ యాన్యేతాన్వేయోక్తాన ధర్మశాస్త్రాణి సుప్రతే॥ నే
చ్ఛామిత్రోతుం విప్రేంద్ర గుహ్యస్యేతాసహి డ్యజ్ఞః। త్రయాణామేవ వర్ణానాం
ప్రోక్తాన్యేతాసమడితైః। శ్రేయసేనతశూద్రాణామప్రమే వచనంశ్రుణుబ్రా
హ్మణాదిసుచన్దేఘ త్రిపువేదాః ప్రతిష్ఠితాః। ఎన్వాదీనశాస్త్రాణి తచ్ఛాంగా
నిచ సర్వతే॥

తథాపి॥ పద్భ్యోగీశూద్రోఅజాయత॥ శూద్రోమనుష్యాణామశ్వోపశూ
నామితటహ్వలవ తైత్తిరీయాదిశ్రుతిభిః, ముఖబాహూరు పక్షాతాస్త్రస్యవర్ణా
యధాక్రమం। లోకానాంతు వివృధ్యర్థం ముఖబాహూరు పాదతః॥ బ్రాహ్మ
ణం శ్రుతియం వైశ్యం శూద్రంచనిరవర్తయదితి హన్వాదిస్త్రుతిభిః ప్రతిపాదిత
తత్వా చ్ఛాద్రస్య వర్ణ త్యాదిప్రప్రాధాన్యేన తద్వారా పురాణత్రవణస్యా
ధికారః। త్రవణస్యవాచనస్యచ శూద్రప్రాధాన్యేన సాక్షాన్విషేధః। వేదస్తద
స్వర్గస్త్రుతివతన శ్రవణాధికారో దూరతోపాస్తమేవశ్రుతిస్త్రుతి పురాణవచ
నైః॥ తథాచోక్తం శ్రీమహాభారతే॥ శ్రావయే చ్చతురోవర్ణాన్సృష్వా బ్రా

అపరాధతగతి॥ వారదీయేపి॥ యేచభర్తృపరారాజస్తేవద్విజపరాయణాః॥ తే
 హృమధ్యేహారేరగ్రీ ఛరసీయం ద్విజాతభిరతి॥ భాగవతేపి॥ స్త్రీశూద్రద్విజబం
 ధూనాంప్రియా సశ్రుతిగోచరా॥ కర్మశ్రేయసి మూఢానాం శ్రేయఏవంభవేది
 హ॥ ఇతిభారతమాఖ్యానంకృతయాయనివాక్తమితి॥ ద్విజాశుభద్రాయంజా
 తోద్విజబంధుః॥ వ్రాహ్మణా॥ భవిష్యే॥ చతుర్థామపి వర్ణానాం యానిప్రోక్తాని
 శ్రేయసి॥ ధర్మశాస్త్రాణి రాశేంద్ర శృణుతానిపుస్తకాని॥ విశేషశస్త్రశూద్రా
 ణాం పావనామసిద్ధిః॥ అష్టాదశపురాణాని చరితం రాఘవస్యచ॥ వాయవీ
 యో॥ ఏతానిస్మపశ్యద్దూల భర్తృశాస్త్రాణి పండితైః॥ సాధారణానిప్రోక్తాని వ
 ర్ణానాం శ్రేయసే సదా॥ చతుర్థామహ రాశేంద్ర శ్రోతుమన్వాణి సువ్రత॥
 స్కాం దే సూత్రసంహితాయా॥ అన్యేచబ్రాహ్మణావిష్టో రాజానశ్చర్యచైవ
 చ॥ వైశ్యాశ్చ తారతమ్యేన జ్ఞానాభ్యాసేధికారిణి॥ ద్విజస్త్రీణామపిశోతజ్ఞా
 నాభ్యాసేధికారితా॥ అస్మిశూద్రస్యశుక్రూపాపురాణేనైవవేదనం॥ వదంతి కే
 చిద్వర్షాంసస్త్రీణాం శూచ్రసమాంతాం॥ యరా॥ సిద్ధాంతత్రవణంప్రామా
 ర్థిజానాం మునిసత్తమాః॥ శూద్రాణాం చ విప్రకానాం తథాస్త్రీణాం మహా
 మునేః సిద్ధాంతత్రవణం ప్రోక్తం పురాణశ్రీవణంబుధై॥ సిద్ధాంత స్వస్యోద్ధం॥
 రామాయణేపి॥ పరన్విజోవాగ్విప్రభగ్వి మీయాత్స్యత్కృత్రియో గూమిప
 తిత్వమీయాత్॥ వణిజ్ఞనాపగ్ని భలత్వమీయాత్పూర్వోచ్ఛ శూద్రోపి మహత్వమీ
 యాత్॥ ఇదమపివిప్రాది వర్షరైవ॥ తదుక్తంభవిష్యే॥ దేవార్చనంపురతఃకృత్వా
 బ్రాహ్మణాంశ్చర్యపోత్తమ॥ శోతవ్యమేవనూద్రేణతథాన్యైశ్చద్విజాతభిః॥ పు
 రాణశ్రీవణవిధానాదేవ తవంతగతవైదికమంత్రిత్రవణేపి నదోషః॥ తదుక్తం
 వార్తిక॥ తానేవవైదికాన్దంత్రాగ్భారతాది నివేదితాన్ః విహయమంత్రీనియ
 మం లోకబుధ్యాప్రయుజతఇతి తత్ర॥ అవిద్యత్యాద్యేవమంత్రే నాధికారిః॥ త
 దుక్తం వ్యాసేన॥ శూద్రోవర్ణ శ్చతుర్థోపి వర్ణ త్యాధర్మమర్హతి॥ వేదమంత్రీ
 స్వధాస్యాహ వషట్కారాదిభిర్విసేతి॥ న్యసింహ తాపసియో॥ సావిత్రిం ప్రణవం
 యజుస్సక్షిం స్త్రీశూద్రాయనేచ్ఛంతి॥ పరాశరభాష్యేష్యేవం॥ రామతాపసి
 యో॥ సావిత్రిం లక్షిం యజుఃప్రణవం పరిజానీయాస్త్రీశూద్రస్సమృతోధోగచ్ఛ
 తి॥ లక్షింశ్రీనిజం వ్యాహరణ జిహ్వచ్ఛేదఇతి శ్రుతేచ్ఛ॥ స్వాహాప్రణవసంయు
 క్తం శూద్రేమంత్రం దదద్దివిజః॥ శూద్రోనిరయమాప్నోతిబ్రాహ్మణశూద్రతా
 మియాదితిస్కాం దే॥ ఏవంపురాణ విష్ణుసహస్రనామ చండీస్తోత్రాదిపారేష్వన
 ధికారః॥ శ్రవణమాత్రే ౭ ధికారేణ పాతాప్రసక్తేః॥ తదుక్తం హరివంశే॥ సు

గతిమనుమిహాద్భుతశాచ్చశూద్రజాతిరితి॥ అతఏవభారతే విష్ణు సహస్రనామ
 ము॥ వేదాంత గోత్రాహ్వానస్సాస్వత్కృతయో విషయాభవేత్॥ వైశ్యో ధనస
 శ్శుద్ధస్యాశూచ్యద్ర స్సుఖసేవాత్మయ్యాదిత్యత్రశూద్రత్వచేనైవేత తంక రాణా
 రైశ్చర్యాభ్యాతం॥ కింబహునా॥ శూద్ర కర్తృకస్నానవానత్రాధావో విద్ర
 స్యైవ పారాణ్యుత్రపాతః శూద్రస్యతు త్రమామంత్రే॥ గ్రావయేచ్ఛశురో
 వన్తానిత్యశ్య నిషాదస్తవతిం యజ్ఞయే శివచ్ఛృణుయ్యుత్త్యగ్నేన శూద్రం ప్రతి
 శ్రవణజన్యజ్ఞావస్యైవ కర్తృభిర్గ్రహణాత్ పురాణపాఠాభావేన నిన్ద్యంత్రే
 ఘపాతాప్రసంగాచ్చ॥ వారాహే॥ అరుమేవవిధిప్రీక్త శ్శూద్రాణాం మం
 త్రవజ్జతః॥ అరుత్రస్యశుశూద్రస్యవిరోమంలేగ శృహ్యతే మనుస్తు॥ విశా
 ణా వేదవిమషాం గృహస్థానాం యశస్వినాం శుశూర్షైవశుశూద్రస్య ధ
 ర్మోనైశ్శేయసంపరం॥ శుచిమిత్యుత్తశుశూషు ర్మమవా గనహంకృతిః॥ బ్రా
 హ్మశాపాత్రయోరిత్య ముత్కృష్టాంజాతిమత్నుతి ఇత్యుక్తవాన్॥ శూద్రాశ్చ
 వరసకాశ్చ వృషలాశ్చ జసుశ్చజా ఇత్యుసరకోశాద్వృషం ధర్మంబునతీతివృ
 షలాః॥ పృశోధేదనే॥ అత్రవృషలస్యకర్తవ్య సధికార హేతుజ్ఞమత్యవయవేద్ర
 హ్మణః॥ బ్రాహ్మశాపివద్భత్రణాశాం సేవామైస్సప్తావ తమన్వభావం వృషల
 మధ్యమనాధ్యారసమజ్ఞ తపోవ్యగ్రాణాం మార్యావతాంతస్వర్తి తద్వజా
 నాం తాకికర్తృకరణాన్ధంతం నియమ్యవ్యజవ్యారైవ తేషామహముత్రఫలమను
 గ్రాహ్యప్రవర్తితవా ప్రేమర్ష్యధర్మమితప్రతిభాత॥ ఆర్యావర్త జేతేష్వేవ
 వణాశ్రమ ధర్మనిరుమాదిర్మేతరేషు॥ ఆగ్యాధార్మికాః వర్తంతేస్త్రిన్స్త్రీత్యా
 ర్యావర్తః॥ ఆసముద్రాచ్చవై పూర్వా దాసవద్రాచ్చ శబ్దిమాత్॥ హిమ
 వద్వింశ్యయోర్మగ్య మార్యావర్తం పదుర్బుధాః॥ సజ్జేయాయజ్ఞేయో దేశోన్దై
 చ్చదేశస్తతః పరఇతిమానూక్తే॥

శూద్రకర్తృధికార విచారణ.

శుచధాతువకుశోకమగ్ధము. ఆయాసముచే భేదమునొందువారలు శూ
 ద్రులనబడుదురు. ద్విజులకు పరివర్త్యచేయుటచోత్రమనొందువారలనుట. శూద్రు
 నిబ్రహ్మబాని తామసగుణములచే అధిభూతుడుగావున శూద్రులకు ద్విజసేవ
 నియోగించెను. ద్విజులయందగు భక్తివలన శూద్రుల తామసభావములు న
 శించును. ద్విజసేవచే శూద్రుడధికమగు శ్రేయస్సునొందును. హింసలేనివాడు
 మంగళకరమగు ఆచారముగలవాడు దేవతాద్విజపూజకుడగు శూద్రుడు యిష్ట
 ములగు ధర్మఫలములను స్వధర్మముచేతనేపొందును. స్వాహాకార సమస్కార

మంత్రములు శూద్రునకు విధ్యుక్తములు. ఆరెంటిచేతను మంత్రవంతుడగు శూద్రుడు పాకయజ్ఞములను జేయవలయును. శూద్రుడు ధనసంపదయును జేయలేడు. ధనమనొంది పైవర్ణములవారిని బాధించును. గావున మిగుల పాపాత్ముడగును. రాజుచే ననుజ్ఞాతుడై నివసించవలయును. ధర్మములేపుకుండకామమును సేవించవలయును సభారతమందనుశాసనకర్తవ్యము. ఆశస్త్రంబులవారును శూద్రునకు మొదటిమొదటి వర్ణసేవానుసారముగా శ్రేయస్సునొందునని జెప్పిరి. అట్టిశూద్రులకు ఆహ్నికధర్మమును విశేషించి జెప్పుచున్నామని సూత్రార్థము. విచారింపగా శూద్రునకు కర్మసిషేధము వచనమువలనను యుక్తివలనను కనబడుచున్నది. ఇందుశతపథ బ్రాహ్మణము శతపథశ్రుతియందు॥ ఏమేతవువలన శూద్రుడు పాదములతో నడచేత్తనమో అనగా జంకమమగు తృణానమవలె యెద్యదని తాత్పర్యమని జెప్పియున్నది. శూద్రుడయజ్ఞానర్థుడై దేవతారాధనము లేనివాడై స్వజీవబుడైనని వైత్తియశ్రుతి. వేదము వినిన శూద్రునికి వర్ణములయందు నీనము, లక్ష్మి, కరిగించి పోయవలయునని ఉత్తరమీమాంస. కపిలగోవుపాలు ద్రావిడను బ్రాహ్మణస్త్రీని పొందెనను వేదాత్మరవిచారముజేసినను శూద్రుడు చండాలుడగు నని పారాశరీస్మృతి. ఇట్లు శూద్రునకు వేదాధ్యయన శ్రవణలెదర్థజ్ఞాన సిషేధమ జెప్పబడియున్నది. మఱయును శూద్రునకు వేదాధ్యయనము జెప్పలేదు. ఉత్పత్తిసయినను హవిస్సునగును జెట్టలేదు. ధర్మసయినను, వ్రతమయినను పడెనచితగదని వద్దపురాణము॥ వేదమంత్రమును శూద్రునకు జ్ఞానోపదేశమ జేయదగదని పారాశరీపురాణము॥

వేదాధ్యయన సిషేధమువలన మీమాంసాధ్యయనమును వేదమూలములగు స్మృతిపురాణాధ్యయనమును సిషేధించవలెను. పురాణమయినవ వేదమనియు వేదగమితసంయన్తస్మృతి గావుననే పురాణము వేదవేత్తలచేచదవలెనని నిశ్చయము జెప్పలేనదియని యిహిస్మృతి. సిషేధముమొదలు తృణానంతమొనకిమంత్రములచే నంసాగము విధించబడెనో వానికి శాస్త్రమందధికారముకలదుగా నియతరునకి యధికారములేదని మనువు. ఈ శాస్త్రము శూద్రునన్నిధియందు జడవదగదజ్ఞానముచే నెవడైనబడివిన నరకములొందునని కూర్మపురాణము. వేదవేత్తలుగ క భక్తి లేక వాస్తీకులగు వారలీపురాణరహితమును జెప్పదగదు. మోహముచే జెప్పిన నరకమునొందునని వాయుగోపీత.

ఈనీచే జెప్పబడిన ధర్మ శాస్త్రముల నీరహస్యములను శూద్రుడనగు నేను వినుటకు త్యాహమనొందను. బ్రాహ్మణుని వర్ణ శ్రేయమునకే విజెప్పబడి

ను. శూద్రునకివి శ్రేయస్కరములుగావు. వేదములును న్వాదిస్త్యులు శాస్త్రములు వీటియుగములు జడువుటకు బ్రాహ్మణాది వర్ణత్రయమునకే యోగ్యత కలదని భవిష్యత్తరపురాణము- ఇట్లునిషేధించబడియుండినను పాదములవలన, శూద్రుడు పుట్టెననైతి యిత్రుతి. మనుష్యులలో శూద్రుడు, మృగములలో నశ్వము, పాదములవలనబుట్టెనని ఋగ్వేదము. ముఖిభావమారుపాదములవలన క్రమముగా బ్రాహ్మణాదివర్ణములలోకవృద్ధికిరకు బుట్టినవని మన్వాదిస్త్యుటులలో జెప్పబడుటవలన శూద్రుడు నొకవర్ణముగలవాడౌటచేతను బ్రాహ్మణముఖముచే పురాణత్రవణాధికారము కలదుగాని శూద్రప్రాధాన్యముచే జెప్పబడెనను, వినుటకైనను ప్రత్యక్షముగా నిషేధము. వేదమును దీనియర్థమును అనుసరించిన స్త్రీతులను పఠించుటకు వినుటకు సధికారముశ్చవిస్త్యుతిపురాణములచే నూరముగా నిషేధించబడెను. ఇందుకు భారతము- ఈ గ్రంథమును బ్రాహ్మణాది నాలుగువర్ణములవారికిని బ్రాహ్మణునియెదుటనుంచుకొని విసిరించవలయునని. ఎవరు ధర్మసూత్రలో దేవ బ్రాహ్మణభక్తులలో వారిమధ్యను భగవత్స్వర్గధిని బ్రాహ్మణులచే నగ్రంథము పఠించఁగలనని నారదీయము. స్త్రీలు, శూద్రులు, ద్విజబంధులు పిరికి వేదమునుచిపించరాదు. మూఢులకు శ్రేణిపిషయమగుకర్తము శ్రేయస్కరమని భాగవతము. ఇట్లుల సీభాగతము వ్యాసులవారిచే జయితేత జేయబడెను. బ్రాహ్మణులవలన శూద్రస్త్రీయందుపుష్కరవాచు ద్విజబంధుడనియైన వ్రాత్యహయైన జెప్పబడెను. భవిష్యమందు నాలుగువర్ణములవారికిని ధర్మశాస్త్రములేవి శ్రేయస్సుకొరకు జెప్పబడెనో వాటిని వినుము. విశేషించి శూద్రులకు అష్టాదశపురాణములను రామచంద్రమును పరిత్రకరములని వాచుపెయ్యుండు. ఈ ధర్మశాస్త్రములు సర్వవర్ణసాధారణములని పండితులచే శ్రేయస్కరమనయు జెప్పబడెను. 7 న నాలుగువర్ణములవారికిని విసదగనవి. నూరందమందు మూసంహితలో బ్రాహ్మణులను క్షత్రియులను, వైశ్యులను తారతమ్యముగా జ్ఞానాభ్యాసమందులధికారులని. బ్రాహ్మణస్త్రీలకును క్రౌతజ్ఞానాభ్యాసమందు అధికారుముకలదు. శూద్రునకును శూషయునుపురాణముచే జ్ఞానసంపాదమునుగలదు. కొందరు విద్వాంసులు స్త్రీలకుశూద్రసమానతయని జెప్పుచున్నారు. ఎట్లనిన, సిద్ధాంతత్రవణము ద్విజానులకే జెప్పబడెను. విరక్తులకు, శూద్రులకును, స్త్రీలకును సిద్ధాంతత్రవణము పురాణత్రవణమని పెద్దలచేజెప్పబడెను. సిద్ధాంతయనగా స్త్రీవర్ణముగామాయణములను బ్రాహ్మణుడు దీక్షింపించిన వక్తలలో శ్రేష్ఠుడగును. ఉత్తరయందు

భూపతియగును. వణిగ్గనుడు వర్తకలాభమునొందును. శూద్రుడువినిన మహా త్వము నొందును. ఇదిన్ని బ్రాహ్మణునివలననే వినవలయునని తాత్పర్యము. ఇందుకు భవిష్యత్పురాణమందు ముందుగా కేవలబ్రాహ్మణుని జయును జేసిశూద్రునిచేతను ద్విజులచేతను వినదగినదని పురాణశ్రవణవిధివలన నే తదంగతవైదికమంత్ర శ్రవణమందునుదోషములేదు. ఇందుకు తార్కికము. భారతాది గ్రంథములందు ఘటించబడియున్నవైదికమంత్రములను మంత్రసియ మనువిడిచి లౌకికబుద్ధిచే వినవచ్చును. అసంస్కారులగుటవలన వేదమంత్రాధికారములేదు. శూద్రుడు నాలవవాడైనను వర్ణత్వముగలుగటవలన వేదమంత్రాధి స్వధాస్వాహా వషట్కారాదులు వినగా ధర్మమునుగూర్చి యర్హుడని వ్యాస వచనము. సావిత్రిని ప్రణవమును యజుస్సును శ్రీకారమును స్త్రీ శూద్రులు వర్ణింపవలెనని నృసింహ తాపనీయము. సావిత్రిని శ్రీచీజమును యజుస్సును పౌ గవమును స్త్రీశూద్రులుతెలుసుకొనియధోగతినొందుదురని రామతాపనీయము. వీటినుచ్చరించిన నాలుకగోయవలయునని వేదము. స్వాహాకార ప్రణవయుక్తముగా బ్రాహ్మణుడు శూద్రునకు మంత్రముచెప్పిన నాశూద్రుడుగరకమునొందును. అబ్రాహ్మణుడు శూద్రత్వము నొందునని స్కాందము. ఇటుల పురాణ విష్ణుసహస్రనామ చండిస్తోత్రాది పతనమందు సధికారములేదు. శ్రవణమాత్రమందగు సధికారముచే పాతాళికారప్రసక్తిగలుగదు. శ్రవణమువలన శూద్రుడు సుగతినొందునని హరివంశము. అదిగావుననే విష్ణు సహస్ర నామముల యందు బ్రాహ్మణుడు వేదాంతియగునని త్పత్రియుడు విజయము నొందుననివై శ్యుడు ధనవంతుడగునని శూద్రుడుసుఖియగునన్నచోట శూద్రుడుశ్రవణముచేతనేయని శంకరాచార్యులువారిచే వ్యాఖ్యానము చేయబడెను. ఇంతయధికమెందుకు- శూద్రకర్తృకమగు స్నానదానశ్రాద్ధాదికమందు బ్రాహ్మణుడే పౌరాణిక మంత్రపతనమును సేయవలయును. శూద్రునికి శ్రవణమాత్రమే. వారాహచందు యిదేవిధిశూద్రులకు మంత్రపక్షతమై జెప్పబడెను. మంత్రములేనశూద్రునకు బ్రాహ్మణుడు మంత్రముచేగ్రహించబడెను. మనువైతే వేదవేత్తలును క్షీణవంతులును గ్రహస్థులునగు బ్రాహ్మణులకు శిశూషజేయుటయే శూద్రునకు శ్రేయస్కరమగు పరమధర్మము. శుచియు ఘిగులశుశ్రూషజేయువాడును మృదువక్తయు అనహంకారుడనై శూద్రుడు బ్రాహ్మణాశ్రయుడగు నాడు త్కృష్టమగౌరవతీ నొందుననిచెప్పెను. శూద్రులుఅవరవర్ణులు వృషలులుజఘన్యజులు యిట్లని యమరకోశమువలన- తృషమనగా ధర్మము దీనిని భేదించువారు

వృక్షములు. బుధాతువుకు భేదనమర్థము. ఇచ్చటవృక్షమునకు కర్తృమందనధికారహేతువు. బ్రహ్మయొక్క జఘన్యమగు నవయవమందు బ్రాహ్మణాదివర్ణత్రయమువారల సేవకొరకే స్థాపించి తమస్వభావుడగు వృక్షుని అధ్యయనము, అధ్యాసనము, యజ్ఞము, తపము వీటియందు మిగుల నాసక్తిగల యార్యుల రాంతర్వర్తులగుద్విజులకు లాభికర్తృసాధనార్థము వానియందుంచి ద్విజులచేత సేయాశూద్రులకైహికాముష్మిక ఫలముననుగ్రహించి సమర్థుడగు బ్రహ్మచర్యధర్మమును బ్రవర్తింపజేసెననితాచుచున్నది. ఆర్యావర్త దేశములంగే వర్ణాశ్రయధర్మాది నియమము నితరదేశములందులేను. ఆర్యులనధార్మికులు-వారిదేశములందు వర్తింతురు గావుననివి ఆర్యావర్తమునబడెను. ప్రాకృత్యము సముద్రములమధ్యను హిమవద్వంధ్య పర్వతములనదును దేశమార్యావర్తమని బుధులందురు. ఇదియ యజ్ఞ ములుజేయుట కర్తవ్యమగుదేశము. దీనికిపైని మ్లేచ్ఛ దేశమని మనువచనము.

కుండగోళక మందాయము.

అథశూద్రసమానానామమ ప్సేతద్విజకుండగోళక సంకరజాత్యాదీనా మపిశూద్రపీత నిషిద్ధధర్మావేతి దర్శయిష్యామః॥ ద్వితీయేనతుయః పితౄస వర్ణానాం ప్రజాయతే॥ సవర్ణోథ ఇతిజ్ఞేయ శూద్రధర్మాశ్చజాతితః॥ వ్రతసీ నాస్త్రస్సంస్కార్యా స్సవర్ణాస్వపి యేసుతాః॥ ఉత్పాదితాస్సవర్ణేన వ్రాత్యా ఇతిహిష్యాతా ఇతిదేవలః॥ పరదాదేమజాయేతేద్వాసుతాకుండగోళకా॥ అమృతేజారజఃకుండో మృతేధర్మిరి గోళకఇతిమనుః॥ జారజాతస్సవర్ణానాంకుండో జీవతిభర్తరి॥ మృతేగోళకనామాతుజాతిహీనాచ తస్త్వతా॥ అసవర్ణాసు నారీషు ద్విజైరుత్పాదితాశ్చయే॥ పరపత్నిషుసర్వాసు కుండాస్తేగోళకాస్తస్మిన్ తాః॥ మాతృవర్ణానతేభోక్తాః పితృవర్ణానదప్తృతాః॥ అవివాహ్యస్సృతా శ్చైషాం బంధుభిఃపితృమాతృత ఇతియమః॥ సవర్ణాను సవర్ణైస్తు యేజాయంతేపరైరిపి॥ అవరోధకసంక్షాస్తే వ్రతసంస్కార వజ్జితా ఇత్యాదిత్యుచరా దేః॥ కృత్రసాంతపనం కుర్యాద్ధత్వా సంకిర్ణయోనిజం॥ సూతంహత్యాతు కృత్రంతుకుండగోళక మేవదేయమః॥ ఇతికుండగోళకా ॥ తథాద్విజోత్పన్నక్షం జోపి శూద్రసమ ఇతి న పసంతే బ్రాహ్మణ ముపనయాతేత్యుపనయన విధాచ మాసాధ్యయ్యవదుపాజేయత్వేన వివక్షితపుంస్తావత్ ప్రేణామివతస్యాప్యృషన యనాభావాత్॥ అష్టవర్ష వాక్యే ఉద్దేశ్యత్వేపిత్రాప్తానువాదేన పుంస్త్రవీవాసు వేదాత్ మితాక్షరాయాంచేవలోపి॥ షండకోలింగనీనస్సాన్యస్సంస్కారార్హ

శ్చనైవసగతి॥ అతఏవ తత్రైవవృద్ధమను॥ మండలముద్రావృత్తంహత్యాకూర
హత్యావ్రతంచరేతి॥ మండస్మనారదమతేచతుర్దశవిధః॥ దేవలమతేనుసప్తవిధః॥
నారదః॥ చతుర్దశవిధశ్చస్త్రేషండోద్భవోమసిషిభిః॥ చిత్రస్యశ్చచిత్రస్యశ్చతేషా
ముక్తవిధఃక్రమాత్॥ నిసర్గమండోవంధ్యశ్చపక్షమండస్తదైవచ॥ అభికాపాద్ధురో
గోగాద్భవత్రోధాతదైవచ॥ ఈర్ష్యామండశ్చ సేవ్యశ్చపాతరేతాముభేదగః॥ ఆ
క్షిప్తోమోఘబీజశ్చశాలినోన్యాయతస్తథా॥ నిసర్గపదంస్వభావతోలింగవృక్షానీ
సః॥ వంధ్యశ్చనమమగ్నః॥ పక్షిచినాసిస్త్రీయమసేవ్యసంకృద్భృతృషంకృషండః॥
గురుశాపాచయశ్చపసిద్ధాః॥ ఈర్ష్యాయాపుంస్తవముత్పద్యతేనఈర్ష్యామండః॥ ఉచ
చారవిశేషేణపుంస్తవముత్పద్యతేయస్ససేవ్యపక్షః॥ పారోపమాతరేతస్యోపా
తరేతా॥ యస్యముఖపవపుంస్తవశక్తిఃసయోనాసముభేదగః॥ రేణోనిరోధాత్తం
డిభూత ఆక్షిప్తమండః॥ గర్భాధానాసమర్థసబీనోమోఘబీజః॥ అపగల్భత
యాత్రోభాద్యానప్రపుంస్తవశ్చోపేన॥ యస్యస్వభార్యావ్యతిరేకతాన్యాయపు
రుషభావసోన్యః తిరితి॥ మండకోవాతజష్టండష్టండక్షిబోనపుంసకః॥ కీలకశ్చేన
ప్రైవక్షిబభోవ్యవస్థితః॥ తేషాంస్త్రీయవాక్పేష్టాస్త్రీతుల్యష్టండకోభవేత్॥
ఉన్నతకుచకచమార్పహీనత్వాపిధర్మకభివ్యం॥ పుమాగ్గుత్వానలింగానిపశ్చ
స్మిద్యాత్తదైవచ॥ స్త్రీచపుంభావమాస్థాయపురుషాచారవద్గుణా॥ వాతకోనా
మమండస్యాత్ స్త్రీషండోవాపినామతే॥ లింగానిస్త్రీపుంసపుంసకానిభింద్యాత్
త్యజేత్ కదాచిత్ స్త్రీకదాచిత్పుమాగ్గుదాచిష్టండభివ్యం॥ స్త్రీచపురుషవత్
స్త్ర్యంతరంభుజ్జైశుక్రోత్సర్గంవివైవచర్మకృతశ్లష్టమేహనంవాతేనాపూ
ర్యధరిష్యమాణాయధేచ్ఛమిత్యర్థః॥ అసల్లింగోధమండస్యాన్యష్టండస్తుష్టానమే
హనః॥ అమేధ్యాశీపుమాస్త్రిబోనప్తరేతానపుంసకః॥ అమేధ్యాశీముఖమైధునా
న్యరరేతాశీఅయంసుత్రుతేఆసేక్యగత్యుక్తం॥ ఆసేక్యోనామభవతిదుఃశ్యో
రల్పవీర్యయోః॥ సశుక్రంప్రాప్యలభతేలింగోఽప్రాచయమసంశయం॥ సకీలకభి
ప్రోక్తోయఃకైచ్యదాత్తనస్త్రీయం॥ అన్యేనసహసంయోజ్యపశ్చాత్తామేవసే
వతే॥ అన్యేషః॥ యఃపూతియోనాజాయేతససాగంధికసంజ్ఞికః॥ సయోనిశ్చసా
గంభమాఘాయలభతేబలం॥ స్వేగుడేమైధునాద్యస్తుస్త్రీపుంసవత్ప్రవర్తతే॥
కుంభింసృతివిజ్ఞేయః ఈర్ష్యకంశృణుచాపరం॥ దృష్ట్యావ్యవాయమన్యేషాం
వ్యవాయయోప్రవర్తతే॥ ఈర్ష్యకంసృతువిజ్ఞేయః ఈర్ష్యకంశృణుపంచమం॥
యోభార్యాయామృతామోహదంగనేవప్రవర్తతే॥ తతస్త్రీచేష్టాచారస్తుజా

యంతేషండసంజ్ఞికః॥ తేషాంహోపనయనవ్రతతత్వయ సమావర్తన వివాహ
వర్తం సర్వే సంస్కారా స్తూష్టింభవంతి॥

కుమారంనయిత్యాదౌ సంస్కార్యయాచోద్దేశ్యగతత్వేన పుంస్తస్యస్యా
వివక్షయా స్త్రీణామివ వండస్యాపిపాప్తేః॥ తూష్టిమేతాఃక్రియా స్త్రీణాం పి
వాహస్తు సమంత్రకథి యాజ్ఞవల్క్యైః॥ తేచస్త్రీతుల్యవాచ్యేష్టా స్త్రీభి
ర్వాణిపక్షిర్నితాభి తద్ధమనూక్త్యైః॥ పితృశ్శాభాదాతునాధికారః॥ యశ్చ
ర్థవార స్సపిండదాయాత్కాపస్తంబేనార్థవారస్యైవ పిండదానస్యైః॥ వండ
స్యకా అనంతాక్షీబపతితౌ పంకురున్నతకోజడభి మన్వాశ్చైర్థవారత్వేనిషే
ధాత్॥ యాజ్ఞవల్క్యపి॥ క్షీణాద్వానోదకం కుక్కు స్తేనవ్రాత్యవిధర్మిణభి॥
ఇతి వందాః॥ అన్యేపి శూద్రోన హాః కల్పతరా యమేనోక్తాః॥ ప్రవక్ష్యోపవిత్స
త్తాశ్చ వృధాప్రవజితాశ్చయే॥ యశ్చప్రవజితాశ్చాతఃప్రవజ్యావశితాశ్చయే॥
ఏతేశూద్రసధర్మాణో మనునాపరిక్షిర్నితాః॥ యాజ్ఞవల్క్యైః॥ ప్రవజ్యావశితో
రాజ్ఞోదాన ఆమరణాంతికః॥ అన్యేపిశూద్రసమాయాజ్ఞ వల్క్యేనోక్తాః॥ సద్యః
పతతిమాంసేన లాక్షణ్యాలవణేనచ॥ మాంసేనశూద్రో భవతిద్రాహ్మణః క్షీర
విక్రయాత్॥ అత్రకర్మనిందామాత్రమితివార్తి॥ భట్టాచార్యాః॥ ద్విజాతకర్తృప
రాణేతి విక్షానేశ్వరః॥ అతస్తేశూద్రసమాః॥ తథావ్రాత్యాఅపి॥ తథాచమనుః॥
బ్రాహ్మణాః క్షత్రియైశ్చానైశ్చాస్మాన్వీవధే రూర్ధ్వచుబ్ధతః॥ అశ్వోపనయాస్సన్దే
వ్యవలాపవతేస్తృతాః॥ వ్రాత్యస్తోమంవినా॥ తదాహ యాజ్ఞవల్క్యైః॥ ఆహోద
శాద్వావింశా చ్చతుర్వింశతవత్సరాత్॥ బ్రహ్మశత్ర విశాంకాలదోపనాయనికః
పరః॥ అతఃకర్థ్యంపతత్యేతే సర్వధర్మబహిష్కృతాః॥ సావిత్రిపతితావ్రాత్యా
వ్రాత్యస్తోమాద్యతేకతో॥

కుండగోళక వందాదులు.

ఇటుపైని శూద్రసములగు ననుపసీత ద్విజకుండగోళక సంకరజాతిముద
లగువారికిని శూద్రునకు శైవుబడిసధర్మమేయనిబాపించుచున్నాము:—సమాన
వర్గముగల స్త్రీయందు కెండవతండ్రిచే నెవడుపుట్టించబడునో వాడుసవర్గోధు
డని చెలియదగును. వీడుజాతివలన శూద్రధర్మముగలవాడు. సవర్ణునిచే సవర్ణ
స్త్రీయందు బుట్టినట్టిపుత్రులు వ్రతములేక నసంస్కార్యులై వ్రాత్యులై బహి
ష్కృతులగుదురని జేపలుడు. పరదారలందుకుండుడనియు గోళకుడనియు నిర్ణ
యపుట్టులుపుట్టుదురు. అందుభర్తయొండగా జారునివలనబుట్టినవాడుకుండుడు.
భర్తపోయిన వెనుక జారునివలనబుట్టినవాడు గోళకుడనిచుండును. సవర్ణస్త్రీయందు

నైన యిట్లుబుట్టినకుండగోళకులు జాతిహీనులగుదురు. అనవర్త్యాంగనలైనను ద్విజులచే పరస్మీలయందుశ్చిన్నమైన సుతులు కుండగోళకులగుదురు. ఈకుండగోళకులు మాతృజాతినైనను పితృజాతినైనను లేనివారగుటచే పితృమాతృ బంధువులందును వీరికివివాహము లేదనియుముడు. సవర్ణులగుపరులచే సవర్ణస్మీలయందుబుట్టినవారు అవరోధక సంజ్ఞలగుదురనియును వ్రతసంస్కారపర్జితులగుదురనియును నాతిత్యపురాణము. సంకరజాతుని జంపినవాడు సాంతపనకృచ్ఛమును జేయవలయును. సూతుని కుండగోళకునిజంపిన కృచ్ఛమును జేయవలయునని యుముడు. ఏరుకుండగోళకులు. ఇటులద్విజులవలన బుట్టినపండుడునుశూద్రునముడు. ఎందువల్లనంటె వసంతమందు బ్రాహ్మణుని యుపనయన సంస్కారయుక్తుని జేయవలయున నెడియుపనయనవిధియందునుబ్రాహ్మణ శబ్దపులింగ ద్వికీమైకవచనముచేపుంస్తవ్యము వివక్షసేయుటవలనస్మీలపతే పండునకుపనయనములేకపోవుటవలననుగ గాభ్యప్తమమందు బ్రాహ్మణునకుపనయనము సేయవలయుననువాక్కిమందును ఉద్దేశ్యముగ పుంస్తవ్యమేవివక్షసేయబడుటవలనను మితాక్షరియందుచేవలుడును పండుడులింగహీనుడు గావునసంస్కారార్హుడు గాడనిజెప్పెను. ఇదిగనుకనే పృథ్విమనువు- పండుడగుబ్రాహ్మణునిజంపి శూద్రహత్యావ్రతమాచరించవలయుననిజెప్పెను.

నారదమతమందు పండులుపదునాలుగు విధములిందులో చికిత్సచే పుంస్తవ్యమునొందువారు కొందరుచికిత్సకర్త ముగాని పండత్వముగలవారు కొందరు వారినివివరించుచున్నారము.

౧ స్వభావముచే పండుడు.

౨ సేవ్యపండుడు.

౩ వంశ్యపండుడు.

౪ పాతేరేతస్కుడు.

౫ పేక్షపండుడు.

౧౦ ముఖేభగుడు.

౬ గురుశాపమువలననైనపండుడు.

౧౧ ఆక్షిప్తుడు.

౭ రోగమువలన నైనపండుడు.

౧౨ మోఘచీబుడు.

౮ ఈర్ష్యవలననగు పండుడు.

౧౩ శాలీనుడు.

౯ దైవక్రోధమువలననగుపండుడు.

౧౪ అన్యౌపక.

స్వభావముచే లింగవృషణహీనుడు నిసర్గపండుడు. ఛేదించబడినవృషణములుగలవాడు వంశ్యపండుడు. ౧౫ దినములుస్మీనిముట్టనసమర్థుడంటె యొకదినమందు రతిజేయసమర్థుడగువాడు పక్షపండుడు. గురుశాపాదులుప్రసిద్ధులు. ఈర్ష్యచే

పుంస్త్ర్యమునొందువాడు ఈర్ష్యాపడుదు. ఉపచారవిశేషముచే పుంస్త్ర్యముగ
లవాడు సేవ్యుడగుదు. స్త్రీసంబంధమునకు పూర్వమే రేతఃపాతముగలవాడు
పాతరేతస్కుడు. యోనిస్పర్శమాత్రముచే రేతస్థలనముగలవాడుముఖేభగుడు-
రేతోనిరోధమువలన శక్తిహీనుడగువాడాక్షిప్యపడుదు. గర్భాధానమందసమ
గ్ధమగువాడు మోఘబీజుడు. ప్రాగల్భ్యములేకపోవుటచేత క్షోభమువలన నష్ట
మగు పుంస్త్ర్యముగలవాడు శాలీనుడు. స్వభార్యావ్యతిరక్త స్త్రీలయందు మాత్ర
ము పురుషభావముగలవాడన్యూపథి. చేవలమతమందైతే పండకుడు, పండ్లకు
డు, వాతకుడు, పండుడు, స్థూనపండుడు, క్లీబుడు, నపుంసకుడు, క్లీబభేదములు
యేషుకారములుగా వ్యవస్థసేయబడెను. వీరలలో స్త్రీసమానమగు వాళ్ళ
ష్టలుగలిగి స్త్రీకుల్లోడగువాడు వాతకుడనబడును. ఉన్నదిగుచాదిరహితుడగువా
డనియర్థము. వీడేపురుషాకారముగలిగిపుంస్త్ర్యములేకవాడు. ఒకానొక స్త్రీపురు
షభావమునొంది పురుషాచారమువంటి గుణములు కలదైనదియును- వీరువాతక
పండులనియు స్త్రీపండులనియు శాస్త్రబదురు. స్త్రీపురుషపుంసకచిహ్నములనువి
డవియనగా నొకప్పుడు స్త్రీయొకప్పుడు పురుషుడు ఒకప్పుడు నపుంసకుడగునని
యర్థము. స్త్రీపురుషుడువలె మరియొక స్త్రీని చక్షుక్తతేలింగమును వాయువుచేత
పూరించి దానినిధరించి యధిచ్ఛముగా మరియొక స్త్రీని శుక్లోత్సర్గమాత్రమువి
నాగా రమించినదియనియర్థము. ఉపయోగించనిలింగముగలవాడు పండుడు. వా
డినలింగముగలవాడు స్థూనపండుడు. ముఖమైధునమువలన పరరేతోభక్షణము
గలవాడు క్లీబుడు. నష్టమగు రేతస్సుగలవాడు నపుంసకుడు. క్లీబుడు సుశ్రుత
మందా సేక్కుడన బడును. అల్పవీర్యులగు దంపతులలో పురుషుడన్య వీ
ర్యపానముచేసి లింగోఽఛాయము బొందువాడని. ఎవడు తన స్త్రీబ్యమువలనతనస్త్రీ
నియన్యూతోగూర్చి యనంతరమందురమించునతడు కీలకుడనబడును. వీర లేడ్డురు
నుగాక మరికొందరుగలరు. ఎవడు యోనిలింగ గంధాఘ్రాణముచే బలమునొం
దువాడు పౌగంధకసంజ్ఞికుడు. తనగుడమందు మైధునమువలన నెవడుస్త్రీలయం
దు పురుషునివలె ప్రవర్తించునతడు కుంభీనకుడనబడును. ఈర్ష్యకుడనువాడు
మరియొకవిధమువాడుగలడు. ఇతరులరతిజూచి యెవడురతిజేయ బ్రవర్తించున
తడీర్ష్యకుడు. పండులలో నైదవవాడు- ఎవడైనభార్యయందు ఋతుకాలమందు
మోహమువలన స్త్రీవలెను బ్రవర్తించిననందువలన స్త్రీచేష్టాచారముగలవారు
పండసంజ్ఞికులు జన్మింతురు. వీరలకందరికి నుపనయనవ్రత చతుష్టయ సమావర్త
నవివాహములుమాని మిగిలినసంస్కారములు మంత్రహీనముగ జేయవలయును.

కుమారుడువ్రట్టగానే సంస్కరించలేనివాడని యుద్దేశ్యత్యమనొందుటచేపుం
స్త్వమ వివక్షితమగుటవలన స్త్రీలకువలె పండలకును సంసారము ప్రాప్తిం
చుటవలననకుంతకముగ జాతక గ్రాహిణియు శేయవలయును. స్త్రీలకు వివాహ
స్త్రీలే సమంత్రకమని యాజ్ఞ వల్లి. ఆపండులు స్త్రీతుల్యమగు వాక్యేక్షలగులవా
డుగాన స్త్రీలలో సమానధర్తులని వృద్ధమనువు- వీరికిపితృగ్రాహిణి కమందధికాగ
ముతేదు, ఎవడు ధనమునుస్వీకరించునో వాడు పండదాతయగుననియెడి యాప
స్తంబ వజ్రమువలన క్లిబపతితపంగోన్నతజదులంకభాక్కులు కారనిమన్వాదు
లచే సర్వహారత్య విశేషమువలన పండదాయికాక పోవుచున్నాడు. యాజ్ఞ వల్క్యు
లు, క్లిబాదులుదక దానమును సేయుదుగరు. ఆపండులు వ్రాత్యులువిగతధర్తులని
జెప్పిరి. ఇదిషండనిర్ణయము.

మరికొందరు శూద్రసములు కల్పితగుంధమందు యమునిచే జెప్పబడె
ను. సన్యసించి భిక్షయినవారును, విరాగులుగాక సన్యసించినవారును, సన్యాసివ
తన బుట్టినవాడును శూద్రసములనిమనువు. సన్యసించి భిక్షయినవాడు రాజుకు
యావజ్జీవమును దాసుడుగావలయునని యాజ్ఞ వల్లి. వీరిచేతనే మరికొందరు
శూద్రసములుజెప్పబడిరి. మాంసలాశ్మలవగములమైన బ్రాహ్మణుడాకాలమందు
నే పతితుడగును. షీరమును విక్రయించిన బ్రాహ్మణుడాక మానమునకు శూద్రు
డగును. ఈస్థలమందు కర్మనిందామాత్రమని వార్తికమందు భట్టాచార్యులు. ద్వి
జాతికర్మసానిపరములనివిజ్ఞానేశ్వరులు. గావున వీరలు శూద్రసములగుదురు. ఆ
లాగునే వ్రాత్యులున్ను. ఇందుకుమనువు- బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యులు తమతమఉప
నయననియత కాలమునకుపైనియొక సంవత్సరముపనయనములేకుండినవృక్షులగు
దురని. వ్రాత్యస్తోమయాగము జేసిన నట్లు గారు. ఇందుకు యాజ్ఞ వల్క్యులు. పది
యారు, నిరువదిరెండు, నిరువదినాలుగువత్సరములు క్రమముగ బ్రాహ్మణక్షత్రియ
వైశ్యులకు ఉపనయనకాలములు. వీటికిపైని యుపనయనములేకుండినపతితులై స
ర్వధర్మ బహిష్కృతులగుదురు. వ్రాత్యస్తోమ యాగములేకుండిన సావిత్రిపతి
తులని వ్రాత్యులని జెప్పబడుదురు.

అనులోమ విలోమ జాత్యుత్పత్తి స్తద్వృత్తయశ్చ.

యాజ్ఞ వల్క్యుః॥ విప్రాన్పూర్ణావస్థికోహి క్షత్రియాయాం విశప్రియాం
అంబష్టశ్శూద్ర్యాం నిషాదో జాతః పారసవోపివా వైశ్యాశ్శూద్ర్యోస్తు రాజ
న్యన్తాహిష్యోగ్రాసుశాస్త్రైశ్చ॥ వైశ్యాత్తుకరగశ్శూద్ర్యాం విన్నాన్వేషవిధి
స్సృతః॥ ఏవం చూర్ధావస్థికాంబష్టపారసవ మాహిష్యోగ్రకరణాః పడనులో

మాః మాతృజాత్యుక్త కర్తృభావశ్చ ఏతేహీనవల్లానుజాతాః ఏతాసునోఽన్య
 వృజా అనుభోమనీవణాః ప్రతిభోమాః మనుః బ్రాహ్మణాదుగ్రకన్యాయా మా
 వృతోనామజాయతే శూద్రాద్యాం క్షత్రజాదాః యజ్ఞవల్క్యః మాహీ
 ష్యేణ కరిణ్యాంతు రథకారః ప్రజాయతే క్షత్రాదైవశ్యాయాం మాహీష్యః
 వైశ్యాదుబ్రాహ్మణం కరిణీ తస్మాంరథకారకః ఏషాంవృత్తిరాహ వశిష్ఠః
 మూఢావసీక్తానాం హస్తశ్శ్రవ్య రథశస్త్ర శిక్షాస్త్రధారణం మణిమంత్రోఽ
 ధైః ప్రాణిరక్షణ మంబష్టానాం మాహీష్యాణాంశివస్సత్యపక్షత్రై వీవనంసస్య
 రక్షాచ పారసహోగ్రకరణానాం ద్విజ శుశ్రూషా ధనాభ్యక్షతా రాజసేవా
 దుగ్ధాంతః పురరక్షాచ రథకారస్య నిధిక్షానం హస్త శ్శ్రవ్యసారథ్య వర్తవషా
 తసనాది శంఖః క్షత్రియ వైశ్యామలోమానుతరోత్పన్నజో రథకార స్తస్మా
 ధ్యమనేజ్యా దానోపనయన సంస్కారాశ్చప్రతిషిద్ధాః రథసూత్రవాస్తు వి
 ద్యాధ్యయనవర్తితాదేతి జాతివివేకః శూద్రాంశయనమారోఽప్య బ్రాహ్మణశ్చే
 త్కథంచన జనయేద్ధ్రామ్యు ధర్మేణ తస్మాంపారసంసుతేం మహాకూద్రస్సవి
 శ్వాతక్షూద్రేభ్యః కించిదుత్తమః స్వర్ణకారస్యతస్యేనాన్నానంధా త్రంపవిత్ర
 కం సుర్వకూద్రస్యధర్మేణవర్తనంతస్యజీవితేతి క్షత్రియావిప్రసంయోగాజ్ఞాతో
 మూఢావసీక్తకః రాజన్యక్షత్రధర్మేభ్యోభ్యధికస్సంప్రకీర్తితః ఆధర్వణత్రయః
 శుర్వపితృవైమిత్రికింకియాం అశ్వీరధంహస్తీనంవా వాహయేదైవసృపాజ్ఞ
 యా సేనాపత్యంబభైవజ్యం కుర్యాజ్జీవేచ్ఛవృత్తిమ ఆయుర్వేద మధాష్టాంగం
 తత్రోక్తం ధర్మతత్త్వరేత్ జ్యోతిషంగణితంహవి కాయకింవృత్తిమాచరేత్ వై
 శ్యాయాం విధినా విప్రాజ్ఞాతోహ్యంబవ్యథచ్యతే కృష్యాజీవో భవేత్తస్య తదై
 వాగ్రేప్రసర్తకః పరవాజిగజాదీనాంచిత్యాతస్యజీవికా వైశ్యాయాంక్షత్రియా
 జ్ఞాతో మాహీష్యస్త్వనులోమజః అష్టాధికారనిరసశ్చతుష్టష్ట్యంగోవిదః ప్ర
 తబంధాదికాస్తస్య క్రియాన్యస్సకలావిదః జ్యోతిషంశాకునం శాస్త్రం స్వరశా
 స్త్రంబజీవికా విశ్వంభరశాస్త్రే శూద్ర్యాం క్షత్రాదుగ్రజాతి ర్ముద్ధశస్త్రాది జీ
 వికా శస్త్రాస్త్రవ్యాసకుశల స్సంగ్రామకుశలో భవేత్ తయావృత్యాహ్యజీవ
 వైశ్యాద్రధన్యాంశ్చపాలయేత్ అయంరజపూతభామ్యుత్తరహిందూస్థాన ప్రసి
 ధకూద్రధన్యాచ శూద్ర్యాం జాతస్సు వైశ్యాదైవ కరణోలిపితేభ్యత్, ఆంధ్రో
 త్కశాదిమ కరణఇతి ప్రసిద్ధః వైవరిణీశ్చపునర్భుశ్చ రేతోధాకానుచారిణీ స
 ర్వభక్షాచవిజ్ఞేయా పంచైతా శూద్రాయానయః ఏతాసాం యాస్యపత్యాని ఉ
 త్పద్యంతే కవాచన నతాన్నజ్జీమయుంజీతనతేపజ్జ్వల్ల కాస్త్యన్య తాఇతహరీ

తః! రేతోధాః కుండమాతా! కామచారిణీ చతుర్భ్యధిక పురుషాః! సస్విభా
షా సురాపీ॥

అనులోమ విలోమ జాత్పుత్రియం, వారివృత్తులును.

యాజ్ఞవల్క్యులు:— బ్రాహ్మణునివలన త్నాత్రియస్త్రీయందు పుట్టినవాడు మూర్ధావసీక్తుడు. వైశ్యస్త్రీయందంబుడు. శూద్రస్త్రీయందు నిషాదుడు ఏడుపారసవుడు. రాజువలన వైశ్యశూద్రస్త్రీలయందు క్రమముగ మాహిష్యుడని ఉగ్రుడనిశెప్పబడుదురు. వైశ్యునివలన శూద్రస్త్రీయందు పుట్టినవాడు కరణుడనబడును. పైపైవర్ణములవారికి క్రిందిక్రింది వర్ణములస్త్రీలు వివాహితలైన పీరియందుపుట్టినవారు. ఇట్లు మూర్ధావసీక్తాంబుల పారసవమాహిష్యోగ్రకరణులీయార్గురుననులోములు. మాతృజాతికిజెప్పబడిన కర్మములనుజేయువారు. పీరుసీనవర్ణస్త్రీయందుత్కృష్ట వర్ణపురుషులవలనపుట్టినవారు. అనులోమమగని చతులగువారు ప్రతిలోములు. బ్రాహ్మణునివలన ఉగ్రకన్యకయందు బుట్టినవాడ వృత్తుడు. ఉగ్రజాతియనగాత్నాత్రియనివలనశూద్రస్త్రీయందుపుట్టినది. యాజ్ఞవల్క్యులు. మాహిష్యునిచే కరణస్త్రీయందుపుట్టినవాడు రథకారుడు. మాహిష్యుడనగా త్నాత్రియనివలన వైశ్యస్త్రీయందుపుట్టినవాడు. వైశ్యునివలన శూద్రస్త్రీయందుపుట్టినది కరణస్త్రీ. వీరికివృత్తివశిష్టులుశెప్పిరి. మూర్ధావసీక్తులకు ఏనుగులు, గుఱ్ఱములు, రథములు, శస్త్రములు, వీటిరక్ష, అస్త్రధారణము. అంబుష్టులకు మణిమంత్రోపధములచేత ప్రాణిరక్షణము. మాహిష్యులకు గీత నృత్యనక్షత్రసస్యరక్షలచే జీవనము. పారసవోగ్రకరణులకు ద్విజశుశ్రావయు ధనాధ్యక్షత రాజసేవ దుగ్ధాంతఃపురరక్షణమును. రథకారునకునిధిజ్ఞానము, హస్త్యశ్వసారధ్య వర్ధనపోషణ దమనాదికము.

శంఖముషి- త్నాత్రియనివలన వైశ్యస్త్రీయందు పుట్టినవానికిని వైశ్యునివలన శూద్రస్త్రీయందుపుట్టినదానికినుత్పన్నమయిన రథకారునికధ్యయనము యాగముచానము ఉపనయన సంస్కారము ఇవినిషిద్ధములుకావు. రథసూత్ర వాస్తువిద్యాధ్యయనములు వీనికివృత్తి. జాతివివేకమందు శూద్రస్త్రీనిశయనమునబొందించి బ్రాహ్మణుడు గనినకుమారుడు పారసవుడు. శూద్రులకంటెనించుకంటె సుతముడు, మహాశూద్రుడనియును శెప్పబడును. స్వర్ణకారునకు స్నానము గొట్టాముకలవు. సర్వమును శూద్రునిధర్మముచేప్రవర్తనము వీడికిజీవికయని. త్నాత్రియస్త్రీయందు బ్రాహ్మణునకు బుట్టిన మూర్ధావసీక్తుడు రాజన్యక్షత్రధర్మలకంటెన

ధీకరించెప్పటిను. అధర్వణాశ్రయను శేయుచు నిత్యవైమిత్తిక క్రియాపరుడై అశ్వరథగజములను నడిపించుచుండవలయును. విశిక్సేనా గాయకత్వము, వైద్యము, జీవనము. అష్టాంగముగు నాయుర్వేదము, జ్యోతిషము, గణితము, శక్తిగోమయోగముగవృత్తిని యాచరించవలయును. విశ్రుతివలన వైశ్యస్త్రీయందు విధిచేత బుట్టిన యంబుడు, కృషిచేతను, నాట్యముచేతను, సరవాజిగజాది చికిత్సచేతను జీవిక జేయవలయును.

క్షత్రియునివలన వైశ్యస్త్రీయందుబుట్టిన మాసిష్యుడు అనులోమజుడు. అష్టాంగవైద్యముందును చతుష్పాక్షికళయందును నేర్చుకలిగి వ్రతబంధాదిక్రియలుగలవాడై జ్యోతిషము శకునశాస్త్రమును స్వరశాస్త్రమును జీవనముగలవాడగును. విశ్వంభరశాస్త్రమందు శూద్రస్త్రీయందు క్షత్రియునివలనబుట్టినయుగ్రజాతికి యుద్ధశస్త్రాదికము శస్త్రాస్త్ర న్యాయశుశులతయు జీవిక. శూద్రధర్మములను పాలించుకొనవలయును. ఉత్తర హిందూస్థానమందు రజస్థానాదుకుడై శూద్రధర్మమును కలవాడై యుండెను.

వైశ్యునివలన శూద్రస్త్రీయందు పుట్టినకరణుడు లిపలేఖకుడై ఆంధ్రోత్పలాదిచెతములందు శిష్టుకరణుడని బ్రసిద్ధుడు. వైవరిణి, పునర్దువు, రేణోధ, కామచారిణి, సర్వభక్ష పిండదుగురును శూద్రులు. వీరియందుబుట్టినసంతానము కత్తికర్లముకాదని హరితుడు. కుండునితల్లి రేణోధ. కామచారిణి సులుగుకింబ సధికముగు జారులతో భోగించినది. సర్వభక్షయనగ కల్లుద్రావినది.

(ప్రతిలోమ జాతయః.

యాజ్ఞవల్క్యః॥ బ్రాహ్మణ్యం క్షత్రియాత్మాతో వైశ్యా ద్వైదేహకస్తథా॥ శూద్రాజ్ఞాతస్తుచండాలస్సర్వకర్మబహిష్కృతః॥ క్షత్రియ్యాం మాగధం వైశ్యా చ్ఛూద్రాష్టగతైరమేవచ॥ శూద్రాదాయోగవం వైశ్యాజనయామానవైసుతం॥ మాగధోవందీక్షతా నిషాదోభిల్లశతిఃసతః॥ ఆయోగవఃపులగస్తాతదాహహరితః॥ క్షత్రియాయాం వైశ్యశూద్రా వందీషాదా జనయతో వైశ్యాయాం శూద్రఃపులగస్సానితిసోపి॥ శూద్రాన్నిషాదోమత్సృష్టుంక్షత్రియాయాంవ్యతిక్రమాత్॥ తేనద్వానిషాదా ఏకఃప్రాగుక్రోసులోమః॥ అయంచైకః॥ జాతివివేకః॥ క్షత్రియాశూద్రసంయోగాష్టగతైరం జనయేత్సుతం॥ నిషాదశతి విఖ్యాతస్సర్వవర్ణ బహిష్కృతః॥ వాగురాపాశపాణిస్తు మృగబంధనకోపిదః॥ అరణ్యపశుజానీనా మంతకశ్చవనేవరః॥ క్రోధాన్వితోమాంసవృత్యా తథాజీవేత్సవైవహిఘంటాం పాపాధికాంకుర్యా ద్రాత్రోపిస్తయకారిణిం॥ ద్విధాచ మృగయాతోక్తా

వ్యోమభూచారి కామి హావిక్రీయం మధునకు ర్భాగ్ధనమిచ్చన్సమృద్ధయే॥ యమస్తు॥
 మాగధనిపాదయోస్సంక్షాంతరమాహ॥ త్మత్రియాయాంతువై శ్యేన ముచుపోనా
 మజాయతే॥ తూద్రీణజాయతేమధుః త్మత్రియా యత్రీముహ్యతి॥ మోహమైధు
 నం॥ తూద్రీకమలాకరే॥ త్మత్రియమాగధంవైశ్యాజ్జనయామాసవైసుతం॥ సవం
 దీజనభిష్యక్తో వ్రతబంధ వివర్జితః॥ తూద్రీభ్యోభ్యధికః కించిత్తస్య జీవనముచ్య
 తే॥ కావ్యాలంకారగద్యాది పద్యాపాసు కలాక్షయః॥ గద్యపద్యాని చిత్రాణి వి
 శుద్ధాని మహీభృతాం॥ త్మత్రియాయాం వైశ్యకాతః త్మత్తావేత్రధరోభవేత్॥ ల
 ఘజాతివివేకే॥ సూతాస్త్రేయేపురాణస్థాసుచ్చరంతిన్నపాన్సదా॥ యేల్పకాలగ
 తాన్సూరాన్వర్తయంతివమాగధాః॥ వర్తమానాన్సపాన్సమ్యక్కృతసంగ్రా
 మకర్తణః॥ వర్తయంతిప్రబంధైశ్యేవందినస్తేప్రకీర్తితాః॥ మనుః॥ కారావరం ని
 పాదాత్తుచర్తకారంప్రసూయతే॥ వైదేహీతిశేషః॥ వైదేహికాదంధ్రీమేదా బ
 హిగ్ధామిద్రుతిశయా॥ విప్రీయాంవైశ్యజోవైదేహః॥ తస్మాత్కారవర్యామం
 ధ్రీః॥ నిపాద్యాంక్షేదభి మేధాధిధిః॥ అంగసాత్వన్యేపివండాలాక్షాః॥ యస్తు
 ప్రవజితాక్షాతో బ్రాహ్మణ్యం యశ్చకూద్రజః॥ తావుభావిధివండాతా సగో
 త్రాద్యశ్చ జాయతే॥ తుమోషి॥ ఆరూఢపతితాపత్యం బ్రాహ్మణ్యం యశ్చకూ
 ద్రజః॥ సగోత్రోధానువత్సైవ చండాలాస్త్రయశ్చరితాః॥ మనుః పులహసమా
 హ॥ అహోనిపాదాచ్ఛుద్రీయాం జాత్యాభవతిపులహసః॥ తూద్రీజ్ఞానోనిపా
 త్యాంతు సవై కుక్కుటక స్మృతః॥ త్మత్తుర్జాతస్తథోగ్రాన్యంతు శ్వపాకఇతిహ
 చ్యతే॥ వైదేహకేన త్వంబహ్మముత్సన్నోవేనఉచ్యతే॥ తూద్రీ త్మత్రియజః త్మ
 త్తా॥ త్మత్రాతూద్రాయాముగ్రాతాభ్యాంశ్వపాకః॥ వైశ్యాద్విప్రాయాం వైదే
 హః॥ విప్రావైశ్యాయామంబుష్ఠీ॥ తస్యాంవేనః॥ ఏహంవృత్తిరాహవశిష్ఠః॥ సూ
 తానాం మంత్రిత్వ కాయస్థ స్త్రీజీవన వస్త్ర పూరణాని॥ కాయస్థో లేఖక
 శ్వం॥ వైదేహకానాం నటవృత్తి రంగవతరణే॥ వేదానాం దారుణ్యేదనంభ్రీమ
 రోపణం మణిముక్తాప్రవాళ వేదనంచ॥ భీమణిశ్యాణః॥ ఆయోగభవాంతామ్రా
 యస్త్రపునీసాయుధకరణం యోజనం సగరకరణంచ॥ సైరంధ్రాణాం సురా
 సుద్యసీధుకరణం తద్విక్రయః పుష్పఫల శాక విక్రయశ్చ॥ విశ్వంభర శాస్త్రే॥ వి
 ప్రీయాం యస్సమతః త్మత్తాత్మా తాభ్యో గజుంధకృత్॥ దమసం తురగాణాం
 చ కుర్యాత్తజ్జీవనంపరం॥ నృపాద్రాహ్మణకన్యాయాం వివాహేషు సమన్వయా
 త్॥ జాతస్సృతస్తువిర్విష్టః ప్రతిలోమవిర్విష్టః॥ వివాహసంబంధే ఊధాయాం
 బ్రాహ్మణకన్యాయామిత్త్యం॥ వేదానార్హాస్తరాచైషాం ధర్మానా మనుబోధ

కః। బ్రాహ్మణ్యంతు సుతోజాతో వైశ్యావైదేహకస్త్వతః। పాషాణ కాష్ఠ
యోశ్శిల్పం తస్యజీవనముత్తమం॥ మనుః॥ సూతానామశ్వసారధ్యమంబష్టానాం
చికిత్సితం। వైదేహకానాం స్త్రీకార్యం ముగధానాం వణిక్పథః॥ స్త్రీకార్య
మంతఃపురతః। వణిక్పథో రాజమార్గస్తద్రతః॥ మత్స్యఘాతో నిసాదానాం
తప్తిరాయోగవస్యచ। తప్తిగృయతక్షణం వర్ధకీత్యర్థః॥ ఉశనసాతు॥ నృపాయాం
వైశ్యసంసర్గాదాయోగవర్ణిత్వతః। తంత్రువాయా భవంశ్యేతే వస్త్రకార్యో
పజీవినః। శాలికాః కేచిదత్రైవ జీవనంవస్త్రనిర్మితం॥ త్షత్రుపులహసానాంతు
ఓతాకోవధబంధనే॥ బితాకసస్పర్పదయః। ఉగ్రోత్రప్రతిహమజః। తన్వధ్యపా
తాదితిస్త్రిమంజర్యాం॥ ధిక్ష్వాణానాం చక్షుకార్యం వేనానాం భాండవాచనం॥
భాండమరజపటహది॥ చైత్యద్రుమశ్చశానేషు శైలేషాపవనేషుచ। వసేయు
రేతే విజ్ఞాతా వర్తయంతస్త్వకర్తృభిః॥ విజ్ఞాతా జ్ఞాతచిన్నంకితాః। చండా
శ్వపచానాంతు నిర్గ్రామస్సాన్యైత్పత్రిత్రయః। అవపాత్రాశ్చకర్తవ్యాధనమేషాం
శ్వగర్భం॥ నిర్గ్రామోబహిగ్రామః॥ అవపాత్రం భిన్నపాత్రం। యద్వా పాక
పాత్రాదిహీనాః। యద్వత్యతి అన్నమేషాం పరాధీనమితి। యద్వా తద్ధస్తస్యై
పాత్రేన్నాది నదేయం కింతుఘామిన్యై॥ వాసాంసి మృతశేలాని భిన్నభాండే
చ భోజనం। కాష్టాణ్యసమలంకారః పరివ్రజ్యాచ నిత్యదా॥ పరివ్రజ్యా ఏక
త్రానవస్త్రానం॥ నత్రైస్సమయ మన్విశ్చేత్పురుషో ధర్మమాచరన్। వ్యవహారోమి
ధస్తేషాం వివాహ స్సద్యశైస్సహ। అన్నమేషాం పరాధీనం దేయంస్యాద్భిన్న
భాజనే। రాత్రా నవిచరేయస్తే గ్రామేషు నగరేషుచ। కార్యార్థం విచరేయ
ర్వా చిహ్నితా రాజశాసనైః। అబంధవం శవంచైవ నిర్హరేయిరితి స్థితిః। వ
ధ్యాంశ్చ హన్య సుతతం యథాశాస్త్రం నృపాజ్ఞయా। వధ్యవాసాంసి గృ
ష్టీయ శ్చయ్యశ్చాభరణానిచ। బ్రాహ్మణాధే గవార్ధేవా దేహత్యాగోనుప
స్కృతః॥ ధనాద్యలోభోనుపసాగభతి మేధాతిది॥ స్త్రీబాల్యాభ్యవపత్రైచ
బలీనాం సిద్ధికారణం॥ స్త్రీబాల్యాది విపత్రైచ దేహత్యాగ ఇత్యనుషంగః। సిద్ధి
శ్చేయః॥ ఉశనాః॥ సీసమాభరణం తేషాం కాలాయసమధాపివా। వధీంకం
రే సమాబధ్య యుల్లరీకచ్ఛతోపివా। మలాపకర్షణంకుర్యుః పూర్వాహ్లాపరిశుద్ధి
కం। పిండిఘాతావసేయస్తే నోదేద్వధ్యా విశేషతః॥

తథావ్రాత్యోత్పన్నాశ్శూద్రసమాంతానాహమనుః॥ వ్రాత్యత్తుజాయ
తేవివ్రాత్యాపాత్తా ఘోర్జకంటకః। ఆవంత్యవాటధానాచపుష్పశేఖరపవచ। వి
వ్రాత్యాంజాయతేవ్రాత్యో విప్రజోఘోర్జకంటకః। ఆవంత్యాద్యాస్తమ్యైవసం

జ్ఞాతిమిత్రాదుఃఖంబులు అన్యథా భూతకలహాద్విప్రాయమావంత్యైః తస్మాత్ సాం
వాటధానః। తస్మాచ్ఛుప్తస్య శేఖర ఇత్యాదుఃఖంబులు ఏవమగ్రేష విశ్వంభరైః పితాసు
క్తుః। ఏతైస్తుజీవనార్థాయ కార్యం విష్ణోర్విభూషణం। సృత్యగతాది వాదిత్రశం
ఖవీణాది వాదనం। యిల్లమల్లశ్చ రాజన్యా ద్వాత్వాద్విచ్ఛిదితేవచ। సులక్ష్మ
రణశ్చైవ ఖసో ద్రమిషవీవచ। క్షత్రియాయాం బ్రాత్యక్షత్రజావితే। అయమన్యః
కరణోనులోమాత్॥ వైశ్యాత్తుజాయతేవ్రాత్యాత్సుధన్వాచార్హవీవచ। కాయా
షశ్చవిజన్తాచ మైత్రస్సాన్వితవీవచ। వైశ్యామేవ॥ ఆదిత్యపురాణే। బ్రాహ్మ
ణ్యం బ్రాహ్మణాద్వాత్వాజ్జాయతేభూర్జకంబకః। ఆవంత్యవాటధానాచ పు
ష్పశేఖరజాతయః॥ అధికారిక కర్తాణి భూర్జకంబకినోనిశం। మంత్రాషధి శాత్ర
వాణాంసంముఖీకరణాన్వితే। కుర్వంతిరాజ్ఞాంహి తతస్తేనైవావిక్యతాఃపరే। ఆ
విక్యతాఅదండాన్యః। సంముఖీకరణంవశీకరణం। రాజ్ఞీమక్షత్రియాద్వాత్వాజ్జుల
మల్లనటారుషాః। ఆవిధినికాకరణాద్రమిషాన్వంతి భూరిశః। విజ్ఞేయం పరరా
ష్ట్రాణాం లైశ్చరాజాజ్ఞయాక్రియాః। ఖసోమల్లస్తయావృత్తం మిత్రామిత్రత్వ
మేవచ॥ మాతృమండన మిత్రచ పాశాంతరం॥ వైశ్యస్త్రీషు తథా బ్రాత్యాద్యై
శ్యాత్కూరుషకోభవేత్। చతుష్పదేశ్వశానేచ సభవేద్విప్రమండలం॥ తత్రలో
క వృత్తాంతజ్ఞో రాజాజ్ఞయాస్యాదిత్యర్థః। మాతృమండనమిత్ర పారేదేవీపూజ
కః॥ సుధన్వాచార్యస్త్యపరోభవేద్రుద్రస్యపూజకః। తృతీయశ్చవిజన్తాఖ్యస్సూతి
కావేశ్వపూజకః। తస్యస్త్రీసాంవికాస్యాదిత్యర్థః। ఘాతప్రేతపిశాచాంశ్చపూజ
యే ద్రాజశాసనాత్॥ సాధ్యానాంపూజకోయేచ చైత్యాదీనాంచతుర్థకః॥ పం
చమస్సాత్వతోనామ విష్ణోరాయతనార్చకః॥ ఏభ్యోన్యోన్యసంకరేనీచాజాయం
తే॥ తదాహమనుః॥ ప్రతికూలంవర్తమానాబాహ్యబాహ్యంతరాత్మనః। హీనహీ
నాన్రసూయం తేవర్ణాన్పంచదశైవతు॥ బాహ్యశ్చందాలాద్యాః। ప్రతికూలంచా
తుర్వర్ణ్యస్త్రీయోగచ్ఛంతః। స్వతోబాహ్యంతరాష్ట్రీచాన్తనయంతి తేపునరుచ్ఛనీ
చస్త్రీయోగచ్ఛంతోహీనానహీనాంశ్చసువతే। వర్ణాజాతయః। అయంభావః। వి
ప్రవాదసులోమావీవ సూద్రాత్ప్రతిలోమావీవ మధ్యమయో రుభయో రుభయే।
క్షత్రస్యద్వాపసులోమా। ఏకఃప్రతిలోమః। వైశ్యస్యేకోనులోమో ద్వాప్రతిలో
మా। తత్ర సూద్రాద్విప్రక్షత్రియవైశ్యాంనాసు క్రమాచ్ఛందాలక్షత్తాయోగ
వాస్త్రయః। చందాలాద్విప్రాదిస్త్రీషుచత్వారః। ఏవం క్షత్త్రురాయోగవాచ్ఛేతి
ద్వాదశః। తేవ స్వయంత్రయశ్చిపంచదశః। తథావైశ్యాత్క్షత్రియాయాం మాగ
ధో। విప్రాయాంవైదేహకః। సూద్రాయాంకరణోనులోమః। లైశ్చతుర్వర్ణస్త్రీ

మాత్పాదితాః ప్రత్యేకం చత్వారశ్చ ద్వాదశ స్వయంచ త్రియశ్చ పంచదశ।
తథా క్షత్రియాద్వైశ్యాయాం మాహిష్యః శూద్రాయాముగ్రః। విప్రాయాం
సూరిః ప్రతిలోమః। తేభ్యశ్చతుర్వర్ణ స్త్రీషు ప్రత్యేకం చతురోజనయంతి ద్వా
దశ తేచత్రయశ్చ పంచదశేతి॥ తథా విప్రైశ్చ క్షత్రియాది స్త్రీ వ్యనులోమా
మూర్ధావసీక్తాంబవ పారసవాః। తేభ్యశ్చతుర్వర్ణ స్త్రీషు ప్రత్యేకముత్పాదితా
శ్చత్వారశ్చ ద్వాదశ। తేచ మూర్ధావసీక్తాదను స్త్రయశ్చ పంచదశ॥ సర్వేష
స్త్రిసంఖ్యాదుష్టాః। చత్వారోవశాశ్చేతి చతుష్షష్టిః॥

జాతివివేకత్వస్సర్వోక్తం॥ అనులోమ్యేన వశానాం వల్లరా స్సంప్రకీ
ర్తితాః। ప్రాతిలోమ్యేన తే షట్స్వ రితి ద్వాదశ భేదతః। ఏతే ద్వాదశ మిత్రాస్తుచ
తుర్వశ్చైకాద్విమిత్రతాః। అష్టావయమ్యుగ్ధే దాస్తే పశ్యి ద్వాదశ సంయుతాః। హ
తాస్తే పశ్యి సంఖ్యైశ్చ షట్త్రింశచ్చ తసంఖ్యయా। భేదాస్సంకరజాతీనాం బహవ
స్స్యైస్త తోపరశ్చితి॥ ఏతేశాద్రసమాః॥ శూద్రాణాంతు సధర్మాణస్స ర్వేపథ్యంస
జాన్స్యతాశ్చిమనూక్తైః॥ అపథ్యంసజా వ్యభిచారజాతాః॥

ఏతత్స్వరూపం వ్యవస్థయశ్చోక్తా ఆదిత్యపురాణేః॥ మూర్ధావసీక్తో వి
ప్రైద్యః క్షత్రియాయాం ప్రసూయతే। సకరోతిమనుష్యాణాం చికిత్సాం రోగి
ణామపి॥ అపితద్దాత్నాత్రంకర్తవ్యం॥ బ్రాహ్మణాచ్ఛూద్రకన్యాయాం భవేత్పార
సవస్తుసః। సిహారోమత్యసూతిత్వం చక్రే రాజజ్ఞయా సదా॥ బ్రాహ్మణే
నోగ్రకన్యాయా మంబస్తోనామజాయతే। సకరోతిమనుష్యాణాం చికిత్సాంరో
గిణామపి॥ విప్రైద్వైశ్యజః క్షత్రాచ్ఛూద్రాజశ్చేతి ద్వావంబష్టాః॥ బ్రాహ్మ
ణేన తథాంబస్థ్యా మాభీరోజాయతే సదా। గోబీషరత్నాంకురుతే సచ రాజగృ
హేష్వపి॥ అయోగవ్యాం బ్రాహ్మణాత్తు జాయతే ధిగ్వణోనరః॥ వైశ్యాయాం
శూద్రజా అయోగవే॥ సచర్మకారో విశ్లేయో గర్హితశ్చర్మజీవనః। ఏతేమాతృ
సధర్మాణో నపితుః పుత్రకాశ్చ షట్॥ మూర్ధావసీక్త పారసవాంబష్టాభీర చ
ర్మకారాః పాగ్నికూవరోటశ్చేతి షట్॥ మూర్ధావసీక్తోంబవశ్చ నిషాదశ్చ త
థాత్రయః। విప్రక్షత్రియవిహ్మూద్రనారీణాం గమనాదిహ। ఏకైకశస్తు చతురో
జనయంతి సుతానపి। ఏతే ద్వాదశవిద్యంతే మూలప్రకృతిభిర్ముతాః। భవంతి పం
చదశవై విప్రష్టోడశకోభవేత్॥ మూర్ధావసీక్తాద్విప్రాయాం ప్రతిలోమాః। క్ష
త్రాదివ్యనులోమాశ్చితి చత్వారః। ఏవమంబష్టానిషాదాశ్చేతి ద్వాదశ। స్వయం
చైతేత్రయశ్చితి పంచదశ। వాగ్ధ్యోవిప్రః అవరోటోవా షోడశః॥ దస్యసంజ్ఞా
భవంత్యేతే మాతృవతర-ర్మకారిణి॥ రాజ్ఞోబ్రాహ్మణకన్యాయాం సూతోవర్ణ

స్తుజాయతే సరాజ్జామశ్వసారధ్యంచ శ్రీదత్తుశ్చనిత్యశః సూతః ప్రజాపతిస్తస్య
 న్యోమాయారూపీజనార్దనః వక్తావేదాదిశాస్త్రాణాంపురాణానాంచ సస్తస్యని
 తః॥ అస్య ఇతి నామ్నైవసూతో నతుజాత్యేత్యర్థః॥ ఉగ్రాదిసంక్షావత్ సూతపు
 త్రఉగ్రశ్రవాః సౌతిః పౌరాణికోఽపి తథా॥ త్మత్రియాద్యైశ్వకన్యాయాం మాహి
 ష్యోనామజాయతే నక్షత్రేగానస్యత్యజ్ఞోధనానాం పరిరక్షితా॥ రాజ్ఞస్తుశూ
 ద్రకన్యాయా ముగ్రాఖ్యోనామజాయతే దుర్గాంతఃపురకోశానాం రత్నాం వి
 ప్రేషవాచసం॥ ఉగ్రోద్భుత్తశ్చదన్యూనాం కశ్చిదన్యోపివిద్యతే॥ సూత మాహి
 ష్యకోగ్రాస్తు త్రయోవర్గ చతుష్టయాత్ ఏకైకశ్చస్తుచతురోజనయంతి సుతాన
 పి అత్తనాసహరాజ్ఞాతు తత్రషోడశసంతితే॥ బ్రాహ్మణ్యమధవైశ్యేన చైవ
 హేనానామజాయతే రక్షితా రాజదుర్గాణాం తద్వృత్తిపరసంయుతః॥ త్మత్రి
 యాయాంతు వైశ్యేన ముచుకో నామతో భవేత్ జలే స్థలేచ యో మార్గస్త
 త్రరత్నాంకరోతినః॥ రాజదూతోవాద్యజీవో భవేత్కీర్తిప్రకాశకః॥ అయమేవ
 వందీ॥ వైశ్యేనశూద్ర్యాం కరణో వర్గస్సాన్యత్ప్రకరోతినః॥ దుర్గాంతఃపుర గం
 జానాం రత్నాం బ్రాహ్మణసంగ్రహం॥ గంజాచమదిరాగృహమిత్యమరః॥ సం
 గ్రహేనారక్షణం॥ చైవేహమాగధావేతా కరణశ్చేతి లేతయః॥ వర్ణేభ్యోపూర్వ
 వత్పుత్రాన్జనయంతి విమోహితాః॥ లేచ షోడశ జాయంతే మూలప్రకృతిభిస్స
 హా దుష్టాని వైశ్యకర్మాణి తేపికుర్వంతిదస్యవః॥ బ్రాహ్మణ్యమధశూద్రేణ
 చండాలస్సాన్యజ్ఞగుప్సితః॥ సచ శ్రీరాజమాగ్ధాదిశోధనంచ కుకర్తవ్యం॥ రాజస్త్రి
 యాంచ శూద్రేణ తత్రామైందస్యజాయతే శ్వావిధ్యమధగోధానాం సచ శ్రీ
 వధబంధనం॥ అయోగవస్తువైశ్యాయాం శూద్రస్యతుభవేచ్ఛసః॥ తత్కాన్తపతిరి
 త్యుక్తో రాజ్ఞాంవేత్తకరస్సదా దారుతక్షకస్తథాపాపాణభేదకస్థపతిరితిద్వా
 వష్ట్యోశ్చేదా॥ అయోగవస్తథాతత్కా చండాలశ్చాపి తేత్రయః॥ చతుర్వర్ణాసు
 తనయాన్జనయంత్యధపూర్వవత్॥ శూద్రేణసహితాస్తేతు సంభిషోడశసంఖ్య
 యా దుష్టానియానికర్మాణి తేపికుర్వంతిదస్యవః॥ ఏతేవిప్రీదయోజ్ఞేయాశ్చ
 తుష్టపిషుయోనిషా ఉత్పాదయంతి సదృశాన్సుంకీర్ణానస్యయోనిషు॥ అత్ర స్వభి
 న్నాసు త్రివష్టిభిర్జనితాస్తాసువా తైర్జనితా ఏకైకస్య వడ్వీంశత్యధికంశతం భే
 దాః॥ లేచ చతుష్టవిభిర్గుణితాః॥ చతుష్టప్యత్ర రాష్ట్రసంఖ్యాతాభవంతి తేహం
 వర్గ సంకీర్ణ సంకరేణావ్యోన్య సంకరాచ్చానంత్యం విస్తరాపత్రోచ్చ్యతే॥ మ
 నుః॥ శనకైస్తుక్రియాలోపా దిమాః త్మత్రియజాతయః॥ వృషలత్వం గతా లోక
 బ్రాహ్మణాతిక్రమేణచ వ్యభిచారేణవర్ణానామవేద్యావేదనేనచ॥ సంకేన ధర్మ

త్వాగేన జాయతేవర్ణసంకరః సంగోష్ఠేచ్ఛాదినదసంగతిః। ఏతేషు కాంఛేదా
హమనుః॥ ప్రసాధనోపచారజ్ఞమదాసందాసజీవినం। సైరంధ్రం వాగురావ్య
త్తం సూతేదస్య రయోగవీ॥ వైశ్యాయాంశూద్రజాయోగవీ దస్యోర్వర్ణసంక
రజాన్మతే। తేచీదస్యహోమనూక్తాః॥ పౌండ్రకా శ్చోండ్రద్రమిడాః కాంధోజా
యవనాశ్శకాః। పారదాః ప్రహ్లాదాశ్చినాః కిరాతాదరచాస్తథా । ముఖ బా
హూరుజాతానాం యులోకేభాతయో బహిః॥ క్లేచ్చవాహోర్యవాహోవా స
ర్వేతేదస్యవస్తస్సృతాః॥ ఏతే క్లేచ్చభేదాః॥ ప్రసాధనం మంజనం। ఉపచా
రోంగపర్దనాదిః॥ వశిష్ఠస్తు వ్యత్యంశరమాహః॥ సైరంధ్రాశ్చాంసురా మద్యసీ
ధుకరణం తద్విక్రయః। పుష్పసలశాకవిక్రయశ్చేతి॥ యను॥ మైత్రేయకలతు వై
దేహీ మాధూకం సంప్రసూయతే। నృస్పృశంసశ్యజస్సంయో ఘంటావా
దోరుశోదయే। భవంత్యయోగవీష్వేతే ఇతియనూక్తే వైశ్యాయాం శూద్ర
జాయోగవ్యాం। విప్రాయాం వైశ్యజాన్వైశ్చేహవైత్రేయంసూతే। సవీవ మా
ధూకః॥ నిషావోమార్గవంసూతే దాససౌకర్తజీవనం। కైవర్తమితి యంప్రా
హురార్యావర్తనివాసినః॥ క్షత్రాయాం శూద్రజాన్నిషాదా త్రాప్నోక్తాయోగ
వ్యా దాసఇత్యర్థం॥ బ్రాహ్మణాదిత్యనువృత్తై మనుః॥ ఆభీకోంబఘ్నకన్యాయా
మాంయోగవ్యాంతుధిగ్విణః॥ వైశ్యాయాంవిప్రజాంబఘ్న తస్యాం విప్రదాభీం
అయంగోపాలాసులోమఃప్రసంగదుక్తః॥ జాతివివేకే॥ వర్తనంగోమహిష్యాది
పోషయేత్పుణవారిభిః। పయోదధి ఘృతం తక్రం వికేతవ్యం ధనాధిభిః॥ అస్య
భోజ్యాన్నత్యమాహయాజ్ఞ వల్క్లః॥ శూద్రేషు దాసగోపాల కలమిత్రాగ్రసీ
రిణః। భోజ్యాన్నా నాపితాన్వైవ యశ్చిత్తానం నివేదయేత్॥ వైశ్యాయాం
శూద్రజాయోగవీ తస్యాం విప్రజోధిగ్విణః॥ శూద్రాన్నుభక్షణేమనుః॥ రాజా
న్నంతేజఆభతే శూద్రాన్ముం బ్రహ్మవర్చసం। ఆయుస్సువర్ణకారాన్నం యశ
శ్చర్తావకర్తినః। భుక్త్వాతోస్యతఃస్యాన్న మమత్యాశుపణంశ్రయహం। మత్యా
తుభక్షణేకృభృం కేతోవిక్తా త్రిమేవచ॥ యత్తుశంఖః॥ శూద్రాన్ముం బ్రాహ్మ
ణో భుక్త్వా తథారంగావతారిణః। చికిత్సకస్య కూరస్య తథా స్త్రీ మృగజీవి
నః। చండాలాన్నం ఘామిపాత్ర మజజీవి శ్వజీవినాం। శౌండికాన్నం సూతికా
న్నం భుక్త్వా మాసంవ్రతంచరేత్॥ వ్రతంగోమూత్రయావకం। ఇద మభ్యాసే॥
ఆమాస్నేతు తృతీయాంశశ్చండాలాన్నం భుక్త్వా త్రిరాత్రముపవసేత్సిద్ధాన్నం
భుక్త్వా వరాకమితి మాధవీయే। చండాలాస్నే విష్ణునా తథోక్తే। చండాలా
న్నమామం। ఆపదితు సరాశరః॥ ఆపత్కాలేతు విపీణ భుక్తం శూద్రగృహే

యది మనస్తాపేనశుద్ధ్యేతద్వపదానాంశతంజపేత్ || ఇదమామాన్నపరం || నా
 ద్యాచ్ఛుద్రస్యపక్వాన్నం విద్వాన్శ్రాద్ధినో ద్విజః | ఆదదీతామమేవాన్నా దవృ
 త్తైకైకాత్రికమితి మనుక్తే || యత్తుయాజ్ఞ వల్క్యః || శూశ్రీషు దాసగోపా
 లకులమిత్రాధీనీరిణః | భోజ్యాన్నా నాపితాశ్చైవ యశ్చాత్మానం నివేదయేది
 తి || యచ్చదేవలః || స్వదాసోనాపితోగోపః కుంభకారః కృషీవలః | బ్రాహ్మణై
 రపిభోజ్యాన్నాః పంచైతే శూద్రయోనయ ఇతి || అత్రాన్నశబ్దోదసీయమాత్ర
 పరో నభోదనపరః || యత్తుభవిష్యే || ఉపక్షేపణధర్మేణ శూద్రాన్నం యః ప
 చేద్విజః | అభోజ్యంతద్భవేదస్మం సచవిప్రః పురోహితః || ఉపక్షేపణం శూద్రే
 ణ స్యాన్నస్యపాకార్థం విప్రగృహే సమర్పణమితి కల్పతరుః | ఇదం శుశ్రావక
 భిన్నపరం || త్రిషువర్ణేషుకర్తవ్యం పక్వభోజనమేవచ | శుశ్రావా మభివన్నా
 నాం శూద్రాణాంచ వరాననే ఇతివరాహూక్తేః | తేనచేవేభ్యో నైవేద్యమితి
 గంగావాక్యవశే | సర్వంకలితరపరమితిశుద్ధితత్వే ఉక్తం | సంస్కృష్ట దుష్టభోజ్యే
 స్నేతివిశేషమాహపరాశ్రే శూలపాణాచ సుమంతుః || గోరసంచైవ సక్తూం
 శ్చ తైలంపిణ్యాకమేవచ | అపూపాన్భక్షయే చ్ఛూద్రా ద్యచ్ఛాన్యత్పయసా కృ
 తం || పయసాన్యాసంస్కృష్టదుగ్ధేనకృతంపాకం వినా తేన పాయసే దోషఏవ |
 పయసేతితృతీయయానైరపేక్ష్యవగతేః | శూద్రజలై దోషోక్తశ్చ | యచ్ఛేతి చ
 కారావపూసేషు పయఃకృతేష్వేవ భక్ష్యత్వం | తేనజలకృతే పీలికాదాదోష
 ఏవేత్యర్థః | అత్రేదంతత్వం | ద్వివిభోద్విజ శ్శూద్రాన్నరతస్తస్మివృత్తశ్చ | ఆద్య
 స్యపూర్వోక్తం శూద్రాన్నభోజ్యం | అతఏవాపరాశ్రే శూలపాణాచ హరి
 తః || కంసుపక్వం స్నేహపక్వం పాయసం దధిసక్తవః | ఏతాని శూద్రాన్నభు
 జో భోజ్యాని మనురబ్రవీత్ | ద్విజైరేతాని భోజ్యాని శూద్రగేహకృతాన్యపీతి ||
 శుద్ధితత్వే కారోత్తరార్థం | పాయసంపాకేనవినా క్షీరేణకృతం | ఆమం శూ
 ద్రస్యపక్వాన్నం పక్వముచ్చిష్టమువ్యతఇతిశాతాతపోక్తేః | యచ్ఛాన్యత్పయసా
 కృతమితిపూర్వముక్తేః | ఇదం శూద్రగేహేపి భోజ్యం | తదుక్తం శూలపాణా
 బ్రాహ్మే || రాజ్ఞాంపర్యచేవైశ్యానామశ్చీయాన్తంగలేగవాం | వాసోభూరత్సు
 హేమాన్నం సచ్ఛూద్రస్యగృహేతథేతి || ఇదమపి కలౌవర్ణం || శూశ్రీషు దాస
 గోపాలకులమిత్రాధీనీరిణాం | భోజ్యాన్నతాగృహస్థస్య తీర్థసేవాతిమూరతః |
 బ్రాహ్మణాదిషుశూద్రస్య పక్వతాదిక్రియాపేతేచ మాధవీయే పృథివీచంద్రో
 దయేచాదిశ్యపురాణాత్ || శూద్రాన్ననివృత్తస్య త్వాంగిరాః || పాత్రాంతరగ
 తంగ్రాహ్యం శూద్రాత్స్వగృహమాగతం | శూద్రవేత్సనివిశ్రీణ క్షీరంవాయ

దివాదధి! నివృత్తేన సభోక్తవ్యం శూద్రాన్ని తదపిస్త్యతం॥ శ్రీవిష్ణుపురాణే
సంపాత్తుత్యై గృహీయచ్చాదాన్ని॥ మామాగతం॥ యత్తు యజ్ఞవ
ల్క్యః॥ వికర్తృప్లాన్విజాన్ముద్రాన్సవాసా జలహివిశేదితి శూద్రస్సర్వే సాన
మాహ! తద్దాసాదిభిన్నశూద్రపరం॥ నివృత్తపరంవా! అన్యథా॥ మూర్ఖకర్త
కరాశ్శూద్రాదాసీదాసాస్తదైవచ॥ సానే శరీరసంస్కారే గృహకర్తృణ్య
దూషితాః॥ సద్యస్సృశ్యోగర్భదాసో భక్తదాసత్ప్రయోగః చ్యుచిరిత్యాదివిరో
ధాత్॥ మనుః॥ అభోజ్యానాంతు భుక్తావన్నం॥ స్త్రీశూద్రోచ్చిష్టమేవచ॥ భు
క్త్యా మాంసమభిక్ష్యంచ సప్తరాత్రంయవానితే॥ జ్ఞానేద్విగుణం॥ విశ్వంభ
రశాస్త్రే॥ మాహిష్యాయాం ద్విజాజ్ఞాత ఆభిరః క్షీరవిక్రయా॥ ఉదావహస్సు
తోవిపాద్విదేహ్యం వ్యభిచారతః॥ సచ్చత్రంధారయేత్సుర్యాన్నరాణాం వి
క్రయంతథా॥ శ్చత్రాద్విశ్వాయాం మాహిష్యా వైశ్యాద్విపాయాం వైదే
హీ॥ విపాన్విషాద్యాం యోజాతః పౌష్టికస్సంధవాహకః॥ శూద్ర్యాం వి
పాన్విషాదీ॥ అంబష్టాయాంద్విజాజ్ఞాతః పుత్రః కాంశస్యకర్తృకృత్॥ కాంస్య
పాత్రాణిచిత్రాణి రచయేజ్జీవనాయసః॥ శూద్రధర్మేణసర్వత్ర స్థితిరస్య విధి
యతే॥ ఉగ్రాయాంయోద్విజాజ్ఞాతః కుంభకారస్సఉచ్యతే॥ సశూద్రాద్దీయతే
ధర్మే ఘటయేన్నన్నయాన్లుటాన్॥ జాతివివేకే॥ వాత్సల్యఃక్షత్రియత శూద్ర్యాం
జాతశూద్రవిధానకృత్॥ సకుర్యాద్రాజపుత్రాంశ్చ శస్త్రాస్త్రుకుశలాద్ధనం॥ తే
భ్యోలభ్యాత్వత్వత్వర్థం స్వధర్మమనుపాలయేత్॥ తస్మాన్తల్లస్సతోజాతః క్షత్రి
ణ్యాం వ్యభిచారతః॥ రాజ్ఞాం కాతుక మాపాద్య నియుజ్జేనాద్ధయేద్ధనం॥ వై
శ్యాచ్చూద్రామధాంబష్ట్యాం జాతోవైతాలికాభిధః॥ జీవనంకామశాస్త్రేణస్తు
త్యావాపందికర్తృణా॥ శ్చత్రాత్పారసవీపుత్రః కిన్నాటస్తావకందుకః॥ వణిగ్జనా
త్తువిపాయాం జాతోంతేపురపాలకః॥ దాగ్ధ్యైశ్చాంజాయతేవైశ్యాద్యోపా
వైదేహకాభిధః॥ శుద్ధాంతరక్షణంరాజ్ఞాం కుర్యాదనుపమంహిసః॥ సామాన్య
వనితాపుత్రస్తస్యవాద్యంచజీవికా॥ పణ్యోగనానాం రాజ్ఞాంచకుర్యాత్సంగం
తదిచ్చకా॥ రూపాజీవాసుతాస్వేనవిశిష్యాసంగతోవిజః॥ సవీవ తాసాం పా
ణేశోనాన్యకాంతోపితత్పతిః॥ చతుష్టప్తికలాఃకామశాస్త్రంతదుపజీవనం॥ చతు
ష్టప్తికలాః కామశాస్త్రవివరణమస్తాభిః పూర్వాధ్యాయేకృతం॥ శూద్రాద్వి
శ్వాయాంయోజాతో వణిగ్జనఇతిస్త్యతః॥ పారసవ్యాంచ మాహిష్యా స్తాలా
కారస్సఉచ్యతే॥ కుసుమానిసశాకాని వర్ధయేద్ధనవృద్ధయే॥ సహిం శూద్రధర్మే
భ్యస్సమూహే పద్మకేపఘః॥ సూతాజ్ఞాతస్తు వైదేహ్యం సూపకారస్సజా

యతే॥ అయోగవ్యాంతు వైదేహజ్ఞాతో మిత్రేయభోధవేత్॥ ఘంటావాదనకృ
త్రాతస్తధామంగలజ్ఞానకృత్॥ అయోగవ్యాంతు కరణాత్సైరంధోగంధకర్తృ
కృత్॥ పుష్పచందనపణ్యాదిశృంగారైస్తస్యజీవనం॥ పాదయోఃక్షాణంఽవైవ ధ
మ్మిల్లానాంప్రసాధనం॥ ప్రత్యంగమద్దనంఽవైవ చందనేనానులేపనం॥ మృగనాభే
శ్చంద్రయోగం శృంగారరచనాంనవాం॥ సుగంధవనితావస్త్రం గీతం తాంబూ
లభోజనం॥ శయ్యావిభూషాసురతం భోగాఙ్గకముదాహృతం॥ ఆజీవనంతు త
స్యోక్తంతతే ప్రేమైరంధీకాస్త్వతా॥ విశ్వంభరశాస్త్రే॥ ప్రసాధనోపచతురా
నైరంధీప్రప్రకీర్తితా॥ శస్త్రైపాశుపతకశ్చిదారూఢంపతితోయః॥ జంగమఇతిప్ర
సిద్ధిః॥ తస్మాజ్జాతశ్శూద్రపత్న్యాం పుత్రోభిస్తాంకురస్తృతః॥ శివార్చనంతుత
తా-ర్యం శివదాయేన జీవనం॥ సజటా భస్మధారీచ శివలింగం ప్రపూజయే
త్॥ తాంబూల మక్షతా ద్రవ్యం గావః క్షేత్రాణి కాకినీ॥ శివాయ పాణిభి
ర్దత్త మస్య త్రిమపి భక్తితః॥ చండిశం యత్క్షితౌఖ్యాతం తేన తస్యేహ జీ
వికా॥ మశీలవ స్సుతోంబస్తా వైదేహ్యం నర్తనాదికృత్॥ జాతివివేకే॥ మా
హిష్యా మాగధావైవ శుద్ధమార్గకసంజ్ఞకం॥ జనయేత్తనయం సోపి శూద్ర
భర్తృవివాక్యతః॥ గీతం చతుర్ద్వపం వాద్య మభ్యసే జీవనాయ సః॥ సంగీతశా
స్త్రే॥ తతాదా త్రివిధం గీతం వాద్యంచాపి చతుర్విధం॥ చతుర్దశవిధం స్వత్యం గీ
తపుష్పంవిచక్షతైః॥ చతుర్విధంవాద్యమాహమరిసింహం॥ తతంవీణాదికంవాద్య
మానకంమురజాదికం॥ వంశాదికంతు సుషిరం కాంస్యతాలాదికంఘనం॥ నిర్మల
జలకఆభిరాజ్ఞాతోసౌ బాణపిచ్ఛకృత్॥ శరణం శరపత్రైశ్చ రచనాతస్యజీవి
కా॥ ఉగ్రాయాంమాగధాజ్ఞాతః కుంతలశ్చశ్చకర్తృకృత్॥ సనాపితఇతిప్రీక్తః
క్షౌరకర్తృవిధానకృత్॥ క్షత్రాచ్ఛాద్రాజోగ్రవైశ్యాత్తత్రాజోమాగధః॥ శ్చ
శ్చకర్తృనకృవైవ సఖ్యంతనకోవిదః॥ వృత్త్యానయా గ్రామ మభ్యే తిషేద్వణ్డే
షు సేవకః॥ నరాణాంనాపితో ధూర్తశ్శూద్రోభ్యోభ్యధికస్తృతః॥ వృద్ధమనుః॥
శూద్రకన్యాసముత్పన్నో బ్రాహ్మణేనతు సంస్కృతః॥ అపరో నాపితః ప్రీక్త
శూద్రకర్తృధికోపిసః॥ యజ్ఞవల్క్యేనతు॥ శూద్రవీవనాపితఉక్తః॥ శూద్రే
షుదాసగోపాలకులమిత్రాన్ధీరీణిః॥ భోజ్యాన్నా నాపితావైవచేతి॥ శంఖేనతు
ప్రతిలోమజోయముక్తః॥ యత్తుసూతసగ్ంహితాయా మూర్ధ్వనాపితోధోనా
పితశ్చేతి వైవిధ్యముక్తమతవిహాశనాః॥ నాభేరూర్ధ్వంతువపనం తస్మాన్నా
పితఉచ్యతఇతి॥ జాతివివేకే॥ మార్గనాపితయోజ్ఞాతో యోసౌ సాంఖ్యసంజ్ఞ
కః॥ హీనస్సగుహ్యకేశానాం కుర్యాద్వపనమంజనేతి॥

ప్రతి లో మ జా తు లు.

బ్రాహ్మణస్త్రీయందు శత్రుయనివలనబుట్టినవాడు సూతుడు. వైశ్యునివలన వైశేహకుడు. కూడ్రునివలన చందాలుడు. వీరలు మువ్వరును సకల కర్మలకును బహిష్కృతులు. శత్రుయస్త్రీయందు వైశ్యునివలన బుట్టినవాడు వాడి. వీరేమాగధుడు. కూడ్రునివలన తీత్ర - వీరే నిషాదుడనగా వృగవధజీవి, చంచువాడును, మత్స్యేఘ్నుడును, నిషాదుడనబడనని జాతివివేకము. వైశ్యస్త్రీయందు కూడ్రునివలన నాయోగపుడు. వీరే ఘోరుసుడని యాజ్ఞవల్క్య, వ్యాస, హరితులు శెప్పిరి. మరియు కూడ్రీకమలాకరముందు వంది - వ్రత బంధాది వర్జితముడై కూడ్రులకంటె నిమిశక యధికడై కావ్యాలంకార గద్యాది వద్యావలయుదును, కళలయందును సమగ్రుడై జీవించవలెను. వద్యావలనగా శౌరిసేని, మాగధి, వైకాచి, చాలక, అపభ్రంశము, ఆంధ్రము. కళలు మైని వివరించబడెను. తీత్ర వేదోధకుడై గద్య పద్యములచే మహారాజుల విశుద్ధచరిత్రలను వర్ణించును. లఘుజాతివివేకముందు - సూతుడు పురాణములందుఁజెప్పబడిన రాజుల విశుద్ధచరిత్రలను వర్ణించును. మాగధుడు స్వల్పకాలములో గతించినకూరులను వర్ణించును. వంది వర్తమానకాలిన యుద్ధవిశారదులగు రాజులను ప్రబంధములచే వర్ణించును. సూతు వైశేహస్త్రీయందు నిషాదునివలన కారావరుడు బుట్టిననెను - వీరేచర్మకారుడు - వైశేహకునివలన కారావరస్త్రీ గుండాలధుడు - నిషాదస్త్రీయందు మేదుడుబుట్టినని - ఉల్లుమనస్త్వతి వ్యాఖ్యాని వేదాతిధి యమాంగరసులచే చిందాలులు మరికొందరుజెప్పబడిరి - సన్యాసివలన నుజ్జెన్నుడు, బ్రాహ్మణస్త్రీయందు కూడ్రునివలన బుట్టినవాడును, సగోత్ర విధున జాతుడును చందాలుని. కూడ్రస్త్రీయందు నిషాదునివలన పుల్కనుడు - శూద్రునివలన నిషాదస్త్రీయందు కుక్కుటకుడు - ఉగ్రీస్త్రీయందు తీత్రవలన శ్వపాకుడు - అంబకస్త్రీయందు వైశేహకునివలన వేనుడును బుట్టినని మనః.

సూతునకు మంత్రకృత్యము, లేఖకత్వము, అంతఃపురరక్ష, వస్త్రసంరక్ష హము. వైశేహకులకు నటవృత్తి - వేదిలకు దారుభేదనమును మణిమక్తాప్రవాళాదులను సానబట్టుట రంధ్రములువేయుట. అయోగపులకు రాగ సత్తు ఇనుము సీసము వీటిని సేయుట, ఆయుధమార్గపట్టణాది నిర్మాణము. వైరంధ్రులకు మరామదగ్ధులను శేసి విక'యించుటయును పుష్పఫలశాక విక'యమును శేయుమని వశిష్ఠు. సూతునకు యేనుగులను గట్టుట గుఱ్ఱములను శిక్షించుటయును జీవనము - వైశేహకునకు పాపాణ కాష్ఠ శిల్పజీవనమని విశ్వంభరశా

స్త్రము- సూతులకశ్యపారధ్యము- అంబులకు చికిత్సితము- వైశాఖాకు
 స్త్రీకాగ్యంనగా సంతోపురరక్ష- మాగధులకు వడిక్పనమనగా రాజమార్గ
 రక్ష- నిపాయలకు మన్యభూతము- అయోగశ్రవకు రక్షి- అనగా వడపుచని-
 శుక్కునిచేతనయి లే ట్టయిస్త్రీయందు వైశ్యువలన అయోగభ్రదు- ఏడే బట్ట
 లునేసేవాడు- ఈవిషయమై యెదరు కలికులనగా సాలివాల్లు వస్త్రునిర్మణ
 ముచే జీవించుదురు- ట్ట డగ్రుడు పురానుడు వీర్లకు చిలములందుండునర్ప
 దులను వధించడము బంధించడమును ర్భము- ఇవటియగ్రుడు ప్రతిలోమజా
 సుంబో పఠించుటవలన సుగ్రుమను ప్రతిలోమజాడని స్మృతిచుంజెరి- ధిగ్విణులకు
 చర్మకార్యము. వేణులకు భాండవాదమునగా డప్పు డోలు మొదలయినవి వా
 యించుట, వైత్యవృక్షములందు శ్మశానముల పర్వతముల సుపవనముల శమక
 గ్నచే జీవించుచు తమజాతి నెరిగించు చిహ్నముగలిగి యుండవలెను- చండాలు
 లకు శ్వేతముగా గ్రాహముకంటె పయిని నివాసము- భిన్నపాత్రీములను హస్త
 ములధరించి భిక్ష మెత్తుకొనుదురు- వాడిపాత్రీను దిగువ నుంపించి భిక్షాన్నము
 నుంచవలయును. వీరికన్నము పరాధీనము- శవదేలములు వీరలకు ధాగ్యములు-
 లోహపయాలకారములు- ఒకచోనివాసములేక యెగ్గుచుండుట- వీరలతో క
 లసి యొకపనియైన ద్విజులు జేయరాదు- వ్యవహారము, వివాహము నాత్మస
 ద్యకులతో జేయదును- వీరలు రాతిగి పురగ్రామములలో సంచరించరాదు-
 కార్యస్థులై సంచరించి లేని రాజశాసనముచే చిహ్నములై సంచరించవలెను. బం
 ధువులులేని శవమును వీరలు తీసుకొనిపోవలయును. యధాశాస్త్రముగా వ
 ధ్యులగువారిని రాజాజ్ఞ చే చంపవలయును. వధ్యుల వస్త్ర శయ్యా భరణముల
 ను వీళ్లు పుచ్చుకొనవలయును. గోబ్రాహ్మణార్థమై ధనాదిలోభ రహితులై శ
 రీరత్యాగము జేయవలయును. స్త్రీబాలరక్షణమందు బలవంతులకు సిద్ధికారణ
 ము- స్త్రీబాలాదివిపత్తియందు దేహత్యాగముగావచ్చునని యర్థాశ్చిద్ధము. సి
 ద్ధిచునగా శ్రేయస్సు- శుక్రుడైతే- సీసమైన లోహమైన నలంకారముగధరించి
 చర్మరజ్జువును కంఠమందు గట్టుకొని డోలు తుచుంవాయిచవలెనని, పూర్వా
 స్థాయందు గ్రామపరిశుద్ధికై మాలిన్యమును తుడవవలయునని, నమ్రులై యుం
 డకుండిన విశేషించివధ్యులని చెప్పెను.

వ్రాత్యులవలన బుట్టినవారు శూద్రసములని మనువు. వ్రాత్యుడగు వి
 ప్త్రనివలన బుట్టినవాడు భూర్జకంటకుడు- వీడువాపాత్తుడు. బ్రాహ్మణస్త్రీ
 యందు బ్రాహ్మణునివలన బుట్టినవ్రాత్యుడే భూర్జకంటకుడు. ఆవంతుడు, వా

టదానుడు, అప్పు శేఖరుడు, యీశేష్లు సమానార్థకములని మేధావీధి. ఇతరు
నైతే బ్రాహ్మణస్త్రీలందు భూర్థకంబకునివలననావల్యడు- వీనివలన వాటదా
నును- వీనివలన అప్పు శేఖరుడని జెప్పిరి. ఈలాగుననే ముందును విశ్వంభరకా
స్త్రీమునందు శిషి వీర్లకు జీవనము విస్తావిపూజలు- నృత్యగీతాదికము, వా
దిత్యకంబ వీనాదివాదన మనెను. బ్రాహ్మణుడు రాజవలన ఊత్రీయ స్త్రీయం
దు యుల్లుడు, మల్లుడు, విచ్చిలి, నటుడు, కరణుడు, భసుడు, ద్రమిడు
డు, వీళ్లు బుట్టుదురు. ఇవటి కరణుడనులొంటుడు- బ్రాహ్మణుడు వైశ్యునివ
లన వైశ్యస్త్రీలందు బుట్టినవాడు సుధన్వాచార్యుడు, కారూపుడు, విజన్తుడు,
మైత్రుడు, సాత్వగుడనబడుదురు. భూర్థకంబకాదులు అధిపారికకర్తను శిష్యు
వులను వశముగజేయుటకగు మంత్రోపధ్యులను రాజాజ్ఞవలన జేయుచుండురు.
ఇందుచే వీరు దండ్యులు గారు. బ్రాహ్మణప్రియునివలన బుట్టిన యుల్లు మల్లుడులు
రాజాజ్ఞచే పరరాష్ట్రములయొక్క- మిశ్రామిత్రత్వమును దెలియచుండురు. నే
వీపూజకు లొదురని పాశాంశరము.

బ్రాహ్మణుడు వైశ్యునివలన బుట్టినవారివృత్తులను జెప్పుదుము. సుధన్వా
చార్యుడు రుద్రపూజకుడు- కారూపుడు చతుష్పథమందు శ్మశానమందు మిశ్ర
మైయుండురనగా రాజాజ్ఞచే లోకవ్యతంతమును జెలియచుండురు. విజన్తుడు
సూతికాగ్రహ ద్వారమందు పూజజేయుచుండును. వీతి భార్య సాంబికయని
పిచుకొనును. భూత ప్రేత పితృవములను రాజశాసనమువలన పూజించు
చుండును. సాధ్యులను వైశ్యులను మైత్రుడు బూజించును. సాత్వగుడు విస్తా
లయార్చకుడు. వీరలవలన అన్యోన్యసంకరమగుచుండ నీచులు పుట్టుచున్నారు.
ఇందుకుమనువు- శూద్రుడు బ్రాహ్మణస్త్రీయందు చండాలునిబుట్టించినట్లు చం
డాలునివలన నాలుగువర్ణములస్త్రీలయందున చండాలులను బుట్టించుచున్నారు.
వర్ణములయందుబుట్టినవారి కన్యోన్యసంకరము గల గుచుండ వీరిభేదము మనువు
జెప్పుచున్నాడు. ప్రతికూలముగా వర్తించుచండాలాదిస్త్రీలందు చండాలా
దిపురుషులవలన బుట్టినవర్ణములు పదియేను- ఈవర్ణములు క్రమముగాహీనహీ
నజాతులైయుండును. ప్రతికూలముగా నాలుగువర్ణములస్త్రీలు స్వస్వజాతిపు
రుషులవలనను యితరచాహ్యంతరునివలనను నీచులనుకనుచున్నారు. వారయితే
ఉచ్చస్థిలవలన హీనులను అహీనులను కనుచున్నారు. ఈజాతులవిషయమై
మనువు యొక్క-అధిపాత్రము వ్యాఖ్యాసమందు వివరించబడెను. బ్రాహ్మణుని
వలన ననులోమజాతులే శూద్రునివలన ప్రతిలోమజాతులే ఊత్రీయ వైశ్యులవ

లన అనులోములున్న ప్రతిలోములున్న పుట్టుచున్నారు. తీవ్రీయునకు అనులోమువిధము-ప్రతిలోముదాకదు. వైశ్యైకములోముదాకదు-ప్రతిలోమువిధము. శూద్రునివలన విప్రీతియైనైశ్యైకంబులయందు క్రమముగ చందాలుదు, తీవ్ర, అయోగపుడు, ముగ్గురు- చందాలునివలన బ్రాహ్మణాదిస్త్రీలగుండునలుగురు ఇట్లు తీవ్రవనను అయోగపునివలనను కాగా పదిరెండువిధములు- చందాలుదు, తీవ్ర, అయోగపుడు ముగ్గురుగలసి పదియేనుగురు. అప్రకారముగానె వైశ్యునివలన తీవ్రయస్త్రీయందు మాగధుడు, బ్రాహ్మణస్త్రీయందు వైశేహకుడు, శూద్రస్త్రీయందనులోముడైన కరణుడు వీరిముగ్గురిచేలను చతుర్వర్ణస్త్రీలయందు పుట్టించబడినవారు ప్రత్యేకము నలుగురిచొప్పున పదిరెండువిధములు- స్వయము మాగధాదులు ముగ్గురుగలసి పదేనుగురు. అటులే తీవ్రీయునివలన వైశ్యస్త్రీయందు మాహిష్యుడు- శూద్రస్త్రీయందుగృహ- విద్రస్త్రీయందు ప్రతిలోముడైన సూతుడు- వీరిముగ్గురివలన నాలుగువర్ణములస్త్రీలయందునబుట్టించబడినవారు ప్రత్యేకము నలుగురు చొప్పున పదిరెండువిధములు. స్వయము మాహిష్యుడు మొదలగువారుగలసి పదేనుగురు. ఇటులే బ్రాహ్మణునివలన తీవ్రీయాదిస్త్రీలయందు అనులోములు- మూగ్ధావసీక్తాంబుక్త పారసపులు ముగ్గురివలనను నాలుగువర్ణములస్త్రీలయందును పుట్టించబడినవారు ప్రత్యేకము నలుగురిచొప్పున పదిరెండువిధములు- మూగ్ధావసీక్తాదులు స్వయము ముగ్గురుగలసి పదేనుగురు. వీరందరును గలసి యరువదివిధములు దోషయుక్త జాతులీ మొదటివర్ణము నాలుగుగురుగలసి యరువది నాలుగుజాతులు-

జాతివివేక గ్రంథమందు మరియొకలాగున జెప్పబడెను. బ్రాహ్మణాది వర్ణపురుషులవలన ననులోమజాతులార్గురు- ప్రతిలోమజాతు లార్గురు గలసి పదిరెండువిధములు- వీరలకు ప్రత్యేకము నాలుగువర్ణములస్త్రీలయందును పుట్టినవారు నలుగురిచొప్పున నలుబది యెనిమిది విధములు- స్వయము పదిరెండువిధములు గలసి యరువది జాతులు. ఈజాతులు ప్రత్యేకము సాంకర్ష్యమువలన పుట్టినవారలు యరువదేసి విధములచొప్పున యనగా యరువదిచేత యరువది గుణించిన మూడువేల యరునూరుజాతులు భేదముగా జెప్పబడును- ఈసంకరజాతులన్వోష్ణము మరల సక్రమించుటవలన పైని బహుజాతులయెనని జాతివివేక గ్రంథమందు జెప్పబడెను. వీరందరు శూద్రసములు, శూద్రులతో సమానధర్మముగలవారు. అపద్వంసజులని మనువచనము. అపద్వంసజులనగా వ్యభిచారజాతులు-

వీరల స్వరూపమును వృత్తులును ఆదిత్యపురాణమందు జెప్పబడెను- వి
ప్రసక్తుడు శ్రీయస్త్రియందు మూర్త్యావసీక్తుడు- వీనివృత్తి రోగులకు చికిత్సజే
యుటయు శ్రాత్రకర్తము- విప్రసక్తుడు శ్రాద్ధియందు పారసపుడు- వీడెనిపాడు
కు- రాజాజ్ఞచే మత్స్యభూతిత్వము వీడికి వృత్తి- బ్రాహ్మణున కుగ్రకన్యయంద
బంధుడు- వీడికివృత్తి చికిత్సయె- విప్రసక్తుడు వైశ్యయందు బుట్టినవాడును, శ్రీ
యస్త్రియందు శ్రాద్ధకన్యయందు పుట్టినవాడును అంబఘోరిద్దరు- బ్రాహ్మణున కంబప్తి
యందాభీరుడు- అనగా గోపాలకుడు- రాజగృహమందు రక్షణుజేయుచుండు
ను- బ్రాహ్మణున కాయోగవియందు ధిగ్విజుడు- ఆయోగవియనగా శూద్రున
కు వైశ్యకన్యయందు పుట్టినది- ఈధిగ్విజుడు చర్మకారుడై జీవించును- వీడునిం
దితుడు- వీరు మాతృసమానధర్మలుగాని పితృసధర్మలుకారు- వీరార్థులు మూ
ర్త్యావసీక్తు పారసవాంబఘోరీరచర్మకారులును వరాటుడును గలసి యార్థులు-
మూర్త్యావసీక్తుడు నంబఘోరు నిపాడుడు వీరుముగ్గురును విప్రకృతియైవైశ్యస్త్రీ
లను బొందుటవలన బుట్టినవారలు ప్రత్యేకము నలుగురు చొప్పున పదిరెండు
విధములు స్వయముముగ్గురుగలసిన పదేనుగురు బ్రాహ్మణునితో పదారుగురు.

మూర్త్యావసీక్తునివలన విప్రాంగనయందు ప్రతిలాములు శ్రీయస్త్రియై
లయందుపుట్టినవారనులాములు గలసి నలుగురు. ఇటులనే అంబఘోనివలన నిపా
డునివలన నలుగురేచొప్పున గలసి పదిరెండువిధములు- స్వయముముగ్గురుగల
సి పదేనుగురు- వ్రాత్కుడగు విప్రసక్తుడైన వరాటుడైన గలసిన పదారుగురు- వీరు
దస్యసంజ్ఞకులు- తల్లిజేయు కర్తములను జేయువారు. రాజుకు బ్రాహ్మణకన్య
యందు సూతుడు- వీడు రాజులకు సారథ్యమునుజేయును- సూతుడనుప్రజాప
తియొకడు మాయారూపియగు జనార్దనుడు- వేదశాస్త్రపురాణకథనము జే
యును- నామచేతనే వీడు సూతుడుగాని జాతిచేగాదు- ఉగ్రాదిసంజ్ఞ వలెనే
సూతపుతుడుగ్రత్రపును సౌతి పౌరాణికుడని జెప్పబడెను.

శ్రీయస్త్రియందు వైశ్యకన్యయందు మాహిష్యుడు- వీనికి నక్షత్ర గానస్య
త్యధనరక్షణములు వృత్తి- రాజుకుశ్రాద్ధకన్యయందుగ్రిడు- వీడికి కోట అంతః
పురము బంగారము వీటినిసంరక్షించుట వృత్తి- ఉగ్రుని దుష్టుడు దొంగలలో
నొకడుగలడు- వీడస్యుడు- సూతమాహిష్యకోగ్రులు ముగ్గురికిని నాలుగువర్ణ
ములస్త్రీలయందు ప్రత్యేకము నలుగురిచొప్పున పదిరెండువిధములు- తమరు
ముగ్గురును రాజునుగలసి పదియారుగురు- ఈవైదేహునకు రాజదుగ్గములను ప
రులతోకలసి రక్షించుటవృత్తి- శ్రీయస్త్రియందు వైశ్యునివలన ముచికుడు- వీ

దు జలమందు స్థలమందును యేమార్గము కలదో దానియందు రక్షణము జేయును- రాజదూత- వాద్యజీవి- కీర్తిప్రకాశకుడు- విడే వంది- వైశ్యునిచే శూద్రస్త్రియందు కగణము- కోట, అంతఃపురము, మధ్యగృహము- వీటిని రక్షించును- బ్రాహ్మణులను రక్షించును- వైదేహ- మాగధ కరణులు ముగ్గురికిని నాలుగువర్ణములస్త్రిలయందును ప్రత్యేకము నలుగురిచొప్పున పదిరెండువిధములు వైదేహదులు ముగ్గురును వైశ్యుడునుగలసి పదియారుగురు- వీరలు దస్యసంజ్ఞితులు- దుష్టమాలగు వైశ్యకర్తలను జేయుదురు- శూద్రునకు బ్రాహ్మణియందు చండాలుడు నిందితుడు- వీరురాజమార్గములను తుడుచును- కుత్సిత కర్తల జేయును- రాజస్త్రియందు శూద్రునకు తుత్త- విడేమైందుడు- వీడు ఆలుగు, ఉడుము, వీటిని వధబంధములను జేయును- శూద్రునకు వైశ్యయందు ఆయోగవుడు- విడే తక్ష, స్థపతి యనబడును- వీడు రాజగృహములనుగట్టును- తక్షుడుకట్టలను చెక్కును- స్థపతిరాళ్లను చెక్కును- శూద్రునివలన మైమూడువర్ణములస్త్రిలయందుపుట్టినచండాలాదులుముగ్గురికిని నాలుగువర్ణములస్త్రిలయందును ప్రత్యేకమునలుగురిచొప్పున పదిరెండువిధములు స్వయముచండాలాదులు ముగ్గురు శూద్రుడుగలసిపదియారురు- వీరలనుదస్యసంజ్ఞితులై దుష్టకర్తలను జేయుదురు- వీరు బ్రాహ్మణులు మొదలుగనరువదినలుగురు- వీరు సదృశస్త్రిలయందు సదృశుల నన్నస్త్రిలయందు సంకరులను పుట్టించుదురు- ఈవిషయమై స్వజాతిభిన్నస్త్రిలయందురువదిముగ్గురు. ఆయాస్త్రిలయం దాయాపురుషులవలన నొక్కొక్కనికి పుట్టిన జాతులు నూటయిరువదారు- వారును మొదటిజాతులరువది నాల్గింట గుణించిన యెనిమిదివేల యరువది నాలుగు జాతులగును- ఈజాతులు వర్ణసాకర్యముజేపరంపరా సాంకర్యముగలుగుటవలన ననంత మగుచున్నవి గావునవి స్తురావత్తి గలుగునని మైనిజేప్పబడలేదు-

మందమందముగ నందముజెడి స్వకర్తలోపమువలన బ్రాహ్మణాతిక్రమముచేత నీక్షత్రియజాతులు శూద్రాచారము గలవారైరి- వర్ణములలో వ్యభిచారముచేతను తెలియదగినదానిని దెలియకుండుటవలనను మ్లేఛాది నీచసాంగత్యముచేతను వర్ణసంకరమగుచున్నది- వీరలయందు కొన్నిటిని మనువుగారు చెప్పిరి- అలంకార రచనాంగమర్దనాభిజ్ఞుడగు సైరంధ్రుని దాసిజాతిగాకుండిననుదా సత్వముజేబీవించినవానిజాలరుని ఆయోగవిదస్యనివలనగనును- వైశ్యస్త్రియందు శూద్రునివలన బుట్టినదాయోగవి- ఇదిదస్యనివలన వర్ణసంకరజాతులను గనును- దస్యులనగా పౌండ్రకులోండ్రకులు- ద్వివికులు, కాంభోజులు, యవనులు,

శకులు, పారదులు, పుష్కాదులు, చీనులు, కిరాతులు, బరదులు, బ్రాహ్మణశత్రు వైశ్యజాతులలో యేజాతులుబహిష్కారములైనవోవారును క్షేపాదినీచభాసా వాదులును వీరందరును దస్యులనియును క్షేపభేదులనియును శాస్త్రబదిరి- సైరం ధ్రులకు సురామద్యసీధు కరణము వీటి విక్రయము పుష్పఫలశాక విక్రయము యివికూడా వృత్తులు గలవని వశిష్ఠులనిరి-

వైదేహునివలన ఆయోగవియందు మైత్రేయుడను మాధూకిననగా యే రుశోదయమందు ఘంటానాదము జేయుచు మనుష్యుల నెల్లప్పుడును బొగడు చునుండు మెండె జంగమావాహు బుట్టును- ఆయోగవియందు నిషాదునివలన మార్గవృదనువాదాపనిచే బ్రతుకుదాసుడు బుట్టును- వీని ఆర్యావర్త దేశస్థులు కైవర్తుడని వ్యవహరింతురు-

అంబుత్తకన్యయందు బ్రాహ్మణునివలన యాభీరుడు- ఆయోగవియందు ధిగ్వణుడు- ఈయాభీరుడు అనులోమగోపాలుడు ప్రసంగముచే శెప్పబడెను- గోమహిష్యాదులను త్యజజాతులచే పోషించి ధనార్థులై పయోదధిభృతతేక్రతి విక్రయముజేయుచు జీవించువారాభీరులని జాతివివేకమందు శూద్రులయందు దాసుడు గోపాలుడు కులమిత్రుడనగా పితృపితామహ క్రమాయాతుడును త మవ్యవసాయమును జేయువాడు మంగలివాడు తనను స్యామ్యధీనముగాజేయు వాడు వీళ్లందరును భోజ్యాన్నులని యాజ్ఞ వల్క్యులు- మరియు శూద్రాన్నభూ తీణవిషయమై మనువు- రాజాన్నమును భక్షించిన తేజము, శూద్రాన్నము బ్రహ్మవర్చస్సును, స్వర్గకారాన్నమాయుష్యమును, చర్మకారుని యస్సము య శస్సును హరించును- అబుద్ధిపూర్వకముగ నీయన్నములలో నొకటివైన శేతోవి ణ్ణాత్రేములనైనభక్షించినత్రిరాతో పవాసము జేయవలయును- బుద్ధిపూర్వక భక్షణజేసిన కృత్రము జేయవలయును-

శంఖుడైతే బ్రాహ్మణుడు శూద్రాన్నమును, నటకాన్నమును, చికిత్స కాన్నమును, కూరనియన్నమును, స్త్రీమృగజీవియన్నమును, చండాలాన్నమును, పాత్రీలేకుండా భూమియందుంచుకొని దిననయన్నమును మేకలనువిక్రయించిజీ వించువాని యన్నమును, శునకజీవులయన్నమును, గవంళ్లవానియన్నమునుదిన యొకమాసముగోమూత్రయావకప్రతమాచరించవలెను- ఇదిలిభ్యానమందు- పై నిజెప్పినవారి తండని పచ్చివస్తువులను బుచ్చికొనిన బదిదినములు వ్రతముజేయవ లయును- చండాలామా న్నము నితరుల సిద్ధాన్నమును దిననమాడురోజులుప వసించి యాపైనియావకవ్రతముజయ్యవలెను- సిద్ధాన్నమునకు వరాకవ్రతమని

మాధవీయముందు జెప్పబడినది-ఆపదయందు నైలేబ్రాహ్మణుడుశూద్రగృహమందా
మాన్యుమును గ్రహించిభక్షించిన మనస్తాపముచేతను దృఢమంత్రశత జపము
చేతను శుద్ధుడగునని పరాశరాలు.

శ్రాద్ధకర్తదూరుడగు శూద్రుని పక్వాన్నమును చెలసిన ద్వీజుడు తినదగ
దు- అవృత్తియందొకనాటికి శూద్రునివలననామపధార్థమునుబుచ్చికొనవచ్చు
నని మనువు- శూద్రులయందు యజ్ఞవల్క్యులచే జెప్పబడిన దాసగోపాలా
దులును దేవలనిచే జెప్పబడిన స్వదాస నాపితాదులును భోజ్యాన్నులనిచోన
న్నశబ్దమునకు ఆమపరముగాని పక్వాన్నపరముకాదు- శూద్రునిచేతనభోజనా
ర్థము పదార్థమునుపచనము జేసేనిమిత్రమిచ్చుట యుపక్షేపగణని కల్పితరువం
దర్థము జెప్పబడెను- అనగాస్వయంపాకమువంటను జేయువానింట నప్పగింత
జేయుట. ఇట్టియుపక్షేపధర్మముచేత శూద్రునికొరకన్నమును పచనమును జే
సినద్వీజుడు గ్రామపాచకుడనబడును- ఈయన్నమును శూద్రాన్నిమేగావునయ
భోజ్యము. ఇదిశుశ్రూషక శూద్రోతరపరము. బ్రహ్మక్షత్రియైత్ర్యశుశ్రూష
కవర్ణములపక్వాన్నభోజనముకర్తవ్యమని వరాహపురాణము- దీనిచేతను దేవత
లకు నైవేద్యమని గంగావాక్యావళి. ఈసర్వమును కలియుగముకంటెనితరయు
గములందని శుద్ధితత్వమునందుజెప్పబడెను. పక్వమగు దోషయుక్తమగుభోజ్యా
న్నవిషయమైఅపరారగమందునుశూలపాణియందును సుమంతమవిశేషమును
జెప్పెను- గోరసము సత్తుపిండితైలము తైలగపిండి అపూపములుమరియునుపాల
చేపక్వమగునది ఇవి శూద్రాకృతమైనను భక్షించతగునని. కాచినపాలచేతనుపా
కము వినాగాజేయబడినది గాకపాయసము భక్షించదగదు- ఈగ్రంథతాత్ప
ర్యము- శూద్రజలమగ్రాహ్యముగావున జలస్పర్శము వినాకాచిన పాలతోమా
త్రముజేసిన పదార్థములు భక్ష్యములు- ఇందుచే జలస్పర్శముగలయపూపము
లు రొట్టెలు మొదలగునవి నిషేధములు- ఇచట దీనితత్వమువివరించబడుచున్న
ది- ద్వీజుడు శూద్రాన్నిరతుడనియును తన్నివృత్తుడనియును రెండువిధములు-
ఇందు మొదటివానికి పూర్వోక్త శూద్రాన్నిము భోజ్యము-

ఇదిగావుననేయపరారగ శూలపాణిగ్రంథములయందును హరితునిచే
తనుజెప్పబడినది- కేవలపక్వాపక్వము స్నేహపక్వము పాయసముపెరుగు స
త్తుపిండి ఇవి శూద్రాన్నిరతుడగుద్వీజునకుభోజ్యములని మనుస్మృతి- శుద్ధితత్వ
ము కూర్మోత్తర భాగములందును జెప్పబడెను- పాయసమనగా పాకమువినా
గాక్షీరకృతమని- పక్వాన్నముచ్చిష్టముగావున శూద్రాన్నిమామమే భోజ్యము

నిశా తాతపుట. ఇహూద్రగృహమందై నఘజించవగును- తిత్తిల వైశ్యసమ్మ
ద్రగృహముల విత్తములయందు మంగళకార్యములయందును వస్త్రములు ధూ
మ రత్నములు సువర్ణము అన్నము గ్రాహ్యములగు గోపాలకులము, బ్రాహ్మణులము, ఇదియును కలివర్జము- సూక్ష్మములను దానకులము, గోపాలకులము,
మిత్రులు, తమకృషినిజేయువారు వీరలయన్నమును ఘజించుట, దూరతీర్థనేవ-
దిగమనము బ్రాహ్మణౌదులకుసూక్ష్మములను పంచాంగియలొనర్చుటయును కలియు
గమునందు గూడవనిమాధవీయము, పృథివీచంద్రోదయము, అదిత్యపురాణము.

సూద్రుడుతమయింటకితెచ్చి రెండవపాత్రయందునుంచిన గ్రహించద
గునుగాని సూద్రగృహమందు పాలుపెరుగునైనను సూద్రాన్ననివృత్తుడగు బ్రా
హ్మణుడుఘజించదగనియు సరియును సూద్రాన్నమేయనియు సంగిరిస్సుచే జె
ప్పబడెను. విష్ణుపురాణమందైతే సూద్రాన్నము తనయింటకి వచ్చినచానిసప్రో
క్షించి గ్రహించదగునని-

యాజ్ఞ వల్క్యః- వికర్తృస్థులగు ద్విజులను, సూద్రులను, స్పృశించినస
చేలస్నానమును జేయవలయుననిజెప్పెను- ఇది కాసాదులుగానివారివిషయమని
గాని లేదా సూద్రాన్న నివృత్తి బ్రాహ్మణవిషయమనిగ నిరూపవలెను- అటు
లగాకుండిన దానీకాసాది సూద్రులు స్నానములందును శరీర సంసారగమందు
ను గృహకర్తృములయందునునుపింపబడుగారని, గర్భ దానుష్ఠానములందును
దు సూత్రమే స్పృశించదగినవాడని, భక్త దానుడు మూడుదినములవచ్చుట శు
చియగునని ముదలగునని వివర్థములగుచున్నవి గానైన వైశ్యశిష్టిని సూద్రా
న్నవివృత్తిని పరముని నిర్ణయించబడెను-

ఘజించగానివాని యన్నమును ప్రే సూద్రోచ్చిష్టమును అభిక్షయమాం
సమునుఘజించిన నేడుదినములు గురవపానమునుజేయ వలెననియు తెలిసిఘజిం
చిన ద్విజుఃపరిణమమవుత జెప్పెను. పశ్వంభరశాస్త్రమందు మాహిష్యస్త్రీ
యందు బ్రాహ్మణునివలన బుట్టినవాడభేరుడు- వీడుపాలమ్మకొనును- వైశేహ
స్త్రీయందుబ్రాహ్మణునకు వ్యభిచారమువలనం బుట్టినవాడు ఉదవాహుడు- వా
డుగొడుగుబట్టును- మనుష్యులనమ్మను- వైశ్యస్త్రీయందు తీత్రకుబుట్టినది మా
హిష్యస్త్రీ- బ్రాహ్మణియందు వైశ్యునివలనవైశేహుడు- నిషాదియందుబ్రాహ్మ
ణునకుంబుట్టినవాడు పౌష్టికుడు- చిడుసంధవాహుడు- సూద్రీయందువిప్రుని
కనిషాది- అంబష్ఠయందు ద్విజునకుబుట్టినవాడుకంచరి- వీడుకంచుపనిజేసును- వీ
రలకుసూద్రులవలెనే కర్మవిధించబడెను-

ఉగ్రస్త్రియందు ద్విజానివలనకుంభకారుడు- వీడుశూద్రునికంటె హీనధర్మడు- బృహ్మయ ఘటములనుజేయును- ఉగ్రయనివలన శూద్రులందు వ్రాత్యుడు- వీడుశూద్రసంభర్మడు- రాజపుత్రులకుశస్త్రాస్త్రవిద్యనుజెప్పవారివలనజీవించునని జాతివివేకము- ఉగ్రయస్త్రియందు వ్రాత్యునివలన వ్యభిచారముచే బుట్టినవాడుచుట్లుడు- వీడుబాహుయుద్ధముచే రాజులకుకౌతుకమగపరచిజీవించును- వైశ్యునివలనకూద్రయందంబష్టి- దానియందువైతాంకుసు- కామశాస్త్రమువలన స్తుతిచేయు వందికర్తయైనర్చిజీవించును.

ఉగ్రయనివలన పారసవియందు కిన్నాటుదని- స్తావకందుకుదని శిష్యులబడును- విప్రస్త్రియందు వణిగ్జనునివలన బుట్టినవాడుతిరుపర పాలకుడు- బాహ్మణస్త్రియందువైశ్యునివలనవైదేహుకుడు- అంతఃపురరక్షిణునిజేయును-

సానులకొడుకువాద్యముచేజీవించును- సానులకును రాజులకునువారలయొక్కచేసంఘటనజేయును- రూపముజీవనముగంగల యీస్త్రియందు విశేషించి సాంగత్యమునుజేయువాడువిటుడు- ఆస్త్రికువాడేభర్తగాని యతఃసందర్భమున నన్యుడు భర్తగాడు- ఈసానులకు చతుష్షష్టికళలును కామశాస్త్రము జీవనము- ఈకళలనుపూర్వాధ్యానుమందువివరించియుంటిమి- శూద్రునివలనవైశ్యస్త్రియందు వణిగ్జనుడు- పారసవియందు వణిగ్జనునివలనమాలాకారుడు- వీడుపుష్పశాకాదులవలన జీవించును- శూద్రునికంటె హీనధర్మడు- పక్షాదుకునుమలనుగూర్చుటయందుసమర్థుడు- సూతునివలన వైదేహస్త్రియందు సూపకారుడు- వైదేహునివలన నాయోగవియందు మైత్రేయకుడు- వీడు ఘంటానాదముజేయుచు ప్రాక్షికాలమందు మంగళకరమగు జ్ఞానమును జెప్పును- క్షిణునివలననాయోగవియందు సైరంధ్రుడు- వీడు గంధకర్మనుజేయును- పుష్పచందనాదిశృంగార రచనలచే జీవించును.

పాదములనుగడుగుట తలదువ్వట యలంకరించుట యొడలు బట్టుట చందనానులేపనము కస్తూరియు కర్పూరమును గలిపి నూతనమగు శృంగారరచనలనుజేయుటయునువీనిపని- సుగంధము, వనిత, వస్త్రము, గీతము, తాంబూలము, భోజనము, శయ్యాల్లంకారములు, సురతమివియట్టభోగములనబడును- వీటిచే జీవించును- వీనిభార్య సైరంధ్రీ- అలంకరించడమందు చాతుర్యముకలది సైరంధ్రీయనబడునని విశ్వంభరశాస్త్రము.

పాశుపత వ్రతయగు నారూఢవైశ్రవుడు పతితుడు జంగము డనబడును- వీనివలన శూద్రపత్నియందు బుట్టినవాడు భస్మాంకురుడు- శివార్చనముచే జీవిం

చును- తాంబూలమును తాది ద్రవ్యము గోవును భూములు గవ్యముదగు నే
మేమిభక్తుల చేశివునికర్పించునని, చండికునిగూర్చి భూమియందునటవేసిన నిర్వా
ల్యులంతయును వీని జీవనము

వైదేహస్త్రీయందటఘనీవనకులవుడు- సర్వనాదికమును జేయుననిజా
తివివేకము- మాహిష్యస్త్రీయందుమా గభునివలన శుద్ధమార్గకసంజ్ఞితము- వీడు
శూద్రధర్మముతోవిరాగ- జేయుటజేసు- గానము చతుర్విధ వాద్యముల నభ్యస
ించిజీవించవలయును- కముమూలవిధముల- వాద్యము నాలుగు విధములు
నృత్యము- మునాంగువిధముల- సంగీత- గాత్రము- విశాదివాద్యము- గతియని
మురజాదకమానకముని వంశాదికము- ముఖమున కాలస్య తాలాదికము- ఖను- ని
వాద్యము- రాబగువిధముల- మునురసింపఁబడును.

మాహిష్యస్త్రీ గురవాధీమఃచలన నిర్మలదకుడు- వీడుబాగాములకు గరు
లనుంగట్టును- ఉగ్రస్త్రీగరు- మా గభునివలన నాపితుడు- వీడుక్షోరకర్మము జే
యును- కుత్రియునివలన శూద్రస్త్రీ- గరు- ముట్టినది ఉగ్రస్త్రీ- వైశ్యునివలన కు
త్రిస్త్రీయందుమా గభుడు- పోకిబుట్టిన రాపితుడు- క్రిమిమలయందుచిత్తము
లను సేవించి జీవించును.

మనుష్యులలో నాపితుడు భూరుడు- శూద్రులకంటెనధికుడు- శూద్రుల
స్వకయందు వ్రాహ్మణునివలనబుట్టి సంస్కృతుడగువాడు మదియునాపితుడు-
జెప్పబడెను- వీడుశూద్రులకంటె కర్మవికుడిన వృద్ధునిపు జెప్పెను.

యాజ్ఞవల్క్యైతే శూద్రుడే నాపితుడని జెప్పెను- శూద్రులయందు దాన
గోపాలకుల మిత్రులు తిశక్యజేయువాడు నాపితుడును భోజ్యులైన జెప్పె
రి- శంఖుడయితే ఈ నాపితుడు ప్రతిలోమబడని జెప్పెను.

సూతసగ్ హితగుందు ఉద్ధృతాపితుడని అభోజితుడని జైవిచిక్ష్య
ముగ నున్నది. అదిగావుననే నాధికంటె మార్ధవ్యగుండు పవనము జేయువాడు
నాపితుడనిశుక్రుడుచెప్పెను. మార్గ నాపితులకు బుట్టినవాడు సాంభిబ్యుడు వీడు
హీనుడు గుర్యకేశవపనమును జేయునని జాతివివేకము.

స్కాందే యేమకామాహత్యేతి ఏవం హత్వాదుస్తు రామ స్సంధాను
నిశితాన్యరాన్. అన్వధావత్సతాన్ హతుం సర్వానేవాహి, అన్వపాన్. కేచి
ద్గూన మాత్రిత్య కేచిత్పాతాళ మావికేన్. సగర్భా చంద్రసేనస్య భార్యాదా
ల్భ్యాశ్రమం యయా. తతో రామస్సయాహో దాల్భ్యాశ్రమమనుత్తమం
పూజితో మునినారామో హ్యర్హుః పాద్యాసనాదిభిః దదామధ్యాహ్నసమ

యే తస్మై భోజన మాదరాత్ । రామస్తుయాచయామాస హృదిస్థం స్వమనోర
 ధం । యాచయామాస రామాచ్చ కామం దాల్భ్యైశ్చ హమసిః । తతోద్వాహరమ
 త్రీతా భోజనం చక్రతుర్ముదా । భోజనానంతరం దాల్భ్యైశ్చ పప్రచ్ఛభార్గవంప్ర
 తి । యత్త్వయాప్రాధ్నితం దేవసేనే దాతుంత్యుహ్వాసి । తతస్త్రియం గమాహూ
 యచంద్రసేనస్యవైముసిః । రామాయప్రదదాభీతాం రామఃప్రతమనా అహూత్ ॥
 రామఉవాచ ॥ యత్త్వయా ప్రార్థితం విప్ర భోజనావసరేపురా । తస్మై శాసనం
 హాభాగ దదామి తవ వాంఛితం ॥ దాల్భ్యుక్తవాచ ॥ స్త్రియంగన్ధసంఘంబాలం
 తస్మై త్వందాతుమర్హసి । తతో రామో బ్రవిద్దాల్భ్యైశ్చ యదర్థపహమాగతిః ॥ తత్ప్ర
 యాంతకరశ్చయంతంత్వయాయాచితవాససి । ప్రార్థితశ్చ స్వయావిదకాయస్థోగ
 ర్భుక్తతమి । తస్మాత్కాయస్థశ్చ త్యాగ్యా భవిష్యతి శశ్శుభా । ఏవం రామో ము
 హాబాహుర్హి త్వతంగన్ధమత్తమం । నిర్జగామాశ్రీమాత్తస్మాత్ప్రత్యాయాంతక
 రః పృథుః । కాయస్థ ఏవ ఉత్పన్నః తత్ప్రత్యాయాంతకీయాస్తతః । రామాజ్ఞయాన
 దాల్భ్యైశ్చ తత్ప్రత్యాయాహిష్యతి । దత్తః కాయస్థర్హస్తైశ్చ త్రైగుప్తస్యోత్సృ
 తః । తద్దోత్రజాశ్చ కాయస్థః దాల్భ్యైగోత్రాస్తతో భవన్ ॥ దాల్భ్యై పదేశత
 స్మైవై ధర్మిష్ఠాస్సశ్యవాదసః । సదా చారపరా నిత్యం రతా హాని హరార్క
 దేవ విప్ర పితౄణాం వై అతీధీనాంచ పూజకః ॥

స్కాందపురాణేణుకామాసత్త్వమందు పరిశురాములు కార్తవీ
 ర్యుని గడతెచ్చి ధనస్సున బాణములను సంధించి, యాచారులు పరమమహిమ
 దరువనములగుందు కొందరు పాతాళమునందు దాగియున్న త్రిప్రయులను వెది
 కిచంపుచుగర్భిణియగుచంద్రసేనునిబార్యదాల్భ్యైశ్చమందు దాగియున్నయచ
 టికిపరశురాములు వల్లి దాల్భ్యైనిచేపూజితైదైభోజనాన్ధిమనియమించబడిన
 మనోరథమనాదాల్భ్యైనియించెను- ఆదాల్భ్యుడును మనివలననొకవర
 మునుగోరెను-ఉభయలటులయిభుజించియ న్యోన్యక్షేతిగలవారైభోజనానంతర
 మందుదాల్భ్యుడుపరశురాములకుచంద్రసేనునిభార్యనుబెలచిభయంకంపితురాల
 గు నామె నారామునకిచ్చెను- రాములుసంతుష్టలయి మీరుకోరిన వరమిచ్చెదన
 ని బలికన నాదాల్భ్యుడు చంద్రసేనుని గర్భిణియగు భార్యనున్న యగ్న్యథుడ
 గు శిశువునున్న తనకెమ్మనిగోరెను- త్రిప్రయాంతక డనగు నేనెందుకయిచ్చెనో
 మీరు దానినె యాచించితిరి- కాయ సందుండిన నీయుత్తమ గర్భము నీకేతం
 చార్ధింబంబడినందున శుభపగు కాయస్థుడను బేరు కాగలదని బలిగ యాగర్భ

మును గాములు విడచి వెళ్లిరి- యటుమీద త్మత్రయస్త్రీకిఁ తుల్యయునకుఁబుట్టిన
యతడు రామాజ్ఞచే కాయస్థుడనబడి చాల్చునచే త్మత్ర కర్తృమనకు బహి
ష్కృతుడయి జెయ్యబడెను- వీనికి కాయస్థుధర్మము చిత్రిగుప్తుని కార్యక్షేపయ
మించబడెను- వీనిగొఱుజులు కాయస్థులయి చాల్చుగోళిము కలవారియి
యామునియుపదేశమువలన వారలు ధర్మిష్టులనత్యవారులు సహచారులు
హరిహరార్చనరతులు దేవవిప్రపితృతిధి పూజకులు నైరి.

మాహిష్యునితాసునుం వైదేహద్యులసూయతే। సకాయస్థకృపా
క్తస్తస్యకర్తృవిధీయతే॥ త్మత్రాద్వైశ్వానరం మాహిష్యా॥ విప్రాయాంవైశ్వ
జో వైదేహః॥ లిపినాం దేశజాతీనాం లేఖనం ససమాచరేత్॥ గణతత్వం విచి
త్రించ బీజపాటీ ప్రభేదతః॥ అథమ శ్శూద్రజాతిభ్యః పంచసంస్కారీవాససా।
చాతుర్వర్ణస్యసేవాంహింపితేభిః సాధనం॥ వ్యవసాయ శ్శల్కకర్తృతజ్జీవన ము
దాహృతం॥ శిఖాయజ్ఞో పవిత్రంచ వస్త్రమారక్తమంభసా॥ స్వస్ననంచేవతా
గాంచ కాయస్థాద్యా వివర్జయేత్॥

వైదేహునివలనమాహిష్యస్త్రీయందుపుట్టినవాడు కాయస్థుడని జెప్పబ
డిసూక్ష్మక కాయస్థకర్తృమనెనేయుచుండును- దేశజాతి పులను(వాయుటనిజ
పాటీప్రముఖవిచిత్రగణితజ్ఞానమునుగలిగి శూద్రజాతులకంటె నధమడయి నా
లుగు వర్ణములవారినిశాసకర్తృచే నేవిండుచు వ్యవసాయము శ్శల్క కర్తృమనుజీ
వనముగా గలిగి శిఖాయజ్ఞోపవిత్రకవస్త్రాచమనదేవతాస్వస్ననమును వర్జించి
యుండవలయును.

మాలాకారాచ్చ లాపద్యః కరణ్యాః పణిరంధ్రస్యతే॥ పణిహరః మం
జురితి చోచ్యతే॥ కులాల్పంశాల్పలో హంసోర్నాగపల్కాశ్శావికయా॥ తాం
బూలక్రీత సుబంధం ద్రివ్యం తస్యేహజీవనం॥ మాలాకారాక్షత్రీయాయాం శి
లీంఘోమద్దనక్రి॥ పీనస్సశూద్రధర్మేభ్యోజీవికాస్యాంగమర్దనం॥ శిలీంధ్రా
క్షత్రీయాయాంచ కోల్లాటీనామ జాయతే॥ బహురూపిత ప్రసిద్ధః॥ వైశ్యాత్రా
రణ్యాం యోజాతో గోచరీ వత్ససాలకః॥ న మ్మాచ్చాగలకం పుత్రం కటధా
నా దజీజనత్॥ మంజుభార్యాసవైలోకలజాపాలశిస్తృతః॥ తథా॥ కర్తృచం
దాలభార్యాంయోజాతఃపుష్పశేఖరత్॥ సవైమండకోనామ శునాంపం
డలపోషకః॥ యుగలంశునకానాంసంధర్తుంయోజ్యోహహితా॥ విధవాయాం
యశేగ్జాతః కర్తృంచదాలఉచ్యతే॥ వాఙ్మూపాదివృక్షరక్తరాచాస్పృశ్యవ
సః॥ జాతివివేకం॥ అంబష్టాచైవవైదేహ్యం జాతఃపుత్రఃకుశలవః॥ సంకీర్తకర్తా

విశ్లేషః దేశాద్దేశాంతరంప్రశేతః॥ ఆయోగవాస్తావధానాంభ్యుకుంసభి జా
యతే॥ సవర్ణదాహ్యసర్వేషుసమ్యక్సంగీతకోవిదః॥ కాంతానాంనృత్యశాలాయాం
నృత్యంలాస్యంచశిక్షయేత్॥ రంగావతారఃకర్తవ్యోనాట్యేచన్యపసంసది॥ చతు
ర్విధైరంగభావైర్దేశభాసాంగసంభవైః॥ అంగభావాచ్చభరతేనోక్తాః॥ కాయకో
వాచకశ్చైవఅహార్యసాన్యకస్తథా॥ చత్వార్యోభినయాఃపోక్తానాట్యశాస్త్రవి
శారజైః॥ సంగీతశాస్త్రే॥ గీతంవాద్యంచనృత్యంచత్రయంసంగీతమచ్యతే॥ సంగీతశ
బ్దోన్యత్యేషుకేవలైవైవగీయతే॥ సుకుమారంభవేల్లాస్యం నాట్యంరససమన్వితం॥
దృష్టిహస్తకభాషాద్యైర్గ్రహగీహారికాదిభిః॥ కుచబాహురుద్రకాపైస్తరుణీ
నాం తదద్యుతం॥

మాలాకారునివలన కరణస్త్రీయందు లావద్యుడు- వీడుమణులకురంధ్ర
ములనువేయును- మణిహారమునుంజుడనబడును- ఈసుంబునకులాలస్త్రీగందు
శాలలును- వీడుతాంబూలక్రయవిక్రయములచేజీవించును- మాలాకారునకు శు
భియస్త్రీయందుశిలీంధ్రము- వీనికింగువర్దనముపని వీడు శూద్రులకంటెహీనధ
ర్ముడు- శిలీంధ్రునకుక్షత్రియస్త్రీయందుకోల్హటియనువాడుబుట్టును- వీడేబహు
రూపినిబ్రసిద్ధుడు- వైశ్యునకుకరణస్త్రీయందుగోచరియనువాడుబుట్టును- గో
చర్యములను గాచును- మంజుభార్యగొందు కటధానునికి చాగలకుమబుట్టును-
వీడుమేకలనుగాచును- కర్తచండాలుని భార్యయందు పుష్పశేఖరుని వలన మండ
లకుడు- వీడుకునకములను బోషించును- శునకమిధునములనురాజాజ్ఞచేగూర్చి
బుట్టించుచుండును- విధవయందు యితేకిబుట్టినవాడు కర్తచండాలంబు- వీడు నా
పీకూపాదిమృశకర్తనుజేయువాడు- వీడస్పృశ్యుడు- అంబుష్ఠునివలనవైదేశాస్త్రీ
యందుకుశీలపుడు- వీడుసంగీతమునుబాడుచుదేశాంతరములయందువర్తించును-
ఆయోగపునకుమాగధయందు భృకుంసుడు- నాడుకర్తబాహ్యధర్మములందుండి
సంగీతముబాడును- స్త్రీలకునృత్యమునుజెప్పును- రంగావతారమురాజసభయం
దునాట్యముతోచెయ్యతగినది- నాట్యమందభినయము దేశభాసాంగసంభవము
లగుభావములచే నాల్గువిధములు- ఇవి కాయకము, నాచకము, నాహార్యము,
సాత్వికమని నాట్యశాస్త్రప్రవీణులచేజెప్పబడెనభరతుడు.

గీతము, నాద్యము, నృత్యము- ఇవిమూడునుసంగీతమనబడును- సంగీత
శబ్దము స్పృశ్యమాత్రమునజెల్లదు- సుకుమారమగునాట్యము లాస్యము- యుద్ధ
తమగు నాట్యము తాండవము పాదఘాతాదులచేదెనగు లాస్యము రససమన్విత
తమగును- దృష్టి హస్త బాసాదులచే భ్రమరి ఘరికాదులచే కుచబాహురుద్ర

కృపారముల చేతను స్త్రీల నాట్యమప్పుతెమైయుండును.

కాయస్థపవిత్రాయాతు మాలాకారేణ సంకతాః తస్యాంయస్తేనపుత్రే
స్యాత్సకాకల్యై ఇతిస్మృతః॥ కాంతాకరేణ రచయేద్దజదంతికలాపికాః సహీన
శూద్రజాతిభ్యోఽణేష్వరచయేత్సదా, స్ఫటికాన్నవరావీంశ్యకుర్యాత్తద్విప్ర్యజీవి
కాం॥ వైశేహామృతాద్రకన్యాయాంబాశస్త్యాంధసికాధిభః॥ కుర్వాదన్నానిభక్ష్య
ణి విక్రయార్థం సంసృజత॥ అశోవిక్రయశోలబ్ధవత్సంధనంతస్యజీవనం॥ కాందూ
ఇతిప్రసిద్ధః॥ కరణీ వైశ్య సుయోగా జ్ఞాశోవత్సకసంజ్ఞకః॥ సహీన శూద్రాధి
ర్వైశ్య శ్శాష్ట్రే గాశ్చచారయేత్॥ వైశ్యస్త్రీ శూద్రీ సుయోగా దాయోగవ
క సంజ్ఞకః॥ సకూచాద్దీనుతే భక్షైః పాషాణేష్వకర్షకృత్॥ సకుశ్యాశ్శుష్టి
మాంధూమిందూర్ధ్వేనాన్యదజీకం॥ నిషాదవన్యకాశూద్రీసంగాద్యంజనయేత్సు
తం॥ సక్రోధకమసుగంధకృష్ణోక్తోవ్యురుజ్జికః॥ బుకకాలాసుస్వత్యోవాణికా
నావిధాయకః॥ యోమాగధీక్షుం మూజ్జాతడల్లుకసంజ్ఞకః॥ సలోహకర్తృణా
జీవేమత్తమగ్నాన్యజాతికః॥ లోహకాగ్రత్యభ్యాశో లోహకర్తృన్యజీవినం॥ శే
షాంతురుణసుయోగం జ్ఞాన్వాతస్త్రువిభామకం॥ లక్షణకాండే॥ శస్త్రాంగులం
షట్సమేతంసప్తహృచ్చేదకాధిభః॥ శస్త్రహమీశయోరైవ్విమృశ్యకాన్యవృధా
శుభం॥ ఇతిలోహకారస్త్రుతః॥ వైలభ్యం యయోజాకాం యావచ్ఛబ్దానివర్త
తే॥ తావత్కర్తృమకున్వేతకూద్రాన్యజసమంతం॥ కుకుటాటస్త్రీహంభవతి కుంభ
కారేనసంకతాః తస్యాన్యూచస్తువ్యాఖ్యానం॥ కురువిందఇతిస్ఫుటం॥ శాశేయా
ని సవస్త్రాణి రచయే దాన్తపుత్రయే॥ కుశ్యా సావంత్య జాతరాం స్వధర్మం
సతు పాలయేత్॥

మాలాకారునకు కాయస్థస్త్రీయందుశాకల్యమ- వీడు గజదంశములచే
స్త్రీలహస్తమందుధరించుటకు కొన్నివస్తువులు రచించును- వీడుశూద్రజాతుల
కంటెహీనును- రత్నరచనలను బదరిఫలాకారస్ఫటికలను శేసి జీవించును- వై
శేహునకు శూద్రీకన్యకయందాంధసికమ- వీడున్న భక్ష్యవికము నన్ని జీవించు
ను- కాందూలని బ్రసిద్ధి వీరికిగలదు- కరణస్త్రీయందు వైశ్యనివలన వత్సకుడు-
వీడుశూద్రీకంటె హీనధర్ముడు- రాయి- యిటుక పనినిజేయును- గచ్చులుమొ
దలగువాటిని సున్నముచే రచించును.

శూద్రునకు నిషాదవన్యయందు క్రోధకుడు- చుక్కుటపండుని రెండు పేరు
లు- వీడుటంక శాలలయందు చాణేములముద్రించును- త్పత్రియునకుమాగధియం
దుల్లుకుడు- వీడు లోహకర్తృచే జీవించు నంత్యజాతికంటెనుత్తముడీజాతిలో లో

హనుణ గ్రహము గలవాడు శస్త్రవిధాయకుడగును- శస్త్రమారంగుళములు యేడంగుళముల శస్త్రము హృచ్చేదకము. ఈశస్త్రధారిని వాని ప్రభువునకు ను శత్రుజయమిచ్చును- శస్త్ర మిటుబండకుండిన నశుభమిచ్చునని లోహకార స్మృతిలో లక్షణకాండము-

తెలుకలవాని గానుగశబ్ద మెంతమేర వినబడు నంతస్థలములో నుండి యును శూద్రాంత్యజ సమీపమునందున సత్కర్మలనుజేయరాదు- కుక్కుటస్త్రీ యందు కువ్వురివానికి కురువిందుడు- వీడు పట్టుబట్టలనునేసి జీవించును- వీడంత్య జాతి సముడు.

సంగతావేనవనితావర్తకేనయదారహః! తస్యాశ్శాబరికాభిశ్శ్యే పుత్రో సోలోకసమృతః! సహీనస్తస్త్వంత్యజాతిభ్యశ్శుచివాసోవిధాయకః! కువిందః! ఆ భీరీ కుక్కుటాభ్యాం యోజాత సోభిర సంజ్ఞకః! సకుర్యాత్త సరిణాంహి వా సాంసి స్వాత్మవత్తయే! తద్వైపరీత్యాజ్ఞాతో యో నీలీకర్తా సకధ్యతే! జలూ కా తుంచిశ్యంకాణి రక్తస్రావే ప్రయోజయేత్! జాతో మైత్రేయ శుక్లేన జం ధికాయాశిస్వయం సుతం! అసౌ బంధులసంజ్ఞోత్ర అధమ స్సర్వజాతిషు! సువ ర్ణకారవిపణే ర్థాల్యాం హేమాదిపశ్యతి! సిహదనారీ సంయోగాత్పైష్టికం జా యతే సుతం! సచపాంసుల సంజ్ఞోహి శం సూత్రవిధాయకః! కర్తృచ గోటీప ట్టానాం జీవికా తస్య శద్ధనం! పులహస్త్రీపాంసులకాత్సూతేయావాసికాభి ధం! కుర్యాత్సేషుర గాదీనాశక్త్యైవైవచవర్తనం! మేదస్యవనితాకార్యాత్సంగ తాంధ్రేణచేద్రహః! సాసూతేయవనంపుత్రంతురమగ్రస్సంప్రక్రితః! ప్రసిద్ధో మ్లేచ్ఛదేశేయో గోవధేనాస్యవర్తనం! వండిశూద్రసంయోగాజ్ఞాత స్పందలి కాభిధః! చాతుర్వర్ణ విహీనోసౌమంజిష్ఠారంగకారకః! తైనరంగేణవాసాంసి చి త్రాణిరచయేన్నదా! హస్త లేఖ్యం విచిత్రంచవ్యధాతచ్చిత్రసాధనం! సవీప శు చికఃఖ్యాతఃకర్తరీసూచకార్ణకః! ఉగ్రాత్పరసవీపుత్రో మాకలిస్తేకోభువిరజ కోవర్ణతోహీనఃప్రథమశ్చాంత్యశేషునః! వస్త్రనిర్ణేజనకుర్యదాత్మవృద్ధ్యర్థమే వచ! ఉగ్రజాతంతువైదేహ్యంమంబూషణరజకంవిదుః! తూద్రాయాంతుత్రాదు గ్రః వివాప్రాయంవైశ్యాద్వైదేహీ! వహేదసౌ తైలయంత్ర ముత్తమ శ్చాంత్య జాతిః! తైలహింసాయంత్రరవాక్ల నాత్పాపసంభవః! అతో మాకలికో ని త్యం నిర్వాస్యోనగరాద్భహిః! రథకారస్యదుహితా సాయోగవసమాగతా! సూతేయంతనయంసోప సూత్రధారిణిరీతిః! జాయజీవశ్చతైలూహే నాత్య శాస్త్రవిశారదః! వేన్యామావర్తకాజ్ఞాతస్సచాయస్సూత్రవాయకః! భాగలి

భూర్జకంధాత్మబౌద్ధం మేషపాలకం కుర్యాన్మార్గసటాం శ్చిత్రాన్వేషా
 కాపరిపాలనం॥ ఆవర్తమంజుభార్యాయాం ఓమకాదుష్ట్రపాలకం రామికం
 దేశికాచల్లామ్యక్తంఃవగక్తరణే॥ అయోగవ్యాంవిజాణాలో ధిగ్వగఃకవనాది
 కృత్ ॥ సచర్తకాశ్వ పర్యాణం యథాశోభం ప్రకల్పయేత్ ॥ అయోగవిచ
 క్రవర్తం జక్షే పారసవాత్సుతం॥ ససీనస్సర్వజాత్యో జాలం స్వీకృత్య సర్వ
 దా॥ మత్స్యస్థలచరానర్యాహుతయే దాశ్చవృత్తయే॥ సావ్యంకర్త ప్రహర
 ణం నర్యాంవర్తాసువాహయేత్॥ నదీముత్తాయేల్లాకాం ప్రేభ్యశ్చేచ్ఛేద్ధనం త
 థా॥ ధిగ్వత్సాంతునిషావాద్యశ్చర్తకారస్సశుస్త్వతః॥ గోచర్తకామహిష్యా
 శ్చ చర్తకాతస్యజీవనం॥ ఆభీరస్త్రీలభేదేవాత్పుత్రం శౌండికసంజ్ఞికం॥ సురా
 సకృత్యావిక్రీయ కుర్యాత్తేనచవర్తనం॥ కర్తచండాలకాత్పుత్రం వైదేహీపాం
 దుశోభకం॥ లేభే బురడజాతిత్వం సచావంశవిచారణం॥ జాతోనిషావాద్యైదే
 హ్యం గారుడిడిండిమోత్తమః॥ ఇత్యాదిమనుః॥ వైదేహ్యమేవ క్షత్రాయాం శూ
 ద్రజనిషావాదాహిండికః॥ అయం వేణుజీవీశ్వపాకః॥ చండాలేనశ్వపాకస్సాన్యత్
 మూలవ్యసనవృత్తిమాక్॥ పుల్కస్యాజాయతే పాపస్సచాసజ్జనగ్నితః॥ మూ
 లంముఖ్యంవ్యసనమసువియోగోవధ్యమారణం వైవవృత్తిః॥ క్షత్రాయాం శూద్ర
 జోనిషాపః॥ తస్మాచ్ఛాత్రావాయాం పుల్కస్తీ॥ కసాగఇతిప్రసిద్ధః॥ నిషాచస్త్రీం
 చండాలాత్పుత్రం త్యాగవసాయినం॥ శ్చశనగోచరం సూతే బాహ్యసామపి
 గర్హితమితిమనుః॥

వర్తకునకువేనస్త్రీయందువ్యధిచారముచే శాబరికుడు విశ్వగ్నజాతకంబైన
 ధముడు-వీడేకువిందు- కుక్కుటునకాభీరస్త్రీయందుభయంబుబొందిపంచలనేసి
 జీవించును- వైశరిత్యముగా నాభీరునకు కుక్కుటస్త్రీయందునీలీకారుని జలూ
 కాశుంబిశ్వగములచేరక్తమునుదీయును- మైత్రేయునకుజాధికయందు బుధు
 లుడు- వీడన్నిజాతులకునధముడు- వీడుస్వర్గకారుని కుంచటిబుగ్గినునిస్వగ్నాది
 కమునుదీయు వృత్తిగలవాడు- వీడేజలగడుగులవాడు- నిషాచస్త్రీయందుజలగ
 డుగుల పురుషునకుఁ బుట్టినవాడు పౌష్టికుడు- పాంసుబుడనియునుం బ్రేమ- వీడు
 జనపనాగ తుతుపులను నేసికొను ననగా గోనెపట్టెలు నేసి జీవించును- పుల్క
 సస్త్రీయం దీపౌష్టికునకు యావాసికుడు- వీడు గుఱ్ఱములు మెడలగువాటికి గ
 డ్దీనిదెచ్చి యిచ్చిజీవించును- మేదరిదానియం దాంధునినకు వ్యధిచారముచే బుట్టిన
 వాడుయవనుడు- వీడేతురపుడు- క్లేచ్చదేశీయుడైగోవధశేజీవించును- శూ
 ద్రునకువందిస్త్రీయందుపంచాభికుడు- నాలుగువర్ణములకంటెతక్కువవాడు- వీ

దు రంగులు వేసిజీవించును- వస్త్రములు మెడలగువాటపైని చిత్రరచనలుజేసును- హస్త శిఖ్యముని- విచిత్రముని- చిత్రసాధనములగుప్రకారములు- వీడుశుచికుడ నిటసిద్ధుడు- సూదిని కత్తెరయును వీడిజీవిక- ఉగ్రనకుపారసయందు మో కలి-వీడేతైలకుడు- వైడేహస్త్రీయఁ దుగ్రునక మఁజూపుడు- వీడెరఁకుడు. వర్ణ ములలో తక్కువ వాడత్యజాతులలో మెడటివాడుఁటల నుతిజీవించును. శూ ద్రస్త్రీయఁ దుత్తైయనివలనం బట్టినవాడు గ్రుడు-బ్రాహ్మణస్త్రీయఁ దువైశ్య నకుఁ బట్టినదివైడేహి- పైనిజెప్పిన మోకఁకుడనేతైలకుడు గానుగాడెడి సంత్య జాతికంటెనుత్తముడు- గా నుగవప్పుడువినిన పాపమునంభవించును- గా వున తై లకుని గ్రా మాద్యహిఃప్రదేశమందుంచవలెను.

రథకార వృత్తికయందాయోగవునకు సూత్ర భారుడు- వీడు జాయాజీవి, తైలొమడు, నాట్య శాస్త్రజ్ఞుడు- అవర్తకునకు వేనస్త్రీయఁడగుచాయఁడు- వీ డేసూత్ర వాయు కుడు- భూర్జకఁ డునకు ఛాగలయందారఁ డుఁడు- గొత్తైలను గాచు ను- వీటివెంట్రుకలచే చిత్రము లగు బట్టలను నేయును- అవర్తనఁజల భార్య యందు డేఁ కనకుష్టపాలకుడు- పల్లనకు దేశికయఁ దు శామికుడు- వీడుల గకర్తను నేయును- బ్రాహ్మణున కాయోగవియందధిగ్వణుడు- వీడుకవచదు లనురచించును- చిత్తములచే నశ్వముల వయని గడలామెడలగునవి సుందరము గా రచించును- పారినవున కాయోగవియందన కైవర్తుడు- వీడున్నిజాతి లకుహీ నుడు- వలచేతనువ త్యాదిజంతివులను జంఁజీవించును- నావమొదలగువాటిని నడపును- నిషాదనకుధిగ్వణస్త్రీయందు చిత్త కారుడు- గోసహిస్యాదిచిత్తలచే వనిజేసి జీవించును- వేననకాభీరస్త్రీయందుశౌండికుడు- వాడుసారాయానియ మ్ముటవడుటయును వృత్తి గలవాడయి యుండును.

కర్త చండాలనివన వైడేహస్త్రీయఁ దుపాండశోభకుడు- వీడేబురుడు డు- వెదుళ్లుబద్దలు నేయును- నిషాదనివలనవైడేహస్త్రీయఁడు డిండిమోత్తము డు- వీడు గారుడవృత్తి చే జీవించుననిమనువు- చండాలనకు వుల్క-సియందుశ్వ పాకుడు- వీడు ప్రాణివధచేసి మౌనమును విక్రయించును- ఖసాయి- నిషాది యందు చండాలనకంత్యవసాయి- వీడు త్వశ నమఁదుండును- అంశ్యజలకం టె నధముడని మనువు-

కచిదాదిత్యపురాణేభ్యక్తాః॥ నిషాద్యామధశూద్రైః కుక్కుటస్యాహో తినః॥ చక్రతోమర తూలాసి లగుడప్రాసతోమరాన్॥ చక్రాణిశస్త్రజాలాని భిండివాలాంశ్చభూభుజాం॥ కుక్కుటానాం ప్రహరూచ రాజకుక్కుట భేలనః॥

అంబష్ట్యాంజాయతే వేనో వైశే హేనకరోతినః॥ ఓటహం వాదయస్సీతం రా
జాదేశం ప్రజాస్వపి॥ పుల్కనః కుక్కుటా వేనస్త్రియ అరణ్యవాసినః॥ అయోగ
వ్యాం దస్యనాంచ వైరగధోనామజాయతే॥ దస్యఃపాండ్రకాః పాగుక్తః॥
మృగాదివధజీవిత పాశబంధేన నిశ్యతః॥ రాజస్త్రీ సూతికానాం ద్వారర
క్షాం కరోతినః॥ అయోగవ్యాం నిషాదాత్తు ధీవరోనామజాయతే॥ నావోనదీ
నాం కర్తాసతాంచ సంవాహయేత్సదా॥ నిషాదాదధవైశేహ్యం కారావానః
కరోతినః॥ చర్మశాం ఛేదనం నిశ్యం నీచనక్రియవిక్రియం॥ నిషాద్యావధవైశే
హ్యో జ్ఞాయతే చంద్రమేచకః॥ అంత్యం చ సూనాం కరోతినః పంసదా॥ త
స్యస్త్రీగమనాత్తతా శ్వపాకం జనయేత్సదా॥ శ్వమాంసాన మరణ్యస్థం పా
పంశూర్వోజీవనం॥ చండాలాదపి వైశేహ్యం పాండుశోభాకనం జ్ఞేయం॥ ఉపా
నచర్మవేణూనాం విక్రియంహి కరోతినః॥ అహింకరో నిషాద్యాచ వైశేహద
పి జాయతే॥ యోదస్యనాం చ వధ్యానాం పరితాం కరోతచ॥ అంత్యవ
సాయా చండాలా నిషాద్యాం జాయతే నరః॥ శ్తశానవాసీ తద్వృత్తిశ్చండా
లేష్వపి గర్హితః॥ అనాథం గరాచాచలం దూరితేన నిశ్యతే॥ శయ్యాభరణ
వస్త్రాణి వధ్యానాం రాజశాసనాత్॥ నిర్దిష్టం వధదంతుం క్షత్వా గృహ్లాంతిని
శ్యతః॥ వివాహాదిషు కున్వంతి సమాసేవర్ణనంతే॥ స్పృహగో బ్రాహ్మణార్థంతు
కదాచిత్సం రంతితే॥

కొందరాదివృక్షరాజమందనుశేష్వటపిరి. నిషాదగుండుశూద్రునకు కు
క్కుటుసు- వీచుచక్కోమంశూలాసీఁ గుడపానతో మగ్గి ఓడివాలాదులను శే
యును. రాజాజ్ఞచే కుక్కుటనుఁ నుబెంచివాటనివిట్లాడించుటమొదలగు పిలాస
ములను శేయించును. అండ్రియందు వేణును- వీడు గాజాజ్ఞచే తుడుము వా
యించి చాటును. పుల్కన, కుక్కుటవేణులరణ్యవాసులు- అయోగవియందుద
స్యనకు వైరంధ్రుడు- పాండ్రకాదులను మందు శేషియై ఓడిమి. పీడు, మృగవధను
పాశములచే జేయును. రాజస్త్రీ సూతికాద్వార రక్షిణమును శేయును. నిషాదు
సకాయోగవియందు ధీవరుడు. వీడు గావనదుప్రను. నిషాదస్త్రీయందు వైశే
హునకు చంద్రమేచకుడు. పీడారణ్యశువధను శేయును. చంద్రమేచక స్త్రీయం
దు తుత్తకుశ్వపాకుడు. వీడు శ్వమాంసభోజమై యరణ్యమందుండి చాటిన
ల్లి యమ్ముకొనును. చండాలునకు వైశేహస్త్రీయందు పాండుశోభుడు- వీడుచె
ప్పులనుచర్మములను వెదుల్ల నమ్మికొనును. నిషాదియందు అంత్యవసాయ- వీడు
శ్తశానవాసీ, చండాలునికంటె నధముడు, నింద్య డనాథశవమును గ్రామము

నుంచి చూరముగ మోయును. వధ్యులగువారి శయ్యభంగం వస్త్రాదులు భ్రుచ్చుకొని రాజాజ్ఞచే వధ్యులను వధించును. సమాన వర్ణముచే వివాహమును జేసికొనును- గోదాగ్రీష్టతార్థమై యొకానొకప్పుడు విడుపవలించును.

వశిష్ఠః॥ నాజీవివాచసేషా దానాం కైవర్తానాం మృగపశుపక్షిఘాతో మాంసవిక్రయశ్చ॥ అవృత్తానాం హస్త్యశ్వాధికారః॥ అభీరాణాం గోజాపరత్వణం॥ ధిగ్వణానాం చర్మకరణంతద్విక్రయజీవనంచ॥ కారావరాణాంచర్మచేదనందీపాసనరక్షణం॥ ఛత్రధారణం సరాణాం వాహనంచ॥ తంతువాయుత్వవృక్షచేదనోపకాని కుకుటానాం॥ ఆంధ్రమేదానాం గృహద్వారాశుచిస్థానావసరశోధనం॥ గుహ్యంగస్పర్శనోచ్ఛిష్టవిజ్ఞాత్రోహనంచక్రవృత్తితాచ॥ గుహ్యంగస్పర్శః శాచమధోనాపతత్వంవా॥ చక్రవృత్తితా తైలకత్వమిస్త్రిమంజరీ॥

మధూకానాం పాతర్మపతిసంస్తవాఖ్యానవర్ణనం సిద్ధాబోధనం॥ పృవ్రజ్యావస్థితానాం యావజ్జీవం దాసవృత్తిత్వంశూర్మకరణంచ॥ పుల్కసానాం మూలం వృక్షారధ్యాడే॥ చండాలాం త్యాగవసాయినాం వనశ్మశానరక్షణం గరగ్నివిషప్రయోగశ్చ॥

వసిష్ఠులు జెప్పినదేమనిన— నిషాదునకు నావచేజీవించుట. కైవర్తనకు మృగపక్షిమాంసవిక్రయము. అవృత్తునికశ్వగజాధికారము- అభీరునకు గోజావిరక్షణము. ధిగ్వణునకు చర్మకరణవిక్రయములు. కారావరునకు చర్మచేదనము, దీపాసనరక్షణము, ఛత్రధారణము, సవారీలను మోయుట. కుకుటనుకట్టుటనే తే, వృక్షములను వేయుట, నరుకుట. ఆంధ్రమేదునకు గృహద్వారములను తుడచుట, మలోత్సర్జనము, గుహ్యకేశవపనము, తిలఘాతకత్వమనియును స్త్రీమంజరి. మధూకునకు ప్రభాతమందు రాజస్తుతిని ద్రాబోధనము. ప్రవ్రజ్యావస్థితునకు యావజ్జీవము దాసవృత్తి, చెట్టుక్రిందనుండుట. పుల్కసలకు చాటలనురచించుట. చండాలాం త్యాగవసాయులకు వనశ్మశాన రక్షణము, గరభాగ్ని విషప్రయోగము.

శంఖస్త్యుతో॥ సూతానా మన్నసంస్కార క్రియా శేశ శ్చ శ్రురోమనఖ వాషన స్నాన విలేపనా లంకరణాశ్చ దళన యోగ్యాశన పోషణాని కర్తాణి॥ యోగ్యాశనం ఘోసచణకాచి॥ తుత్తుః ప్రతిహార రత్నాదాత్యే॥ మాగధానాం మృదంగ వీణా వేణు వాదన నృత్య గీత సిద్ధికోపసాన గాధాలోక ప్రత్యూషప్రబోధనాని కర్తాణి సిద్ధిరితి॥ కోపనమయే తచ్ఛాపక గాధాం పతేత్॥ జయ జీవేతి బిల్వః సిద్ధిశ్చ ద్దార్ధః॥ అంబష్ఠానాం కాయ శల్క శలక విమోచనోన్మాద క్షీల జ్వరాప స్తార కుమార చికిత్సా పోషణాని కర్తాణి॥ కాయా

శ్చల్పస్య శలాకాః శిరాః తాసాం మోచనం ఛేదః, వైదేహకానాం వస్త్ర
 ఛేదన సీవన రంజనావనిర్మేజ వాపీ తటాకోదక పానారామావ కర శోధనా
 ని కర్తాణి, ఉగ్రాణాం కుంజరగ్రహణ రాజభరీధారణ పురప్రధావన బం
 ధనాగార సంయమనాని, వేనానాం లంఘనప్రవసక్రీడా నియుద్ధమాయాశంబ
 రేంద్రజాలాని కర్తాణి, నియుద్ధం బాహుయుద్ధం, మాయాశంబరం లాఘవాద్భ్ర
 వ్యపరివర్తనం, ఇంద్రజాల మనద్వస్తు దర్శనాని, కుక్కుటానాం ప్రహరణకర
 ణ చక్రతోమర భిండివాలపాసాసంకుశ్మగృహ లోహజాలికాసంధానాని, ప్ర
 హరణమాయుద్ధం, లోహజాలికాకవచం, ఆయోగవానామయస్కరణతేజః
 కుంభకరణాని సువర్ణరజత లోహాని చర్తవృత్తి తాచేతి, పుల్కసానాం సగరవీ
 ధీసంరక్షణజాగరణానాధమ్మతనిర్హరణాలేఖ్యపత్రీ ఛేదనాని, వధుపాతనం మా
 షీకోద్ధరణం, బిలకర్తనం కూపాదిఖననంచ, చండాలానాత్మ శాసన సరక్షణ
 శూలపరివాపనవధ్మశూతాని కర్తాణి, శ్వపచానాంచైతిత్ అత్రైకస్యనానా క
 ర్తృణాంవికల్ప స్సమచ్చయోవా, అహింసాదిశ్చ ధర్మస్సర్వతల్యః, అహింసా
 సత్యమస్త్రేయం శౌచమింద్రియగ్రహాః, చ నల చ మోచయాశంబ స్య ద్వేషాం
 ధర్మ సాధనమితి యాజ్ఞవల్క్యకృత్॥

శంఖస్త్యుతియందు సంచైష్ట్యబడిన దేమనిన సూతలకన్న సంగసాగరమా, కే
 శత్త శ్రువభరోమవపనము, స్నానలేపనాం లకరణ మశ్వగీతః చణక ఘాసాద్యశ
 నదానపోషణములు కర్తములు, తుత్ర కుద్వారరక్షణము, దౌశ్యము, మాగధున
 కు న్నదంగవీణా వేణువాదన సృశ్యగీతనీధికోఽస్థానగాధాలోకనపరీత్యాపప్ర
 బోధనములు, కోపసంయమ దుఃఖయిడివాక్యములచే శాంఁగి నొడిచు గాధల
 నుజెప్పుట సిద్ధికోఽస్థానగాధాలోకనమనంబడును, అంబష్టనకు కాయశిల్పశలా
 కమోచన మస్తాదస్త్రిబద్వరాశస్త్రా కమారచికి త్సాకర్తములు, వైదేహులకు
 వస్త్రములనుచించికుట్టుట, రంగుల వేయుట, వాపీకూశతటాకారావశోధనము
 ను, ఉగ్రుల కేనుగులబట్టుట, గొడుగులబట్టుట, ముందుపరుగెత్తుట, కారాగృహ
 రక్షణము, వేనలకులంఘనప్లవనక్రీడానియు, గ్రమాయాశంబరేంద్రజాల మునియు
 ద్ధమనగా బాహుయుద్ధము, మాయాశంబరముగానిదీ, లేనివస్త్రపులనుజూపించు
 టింద్రజాలము, కుక్కుటలకాయధములనుకవచములనుజేయుట, ఆయోగపుల
 కినుముసేయుట, యెక్కుట, కుండలనుజేయుట, సువర్ణరజతలోహానిచర్తవృత్తి
 త్వము, పుల్కసులకు సగరవీధిసంరక్షణ జాగరణానాధమ్మతనిర్హరణాలేఖ్యప
 త్రీఛేదనములు, లేనేపట్టులనుకీయుట, బిలములను సూతలనుత్రవ్వట, చండా

లునకు శ్రీకానరత్నము, కొరతదీయుట, చంద్యులనుగొట్టుట. శ్వపచులకు నిది యొకర్త. ఈవిషయమై యొకనికి నానాకర్తములనుఁ జెప్పుట. కొన్నికొన్నికర్తములను గొన్నిజాతులు జేయును. కొన్నిస్థలములనన్నికర్తలను జేయుదురు. అహింసా, సత్యము, చార్యములేకుండుట, శౌచము, ఇంద్రియనిగ్రహము, దానము, దమము, దయ, శాంతి, యివి గున్నిజాతులవారికిని సాధారణధర్మములని యాజ్ఞవల్క్య.

శూద్రక్షీబ వ్రాత్యాదీనా మహన్యహని కర్తవ్యవిధిః.

అథ శూద్రస్య తత్తుల్యక్షీబ వ్రాత్యాదికస్యచ | అహన్యహని కర్తవ్యవిధిం వక్ష్యామ్యశేషతః || బ్రాహ్మేముహూర్తే ఉద్ధాయేతివిష్ణుః || శయనాద్విధితో యస్తు కీర్తయేన్యధుసూదనం | కీర్తనాత్తస్యపాపాని నాశ మాయాంత్యశేషత ఇతివిష్ణుధర్మే || బ్రాహ్మేముహూర్తే ప్రబోధనేనాతీవ దృష్టఫలమపి భవతీతి ప్రథమాధ్యాయే సద్భవ్వాంతందర్శితం | తత్రాచమ్య పితరా ఇష్టదేవంచనత్వా || స్రాతస్తరామి భవభీతినుహరి శాంత్యై నారాయణం గరుడవాహన మబ్జనాభం | గ్రాహాభిఘాత వరవారణమక్తిహేతుం చక్రాయుధం తిరుణ వారిజపత్ర నేత్రం || ప్రాతర్నమామి మనసావచసాచమూర్ధ్నా పాదారవిందయుగళం పరమస్యపుంసః | నారాయణస్య నరకార్థవతారణస్య పారాయణప్రవణ విప్రపరాయణస్య || ప్రాతర్చజామి భజతామభయంకరంతం ప్రాక్సర్వజన్తకృతపాపభయపహంత్ర్యై | యోగ్రాహవక్త్రపతితాంఘ్రి గజేంద్రఘోరశోకప్రణాశమకరోద్ధృత శంఖవక్త్రః || శ్లోకత్రయమిదం పుణ్యం ప్రాతఃప్రాతస్తుయఃపరేత్ | లోకత్రయ గుగుస్తస్మై దద్యాదాత్మపదంహరిః || ప్రాతస్తరామి శివమిత్యాది పూర్వజన్తవాసనానుసారేణ మహాదేవస్తరణంవా కర్తవ్యం || పుణ్యశ్లోకో నలోరాజాపుణ్యశ్లోకోయుధిష్ఠిరః | పుణ్యశ్లోకాచ వైదేహీ పుణ్యశ్లోకో జనార్దనఇత్యుక్త్వా భూమింనమస్త్రత్యై | అంతర్ధాయత్వజైర్భూమింశిరః ప్రావృత్యవాససా | వాచనియమ్యయత్నేననిష్ఠివోఽప్వాస వర్జితః | కుర్యాన్మాత్రపురీషేతు శుచాదేశే సమాహిత ఇత్యంగిరసోక్తవిధినా | దివాసంధ్యాస్మదబ్జాఖిః | కుర్యాన్మాత్రపురీషేతు రాత్రోదేద్దక్షిణాముఖః | గ్రామాధనుశ్శతం గచ్ఛేన్నగరావృచతుర్గుణమితి యోగయాజ్ఞవల్క్యపరాశ రాద్భుక్తదేశే మూత్రపురీషేకృత్వా | అపకృత్యద విగ్ధాత్రం కాన్దలోవృత్తకాదిసేత భరద్వాజోక్తగ్లోహాదినా శా

మేనగుదంప్రమృశ్యః గృహీతశిశ్నశ్చోధాయ మృద్ధి రభ్యుద్ధితైర్జలైః గంధలేప
క్షయకరం శాచంకుర్యాదతంద్రితఇతి యజ్ఞవల్క్యైశ్చాచంకుర్యాత్. మూ
త్రే శాచంసమాఖ్యాతం శుక్రతద్విగుణం భవేతితి శాతాతపః చాలస్యానుపసీత
స్య గంధలేపక్షయోవహమితి వృద్ధపరాశరః॥ సయావదుపసీయేన విప్రశ్శూద్ర
స్తధాంగనా గంధలేపక్షయకరం శాచం తేషాం విధీయతే॥ ప్రమాణం శాచసం
ఖ్యావా నశిష్టైరుపపాదితేతి బ్రాహ్మే॥ శూద్రే వివాహాత్ప్రాగేవం వివాహాభా
వేతు ద్వాదశవర్షోద్ధవం షోడశవర్షోద్ధవంవా సర్వేధర్మానియతానప్రాక్ విత
చ్ఛవత్యాయః భూమ్యాచ్ఛాదన శిరోవేష్టన మౌనసత్వీహోచ్ఛ్వాసవర్జన దిబ్బభి
యను గ్రామాద్ధూరవిసర్జన సృణలోష్టైర్జలాప కర్షణాది హేతుః పూర్వా
ధ్యాయేభిహితత్వాన్నోక్తమస్తాభిరిచానీం॥

శూద్రులకును తత్తుల్యులకును ప్రతిదినము చేయదగిన విధులు.

ఇట్లుపైని శూద్రునకును శూద్రశుల్యక్షిబవాత్మ్యులకును ప్రతిదినము
ను జేయదగు విధిని స్పష్టముగ జెప్పుచున్నారము. — నాలుగుగడియల రాత్రి
యుండగ లేవవలయునని విష్ణుస్మృతియందున జెప్పబడెను. ఆసమయమందున
శయనమునుండి లేచి యేళురుపుడు మధుసూదనుని స్తీంచు సప్తివానిపాపముల
న్నియు నశించునని విష్ణుధర్మోత్తరము. వేకువనులేదుబలననుండిన దృవఫలము
ను పూర్వార్ధ్యాదుమందు సదృష్టాంతముగజూపించబడెను. అట్టివేళ నాచమన
ముజేసి తలిదండ్రులకు, స్వీడవేతంకునమస్కరించి పాత్రాకాలమందు సంసార
భీతిచేనగు నార్తి శవనముకొరకు గరుడవాహనుడట్లు నామమంత్రసంబంధదశా
తుడు చక్రానుగుడు మొసలిచేపట్టుబడిన గజరాజుకుముక్తి నొసగిన సర్వాం
తర్యామియగు భగవంతుని స్మరించుచున్నాను. మనోవాక్కాయకర్తములచే
తను సరకసముద్రతారకుడును తను చక్రత్రసుంధరించు విప్రులయు రాసక్తుడును
పరమపురుషుడును నారాయణుని పాదారవిందయుగళమునకు నమస్కరించు
చున్నాను. తననుభజించువారికభయదాతయు పూర్వమందుగ జేంద్రుడు మొదల
గు నాస్తలరక్షించిన శంఖ చక్రధరుడగు భగవంతుని బహుజన్మాంత పాపభ
యాహృతికై భజించుచున్నాను. పుణ్యతరమగు నీళ్లొకత్రయమెవడు పఠించున
తనికొరకు లోకత్రయగురుశుగు హరిస్వస్థానమునిచ్చును. మరియునుబూర్వజ
న్మవాసనానుసారముగ శివభక్తిగలిగిన పాత్రస్తరామి శివమిత్యాదిక్లౌకముల
జే నైన మహాదేవుని స్మరించవలయును.

పుణ్యశ్లోకుడగు నలమహారాజు, ధర్మరాజు, సీతాదేవి, జనార్దనుడు, వీరు, పుణ్యశ్లోకలుగావనవీరిని స్మరించి భూమికి నమస్కరించి యాధూమిపై తృణముపెంచి శిరమునబట్టచుట్టి మాటలాడక నమియుటయు నిట్టూర్పునివ్వక మూత్రపురీషోత్సర్జనమును వివిక్తదేశమందు సావధానముగ జేయవలయునని యాంశసన్న్యతిపగలును, సంధ్యలందును త్రరాభిముఖుడై రాత్రియందు దక్షిణాభిముఖుడై కూర్చుండవలెను. గ్రహమునకు నూరుచారలును నగరమునకు నన్నూరుబాంలును దూరముగ బోవలయునని యాజ్ఞవల్క్యపరాశరాదులు.

ఇంకుచేనైన, తృణముచేతనైన, పాయస్థవలము నెడమచేతనుడుడిచి యాచేతసలింగమునుబట్టిలేచి పాత్రతోతెచ్చిన జలముచేతనుగంధలేపతయమగు నట్లుగా ప్రత్యేకనిమనుజేయవలయునని యాజ్ఞవల్క్యవల్లి. మూత్రించినదేయు శౌచముశుక్లవిసర్జనమందుద్విగుణముగావలయునని శాతాతపల. అనుపసీతుడగు బాలునకు గంధలేపతయకరమాత్రీషేశౌచమనివృద్ధపారాశరులు. ఉపసయనమునకు ముందు బ్రాహ్మణునకు, శూద్రునకు, స్త్రీలకు గంధలేపతయమగు శౌచమెచాలను. ప్రమాదము శౌచసంక్యయును వీరికి జెప్పలేదని బ్రాహ్మణులు. శూద్రునకు వివాహముకంటె పూర్వమండిటువలెనే శౌచము. వివాహముగ కుండిన పరిరెండైన, పడియారైన శూద్రుల ములపైనియతమగుధర్మముగలవాడైయుండవలెను. ఈజెప్పినకర్మములకు హేతువుల పూర్వాధ్యాయమందు వివరించుట వలన నిచటమాచేవిస్తరించుటలేదు.

ఆచమనవిధి.

శుచోదేశే ప్రాశ్చిఖ ఉదజ్జుభోవోపవిశ్యం తర్జనానుకరం గోకర్ణాకృతిం కృత్వా తాలగభి శ్మధాభి రద్ధి స్సకృదచమేత్ | ప్రోక్ష్యేన్ద్రుతికౌముద్యామ్ | అంగవృత్తమాత్రింస్సృశేదితిభట్టాః | తతోంగవృత్తమూలనోష్ఠాబ్జిరున్న్యజ్యాంగవృత్తర్జ్జాభ్యాం నాసికాంగవృత్తమధ్యమాభ్యాంచక్షుషీ | అంగష్ఠానామికాభ్యాంకోత్రోంగవృత్తసిష్ఠికాభ్యాం నాభిం | పాణితలేన హృదయం | సరైవశ్చిరోసౌచస్సృశేత్ | శుద్ధ్యేర్నస్త్రీచశూద్రీశ్చ సకృత్స్పృష్టాభిరంతతేతయజ్ఞవల్క్యః | స్త్రీచశూద్రీశ్చ అంతతః అంతేనతాలనాస్పృష్టాభిస్సకృత్ | చశబ్దాదనుపసీతోపి ||

ఆచమనవిధానము.

శుచియగు స్థలమున తూరుపుముఖముగ నైన నుత్తరాభిముఖముగ నైన

కూర్చుండి హస్తములు మునుగులకు లోత్రుగానునచి గోకర్ణాకృతిగా ఒలమును హస్తమునబట్టి తాలువులుసూత్రమంటుచుండ నొకమారాచమనమును జేయవలయును. ముమ్మారిస్తృతికాముది. అంగుష్ఠమాత్రమును స్పృశించవలయునని భట్టులు. అటుపైనంగుష్ఠమాలముచే పెదవులు రెండమాల్లుతుడచి యంగుష్ఠ ర్జనులగూర్చినాసిక, నంగుష్ఠమధ్యముచేనేత్రేముల, నంగుష్ఠానామికలచే శోత్రములను, అంగుష్ఠకనిష్ఠకలచేనాభిని, హస్తతలముచేహృదయమును, సర్వాంగుళులను గూర్చి శిరస్సును, భుజములను, స్పృశించవలయును.

స్త్రీలును శూద్రులుననుసరతులు నొకమారిటులాచమనముజేసిన తదులగుదురసియాజ్ఞవల్క్యులు.

దంతధావన కృత్యం.

బదగోడుంబరాపామార్గపననకదంచామ్రజాతీ దిబ్బప్రీయంగుమయం కంటకీక్షీరవృక్షోద్ధం ద్వాదశాంగుళకంవిపే కాక్ష్మమామూర్తనీషిణః తత్రవిటూభాద్రజాతీనాం నవషట్పత్రురంగులమితివిష్టుః కపిష్ఠాగ్రస్థూలం పర్వాగ్రకృత కూర్చందంతధావనంప్రత్యేకాయుర్బలంయశోవర్చఃప్రత్యాపశువసూనిచాబ్రహ్మప్రక్షాంచమేధాంచత్యేన్నేహేవనస్పతే ఇతిమంత్రేణ పాఞ్చభోభక్షయిత్యాదంతాన్సంశోధ్యతతైవజిహ్వముల్లేఖ్యపాఞ్చాగ్రముడిచ్యాంచత్యేక్వా మోడశవా ద్వాదశవా గంచూషానుర్యాతే ఏతత్రుతిపన్నవమీషవ్యమాపార్ణమా సీచతుర్దశ్యష్టమీసంక్రమణాగ్నిధ్రుతరవిదినేషు నకార్యం తత్రద్వాదశగండూషాః అస్తాభిర్దంతధావనేన యద్వష్టాద్యష్టఫలం భవతి తత్సహేతుకముక్తం పూర్వాధ్యామే తస్తాదద్యనవిస్తృతం॥

దంతధావనకృత్యము.

రేగు, మేడి, యుత్రరేణి, పనస, కదంబ, మామిడి, జాతి, మారేడు, ప్రేంకణము ముల్లు పాలుగలిగిన యావృక్షములపుడక, పన్నెండుతొమ్మిది గూరు నాలుగంగుళములుపొడవును చిటికినవేలు వలమునుగలవి, క్రమముగబ్రాహ్మణాది నాలుగువర్ణములవారికిని విధించబడెను- ఇట్టిపుడకంగుళము కుంచచేదంతములనుతోమి ప్రత్యేకనముజేయవలయును- ఆయువు- బలము- కీర్తి - లేదము- పశువులు- ధనము- విద్య- ప్రజ్ఞ- మేధ- వీటిని యోవనస్పతీ నాకిప్పుని బ్రార్థించి పూర్వముఖముగదంతధావనము నాంకగీయుటయైనచిట్లుట తూర్పుగానైన సుత్తరముగానైన యాకాశమునుఁబరిహరించి పదియారైనపన్నెండైన గండూషములను జేయవలయును- ఇదిపాద్యమి నవమి షష్ఠి యేమావాస్యా పూర్ణిమా

చతుర్దశీ యష్టమీ సంక్రమణ శ్రాద్ధప్రతిదినములు నాదివారము ఏటియందుననే
యదగదు- పన్నెండుమారులుపుక్కిలించుటచే శుద్ధుడగును- చతుర్థావనముచే
నగు దృష్టాదృష్టఫలములను పూర్వార్ధ్యాధ్యాయమున జెప్పబడెను.

స్నాన విధి.

తతః శశప్రసాదనంకృత్వా స్నాయిత॥ యథాహని తథా ప్రాతర్ని
త్యం స్నాయాదనాతురః॥ దంతాస్పృత్యాశ్శనద్యాద్యా హేచేత దమంత్రవది
త ఛందోగపరిశిష్టే॥ పృత్తిలాన్తోమయం దర్శాన్పుష్పాణిసురభిణిచ॥ ఆహారే
త్స్నానకాలేతు స్నానార్థంప్రయతశ్శుచి॥ గంగాదకాంతం గత్వాతు సంస్థా
ప్త్యైతత్పృథక్ షీతో॥ త్రధాకృత్యావృషదంతాంతుగోమయంతువిచక్షణః॥ అథ
సౌంత్యనుమధ్యానామంగానాంతాశనతువైభాగైఃపృథక్పృథక్కుర్యాత్సాగ-
రిసేష్యదసంకరఃపునరద్విశ్వగాత్రాణిక్రమశస్త్రవశేజయేత్॥ శిరఃపృత్యాశ్శయై
శనద్యాభ్యాం నాభేస్తథోపరి॥ కటివస్త్రురుజం శుచ చరణాచిత్రధిస్త్రీభిః॥ ప్ర
త్యాశ్శహస్తావాచమ్యం మసృగత్యజలంతుతే॥ యత్కించేదంతమంత్రేనమ
న్వేద్యైవయతాంజలిః॥ బృహ్మత్యత్రవిశాంత్యేవంమంత్రవత్స్నానమివ్యతే॥ తూష్టి
హేమం శూద్రస్యనసనుస్కారకంమతమితి యోగయాజ్ఞ వల్కళి॥ అనుద్భవత్రయ
స్థానైర్వా జితైస్సానంసమాచరేత్॥ తీర్థంప్రకల్పయేద్విద్వాన్మూల మంత్రేణ
మంత్రవిత్॥ నమోనారాయణాయేతిమూలమంత్రముదాహృతః॥ దగ్ధపాణిస్తువి
ధివాహ్యోచారణః ప్రయతశ్శుచి॥ చతుర్హస్తసమాయుక్తం చతురశ్రం సమం
తతః॥ ప్రకల్ప్యావాహయేద్దంగామేభిర్హస్తైర్ద్విచక్షణః॥ విష్ణోః పాదప్రసూ
తానీవైష్ణవీవిష్ణుపూజితా॥ పాహినస్తే నసస్తస్తాదాజన్తమరణాంతికాత్॥ తి
స్రంకోట్యర్థకోటిచ తీర్థానాం వాయురబ్రవీత్॥ దివిభువ్యంతరిక్షేచ తానితేనం
తిజాహ్నువి॥ నందినీత్యేవతేనామ దేవేషునలినీతిచ॥ బృందాపృథ్వీచ సుభగా వి
శకాయాశివాసితా॥ విద్యాధరీసుప్రసన్నా తథాలోకప్రసాదినీ॥ వేణ్మాచ జా
హ్నువీచైవ శాంతాశాంతిప్రదాయినీ॥ ఏతాని పుణ్యనామాని స్నానకాలేప్రకీర్త
యేత్॥ భవేత్సన్నిహితాతత్ర గంగాత్రిపథగామినీ॥ విప్రేణవాయం పశనీయః॥
సప్తవారాభిజిత్తేనకరసంపుటయోజితం॥ పాగ్గుక్తమూలమంత్రేణేత్యర్థః॥ మూ
ర్ధ్వికుర్యాజ్జలంభూయ స్త్రివతుః పంచసప్తవా॥ స్నానంకుర్యాన్మృదాపశ్చ
దామంత్ర్యచవిధానతః॥ అశ్వక్రాంతే రథక్రాంతే విష్ణుక్రాంతే వసుంధరే॥ శిర
సాధారణమ్యామిరక్షస్వమాంపదేపదే॥ ఉద్భృతానీవరాహేణ కృష్ణేనశతచా

హునా మృత్తి కేహరమేపాపం యన్తయాదుమృతంకృతం॥ నమస్తే సర్వలోకానాం ప్రభవారణి సుప్రత ఇతిపాద్యే॥

ఏతత్పుర్వోక్తమచనే శూద్రస్య విశేషోక్త రత్ర తదభావత్ పురాణ మంత్రపారే శూద్రస్యానధికారాచ్చవింశ్యం॥ సత్సేవినస్తేషాం పూర్వోక్తేనాస్య సమచ్ఛయ ఇతితత్త్వం॥ స్వసింహపురాణే నద్యాంప్రవత్సవస్సాయాత్ప్రతిస్రోతస్థిసితోద్విజః॥ తటాకాదిషతోయేష ప్రత్యర్థం స్నానమాచరేదితిద్విజఇత్యుపలక్షణం సర్వవర్ణానాం॥

స్నాన విధానము.

ఇట్లుపైని కేశప్రసాధనము నుజేసి ప్రతిదినము ప్రాతఃకాలమందనాతురుడైతే స్నానమును జేయవలయును. దంతక్షయకానానంతరమందు నద్యాదులకు వెళ్లవలయును. గృహమంతైతే నమంత్రకముగానని ఛాందోగపనిశిష్టము. పృథ్వు, తిలలి, గోమయము, దిగ్బలు, ఇరిషకము గలపుష్పములు వీటిని స్నానకాలమందు సంగ్రహించివలయును. వీటితో నమంత్రకముగ శూద్రులకు సమసామర్యపూర్వకముగ నవగాహనమైన సుద్ధ్యుతజలములచేతైన స్నానము జేయవలయును. నమోనారాయణాయ యను మూలమంత్రముచే స్థిరమును కప్పించుకోవలయును. దిగ్బలు హస్తమందుంచుకొని పూర్వోక్త విధిగా నాచమనము నుజేసి శుచియై నాలుగమూరల విస్తీర్ణముగల చతురశ్రముకప్పించుకొని దానియందీజెప్పెడిమంత్రములచే గంగావాహన జేయవలయును.

విష్ణుమూర్తి పాదమంచలనబుట్టినదానపు. విష్ణుపూజితరాలవగువైష్ణవి విమరణ్యపర్యంతమునే జేయుపాపమువలన నస్మరక్షించుము. ధూనభోంతరములందుండెడి మాడుకోట్లేబదిలక్షల తీర్థములును నీయిందున్నవి. ఓకాహ్ను విదేవతలందును నందినియని నలినయనిబ్రసిద్ధికలదానపు. బృందాపృథ్వీసుభగా విశకా యాశివా సితా విద్యాధరీ సుప్రసన్నా లోకప్రసాదినీ వేణ్యా జాహ్ను వీ శాంతిప్రదాయినీయను నీపుణ్యరావములనున్నానకాలమందు పఠించినత్రపద గామినియగు గంగసన్నిధినిజేయు నిట్లుశూద్రుడు బ్రాహ్మణునిచేపఠింపజేయవలయును.

పూర్వోక్తమగు మూలమంత్రముచే నభిమంత్రించి యేడుమార్లుస్నానముజేసెడి. మరియునుమూడునాలుగయిదుమారులుమంత్రయుక్తముగా మృత్తికాలేపనమునుజేసి స్నానము జేయవలయును. అశ్వములచే, రథములచే, విష్ణుచే నాక్రమించబడిన యోవసుంధరా నీమృత్తికను శిరస్సుచే ధరించుచున్నాను.

ప్రతిపదమందు నన్నురక్షించుము. వరాహరూపుడగునూరుదాహువులుగల కృష్ణునిచే నుద్ధరించబడితివి. ఓమృత్తికా నాచేతచేయబడిన దుష్పుతమునునాపాపమును హరించుము. సకలబోకములయుత్పత్తికియగ్నికరణిభంగినికారణమగు మందిప్రతములుగలసికొరకునమస్కారమని పద్మపురాణము.

ఇది పూర్వోక్తవచనమందు శూద్రులకు విశేషముజెప్పుటవలన నిచటనట్లు జెప్పకుండుటచే పురాణమంత్రపాఠమందు శూద్రునకధికారాథావము ననునది యాలోచించతగినది.

శూద్రునకధికారముగలిగినటులైతే నందరికినిపూర్వోక్తవచనముచేసిశూద్రునకునుగలిపిజెప్పవచ్చుననిసిద్ధాంతము. అనగాసర్వదామంత్రోచ్ఛారణముశూద్రునికి బ్రాహ్మణుడేచేయువలయునని నది సెలయేటిధార వీటికి నెదురుగానుండియును తటాకాదులయందు సూర్యునకు నెదురుగానుండియును ద్విజుడు స్నానముజేయవలయునని నృసింహపురాణము- ద్విజశబ్ద మన్నివర్ణముల కుపలక్షణమని దెలియదగ్గును.

త ర్ప ణ వి ధిః.

ఏకైవమంజలింజేవాద్వద్వాతుసనకాదయః| అర్హంతిపితరస్త్రీంస్త్రీంస్త్రీయస్త్రీకైకమంజలిమితివ్యాసః| మాతృవర్గేంజలిత్రయమేకైకస్య|| విష్ణుపురాణేతు|| త్రిరధః|| పీఠానాద్ధాయజేవానామపినిర్వపేదితి దైవేత్రయఉక్తాః|| పార్శ్వే|| దేవాస్త్రహ్మః|| ఋషీన్సర్వాంస్తర్పయేత్తాక్షతోదతైః|| తర్పయేత్ పితౄన్సత్త్వాసతి లోదకచందనైః|| శంఖః|| సోపర్ణేన రాజతేనాదుంబరేణశృంగపాత్రేణః|| శేనవాపుష్పదకంపితృత్థిర్ధం స్పృశన్తద్యాతే|| యోగయాజ్ఞవల్క్యః|| తిలానామప్యలాభేతు సువర్ణరజతాన్వితం| తదభావేనిషింజేత్తువర్చైర్నంత్రేణవాప్యథాత్మప్యంత్వితిసముచ్ఛార్యత్మప్యతామిత్యధాపివా| విధిజ్ఞోనిక్షిపేత్తోయంజేవాదీనామశేషతః| సవ్యంజానుతతో ర్వావ్యసతిలండక్షిణాముఖ ఇతి తేనైవోక్తం| దేవర్షోర్వర్షిణా జానుపాతస్సిద్ధః|| యమః|| ద్వాహస్తాయుగ్మతః కృత్వా పూరయే దుదకాంజలిం| గోశృంగమాత్రముద్ధృత్య జలమధ్యేజలంక్షిపేత్|| దక్షః|| అగ్రేస్తుతర్పయేద్దేవాన్సమ్యామృతమధ్యతః| పితౄంస్తుకుశమాలాగ్రర్విధిః| కౌశోయథాక్రమం|| యోగయాజ్ఞవల్క్యః|| బ్రహ్మణంతర్పయేత్పూర్వంవిష్ణుయదగ్ం పుజాపతిం| దేవాంశృండాంసి వేదాంశృబుక్షింశ్చైవసనాతనాన్| ఆచార్యంజైవ గంధర్వానాచార్యతనయాంస్తథా| సంవత్సరంసావయవంజేవిశ్వాప్సరస్తథా| తథాదేవానుగా న్నాగాన్సగరాన్సర్వతానపి| సరితోధమనుష్యాంశ్చయతాం

న్రత్యాంసిచైవహి! పితౄణాంశ్చసుపన్దాంశ్చభూతాన్యథాసమాంస్తథా! వనస్పతీ
 నోషధీంశ్చ భూతగ్రామంచతుర్ద్వధం॥ విష్ణుః॥ తతః కృత్యానివీతంతు యజ్ఞసూ
 త్రమతందితః! పాణిపత్యేనతీర్థేనమనష్యాంస్తర్పయేత్సృగ్, కార్ష్యాజనిః॥
 సనకశ్చసంధశ్చ తృతీయశ్చ సనాతనః! కాపిలశ్చసురిత్యైవ వోధః పంచశిఖ
 స్తథా! పాక్షేప్యానతంరం! మరీచిమత్ర్యంగిరసాపలస్తింఫలహంకీతుం! పా
 డేతసంవశ్యించభ్యుగుంనారదమేవచ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః॥ అపనన్యంతతఃకృ
 త్యాభూత్వాచ పితృదిక్షుఖిః! పితౄన్ద్వివ్యానదివ్యాంశ్చపితౄన్ధేన తర్పయేత్! ది
 వ్యాంబరధరోధువశత్యాదయోవసనః! అత్రైకపాదయోరుద్రా ఇంద్రధాతౌ
 దయతదిత్యాశ్చప్రత్యేకంసముదితావా! సపవకవ్యవాలంసలసోమం యమమ
 ర్యమణంతథా! లక్ష్మిష్వాత్తాసోమపాశ్చత్రధాబర్హిషదోపిచ! యదిస్వాజ్ఞేవపితృ
 కపితాస్విద్యాత్రధాపితౄనాన్తర్పణేయద్యస్యనేకప్రకారాస్తస్మిలికాముద్యాం
 పాత్యాదాభుక్తాస్తథాపికాత్యాయనసూత్రీసంహదాచ్ఛాద్యా! వాజసనేయ
 న ఇతి గౌడోక్తదత్తసంవాదా త్స్సనాదాదర్శనాచ్ఛయోగయాజ్ఞవల్క్యోక్త
 ఏవాయంప్రకారః శూద్రాణామితత్త్వం! ఏవంచైశ్వర్యవద్యపి కాశీనామేవ!

అథప్రియోగః॥ యథావృద్ధోవయకుశలఃఫలప్రాప్తతానాదాయసద్యాదా
 గత్వాపాణింపాదాపితౄణామిదాభ్యామేకకుశవత్రాత్తుకపవిత్రే ధృత్వా
 కుశోపగ్రహః॥ ఊర్ధ్వకేశీసూర్యాపాక్షమాంసశోణితభోజనోష్ఠదేవిశిఖాబద్ధచా
 ముండే హ్యుపరాజితఇతిశ్చ త్వాణి ఖాంబర్హిషచమ్యదేశకాలౌ స్త్యుత్సవేవస
 గ్యపాపక్షయద్వారాశీవరమేత్వరప్రీత్యర్థంప్రాత్రస్సానమహంకరిష్యే॥ ఊర్ధ
 తు॥ సాగరస్వననిర్ఘోషదండహస్తసురాంతక! జగత్సప్తజగన్తర్దీనమామిత్యాం
 సురేశ్వర! తిక్ష్ణదంష్ట్ర! మహాకాయ! కల్పంత దహనోపమ! ధైరవాయ సమస్త
 భ్య మనుజ్ఞాందాతుమర్హసీతి సంపార్థ్య॥ వరుణాయనమఇతి జలమాలభ్యతే
 నైవావర్త్యతతోద్భోధ్యమపాపయాత్యత్యంజలింబహిఃక్షప్తామకతీర్థా
 యనమ ఇత్యంజలింధత్వామృదమాదాయకటింవస్తూరుజంఘాపాదకరాంస్త్రీ
 ర్విలిప్యప్రత్యైక్యంజలే పరంస్థలే పాదంకృత్వా విష్ణవేనమఇతిసర్వాంగమ్
 దాలిప్తాసూర్యాభిముఖోద్విస్త్రీర్ద్వా దశవానిమజ్జాద్భోధ్యమఇత్యున్నజ్ఞని
 మజ్యోన్నజ్యచమ్య తదైవరుద్రాయనమఇతిగోమయేనాల్పస్యాన్నాత్వచమ్య
 కుతైర్దార్ద్రయేత్! వరుణాయనమఇత్యష్టవారంపరమాత్మనేనమః! అగ్నయేనమః!
 వాయువేనమః! సూర్యాయనమః! సవిత్రేనమః! యజ్ఞాయనమఇతిమజ్జాద్భోధ్యన
 మఇతి ద్వావింశతివారం! యద్వాగ్నయేనమఇతిత్రిరూతవేదస! సవిత్రే చిత్యా

దిభ్యోనమఇతిసవిశ్రేణిశ్చైతేనాభిత ఆనాభిర్దత్తైఃపావయిత్వాపరమాత్మనే
సమఇతిసవిత్రేనమఇత్యంత్రైః పునఃపావయిత్వాసమఇతిత్రైః సరమాత్మనేనమఇతి
వాఅఘమర్షణంకృత్వాస్మాత్వావిష్టవేనమఇతిస్త్వత్వా బ్రహ్మాదిదేవాస్త్రస్యం
తాంసమఇతివా। దేవతీర్థేనత్రిస్వవ్యేనదేవా స్తివీతికృష్ణదైవపాయనాదిఋషు
స్త్రస్యంతామితిద్వాద్వావిత్త్వపీ నపసవ్యేనసామపితృచుదాదిపితరస్త్రస్యం
తామిత్వంబలిత్రయం త్రిర్దత్తా॥ ఏవంస్మానంప్రాతర్త్వధ్యాహ్నాచకార్యం। అ
శక్తౌమధ్యాహ్నాఏవ। గృహేతిష్టోదకేనస్నానేప్యేవం॥ ఆగ్నేయవాయువ్యవం
త్రస్నానకాపిల మానస దివ్యస్నానప్రకారాశ్చ గంగాది నదీతటాకప్రసవణ
వాపికువజలవగా హేన దృష్టాదృష్టఫలావాప్తి హేతవశ్చపూర్వాధ్యామేఽ
స్థాభిర్వివృతాః॥

తర్పణ విధానము.

దేవతర్పణమొక్కొకయంజలి, ఋషితర్పణమురెండేళియంజలులు, పితృ
తర్పణము మూడేళియంజలులు, స్త్రీలనుద్దేశించి యొక్కొకయంజలి, ఇట్లు ద
ర్పణముజేయవలయునని, మాతృవర్గత్రయమునకు మూడేళియంజలులనియు
ను- దేవతర్పణమును మూడేళియంజలులు జేయవచ్చునని విష్ణుపురాణము. దేవ
తలకు, బ్రహ్మర్షులకు నక్షత్రోదకములచేతను, పితృదేవతలకునచందనతిలోదకము
లచేతను తర్పణముజేయవలయునని పాద్మము.

బంగారముతోనువెండితోనుమేడికజ్జితోనుఖడ్గశృంగశృంగముతోనుజేసిన
పాత్రలను దర్భలచేతను పితృతీర్థమువెంట పితరులకుదకముచే తర్పణము జేయ
వలయునని శంఖుడు. తిలలు దొరకకున్న సువర్ణ రజతయుక్తముగా నవిలేకుం
డిన దర్భలతో తృప్యంతులను మంత్రయుక్తముగాను తృప్యంతామనియైనను వి
ధిని నెలిసి దేవాదులకు ఉదకదానము సేయవలయును.

ఎడమకాలిముడుకు నింకొకవంచి దక్షిణాధిముఖుడై తర్పణము సేయవ
లయుననియాజ్ఞవల్క్రి. దేవఋషులతర్పణమైతే దక్షిణాణువునువంచినయని య
థ్వాత్పిథము. రెండుచేతులు జోడించి యుదకమును పూరించి గోశృంగమాత్ర
మెత్తి జలమధ్యమందు జలమును విడువవలయుననియముడు.

చర్భాగ్రిములచే దేవతలకు కుశమధ్యముచే శుశుమ్యులకు కుశమూలా
గ్రములచే పితరులకు తర్పణము జేయవలయునని కాశవిధి. దక్షుడు- ముందు
గా బ్రహ్మకు విష్ణువునకు రుద్రునకు పౌజాపతికి దేవతలు వేదములు సనాత
నులగు ఋషులకు ఆచార్యులకు ఆచార్యపుత్రులకు గంధర్వులకు సావయవకు

గు సంవత్సరము దేవతాస్త్రీలు అప్పురసలు దేవానుచులు నాగులు సాగరములు పర్వతములు సరిత్రులు మనుష్యులు యక్షులు రక్షస్సులు పితృదేవతలు సుపర్ణులు భూతములు పశువులు వనస్పతీలు ఓషధులు చతుర్విధమగుభూతగామము క్రమముగా వీరినిగూర్చి తర్పణము జేయవలయునని యోగయాజ్ఞవల్క్యితరువారత జన్మిదము పేరుగా వేసుకొని సావధానుడై పాతాపత్యభిర్ధముచే నుష్యులనుగూర్చి వేరువేరుత్పరణముచేయవలయును. విష్ణువు, సనకుడు, సనందనుడు, సనాతనుడు, కాపిలుకు, అసురి, వాధుడు, పంచభుడు, వీరికి తర్పణ మొనర్చుమని కార్త్యాయనిజెప్పెను.

ఈపైని మరీచుడు, అత్రి, అంగిరస్సు, వులస్తీ, వులహుడు, క్రతుడు, ప్రాచేతసుడు, వశిష్ఠముని, భృగువు, నారదుడు, వీరికిరి తర్పణముజేయవలయునని పార్థము. తరువాత జన్మిదమపసవ్యముగాదొడగి దక్షిణాభిముఖుడై దివుల నదివులునగు పితృదేవతలనుగూర్చి పితృతీర్ధముచే తర్పణము జేయవలయును. దివాంబరధరుడగు ధృవుడు మొదలగువసువులు అక్షైక పాదాది రుద్రులు, ఇంద్రధాత్రాద్యాదిద్యులు, వీరినిప్రత్యేకముగానైనా, సముదాయముగానైనా ఉద్దేశించి తర్పణము జేయవలయుననియోగయాజ్ఞవల్క్య.

తర్పణవిషయమై యనేకప్రకారములు స్మృతికొముది పార్థాదులందు జెప్పబడెను. అయినను కార్యమున సూత్రసంవాదమువలన శూద్రులు వాజసనేయుని గొడొక్కరక్షసంవాదము వలనను స్నానాదికమందు నిమిలకనగుచువలన యోగయాజ్ఞవల్క్యైక్త ప్రకారమే శూద్రులకనుస్థితము.

ఇటుపైని ప్రయోగమును జెప్పుచున్నారము. మృద్ధోమయ కుశలల పుష్పాక్షతలను బట్టుకొని నద్యాదికమునుగూర్చి వెల్లి పాణిపాదములను గడగి అరామిక గంధు నొక కుశచే గట్టిన పవిత్రములను ధరించి ఊర్ధ్వకేళి, విరూపాక్షి, మాంస శోణిత భోజి, ఓ అపరాధిత, ఓచాముండాదేవి ముఖాబంధమందుండు మిట్టను విని శిఖను ముడచి ఆచమించి సంకల్పము చేసి నాకు సర్వపాపక్షయ మగుటవలన శ్రీపరమేశ్వరునకు ప్రీతి యగుగాక యనియు ప్రాతస్నానమును నేను జేసెదననియును స్నాన మొనర్చవలయును. పిమ్మట మందైతే సముద్రధ్వనితో సమమగు నాదము గలవాడా, దండపాణి, రాక్షసాంతకుడా, జగన్నిర్దాశకుడా, దేవతులకీశ్వరుడా నిన్నునమస్కరించెద. పిమ్మట గుర్రంధిక శరీరమును గలిగిన కల్పవసానాగ్నితుల్యుడగు భైరవునకు నమస్కరించి యనుజ్ఞ నివ్వమని బ్రార్థించివలెను. వరుణునికొరకు నమస్కారమని

జలస్పృగ్గనమొనర్చి యజలమును ద్రిప్పి యుదకములకొఱకు నాపాపముపొవుగాక యని యంజలి ప్రక్షేపమును జేసి యాత్మీయముకొరకు నమస్కారమనిదొసిలిబిట్టి మృత్తునస్వీకరించి కటిప్రదేశమును, పొత్తికడుపును, తొడలను పిక్కలను పాదములను మూడుపర్యాయములు వాసికొని కడగి యొక పాదమునుదకమందు నొక పాదమును తీరమునందుంచి విష్ణువుకొరకు నమస్కారమని నమస్తదేహమును మృత్తికచే లేపనమును జేసి సూర్యాభిముఖుడై దెండుమాడు పన్నెండు పర్యాయములైనను మునిగి యుదకములకొఱకు నమస్కారమని లేచి తిరుగమునిగి లేచి యాచమించి యాలాగుననే రుద్రునికొరకు నమస్కారమని గోమయమును బూసికొని స్నానమొనర్చి యాచమనమును జేసి దర్శనచే మార్జనమును జేయవలయును.

వరుణునికొరకు నమస్కారమని ౮ పర్యాయములు పరమాత్మకొరకు నమస్కారమనియును సగ్నికొరకును వాయుసూర్యసవిత్సయజ్ఞములకొరకు నమస్కారమని మునిగి యుదకములకొరకు నమస్కారమని ౨౨ మారులు అగ్నికొరకు నమస్కారమని ముష్టారు జాతవేదనకు సవితృనకు చిత్రాదులకొరకు నమస్కారమని నాభిపర్యంతము దర్శనచే నుదకమును చల్లుకొని పరమాత్మకొరకు నమస్కారమని నదియొదలు సవిత్సయనకు నమస్కారమని వరకు తిరిగి మార్జనమును జేసికొని యైన ముష్టారు పరమాత్మకొరకు నమస్కారమని యైన యఘ్ని యమును జేసికొని స్నానమొనర్చి విష్ణువుకొరకు నమస్కారమని స్మరించి బ్రహ్మాదిదేవతలు తృప్తుఁగుదురని నమస్కరించి యైన దేవతీర్థముచేత సవ్యముచేత దేవతలను నివీరిగనుండి కృష్ణదైవాయనాదిబుముఖులు తృప్తులగుదురుగాక యని మూడేసియంజలులనిచ్చి నిటుల ప్రార్థన ధ్యానములయందు స్నానమొనర్చికొనదగ్గును. అశక్తుడగువాడు మధ్యాహ్నమందున మాత్రము జేయదగ్గును. గృహమందు స్తోదకస్నానమొనర్చినపుడిదియేరీతి. కాపిలాగ్నేయవాయవ్యమంత్ర మానసదివ్యస్నానప్రకారములను గంగాది నదులను తటాకముల నిర్ఘరాదుల దిగుడుబావుల నూతుల జలకమాడుటచేసగు దృష్టాదృష్టఫలములనొందుటకు హేతువులను పూర్వాధ్యాయమున మాచేవివరించబడినవి.

విద్యత్సరస్వతీప్రాప్తం స్నానంసారస్వతం విదురితి జాబాలిః | విప్రవాక్యేనేత్యర్థః | సవిత్రమానసస్నానమవిశేషయతే || ధ్యాయేదాదిత్యసంకాశం వాసుదేవం వతుర్భుజం | శంఖచక్రగదాపద్మవనమాలావిరాజితం | తత్పాదోదకజాంధారానిపతంతీంస్వమూర్ధని | చింతయేద్భవహరంభ్రేణ ప్రావిశంతీం స్వ

కాంతనుం తేయాసంక్షాళయేత్సర్వమంతర్దేహగతంబలం అపవిత్రః పవిత్రో
వాసర్వావస్థాంగతోపివా యస్తస్మిన్మృత్యుండరీకాక్షం సదాహ్యభ్యంతరశ్శుచి
రితి తతః ఉచితంసూర్యంరక్త చందనాక్షతపుష్పైరష్టదశేషమండలేభ్యర్చ్య తద్య
క్తమర్ఘ్యం నమోవివస్వతేతుభ్యంభాస్వతేవిష్ణుతేజసే నమస్సవిత్రే శుభయే
సవిత్రేకర్తృదాయినే ఇత్యర్ఘ్యందద్యాత్ ఉచితం సూర్యం రక్త చందనాక్షత
పుష్పైరభ్యర్చ్య తద్యక్తమంజలిత్రయం దద్యాదితికల్పతరా తతఃసూర్యమం
డలస్థాయపరమాత్మ నేనమఇతిపునరర్ఘ్యందత్వా బ్రహ్మవిష్ణురుద్రేభ్యోనమఇతి
వా విష్ణుశివనామాదివా యథాశక్త్యావర్త్య నమస్సవిత్రే జగదేశ్వరాయే జ
గత్ప్రసూతిప్రీతినాశ హేతవే త్రయీమయాయత్రిగుణాత్పధారిణే విరించి నా
రాయణశంకరాత్మనే ఇతిసమస్కూర్మాత్ ॥

పండిత విప్రవాక్యముచే జేయునది సారస్వతస్నాన మచియె మానస
స్నానము చతుర్భుజుడును సూర్యసమానతేజస్కుడును వాసుదేవ శబ్దవాచ్యు
డు శంఖచక్రగదాపద్మవనమాలావిరాజితుడగు భగవంతుని పాదోదకధారను
తన శిరస్సుయందు పడుచున్నదని బ్రహ్మరంధ్రముచేత తనదేహమును ప్రవేశిం
చుచున్నదనియును భావించి యాధారచేత సంతర్దేహ గతములను కడగివెయ్యి
వలయునని కాబాలి చెప్పెను. అపరిశుద్ధుడైనను బరిశుద్ధుడయినను సకలవ్యవ
స్థలను బొందినను యెవడు తెల్లతామరలేకులవంటినే త్రమలుగల భగవంతుని
స్మరించునో వాడు బాహ్యభ్యంతరపరిశుద్ధుడగును.

అటుపయినియుదయించుసూర్యుని రక్తచందనాక్షత పుష్పములచేతను
అష్టదశమండలమందున బూజించి వివస్వతుడవైననీకొరకునమస్కారము, పృ
కాశమానుడవైన విష్ణుతేజముగలనీకొరకు నమస్కారము, శుచియు జగదుత్ప
త్తికారణుడు కర్తృదాయియగు నీకొఱకు నమస్కారమనియు నర్ఘ్య మివ్వవల
యును. కల్పతరువనుగ్రంథమండలులశివబుడెను- ఆపైనిసూర్యమండలమందుం
డినపరమాత్మకొరకు నమస్కారమని దిరుగనర్ఘ్యమునిచ్చి బ్రహ్మవిష్ణురుద్రులకొ
ఱకు నమస్కారమనియైన విష్ణుశివనామాదులచేతవైన యథాశక్తిగా వచించి
జగత్తుకుముఖ్యును నేత్రీము- ప్రపంచోత్పత్తికి పరిపాలనకు నాశమునకును
హేతువు- వేదమయుడు బ్రహ్మవిష్ణుశివస్వరూపుడు గత్పరజస్తమోగుణాత్ప
ధారి యగు సూర్యునకు నమస్కారమని నమస్కారమొనర్చవలయును.

కాంశ్యపాత్రాజ్యావలోకనదానాని.

తతః కాంశ్యపాత్రేఅశ్వేప్రతిబింబమవలోక్యఅజ్యం తేజస్సముద్దిప్తమా

జ్యంపాపహరంస్త్రుతం ఆజ్యంసురాణా మాహరమాశ్మలోకాః ప్రతిష్ఠితాః
కామధేనుషుసంఘాతంసంస్వీకృతుషు సంస్థితం దేవానామాజ్యమాహర మత
శ్శాంతిం పుర్యచ్ఛమి ఇహిప్రాయ దత్వా దక్షిణాందద్యాత్ ||

అటుపైనికంఠుగిన్నెయందాజ్యమునుబోసి నీడనుబూచి ఆజ్యము లేజ
స్సని పాపహరమనిదేవతలకాహరమని యాజ్యమందు లోకములనులించియున్న
వని కామధేనువులవలనం బుట్టినదని సకలయాగములకా ధారమని చింతించినా
కుపాపశాంతినిజేయుమనిబ్రార్థించిబ్రాహ్మణులకొరకెచ్చి దక్షిణనివ్వవలయును.
బ్రహ్మయజ్ఞవిధిః.

తతో మధ్యాహ్నా పూర్వవత్సాంత్యా బ్రహ్మయజ్ఞం కుర్మాత్ |
తత్ర యద్రాహుతా నీతిహసా న్సురాణాని కల్పానితి శుభ్రేః | వేదాధర్వపు
రాణాని సేతిహసాని శక్తితః | జపయజ్ఞ పునీద్యధిం విద్యాంచాధ్యాత్రికిం జ
పేదితి యజ్ఞవల్క్యక్తేషు | పురాణ భారతాది పారవిధానేషి శూద్రస్య
పాతావసక్తేః శ్రవణస్యైవ కర్తాంగత్వాత్పురాణ శ్రేణిమేవ బ్రహ్మయ
జ్ఞమితిశీలిత్ | తన్ను గమస్కారేణమంత్రేణపంచయజ్ఞా న్నహవయేదితి యా
జ్ఞవల్క్యక్తేః నమస్కారేణ తస్యచాధాత్ | తత్రయోనమసాస్వధ్వర ఇతి
శ్రుతేర్యజ్ఞోవై నమఇతిహా బ్రాహ్మణం భవతీవచనాచ్చనమోనమఇతి శ్రేష్ఠేది
తస్మత్తికాముద్యామక్తం | తత్సంతుపేదాదీనామర్థబాధే స్వయాన్వయేవాహ
ణాత్ | నమశ్రుతేశ్చతదంత్యేగాపుష్పవపత్రేర్నమోంతశ్చదైకార్యమితి తద్య
ధా | దర్భాసనైశపవిత్ర్యాచమ్యపరమమేశ్వర ప్రీత్యర్థం బ్రహ్మయజ్ఞంకరిష్య ఇతి
సంకల్ప్యేవస్థితంకృత్వా దర్భగర్భంబ్రహ్మంజలంకృత్వానమోనమఇతిజపేత్ |
యద్వాత్రత్రయ్యగ్వదాయనమః | ఏవంయబుద్ధ్యేదాయనమః | సామవేదాయనమః |
అధర్వణవేదాయనమః | శిక్షాయై నమః | కల్పాయనమః | వ్యాకరణాయనమః | నిరు
క్తాయనమః | జ్యోతిషాయనమః | ఛందోవిచిత్రేయనమః | అధ్యాత్మవిద్యానైస
మః | ఇతిహసపురాణేభ్యోనమః | తేరిగవిద్యానైసమః | పూర్వమీమాంసాయై
నమః | ఉత్తరమీమాంసాయై నమఇతి జపిత్వా | దేవతాభ్యుపిత్వభగ్యశ్చమహాయో
గిభ్యవవచ | నమస్సర్వాయైసాహాయై నిత్యమేవనమోనమఇతి త్రిర్జపిత్వా | వి
ద్యాధ్వరతపోయోనిరయోనిర్విష్ణురీడితః | వాగ్మజ్ఞేనార్చితోదేవః | క్రియతాంషే జ
నార్దనఇత్యుక్త్వా ఉదకంస్పృశేత్ ||

బ్రహ్మయజ్ఞవిధానము.

అటుపైని మధ్యాహ్నమందునబూర్వమువలెనేన్నానమనర్చిబ్రహ్మయ

జ్ఞానుడు జేయవలయును. వేదేహాసపురాణకల్పముల పఠనము బ్రహ్మయజ్ఞముని శ్రుతులు. ఇవియునాధ్యాత్మికవిద్యయును జపయజ్ఞసిద్ధికొరకు పఠించును నియాజ్ఞపల్కియును జెప్పుటవలనను పురాణభారతాది పాఠమునకును శూద్రునకధికారములేనందున వాటిత్రవణమియ్యేవే కర్తాంగమగుటవలననది బ్రహ్మయజ్ఞముని కొందరందురదిగాదు. నమస్కారరూపముగు మంత్రముచేత పంచయజ్ఞములను జేయుమను యాజ్ఞవల్క్యక్తివలనను నమస్కారము యజ్ఞముని శ్రుతిలుండుటచేత నమోనమయని ముష్టారుజపించుమని ప్రృథికొముదియందున జెప్పబడెను. వేదాదుల కిర్ధబాధకులుగుచుండగా స్వరూపమున కియ్యేవే గ్రహించుటవలన సమశ్రుతియును గూడ తదంతర్వర్తియగుటచేతను సంబంధము గలుగుటవలన నమోంతశ్శబ్దములచేతను బ్రహ్మయజ్ఞము జేయదగును. అది యటుంటిరేని జెప్పుచున్నారము.

దర్శననమందున గూర్చుని యాచమించి పరమేశ్వరప్రీతికొరకు సంకల్పమును జేయుచున్నానని సంకల్పించి దగ్ధులుగగ్ధమందులచిన బ్రహ్మజలినీజేసి నమోనమయనుచు జపించదగును.

సామ వేదముకొఱకు నమాస్కారము, అధర్వణ వేదముకొఱకు నమస్కారము, శిక్షకొఱకు కల్పముకొఱకు వ్యాకరణముకొఱకు నిరుక్తముకొఱకు జ్యోతిషముకొఱకు ఛందోవిచిత్రికొఱకు ఆధ్యాత్మవిద్యకొఱకు ఇతిహాసపురాణములకొఱకు తర్కవిద్యకొరకు పూర్వపీఠాంసకొఱకు ఉత్తరపీఠాంసకొరకు నమస్కారమని ఒపించి దేవతలకొరకు పితృదేవతలకొఱకును వహియోగులకొఱకును స్వాహాకారముకొఱకు స్వధాకారముకొఱకు ప్రతిదినమును నమస్కారమని ముష్టారుజపించి విద్యాయజ్ఞతపస్సులకు కారణుడని విశ్వువుజెప్పబడుచున్నాడు స్వప్రకాశకుడును జనార్దనుడగు నతడునాయొక్కవాగ్యజ్ఞముచేతను పూజితుడైనంతయుడుగుగ కయనియుదకమును స్పృశించవలెను. దేవతర్పణవిధిః.

తచ్చ బ్రహ్మజేనమఱి నమోంతైర్నంత్రైః కార్యం తస్య నమశ్శబ్దోక్తేరి కేచిత్. అన్యేతు తృప్యతామిత్వోకారపూర్వమితి కాశీయ సూత్రస్య తృప్యతాం శబ్దస్య త్యాగే మానాభావాత్పదంతావిత్యాహుః. అససే దక్షిణం జాన్వాచ్య సదర్భాత్తైర్నస్తద్వయేనదేవతీధేనతర్పయేత్. తచ్చకాశీయసూత్రానుసారేణోచ్యతే. యోగయాజ్ఞవల్కినా యథా బ్రహ్మతృప్యతాం విష్ణుస్తృప్యతాం రుద్రస్తృప్యతాం ప్రజాపతీస్తృప్యతాం దేవాస్తృప్యతాం.

భందానిత్యస్యంతాం వేదాస్త్యస్యంతాంఋషయస్త్యస్యంతాం పురాణా
 చార్యస్త్యస్యంతాం గంధర్వాస్త్యస్యంతాం ఇతరాచార్యస్త్యస్యంతాం సంక
 త్యరాస్త్యస్యంతాం సావయవాస్త్యస్యంతాం దేవ్యస్త్యస్యంతాం అపరస్త్య
 స్యంతాం దేవానుగాస్త్యస్యంతాం నాగాస్త్యస్యంతాం సాగరాస్త్యస్యం
 తాం పర్వతాస్త్యస్యంతాం సరితస్త్యస్యంతాం మనుష్యాస్త్యస్యంతాం య
 త్నాస్త్యస్యంతాం రత్నానిత్యస్యంతాం పితౄణాస్త్యస్యంతాం సుపర్ణాస్త్యస్యం
 తాం ధూతానిత్యస్యంతాం పశవస్త్యస్యంతాం వనస్పతయస్త్యస్యంతాం
 ఓషధయస్త్యస్యంతాం ధూతగ్రామశ్చతుర్విధస్త్యస్యంతాం ఆచార్యమా
 దామశాతు పాక్షిణపత్యంతే దేవాయతాస్తధానాగా గంధర్వాపరసాను
 రాః క్రూరాస్సర్వాన్సుపర్ణాశ్చతరవో జంబుకాఃఖగాః విద్యాధరా జలాధా
 రాస్తద్దైవాకాశగామినః సీరాహారాశ్చయేజీవాః పాషేధర్షతాశ్చయే తే
 మామాప్యాయనాదైతద్దీనుతే సలిలంయయేలిమాతోస్యక్తే తర్హముక్తః॥

ఋషితర్హవిధిః.

నివీతంకృతోద్దగగ్రీదర్భమధ్యేన ప్రజాపతిర్ధేన తెలాక్షతమిశ్రా ద్వా
 ద్వావంజలిన్తంత్రావృత్యా తర్హయామీతిదద్యాత్ సనకస్సనందనస్సనాతనఃక
 పిలః అసురఃవోధః పంచశిఖః॥

పితృతర్హవిధిః.

దక్షిణాభిముఖస్సవ్యంజాన్వాచ్యపాచీనావీతి పితృధీర్ధేన ద్విగుణదర్శై
 స్త్రీలమిశ్రాం స్త్రీం స్త్రీనంజలిన్ దద్యాత్ వసవస్త్యస్యంతాం రుద్రాస్త్య
 స్యంతాం ఆదిత్యాస్త్యస్యంతాం మరుతస్త్యస్యంతాం అశ్వినౌ త్య
 ప్యేతాం కవ్యవాలనలాస్త్యస్యంతాం సోమస్త్యస్యంతాం యమస్త్యస్య
 తాం అర్యమాస్త్యస్యంతాం అగ్నిషావ్తాస్త్యస్యంతాం సోమపాస్త్యస్యం
 తాం బర్హిషదస్త్యస్యంతాం యమస్త్యస్యంతాం ధర్మరాజస్త్యస్యంతాం మృ
 త్యుస్త్యస్యంతాం అంతకస్త్యస్యంతాం వైవస్వతస్త్యస్యంతాం కాలస్త్యస్య
 తాం సర్వభూతక్షయస్త్యస్యంతాం బౌదుంబరస్త్యస్యంతాం దధస్త్యస్యంతాం
 నీలస్త్యస్యంతాం పరమేష్ఠీత్యస్యంతాం వృకోదరస్త్యస్యంతాం చిత్రస్త్యస్యంతాం
 చిత్రగుప్తస్త్యస్యంతాం జీవత్సృత్యకోప్యేతదంతాన్సర్వాన్సర్వయేత్॥

స్వపితృతర్హవిధిః.

తతస్స్వపితృభ్యోనమఃపత్యావాహ్య కాశ్యపగోత్రః అన్నప్రతాము
 కదాసస్త్యస్యంతాం సర్వాః ప్రజాః కాశ్యపాభిషక్రితేః గోత్రీనాశేతు కా

గిగది. ఈ ద్రుసకు సమశ్చ బ్రోక్షి వలనయని గొందగందురు. తరుణైతే త్త. ప్రి నాం దునురు గాకయను శబ్దమును నోంకాం పూర్వముగ నొనర్చునని కా త్యాచన సూతోక్త మనందు ప్రణవమువినాగా త్త. ప్త లగ దురనివతి. చ కూడదనుటకు ప్ర మాణ ములేనందున బ్రహ్మదులుత్యత్తై గుదురుగ కయనిబరిచదగనని జెప్పుచు న్నారు.

కూర్పుండుటలో దక్షిణజానువును వంచి దర్భాక్షతతో హస్తద్వయ ముచేతను దేవత్విధమున తర్కమె సర్చవలెను. అది కాతీయ సూత్రానుసార ముగ జెప్పబడుచున్నది. యోగయాజ్ఞవల్క్యచేతను జెప్పబడినదేమివలెనని. బ్రహ్మత్వప్రి నాందుగాక విష్ణురుద్రప్రజాపతులు దేవతలు భండస్సులు వేదము లు ఋషులు ప్రాచీనాచార్యులు గంధర్వలితరాచార్యులు సంచత్సరమలయ వములతోగూడ దేవులస్వరసలు దేవానుగులు నాగులు సాగరములు పర్వతము లు సరిత్తులు మనుష్యులు యక్షులు రక్షస్సులు పిశాచములు సుషర్ణులు భూతము లు పశువులు వనస్పతులొషధులు చక్షుర్విధముగు భూతగ్రాహములు సృష్టి నాం దుదురు గాకయని తర్కమెసర్చవలెను.

ఆచార్య చూడామణియందైతే ప్రజాపతితర్కశానంశరమందు దేవతలు యక్షులు నాగులు గంధర్వులస్వరస లనురులు కూర్పులైన సర్పములు సుషర్ణులు వృక్షములు జంతుకములు పక్షులు విద్యాధరులు జలమందుడువారు లం. రిక్త చరులు ఉదకమాహారముగా గలవారు పాపభగ్తానత్తులున్న యెవరోవాటికి ప్రికొరకీడదకము నాచేత నివ్వబడినదని మన్మథపురాణోక్త తర్కము.

ఋషితర్క విధానము.

నీవీతమనుజేసికొని యుత్త రాగ్రముగ నుంచబడిన దర్శనమర్కము ప్రజా పతితర్కముచేతను తిలాక్షర మిత్రితములగు కెండేసి యంజులును మంత్రాన్వృత్తి చేతను తర్కమెసర్చదనని యివ్వతగినది. గనకుడు గనంచనుడు, సనాతనుడు, కపిలుడు, ఆసురుడు, వాఘాడు, పంచీభుకును తర్కమెసర్చదగినవారలు.

పితృతర్క విధానము.

దక్షిణాభిముఖుడై వామజానువునువంచి ప్రాచీనాపీతిగనుండి పితృతర్క ముచేతను తిలమిశ్రితములగు ద్విగుదర్శన చేతను మూడేసి దోసలు నివ్వవల సినది. వసవులు రుద్రులొదిత్యులు మరుత్తలశ్వినులు కవ్యవాలనలులు సోమయ మార్కమాస్తిష్వత్త సోమపాబ్ధి పవయమధర్మ రాజ వృత్తోంతకవైవస్వత కకాలసర్వభూతక్షయాయంబరదగ్ధనీలపరవేషీమ. కోదాచిత. చిన్నిగను

తత్ప్రిభౌందురుగాకయని- జీవవినయమునకే తర్పణముతర్పణమొనర్చవలెను.
స్వతిత్పర్పణవిధానము.

పితృదేవతలకు నమస్కారము యానావాహనజేసి కాశ్యపగోత్రుడగు మారెంద్రీ ఘలానాదాసుడు తత్పుడగునని మూడేసిపర్వాణములు తర్పణమొనర్చవలెను. సకలప్రజలును కశ్యపసంబంధులని శ్రుతి- గోత్రినాశముందు కాశ్యపగోత్రీయును శిశ్పదగినవని వ్యాఘ్రీవాదులును శిశ్పటచేతను కాశ్యపగోత్రీయును తూర్పులకు విధించబడుచున్నది.

ఈప్రకారముగానే పితామహప్రపితామహులకు పితృలకునమస్కారముని ౨, ౩ మనుశ్లోకములచేతనైన యంజలిక్షేపణ మొనర్చవలెను. మారెంద్రీకాశ్యపగోత్రఘలానాదేవి తత్ప్రినొందుగాక- ఇటువలెనే పితామహీ ప్రపితామహీ సాపక్షమాతలకు, నిటువలెనేపితృదేవతలకు నమస్కారముని యానావాహనజేసి మాతామహప్రమాతామహ వృద్ధప్రమాతామహులకు, నిటువలెనేమాతామహీ ప్రమాతామహీవృద్ధప్రమాతామహీలకు, నిటువలెనేతనభార్యలకు, పుత్రులకు, పుత్రికలకు, పితృవృమాతల సోదరతత్పన్నీ పితృవృసామూర్త్యుష్యసా సోదరీ సాపత్న్యభగినీకుసభర్తృకలతోను, మామకు, గురువుకు, కోడలకు, మిత్రులకును తర్పణమొనర్చవలెను. లేదా యీలకును ప్రాసినప్రకారము సంక్షేపతర్పణమును జేయవలెను. బ్రహ్మమొదలు త్యూషర్వంతమును జేవద్ది పితృమనుష్యాయ్యుండిన మాతృమాతామహదులకు సప్తస్వీపములయందుగతించిన కులకోటలకు సకలవిశరులను బ్రహ్మలోకముమొదలీలోకమువరకుండం వారికీతిలోదకమగుగాక తిలతర్పణమొనర్చదగును. హరీతుడైతే శుభ్రీవస్త్రమును గట్టుకొని స్థంధిలకుండు దర్శలనుపరచి తర్పణమును విధిగొనైరిగినవాడు చేయదగును. పాత్రయందొకానొకప్పుడు జేయరాదననది యుదకమందు తర్పణమును జేయుపరము. ఉద్భతోదకమందైతే పూర్వోక్తముగానే జేయవలయును. పాత్రనుంచి జలమును స్వీకరించి మరియొక పాత్రయందున తర్పణమును జేయవలయును. లేక పూర్ణజలమందైన గర్తమందైన జేయవలయును. దర్శయందునజేయరాదని యాహరీతుడే జెప్పెను. ఉద్భృతజలముచే తర్పణమొనర్చినపుడాజలమందు తిలనుగలుపవలెను- తిలలు యెడమచేతిచే తీసి తర్పణమొనర్చరాదు- గృహమందుపుత్రవంతుడు తిలలచే తర్పణమొనర్చరాదు- సప్తమిని భానువారిమున స్వగృహమందుజన్మదినమున భృత్యపుత్రులకీతిగొనియగువాడు తిలతర్పణమును జేయరాదని మరీచినది.

ఎవరు మాగులమున సంరక్షలేనివాడై సగోత్రులు మృతులై యుండిరో చారు నాచేనివ్వబడిన వస్త్రమును పిడిచిన యుదకమును గ్రహింతురుగా కయ నితీరముడైన స్థలముండైన వస్త్రముపిడవవలెం. ఆచార్య చూడామణియందై తే- ఎవరిజన్మచుందున పూర్వజన్మచుందున బంధువులయ్యుండిరో లేక బంధువులుగాకుండినను నావల్ల తోయదానమును గోరువారందరు తృప్తులుగ పలసిన దని స్నానవస్త్రనిష్ఠీకనము జెప్పబడెను.

ఇటుమీద సవ్యముగా విష్ణుపురాణోక్త తర్పణమును జేయవలయును. దేవతలు, అసురులు, నాగులు, యక్షులు, గంధర్వులు, రాక్షసులు, విశాచులు, గుహ్యకులు, సింధులు, కూత్వాంతులు, వృక్షములు, పక్షులు, జలచరులు, భూమియందుండువారు వాయుభక్షణనుజేయు జంతువులును నాచే నివ్వబడిన యిహదకముచేత నందరును దృష్టులగుదురుగాక- మరియు నన్ని సరకములందు యాత్రసలందు నెవ్వరుండిరో చారిమొక- తృప్తికొరకు నాచేతనివ్వబడినది.

ఈజన్మబంధువులితర జన్మములయందు వారలు బంధువులుగాని వారు నాచేనివ్వబడినతిలోదకముచేత తృప్తులగుదురుగాక. సంక్షేపతర్పణమైతే- బ్రహ్మ మొదలు తృణమువరకు జగత్తత్త్వమును గాకయనియొకయజ్జనివ్వవలెను.

స్నాతవిషసోస్థిషే ఛాతవాససోఃభ్యయదితివిష్ణుః॥ శిరోజలమస్త్రీషేణ నివ్యా శుభ్రవస్త్రపారంకృత్వా కేశాన్ధావయేత్। తదుక్తచరకేదశాంగధూపేన శిరోరుహణాం గాత్రస్యచాధూపనిషేవనేన। భంగంజయేన్త్యాధిష్ఠి ముఖాక్షిరోగస్సపీన సాస్పర్శితకర్ణరోగాని॥ అత్రవిశేషస్తు ప్రథమాధ్యాయే ప్రకటితత్యాత్మనర్మోచ్యతే॥

స్నానముచేసి సోస్థిషఛాత వస్త్రములను ధరించ వలయునని విష్ణువు. ఉష్ణీపమనగా శిరముపైనున్నజలమునారించుటకు బట్టెడివస్త్ర మవిజుట్టశుభ్ర వస్త్రములనుగట్టి కేశములకు ధూపము చేసి బొట్టు పెట్టవలయును. దశాంగ ధూపముచే కేశములను గాత్రములను పట్టించిన శిరోముఖాక్షికర్ణరోగ వీనసలను జయించుననచరకము. ఇదిపూర్వాధ్యాయమందు జెప్పుటవలన నిచ్చటవి సరించలేదు.

తిలకవిధిః.

ఉర్ధ్వ పుండ్రంద్విజః కుర్యా త్తత్రియస్తు త్రిపుండ్రకం । అర్ధ చంద్రంతు వైశ్యస్య వర్తులం శూద్రాజాతిషు ॥ లలాట శిరోకంఠ బాహు హృదయనాభిప్యథ పాగ్యవ్యయేషు తిలకకృత్వా కుశాననోపవిష్టః సమో నమ

ఇతిత్రైవిధేః త్మత్రియ వైశ్యకూట్రా అపి యథేష్టం స్వమతానుసారే నోర్ధ్వ
పుండ్ర త్రిపుండ్రార్థ చంద్రాదిధార్య ఏవవచనాచ్చిష్టాచారాత్ తదుక్తం బ్ర
హ్మాండపురాణే బ్రహ్మరాత్రేచ॥ సర్వవర్ణేషు మన్యక్తాః కుర్యురేవోర్ధ్వపుండ్రక
మితి॥ ఊర్ధ్వపుండ్రంతుసర్వేషాం ససేదధం కదాచన॥ ధారయేత్త త్రియాద్యో
పివిష్టుభక్తు భవేద్యదీతి జాబాలోపనిషది॥ త్రైవర్ణికానామగ్నిహోత్రజంశూ
ద్రాశాం శ్రోత్రియాగార వచనాగ్నిమితి ఉర్యమృండస్యచక్షుత్రియాదీనాం త్ర
యాశాం వర్ణినామపి ధారయిషు మాజ్ఞాపితం॥ శాఖా పుండ్రంచనూత్రంచ
సమయాచారమేవచ॥ పూర్వైరాచరితం కుర్యాకస్యధాపతతో భవేదితివిష్టుః॥
యోవైస్వాందేవతా వాతీయజతే ప్రస్వామైదేవతాయై చ్యవతేనపరాం ప్రా
ప్నోతి పాషీయాస్సవతీతి శ్రుతిర్యాజుషీచ॥ తిలకధారణేన దృష్టాదృష్టఫల ప్రా
ప్త్యాది విశేషస్తు ప్రథమాధ్యాయేదర్శితః॥

తిలకవిధానము.

ద్విజుడూర్ధ్వపుండ్రమును, త్మత్రియుడుత్రిపుండ్రమును, వైశ్యుడర్ధచంద్రా
కృతినీ, శూద్రుడు వర్తులముగాను, తిలకమునుంచవలెను. లలాట, శిరః, కంఠ,
బాహు, హృదయ, నాభి, పృథ్వీ, పార్శ్వద్వయములయందు తిలకములుంచి ఈ
శాసనమందు కూర్చుండి నమోనమయని మూడుమార్లు జపించవలయును.

త్మత్రియవైశ్యకూట్రులు యథేష్టముగా స్వమతానుసారముచే నూర్ధ్వ
పుండ్రత్రిపుండ్రార్థ చంద్రాదిరూపతిలకములను ధరించవచ్చును. ఇదివాచనికము
శిష్టాచారము నయ్యున్నది- సర్వవర్ణములయందు నాభక్తులూర్ధ్వపుండ్రమును
ధరించవలయును- ఊర్ధ్వపుండ్రము వారికినెప్పుడు నిషేధించబడదు విష్టుభక్తుల
కు త్మత్రియాదులకునని బ్రహ్మాండపురాణము- బ్రహ్మరాత్రము- త్రైవర్ణికుల
కు అగ్నిహోత్రమునుంచి తీసినవిభూతి- శూద్రులకు శ్రోత్రియగృహమందు ప
చనాగ్నియమగు విభూతి గావలయునని జాబాలోపనిషత్తు. శాఖ, పుండ్రము,
నూత్రము, సమయాచారములు, ఇవిపూర్వులచే నాచరించబడినవే చేయతగి
నది. దాని సతిక్రమించిన పతితుడగునని విష్టుభు.

ఎవడు తనకులగతమగు దేవతసతిక్రమించి యితర దేవతల బూజించు
నో వాడు ఆదేవతవలన చ్యుతినొంది యుత్కృష్టగతినొందడనియు నుత్కటపా
పాత్ముడగునని యజుర్వేదము.

తిలకధారణముచేనగు దృష్టాదృష్టఫల ప్రాప్త్యాది విశేషము పూర్వా
ధ్యాయ మందగపరచబడెను.

దేవ పూజావిధిః.

యద్యపి దేవపూజనేన శూద్రఃపఠతి॥ జపస్తవస్తోత్రసేవా ద్రవణ్య
మంత్రసాధనం॥ దేవతారాధనంచైవ స్త్రీశూద్రపఠనాని వక్షిమసూక్తైఃతద్వి
హిత వైదికతాంత్రికమంత్రైర్ద్విజ ప్రతిష్ఠితస్థావరవిగ్రహ సాలగ్రామార్చనా
విషయం॥ తథాచపాద్యే॥ నారదీయే॥ స్కాందేచ॥ వైదికోమిత్రితోవాపివిప్రాదీ
నాం విధీయతే॥ తాంత్రికోవిప్రభక్తస్యశూద్రస్యాపి ప్రకీర్తితఇతి॥ యదాప్రతి
ష్ఠితంలింగం మంత్రవిద్భిర్యథావిధి॥ తదాప్రభృతి శూద్రశ్చయోషిద్వాపి నసం
స్పృశేత్॥ విష్ణోస్తుపూజనం కార్యంపతి బుధ్యానచాన్యథా॥ స్వస్థాపిత పార్థి
వస్వర్ల రజతతామ్ర కాంస్యశిలాదారు ద్రవీమాదౌ స్పర్శసహితా పూజాకా
ర్యావప॥ సవర్యావివిధాప్రోక్తాతాసామేకాం గమాశ్రయేత్॥ గంధాదికానిచే
ద్యాంతా పూజా పంచోపచారికా॥ అర్ఘ్యపాద్య మాచమన మధుపర్కాన
నానిచ॥ గంధాదిపంచకం చేతిఉపచారాడకోదితాః॥ అధబోడకోపచారాః॥ ఆస
నంస్వాగతంచార్ఘ్యం పాద్యమాచమనంతథా॥ మధుపర్కాచమన్నానవసనా
భరణానిచ॥ గంధపుష్పేధూపదీపానైవేద్యంచందనంతథా॥ అథాష్టాదకోపచా
రాః॥ ఆసనావాహనం చార్ఘ్యం పాద్యమాచమనంతథా॥ స్నానం వస్త్రోప
వీతంచ భూషణానిచనర్వశః॥ గంధపుష్పే తథాధూపం దీపం నైవేద్యమేవచ॥
మాల్యానులేపనంచైవనమసాగరవిసర్జనే॥ అధషడ్వింశకోపచారాః॥ ఆసనాభ్యం
జనే తద్వదుద్వర్తన విరూక్షణే సంహ్లానం సర్పిరాదిస్తుపనావాహనేతతః॥
పాద్యాభ్యుత్తరమనీపంచ స్నానీయమధుపర్కం॥ పునరాచమనీయంచ వస్త్ర
యజ్ఞోపవీతక॥ అలంకారో గంధపుష్పే దీపధూపాతద్వైవచ॥ తాంబూలానిచ
నైవేద్యంపుష్పమాలాస్తద్వైవచ॥ అనులేపంచశయ్యోచ చామరంవ్యజనంతథా॥ ఆ
దర్శదర్శనంచత్రంనమసాగోధవర్తనం॥ గీతవాద్యేచదానానిస్తుతిహేమద్రవ
క్షిణం॥ దంతకావ్యప్రదానంచ తతోదేవవిసర్జనం॥ ఉపచారాభిషేక్షేయా వక్షిం
శత్సురపూజనే॥ ఇత్యాచారచింతామణా॥ తేచకామ్యపూజాయాం ఏతేవికల్పా
యథావిభవం॥ ఏకంవినాయకే కుర్యాత్ ద్వేసూర్యేత్రిణిశంకరే॥ చత్వారికేశ
దేవద్యా త్సప్తాశ్వధే ప్రదక్షిణాః॥ ఇతిబహ్వచసరిశ్టిష్టే॥ ఏకాచంద్యాం రచే
స్సప్తతిస్రోదద్యాద్వినాయకే॥ చతస్రోవిష్టవేదేయా శివస్యాధ ప్రదక్షిణం॥ వృ
షంచండం వృషంచైవ సోమపూత్రం పునర్వృషం॥ చండంచ సోమసూత్రంచ
పునశ్చండం పునర్వృషం॥ అపసవ్యం యతీనాంతు సవ్యంతు బ్రహ్మచారిణాం॥
సవ్యాపసవ్యం గృహీణామేవంశంభోఃప్రదక్షిణం॥ తథాగ్నేయం॥ ప్రదక్షిణత్ర

యతుర్యాచ్యువస్యాయతనేబుధః॥ తైంగీ సవ్యంత్రజేత్తతోసవ్యం ప్రనాలం
 నైవలఘయేత్॥ తిథా ఉరసాశిరసాచైవ మనసావచసాతథా॥ పచ్ఛాన్యంక
 రాభ్యాం జానుభ్యాం ప్రణామోష్ఠాంగ ఉచ్యతే॥ మూనార్చన బడికర్తృభో
 జరాది దేవతీర్థసేవితీతః॥ ధాత్రీఫలేనయత్పుణ్యం జయంత్యాస్సనుపోషణే॥
 భగేంద్రసలభేన్ద్ర్యస్తులసీపూజనేనతదిగారుడే॥ శతపుష్పం బిల్వపత్రం చం
 పకంతగరంతథా॥ కిరీరం తథాశ్వేతం పాలాశంకుశ పుష్పకం॥ కనకమాలా
 ప్యశోకంచ సేవంతీకుబ్జమాలతీ॥ త్రిసంధ్యంచ తథాశ్వేతం టండలశతపత్ర
 కం॥ మల్లికాచైవజాతీచ సర్వపుష్పాన్విశేష్యతే॥ అపామార్గం భృంగరాజంశమీ
 పత్రంచఖాదిరం॥ దూర్వాచ కుశపత్రంచ దవనం మరువంతిథా॥ తతఃశ్రేష్ఠం
 బిల్వపత్రం॥ తతశ్శత్రుసేవరా॥ పల్లవాన్సపిచైహంస్యశ్చస్తాన్యర్వాశ్చాహరేః॥
 అగస్త్యవృక్షసంఘాతైః కుసుమై రసిలైస్సితైః॥ యేర్చయిష్యంతి దేవతం తైః
 ప్రాప్తంవైష్ణవంపదం॥ తులసీమాలయావిష్టుః కేతక్యావాపిపూజితః॥ సమాంస
 హస్రం సుప్రీతోభవతే మధుసూదనశతి న్యసంహపురాణే॥ శివేవగ్దానితలైవ॥
 జపాబంధాకసిందూరం తథాత్రై సంధికేఉభే నందంతి కేకీయూధీమాలతీ
 కటజానివా॥ ఘృస్యంంచకుమారంచద్రమాదేనాపినాగ్నయేత్॥ బర్హీసర్వపత్రా
 ణిశ్చ ధావకుముదద్వయమితి॥ జలంపర్వశితంత్యాజ్యంపత్రాణి కమమూనిద॥ తు
 లస్యగస్త్యవిల్వాని గాంగంవారినదూష్యంతివిష్టురహస్యే॥ ప్రతిమాయాంవిష్టాన్వి
 ద్యర్చనప్రయోజనాదీని ప్రథమాధ్యాయే ప్రకటిత త్వాత్పునర్వీచ్యతేస్తాని॥

దేవపూజాప్రకారము.

అలోచించగా దేవపూజవలన శూద్రుడు పతితుడగును. జడతపస్తీగ్ధా
 చరణసన్యాస మంత్రానుష్ఠాన దేవతారాధనము లీయారును స్త్రీశూద్రపతన
 హేతువులని మనువు. అదివిహితముగు వైదిక తాంత్రిక మంత్రములవలన చా
 హ్మణప్రతిష్ఠితస్థావర విగ్రహ సాగ్రామాగ్ననవిషయము. ఆంత్రికము నా
 రదీయమందునుస్కాందమందును శెప్పబడెను.

వైదికము తాంత్రికమును విప్రీదులకు విధించబడెను. తాంత్రికము
 చాహ్మణభక్తిగల శూద్రునకు శెప్పబడెను. మంత్రోపేతలచేతను విద్యుక్తము
 గ ప్రతిష్ఠించబడిన లింగమును స్త్రీశూదులు స్పృశించరాదు. విష్ణుపూజనము
 భర్తృభావనచేతను స్త్రీలుజేయదగును. తనచేతను స్థాపించబడిన పార్థివ, స్వ
 ర్ణ, రజిత, శిలా, చారు ప్రతిమలయందు స్పృశించి పూజించదగును. పూజాప్ర
 కారము లనేకములున్నవి వాటిలోనేడైనను జేయదగును.

గంధాదినివేదాంతము పంచోపచారపూజ, అర్ఘ్యపాద్యావసన మధుపర్కాసనము వైదును పూర్వోక్త పంచోపచారిములైదును పది యుపచారములు.

ఇటుపైని సోడకో పచారములను జెప్పుదుము. ఆసనము స్వాగతమర్ఘ్యము పాద్యము ఆచారము మధుపర్కమాచారము స్నానము వస్త్రము ఆభరణము గంధపుష్ప ధూపదీపములు వైవేద్యము వందనము.

ఇటుమీదపదెనిమిదియుపచారములు-ఆసనమా హనమర్ఘ్యముపాద్యమాచారము స్నానము వస్త్రముపవీతము ధూపణములు గంధము పుష్పము ధూపము దీపము వైవేద్యము మాల్యమునులేవనము సమస్కారము విసర్జనము.

ఇరువదారుపచారముల నీపైని వ్రాసెదము. ఆసనమభ్యంజనము మర్దనానలుగుడుకిచివేయుట నేముతో స్నానము ధూపముపాద్యమర్ఘ్యమాచారము పంచామృతస్నానము మధుపర్కము తిరుగనాచమించుట వస్త్రము యజ్ఞోపవీతము అలంకారము గంధము పుష్పము ధూపము దీపము తాంబూలము వైవేద్యము పుష్పమాల్యానులేపనశయ్యాచామరవ్యంజనములు అర్ధమునుబావుట ఛత్రనమస్కార ప్రదక్షిణ నమస్కారగీతపాద్య దానస్తుతిహేమ దక్షిణ దంత కాష్ఠప్రదానోద్వాసనములు- ఈప్రకారమాచార చింతావణియందున జెప్పబడెను. అవిన్నికామృతపూజయందు వికల్పములు విభవానుసారముగ జేయవలయును. వినాయకునికొకటి సూర్యునకు రెండు శంకరునకు మూడు కేశవునకు నాలుగు అశ్వత్థమునకారునొకటియును ప్రదక్షిణము లొనర్చవలెనని బహ్వృచపరిశిష్టము. చండికీ మొకటి, సూర్యునికారునొకటి, వినాయకునకు మూడు, విష్ణువునకు నాలుగు, శివునికర్థప్రదక్షిణమును జేయవలయుననగా వృషభముమొదలుచండికేశునివరకు చండికేశుడుమొదలు సోమసూత్రమువరకు తిరుగతిరుగ నీప్రకారమే ప్రదక్షిణమొనర్చవలెను. యతులకపసవ్యము- బ్రహ్మచారులకు సవ్యము- సవ్యాపసవ్యము గృహస్థులకు నిటుల శివప్రదక్షిణవిధి. ప్రదక్షిణత్రయమును శివాలయమునకు జేయుమనియాగ్నేయపురాణము. సవ్యముగవెల్లి తిరుగ సవ్యముగ ప్రదక్షిణమొనర్చవలెను. సోమసూత్రమును చాటరాదని లింగపురాణము- వక్షిము చేతను శిరస్సు చేతను మనోవాక్యముల చేతను పాదపాణి జానువుల చేతను భూమిని స్పృశించి జేయునది యష్టాంగప్రణామము.

మార్జన మర్చనము బలికర్త భోజనములు దేవతీర్థముచే జేయవలెనని హరితులు. ఉలికిపంపచే నెట్టిపుణ్యమోజయంతియందు పవనించుటచే నెట్టిసుకృ

తమో తులసిపూజనముచే నట్టిఫలమగునని గరుడపురాణము. శతశ్రుష్టము బి
ల్వపత్రము సంపెంగ గన్నేరు తెల్లమోదుగ తగరశ్రుష్టము తెల్లశ్రుష్టవనమా
ల అశోకపుష్పము సేవతశ్రుష్టము కుబ్జ మాలతీ త్రిసంధ్యము శ్వేతశ్రుష్టము మ
ల్ల జాతీకుసుమ పన్నుశ్రుష్టములకంటె నతశయ మైనదగుచున్నది. ఉత్తరేణి, భృం
గరాజము, జమ్మి, చంద్రవతి, బిల్వము, కుశపత్రము, దవనము, మరువము, వీ
టికలంబు బిల్వపత్రము శ్రేష్ఠము. గానికంటె తులసి శ్రేష్ఠము. వీటిచిగుట్ల విష్ణో
రాధనకు ప్రశస్తములు. తెల్లవిసి నల్లవిసివృక్షములయొక్క శ్రుష్టముల నెవరబూ
జింతురో వారికి విష్ణుపుత్రులనుడుగునని- నులకనపుష్ప సింహూరిము వ్రోసంధిక
సుమము రెండు విధములు నవిన్న నందంతి కేతకి బండిగురిపించ మా లతీశ్రుష్ట
ము అంకుశపుష్ప ఘనగణము కుమారీ వీట్లను పుమాదముచేతనున్న శివ
పూజను శేయరాదు. మరునాటిసీగ్లు, పుష్పమది ముందు దెచ్చినశ్రుష్ట ప్రాచులు
ను బూజించరాదని న్నసింహపురాణము. తులసి, అవిశే, బిల్వ పత్రములు గం
గోదకమును పర్యుపితమైనను బరిగ్రహించదగునని విష్ణురహస్యము.

ప్రతిఫలయందున విష్ణోద్భవశ్రుష్టముచేతనగు ఫలాదికము ప్రథమాధ్యా
యమందున ప్రకటించుటచేతను దిగుగ మాచేతను శిశ్వులలేదు.

శూద్రవైశ్యదేవప్రకారః॥

పంచయజ్ఞవిధానంతుగృహీత్యునహంపదేత్॥ యవః॥ బ్రహ్మయజ్ఞోదేవ
యజ్ఞఃపృథ్వీయజ్ఞస్తదైవచ॥ ఘాతయజ్ఞోస్సయజ్ఞస్సంచయజ్ఞఃపరశ్చిత్తాః॥ స
చతాకికాగ్నీకార్యః॥ వైవాహికాగ్నా విత్యాచార్య ఇతిష్ణోనేశ్వరాః॥ అత
ఏవతంత్రతై స్థపతీష్టిర్లాకికే ౭ పుక్తాః శూద్రాణాం పురాణశ్రవణాధికా
రాత్రీమక్తోవైశ్వదేవస్తైకార్యః॥ తథామార్కండేయపురాణే॥ తత స్సంపూజ
యేద్వహ్నిందద్యాచ్యైవాహుతీక్రమాత్॥ ప్రథమాబ్రహ్మణేదద్యాత్ప్రజానాం
పతయేతతః॥ త్వతీయాంచైవ గృహ్యభ్యంతశ్యపాయతథాపరాం॥ తతోనుమత
యేదద్యా ద్దద్యాద్దృహబలింతతః॥ పంచ్యాంభోధరిత్రీణాందద్యాత్తుః షోడశీ
యం॥ వాయవే ప్రతిదిగ్భ్యశ్చ దిగ్భ్యో పాచ్యాదితః క్రమాత్॥ బ్రహ్మణేచాం
తరిత్రాయ సూర్యాయచ యథాక్రమం॥ విశ్వేభ్యశ్చైవదేవేభ్యో విశ్వభూతే
భ్యవీవచ॥ ఉపసేహుతపతయే దద్యాత్పృతరతస్తతః॥ స్వధానమత్యత్యైవపి
త్యభ్యశ్చాపి దక్షిణే॥ కృత్యపసవ్యంవాయవ్యాంయత్యైతవ్రోవనేజనంతతస్తో
యముపాదాయ తేహంనామ్నాశీ పేద్భ్యవి॥ విష్ణుపురాణోప్యేవంబోధయము

క్వాబలావిశేషక్షత్తి॥ తచ్చేషంమణికేపర్వ పద్మస్యభ్యుత్థితేతతః॥ ద్వారేధా
తుర్విధాతుశ్చమధ్యేచ బ్రహ్మణేషితే॥ మణికేతథాపాసనస్నిధా॥ యద్వాడ
దధానెప్పర్వపర్వ హృదిబలి॥ ఇంద్రాయ ధర్మరాజాయ వరుణాయ తథేందవే॥
ప్రాచ్యూషుబుధోద ద్యాధృత శేషాత్త కంబలిం॥ పాగ్గుత్త రేచదిగ్భాగధన్వత
రిబలింవిదుః॥ వాయువ్యేవాయువేదితుసమస్తాసుతతోదిశాం॥ బ్రహ్మణేచాంతరితా
య భాసవేచక్షిపేద్బలిం॥ విశ్వేదేవాన్విశ్వసూతాం స్తపోవిశ్వపతిన్మృతూన్॥
యత్త్వణంచ సమద్విశ్య బలిందద్యాన్నరేశ్వర॥ కాతీయసూతోపి॥ ఇదమేవ బ
లిహరణం కించిన్యాసం॥ తేనసూద్రేషిద మేవ॥ తత్ర॥ స్వాహాకారేనమస్కారో
మంత్రశ్శాదోవిధీయతఇతిభా॥ తోక్తే స్తోమే స్వాహాశబ్దో బలౌనమశ్శబ్ద ఇతి
స్మృతికౌముదీ తన్న నమస్కారమంత్రేణేత్యేతద్విరోధాత్॥ తచ్చబలిదానంగృ
హదేశేషుకార్యం॥ అగ్నిః పశ్యాద్వా॥ అథప్రయోగః॥ దర్భహస్తః ఆచమ్యతూ
ష్ఠీం ప్రాణానాయుశ్శవా దేశకాలౌస్త్వత్వా పంచసూనాపనుత్తయే పరమే
శ్వరప్రీత్యర్థంవైశ్వదేనంకరిష్యఇతసంకల్ప్యస్థండిలంసమృజ్యోచలిపోల్లిఖ్యాంగు
స్తానామికాభ్యాంమృదముద్ధృత్యాఘృత్య శాకికాగ్నింసంస్థాప్యాగ్నయేనమః॥
ముఖంయస్సర్వదేవానాం హవ్యఘోకన్యఘక్తథా॥ పితౄణాంచ నమస్తస్తైవి

ష్టవేపావకాత్తన ఇతిసంసూజ్య పర్యుత్యాగ్నోచనుపాకంకృత్వా గృహస్నేన
తంతులైరాజ్యప్లుతైః ఫలైర్వామర్యాత్॥ తద్ద్రవ్యమగ్నా నిధాయాథాస్యాఘృ
త్యహస్తేన ఘృతప్లుతం జుహుయాత్॥ ఆహుతిర్ద్వాదశ పర్వపూరికా ఆచుతిక
మాత్రాహా॥ యథా అగ్నయేనమః ఇదమగ్నయేనమమేతిత్యాగః॥ ఏవమక్రేపి
వాయువే సూర్యాయ॥ ప్రజాపతయే॥ అగ్నయే॥ బ్రహ్మణే ఇతిపట్॥ ఇతిశాకల
హేలాంబు॥ అథపౌరాణి॥ బ్రహ్మణే॥ ప్రజాపతయే॥ గృహేభ్యః॥ కశ్యపాయ॥
అనుశతయే॥ విశ్వేభ్యోదేవేభ్యః॥ అగ్నయేస్వీష్టికృతఇతి॥ తతఃపర్యుత్యవిఘాతం
ధృత్వానమస్కార్యాత్॥ విజ్ఞానేశ్వరమతే॥ దేవ తాభ్యఃపితౄభ్యశ్చమహాయోగిభ్య
ఏనద॥ నమస్త్వధామౌస్వాహామౌనిశ్వమేవనమోగుంఇత్యేతేనకృద్దోమః॥ నమ
ఇత్యేవమంత్రేణహేలామితి॥ యదనపారిజాతే పరిశిష్టే॥ శాకంవాయుదివా
పత్రం మూలంవాయుదివాఫలం సంకల్పయేద్దదాహారే తేనాగ్నా జుహుయా
దపి॥ వ్యాసః॥ జుహుయాత్సర్విసాభ్యక్తం తైలతూరవివర్జితం దధ్యక్తంపయసా
భ్యక్తం తదభావేంభసాపివా॥ చతుర్వింశతిమతే॥ అలాభయేనకేనాపి ఫలశాకో
దకాదిభిః॥ పయోదధి ఘృతైఃకుర్యాదైశ్వదేవం స్రువేణతు॥ హస్తేనాగ్నాద్వి
ధిః కుర్యాదద్ధిరంజలినాజలై॥ ఇతిదేవయజ్ఞః॥

సూక్ష్మల వైశ్వదేవము.

గృహస్థపంచయజ్ఞములను నిత్యమును జేయకనుండరాదు. బ్రహ్మయజ్ఞ దేవయజ్ఞ పితృయజ్ఞ ధూతయజ్ఞ మనుష్యయజ్ఞములైనను పంచయజ్ఞ సంజ్ఞ కలవని యముడు. ఇవి లౌకికాగ్నిచేతను జేయవలసినది. స్వార్థాగ్నియందున జేయుచు యారాధ్యుల మతముని విజ్ఞానయోగి. అదిగనుక నే తంత్రతర్కముచు న్నరతేష్ఠి లౌకికాగ్నియందు జెప్పబడినది. సూక్ష్మలకు పురాణ శ్రవణాధికారము న్నందున పురాణోక్తమైన వైశ్వదేవము వారలచే జేయవలసినది మార్కండేయపురాణోక్తమగుపరచేదము.

వహ్నిని బూజించి యాహుతులను గ్రహముగ నివ్వవలసినది. మువట బ్రహ్మకు ప్రజాపతికి తరువాతను గృహ్యాయామకశ్యేపనకు అనుమతకొరకు నా హుతులనిచ్చి గృహబలిద్రవ్యవలసినది. పశ్చిమ్యోచక భరతులకు ధౌపాననన్ను ధినివ్వవలసినది. వాయుదేవునకు ప్రతిదిక్కులకు ప్రార్థనగాను బ్రహ్మకంత రిక్షమునకు సూర్యునకు విశ్వేదేవతలకు విశ్వధూతములకు ఉషస్సుగొరకు ధూతసతికొరకు బలిదానముచున్నరచుచున జేయవలయును. పితృదేవతలకు స్వధాననుఁ యని యనుచు వక్షిగాదిగొధిముఠుడై యపసవ్యమునచ్చికొని వాయువ్యదిశను, యక్షుగొరకవటనే తువచి యువకమునువల్లి గుటుపైని యువకమును స్వీకరించి వారిహుతులచేతననగాపైని బలిహరణము చేసినవారలచేరులను జెప్పియువకమునుగూరుపైనివల్లవలెను. విష్ణుపురాణముచేతనే హుమమునుజెప్పి బలిహరణమును విశేషముజెప్పబడినది.

బలిహరణ శేషమాపాననాగ్ని సన్నిధినిగూరుచుచున పశ్చిమ్యులకొరకు ష్వేహ మిచ్చవలెను. స్వారమును ధాతమును విధాతమును మధ్యమునుబ్రహ్మకును బలిహరణమును జేయవలయును. తేవా ఉవకమును పృథ్వీష్టవ్యాధి బలినిజేయవలెను. ధూతశేషమును బలినిచ్చువలెను, సూర్యునకు, వసువునకు, చంద్రునకును, ప్రాగ్దక్షిణి పశ్చిమోత్తరముల చురున బలినివ్వవలెను. ఈగానదిశను భవ్యంతరికిని వాయువ్యదిక్కున వాయుదేవునకును సమస్తదిక్కుల చుందునంతరిక్షరూపుడగు బ్రహ్మకు సూర్యునకు బలినివ్వవలెను. విశ్వేదేవతలకు సకలగుకు ధూతములకు తపస్సులకు విశ్వపతులకు ఋషువులకుయక్షేగును బలిని జేయవలెను. కాత్యాయనసూత్రమందించుకతక్కువగానిటువలెనేజెప్పబడెను. గానసూత్రునకిటువలెనేజేయవగును. స్వాహాకారనమస్కారమశ్రమములుసూత్రునకునువిధించబడెననిన, మహాభారతోక్తివలన- హోమమందుస్వాహాశబ్దము

బలిహారిణమునందు ననుశ్చయమును మంత్రమునుగా గ్రహించువని స్పృతికొ
ముది అదిగాను- నమస్కారమంత్రము చేతనైన వచనమునకు విరోధమగుటవ
లన- బలిదానము గృహప్రదేశమందున లేక నగ్నికి పశ్చాద్భాగమందునైన లే
యదగును. ఇటుపైని ప్రయోగమును జెప్పేము. హస్తమందున దర్శించుకొని
యాచించి యనుంత్రముగ ప్రార్థాయాచ మొనర్చి దేశకాలమును స్మరించి
పంచసూనపరిహారార్థమై పరమేశ్వరప్రీతికొరకు వైశ్వదేవమును జేయుచున్నా
నని సంకల్పమునుజేసి స్థండిమున మార్జనమొనర్చి యతిక ఉల్లేఖనమొనర్చి అంగు
ష్ఠానామికలచే మృత్తికనుయెత్తి యభ్యుతరమొనర్చి లోకకాగ్నిని స్థాపించి య
గ్నికినమస్కారముజేసి- ఎవడు సర్వదేవతలకును ముఖము హవ్యభోక్తయు క
వ్యభోక్తయు సన్నిహితులగుదు నగుచున్నాడో సట్టివెట్లువలకొరకు నమస్కార
ము. ఈలాగునబూజించి పర్యుతరమొనర్చియగ్నియందున చరుపాకమునుజేసి
గృహస్థము చేతనైన యాభ్యుత్తతమునైన తండలముల చేతనైన ఫలముల చేతనైన
నజేయదగినను. అద్రవ్యమగ్నియందుంచి దీసి యభ్యుతరమొనర్చిహస్తముచేతను
ఘృతప్లవమగుద్రవ్యమును హోమమునుజేయ వలయును. అహుతులుపన్నెండు
సగ్యములచే పూరించబడినది యుశీరికకాయ యంత అగ్నికొరకునమస్కారమని
యిది యగ్నికొరకు నాదిగాదనిత్యాగము- ఈప్రకారముగానే ముందున్న వా
యుదేవుని కొరకు సూర్యునికి ప్రజాపతి కగ్నికి బ్రహ్మకు నీప్రకారముగా నారు
శాకల హోమమిట్లునర్పవలెను.

పారాణ హోమవిధి-

బ్రహ్మకు ప్రజాపతికి గృహ్యులకు కశ్యపనకు అనువదికి విశ్వదేవతల
కు స్వీష్టకృతికు నగ్నికినాయాహుతులొచ్చి పర్యుతరమొనర్చి విభూతనిధరించినమ
స్కరించవలెను- విజ్ఞానేశ్వరమతమందైతే దేవతలకొరకు, వహయోగులకొర
కు, స్వాహాస్వధలకొరకు నిత్యమును నమస్కారమని ఈమంత్రమును జెప్పుచున
కృద్ధోమొనర్చునని- నమయను మంత్రముచేతను హోమమని గొండరందురు-
మార, అకు, దుంప, పండు నివియేవి యాహుతి మనకిచ్చుయించునోయేది గ్ని
యందున హోమ మొనర్చుమని మదన పారిజాతమందున పరిశిష్టమందున జె
ప్పబడెను- నేయిచేతనులేక పెరుగు, పాలులేకనుదకముచేతనైననుతడిపి త్రైతౌర
ములులేనిద్రవ్యమును హోమమొనర్చుమనివ్యాసులు. ఫలశాకోదకపయోదధిఘృ
తములతో స్రువమన హస్తముచేనగ్నియందున వైశ్వదేవమును జేయవలయును.
జలమందు జలాంజలిచేత నొనర్పవలెనని చతుర్వింశతిమతమందున జెప్పబడెను-

సూత్రములు॥

మధ్యేపర్జన్యాయఅధ్యుః పృథివ్యైద్వారశాఖయోః॥ ధాత్రేనమః॥ ఇదం
 ధాత్రే॥ ఏవమగ్రేపి విధాత్రేనమః॥ ప్రతిదిశం వాయవే ప్రతిదిశం దిగ్భ్యః॥ ఇం
 ద్రాయ ధర్మరాజాయ వరుణాయ ఇందవే ఈశాస్యం॥ ధన్వంతరయే॥ వాయ
 వ్యాం వాయవే॥ బ్రహ్మణే॥ అంతరిక్షాయ॥ సూర్యాయ॥ ఉత్తరే విశ్వేభ్యో దే
 వేభ్యోనమః॥ విశ్వేభ్యోభూతేభ్యో భూతానాం పతయేనమః॥ రుతః దక్షిణే ప్రా
 చీనావీతి పితృభ్యస్సృరానమః॥ ఇదం పితృభ్యః॥ జలస్పర్శః॥ అయం కాశీయః ప
 త్నః॥ పౌరాణశ్చ॥ స్వధాశ్చోనేత్యేకే పాత్రం ద్రక్ష్యత్యే వాయవ్యేయత్తేతత్తే
 ఇతినినయేత్॥ ఇదంయత్తే అథనాదేవతాభ్యః పితృభ్యశ్చేత్యనేనైవ భూమా
 బలిః॥ తేనైవ పితృయజ్ఞఇత్యేకే॥ ఆచారమాదామణాతు॥ ఓం భూస్సోమేతి వి
 ప్రేణోక్తేన మోనమ ఇతి స్వయంబహుయాత్॥ ఏవం వ్యస్తాస్సమస్తాశ్చ॥ తతోదే
 వకృతవైస్సంసోవయజనమసిస్వాహేతి విప్రేణోక్తేన మ ఇతి స్వయంబహుయాత్॥ త
 న్న॥ నమస్కారేణ వైదికపాధాత్॥ అగ్నయ ఇదం ఏవంబహు॥ తతోయమాయ
 స్వీష్టకృతేవ భూమా విశ్వేభ్యో దేవేభ్యస్స విశ్వేభ్యో భూతేభ్యోనమః॥ నమః పితృ
 భ్యోనమ ఇతి దక్షిణే విశానేయత్తేతత్తే॥ పౌరాణైరేకః॥ చండాలాదిభ్యో వాయ
 వేభ్యశ్చ దక్షిణే ధర్మరాజచిత్రగుప్తాభ్యం దద్వాదిత్యక్తం॥ తతశ్చేషమాదా
 యగృహం గతే ప్రోక్ష్య ౧౮ ధన్వంతరయే ౧౦ ప్రావ్యేదిశే ౫ విధాత్రే వా
 యవే ౧౩ ఉదీచ్యే ౨౨ సూర్యాయ ౧౪ ఇంద్రాయ ౧ వాయవే ౨౭ విశ్వప
 తయే ౨౧ అంతరిక్షాయ ౪ ధాత్రే ౧౭ ఇందవే ౨౬ భూపతయే ౨౦ బ్రహ్మ
 ణే ౧౧ దక్షిణే ౧౮ వాయవే ౨౫ విశ్వేభ్యోభూతేభ్యో ౩ పృథివ్యై ౮ వాయ
 వే ౨౪ యత్తే ౨౩ విశ్వేభ్యో దేవేభ్యో ౨ అధ్యుః ౧౫ ధర్మరాజాయ
 ౧౨ ప్రతివ్యై ౧ పర్జన్యాయ ౨ స్వధాపితృభ్యో ౮ వాయవే పితృభ్యః ౧౫
 వరుణాయ॥ ద్వాశ్వానా శ్యామశబలా వైవస్వత కులోద్భవా॥ తాభ్యాం పిం
 డం ప్రదాన్యామి స్యాతామేతా వహింసకా॥ శ్వభ్యాం నమ ఇతి దత్వా పునరా
 దాయ॥ వింద్రవారుణ వాయవ్యాం సౌమ్యావై వైబుతాస్తధా॥ వాయసాః ప్ర
 తిగృహ్ణాంతు భూమా పిండం మయాద్ధిరమితి కాకబలిందత్వా ఇదం వాయవేభ్యః
 ఇత్యుక్త్వా పునరాదాయ విష్ణుపురాణోక్తైర్వైబిందద్వాత్॥ యథా॥ దేవా
 మనుష్యాః పశవో వయాంసి సిద్ధా స్సయతోరగదైత్యసంఘాః॥ ప్రేతాః పిశా
 చాస్తరవస్సమస్తాయేచాన్నుబృంతి మయాప్రదత్తం॥ ఇదం దేవాదిభ్యః॥ ఏపీలి

కాః కీటపతంగకాద్యాః బుభుక్షితాః కర్తృనిబంధబద్ధాః | స్రయంతుతే తృప్తిమి
దంమయాన్నం తేభ్యోవిస్సృష్టంసుఖినోభవంతు || ఇదంపిపీలికాదిభ్యః || ఏషాంన
మాతానపితానబంధురైవాన్నసిద్ధిర్నతథాన్నుపస్తి | తత్తృప్తయేన్నంభవద
త్త మేతత్తేషాంతుస్సృష్టింముదితాభవంతు || ఇదమనాధబంధుభ్యః || భూతాని
సర్వాణితదన్నమేతదహంచ నిష్ఠుర్నయతోస్యదస్తి | తత్తదహం భూతనికాయ
భూతమన్నంప్రయచ్ఛామిభవాయతేషాంఇదంభూతేభ్యః || చతుర్దశోభూతగ
ణోయఏషతత్స్థితాయేఖిలభూతసంఘాః | తృప్త్యర్థమన్నంహిమయావిస్సృష్టం
తేషామిదం తేముదితాభవంతు | ఇదంభూతగణాదిభ్యః || ఇహ్యుచ్ఛార్యనరోదద్యా
దన్నంత్రేద్ధాసమన్వితః | భువిభూతోపకారాయ గృహీ సర్వాశ్రయోయతః | శ్వ
చందాలవిహంగానాం భువిదద్యాత్తోనరః | యేచాన్యేపతితాః కేచిదపుత్రా
భువిమానవాః | తతోగోదోహమాత్రంవై కాలంతిష్ఠేద్దృహంగణఇతి | తతఃకు
ష్ఠాదిపతిత పాపరోగిశ్వపచాబిభ్యోదద్యాదితినాగదేవాహ్నికే హరిహరభా
ష్యేచ | సదేతద్వైశ్వదేవం ద్వజానాం సాయంప్రాతరుక్తంతత్రైవ | శూద్రా
ణాందివసైవ నతుసాయం | పంచయజ్ఞమతోక్తేః వైశ్వదేవవిధ్యభావాత్ | త
దాహజమదగ్నిః | వైశ్వదేవం తథారాత్రౌకుర్యాద్భులిహృతంతథా | మహతః
పంచయజ్ఞాన్ముదితైవేత్యాహ ధర్మచిత్ || తేనరాత్రౌవైశ్వదేవఃపంచయజ్ఞభిన్న
త్వాన్నసూద్రస్యేతి సంక్షేపః ||

భూతయజ్ఞము.

మధ్యను సర్జన్యనికొఱకు ఉడకములకొఱకు సృధివికొఱకు ద్వారశాఖిల
కొఱకు ధాతకొఱకునమస్కారమిది ధాతకొఱకొగ్గకిటువలెనే ముందును జె
ప్పదగును-విధాతకొఱకు ప్రతిదిక్కుయందునవాయుపుకొఱకుప్రతిదిక్కుకున్న
ఇంద్రునకుధమరాజుకొఱకు వరుణునకు చంద్రునకు ఈశాన్యదిక్కుయందు ధ
న్వంతరికి వాయువ్యదిక్కుయందు వాయువునకు అంజరిక్షుడిగు బ్రహ్మకు సూ
ర్యునికొఱకు ఉత్తరమందు విశ్వేదేవతలకునమస్కారము సమస్త భూతములకొ
రకు భూతముల కధిపతికొరకు సమస్కారమనవలెను- ఆపయని దక్షిణమందు
ప్రాచీనావీతిగానుండి పితృభ్యస్స్వధానమః యని యిదిపితృదేవతలకొఱకుని జ
లస్సృష్టమని- ఇదికాతీయపక్షము- పౌరాణికమతముచేతను స్వధాశబ్దము లేదని
కొందరిమతము- పాత్రమును గడగి వాయువ్యమందు యత్తకొరకిదియని పాత్ర
పూరణమునుజేయవలయును- ఇది యత్తకొరకు లేదా దేవతలకొరకు పితృదే
వతలకొరకు మహాయోగులకొరకు స్వాహాస్వధలకొరకు నిత్యమునమస్కారమ

నే మంత్రముచేత భూమియందు బలినిచ్చుటచేతనే పితృయజ్ఞముని గొందరందురు- అచారచూడామణియందయితే- ఓంభూస్వాహాయని బ్రాహ్మణుడుచ్చరింపగా సమీపమున యని శూద్రుడనుచు హేళిమును జేయుచు నెను- ఈప్రకారముగా వేరువేరుగా అన్నియు వ్యాకృతిహేళిమునుచేయ్యవలెను- అటుపయిని దేవకృతస్మైనసోవయజనముని స్వాహాయని బ్రాహ్మణుడుచ్చగా నవఃఅని స్వయముహేళిమును- అదిగాదు- నమస్కారమునకు వైదికబాధవల్లనుంచి- ఇది యగ్నికని పూర్వోక్తప్రకారముగా నారుమారులుచ్చరించి యాహుతిహేళిము మొనర్పవలెను- అటుపయిని యమునకు స్వీష్టకృతని హేళిమును భూమియందు విశ్వేదేవతలకు సకలభూతములకును పితృదేవతలకును నమస్కారముని- దక్షిణమందు ఈశాన్యభాగమున యక్షుకిదియని పురాణమంత్రముచేత నొకటి చందాలాదులకొరకు కాకులకొరకును. దక్షిణదిశను ధమరాజచిత్రగుప్తులకొరకు నివ్వవలసినదని జెప్పబడినది-

అటుపయిని శేషమును బుచ్చుకొని గృహముగణమందునప్రక్షింపించి గూఢ స్వంతరిక ౧౦ పాగ్దిశికొరకు ౫ విధాతకు ౬ వాయువుకు ౧౩ ఉత్తరదిక్కుకు ౨౨ సూర్యునకు ౧౪ ఇంద్రునకు ౧ వాయువునకు ౨౭ విశ్వపతికి ౨౧ అంతరిక్షమునకు ౪ ధాతకు ౧౭ చంద్రునకు ౨౬ భూపతికి ౨ బ్రహ్మకు ౧౧ దక్షిణమునకు ౧౮ వాయువునకు ౨౫ సకలభూతములకొరకును ౩ భూమికి ౮ వాయువునకు ౨౪ యక్షుకు ౨౩ సకలదేవతలకొరకు ౨ ఉదకములకొరకు ౧౫ ధమరాజునకు ౧౨ ప్రతీతికి ౧ పజాన్యునకు ౨ స్వధాకారముతో పితృదేవతలకొరకు ౮ వాయువునకు పితృదేవతలకొరకు ౧౫ పరుణునకు.

శ్యామశబ్దములను యముగృహమందున బుట్టిన శుకములకొరకు పిండమునిచ్చెదయచినను హింసించేవి గుండుగాక శుకములకొరకు నమస్కారముని బలినిచ్చి దిరుగగ్రహించి ఇంద్రవరూపాయ నైఋతిసంబంధమున సోమ్యులగు వానసములు భూమియందున నేనర్పించిన బలిని గ్రహింపుదురు గాక యని కాకబలినిచ్చి యిదివాయుసములకొరకుని బలి- ఆరుగన్నీకలించి విష్ణుపురాణమందున శెప్పిన మంత్రములచేత బలినివ్వవలసినది.

అవిదేవనిన.

దేవతలు మనుష్యులు పశువులు పక్షులు సింధులు యక్షులు గులు దైత్యులు ప్రేతపిశాచములు వృక్షములు మరియు నెవరు నాచేనికవిడిన యన్నమిచ్చుచుండుదురో, దేవతాదులకొరకును చీమలుపురుగులురైక- గలపురుగులుమొ

దలగునని కమఃబద్ధులై యాకలియొంది యుండన్నిప్రాణులు నీయన్నముచేత్య
ప్రిన్దాంధవతెనట్టిప్రాణుల కివ్వబడెను. సుఖులయ్యెందురుగ క- ఇదిపిపిలి కా
దులకు.

ఎవలకు తల్లితండ్రిబంధువులును లేకనన్నముచొరకకుండురో వారల
తృప్తికొరకు భూమియందీయన్న ముంచబడినది- వారలుతృప్తులయి సుఖింతు
రుగాక- ఇదియనాధలగు బంధువులకొరకు.

సకలభూతము వీయన్నము నేను విష్ణువక్తంబై వేరుగాము. అధికారణ
ముచేత ప్రాణిసముదాయమైచేయుబడిన యన్నమును వాటియన్నతృప్తికొరకెచ్చె
దను- ఇది భూతములకొరకు.

పదునాలుగు విధములగు భూతసముదాయమునకు నానా మిగిలినవా
టియందుండిన సకలభూతములకును తృప్తికొరకీయన్నమునా చే విడువబడెను.
వారలకీయన్నము- వారుసంతుప్తులగుదురుగాక- ఇది భూతగణాదులకొరకు- ఇ
టులుచ్చరించి శ్రద్ధాశుడైభూమియందున భూతోపకారముకొరకు సర్వమున
కాశ్రయుడగు గృహస్థ భూతయజ్ఞమును జేయవలెను.

ఇటుమీద శునకచండాల పక్షులకును పులులకును నపుత్రులకును భూమి
యందన్నమివ్వవలెను- తననంతరమందున గోవును బితుకుకాలమువరకును గృ
హంగణముందతికొరకు శ్రుతిక్షించియుండవలెను. అటువై, పుత్రులకు కష్టపడి
పాపహోగులకు చండాలులకివ్వవలెనని నా గదేవాహ్ని- యందును హరిహర
భాష్యమందును జెప్పబడెను- ఈవైశ్వదేవమాగ్రంధములయందు ద్విజులకుసా
యంప్రాతఃకాలములను జెప్పబడెను- శూద్రులకు పగటియందునమాత్రమేగాని
సాయంకాలమున లేదనియును శెప్పిరి- పంచయజ్ఞమాగ్ర మేనియమించి వైశ్వదే
వవిధిని జెప్పకుండుటవలన నటుల జనుదగ్గి వైశ్వదేవమును బలిహరణమును రా
త్రియందునమాత్రమే జేయవలెను- సహత్తరమైన పంచయజ్ఞములనుపగటియం
దునమాత్రమే జేయవలెననెను- అందువలన పంచయజ్ఞములకంటెవేరైన వైశ్వ
దేవము రాత్రియందున శూద్రులకులేదని సంక్షేపము.

నిత్యక్రాద్ధవిధిః॥

తత్పుష్కకార్థ్యంనవా | క్రాద్ధంవా పితృయజ్ఞస్సాన్యజ్ఞిత్రోర్బలిరధాపి
వేతి ఛందోగపరిశిష్టాత్ | మనుషికమప్యౌశయేద్విషం పాణ్డాపప్యన్యహంగృ
హీ॥ ప్రచేతాః॥ నామంత్రణంనహోమశ్చ నావాహనవిసర్జనే | సపిండదానంన
సురాన్నిత్యే కుర్వాద్ద్విజోత్తమః॥ వ్యాసః॥ నావాహనం స్వధాకారిః పిండా

గ్నా కరణాదికం బ్రహ్మచర్యాదియమో విశ్వేదేవాస్తదైవచ తత్తుషట్పురు
షంజ్ఞేయం దక్షిణాపిండవర్జితం దక్షిణాయాం వికల్పం కించిద్దత్వా విసర్జయే
దితి ప్రచేతసోక్తః॥ అధప్రయోగః॥ ఆచమ్య దేశకాలాస్త్యత్వా నిత్యశ్రాద్ధం
కరిష్యే ఇత్యుక్త్వాఽస్త్యత్వపితామహాప్రసాదామహనాం కాశ్యపగోత్రాణామ
ముకదాసానాం ఏవంమాతామసాప్రమాతామహ వృద్ధప్రమాతామహనాం
సపత్నీకానాంస్థానైక్షణికర్తవ్యం ఇతితీగంధత్వాపితౄదయోమాతామహద
యశ్చ ఇదంవః పాద్యమితపాద్యంధత్వాచమ్యోదఘ్నిం విశాసనే ఉపవిశ్యపి
త్యోశాం మాతామహనాంచేదమానసం పితౄక్షణికీయతాం ప్రాప్తోతు
భవాన్ప్రాప్తువానిత్యుక్తపితరో మ తామహశ్చ ఏవవోగంధః ఇమానిప్రాప్త్యా
ణి ధూపోదీకాప్రాదనంచేతదత్వా ఘౌర్జతాం వాచయిత్వా ద్విగుణమామా
న్తు ముపకల్ప్యప్రోక్ష్యపాద్రేమాలభ్యజ్జలాన్వీకీర్త్య అన్నేంగువృందత్వా పితరిః
ఇదంవః ఆహాన్తుం ద్విగుణం సమంవాసోరహితం గయేయంఘాః గవాధరో
విక్రః బ్రహ్మరూపమిదం పితృభ్యః కాశ్యపగోత్రేభ్యోముకదాసేభ్యో వసురా
దిత్యస్వరూపేభ్యస్తథా మాతామహాదిభ్యశ్చైవమామం స్వధాసంపద్యతాంన
మః॥ దత్తమక్షణ్యమస్తు॥ బ్రహ్మర్షయస్తు॥ షడ్గుతస్మిరుక్త్వా సుప్రేక్షిసిస్తు॥
శివాఆపస్సంతు॥ పామనస్సయస్తు॥ అక్షతంబాస్తు॥ ద్విమాయురస్తు॥ శ్రేయ
శ్చాస్తు॥ పితరస్సస్మిన్ప్రీత్యా॥ పితౄశాం యదత్తం సదక్షిణ్యమస్తు॥ దక్షి
ణాంధద్యాన్నవాఏతావశ్యక్తా॥ పితౄబలివైవవిశ్యశ్రాద్ధసిద్ధిః॥ ఇతి నిత్యశ్రాద్ధం॥

వైశ్వదేవభూతయజ్ఞపితౄయజ్ఞ కరిణేన యద్యస్తాద్యజ్ఞలంబభతే న
రస్తత్సద్యస్తాంసం సయంకీకం ప్రధమాధ్యాయేఽస్తాభిరుక్తం॥

నిత్యశ్రాద్ధ విధానము.

ఇటుమీద నిత్యశ్రాద్ధవిధానమును జెప్పుచున్నాము. అదిచేరేచేయ్యరగి
నదాకాదా. శ్రాద్ధమయిననుపితౄబలియయినను పితౄయజ్ఞచరబడునను ఛందో
గపరిశిష్టమువలన నొకదాబ్రాహ్మణమయినను షడ్గువస్తులందును నిత్యశ్రాద్ధమం
దునను నిత్యమును భుజింపజేయదగుననువు.

ఆమంత్రిణము హోమము ఆవాహనోద్వాసము పిండప్రదానము వి
శ్వేదేవారాధనయునునిత్య శ్రాద్ధమందున జేయరాదనిప్రతీతము. ఆవాహనస్వ
ధాకారాగ్నాకరణపిండవాసబ్రహ్మచర్యాదియమువిశ్వేదేవారాధనయును
దక్షిణాదానమును నిత్యశ్రాద్ధమందున బహిరేకవిద్యాములు. దక్షిణాదానము నిం
చుకచేయవచ్చునని ప్రచేతములు జెప్పుటచేతను విభవముగలిగిన నివ్వదగును.

ఇటుపైని నిత్యశ్రాద్ధప్రయోగమును జెప్పదుము-

ఆహారమునర్చి దేశకాల స్మరణశాసన నిత్య శ్రాద్ధమును శేసేదనని బలికి మాషశృపితామహులగు కాశ్యపగోత్రులైన సపత్నీసహితులగుఫలానాదాసులకు, నిఘ్ననైమాతామహాప్రసాదామహావృద్ధప్రమాతామహులు పత్నీసహితుల స్థానముందు తులమివ్వవలెను- పిత్రాదులకును మాతామహులకును పాద్యముని పాద్యమిచ్చి యాదమించి యుత్తరముఖముగ కుశాసనమునగూర్చుని పితరులకు మాతామహులకిది యాసనముని పిత్రేక్షణము శేయబడుగాక పొందుదురుగాకనిన బొందితినిబలిగినవాడగుచుండగ పితరులకునుమాతామహులకునిదిగంధమిచ్చిప్రమిదిధూపమిదియాచ్ఛాదనమనియిచ్చి పూజులమయితిమనిబలికించి యామమగుభాక్షణద్రవ్యము ద్విగుణముగ సంగ్రహించి ప్రోక్షణచేసి పాత్రనుస్వీకరించి తిలలనుజల్లి యాపదాధణములపయిని యంగువృత్తముంచి ఓపితృదేవతలారా ఆమాన్తము ద్విగుణమయినా భోజన పర్యాప్తమయిన దయినా వ్యంజనములతోగూడ ఇదిమీకొరకనియు నీభూమిగయ బ్రాహ్మణదుగదాధరుడగువిష్ణువు బ్రహ్మరూపమయిన దీయామద్రవ్యము ఇది పితృదేవతలకొరకు కాశ్యపగోత్రులగుఫలానాదాసులకు వసురుద్రాదీశ్వస్వరూపులగువారికి, నిఘ్నవలెనే మాతామహులకునీయామము స్వభావము కిది యక్షయమాగాక బ్రహ్మార్పణమాగాక సుధువనిముష్కారని బాగుగాచూడబడినదాగాక నుదకములుమంగళప్రదములగాక యోగ్యమయిన మినస్సాగాక కొట్టబడనిదాగాక దీక్షణమగు నాయుషాగాక శ్రేయస్సాగాక- ఓపితృదేవతలారా మంగళముని బలుకవలెను- పితృదేవతలకేదివ్యవహరించదయక్షయమాగాక- దక్షిణినివ్వవచ్చును లేక నశక్తుడు మానవచ్చును- పితృబలిదేతనే నిత్యశ్రాద్ధసిద్ధియగును-

వైశ్వదేవ భూతయజ్ఞ పితృయజ్ఞ మాలానర్చుటచేత నెట్టిద్రష్టాదృష్టఫలమును పురుషుడొందునోయది సదృష్టాంతముతో యుక్తిసహితముగ ప్రధమాధ్యాయమున ముచేసెప్పించెదెది-

మ ను వ్య య జ్ఞః॥

సర్వాఅస్యదేవతా గృహానాగచ్ఛంతియస్యైవంబాహ్నితానోవిద్యాన్త హుహుభ్యేతి తమభ్యుపథిత్తతః ప్రాణదేవతాండుపశమంతితి హరితః॥ బృహస్పతిః॥ ప్రియతేస్వాగతేనాగ్నిరాసనేనశతక్రతుః॥ పితరఃపాదశాచేన భోజనేనప్రజాపతిః॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ అశ్వినోతిధిజ్ఞేయత్రోత్రియోవేదపారగః॥ మాన్వావేతా గృహస్థస్య బ్రహ్మలోకమభీష్మతః॥ అతిధింత్రోత్రియంతృప్త మాసీమాంతమ

నువ్రజేత్ || యమః || నపుచ్ఛేత్ గోత్రశరణం దేశం నానుకులం శ్రుతం || అన్వహో
భ్యాగతం విప్రం భోజనార్థము పక్ష్మితం || విష్ణుపురాణే || దినేతి ఛాతు విముఖే గతేయ
త్వాతకం సృణోం తదేవాష్టగుణం పుంసాం సూర్యే వ విముఖే గతే విముఖే సూ
ర్యాస్తైశ్చ త్యర్థః || రాత్రాస్తలంతర గమనానంభవా ద్దివాప్రతిషేధనాదతివపా
తకమిత్యుక్తం || తతోతిధిం ప్రతిత్య పాదాప్రత్యాశ్యసంపూజ్యామాన్నం నివేద్య
కస్తైచిద్విప్రాయవా సనకాదిమనుష్యేభ్య ఇదం నమః కేత్యుక్తం దద్యాత్ || ఇదం
నిత్యశ్రాద్ధాత్ప్రాగితి హరిహరః || విష్ణుపురాణే || ఇష్టో వాయుదివాక్ష్యేయో మూ
ర్ఖః పండితవవా సంతాప్తావైశ్వదేవాంతే సోతిధిస్వర్గసంక్రమః ||

మనుష్యయజ్ఞము

విద్వాంసుడగు బ్రాహ్మణు డెవరిగృహమునకు వచ్చునో సకలదేవతలును
వాడింటికి వచ్చెదరు ప్రాణదేవతలును సంతృప్తి నొందుచున్నవని హరితుడు అతిధి
యొక్క స్వాగతము చేతనన్ని- యాసన దానము చేసిండును- పాదప్రత్యాశనచేత
పితృదేవతలు- భోజనము చేబ్రహ్మయును ప్రీతులగుదురని బృహస్పతి- శేషతిరుండ
నివాడనగా నొకతిధికంబు నధికముండనివాడతిధి- వేదాధ్యాయుడు గు త్రోత్రి
యునునుతిధి- వీరలు బ్రహ్మలోకము నొందనిచ్చగల గృహస్థుకు ఘోషనియులు-
త్రోత్రియుడగు తృప్తదయినయతిధితో బాతిమేరమట్టుకును కూడా వెళ్లవలెనని
యాజ్ఞవల్క్య-

భోజనార్థము వచ్చిన బ్రాహ్మణునియొక్క- గోత్రమును దేశమును నా
మమును కులమును శ్రుతమును పాదగూడదని యమును- గతియందున దిగ
స్మృతుడై యతిధి వెళ్లుటచే నెట్టిపాతకము గృహస్థునకు గునో దానికేమిది తె
ట్లుకోషము రాత్రివిముఖుడై యతిధి వెళ్లిన బాంధవగృహం విష్ణుపురాణము- రా
త్రియందున స్థలాంతర గమనమునకవకాశము లేనందున బగలియందతిధి ప్రతి
షేధముకంటే రాత్రియందధిక పాతకముండనని శిష్యుని.

అట్లుచైని యతిధిని ప్రతిక్షించి పాదములనుగడగి యర్చించి యాంధ్రవ్య
మునిచ్చియైన తేకమరియొక విప్రునకైనను సనకాదిమనుష్యులకొరకది రాదిగా
దని తనస్వత్వపరిత్యాగమునుజేసి యివ్వవలెనని నిత్యశ్రాద్ధమునకు ముందుగా శే
యుమనిహరిహరులు. ఇట్లుడైన విరోధియైన మూర్ఖుడై పండితుడైన వైశ్వదే
వాంతమందువచ్చినవాడతిధి- వానిబూజించిన స్వర్గమిచ్చునని విష్ణుపురాణము.

గో గ్రా సః ||

గవాంగ్రాసంచ కుర్వీత సత్యమేవ సమాహితః | గవాంకంధూయనంస్య

ర్పం గ్రాసమాహ్నికమేవచేతి ఋష్యశృంగః॥ మంత్రస్తు॥ సౌరభేయా సౌర్య
హితాః పవిత్రాః పాపహానాః॥ ప్రతిగృహ్లాంత్యమంగ్రాసం గావస్త్రైలోక్య
మాతరః॥ సురభేత్వం జగన్తాత దేవి విష్ణుపదేస్థితా॥ గ్రాసంగృహణ మద్దత్తం
గోమాతస్త్రాతుమర్హసీతి॥ తృణోదకేనసంయుక్తం ప్రదద్యాచ్చగవాన్నికంక
పిలాశతదానస్యఫలంవిద్యాన్న సంశయ ఇతిభవిష్యోస్తరపురాణే॥ గవాహ్ని
కమహిరాక్షిపర్యప్తంగోభట్కం॥ మంత్రస్తు॥ పంచభూతేశవేపుణ్యపవిత్రే
సూర్యసంభవే ప్రతిచ్ఛేదం మయాదత్తం సౌరభేయినమోస్తుతే॥

గో గ్రాస విధానము.

సిగ్ధమును గోవులకు గ్రాసమును సమాహితుడైయివ్వవలెను. గోవుల
ను గోకుటు స్పృశించుట గ్రాసమిచ్చుట ఇవియాహ్నికమనిఋష్యశృంగులు. సౌ
రభేయులు సర్వమానవు హితులు పవిత్రులు పాపమును బోగొట్టువారలు గో
వులు మూడులోకములకును తల్లులు యీ గ్రాసమును గ్రహించవలెను. ఓసురభి
దేవి నీవుజగన్తాతవు విష్ణుపదమందుండినదానవు- నాచేసివ్వబడిన గ్రాసమును గ్ర
హించుము. ఓగోమాతనీవురక్షించుటకుతగుదువనిఋణము. తృణోదకముతో
గూడిన గవాహ్నికమివ్వవలెను. కపిలాగోశతదానతుల్యఫలమునుసింహంబు
గ నందువలననగునని భవిష్యోస్తరపురాణమందు- గవాహ్నికమనగా గోవుకొ
క పగులును రాతిరి సరిపడుభక్తియు.

ఓమంగళప్రదురాలా పంచభూతస్వరూపురాలా, పవిత్రమైనదానా,
పుణ్యమైనదానా, సూర్యునివలనబుట్టినదానా, ఓసౌరభేయి నాచేసివ్వబడిన దీ
ని ప్రతిగ్రహించుమని మంత్రము.

భో జన విధి॥

బాలవృద్ధగర్భిణ్యాశుర సఖీబాంధవాదీన్సంభోజ్య పాణిపాదం ప్రతౌ
శ్య శుక్లాదేశేరహసి చతురశ్రం త్రికోణంచ వర్తులంచార్ధచంద్రకం॥ కర్తవ్య
మాను షా ద్వేణబ్రాహ్మణాదిషు మంజులమితివ్యాసోక్త మర్ధచంద్రం శూద్రస్యా
భృక్షణం మతమితశంఖోక్త పశ్యుక్షణంవాక్యత్వా॥ పంచాశత్పవిత్రం కాన్యం
దవ్యధికం భోజనాయై॥ గృహ్మస్తేస్తు సదాకార్యమభావేహేమరాశ్యయో
రిత్యత్రిప్రోక్తం కాన్యాదీపాత్రే పరివిష్టమన్నం ప్రాజ్ఞుభోపవిష్టో మానీ ఘృ
తాక్తంప్రోక్ష్య ధర్మరాజాయనమః॥ చిత్రాయనమః॥ చిత్రగుప్తాయనమః॥ త్రే
తేభ్యోనమఃఇతి దక్షిణతో బలిందత్వా జలంప్రాశ్యదేవతీర్ధేన సాంగుష్ఠేన తూ

క్షీంసమగ్రత్యేవవా పంచగ్రాసాన్వాశ్య యథాసుఖంఘంజీయాత్ | నోచ్ఛిష్టం గ్రాహయేదాజ్యంజగ్ధ్యాశ్చిష్టంసంత్యజేతిత్యాదిత్యపురాణే || భోజనంతుననిశ్చేషం కుర్యాత్ప్రాజ్ఞః కథంచన | అన్యత్రదధ్మక్షీరాజ్యతోద్రవక్తుభ్యోనీవ || ఇతి పులస్త్యః || నైకహస్తేనచజలంశూద్రేణావర్జితంపిచేదివృద్ధమనుః || ఇత్యాదిద్విజవచ్చుచేక్షేయం || భుక్తోచ్ఛిష్టంసమాచార్య సస్వాత్కంచితాచమన్ | ఉచ్ఛిష్టభాగధేయేభ్యసోదకేనర్వపేచ్ఛునీదేవలం || భోజనాంతేపునర్జలంప్రాశ్య శేషంసించేత్ | మండ్రస్తు || తారవేపుణ్యకాలేపద్మార్చనవాసనాం | అర్థివాముదకందత్త మక్షయ్యముపతిగతం || తతోముఖపాణిచాదంప్రాశ్యద్విరాచభ్యజానుసీస్సప్త్యే పునరాచార్య | అగస్తీ | గ్నిర్బడచానశ్చ భుక్తంసయాన్నం జరయత్యశేషం | సుఖం వక్షతేత్పరిణానసంభవం యచ్చత్సరోగేషుచాస్తుజేషం || అగస్తీం కుంభకర్ణంచ శమించబడచానలం | ఆహారపరిణామార్థంస్తరామిచవ్యకోదర మిత్యదరం సంస్పృశ్య | తాంబూలంప్రాశ్య ద్విజవ్యారాపురాణ శ్రవణస్వజాతివృత్త్యాధర్మార్థ కామసేవ నేనావశ్యవహశ్శేషంసయేత్ || భత్యైభత్యుపేయాపేయ పచనచనాదీని ప్రధమాధ్యాయేస్తాభివీస్తుతాని తస్మాదద్యన విస్తుతాని ||

భోజనవిధానము.

బాలులను, వృద్ధులను, గర్భిణీస్త్రీలను, రోగులను, సఖులను, సంబంధులను ముందుగ భుజింపజేసి పాణి పాదములను గడిగి శుభ్రీద్ధలమందు రహస్యమందు వ్యాసోక్తప్రకారముగా నర్థ చంద్రాకారముండ మెనర్చికొని లేక శంఖునిచేత చెప్పబడిన ప్రోక్షణమైననుజేసి యేబదిరెండు పలములయెత్తనగా ౩౨౦ గుంజములొకపలమట్టి ౫౨ పలములెత్తుకంచు కంచమైనను లేక వెండిబంగారు కంచములయందైనను గృహస్థు భుజించవలెనను యత్రవాక్యప్రకారము కాంస్యాదిపాత్రలయందుంచబడిన యన్నమును ప్రాజ్ఞుఖముగగార్చుండి మోనియై నేయిచేతను తడవబడినది ప్రోక్షించి ధర్మరాజుకొరకు చిత్రగుత్తులకొరకు ప్రేతలకొరకు నమస్కారమని దక్షిణదిశను బలిసిచ్చి జలప్రాశనమునుజేసి యంగువృద్ధముతోగూడిన దేవతీర్థముచేతను మానముగా నన్యాయని యెగుగ్రాసములను ప్రాశనజేసి సుఖము నతిక్రమించుకొండగ భుజించవలెను.

ఉచ్ఛిష్టమగు నాజ్యమును గ్రహించరాదు భక్షణశేషమును విడువరాదని యాదిత్యపురాణమందు. దధిక్షీరాజ్యమధుసక్తువ్యతరేకపుగుభత్యమను నిశ్చేషముగప్రాజ్ఞుడుభుజించరాదని పులస్త్యులు- శూద్రులచేతను లేబడినదయు నే

కహస్తముచేతనున్న బలపానమొనర్చరాదని వృద్ధమనువు-ఇవిమొదలగుభాషా-
ములను సూక్ష్మదృష్టిజాలవలెనే నాచరించవలెనని జెలియదగును.

ఘజించి యన్నియుచ్చిష్టపదార్థములనుంచిన్ని యించుకంతదీసి యా-
చమించియుచ్చిష్టభాగమునుఘజించువారలకునుదకముతో ఘామియందివ్వవల-
యునని దేవలుడు- భోజనానంతరమందు దిరుగజలప్రాశనజేసి శేషమును సేచ-
నజేయవలయును- అపుణ్యస్థానమయినరౌరవమందు పద్మార్చనసంఖ్యగలవార-
లై యుదకాధులగువారలకీయుదకమివ్వబడెను- అక్షయ్యముగాకయని మం-
త్రోచ్ఛారణజేయవలెను. అటుపయినిముఖమును పాణిపాదములను ప్రక్షాళనజే-
సి రెండుపర్యాయములూచమించి జానువులను స్పృశించి దిరుగనాచమించియ-
గస్తుల్యులగ్నిబడబానలము నాచేఘజింపబడినయన్నమును నిశ్చేషముగజీర్ణమును
జేతురుగాక- జీర్ణ సంబంధమయినసుఖమాగాక- జేవుడురోగములేకుండజేయు-
గాక- అగస్తుల్యులనుకంభకర్షునిశమీవృక్షమునుబడబానలమును భీముని యాహ-
రపరిణామార్థముకొరకు స్తరించుచున్నాననియుదరమునుస్పృశించవలెను.

తాంబూలమును వేసికొని బ్రాహ్మణద్వారాపురాణశ్రవణమును స్వ-
జాతిధర్మాచరణచే ధర్మాధర్మకామములవాజ్ఞించుటయందు దినశేషమును
వెల్లించదగును- భక్షించదగినవి తగనవి- పానమొనర్చదగినవియుఁ గూడనవి-
యుపచనరచనాదికమును ప్రధమాధ్యాయమందుగమాచేవిస్తరించబడెను- అ-
దికారణమువలన నిచటదిరుగజెప్పుటలేదు.

తనో రాత్రో రవి- పర్వ- సంక్రమ- వ్యతీపాత- వైధృతి- శ్రౌద్ధతత్పూ-
ర్వదినరాత్రిషు ద్వితీయవారం నఘంజీయూత్ | తద్భిన్నరాత్రిషు ద్వితీయవారం
యామాంతరం భుక్వా | అగస్తయేనమః | మార్గనాయనమః | ముచుకుందాయన-
మః | కపిలాయనమః | ఆస్తికాయనమగతి నత్వా ప్రాప్యం దక్షిణతోవా శిరః
కృత్వా స్వపేత్ ||

అటుపయినియాదివారమున- పర్వములయందు- సంక్రమణములయందు-
వ్యతీపాతయోగమున- వైధృతిని- శ్రౌద్ధదినతత్పూర్వదినములయొక్క- రాత్రుల-
యందున ఘజించరాదు. తదితరరాత్రులయందు యామాంతరమందునఘజించి-
యగస్తుల్యులవారికి మార్గపులకు ముచికుందులకు కపిలునకాస్తి కునకును నచున్న-
రించి ప్రాగ్గినినైన, దక్షిణదిశనైన శిరస్సునుంచి నిద్రించవలెను.

దారోపగమః ||

తత్రస్త్రీయాయుతావాద్యదినచతుష్టై- కాదశత్రయోదశ వర్ణబోధక

దినమశ్చ చతుర్థీపక్షమితి చతుర్థీపర్వవ్యయశ్రాద్ధతత్పూర్వ దినభిన్నాయాం
రాత్రాశ్చరవిభామవర్ణం భరణీకృత్తికార్ద్రామఘాపూర్వావిశాఖాశ్లేష్ఠా
మూలపూర్వాభాద్రజన్తసంక్రమవ్యతిపాతవైధ్యతవర్ణం సమరాత్రాసం
గం కృత్వామూత్రాత్త్రిగుణంశౌచం స్నానంచకుర్యాత్ అన్యతాతు స్నానవ
ర్ణంకృత్వాప్యపేత్॥

పూర్వాధ్యాయే ౭ స్తాభిశ్చేత్ కేతు పాంచాలసందికేశ్వరవాత్స్యన్
యనాదిమతానుసారేణ రతిరహస్యాదీని సాధారణాపరకీయా పరిగ్రహ పరి
హరణాదీని స్వప్నదృష్టా నిష్టేష్టఫలనిచ తద్బాంధిప్రకారానిచప్రకటితాని తా
నిదృష్ట్యావరేదాహ్నికం వర్ణసాధారణ ధర్మ త్వాత్॥

దారోపగమము.

ఆశయనమందు ఋతుమతియగు తనభార్యయొక్క ౧౬ రాత్రులలో
మొదటినాలుగు రాత్రులను ౧౧, ౧౩ రాత్రులను వర్జించి మిగిలిన ౧౦ రాత్రు
లయందు చతుర్థీ పక్షి అష్టమీ చతుర్దశ్యమావాస్య పౌర్ణమాసులయందు శ్రాద్ధ
తత్పూర్వదినముల రాత్రులందును శనిరవిభామ రాత్రులందును, భరణీకృత్తి
కార్ద్రామఘాపూర్వావిశాఖాశ్లేష్ఠామూలపూర్వాభాద్రజన్తములయందు
జన్మదినమందు సంక్రమవ్యతిపాతవైధ్యతులయందును వర్జించి సమరాత్రిని
సంగమమునుజేసి మూత్రముకంటె త్రిగుణశౌచమును స్నానము జేయవలయును.
ఋతుకాలవ్యతిరేకదినములయందు స్నానమును జేయకనే నిదించదగును.

పూర్వాధ్యాయమందున మాచేతను శ్చేతకేతు పాంచాలసందికేశ్వర
వాత్స్యన్యనాదిమతానుసారముచేతనురతిరహస్యాదులుసాధారణాపరకీ
యా పరిత్యాగమాచశ్యకమనియును, స్వప్నమందున గనపడిన యిష్టానిష్టఫలము
లు, నిర్విషశాంతులును, పూర్వాధ్యాయమందున విశేషముగ ప్రకటించుటవలన
దిరుగజెప్పుటలేదదిజూచి వర్ణసాధారణ ధర్మముతాటవలననాచరించదగును.

శూద్రాహ్నికమిదధర్మ్యం ద్వితీయాధ్యాయమీరితంతుర్వన్నసారహ
శూద్రస్సవర్గం ప్రాప్తోత్యసంశయః॥

ధర్మ్యమగు ఈ శూద్రాహ్నికము రెండవ అధ్యాయముగా నాచే
జెప్పబడెను. శూద్రుడు ప్రతిదిన మిటులాచరించినే నిస్సంశయముగ స్వర్గ
తుడగును.

ఇతి శ్రీమదశేషర్షి స్తుతిపాత్ర విశ్వామిత్ర పాత్రధనిజ్ఞయనగోత్ర మం
త్రకృత్త త్ర కుల పవిత్ర శ్రీదంతులూరి నారాయణరాజపుత్రే శా రుంధతీసమా

నపాతివ్రత్యాది ధర్మయతయవతీ శిరోవణీ శ్రీబుచ్చివేంకయాంబికా గర్భశుక్తిమౌక్తికరత్నేన శ్రీనారాయణగజపతిరాజన్యేన ిచితాయాం మునిభావబోధిన్యామాచరకాండే స్త్రీస్సూద్రాహ్నికోనావ్యవసాయోధ్యాయః॥

ఇదిశ్రీమదఖిల మునీంద్ర సంస్తుతిపాత్రప్రగ్భ్య విశ్వామిత్రీ పాత్రీవరధా నంజయగోత్ర సన్తప్తకృష్ణాత్ర సద్వంశపవిత్ర శ్రీదంతలూరి నారాయణా హ్వయ భూరమాణాత్మజులౌ యరుంధతకి తుల్యమగునట్టి విమలపాతివ్రత్యవి విధసౌశీల్యాది గుణవత్సత్వశిరోవణీయగుఘన॥ బుచ్చివేంక యాంబాగర్భభూరి శుక్తి కమరత్ననారాయణ గజపతిన్యసః ఘనులకృతి మునిభావబోధినిని యుగ్తమాహ్నికాధ్యాయమున శాస్త్రమవనివేయం॥

సంపూర్ణము.

10210